İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ

İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ

İSTÂNBULUN: CAMİ, MESCİD, MEDRESE, MEKTEB, KÜTÜPHÂNE, TEKKE, TÜRBE, KİLİSE, AYAZMA, ÇEŞME, SEBİL, SARAY, YALI, KONAK, KÖŞK, HAN, HAMAM, TİYATRO, KAHVEHANE, MEYHÂNE.. BÜTÜN YAPILARI... DEVLET ADAMI, ÂLİM, ŞÂİR, SANATKÂR, İŞ ADAMI, HEKİM, MUALLİM, HOCA, DERVİŞ, PAPAZ, KEŞİŞ, MECZUB, NEVCİHAN, NİGÂR, HANENDE, SAZENDE, ÇENGİ, KÖÇEK, AYYAŞ, DERBEDER, PEHLİVAN, TULUMBACI, KABADAYI, KUMARBAZ, HIRSIZ, SERSERİ, DİLENCİ, KAATİL.. BÜTÜN ŞÖHRETLERİ. DAĞI, BAYIRI, SUYU, HAVASI, MESİRE YERLERİ, BAHÇELERİ, BOSTANLARI, VE İLÂH.. BÜTÜN TABİAT GÜZELLİKLERİ VE COĞRAFYASI... SOKAKLARI, MAHALLELERİ, SEMTLERİ.. YANGINLARI, SALGINLARI, ZELZELELERİ, İHTİLÂLLERİ, CİNAYETLERİ VE DİLLERE DESTAN OLAN AŞK MACERALARI.. İSTANBUL HALKININ DEVİR DEVİR ÂDET, AN'ANE, GİYİM VE KUŞAMI... İSTANBUL ARGOSU.. İSTANBULA AİT RESİMLER, ŞİİRLER, KİTAPLAR, ROMANLAR, SEYAHATNAMELER... İSTANBULA GELMİŞ YABANCI ŞÖHRETLER..

REŞAD EKREM KOÇU

Bu cildde: Saim Turgud AKTANSEL, Sermed Muhtar ALUS, Muzaffer ESEN, İhsan HAMAMİOĞLU, Vâsif HİÇ, Reşad MİMAROĞLU, A. Câbir VADA merhumlarla Mehmed Ali AKBAY, Ekrem Hakkı AYVERDİ, Hakkı Râif AYYILDIZ, Naşid BAYLAV, Şükrü Nail BAYRAKDAR, Osman Nuri ERGİN, Semavi EYİCE, Ali GENCELİ, Celâleddin GERMİYANOĞLU, Hakkı GÖKTÜRK, Reşid Halid GÖNC, Zekâi HAKVAR, Hüsnü KINAYLI, Hasan KOCAMAN, Mehmed KOÇU, Saadi Nâzım NİRVEN, T. Yılmaz ÖZTUNA, Kevork PAMUKCUYAN, Neoklis SARRİS, Şakir TUNÇÇAPA kalem arkadaşlığı etmiştir.

ve

Turan AÇIKSÖZ, Sabiha BOZCALI, Behçet CANTOK, O. Zeki ÇAKALOZ, Münif FEHİM, F. A., H. ÇİZER, H. A., H. Hüsnü, Nezih İZMİRLİOĞLU, M. KAYALAR, A. Bülend KOÇU, Kemal KÜLMAT, Reşad SEVİNÇSOY, Bülend ŞEREN, Zeki YÖNET, Kemal ZEREN resim, harita, kroki ve plânları yapmışlardır.

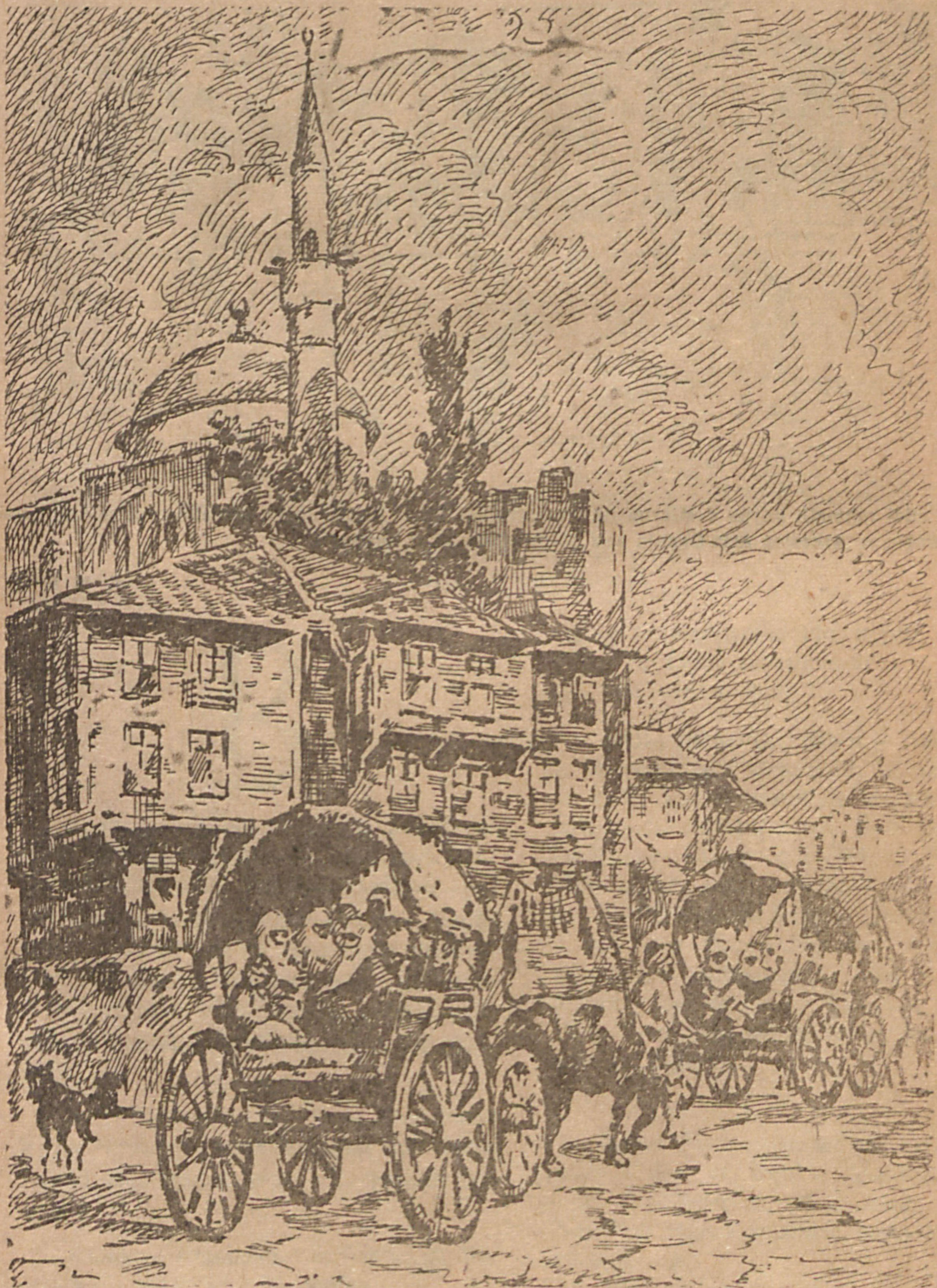
230 resim, 39 plân, harita ve metin dışında 6 yaprak, resim ve harita ilâvesi.

DÖRDÜNCÜ CİLD

BABA — BAYRAMPAŞA

Reşad Ekrem Koçu ve Mehmet Ali Akbay
İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ
ve Neşriyat Kollektif Şirketi
İSTANBUL, 1960

İSTANBUL ANSİKLOPEDİSİ

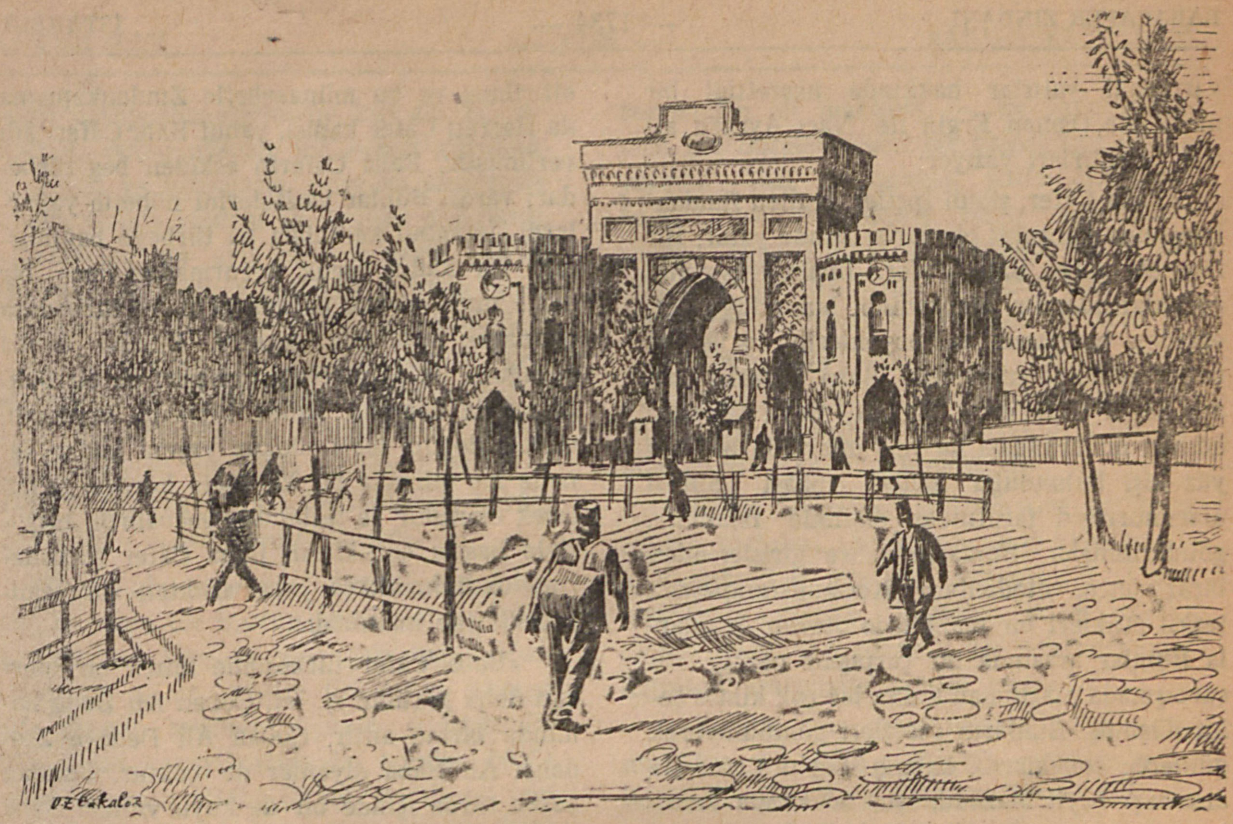

Öküz Arabalarında İstanbul Hanımları, 1885-1890
(Bello'nun bir tablosundan Sabiha Bozcalı eli ile)

NURGÖK VE HÜSNÜTABİAT MATBAALARINDA BASILMIŞTIR.

Bu cildi rahmetli büyük dostlarım Şâir ve Muallim İhsan Hamamioğlu, Devlet adamı ve edib Reşad Mimaroğlu ve Arkeoloğ Aziz Oganın aziz hâtıralarına ithaf eliyorum.

R. E. Koçu

1835 - 1890 arasında Bayazıd Meydanı
(Resim: O. Zeki Çakaloz)

B

BABA — Vapur ve kayık iskelelerinde, vapur ve yelkenli gemilerde, motorlarda, mavunalarda halatların bağlandığı kütükden veya demirden yapılmış bodur sütunlar. Merdiven korkuluklarının ve trabzanların ekseriya üst kısmı topuzlu baş sütunları. İstanbulun mahalle karıları evini, karısını çocukları ihmal eden erkekler hakkında teşbih yollu kullanırlardı :

— Herif herif!.. Sen neyin babasının!? İskele babası mı, trabzan babası mı!? Kızın gelinlik oldu ayağına geçirecek takunyası bile yok!...

BABA — İstanbulun hâneberduş gürûhu argosunda müstehcen isimlerden.

BABA ACEMÎ — Onyedinci Asır ortasında yaşamış namlı sâzendelerden, takım sahibi dairezenlerden, vüzera ve hünkâr huzuruna çıkmış sanatkârlardan idi; hayatı hakkında başka bir kayde rastlanamadı.

Bibl. : Evliya Çelebi, I.

BABA AĞAOĞLU (Hacı) — Asıl adı Hacı İmam Kuli'dir; Gencelidir. İstanbulda halı ve ipekli kumaş ticaretiyle meşgul idi. Kapalıçarşıda dükkânı vardı. Ömrünün büyük bir kısmını İstanbulda geçirdi ve 1946 senesinde burada vefat etti. Zarif, nüktedan bir zat idi. Türkistanda Rusyanın büyük bir kısmında, Mısır, Suriye, Irak, İran, Hindistanda seyahatlerde bulunmuştur. Oğlu Necef Bey Bakırköy Bez ve Pamuk Fabrikası mühendisidir. Diğer çocukları da vardır. Bunlar Gencede kalmışlardır.

Ali Genceli

BABA ÂHÛ — Onyedinci Asrın ortalarında vüzere ve Hünkâr huzuruna çıkmış namlı sâzendelerden, takım sahibi dairezenlerdendir. Hayatı hakkında başka bir kayda rastlanamadı.

Bibl. : Evliya Çelebi, I.

BABA CÂFER — İstanbulda, kendi adına nisbetle bir zindan bulunan Arab aslından bir yatırdır. Muammer Önur, İstanbul ve ci-

varındaki yatırlar hakkında neşrettiği bir makalede Osman Ergin ile Naci Ayral'a atfen şu satırları yazıyor:

«Baba Câfer, şimdi İpçiler denilen Zındankapısında karanlık bir türbe içinde yatar. Bir rivayete göre, Baba Cafer, İmam Hüseyinin çocuklarındandır. Merkadinin bulunduğu yer, eskiden borçlarını vermeyenlerin hapis ve tevkif edildiği zındandır. Baba Caferin asıl adı Seyid Cafer'dir. Bu zat, Şeyh Maksud adında bir arkadaşı ile ve yanlarında beş altı yüz kişi bulunduğu halde, Abbasî halifesi Harunürreşid tarafından elçilikle İstanbula gönderilmişler. Bunların şehre girişlerinden biraz önce, ötedenberi Kocamustafapaşada teşkil ettikleri bir mahallede oturan Araplarla Rumlar arasında bir çarpışma olmuş. Bu çarpışmada mâslümanlardan bir çok kimse şehit düşmüş. Bunların cesetleri gömülmiyerek günlerce sokaklarda kalmış. Seyid Câfer ile arkadaşı Şeyh Maksud, işte bu sırada İstanbula gelmişler. Seyid Câfer arkadaşı ile beraber Bizans imparatorunun huzuruna çıktıkları zaman, şehitlerin böyle sokak ortalarında bırakılmasından dolayı Seyid Câfer imparatora bir hayli şiddetli sözler söylemiş. Bunlardan müteessir olan imparator da kendisini, şimdi yatmakta olduğu zındana attırmış. Seyid Câfer bu zındanda zehirlenerek öldürülmüş. Bu rivayetten anlaşılıyor ki, Seyid Câfer sinirli ve atak bir adammış. Halbuki arkadaşı sâkin ve herkesin mizacına göre hareket etmesini bilen bir kimse olduğu cihetle, imparatordan izin alarak yanındaki adamların yardımı ile şehitleri gömdürmeğe muvaffak olmuştur.

«Diğer bir rivayete göre, Şeyh Zındanî Abdürrauf Samedanî namında bir zat İstanbul muhasarasında bulunmuş ve kapıdan şehre girmiştir. Bunun için bu kapuya Zındankapusu denilmiştir. Halife Harunürreşid zamanında elçilikle Bizansa gönderilip bu zindanda zehirlenerek öldürülen Baba Câfer, Şeyh Zindanî Abdürrauf Samedaninin cedlerindendir. Şeyh Zındanî Abdürrauf Samedanî İstanbul fethedildikten sonra kendi yeşil sarığını çıkararak Baba Câferin baş ucuna koyup yetmiş sene bu zındanda onun türbedarlığını yapmıştır.

«Baba Câfer türbesi, Yeniçeriliğin ilgasından sonra İkinci Mahmud tarafından tamir ettirilmiş ve bu münasebetle Zındankapısına da Hazreti Câfer kapısı, yahut Babı Câferî adı verilmiştir. Baba Câferin eskiden beş türbedarı vardı. Bunlar vazifelerini nöbetle yaparlardı. İstanbul kadınları bu türbeye bağlıdırlar. Bir kadın çocuk doğurmadan önce bir deste mum alarak buraya gelir ve türbedara okunarak tesbihden geçerdi. Bundan başka çocuğuna ilk giydireceği çamaşırı da bir bohça içinde doğuma kadar türbede bırakırdı. Çocuk doğup sekiz, dokuz yaşına kadar senede hiç olmazsa bir kaç defa buraya getirilerek okutulur ve tesbihden geçirilirdi. Hususiyle haşarı çocukların Baba Câfer türbedarına okutulmadıkça yaramazlıktan vazgeçmiyeceklerine inanılırdı.

«Baba Câfer türbesinde ikinci bir merkad daha görülür ki, bu, Çoban Ali Dede namında birine aittir. Çoban Ali Dedeye Zındancı Ali Baba diyenler de çoktur. Bundan başka türbe içinde bir de kuyu vardır. Baba Câferi ziyaret edenler, bu kuyudan alınmış suyu içmeden ve zındancı Ali Babayı da ziyaret etmeden türbeden dışarı çıkmazlar.»

Sermed Muhtar Alus da türbe hakkında aşağıdaki notu tevdi etmiştir:

«Yemişde, Zındankapusunda, yer altında ışık girmez, loş, daha doğrusu kapkaranlık bir türbedir. İçinde kandiller yanar; yanmasa göz gözü görmez.

«Boncuk denilen havale illetine tutulanları, iki, üç yaşını geçtiği halde hâlâ emekliyenleri, kemik hastalığına uğrayıp bacakları çarpılanları, abur cobur tıkılarak sıskalaşıp gözleri lokma, karnı davul kesilenleri, nazara uğrayanları bir şeyden korkup boyunu Hüt dağı gibi şişenleri en önce mutlaka oraya götürürlerdi. Türbedar efendi bunlara okur, nefes eder, her birini beşyüzlük tesbihden geçirir, kimine de üstüne mühür basılmış, tütsülendirilecek, yahut suya konup o su içilecek kâğıtlar verir, vaktü hale göre, gönülden kopan kırk para, iki kuruş, çeyreği cebe atardı.

«Baba Câfer türbesinin önü, içi her gün kucağında, elinde çocuklar bulunan kadınlarla dolar; sıra gelmek için beklenip durulur, öne geçip bir an evvel oraya girelim diye mecelleşilir, itişilip kakışılırdı.»

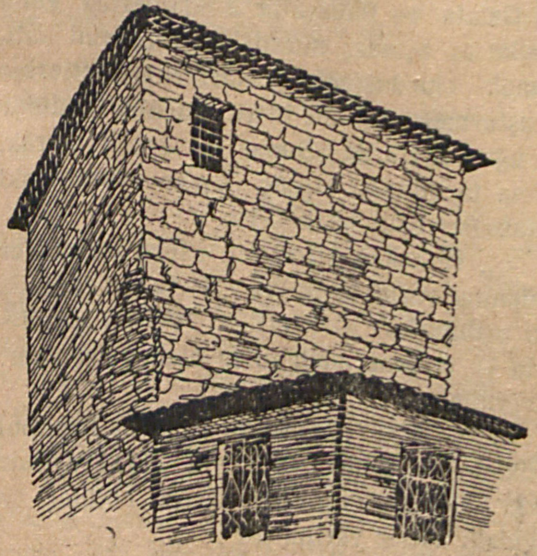
BABACAFER ZİNDANI — Fetihten Yeniçeri Ocağının lâğvına kadar, Büyükşehrin

başlıca mahpushanelerinden biri idi ki, esesnaftan, avamı nâsdan ve serseri güruhundan kaatil ve hırsızlarla borç ve zina mahkûmları Galata zindanı ile buraya atılırlardı. Kadınlar için de ayrı bir yer vardı. Siyasî mücrimler ve asker ocaklarından birine mensup olan kaatiller ve hırsızlar ise Babıâlideki Tomruk'a, Yedikuleye, Rumelihisarına, Tersane zindanına, Ağakapusu zindanına konulurdu. Umumiyetle de vücudünün izalesi matlûb şerirler, zindanda geceleyin boğulur, cesedleri de, ayağına taş bağlanıp bir çuvala konulduktan sonra denize atılırdı.

Baba Câfer zındanı, İstanbul surlarının Haliç boyunda bir burcun altında olup, fetihten sonra bu burç ve yanındaki kapu «Zındankapusu» adını almıştır. Vakanüvis Ahmed Lûtfi Efendi, tarihinin üçüncü cildinde H. (1831 - 1832) vekayii arasında, bundan böyle Zındankapusuna «Baba Câfer» denilmesi için bir irade çıktığından bahsediyor ise de, Bâbı Câfer ve hattâ «Babacâfer kapusu» isimleri halk ağzında tutunamamış, «Zındankapusu» adı devam edegelmiştir.

Osman Nuri Ergin, «Mecellei Umuru Belediye» adında muazzam eserinde, İstanbul Kadılığı sicillerinde kayıtlı H. 1180 (M. 1766) tarihli bir ilmühabere dayanarak Babacâfer Zındanı ile zından nizamı ve hayatı hakkında çok kıymetli malûmat vermektedir; şöyle ki:

«Zındana atılanların iaşesi vesair ihtiyaçları için devlet hazinesinden hiçbir şey sarfedilmezdi. Her gün, zındanın kule penceresinden bir mahkûm: — Ey hayır sahipleri! Biz burada açız!.. Merhametinize sığınıyoruz!... Bizi unutmayın! yollu durmadan bağırır, ve mahpuslara, hayır sahiplerinin sadaka akçesiyle aynî yardımlarından her gün birer paralık ekmek ve birer kâse çorba dağıtılırdı. Geceleri birer mum verilirdi.

Babacâfer Zındanı
(Resim. Nezih)

«Büyükşehir halkınca da, zından mahkûmlarına her gün tasaddukta bulunmak büyük sevap bilinirdi. Nezir kurbanları da, hemen daima zındana gönderilirdi.

«Fakat sonraları suiistimaller başlamış, zından kâtipleri sadaka ve nezir akçaları ile ayniyatını bir yimelik edinmişlerdi. Çorba pişirilmez olmuştu. Yevmiye ikişer akçelik ekmek dağıtırlar, paranın üst tarafını zından kâtipleri aralarında taksim ederlerdi.

«Kurban ve mum nezirlerinden, yirmi mahkûma bir okka et ve bir mum verip üst tarafını, odabaşı ve kâtipler üleşirlerdi.

«Mahkûmlardan biri, yüksek makamlara, devlet ricaline şefaatname, ahpab ve akrabasına mektup gönderecek olsa, derkenar akçası ile altmış paradan beş kuruşa kadar para alınırdı.

«Bir mahkûm, zındana yatak, kilim ve keçe gibi mefruşat getirecek olsa, yatak akçesi adı ile kendisinden bir altına kadar para alınırdı. Vermiyen, taş üstünde yatıp kalkmağa mahkûm bırakılırdı.

«Bir mahkûmun af ve itlâgı emri gelse, alabildiklerini alırlardı.

«Subaşılar tarafından tutulan hırsızlar ve yankesiciler zındana atıldığında, vak'a şüyu bulmamış ise, üç beş gün sonra hırsız ve yankesicilerden alacaklarını alıp serbest bırakırlardı.

«Mahkûmlardan, zındancılara para yedirecek kudrette olanlar, hoş tutulurdu. Borç yüzünden zındana atılmış yahut cürmü pek o kadar büyük olmayan mahkûmlar, zından kâtiplerine akçe verecek durumda olup da vermezlerse, türlü yollardan muazzeb edilirdi. Para verenler ise hoş tutulur, hattâ, cürmü yok imiş tecessüs ettik diye hakkında şefaatnameler tanzim edilirdi.

«Rum, Ermeni ve Yahudi akalliyet cemaatler sandığından zından subaşısına rüşvet verirler ve bu suretle bir gayri müslim zındanda müslüman mahkûmların nail olama-

dıkları rahatı temin ederdi. Zındanın itibarlı misafirlerini gayri müslimler teşkil ederdi.

«H. 1180 de, Baba Câfer Zındanının bu bozuk düzeni düzeltilmek istenildi ve şu tedbirler alındı:

1 — İstanbul kadılarının nezareti ve Divanı âlide çavuşbaşı bulunanların hükmünde bulunan Baba Câfer Zındanına, etvar ve harekâtı mücerreb, namuskâr bir zından subaşısının tâyini.

2 — Zındana konulan bir mahkûmdan, her ne suretle olursa olsun hiçbir para alınmıyacaktır.

3 — Af ve itlak edilen mahkûmdan, harç namiyle 18 para, dilekçe akçesi namiyle de iki para alınacaktır.

4 — Gayri müslimlerin verdikleri rüşvetin katiyen önüne geçilecektir.

5 — Kule penceresinden münadiye verilen sadakalardan toplanan akçe ile her gün mahkûmların ekmek ve çorbaları mutad üzere muntazaman tevzi edilecektir. Cuma günleri de pilâv verilecektir. Bu paraya Babacâfer Türbedarı mütevelli ve zından subaşısısı nazır tâyin olunacak ve para onların eli ile sarfolunacaktır.

6 — İaşe, odun, kömür, kandil, ve delekçi masrafları çıktıktan sonra geri kalan para, keselere konup mütevelli ve nâzır tarafından mühürlenecektir.

7 — İstanbul kadıları, her dört ayda bir zından hesaplarını tetkik edecektir. Fazla para ile, borç yüzünden hapsedilmiş olup hiçbir vakit borçlarını ödeyemiyecek olanların borçları ödenecek ve bu gibiler tahliye edilecektir.

8 — Mahkûmların istidalarından, derkenar akçesi olarak yirmi paraya kadar harç alınacak; kudreti olmayanlarınki meccanen yazılacaktır. Hilâfında hareket eden kâtipler şiddetle tecziye edilecektir.

9 — Her gün zındana atılan veya zındandan çıkarılan mahkûmlar evvelâ çavuşbaşı ağaya inha olunacak ve ancak onun tasdikinden sonra bir adam zındana konulup çıkarılabilecektir.

10 — Bu nizamın aynen tatbikından zından sübaşısı şiddetle mes'ul tutulacaktır».

Zina ve fuhşun, gazabı Sübhanî olan taun ve vebanın zuhurunda başlıca sebeplerden bilindiği devirlerde, İstanbulda gerek cami avlusunda, sokakta, bekâr odalarında ve kırlarda ve gerekse mahalle aralarında aleni ve gizli fuhş ile ittiham olunan zaniyeler ve fahişeler de Babacâfer Zındanının kadınlar kısmına atılırdı. Mahalle imamları, bu gibi genç kız ve kadınları zabıtaya ihbar eder, zabıta da ihbardan sonra şiddetle takip ve zaniyeyi ve fâhişeyi zındana atmakla muvazzaf idi. Bir zaniye veya fâhişe, zındandan ancak tövbe ve istiğfar etmek suretiyle kurtulabilirdi; hakikaten nâdım ve pişman olduğuna dair, mahallesi imamı ile mahallesinden sözüne itimad edilir bir zatın kefaleti de şarttı. İstanbul Kadılığına hitaben yazılan H. 1192 (M. 1778) tarihli bir fermanda, zaniye ev fâhişelerin tövbe ve istiğfar ile tahliyelerinde de bâzı kızlarla kadınlardan para alındığı, bunun şiddetle önüne geçilmesi, para ile kefalette bulunan imam ve şahitlerin de, cürümleri sabit olduğunda sürgüne gönderilecekleri yazılıdır. Vakanüvis Ahmed Lûtfi Efendinin H. 1247 vekayii arasında kaydettiği bir bendden, bir ara Babacâfer Zındanının yalnız kadın mahkûmlara tahsis edildiğini öğreniyoruz; vakanüvis «Bu ane kadar mahalli mezkûr taifei nisaye mahsud mahpes ittihaz olunmuştu. (Baba Câferle zındancı Ali Dedenin) ruhaniyetlerine hürmeten Ahmediye meydanı civarındaki tobhane nisaya tahsis ile zındanı mezkûre karakolhane inşa (olundu)» diyor.

İstanbulda, bâzan saltanat tebeddülü, bâzan da bir sadırazamın sukutiyle neticelenen askerî ihtilâllerde, ihtilâlcilerin ilk işlerinden biri Galata ve Babacâfer Zındanlarına gidip kapularını açmak, buradaki mücrimini salıvermek olurdu. Mahpusları hürriyetlerine kavuşturmak, ihtilâli idare edenler indinde bir uğur sayılırdı. Buna bir örnek olarak, Naima tarihinden, Genç Osman vakasındaki şu satırları okumak kâfidir:

«... ve asker, şükrane-i cülûs, Babacâfer Zındanına varıp ande ve Galata Zındanında olan mahpusları itlak ettiler. Ve taş gemilerinde ve tersane zındanında olan mücrimleri salıverdiler...»

Baba Câfer Türbesi ve Zındanı İstanbul Ansiklopedisi adına 1951 yılı şubat ayında Hakkı Göktürk tarafından ziyaret edilmiş ve aşağıdaki notlar verilmiştir:

Türbe ve zından 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Zındankapusu Caddesi ile

Canbazhanı Sokağı kavşağı köşesindedir. İki demir kanatlı sokak kapusunun üstünde şu kitâbe vardır:

Merkadi Hazreti Cafer radiyallahü anhü
1298 (M. 1881)

Gel ziyaret kıl niyaz et Caferülensâriye
Müptelâyi derd olanlar biavnillah olur hoş
Gerek ekdar gerek emraz nedeklû hüznü endîşe
Namürâdı bermürâd ider iden eyle gûş

Kıraat eyle üç ihlâs dahi surei Fatiha
Bu âli Ali Babayı sakın eyleme ferâmûş
Eğer mü'min eğer gayri alub bir katre âbinden
Hâsılı câhi necatden her kim eylerse nûş

Bu demir kapunun arkasında bulunan ikinci bir camlı kapudan ön kısmı taş arkadaki geniş kısmı tahta döşeli bir medhale girilir. Medhalin solunda türbedarlara meşruta oda, onun yanında zindana çıkan merdiven, geride sol dipte de türbe kapusu bulunmaktadır. İki demir kanatlı türbe kapusunun üzerindeki tâlik hat ile manzum kitabe şudur:

İkinci Mahmudun Turası

Şâhi kerrar şiyem hazreti Sultan Mahmud
Hüsnü hulk ile odur fahri mülûki islâm

Devri Fatih geçeli işbu makamı rûşen
Olmamışken himem (tevsiine?) mazhari tâm

Kıldı tecdidine ferman o müceddid unvan
Câferin ruhini şâd eyledi ber vefki merâm

Öyle Câfer ki Hassan tenine kılmış idi
Tâbiin ahdi şehidâ bu mahal içre niyâm

Gel de ihlâs ile ol câyi icâbetdir bu
Sübhagerdâni düa şâhi cihana müdâm

Âlem oldukça nazargâhi velî agâh
Dâim itsün şehi devranı Hudayi allâm

Bendei sâdıkı Es'ad didi zibâ târih
Merkadi Câferi yapdı ne güzel şâhi enâm

1250 (M. 1834-1835)

Kapudan zemini taş döşeli küçük bir methale sonra türbeye girilir. 5×9 metre kare genişliğinde tahmin edilen türbenin zemini tahta döşeli, üstü tonos ile örtülmüştür. Işık alacak kapudan başka hiç bir yeri yoktur, elektrikle tenvir edilmiştir, tavana asılmş eski devirden kalma üç kandil vardı. Solda Baba Câferin sağda Zındancı Ali Babanın mermer sandukalı merkatleri bulunmaktadır. Ali Babanın merkadi yanında asırlar boyunca suyundan şifa beklenmiş olan demir çıkrıklı kuyu vardır. Baba Câferin sandukası da bir demir parmaklıkla çevrilmiştir.

Zındana çıkan taş merdiven on dört basamaktan sonra sağa kıvrılır, bu merdivenin yirmi beş basamaklık bu ikinci kısmı tepe penseresiyle aydınlatılmıştır. Zındana tek kanatlı bir demir kapudan girilir. Evvelâ zından mescidi görülür. Tahta döşeli ve 5×9 metre kare genişliğinde olan mescidin mihrabı duvar içinde basit bir kemerden ibaret olup içinde vaktiyle mahkûmlar tarafından kullanıldığı rivayet edilen iki toprak testi bulunmaktaydı; mescid demir ısgara parmaklıklı dört pencere ile aydınlatılmıştır. Asıl zındana buradan yine tek kanatlı demir bir kapudan girilir ve on basamaklı gayet dar bir taş merdivenle çıkılır. Zından 4×9 metre kare genişliğinde tavanı tonos örtülü beş küçük mazgal deliği ile aydınlatılmış bir yerdir.

Baba Câfer Türbesi ve Zındanı bu satırların yazıldığı sırada Topkapu Sarayı müzesi müdürlüğü emrinde bulunuyordu.

BABACAN — Aslen Üsküdarlıdır; Dedesi Dağıstan muhacirlerindendir, Pendikte İstasyon karşısında kahvecidir. Kahvesini sabahları saat dörtde açar. İlk trene yeşitecekIere kahve, çay hazırlar ve uzun uzun hikâyeler anlatıp tren zamanı beklemek zahmetini bu şekilde giderir. Treninin canlı tarifesidir, tren zamanı gelince yüksek sesle bağırıp ahaliye ihtar eder.

Vücud yapısı iri yarı, lâtifeci; kendisini Pendikte, Kartalda, Tuzlada, Gebzede ve o civarda herkes tanır. Arada sırada ocak başında vaaza başlayıp müşterilerine ahlâkî öğütlerde bulunur. Velhasıl hoş bir esnaf tipidir. (1951).

Ali Genceli

BABAÇ — Hâneberduş külhâniler argosunda iri yarı adam; kendi muhitlerinde küçüklere hürmet telkin edememiş yaşlılar; ekseriya lâkab olarak kullanılır: «Babaç Tâhir, Babaç Sâlih» gibi. Babaçda bir de tezyif vardır.

BABADAĞI YOKUŞU — Kasımpaşanın Kadımehmedefendi Mahalesi sokaklarındandır. Paşaçeşmesi Sokağı ile Bahriye Hastahanesi arkası sokağı arasında merdivenli - düz, sağa, sola kavisli bir sokaktır. Şeyhveli Sokağı ile bir kavuşağı vardır.

Paşaçeşmesi Sokağından yürününce evvelâ kaba taş merdivenli olarak sonra sağa bir kavis çizilerek düzleşir ve genişler, tekrar sola bir kavis çizerek darlaşır, Bahriye hastahanesi arkası sokağında nihayet bulur. Sokağın başlangıcında sağda dört basamaklı, üç katlı ahşap bir ev, yanında iki ahşap ev olan dar ve toprak bir aralık yol vardır. Daha sonra Şeyhveli Sokağını nihayetine kadar iki katlı kâgir büyük bir bina olan Kadı Mehmed İlkokulu (Eski Rüşdiye Mektebi) işgal eder. Yine sokağın başlangıcında sol tarafta Deniz Hastahanesinin yüksek bahçe duvarı ve kapısı olup onun yanında ikinci kavisin başında olan Kadı Mehmed Efendi Camiinin fevkani meşrutasının duvarında tersane emini Ahmed Ağa Çeşmesi bulunmaktadır.

İkinci kavistan sokağın sonuna kadar camiin fevkani meşrutası ve havlu kapusu işgal eder (Ocak 1960).

Hakkı Göktürk

BABA EFENDİ (Şeyh) — Geçen asırda İstanbulun büyük şöhretlerinden bir Kaadirî şeyhidir; Haseki Caddesindeki tekkenin şeyhidir (B.: Babaefendi Dergâhı). Aşağıdaki satırlar, Reşad Mimaroğlunun İstanbul Ansiklopedisine gönderdiği notlardan alınmıştır:

«Baba Efendi aslen İstanbullu olup doğumu 1820 ye doğrudur, 1883 de ölmüştür, kabri, tekkesi haziresindedir. Zamanında, nefesi ve yazdığı muskalar ile meşhur idi; bu şeyh, Beşinci Sultan Murad deli olduktan sonra validesi Şevkefzâ Kadınefendinin, hammallar kâhyası ve İkinci Abdülhamidin meşhur hafiyelerinden Elhac Hafız Mehmed Emin Vasıtasiyle dâmeni kerametine sarıldığı ve oğlunun şifa bulması için kendisinden muskalar getirttiği Baba Efendidir. Kendisinden sonra oğlu Mehmed Ali Efendi tekkesine şeyh oldu. Bu Mehmed Ali Efendinin büyük kızını Hobiyar Mahallesinin Yokuşçeşme Sokağı altbaşındaki Bekârbey Tekkesinin şeyhi meşhur Şeyh Bekâr Beyin oğlu Şeyh İhsan Efendi almıştı ki, bu izdivacdan doğan bir erkek çocuk, nevcivanlık çağında, harikulâde güzelliği ve türlü uygunsuzluk ve haşarılıkları ile İstanbul zabıtasını hayli uğraştırmış, «Kız Ali» ve «Sarı Ali» lâkabları ile baldırı çıplaklar ve külhânîler arasında büyük şöhret kazanmış ve mahkûm olarak galiba Bursa hapishanesinde de kendi yolundan biri tarafından katledilmişti (B.: Ali, Kız yahud Sarı).

Sermed Muhtar Alus da İstanbul Ansiklopedisine tevdi ettiği notlarda şunları yazıyor:

«Baba Efendinin nefes ve muskalarına oğlu Mehmed Ali Efendi de devam etmiştir. Baba lâkabı, zannım, çocukları sevdiği, koruduğu, nefesi hasta çocuklara iyi geldiğinden kalmış olacaktır. Gebe kadınların günü yaklaşıp doğuracağı sıralar çocuğun kundağı, etekbezi, pamuklusu Baba Efendiye götürülüp bırakılır, o, okuyup üfledikten sonra alınıp saklanır, doğum olur olmaz evvelâ onlar kullanılırdı. Efendiye memedeki, kundaktaki çocuklar da götürülür, nefes ettirilir, geç yürüyen çocukların «kösteği» kestirilirdi (B.: Kösteğini kesme, Geç yürüyen çocukların).

BABAEFENDİ DERGÂHI — Haseki Caddesinde, bu caddeyi Cerrahpaşa Caddesine bağlıyan Yağhane Sokağının köşesindeki Bayrampaşa Türbesi ittisalinde bir Kaadirî Dergâhı idi, az ileride bir çıkmaz sokak içinde de tekkenin harem kısmı var idi, bu satırların yazıldığı sırada sema'hane ve selâmlık kısmı tamamen harab olmuş bulunuyordu, harem, bakımsız ve yarı harab mesken olarak kullanılmakta idi (1946).

Reşad Mimaroğlu

BABA GENCELİ (Hacı) — Bu satırların muharriri Ali Gencelinin büyük amcasıdır. 1275 Azerbaycanda Gencede doğmuştur. Babası Kara Hacı Mehmed idi. Bu sebepden ailenin eski soyadı «Mehmedof» veya «Mehmedzade» dir. Babası Gencenin eski bir ailesine mensup ve Gencenin Sofular mahallesinden idi. Bu Sofular mahallesi Timurlenkin Ankara muharebesinden sonra bir kısım Anadoluluları göçerdiğinde Şeyh Sadreddin Erdebilînin oğlu Derviş Alinin teşvikiyle Timur tarafından Gencede inşa edilip ve Ankaradan getirtilen Anadolu göçmenleri bu mahalleye yerleştirilmişlerdir.

Kara Hacı Mehmed Beyin yedi oğlu ve iki kızı vardı. Oğulları Hacı Ali Rıza, Hacı Ali Asgar, Süleyman, Hacı Ali Ekber, Hacı Baba ve Neceftir. Hacı Babasının altıncı oğludur. Asıl adı dedesi Hacı Mehmed Hüseyin olduğundan Mehmed Hüseyindir. Fakat hürmeten küçüklüğünde babası tarafından baba denil-

diğinden Baba ismiyle şöhret bulmuş ve Mekkeye gittikten sonra da Hacı Babas ismi ile çağrılmış, asıl adı olan Mehmed Hüseyin unutulmuştur. İlk defa 1290 civarında İstanbula gelmiş bir müddet kalmış ve sonra Hacca gitmiştir. Kardeşi Necefle birlikte İstanbulda Yıldız Hanında ticaret hane açmış ve halı, ipekli kumaş ve çay ticaretiyle meşgul olmuştur. Bir müddet sonra İrana ve daha sonra Türkistana (Semerkand, Buhara ve Kâşgare) gitmiş ve oralardan İstanbula çay ve Orta Asya halı ve Kumaşları getirmiştir. Daha sonra İrandan İstanbula halı getirtmiştir. Kardeşiyle birlikte İranda da bir ticarethane açarak işi genişletmişlerdir. Hacı Baba İstanbulda bulunmadığı zaman kardeşi Necef İstanbuldaki işlerine devam etmekte idi. Diğer kardeşleri ise o zaman vefat etmişlerdi. 1300 e doğru İstanbulda Yıldız Hanının büyük bir hissesini satın almışlardır. Bugün bu han bu ailededir. Hacı Baba zamanında İstanbulun tanınmış tüccarlarından olup bir kısım hayır binaları da yapmıştır. Üsküdarda Şemsipaşada satın aldıkları yalıda otururlardı. Hacı Babanın üç oğlu ve bir kızı vardı. Oğullarından Süleyman Mehmedzade ve Mehdi Mehmedzâde şimdi New Yorkta ve diğeri Mehmed Ali Mehmedzâde Yldız Hanı 5 numarada ticaretle meşguldürler. Mehmed Bey Robert Kollejden ve Michigan Üniversitesi Ziraat Fakültesinden mezundur. Halı üzerinde ihtisası vardır. İslâm Ansiklopedisinde halı maddesini bu zat yazmıştır. Tercüme eserleri de vardır. Hacı Baba ve kardeşleri halı sanatının inkişafı için çok çalışmış ve İranda bir halı fabrikası kurmuşlardır. Bu fabrika hâlen mevcut değildir. Ancak bu fabrikanın çıkarmış olduğu halıların her biri bir sanat eseri ve kıymetlidir. Fabrikanın yaptığı halıların çoğunun resimleri bir albümde toplanarak fabrikanın çalışma tarihi ile birlikte bu satırların muharririnin babası Hacı Cevat Genceli tarafından hazırlanmış ve bir nüshası Paris ve Londra müzesi halı mütehassısı Ordubadlı Abbas Ağanın teşvikiyle o müzeye hediye edilmiştir. Bu fabrika İstanbulda halı ticaretinin inkişafında büyük bir rol oynamıştır. Merhum Hacı Baba ömrünün sonuna doğru Tebrize giderek bu fabrikanın işleriyle bizzat meşgul olmuştur ve 1340 (1924) de Tebrizde vefat etmiştir.

Ali Genceli

BABA HASAN ALEMİ MAHALLESİ — 1934 Belediye Şehir Rehberinin 6 numaralı paftasına göre Fatih Kazası mahallelerindendir. Atatürk Bulvarı Çıngıraklıbostan Sokağı Horhor Caddesi ve Şehzadebaşı Caddesiyle çevrilmiştir. İç sokakları şunlardır: Serezli Sokağı, Kavalalı Sokağı, Şeyhali Sokağı, Kaftan Sokağı, Hoşkademmedresesi Sokağı, Lûtfiefendi Sokağı, Papağan Sokağı, Kırmatulumba sokağı, Tütüncü sokağı, Babahasan Sokağı, Virançeşme Sokağı, Hacılâtifefendi Sokağı, Toprak Sokağı, Girdap Çıkmazı, Meçhulâsker Sokağı, Oruçgazi Sokağı, Oruçgazicamii Sokağı, Oruçbozan Sokağı.

Dar gelirli ve orta halli Türk ailelerinin oturduğu bir mahalle olup Oruçgazicamii, Babahasan Mescidi ve Mimarayasefendi (Saraçhanebaşı Camii), Horoz Hamam ve Çandarlıibrahimpaşa Hamamı bu mahallenin sınırları içinde bulunur. Türk yapı sanatının bir şaheseri olan İbrahimpaşa Hamamı Atatürk Bulvarı açılırken küçük bir kısmı bulvar üzerinde bir çıkıntı yapıyor bahanesiyle maalesef yıktırılmıştır. (B.: Candarlı İbrahimpaşa Hamamı).

Bu mahallenin târifi yolunda yukarıdaki notlar 1950 yılında tesbit edilmiştir (B.: İmar).

BABAHASAN SOKAĞI — Saraçhanebaşından Aksaraya inerken Atatürk Bulvarının sağına düşen Babahasanalemi Mahallesinin sokaklarından olup kaba taş döşeli ve bozuk bir yol idi. Adı mahalleyle beraber Babahasanalemi Mescidinden alınmıştı. Bu mescid ve bânisinin kabri bu sokak üzerinde idi. 1950 den evvel mescid hizasından bir kısmı Bulvara alınmıştı. 1956 da başlayan son imâr işleri arasında tamamen kaldırıldı.

BABAHASANALEMİ MESCİDİ — Aşağıdaki notlar 1950 yılında tesbit edilmiştir: «Atatürk Bulvarı ile Saraçhaneden Aksaraya inerken sağda yolun altında görülen ilk küçük harap mescittir. Hadikatül Cevami şu malûmatı veriyor: «Hoşkadem Camii kurbindedir. Mescidi mezburun bânisi Alemdar Baba Hasan Ağadır, bir yokuş üzre bina olunmağiyle kapusunun birisinin merdiveni vardır, kabri mescidden bir miktar baid bir hânenin bahçesinde bulunmağla hâneyi mezbûrun sokağa olan penceresinden ziyâret olunurdu, Bâdezaman pencereyi mezbûre sed

olunup bahçenin dahilinde kalmıştır. Minberini zimmet vekili kâtip Mustafa Efendi vaz eylemiştir, ittisalinde Ahi Çelebi mektebi bina eylemiştir, mahallesi vardır».

«Yarı kârgir dört duvar üzerine kiremit örtülü, yapı sanatı bakımından kıymeti olmayan basit bir binadır. Minaresi tuğla ile örülmüş, şerefesi taş korkuluklu ve minare külâhı kurşun örtülü külâhtır. Mihrabı dışarıya çıkıntılar, son cemaat yerine beş ahşab direk üzerine atılmış bir yağmurluk vardır. 1936 - 1937 arasında Evkaf tarafından kadro harici edilmiş ve ayda iki buçuk lira kiraya verilmiştir. Kiracılar tarafından tamir kastiyle bir çivi dahi çakılmadığından bugünkü perişan hale düşmüştür. Bir kaç basamak taş merdivenle çıkılan avlusunda ki müezzin meşrutası odacıklar da keza kirada olup aynı perişan haldedir.

«Bânisinin kabri Hadikanın da kaydettiği gibi az ileride bulunup yanı başındaki küçük bir atölyenin sahibi tarafından şayanı şükran bir hürmet duygusu ile temiz tutulmakta idi; kabir taşı yoktu fakat bir ağacın üzerinde asılı bir levhada yeni türk harfleri ile şu satırlar yazılmıştır: «Fatihin Alemdarı Hasan Baba Alemînin mezarıdır». Kabrin önündeki demir parmaklıklı duvarın sokağa bakan yüzünde ve köşede Şair Sıtkının beş beyitlik tarih manzumesini ihtiva eden mermer bir kitâbe taşı da duvara gömülmüş bulunuyordu, üzeri yeşil bir yağlı boya ile çok kötü bir şekilde boyanmış ve okunmasını hayli güçleştirmiştir, kitâbe şudur:

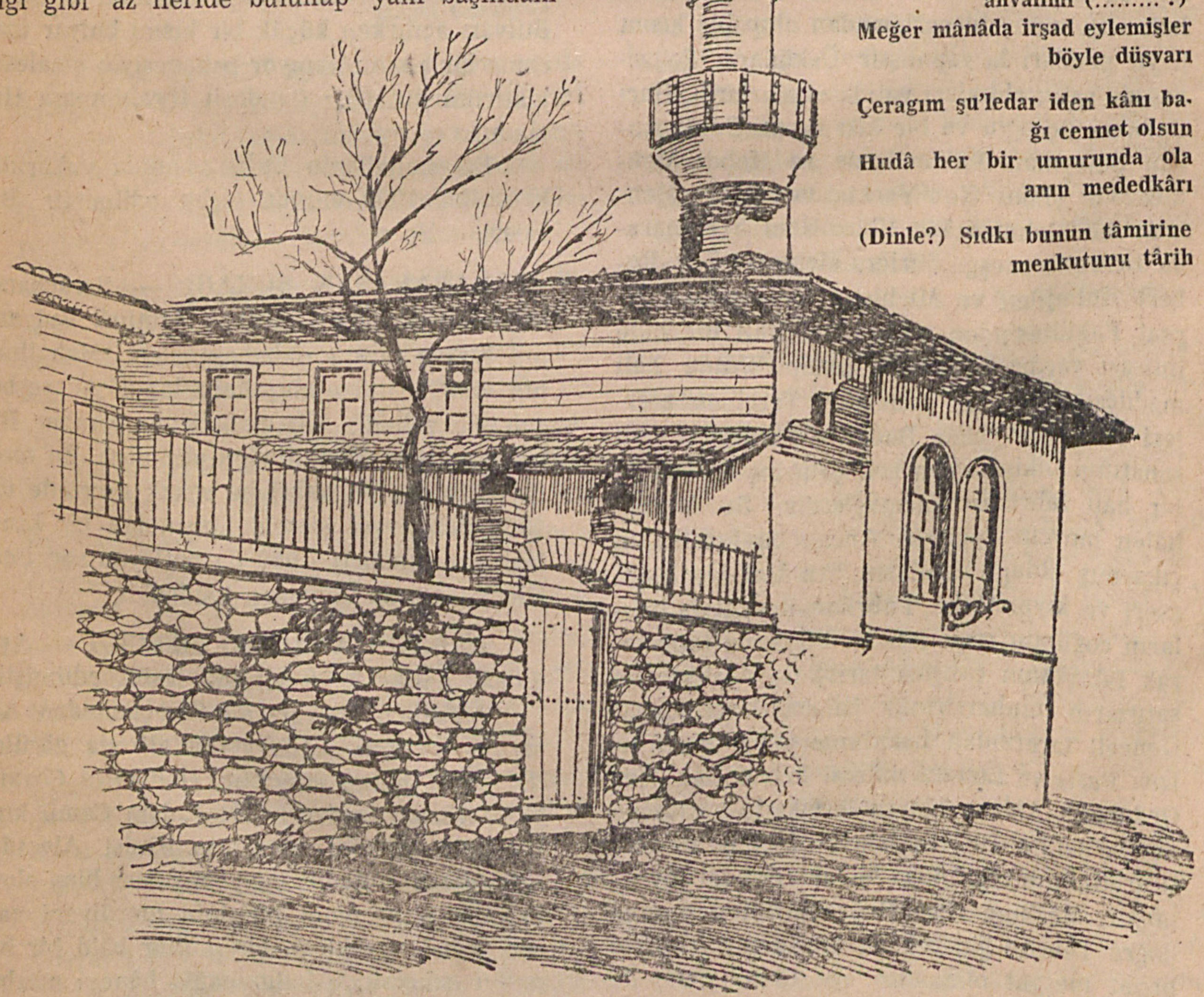
Tenimde tigi âteştâb dilimde nazmı settarı
Ben oldum Fâtihin ol günde mergub alemdarı

Gazayi ekber ittim rüstemâne (bedkeş hasım ile?)
Oluben garki hun elûd işte şehidler serdarı

Yaturdum kimse bilmez hali ahvalimi (.........?)
Meğer mânâda irşad eylemişler böyle düşvarı

Çeragım şu'ledar iden kânı bağı cennet olsun
Hudâ her bir umurunda ola anın mededkârı

(Dinle?) Sıdkı bunun tâmirine menkutunu târih

Babahasanalemî Mescidi, 1951.
(Resim: Nezih)

(Zehi ?) devlet Hasan Baba ki (.........?) alemdarı

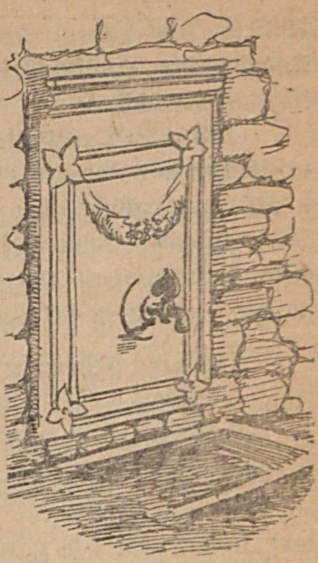
«Bilhassa tarih mısraının tam okunamaması şayanı eseftir.

«Hadikanın bu mescidin yerini tâyin ederken Hoşkadem Camiini göstermesi biraz garibdir, zira Hoşkadem Camii hayli uzakda kalır, halbuki Oruçgazi Camii, Babahasanalemi Mescidinin hemen yanı başındadır».

Orhan Mümtaz

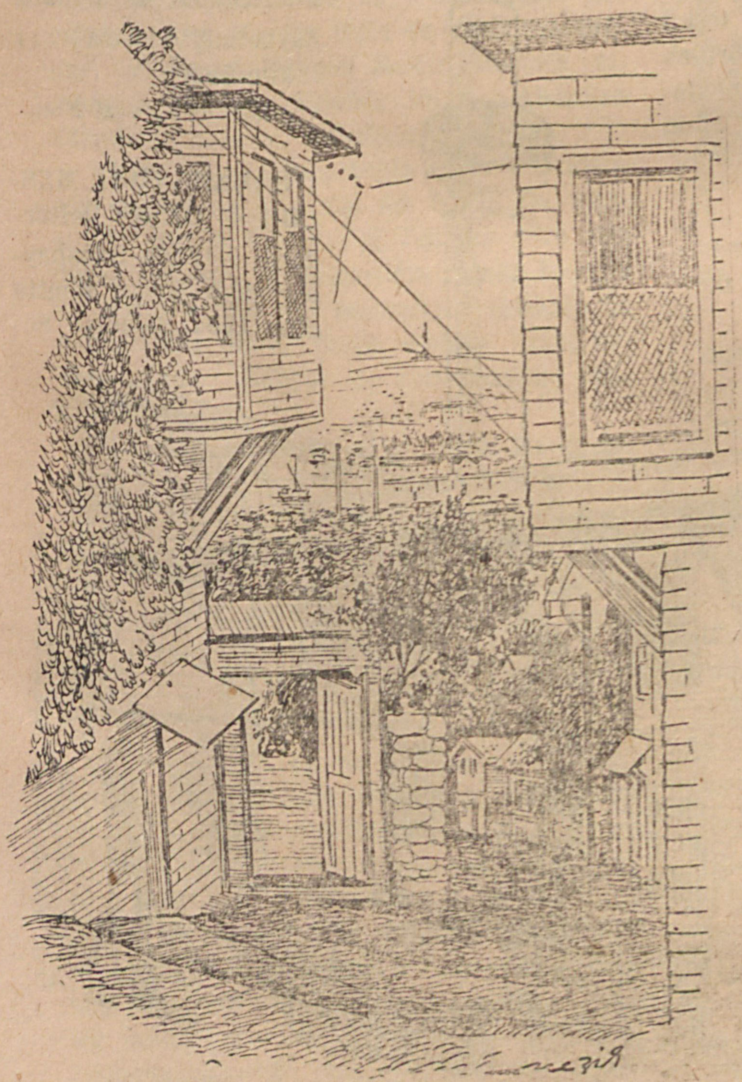
Bu mescid 1956 da başlayan ve İstanbul kadim sîmânın tamamen değiştiren îmar istimlâkleri ve hedimleri arasında civârındaki diğer binalarla beraber yıktırılmış, kalkmıştır.

BABAHAYDARCAMİİ SOKAĞI — Haliçde Defterdarın üstünde Babahaydar diye anılan semtin sokaklarından olup 1934 Belediye Şehir Rehberinin 9 numaralı paftasında Cezerikasım ve Nişancımustafapaşa mahalleleri arasında gösterilmiş olup yine bu paftaya göre Düğmeciler Mahallesi hududu içindedir. Nazırağaçeşmesi Sokağı ile Haydarbaba Caddesi arasında oldukça geniş bir kavis çizerek uzanan bir yoldur. Haydarbaba Caddesi kavuşağından girildiğine göre alt yarısı

Babahaydarcamii Sokağında çeşme

kaba taş döşeli, gayri muntazam merdivenli ve üst kısmı toprak dik meyilli bir yokuştur. Cadde ile olan kavuşağının sağ köşesinde Babahaydar Mescidi bulunmaktadır. Mescidin arka avlu kapusu bu sokak üzerinde. İki kenarından birer, ikişer, üçer katlı ve hemen hepsi bahçeli, yazın yeşilliklere gömülmüş ahşap evler orta halli Türk ailelerinin meskenleridir. Havadar, sessiz bir sokaktır. Evlerinin üst katlarından Halicin ve karşı sırtların güzel bir panoraması görünür. Bilhassa karşıda yağmur bulutlarının toplandığı zamanlar, kurşunî bir fon üzerinde Okmeydanı Mescidinin mermer bir sütun halinde yükselen bîkes minaresi, Haliç sularındaki ışık ve gölge dalgaları harikulâde bir manzaradır (Birinciteşrin 1950).

Babahaydarcamii Sokağı
(Resim: Nezih)

Bu sokak üzerinde büyükçe bir ahşap evin bahçe kapusu yanında tunç musluklu ayna taşı ve teknesi mermer metrûk ve kitâbesiz bir çeşmecik bulunmakta idi.

Bibl.: REK, Gezi Notu.

BABAHAYDAR KUYU SOKAĞI — (B.: Babababaydartekke Sokağı).

BABAHAYDAR MAHALLESİ — İstanbulun eski mahallelerindendir.

Haliçte Defterdarın üzerlerine düşer, adını Babahaydar Mescidinden almıştır (B. : Babahaydar Mescidi).

1293 mebus seçiminde tanzim edilen defterde 203 hane olarak gösterilmiştir. Son teşkilâtta kaldırılmış olan bu eski mahallenin 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Düğmeciler, Nişancımustafapaşa ve Cezerikasım mahalleleri arasında taksim edildiği anlaşılıyor.

BABAHAYDARMEKTEBİ SOKAĞI — Haliçte Defterdarın üstünde Babahaydar diye anılan semtin sokaklarından olup 1934 Belediye Şehir Rehberinin 9 numaralı paftasında Cezerikasım ve Nişancımustafapaşa mahalleleri arasında gösterilmiş olup yine bu paftaya göre Düğmeciler mahallesi hududu içindedir.

Adı geçen rehberin bu paftasında Haydarbaba Caddesi ile Balcı yokuşunun teşkil ettiği üç yolağzı kavuşağı üzerinde görülen Babahaydarmektep sokağı aslında bu noktada olmayıp bu üç yolağzından yirmi adım kadar ileride ve Balcı yokuşu üzerindedir.

Yola bu başından girildiğine göre: Cadde denilecek kadar geniş kaba taş döşeli alt ve üst kısımları gayri muntazam merdivenli ve oldukça dik meyilli bir yokuştur. İki yanında büyüklü küçüklü ve bahçeli ahşab evler vardır. Sokak yokuş kısmının üstünden doksan dereceyle sağa kıvrılır ve dümdüz Zahireci Sokağına kavuşur. Bu dirseğin iç kısmında Onsekizinci asır türk yapı sanatının en güzel örneklerinden medrese plânı üzerine inşa edilmiş Şeyh Selâmi Nakşibendi Dergâhı bulunmaktadır. Bu satırların yazıldığı sırada bu nefis eser metrûk ve yürekler sızlatan bir haldeydi; tezelden tamir edilip kurtarılmazsa İstanbul, üzerindeki Türk damgasının pek asîl örneklerinden birini daha kaybetmiş o l a c a k t ı r (Ekim 1950).

Bibl.: REK, Gezi Notu.

BABAHAYDAR MESCİDİ — Haliçte Defterdarın üstünde Babahaydar diye anılan semtte olup 1934 Belediye Şe-

Babahaydar Mescidi
(Resim: Nezih)

hir Rehberine göre Düğmeciler mahallesi sınırı içinde kalmıştır.

Yine aynı rehbere göre Haydarbaba caddesiyle Babahaydarcamii Sokağı kavuşağın köşesindedir; caddeye nazaran bir set üstünde, iki avlu kapusundan büyük kapu Haydarbaba Caddesi üzerinde kaba taş döşeli merdivenli bir çıkmaz sokak nihayetinde, küçük kapu da Babahaydarcamii Sokağındadır. Hadikatülcevami bu mescid hakkında şu malûmatı veriyor:

«Bürüncüklü Ayazma yanındadır. Kanunî Sultan Süleyman tarafından Hayar Baba için teberrüken yaptırılmıştır. Bu Haydar Baba Abdullah Ahrar Hazretlerinin halifelerinden olup kırk sene kadar her ramazan Eyyub Camiinde itikâfe çekilmiştir. Sultan Süleyman bu zâtın haline vâkıf olunca gönlünü hoş etmek üzere bu mescidi bina buyurmuşlardır. Haydar Baba da orada medfundur. Minberini Üçüncü Sultan Mustafa zamanında Arpacı Mescidi imamı Abdullah Efendi koymuştur. Mahallesi vardır.»

Dört köşe plânlı, tuğla minareli, ahşap son cemaat yerinin dışı aşı boyalı bir mesciddir. Büyük kapudan girildiğine göre sola düşen sed üstü bir mezarlığın hemen başında Haydar Babanın son zamanlarda çimento ile pek zevksiz olarak tamir edilmiş kabri bulunmaktadır. Kabrin üç satır üzerine olan kitâbesi şudur:

«Kutbül-ebrâr vel ahbar Baba Haydarülnakşıbendî ül Semerkandî hazretlerinin merkadi münevvereleridir ki azizi müşarünileyh ekâbiri hacegânı nakşîbendiyeden Hoca Ubeydullah Ahrar hazretlerinin hulefayi kirâmından olup dokuzyüz elli yedi tarihinde irtihali dari beka buyurmuşlardır. Kuduse sirre hümâ.»

Kitâbe «Aziz» kitâbesini taşımaktadır. Bu kitâbenin bir eşi de merkadın merdivenli çıkmaz sokağa açılan parmaklığı dua penceresi üzerinde bulunmaktadır. Son cemaat yerinin önünde çimento döşeli temiz bir avlucuk, tulumbalı ve üç musluklu bir taş tekne bulunmaktadır. Bu ön avlunun çimento ile döşenmiş kısmının gerisi de ağaçlarla bezenmiş bir bahçe olup bu bahçede de bâzı kabirler bulunmaktadır. Kayda değer başka bir hususiyeti yoktur. Bu mescidin imamlarından olup mescidin yanında medfun olan Hacı İsmail Efendi isminde bir zâtın yaptırdığı bir çeşme de Haydarbaba Caddesinde Camiin karşısındadır. Kitâbesi şudur: «Sahibülhayrat Haydar Dede imamı Elhac İsmail Efendi ruhu ola şâd. Tarihi tamir 1252».

Bibl. : Hadikatül Cevâmi I; REK Gezi notu.

BABAHAYDARTEKKE SOKAĞI — Haliçte Defterdarın üstünde Babahaydar diye anılan semtin sokaklarından olup 1934 Belediye Şehir Rehberinin 9 numaralı paftasında Cezerikasım ve Nişancımustafapaşa mahalleleri arasında gösterilmiştir, yine bu paftaya göre Düğmeciler mahallesi hududu içindedir. Şeyh Selâmii Nakşibendi tekkesi önünden başlıyarak yukarıya doğru çıkan, bir araba rahat geçebilecek kadar geniş, kaba taş döşeli ve az meyilli yokuş bir yol olup üst başında otuz sene kadar evvel yıkılmış Babahaydar Tekkesinin haziresi bulunmaktadır. Duvarsız âdeta bir çöplük haline gelmiş olan bu mezarlıkta baş ve ayak taşları dört köşe köfeki taşından bir kabrin üzerine halk tarafından el'an adak mumları yakılagelmektedir; kime ait olduğunu öğrenemediğimiz bu kabrin baş taşında şu kitâbe okunmaktadır:

«Barii Tealânın rahmeti ve Resuli Ekremin şefaati ol mü'minin üzerine olsun ki bu fakiri hayır dua ile yad eyleye».

1911 - 1912 arasında bir yangında harab olan ve bu arada Babahaydar Tekkesinin şeyhlerine meşruta konak da yanmış bulunan bu yolun iki kenarında, bu satırların yazıldığı sırada mütevazı gelirli Türk aileleri tarafından iskân edilmiş küçük ahşab evler bulunmakta idi. Mezarlığın alt köşesinden Babahaydarkuyu Sokağı başlar, 90 derecelik bir dirsekle hazirenin boyunca kıvrılarak Eski Sofular Caddesine kadar aynı atmosfer altında devam eder, kayda değer bir hususiyeti yoktur (Ekim 1950).

Bibl.: REK, Gezi Notu.

BABAHİNDİ SOKAĞI — Beyoğlu İlçesinin Kasımpaşanın Bedrettin Mahallesi ile Çatmamescid Mahallesi sınırında olup Bahriye Caddesi ve Çivici Sokağı ile Tâli Sokağı arasında uzanır; ancak iki araba geçer genişlikte, paket taşı döşeli, dar Söğütözü Sokağı ile bir kavşağı vardır.

Bahriye Caddesinden gelinince sağda bakkal, gaz ocağı tamircisi, yağcı, berber, kunduracı, bakalit, ahşçı, Arı çikolata ve şekerleme fabrikası, Anadolu Hanı ve kahvesi, es-

kici, kalaycı, nalband, mermerci dükkânları ile bir çarşı boyudur.

Evleri ikişer katlı kâgir ve ahşap yapılardır. Tâli Sokağı kavşağında camekânlı bir baraka Demokrat Parti Çatma Mescid lokali bulunmaktadır (Ocak 1960).

Hakkı Göktürk

BABA ISFAHANÎ (Hacı) — Dünya dillerine çevrilmiş hâtıraları ile meşhur iranlı bir mâcerâperest; ondokuzuncu Asrın ortalarına doğru İstanbula İran sefiri ve daha sonra Kaçar hükümdarı Fetih Ali Şâh'ın Osmanlı devleti sarayında hususî murahhası idi.

Hacı Baba Ishafanda doğmuş bir hamam dellâkının oğludur. Çocukluğunda dellâklık ve berberlik ile geçinmekte idi. Zeki bir adam olduğundan berberlik sanatını icra ederek Isfahandan Tahrana gelmiş ve Tahranda Şahın hekimbaşısının uşaklığına girmiştir. Burada Zeyneb isimli bir cariye ile gizli aşk maceraları geçirdiğinden cezalanmak korkusu ile Kum şehrine kaçmış orada şiy'îlerin ziyaretgâhı olan Hazreti Mâsumenin Türbesine sığınmıştır. Sonra cezası affedilip tekrar Tahrana dönmüş ve Osman Ağa isminde bir Türkmen tüccarın uşaklığına girerek Horasan seyahatine çıkmıştır. Yolda Türkmen eşkiyaları tarafından efendisi ile birlikte soyularak yine berberliğe başlamış, hem kendisini, hem de efendisini geçindirmiş ve nihayet Horasanın merkezi Meşhed şehrine gitmiştir. Orada seyyar kahvecilik, sakalık edip bir müddet geçirmiştir. Daha sonra tüccar kafilesine katılarak Bağdada ve oradan da İstanbula gelmiş, Valide Hanında bir oda kiralayarak kendisine tüccar süsü vererek Şekerleb isminde bir kadınla evlenmiş, sonra foyası meydana çıkmış karısından dayak yeyip evden kovulmuş ve karısını boşamak zorunda kalmıştır.

Tekrar Bağda'da ve oradan da Mekkeye giden Hacı Baba yine Tahrana dönmüş bu defa yavaş yavaş yükselerek sefaretkâtibi, İsanın İstanbul sefîri; Fetih Ali Şâh'ın Osmanlı sarayında hususî murahhaslığına ve daha sonra İngilterede İranı temsil etmeğe kadar yükselmiştir.

Hacı Babanın hatıratını Hindistan (Pakistan) âlimlerinden Seyyid Celâleddin-el-Hüseyni yazmıştır. Bu eser ingilizce ve almancaya tercüme edilmiştir. Türkçe tercümesi de Haftalık Mecmua neşriyatı arasında çıkmıştır. Ancak eseri yazan Seyyid Celâleddin bâzı sebeplerden dolayı ona bir roman süsü vermiştir

Ali Genceli

BABALI BAKKAL — Asıl ismi Meşhedi Caferdir. İranîdir. Asmaaltında dükkânı vardı. Tebrizde de bir dükkânları vardı. Zengin fakat cimri bir adamdı; asabî, kızdığı zaman dili açılır, zincirleme nükteler savururdu, bundan ötürü etraf fırsat buldukça takılıp söyletmeğe çalışırdı. Bir gün bir zat hammalın sırtına bir koca boş yağ küpü vererek bakkalın dükkânına gider. Ve yağın fiyatını sorar. Bakkal küpü görünce bir küp yağ alacağını düşünerek müşterisine hürmet gösterir, ayrıca kahve de ısmarlar. Yağları gözden geçirirler. Müşteri beğenmez. Depoya inerler ve yağları muayene ederler. Nihayet müşteri bir yağı beğenir. Pazarlığa girişirler. Al aşağı ver yukarı mutabık kalırlar. Müşteri kabın darasını almasını söyler. Bakkal küpü büyük terazisine yerleştirip darayı tutar ve «ne kadar emredersiniz?» diye sorunca müşteri: «Yüz dirhem!» der. Bakkal ilk önce afallar ve sonra müşteri: «Evet yüz dirhem!» deyip tekrar edince Meşhedî:

— Anlaşıldı efendi.. der, sen yağ almağa değil, beni küpe bindirmeğe gelmişsin!..

Ali Genceli

BABALIK — İstanbul halk ağzında bilhassa külhânî argosunda yaşlılara karşı kullanılan bir hitabdır; «baba» hitabı gibi saygı ifâde etmez, hattâ ekseriya bir ihtiyarı azarlama yerinde kullanılır; meselâ kahvede uyuya kalmış birini uyandırıp kaldırırken:

— Hey babalık!.. Öldün mü be!..

Bir yer, bir şey temâşâ edilirken:

— Babalık.. önümde dikilme bakalım!..

Kaza eseri çarpan ihtiyara:

— Körmüsün babalık!?..

Babalık dâima kıyafeti hırpânî, hırpânice, taşralıya benzeyen bir yaşlı adamdır.

Ferid Devellioğlu «Türk Argosu» adındaki eserinde bu kelime için «saygı gösteren bir söz» diyor ve şu misâli veriyor:

«Afiyetdesin inşallah babalık!..».

Sayın dilcinin verdiği misalde de saygı yoktur, sıhhati sorulan ihtiyara ya mevki, yahud gençlikten gelen yukardan bir bakış vardır.

BABA NAKKAŞ — Onaltıncı Asır başlarında İran stilinden kıymetli bir nakkaştır; İranda çıkan dinî karışıklıklar yüzünden Türkiyeye iltica etmiş ve İstanbuda büyük şöhret kazanmıştır. Devrinde yapılan saraylardan pek çoğunun duvar tezyinatı onun elinden çıkmıştır ve pek çok çırak yetiştirmiştir. İstanbul civarındaki Babanakkaş köyü, adını bu sanatkârın isminden almıştır.

BABAN (Cihad) — (B. : Cihad Baban).

BABAN (Şükrü) — (B. : Şükrü Baban).

BABANA YUTTUR — Külhânî, hânebercluş, apaşlar argosunda «inanmam, kimi kandırıyorsun» yerine bir deyim; ayni mânada avam ağzında da kullanılır. Meselâ yankesici içi dolu olduğu dışından belli süzdanı aşırır, el ulağı oğlana verir, sonra buluşurlar, adam cüzdanı açar, içinden beş on lira çıkar, ve gözlerini oğlanın yüzüne gazabla dikerek bağırır:

— Bune ulan?..

— Ne bileyim abi, açmadım vallahi.. verdin, attım koynuma...

— Ulan babana yuttur onu sen!..

Gece bir kuytu köşede iki serseri eroin çekerlerken polis gelir:

— Ne yapyorsunuz ulan burada?..

— Muhabbet ediyoruz abi...

— Ulan babana yuttur onu!..

Değerli dil bilgini Ferid Devellioğlu bu argo deyimi «suni, takma göğüs» mânâsnda gösteriyor. Henüz on altı yaşında bir Lise talebesi iken İstanbulun en azılı serserileri pençesine düşmüş, otuz beş yaşına kadar bir girdabı sefâlet ve mezellet içinde çırpınmış ve bize cemiyet yaralarını bütün çıplaklığı ile tesbit eden azametli bir «İtirafnâme» tevdi etmiş, bu ansikolopedinin argo maddelerinin tesbitinde büyük yardımları görülmüş Orhan Oflaz da Devellioğlunun bu notu için: «Takma memeli bir karıya da babana yuttur denir elbet.. ama bu bilginin kitabında yazılı olduğu gibi bu deyim, takma göğüs demek değildir» demiştir ki pek doğrudur ((B. : Oflaz, Orhan).

Bibl. : F. Devellioğlu, Türk Argosu.

BABA NAZLI KOLU — Onyedinci Asır ortasnda İstanbulun en meşhur oyuncu kollarından biri idi. Evliya Çelebinin rakamına göre, oyuncuları ikiyüz kadar çingene ve şehir oğlanıdır. Kol sahibi Baba Nazlı, gemici oyununda «Şeytanı cihan» imiş, oğlu da Arnavud taklidinde eşsiz olup «Arnavud Kasım» diye bir tip ibda etmiş. Köçekleri arasında Çakırşah, Şekerşah, Süğlünşah gibi oğlanlar, devrin büyük hükümdarı Dördüncü Muradın alâka ve iltifatlarına nail olmuşlar.

Baba Nazlı Kolu, zengin ve yüksek tabaka düğünlerinin hemen hepsinde bulunurdu; bu meşhur köçekleri, şîb ve zerbaf denilen kıymetli kumaşlardan entariler giyerek, parmaklarında ziller ile İran oyunları oynarlardı.

Bibl. : Evliya Çelebi, I.

BABANZÂDE — (B. : Zihni Paşa; İsmail Hakkı Bey; Naim Bey).

BABAOĞLU (Ayvat) — Tarihçi Apraham Engürülü'ye göre, İstanbul'un fethinin akabinde, Fatih Sultan Mehmed tarafından İstanbul'a getirtilen dört Ermeniden biridir. Başka bir mehazda kaydına tesadüf edilememiştir.

Kevork M. Pamukciyan

BABASI TUTMUŞ, BABALI ARABLAR — Eski İstanbul konaklarındaki zenci cariye ve kölelerden emekdar veya azad kâğıdı koynunda, nazı çekilir olanların bir şeye kızdıkları zaman gösterdikleri gazablı hale «Arabın babası tuttu!..» denilirdi; sar'alılar gibi ağızları köpürür, cidden korkunç bir hal alırlardı. Bu nöbetlerde bilhassa zenci kadınlarda, onlardan da, kocaya verilip çırağ edilmek istedikleri halde efendilerinin buna bir türlü ekseriya yapmacıktan olur, fakat ev halkını yine bir hayli korkuturdu; evin efendisi eli sopalı, celâlli takımdan ise, her babası tutuşunda çektiği dayak ile ateşli zenciyi yola getirirdi; bu gibi hallerde evin hanımının da mühim bir rolü olacağı düşünülünce, zenci cariye dayağını yediği efendisine değil de hanımına kin beslerdi; öylesıne ki, o devirlerin zabıta kayıtları arasında zenci cariyeleri tarafından katledilmiş hanımlar görülür. Ve bilâkis babası tutan zenciye, bekçiden, sakadan, sandalcıdan bir uygun adam bulunup baş göz edilince bir şeyciği kalmazdı.

BABA TAHİR — (B.: Mehmed Tahir Bey).

BABA TORİK — Külhânî hâneberduş, apaşlar argosunda müstehcen elfazdan; «Türk Argosu» lûgatına bakınız.

BABAYAN (Andon) — Bir Ermeni ressamıdır. Boğaziçinin Kuruçeşme semtinde ikamet etmiştir. Patrikhane İktisad Heyetinin bültenlerinin 1872 tarihli nüshasında ismi zikredilmektedir. 1904 de ölmüş olması muhtemeldir; zira aynı yılda neşredilen Yedikule Ermeni Hastahanesinin salnamesinde, İstanbul Ermeni san'atkârları meyanında adı geçtiği halde, ertesi yılınkinde kaydına tesadüf edilmemektedir.

Kevork M. Pamukciyan

BABAYAN (Dr. Dikran Paşa) — Saray doğum hekimliğinde bulunmuş meşhur bir Ermeni doktoru. Kendisi hakkında müracaatımız üzerine Ermeni doktorları biyografileri müellifi sayın Dr. Mezburyan İstanbul Ansiklopedisine aşağıdaki malûmatı lûtfetti:

«Dr. Dikran Paşa Babayan 1859 yılında Mısırda doğmuştur. İstanbula geldikten sonra ilk tahsilini Hasköy Ermeni Mektebinde yapmıştır. 1882 de doğum mütehassısı olarak İstanbul Tıbbiye Mektebinden mezun olmuştur. Sonra da Paris Tıp Fakültesinde tahsil etmiştir. 1900 de, sivil paşa ünvaniyle Sarayın doğum baş doktoru tâyin olunmuştur. Bu vesile ile İstanbulda fransızca neşredilen «Le Montieur Oriental» gazetesi Dr. Babayan hakkında methiyeler dolu bir makale neşretmiştir. 1904 de Tıbbiye Mektebinin nisâiye profesörlüğüne getirilmiştir. Birkaç defa Parise ve Berline giderek yeni tıbbî usuller öğrenmiştir. 1908 de sinir hastalığına müptelâ olduğundan işten çekilmiştir. Kendisi çok mütevazı ve fukaraperver bir kimse idi. 1934 de Osmanbeydeki evinde vefat etmiştir.».

Kevork M. Pamukciyan

BABAYAN (Karabet) — Saray kuyumcubaşılarından; 1903 de kuyumcubaşı olarak zikredilmektedir. 1912 de henüz hayatta idi. Ağacamiinin sırasında ve yakınında muhteşem bir dükkâna mâlik olduğu bilenler tarafından söylenmektedir.

Kevork M. Pamukciyan

BÂBIÂLİ — Türkiye Cumhuriyetinin ilânına kadar, İmparatorluğun veziriâzamlık, sadaret sarayı, ki son yapısı, Cumhuriyet devrinin İstanbul Vilâyeti Valilik makamı ve Vilâyet Bürosu olmuş, müştemilâtından bir parçasına da İstanbul Defterdarlığı ve Başbakanlık arşivi yerleşmiştir. (B. : Vilâyet Konağı; Defterdarlık konağı).

Tanzimata kadar bu binanın bir de harem kısmı bulunmuş, ve bu kısım mührü hümayuna nail olan vüzeraya mirî ikametgâh olmuştur. Tanzimatta «Bâbıâli» sadece sadaret makamı olarak kalmış, bâzı dairelerine de muhtelif nazırlıklar ve «Şûrayı Devlet» gibi resmî daireler yerleştirilmiştir; fevkalâde ahvalde geceleri de makamında kalabilmesi için sadırâzamların şahsına mahsus da bir yer ayrılmıştır.

Bâbıâliye Avrupalılar diplomatik muharreratda «Sublime Porte» derlerdi; «Bâbıâli» ismi bizde, İkinci Mahmud devrinde yerleşmiştir; ondan evvel, münevverler arasında «Bâbıâsafî» denilirdi, halk ise, mübalâğasız Meşrutiyete kadar daima «Paşakapusu» diye gelmişti (B. : Âsaf; Sadaret Sadırâzam; Paşakapusu). Esasen halk ağzında «kapu» hükûmet yerine kullanılmıştır; herhangi bir resmî daireye giden resmî bir dairede işi olanlar: «Kapuya gittim, kapuda işim var» derlerdi, hattâ bu arada «Allah kimseyi kapuya düşürmesin» temennisi darbı mesel haline gelmişti ki, pek mânalıdır.

Devletin mutlakiyeti mutlaka ile idare edildiği ve Topkapu Sarayının padişahların daimî ikametgâhı olduğu devirlerde, padişahların sonsuz salâhiyetli vekilleri olan sadırâzamlar için sarayı hümayunun karşısında miyrî mülk olarak bir sarayı asafî yapılması ve harem kısmının da miyrîden döşenüp dayanması muhakkak ki hikmeti hükûmete pek uygun idi. Sadırâzamlara bu miyrî sarayın tahsisinden evvel mührü hümayuna nail olan vezirler devlet işlerini ya kendi mülkleri olan yahut kira ile tuttukları saraylardan görürlerdi; sadaret kalemlerinin bütün defterleri, evrakı, memurlarla beraber eski vezirin ikametgâhından yeni vezirin sarayına taşınırdı; bundan ötürüdür ki, sadırâzamlık için şahsî kıymet ve liyakatin yanında servet sahibi olmak da şart gibiydi.

Sadırâzamların ne zamandanberi Bâbıâlide oturmağa başladıkları ve burada yerleşen ilk vezirin kim olduğunu kesin olarak tâyin edemiyoruz. Eski belediye mektupçusu Osman Nuri Ergin, «Mecellei Umur-u Bele-

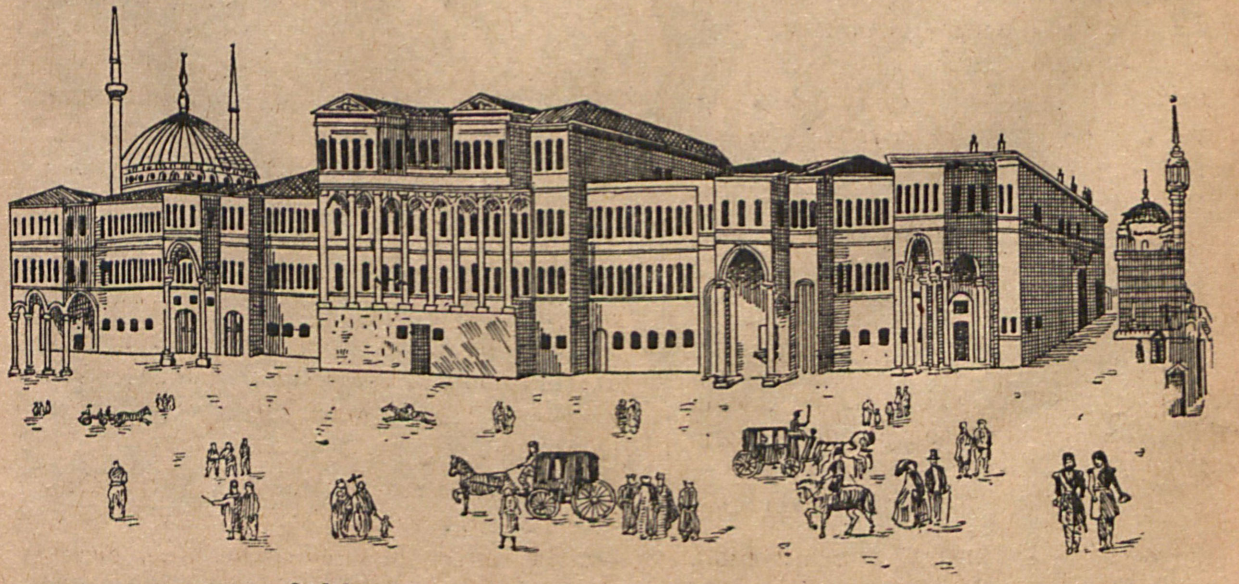
diye» adındaki azametli eserinin İstanbulda zabıta umuru kısmında, sadaret makamından bahsederken: «Meşhur Nevşehirli Damad İbrahim Paşanın sadareti hengâmında H. 1140 (1727 - 1728) Bâbıâli sadırazamlara makar ittihaz olundu. Bu tarihe kadar umuru devlet, sadırâzamın riyaseti altında kâh mabeyni hümayunda akdı divan, kâh hanei sadarette tecemmü edilerek rüyet olunurdu» diyor. (B. : Sadaret, Sadırâzam).

Fakat Silâhdar Fndıklılı Mehmed Ağa, meşhur tarihinin ikinci cildinde, H. 1098 (1687) vekayii arasında Dördüncü Mehmedin tahtından indirilip yerine kardeşi Üçüncü Süleymanın iclâsını anlatırken (B. : Süleyman III.) orduyu hümayun ile beraber Silivriden Davudpaşa sahrasına gelen sadırâzam Siyavuş Paşanın, muharremin üçüncü pazar günü, zorbabaşılar tarafından tahrik edilen âsi asker tarafından otağının basıldığını, «kasım geçeli hayli zaman oldu, böyle açık yerde ikamet neden iktiza eder» diye cebren tuğları kaldırılıp şehre sokulduğunu, fakat, veziri, yeni padişaha yakın bulundurmamak için «Alay köşkü önünde mirî saraya kondurmayıp Eskiodalar kurbunda (Eskiodalar denilen yeniçeri kışlası Şehzadebaşında, Şehzâde Sultan Mehmed Camiinin karşısında idi). Sadrı sabık maktul Kara Mustafa Paşa sarayına getirildiğini» söylüyor. Fındıklılı Mehmed Ağanın bu sözlerinden de, Bâbıâlinin, Onyedinci Asırda, sadırâzamlara mahsus mîrî bir saray olarak mevcudiyeti, ve sarayı hümayunun hemen yanı başında bulunmak münasebetiyle ehemmiyeti pek aydın olarak anlaşılır.

Kendisi de Onyedinci Asırda yaşamış olan Fındıklılı Mehmed Ağanın «sadrı sâbık» ve «maktul» diye bahsettiği Kara Mustafa Paşa, Dördüncü Sultan Muradın son ve Sultan İbrahimin ilk vezirazamı olup Sultan İbrahimin bir sinir buhranına kurban olarak idam edilen Kemenkeş Kara Mustafa Paşadır. Fındıklılıdan öğreniyoruz ki bu zatın Şehzadebaşında bir sarayı vardır. Fakat Naima tarihinden de öğreniyoruz ki kendisi Şehzadebaşında değil, Padişah Sarayının etrafını çeviren kale duvarının Soğukçeşme semtindeki köşesi üzerinde bulunan Alay Köşkünün karşısında kâin ve bilâhare «Bâbıâli» meşhur olacak sarayda oturmaktadır; hattâ Padişahın gazabına uğradığı zaman tebdili kıyafet ederek bu saraydan kaçmış, fakat yakalanmış ve yine o civarda bulunan Hocapaşa Çarşısında halkın gözü önünde idam edilmiştir. Naimanın bu vak'ayı pek açık bir ifade ile anlatıyor:

«Kara Mustafa Paşa sarayına can atıp kapuları kapayıp adamlarına silâhlanın diye emretti; onlar da toplanıp bu ne çeşit sûitedbirdir, burası İstanbul şehridir, cümlemizi kılıçtan geçirirler bir gayri çaren var ise onu gör dediler. Çaresiz can korkusu ile hareme girip bir kapama bir yeşil makdem bir çuha serhadî ile tebdili kıyafet edip sarayın harem damından Nallı Mescid tarafına indi».

Nallı Mescid, bugün mevcud olup «Vilâyet Camii» dediğimiz mâbeddir; artık gün

Ondokuzuncu asır sonlarında Bâbıâlinin arka avlu cebhesi
(Resim: Bir gravürden Behçet Cantok eli ile)

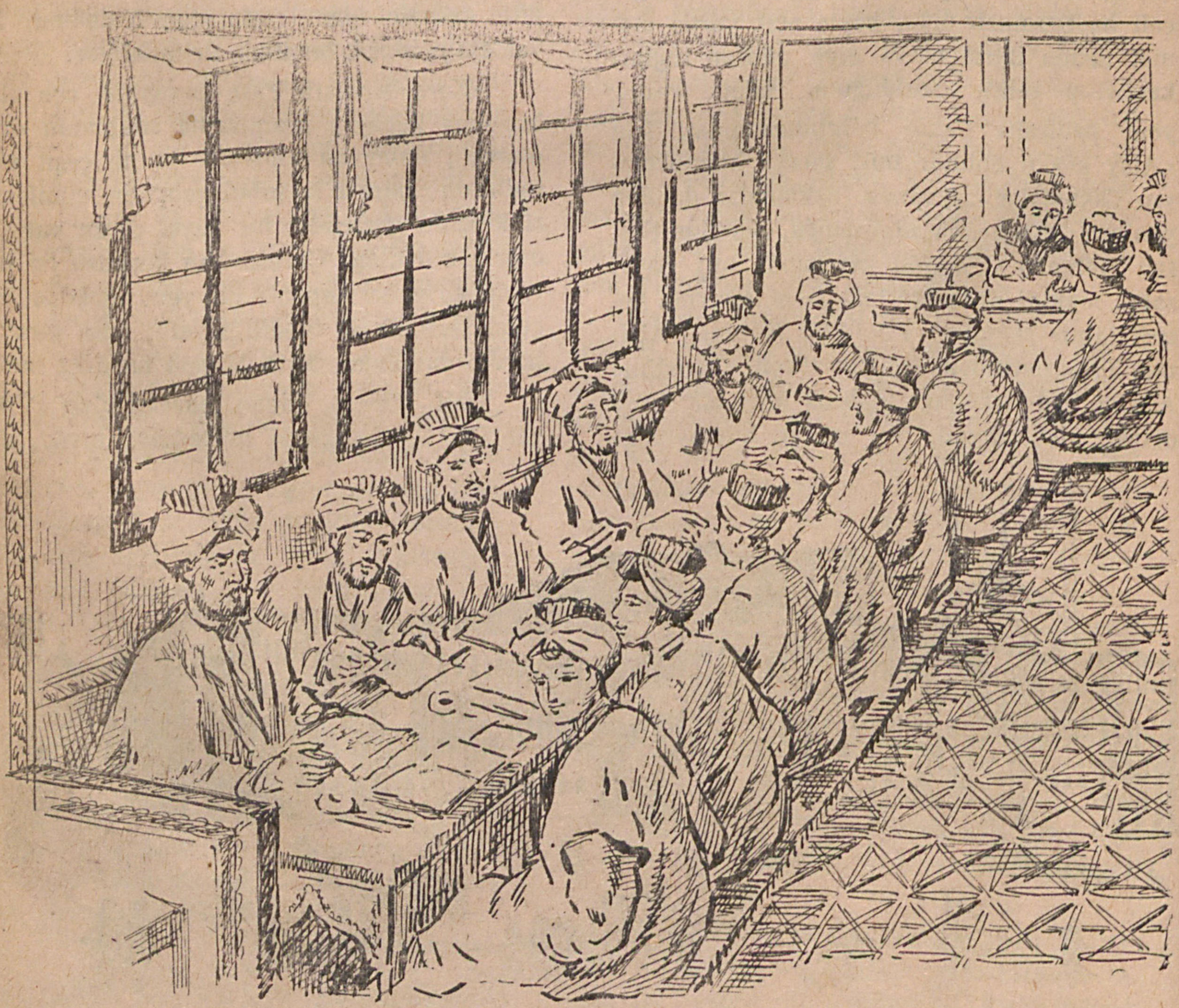
gibi aydındır ki Kemankeş Kara Mustafa Paşanın idam olunduğu Hicrî 1053 (Milâdî 1643) yılında sonraları Bâbıâlî adı ile meşhur olacak saray mevcuddur; hattâ belki mîrî bir saray olarak mevcuddur. Belki de Kara Mustafanın idamından sonra mîrî adına musadere olunmuş ve sadırâzamların ikametine tahsis edilmiştir. Bu tarihten kırk dört sene, yani yarım asır sonra, 1687 de, Fındıklılı Silâhdar Mehmed Ağa, yukarıda naklettik, bu saraydan artık kesin bir lisan ile «Alay Köşkü önünde sadırâzamlara mahsus mîrî saray» diye behsetmektedir.

«Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü» müellifi Mehmed Zeki Pakalın ise, Naima'nın bu açık ve aydın kaydını görmemeniş, değerli eserinin Bâbıâlî maddesinde en az on senelik bir hataya düşmüştür; aşağıdaki satırlar adı geçen sözlükten alınmıştı:

«Bugün İstanbul vilâyet dairesi olarak kullanılmakta bulunan binanın Paşakapusu ittihaz olunması Milâdî 1656 tarihinden sonradır. Sadırâzam Derviş Paşaya verilmiş olan bu konak, onun vefatından sonra diğer sadırâzamlar tarafından müstemirren işgal olunmağa başlamış ve Bâbıâlî, Bâbı hümâyunun yanı başında karar kılmıştır» diyor ve şöylece devam ediyor: «Bunula beraber müteakib sadırâzamlardan bâzıları yine orada burada oturmuşlardı; meselâ Lâle devri kahramanı ekseriya Beşiktaşta ikamet ederdi. Şu kadar ki, bina resmen sadırâzamların ikametgâhı ve devletin Bâbıâlîsi olmak sıfatını o tarihten sonra kaybetmemiştir».

Muhterem muharririn yukardaki satırlarda bu kadar kat'î konuşması herhalde doğru değildir.

Naimâ, tarihinin beşinci cildinde H. 1063

Onsekizinci asırda
(Bir gravürden:

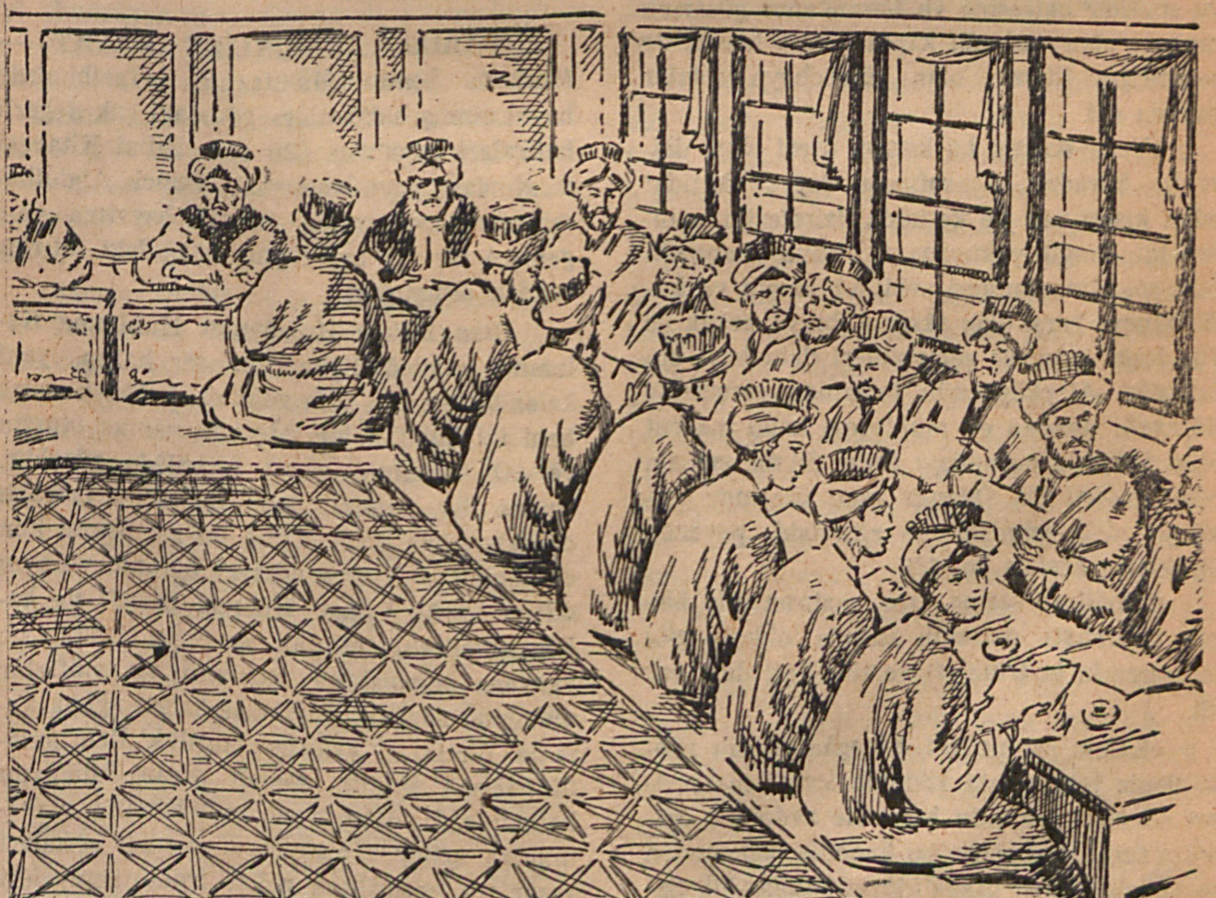
(M. 1652) vekayii arasında «Sadırâzam Derviş Paşa, Kadırga limanında olan saraydan göçüp Melek Ahmed Paşanın oturduğu Arslanhane ardında Bayrampaşa sarayına nakletti» diyor. Bu kayıttan Bâbıâlî hakkında kat'î bir hüküm çıkarılamaz. Derviş Paşa sadareti bir yıl kadar devam eder, kendisinin bir felc darbesine uğraması üzerine 1653 de mührü hümayun İbşir Paşaya gönderilir; Pakalın «Bu konak onun vefatından sonra diğer sadırâzamlar tarafından müstemirren işgal olunmağa başlamıştır», ve aynı bina için «Paşakapusu ittihaz olunması Milâdî 1656 tarihinden sonradır» derken pek garip bir karışıklığa düşüyor.

«Lâle devri kahramanı» diye Nevşehirli İbrahim Paşa hakkındaki hükmüne gelince, unutmamalıdır ki, Nevşehirli Damad İbrahim Paşanın Beşiktaştaki sahilsarayı bu vezir ile padişahının yâranının Çırağan eğlenceleriyle helva sohbetlerine sahne olmuştu, bir edebî mahfil idi ve halk ağzının «Paşakapusu» değildi; burada büyük siyasî toplantılar olurmuş, fakat günlük «Paşa divanı» kurulmamıştı.

Burada, güven ile rahatça söyliyebileceğimiz: «Bâbıâlînin, Onyedinci Asır ortalarından itibaren, sadırazamların emrine verilmiş bir mîrî saray» olduğudur.

Efdalüddin Bey, Osmanlı Tarih Encümeni mecmuasında neşrettiği «Alemdar Mustafa Paşa» adındaki eserinde, Yeniçeri baskını, yangın ve Alemdar Paşanın ölümü münasebetiyle o devirdeki Bâbıâlîyi de tasvir ediyor:

«Bâbıâlî, elyevm mebni bulunduğu arsa ile arka tarafta Tomruk dairesi denilen kısımdan ibaret olan vâsi saha üzerinde alt katının bir kısmı kârgir olmak üzere harem ve selâmlık dairelerini, ahırları, anbarları ve

Bâbıâlide bir kalem
S. Bozcalı eli ile)

silâhhane ve cebehâneyi ve vâsi avlu ve bahçeleri şâmil cesim ahşab bir daire idi.

«Bu dairenin Soğukçeşme tarafından hakikaten âlî olan cesîm bir kapudan girilen büyük bir ev altı avlusu ve bu avludan Nallı Mescid tarafına çıkılır bahçe kapusu ve bu bahçe meydanda çavuşbaşı, tevkii, telhisci kapuları ve Nallımescid mahallesine nâzır divanhane ve bunun merasim kapusu var idi. Elyevm mescid denilen camiin etrafı hanelerle muhat ve o nam ile mevsum bir mahalle olup buradan dar bir geçit ile zikrolunan resmî kapuların açıldığı meydanlığa geçilir idi; vezir teşrifatına mahsus Bâbıâsafi ve binek taşı dahi burada idi.

«Beşirağa Camii ve sebilinin önündeki dar bir çıkmaz sokağın müntehasını harem kapusu olan tomruğun arka kapuları teşkil ederdi. Nallımescid tarafından dahi tomruğa girilen ve ayni mevkiden çavuşlar ve kavaslar ve sayisler dairesine ve horandanın güzarına mahsus olan muhtelif kapular olup harem ile selâmlığın iltisakı olan zülvecheyn sofalar burada idi.

«Vezir dairesi bu kısmın üzeri olup, dairenin buradan Ayasofyaya doğru imtidat eden kısmı reis ve kethüda dairelerini muhtevi idi. Şengül yokuşuna ve Fatmasultanmektebi sokağına muhazi sebil ve camie ve kütüphaneye karşı olan aksamı ebniye, sokak ile yüz teşkil eder ve şehnişinleri dahi havi bulunurdu. Alayköşkünün tamamen karşısında Bâbıkebr denilen en muhteşem kapu mevcut olup üstünde kethüdayı sadrı âlinin makam odası mebni idi. Odanın kapu üzerinde teşkil eylediği şehnişin ve altındaki payende direklerin araları boş idi.

Bâbıâlînin sarnıç, izbe, mahzen gibi birçok teferrüatı dairenin altında olduğu gibi tahtezzemin bodrumları ve tünelleri dahi var idi.

«Kalem memurları, hâcegân ve sair rüesa deniz tarafındaki kısımda icrayi memuriyet ederler, herkesin hanesine avdetiyle dairenin tatilinden sonra bu kısımda hademeden ve nöbetçilerden başka kimse kalmaz idi. Sadrâzam dahi dairenin garb tarafındaki cenahı üzerinde Ebussuud Caddesine kadar uzanan fevkanî bir paviyondaki resmî odalarından çekilerek hususî selâmlık dairesi olup Nallımescid mahallesi tarafında mebni ve divanhaneye muttasıl olan daireye geçer ve beytutet için de harem dairesinin mebni bulunduğu tomruk dairesine mürur eyler idi.

«Tomruk denilen kısım iki parçadan mürekkeb idi. Biri kısmı şarkîde haremiâsefi dairesi ve diğeri de kısmı garbîde mutbaklar ve sekban koğuşları ve ahırlar ve kışlalar ve saire mebni olan yer idi.

«Etrafta dahi sunufi askeriyeden bir çoğunun karakolhaneleri var idi.

«Yeniçeriler vücutlarını hissettirmeksizin etrafı tahtı tarassuda aldıktan sonra bâbıkebire yanaştılar ve harbeciler kolluğundan getirdikleri kuru otu kethüda odası şehnişinin altındaki direklerin aralıklarına doldurarak ateşlediler».

Efdaleddin Bey, bu malûmata bir mehaz göstermemiş ve makalesine de bir plân eklememiştir. Yukarıdaki tarife göre bir plân çizmek çok zordur. büyük hatalara düşüleceği muhakkaktır.

BÂBIÂLÎ, BÂBIÂLÎDE HAYAT — Merhum Semih Mümtaz S. «Tarihimizde hayal olmuş hakikatler» adındaki çok değerli hatıraları arasında: (Bu eser Hilmi Kitabevi tarafından yayınlanmıştır). İkinci Abdülhamid devri sonlarında Bâbıâlî hayatına dair genişçe bir yer ayırmıştır. Aşağıdaki satırlar oradan alınmıştır:

«Ben Divanı Hümâyunu Mühimme Kalemine kaydedildiğim gün ser halife, yani kalemin müdürü safa geldiniz dedikten sonra beni iki büklüm bir ihtiyarın yanına oturttu ve «O efendinin yazısı fevkalâde güzeldir. Ondan ders alınız», dedi. İhtiyarlar meraklı oldukları için daha o gün bu zat benim kim olduğumu sora sora nihayet öğrendi ve aynı odada büyük babam Mümtaz Efendi ile kalem arkadaşlığı ettiğini ve onun torunu ile yanyana oturmaktan memnun ve müftehir olduğunu söyledi. İhtiyar az kalsın ağlıyacaktı da! Bir iki ay yanyana oturduk' Beni âmedi odasına aldılar. Âmedi divanı hümâyun kalemi sadaretten, yani sadırâzamlık makamından saltanat makamına yazılan arizaları yazar ve padişahtan gelen iradei seniyeleri kayıt ve lâzım gelenlere tebliğ ederdi. Bir usul daha vardı ve buna da âmedçi bey nezaret ederdi, o da bâzı iradei seniye tezkerelerini yalnız okunmak üzere Bâbıâlî konağında oturan nazır paşalara göndermekti; ve bunları istediği adama, yani âmedi hülefasın-

dan olmak şartiyle dilediği zattan birine vermekte muhtardı.

«**Bâbıâlide oturanlar** — Sadaretten sonra Dahiliye Nezareti ve erkânı ve kalemleri Bâbıâlide idiler. Bugün vilâyet mektubcusunun odasından yanındaki büyük odada benim gördüğüm zat Dahiliye Nazırı Memduh Paşa idi ve yanı başındaki küçük odada da mühürdarı Hasan Bey (kalemi mahsus müdürü) otururdu ve bir iki arkadaşı daha vardı.

«Memduh Paşanın oturduğu odanın takımı yeşil kadifeli iki kanape ile dört koltuktan ve altı iskemleden ibaretti ve masanın karşısında da iki maroken iskemle dururdu. İradei seniyeleri kendisine götürdüğümüz zaman ayağa kalkar, tezkereyi okur ve bize iade eder ve bâzan da, merakı idi, bir nüktecik sarfederdi. Bir gün oğlu Mazlûm Beyle beraber baba oğul karşı karşıya otururken bir iradei seniye tezkeresi götürmüştüm. Tezkereyi okuduktan sonra benim de oturmaklığımı emretmiş ve Bebekteki yalımızda mı ikamet ettiğimi sormuştu. Mazlûm atıldı: «Elbette efendimiz, bebekler Bebekte otururlar...» gibi bir şaka savurdu. Memduh Paşa derhal... «Evet amma oğlumuz göz bebeğidir...» mukabelesiyle (benim anladığım) oğlunu azarlamıştı.

«**Şûrayı Devlet** — İmparatorluğunu Şûrayı Devleti de Bâbıâlide toplanmıştı. Bu daire bugün yerinde yoktur; yanmıştır ve yerine konulmamıştır. Burada Şûrayı Devlet Reisi, tanzimat, maliye, dahiliye, mülkiye daireleri ve muhakemat daireleri ve kalemleri otururlardı.

«Muhakemat daireleri o zaman devlet memurlarının muhakemeleri işiyle meşgul olurlardı. Bir de bunların fevkinde bir mülkiye dairesi vardı. Buna Şûrayı Devlet Reisi bizzat riyaset ederdi ve âzası adedi o devrin ibzaline rağmen yirmiyi geçmemişti.

«Benim yetiştiğim Şûrayı Devlet reisleri Kürt Sait Paşa ile Lâz Hasan Fehmi Paşalardı. Sait Paşayı âmedî hülefasından iken sık sık ziyaret ederdim. Hasan Fehmi Paşayı ben de âzası olduğum için mülkiye dairesinde görür dururdum...

«Sait Paşanın bir hususiyeti de fazla miyopluğu idi. Bâbıâli koridorlarından geçerken sağa sola ezbere selâm verir gibi rivayetler de duyulurdu. Ve kendi kapısı önünde olduğu gibi diğer nazırların odaları kapılarında da ikişer süngülü asker paşalara selâm durduğu için Sait Paşa askerin selâm dur sesine temposunu uydurur selâmını ona göre âyarlar, derlerdi. Bir gün kendisine de bir irade tezkeresi götürmüştüm. Oturmaklığımı emretti ve mutadı veçhile şakalı iltifatlar ibzaline başladı. Beni büyük babama karşı beslediği muhabbetten dolayı fazla iltizam ve bana fazla ikram ederdi. Lâkırdı ederken birdenbire... «Oğlum; sen de Reşit Âkif Bey gibi (paşa) neden fesinin püskülünü fesin tepesinde tutuyorsun?...» dedi. Ben hayretten hayrete düşmüş ve biraz şımarığı olduğum için «Efendimiz her zaman görmemezlikten miyopîden şikâyet buyurursunuz... Bendenizin püskülümü nasıl olup da gördünüz» deyince:

«— Sana mahrem bir haber vereyim.
— Görmemek yeğdir görüp divâne olmaktan bizi — Anladın mı oğlum? Sen de benim evlâdımsın bunu bil, fakat kimseye söyleme... cevabını vermişti.

«**Hariciye Nezareti** — Bugün İstanbul Defterdarlığının bulunduğu konakta; fakat başka bir kalıp ve kıyafette idi ve o zaman Şûrayı Devlet Daireleri yanmadığı için buraya koridorlardan geçilerek girilirdi. Evet o zaman tâ sadaret dairesindeki büyük sofadan başlıyarak hariciyeye kadar altlı üstlü koridorlardan gidip gelinirdi. Hariciyenin istişare odası, tercüme odaları, şifre ve kalem odaları, şehbenderler dairesi ve kalemler... Bahusus... Kileri hep oradaydı. Hariciyenin kileri alt katta bir büyücek odada hemen hemen hepimizi toplar akşam üzeri kahvaltısı vaktinde hakikaten işimize yarardı. Havyarlı sandviçler, lor peynirli francalalar; naneli limonatalar hem terütaze hem de tertemizdi.

«Sadırâzam Avlonyalı Ferid Paşanın bâzan bu kilerden şunu bunu getirttiği de görülürdü. Muziplik bu ya biz de... «Sadırâzam paşamız ucuza dayanamaz...» der gülüşürdük.

Sadaret ve erkânı — Amedii divanı hümâyun kalemi Mahmudu Adlî devrinden başlar. Vazifesi yukarıda arzettiğim gibi Padişah ile Sadırâzam arasındaki muhaberatı kayıt ve tahrir etmekti. Meclisi vükelâda bulunan kâtipler bu kalemden alınırdı. Âmedci bey veya âmedci efendi

denilen zat bu kalemin müdürü idi. Ben âmedi hülefalığına memur edildiğim vakit âmedci Mehmed Ali Beydi. (Sonraları Mehmed Ali Paşa olarak Sadırâzam müsteşarı; Meşrutiyetten sonra da Evkafı Hümayun Nazırı olmuşdu). Dikkatli, ferasetli, hayırhah, neşeli ve nükteci bir zattı. Hepimize ayrı ayrı iltifat eder; «rica ederim» demeksizin bir kelime olsun söylemezdi. Hele altı kişiden ibaret olan hususî maruzat odası biz efendilerine fazla ehemmiyet verir ve emniyet ederdi; çok da çalıştırırdı.

«Zevki tezkerelerin gayet tertipli ve okunaklı yazılması olduğu için buna ve bundan evvel de müsveddelere aşırı dikkat ederdi (... Doğrusu böyledir diyerek müsveddelere müsvedde derdi...) ve yazdıklarımızı tashih etmezse kâğıdı bize verirken mutlaka teşekkür ederdi. Padişaha gidecek evrakı bizzat Sadırâzama götürür, imzalatır, sonra bunları kırmızı bir atlas keseye yerleştirir ve balmumu ile sıktığı kesenin ağzını da mühürler, saraya yollardı. Saraydan gelen iradei seniyeleri de Sadrâzamdan alır icabını icra ederdi. Âmedci bey yazdıklarımızı beğenmezse hırçın çizgilerle tashih eder «semihâne yazmışsınız» derdi. Bu itaptan biri de hiç unutmam ilk defa bana nasip olmuştu ve semihâne tâbiri böyle başlamıştı.

«Âmedî Hülefaları — Ben bu memuriyete getirildiğim zaman bir hayli âmedî hülefası vardı. Bunlardan kalabalık tarafı başmuavin Müfit Beyle beraber büyük bir odada oturur, çalışırlardı. Altı kişilik hususî kalem de ayrı bir odada çalışırdı. Muavini sanilikte bulunan zat da (Ben burada Cemil Beyi bulmuştum. Besim Ömer Paşanın ağabeyi, Azmi Beyin kayınpederidir) âmedci beyle beraber bir odada otururdu. Müfit Bey iyi bir kalem müdürüydü. Yazılacak müsveddeleri hülefaya o taksim eder, yazılanları iptida o tashih eyler, âmedciye yollardı. Pek mühim olmıyanlara da beyan edilmesi işaretini verirdi. Fakat herkese iş vermez, yani herhangi bir iltimasla kaleme gelip de ellerinden iş gelmiyenleri yormazdı. Ve kendisinden bu gibilerden Alinin veya Velinin gelip gelmediği, kaleme devam edip etmediği sorulursa nevima şöyle bir cevap verirdi:

«Kendi bâzan gelir amma kaleme
Sözü gelmez onun asla kaleme!»

«İçimizde hakikaten dirayeti kâmileleri müsellem olanları vardı. İçimizde gene hakikaten ademi dirayeti kâmileleri müsellem ve meşhur olanları da vardı. Odada yanına tesadüf ettiğim bir kalem arkadaşımın bir türlü maaş senedini yazamadığını bugün gibi hatırlarım. Ancak su içer gibi hattâ en mühim tezkere müsveddeleri yapanları da hatırlarım. Efdaleddin, Müfit, Nureddin, Büyük Celâl, muavin Cemil Beyler ve saire gibi. Ben de dahil olduğum halde üst tarafı pek sayılacak kadar az değildi. Buna rağmen işlerde asla sekte görülmezdi. (Nureddin Bey sanatkâr Münir Nureddinin babasıdır.)

«Seryaver bey veya paşa — Bâbıâlide bir de yaverlere ve süvarilere mahsus odalar ve ahırlar vardı. Bir de Seryaver Bey veya Seryaver Paşa vardı. Sadırâzamın yaverleri... Yaverler nöbetle at üzerinde Sadırâzâmın arabasını takibederlerdi ve öteye beriye gönderilen müstacel tezkereleri, iradei aliyeleri (Sadırâzamın emirleri demektir) götürürlerdi. Seryaver Bey veya Paşa da odasında oturur, gelirken ve giderken Sadırâzamı istikbal ve teşyi ederdi. Bir rivayete göre de gelen gidenleri, Sadırâzamı ziyaret edenleri kayıt ve saraya arzederdi' Bu başyaverlerden ismi hatırımda kalan Cemal Paşadır. Hepimize hürmet eden bu zat hususî hayatında dostluğa hürmetkârdı. Eğlence namına da yalnız pokeri severdi, ve pokerde kızarsa alâhotör diyecek yerde «Alâvutum» derdi.

«Dahiliye Nezareti — Bugün İstanbul Valiliği makamında Valinin işgal ettiği daireyi evvelce sadırâzamlar işgal ederdi ve Vükelâ Meclisi bu dairede içtima eylerdi. Her pazar ve çarşamba günleri... Merdiveni çıkar çıkmaz sağ tarafa tesadüf eden birinci koridorun başlarındaki odalarda nezaret tercümanları otururdu. İlk bölmeden sonra da Dahiliye Nezareti kalemleri bulunurdu. Mektubî kalemi, evrak kalemi gibi hemen alt katlarında da muhasebe ve nüfus kalemleri yerleşmişti. Aynı zamanda da vilâyetlerin kapı kâhyaları ve kapı çuhadarları alt kattaki odalarında çalışırlardı. Kapu kâhyalarının vazifesi vilâyetlerle İstanbul dairei resmiyelerinin arasında cereyan eden tahriratı toplamak ve bir hülâsasını yapıp valilere göndermek; gelenleri de alıp devaire taksim ve takibetmekti ki kapı çuhadarları bu

işlerde kendilerine muavenet ederlerdi. İmparatorluk büyüktü, buna lüzum vardı.

«Vali dairesindeki büyük sofanın iç ucundaki koridor tâ Hariciye Nezaretine imtidad ederdi (bugünkü defterdarlık), işte bu koridorun kapusundan girer girmez sola gelen ilk odalar (zira sağda odalar yoktu) âmedî odalarıydı ve birinci bölme kapudan sonra Dahiliye Nazırının odaları gelirdi (bugün vilâyet mektupçusu falan oturuyor). Nâzır Paşa veya Bey bu odalarda otururdu.

«O zaman kalemi mahsus müdürlerine mühürdar derlerdi. Nazırın emniyet ettiği bir adam olan mühürdar evrakı getirir birer birer okur, Nazır Paşanın mühürünü alır, basardı. Bir taraftan da aldığı emirlerle Nazırın arzularını takibederdi. Ben hayal meyal Münir Paşayı Dahiliye Nazırı olarak tanırım. Babam Dahiliye müsteşarı olduğu vakit Münir Paşa Dahiliye Nazırı, Kâmil Paşa Sadırâzam idiler. Münir Paşanın mühürdarı Neyyir Beyi de bu tarihte tanıdım. Daha geçenlerde seksenlik bir yaşta vefat etti, fevkalâde namuslu; mübalâğasız arzediyorum emsaline güç tesadüf olunur denecek kadar namuslu, dindar ve haysiyetli bir adamdı. Biraz haşin idi gerçi, fakat aslâ cebin değildi. Hiçbir şeyi namusuna tercih etmemişti. Aynı zamanda da Dahiliye mektubî kalemi mümeyyizlerinden idi. Münir Paşanın infisalinden sonra kalemde kaldı ve yavaş yavaş terfi etti, bir dereceye kadar. Sözü pek olduğu için olacak fazla ilerliyememişti.

«Dahiliye mektubî kalemi müdürü Sadık Bey; bu zata «Deli Sadık Bey» derlerdi. Bu onun şöhretiydi, kendisi de bilirdi; bana yabancı değildi, ailemizin dostu ve hepimizin hayırhahı idi, hele amcamın kafadarı idi. Yalnız sevdiklerini azarlamak mutadı idi. Elinden hiçbirimiz kurtulamazdık, nasibimizi alırdık. Buna da dikkat etmişlerdi. Babamın çok genç yaşta Dahiliye müsteşarlığı onun hoşuna gittiği kadar tuhafına da gitmişti. Müsteşara gidecek evrakı hülefadan birine verirken, «Bunu bizim çocuğa götürün!» dermiş.

«Bir defa da babamı azarlamıştı... Benim imzam olan müsveddeyi niçin tashih ettin... diyerek. Maahaza babam oradan ayrılıncaya kadar kendisini başta taşımıştı. Sadık Bey, bu da muhakkaktır ilim ve irfan sahibi dürüst bir zattı ve epeyce yaşamıştı.

«**Nazırlar, müsteşarlar** — Pek çocuk olmaklığıma rağmen ben Dahiliye Müsteşarı Celâl Beyefendiyi de tanımıştım. Babam henüz âmedî muavini iken sık sık Celâl Beye gider, elini öperdi. Bir iki defa beni de götürmüş, el öptürmüştü. Uzun ve bembeyaz sakallı muhterem bir piri fâni idi. Ben bu zatın oğlu Cemal Beyi de tanırım. Hariciye Nezareti mensuplarından idi ki, bilâhare sadaret müsteşarı olan Ali Fuad Beyin pederidir. Ali Fuad Beyin Sultan Mehmed Reşad devrinde mabeyni hümâyun başkâtipliğinde de bulunduğunu Avrupada iken duymuş ve yine orada iken müşarünileyhin eserlerini okuyarak dikkatle takibetmiştim. Babam Dahiliye müsteşarı iken Ali Fuad Bey Dahiliye mektubî kalemi hülefasından idi ve çok emniyete şayan olduğu için mahrem yazılar kendisine yazdırılırdı. Dahiliyede iki de mektupçu tanırım amma isimlerini pek derhâtır edemiyorum. Yalnız birinin «fevkalâde şifalıdır» teranesiyle odasına girenlere akide şekeri ikram ettiğini hatırlıyorum.

«Münir Paşadan sonra (Kâmil Paşa kabinesinin sukutu üzerine) İzmir Valiliğinden, Dahiliye Nazırlığına Halil Rifat Paşa geldi. Babam yine müsteşarlıkta idi. Bir müddet sonra da yeniden intişara başlıyan «Takvimi Vekayi» isimli Resmî Gazetenin nâzırı oldu. Epeyce müddet beraber bulundular. Evde duyardım, babam Nazır Paşasından sitayişle ve hürmetle bahsederdi ve gösterdiği emniyetten dolayı müteşekkir olduğunu söylerdi. Müsteşar Celâl Beyle Reşid Mümtaz Bey arasına (babam) Rıdvan Bey (Paşa) müsteşar olarak girmişti amma ben bunu kat'iyyen bilmiyordum. Babam Rıdvan Paşanın yerine Şehremini olunca: — Bunu hiç beğenmedim; ben Rıdvan Paşanın üzerine dahiliye müsteşarı olmuştum ve bir belâya uğramıştım; şimdi yine bu zatı istihlâf ediyorum! demiş, teşe'üm etmişti.

«**Dahiliye Nezareti erkânı** — Evrak Müdürü, bâlâ ricâlinden ve kudemadan Ali Haydar Beydi Ali Haydar Bey niçin evrak Müdürlüğünden öteye geçememişti bilmiyorum. Epeyce maaşı vardı. Orada oturuyordu. Şayanı hürmet bir adamdı. Onu severlerdi. Bu kadarını biliyorum. Hattâ adamakıllı devam etmediğini de biliyorum, işleri kalem hülefasından Rifat Beye bırakmıştı. Bütün işleri Rifat Bey görür, o hal ve fasle-

ederdi. Bilâhare ve bihakkın bu zat da evrak müdürü olmuştu. Kalemlerde mütehayyiz hülefadan bir de Hayreddin Bey vardı. Sonradan Sadaret tercümanı ve Şehremini olmuştur. Bana rumca ve kitabet dersleri verirdi. Bizim yani babamın meclisinde kendisini kızdırırlardı. Kinci olmadığı için çabuk barışırlardı. Üstad bestekâr Lemi Bey de mektubî kalemi hülefasından ve babamın mühürdarı idi. Hüsnü hattı ile şöhret bulmuştu, çok da kıvrak bir yazış tarzı vardı. Lemi Bey ölünceye kadar bizi unutmamış ve vefakâr davranmıştı.

«Dahiliye muhasebecisini mutlaka hatırlıyamıyacağım. Fakat matbuatı dahiliye müdürü Ahmed Arifî Beyle sansür memuru Hıfzı Beyleri pek iyi tanıyorum. Vazife dolayısiyle babam müsteşarken bizim evden çıkmaz gibi idiler. Dahiliye Nezaretini iz'aç eden belli başlı tek bir kişi vardı. İsmi Faiz mi yahut Fuat mı pek hatırlamıyorum... Müfsit ve müzevir bir jurnalcı idi. Bu adamdan bütün arkadaşları (mektubî kaleminde idi galiba); korkarlardı, onu aslâ sevmezlerdi. «Bir çoklara fenalık etmiştir» derlerdi ve o kaleme geldi mi, veya bir odaya girdi mi susarlardı, hiç yoktan iş bulur, meşgul olmağa başlarlardı.

«Şûrayı Devlet — Şûrayı Devlet Bâbıâli binasının tam ortasında, Dahiliye ile Hariciye Nezaretlerinin arasında idi ve diğerlerinden fazla olarak üstünde bir kat daha vardı: Hünkâr dairesi. Abdülmecidle Abdülâziz bu daireye gelirler, meşgul olurlardı. Sonraları Şûrayı Devlet mülkiye dairesine tahsis olunurdu. İkinci Sultan Hamid mülkiye dairesini gayet geniş bir nizamname ile tesis ederken ona vükelâyı sorguya çekmek hakkını da vermişti. Şûrayı Devletin diğer dairelerinden geçen bâzı kararların mülkiye dairesine de gelmesini isteyerek bu daireyi bir nevi bütün devletin muamelâtının mürakibi vaziyetine sokmuştu. Ben burada, bu dairede âzâ iken Bahriye Nâzırı Hasan Rami Paşayı epeyce üzdüğümüzü, Zonguldak kömür madenleri üzerinde İtalyanlarda tahaddüs eden ihtilâfın hal çaresini aramakla ne kadar üzüldüğümüzü bugün gibi hatırlamaktayım. Çok teessüf olunur ki jurnalcılar bu hayırlı teşekkülü de akim ve âciz bıraktırmak için neler uydurmuşlardı neler?! Tahattürü bile tüyleri ürpertir.

«Şûrayı Devlet Daireleri — Mülkiye dairesinden başka tanzimat ve dahiliye, maliye, mahkemei temyiz, mahkemei istinaf bidayet mahkemesi ve bunların reisi sanileri âzalık, Müddeiumumîleri ve muavinleri ve kalemleri vardı. Mahkemelerin umumuna verilen isim de muhakemat dairesiydi. Sultan Hamidi Sâni devrinde Şûrayı Devlet bu suretle karar kılmış, çalışmakta bulunmuştu.

Bunu da derhal söylemeliyim ki, bu kalabalığın içinde çok muktedir ve namuslu ve işgüzar ve tecrübeli zatlar vardı ve bu sayede idi iki lüzumundan fazla doldurulan âzâ veya memurlar, iltimaslarla buralara sokulurlar Şûrayı Devletin mesaisine engel olamamışlar ve bunların içinde müstaitler var ise bilâkis istifade etmişlerdi. Bu dairelerden sonra da bir iki encümen vardı. İhtilâflı merci ve istatistik encümeni gibi. Bunlardan birincisine Şûrayı Devlet Reisi riyaset ederdi».

BÂBIÂLİ BASKINI — 10 Kânunusani 1328 perşembe günü öğleden sonra saat ikide Bâbıâliye vâki olan hücum ki bu hareketin neticesi olarak devlet idaresinin başında bulunan Kâmil Paşa ve kabinesi istifaya, daha doğru bir tâbir ile iktidarı terke mecbur olmuş ve Mahmud Şevket Paşanın Sadrâzam tâyin olunmasiyle İttihad ve Terakki Fırkası tekrar iş başına gelmişti.

Bu baskın yapılırken memleket en kara günlerini yaşıyordu, Bulgar orduları Çatalcaya kadar gelmişlerdi. Hükûmet alelâcele bir mütareke imzalıyarak lüzumlu fakat şerefsiz bir sulh yapmak için hazırlıklara başlamıştı. Orduda şiddetli bir kolera salgını hüküm sürüyordu; İstanbulun cadde ve sokakları Rumeliden İstanbula gelen muhacir arabalariyle dolu idi, her gün bunlardan yüzlerce açlıktan, sefalet ve hastalıktan oldukları yerde ölüyorlardı. Hükûmet mutlak bir aciz içinde idi; memleketin bu halinden faydalanarak İttihad ve Terakki Cemiyetinin tekrar orduyu ele almak için teşebbüse geçtiği bilinmeyen bir şey değildi; Bâbıâliye hücum edilerek kabineyi devirmek için çok evvelden hazırlıklar yapıldığı polisce tesbit edilmişti; buna karşı Meclisi Vükelânın aldığı tek tedbir İstanbul Muhafızlığından Bâbıâliye bir bölük asker getirtmekten ibaret oldu.

10 Kânunuevvel baskını iyi hazırlanmış-

tı. Memlekette umumî efkâr, yakından gördüğü sefaletten ve Edirnenin düşmana bırakılarak yapılacak sulhdan dolayı hükûmetin aleyhinde idi. İttihad ve Terakki Cemiyeti böyle bir hareket hazırlarken yabancı muhitleri de düşünmüş, ve hareketten İstanbuldaki Alman ve Avusturya sefaretlerini de haberdar etmişti. Hattâ Almanya elçiliği baştercümaniyle Bağdad Şimendiferleri müdürü Mösyö Hügmen de baskın yapıldığı sırada Bâbıâlide bulunuyorlardı.

Baskını yapanların hükûmet içerisinde ve Babıâlide tarafdarları olduğu muhakkaktır. Çünkü İstanbul muhafızlığının Bâbıâliye gönderdiği bir bölük asker, o sabah talime çıkarılmak vesilesi ile Bâbıâliden uzaklaştırılmış, yerine Anadolu rediflerinden yeni silâh altına alınmış bir müfreze bırakılmıştı. Bu müfrezenin de başında kumanda edecek tek bir subay yoktu.

İşte bu sırada yapılan Bâbıâli baskınını o vaktin dahiliye nâzırı Ahmed Reşid Beyefendinin (Ahmed Reşid Rey) kaleminden okuyalım:

«Sadırâzam Kâmil Paşanın iradei seniye tebliğine gelen mabeyin başkâtibini kabul etmek üzere meclis salonundan odasına gitmiş olduğu bir sırada, Bâbıâlinin büyük sofasından silâh sesleri üzerine evvelâ ne kadar aldanmış olduğunu ancak o vakit anlıyan Harbiye Nazırı Nâzım Paşa yerinden fırlayarak bana hicab ve ıstırap ile baktıktan sonra, hızlı adımlarla yürüyerek gitti. Sonra Şeyhülislâm Efendi evvelden tasarlamış olduğu emin bir yere çekildi. Vükelâyı saireden bir çoğu salonu terkettiler. Yalnız Evkaf Nazırı Ziya Paşa, Bahriye Nezareti vekilliğinde bulunan bahriye feriki Rüstem Paşa benimle beraber salonda kalmayı tensip ettiler.

«Revolver sesleri fasılalı bir şekilde devam ediyordu. Fakat Bâbıâlideki bölüğün bu hücumu def'e kâfi olacağını bildiğimden müdahalesini bekliyordum. Böyle bir müdahale zuhur etmeyince pencereden etrafa bakındım; gördüm ki üzerlerindeki asker elbisesini henüz giymiş oldukları ve askerlik değil, bekçilik bile yapamıyacakları vehleten anlaşılan; yaşlı, mâlûl, cılız birtakım adamlar tüfeklerini âdi bir çıkın gibi ortasından tutmuşlar sağa sola bakınıp duruyorlar, yanlarında bir küçük zabit bile yok? Bu bedbahtlar ne yapacaklarını düşüne düşüne nihayet oradaki camiin duvarına yaslanarak — ıskat almak için bekliyen dilenciler gibi — çömeldiler.

«Halbuki diğer taraftan baskıncılar, sadaret dâiresinin kapusu önünde nöbet bekliyen iki neferi, vazifesini yapmağa kalkışan Sadırâzam yâveri Nazif Beyi isimleri mazbutum olmayan diğer altı kişiyi şehid ettikten sonra camekânlı kapuyu kırarak girdikleri iç sofada Harbiye Nazırı Nâzım Paşa ile yaveri Kıbrıslı Tevfik Beyi de şehid etmişlerdi.»

Bâbıâli binası ve caddesi silâh sesleriyle çın çın öterken ekserisi sarıklı bulunan birkaç yüz kişilik baskıncılardan ayrılan altı kişilik bir heyet vükelânın içtima salonuna girerek orada bulunan üç kişiye iş başından çekilmelerini emrettiler. Onlar da bu emre itaat ettiler.

Başında Sadrâzam Kâmil Paşa olmak üzere vükelânın ekserisi daha ilk silâh sesleri üzerine Bâbıâliden ayrılmışlardı. O zamanki Hariciye Nazırı Kapril Nuradonkiyan Efendi Pariste çıkan Le Temps gazetesinin 14 şubat 1913 tarihli sayısında çıkan siyasî bir hatırasında: «Meclisi vükelâ salonunda dışarıdan gelen silâh seslerini işitince yapılacağı günlerdenberi dillerde dolaşan baskının vâki olduğunu anladım. Siyasî mühim kâğıtları çantama doldurarak kilitledim. Fakat çantamı verecek mesul bir şahıs bulamadığım için masa üzerine bıraktım. Şahsıma ait evrakı alarak dışarıya fırladım. Ön kapudan çıkmayı tehlikeli bulduğum için arka kapudan dolaşarak Soğukçeşme karşısındaki kapudan tramvay caddesine çıktım.»

En salâhiyetli iki zatın anlattıklarına göre kolayca karşılanabilecek olan bu baskının bir hükûmet tebeddülüne sebep olması, devlet adamlarının aciz ve tereddütlerinden ziyade, memlekette Balkan Harbindeki mağlûbiyet ve iradesizlikten mes'ul gibi görünen, bilhassa hâlâ kahramanca müdafaa etmekte devam eden Edirne kalesini terke razı olan kabine aleyhine hissedilen umumî memnuniyetsizlikten İttihad ve Terakkinin istifade etmeyi bilmiş olmasındandır. Nitekim Bâbıâli baskınından sonra kurulan Mahmud Şevket Paşa kabinesi, Edirnenin terkedilemiyeceğini izah için büyük devletlerin İstanbuldaki elçilerine verdiği notada: «Edirnenin düşmana terkedileceği hakkındaki haber umumî efkârda o kadar büyük bir galeyan hâsıl etmiştir ki, sabık

kabine istifaya mecbur olmuştur.» derken bilhassa bu noktayı tebarüz ettirmek istiyordu.

Muzaffer Esen

BABIÂLİ CADDESİ (Eski) — (B.: Ankara Caddesi) Babıâli Caddesinin yakın maziye ait manzarasını, Ahmed Midhat, 1296 (1878) da «Yeryüzünde Bir Melek» adındaki romanının başlarında şöyle tasvir eder:

«Bundan tahminen otuz beş sene kadar evvel bir kış gecesinde idi (1261? = 1845?) Sirkeci iskelesi tarafında garip bir hal vukua geldi. Ama nasıl Sirkeci iskelesi?.. Büyük yangından sonra meydana gelip bugün bir baştan diğer başa doğru baktığımız zaman kalblerimize ferahlık veren geniş caddeyi hatırınıza getirip de kendinizi Sirkecide bulur iseniz haber vereceğimiz vakanın aslâ farkına varamazsınız. Eğer yirmi beş yaşını aşkın bir adam olup da biraz da hafıza kuvvetiniz yerinde ise, o eski Sirkeci iskelesini hâlâ gözünüz önünde bulursunuz. Binaenaleyh tarif için pek uzun tafsilâta lüzum yoktur. Cağaloğlundan doğru gelen yani şimdiki Babıâli Caddesinin selefi bulunan belli başlı caddesinde bile sağ taraftaki hanenin damından bir kiremit düşecek olsa, sol taraftaki hanenin cumbasını zedeleyeceğini size ihtar eder isek mübalâğa etmemiş olduğumuz halde, Sirkeci iskelesi sokağının nasıl bir sokak olduğunu da tarif etmiş oluruz.»

BABIÂLİ CADDESİ (Yeni) — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre, İstanbul Vilâyet Konağı karşısından Sultanahmed - Bayazıd tramvay yoluna kadar uzanan büyük cadde ki, bu tramvay yolu, Büyükşehrin ana seyrüsefer kanallarından biri olup adı 1934 Belediye Şehir Rehberinde Yeniçeriler Caddesidir, fakat mezkûr rehberin 2 numaralı paftasında adı yazılması unutulmuştur.

İstanbul Ansiklopedisinin «Ankara Caddesi» maddesinde intişar etmiş bir kaç satırı burada tekrarlamak zarureti duyulmuştur:

Eski Babıâli Caddesi, bugünkü Ankara Caddesinin, Muradiye Sirkeci Tramvay Caddesi dörtyol ağzından Nuriosmaniye Caddesi köşesine kadar olan yerin adıdır. 1934 Rehberinde, eski Babıâli Caddesinin bir kısmına «Ankara Caddesi» adının verilmesi, keza eski Babıâli Caddesinin yukarı parçasına eski Cağaloğlu Caddesini ekliyerek «Bâbıâli Caddesi» adının muhafaza edilmesine, en hafifinden lâubaliyâne bir isim kaydırma diyebiliriz ki, İstanbul basın âleminin beşiği olan bir yeri tetkik edecek istikbalin yazarlarını şaşırtabilir, bu endişe iledir ki, İstanbul Ansiklopedisi, 1934 Rehberindeki Bâbıâli Caddesini tetkik eder iken, maddeye bir «Yeni» kelimesinin ilâvesini uygun görmüştür.

Büyükşehrin en işlek yollarından biridir.

1951 yılı ocak ayında İstanbul Ansiklopedisi adına Ankara Caddesini gözden geçiren Cemal Gündoğarken ve Behçet Elver aşağıdaki notları tesbit etmişler, bu notlara Münir Süleyman Çapanoğlu da bâzı hatıralar ilâve etmiştir; Vilâyet önünden sol kaldırımı takiben yüründüğüne göre:

28 numara İzzeddin Hanın altında kahvehane, müşterisi ayak esnafı ile hamallar ve cıvardaki müvezzi ve işçilerdir.

26 numara İzzeddin Hanın altında dükkân, avukat M. Fevzi Gökçeli yazıhanesi ve daktilo.

24 numara İzzeddin Hanı. Hanın içinde aşağıdaki avukatların yazıhaneleri vardır: Muammer Köprülü, Naci Aksoy, Necad Akdemir, Naci Kılıç, Kemal Açıkalp, Edip Keçecioğlu, Cevad Beyazoğlu, Meliha Çorbacıoğlu, Bekir Sami Gömügel.

Bu handa bulunan diğer müesseseler de şunlardır: «Bir» Yayınevi, Türkiye Eczacı Kalfaları Derneği, Genç Kalemler dergisi, Türkiye Kimya Cemiyeti, Amerikan Haber Ajansı, Oya terzihanesi, Osman Yalçın Matbaası, Büyük Doğu Cemiyeti ve Dergisi, Denizli İsmet İnönü Lisesinde yetişenler Cemiyeti, İzmir Lisesinde yetişenler Cemiyeti, Aydın Yüksek Tahsil talebe Derneği, Üçler Matbaası.

Eskiden İzzeddin Hanında yazıhane ve müessese yoktu, odalarında bekâr uşakları bilhassa Niğdeli hammallar otururdu. Azamî iktisad ile yaşayan bu hammallardan çoğu hammallıktan gayrı faizcilik de yapardı ve hazin olan tarafı da faizle para verdikleri insanların ekserisi Babıâli patronlarının insafsızca istismar ettikleri muharrirlerle gazete muhabirleriydi.

20 numarada İzzeddin Hanın altında Fettah Ustanın Kanaat aş evi (B.: Gönülalan, Fettah).

18 numara İzzeddin Hanın altında Tütüncü.

16 numara İzzeddin Hanın altında Daktilo.

14 numara Enver Salam basımevi.

12 numara Vilâyet Hanı altında Ar terzihanesi.

10 numara Vilâyet Hanı altnda Abed tamirhânesi. Bu zat Babıâlinin emektar işçilerindendir, eski devrin düz baskı makineleri kırıldığı zaman tek tamircisi Abed Ustaydı, bugün de aynı makineler için kendisine baş vurulur.

8 numara Vilâyet Hanı. İçinde şu müesseseler bulunmaktadır: Pakar klişe atölyesi, Avukat Miriban Gevenç yazıhanesi, Stil terzihanesi, Avukat Meserret Sükûti yazıhânesi, Öz Fenerbahçe dergisi, Salon mecmuası, Peri mecmuası, Mizah mecmuası, Süsler basımevi. Vilâyet Hanı ikinci Abdülhamid devrinde hususî ikametgâh idi, burada ilk matbaayı açan, Mütareke yıllarında, Bay Tâip Servet'tir, matbaanın adı Minber Mantmaası idi. O zamanlar bu matbaada ayni isimle bir de günlük gazete çıkarılmıştı ki, başmuharriri ve sahibi Fethi Okyar merhumdu. Mütareke yıllarının en meşhur gazetelerinden Refi Cevad Ulunay'ın «Alemdar» ı da burada çıkarılmıştır, idarehânsei bu binanın ikinci ve üçüncü katlarını işgal ederdi.

8/1 numara Vilâyet Hanı altında terzi Tahsin Gey müessesesi.

6 numara Gazeteciler Cemiyeti; bu bina Meşrutiyette Osmanlı Donanma Cemiyeti, Cumhuriyet devrinde Türk Hava Kurumu tarafından işgal edilmiş, Hakkı Tarık Us'un başkanlığı zamanında şahsî himmet ve gayretiyle İstanbul Basın Birliğine, lâğvı üzerine de Gazeteciler Cemiyetine intikal etmiştir (B. : Basın Birliği; Gazeteciler Cemiyeti; Gazeteciler Cemiyeti binası).

4 numara İsmail Akgün Matbaa ve Kırtasiye mağazası, son aylar içinde bugünkü şirin şeklinde tamir edilmiştir.

İstanbul Millî Bayındırlık Müdürlüğünün bulunduğu eski Nafia nezareti binası.

Babıâli Caddesinin bu sol yanı bu noktadan ileriye yeni bir numara silsilesi takib eder:

Köşede Ord. Prof. Üstad Mazhar Osman'ın muayenehânesi ve kışlık evi.

64 numara ev; Göz Dr. Ertan, Dr. Nuri Akyol muayenehâneleri

62 numara ev;

60 numara Genç Türk Terzihanesi, Emin Sinan mahallesi muhtarlığı

58 numara Tekel bayii Hacer Eryılmaz'ın dükkânı

56 numara ev; Dr. Ali Şükrü Şavlı muayenehânesi

54 numara ev; Sezen lâboratuvarı, Dr. Muzaffer Öktem muayenehanesi. Bu binada bir zamanlar Nizameddin Nazif İstiklâl gazetesini çıkarmıştı, sonra da Hemşeri ve Kırmızı Siyah gazete ve mecmualarının idarehanesiyle matbaası olmuştu.

52 nunmara Diş tabibi Nigâr Ataberk, Dr. Niyazi Ataberk, Dr. Kemal Turgut, Dr. Ragıb Güron, Operatör Sedad Enman muayenehaneleri

48 numara Dr. Kemal, Dr. Rüştü Receb, Göz Dr. Nihad Bayraktar muayenehaneleri.

46 numara Berber salonu

44 numara Kadın berberi salonu

42 numara Kuru kahveci Karakin Serkisyan

40/1 Cezerikasımpaşa Camii Şerifi

40 numara Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul Vilâyeti. Partinin organı olan Zaman gazetesi idarehanesi de bu bina içindedir. İstanbulun güzel yapılarından biri olan bina mutlakıyet devrinde Divanı muhasebat olarak inşa edilmiş, Meşrutiyet devrinde yine bu devlet müessesesi tarafından işgal edilmiş, divanı muhasebatın Ankaraya naklinden sonra da C.H.P. ye verilmiştir.

38 numara Yıldız leke ve boyahanesi

36 numara Operatör Mustafa Şaban ve Bevleviye mütehassısı Sadettin Tosun muayenehâneleri

34 numara Saatçi Mustafa Özen

32 numara Hususî mesken

30 numara Hususî mesken

28 numara Göz Dr. Muzaffer Esad muayenehanesi

26 numara Evlendirmeyi kolaylaştırma Cemiyeti. Bu bina Meşrutiyet devrinde bir bekâr pansiyonu idi ki, sakinlerinden muharrir M. Fazıl Reşid odasını idarehane şeklinde kullanarak 1327 (1911) de İntihab gazetesini çıkarmıştı, küçük boydaki gazetesinin bütün yazılarını kendisi yazardı, Prens Sabahaddine hücumları ile meşhurdur, gazetenin Cemiyeti Reisi Ahmed Akif Bey merhum idi.

24 numara Amerikan kütüphanesi ve okuma odası, terzihane, ve bir saat tamircisi.

22 numara ev

20 numara ev

20/1 numara Viyana bayan berber salonu

18 numara Dr. A. Rıdvan, Şükrü Hazım Adoğar, Rifat Ahmed Gözberk, İbrahim Berkan muayenehaneleri. Bu bina yalnız Babıâlî Caddesinin değil, İstanbulun güzel yapılarından biridir, Prof. Dr. Besim Ömer Paşa tarafından arnuvo uslûbunda hususî ikametgâh ve muayenehâne olarak yaptırılmış ve üstad bütün ömrünce bekâr kaldığından bu büyük ve güzel evin içinde yıllarca bir münzevi hayatı sürmüştü.

16 umara yeni yapılmakta olan bir bina

14 numara Barbarosun Sesi mecmuası, Kerman İnşaat Bürosu, Üstünçiçek kadın terzisi, Dr. Necdet Akyol muayenehanesi. Bu binada eskiden Akşam Kız Sanat Enstitüsü bulunmakta idi.

12 numara Bay Banut'un Şafak cild evi. Bu dükkân Meşrutiyet devrinde arpacı dükkânı idi, beygir sürücüleri ve kira arabacıları hayvanlarının arpa ve samanlarını alırlardı; dükkân sahibi erkek güzeli, levend yapılı bir gençdi, bâzı hafif meşreb İstanbul hanımefendileri hususî landonlarının veya kupalarının içinde bu caddeden kasten geçerler ve hiç lüzum yokken arabalarını durdurarak hayvanlarına yem aldırtırlardı, arpacı güzeli de bunu bildiğinden alımlı çalımlı edalarla kendisini kırat kırat satardı; kira arabacıları içinde bâzı külhaniler kadın müşterilerle buradan geçerlerken arpa ve saman bahanesiyle dükkânın önünde bir müddet dururlardı. Bu namlı arpacının halen Büyükadada bir kıraathane işlettiği söylenir, İstanbul Ansiklopedisi kendisine uzun ömür diler.

10 numara İstanbul Esnaf dernekleri ve yardım cemiyeti, İstanbul Mahrukatçılar Derneği, İstanbul Sucular ve Gazozcular Derneği, İstanbul Perakendeci Kasaplar ve Müstahdemin Himaye Derneği, Bu bina Rumeli Kazaskeri Ömer Hulûsi Efendinin konağıydı; Balkan Harbinde Hilâliahmerin kadınlar merkezi burada açılmıştı.

8 numara Saat tamircisi Mustafa Gürcan

6/2 Arsa?

6/1 numara Bilâl Kırcalının Uğrak Berber salonu

6 numara Amerikan Kız Lisan ve Sanat dershanesi

4 ve 2 numara Bozkurt Kıraathanesi, buresı eskiden küçük bir kahvehane idi. Bugünkü temiz ve büyük kıraathanenin hususiyeti polis emeklilerinden ve eski pehlivanlardan Refet Pehlivanın büyük emek ve masrafla topladığı en namlı yüze yakın Türk pehlivanın büyütülmüş ve itina ile camlanmış çerçevelenmiş portre ve gurub resimleriyle duvarlarının âdeta «Türk Pehlivanları Galerisi» halinde tezyin edilmiş olmasıdır. Bu değeri çok yüksek resim koleksiyonu başka hiçbir yerde hiç kimsede yoktur.

İstanbul Ansiklopedisi bu koleksiyonun ikinci bir kopyasının çıkartılarak millî kütüphanemize konulması için Millî Eğitim Bakanlığının ve Bakanlığa bağlı Beden Eğitimi teşkilâtının nazarı dikkatini ehemmiyetle çeker; Cenabı Hak kendisine uzun ömürler ihsan etsin Rafet Pehlivana yakışacak en güzel bir iş de hali hayatında bu güzel ve kıymetli koleksiyonu İstanbul Üniversitesi Kütüphane yahut İstanbul Belediyesi Müzesine satmak veya hediye etmektir ki, bu iki müessese de bu çeşit resim koleksiyonlarına sahip kadir ve kıymet bilir yerlerdir.

Vilâyet önünden sağ kaldırımı tâkiben yüründüğüne göre:

19 numara Konya Kebapçısı. Yeni açılmış olan kebabçıdan evvel Babıâli Caddesinin bu pek şerefli dükkânında Reşad adında bir ustanın mobilya marangozhanesi bulunmaktaydı, ondan evvel de burası Babıâlinin meşhur İhsan kıraathanesi idi; bu kıraathane karşısındaki Büyük Devlet kapusunun bir çok memurlarının öğle tatillerini geçirdikleri bir yerdi, İstanbul gazeteleri muhabirlerinin bir toplantı yeri, kulübü gibi idi, sabahları burada buluşurlar işe buradan çıkarlardı. Babıâli baskınından sonra İttihad ve Terakki Hükûmeti Babıâliyi emniyet altında bulundurmak için burasını kısa bir müddet karakol yapmışlardı. Daha evvel de burası Servetifünunun makine dairesi idi.

17 numara İzmir Terzihanesi. Burada eskiden meşhur Muhtar Halid Kütüphanesi vardı. Ahmed İhsanın küçük kardeşi olan Muhtar Halid Edebiyatı Cedide şair ve ediplerinin eserleriyle siyasî içtimaî ve tarihî eserler basmış, Türk maarifine hizmet etmiş ve çok genç yaşında ölmüştü.

15 numara. Bu gayri menkulde İstanbul Valisi Ord. Prof. Dr. F. Kerim Gökayın, Dr. Kemal Saraçoğlu, Dr. Sabahaddin Kerimoğlu, Dr. Niyazi İsmet Gözcü, Dr. Operatör Mim Kemal Öke ve Dr. Ziyaeddin Maktavın muayenehaneleri bulunmaktadır.

Bu bina edebiyat tarihimizde kıymetli bir hatıra taşır, Servetifünun mecmuası burada kurulmuştur, Fecriâti edebî mahfili burada toplanmıştır. Ahmed İhsan Servetifününun bugünkü Türbedar Sokağında yeni yaptırdığı binaya nakledince eski yeri Meşrutiyet devrinin meşhur Resne fotoğrafhanesi olmuştur, sahibi M. Bahaeddin Bey isminde bir zat idi.

15/1 numara Atagür Cild evi

13/1 numara Gözen Basımevi

13 numara Dr. Necmeddin İlker muayenehanesi ve lâboratuvarı, Dr. Reşad Garan muayenehanesi

11 numara Dr. Aziz Kutay muayenehanesi

11/1 numara Sara Mayonun tütüncü dükkânı

9 numara Ankara Ajansının İstanbul bürosu, Avukat H. Nutku yazıhanesi, Diş tabibi Neyyir Nayır muayenehanesi

7 ve 5 numaralar Millî Eğitim Bakanlığı derleme müdürlüğü. Babıâli Caddesinin muhakkak ki en eski ve en güzel yapısı olan bu bina üçüncü Selim devri ricalinden meşhur Hoca Tahsin Efendinin idi. Bu bina uzun müddet Hoca Yusuf Efendi sipyan mektebi olarak Büyükşehrin bir şöhreti olmuştu, çok sevilmiş ve sayılmış olan Yusuf Efendi talimdeki kudreti kadar falakasıyla da meşhurdu. Tarihî bina bir ara da Medresetül Hattatin olmuştu. Türk yazı ve tezhib sanatı bakımındandan Medresetül Hattatine güzel Sanatlar Akademisinin pek verimli bir şubesi idi diyebiliriz. Bu medrese kapandıktan sonra bina bir müddet metrûk kalmış, sonra Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Derleme Müdürlüğüne verilmiş, bu müessesenin başında bulunan merhum Selim Nüzhet Gerçekin himmetiyle dikkatli bir tamir görmüştür.

İran Konsoloshanesi; bu büyük ve tarihî binanın kapusu Türkocağı Caddesi üzerindedir. (B.: İran Konsoloshanesi)

Eminönü Halkevi; giriş kapusu keza Türkocağı Caddesi üzerindedir (B.: Eminönü Halkevi)

Eminönü Halkevi köşesinden itibaren bina numaraları karşı tarafta olduğu gibi yeni bir silsile takip eder:

37 numara Eminönü Halkevinin yeni yapılan kısmı

35 numara Şerefefendi Sokağı kavşağı köşesinde Seyyid Tanyerinin Bakkal dükkânı. Bu dükkân Edebiyat tarihimizde kıymetli bir hatırası olan Şahabettin Süleymanın «Rübab» ismindeki mecmuasını çıkardığı yerdir.

33 numara Diş tabibi Rifat Atay muayenehanesi

31 numara Nümune Boyahanesi

39 numara ev

Nuruosmaniye Caddesi kavuşağı köşesinde Fırın; kapusu Nuruosmaniye Caddesi üzerindedir.

27 numara Tütüncü Ahmed Kayhan dükkânı

25 numara Dr. Ecved Sezer muayenehanesi

Sadırâzam Mahmud Nedim Paşa Türbesi

23/1 numara Sucu ve gazete bayii

23 numara Rontgen mütehassısı Şükrü Aykın muayenehanesi

21 numara Zorlu Apartımanı, içinde; Dr. Muammer Tansı, Dr. Cevad Alpsoy, Dr. Atıf İsmail, Dr. Şemsi Mutver muayenehaneleri

19 numara Dr. Muzaffer Şevki, Dr. Aliye Tancıl, Dr. Muhterem Gökmen, Operatör ebe ve Dr. Pakize İzzet, Dr. Kemal Hüseyin, Dr. Nejad Kulakçı, Dr. Nevzad Ziya, Dişçi Hacer Ergun muayenehaneleri

17 numara Türk Hava Kurumu İstanbul Şubesi

15 numara ev.

13 numara İstanbul Belediyesi. Temizlik İşleri Müdürlüğü

11 numara Büyük Reşid Paşa İlkokulu.

9. 7, 5, 3 ve 1 numaralar sed üzerinde sıra evler; kadîmden beri aile meskeni olagelmişlerdir.

Babıâli Caddesi 1951 den sonra gerek şahsî teşebbüsler gerekse İstanbul şehrinin hâlâ içinde bulunduğu imâr faaliyeti dolayısiyle simâsını hayli değiştirmiştir; 1960 yılı şubatında, dokuz yıl zarfındaki bu değişiklik şöyle tesbit edilmiştir; Vilâyet önünden sol kaldırımı takip ettiğimize göre:

İzzeddin Hanı ve Vilâyet Hanı yıkılmış, İzzeddin Hanı arsasının bir kısmı Vilâyet

önünde açılan meydancığa alınmış, bu hanın geri kalan arsası ile Vilâyet Hanı arsası üzerine, yine Vilâyet Hanı adı ile, cephesi serapa camdan büyük bir İş Hanı inşa edilmiştir. Bu hanın alt katında ve ortada bulunan kapısının iki tarafındaki büyük mağazalardan birinde Umumî Bayii Hasan Kazma lüks bir yazıhane tesis etmiş, birinde de Vilâyet Lokantası adı ile temiz bir lokanta açılmıştır.

Eskiden 6 kapu numarasını taşıyan, Meşrutiyette Donanma Cemiyeti, Cumhuriyet devrinde de Türk Hava Kurumu tarafından işgal edilmiş bulunan, uzunca bir zaman da Gazeteciler Cemiyetine makar olan güzel bina yıktırılmış, 1960 şubatında arsa tahta perde ile çevrili, üzerinde «Türk Hava Kurumu İş Hanı inşaatı» yazılı bir levha bulunuyordu.

4 numaradaki İsmail Akgün Matbaa ve kırtasiye mağazası - kütüphanesi de cephesini genişletmiş, iç teşkilâtını değiştirmiştir.

İçinde İstanbul Bayındırlık Müdürlüğü ile Maarif Müdürlüğünün bulunduğu eski Nafia Nezareti binasının cadde cüphesinde bulunan küçük bağçe, mermer merdiven ve merdivenin bağlandığı ikinci kattaki balkon - taşlık traş edilip kaldırılmış, yerleri bağçe ile beraber caddeye eklenmiş, bu balkon - taşlıktaki medhal kapusu pencereye tahvil edilmiş binaya cadde üzerinde yeni ve büyük kapu açılmıştır.

Doktor Mazhar Osman merhumun kışlık evi ve muayenehanesi olan binadan Nuruosmaniye meydancığına kadar olan kısımda hiç bir değişiklik olmamıştır.

Eskiden 40/1 kapu numarasını taşıyan Cezerîkasımpaşa Camii yıktırılmış, arsa 1960 şubatında dolmuş yapan taksilere park yeri olmuştur. Bir köşesine Türk Migros'un bir satış barakası kurulmuştur.

40 kapu numarasını taşıyan tarihî binada Cumhuriyet Halk Partisinin İstanbul Vilâyeti merkez teşkilâtı bulunuyordu; İçinden C.H.P. çıkarılmış ve bina Türk Millî Talebe Federasyonuna verilmiştir. Bu binanın da önündeki küçük bağçe sokağa eklenmiştir; kapusu hâlen caddeye açılmaktadır.

1951 de tesbit ve yukarıda neşrettiğimiz notlarda 20, 24, 26 numaralarda gösterilen binalar yıktırılmış, yerine büyük «Rasim Hanı ve Pasajı» yaptırılmıştır.

Eskiden, 10 kapu numarasını taşıyan binadan tramvay caddesi üzerinde 2 numarayı taşıyan Bozkurt Kıraathanesine ait olan kısım üzerinde eski yapı olarak bir Bozkurt Hanı kalmıştır. Bu handan evvel kaldırılmış binaların yerine «Aydınlık Hânı» adında büyük bir İş Hanı yaptırılmış, Bozkurt Hanına Bozkurd Kıraathânesine kadar uzanan yere «Köşe Hanı» adı şeddâdî bir bina çıkmıştır.

Köşe Hanı yapılırken yıkılıp kaldırılmış olan Bozkurt Kraathanesinin sahibi Refet Pehlivan ölmüş, elinde bulunup kahvehanesinin duvarlarını bir namlı pehlivanlar galerisi halinde tezyin eden pehlivan portrelerinden mürekkep emsalsiz fotoğraf kolleksiyonu da vârisleri elinde kalmıştır. Dağılmaya, kaybolmıya mahkûmdur. Bu koleksiyon hakkında 1951 de yazdığımız temenni satırları ilgililer üzerinde en küçük bir tesir yapmamıştır. Maalesef ki Spor Teşkilâtımız, Beden Terbiyesi Umum Müdürlüğü Türk Sporunun akademik tarafı ve edebiyatını tedvin meselesini hiç düşünmemektedir, faaliyeti günün hay ve huyu içinde geçmektedir.

Aydınlık Hanının alt kısmı tamamen «Şeker Bank» tarafından tutulmuştur. Köşe Hanının altında ve Babıâli Caddesi üzerinde bulunan müesseseler şunlardır: Köşede İş Bankası Türbe şubesi, Babıâli Eczahanesi ve Çardak Büfesi (B.: Çardak Büfesi).

Babıâli Caddesinin sağ kenarını yine Vilâyet önünden başlıyarak 1960 şubatında şöylece tesbit ettik:

Eskiden 15, 17 ve 19 kapu numaralarını taşıyan binalar imâr faaliyeti olarak yıktırılmış, bu yıkılan yapılar arasında son zamanlarda Konya Kebapcısı olan tarihî İhsan Kıraathânesi ile eski İstanbul Valisi ve Belediye Reisi Ord. Prof. F.K. Gökay'ın milki olan ve içinde edebiyatımızda çığır açmış Serveti Fünun gazete ve mecmuasının çıktığı tarihî bina vardır. Bir basın müzesi olacak yerde kazmaya hedef olmuştur.

Yıkılan bu binalardan Gökay'a aid gayrimenkulün arsasının geri tarafında muhterem Profesörün bir necâbet timsâli olan kardeşi Nureddin Gökay'ın «Nurgök» matbaası bulunmaktadır. İstanbulun en temiz müessesesi olup yeni ve güzel makinelere sahip olan bir matbaadır. İstanbul Ansiklopedisi bir buçuk yıla yakındır ki bu matbaada basılır,

ikinci ve üçüncü cildleri orada tamamlanmıştır (B.: Nurgök Matbaası).

İran Konsoloshânesinin karşısındaki köşe başından Eminönü Halk binası Gazeteciler Cemiyeti tarafından satın alınmış, iki kat ilâvesiyle iç kısmı tamamen değiştirilerek yepyeni bir bina olmuştur (B.: Gazeteciler Cemiyeti).

Halkevine ,ek olarak yaptırılmış bina konferans salonu - Çocuk Tiyatro Gençlik Teşkilâtı elindedir.

35 kapu numaralı bakkal dükkânının yerinde bir şekerci dükkânı açılmıştır.

Nuruosmaniye Caddesi köşesindeki Cağaloğlu Fırını 5 - 6 yıl kadar kapalı kaldıktan sonra son imâr işleri arasında yanındaki 27 numaralı tütüncü dükkânı ile beraber yıktırılmıştır. Yeri arsa olarak durmaktadır, tam Cezerîkasımpaşa Camiinin arsasına karşıdır; bu fırın arsası da seyyar kundura boyacıları parkı olmuştur.

Eskiden 17, 15 ve 11 kapu numaralı binaları Sedad Simavî merhum tarafından satın alınarak yıktırılmış, arsaları üzerine tesis ettiği Hürriyet Gazetesinin binasına başlanmış, tamamlayamadan vefat etmiş, oğulları tarafından ikmâl edilen bu bina, İstanbulu hakikaten tezyin eden muazzam bir yapı olmuştur; Türk gazeteciliğinin ve ayni zamanda modern Türk yapı sanatının yüz akıdır (B. Hürriyet Gazetesi).

11 numaralı Büyükreşidpaşa İlk Okulu binasına İstanbul Kız Lisesi yerleşmiştir. Sed üzerinde 1, 3, 5, 7, 9 kapu numaralarını taşıyan evlerin hepsi istimlâk edilip yıktırılmıştır. İkinci Sultan Mahmud Türbesinin yüksek duvarı da yıktırılmış, alçaltılmış, üzerine güzel bir demir parmaklık konmuştur. Yolun o sahası bu tadil ile şirinleşmiştir (Şubat 1960).

BABIÂLİ ÇENGİSİ KARI — Asıl adı bilinmiyor; Ondokuzuncu Asrın ilk yıllarında bu lâkapla İstanbul halkının diline düşmüş ve şöhreti kendisi için âfet olmuş bir kadındır.

1810 (H. 1225) da sadaret kaymakamı olan Osman Paşa zevcesinin pençesine girmiş erkeklerdendi; hanımefendi de gayet güzel, iffet ve namus kıymetlerine karşı kayıtsız olan bu çengi karıya tutkundu. Onu Babıâlinin harem dairesine almış, her gün, saz sesleri ortalığı tutan çılgın eğlenceler içinde yaşıyordu; öyle ki, kocasının üzerindeki nüfuzu ile bu çengi karıya zengin irat yaptırmaya kadar varmıştı. Devlet ihtilâller, ve çok kötü şartlar altında devam eden bir Rus harbi karşısında çetin anlar yaşıyordu. Vazifesi çok ağır olan kaymakam paşa ise, Bâbıâli hareminde olan rezaletleri görmiyecek kadar gözleri bağlı bulunuyordu. Dostlarının nazikâne îma ve ihtarları ile de kendisini toparlayamadı. Babıâli haremindeki eğlenceler nihayet saraya aksetti. Kaymakam paşa mayısın sekizinde (3 Rebiülevvel) azledilerek kendisi Limni adasına, zevcesi hanım da Bursaya sürüldü. Çengi karı da cellâda verilip boğulduktan sonra cesedi denize atıldı.

BABIÂLİDE MAHALLE MEKTEPLERİ ÇOCUKLARINA PİLÂV ZERDE ZİYAFETİ — Eski Türk maarif hayatının tuhaflıklarındandır: 1809 da İstanbulda ne kadar mahalle mektebi varsa, bütün çocukları hoca ve kalfalariyle beraber beşer onar mektep olarak Babıâliye dâvet edilmişlerdi. Orada kendilerine bir pilâv zerde ziyafeti verilmiş, çocuklara da onar para bahşiş dağıtılmıştı. Bunun için de hazineden evvelâ 3000, sonra da 2000 ki ceman 5000 kuruş çıkmıştı ki. Babıâliye 20.000 çocuğun geldiği anlaşılır.

BÂBIÂLİ EFENDİSİ — Babıâli kalemlerine devam eden kâtipler kılık ve kıyafetlerine bilhassa dikkat ve itina ederlerdi, terbiyesinde noksan, tavrü hareketlerinde uygunsuzluk görülen gençler Babıâlide pek tutunamazlardı. Bundan ötürüdür ki, Büyükşehirde halk ağzında, gayet terbiyeli, dürüst gençtir» mânasına «Bâbıâli efendisi» tâbiri doğmuştu; bilhassa kadınlar, meselâ: «Benim oğlum, maşallah Bâbıâli efendisi gibidir» diye öğünürlerdi. Ayak takımının külhanî makulesi arasında da, edeb yadırgana geldiğinden: «Ulan Bâbıâli efendisi misin?..» gibi tezyif yollu kullanılırdı.

BÂBIÂLİ HOCASI — Babıâliye devam eden genç kâtiplere, - ki içlerinde onüçer, ondörder yaşında çocuklar da bulunurdu - bilhassa lisan ve kitabet ve yazı dersleri veren muvazzaf muallimlere verilen unvandır. Aşağıdaki satırlar bugünkü yazı dilimize çevrilerek Vakanüvis Ahmed Lûtfi Efendinin kendi

adına nisbetle anılan tarihinin dördüncü cildinden alınmıştır:

«1250 tarihine kadar İstanbulda kalemlerdeki kâtiplerin tahsiline muhtaç oldukları arabî ve farisî lisanları tahsili için muntazam mektepler açılmamıştı. Arabî tahsili için cami derslerine gidilirdi, fakat farsca öğrenmek müşküldü. Büyükler ve zenginler evlâtlarını dairelerinde konak hocalarına okutturarak terbiyelerine itina ederlerdi; fukara çocukları bu talim nimetinden ekseriya mahrum kalırlardı; bu gibiler için de Babıâlide ve Defterdarlıkda, kalem vaktinden evvel dersler açılmıştı. İlim ve edebleri tanınmış vaktin üdebasından birer muvazzaf muallim yeni yetişen kâtiplere ilim tedriş ederlerdi».

Bu madde ile ilgisi olmamakla beraber burada kaydetmek lâzımdır, Büyükşehrin eski kalemlerinde, çoğu edib, şâir, tarihe, arabça ve farscaya âşina kalem âmirleri, mümeyyizler dairlerine verilen müstait ve zeki gençlere hakikî bir muallim, mürebbi, mürşid olmuşlardı.

Bibl.: MZ. Pakalın, Tarih Sözlüğü.

BÂBIÂLİ YANGINLARI — Bâbıâli (H. 1152) 1740, (H. 1168) 1755, (H. 1223) 1808, (H. 1241) 1826 ve (H. 1254) 1839 yıllarında tamamen, (H. 1295) 1878, (H. 1329) 1911 yıllarında kısmen yanarak ateş âfeti geçirmiştir.

1740 Yangını — Hicrî 1152 yılı zilkaade sinin sonuncu cumartesi gecesi saat alaturka dörtte, (Mehmed Paşa sadareti), harem kapusuna bitişik harem ağalarının oturduğu yerden çıkan yangın, ağaların şaşkınlığı ve hemen hepsinin evvelâ kendi esvaplarını kurtarmak kaygusuna düşmeleri yüzünden etrafı iyice sardıktan sonradır ki Babıâlinin muhafazasına memur kıtaat ile tulumbacılar harekete geçti; fakat onlar gelinceye kadar âteş, mânendi ejderhâi demkeş, sûyi âsümane zebânekeş» olmuştu. Sıkıca bir poyraz estiğinden, etrafındaki arz odası, hasır odası ve bunlara bitişik daireler alevler arasında eriyip yok oluvermişti. Padişah Birinci Mahmud sertabibi ve bil fiil Rumeli kazaskeri Hayatîzâde Efendinin o civardaki konağına gelerek yangının önlenmesini bizzat takib etmiş, ateşi söndürmeğe çalışan yeniçeri, cebeci, tersane ve sair ocaklar nefer ve zabitlerine bahşişler dağıttırmıştı. Ateş Divanhane kapusunu sardığı sırada, tersaneliler, ateşin önünü kesmek için arz odasının bir kaç yerine gomana tâbir edilen kalyon halatlarını bağlayıp ve hep birden «zôrû bâzû» ile asılıp arz odasını yerinden koparıp indirivermişlerdi; fakat arz odası çökerken, yangının itfasına çalışan neferlerden beş kişi yalımlı enkaz altında kalarak telef olmuştu. Arz odası çökünce tulumbalar müessir olmuş ve yangın söndürülmüştü. Bâbıalinin hemen yarısına yakın bir kısmı mahvolduğundan, ondört gün, yeniçeri ortalarından bir kaçı sönmüş gibi görünen kerestelerin için için yanarak tekrar alev almaması için gözcü bırakılmıştı. Fakat, kurban bayramı yaklaşmakta olduğundan, şehre kurbanlık koç indiren çobanlardan o civara gelen bir kaçı bir miktar ot tedarik etmişler, otları yanık kerestelerin üstüne yığmışlardı. Geceleyin, herkesin derin bir uykuya daldığı sırada, meğer hâlâ sönmemiş olan kerestelerden, şiddetli bir poyrazın kopardığı bir kıvılcım bu otları tutuşturmuş, rüzgârın önünde saçak saçak alevler halinde uçmağa başlayan otla, Babıâlinin birinci yangından kurtarılmış harem dairesine yapışmış, bir âfet halini almış, bu yeni yangın da beş saat devam ederek Babıâliyi tamamen kül etmişti.

1755 Yangını — Silâhdar tevkii Ali Paşa sadaretine rastlar, ateş, Hicrî 1168 zilhiccesinin yirmi ikinci pazar gecesi saat alaturka altıda Demirkapu hizasında bir evden çıktı. Şiddetli bir poyrazla derhal bir kaç kol olarak bir taraftan Bahçekapusuna gitti, Muhsinzâde sarayını, surdan atlıyarak yeşil kiremitli camii yaktı. Bir taraftan Paşakapusu ve Defterdarkapusu üzerinden, Divanyolundan Mehterhane ve Defterhaneye dayandı; bir taraftan Mahmudpaşa çarşısı ve Çuhacılar hanını kül etti, bir taraftan Soğukçeşme havalisini Ayasofya çarşısını mahvetti, ateşin itfasına çalışan halk ve asker, bitkin ve perişan ne yapacağını şaşırdı. Padişah Üçüncü Osman halkın eşyasını kaçıracak yer bulamadığını öğrenince Ağabahçesinin (Gülhane parkının) açılmasını emretti; otuz saat süren bu ateş âfetinde Babıâli de tamamen yanmıştı. Yeniden yapılıncaya kadar Esma Sultanın Kadırga limanındaki sarayı Paşakapusu ittihaz olundu. Hicrî 1169 muharreminde Babıâlinin yeniden inşasına başlandı ve Tersane Emini Bekir Efendi, bina emini tâyin olundu.

Mührü hümayuna nail olduğunun tezine çıkan bu yangın, halk tarafından sadırâzam hakkında uğursuzluğa yoruldu ve nitekim bir ay sonra, irtişa ile itham olunan Bıyıklı Ali Paşa azil ve idam edildi.

Babıâlinin inşası aynı yıl sonlarına doğru Mustafa Paşa sadaretinde biterek Vakanüvis Vâsıf Efendinin lisaniyle, «Bâbıâli, destiyârî-i himemi pâdişahi pür meali ile resm-i evvelden bâlâ ter bina olunub» sadırâzam tarafından padişaha bir ziyafet ile resmi küşadı yapıldı. Şevvalin altıncı perşembe günü «debdebe-i mülûkâne ve tantana-i hüsrevâne» ile Babıâliye gelen hükümdar arz odasına alındı. Sâzende ve hânendeler icrayı âhenk ederek mükellef bir ziyafetten sonra sadırâzamın on beş on altı yaşlarındaki oğlu huzuru hümayuna kabul edilerek hassa silâhşorları zümresine ilhak ve has ahırdan müzeyyen takımları ile bir at hediye edilmek suretiyle iltifata nail oldu. Sadırâzam Mustafa Paşaya da, himmetinden ötürü bir samur kürk ihsan olundu.

1808 Yangını — Hicrî 1223 yılı Ramazanının yirmi yedinci gecesi seher vakti, yeniçerilerin Sadırâzam Alemdar Mustafa Paşaya karşı ayaklanmalarında kasden çıkardıkları yangındır.

Yeniçeriler vücutlarını hissettirmeksizin, etrafı tamamen tarassut altına aldıktan sonra Babıâlinin Soğukçeşmedeki büyük kapusuna geldiler. Harbeciler kolluğundan getirdikleri kuru otu, bu kapunun üstünde bulunan kethüda odası şehnişinin altındaki direklerin aralıklarına yığıp doldurdular ve ateşlediler. Yalımlar dairenin kaplamalarını iyice sardıktan sonra, yer yer tüfek ve tabanca atılarak isyan başladı. Babıâlinin etrafı tamamen sarılmıştı, ateşten kaçanlar yeniçerilerin eline düşecekti; Alemdar Paşa da bu suretle ya ele geçecek, yahut yanarak ölecekti. Civardaki bekâr odlarında ve evlerde ve hanlarda yerleştirilmiş sekbanlardan silâh sesleriyle uyananlar, ortalığı yangının şulesi içinde pür âteş» gördüler. Bulundukları yerlerden çıkıp yangını söndürmeğe koşanlar, pusuda bekleyen yeniçeriler tarafından öldürüldü. Yangın, şiddetle genişlemekte idi; Babıâlinin mevcut binaları muhtelif tarihlerde yapılan ilâvelerle genişlemiş hayli eski binalar olduğu cihetle ateş kolay sarmış, sür'atle ilerliyordu. Efdaleddin Bey Osmanlı Tarih Encümeni mecmuasında neşrettiği «Alemdar Mustafa Paşa» adındaki eserinde bu yangını şu satırlarla tasvir ediyor:

«Silâh sesleri dahildekileri ikaz eylediği gibi alevlerin çıkardığı sadayı velveledar ve etrafa intişar eden ziya, Alemdar Paşaya her hakikati ayan etmiş idi. Câmehâbından fırlayan paşa, harem takımının sofalarda hâfiz ve lerzan teşkil eyledikleri serseri kalabalıklar arasından selâmlığa geçmek istedi ise de harik ve dumanlar zülvecheyn dairelerden ileriye geçmeğe mâni olduğundan Tomruk meydanına inerek istimdad için tabılbazlara emir verdi; yangın alevlerinin mehib sadaları ve atılan silâhların sesleri arasında beş on davulun yek âhenk olarak muttarid darbeleri de işidilmeğe başladı.

«Bir tarafdan Alemdar Paşa, Babıâli hariki içinde kendi dairesi halkı ile birlikte haşr ola dursun, diğer tarafdan yeniçeriler, sadırâzamın ötede beride müteferrik olan askerine haberler göndererek: — Bizim işimiz ocağımızın düşmanı vezir iledir, anın işi tamam oldu, siz başımızla beraber arkadaşlarımız ve tariki Bektaşiyede hempa ve yoldaşlarımızsız, kışlalarımıza buyurun, rahatta olunuz! diye muğfilâne sözlerle şaşırttılar.

«Şehir ahalisine gelince, civar mahallâtta olanlar harikten ürkmüş iseler de, yeniçeriler ahaliye: — Bu bildiğiniz yangun değildir! diye hanelerinden eşya çıkarmağı men eylediği gibi hakikaten gayreti kâmile ibraz ederek harikin sirayetine meydan vermediler. Uzak mahallât sekenesi ise vakit gece ve sahur zamanı olduğundan ekseriya bekçi davulunu bile zor duyduklarından ertesi günü vaka şayi oluncaya kadar bihaber kaldılar.

«Alemdar Paşanın tabılbazlarının olanca kuvvetleriyle salladıkları çomakların çıkardığı muttarid sada her taraftan cevapsız kalıyordu... Aradan hayli zaman murur ettiği halde haricin iktiham ve izdihamının ziyadeleşmesi ve imdada kimsenin gelmemesi Alemdar Paşa ile yanındakileri düçarı ye's eylemiş idi. Orada hazır bulunan bölükbaşılar böyle eli bağlı olarak harik içinde yanmaktan veyahut yeniçerilere telim olmaktan ise dahile ahırlarda — Istabliâsâfide — bulunan atlara binerek meydanda yalın kılıç hazırlanmak ve birkaç kişi fedailik edip kapuları açtıktan sonra yeniçerilere sıkı ateş ederek onları geri püs-

kürttükten sonra açılacak sahaya atlarla fırlamak ve herçe bâd âbâd üzerlerine saldırarak cemiyeti eşkıyayı yarıp geçmek ve böylece selâmete müyesser olursa hariçteki kuvvetle birleşmek veya ana göre hareket ve halâs nasip olmazsa dilirâne uruşub ölmek tarikini irae ettiler ise de Alemdar Paşa: — Bize elbette imdad olunur! (diyerek kabul etmedi ve yanmakda olan Babıâlide müdafaaya karar verdi).

«Bir kaç bin metre terbiinde cesim kütle-i hasebiyyenin teşkil eylediği Babıâli dairesi, her taraftan ateş içinde kalmışdı.. Asümane ser çeken alevler ve duman görenlere dehşet veriyordu. Yeniçeriler harikin etrafında hem sirayete meydan vermemek üzere çalışıyorlar, hem de Alemdar Paşa nereden zuhur edecek diye tarassudatı ciddiyede bulunuyorlardı. İçeriden paşalı kıyafetinde olarak can havliyle dışarıya kaçan hizmetkâr, sekban, çavuş, kavas, seyis, aşçı velhasıl kim olursa olsun derhal boğazlıyorlardı.

«Harikin kemali dehşetle icrayı faaliyet ettiği iki üç saat zarfında o koca Babıâli dairesi mübeddeli remad olarak mebni bulunduğu cesîm arsa açılmış ise de enkazın sönmek ihtimali olmaması ve yanmaksızın çöken ahşabın devamı ihtiraki o sahaya kimseyi yaklaştırmıyordu.

«Tekmil İstanbul âfakını tutan yangın kızıllığı infilâk-ı envarı subuhgâh ile zail olduğu zaman bile henüz ateş şiddetle devam ediyordu. Yağmacılıkda ileri gidip de canını ateşten esirgemiyen cahil yoldaşlardan ateşin gözüne kadar sokularak bâzı şeyler almak için alt katın henüz tutuşmuş mahallerine girip çıkanlar oluyordu».

Bu yangın, bir mahzene sığınmış olan Alemdar Mustafa Paşanın bir barut fıçısını ateşliyerek intiharı ve içinde bulunduğu mahzenin üzerinde ve civarında bulunan yeniçerilerle beraber berhava olması ile sona erdi (B.: Mustafa Paşa Alemdar).

Babıâli arsası bir seneden fazla olduğu gibi kalmıştır, nihayet keşfi yapılarak yeni binanın 1800 keseye çıkacağı anlaşıldı, hâcegândan Tahsin Efendi bina emini tâyin edildi; Hicrî 1225 muharreminin onuncu (1810 şubatı) Müneccimbaşı Rakım Efendinin tâyin eylediği uğurlu saatte de temeli atıldı. Bir seneden az bir zamanda da bitirilip içi tefriş ve tanzim olundu.

1826 Yangını — Hicrî 1241 zilhiccesinin yirmi yedinci günü çıkan büyük Hocapaşa yangınında Babıâli'de yanmıştı. Yeniçeri ocağının lâğvından bir buçuk iki ay kadar sonra, Hocapaşada Elvan mahallesinde ateş çıkarak Yenikapuya uzandı; otuz altı saat devam ederek Babıâli, Çiftesaraylar, Büyükçarşı sayısız ev ve dükkân mahvoldu. (B.: Hocapaşa Yangınları). Tulumbacıların büyük ekseriyetini yeniçeriler teşkil ettiğinden, ocağın da lâğvedilmiş bulunmasından, ateşin önlenmesi halkın gayretine kalmış, buna şiddetli bir poyrazın inzimamı, yangının bir âfet halini almasına sebep olmuştu.

Vak'a-i Hayriyeden sonra Ağakapusu Meşiyhat dairesi ittihaz edilmiş, fakat teftişatı tamamlanamadığı için Şeyhülislâm efendi henüz nakletmemişti. Babıâli yanınca, sadırâzamın muvakkaten Ağakapusunda ikameti kararlaştı ve orası muvakkaten Babıâli ittihaz kılındı. Yangını müteakip Sadırâzam Selim Paşaya gönderilen hattı hümayunun sureti şudur:

«Be kazaen lillâhi taalâ muhterik olan Babıâlimizin be minnehü taalâ evvel baharda inşa olunmasına irademiz taallûk etmiş ve müstakil âharın bina emanetine hacet olmıyarak senin nezaretinle yapılmasına bilmüşaha sana emrü tenbihim şüdur eylemiş olduğuna binaen şimdiden kâffei malzemesini tedarik ve bir me'men mahalde hıfz olunmak üzere şimdilik ceybi hümayunumuz hazinesinden alelhesab olarak beşyüz kise akça tarafına gönderdim. Ancak senin açıktan memuriyetin uymayacağına binaen ebniyenin üzerine biraderin Halil Beyi memur idesin».

Halil Bey, paşanın aynı zamanda hazinedarı idi, onun nezareti altında, Babıâli arsasının etrafında bâzı arsalar daha satın alınarak yeni Babıâli daha büyük olarak inşa olundu. Bu münasebetle Lûtfi Tarihinin birinci cildinde Hicrî 1243 vekayii arasında şu malûmat verilmektedir: «Geçen sene binasına başlanan Babıâli ebniyesi tam olduğundan reyülevvelin birinci günü sadrı âli alayı mahsus ile yeni kapuya naklettiler. Nakil günü Duacı efendi ile sofularına ve binanın mutemedleriyle kavaslara yalnız dokuz yüz doksan beş kuruş ita ve taksim olunduğu o vaktin evrakında görülmüştür. Nakil gününün ak-

şamı Serasker Hüsrev Paşa ve Kaptan İzzet Mehmed Paşa davetle Kapuya geldiler. O gece Mevlûdi şerif okundu ve tevhid icra edildi, yümün esbabına tevessül olundu».

1839 Yangını — Ateş, Hicrî 1254 senesi zilkaadesinin beşinci pazartesi günü seher vakti Babıâlinin dahiliye dairesi altındaki ahırdan çıktı; söndürülemeyip bina tamamen yandı. Devlet işlerinin gecikmemesi için Babıâli memurlarına Veznecilerde Necibefendi konağı (diğer ismiyle Zeynebhanım Konağı, yanan Fen ve Edebiyat Fakültesi binası) tahsis olundu; on gün sonra da eski Defterdar kapusu (Şehremaneti konağı) hazırlanarak oraya taşındılar ve 1844 e kadar orada kaldılar. Yeni Babıâliyi, devrin seçkin mimarlarından İstefan Kalfa yaptı, inşaat 1844 de bitip aynı yıla tekabül eden Hicrî 1260 rebiyülevvelinin altıncı pazartesi günü de resmi küşadı yapıldı; hattâ sıvaları bile henüz kurumamış, Sadırâzam Mehmed Emin Rauf Paşa ile devlet ricalinin ihtiyarları rütubetten hastalanmışlardı. Genç hükümdar Abdülmecid resmi küşaddan bir kaç gün sonra Babıâliye gelmiş, binayı gezerek İstefan Kalfayı bir kıta iftihar nişaniyle taltif etmiş, memurlara iltifatta bulunmuştu. Babıâli, bu sefer kârgir olarak yapılmıştı; yeri, yeni arsalar alınarak genişletildi. Babıâliye ilâve olunan evlerin sahiplerine de Direklerarasındaki Yeniçeri kışlasının (Yeni odaların) yerinden arsalar verilmiş idi. Bu bina, (H. 1282) 1865 büyük Hocapaşa yangınından bir mucize kabilinden kurtulmuştu.

1878 Yangını — Ateş, Hicrî 1295 yılı cemaziyelevvelinin yirmi birinci perşembe gecesi, gece yarısından sonra, rivayete göre odacıların ihmalkârlığından, Babıâli binasının ortasına rastlayan Şûrayı Devlet dairesinden çıktı, altı saat devam etti, bu daire, altında bulunan Ahkâmı Adliye dairesi, Dahiliye ve Hariciye Nezaretlerine mahsus devairin ekserisi tamamen yandı. Sadaret dairesi fevkalâde gayret sarf edilerek kurtarılabildi. Yanan dairelerdeki resmî evrakın büyük bir kısmı mahvoldu.

1911 Yangını — Ateş, Hicrî 1329 yılı sefer ayının altıncı pazar günü sabaha karşı çıktı. İki ucunda bulunan sadaret dairesi ile Hariciye Nezareti kurtuldu. Orta kısmı teşkil eden Şûrayı Devlet ile Dahiliye Nezareti tamamen, Sadaret dairesinin de müsteşar, mektupçu, teşrifatçı ve beylikçi odalariyle sadaret kalemi yandı. Yanan yerler arasında Vakanüvis odası da vardı, o sırada Vakanüvis bulunan merhum Abdurrahman Şeref Efendi bu münasebetle şu satırları yazıyor:

«Odada bir hayli evrak mevcud idi, bâhusus divanı harbı örfî maiyetindeki komisyonda muayene edilen Yıldız evrakı meyanında tarihe ait olmak üzere bir hayli vesaik sureti mahsusada tarafı âciziye gönderilmişti ve Tarihi Lûtfinin derdesti intişar olan sekizinci cildine derc olunmak üzere küberayı zamanenin tasvirleri elde edilerek bir çoğu orada idi. Evvelce matbaaya gönderilmiş sekiz kıtasından başka diğerleri muhterik olmuştur. Harik Babıâli telgrafhanesinden zuhur ettiği rivayet olunmaktadır. İşbu harik münasebetiyle Tanin gazetesi sahib ve sermuharriri Hüseyin Cahid Bey yevmi mezkûrde Babıâli harikleri hakkında tarafı âcizanemden malûmatı tarihiye istediğinden «Onüçüncü karni Hicrîde Babıâli harikleri» serlevhasiyle Tanine gönderdiğim makale ertesi salı günü neşrolunmuştur».

BÂBIÂSÂFÎ — (B.: Âsaf Bâbıâli; Paşakapusu; Sadaret, Sadırâzam).

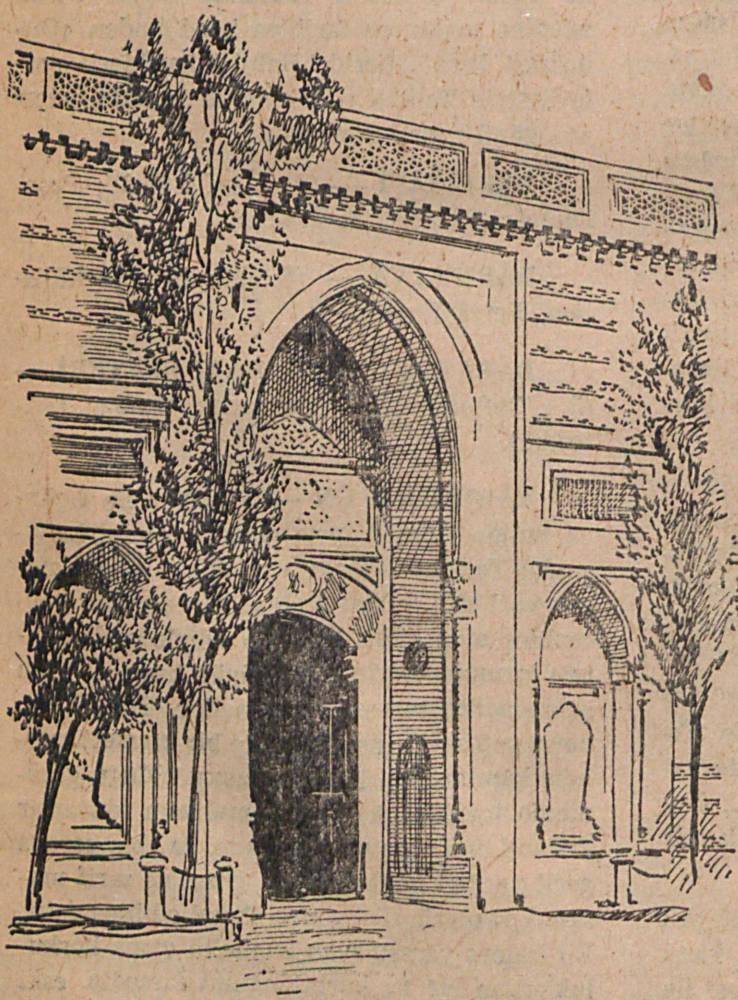
BÂBIFETVÂ — (B.: Meşihat; Şeyhülislâm, Fetvâ Emini).

BÂBI DEFTERDÂİ, BÂBI DEFTERİ — (B.: Defterdarlık, Defterdarlık kapusu; Defterdar).

BÂBIHÜMAYÛN — Ayasofya ile Üçüncü Sultan Ahmed meydan çeşmesinin karşısında; Topkapu Sarayı arazisini şehirden ayıran ve Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılmış olup «Suri Sultanî» adiyle anılan saray surunun üzerinde en büyük kapu, sarayın şehre açılan merasim kapusudur. Bir Fatih devri yapısıdır. İnşasında hiç bir azametfüruşluğa kapılmadan, bir kale burcu olduğu gözönünde tutulup, kalın ve muhkem duvarlar kullanılmış, yalnız kapusunun da bir saraya geçit verdiği unutulmamış, güzel ve zarif musannâ yazılarla süslenmesi ihmal edilmemiştir. Bir kaleye yaraşmayan bugünkü oyma korkuluklardan bir an kurtulduğunu farzedip, eski resimlerinde gördüğümüz sade ve kunt katın ilâve edildiğini tahayyül edersek orijinal

bir fikir mahsulü olan azametli tak kapuyu canlandırabiliriz.

Ne yazık ki bugünkü mânasını ve tesirini oldukça kaybetmiş vaziyettedir. Fatih Sultan Mehmed Bizans zamanında metrûk ve Zeytinlik denilen bu sahaya yeni sarayı inşa ettirmeye, Kritovulosa göre H. 864 = 1459. Atâ Tarihine nazaran H. 872 = 1468 de başladı. Birinci müverrihin muasır olması, gösterdiği tarihin doğruluğuna vehleten hükmettirebilirse de, Bâbıhümayûnun H. 883 = 1478 de bitmesine nazaran, inşaatın on dokuz sene gibi uzun bir zaman sürmesi haklı bir tereddüt hâsıl etmektedir. Diğer kitaplarımız muayyen bir tarih vermeyip yalnız Uzun Hasanın oğlu Uğurlu Mehmed Beyin yeni sarayın inşasında mühim tesiri olduğunu zikretmeleri de bizi tenvir edemiyor. Çünkü Otlukbeli muharebesi H. 878 = 1473 tedir ve Uğurlu Mehmed Bey en erken bu tarihte

Bâbıhümâyûn, 1959
(Resim: Nezih)

İstanbula gelmiştir. Halbuki mevcut tarih kitâbesinden Çinili köşkün H. 877 = 1472 de ve bir tarih manzumesinden de bir «Kasrı âli» nin H. 873 = 1468 de yapıldığı bilinmesine göre Mehmed Beyin tesiri, belki bütün saray teşkilâtının bu kasırlar etrafında temerküz ettirilmesi ve belki de surun yapılmasında görülebilir. Böylece sarayın inşa başlangıcını vüzuhla tespit edemiyorsak da köşklerin evvelâ, surun ve has ahır gibi saray müştemilâtının sonra yapıldığını biliyoruz.

Bu tâk - kapu, zemin katında kitabeyi ve bir sûreyi havi geçit kapu ile yanlarında kubbeli iki kovuş ve mahzen gibi tâli teferruattan, iki yandan merdivenlerle çıkılan asma katta ise üç nöbetçi ikametgâhı ve 2 helâ ve gusulhaneden ve şimdi mevcut olmayan fevkanî bir kattan ibaretti. Kapu binanın ortasında olmayıp sağ cenah soldakinden daha büyüktür. Bu son kat için rivayetler, Fâtih'in Köşkü idi diyor. Manzaranın fevkalâde denebilecek güzellikte olması köşk fikrini mülâyim göstermektedir. Bu son kat muhtelif zamanlarda çeşitli vazifeler görmüştür. Kayıtlara nazaran zemin katının altında bir mahzen olması icab ediyorsa da bulamadım. Arka ve yan cephelerde derin tonozların vethi istimalini tâyin biraz müşküldür. Bu tonozların önü bugün duvarla örtülüdür. Bina kesme küfeki taşından aralıklı derzle inşa edilmiştir. Derzler 2,5 - 3 santimetredir. Cephede taşların zeminden itibaren iki üç sırası hücrelere kadar olan orta kısım 35 - 45 santim irtifaında büyük, mütebaki yan fevkanî kısımdır, yan ve arka cepheler 15 - 20 santim irtifaında ufak taşlardır. Cephelerde inşaat, kapu çerçevesinden maada bir hususiyet göstermez.

Dahilî duvarlar 20 - 30 santim irtifaında kesme taşlarla, kemer ve kubbeler ise pek muntazam işçilikle 28×28×4,5 eb'adında tuğlarla işlenmiştir. Bu eb'ad tuğlalarla Fatih devri yapılarda sık sık tesadüf edilir İç kapu ve hücre kemerleri tuğladan, m e r d i v e n l e r kü-

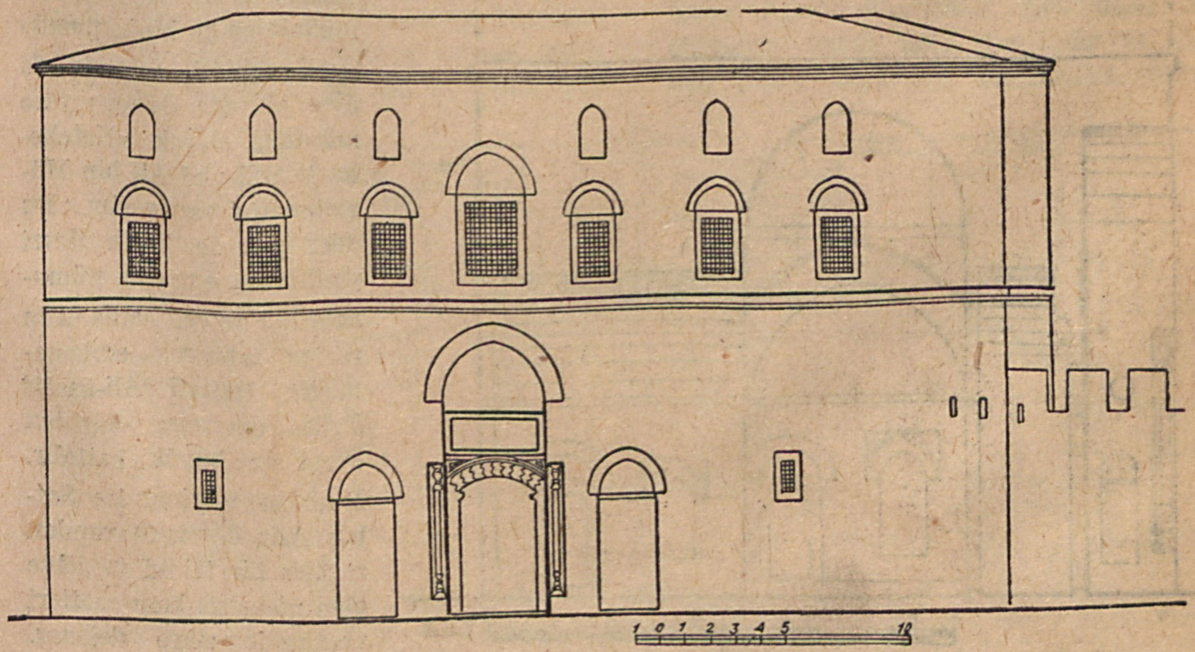
feki taşındandır. Asma kattaki geçme demir parmaklıklı pencerelerle arka ve yan cepheden aydınlık alır. Asma kat odaları içinden de kubbeli kovuşlara, yine parmaklıklı, pencerelerle ışık verilmiştir. Merdivenler de mazgallarla tenvir edilir. Döşeme kaplamaları tuğladandır. Binanın eski sıvaları dahilen dökülmüştür ve tek tük izleri kalmıştır. Fevkanî kat Melling'in gravüründen ve Paspatis'in yağlı boya tablosundan ve yıkılmasından evvel çekilmiş fotoğrafından anladığımıza göre taştandı. Bu katın cephede alt sırada, ortadaki diğerlerinden büyük olmak üzere, yedi, üst sırada altı penceresi vardı ve bir kirpi saçaklı çatı başlıyordu.

Arka cephesi hakkında vesika yoktur. Cephede son kata kadar yalnız iki mazgal pencere kovuşlu odaları aydınlatır. Kapudan başka açıklık yoktur. Son kat Sultan Aziz zamanında kaldırılmış ön ve arka cephelerde bugün görülmekte olan tâdilât ve ilâveler yapılmış, dahilen de koğuşun bir tanesi bölünerek ufak kısımlara ayrılmış, dahilî kapuların mevkileri, merdivenlerin başlangıçları tebdil olunmuştur. Çatı yerine de taraça yapılmıştır.

Evvelce dış cephede kapu etrafı silmeli bir kum saati ile nihayet buluyor ve kum saatinin stalâktitli başlığı üzerinden dıl'i mücessemi düz mermer bir kemer başlıyor, kapu yanlarında kalın mermer oyulmuş süveler bir metreye yakın yekpare mermerden ve iç yüzlerinde püsküllü bir koltuk silme ile süslenmişti. Kapunun kemer taşları da mermerdendir. Kapının yan bölmesini teşkil etmek üzere de içeride küfekiden ve bir Bursa kemeri ile nihayetlenen ikinci bir süve yapılmıştır.

Kapu dövme demirdendir; kalın boyalar altında dövme ile çıkarılmış silmeli şeritler görülmektedir.

Hücrecikler ve mermer bir kemer sathı dahilisi kemer aynasına ve süvelere amud olarak bitiyordu. Tâdilât meyanında kum saatinin yana ve içe, sonra aşağı doğru inen ufak silmesi uclarında konularak mermer dıl'ı mücessemine devam ettirilmiş ve kum saatini de ihtiva eden etrafı ayrıca silmeli mermer bir çerçeve yapılmıştır. Kapunun yanındaki iki nöbetçi hücresi evvelce dümdüz bir kemerle bitiyordu, bunlar da köşeleri kum saatli, kemerleri tenasüp ve zarafetten âri ve içleri kitabeli mermer kaplamalar yapılmıştır. Geçidin iç cephesindeki tâdilât daha büyüktür. Evvelce bu geçit iç cephede geniş bir kemerle ve kapusuz olarak nihayetleniyordu ve merdivenlerin kapıları yanlarda idi; kapılardan evvel de bu binada pek çok tesadüf edilen hücrecikler vardı. Bu hücrecikler vardı. Bu hücrecikler kısmen, merdiven kapuları tamamen yapılan kârgir ayaklarla kabaca örtülmüş

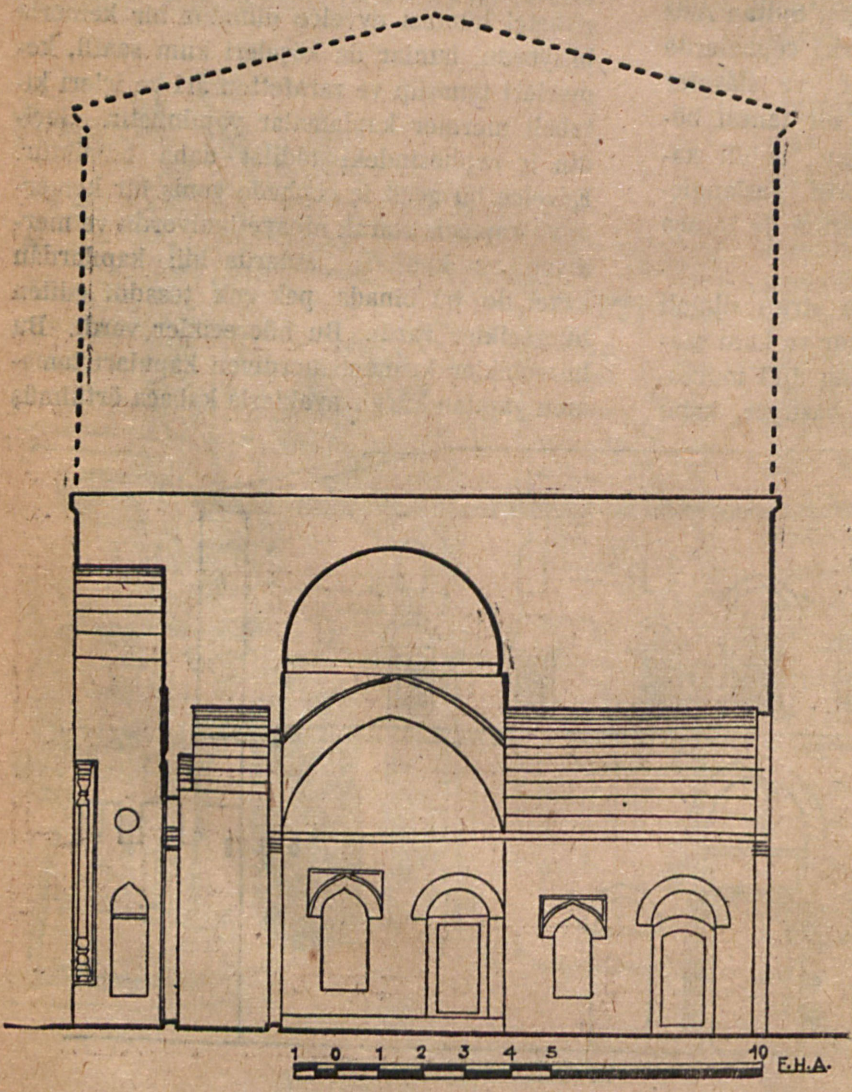

Bâbıhümâyunun eski hâli
(Ekrem Hakkı Ayverdi arşivinden)

ve iç tarafta da cephedekinin aslı ve ilâvelerinin aynı olmak üzere yan hücrecikler ve cephe hücrecikleriyle beraber ikinci kapu ilâve olunmuştur. Kapunun kanadları iddialı bir tasannû ile hendesî şekilli demirdendir. Daha içerideki iki hücre kapuya tahvil edilerek merdivenin kapuları yana alınmıştır. Bu ilâve kapu kemeri, beyaz ve limon küfü rengi bir taşla işlenmiştir. Bu suretle mermer ibzâli ile yapılan yapıştırmalariyle, oyma kafes korkuluklariyle, bir kalemin tak kapusu sıfatını kaybetmiş, buna zamime olarak da derzli kale taşları üzerine çivi çakılarak sıva yapılmış sıva üstüne de kabartma cedveli derzler işlenmiştir. Tezyinat ve kitâbeler ve yazılar: Eski devrinde kapunun tezyinatı verantik iki kum saatiyle istalâktitli başlıklarından ve süvelerindeki püsküllü koltuklardan ve en mühim olarak yazılarından ibaretti. Kapunun üstünde kapu kemeriyle ayvan kemer arasındaki kemer aynasında celî müsenna hatla (müsenna hat aynı yazının karşılıklı çift yazılmasıdır) yazılmış ve etrafı kırmızı bir şeritle çevrilmiş: «(Besmele) İnnel müttekîne fî cennâti» sûrei celilesi ve kemer arasında inşa kitâbesi ve yandaki iki yazı madalyonu idi.

Mustatilî ve 1,25×2,80 eb'adındaki inşa kitabesi mermer üzerine kabartma celî sülüs ile 4 satır olarak yazılmıştır; metni arabça olan bu kitâbenin tercümesi şudur:

«Bu mübarek bir kaledir ki Allahın teyid ve rızasiyle kuruldu ve erkânı emnü amaniyle kuvvet buldu. İki kıt'a sultanî, iki cihanda Allahın gölgesi, iki ufuk arasında Allahın ayni, su ve toprak kahramanı, Kostantaniye kalesi fatihi Sultan Mehmed Hanın oğlu Murad Hanın oğlu Ebülfetih Sultan Mehmed Hanın Allahü Taâlâ saltanatını daim eylesin ve mevkiini şimal yıldızlarının fevkinde etsin. Sekiz yüz seksen üç senesi Ramazan-ül mübarek ayında yapıldı».

Bâbıhümâyunun yandan kesidi
(Ekrem Hakkı Ayverdi arşivinden)

Kapının sağında 50 santimetre kutrunda bir daireye yine müsennâ olarak «Nasrü minellâhı ve fethün karib ve beşşirül-mü'minine ya Muhammed» âyeti celilesi, solunda da aynı eb'adda daireye yine müsennâ olarak «Ketebehu ez'afül abd Ali bin Müridüssôfî» yazılmıştır. Bu dört yazı da Fatih devri yazılarının emsalsiz nümuneleridir ve celî hatda uzun zaman tefevvuk edilememiştir. Hattatî Ali-üssôîf Fatih devrinin, Şeyhten evvel en büyük hattıdır. Muahhar tezyinat ise Sultan Aziz devrinde yapılan zevksiz bir taklid ve ilâve olan nisbetsiz kum saatleri vesairedir zikre değmez.

Yazılara gelince: Ön cephede kemer anahtar

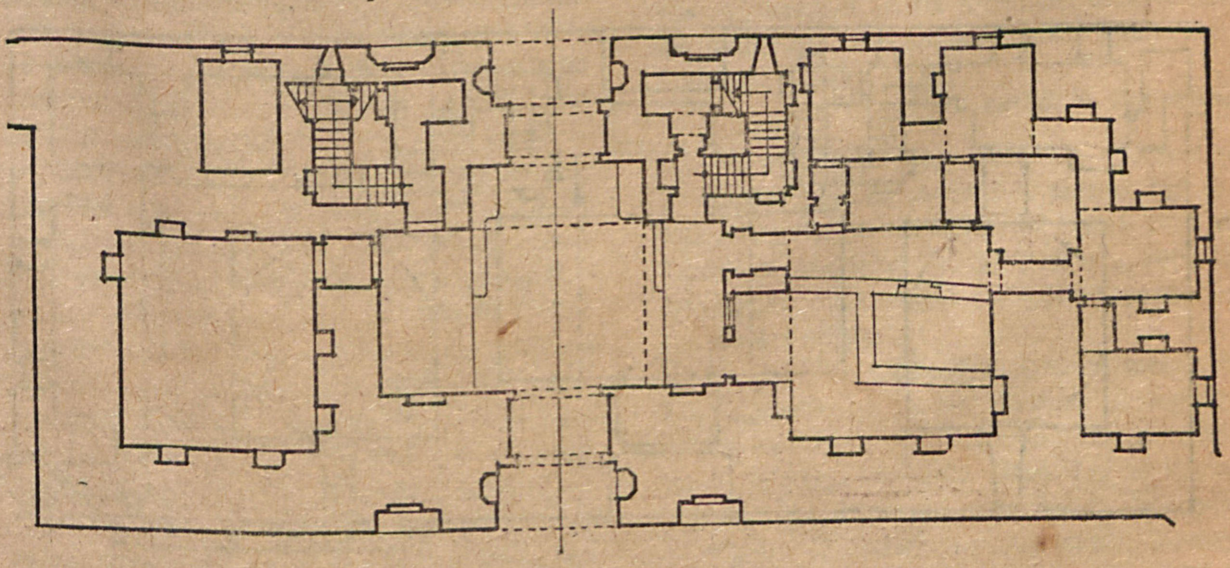
taşına güzel bir Sultan Mahmud tuğrası ilâve edilmiştir. Sultan Aziz devrindeki yan hücrelerin sağındakine celi sülüsle «Essultanı zıllullâhi filarz», solundakine «Yâ veliyhü eyyi külli mazlum. Abdülfettah 1285» yazılmıştır. İç cephedeki kemer aynasına ayni hatla «Besmele'.. İnnelmüttekîn...» surei celilesi ve kemer üstüne 2,80 × 1,25 eb'adında «Nasrü minallühü ve fethi karîb beşşirül mü'minîne yâ Muhammed, nemeka Abdülfettah Sikkezen 1284» sağ hücreye «Lâ ilâhe illallâh El melikül hakkül mübiin» soldakine «Muhammed Resülullah Sâdikül va'dül emîn» yazılmıştır. Ve sanki bu yazılar yapılan zevk ve mimarî hatlarını örtmek içinmiş gibi büyük bir sanat ve ihtişam arzeder. Fettah Efendinin yazdığı çift «İnnelmüttekîn...» suresi hariçtekine istif itibariyle pek benzemekle beraber kopyası değildir; onunla boy ölçüşen kıymetli eserdir ve söylediğim gibi yapılan hataların kefaretidir denilebilir.

Ekrem Hakkı Ayverdi

İstanbul Ansiklopedisi'ne bu bendin yazılması ile neşri arasında Babıhümayun restore edilmeğe başlanmış bu meyanda cephenin taşları değiştirilip üzerleri tamamen eski hale getirilmiş, ve bu suretle cephe hali aslîsine yaklaşmış, arka tarafında kapatılmış olan hücreler açılarak önlerine birer mahfaza parmaklığı konmuştur. Odalarda da fuzuli bölmeler kâmilen hazfedilmiştir; taraça kısmının araştırılmasında üstte eskiden mevcut katın duvar izlerine tesadüf edilmiş ve bittabi kat yapılmıyarak yine taraça şekli ipka olunmuştur. Böyle bir kale kapısına yaraşmıyan oyma korkuluklar kaldırılmışsa da maalesef sonradan konan konsolları kâmilen bırakılmıştır. Bunların da hazfiyle yalnız eski kat silmesinin ihyası muhakkak lâzımgelir (1951).

E. H. A.

Babıhümayunun ikinci katını teşkil eden bu odalara Yavuz Selim zamanında Mısırdan getirilen kuyumcu, hakkâk, nakkaş gibi sanatkârların geceli gündüzlü saray kapısından girip çıkmaları hoş görülmiyerek ikametleri için başka yerler gösterilerek Babıhümayun odaları defteri hakanî mahzeni yapıldı ve asırlar boyunca bu hizmette kullanıldı. Birinci Cihan Harbini müteakip İstanbul İtilâf devletleri askerî kuvvetleri tarafından işgal edilince, işgal kumandanlığı Babıhümayuna da Senegallılardan mürekkep bir müfreze yerleştirilmişti; bunlar da 1924 de, İstanbuldan çıkacakları sırada kapunun üzerindeki kubbe ile müştemilâtını yaktılar. Eski saray teşkilâtında, Babıhümayun, orta kapu ile beraber, sarayın dış ocaklarından «Kapucular ocağı» tarafından muhafaza edilirdi. Bu ocağa mensup ve «Sarayı hümayun kapucusu» diye anılan neferler geceleri de, kapuyu nöbetle sabaha kadar beklerlerdi; zabitleri kapıcılar kethüdası, en büyük âmirleri de Kapu ağası idi (B. : Topkapu Sarayı; Bâbüsselâm; Kapu Ağası; Kapucular Kethüdası). Babı Hümayun sabah ezanı ile açılır ve yatsudan sonra kapanırdı. Gündüzleri, bilhassa

Bâbıhümâyunun zemin katı plânı
(Ekrem Hakkı Ayverdi arşivinden)

divanı hümayunun toplandığı günler divanda işi olanlar ve sarayın günlük hayatı ile alâkadar esnaf ve tüccar, sarayın dış ocaklariyle enderûnu hümayunda bulunan yakınlarını görmeğe gelenler niçin geldiğini ve kimi göreceğini söyliyerek vüzera, ulema ve elçiler Orta Kapuya kadar Babıhümayundan ve birinci avludan at ile geçebilirlerdi.

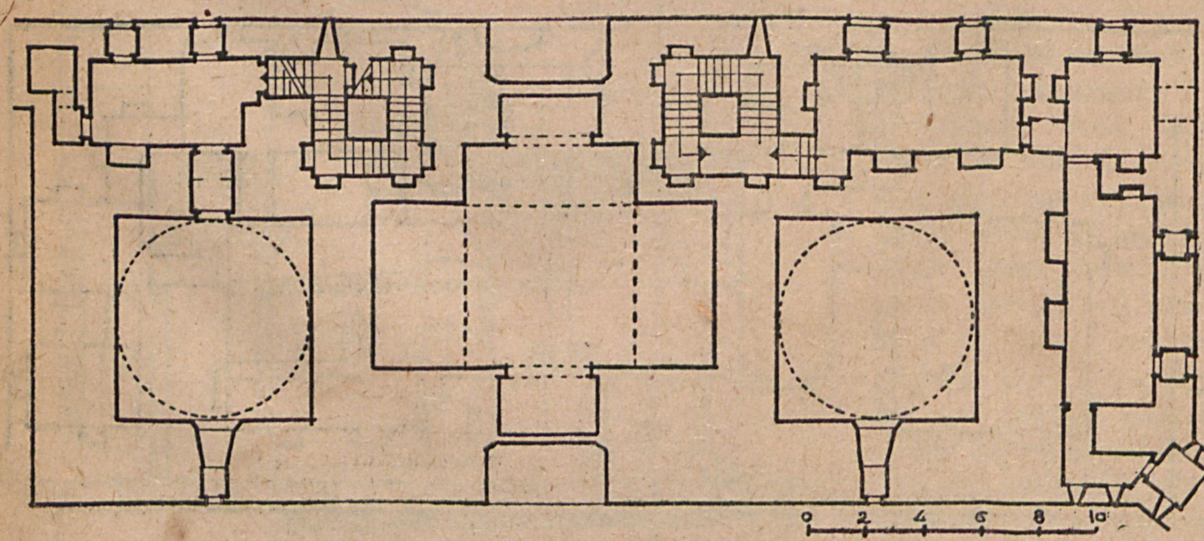
Divan şiirinde, «Babıhümayun» un adına Sururînin şu zarif beytinde rastlanmıştır:

Böyle şâhâne revişle gelişin kandendir
Cânibi Bâbıhümayunda mı devlethâne

Babıhümayun, İstanbul şehrinin tarihinde çok hazin hâtıraları olan bir yapıdır: Asırlar boyunca, sarayda idam edilmiş nice vezirlerin, mütegallibenin ve emirleri ferman yerine geçmiş ihtilâlcı zorbaların cesetleri, ibret olmak üzere bu kapunun önüne bırakılmıştır. Koca imparatorluğun herhangi bir köşesinde idam edilen valilerin, âyan ve eşrafın, isyan ve şekavete sapmış kimselerin kıldan yapılmış bal torbası içinde payıtahta gönderilmiş kesik başları, yıkanıp teşhis edildikten sonra Babıhümayun önüne atılmıştır. Bu gövdeler ve başlar, bu muhteşem kapu önünde bâzan günlerce kalır, kimse kaldırmağa cesaret edemez, taaffün ederdi; bu kanlı sahneler bakımından rekor, Hicrî 1069, Milâdî 1658-1659 yıllarındadır: Köprülü Mehmed Paşa sadaretinde, Anadolu'da büyük bir isyan çıkarmış olan Abaza Hasan Paşa ile yâranı Halep'de pusuya düşürülüp tenkil edilmiş, o yıl içinde on bin kişi kadar idam olunmuştu, öylesine ki, bir yıl devamınca, Babı Hümayun önünden her gün 10-15 kesik baş eksik olmamıştı; bunlara bâzan, İstanbul'da cellâda verilenlerin cesetleri ilâve edilmişti.

İstanbul ihtilâllerinde de, saraya hücum edildiği vakit ilk hedef daima Babıhümayun olmuştu; aşağıdaki satırlar, bugünkü yazı dilimize çevrilerek Naimâ tarihinden nakledilmiştir:

1622 (Hicrî 1031 Recep) İhtilâli — (Genç Osman'a karşı olan bu askerî ihtilâlde henüz on dokuz yaşında bulunan bu hükümdar tahttan indirilmiş, Yedikule zindanında öldürülmüş, bir mecnun olan Birinci Mustafa tahta oturtulmuştur).... Saraya giden ulemadan haber gelmedi, asker bildiler ki sözleri makbule geçmedi. Saraya hücuma karar verdiler, lâkin silâhlı bostancılar kapuları tutmuştur diye tereddüt halinde iken içlerinden Dîdeban Ömer Beyin tedbiriyle Ayasofya minarelerine adamlar çıkarıp gördüler ki ulemadan gelir gider yok ve bostancılardan da (Babı Hümayunda) eser görünmez, hemen asker yürüyüp saray kapsuna eriştiler, engelsiz, zahmetsiz, açık bulup içeri girdiler. Kapucular bunlara: — Sakının!.. Bostancılardan gafil olman! demekle birkaç yüz tüfenkendazı bunlara ve kapulara koyup topçu ve cebeci ve acemi oğlanı vesair şehirliden silâhsız olanlara odun anbarında yığılan odundan birer odun alıp: — Şehirli aramızdan çıksın!.. dediklerinde: — Biz askerden ayrılmazız!.. diye durdular.. Bir iki saat asker derya misâli meydanda çalkanıp

Bâbıhümâyunun üst kat plânı
(Ekrem Hakkı Ayverdi arşivinden)

nâralar urup... (B.: İstanbul İhtilâlleri; Osman II; Bostancı Ocağı, Bostancılar).

1630 (Hicrî 1040 Recep) İhtilâli — (Dördüncü Murad'a karşı olan bu askerî ihtilâlde bu hükümdarın itimadını kazanmış ricalden Sadırâzam Hafız Ahmed Paşa, Yeniçeri ağası Hasan Halife, Defterdar Mustafa Paşa ve Sultan Murad'ın sevgili gözdesi Musa Melek Çelebi öldürülmüşlerdir; bütün bu isimlere bakınız)... Gece Atmeydanını terk edip dağılmadılar, seher vakti yine Babıhümayuna hücum idüp... âhır üçüncü gün yine hücum idüp (Babıhümayunu açtırıp) Ortakapuya varınca asker doldu...

168 (Hicrî 1058 Recep) İhtilâli — (Sultan İbrahim'e karşı olan bu askerî ihtilâlde bu padişah tahttan indirildi, henüz yedi yaşında bulunan oğlu Dördüncü Mehmed Padişah oldu ve az sonra da Sultan İbrahim idam olundu). Sultan İbrahim Han ahvali duyup cenk ve müdafaa için Enderun halkına ve bostancılara kılıç ve tüfenk ile hazır olun diye tenbih etmişti; ve bir gün evvel sabahtan bostancıları ve Enderun gılmanını karşısına getirtip hitab idüp ben size şöyle lütuf ve buncaleyin ihsanlar etmişim, benim için çalışmanız gerektir didikte cümlesi başlarını aşağı eğerek emir padişahımızındır lâfzından gayri söz söylemediler. Bostancıların silâh ile içeride âmade oldukları haberi şayi olunca beri taraftan ulemadan Seyrekzâde Seyyid Abdürrahman Efendiyi gönderdiler; bostancıbaşı ile buluşup: — Ağa hazretleri, cümle ulema ve vüzerânın cevapları budur ki padişahı tahttan indirmeğe umumen ittifak olunmuştur ve fetva verilmiştir; şehzadeyi tahta çıkarmadan bu cemiyet dağılmaz, hemen ilâcı kapuyu açıp işi bitirmeğe çalışmaktır, yoksa sizin ve sizinle beraber karşı koyanların helâk olması mukarrerdir, ümmeti Muhammed arasına kılıç girmesinden sakınınız, dünya ve âhiret günahını boynuna alma! didikde bostancıbaşı âkibetin vehametini düşünüp: — Efendi bizden muhalefet eder yoktur! diyüp bostancılara muhkem tenbih etti. Bostancıbaşı gizlice Sultanahmed Camiine gelüp yeniçeri ocağı ağaları: — Baka Ağa! Bostancılardan bir hareket olursa dünya yüzünde bostancı adına kimse kalmaz! dediler. O da bostancılardan bir hareket olmayacağına kefil oldu. Ertesi gün cumhur kalkıp saraya yürüdüler, bostancıbaşı Ağa kapuyu açıp cümlesi Babıhümâyundan içeri saraya girdiler.

BABISERASKERÎ — (B.: Serasker. Seraskerlik Kapusu, Harbiye Nezareti).

BABİK USTA — Onsekizinci asırda yaşamış bir Ermeni demircibaşıdır. Sarkis Tıbir Sarraf-Ohannesyan'a göre Sıvasılıdır. Aynı müellife ve İnciçiyan'a göre, bu şahıs, Hicrî 1152 (Milâdî 1739) tarihinde, Topkapu Sarayının bazı müştemilâtının inşaatı esnasında yapılan kazılar neticesinde meydana çıkan, kabartma dinî resimleri haiz dört madenî büyük levhayı, demir mukabili satın alıp, Balattaki Surp Hıreştakapet Ermeni Kilisesinin büyük kapısının yerine geçirmiştir. Bu levhaların ikisinin altında lâtin harfleriyle ve almanca iki kitabe mevcuttur (İnciciyan'ın türkçe tercümesinde sehven lâtince yazılmıştır). Bu kitâbelerden birinin sonunda Milâdî 727 tarihi kaydedildiği, gerek Sarkis Tıbir ve gerekse İnciciyan tarafından iş'ar olunmakta ve bu husus resimde dahi aşikâr olarak görünmektedir. Fakat kanaatımızca bu levhaların bu kadar eski olmasına imkân yoktur. Zira evvelâ mezkûr tarihe Alman lisanı henüz teşekkül etmemişti. Saniyen, Milâdî sekizinci asırda böyle sanatkârâne bir eser hazırlanabileceğine inanmak pek güçtür. Diğer taraftan kitabenin son kelimesi ile tarihi arasında fazlaca bir mesafe vardır; şöyle ki, bu tarihin 1727 olması da mümkündür. Melkon Asadur'a göre, silinmiş bir rakkama bazı tarihçiler de ihtimal vermişlerdir. Kayda şayan diğer bir husus da, sekizinci asırda Avrupada dahi bugünkü bildiğimiz rakkamların henüz kullanılmamasıdır.

Kevork M. Pamukciyan

BABİKYAN (Agop Efendi) — İttihad ve Terakki Fırkasına mensup tanınmış bir hukukçu ve devlet adamıdır. 23 Şubat 1856 da Edirne'de doğmuş ve 20 Temmuz 1909 da İstanbulda vefat etmiştir. Yeşilköy Ermeni kilisesinde medfundur.

İlk tahsilini Edirnedeki Ermeni mektebinde yapmıştır. Bilâhare Fransız Kolejinden mezun olmuştur. 1873 de resmî vazife ile Sofya'ya gitmiştir. 1877 de, Türk-Rus Harbi esnasında Bosna'ya geçerek, oranın Avusturya tarafından muvakkat işgaline kadar, Hariciye Nezaretinde vazifede bulunmuştur. 1879 da

Edirneye dönerek, Ticaret Mahkemesine birinci kâtip tayin olunmuştur. 1881 de hukuk tahsilinde bulunbulunduktan sonra, iki sene avukatlık yapmştır. Müteakiben Edirne Temyiz Mahkemesine, âzâ nasbolunmuştur.

Agop Babikyan
(Resim: Nezih)

1891 de İstanbula gelerek, Manyasîzâde Refik Beyle beraber avukatlık işlerile meşgul olmuştur. 1902 de tekrar Edirneye avdet ederek, bir müddet Devlet hizmetinde bulunmuştur. 1908 de Tekirdağ'dan mebus seçilmiştir. Az sonra, İkinci Meşrutiyet Teşkilâtı esasiye kanunu tetkik komisyonu âzalığında bulunmuştur.

Kevork M. Pamukciyan

BABİKYAN (Araksi) — Ermeni kadın ses sanatkârlarından. Asrımızın başlarında İstanbulda doğmuştur. Hayatı hakkında bir malûmat elde edilemedi. Bu satırlar yazılırken kendisi Amerikada bulunuyordu.

Kevork M. Pamukciyan

BABİKYAN (Arşak) — Ermeni matbaacı ve muharriri. 1881 yılında Bükreşte doğmuştur. 1900 yılında Mektebi Sultanîden (Bugün Galatasaray Lisesi) mezun olmuştur. Aynı yılda Büyük Postahane sırasında bir kütüphane açmıştır. Bundan sonra bir müddet Ermeni mekteplerinde muallimlikle meşgul olmuştur. Ezcümle 1900 - 1902 yıllarında Kuruçeşme, 1902 - 1905 yıllarında Getronakan (ilk tedrisat kısmında) ve 1905 -1909 yıllarında da Nikoğosyan okullarında fransızca muallimi olmuştur. Bu sırada Bedros Nişanyanla birlikte dört sene (1905 - 1908) yıllık edebî salnameler neşretmiştir. 1909 da yine B. Nişanyanla birlikte Topalyan Hanında bir matbaa tesis etmiştir. 1915 yılında «Le Soir» (Akşam) ve «Hilâl» fransızca gazetelerinin neşriyat idare heyetlerinde bulunmuştur. 1917 de kütüphaneyi ve matbaayı terk ederek mobilyacılıkla meşgul olmağa başlamıştır. Son zamanlarda mezat işleri de deruhte etmiştir.

Babikyan Efendi hoşsohbet ve mütevazı bir zattır. «İstanbul Ansiklopedisi» için kendisinden biyografik notlar istenildiği zaman şahsının ansiklopediye geçecek kadar mühim bir kimse olmadığını söylemiştir.

Kevork M. Pamukciyan

BÂBİL KULESİ — 1854 de Kırım Harbi içinde Türk hükûmeti tarafından «Hastabakıcılar Melîkesi» diye anılan İngiliz kızı Florence Nightingale'in emrine verilerek Türk ve müttefik yaralılar için hastahâne ittihaz olunan Üsküdardaki Selimiye Kışlasının mutbak yapılan odasına bu askerî hastahânenin idarecileri ağzında verilen isim.

Bir hastabakıcı hâtıralarında şöyle anlatıyor: «Bizim odadan her gün doktorların talebi ile birçok arorot, sago, sütlâç, pelte, limonata dağıtılıyordu. Bu birçok gidip gelmeye sebep oluyordu. Kapuda neferler talebnâmelerle bekliyorlardı. Biz bu mutbağı Bâbil Kulesi tesmiye etmiştik. Günün ortasında herkes ve her şey orada bulunurdu. Kutular, paketler, çarşaf, elbise boğçalari, eski ketenler, fanileler, yağ kapları, şeker, ekmek, ibrikler, salça kâseleri, yemekler dağıtıldıktan sonra da hanımlar, erkekler, hastabakıcılar, neferler, Türk, Rum, Fransız, İtalyan hizmetçiler, zâbitler Mis Nightingale'i görmek için beklerler ve öteye beriye giderek herkes kendi işi ile meşgul olurdu» (B. : Nightingale, Florence; Selimiye Kışlası).

BABİL SOKAĞI — Beyoğlu İlçesinin, Taksim Bucağının, İnönü Mahallesi sokaklarındandır. Cumhuriyet Caddesi ile Dolabdere Caddesi arasında uzanır. Cumhuriyet Caddesi kavşağından gelindiğine göre iki araba geçebilecek kadar genişlikte, kaba taş döşeli, iki yaya kaldırımlı, önce meyilli sonra düz dönemeçli, daha sonra sona yakın kısmı kayalık bayır olan bir sokaktır. Sırası ile Ölçek, Harbiye çayırı, Küçükbayır ve Çimen sokakları ile birer dört yol ağzı yaparak kesişir. Sol koldan Akkarga sokağı ile bir kavşağı vardır.. Babil sokağının kaydedilmeğe değer kısmı, Dolapdere Caddesi kavşağına doğru olan parçasıdır; sokak burada gayet

dikleşir ki insanda, Babil kulesini hatırlattığından dolayı bu ismi aldığı zannı uyanır. Kışın, karlı ve buzlu havalarında çok tehlikeli olduğu muhakkak ve âcilen bir merdivenli sokak haline konulması gerekir. Beşer altışar katlı birkaç apartıman müstesna, Bâbil Sokağının iki kenarı boyunca uzanan evler ikişer katlı ahşap ve kârgir mütevazi yapılardır. Cumhuriyet Caddesi kavşağından yüründüğüne göre sokağın birinci kısmı, kasap, bakkal, marangoz, berber, manav, kunduracı, kömürcü dükkânları ile bir çarşı boyu manzarası arzeder (Ocak 1951).

Hakkı Göktürk

BABİNGER (Franz) — Alman ilim adamlarından, müsteşrik Türkoloğlarından; İstanbul üzerine orijinal eserleri olan kalem sahiplerinden; bu ansiklopedinin müellifi Reşad Ekrem Koçu'ya gönderdiği bir mektupla asîl ve necip kadirşinaslık göstermiş simalardan; hal tercümelerini kendi işaretleri üzerine İnönü Ansiklopedisinden aynen alıyoruz :

«1891 yılında Bavyera'da doğmuştur. Würzburg ve Münih'te tarih, hususiyle İslâm memleketlerinin sanat tarihi öğrenimi görmüş, 1914 de Hindoloji ve Semitik filolojisinde doktora yapmıştır. 1914 sonunda gönüllü asker olarak Türkiye'ye gelmiş, Türk subayı sıfatı ile Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) nın erkânı harbiyesinde bir süre emir subayı olarak çalışmış, Çanakkale'de, Kafkasya'da, Irak'da, daha sonra Galiçya'da Osmanlı ordusunda ve nihayet Filistin'de (1918) Cevat Paşanın erkânı harbiyesinde bulunmuş, 1921 de Berlin Üniversitesinde İslâm bilimleri doçentliği imtihanını kazanmış, 1924 de üniversitede ve aynı zamanda Doğu dilleri seminerinde profesör olmuş, 1933 de Naziler tarafından vazifesinden çıkarılmış, 1935 de misafir profesör olarak Bükreş Üniversitesine ve 1937 de onun için tesis edilmiş olan Türkoloji Enstitüsünün müdürü ve Ordinaryüs Profesör olarak Yaş (İaşi) a gitmiş. Orada 1943 yılına kadar kalmış, 1947 de Yakın Doğu tarihi ve kültürü aynı zamanda Türkoloji ordiaryüs profesörü olarak Münih Üniversitesine çağrılmış, aynı zamanda orada bu ihtisas şubeleri için yeni kurulmuş olan enstitünün başına geçirilmiştir.

Babinger hususiyle Türkiye'nin tarihi, kültür tarihi ve edebiyat tarihi ile uğraşmış, bu alanda bir çok eserler ve makaleler yazmıştır. Bunların en önemlileri şunlardır:

Stambuler Bucwesen im 18. Jahrhundert (XVIII. yüzyılda İstanbul'da kitapçılık (1919); Schejch Bedreddin (1921); Hans Dernshwams Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien 1553/55 (Hans Dernschwam'ın 1553/55 İstanbul ve Küçük Asya'ya bir seyahatinin rüznâmesi) (1923); Die frühosmanischen Jahrbücher des Urdsch (Oruc'un ilk Osmanlı devrine ait vekayinamesi) (1925); Anatolische Skizzen und Reisebriefe von A.D. Mordtmann (A. D. Mordtmann'ın Anadolu tasvirleri ve seyahat mektubları) (1925); Die Geschichtschreiber der Osmanen und ihre Werke (Osmanlı tarihçileri ve onların eserleri) (1927); Aus Südslawiens Türkenzeit. (Türkler zamanındaki Macaristan'dan kalma edebiyat âbideleri) (1927); Ewlijâ Tschelebi's Reisewege in Kleinasien (Evliya Çelebi'nin Küçük Asya'da seyahat yolları) (1930); Das Archiv des Bosniaken Osman Pascha (Boşnak Osman Paşa'nın arşivi) (1931); Zur Gescichte der Papiererzeu ung im Osmanischen Reiche (Osmanlı devletinde kâğıt istihsali tarihi hakkında) (1931); Rumelische Streifen (Rumeli Akınları) (1937); Beitrâge zur Frühgeschichte der Türkenherrschaft in Rumelien (Rumelide Türk hâkimiyetinin ilk devreleri hakkında notlar) (1944); Babinger «İslâm Ansiklopedisi» nde (Leiden 1914 - 1938), ekserisi Türklerle ilgili mevzulara ait olmak üzere 125 kadar madde yazmıştır».

Profesör Babinger, 1951 eylûlünde İstanbulda toplanan Müsteşrikler Kongresine iştirâk etmiş ve Büyükşehrimizdeki misafireti sırasında Reşad Ekrem Koçu'nun Ankara Caddesindeki mütevazi çalışma odasını ziyaret ile şereflendirmişlerdir ki, İstanbul Ansiklopedisinin büyük bir kısmı bu odacıkta hazırlanmaktadır. Uzunca boylu, cevval, zinde, azıcık dalgın, tatlı dilli, ilim adamı güzelliğini ve cazibesini tevazu ile tezyin etmiş olan Prof. Dr. Babinger, umarız ki R.E. Koçu'nun nezdinden hoşça intibalarla ayrılmışlardır (1951).

Prof. Fanz Babinger 1953 de İstanbulun 500 üncü fetih yılı münasebeti ile Fâtih Sultan hakkında neşrettiği eserde ilmin tarafsızlığından ayrılarak bu büyük Türk Pâdişahı hakkında garazkârâne yazılmış ne kadar ür-

cûfe varsa, âdetâ arayıcı esnafı gayretiyle toplamıştır; bir misal verelim: «Fatih saray bostanına iner ve bir salatalığın koparılmış olduğunu görür, suçluyu bulmak için de orada dolaşan bir bostancı neferinin karnını yardırır». Bu bir hunharlıktır. Babinger bu fıkrayı naklen yazar ve susar. Profesörün Osmanlı tarihi üzerindeki bilgisi, Fâtih çapında bir İmparator değil, en sönük ve hasis herhangi bir padişahın saray bostanındaki salatalıkları saymağa tenezzül etmiyeceğini bilmiyecek kadar noksan ve sathî midir? Urcûfeyi tenkid ve red ilim adamı sıfatı ile vazifesi iken sükûtu, Avrupalı âlimlerin çoğunda görülen «Türke karşı garazkârlık» dan başka ne ile kaabili izahtır.

Münihde bir Yunan enstitüsü bir de türkoloji enstitüsü vardır; birinci her gün açıktır, Babinger'in müdürlük ettiği ikincisi de her giden daimâ kapalı bulmuştur. Bu hal ne ile kabili izahtır.

Sayın F. Babinger mahud «Fatih» eserinin tenkidini, ömrü vefa ederse, bu İstanbul Ansiklopedisinde «Mehmed II, Fâtih Sultan» maddesinde okuyacaktır. Biz hakkımızda medih değil, büthan istemiyoruz. Hakikî yabancı dostun en acı tenkidi ile yüzünde dost maskesi ile dolaşanların bühtan dolu kasıdlı yazılarını ayırd edecek aklı selîme sâhibiz.

BAB MAHKEMESİ — İstanbul Şer'iye mahkemelerinin en büyüğü idi; bizzat İstanbul kadısı efendi bu mahkemenin hâkimi idi, fakat ekseriya muhakemeleri bizzat rüyet eylemez, bir naib bulundururdu. Bu naibin emrinde bulunan kâtiplerden biri de «vekayi kâtibi» unvanını taşırdı ki, mühim ahkâmı tescil ederdi. Bab Mahkemesi sicillerinin, asırlar boyunca İstanbul hayatı bakımından fevkalâde mühim, zengin bir hazinedir. Nazik aile meseleleri, karı koca dâvaları bu mahkemede rüyet edilirdi. Bab Mahkemesi 1908 inkılâbına kadar devam etmiş ve bu tarihte kaldırılmıştır.

Bibl.: M. Zeki Pakalın, Tarih Deyimleri ve Terimleri.

BAB NÂİBİ — Beb Mahkemesi reisinin unvanıdır; bu mahkemede İstanbul kadısı efendi adına hüküm verirdi. Şair Sabit, şiir kudretinden ziyade İstanbul hayatını, ve tâbirlerini tesbit etme bakımından meşhur olan divanında şöyle bir teşbih yapar:

Güli sefîd deri bustanda örf giyüb
Bahar hâkiminin şimdi bâb nâibidir.

Bibl.: M. Zeki Pakalın, Tarih Deyimleri ve Terimleri.

BAB NAİBİ SOKAĞI — Fatih İlçesi, merkez bucağının, Hocaüveys Mahallesi sokaklarındandır. Hırkaişerif Caddesiyle Kınalızâde Sokağı arasında uzanan Hırkaişerif Caddesinden yüründüğüne göre iki araba geçebilecek kadar geniş, ancak kırk adımlık yeri paket taşı döşelidir; sonra henüz tanzim edilmemiş bir toprak yol olur. Sağ kolda Çöpçatan Sokağı ile bir kavşağı vardır. İki kenarında sokak kapılarına ikişer, üçer taş basamaklı merdivenle çıkılır, ikişer üçer katlı kârgir evler sıralanmıştır. Hırkaişerif Caddesi kavşağı sağ köşesinde dört katlı Sanat apartımanı, sol köşede kapusu caddeye açılan dört katlı kâgir bir bina ile sokağın orta kısmında dört katlı Zeytin apartmanı Babnaibi Sokağını süsleyen yapılardır. Sâkinleri hali vakti yerinde Türk aileleridir. (Şubat 1951).

Hakkı Göktürk

BABUK — Külhânî hâneberduşlar argosunda mahbubperest; misal: «Şu sakallıyı gördün mü.. babuktur kerata»....

Bibl.: F. Devellioğlu, Türk Argosu.

BABÜSSAADE — Topkapu Sarayının, devlet muamelâtının cereyan ettiği, ulufenin üç ayda bir dağıtıldığı ve divanı hümâyunun toplandığı kubbealtının bulunduğu ikinci avlu ile sarayın dahilî üçüncü avlusu arasındaki kapusudur. Babüssaadeden artık sarayın harimine girilir; yahut başka bir tâbirle, Babüssaadeden itibaren sarayın Endurunu Hümayunu başlar (B.: Topkapu Sarayı). Bu kapuya, ilk zamanlarda Akhadım ağalar (Tavâşî ağalar) tarafından muhafaza edildiği için Akağalar kapusu ismi de verilirdi.

Topoğrafi vaziyet ve sanat icabı bu kapu, Ortakapu ve Babıhümayun ile bir istikamette değildir; karşı karşıya da düşmezler. Fatih devrinde yapılmış olup ikinci avluyu çepeçevre dolaşan mermer sütunlu ve çatılı revak, Babüssaadenin önünde de devam ediyordu; Onsekizinci Asırda, revakın kapu önüne rastlayan altı sütunu kaldırıp kemerleri kesilmiş, daha ileriye konulan eskilerinden yüksek dört yuvarlak sütun ve duvara yaslanan iki yarım sütunla geniş bir sayvan teşkil

edilerek kapuya, anlatacağımız vazifesine daha uygun bir şekil verilmiştir. Bununla beraber bu ilâvenin yapı kıymeti ve bediî tesiri düşük ve zayıftır; bu medhalin eski şekli muhakkak ki daha basit ve çok asîl idi. İlâve sütunlar yerden 1,20 yüksekliğinde dört köşe kaidelere oturtulmuştur, başlıkları da acaiptir. Geniş saçaklı tavan, oymalı çıtalar, silmeler ve köşelikler ve yine oyma bir göbekle süslenmiştir. Kornişlerde muhtelif manzara resimleri vardır. Üçüncü Mustafa zamanında kapının iki yanında birer büyük mermer çeşme varmış, tamirlerden birinde bu güzel çeşmeler kaldırılmış, yerlerine bir «sütun ormanı» resmi yapılmıştı. En son tamirlerde bu resim yerine düz bir sıva vurulmuştur. Sayvanın döşemesi küfeki taşındandır; ortasında ufak bir taşla kapalı bir delik bulunmaktadır, bu delik, seferlerde Sancağı Şerifin serdarlara teslimi merasiminde rekzolunduğu yerdir. Kapunun üstünde mermer üstüne kabartma ve «Mahmud bin Abdülmecid Han» ketebeli bir Besmelei şerife levhası vardır. Hattatlar, bu yazının ketebesi Sultan Mahmuda ait olmakla beraber Mustafa Rakım tarafından yazıldığına bihakkın hükmederler; en güzel yazılardan biridir. Besmelenin altında, yine mermer üstüne kabartma, beş mısra üstüne beş satır tâlik kitâbe şudur:

Dâveri gerdun menzılet, Sultanı vâlâ menkıbet
Hakanı sahibi tâcü taht, şâhi seriri maadelet

Keyhusrevi Dârâ gulâm, yâni hudâvendi enâm
Abdülhamid Hanı benâm, şâhi cihan âtifet

Hüsni sülûk hilkatı, fahrülmülûk her hâleti
Zâti hümâyun midhati, mahzâ medârı merhamet

Şâhinşehi deryâ neval, sultanı memdûhilhasal
Hem dâveri sahib kemal, dibâce zîbi mahmedet

Zîbi mebanii vücud, nûri tecellii şuhud
Miftahi feyzi berri vücud dergâhi lütfu mekremet

Mimarı tab'ı cevdeti, yaptı kulubi devleti
Ezcümle ednâ himmeti, virdi bu câye takviyet

Bu nushai şevketmeab, tertibi nazmi mustatab
Te'lifi şâhi kâmiyab, mazmuni sırrı mevhibet

Seyreyle hüsni behçeti, âlem esiri tal'ati
Tarhi lâtifü ziyneti, revnakfezâyi âfiyet

Resmi letâfet perveri, nakşi hayali âzeri
Ser matlai mihri enveri, nazmı nizamı temşiyet

Kâşii suret küsteri ayinei İskenderî
Tasviri hüsni peykeri şehnâme zîbi ma'delet

Her mısraı bir başka bab, her bâbı gûya bir kitab
Dikkat olunsa bâb bâb, metni metni mevhibet

Ey dergehi zerrin kubab, arşi âsitan kürsi cenab
Sende düalar müstecab, bâ avni feyzi terbiyet

Olsun eyâ şâhi ferîd, bahtın said ömrün mezid
Olbabda hıfzı mecdi mecid kıflü kilîdi meymenet

İkbalü sa'di bahtile feyzi mübarek vaktile
Râik didim bu beytile idince sarfi makderet

Târihi cevher mâyesi, arş olsa lâyık pâyesi
Levhi şükûh pirayesi bâbı kitâbı saltanet

1188 (Milâdi 1774)

Kapunun anahtar taşında ise Rakım ketebeli İkinci Mahmud tuğrası bulunmaktadır. Kapu kanatları ahşap ve Ondokuzuncu Asra aittir. İçeri girince sağda solda birer ufak kapu vardır ki, sağındakinden evvelde Babüssaade ağası dairesine, soldakinden Akağalar koğuşuna geçilirdi. Bu dairelerin bugünkü yapıları, yangından sonra Sultan Mecid zamanında yapılmıştır ve hiçbir mimarî kıymeti yoktur. Yalnız Akağalar koğuşunun, bütün koğuşlarda olduğu gibi, pitoresk bir çeşme avlusu vardı ve yangından pek müteessir olmamıştı, 16 - 17 nci Asırların izlerini taşıyordu, 1949 senesinde saat müzesi yapılmak üzere bu çeşme avlusu hazfedildi ve bina betonlaştırıldı. İki kapu ortasındaki ufak avlunun sağ ve solunda taştan ve yüksek birer seki ve solundakinin ortasında, Akağalar koğuşu kapusunun hemen yanında alçı yaşmaklı ve od taşından ayaklı, mütenasip ve güzel bir ocak görünmektedir. Bu ocak nisbetleri ve yapılışı itibariyle ilk devrelere ait olsa gerektir. Kapu aralığı döşemesi mermerdendir ve kaymamak için taşta muntazam çentikler açılmıştır. Seki döşemeleri büyük altı köşe tuğladandır. İkinci kapu söveleri ve kemeri mermerden ve Onsekizinci Asra, herhalde kitabelerin zamanına, yani; Birinci Abdülhamid devrine aittir. Bu iki kapu arasındaki tavan, devrine yakın bulunan eski motiflerle tezyin edilerek 1940 senesinde yapılmıştır. İkinci kapudan çıkarılınca karşıya arz odası gelir (B.: Arz Odası).

İkinci kapunun tam üstünde ve tavana yakın, Üçüncü Ahmed'in kaleminden çıkmış celî sülüs ile «Re'sül hikmetü mahafetullah» levhası vardır. Kemerin müsellesi boşluklarında, dört satır olarak tâlik hat ile ve mermer oyulmadan yalnız yaldızla:

Şer'e tatbik ile itti vaz'ı kanuni cedid

Hazreti Sultan Mahmud ibni Han Abdülhamid
Mülki mevrusun helâl itmez mi eslâfı ona
Eşkiya merdud bâbından harami nâ bedîd

Ve tam kemer üstünde yine yalnız yaldızla ve tâlik hat ile:

Hakanı sahib kudretin devrinde âlem bermürad
Dergâhı valâ şevketi ya Rab ola daim küşad

Kapunun sağ ve solunda mermer üstüne kabartma olarak hakkedilmiş hem tuğra ve hem sülüs yazı ile:

Habbezâ hakanı zîşan hakimi hükmi mecid
Hamii adlü şeriat Hazreti Abdülhamid

yazılmıştır. Bu iki mermer levhanın sağında ve solunda, eskiden, yaldız çerçeveli ve bez üstüne bütün padişahların isimleri ve müddeti saltanatları yaldız ile yazılmış iki büyük dairevî levha 1940 senesine kadar asılı dururdu; rütubet tesiriyle levhalarda çürüme alâmetleri görüldüğünden müzede hıfzedilmek üzere kaldırıldı.

Bâbüssaadenin saray teşkilâtındaki vazifesi epey mühimdir. Bu kapudan ötesi, Enderun mensuplarından maada herkes için yasaktı. Enderuna mensup olmayan bir kimse, buradan içeriye, ancak padişahın, şahsına mahsus verilmiş izniyle girebilirdi. Vüzera, ricali devlet, ulema ve sefirler, Arz Odasında padişahın hâkipayına varmak üzere bir girer, bir çıkarlardı.

Babüssaadenin muhafazası, Babüssaade ağası yahut Kapuağası unvanını taşıyan bir Akhadım (Tavâşî) Ağanın emrinde Akhadım ağalara tevdi edilmişti. Babüssaade Ağası Üçüncü Mehmed devrine kadar sarayın en büyük zabiti idi. Sonra Darüssaade Ağası yahut Kızlar Ağası denilen kara hadım ağalar ak hadımlara takaddüm ettiler.

Cülûs merasimi, bayram tebrikleri ve bâzan ayak divanları bu kapunun önünde yapılırdı (B.: Ayak Divanı; Bayram; Cülûs merasimi). Babüssaade önünde bir tebrik merasimini gösteren Üçüncü Selim devrine ait yağlı boya büyük bir tablo, bu sahnelerden birini teferrüatiyle ve sadakatle tespit etmiştir.

Ekseriya devlet ve saray erkânından bâzılarının idam ve katilleriyle neticelenen Babüssaade önündeki Ayak Divanları da tarih kaynaklarımızda tafsilâtiyle kayıt ve tesbit edilmiştir.

Yukarıda da yazıldığı veçhile, Sancağı Şerif, padişah tarafından serdarlara Babüssaade önünde teslim edilirdi.

Osmanlı tarihinde ihtilâl dalgaları, ekseriya Babıhümâyunu ve Ortakapuyu aşmış ve Babüssaade önünde durmuştu. Yalnız bir sefer, İkinci Osman'ın tahttan indirilmesinde, ihtilâlcılar, Babüssaadeden de içeri girmeğe cür'et etmişlerdi.

Babüssaade, bütün tarihi boyunca bir defada kırılarak açtırılmıştı. Üçüncü Selim'i tekrar tahta çıkartmak için İstanbul'a gelen ve bir hükûmet darbesi yapan Alemdar Mustafa Paşa, Babüssaadeyi kapalı bulmuş, Üçüncü Selim ile Şehzade Mahmud'un Dördüncü Mustafa tarafından öldürülmeleri tehlikesi karşısında kapuyu kırdırtmış, kapu ile, arz odası arasında Sultan Selim'in nâşını bulmuş, Sultan Mustafalı suikastçılardan güçlükle kaçabilmiş olan Şehzade Mahmud'u tahta oturtmuştu.

Ekrem Hakkı Ayverdi

Babüssaade tarihinde garip bir de ölüm vak'ası vardır. Hicrî 1001 (Milâdî 1593) yılı Nevruz tebriklerinde saraya gelmiş bulunan şeyhülislâm Zekeriyya Efendi, devrin meşhur simalarından müverrih Hoca Sadeddin Efendi ile Babüssaadede otururken bir kalb sektesinden ölmüştü. Osmanlı tarihinin boyunca sarayda ölmüş tek şeyhülislam bu zattır.

BABÜSSAADE AĞALIĞI, BABÜSSAADE AĞASI — Daha sade olarak Kapuağalığı, Kapuağası da denilir; Osmanlı, dolayısiyle İstanbul sarayının en büyük mevkilerinden biri idi; İkinci Sultan Murad tarafından ihdas edilmiş bir saray memuriyeti olup «tavâşî» denilen akhadımlara verilirdi. Kapuağaları İkinci Sultan Mustafa zamanına kadar Enderunu hümüyunun en büyük zâbiti idiler; sadırâzamların padişahlara gönderdiği telhisler (padişahın tasdikine arzedilen sadaret tezkireleri) ve padişahların sadrazamlara yolladığı fermanlar kapuağalarına verilir, onlar tarafından götürülürdü. İkinci Mustafa zamanında Çorlulu Ali Ağanın silâhdarlığı devrinde (B.: Ali Paşa, Çorlulu) Enderunu hümayun nizamında büyük bir değişiklik yapıldı, silâhtar ağa Enderunun en büyük âmiri oldu, kapuağası da sadece Babüssaadenin muhafızı olarak bırakıldı,

telhislerin ve fermanların götürülüp getirilmesi vazifesi de silâhtar ağalara verildi.

Babüssaade ağalığını Darüssaade ağalığı ile karıştırmamak lâzımdır; Darüssaade ağalığına Kızlar ağalığı da denilir ki, sarayda Haremi hümayunun en büyük zâbiti idiler ve kadîmden, bu ağalığın lâğvedildiği Meşrutiyete kadar daima zenci veya Habeşî hadımlardan tâyin olunurlardı.

Babüssaade, Kapuağaları, resmî merasimde başlarına Selimî üzerlerine kırmızı şalvar, üstüne ağır kumaştan bir entari onun üstüne de Kontoş kürk giyerlerdi; ayaklarına da kırmızı sahtiyandan yemeni giyerler, bellerine sırmalı kemer takıp kemerlerine murassa' kabzalı bir hançer sokarlardı. Silâhtar ağaların Enderunu hümayun âmirliğine kadar (İkinci Mustafa zamanına kadar) padişahların cülûs merasiminde, yeni hükümdarı Babüssaade önüne kurulan tahta sağ koltuğuna Kızlar ağası (Darüssaadetüşşerife ağası) sol koltuğuna da Kapu ağası (Babüssaadetüşşerife ağası) girerek getirirlerdi. Çorlulu Ali Ağanın silâhtarlığında bu şerefeli hizmetde, yani cülûsta padişahın sol koltuğuna girmek hizmeti de silâhtar ağalara verildi (B.: Silâhdar Ağa).

BABÜSSAADEAĞASI CAMİİ — Üsküdarda, Kapuağasından Divitçilere giden sokak içinde idi. 1342 (M. 1926) senesinde vukubulan yangında yandı. Halk ağzında, Babüssaadeden bozma olacak, Ebussudağa Camii denilirdi. Hadikatülcevamiin verdiği malûmata göre İkinci Bayazıd devrinde Hicrî 912 (M. 1506) yılında Kapuağası Süleyman Ağa tarafından yaptırılmıştı.

Vâsıf Hiç

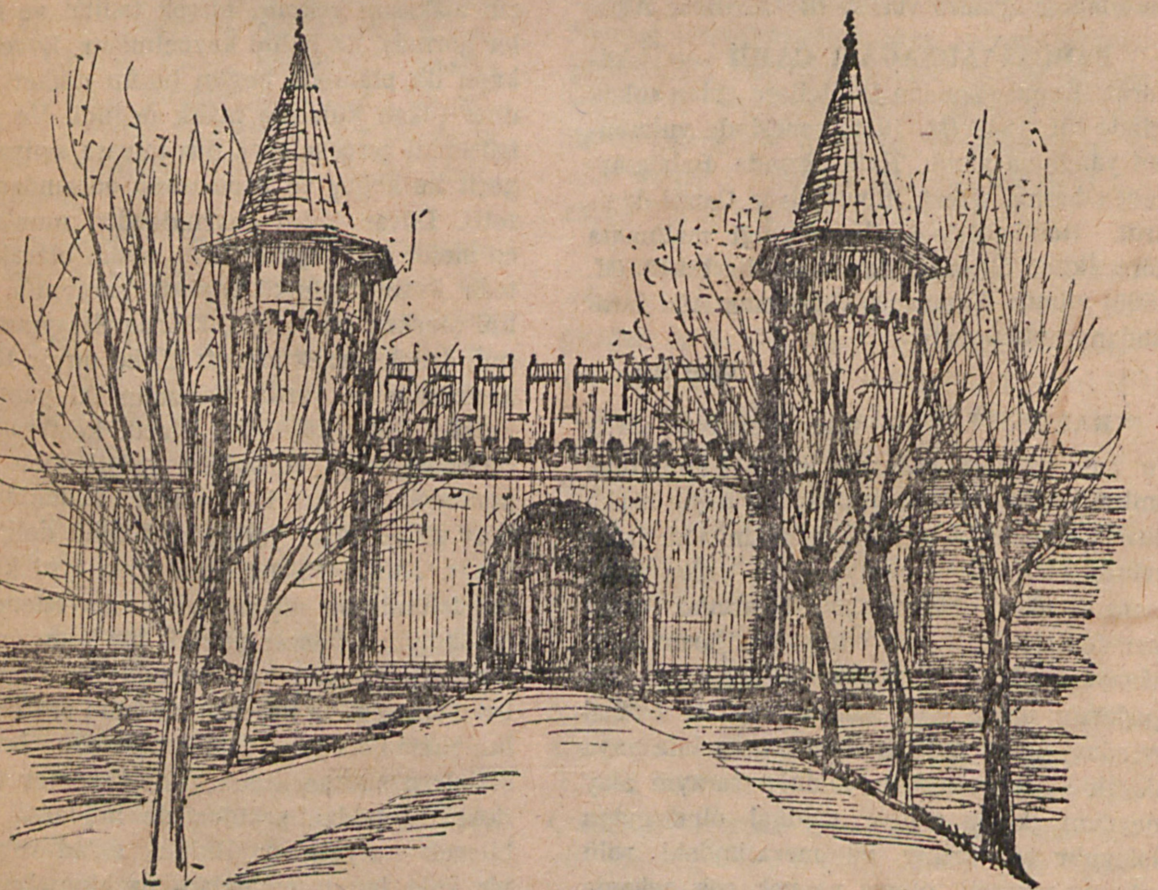
BABÜSSELÂM — Kadîmden beri, saray ve halk ağzında ekseriya «Orta Kapu» diye anılır; Topkapu Sarayının haricî suriyle harim duvarı arasındaki birinci avludan asıl saray avlusu olan ikinci avluya geçit veren kapu manzumesidir. Sîmsakalar, hasırcılar ocakları, fodlahane, inşaat, odun anbarlarını, eslihâneyi ve bu hizmetlerde bulunanların koğuşlarını ihtiva eden hizmet sahası birinci avludan, vekili mutlak sadırâzamın bile yaya olarak girmeğe mecbur olduğu sarayın alay meydanı ikinci avluya medhal olmasından dolayıdır ki, tarihte ve merasimdeki rolü pek ehemmiyetli olmuş ve pek çok vekayie sahne teşkil etmiştir.

Sadırâzam burada atından iner ve bir kere eşiği aşınca da bütün kaza hakkını ve iktidarını terk eylerdi. Ancak bu eşiğini dışarıya aşdıktan sonradır ki padişahın vekili mutlakı sıfatiyle sonsuz salâhiyeti ve hattâ bir şahsı sorgusuz idam ettirmek hakkını kazanırdı. Bu kadar ehemmiyetli bir geçidin başmuhafızı olan Kapucubaşı ağa sarayın en büyük zâbitlerindendi. Padişah gazabına uğrayan devlet erkânı bu kapunun odalarında ve Kanunî'nin kuleleri ilâvesinden sonra da kulelerin zemin katında hapis ve tevkif edilir, encamlarına muntazır olurlardı. Arz odasında huzura kabul edilmek veya divanda sadırâzamla görüşmek üzere gelen sefirler, hatırlı misafirler kapudan girince sola isabet eden kapucubaşı odasında istirahat ederlerdi.

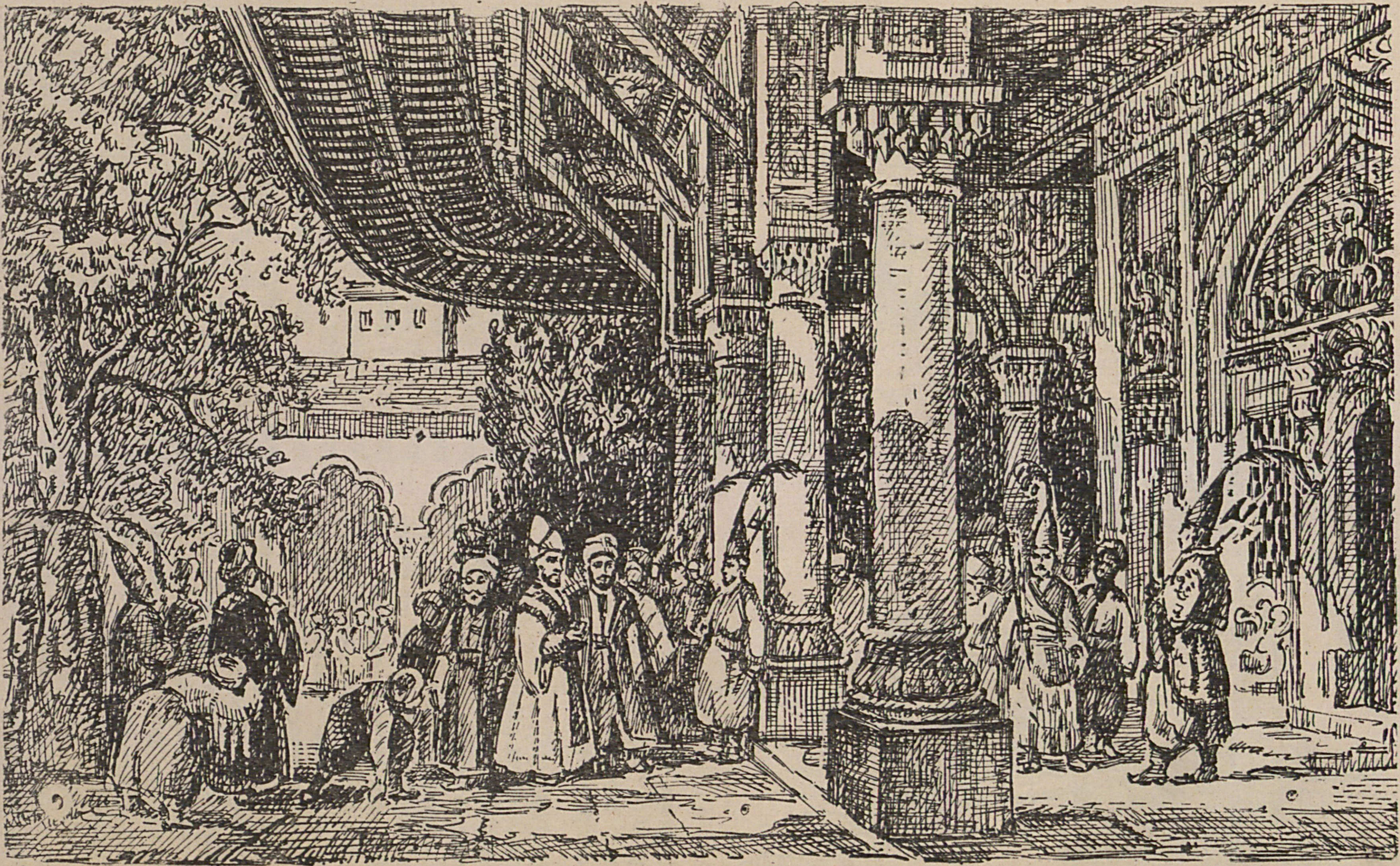
İçeride veya Balıkhanede siyaset olunan idam mahkûmlarının kesik başları kapuya gelmeden soldaki «Sengi ibret» e konulur, Divanı hümayunda muhakemeleri cereyan edenlerin kârı da sağ tarafta fodlahane duvarına muttasıl Cellât çeşmesinin yalağında itmam olunurdu. Sarayın bu ehemmiyetli kapusu uzun ömrü boyunca hemen bütün padişahların alâkasını çekmiş, birçok tadilât ve ilâveler görmüş, ilk halini kaybetmiştir. Evvelâ bu kapu ilk plânında bugün bütün dikkati kendine çeken kulelere mâlik değildi. Ve saray haremini çerçeveleyen düz duvara açılmış bir geçit ile koğuş ve kapucubaşı odasından ibaretti. Duvar Fatih devrindendir; muntazamca moloz taşı cephesi bunu aydın olarak gösterir. Fatih bugünkü Topkapu sarayının temelini atarken bu saraya, Edirne Sarayının plânını örnek olarak almıştı ki, bu duvar Edirne Sarayında da vardı. Kapunun iki yanındaki kuleler sekiz köşelidir, ufacık kemerciklerle birbirine bağlı konsollara müsteniden taşan pencereli bir üst katı vardır. Bedeninde de dört sıra mazgal yarığı ve tüfenk deliği bulunur. Kuleler birbirlerine yine ayni konsollar üstünde bir diş sırası ile nihayetlenen sepet kulpuna benzer yüksek bir kemerle bağlanmıştır. Kemer ayaklarında iki geniş nöbetçi hücresi ve köşelerinde kum saatleri bulunmaktadır ve tempanını dört dane helezonî çivi başı süslemektedir. Kapu, kemer üstündeki mazgaldan şakulen de müdafaa edilebilecek vaziyettedir. Kuleler eb'ad itibariyle bir kale burcu olmaktan uzaktır; bununla beraber ilham Kanunî'nin Macaristan fütu-

hatından gördüğü kastellerden alınmış ve kuleler onun tarafından yaptırılmıştır. Bu kulelerde bir Onbeşinci Asır Orta Avrupa ve Akdeniz kokusu aşikârdır. Taşkın üst kat bizim hisarlarda tesadüf edilen bir unsur değildir; fakat siperler kum saatleri, çivi başlariyle bu cazip ilhama derhal mahallî ve millî bir damga vurulmakta hiç kusur edilmemiştir. Kesme taş gövdeleri, ve kemerleri ile bu kuleler kapuya ihtişam manzarası vermekte ve ufak taşlardan yapılmış duvar üstünde bedenî tebarüz ettirerek ziyaretçi üstünde tesir bırakmaktadır. Bu kulelerin sade bu tesir için yapılmış olduğunu, orta kapudaki bu müdafaa tertibatının bir ihtiyaca tekabül etmediğini zannediyorum, çünkü bunun sağında ve solunda hiç müdafaasız iki kapu bulunduğu gibi duvar da müdafaa müsait değildir; tarihte de bu kapunun fiilen müdafaa edildiğini bilmiyorum.

Giriş demir kanatları Kanunî devrinde dövme olarak yapılmış tablâlara kitabeler, köşelikler konmuş, çivi başlariyle süslenmiştir. Ve pirinçler gömme olarak yazılan «Ameli İsâ bin Mehmed sene 931» imzasını taşır. İçeriye girince tonozlu bir aralık, sağ tarafta yine tonozlu bir koğuş, solunda bir oda vardır. Bilâhara sağdaki tonozun bir kısmı yıkılmış yerine ahşab bir tavan yapılmış ve koğuş bölmelerle aksama tefrik edildiği gibi her iki taraf bir ara döşemesi ile iki kat haline getirilmiştir. Medhalin tonozu da 91 uncu Asırda oymalı müzeyyen bir tahta tavanla örtülmüştür. Odadaki ocaklar yüksek tavana göre yapıldığından şimdiki katın ortasında kalmaktadır. Sağdaki koğuşun nihayetine ikinci avlu etraf revaklarından bir göz işgal edilerek çaprast tonozlu bir kahve ocağı ilâve edilmiştir. Bu da Babıhümayun gibi (B.: Babıhümayun) herhalde tek kapulu idi. Babıhümayun tek kapulu iken bunun çift olmasında mâna olamazdı. Anlaşılan Kanunî devrinde yeni ve daha müzeyyen demir kapu yapılırken yerindeki de ileriye götürülüp şimdiki yerine konmuş ve bu suretle iki kapulu bir medhal meydana gelmiştir. İkinci kapu imzalı değildir ve birinciden şekil ve işçilik itibariyle biraz ayrılmaktadır. Bu

Bâbüsselâm (Ortakapu)
(Resim: Reşad Sevinçsoy)

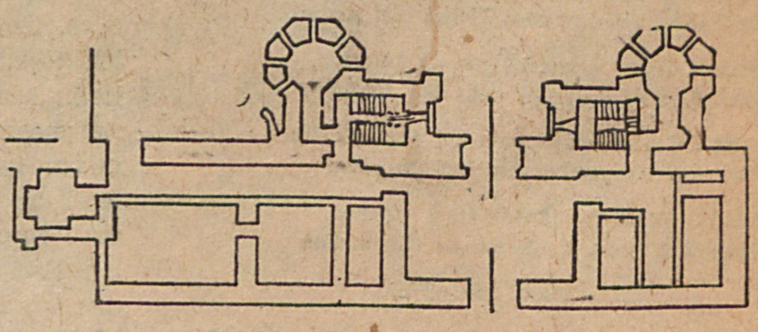
TOPKAPUSU SARAYINDA BÂBÜSSAADE
(Bir XIX. asır gravüründen Sabiha Bozcalı eli ile)

kapu aralığının medhal tarafına 1172 tarihini taşıyan barok süslü ufak bir çeşme konmuştur.

İkinci kapudan Alay meydanına çıkınca bütün tesisler enince 8 direğe müstenid çok geniş bir revak görülür. Üçüncü Mustafa'nın muhteşem bir alayla kılıç kuşanmağa giderken bu kapudan çıkışını gösteren bir İngiliz gravüründe mevcud olmadığına göre revak bu tarihten sonra ve muhtemelen 1172 tarihli tamir kitabesine nazaran, harab bir sakfın yerine yapıldığı anlaşılıyor. Sütunlardan biri penbe granit, diğerleri mermerdir. Başlıkları istalaktitli, kaideleri yapraklıdır. Bir Onyedinci Asır işi olduğu kuvvetle söylenebilir, muhtemeldir ki, başka bir yerden buraya getirilip konulmuştur. Sütunlar birbirlerine ve gerideki duvara kalın demir gergilerle bağlanmış üstlerine sivri kemerler atılmış, bilâhare sıva ile dilim yapılarak kemerlerin üstüne de 2,5 metre genişliğinde saçaklı bir çatı çekilmiştir. Bu saçak ilk kemerleri kısmen kapattığına göre 1172 deki saçak olmayıp bilâhara tecdid edilmiştir. Tezyinatı da 19 uncu Asır ilk nısfı tahta işçiliğinin en güzel nümunelerindendir. Geçidin üstüne gelen tavan oyma silmelerle 8 dilime ayrılıp, her dilimin ortasına tahta oyma beyzî bir madalyon konmuştur. Tam ortadaki çok büyük tahta göbek fevkalâde bir sanat eseridir. Çiçekler çok kabarık ve bâriz, hatlar keskidir; terkib bakımından da muvaffak olmuştur. Kubbenin etrafı üç sıra oyma pervaz ve köşeliklerle süslüdür. Sağ ve soldakiler ise oyma pervazlar ortasında üzeri kalemle süslü sıvalı büyük koltuk silmesinden sonra çaprazına konmuş oyma çıtalarla devrin çok tesadüf edilen murabbalı tavanlardandır. Ancak çıtalar oymalıdır ve ortalarında oyma birer ufak pul vardır. Bu tavan da müzeyyen silmeleri ve oyma çıtaları ile çok güzel bir tesir bırakır. Saçağın geçide tesadüf eden kısmı ile köşelerde oyma çıtalarla yapılmış dairevî veya müsellesî göbekler, sair aksamında yine oyma çıtalarla yapılmış enlemesine taksimat vardır.

Dahilî duvarın cephesi ve yüzleri devir devir epey tadilât görmüştür. Bu cephe bir tarihte sıvanmış, üzerine 18 inci Asrın ikinci nısfında tesadüf edilen dal ve yapraklardan ve madalyonlardan mürekkep bir kalem yapılmıştı. Bu kalem işleri kemerlerde de tekerrür etmiştir. Sonradan bunlar da örtülüp üzerine son derece çirkin manzara resimleri çizilmişti. 1942 de bu satırların müellifi tarafından yapılan restorasyonda sıvalar kısmen temizlenerek ilk satıh meydana çıkarılmış, yalnız badana altından çıkan 18 inci Asrın kalem panoları ve kemerlerdekiler muhafaza edilmiştir. Tam medhaldeki iç duvar ise, ilk yapısında, tamamen kesme taştandır ve basık kemerin üstünde yüksek bir tahfif kemeri görünmektedir. Bu cephe üzerine Kanunî devrinde yapıldığını zannettiğim mavi kırmızı renklerin galip olduğu bol yaldızlı zengin ve ağır yağlı boya bir kalem yapılmıştı. En üstünde yapraklı bir tac ile nihayetlenmektedir. Kemeri üzengisine kadar dolu olarak geldikten sonra büyük bir münhani ile ortaya doğru akıp kapu sövesi yanında bir sarkma ile nihayetlenirdi. Bu kalemin tac kısmı 18 inci Asırda yapılan çatı içindedir. Oldukça iyi muhafaza edilmiş şekilde durmaktadır. Hariçte kalan ise maalesef bozularak sıvanmıştır. Sıva altından muntazam kesilmiş iki şerit ile sarkmalardan birkaç parça çıkmıştır. Böyle müzeyyen bir kalem haricî bir cephede tesadüf edilebilen bir unsur değildir ve pek calibi dikkattir. Sarkmaların yanlarında da Onyedinci Asır işi olduğu tahmin olunabilen iki metre kutrunda çift madalyonda dörtlü olarak «Allah Rabbi ve Muhammed Nebi» yazılı levhalar da sıva altından çıkmıştır; bunlar da Üçüncü Mustafa zamanında konulan mermer kitâbe levhalariyle kısmen örtülmüştür. Bir kısım kalem de haricî kapunun mermer kemer taşlarının iç yüzünde vardır.

Kitabelere gelince: Hariçte kapunun kemeri üstünde ilk yapısına ve nihayet Kanunî devrine ait olduğu kuvvetle muhtemel olan

Bâbüsselâmın plânı

«Kelimei Tevhid», altında anahtar taşında İkinci Sultan Mahmud'un tuğrası vardır. Kapunun sağında mermer levha üzerine kabartma yaldızla Üçüncü Mustafa'nın tuğrası ve altında ufak yazı ile: «Hâfızı adli şeriat hazreti zılli Hüda» yazılıdır; bunun altında da ikişer mısralı sekiz satır halinden Sülüs yazı ile şu manzum kitâbe vardır:

Matlai hurşidi şevket şehriyarı mâdelet
Benii bünyanı devlet hâdimi Beytülharâm

Vârisi mülki milel sertâcı şâhânı düvel
Zılli Yezdanı ezel dadârı İskender gulâm

Dâveri devran Sultan Mustafa Han kim anın
Tâcidaranı selefde görmedi mislin enâm

Eyleyüb sarfı nukudu himmeti şahinşehi
İtmede umranı dehri her dem aksâyı merâm

İşte ezcümle bu Divanı Hümayun mevkiin
Seyredince sakfi eyvanın o cem câhı benâm

İtmemiş âna selâtini selef atfı nigâh
Mahvolup âsârı resmi nakşi zerkârı tamâm

Kıblei şâhânı âlem nazregâhı halk iken
Âna şâyânü sezâdır kim ola pür ihtişam

Emridüb hedmin binâyi köhne tarh sakfinin
Tarzı üslûbi kadimin eyledi tecdidi tâm

Sol tarafta Üçüncü Sultan Mustafa'nın tuğrası ve altında küçük yazı ile «Mustafa Han İbni Ahmed Elmuzaffer dâima», bunun altında da yine sekiz satır halinde şu manzum kitâbe vardır:

Muktezâyi himmeti tab'ı bülendiyle yapub
Kıldı nev icad böyle resmi pâkize nizâm

Kim eğer görseydi Mânî nakşi zerrin kârını
Reşkile dembestei hayret olurdu subhü şâm

Mısraının şemsei gül mıhına mâhi münir
Dağıdârıdır ki rûyin kaplamış reşki zelâm

Ziyneti nakşıma nisbet çerhi atlas bî nukuş
Sakfine tâkı felek olmaz yanında köhne bâm

Vâdii vasfında reftârı semendî hâmeyi
Zabtidüb himmet duaya idelim atfı zinâm

Hazreti Hayyi nesaksâzı nizamı kâinat
Şevketü iclâlini ide cihanda ber devâm

Tahtı âlî bahtı devletde ebed olub mukim
Nice âsâra muvaffak ide Hallâki enâm

Zihniyâ ilham ile târihin inşâ eyledim
Ola emnü yümn ile Ortakapu bâbüsselâm

1172 (Milâdî 1758 - 1759).

Son beytin ilk kelimesi olan Zihniyâ lâfzı altında 1272 tarihi mahkûktur ki, bir tamir tarihi olsa gerektir.

İç kapunun üstünde tahta üzerine oyma «Cennati Adinin müfettihahu lehümül ebvab 230» levhas tâlik olunmuştur ki, imzasız olan bu harikulâde yazının büyük hattat Râkım'ın eseri olduğu yazı mütehassısları tarafından hemen ittifak ile kabul edilmiştir.

Bir de aralıkdaki çeşmenin üstünde ikişer mısralık dört satır halinde şu kitâbe bulunmaktadır:

Menbaı cûyi himem şahinşehi Dârâ haşem
Şahi memruhişşiyem ferman dihi mülki cihan

Yâni Sultan Mustafa ibni Ahmed Han kim
Görmedi mislü şebihin didei devri zaman

Ruhi ecdadı izâmın şâd edüp bu bâbda
Oldu sirâbı zülâli himmeti diltesnegân

Bed'i bismillâh ile Zihni didim târihini
Kıldı Sultan Mustafa bu çeşmei cûdi revan

1172

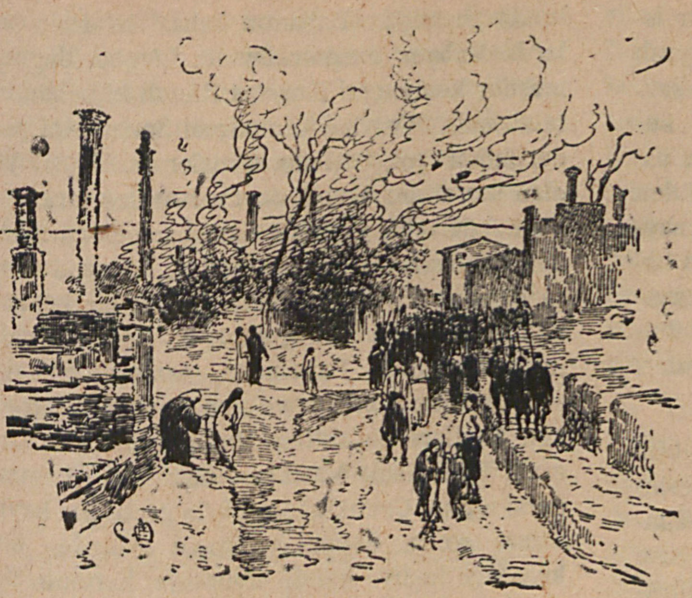
Kitâbenin yazısı Sülüstür.

Ekrem Hakkı Ayverdi

BACA — Büyükşehir İstanbulun günlük hayatı içinde ve panorama manzaralarından ev ve fabrika bacaları olarak iki çeşidi hatırlanır.

Bilhassa eski ahşap İstanbulda dehşetâver hâtıralar bırakmış olan yangınların büyük bir kısmı temizlenmesi ihmal edilmiş ev bacalarındaki kurumların tutuşması ile çıkmıştır. İstanbul sokaklarının ayak esnafı arasında baca süpürücüler kadîmden beri mevcud olduğu halde İstanbul halkı herneden ise evlerinin bacasını süpürtüp temizletmekte daima ihmalkâr olmuştur. İstanbul Belediyesinin mesken bacalarını temizletme işini şehir halkına her sene bir vazife olarak tahmil etmesi, ihmal edenlere karşı da cezai müeyyideler koyması ve bu işi dikkatle takip etmesi gerekir, hattâ Belediye Temizlik İşleri Müdürlüğüne bağlı müstakil baca temizleme ekipleri teşkil ederek kış ağzında mesken bacalarını kendi ekip ve vasıtaları ile temizleterek mesken sahip veya müstecirlerinden bacaların irtifa ve cesametine göre tanzim edilecek bir tarifeye göre muayyen bir ücret alması gerekir (B.: Yangınlar).

Eski ahşap İstanbulun yangın âfetlerinden sonra halk ağzında «yangın yeri» denilen hüzün verici felâket sahasında ilk göze batan,

Yangın yerinde bacalar

(Resim: C. Biseo, 1874)

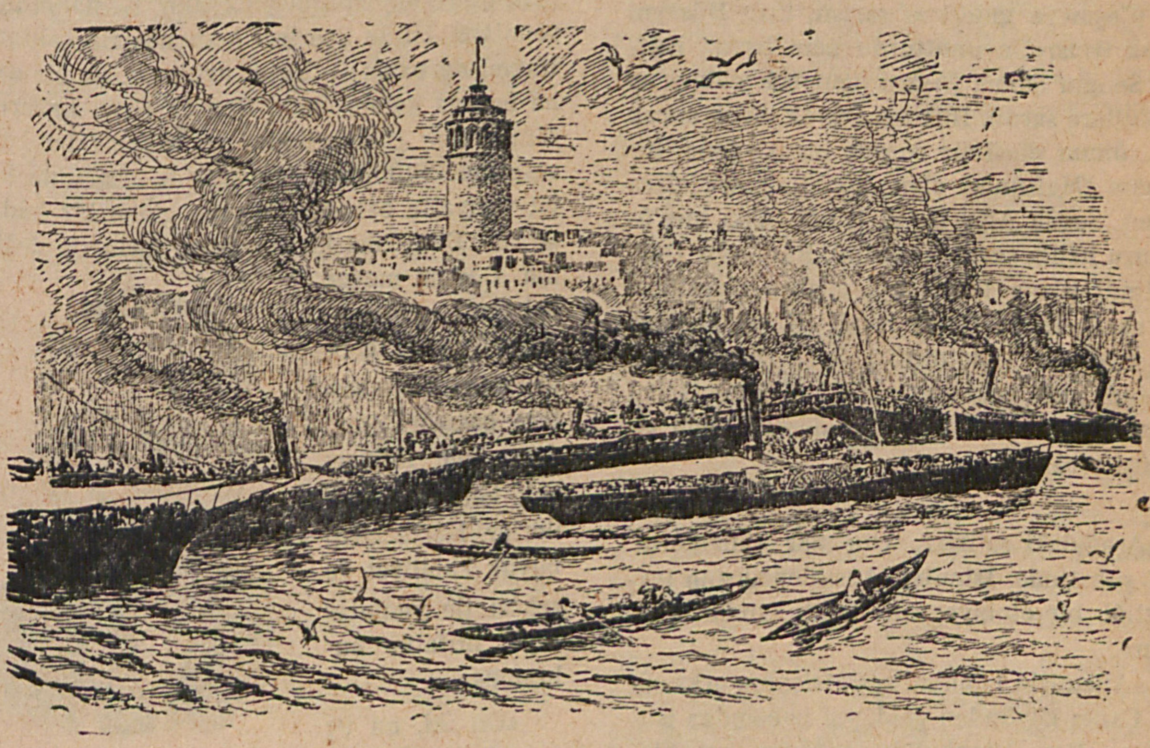
yanarak çökmüş, yok olmuş binalardan artakalmış bazı tuğla veya taş duvarlarla bu duvarlar içindeki bacalar olmuştur; İstanbulun yangın yerlerinin resimlerini yapmış olan yabancı ressamlar bu kasvetengîz bacaları göstermeği asla ihmal etmemişlerdir.

Bina bacaları arasında Metro Hanının bacası bilhassa şayanı dikkattir. Limandan veya İstanbul tarafından Galata ve Beyoğlu sırtına doğru bakıldığında ekseriya kesif ve kapkara bir duman saçan bu baca, Büyükşehrin bu panorama parçasının âdeta alâmeti fârikası olmuş gibidir.

Saçtıkları dumanlarla İstanbulun mermerden görünen silûetinin üzerinde, Kartal ile Pendik arasındaki Yunus Çimento Fabrikası ile Bakırköy Çimento Fabrikasının bacaları da göze çarpar. Biri batıda biri doğuda, bu beyaz ve kesif dumanlar, büyük İstanbulun ayni zamanda bir fabrikalar şehri olduğunun iki mümessili halindedir.

Ömrünün son ve uzun kısmı Büyükadada geçmiş olan müverrih Ahmed Refik Bey merhum bize mâsum küçük zevklerinden bahsederken: «Sabahları ada sahilinden Anadolu yakasını temaşaya doyamazdım. Yunus'daki çimento fabrikası yapıldıktan sonra o doyulmaz güzel manzara fabrika bacalarının gece ve gündüz durmadan saçtığı dumanla kayboldu. yok oldu» diye derd yanmıştı.

İstanbulun günlük hayatında köprü iskelelerine yanaşmış liman vapurlarının bacaları-

İstanbul Limanında vapur bacaları dumanı
(Resim: C. Biseo, 1874)

nı da hatırlamak lâzımdır. Ekseriya vapur iskeleye bağlı iken ateşçiler ocakları fayrab ederler, vapur bacalarından kolon kolon savrulan dumanlar köprünün üstünü yalar, kurumlar köprüden geçen İstanbul halkının üstünü başını berbad eder, hele yazın köprüden beyaz esvapla geçmek bir İstanbullu için hayli zordur denilse yeridir. Liman vapurları bacalarından savrulan dumanlarda yabancı ressamlar için İstanbulun hususiyetlerinden bilinmiş, bunu bilhassa tesbit eden resimleri çizmeyi ihmal etmemişlerdir.

BACANOS (Kemençeci Aleko) — Rum asıllı tanınmış piyasa sâzendesi. 1888 senesinde doğmuş, 27 kânunuevvel 1950 de 62 yaşında olduğu halde İstanbul'da ölmüştür. Kısa boylu, zayıf olduğundan yaşlı gözükür, türkçeyi rum şivesi ile konuşur bir zat idi. Kemençesi iyi değildi; parlak ses çıkaramaz, pek çok falso yapardı. Fakat piyasada şöhreti vardı ve birinci sınıf para kazanan sâzendelerden mâdut idi. Gençliğinde daha iyi çaldığı söylenir. Birçok plâkların doldurulmasına iştirâk etmişti. Gençlik senelerinde birkaç şarkı bestelemiştir ki, bunlar bilhassa 20 - 25 sene evvelki İstanbul'un ağzında çokça işitilen eserlerdi: Hüseynî Sengîn Semâî (Zevkım, emelim hep sen ile pür-emel olsun), Hüseynî Sofyân (Çeşmeye giderken sarışın kız), Hüseynî Düyek (Hasretin unutturdu beni bana), Hüzzâm Sengîn Semâî (Aşkın beni bak gülme ne müşküllere sardı), Hüzzam Düyek (Seni, ancak seni rûhum düşünür sonsuz inan), gene bir Hüzzâm (Meftûnun olan gönlümü sevdalara saldın). Segâh Ağır Devri Hindî (Aşkı mes'ûdumuzu hâlikı sevdâ korusun), Râst Ağır Devri Hindî (Cana tercih eylemişken şîvekârım ben seni), Hicâz Devri Hindî (Kûşei nisyâna atdı sevdiğim, yâdetmiyor), Sabâ Devri Hindî (Öyle bir âfeti yektâi emelsin meleğim), Acem Aşîran Yürük Semâî (Gel ey denizin nazlı kızı, nûşi şerâb et).

T. Yılmaz Öztuna

Aşağıdaki satırlar, emekdar sanatkârın, 1947 şubatında, İstanbul Ansiklopedisine tevdi ettiği bir otobiyografi mektubundan alınmıştır:

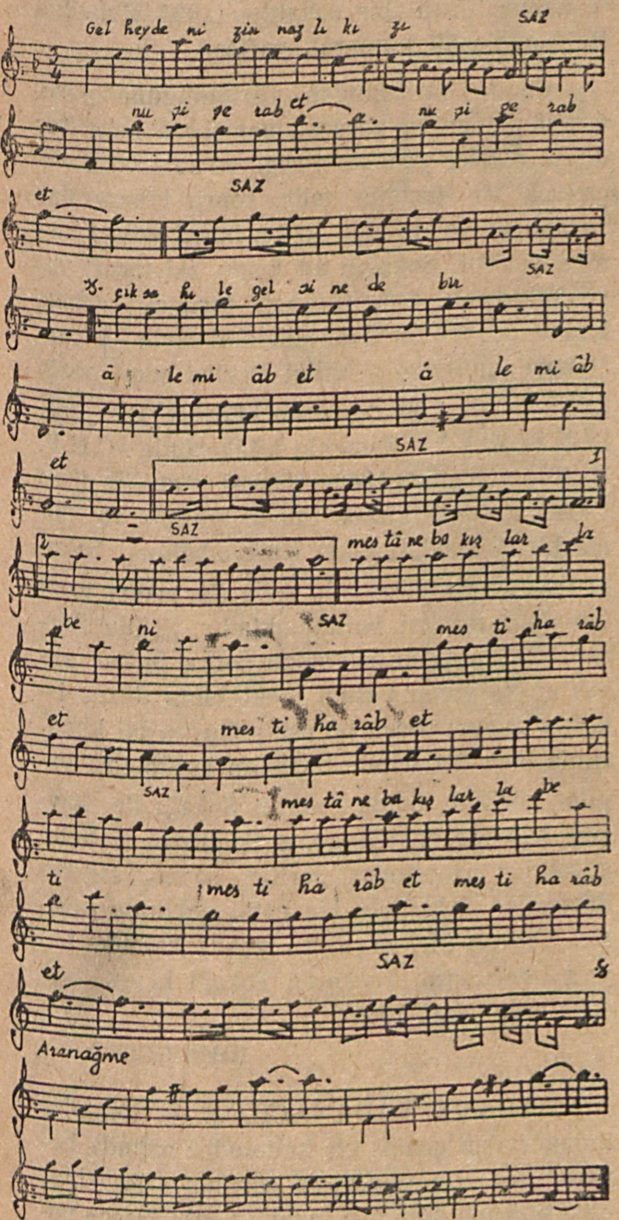
«Ailemizin İstanbul'a, Çatalcanın arkasındaki Çanta köyünden geldiğini babamdan işitmiştim. Ben İstanbul'da doğdum, çocukluğum, gençliğim, bütün ömrüm daima Beyoğlunda geçmiştir. Babamın babası kılarnet çalardı. Babam, meşhur lâvtacı Lâmbo, dayım, meşhur kemençeci Anastas Efendi ki babamın talebesidir. Ve yine kemençeci Sotiri dahi pederimden çok istifade etmişlerdir. Musikiye olan merakımı evvelâ dayım Anastas farketti. Ve henüz sekiz yaşımda iken bana Bonmarşeden oyuncak bir keman aldılar. İki sene sonra kemanı büyüttüm. Bana, hakikî bir keman aldılar. Bundan sonra, artık bu kemanla çalmağa başladım. Babamdan, aşağı yukarı iki sene, kemanla peşrev ve semâîleri ve bilhassa ağır fasılları meşkettim. Bundan sonra da kemanî Tekirdağlı Vasil'den nota ve keman dersi aldım. Çocukluğum böyle geçti. Bir hayli zaman sonra, dayım Anastas'a saraydan bir kemençe hediye edildi. Evimizde, haftanın üç dört günü musiki toplantısı ile geçerdi. Bir gece, dayımın kemençe taksimi çok hoşuma gitti, ve o gece herkes dağıldıktan sonra Anastas'ın kemençesini ben alarak bir odaya kapandım, ve yalnızca saatlerce çaldım. Ertesi gün, dayım, kemençesini istedi. Ben de cevaben: — Bir kemençeyi yeğenine çok mu görüyorsun?! deyince, gülerek: — Haydi onu sana hediye ettim! dedi. İşte, o gün, bugün biribirimizin bir an yakasını bırakmıyoruz. Bilâhara babamın tavsiyesi üzerine ders almak üzere dayımın evine gittim. Kemanla öğrendiğim bütün eserleri kemençe ile çaldım. Dayım da bana: — Yeter artık git, ve bir daha buraya gelme! dedi. Ben de bunu hakaret zannederek çok üzüldüm ve babama bu hali anlattım. Gülümsemeğe başladı. Anladım ki, bu vaziyette babamın hoşuna giden bir hâdise var. Ben daha hiç bir şeyin farkında değilim. Dayım, meğer babamı görmüş, «bizim çocuk, benden daha temiz seslere basıyor, onun derse hiç ihtiyacı yok, kendi kendine ilerler. Kemençeyi, büyük kabiliyet ve zekâsı ile yenmiş» diye iltifatta bulunmuş.

Aleko Bacanos
(Resim: Nezih)

«On iki, on üç yaşlarımda, babamın da

iştirâk ettiği ve o zamanlar saraylara kadar girmiş en meşhur saz takımlarına amatör olarak dahil oldum. Bu sıralarda, diğer maduf saz takımlarından bana teklifler gelmeğe başladı. Bu teklifler az zaman sonra o kadar çoğaldı ki, o zaman babamın saz takımı ile boy ölçüşen meşhur kılarnet İbrahim, hânende Karabaş, lâvtacı Overik Efendilerin bulunduğu heyete kemençe olarak alındım. Ve bu suretle genç yaşımda piyasaya atılmış oldum. Bu sıralarda maruf sanatkâr Tanburî Cemil Bey, ekseriya saz dinlemeğe gelir ve kendisiyle birlikte eserler çalmak hususunda daima tekliflerde bulunurdu. Ne yazık ki, biz, kapanın

Aleko Bacanos'un meşhur bir şarkısı
«Gel ey denizin nazlı kızı»
(Nota: Ş. İskender Kudmânî)

elinde kalıyorduk. Yalnız bir akşam Şehzade Bürhaneddin Efendi de buluştuk. O zaman koca Cemil Bey: «İşte evlât.. Seni böyle getirirler» dedi. Ben onu görünce heyecanımdan kendimi kaybetmiştim. Fasla girdiğimiz zaman bile kendime mâlik değildim. Sazdan sonra tanburunu hemen bir tarafa atıp sararmış bir halde beni kucakladı ve: «Seni tebrik ederim, bu yaşa geleli bu kadar zevkli saz çalmamıştım, âdeta uzun zaman beraber ders yapmış gibiyiz» dedi.

«Böylece bütün hayatımız Beyoğlu'nun tarihlere karışan Kafe Ruayal, Eftalopos, Eldorado ve Türk Yuvası gibi meşhur yerlerinde geçmekte bulunmuştur. Birçok büyüklerin giremediği sazlarda, Kemanî Memduh, Bülbülî Salih gibi üstadlar idareyi bana terkederler ve sağ başı bana verirlerdi.

«Evliyim, altı çocuğum vardı. Biri vefat etti. Şimdi dördü kız, biri erkek beş çocuğum var. Çocuklarımın içinde kendi zevkleri için keman ve piyano çalanlar da var.

«Sanat hayatımın en parlak zamanları Kadıköy Yoğurtçu çayırında ve ismi geçen diğer gazinolardır. İlk bestem «Cana tercih ederken şîvekârım ben seni» rast şarkıdır, o zaman onsekiz yaşındaydım.

«Günlük hayatım pek mütevazıane geçer, bugünkü halimi muhafaza edebildiğime şükürler olsun! Beyoğlunda Tepebaşında Meşrutiyet Caddesinde 113 numaralı apartımanda otururum.»

BACANOS (Yorgo) — Kemençeci Aleko Bacanos'un küçük kardeşidir. Zamanımızın tanınmış piyasa sâzendesi. Özenerek çalarsa, ûd'u Türkiyenin en iyi bir iki ûd'undan sayılabilir; arada bunun yerine cümbüş de çalar; piyano ile fasıllara da iştirâk eder. Bâzı şarkılar bestelemiştir; bunlar, güzel bir Mâhûr şarkı hariç, tutunamamıştır. Ûd ile plâğa Hüseynî, Sultânî-Yegâh v.s. taksimler çalmış, ayrıca sayısız saz ve söz eserinin doldurulmasına sazı ile iştirâk etmiştir. Bâzı şarkıları: Hüzzâm Türk Aksağı (Sevdâsı henüz sînede gönlüm gibi sağdı), gene bir Hüzzâm Türk Aksağı (Gülmedim, güldürmedin, bilmem kabahat kimdedir?), Mâhûr Sengîn Semâî kanayan kalbimi aşk âteşi dağlar), Hüseynî Düyek (Bir yaz gecesi Çamlıca mehtâbına geldim), Kürdî'li Hicâzkâr (Neş'eyle geçen ömrümü

eyvah heder etdin), gene bir Kürdî'li Hicâzkâr (Titriyor leblerim, müheyyâ bûsene ey şîvenâz), Hicâzkâr (At elinden şu çiçek destesini, ver şu eli), Segâh (Çöktü artık bir perîşanlık hayâl-î hâlime), Sultânî-Yegâh (Her nağmeni rûhum içiyor, mest oluyor, çal) ve Uşşâk (Tatlı elâ gözlerinle karartdın gözlerimi).

T. Yılmaz Öztuna

İstanbul Ansiklopedisi bu zâte İstanbul Radyosu vasıtasiyle gönderdiği bir mektuba cevap alamamıştır. Radyo İdaresinin bu husustaki ciddiyeti düşünülürse, Yorgo Bacanos'un hal tercümesi bir şehir kütüğünde kendi kayıtsızlığı yüzünden tespit edilememiştir.

BACA SÜPÜRÜCÜLER — (B.: Ayak Esnafı ve Satıcıları).

BACHELİER — Küçük adı ile hayatı öğrenilemedi, onyedinci asır başlarında İstanbula gelmiş bir Fransız seyyahı olup şarkın bu muhteşem şehrinde sokakları süsleyen at kestânesi ağaçlarının güzelliğine hayran olmuş, 1615 senesinde İstanbuldan alup götürdüğü fidanlarla Paris sokaklarına da tezyin ağacı olarak atkestâneleri dikilmesini tâmim etmişti (B.: At Kestânesi).

BACIKADIN SOKAĞI — Büyükdada Nizam mevkii sokaklarındandır. 1934 Belediye Şehir Rehberinin 32 numaralı paftasında Kadıyoran Caddesi ile Albayrak Sokağı arasında gösterilmiş olup aslında bu cadde ile Nilüfer Sokağı arasındadır. Kadıyoran Caddesinden gelindiğine göre ferah bir araba geçebilecek kadar genişlikte olup esasında kaba taşlarla döşenmiş ise de bozularak toprak olmuş dik bir sokaktır. İki kenarında kısmen kaba taş ve çimentodan birer kişilik yaya kaldırımı vardır. Aynı Rehberde bu sokağın iki yanında gösterilen iki isimsiz yol da aslında mevcut değildir. Yukarıda adı geçen caddeden gelinince sağ tarafta, köşede ön cephesi caddeye bakan zemin katı kârgir, revaklı, pencereleri pancurlu, üç katlı ahşap köşk, yanında demir kapulu bahçeli, onun yanında yine demir kapulu bahçesi olan, kapusuna üç dört çimento basamaklı merdivenle çıkılan iki katlı, pancurlu ahşap köşk, sol kolda köşede ön yüzü caddede olan zemin katı kârgir, revaklı, pancurlu ve bahçeli üç katlı ahşap köşk, onu müteakıben kapusu dört beş çimento basamaklı, balkonlu, pancurlu ve bahçe kapusu demir kanatlı iki katlı ahşap köşk ve ahşap çıkmalı iki katlı kâgır ev zengince Rum ailelerin oturduğu güzel yapılardır (Mayıs 1951).

Hakkı Göktürk

BAÇTAR SOKAĞI — Haliç'de Hasköydedir; vapur iskelesinden gelindiğine göre, iskele sokağı ve asfalt Hasköy caddesiyle bir dörtyol ağzı teşkil ederek başlar, evvelâ bu nahiyenin Keçecipiyri ve Piyrîçavuş mahalleleri arasında sınır sokağı olarak uzanır, sonra Piyrîçavuş Mahallesi içinden gerideki sırta tırmanır; uzun bir sokaktır (1934 Belediye Rehberinin 17 numaralı paftası).

Cadde kavşağından yüründüğüne göre, evvelâ iki araba geçecek genişlikte kaba taş döşeli dik bir yokuştur; sağa ve sola iki kavis çizerek bir düzlüğe gelir, sonra tekrar dar ve dik bir yokuş olur, ki bu ikinci yokuş kısmı topraktır. Sokağın alt kısmı, iki tarafı yaya kaldırımlı, aşçı, tütüncü, tornacı, berber, kazancı, kasap, modelci dükkânlariyle bir çarşı boyudur, semtin Millet Partisi semt ocağı üzerinde olup bir de beton «Ekrem Tur» çeşmesi vardır; bu çeşmenin kitâbesinde «C.H.P. E. Tur Çeşmesi 1949» ibaresi mahkûk iken 1951 martında kitâbe tahrib edilmiş ve yalnız tarihi bırakılmıştır. Kalaycıbahçesi Sokağı ile kavşağı köşesinde Ayia Paraskevi Rum Ortodoks kilisesi bulunmaktadır. Sağda Zarzavatçı Sokağı kavşağından sonra birkaç ahşab ev ve yanmış Rum mektebinin duvar iskeleti uzanır; sonra bu dik yokuşun iki kenarında bağçeler içinde birtakım kulübemsi yapılar görülür. Solda Çançan Sokağı ile kavşağı hizasına geldiğinde, ayak altına, Haliç'in güzel bir panoraması serilir; sonra, sağdan Sürücüler Sokağiyle bir çatal şeklinde kesişir. Toprak bir merdiven yokuş halinde bayıra tırmanarak Taşkesen Sokağı kavşağında sona erer (Mart 1951).

Hakkı Göktürk

BADANA, BADANACILAR — Dilimize italyancadan girmiş bir kelimedir; aslında beyazlatmak için duvarlara sürülen sulu kireç veya mermer tozudur; fakat bu sulu kirece veya mermer tozuna muhtelif boyalar katılarak renkli badana da yapılmaktadır. Mecazen içi-

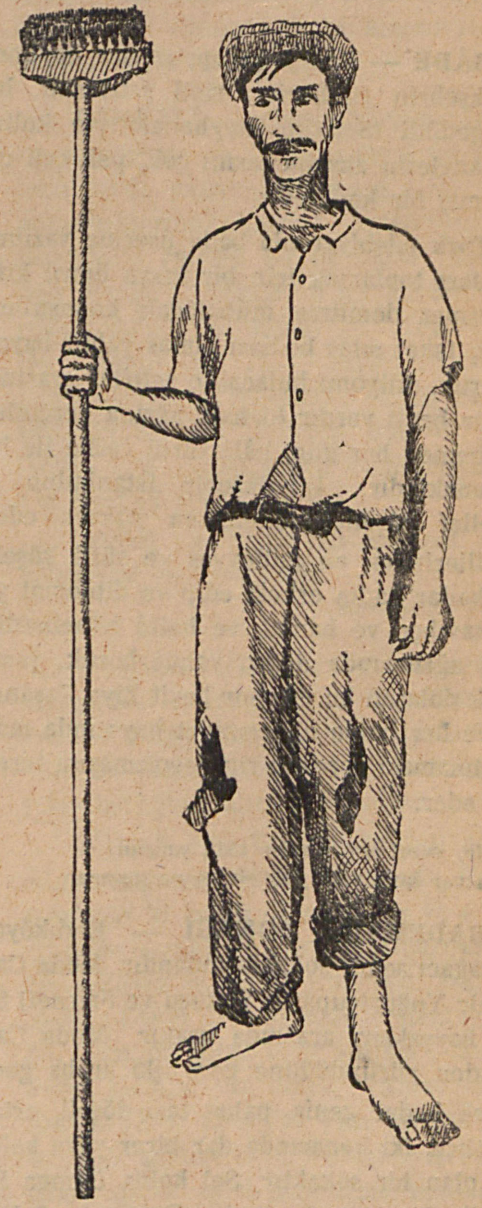
ne ehemmiyet vermeyip dışını süsleme, yaldızlama mânasına da kullanılır.

Badana, Tanzimattan sonra, Büyükşehirde âdeta İmparatorluğun hâli pürmelâlini ifade eder olmuş; tarihî kıymeti haiz eserlerin tamirinde restorasyona gidilmeyip içi ve dışı badanalanmakla iktifa edilmiş, hattâ, garibi ve hazini, binaların içinde birçok kıymetli kalem işleri, dışlarında da taşı ve tuğlası beyaz ve çiy bir kireç tabakasiyle örtülmüştür. İstanbul'da, badananın en gülünç tatbiki Onyedinci Asır ortalarında olmuştur. Girid cengi içinde Venedikliler Bozcaada ve Limni'yi işgal ederek Çanakkale Boğazını kapamışlar, hattâ boğazı zorlıyarak geçmeğe ve İstanbul önüne gelerek Türkiyeyi sulha icbar etmeğe teşebbüs etmişlerdi. Bu sırada Dördüncü Mehmedin Sadırâzamı Boynuyaralı Mehmed Paşa, ki cehli ile meşhur bir adam idi, düşmanın gözüne yeni ve heybetli görünsün ve Venedikliler korkup kaçsın hulyası ile harab sahil surlarını boydan boya badanalatmıştı (B.: Mehmed Paşa, Boynu Yaralı veya Eğri).

Evliya Çelebi bu esnaf hakkında şu malûmatı veriyor: «Onyedinci Asır ortasında İstanbul'da 400 nefer badanacı vardır; bunlar mimarbaşılığa bağlı esnaftandır. Badanacılık umumiyetle Ermenilerin elindedir. Esnaf alaylarında yaya olarak, arkalarında destilerle mermer kirecinden celâb olmuş beyaz badana ve ellerinde uzun sırıklar ucunda domuz kılı fırçalariyle kararmış evleri ve duvarları badanalayıp ağartarak: — Seksan akçanı alub ağardurum.. Yatmış ahça virsan olmaz!.. diye Ermeni lehcesiyle yaveler söyliyerek geçerlermiş..».

Bütün İstanbul için 400 nefer badanacı esnafı pek az görünür. Zamanımızda badanacılık, bir ailenin maişetini, hattâ bir ferdin geçimini müstekilen temin eden iş olmaktan çıkmıştır. Badanacılar, ancak yapı mevsiminde devamlı çalışmak imkânını bulmaktadırlar ve duvar yağlıboyacılığı ve nakkaşlıkla birleşmiş durumdadır. Dört yüz nefer Ermeni badanacının, Onyedinci Asır ortaları için, mimarbaşı emrinde ve emlâki miyrîye inşaatı veya tamirlerinde çalışan sanatkârlar olduğunu kabul etmek doğru olur. Eski konaklarda, yalılarda, «sahibi hâne» nin bendegânı, ka-

Badanacı tipleri (Göztepe 1951 ve 1956)
(Resim: A. B. Koçu)

pusu halkı arasından, lüzumunda badanacılık yapacak üç beş kişi çıkabilirdi. İstanbul'un ayak takımı, fukarası ve hattâ orta hallisi evlerini bizzat badana ederler. Badanacılıkta hüner fırça izinin belli olmaması, rengin de dalgalı düşmemesidir. Fırça ile badana yerine son zamanlarda püskürme makinesi kullanılmaktadır. Bu usul ile hem sür'at temin edilmiştir; hem de, çeşitli kalıblar ile hendesî, çiçekli veya resimli nakışlar yapılmaktadır (B.: Nakkaşlar).

BADANA — Külhânî hâneberduş, apaşlar argosunda ve halk ağzında elfâzı müstehceneden; nefis hırs ve lezzetini delk ile tatmin.

BÂDE — Farsça şarap; asırlar boyunca, Büyükşehrin rindlerini, rind şairlerini, büyük gedikli (Selâtin) meyhaneleriyle koltuk meyhanelerin akşamcılarını çok, pek çok uğraştırmış bir kelimedir.

Türk edebiyatında bâde üzerine yazılmış mısraları toplamak için bir insan ömrü kifayet etmez denilirse mübalâgalı konuşulmuş olmaz; fakat sıfat bediası elmas yahut bayağı ve çürük, milyonu bulacak o satırlar arasında tek bir beyit vardır ki halk ağzına perçinleşmiş, hemen her gün, hâlâ türlü vesile ile hatırlanmaktadır; Büyükşehir İstanbulun en mükellef kâşânelerinden, en yüksek edebî mahfillerinden en mülevves ve süflî köşelerine kadar kadın erkek, edip ve diplomat yahut kayıkçı ve hamal ve hattâ hâneberdûş, ayyaş ağızlarında doğru yahut bozuk, yanlış olarak dolaşan bu meşhur beyit Ziya Paşanındır, ve her halde bir cemiyet hayatında makbul olmaması gereken rind egoizmasını terennüm eder:

İç bâde, güzel sev var ise aklü şuûrun
Dünya var imiş yâki yok olmuş ne umurun

BADEMALTI SOKAĞI — Kadıköyde, Sakızağacı semti sokaklarındandır. Moda Caddesi ile Yoğurtçuparkı Yokuşu ve Şairnefi Sokağı kavşakları arasında uzanır. Moda Caddesinden yüründüğüne göre iki araba geçebilecek kadar geniş, paket taşı döşeli, ortası yüksekçe, iki kenarında dar birer yaya kaldırımı olan bir sokaktır. Sol kolda Damga Sokağı ile bir kavşağı vardır; Ruşenağa Sokağı ile de bir dört yol ağzı yaparak kesişir. Sokağın üzerindeki evler umumiyetle kapuları üçer, dörder basamak mermer merdivenli kârgir binalardır. Sokağın sağ köşesinde altında bir bakkal dükkânı bulunan bir katlı, pancurlu, kârgir bir ev, yanında bahçeli iki katlı ahşab, pancurlu bir ev, sol köşede doktor Nigâr Erlen'in ikamet ettiği, altında dükkânlar bulunan bahçeli iki katlı ahşap bir konak bulunmaktadır. Sağda beş katlı kârgir bir bina ile solda altı katlı Hürriyet apartımanı sokağın en yüksek yapılarıdır. Bakkal dükkânlarından başka sağ kolda bir kunduracı, bir berber, sol kolda bir soba ve elektrik tamircisi, bir berber, sol kolda bir soba ve elektrik tamircisi, bir marangoz bir kolacı-lekeci dükkânları vardır. Sağ tarafta iki katlı Gümüş apartımanı, üç katlı Uğur apartımanı, sol tarafta iki katlı bir bina sokağı süsliyen yapılardır, sol tarafta bulunan bir arsa sokağın boş kalan kısımlarındandır. Ruşenağa Sokağı kavşağı köşesinde iki katlı ahşap bir ev, sokağın son kısmında solda üç katlı, bahçeli ahşap bir ev, yanında kavşakta kapusu Yoğurtçuparkı Yokuşunda olan bahçeli iki katlı ahşap bir ev ile sağ köşede duvarla çevrili bahçesi, kapusu Şairnefi Sokağında iki katlı kârgir bir bina vardır. Damga Sokağı kavşağı köşesinde olan bir akasya ağacı bahar mevsiminde güzel kokusu ile sokağı gölgelendiriyordu (Mayıs 1951).

Hakkı Göktürk

BADEMLİK CADDESİ — Haliç'te Halıcıoğlundadır; 1934 Belediye Şehir Rehberinin 17 numaralı paftasına göre, Karağaç ve Kumbarahane Caddeleri kavşağından Selâmdere ve Mahmuddayı Sokakları kavşağına kadar uzanır ki, bunlardan Mahmuddayı Sokağı az sonra Karaağaç arkasında tepelere tırmanır.

Aşağıdaki cadde kavşaklarından yüründüğüne göre, iki araba geçecek genişlikte, paket taşı döşeli oldukça dik bir yokuştur; her iki köşede bahçeli birer kahvehane vardır, az ileride de Viktori Lâstik Fabrikası, bir bakkal, bir kömürcü dükkânı bulunmaktadır; yolun iki yanı boyunca ikişer üçer katlı kârgir ve ahşab evler, arsalar sıralanmıştır. Kayda değer başka bir hususiyet görülmemiştir (Nisan rında neşredilmiştir.

Hakkı Göktürk

BÂDEMLİK YOKUŞU — Haliç'te, Halıcıoğlu ile Sütlüce arasında, gerideki bayır üze-

rinde bir sokaktır, 1934 Belediye Şehir Rehberinin 17 numaralı paftasına göre Mahmuddayı ve Bâdemlik Caddesi kavşağı ile Yazmacıbayram Sokağı arasında uzanır (B. : Bâdemlik Caddesi). Bâdemlik Caddesi kavşağından yüründüğüne göre, dik bir toprak yoldur; sağ kenarı eski Ermeni mezarlığıdır. Bu sokakta, biri üç katlı ve çinko kaplı ahşap, diğeri de bir katlı kârgirler olmak üzere biri sokağın yanında, diğeri öbür başında olmak üzere iki ev vardır. Kayda değer bir hususiyet görülmemiştir.

Hakkı Göktürk

BADGER — «Resim», bu isimle İstanbul'da muhtelif tarihlerde neşredilen ermenice gazeteler şunlardır:

Birincisi yarım aylık olarak H. Şehrikyan yahut Şehriyan tarafından 1890 - 1900 yıllarında neşredilmiştir.

İkincisi haftalık ve mizahî olarak müteveffa Yermok Kuyumcuyan ve B. Pakarat Tevyan tarafından 1927 - 1928 yıllarında neşredilmiştir.

Üçüncüsü ise tekrar Yermok Kuyumcuyan ve B. Avedis Aleksanyan tarafından muhtelif şekillerde, 1931 yılından itibaren bâzı fasılalarla 1945 yılının ilk aylarına kadar neşredilmiştir.

Kevork M. Pamukciyan

BADİK AHMED — Ömer Seyfeddin'in «Düşünme Zamanı» adındaki hikâyesinde tasvir ettiği İstanbullu bir külhanî tipidir; muharrir kahramanını şöyle takdim ediyor :

«Daha onaltı yaşında tüysüz bir çocukken Aksarayın palabıyık onikilerine karşı koymuş.. Kıvırcık Emin'i Samatyada sekiz yerinden vurmuş, üç sene Mehterhanede yatmış, Meşrutiyet gürültüsü çıkmasaydı şöhreti daha büyüyecek, ihtimal bir gün İstanbulun en azılı külhan beylerine baş olacaktı. On Temmuzdan sonra semâî kahveleri yavaş yavaş tenhalaşmış, yeni yetişenlerin çoğu askere alınmış; eskiler, hürriyet jandarmalarının amansız takipleri altında darma dağın olmuştu. Kolayını bulup serseridir diye taşraya sürülmekten kurtulanların kimi kahve, kimi kuşçu dükkânı açmış, kimi kolcu yazılmış, kimi uşak, kimi gazete müvezzii olmuştu. Ama Badık Ahmed, yaşamak için yine bir iş tutmamıştı; — Bu bizim şânımıza yakışmaz! demişti.

«... sürüldü, affedildi, yine bir iş tutmadı : — Bıçağım hakkı yaşarım! diye mırıldanarak öğündü. Ama söğüt yaprağını gösteremez olmuştu. Kumarla geçiniyordu. Çok soğukkanlıydı; sermayesinin iki misilini alınca tamaa düşmez kalkardı; sermayesinin yarısını verince: — Bu gece şansım yok! der yine kalkardı.»

Kılık ve kıyafeti ile portresini de şöyle çizer: «Kadife paçalı külhanî pantalonu, trablus kuşağı, siyah sıfır fes, altından fışkıran yağlı siyah saçlar.. Çarpık bacaklı yengeç vari yürüyüş.. boyun kalın, omuzlar geniş, yanakları çıkık.. yardan ayrıldım çaprast yelek.. boynunda gümüş muska, kavuniçi fildekos fanile.. dar kollu siyah triko ceket.. rugan maskaretalı yumurta ökçeli kundura!..» (Ömer Seyfeddin, Gizli Mâbed).

BADVELİ — «Şayanıhürmet» 18 inci asrın sonlarında ve 19 uncu asrın ilk yarısında, İstanbul'da yaşıyan Eremeni âlim, edip ve müverrihlerine ekseriya Patrikhane meclisi tarafından verilen bir ünvandır. Bu ünvanı haiz olanlar arasında en meşhurları ölüm tarihleri sırası ile şunlardır: Kevork Badveli Der Ohannesyan (1737 - 1812). Kirkor Badveli Peştimalcıyan (1773-1837), Fizika Boğos Badveli (1788-1858). Hovsep Badevli Malezyan (1801 - 1881), Deroyentz, Çamurcuyan Ohannes Badveli (1801 - 1888).

Bugün ise bu ünvan Ermeni protestan vâizlerine verilmektedir.

Kevork M. Pamukciyan

BADVELİ (Tatiyos) — Ahmed Midhat merhumun «Avrupada Bir Cevelân» adındaki eserinden öğrendiğimiz bir İstanbullu Ermenidir ki, Hâcei Evvelin aşağıdaki satırları bu şehir kütüğüne alınmağa değer :

«İstanbul'da Tatiyos Bavdeli adında hiç dünya ışığı görmemiş bir zavallı Ermeni tanınmıştır ki kendi dilinin âlim ve edibi olduğu gibi Osmanlı ve Farisî lisanlarında da behrei vefiresi bulunup fransızca, italyanca da söyler. Lâkin öyle ağızdan bellenmiş gibi değil, hem okumuş, hem yazmış; Osmanlı ve Farisî lisanlarında «Ha», «Hı» ve «He» harfleriyle «Ze», «Zel» ve «Zı» harflerinin farkları gibi şeyleri bilir. Parmağiyle en güç imlâları işaret eder. Fransızca kelimelerde itmamı imlâ için yazıldığı halde talâffuzunda

okunmayan harfleri tâyin eder. Elhasıl bildiği lisanları okur, yazar addolunacak surette tahsil etmiştir. Osmanlıca oldukça şiir dahi söyler; fazla olarak keman dahi çalar. Şu sakatlıktan maada fakru zaruret dahi bu zavallı adamcağızın kemaltâtı ilmiye ve edebiye tahsilini men edememiş olmasına pek çok şaşmış, birkaç defa hanemde içtima ve mülâkatla sohbeti kâmilesinden de mahzuz ve müstefid olmuştum.»

Sermet Muhtar Alus

BADYA SOKAĞI — Fatih ilçesinin Fener nahiyesinde Tevkiicafer ve Hızırçavuş mahalleleri sokaklarındadır. Vodina Caddesiyle Tevkiicafermektebi Sokağı arasında uzanır. İki araba geçebilecek genişlikte, yarısı paket taşı yarısı kaba taş döşeli oldukça işlek bir sokak olup kayda değer bir husussiyeti yoktur (1951).

Hakkı Göktürk

BAFRA CİGARA KÂĞIDI — İkinci Abdülhamid devrinde İstanbulun en meşhur cıgara kâğıdı. Öteki cıgara kâğıtları beş veya on paraya satıldığı halde Bafra cıgara kâğıdı yirmi paraya satılırdı. Beyaz kâğıttan, üzeri yaldızlı harflerle, türkçe ve fransızca olarak yazılı güzel bir kabı vardı, bu kab pembe

Bafra Sigara Kâğıdı destesi ve alâmeti farikası

renkli ince bir kordonla sarılırdı. Kordon kapağa (Seferoğlu) mühürüyle yapıştırılmıştı. Kapağın arka tarafında şu satırlar yazılıydı:

Kırk senedir ben sigara içeli
İyiyi, kötüyü ancak seçeli.

Her çeşit kâğıdı istimal ettim.
Bafra kâğıdında ben karar verdim.

Her türlü muzır mevaddan ârî
Pirinçten mamuldür yaprağı zarı

Tâ sonuna kadar söndürmez nârı
Bir cıgara yap da görürsün bâri

Ol sebepten başka kâğıt içemem.
Seferoğlu Bafrasından vazgeçemem.

Yıllarca Türkiyede en iyi cıgara kâğıdı olarak Seferoğlu'nun çıkardığı Bafra kâğıdı, sahibine büyük bir şöhretin yanında muazzam bir de servet temin etmişti. Mahmudpaşa'daki Seferoğlu Hanı ve Asmaaltındaki Seferoğlu dükkânları bu muazzam servetin Seferoğlunun vârisleri elinde kalan son kırıntılarıdır.

Muzaffer Esen

BAGANA (İsmail) — 1940 - 1945 arasında bir isportacının oğlu 15 - 16 yaşlarında iffet ve istikaamet timsâli bir çocuktur; ilk okulu bitirdikten sonra, babasının dar gelirine eklenen zâlim bir üvey ananın mâni olması yüzünden orta okula gidememiş, bir dökümcü yanına çırak verilmiştir; haftalığının barınma ve boğaz masrafı olarak üvey anası aldığı için İsmail Bagana, her akşam saat beşden gece yarısına kadar köprüdeki vapur iskelelerinde gazete satarak harçlık çıkarmağa çalışmıştır. Bir yaz gecesi köprüden Kadıköyüne son vapur kalktıktan sonra, yalın ayak pırpırı kıyafet Aksaraydaki evlerine dönerken köprünün Eminönü başında, çıplak ayağına bir cisim çarpmış, eğilip baktığında büyük ve şişkin bir para cüzdanı olduğunu görmüştür, evvelâ heyecan ile ne yapacağını bilememiş, cüzdanı koynuna atarak eve gitmiş, babası, üvey anası ve üvey kardeşi mutad üzere uykuda oldukları için, kendisine bırakılmış sahan artığı yemeği yiyerek sofada serili yatağına girmiş ve yatakta bir idare gaz lâmbası ışığında cüzdan muhteviyatı parayı saymış, 260.000 olduğunu dehşet içinde görmüştür. Sabaha kadar uyuyamamış, fakat bu bulunmuş parayı saklamayı değil, sâhibinin kendisine vereceği mükâfatı düşünmüştür, tahmininde 5000 liraya kadar çıkabilmiş ve bu 5000 liranın sahibi

olarak kendisine türlü istikbal hayalleri kurmuştur. Elinden cüzdanı alacakları muhakkak olduğu için, ertesi sabah evden kimse uyanmadan kaçar gibi çıkmış ve işine gitmemiştir.

Cüzdanda ayni ismi taşıyan bir deste kartvizitten para sahibinin adını, adresini ve telefon numarasını öğrenen fakir çocuk evvelâ o erken saatlerde bir büyük tüccar olan cüzdan sahibini telefon ile aramış. Bu adam da geceyi uykusuz geçirmiştir, paranın yankesici tarafından aşırıldığı zehabındadır, zabıtayı haberdar etmiş ve zâbıta da o gece bir sürü yankesici yakalıyarak söyletmeğe uğraşmaktadır. Hakikatı telefondan öğrenince cüzdanı getirecek olan çocuğu heyecan içinde beklemeye başlamıştır. İsmail de Beyoğlu tarafındaki apartmana hülyalarının neş'esi içinde koşa koşa gitmiştir.

Fakat «Beyefendi (?)» çıplak ayaklı çocuğu içeriye dahi almamış, cüzdanına kapu ağzında kavuşmuş, parasını saymış, tastamam bulmuş, parlamış gözleri ile içinden en az beş tane bin liralığın kendisine verileceğini bekliyen Bagana :

— Şimdi çok heyecanlıyım, bana adresini ver, yarın gelir seni bulurum! demiştir.

Çocuk da adresini vermiş, tavsamış olmakla beraber yine ümid ve hayal içinde dönmüştür. Tam üç gün aranmamıştır. Üçüncü günün akşamı evlerine bir polis gelerek İsmailin ertesi gün muhakkak Aksaray Karakoluna gelmesini tenbih etmiştir. Çocuğun karakola çağrılması, o gece babasından dayak yemesine sebep olmuş, zeki oğlan bilhassa üvey anası tarafından suçu daha ağır bulunacağı için cüzdan vak'asını söylememiştir.

Karakolda babacan bir adam olan Komiserin yanında cüzdan sâhibi tüccarı görmüştür, fakat takdir ve iltifat beklerken asık yüzlerle karşılaşmıştır.

Komiser o adama :

İsmail Bagana
(Resim: F. A)

— Bu çocuk mu?
diye sormuş, «Evet..» cevabını alınca İsmail ile şöyle konuşmuştur :

— Bu cüzdanı sen mi buldun?

— Evet..

— Nerede, ne zaman?

— Falan gece, köprü üstünde...

— Niçin karakola teslim etmedin?

Oğlan yutkunmuş, cevap verememiştir.

— Bu cüzdanın içinde altın bir dolma kalem varmış, onu ne yaptın?

— Dolma kalem yokdu.. görmedim!.. Sadece para vardı, onu ertesi sabah bu beye götürdüm, teslim ettim.. kalem görmedim...

Çıplak ayaklı gazeteci bir çocuğun fazileti eseri ikiyüz altmış bin lirasına kavuşşan adam :

— Komiser Bey.. demiş, biraz sıkıştırır, iki tokat atar iseniz kalemi ne yaptığını söyler... Yüz liralık altın kalem, birine satmıştır!..

Dayak lâfı üzerine İsmail ağlamaya başlamıştır. Babacan Komiserde de bir uyanma olmuştur, çocuğa :

— Cüzdanda kaç para vardı? diye sormuştur.

— 260.000 lira...

— Anlamadım!?..

— İkiyüz altmış bin lira Komiser Bey...

Komiser, adama dönmüş :

— Doğru mu? diye sormuştur.

— Evet efendim...

— Yani bu çıplak ayaklı çocuk yolda bulduğu 260.000 lirayı getirdi, öyle mi?

— Evet!...

Komiser artık tahammül edememiştir, yerinden fırlayarak adamın karşısına dikilmiş:

— Sen.. demiştir, hem aptal, hem ahlâksız bir adamsın!.. 260.000 lirayı tastamam getiren bu yavrucuk senin dolma kalemini çalar mı be sersem!.. Bir de utanmadan bu oğlana dayak atmamı söylüyorsun.. dayağı hak etmiş biri varsa o da sensin!.. Şimdi git, beni de polis müdürüne şikâyet et!..

Komiser, İsmailin beş bin lira mükâfatını tahayyül edip de sirkat ittihamı ile ve dayak talebi ile karşılaştığı adamın suratına iki tokat atmış ve karakoldan kovduktan sonra hüngür hüngür ağlayan çocuğa teselli yolunda: «Bende bu kadar var evlâdım» diyerek cebindeki on lirasını vermiş.

İsmail Bagana 1960 yılında küçük bir iş adamıdır.

Hüsnü Kınaylı

BAĞ, BAĞLAR, BAĞCILAR — İstanbul bağlarının semtlere göre bir tasnifi yapılırsa ilk hatırlananlar:

1 — Çamlıca ve Yakacık bağları (B.: Çamlıca, Yakacık, Bağlarbaşı).

2 — Topkapu Maltepesindeki bağlar.

3 — Nümune bağları, bu arada bilhassa Göztepedeki Nümune bağı (eski adiyle Aşı bağı).

4 — Boğaziçi köylerindeki bağlardır.

Çavuş üzümünün en nefîsi Tavşancılda yetişiyorsa da Pendik üzerindeki Dolayı bağda hattâ Kurbağalıdere Demiryolu Köprüsü dibinde hâlen küçük bir köşk bulunan beş dönüm kadar «Dere bağı» denilen mahalde gayet güzel Çavuş üzümü yetiştirilir ve oralarda berayi teferrüc gidenlere diledikleri vezinde satılırdı. Yukarıda yazılan bağlar bittabi bu kadarla kalmayıp Kızıltoprak, Göztepe, Kozyatağı, Merdivenköy ve Erenköyünde dahi müteaddit ve mükemmel bağlar vardı. En büyüğü de Valide bağı idi (B.: Valde Bağı). Bu bağların çoğu bir hastalık neticesi olarak bozuldu ve uzun müddet harab ve muattal bir halde kaldıysa da yakın bir mazide gösterilen alâka ve himmetle köşelerde ve bâzı hususî mahallerde kudretlice bir faaliyet başlamıştır; daha kemalli ve daha verimli bağlar tarhına muvaffakıyet elvermesi temenni olunur. Beylerbeyi, Çengelköyü, Rami, Topkapu, Otakçılardaki bağları Şişli cihetindeki tek tük göze çarpan küçücük ve fakat güzel köşklerin minicik misk kokulu bağlarını da tahsinle kaydetmek lâzımdır.

Eskiden bağcıların mahdutça bir kısmı Rum ve Ermeni idi; bağlarda kahhar ekseriyetle İşkodralı ve Matlı müslim Arnavutlar istihdam edilirdi. Bunlardan görenek vukufları hasebiyle âzamî derecede istifade olunur; cesaretlerinden de dönmez ve mutî bir bekçi sıfatiyle faydalanılırdı. Sırtlarında kahverengi gayet işlemli camedan, cepken ile cep ağızları işlenmiş potur zatî millî kıyafetleri olduğundan bittabi o kisve ile fahrederler ve hakikaten heybetli görünürlerdi. İşledikleri kapudan mükemmelen yerler, içerler, muayyen bir maaşla büyücek bağlarda yanlarında bir de çırak olduğu halde çalışırlar, köşkün haricе ihtiyacını giderecek miktarda her nevi sebzeyi de yetiştirirlerdi.

Vâsıf Hiç

BAĞCIODALARI SOKAĞI — Üsküdarda Nuhkuyusu semti sokaklarındandır. Pazarbaşı Caddesiyle Alacaminare Sokağı arasında uzanır. Kaba taş döşeli, iki araba geçebilecek genişlikte bir sokaktır. Çoğu bahçeli birer veya ikişer katlı evlerinde ekseriyetle dar gelirli Türk aileleri oturmaktadır. Kayda değer bir hususiyeti yoktur. (Nisan 1951).

Hakkı Göktürk

BAĞCI SOKAĞI — Boğaziçinde Kuzguncuk Sokaklarındandır. 1934 Belediye Şehir Rehberinin 27 numaralı paftasına göre İcadiye Caddesinin sonu ile Ayçiçeği Sokağı arasında uzanır. Cadde kavşağından girildiğine nazaran: Evvelâ dik toprak, sonra kaba taş döşeli ve merdivenli, son kısmı da dar ve meyilli toprak bir yoldur; iki kenarında birer ikişer katlı ve hemen hepsi bahçeli kârgir ve ahşap evle sıralanmıştır ki, Kuzguncuğun üst kenarlarıdır (Şubat 1951).

Hakkı Göktürk

BAĞÇE ÇIKMAZI — Haliç Fenerinde Abdisübası Mahallesi sokaklarından, Tabakyunus Sokağındadır. Bir araba sığabilecek genişlikte, dik yokuş, bozuk, toprak bir çıkmazdır; sağ başında bir demirci dükkânı olup yanında iki katlı, sıvasız tuğla yapı bir ev, onun yanında da bağçeli yarı kâgir bir ev; sol başında da üç katlı ahşab bir ev, yanında ikişer katlı iki ahşab ev vardır; hepsi mutevâzı gelirli aileler meskenidir (Şubat 1960).

Hakkı Göktürk

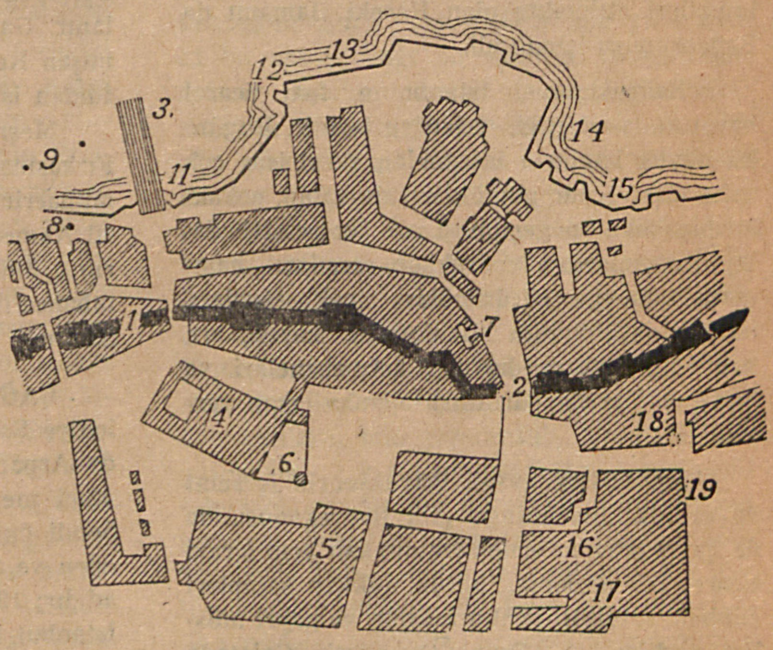
BAĞÇEKAPUSU — İstanbul şehri surlarının Halice açılan kapularından biri idi: geçen asır sonlarında sur ile beraber kaldırılmıştır. Bizanslılar zamanında adı Evyeni Kapusu idi; Celâl Esad Bey «Eski İstanbul» adındaki eserinde: «Bu kapu, İstanbulda Ve-

nediklilerle Bizanslıların mahallelerini ayırırdı. Kapunun adı, orada Evyenius isminde bir senatörün konağı bulunmasından ötürü verilmiş. Bu kapuya Güzel kapu mânasına Orea Pilî de denilirdi. Haliç kapularının, hemen en mühimmi olup şehre zahire ve eşya bu kapudan girerdi. Kapunun civarında bir kule vardı ki, Halici kapayan meşhur zincirin bir ucu bu kuleye, diğer ucu da Galatada Kurşunlu mahzene merbut bulunuyordu. Kapunun yeri, şimdi gümrüklerin bulunduğu mahalle tesadüf eder. Bizans devrinde Arapların mahallesi de burada idi» diyor. Elimizde bulunan kıymetli bir vesikaya göre Bağçe Kapusunun yerini pek aydın olarak tesbit etmek mümkündür. Kapu, sayın Celâl Esadın kaydettiği gibi gümrüklerin bulunduğu yerde değil, bugünkü Arpacılar, eski adı ile Bağçe Kapusu Caddesi üzerinde, bu satırların yazıldığı sırada, Eminönünden gelindiğine göre köşede, kadın eşyaları ve kokular satan iki küçük dükkânın bulunduğu yer ile karşısında, Bağçekapusu fırınının az altına düşen bir nokta arasında idi, fırın, kapunun içinde kalıyordu. Hicrî 1254 (M. 1838) de Mühendishane talebeleri tarafından yapılan İstanbul haritasında, bu tarihte el'an duran sur ve Bağçe kapusu tarif ettiğimiz şekilde gösterilmiştir: Surun parçası ve bu arada Bağçekapusu, Keçeci zade Fuad Paşa sadaretinde, 1865 büyük Hocapaşa yangınından sonra İstanbul Caddeleri genişlikletilirken yıktırılmıştır.

Tanzimata kadar, Anadoludan herhangi bir vazife ile İstanbula dâvet edilen veya Anadoluda iken Mührü hümayuna nail olan vezirler Üsküdardan miyrî vezir kayıklarından birine bindirilir ve Bağçekapusu iskelesine getirilirdi. Dördüncü Murad zamanında, Serdar Husrev Paşanın Şark seferinden dönüşünü, ki âsi Abaza Mehmed Paşayı aman ile teslim almış ve beraberinde İstabula getirmiştir. Naimâ Efendi, meşhur tarihinin ikinci cildinde şu satırlarla nakleder:

«Hicrî 1038 Rebiyülâhırının onikinci günü (M. 1628) Üsküdara vüsul buldular. Azîm alaylar tertib olunub Husrev Paşa ziyneti tam ve istikbali âm ile Bağçekapusundan girüb izharı şevket ve mehabet iderek, Abaza Paşa vezirin önünce giderdi, köşk altına (Alay Köşkü altına B.: Alay Köşkü). varıldıkta vezir üç kerre selâmladıktan sonra at kaldırub huzuru hümayuna varub (padişahın ayağını öperek) müşerref oldu, Abazayı şefaat idüb (cürüm sahifelerine af kalemi çekildi). Bu hizmeti mukabeleside cenâbı padişâhîden ikram olarak gönderilen iki toplu mücevver sorguç ki mücevvizesinin biri sağına biri soluna konmuşdu, elmaslarının parıltısı güneş ışığına karşı gözleri kamaştırırdı...».

BAĞÇEKAPUSU — Sirkeci ile Eminönü arasında, Büyükşehrin en faal günlük hayatını yaşayan semtlerinden biridir; sınırını sokakaklarla kesin olarak tesbit etmek mümkün değildir, fakat Dördünrü Vakıf Han ile etrafını çeviren bir sahadan ibarettir denilebilir: İş Bankası, Yencami (Turhan Sultan) sebili,

Bağçe Kapusu ve civarı; 1838 (1254) tarihinde Mühendishâne talebeleri tarafından yapılan İstanbul haritesından:
1— Sur; 2— Bağçe Kapusu; 3— Köprü; 4— Yeni Cami; 5— Turhan Validesultan Türbesi; 6— Yeni Cami Muvakkithânesi; 7— Arpacılar Camii; 8— Eminönüde İzzet Mehmed Paşa Camii; 9— Tophâne iskelesi; 10— Beşitktaş İskelesi; 11— Büyük Gümrük İskelesi; 12— Sebzehâne İskelesi; 13— Üsküdar İskelesi; 14— Bağçekapusu İskelesi; 15— Vezir İskelesi; 16— Yıldız Hamamı; 17— Kadıasker Camii; 18— Birinci Abdülhamid Sebili; 19— Birinci Abdülhamid Türbesi.

Yerli Mallar Pazarı (eski Orozdibak müessesesi), Yapı ve Kredi Bankası, Büyük Postahane, Polis Müdüriyeti (eski Sanasaryan Hanı) Bağçekapusunun sınırı içinde kalır. Bağçekapusunun diğer başlıca hanları şunlardır: Agopyan Hanı, Erzurum Hanı, Yeni Valde Hanı, Anadolu Hanı, Arpacı Hanı, Atabek Hanı, Birinci Vakıf Han, Artaryan Hanı, Ayan Hanı, Celâlbey Hanı, Cermanyan Hanı, Fındıklıyan Hanı, Hacıbekir Hanı, İstradyadi Hanı, Kardeşler Hanı, Kasabyan Hanı, Kınacıyan Hanı, Kutlu Han, Mine Hani, Nail Hanı, Rıdvan Hanı, Sadıkiye Hanı, Selâmet Hanı Taş Han, Temelli Han, Uğurlu Han, Dördüncü Vakıf Han, Yıldız Hanı.

Bu sahanın tarihî yapıları arasında da: Büyük Yenicami Sebilini, Birinci Abdülhamid Medresesini (Zahire Borsası ile Dördüncü Vakıf Han karşısındaki dükkânlar), Birinci Abdülhamid Türbesini, Yıldız Hamamını sayabiliriz. İstanbulun en güzel, muazzam ve muhteşem bir hamamı olup da kör kazmanın kurbanı olarak yıktırılmış bulunan ve bu satırların yazıldığı sırada yerine büyük bir hanın temelleri atılmakta olan Haseki Hamamı da Bağçekapusu içinde idi.

Bağçekapusu, İstanbulun faal ticaret hayatının yerleştiği yerlerden biridir. Bugünkü büyük hanların inşasından evvel ise, çok daha civcivli bir günlük hayata sahip, sokaklarının sökülüp geçilmesi zor bir semtti. Salaş dükkânlardan mürekkep çarşıları, hammalları, beygir sürürücüleri, ayak satıcıları, sahilinde bir sıra iskelelerin kayıkçıları, hammal, arabacı, kayıkçı kahvehaneleri ve bekâr odalar ile gürültüsü ayyuka çıkan yerlerdendi.

Tanzimattan evvel, Büyükşehrin iç semt ve çarşılarında olduğu gibi Bağçekapusunda da gayri müslim ecnebiler dükkân açıp icrayi ticaret edemezlerdi; bütün dükkân sahipleri cübbeli, şalvarlı, sarıklı müslim ve gayri müslim yerliler idi. Ecnebiler ancak Galatada dükkân tutup icrayi ticarete mezun idiler. Bütün yasaklar gibi, bir ara Üçüncü Selim zamanında bu yasağa da göz yumulmuş, başta Bağçekapusu gelmek üzere ecnebiler, İstanbulun çarşı boylarında dükkânlar açmışlardı; Hicrî 1221 Rebiyülevvelinde (M. 1806) İstanbul Kadısına gönderilen bir fermanda bunun önüne geçilmesi emrolunmaktadır:

«İstanbul şehri derununda dükkâncı Frenk olmayüp onlara Galata tarafı mahsus iken şimdi hekim ve ispençar (eczacı) ve tuhafçı diyerek Bağçekapusu etrafı bütün Frenk kıyafetinde dükkâncı olmuş, hattâ Divanyolunda dahi var. İktiza edenlere muhkem tenbih olunub daima taharri olunsun, her kimin dükkânında bulunursa dükkân kapatılıp gediğinin devlet tarafından zabtolunacağı bildirilsin...»

BAĞÇEKAPUSU BOĞAÇACI FIRINI — İstanbulun en eski ve meşhur fırınlarından biridir. Sirkeciden Eminönüne doğru, Dördüncü Vakıf Han önünden geçerek yüründüğüne göre, sağ kolda, köşedeki şekerci Mustafa müessesesini geçtikten sonra gelen fırındır. Bu satırların yazıldığı sırada eski şöhretini muhafaza ettiği iddia edilemez, emsali fırınlar arasında, işlek yol üstünde olduğu için iş yapagelir; oturup çöplenecek veya karın doyuracak müşterileri için küçücük bir yeri vardır. Boğaçası, böreği, lokması, peksimedi, tuzlu yağlı çubuğu (baton salesi) bulunur. Terbiyeli, eli yüzü temiz işçiler, çıraklar kullanır. Gaayet terbiyeli, çok temiz türkçe konuşan Koço Kuzulidis isminde bir Rum tarafından işletilmektedir (1951).

Meşrutiyet devrinde İttihad ve Terakki Fırkasına karşı en şiddetli muhalefeti yapan muharrir Ahmed Samim Bey meslekdaşı Fazıl Ahmed Aykaç ile beraber giderken bu fırının önünde bir meçhul şahıs tarafından tabanca ile vurulup öldürülmüştü (B.: Ahmed Samim).

BAĞÇEKAPUSU CADDESİ — 1934 Belediye Şehir Rehberinin 1 numaralı paftasında Arpacılar Caddesi adını taşıyan ve Eminönü meydanından Yenicami Büyük Valde Sebili önündeki dörtyol ağzına kadar devam eden ve tramvay hattı geçen caddenin eski adıdır; 1918 de neşredilmiş olan Necib Beyin İstanbul Rehberinin birinci paftasında da bu caddenin adı Bağçekapusu (Evyenis kapusu, Orea pîli) bu cadde üzerinde, Eminönü meydanından gelindiğine göre tahminen Bağçekapu boğaçacı fırınına yakın bir noktada bulunuyordu; fırın sur içinde kalıyordu.

BAĞÇEKAPUSU CİNAYETİ — 1932 senesi nisanının 28 inci perşembe günü iki kıymetli polis memurunun vazife başında şeha-

deti ve kaatil şeririn de katli ile neticelenmiş kanlı bir vakadır. Vakanın gazetelerden hulâsa edilen cereyan şekli şudur:

Balıkpazarında Külâhcı Hanından çıkan 35 - 40 yaşlarında pejmürde kıyafetli bir şahsı meçhul, Yenicami kemerinin önüne gelince, kendisinden şüphelenen bir polis tarafından takip edildiğini görür, hemen tabancasını çekerek kemerin içine dalar ve kaçmağa başlar. Sarışın ve Türk olmadığı belli bu meçhul adamı takip eden polis de peşini bırakmaz. Serseri, Mısırçarşısının Sultanhamamı kapusu önünden şimdiki Yapı ve Kredi Bankası Sokağına sapar. Polis, araya kalabalık ve otomobiller girdiğinden adamı gözden kaybeder. Adam banka köşesinden aşağı döner ve Yıldız Hamamının bulunduğu sokağa sapar ve tabancasını cebine koyar; bu sokağın dirseğini dönüp tramvay caddesine çıkınca yaya kaldırımında yürümeğe başlar. Fakat Ferid isminde bir çocuk, polisin gözden kaybettiği adamı takibe muvaffak olmuş, Dördüncü Vakıf Hanı önünde o zaman mevcut olan tramvay durak yerinde tramvay beklemekte olan bir polis memuruna: «Memur bey, bu adamı tut.. Polislerin elinden kaçtı!» deyince adam tekrar tabancasını çeker. O sırada han önünden geçmekte olan tramvayda bulunan Eminönü serkomiseri Şakir Bey arabadan atlayıp herifin üzerine atılır ve bileklerinden yakalar, fakat komiserin elinden sıyrılmağa muvaffak olan meçhul şahıs tabancasını Şakir Beyin tamgöğsüne boşaltır. Bu esnada Dördüncü Şube Pasaport memuru İsmail Hakkı Bey vaka mahalline gelir; kendini köşeye siper ederek şerire ateş etmeğe başlar. Bir tabanca duellosu olur, İsmail Hakkı Bey serseriyi avurdundan vurarak Valide Sebili önüne cansız serer, fakat kendisi de kasığından ağır yaralanır. Her iki polis memuru aldıkları yaralardan müteessiren ölürler. Meçhul ve maktül kaatilin hüviyeti üç dört gün tesbit edilemez. İlk muayenede sünnetsiz ve gayri müslim olduğu anlaşılır. Siyasî bir cinayet işlemeğe gelmiş bir anarşist olduğu zannedilir. Nihayet kendisini tanıyanlar çıkar ve hüviyeti tesbit edilir: Etonyalı Juliyos Lublik adında, vaktiyle zengin iken sefaletin dibine düşmüş bedbaht bir serseridir. İstanbulun muhtelif gazinolarında garsonluk, bulaşıkçılık yapmıştır. Nihayet işi hırsızlığa dökerken bu vaka olmuş, iki cana kıydıktan sonra katledilmiştir.

Reşid Hâlid Gönc

BAĞÇEKAPUSU İSKELESİ, KAYIKHANELERİ VE BEKÂR ODALARI — Bu satırların yazıldığı sırada (1951), Eminönünden nefsi Sirkeciye varınca Sirkeci rıhtımı diye anılan rıhtım yapılmadan önce, Bağçekapusu iskelesi, İstanbul limanının en işlek bir kayık ve yelkenli gemi iskelesiydi. Elimizde maalesef bir resim vesikası bulunmaktadır; fakat, Büyükşehrin denizden yapılmış eski tablolarını ve gravürlerini görmüş olanlar, tarih kaynaklarımızı da zevkli ve alıcı gözle okumuşlar ise, Bağçekapusu iskelesinin harikulâde pitoresk bir manzarasını tahayyül edebilirler; öyleysine ki, burada, ayak takımının, baldırı çıplak ve tabanı yarık tabakasından şehri şehîrin en üstün servetini temsil eden tüccarlarına varınca bir hayat didinmesi bütün gürültüsü ile hâkimdir. İstanbul piyasasının mihenk taşı olan Bağçekapusu iskelesiyle civar iskelelerde, asırlar boyunca İstanbul argosu konuşulmuştur. Yeniçeriliğin son yıllarında, ki bu asker ocağı bir haşarat yatağı haline gelmiş, kayıkçı, mavnacı, hammal gibi bekâr uşakları yeniçeri yazılıp envai habaseti irtikâb eder olmuşlardı; bu boydan insanların kesafet ile yaşadığı Bağçekapusu iskelesi ve civarı da türlü fuhuş ve rezaletin sokaklara taştığı bir semt olmuştu. İskele civarında, sur ile deniz arasında bir sıra kayıkhaneler, kahvehaneler, kahvehane ve kayıkhanelerin üstünde de bekâr odaları bulunmakta idi. Erbabı namustan kadınlar şöyle dursun, dört kaşlı delikanlıların bile geçemediği, giremediği bu yerler sık sık kanlı vakalara, şenî tecavüzlere sahne olurdu. Şehrin de en pis semtlerinden birisi idi. Sokaklar müzahrafat ile dolu, ahşab barakalar, bekâr odaları ise mütaaffin bir pislik meşheri halinde idi. Halk, Bağçekapusunun başlıca sokağına İstanbullu zarafetinin zevkiyle «Melek girmez sokağı» adını vermişti. Bağçekapusunun devlet eliyle ilk temizliği Hicrî 1227 (M. 1812) yılında yapılmıştır. Bu yıl içinde İstanbulda bir veba salgını oldu ve hastalık süratle yayılarak korkunç bir afet halini aldı (B. : 1227 Veba Salgını). Hastalığın başlıca kaynağının başta Bağçekapusu iskelesi gelmek üzere bekâr uşaklarının yaşadığı yerler olduğu nazarı dikkate alınarak bir

gün ânî ve kat'î bir emirle buralardaki kayıkhaneler ve bekâr odaları temellerine varınca yıktırıldı. Şânîzade Ataullah Efendi, meşhur tarihinde şu şayanı dikkat tafsilâtı veriyor: «Vebanın şiddetine fisku zina sebep olduğundan eşkıya mecmaı olan bekâr odalarının yıkılıp kaldırılmasına karar verildi; Şevvalin 18 inci cumartesi günü kaymakam paşa, mimar ağayı ve ocaklıdan bir mikdar zabitan ve nefer ve pek çok amele alarak Bağçekapusuna geldi, bizzat nezaret ederek mimar ağa amelesiyle Melek girmez sokağında ve kayıkhaneler üzerlerindeki odaların cümlesini birkaç saatte yıktılar. Kaptan paşa da Galata ve Kasımpaşa tarafındaki kalyoncu ve kalafatçı erazili odalarını yıktı. Kârgir hanlarda olan odalar boşaltılıp mühürlendi. O esnada gerek İstanbul ve gerek Galatada yıkılan, boşaltılan odaların bâzılarında vebadan henüz ölmüş kimseler bulundu, kendi komşularına sokaklarda yıkattırılıp kaldırtıldı. Odalardan, kimi yeni ölmüş, kimi hasta bir kaç da fâhişe çıkarıldı». İkinci Mahmud, fuhuş ve rezalet yuvası bekâr odaları yıkılan Melekgirmez Sokağında bir camii şerif yaptırılmasını emretti ve ve bu cemie pek mânalı olarak «Hidayet Camii» adı verildi. Şurasını da ehemmiyetle kaydetmelidir ki, Bahçekapusunun bu çirkin manzarası, yeniçeri ocağının lâğvı arifelerine, yani Üçüncü Selim ve Dördüncü Mustafa zamanlarına İkinci Mahmudun ilk saltanat yıllarına rastlar. Haliç surları tamamen deniz kenarında değildi. Sahil ile sur arasında şerit halinde bir arazi uzanmakta idi ki, burada iskeleler, kayıkhaneler, kahvehaneler, bâzı ticarethaneler ve depolar bulunmakta idi. Daha evvelki devirlerde, surun dışında İstanbulun bekâr uşağı hayatı hâkim olmakla beraber, Bağçekapusunda sur içinde kibar ve rical konakları ve namuslu ailelerin iskân ettiği sokaklar görülür (B.: Hidâyet Camii; Bağçekapusu Yangınları).

BAĞÇEKAPUSU VAKASI — Alemdar Mustafa Paşa sadaretinde H. 1223 (M. 1808), İstıranca taraflarındaki köyler halkından zengin oldukları rivayet edilen iki adamı haydutlar yakalar, soyduktan sonra mal taleb ederek birini işkence ile katlederler, ihtiyar olan diğerinin de bir ayağını keserek rehine gibi alıp götürürler; o civarda hayli şenaat icra ederler. Ayağını kestikleri ihtiyarın kardeşi İstanbula gelip diktatör sadırazama şikâyette bulunur, Alemdar Paşa da Boğaz nazırı Uzun Hacı Ali Ağaya haydutların yakalanmasını emreder, Nazır Ağa bölükbaşılarını göndererek İstıranca dağını muhasara ettirir ve sürgün avı gibi kuş uçurmayıp üç haydut ile ayağı kesilen köylüyü bir vadide kıstırır. Şiddetli bir müsademe ile haydutlardan birini ölü ikisini diri yakalarlar; bir kelle ile iki haydutu sadırâzamın huzuruna arzederler. Paşa, ihtiyar köylüye: «Ayağını kesen hangisi?» diye sorar, o da haydutlardan birin göstererek: «Bu idi!» der. Bunun üzerine paşa dâvacılara: İşte hasmınız! varın hakkından gelin!..» dedikten sonra diğerinin Balıkpazarında katledilmek üzere cellâde verilmesini emreder. Fakat, cezanın dâvacı tarafından takdir ve tatbiki o zamana kadar görülmemiş olduğundan her iki haydut da Balıkpazarında idam edilmek üzere cellâda verilir. Mahkûmlar, elleri bağlı cellâd ve yamakları nezaretinde siyaset yerine götürülürken kafilenin peşine takılan dâvacı kardeşlerden ayağı kesilen ihtiyar Bağçekapusunda haydutlardan ayağının kaatilini arkasından yakalayıp:

— Bre bunu nereye götürüyorsun?! diye cellâdın satırına sarılır. Cellâd köylüyü azarlayıp satırını vermeyince köylü cellâda:

— Bre mel'un! Sadırâzam efendimiz işte hasmınız, varın hakkından gelin diye bunun kârını bana sipariş etti diye bağırır ve hemen bir bakkal dükkânına dalarak eline geçirdiği kocaman bir bıçakla ayağını kesen haydudu orada, halkın gözü önünde parça parça edip boğazlar. Dâvacı köylüler intikamlarını alırken cellâtlar öbür haydudu ırgat pazarına götürüp katlederler.

Bibl: Câbî Said Vekayinâmesi.

BAĞÇEKAPUSU YANGINLARI — Bağçekapusu, İstanbulu harabezara çeviren büyük yangınların çoğunda tamamen kül olmuş semtlerdendir; meselâ Hicrî 1070 yangınında baştan başa yanmıştı; kendi içinden çıkmış iki yangın görüyoruz.

1724 yangını (Hicrî 1136 Cemaziyülâhırının sonuncu günü) — Bir perşembe günü idi; o zaman Bosna valisi bulunan Muhsinzade Abdullah Paşa konağından çıktı ve yalnız bu konak yandı ki, devrinin büyük ve pek güzel yapılarından biri idi.

1750 yangını (4 Rebiyülevvel 1163) —

Ateş bir pazar gecesi alaturka saat 9 da Şeyhülislâm Mehmed Said Efendinin konağından; çıktı; ve keza yalnız devrinin en güzel yapılarından biri olan bu konak yandı.

BAĞÇEKÖY — İstanbul civarı köylerindendir; Boğaziçinde Büyükdere'nin arkasında, Topuzlubend ile Beylikkoru altında geniş bir vâdide, bu satırların yazıldığı sırada (Mart 1951), 100 haneli ve takriben beş yüz nüfuslu bir köy idi; Büyükdere'ye 6,5, Kilyos'a 13 kilometredir. Eskiden bir Rum bahçıvan köyü iken Millî Mücadeleden sonra sekenesinin mübadeleye tâbi tutulaması ile Yunanistana gönderilen Rumlar yerine Selânik muhacirleri iskân edilmiştir. Yedi sekiz odalı ve iki katlı birkaç ev ve büyük bir kilise eskiden hayli mamur olduğunu gösterir; bostanları, bir gazino - meyhanesi, yanındaki Topuzlubendi ve az ilerisindeki Kameriçe veya Kamniçe menba suyu ile bir mesire yeri imiş. 1951 de 4 köy kahvehanesi, 3 küçük bakkalı vardı, fırını muattal olup ekmeği Büyükdere'den getirilmekte idi. Bu köyde kurulmuş olan orman mektebi son yıllarda İstanbul Üniversitesine bağlı bir fakülte halinde genişletilince, 1945 de köylünün en verimli arazisi bu müessese için istimlâk edilmiş, köylünün elinde pek az toprak kalmıştı, öylesine ki halkının çoğu bahçıvanlığı bırakıp yollarda, Büyükdere civarındaki müesseselerde ve Orman Fakültesi arazisinde amele ve gündelikçi olmuştu. Halbuki, köylünün an'ane ve selikasiyle telif edilebilse ve evlerde gereken temizlik ve sade bir konfor temin edilebilse, yaz ayları için pansiyonculuk Bağçeköylülere çok verimli bir iş olur; civarının tabiat letafeti ve iyi menba suyu ile, Bağçeköy muhakkak ki güzel bir dinlenme yeridir.

Köyün bir ilkokulu vardır; fakat bu mektebi bitiren köy çocukları içinde tahsile istidatlı ve hevesli çocuklar Sarıyerde bulunan ortaokula vasıtasızlık yüzünden gidememektedyirler.

Köyün ortasındaki meydanımsı bir yerin etrafında küçük bir cami (B.: Bağçeköy Camii), köy ihtiyar meclisi odası, parkımsı bir saha, Demokrat Parti lokali (eski gazino) bulunmaktadır; ihtiyar meclisi odasının yanında da bir yangın tulumbası, kancaları ve kortumu itina ile muhafaza edilmekte idi.

Bağçeköy civarı, yaban domuzu ve çutluk için avcıların uğrayageldiği yerlerdendir. Eski kilise altında ve Kilyos yolu üzerinde bulunan çeşmenin kötü bir talik ile

Bağçeköy Mescidi
(Resim: Reşad Sevinçsoy)

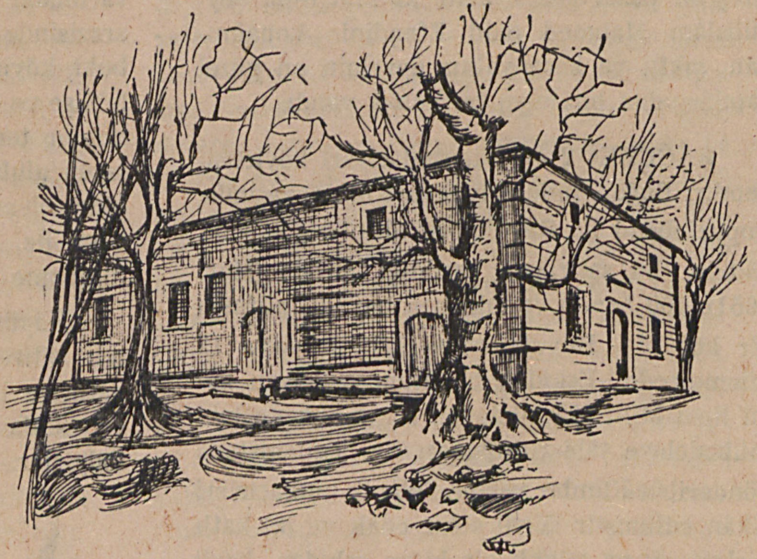
bir beyitlik manzum kitâbesi şudur:

Bağçeköy çeşmesi olmuştu zaman ile harab

Ameliyat taburu eyledi tâmire şitab.
Sene 1333

Köyün mezarlığı da köyün hemen kenarında gene bu yol üzerindedir; ki Kilyos'a doğru bir tepeciğe tırmanan bu yoldan Topuzlubendin kuş bakışı görüşü ve köyün panoraması cidden lâtiftir.

Bibl.: REK ve Ekrem Hakkı Ayverdi Gezi notu.

Bağçeköyde Ayios Yeoryios kilisesi harâbeleri, 1951
(Resim: Reşad Sevinçsoy)

BAĞÇEKÖY — Ressam Ahmed Ziya Bey merhumun 1319 (M. 1903) resim sergisinde teşhir edilmiş yağlı boya bir peyzajıdır. Bu satırların yazıldığı sırada eserin nerede, kimin elinde bulunduğu tesbit edilemedi.
Bibl.: Malûmat Gazetesi.

BAĞÇEKÖY BENDİ — (B.: Eski Bend, Topuzlu Bend).

BAĞÇEKÖY MESCİDİ — Boğaziçinde Büyükderenin arkasında bulunan bu isimdeki köyün mescididir. Eskiden bir Rum köyü olup halkı mübadeleye tâbi tutularak Yunanistana gönderildiğinde Selânik muhacirlerinin iskân edildiği Bağçeköy'de evvelâ Ayios Yorgios adını taşıyan kârgir kilise cami ittihaz edilmiş ve 1946 da, köyün ortasında meydanımsı bir açıklıkta bir mescit inşa edilerek kilise terkedilmiştir.

Dört duvar üzerine kiremit örtülü küçük, basit bir yapıdır. İç duvarları kötü nakkaş elinden çıkmış gayet zevksiz bûkalemun nakışlarla donatılmış ve çivi yazısını andıran pek bozuk ve acayip bir hat ile bâzı âyatı kerime yazılmıştır. Kayda değer hiçbir hususiyeti yoktur. Köylünün teberruları ile yapılan ahşap minaresi ancak dört yıl sonra 1950 de ilâve edilebilmiş olup minarenin dışı, 1951 Martında şerefesi korkuluğuna kadar çinko kaplanmış bulunuyordu.

BAĞÇEKÖY SU KEMERİ — Büyükdere - Bağçeköy yolu üzerinde, Bağçeköyün cenubunda ve pek yakınındadır. Onsekizinci asırda Birinci Sultan Mahmud tarafından yapılmış olan bu kemer, bazan bânisinin adı ile de anılır. Dr. Saadi Nazım Nirven «İstanbul Suları» adındaki eserinde Bağçeköy kemeri için şu satırları yazıyor: «Mimarî kaliteleri dikkate şayan olmayıp hattâ basit olan bu su kemeri İstanbul civarının en pitoreskleri arasında bulunup, bir yandan Büyükdere vâdisinin diğer taraftan Belgrad ormanının arzettiği muhtelif manzaralar arasında kendine mahsus değişik şekillerde devam eder. Hakikaten de, gerek meşhur çınar ağaçlariyle süslü o güzel ova ve ağaçlı kaba taş yamaçları temaşa edilsin, gerekse Belgrad Ormanı yeşilliklerine atfı nazar olunsun, her tarafta Bağçeköy su kemeri, zümrüt tepelere asılmış gümüş bir şerit halinde görülür».

Kraliçe Viktorya devrinin namlı İngiliz edibesi Miss Pardoe da «İstanbul» adındaki eserinde, bu kemeri şöylece tasvir ediyor ki aşağıdaki satırlar, İstanbul Ansiklopedisinin aziz ve kıymetli dostlarından, bir ara Haydarpaşa Lisesi Tabiiye Muallimi ve Eczacılığında bulunmuş geçirdiği ağır bir hastalıktan sonra İzmit'de ikaamet ederken 1959 yılı sonlarında vefat etmiş Nureddin Bey tarafından tercüme edilmiştir:

«Büyükdere Çayırında kurulmuş yüksek, zarif ve kadim bir kemerdir. Buradan etrafa çevrilen nazarlar eşsiz ve vâsi bir güzellik karşısında kalır. Dağ ve ova, kara ve deniz orman ve beyâban her yanda asilâne bir imtizaç ile imtidad eder, mevkiinin derin sükûtu

manzaraya hissedilmemesi imkânsız bir ruhaniyet bahşeder.

«Sonbaharda Türklerce patlıcan meltemi denilen bir mevsimde değişmeksizin şimali şarkîden esen rüzgâr Karadenizin korkunç dalgalarını garb kıyılarına çarparken burada can çekişen bir insanın mütemadî ağır, derin iniltilerine benziyen sesler çıkarır. Bağçeköy su kemerinden meydana gelen bu mahuf diyapazunun tesiri tüyler ürperticidir.

«Bağçeköy su kemerini yukarıda tarif ettiğimiz gibi bir fırtınalı günde gezmekten ise münasip bir mevsimde ziyaret etmek daha çok şayanı tavsiyedir. İnsan kuvvetinin, insan zekâsının bir zaferi olan Bağçeköy kemeri de yıpratıcı asırlar boyunca hâlâ yerinde durmaktadır. Fakat her beşer işi gibi o da tam değil, harabiyete namzettir. Muazzam taş inşaat zamanın dişleriyle, havanın itikâlâtiyle aşınmış ve gevşemiştir. Yarıklara dikenler, sarmaşıklar kök salmıştır. Bir tarafta koca çınar her bahar yeni bir tazelik gösterirken diğer tarafta beşerî âbide yıldan yıla zayıflamakta, çökmekte, muazzam kemerlerine harabiyetin izleri hakkedilmektedir.»

Arkadaşımız mimar ve ressam Reşad Sevinçsoy'un refakatinden mahrum kalmıştık; bu târihî eser hakkında aşağıdaki satırları yine ansiklopedimizin aziz dostu kıymetli bilgin Dr. Saadi Nazım Nirvenin «İstanbul Suları» adındaki güzel eserinden alıyoruz:

«Topuzlu Bend, Vâlîde Bendi ve Bendi Cedid'in (Bu isimlere bakınız) suyunun şehre akışları esnasında bir takım katmalar da katılır; Birinci Sultan Mahmudun Bağçeköy Kemeri yolu ile Acıelma mevkiine gelir.

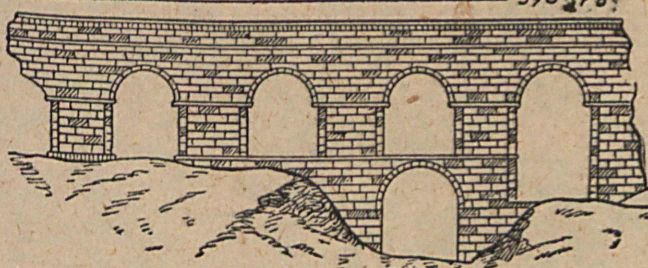
«Bağçeköy su kemeri Büyükdereden Bağçeköye giden şose üzerinde ve bu köyün cenubundadır. Kemerin 20 sivri kavsi (gözü) vardır; daha geniş eb'adda, açıklığı 7 metre 80, bir tek kavis (göz) daha bulunur, bu suretle yalnız bu noktada kemer iki katlı olmuş demektir (Şose kemeri bu noktada kateder ve bu geniş gözün içinden geçer). Diğer kavisler (gözler) 6 metre 14 santim - 7 metre 27 santim açıklığındadır. Kemerin boyu 420 metre 45 santimdir; yüksekliği 19 metre 57 santimdir. Kaidesi ikinci gözden aşağı 2 metre 77 santimdir; toprak üstü 3 metre 23 santim, su galerisinin geçtiği yer 2 metre 43 santimdir» (Eserin Taksim Suları bahsi).

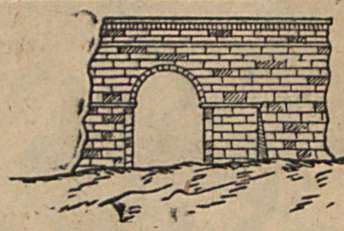
Miss Pardoe'nun «İstanbul» unda ingiliz ressamı W. H. Bartlett'in yaptığı iki Bağçeköy Kemeri gravürü vardır; biri kemerin uzaktan, umumî manzarası, biri de altından yol geçen gözün resmidir; umumî manzara yanlış, bu kemere aid değildir, Uzun Kemer'in resmi olup altına sehven Bağçeköy yazılmıştır.

BAĞÇELİ — İstanbulun eski gedikli meyhanelerinden biri olup Çaylak Tevfik merhum «Meyhane yahut İstanbul Akşamcıları» adındaki meşhur risalesinde bu meyhanelerin bir listesini verirken «Bağçeli» yi evvelâ Balat meyhaneleri arasında gösteriyor, fakat aynı eserde birkaç sahife sonra, akşamcısı çok olan meyhaneleri sayarken Samatyayı da kaydediyor. Her iki semt pek aykırı, Tevfik Bey de dikkat ve hafızasına güvenilir muharrir olduğuna göre bu kayıtların birinde bir tertip hatası olduğu muhakkaktır. Bağçeli'nin Samatyada da Balatta da yeri tesbit edilemedi.

BAĞÇELERÖNÜ SOKAĞI — Büyükadanın iskele semti sokaklarındandır. 1934 Belediye Şehir Rehberinin 32 numarası haritasında Kaptanıuri Sokağı ile Albayrak Sokağı arasında gösterilen bu yol, yerinde Mehmetcik Sokağı Albayrak Sokağı arasında uzanır.

(Mehmetcik Sokağı adı geçen rehber haritasında, iskeleden gelindiğine göre sol ta-

Bağçeköy Su kemeri
(Resim: Dr. S. N. Nirven)

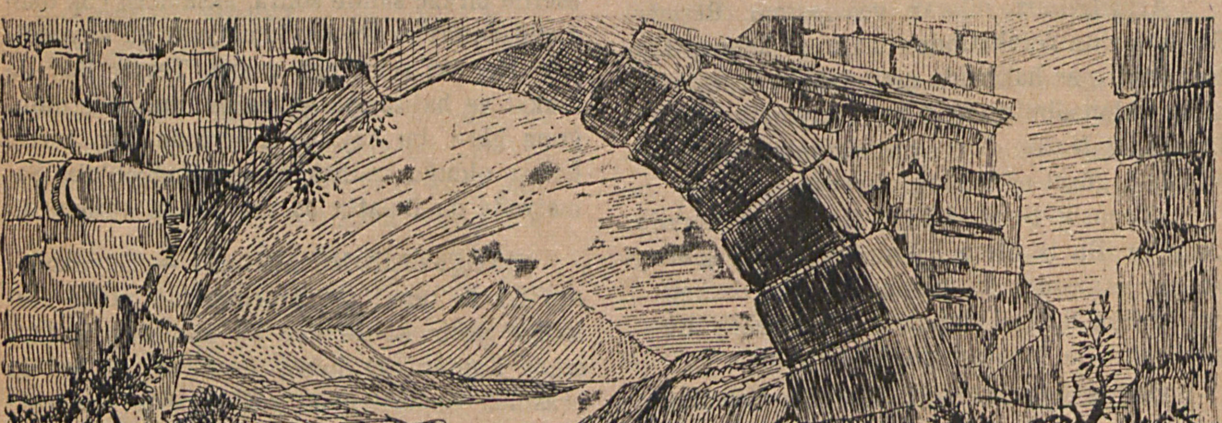
rafta gösterilmiş olup sokak levhaları asılırken her halde hoş olmayan hatalara düşülmüştür). Mehmetcik Sokağı kavuşağından yüründüğüne göre bir araba rahat geçebilecek genişlikte olup sola doğru hafif bir kavis çizer. Asfalt dökülmüş olan sokağın iki kenarında kısmen kaba taş döşeli, kısmen asfalt dar yaya kaldırımı vardır.

Sokağın sağ başında bağçe duvarı parmaklıklı, panjurları beyaz boyalı iki katlı ahşap bir köşk, yanında yine bağçe içinde iki katlı ahşab bir köşk, onun yanında dört katlı Anadolu Klubü; sol tarafında klübün yüksek tel kafesli tenis kortu vardır.

Sokağın sol başında beyaz boyalı. Giriş kapusu merdivenli, bir yan cephesi kâgir taraçalı üç katlı ahşab bir köşk vardır. Daha ileride duvarları demir parmaklıklı, bahçeli, ikişer katlı mamur ahşab köşkler sıralanır.

Yolun iki kenarı ağaçlarla tezyin edilmiştir. Albayrak Sokağı kavuşağı sağlı sollu bağçelerdir; Peşkeş Sokağı bir döryolağzı yaparak kesişir. Bu sokağın levhası, görülemedi (Şubat 1960). **Hakkı Göktürk**

BAĞÇELİ HAMAM — Beyoğlunda, İstiklâl Caddesinde, kendi adına nisbetle isimlendirilmiş sokak içindedir ki, külhan kapusu cadde üzerinde olup ekseriya kepengi inik olarak durur. Belediye Kütüphanesinde Muallim M. Cevdet merhumun vakıf kitapları arasında bulunan ve Birinci Mahmud devrinde tanzim edilmiş olan İstanbul hamamları üzerine bir defterde bu Bağçeli Hamam da bulunduğuna göre, yapı tarihi olarak Onyedinci asır sonları ile Onsekizinci Asır başları gösterilebilir. Karşısında, cadde üzerinde bulunan Hüseyinağa camii vakfiyesini tetkik imkân elde edilemedi, hamamın inşası camiin yapısına bağlanırsa Onaltıncı Asır sonlarına kadar gidilebilir. Hamamın yapısı müteaddit tamirlerle hayli değişmiş olacaktır, zira yapısından da inşa tarihi tahmin olunamadı. Yukarıda zikredilen defterde iki nefer müstahdemi olduğu kaydedilen bu tek hamam, Beyoğlu semtinin imarı bir asrı bile doldurmamış olduğuna göre, etrafı kabirlik bahçelik, müşterisi az bir hamam idi. Bu satırların yazıldığı sırada ise (1951), Bağçeli Hamam ci-

Bağçeköy Su kemeri
(W. H. Bartlett'den O.Z. Çakaloz eli ile)

varı nüfus kesafetinin fazla ve bekâr takımının da çok bulunduğu bir semt haline gelmişti; içinde, natır ve dellâk, yazın 8, kışın 10 - 12 kişi çalışmakta idi; canı sıkmıyacak kadar iş yapıyor demektir. Hamamı, İstanbul Ansiklopedisi adına gören Üsküdarlı Vâsıf Hoca aşağıdaki notları tevdi etmiştir: «1 kapu numarasını taşıyan Bağçeli Hamam, Vahan isminde bir Ermeninin tahtı isticarındadır. İkinci Abdülhamid devrinde Ragıp Paşa Rumeli Hanımı yaptırırken hamamı da mülk edinmiştir, hâlen veresesinden Cemal Bey isminde bir zata ait imiş, Camekân kısmında sağlı sollu soyunma sofaları, üst katta da soyunma odaları vardır. Müşterilere, diğer hamamlarımızda olduğu gibi çamaşır koymak için bohça verilmeyip duvarlara muntazam askılar yapılmıştır. Soğukluğunun sağında iki temizlik hücresi, solunda da iki göz ayakyolu vardır. Asıl hamam kısmında ise, sağda iki halvet vardır, karşı duvar ve sol duvar boyunca da 9 kurnası bulunmaktadır, ortada mustatil şeklinde küçük bir göbek taşı vardır».

Bağçeli Hamamın İstanbul tarihçesinde şirin bir hâtırası vardır: Rumî 1306 İkincikânununda (Milâdî 1890) Türkiyeye ilk defa olarak gelen Japon bahriyelilerine bu hamam tahsis edilmiş, Japon gemicileri, burada, izaz ve ikram görerek meccanen yıkanmışlardı.

Bu hamamın dış resmi, civarındaki binalar yüzünden yapılamadı; içerisinin resmini yapmak ve plânını çizmek için gönderilen bir ressam - mimar arkadaşımıza da hamam sahibi müsaadede bulunmadı. Bir şehir kütüğünü tesbit ederken asîl ve necip feragatimizin karşılaştığı bu mânasız hoyratlığı bu kütüğe esefle kaydetmekten kendimizi alamadık.

BAĞÇELİHAMAM SOKAĞI — Beyoğlunda Kâtipmustafaçelebi mahallesinde, İstiklâl Caddesiyle Ahududu sokağı arasında uzanan bir dirsekli küçük bir ara sokaktır. Adını, üzerinde bulunan 1 kapu numaralı Bağçeli Hamamdan almış olup kayda değer bir hususiyeti yoktur.

BAĞÇELİ HAN — Fatihte bir bekâr hanıydı; Onaltıncı Asır yapısı olduğu söylenirdi; 1310 daki büyük zelzelede kısmen yıkıldı; geri kalan kısmı da bilâhara yıktırıldı. Yeri tesbit edilemedi.

Saim Turgud Aktansel

BAĞÇELİ KAHVE SOKAĞI — Kumkapuda Çadırcıahmetçelebi Mahallesi sokaklarındandır. Gedikpaşa caddesi ile Bâlîpaşa yokuşu arasında, iki arabanın geçebileceği genişlikte, kabataş döşeli, ortası kanbur, yaya kaldırımları çimentodan bir aralık sokaktır. Bâlipaşa yakuşu kavuşağı köşesinde dörder katlı iki kârgir ev ile iki kenarında aralarında bir arsa bulunan üçer katlı kâgir evler de umumiyetle gayri müslim aileler oturmaktadır. Dükkân olarak bir kunduracı vardır (Şubat 1960).

Hakkı Göktürk

BAĞÇE SOKAĞI — Kuzguncuk sokaklarındandır; icâdiye Caddesinin bitiminde sol koldadır. 1934 Belediye Şehir Rehberinin 27 numaralı haritasında Ayçiçeği Sokağından başlıyan Bahçe Sokağı, yerinde, Ayçiçeği Sokağı, Simitçitâhir Sokağı ve Bozdağı Sokağı ile yaptığı dört yol ağzı ile isimsiz bir patika arasında uzanır. Bağçe Sokağı ile bir dörtyolağzı yaparak kesişir. İki araba geçecek genişlikte, sağa sola kavisli, yarısı kabataş döşeli ve yarısı toprak bir yoldur. İkişer üçer katlı ahşab ve kâgir evleri Türk ve gayrimüslim aileler meskenleridir. Sağ kolda çukurda kalmış iki gâgir evin ikinci hatlarına sokaktan birer beton köprücükle girilir. (Şubat 1960).

Hakkı Göktürk

BAĞÇIVANLAR — İstanbul Bağçıvanlarını, Müslim ve Gayrimüslim, vüzera ve kübera saray ve konaklarının bağçelerinde çalışanlarla şehir içinde ve sur haricinde ve şehir etrafındaki bostanlarda işleyenler olmak üzere iki sınıfa ayırmak mümkündür.

Konak ve saray bağçelerinde çalışan bağçıvanlar, umumiyetle bekâr uşağı olup efendilerinin kefaleti altında bulunurlardı ve istisnasız, o kapunun arabacısı, seyisi, ayvazı gibi sair müstahdemleri ile beraber kendilerine tahsis edilen bir yanaşma odasında yatıp kalkarlardı; kapularından çıktıkları veya çıkarıldıkları takdirde de yeni bir kapu buluncaya kadar bir bekâr hanında kalırlardı.

Bostan ve bağçe işleyenlere gelince, Büyükşehrin sair esnafı gibi gedik usulüne tâbi idiler. Gedik sahibi bağçıvanlar, bostan ve bağçelerinde çalışan bekâr uşaklarına kefil olduktan maada, yanlarında çalışan yanaşma

ve ırgatların sayısı da bağçe ve bostanlarının büyüklüğüne göre tesbit ve tahdit edilmişti. Gedikli Bağçıvanlarda, İstanbulda, pirleri ve yiğitbaşıları ile bir esnaf loncası halinde toplanmıştı ve bir de, hükûmet tarafından tâyin edilen «bağçıvanlar kethüdası bulunmakta idi. Devlete verdikleri vergi de Tersanei âmireye tahsis edilmişti. Gedikli bağçıvanların vergisi Tersaneye senevî beş yüz nefer imdadiye olarak tesbit edilmişti; yani Tersanede daimî olarak çalışan beş yüz ırgadın temini bağçıvanlara tahmil edilmişti. Bu ırgatları kaptan paşalık tutar, onar para üzerinden yevmiyelerini de bağçıvanlar kethüdası toplayıp memuru mahsusu marifetiyle ırgatlara dağıtırdı; beş yüz nefer ırgadın senelik yevmiyesi 88,500 kuruş tutardı. Fakat bağçıvanlardan Tersane iradiyesinin tahsili daima sızıntılara yol açar idi. Zaman zaman bağçıvanlar «Tersanemiz vardır!..» diyerek İstanbul Kadılığı tarafından konulan narha riayet etmezler, meyva ve sebzelerini narhtan üstün fiyatla satarlardı. Bağçıvanlar kethüdası tarafından tersane imdadiyesinin tahsili de hayli güç bir iş olduğundan gedikli bağçıvanlardan bazılarına da hakikaten gadredildiği muhakkak idi. Hicrî 1242 (M. 1826) yılında, bugünkü mânada belediyeye doğru ciddî bir adım atılarak bir ihtisab Ağalığı kurulur iken ve bir nizamnamesi tanzim edilirken bağçıvanların Tersane imdadiyesi de esaslı bir şekilde tesbit edildi. İstanbulun dört kadılığında (İstanbul, Galata, Eyyub ve Üsküdar kadılıklarında) kayıtlı ne kadar gedikli bağçıvan esnafı varsa, bağçıvanlar kethüdasiyle beraber ihtisab ağalığına çağrıldı. Tersane imdadiyeleri olan 88,500 kuruş bağçe ve bostanlarının büyüklüğüne ve dolayısiyle gedikli bağçıvanların servet ve kudretlerine göre aralarında bir sureti âdilânede taksim edildi; ve senede dört taksit ile bu parayı kethüdalarına teslim etmeleri tebliğ edildi; bundan gayri kendilerinden her ne isim altında olursa olsun gerek para gerek sebze veya meyva taleb edilirse vermemeleri ve taleb karşısında kalırlarsa hükûmete şikâyette bulunmaları bildirildi. Bağçıvanlar kethüdası, her taksiti toplayınca ihtisab ağalığına yatıracak, ihtisab ağalığı (belediye) de bu parayı tersaneye (kaptan paşalığa) verecekti. Buna karşılık, gedikli bahçıvanlar da, mevsimine, gününe göre, ihtisab ağalığı tarafından tesbit edilen narhtan fazlasına sebze ve meyva satamıyacaklardı.

Bu usul, devlet vergi sisteminin ve Tersane teşkilâtının esaslı islâhına kadar devam etti.

İstanbul Ansiklopedisinin aziz ve muhterem dostu Vâsıf Hoca merhum «Bağçeler ve Bağçıvanlar» hakkında 1946 yılında şu notları tevdi etmiş idi:

«Fakir ve orta halli kimseler bağçelerinin vüs'atına göre en leziz olan sâilerinin semeresini iktitaf etmek ve ektiklerini biçip yemek üzere biraz nâne, tere, dereotu, maydanoz, salata, turp eker; hele akşam yemeklerinde bir ağacın altına çoluk çocuk toplanıp neşvünema bulanlardan toplayıp miskler gibi koka koka taze taze yerler. Yerleri daha büyük olup zahmete katlanırlarsa domates patlıcan, kabak, biber, salatalık ve emsali sebzelerden de müstefid olurlar. Konak bağçeleri sahiplerinin istitaatı maliyeleri de müsait olacağından bir bağçıvan tutarlar, evvel emirde bağçenin tarh ve tanzimi şart olduğundan havuzlar ve kuyular kazdırılır, fiskiye ve sakız dolapları kurulur; çiçekler sulanır, mevsimine göre aşılar yapılır, güzel ve nadide meyva ağaçları dikilip meyvalar yetiştirilir; münasip bir mahalle kameriye yapılır, ortaya bir lâmba asılıp geceleri oturulur. Bağçe de büyükse her nevi sebze yetiştirilir, sepet koltukta sebzeci dükkâına gidip gelmek külfeti ortadan kalkar ve çiçeği burnunda sebzeler yerler. Bir de hususî çiçek bağçeleri vardır ki, envaı çiçekler yetiştirilip çarşıda, pazarda ve bağçede satılır, sahibi bilgisi nisbetinde istifade eder.

Bağçıvanlar Türk, Ermeni, Rum, Bulgar olup ekseriyet bağcılarda olduğu gibi Arnavutlardadır. Çiçek bağçelerinin kısmı âzamı Rumlar elinde gibi bir şeydir».

Rind ve külhani şairlerimizin kalemlerinden çıkmış ve esnaf güzellerinin şânında yazılmış «şehrengi» namı ile maruf manzum risalelerde ve yine esnaf güzelleri üzerine yazılmış destanlarda bağçıvan güzellerine rastlanamadı; fakat hezel ve mizah yollu birkaç şey görüldü. Meselâ Süruri, meşhur hezeliyatında :

Bağçıvanın oğlu kim bir genç irisi tâzedir
Gösterüb dolma kabağın sâkı bî mû koymuş ad

diyor. Abdülâziz veya İkinci Abdülhamid devrinde kaleme alınmış olduğu tahmin edilen «Reşid Efendi Hezeliyatının Şerhi» ismindeki el yazması risalede de şöyle bir fıkra vardır:

«Petro derlerdi. Yedikule dışında bağçıvanın oğlu gayetle dilber urum oğlanı idi. Bedestanî Mehmed Beyefendi ki Tavukçu deyu mülâkkabdır, ağnıyadan Âşir Efendiye bir nadide sünbül soğanı ile bir gül fidanı gönderir, bu Petro civan eliyle, Reşid Efendi merhum o gün konakta imiş, şu beyti söylemiştir:

Görüb Tavukçu Mehmedin yeni açmış sünbülünü
O bağçıvan güzeli unutmuş sandım kâkülünü

Bu beyit dahi gül içindir :

Süzme ayak, gümüş baldır, âyine sinei pâki
Koydum o gülün adını bendeniz «Civan Petraki».

BAĞÇIVANOĞLU — 1890 - 1895 arası Langa'da güzelliği dillere destan olmuş bostan yanaşması bir Bulgar gencidir; o devri yaşamış ve çok zengin hatıralar bırakmış olan Üsküdarlı Halk Şâiri Vasıf Hoca bu gencin adını İvanço olarak hatırlıyor, ve «genç irisi, onbeş onaltı yaşlarında, soyunupda meydana çıksa nice babayiğitleri vücudunun sıhhat ve kuvvet taşan güzelliğine imrendirecek, desteye çıkabilecek pehlivandı, bir koca prasa küfesini sırtına alınca bana mı demezdi; rindî bî pervâ âşıkları saçının telleri kadar çoktu; güzel yanaşmayı görmek için kibar ve ricâl takımından dahi bostana gidenler olurdu; bostanda yer yer işret sofraları kurulur, İvanço da ortalıkta pervane gibi dolaşıp türlü cilvelerle sakilik ederdi». diyor ve hazin âkibetini de şöylece anlatıyor: «Güzelin düşmanı çoktur derler; bir gece bostanda yatarken ötedenberi kendisine karşı kötü efkârı bulunan yine ayni bostanda yanaşma ve yine Bulgar milletinden Hristo adında bir adamı kama ile cerh ve katl ve firar etti; kaatil oğlanı tam iki ay sonra İstranca dağlarındaki ormanlarda korucular yakaladı; yâranımız ile Belgradcık köyüne gitmiştik, oradan geçirdiler, gördüm. Cinayeti müteakip poturunu dahi ayağına çekmeden bir iç donu bir gömlek, yalınayak başı kabak firar etmiş, iki ay ormanlarda ot, kök yemiş, üstündekiler de lime lime döküldüğünden âdeta çırıl çıplak bir hâli vahşetde idi. Belgradcık köyü muhtarı Vasil Efendi çocuğa acıdı, çamaşır ile bir potur, bir yelek, başına bir fes, yarılmış, kan içinde ayaklarına da bir çift kundura verdi. Muhakemesi esnasında bostanın müdavimleri tarafından da çok yardım gördü; ortada namus müdafaası olduğundan maktûl yanaşma Hristo da muhitinde suiahlâk ile tanınmış bulunmakla bir veya bir buçuk senelik bir mahkûmiyet ile kurtuldu; müddeti mahkûmiyetini doldurup çıktığında kısa bir müddet ayni bostanda çalıştı, fakat mahpushanede iken esrar keyfine müptelâ olduğundan hem safiyeti ahlâkını hem de tarâveti hüsnünü kaybetti, giderek hâneberdûşan arasına karıştı; vak'adan üç beş sene sonra bir gece Galatada bir balozun kapusunda dilenirken gördüm, yüzünü kara ve mühmel bir sakal çevirmiş, saçı sakalına karışmış, meşhur Bağçıvanoğlu olduğuna on bin şahit isterdi, yirmi iki yirmi üç yaşlarındaki genç kırkını aşkın görünüyordu; aradan yarım asırlık bir zaman geçtikten sonra bize Bağçıvanoğlunu hatırlatan ve İstanbul Ansiklopedisi için bu satırları yazdırtan, evrakı perişanimiz arasında sakladığımız cinayet mahkemesinin o zamanki gazetelerde intişar etmiş bir ilânı olmuştur; hattâ bu gazete elime geçtikten sonradır ki Üsküdarlı kâtip âşık Râzinin bende bulunan mecmuai eş'arında bu Bağçıvanoğlu için yazılmış bir manzume bulunduğunu da tahattur ettim. Genç Bulgar yanaşmasının adı resmî ilânda da İvan diye yazıldığı halde Razi merhum bunu Yuvan diye telâffuz ediyor; manzume şudur :

Rûhi revânım idi, tâze civanım idi
Çelîpâsı sînede, Bulgar Yuvânım idi

Allı güllü mintanı, bağçıvanın fettanı
Langadaki bostanı köşkün, eyvânım idi

Potur kuşak köhnece yaraşır mı o gence
Çuhalar kesitrince âbı hayrânım idi

Ayak yalın baş kabak o güzelim el ayak
Balçık içinde hem bak şehbâz devânım idi.

Katmer sünbül kâkülü yanakda billûr gülü
Yüzde hicâbın tülü bir erguvânım idi.

Germâbei sefâde, gehî günci cefâde
Refik râhi vefâde o bağçıvânım idi.

Gönlüm muhtâcı idi, derdim ilâcı idi
Başımın tâcı idi genci divânım idi.

İlân da şudur: «Lângada Bulgar Hristonun Çıngıraklı Bostan denmekle maruf bostanında mukim yanaşma Bulgar milletinden şâbı emred, genç irisi pehlivan yapılı, uzun boylu, sobu çehreli, esmer, kara kaşlı ka-

ra gözlü, âdetâ burunlu İvan veledi Toşef mezkûr bostanda yanaşma yine Bulgar milletinden 22 yaşında Hristoyu bıçak ile cerh ve katilden maznun olup hali firarda bulunmakla her ne mahalde teşhisi mümkün oldukta derdesti bâbında ilân olunur».

BAĞÇIVANOĞLU (Kevork Efendi) — Ermeni kaynaklarında Bardizbanyan (Bahçıvanyan) ve bilhassa Kevork Amira Papazyan namı ile maruf geçen asrın meşhur sarraflarından ve seçkin devlet ricalinden. Annesi tarafından sarraflar kethüdası Tarpiyan Mardiros Amiranın torunu ve Kumkapu Surp Astvadzadzin kilisesi hayırhahlarından Papazoğlu Cevahirci Haçatur Ağanın (ölümü 1848) oğludur. Papazyan soyadını, kendi ifadesine göre, Eğinli keşiş Haçaur'dan almıştır ki bu şahsın da pederinin büyükbabası olması kuvvetle muhtemeldir. Zira mezkûr rahibin, Keçecizade İzzet Molla'nın (1750 - 1830) hatıratında, pederi Konya mevlevilerinden Mustafa Efendi (doğumu 1720) ile birlikte İstanbul'a gelmiş olduğu kayıtlıdır.

Kevork Efendi, vasiyetnamesindeki kayda göre 1807 yılı Haziran ayında İstanbulda doğmuştur. Aynı kaynağa göre, onbir sene kadar mektepte ermenice ve türkçe okumuştur. Otobiyografisinde ise 12 yaşında kuyumculukla meşgul olduğu kayıtlıdır. Bundan sonra bir müddet tülbentçilikle iştigal etmiştir. 17 yaşında iken pederinin Çuhacı hanındaki odasında cevahircilik yapmağa başlamış ve elde ettiği bir miktar sermaye ile Hacıyan Parseh Ağa ile ortak olarak Edirneli sarraflarla poliçacılık yapmıştır. Bilâhare, Sebuhoğlu Hacıyan Mıkırdıç Ağanın (1796 - 1856) odasının direktörlüğünü ifa etmiştir. 1829 da Kumkapudaki Ermeni Mektebine nazır tayin olunmuştur. 1834 de Edirneli Bağçıvanoğlu Avedis Ağa (1804 - 1904) ile, uzun müddet devam eden bir şirket kurmuştur; Bağçıvanoğlu soyadı da bu şahıstan kendisine intikal etmiştir. Bu şirket Hazine Müdürlüğü ile ilgisi olan işlerle meşgul olmuştur. Aynı yıl, sarraflar esnafının ikinci sınıfına yükselmiştir. Mezkûr tarihte, Darphanei Âmirede, Nizam Mahkemesine İradei Seniye ile âza tayin edilmiştir. Müteakiben, Hazinece taahhüdleri kabul olunarak sarraflar esnafının birinci sınıfına terfi etmiştir. Fakat bir müddet sonra, sarraflar esnafının lâğvı ile büyük zararlara maruz kalmıştır. 1837 de Usdik Hatun isminde Hasköylü bir kızla evlenmiştir. 1839 da, bütün Rumeli varidatını Hazineye teslim aden Rumeli Kumpanyasına direktör tayin olmuştur. 1841 de, yangın mülâhazasiyle ve kendi şahsî masrafı ile, hükûmetten müsaade alarak Yeni Kapuda Kumsal Sokağından Bostana gitmek için kaleden yeni bir kapı açtırmıştır ki «İçeri Yeni Kapı» olsa gerektir. 1842 de, Yeni Kapu Ermeni Kilisesinin inşaat müsaadesini almış ve maddî cihetten yardımda bulunmuştur. 1843 de, Kumkapu Surp Astvadzadzin kilisesine mütevelli tayin olmuştur. Aynı yıl, Yedikule Ermeni Hastahanesinin kapanmış olan mumhanesini 40.000 kuruş sermâye koyarak yeniden ihya etmiştir. 1851 de İradei aliye ile Maliye Hazinesinde Tahsilât Meclisine âza tayin olmuştur. 1853 de Maliye Muhasebat Komisyonuna âzâ seçilmiştir. 1856 da Şirketi Hayriyenin teşekkülüne iştirâk etmiş ve vasiyetnamesine göre onyedi sene, otobiyografisine göre ise onüç sene İdare Meclisi âzalığında bulunmuştur. 1859 da, yeni hazırlanan Ermeni cemaatının Nizamnamesini tetkik eden heyete dahil olmuştur. 1860 sıralarında, Yedikule Ermeni Hastahanesine ve Üsküdar'ın Selâmsız semtinde bulunan Patrik Nalyan'ın (1701-1764) su vakfına mütevelli seçilmiştir. 1861 de de Sarraflar Kethüdası olmuştur; ayni tarihde kendisine mütemayizi sâni rütbesi tevcih edilmiştir. 1863 de Kumkapudaki Surp Harutyun kilisesine 50.000 kuruş vasiyet etmiş ve bir kısmını da ödemiştir. Mezkûr kilisenin bahçesinde kabrini de hazırlatmış ve kimse mâni olmasın diye Saray'dan da «buyuruldu» temin etmiştir. 1865 de, ihsanı Şâhane ile ulâ rütbesiyle taltif edilmiştir. 1866 da, Maliye Hazinesinde Divanı Muhasebat âzası tayin olunmuştur. Aynı yıl, şahsî dostu Midhat Paşanın himayesinde, Emniyet Sandığının kuruluşunu tahakkuk ettiren baş-

Bağçıvanoğlu Kevork Bey (Resim: Nezih)

lıca şahsiyet olmuş ve biraderleri Mıkırdiç ve Ohannes Efendi Papazyanlara kefalette bulunarak, birincisini müdür ve ikincisini de sandık emini tayin etmiştir. Sermaye koyanlar meyanında da, Midhat Paşa (50 altun) ve paşa ve Viyana Sefiri olan Sadullah Bey'den (20 altun, sonra on altunla Kevork Efendi gelmektedir. 1867 yılı Haziran-Temmuz aylarında Abdülâziz'in Avrupa seyahatinde Sultana refakat edenler meyanında bulunmuştur.

Bu sıralarda, Sadırâzam Fuad ve Âli Paşalarla diğer Devlet ricalini, Yenikapu'daki yalısında bir pazar akşamı yemeğe dâvet etmiştir. Yerli ve Avrupalı musikişinasların iştirakiyle büyük resmî kabul olmuş ve sokaklar donatılmıştır. Bir müddet sonra da, Sadırâzam Midhat Paşa'ya ve yirmiden fazla diğer vükelâya, Üsküdarda, Tophanelioğlundaki köşkünde yine bir Pazar akşamı ziyafet vermiştir. Yeniden büyük şenlikler olmuş ve misafirleri gece saat beşe kadar köşkte kalmışlardır.

9 Ocak 1877 de, Midhat Paşa'nın Ermeni Patrikhânesini ziyaretinde, Kevork Efendi de dâvetliler ve nutuk irad edenler arasında bulunmuştur. Aynı sene, Yenikapıda, Ermeniler arasında tedrisatı inkişaf ettirmek gayesi ile kurulan bir heyetin başlıca şahsiyeti olmuştur.

Midhat Paşa'nın sukutundan sonra saadetlû Papazyan Kevork Efendinin de yıldızı sönmüş ve ölümüne kadar gölgede kalmıştır. Son yıllarda hafızasını kısmen kaybetmiştir. İrtihali 25 Haziran 1885 de vuku bulmuş ve Yenikapı, kale dışı Surp Arutyun Kilisesinin bahçesinde hazırlamış olduğu kabre defnolunmuştur.

Otobiyografisine göre, iki defa Patrikhane idare meclisine, iki defa da cismanî ve umumî meclislerine âzâ seçilmiştir. Fuad Paşanın da teveccühünü kazanmıştır. Tarihçi A. Mırmıryan'a göre Amiraların soncusudur.

İşbu makalede başlıca kaynaklarımız, Kevork Efendinin ermenice muhtasar otobiyografisi ve türkçe vasiyetnamesi olmuştur. Mezkûr vesikalar, son defa, müşarünileyhin torununun oğlu müteveffa Dr. Arto Mezburyan'ın (1879-1957) nezdinde bulunmakta idi.

Kevork M. Pamukciyan

BAĞÇIVANZÂDE ALİ — Onsekizinci Asır başlarında, İstanbulun namlı derviş sâzendeleridendir; bilhassa taksimde hüner sahibiydi, kendisinin de besteleri vardı; şiirle meşgul olmuş ve «Şehrî» mahlâsını almıştır. Hemen bütün ömrünü Ümmî Sinanzâde Hasanefendi tekkesinde geçirmiş ve zamanının bu meşhur şehrinden inabet almıştır. Hicrî 1110 (M. 1699) sonlarında ölmüştür. Sâlim tezkiresinde Bağçıvanoğlu Derviş Ali'nin şu rubâisi kaydedilmiştir:

Biz meygedei aşkda Şehâ cur'a keşânız
Biz fakrü fenâ içre bugün şâhi cihânız
Nâmiyle bize gerçi ki insan didiler
Ma'nide Beyim bendei bî kevnü mekânız.

BAĞDAD CADDESİ — (B.: Bağdad Yolu ve Caddesi).

BAĞDAD FETHİ DONANMASI — Onyedinci Asır ortalarında, Dördüncü Murad'ın imparatorluk tahtına cülûsunun tezine, Bağdad İranlıların eline geçmiş ve bu şövalye hükümdarın hemen bütün devri saltanatı İran harpleriyle dolmuş, Bağdadın geri alınması isteği, Anadoluda ve Rumelinde, Türk camiasının her ferdinin kalbinde bir aşk heyecanı ile yaşatılmıştı. Bu arada İstanbulluların gönlünde de, Bağdad, hasretle anılan bir isim olmuştu.

Bağdad üzerine gönderilen orduların serdarlarından Hafız Ahmed Paşanın genç hükümdara gönderdiği manzum bir mektub ki, şu mısralarında da görüldüğü gibi:

Aldı etrafı adüv imdada asker yok mudur
Din yolunda baş virir merdâne bir er yok mudur

Bir aceb girdâbe düşdük çaresiz kaldık meded
Âşinâlar zümresinden bir şinâver yok mudur

Âteşi sûzanı âdâye bizimle girmeğe
Dehriçinde imtihan olmuş semender yok mudur

Dergehi âli Murada nâmemiz isâline
Bâdı sarsar gibi câpik bir kebûter yok mudur

Bir feryadnamedir; ve ona Dördüncü Murad tarafından aynı vezin ve kafiye ile verilmiş cevap:

Hâfızâ Bağdada imdad itmeğe er yok mudur
Bizden istimdad idersin sen de asker yok mudur

Düşmeni mat itmede ferzâneyim ben dir idin
Hasma karşu şimdi at oynatmağa yer yok mudur

....

ki, on bir beyitlik bir manzumedir; Büyükşehirde halk ağzına düşmüş, sık sık göz yaşları ile okunurlardı.

Nihayet «Bağdadı bihiştâbâd» ın fethi, Hicrî 1048 (M. 1639) yılında bizzat Dördüncü Murad'a nasib olmuş, fetih müjdesini de İstanbula, Ramazanın onuncu günü (1639 İkincikânunu) vezirlerden Musa Paşanın tatarı getirmişti; üç gün sonra da Mirahur Halil Ağa gelerek Padişahın fetih donanması fermanını getirmişti. 1638 — 1639 kışı çok sert olarak devam ediyordu. İstanbul, bir arşın kar altında idi. Bununla beraber İstanbullular, Bayramın üçüncü gününe kadar «azim şiddeti şitada» yirmi gün ve gece devam eden bir Bağdad fethi donanması yaptı.

Bibl. : Naimâ Tarihi, III; Mehmed Halife, Tarihi Gilmânî.

BAĞDAD İSKELESİ, BAĞDADİSKELESİ HAMMALLARI — Eski Üsküdarlılar, Bağdad Yolunun başlangıcı olduğundan dolayı Üsküdarın büyük iskelesine Bağdad İskelesi derdi.

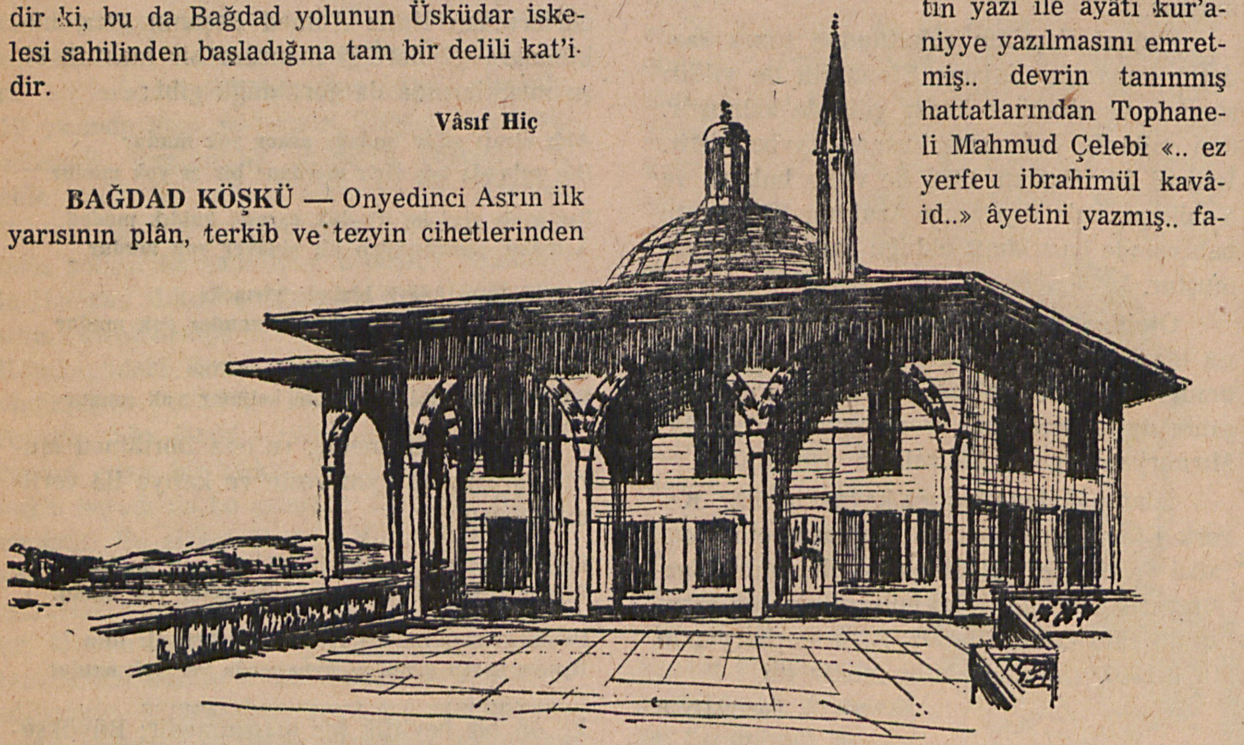
Kısmeti ezelîye boyun eğerek tulûdan guruba bârı mihnetlerine inzimam eden ecsamı sakileyi sırtlayarak mevdû mahallerine nakleden ve bu hizmetlerinden dolayı sahiplerinden alabildikleri mangırlarla kefafı nefs eden Üsküdar semer hammalları Bağdad İskelesi Hammalları unvanı ile müsecceller dir ki, bu da Bağdad yolunun Üsküdar iskelesi sahilinden başladığına tam bir delili kat'idir.

Vâsıf Hiç

BAĞDAD KÖŞKÜ — Onyedinci Asrın ilk yarısının plân, terkib ve tezyin cihetlerinden nev'i şahsına münhasır baş eseridir; Topkapu Sarayının dördüncü avlusunda Şimşirlik ve İncirlik bağçelerinin birleştiği noktada, bir sed üstüne tac gibi kondurulmuştur.

Daha evvelki devirlerin İncili Köşk ve Sultan Bayazıd Köşkü gibi yapıları zamanımıza kadar intikal edememiş; daha sonrakilerden pek çoğu da Sarayburnundan geçen demiryolunun, bir kısmı da ateşle zamanın kurbanı olmuş, Toukapu Sarayının otuz köşkünden devrimize beş tanesi kalabilmiştir. Bu bakımdan da büyük bir ehemmiyet kazanan bú köşk, isminden anlaşılacağı üzere, Bağdadın ikinci fethi hâtırası olarak Dördüncü Sultan Murad tarafından yaptırılmıştır. Sultan Murad, daha evvel yaptırdığı Revan, Emirgân ve Kandilli köşkleri ile, kısa ve dağdağalı saltanatında, münferid kasır mimarisinin başlıca kahramanlarından biri olmuştur. Bağdad kasrını yaptırırken de çok özenmiş, emsalsiz bir terkib ve plân eseri ve çok müzeyyen bir dekor istemiş, zamanın ince san'at zevki de pâdişahın arzusuna bu harika yapı ile mukabele etmiştir.

Bu kadar arzu ve emele rağmen Dördüncü Sultan Murada Bağdad Köşkünde dileği gibi zevkü safâ sürememiştir. Vak'anüvis Naîmâ anlatır: Sultan Murad bâzı kitabelere altın yazı ile âyâtı kur'aniyye yazılmasını emretmiş.. devrin tanınmış hattatlarından Tophaneli Mahmud Çelebi «.. ez yerfeu ibrahimül kavâid..» âyetini yazmış.. fa-

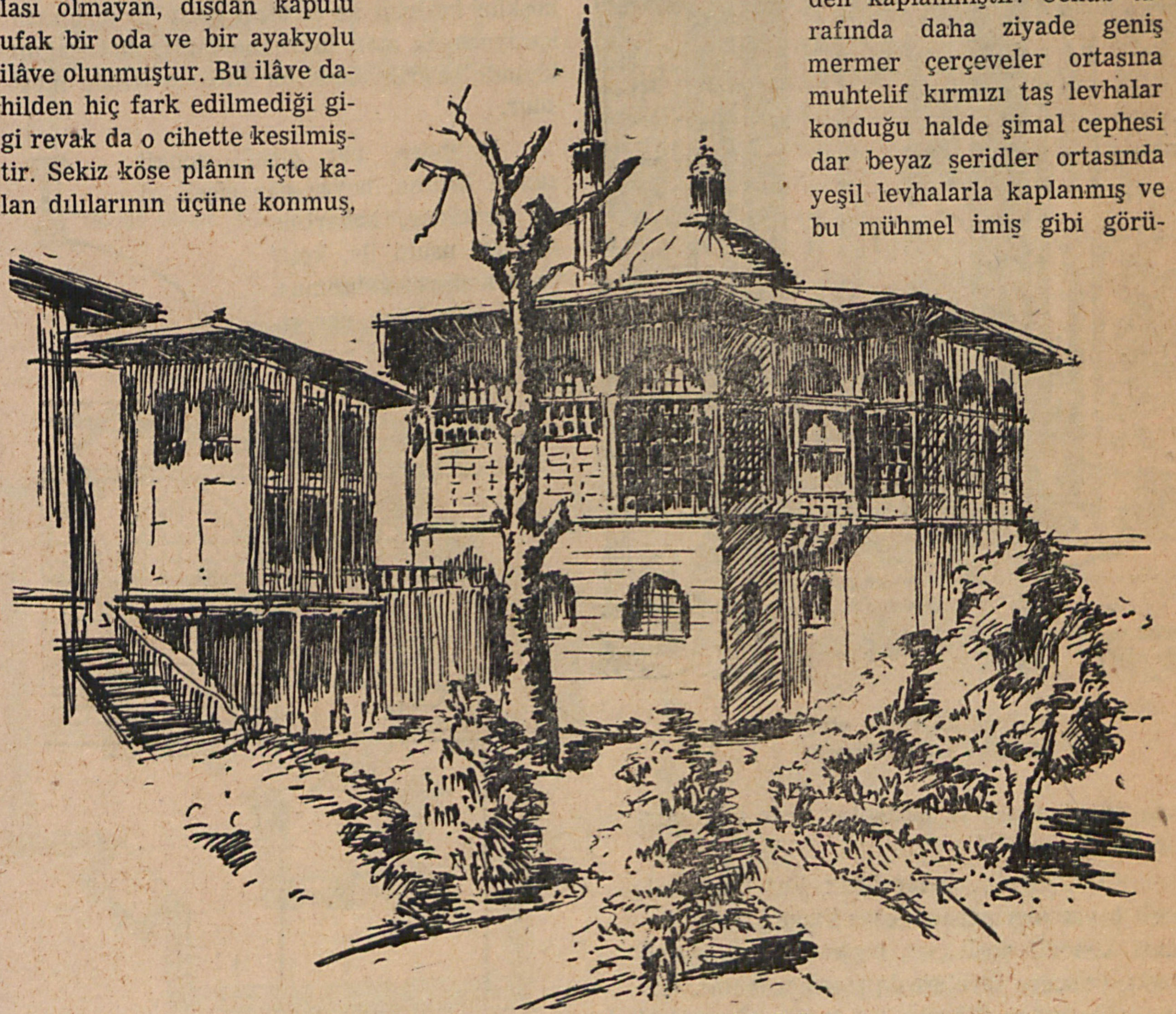
Bağdad Köşkü, havuzlu taşlıkdan görünüşü
(Resim: Reşad Sevinçsoy)

kat medlûlüden teşe'üm edilmiş.. ve filhakika az sonra da Sultan Muradın vefatı vuku bulmuş...

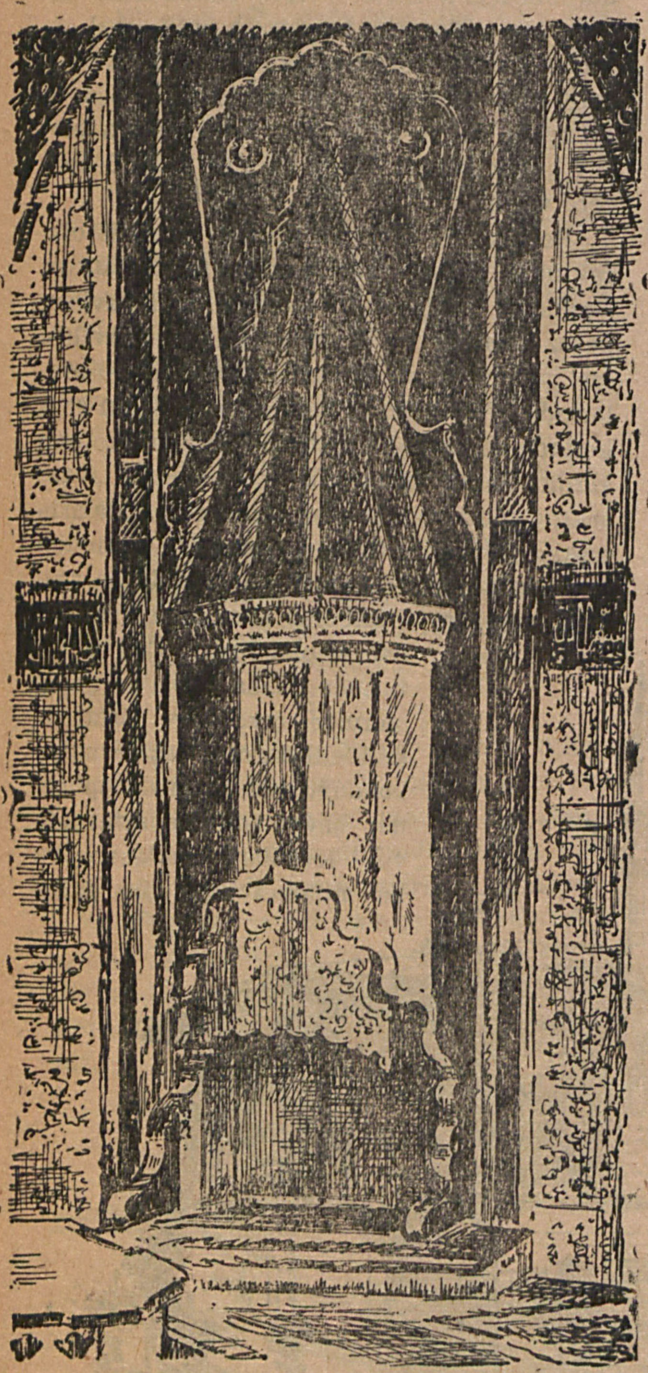
Bu altın yaldızlı yazılar bugün köşkde görülmediğine göre bânisi olan pâdişahın ölümü ile geri kalmış olacaktır. Vak'anüvisin naklettiği fıkra köşkün tamamlanma tarihini vermesi bakımından mühimdir ki Hicrî 1049 ve Milâdî 1639 yılına rastlar.

Lâle Bağçesinin garbındaki sofanın müntehasında yerden 7 metre yükseklikte yapılmış kalın kemerler üstünde ve 22 mermer sütunun teşkil ettiği geniş saçaklı bir revak ortasında yükselen bu dilrübâ köşkün plânı, dört tarafında çıkıntılar olan bir sekiz köşedir. Sekiz köşenin üstünü zarif bir fenerle süslü kubbe, yanları ve revakları da geniş bir çatı örtmektedir. Sekiz köşe plânın cenubi şarkî köşesinde, esas salonla doğru muvasalası olmayan, dışdan kapulu ufak bir oda ve bir ayakyolu ilâve olunmuştur. Bu ilâve dahilden hiç fark edilmediği gibi revak da o cihette kesilmiştir. Sekiz köşe plânın içte kalan dılılarının üçüne konmuş, dördüncüsünü haricen ilâve edilen oda, dahilen de muhteşem bir pirinç ocak işgal etmiştir. Çıkma kısımlarında altlı üstlü 32 pencere varsa da bunlardan dördü ilâve oda ve ayakyolu ile körletilmiştir. Kahve ocağı olarak kullanılan bu odada da altlı üstlü 6 pencere vardır.

Revakın 22 mermer sütunu, kaidesiz olarak birer pirinç çenberle taban taşına oturur. Başlıkları baklavalı, kemerler mütenaviben beyaz mermer ve kırmızı Hereke müsellesleri gömme kurslarla süslenmiştir. Sütun aralarında oyma mermer şebekeler ve şimal cephesinde de konsollar üstünde iki geniş balkon vardır. Saçak tavanı dört köşe, revak tavanı sekizli yıldız ve altı köşe teşkil eden çıtalarla teşkil edilmiştir. Odanın cepheleri zeminden kapu irtifaına kadar muhtelif renklerde taşlarla, tenazur ve intizama ehemmiyet vermeden kaplanmıştır. Cenub tarafında daha ziyade geniş mermer çerçeveler ortasına muhtelif kırmızı taş levhalar konduğu halde şimal cephesi dar beyaz şeridler ortasında yeşil levhalarla kaplanmış ve bu mühmel imiş gibi görü-

Bağdat Köşkü, aşağı bağçeden görüşünü
(Resim: Reşad Sevinçsoy)

Bağdad Köşkünde ocak
(Resim: Sabiha Bozcalı)

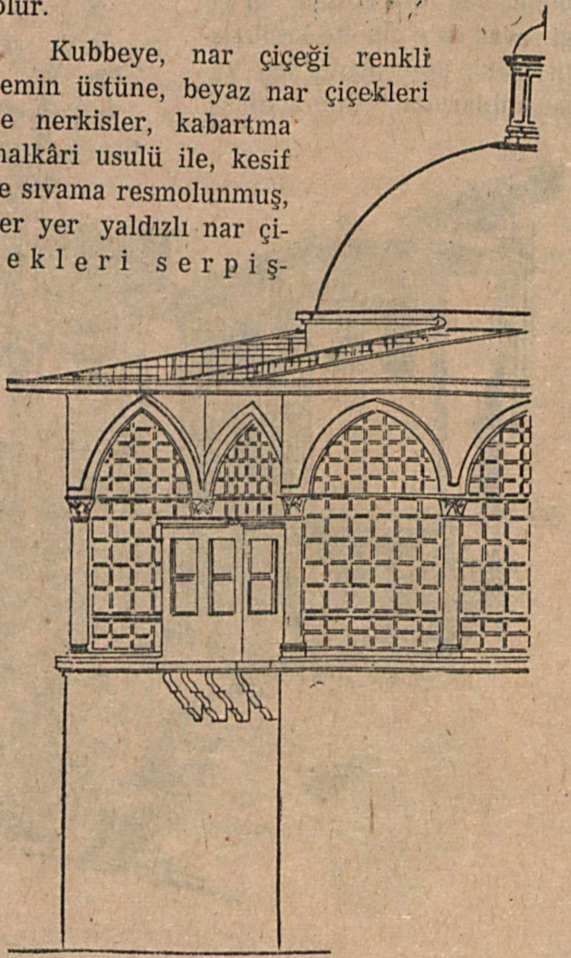
nen âhenk câzib ve sıcak bir tesir yaratmıştır.

Kapu söve ve kemerlerin dört tanesi silmeli beyaz mermerden, esas kapu söve ve kemeri kenedli yeşil ve beyaz taşlarla yapılmıştı. Pencere söveleri de mermerdendir. Kapı seviyesinden itibaren üst kısım, nar çiçeği ve enginar yapraklı çiçekleri ile Onyedinci Asrın en iyi nümuneleri olan beyaz zemin üzerine firuze ve lâcivert çinilerle kaplanmıştır. Bu çinilerin şimal cephesindekiler hava tesiriyle epey hasar görmüş ve karışık bir şekilde tamir edilmiştir. Çıkıntıların köşelerine balık pulu şeklinde tezyinatlı ince kum saati konmuştur.

Üst pencereler devrinin şekillerini muhafaza eden elvan alçı pencerelerdir; renkler az ve ölgün ve şekiller geniş tutulmuştur. Alt pencere parmaklıkları sekiz köşe yıldız ve müseddes şeklinde ve pirinçtendir; ki bu resim köşede pek çok tekrarlanmıştır. Revak döşemesi esmer kayağan taşından ihmalkârâne yapılmıştır.

Epey karışık ve müşkül bir plânı böylece hal edip son derece uygun nisebetler bulunmuş ve yakından da uzaktan da bakılsa bütün benliği sarsan tesir yaratılmış olan bu köşkün haricini ve etrafını gezip kapusundan içeriye ayak atan insan ne tarafa bakacağını tâyinde şaşırır, sıcak bir ihtişam içinde mest olur.

Kubbeye, nar çiçeği renkli zemin üstüne, beyaz nar çiçekleri ve nerkisler, kabartma malkâri usulü ile, kesif ve sıvama resmolunmuş, yer yer yaldızlı nar çiçekleri serpiş-

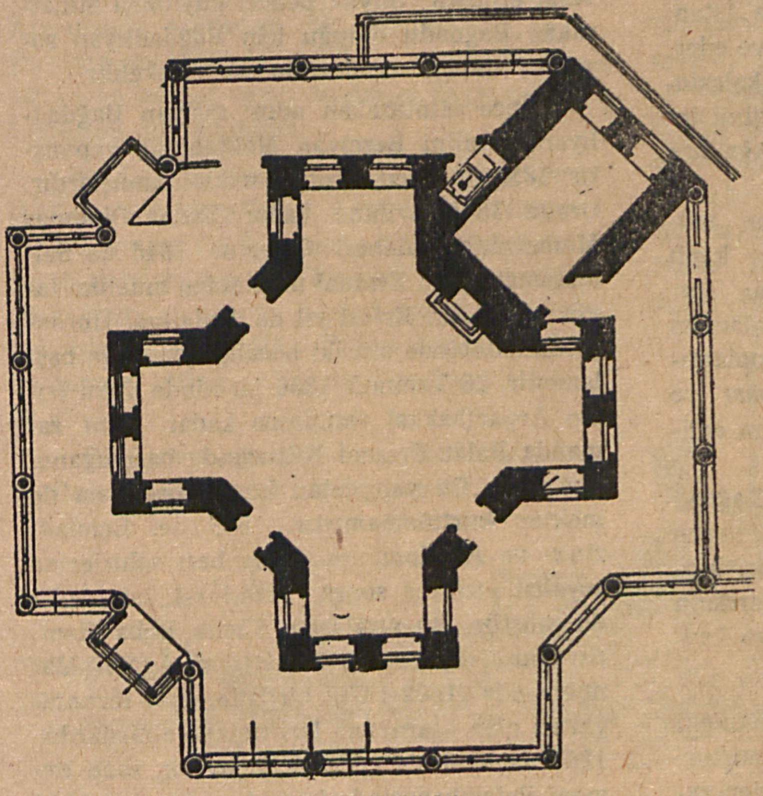
Bağdad Köşkü
(Kesit resim: Mimar Vedat Bey)

tirilmiştir. Göbek zemini mavi, etraf suyu yeşil çiçeklerle, etek ise enginar çiçeği bir sıra yeşil yaprakla süslenmiştir. Yan tavanlar, kutranî taksimat birisi sırf yaldız, birisi yaldızlı mavi olmak üzere serâpâ müzehheptir.

Kubbe kasnağından aşağısı ise kemer

Bağdad Köşkü
(Kesit resim: Mimar Vedat Bey)

Bağdad Köşkü
(Plân: Merhum Mimar Vedad Bey)

ve duvarlar, serâpâ, cebhedekiler cinsinden çinilerle süslüdür ve mermer pencere söveleri üstünde besmele ve «Âyetülkürsî» den sonra «.. lâ ikrâhe fiddîn..» âyeti celilesi ve diğer âyâtı kur'aniye, yine çini ile, beyaz olarak yazılmıştır. Çıkıntıları yanlarında ikişerden 8 höcre ve kapuların yanında ikişerden 6 dolab vardır. Höcrelerin içi Onbeşinci Asrın sarı, mavi ve yeşilli nefis çinileri ile kaplanmıştır. Bu çinilerin renkleri duvarları kaplayan mavi beyaz çinilerle, tam zıddiyet halinde, fevkalâde câzib düşmüştür. Bütün ahşab aksam, pencere, kapu ve dolab kanatları ve höcrelerin Bursa kemeri raf yüzleri sedef ve altın yaldız zemin üstüne bağa kaplıdır. Kapuların dış yüzlerindekiler, bir danesi müstesna, epey bozulmuştur.

Köşkün şimali garbî duvarında muhteşem bir pirinç ocak vardır. Tâ kubbe eteğine varan pirinç ayna üstüne pirinç çıtalarla kitâbe ve silmeler tertib edilmiş, külâhi kitâbelerden aşağı doğru süzülerek inmiştir. Yaşmağın tâcı oyma pirinç kafesidir ve alt kısmı da pirinç hatâî bir geçme ile süslenmiştir. Ocağın kurşun kaplı ve gayet sivri külâhlı taşdan bir bacası vardır.

Kubbeden aşağı altın yaldızlı kafes ile süslü kırmızı zemini bir top sallanır.

Pencere içleri renkli mermer mozayik şeklinde işlenmiş; kapu tabanları ise mermer levha oyularak içine gömülen müseddes ve yıldızlarla tezyin edilmiştir. Kapu tavanları mozayik, yanları ise çini le kaplıdır. Çıkıntıların şekilli döşemelerinde oldukça güzel işlemeli minderler ve pencerelerde işlemeli perdeler bulunmaktadır.

Salonun ortasındaki gümüş mangalın Fransa kıralı Ondördüncü Louis'nin hediyesi olduğu rivayet edilir.

Küçük kahve ocağının duvarları da serâpâ çini ile kaplıdır. Cebhe tarafındakiler büyük salondakinin aynı olduğu halde üç duvarın alt kısımlarındakilerde soluk kırmızı renk de görülmektedir; bu, Onyedinci Asırda artık son kırmızı tecrübesidir denilebilir.

Sayvanın şark tarafında bir mermer ayakyolu, ve önünde kakma yaprakları hâvi müzeyyen ayna taşı ve müzeyyen dört köşe teknesi ile çift bir musluk vardır.

Binada tarih yoktur, esas kapu ve küçük kapusunun kemer üstlerinde mermer üzerine yaldızla şu beyit yazılıdır:

Küşâde bâd be devlet hemişe in dergâh
Bihakki eşhedü enlâ ilâhe illallah

Bu muallâ köşkün Boğaza ve limana olan manzarası doyulmıyacak kadar güzel olduğunda hiç tereddüd edilemez ise de çinileri muhafaza için epey zaman evvel konmak mecburiyetinde kalınan taksimatlı ve altı saç tablalı demir camekânlar içeriden bu dilküşa manzaranın görülmesine engel olmaktadır, dışarıdan da binanın zarafetini bozmaktadır. Camekânlar revak kemerlerinin ortasına ve hemen mermer şebeklere bitişik konmuştur.

Bursa, İkinci Sultan Hamidin şark cebhesine yaptırdığı ve Ramazanlarda gelip istirahat ettiği ahşab camekânların kötü manzarasını ilâve etmek lâzımdır; ki ilk fırsatta kaldırılması gerektir.

Ekrem Hakkı Ayverdi

Kalemi sağlam ihtisasa dayanan kıymetli dost ve âlicenab kalem arkadaşı Ekrem Hakki Ayverdinin yukarıdaki makalesine İstanbul Ansiklopedisi şu küçük notları ilâve eder; Ahmed Refik Bey merhum, bir makalesinde vesika göstermeden «Bağdad Köşkünü inşa eden o devrin mimarbaşısı Hasan Ağa'dır» diyor.

Bağdad Köşkünün tarihinde en mühim vak'a Lâle Devrini kapayan kanlı ihtilâlin hamam dellâklığından gelme sergerdesi Patrona Halil ile ayakdaşlarının bu köşkde dâvet edildikleri bir toplantıdan yakalarına yapışılarak kaldırılması ve hazır bulunan cellâdlara oracıkta teslim edilmiştir. (B.: Halil Patrona).

İstanbul Ansiklopedisi, 1950 de Bağdad köşkünün plânını ve makta resimlerini veren Topkapu Sarayı Müzesinin o tarihdeki Müdürü muhterem Tahsin Öze E. H. Ayverdinin ve R. E. Koçunun şükranlarını bilhassa kaydeder.

BAĞDADLIYAN (Karakin) — Ermeni matbaacısı. 1851 de Üsküdarda doğmuştur. Eski Cemeran okulunun müderrislerinden rahip Mesorbun oğludur.

Önce meşhur matbaacı Canik Aramyan'ın matbaasında çalışarak orada bu mesleği öğrenmiştir. Bilâhare mezkûr matbaanın müdürü olmuştur ve Aramyanın ölümüne kadar (16 Nisan 1879) bu vazifede kalmıştır. 1880 de Sultanhamamında hususî bir matbaa tesis etmiştir. Avrupadan yeni makineler ve harfler getirtmiştir. Saatte 20 - 30 bin nüsha basan bir de makine icad etmiştir. (?.. İst. Ans.) 1883 sıralarında Samatyadan Ermeni Patrikhanesi cismanî meclisine âza seçilmiştir. Matbaasında basılan 1896 yılı duvar takviminde Sultan Hamidin cülûsu için «Meynin menûs» yerine «meyyus» yazılmış olduğu için 53 gün hapse mahkûm olmuş ve matbaası Kapatılmıştır. Meşrutiyetten sonra tekrar matbaası açılmışsa da bir müddet sonra yanmıştır. Müteakiben Sirkecide yeni bir matbaa kurmutur ki, sonradan Salkımsöğüde nakledilmiştir. Birinci Cihan Harbinden sonra Romaya gitmiştir. İkinci Cihan Harbinin başlarına kadar orada yaşıyordu.

Kevork M. Pamukciyan

BAĞDADLIYAN (Karabet) — Emekli bir başmuganni ve musikişinasdır. 1817 de Kumkapı'da doğmuş ve 3 Ekim 1903 de Balatta vefat etmiştir. Büyük pederi kuyumcu Mınatzakan Bağdadlı olduğu için Bağdadlıyan soyadını almıştır. Pederinin adı Arakeldir.

Önce Mıntazakan adını taşıyan Bağdadlıyan tahsilini Bezciyan Mektebinde yapmıştır. 1833 de Balat semtine naklolunmuşlardır. Orada 1840 tarihine kadar Zenne Ohannes Mineciyan'ın talebesi olmuştur. 1845 de Salmatomruk'daki Ermeni mektebine muallim tayin edilmiştir. Ertesi yıl da, Balattaki Horenyan Mektebinde musiki hocalığı yapmağa başlamıştır. 28 Temmuz 1856 tarihinde vuku bulan Arpacıbakkal yangınına kadar, aynı zamanda Balat Ermeni Kilisesinde başmuganni olmuştur. Bu yangından hem kilise hem de mektep kurtulamamıştır. 1858 de, Eçmiadzin'e ve Anadolu'nun diğer bazı şehirlerine seyahat ettikten sonra, ertesi yıl İstanbul'a dönmüştür. Bu sıralarda, küçük Baba Hampartzum Çerçiyan (1828 - 1901) ve Agopik Manuelyan'la (1802-1870) birlikde, dinî teganniyattan olan «şarakan» ları notaya almışlardır. 1860 da Kudüs'e geçerek, üçbuçuk, sene Ermeni Patrikhanesinde hocalık yapmıştır. 1864 de İstanbula avdet edip, 1867 tarihine kadar

Balat kilisesine başmuganni olmuştur. Mezkûr tarihte, Dördüncü Kevork Katoğikos'un (1813 - 1882) dâveti üzerine yeniden Eçmiadzin'e gitmiş ve 1872 yılına kadar orada kalmıştır. Eçmiadzin'de, bu defa da Nikoğos Taşcıyan'la (1836 - 1885) beraber «şarakan» ları tekrar notaya almışlardır. 1872 de İstanbula dönmüştür. 1875 de yine Eçmiadzin'e giderek 1882 tarihine kadar orada baş muganni olmuştur. 1882 de nihaî olarak İstanbul'a avdet edip Balat Kilisesinde mugannilerin reisi (Tıbrabed) seçilmiş ve vefatına kadar bu vazifede kalmıştır. Büyük hizmetlerinden dolayı, muasırları tarafından «varbed» (üstad) tesmiye olunmuştur.

Kevork M. Pamukciyan

BAĞDAD VAPURU — Devlet Deizyollarının, ekseriya Köprü - Haydarpaşa - Kadıköy ve Köprü - Pendik hatlariyle Köprü - Adalar hattında kullandığı yolcu vapurlarından biri olup bu satırların yazıldığı sırada (1950), araba vapuru şekline tahvil edilmiş bulunuyordu.

Bağdad vapuru, «Basra, Haleb ve Maltepe» ismindeki diğer üç eşi ile beraber Anadolu - Bağdad Demiryolu Şirketi tarafından Almanyada yaptırılıp bir müddet Köprü - Haydarpaşa hattında işletilmiş, sonra bu vapurlar ve bu hat vapur işletmesi Seyri Sefain İdaresine devredilmişti.

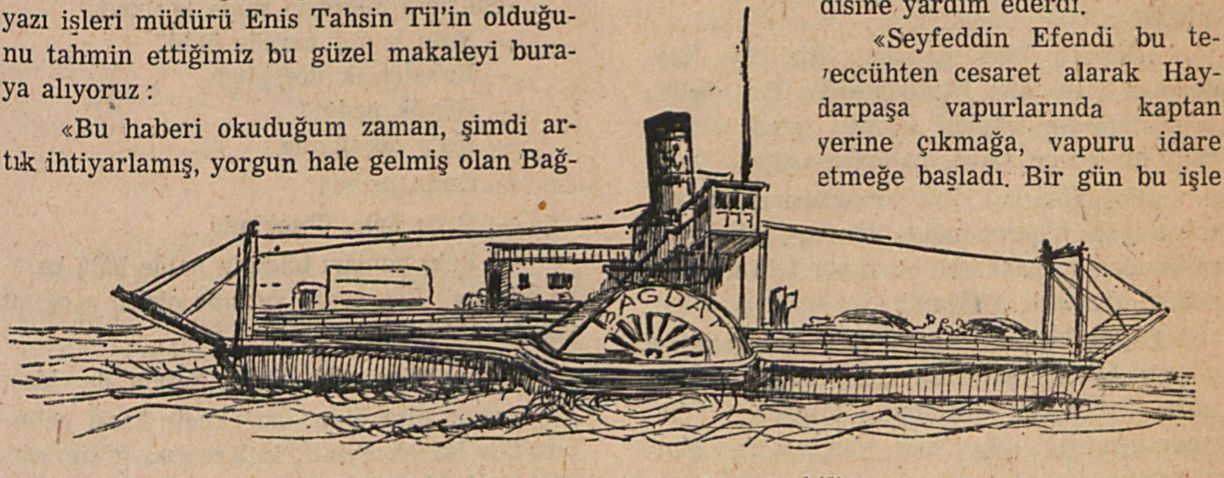
Bağdad vapurunun araba vapuru şekline tahvili münasebetiyle Akşam gazetesinde «E.T.» imzası ile bir hâtıra yazısı çıkmıştır; yakın geçmişe dair çok kıymetli ve fevkalâde şirin hâtıralar neşretmiş olan Akşam gazetesi yazı işleri müdürü Enis Tahsin Til'in olduğunu tahmin ettiğimiz bu güzel makaleyi buraya alıyoruz:

«Bu haberi okuduğum zaman, şimdi artık ihtiyarlamış, yorgun hale gelmiş olan Bağdad'ın eski tazelik devrini hatırladım. Tertemiz, bembeyaz boyası, geniş ve rahat salonları, süratiyle bu vapur, o zamana göre, fevkalâde bir gemi idi. Eşi Basra ve Haleb ile birlikte deniz aşırı oturan bütün yolcuları kıskandırırdı. Kadıköyünde oturduğumuz halde sırf bu güzel vapurlara binmek için Haydarpaşaya kadar gittiğimizi pek iyi hatırlarım. Bizim gibi çocuklardan başka yaşlı, kerli ferli birçok kimseler Haydarpaşa vapurunu tercih ederler, kuruşu gözden çıkararak, Kadıköyden sandalla Haydarpaşaya geçerlerdi!...

«Bu vapurlara, doğrusu, gençlerden ziyade yaşlılar yakışırlardı. Çünkü her tarafta bir ağır başlılık göze çarpardı. Hat boyunda oturan zamanın ricali hep bu vapurlarla gidip gelirler, yolda Babıâli ağzı ile konuşurlardı. Hele yan kamarası âdeta «Meclisi Vükelâ» nın bir şubesi gibiydi. Burada muhakkak birkaç Nâzır, birkaç müsteşar bulunurdu. Bunlar, suya sabuna dokunmamak için hep havadan sudan bahsederlerdi. «Bağdad, Basra, Haleb bir bakıma aristokratların vapurları idi. Çünkü vapurun dörtte üçü birinci, ancak dörtte biri ikinci mevki idi. Baş ve kıç salonlar, yan kamaraları, üst güverte kâmilen birinci mevki idi. İkinci mevki yolcuları, yazın baş taraftaki salonun dışında, kışın baş taraftaki alt salonda seyahat ederlerdi.

«Bağdad, Basra, Haleb'i sevenler arasında bir de şehzade vardı: Seyfeddin Efendi... Seyfeddin Efendi diplomasız kaptandı. Çamlıcadaki köşkünün geniş bahçesinde büyük bir havuz yaptırmıştı. Havuzda küçük istimbotlar kullanırdı. Abdülhamid, politika ile uğraşmadığı için bu şehzadeyi çok sever, kendisine yardım ederdi.

«Seyfeddin Efendi bu teveccühten cesaret alarak Haydarpaşa vapurlarında kaptan yerine çıkmağa, vapuru idare etmeğe başladı. Bir gün bu işle

Bağdad Vapurunun «Araba Vapuru» hâli
(Resim: R. S.)

meşgul olurken başka bir vapurla çarpışmanın güç önü alındı ve o tarihten sonra Seyfeddin Efendinin artık kaptanlık etmemesi için irade çıktı.

«Hatırımda kaldığına göre, aslen bahriyeli olan karikatürist Ratip Tahir de bir müddetler muavin kaptan olarak bu vapurlardan birini idare etmiştir.

«Bu üç vapur 1904 senesinde Almanyanın Kiel şehrindeki tersanede yapılmıştı. Hacimleri 434 ton, süratleri âzamî 9, vasatî 7 mildir. Üç vapurun içinde (Bağdad) birçok maceralar geçirmiş, bir defa batmış, sonra yüzdürülmüştür. İlk ârıza 1334 (1918) dedir. Vapur sisli bir havada Köprüden Adalara giderken, Kadıköy iskelesinden hareket ettikten sonra, sis yüzünden Mühürdar kıyılarındaki kayalara bindirmiş ve büyük bir yara almıştır. Sahilde bulunan vapuru göremedikleri halde, yolcuların feryadlarını işitince sandallarla yardıma koşmuşlar, yolcuları karaya çıkarmışlardır. Vapur, yetişen römorkörler tarafından kayalardan kurtarılarak mendireğin içine çekildiği sırada batmağa başlamış ve güçlükle mendireğin içinde alınabilmiştir. Bağdad burada rıhtımın önünde batmış, yalnız bacası ve direği meydanda kalmıştır. Vapur, altı ay bu vaziyette kaldıktan sonra bir tahlisiye şirketi yarasını kapatmış, suyunu boşaltmış, vapuru yüzdürmüştür. Bağdad bundan sonra Halice girerek esaslı bir tâmire tâbi tutulmuştur.

«Bağdad tekrar sefere başladıktan bir müddet sonra Adadan gelirken Ada ile Üsküdar iskelesi arasındaki kapağa bindirmiş, kapağın üzerindeki, birkaç kişi denize düşmüştür.

«Üçüncü kaza, vapurun Kadıköy - Haydarpaşa iskelesine bindirmesidir. Bu yüzden Köprünün bu iskelesi kısmen harab olmuş, vapurun burun tarafı parçalanmıştır.

«Bağdadın eşi olan vapurlardan biri evvelce araba vapuru haline konmuş, fakat sonra bundan vazgeçilerek bu vapur tekrar yolcu gemisi olmuştur. (Akşam).

Bağdad vapuru adı mizah edebiyatımıza geçmiş bahtlı teknelerdendir; aşağıdaki fıkralar, Refik Halid Karay'ın Mütareke yıllarında çıkardığı «Ay Dede» gazetesinden alınmıştır:

«Eevvelki günkü lodosta Bağdad vapurunun halini telefonla İdareden bir soralım dedik. Ne deseler beğenirsiniz?

— Sormağa ne hacet! Rüzgârsız havada ikide bir ârızalara uğrayan vapur bu fırtınada kimbilir ne olmuştur? Fakat henüz rapor gelmedi. Siz kendinizden ufak bir şey yazınız!

— Ne gibi?

— Dümenine sakatlık ârız olmuş, yahut çarkının iki tahtası kırılmış, yahut bacası ikiye ayrılmış ise de yine yoluna devam etmiştir.. falan gibi...» (Ay Dede, 1922).

«Geçen sene Haydarpaşa önünde batan Bağdad vapuruna iki defadır deniz ortasında sakatlık ârız oluyor.. Yani Bağdad vapuru lisanı hâl ile :

— Yine batacağım ha!.. Haberiniz olsun!.. diyor; ama derdini kimseye anlatamıyor. Geçen günkü lodosta Bağdada binip de Köprüye müteveccihen Marmaraya doğru açılan bir yolcu hepimizi teskin için şu fıkrayı anlattı: «Bir fırtına esnasında yolcunun biri, geminin ardında dalgalara gömülerek vazifesiyle metinâne uğraşan dümenciye sormuş:

— Sizin peder nerede vefat etti?

— Şap denizinde, ateşçi imiş, şapa oturmuşlar, batmışlar!

— Ya büyük peder?

— O Karadenizde fırtınada boğulmuş..

— Dedeniz?

— Siste yolunu kaybetmiş, çarpışmışlar, Akdenizde kalmış..

— Bunları bildiğin halde hâlâ denizde işin ne? Ben senin yerinde olsam ayağımı gemiye atmazdım!..

«Bu defa dümenci suale başlamış:

— Sizin peder nerede öldü?

— Rahatçacık döşeğinde..

— Büyük peder?

— Keza döşeğinde..

— Onun pederi?

— O da öyle, döşeğinde...

— Peki bunları bildiğin halde hâlâ karada işin ne? Ben senin yerinde olsam ayağımı yatağa atmazdım!..

«Bu hikâye gibi Seyri Sefain de bize: — Nerede olsa ölüm var! Ecele karşı gelinmez!Boş lâf etmeyiniz, kadere rıza gösteriniz, sanki sokaklar daha az mı tehlikeli?! Allahın istediği olur!... diyor, vâaz ediyor!»

BAĞDASAR (Deli) — Tarihçi Avedis Berberyan'a göre, Kaptan-ı Deryanın filikasında bir hamlacıdır. 1820 de, Ermeni Gregoryen ve Katolik cemaatları arasındaki mezhep ihtilâfları esnasında, Ermeni Patriğinin Katolik dinini kabul ettiğine dair bazı müfrit Katoliklerin çıkardığı bir iftira üzerine, Samatyadaki Ermeni ayak takımını Patrikhaneye hücuma teşvik eden başlıca şahsiyet olmuştur. Bu hareketinden dolayı tevkif edilmiş ve aynı yıl eylûlünün onikinci günü Samatyadaki sahibi bulunduğu kahvehanesinin önünde idam edilmiştir.

1952 de, Balıklı Ermeni Mezarlığında, Deli Bağdasar'ın mezar taşına tesadüf ettik. Taşın baştan büyücek bir parçası noksandı. Keza alt sol cenahdan da bir kısmı kırıkdı. Şöyle ki, sonlarına doğru kitâbenin bazı kelimelerini tamamiyle okumak kabil olmadı. Noksan harfler tarafımızdan kerre içinde ilâve edilmiştir. Kitâbe manzumdur, Ermeni harfleriyle türkçedir ve iki kısımdan mürekkeptir. İki kısmın ortasında büyük bir kılıç resmi görülmektedir. Deli Bağdasar'ın mezartaşı 1956 yazında yerinde bulunmamakta idi. Tarafımızdan okunan metni şudur:

Zulmi bed çarhın çıkdı arşi rahmane
Garezin senin beni âdeme insane
Bir bakmayıp hep kırıp dökdün meydane
Derdi şu cinden girer kafes zindane
Belâsı şanı şöhret, geldik dile desdane
Olunduk din aşkına kurban, gitdik sibhane
Nam Hacı Bağdasardır, deli şanım nişane
(Çü) nki bildin her halimi, zira budur mekâne
(E) hlillâh aşkı içün rahmet oku şu cane
( ) ret nüma, eyle beni hiç güvenme zemane
( ) ifisen çek hırkayı gey tacı devrişane

Sene 1820 Eylûl 18

Deme eylik idüb, say etdiğim eyandır
Şunu ecelinden kurtardığım beyandır
Çün kalır uşakların eyliği bu temamdır
Bilen dostlarımdan nişan taşım koyandır

Kevork M. Pamukciyan

BAĞDAD YOLU, BAĞDAD CADDESİ — Asırlar boyunca, Üsküdardan Bağdada kadar uzanan bir ticaret ve sefer yolu olmuştur. Üsküdar iskelesinden başlıyan yol Ayrılık Çeşmesi, Söğütlüçeşme, Kurbağalı, Selâmiçeşmesi, Bostancı, Maltepe, Kartal, Pendik, Gebze ve Diliskelesi üzerinden körfezin karşı sahilinde Herseğe geçerdi. Yol boyunca köprüler, çeşmeler ve konak yerlerinde hanlar sıralanmıştı. Bağdad kervanlarının yolu boyunca bâzı çeşmeleri, Üsküdarlı Vâsıf Hoca şöylece tespit etmiştir: «Medinei Üsküdarın iskelesi sahilinden başlayarak çarşı boyunu tâkiben iskele meydanındaki Sultan Ahmed-i Salis Çeşmesi, Horhor Çeşmesi, Yenicamii şerif önünde Gülnûş Sultan Çeşme ve Sebili, Karadavudpaşa Camiişerifi kurbunda Mehmedağa Çeşmesi; Yeniçeşme önünde yol ikiye ayrılarak biri sağdan Ahmediye Camiişerifi Kabristanı önündeki çeşme, kütüphane ve İmaret Kapusu önündeki çeşme ve sebil, İskenderbaba Dergâhı dibindeki çeşme, Menzilhâne Yokuşundaki Tavaşi Hasanağa Çeşmesi; bir yol dahi solu takiben Tabutçulariçi Kızlarağası Çeşmesi, Dutlukahve önündeki çeşme; bu yol Katırcılar sokağından çıkılarak İnadiyede diğeriyle birleşir; iki kabristan, arasından Karacaahmedsultan Türbesi ittisalindeki çeşme ve sebil, camiişerif karşısındaki çeşme, Miskinler Çeşmesi, karşısındaki sebil, hayrat kuyu, Saraçlar Çeşmesi, İbrahimağa çeşmesi, ilânı Meşrutiyete değin civarında iki kahvehâne bir bakkal dükkânı ve binek arabaları bulunup şimdi kâh akar kâh kuru, vatanından mehcur bir garip gibi boynu bükük metrûk bir vaziyette bulunan meşhur Ayrılık Çeşmesi, Söğütlü Çeşme, namazgâhında Hürriyetin ilânına kadar bir kahveciyi barındıran Ömerefendi Çeşmesi, İhlâmurluda Zühtüpaşa Çeşmesi, Selâmi Çeşmesi gibi...».

Anadolu Demiryollarının döşenmesi eski Bağdad yolunu tarihe mal etmiştir; şurası da unutulmamalıdır ki, Andoluya demiryolu döşeyen şirketin adı da «Anadolu - Bağdad Demiryolu Şirketi» idi. Irak'ın elimizden çıkması ise Bağdad yolunu hâtıra ve hafızalardan tamamen silmiş, yalnız, 1934 Belediye Şehir Rehberinde, Büyükşehrin en uzun yollarından biri Bağdad Caddesi adını almıştır. Kısmen eski yolun güzergâhını takib eden Bağdad Caddesi, Kadıköyünden Bostancıya kadar devam eder. Büyükşehrin en işlek damarlarından biridir. Kadıköy - İç Erenköy, Kadıköy - Bostancı, Kadıköy - Yakacık, Kadıköy - Maltepe ve Pendik otobüsleri ve Kadıköy - Bostancı tramvayı bu caddeden geçerler.

Adı geçen rehbere göre Bağdad Caddesi (29 numaralı pafta), Söğütlü Çeşme civarında Kurbağalıdere beton köprüsü ile Kayış Dağı yolunun kavşağından bir üç yol ağzı yaparak

başlar. Zühtüpaşa Camii önünde Tahtaköprü Caddesi ile bir çatal kavşak yapar ki, eskiden bu çatal üzerinde Kızıltoprak polis karakolu vardı. Kadıköyünden gelen tramvay yolu, bu noktada Tahtaköprü Caddesinden Bağdad Caddesine geçer ve Bostancıya kadar Bağdad Caddesi üzerinde devam eder. (30 numaralı pafta). Bağdad Caddesinin geçtiği meşhur semtler şunlardır: Kızıltoprak, Kalamış, Çiftehavuzlar, Göztepe, Caddebostanı (30 numaralı pafta), Erenköy, Suadiye, Bostancı (31 numaralı pafta). Caddenin, Göztepede Mustafamazhar Sokağı kavşağından Bostancıya kadar olan büyük kısmı asfalttır. İki yanı, bilhassa son 15 - 20 yıl içinde fevkalâde imar edilmiş ve edilmekte olup içlerinde hakikaten güzel, sanat eseri diyebileceğimiz yeni köşkler, ikişer üçer katlı apartmanımsı binalarla bezenmiştir. Cadde güzergâhı, bu şehir kütüğünde yukarıda adı geçen semtler kayd ve tespit edilirken ayrıca tarif ve tasvir olunacaktır (1951).

İstanbul Ansiklopedisinin kıymetli dostu ve İstanbulun Kadıköy tarafı Kadastrosu üzerinde salâhiyetli kaleme sahib Hasan Kocaman Bağdad Caddesinin son durumu üzerine 1 Şubat 1960 tarihinde bize şu güzel yazıyı vermiştir:

«Kadıköy semtinin en uzun yollarından biri olan Bağdad Caddesi 1934 yılında yapılan isimlendirmeye göre Kurbağalıdere üzerindeki beton köprüden başlıyarak Kadıköy - Kartal arasında hudut teşkil eden Bostancı Çamaşırcı Deresinin denize döküldüğü yere yakın kısmındaki taşköprüde nihayet bulur. Bu iki köprü arasında kalan Bağdad Caddesinin uzunluğu (6+610) kilometredir.

Bağdad Caddesi Kurbağalıdere köprüsünden itibaren sağda Fenerbahçe Stadını ve solda da Papas Bahçesini bırakarak biraz ileride nefsi Kadıköyü Bağdad Caddesine bağlayan Tahtaköprü Caddesi ile birleşir. Burada Bağdad Caddesi, bu cadde güzergâhının en meskûn bölgesini teşkil eden Kızıltoprak çarşısından geçer ve Fenerbahçeye giden tramvay yolunun ayrıldığı Fener - Kalamış Caddesini sağda bırakarak hafif bir kıvrıntı ile Bostancı istikametinde devam eder. Feneryolu istasyonundan Fener Bahçeye giden demiryolu (1+780) kilometrede Bağdad Caddesini keser. Deniz tarafından Hacımehmedefendi Sokağı ve kara tarafından da Mustafamazharbey Sokaklarının Bağdad Caddesine kavuştukları noktaya kadar cadde paket taşı döşeli olup tramvay hatları da yolun ortasındadır.

Bu sokakları geçtikten sonra asfalt kısım başlar ve ana yol ortada kalır ve tramvay caddenin her iki tarafından gider. Tramvay yolunun bu şekilde devamı Bostancıda Çatalçeşme durağına kadar sürer.

1934 yılı basılmış olan Şehir Rehberinde Bağdad Caddesinin geçtiği bölge Kızıltoprak olarak gösterilmiş ise de gerek nüfus ve gerekse tapu kuyudatına göre Bağdad Caddesinin deniz tarafını Zühtüpaşa ve kara tarafını da Tuğlacıbaşı mahalleleri teşkil eder. Bu suretle Bağdad Caddesi başlangıçtan itibaren (2+500) kilometrede bulunan kara tarafından Tepegöz Sokağı ile deniz tarafından gelen Hazırcevap Sokaklarının Cadde ile birleştikleri noktaya kadar adı geçen iki mahalle arasında hudut olur.

Bağdad Caddesinin, Kurbağalıdereden itibaren Zühtüpaşa Mahallesinden gelen Kördere, Tahtaköprü Caddesi, Rüşdiye Sokağı, Itrîdede Sokağı Fener - Kalamış Caddesi, Tevfikpaşa Sokağı, Feneryolu İstasyon Çıkmazı, Feneryolu Hatboyu, Hacımehmedefendi ve Hazırcevap Sokağı ve Tuğlacıbaşı Mahallesinden gelen Kayışdağı Caddesi (Ziverbey Yokuşu), Papas çıkmazı, Ömerefendi Sokağı, Zühtüpaşaçeşmesi Sokağı, Hasanâmir Sokağı, Gazimuhtarpaşa Sokağı, Mustafamazharbey Sokağı, Güzel Sokak ve ve nihayet Tuğlacıbaşı ve Göztepe Mahallelerini, ayıran Tepegöz Sokağı ile kavuşakları vardır. Bağdad Caddesi (2+500) kilometrede Göztepe Mahallesi hudutları içine girer, burada caddenin her iki tarafı da Göztepe Mahallesidir.

Deniz tarafından Caddebostanı plâj yolu ve kara tarafından Ömerpaşa Sokağı (halk arasında Santral Sokağı) Göztepe, Erenköy Mahalle lerini birbirinden ayırır. Bağdad Caddesinin bu sokaklara kadar uzunluğu (3+510) kilometredir. Göztepe mahallesi hudutları içinde Tütüncümehmetefendi Sokağı (Halk arasında Göztepe İstasyon Caddesi) her iki taraftan ve ayrıca deniz tarafından gelen Sarıyol, kara tarafından gelen Tanzimat Sokağının da Bağdat Caddesi ile kavşakları vardır.

Caddebostanı Plâj Yolu ve Ömerpaşa Sokaklarını geçtikten sonra Erenköy Mahalle-

sine giren Bağdad Caddesi Köseleci Sokağı ve kara tarafından da Noter Sokağı ile kesiştiği noktaya kadar bu mahalleyi ikiye böler.

Bostancıya doğru gidildiğine göre deniz tarafından Caddebostanı İskele Sokağı ve Erenköy tren istasyonundan denize kadar uzanan Ethemefendi Sokağı ile kara tarafından yalnız Şerafettin ve Kantarcı Sokakları Erenköyün iç kısmını Bağdad Caddesine bağlar.

(4+490) kilometrede Suadiye Mahallesine giren Bağdad Caddesi (5+295) kilometreye kadar bu mahallenin içinden geçer. Burada deniz tarafından Tan ve kara tarafından Bostancıdere Sokaklarını geçtikten sonra, Kadıköyün Kartal hududunda son mahallesi olan Bostancı hudutarı içine girer. Suadiye hudutları içinde Bağdad Caddesi deniz tarafından Köseleci, Noter Suadiye Karakol, Küçükağa Mücahid, Gülşen, Suadiye vapur iskelesi, Suadiye plâj yolu, Koruparkı ve Tan Sokakları, kara tarafından da, Noter, Suadiye Karakol, Mücahid ve Küçükağa sokaklarından başka Akın ve Ayşe Çavuş ve Bostancı Suadiye arasında hudut teşkil eden Bostancıdere Sokakları ile kavşakları vardır.

Çatalçeşmeden Bostancı Çamaşırderesi köprüsüne kadar olan kısmı Bağdad Caddesinin en dar yeridir. Caddesinin Bostancı Mahallesi içindeki kısmında denizden bu caddeye ulaşan Turap, Taşlıçeşme, Tüccar, Kasadar ve Sucukçumusa ve Köy Yolu ile son tramvay durak mahallini ve Bağdad Caddesini İskeleye bağlıyan Bostancı İskele Sokağı bulunur. Bağdad Caddesi Bostancıya yaklaştığı yerde cadde tren hattı ile birleşmiş bir durumda olup kara tarafından Bostancıdere Sokağı ile Taşlıçeşme Sokağından başka sokaklar yoktur. Bağdad Caddesi, ortasında Bostancı Polis karakolunun bulunduğu daire şeklindeki son tramvay dönüm noktası ve duraktan 20 metre kadar ileride bulunan Bostancı Çamaşırcıderesinde nihayet bulur. Bu noktada Bağdad Caddesinin uzunluğu (6+610) kilometredir.

Kurbağlıdereden Bostancıya kadar Bağdad Caddesi üzerindeki kapı numaraları sağda 550 ve solda 423 e çıkar.

Birinci Cihan harbinden sonraki senelerde Bağdat Caddesi güzergâhının en meskûn kısımları Kurbağalıdere ile Feneryolu arasında kalan Kızıltoprakta bulunuyordu. Bugün caddenin her iki tarafında göze dokunur boş arsa kalmamış gibidir. Yalnız Çifte Havuzlar Tramvay durağı ile Göztepe tramvay durağı arasında deniz tarafında (136.5) ve kara tarafında da (20) dönümlük iki parça boş arazi geçen asırda Kurbağalıdere Sultan Murad Çiftiği adı ile anılan büyük çiftliğin Göztepeden Çifte Havuzlara doğru uzanan kısımlarından olup sonraları muhtelif kanunlar gereğince Maliye Hazinesine intikal etmiş ve bundan bir müddet önce de bir kanunu mahsusla Belediyeye devredilmiş yerlerdir. Belediye bu yerlerde ne şekilde bir tasarrufta bulunacağını henüz tespit etmemiş olduğundan yolun iki tarafındaki arazi olduğu gibi durmaktadır.

Bu satırların yazıldığı tarihte Bağdad Caddesinde geniş bir imar faaliyeti vardı. Selâmi Çeşmeden Suadiyeye kadar kısmında Cadde Trafiğe kapanmış ve tramvay hattı sökülmüş bulunuyordu. 1958 yılında başlayan imar işi Göztepe ve Şaşkınbakkaldaki yüksek kısımların indiriamesi ve yolun bir seviyeye getirilmesi işi 1960 yılında da devam ediyordu. İmar faaliyeti son bulduktan sonra imar bahsinde, Bağdad Caddesinin aldığı son şekil de yazılacaktır (Hasan Kocaman)».

Eski Bağdad Yolu Pendikden sonra tamamen yokolmağa mahkûm metrûktür. Pendik Deresinin üzerinden, son dercede harap, yarısı taş yarısı tahta köpaüden geçerek İstanbul Vilâyeti hududundan çıkar.

BAĞDAD YOLU ÜZERİNDEKİ MİMÂRİ ESERLER — Aşağıdaki satırlar bu ansiklopedinin pek seçkin yazı arkadaşı ve İstanbul Üniversitesinin yüz akı genç ilim adamı Dr. Semavi Eyice'nin Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisinde neşrettiği «İstanbul - Şam - Bağdad Yolu üzerindeki mimârî eserler» adındaki makaleden alınmıştır:

«Osmanlı İmparatorluğunun en mühim ana yollarından biri olan İstanbul - Şam - Bağdat yolu güzergâhı irili ufaklı bir çok mimarî eser ile işaretlenmiş bulunmaktadır. Kuyu, çeşme, namazgâh, köprü, câmi, kervansaray, misafirhâne gibi birbirinden farklı mâhiyette ve değişik ehemmiyetteki bu eserlerin bâzıları hâlâ mâmur olmakla beraber, bir çoğu harap veya tamamen ortadan kalkmıştır. Osmanlı - Türk medeniyetinin en dikkat çekici

eserlerinden biri olan bu anayolun başlıca alâmetlerini tanıtmanın, bu yol hakkında ileride yapılacak büyük araştırmaya faydalı olacağı muhakkaktır. Ancak İstanbul - Şam - Bağdad yolu hakkındaki bu tetkikimizde muayyen bir sıra takip etmeği şimdilik lüzumsuz görmekteyiz. Bu yolun üzerinde sıralanan çeşitli mimarî eserler muhtelif makaleler halinde tanıtıldıktan sonra umumî bir sentez yapılmak suretiyle, Osmanlı İmparatorluğunun Anadolu askerî ve kervan yolunun bütün hususiyetleri ortaya çıkmış olacaktır. Bu ana yolun İstanbul önünde son merhalesi olan Üsküdar üzerinde durmağı da başka bir tetkikimize bırakmayı doğru bulduk. Ehemmiyetli bir geçit iskelesine sahip olan bu yerin, gümrük, çeşme, misafirhâne, aşhane ve kervansarayı ile kasabaya karışmış olması böyle bir ayırmayı zarurî kılmıştır. Bu ilk makalemizde, yolu takibe Üsküdar kasabasının dışından başlamakta ve Bağdad Caddesini Bostancıbaşı derbendi yani bugünkü adı ile Bostancı istikametinde takip etmekteyiz. Yalnız burada üzerine dikkati çekmemiz gereken bir husus vardır ki, o da yakın zamana gelinceye kadar boş arazi veya tarla ve bostanlar arasından geçen bu yolun şimdi iki yanında oldukça sık bir iskâna rastlanmasıdır. Bu vaziyet tetkik etmekte olduğumuz yol üzerinde bir takım mimârî eserlerin yapılmasına sebep olmuştur ki, meselâ Kızıltoprak'taki Zühtü Paşa Camii bu hususta bir misâl teşkil eder, doğrudan bu yol ile alâkalı bir menzilgâh olmayan bu gibi eserler tabiatiyle bu tetkikimizin çerçevesi dışında bırakılmıştır. Ancak Marmara sahilindeki muhtelif iskeleleri Bağdd Caddesine veya eski adı ile Uluyol'a bağlıyan tâli yollardan da, bunlar bir kasaba içinde bulunmadıkça, bu makalemizde bahsedilmiştir. Menzil manzumeleri (Gebze, Karapınar gibi) ile kalabalık eser toplulukları (Karacaahmed Sultan Türbesi ve etrafı gibi) ve güzergâhtaki kasabalar, ayrı müstakil monoğrafaylar halinde tetkik edilecektir. Tanıttığımız mimarî eserlerin imkân nisebetinde fotoğraf ve krokilerini de vermeğe çalıştık. Bunların tam rölövelerinin çıkarılmasını ise mütehassıslarına bırakmayı uygun bulduk».

Dr. Semavi Eyice bu makaalesinde şu mimarî eserleri tesbit ve mütalâa etmiştir:

1— Tunusbağı Çeşmesi (Üsküdar); 2— Nevnihal Hâtun menzili (Selimiye); 3— Abdülmecid Çeşmesi (Haydarpaşa); 4— Haydarpaşa Deresi köprüsü; 5— Lâdikli Ahmed Ağa menzili (Kadıköy); 6— Miskinler Tekkesi Çeşmesi (Karacaahmed); 7— Saraçlar Çeşmesi menzili (Karacaahmed); 8— İbrahim Ağa Çeşmesi (İbrahimağa); 9— Ayrılık Çeşmesi menzili (Haydarpaşa); 10— Söğütlü Çeşme (G a z h â n e); 11— Taşköprü; 12— Ömer Efendi menzili (Kızıltoprak); 13— Ihlamur menzili (Kızıltoprak); 14— Selâmi Çeşme menzili (Feneryolu); 15— Çukur Çeşme menzili (Caddebostan); 16— Çınardibi menzili (Suadiye); 17— Çatalçeşme menzili (Bostancı); 18— Bostancıbaşı derbendi menzili (Bostancı); 19— Bostancıbaşı Köprüsü (Bostancı) (Bütün bu isimlere bakınız).

Dr. Semavi Eyicenin makalesinde mütalâa ettiği yukarıda adı geçen eserlerin kitâbelerini M. Kemal Özergin okumuştur. Üniversite câmiasına mensub bu gencin kitâbe okuma gibi, bazı ahvalde çok çetin olan bir işi üzerine alması ve başarması, hakikaten tebrike değer, zirâ mensub olduğu nesil, kitâbe okumak şöyle dursun, zengin dilimizi küçücük ceb lûgatı ile konumaktadır.

BAĞDASAR (Başrahib) — Balat Ermeni Kilisesine mensup değerli bir din adamıdır. Aynı kilisenin başrahiblerinden Der Melkon, un (1748-1848) oğludur. 7 Mayıs 1829 da takdis edilen Karagümrükdeki Surp Ohan Oskeperan (Saint Jean Charysostome) Kilisesinin, Darphanede vazifeli Kevork Amira (1756 - 1836) ve Avedis Şamdancıyan'la (1807 - 1888) birlikde başlca müessisi olmuştur. Melkon Asadur'a göre Balat Ermeni Kilisesi Tarihi, İst. 1931). 1837 de Narlıkapudaki Ermeni Hastahanesine nazır tayin edilmiştir. Keza Balatlı Karabet Başpiskopos (1823 - 1831) de ve Serovpyan Agop Başpiskopos (1830-40 ve 1848-58) Patriklerin zamanlarına ait muhtıralar yazmış ise de bunların kaybolduğu zannedilmektedir. Doğduğu ve öldüğü tarihler bilinmemektedir.

Kevork M. Pamukciyan

BAĞDASAR (Ekmekçi) — Asrımızın başlarında yaşamış bir ermeni musikişinastır; «Vasfın senin gelmez dile» mısraı ile başlayan bir arazbâr şarkısı malûmdur. Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

T. Yılmaz Öztuna

BAĞDASAR TIBİR — Onsekizinci asırasırda İstanbul'da yaşamış meşhur bir Ermeni şâir, edip, müverrih, gramerci filosof, müderris, musikişinas ve nâşirdir. Son zamanlarda meydana çıkarılan manzum mezartaşı kitâbesinin elyazma suretine göre 1683 de doğmuş ve 30 Ocak 1768 de 85 yaşında İstanbulda vefat etmiştir. Balıklı Ermeni Mezarlığında medfundur. Pederi, Kirkor adlı Kayserili bir duvarcıdır. Bundan dolayı Kirkoryan soyadını da taşımıştır. Annesinin adı Turfandadır. İmzasının yanında kâh Kayserili kâh da İstanbullu kelimeleri bulunduğu için bu iki şehirden hangisinde doğmuş olduğu kat'î olarak bilinmemektedir; talebelerinden Arutyun Erzurumlu tarafından hakkında kaleme alınan elyazma bir methiyeye göre kendisi de Kayserilidir.

Tarihçi Karekin Levonyan'a göre, Bağdasar Tıbir küçüklüğünde kunduracı çıraklığı yapmıştır. 1706 yılına kadar hayatı hakkında bir bilgi mevcut değildir. Mezkûr tarihde, Culfalı Astvadzadur Vartabed'in, Eçmiadzin katoğikosunun temsilcisi olarak İstanbul'a gelmesinden sonra, açtığı mektebe Bağdasar Tıbir de devam etmiştir. Senelr sonra bu rahibi daima methü senâ minnettarlıkla anmıştır. 1712 yılında kendini matbaa işlerine vakfetmiş ve ölümüne kadar İstanbulun birkaç Ermeni matbaasının neşriyatını tedvir etmiştir. Nezareti altında neşredilen eserlerden bazıları şunlardır: Zenok Kılak'ın «Daron'un tarihi» (1719), Kirkor Narekatzi' nin (Dua) kitabı (1726), Simeon Culfalı'nın «Mantık» kitabı (1728), Kirkor Datevatzi'nin «Sorular» kitabı (1729), Filosof David'in «Sınırlar» kitabı (1731). Bunlar meyanında en mühimmi Ermeni Kilisesinin âyinlerini gösteren «Maşdotz» udur (1726).

Bağdasar Tıbir takriben 60 yl kadar müderrislik yapmıştır. 1741 de, Patrik Nalyan Agop Başipiskopos (1701 - 1764) tarafından Kumkapı'da tesis edilen, zamanının en mühim Ermeni mektebinin müdürü ve başlıca hocası olmuştur. Aynı zamanda mezkûr Patriğin kâtipliğini de ifâ etmiştir. Sözü geçen mektepte, ruhanî ve cismanî birçok kıymetli talebeler yetiştirmiştir. Bunlar arasında, Katoğikos Simeon Erivanlı, şâir Bedros Vartabed Kapanlı ve müderris Takvor Aslanyan en başta gelmektedirler.

Bağdasar Tıbir'in eserlerine gelince, bunların büyük bir kısmı sağlığında ve kendi nezaretinde, birkaçı da ölümünden sonra neşredilmiştir. Mevzuları muhteliftir. Matbu eserleri intişar sırası ile şunlardır:

«Şahaved» (Kârlı demektir); bu eser İstanbulda iki defa tabedilmiştir; birindisi takriben 1718 de, ikincisi ise 1750 dedir. Mündericatı Hıristiyan dininin akidelerini ihtiva etmektedir. «Dağaran» (Şiir kitabı demektir); bu eser 1723, 1734 ve 1768 yıllarında İstanbul'da üç defa neşredilmiştir. «Ermeni dili Grameri, iki cildden mürekkep olan bu eser 1736 ve 1771 yıllarında İstanbul'da ve 1791 de ise Hindistan'ın Madras şehrinde tabedilmiştir. «Hıristiyan Terbiyesi»; ermenice harflerle türkçe olan bu eserin ilk tabı 1742 dedir. İkinci tabının tarihi malûm değildir. Üçüncüsü ise 1816 dadır. Muhtemelen her üçü de İstanbul'da intişar etmiştir. Muhteviyatı Hıristiyan dinine ait toplu bilgilerdir. «Parevakirk» (Selâm kitabı demektir), bu eser 1752, 1788 ve 1807 de olmak üzere üç defa tabedilmiştir. Muhteviyatının büyük kısmı mektup nümunelerine hasredilmiştir. Bir kısmı da ermeniceden türkçeye manzum lûgattır. «Tzangkirk» (Fihrist kitabı demektir), 1753 de İstanbul'da tabedilen bu eserin mevzuu, Mukaddes Kitabın muhteviyatının tasnifidir. «Gramer kitabı», 1760 da İstanbulda basılan ermenice; bu eser avam için hazırlanmıştır. «Aşk ve hasret şiirleri», ermenice olup 1768 de İstanbulda neşredilmiştir. Bu eserin az farklı üç tabı daha mevcuttur. Bunlrdan birincisi aynı yıldadır. Diğerlerinin tarihi tesbit edilememiştir. «Mantığın muhtasar şerhi», ermenice olan bu eser, müteveffa rahib Mıkırdiç Boduryan'a göre, 1822 de Kalküta'da intişar etmiştir. «Vekaayinâme», alfabe sırası ile tasnif edilen ermenice bu eser, 1762 yılına kadar bazı mühim olayları ihtiva etmektedir. Ancak yarısı elimize yetişen bu vekaayinâme, diğer bazı kronolojilerle birlikte 1951 de neşredilmiştir. «Ermenilerin Hıristiyanlığı kabul etmelerinin tarihi», Ermeni harfleri ile türkçe olan bu eser altı defa tabedilmişse de tarihleri bilinmemektedir.

Bağdasar Tıbirin ikisi kayıp ve biri gayrı matbu olmak üzere üç eseri daha vardır ki şunlardır; «Ermeni tarihi», bu eserin zamanında mevcudiyeti, Ermenilerin Hıristiyan

olma tarihinin muhtıra kısmından anlaşılmaktadır. Kayıp ikinci eseri, şehid Malgaralı Astvadzadur Vartabed hakkında da 1710 tarihinde kaleme aldığı manzum bir methiyedir. Gayrı matbu yegâne eseri ise, beşinci asrın en meşhur Ermeni tarihçisi Horenli Movses' in Ermenistan tarihinin özüdür ki bugün Kudüs Ermeni Patrikhanesinin kütüphanesinde bulunmaktadır. Bir rivâyete göre, mıhitarist rahiplerinden tarihçi Mikayel Çamiçyan'ın (1738-1823) üç cildlik mufassal «Ermenistan Tarihi» yukarıda sözü geçen onun kaybolmuş eserinden istinsah edilmiştir. Filhakika, Çamiçyan 1823 yılına kadar yaşamış olmasına rağmen, eseri takrîben Bağdasar Tıbirin vefatı tarihinde nihayet bulmaktadır. Keyfiyet, kanaatımızca bu hususta bir delil telâkki olunabilir.

Bağdasar Tıbir'in, Patrik Nalyan'ın istifası ve halefi Kirkor Basmaciyan'ın intihabı ve cülûs merasimi hakkında 17 Haziran 1761 de Erivanlı Simeon katoğikos'a hitaben yazmış olduğu imzasız kıymetli bir mektubunun sureti 1956 da, mütevaffa Toros Azadyan'ın evrakı arasında tarafımızdan meydana çıkarılmış ve 1956 yılında New-York'da münteşir «H. Çoçnak» adlı haftalık mecmuada neşredilmiştir.

Bağdasar Tıbir'in evlâdlarından iki oğlu ve bir de torunu bilinmektedir. Bunlardan rahip Andon 1720 de doğmuş ve 1785 de vefat etmiştir. Diğer oğlu Arsen Tıbir ise 1715 de doğmuş ve 1771 de vefat etmiştir. Bunun da oğlu Mesrop Tıbir 1750 sıralarında doğmuş ve geçen asrın başlarında vefat etmiştir. Mezartaşına 1952 de, Balıklı Ermeni Mezarlığında tarafımızdan rastgelinmiştir. 1956 da ise yerinde yeller esmekte idi. Bağdasar Tıbir'in mezartaşı ise bütün araştırmalarımıza rağmen bulunamamıştır. Arsen Tıbir'in ve Oğen Mesrop Tıbir'in de, onsekizinci asır İstanbul Ermenilerinin kültür hayatında değerli hizmetleri sebketmiştir.

Bağdasar Tıbirin hayatı ve eserleri hakkında araştırmalar yapan başlıca müdekkikler şu şahıslardır.

Arşak Çobanyan (1872-1954), rahip Mıkırdiç Boduryan (1881-1959), Karekin Levonyan (1872-1947), Leo (Arakel Papahanyan, 1860 - 1932), Bimen Zartaryan (1879 - 1956), Asadur Mınatzakanyan ve Şuşanik Nazaryan.

Kevork M. Pamukciyan

BAĞIFERAH — Boğaziçinde Çengelköyünde Lâle devri İstanbul'unun mamurelerinden olup kuvvetle tahmin olunabilir ki arkasında muazzam bir korusu ve etrafında çiçek, bilhassa lâle bahçeleri bulunan bir sahilsaraydır. Sahibi, Sadırâzam Nevşehirli İbrahim Paşanın damadı Kapudanı Derya Mustafa Paşa idi.

Bağıferah hakkında Nedim'in 32 beyitlik bir kasidei tarihiyesinden şu malûmat toplanabiliyor; Bağıferahın tanzimi ve sahilsarayın yapısı hicrî 1140 (M. 1727) dir:

Bu mısrâ'la Nedim'a söyledi itmamına tarih
«Bu nev sahilsarayı kıldı ihya Mustafa Paşa»
1140

«Bağıferah» adını koyan Sadırâzam İbrahim Paşadır:

Bu vâlâ mevzii ni'melbedel idince istishab
Saadetle şerefbahş oldu bir gün sadri mülk ârâ

Gelüb tab'ı ferah peymâsına âbü hâvâsı hoş
Pesendi ittikde tarzü resmine ol âsâfı yektâ

Buyurdu nâmına Bağı Ferah dinmek münasiptir...

Sahilden gerideki sırtlara uzanan bir orman vardır :

Hiyabanzârına doğru nigâh iden kıyas eyler
Şehi kadler kabâyi sebz ile saf bağlamış gûyâ

Gören bu sıfatının imtidadın iki cânibde
Sanur kim perü balin eylemiş küsterde bir ankaa...

Lebideryâdaki Kasrın arkasında büyük bir havuz vardır;

Temaşa kıl şu havzun vüs'atin bak kim bu kasri nev
Muhat olmuştur iki cânibinden bahrile gûyâ

Ve muhakkak ki devrinin nefîs bir sanat eseri olan bir selsebili vardır:

Şu dilcû selsebili gör kim ande semti eşvâke
İder her bir şiken bir kûşei ebrû ile imâ

Beyanı inbisatü zevk için her lâhzede ânın
Lebi fevvâresi şad m'anii bârîk ider peydâ

Lâle devri ricalinin felâketine varan hicrî 1143 (M. 1730) ihtilâli çıktığında, Kapudanıderya Mustafa paşa bu Bağıferah'ta bulunuyordu. Çengelköy kâşanesinin, bahçeleriy-

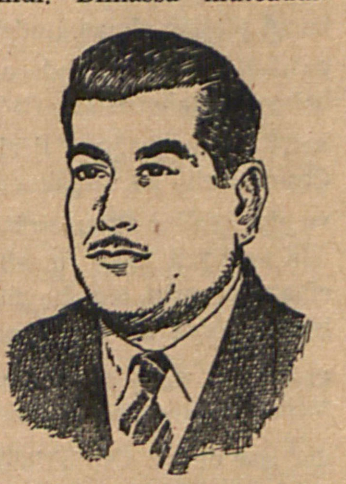
le beraber, ihtilâlciler tarafından tahrip edilen mamurelerden biri olduğu kuvvetle tahmin olunabilir. (B. : Lâle Devri; İbrahim Paşa, Nevşehirli; Mustafa Paşa: 1730 ihtilâli).

Bibl. : Nedim, Divan; Sami - Şâkir, Tarih.

BAĞIRSAK — Salâhaddin Enis'in «Bataklık Çiçeği» adındaki eserinde bir hikâyesidir. En acı çıplaklığı ile İstanbul umumhanelerinin sefaleti nakledilmiştir:

«Bu sokakların en mühim, en sihirli mıntakası köşeleridir, oraya geldiğiniz zaman sizi kavi iki kolun tuttuğunu hissedersiniz, lâbis olduğunuz içtimaî kisvelerden sizi tamamen tecrid ederler, mâneviyatınız uryan ve çıplak kalana kadar soyarlar, çayıra bırakılan başı boş aç bir hergele gibi ileriye iterler «Haydi artık yürü!» derler. Burası bir âlemdir ki hicap, ihtiraz, âr ve hayâ hiç bir şey yoktur.». Bu sokak, betaetle akan koyu bir çirkâb ve gılzet ırmağı, bu, sağlı sollu birçok gerizlerin insibap ettiği büyük bir analağamdır. Beyoğlu İstanbulun bozuk midesi ise, bu sokaklar, onun ağır taaffüniyle burnunuzu sızlatan hasta ve cılk bağırsaklarıdır.» (B. : Bataklık Çiçeği).

BAĞLAN (Ahmed) — Matbaa makine ustalarıdandır. 1909 da Gemlikte doğduğu; ilk tahsilinden sonra iş hayatınaatılarak Matbaai Âmire'ye (Millî Eğitim Basımevi) çırak olarak girdi; çalışkanlığı ve kabiliyeti ile nazarıdikkati cebetti, az zamanda ustalığa çıkarıldı. Yetiştiği müessesede sebat ederek müdürlerinin sevgi ve itimadını kazandı; arkadaşları arasında dürüst, temiz ve işinde çok titiz bir sanatkâr olarak tanındı. Bilhassa müteaddit renkli resim baskısında, Avrupadan gelen mütehassıslar âyarında bir hüner gösterdi ve Millî kütüphanemize pek çok eser kazandırdı; bastığı işler arasında «Pirî Reis Haritası» ile «La Turquie Kemalist» ve «Güzel sanatlar» mecmualarının, ve «Sanat Takvimi» nin renkli resimleri bilhassa kaydedilmiye değer. Bu satırların yazıldığı sırada Millî Eğitim Basımevinde atölye şefi idi (1950).

Ahmed Bağlan
(Resim: Nezih)

Hakkı Göktürk

BAĞLARALTI DALYANI — Balıkhanenin eski merkez müdürü Karakin Efendi Deveciyan'ın «Balık ve Balıkçılık» adındaki ölmez eserindeki kayda göre Boğaz ağzında Rumeli feneri ile Karibce köyü arasında bir dalyandır (1915 = 1331): hududu Fener önündeki dikili taştan Karibce burnuna kadardır; yaz ve kış dalyanı kurulabilmekte ise de 1300 (1884) denberi martın on beşinden Haziran sonuna kadar yalnız yaz dalyanı kurulmuştur. Çiroz, palamut, torik, lüfer, kefal ve sair balıklar tutulur. Kilyos dalyanı gibi bu dalyanın da bir «al beraber kayığı» olup dalyana girmeyen balıklar bununla avlanır. Bu satırların yazıldığı sırada, 1950, Bağlaraltı dalyanının durumunu tetkik imkânı bulunamadı.

BAĞLARBAŞI — Şehri şehiri İstanbulun misilsiz bir sayfiyesi itlâkına bihakkin sezâ olan câzip köşelerinden biri de Bağlarbaşı'dır. Beş yolun kavşağındaki bu ferahfeza yer, şark, şimal, cenubişarki ve cenubi garbî rüzgârlarına hâkim olarak çullanan ve Çamlıcadan yol alan şimalişarkî rüzgârının tesiriyle bazı anlarda öyle bir hal alır ki adamı uçuracak tabirine ilâveten yükü ile beraber deveyi de alıp götürecek bir sertlikle eser. Fakat öyle lâtif estiği demler de olur ki tatlı tatlı yüzünü yaladıkça güya bir bardak su; Küçükçamlıca, Ömerefendi korusu, Şeker kaya, Müftükuyusu, Hanımnine, Kısıklı, Feryalhanım, Sarayınsuyu, Tomrukağa, Mehmetağa, Kirazlı, Tantavi Çiftliği, Dudulluda Âdile Sultan Suyu, Taşdelen, Elmalı, Defneli, Göztepe, Karakulak, Sırmakeş, Kılınçlı, Soğanlık, Yakacık, Ayazma, Kayışdağı sularından içiliyormuş gibi vücudunun bütün damarlarına iliklerine yayıldığını hissettirerek âdeta insanı gaşyeder. Meşrutiyetin ilânına kadar Çiftlik gazinosu namı ile maruf gazinoya oldukça değerli kimseler gelir, bilârdo ve tavla oyunları ve tatlı sohbetleri ile hoş vakitler geçirirlerdi. Gazino ittisalindeki Besim Ömer Paşanın köşkü yanındaki Artaki'nin gazinosu da hemen hemen onunla hemayarca idi. Şimdi

Artaki'nin gazinosu yok olmuş, çiftlik gazinosu da önünde hayvan pazarı kurulması itibariyle köylerden inen odun ve kömür arabaları ile dolarak bu bakımdan kesbi şöhret etmiştir ki şimdiki şekli, hava bulunur ama odun, kömür her zaman her yerde bulunmaz darbı meselince evvelki şekline geçim cihetinden ihtiyaç nisbetinde teveffuk etmiştir Bağlarbaşı hakikaten Bağlarbaşı idi. O devrin maruf bağları o noktadan başlar, Altunî zadenin, Sultan Kethüdası Behiç Beyin, Esvabî Saffet Beyin, Seniye Sultanın, şimdi Verem Paviyonları ile sıralanan Valdebağının, Tantavî zade Halid Beyin, Yusuf Paşanın, Deli Fuat Paşanın, Asaf Paşanın, Ekmekçibaşının, Saatçibaşının, Memduh Paşanın, Tunusluların, Nafiz Paşanın, Şeyhülislâmın, Kurd İsmail Paşanın, Rauf Paşanın, Şevket Paşanın, son Halife Abdülmecit, Yusuf İzzeddin ve Şevket Efendilerin, Ahmet Ratip Paşanın, Kirişçi İbrahim'in, Bağcılar Kâhyası Ömer Pehlivanın, Hünkâr İmamının, Suphi Paşanın, Ethem Pehlivanın, İsmail Pehlivanın, Serasker Rıza Paşanın, Bodrumî Şeyhülislâmın, Serhafiye Ahmed Paşanın ve daha hatır ve hayale gelmiyen, bilinmiyen zevatın bağları ve Ömer Efendi Korusu karşısında Beylikbağı vardı ki her birinde çavuş, nurgâr, keçi memesi, müşküle, balbal, erenköy siyahı, çobançavuşu, parmak üzümü, altıntaş üzümü en iyisi Rumelinde yetişir yapıncak üzümleri bulunurdu.

Bağlarbaşının üstüne şöyle böyle şiirler ve mâniler de söylenmiştir. Çocukluğumda işitip hâfızamda kalan semaîyi aynen yazıyorum :

Yıkılsın ol sitemkârım varup ağyara yâr olsun
Anı terkeyledim gayri diler kâru zarar olsun
Ki tab'ı tab'ıma uygun bıçkın bîr gül'izar olsun
Cefâkâr olmasın lâkin (?...)
Bu yaz Bağlarbaşı zevketmeğe hergün karar olsun
A zalim semtine varmam isterse nevbahar olsun

Selâmsızdan alam işret idem ol yâr ile ülfet
Nesîmi sui istihza ne lâzm bir takım hey'et
Bu yaz ben eyledim niyyet sözümden dönmezim elbet
Türabı Âsitâneye kadem basmam sana nisbet
Bu yaz Bağlarbaşı zevketmeğe hergün karar olsun
A zalim semtine varmam isterse nevbahar olsun

Bulunur kendime mâşuk bulunmaz sana hiç âşık
Bulunursun beyim amma bulunmaz ben gibi Sâdık
Konuşduğun bütün dostlar bağı hüsnüne sâdık
Mübarek eylesin Mevlâ kabul etmem seni artık
Bu yaz bağlarbaşı zevketmeğe hergün karar olsun
A zalim semtine varmam isterse nevbahar olsun.

Bağlarbaşı için bir de mâni işidirdim ki el'an orada burada söyliyenler vardır:

Adam aman bağlar başı...
Ayna mıdır cemâlin her gören bağlar başı
Sana gelir güzeller, sende ne var Bağlarbaşı..

Ben de derim ki :

Adam aman Bağlar başı...
Güzellerin mecmaı sefâdâr Bağlarbaşı
Bu mecma'da âşıkan güzele bağlar başı

Eş'arında «Berki» mahlasını kullanan Doğancılarlı Gözlüklü Nureddin Beyin de Bağlarbaşı üzerine bir semaisi vardır :

Geçen Bağlarbaşı semtinde ben bir hûbteri gördüm
Gezüb nâz ü edâ eyler o çeşmi anberi gördüm
Kuzum pâluzeveş titrer kararmış başleri gördüm
Kızarmış ruhleri gülveş açılmış peykleri gördüm
Bulunmaz hüsnüne akran ömrümde bir perî gördüm
Cihanı pür ziya eyler cemali enveri gördüm

Kusurum var disem câiz cemâlin hüsnün övmekte
Okumuş cilve naz dersin o daim beni üzmekte
Nice bin zahmetim vardır anı bir lâhza görmekte
Acınır hale duş oldum o şûhu ben ki sevmekte
Bulunmaz hüsnüne akran ömrümde bir perî gördüm
Cihanı pür ziya eyler cemali enveri gördüm

Beni berki hazan âsâ sararttı ol saçı leylâ
Görünce aydâ bir kerre nola ol didesi şehlâ
Gice gündüz figan itmekteyim gün görmedim asla
Anınçün çekdiği alâmı Berki eyledi imlâ
Bulunmaz hüsnüne akran ömrümde bir perî gördüm
Cihanı pür ziya eyler cemali enveri gördüm.

Bağlarbaşı, mahallelerden ayrılıp sayfiyelere giden yol olduğundan Bağlarbaşı namını almıştır. Şimdiki Suadiyeler bilmem hangi plâjlar olmadığından Kadıköyünün Papasın Bağı, Kurbağalıdere, Fikirtepesi, Fenerbahçe, Çiftehavuzlar, Caddebostanı hattâ ve hattâ Papasınbağının ilerisindeki Ömerefendi Çeşmesi bile namazgâhındaki sedde leziz kahve pişirilen bir aramgâh idiyse de Bağlarbaşından ilerliyen tepelerin ab-ı havası çâr aktarı cihanda maruf olduğu musaddak ve müsellemdir. Âşık bir semaî nakaratında:

Fener bağı, Kayış dağı, Caddebostan gel gör
Niçin inkâr edersin âşıkın in'amını nankör

demişse de biz «Ne bülbül var ne gül açtı, virandır Üsküdar şimdi» diyebiliriz. Bir divanda da :

Âşıkın gülzarı vechi sevgili dildarı yâr
Meskenim şimdi civanım Üsküdar ettin beni

dediği gibi Bağlarbaşı hakkındaki malûmatım bundan ibarettir. O zamanlar Üsküdar İstanbulun sayfiyesi idi, şimdi bilemem ve göremem nereleridir.

Vâsıf Hiç

Bağlarbaşının en revnaklı devri, Ondokuzuncu Asırdır; bu asrın rind ve külhani meşreb şairi Beşiktaşlı Gedai, iki nefîs semaîsinde Bağlarbaşı âlemlerini tasvir etmiştir:

Semai

Meded âh itmenin ey bülbüli şeydâ var vakti
Açar gül goncesin elbet gelince nevbahar vakti
Olur râhi çemende ayşü nûşun iştihar vakti
Düşer ol semti yâre gün olur bir rehgüzar vakti
Ne cünbüşler olur Bağlarbaşında gülizar vakti
Hele evvel bahar olsun da gelsün Üsküdar vakti.

Bezimde mey sunar ol sâkii nevreste hûb gülrû
Sürâhiler olur sâfî şerâbı bezmile memlû
Çeker mestâneler sermest olub bir nâlei yâhû
Çıkar bir bir temâşâya çeker üftâdeler arzû
Ne cünbüşler olur Bağlarbaşında gülizar vakti
Hele evvel bahar olsun da gelsün Üsküdar vakti

Tutaydım bir kayık ben de Yemişten yâre ahdolsun
Görenler seyrine koşsun bütün deryâ yüzü dolsun
Yeter zenciri mihnetten dili divâne kurtulsun
İrişsin Üsküdarın mevsimi ahdim yerin bulsun
Ne cünbüşler olur Bağlarbaşında gülizar vakti
Hele evvel bahar olsun da gelsün Üsküdar vakti

Semaî

Açıl ey goncafem ruhsâri âlin lâlezâr olsun
Dağılsın sünbüli keysûların faslı bahar olsun
Visâlin bülbüli şûrîdeye dârü diyar olsun
Görüp gülşende güller verdi hüsnün şermsâr olsun
Sana Bağlarbaşı mesken bana hicrin medar olsun
Bu yaz ey servi kaamet öz makamın Üsküdar olsun

Bulunmaz şivekârım sen gibi âlemde bir dilber
Hicâb eyler cemâlin görmeğe gülşende gülterler
Bütün şûridediller bâbı hüsnünün seyrini ister
Salın Bağlarbaşında servi kaddin kametin göster
Sana Bağlarbaşı mesken bana hicrin medar olsun
Bu yaz ey servi kaamet öz makamın Üsküdar olsun

Sana ihsanı Hakdır bu güzellik çok küçük yaşta
Aman bil kadrini ger mürgi devlet var iken başta
Gedâi âşıkın gönlü gözü hep sen kalem kaşta
Heman leylü nehar kan ağlasun varsın Beşiktaşta
Sana Bağlarbaşı mesken bana hicrin medar olsun
Bu yaz ey servi kaamet öz makamın Üsküdar olsun

BAĞLARBAŞI CADDESİ — Üsküdarda Toptaşı semti yollarındandır. Çavuşdere Caddesiyle Nuhkuyusu Caddesi arasında uzanan sağa ve sola kavisli, dirsekli, dik ve yokuş bir caddedir. Her iki tarafında kavşağı olan veya kesiştiği yollar şunlardır: Abacıdede Sokağı, Helvacıali Sokağı, Balcılar Yokuşu, Validekâhyası Sokağı, Valideimareti Sokağı, Çinilicami Sokağı, Osmanpaşa Sokağı, Çinilihamam Sokağı, Kasımağa Sokağı, Pazarbaşı Sokağı, Turşucukemal Sokağı, Tahtırevancı Sokağı, Alacaminare Sokağı, Boybeyi Sokağı, Miroğlû Sokağı, Yamacı Sokağı.

Çavuşdere Caddesinden gelindiğine göre kaba taş döşeli, iki araba geçecek genişliktedir. Helvacıali Sokağı kavşağından sonra sola bir kavis çizerek dik bir yokuş olur. Balcılar Yokuşu kavşağına kadar olan caddenin bu birinci kısmında ikişer katlı ahşab evler, arsalar ve bağçeler vardır. Sol kolda köşede klâsik üslûbda, kesme taştan teknesi çukurda Kalyoncular kâtibi Dereli Mustafaefendi Çeşmesi bulunmaktadır. Yol burada tekrar sola kıvrılır, sağ tarafta Toptaşı Cezaevinin yan cephesi, sol tarafta meydanımsı bir açıklık ve Validekâhyası Sokağı kavşağı vardır. Bu noktadan itibaren yol üç araba rahat rahat geçebilecek kadar genişler, sağda (Valide İmareti) Toptaşı Cezaevi, sol tarafta Atikvalide Camii ve Medresesi bulunmaktadır. Valide İmareti ve Çinilicami sokakları ile teşkil ettiği dörtyol ağzından itibaren Bağlarbaşı Caddesinin üçüncü kısmı başlar diyebiliriz, yol yine iki araba geçebilecek kadar daralır, tekrar diklesir, ve Nuhkuyusu Caddesine bağlanır. Bu kısmın iki kenarında ikişer üçer katlı pek azı kârgir, çoğu ahşab evler, bağçeler, arsalar sıralanır; iki bakkal, bir berber dükkânı, Kasımağa Sokağı kavşağı köşesinde bir mahalle kahvesi, Çinilihamam sokağı kavşağında bir çeşme bulunmaktadır. Boybeyi ve Miroğlu sokaklariyle olan kavşakları arasında 7-8 yıl önce yıktırılmış iki ahşab meşrutası ve haziresi kalmış Pazarbaşı Nakşibendî dergâhı bulunmakta idi. Caddenin nihayetinde bir Kaadirî dergâhı olan Salı Tekkesi bulunmaktadır. (Nisan 1951).

Hakkı Göktürk

BAĞLARBAŞI ERMENİ MEZARLIĞI — İstanbulun en eski Ermeni mezarlıklarından biridir. Bağlarbaşının tam göbeğinde ve Kadıköy ve Kısıklı tramvay hattının kavşağında bulunmaktadır. Mesahası 14000 m² kadardır.Cenup ve şimal olarak iki kısma ayrılmıştır. Ortada kalan ufak bir kısım ise Rumlara

aittir. Yeni Mahalledeki Surp Karabet Kilisesine ait olan cenub kısmı daha eskidir. Şimal kısmı ise Selâmsızdaki Surp Haç Kilisesine ait olup nisbeten daha yeni ve daha büyüktür.

Mezarlığın tesis tarihi cenuptaki kapının üzerinde bulunan mermer taştaki kayda göre 1555 dir Fakat bu kayıt zamanından olmadığı için tarihî bir kıymet ifade etmez. Maamafih bu tarih aşağı yukarı doğrudur. Zira Ermenilerin Üsküdara yerleşmeleri de bu sıralara tesadüf eder.

Mezarlığın toprağını Ermeni cemaatına vakfeden Atam isminde Diyarbakırlı bir Ermeni katır tüccarıdır. 1718 tarihinde vefat eden bu şahsın, bugüne kadar mevcut olan mezar taşındaki kitâbeye göre, bütün varı yoğu satılarak mezarlığın toprağı satın alınmıştır.

1885 tarihinde mezarlığın etrafı duvarla çevrilmiştir. Bu iş bilhassa o zaman Surp Karabet Kilisesinin vâizi olan Başpiskopos (sonradan Katoğikos) Matteos İzmirliyan'ın ve Surp Haç Kilisesi vâizi olan Piskopos Kirkoris Aleatcıyan'ın gayretleriyle başarılmıştır.

Eskiden Ermenilerin yüksek zümresi ve bilhassa Amira ünvanını taşıyanların ekseriyeti Üsküdar ve civarında oturdukları ve burasının İstanbul Ermenilerinin ilk mühim irfan kaynaklarından biri olduğu için, Bağlarbaşı Ermeni Mezarlığında gömülü birçok meşhur simalar vardır. Bunları iki kısma ayırabiliriz. Birinci kısma mezar taşları bugüne kadar mevcut olanları, ikinci kısma ise mezar taşı olmıyanları yahut kaybolmuş olanları dahil edebiliriz. Birinci gurupta bulunan kayda değer şahıslar sınıflarına göre şunlardır:

Din adamları :

Bunlar arasında beş patrik ilk başta gelir. Vefatları sırası ile, isimlerini veriyoruz :

Zakarya Vartabet Vanlı (vefatı: 1640), Piskopos Ohannes Çamaşırcıyan (1757 - 1817), Piskopos Astvadzadur (1768 - 1846), Piskopos Karabet Balatlı (1783 - 1850). Piskopos Sarkis Kuyumcuyan (1804 - 1865).

Diğer din adamlarının başlıcaları şunlardır :

Tokatlı Boğos Vartabet (vefatı 1675), Retos Vartabet Edirneli (vefatı: 1746) Kudüs Patrikhaesi murahhaslarından Simoen Piskopos (vefatı: 1767), Kayseri Surp Karabet Manastırından Bedros Piskopos (vefatı: 1778). Ankara Ermenilerinin ruhanî reislerinden Başpiskopos Antreas (1758 - 1807) Kudüs Ermeni Patrikhanesi Vekili Tekirdağlı Agop Piskopos (1756 - 1809), yine Kudüs Ermeni Patrikhanesinden İstanbullu Bağdasar Piskopos (vefatı: 1809), Kilikya Ermeni Katoğikosluğu mensuplarından İçevanlı Boğos Başpiskopos (vefatı: 1810), Kudüs Ermeni Patrikhanesi âzalarından Tokatlı Markos Başpiskopos (vefatı: 1826).

Mütefekkir ve sanatkârlar :

Meşhur mimar Serkis Kalfayan oğlu, yazmanın mucidi Kevork (ölümü: 1751), Kayserili Merametçi Kalust Kalfa (ölümü: 1779). Aşkhar ovalı Gireğ Kalfa (doğrusu Güreğ olacak) (ölümü: 1806), Müderris ve Kopsit Mardiros Sargayat (1741-1813), Sarayı Hümayûn demircibaşısı Manuk (1788-1838), Sarraf Serkis Koranyan (ölümü: 1855) meşhur tüccar Mardiros Markaryan (1801 - 1867). Meşhur şair Bedros Turyan (1851 - 1872). Saray baş tabiblerinden Ohannes Bey Şimşiryan (1830-1895), Saray hamamcıbaşısı Serkis Marzmanyan (1807-1897), Saray Mimarbaşılarından Serkis Bey Balyan (ölümü: 1899), Muharrir Mıgırdıç Şahnazar (1866-1900), Saray sertabibi Vahan Paşa Manulyan (1840-1902), Saray ikinci tercümanı ve yabancı Basın Müdürü, Bâlâ rütbeli Nişan Seferyan (1848 - 1906), Berberyan Mektebi müessis ve müdürü edip Reteos Berberyan (1848-1907), Dr. Diran Paşa Papazyan (1866-1928) v.s.

Amiralar :

Azatyan Bedros Amira (ölümü: 1762), Azatyan Mardiros Amira (1745 - 1775), Kadıköylü Sarraf Artin Amira (ölümü; 1776), Eginli Sarraf Pişmişzade Karabet Amira (1750-1802), Eginli Aznavoryan Kaspar Amira (ölümü: 1806), Akulisli Meyrem Kulyan Toma Amira (1738 - 1818). Saray Mimarbaşısı Balyan Kirkor Amira (1764 - 1831), Aznavoryan Aznavor Amira (ölümü 1832), Eginli Sarraf Markar Amira Deryantz (1776 - 1841), Nizam ustası Noradunkyan Artin Amira (1770 - 1834), Pişmişyan Mikael Amira (1785 - 1849) vesaire..

Mezar taşları bulunmıyanlar arasında da ezcümle şunlar vardır:

Meşhur mimar Serkis Kalfa (ölümü 1740 a

doğru). Saray ressamı Ohannes Behzat (1809-1874), meşhur ressam, Apraham Sakayan (1821 - 1876) 19 uncu asır İstanbul Ermenilerinin en mümtaz mütefekkiri Ohannes Badveli Deroyentz (1801 - 1888), Şair ve edip Haçadur Misakyan (1815 - 1891), Tarihçi ve edip Harutyun Mırmıryan Misakyan (1815 - 1891) Tarihçi ve edip Harutyun Mırmıryan (1860 - 1926), Müderris ve edip Ohannes Hintliyan (1866 - 1950) v.s.

Bağlarbaşı Ermeni Mezarlığındaki mezar taşlarının şekil ve sanat cephesine gelince şunları söyliyebiliriz: 17 nci asra ait olan en eskileṙ alçak ve bir tabut şeklindedirler. 18 inci asra ve 19 uncu asrın ortalarına ait olanlar ekseriyetle müstatil şeklindedirler ve yükseklikleri de vasatî olarak yarım metre kadardır. 19 uncu asrın ortasından bugüne kadar olanlar da muhtelif şekiller arzederler.

San'at cephesine gelince, eskilerden fevkalâde güzel oymalar ve kabartmalarla süslenmiş taşlar vardır. Meselâ Patrik Zakarya Vanlı'nın ve Azatyan Amiralardan birkaçının taşları bunlara birer örnek teşkil ederler. 19 uncu asrın ortalarına kadar olan mezar taşlarının bir hususiyeti de kitâbelerin altında merhumun sanatına ait bir âletin hâkkolunmuş bulunmasıdır. Meselâ bir terzinin taşında bir pergel görürüz. Mezarlıktaki en büyük taş, Kirkor Amira Balyan'a, en ufağı ise Serkis Kalfanın torunu Katarineye aittir.

Mezarlıktaki tarihî ve edebî kıymeti haiz kitâbeler bu satırların muharriri tarafından 1942, 1943 ve 1945 yıllarında asıllarından büyük bir itina ve emekle toplanılmıştır. Bunların sayısı 500 ü bulmaktadır. Maalesef bu kitabeler gayri matbudur.

Kitabelerin harflerinin hususiyeti hakkında umumî olarak şunu söyliyebiliriz. Ondokuzuncu asrın başlarına kadar olanlar büyük harflerle, ondan sonrakiler ise küçük harflerle yazılmıştır. Edebî bakımdan ise mensur ve manzum olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Manzum olanlar arasında fevkalâde güzel şiirler vardır

En eski kitâbe Koca Bedros'un zevcesi Şamam'a aittir ve 1637 tarihini havidir.

Mezarlıkta ermenice harflerle türkçe olarak yedi adet kitabe mevcuttur. Bunların mümkün olduğu kadar asıllarını muhafaza ederek ve tarihleri sırası ile buraya koyuyoruz:

1

Engürülü rahip Boğos'un oğlu muganni Boğos
Ölümü 1756 Temmuz 30

(Bu iki satır ermenicedir)

Ne için ben dünyaya geldim gel de (—)
Al da kendimi fidai aldım inanman yalandır
Dünyaya gelen neçin gelir, eğer (gedaeb?)
Eğer bâki olur, fikr eden selâmet bulur
İnanman aldatır dünya Husgudardır mekânım
23 de teslim edip canım
Kim sebeptir helâl kanım
İnansan fend boş dünya
Dua ediniz.

(Bu kitâbe çok müşkülâtla okunabilmiştir.)

2

Balıkcı Mosik

Kimse demesin ki benim
Ben söyledim ki benim
Her kim ki derse benim
Olur nice ki, benim.
5 Eylûl 1840

Yukarıdaki kitâbenin sahibi Balıkcı Mosik gayet güçlü ve kuvvetli ve aynı zamanda kabadayı bir kimse imiş. Lâkin bir gün kavga esnasında kendisini kamalıyarak öldürmüşler. Bundan dolayı bu kıt'ayı gelecek nesillere de bir ders olmak maksadı ile mezar taşına yazmışlar.

3

Hayya Serasker Hisrefi (Hüsrev) Paşa Hazretlerin ser kavazbaşısı akrebahsı
Ağanın sad ince Serkisindir
1262 (1845)

4

1847 teşrinievvel 3 cuma
Gina oldu Kayseri kayserişi
Talaslı Üsküdar Atpazarı
Sulu Han odabaşı Karabet dayı.

5

Kimse demesin ki benim
Ben söyledim ki benim
Her kim ki derse benim
Olur nice ki benim.

Milos oğlu Talaslı

Bedrosun oğlu Karabet.
Sene 1856 da Tammuz 6

6

Bini Esayi Ohannes Kâhyayan
Bura düştüm amma Kayseri vatan
Sin onsekiz iken henüz nevcivan
Takdir kıldı kabri ebedî mekân
Yol oğramaz artık ah peder mader
Muhtacım kıl dua, ey ibni beşer
Ki sana da rahmet diler müminler

26 Haziran 1867

7

Bulmadım zahmi ecele dostlar bir çare Hayf
Genç yaşımda girdim encam gördüğün mezare Hayf
Hüsnüne ya maline bel bağlama sen ey gafil
Malın halka yem olur cismin de muru mâre Hayf
Kani Iskender-u Dara, kandedir Isfendiyar
Kılmadı zerre (vekaç?) (bir iki kelime noksan) Hayf

(Tarihi yazılmamıştır)

Mezarlıkta kitabesi Arap harfleriyle bir tek mezar taşı vardır ki o da Balyan Kirkor Amiranın taşıdır.

Kevork M. Pamukciyan

BAĞLIBAĞÇE SOKAĞI — Üsküdarda Bülbülderisi semtindedir; Tophanelioğlu Sokağı Tekkeiçi Sokağı arasında uzanır; Tophanelioğlu Sokağı kavşağından gelindiğine göre, üç araba geçebilecek genişlikte, kaba taş döşelidir; sağa bir kavis çizerek dik bir yokuş halini alır ve Tekkeiçi Sokağına dokuz basamak merdivenle kavuşur. Bu sokağın, ortalarında, ağzı taş bilezikli ve demir kapaklı bir kuyu vardır. Birer ikişer katlı ahşab ve tuğla yapı evlerinde mütevazı gelirli Türk aileleri oturmaktadır. Kayda değer başka bir hususiyeti yoktur.

Hakkı Göktürk

BAĞODALARI MESCİDİ — (B.: Fatma Hatun Mescidi).

BAĞRIYANIK SOKAĞI — Üsküdarın Selâmsız semti sokaklarındandır (1934 Belediye Şehir Rehberinin 27 numaralı paftası); Bülbülderesi - Bağlarbaşı yolu ile Karabağ Sokağı arasında uzanır; bir araba geçebilecek kadar geniş bir toprak sokaktır; bir tarafı kır, bir tarafı bağçeli olup ortalarına doğru kar şılıklı ancak iki kârgir ev vardır (Nisan 1951).

BAHÂ, BAHÂLILIK — Bahâ, behâ, Hüseyin Kâzım Beyin Büyük Türk Lûgatı'na göre dilimize farscadan alınmış isim, «bir şeyin alınıb satılan kıymeti, değer».

Kadimden beri halk ağzında «B» yerine «P» ile telâffuz edilir, «pahâ, pahâlılık, pahâcı» denilir, fakat eskiden münevverler dâimâ «B» ile yazarlar idi. Eskiden avam arasında basit bir ibtidâî tahsili görmüş olub da akran ve emsâli tarafından «Mektebli» denilenler de bu kelimeyi «B» ile yazdıkları halde lâtin asıllı Türk harflerinin kabulünden sonra yazı dilimizde bir imlâ nizâmı kurulamadığı için inkilâb neslinin münevver tabakasının tümü, dilimizde binlerce benzeri gibi ciddî bir tenkide lüzum görmeden «Bahâ» yı «Pahâ» olarak yazmaktadırlar, tek istisnâsı has isim olarak kullanıldığı zamandır; hamdederiz ki bir «Bay Bahâ», «Bay Pahâ» olmamışdır.

Hüseyin Kâzım Bey meşhur eserinde dilimizde kullanılışına misâl olarak Nedim ile Şeyh Gaalibden şu beyitleri almıştır:

Nazîrin yok cihanda hüsnile mihri münevversin
Bahâ olmaz sana cânâ aceb pâkize gevhersin

Nedim

Zamanımız Karikatürleri :

Ticâret Vekâletine göre İstanbul ucuzluk diyarı imiş
(Gazeteler)

«Şebi yeldâyı muvakkitle müneccim ne bilir
Onu memurlara sor kim geceler kaç saat!»
(Nehar Tüblek; Akbaba Mecmuası)

Hüsnünün olsun bahâyi râyegânı cân ü bâş
Tâlibânı vasl olan bî derdler kılsın telâş

Şeyh Gaalib

Eskiler gerek eşyâ gerek insan hakkında kıymeti takdir edilemeyecek kadar yüksek olanlar içi «bî Bahâ» derdi; artık kullanmıyoruz, ya zamanının tâze dilli şâiri Nedim gibi «bahâ olmaz», yahud «bahâ bulunmaz, bahâ biçilmez» diyoruz.

Hakiki değeri çok yüksek gaayet kıymetli eşya hakkında giran bahâ» denilir, zamanımızda bu terkib de yaşı ellisini aşmış kalem erbâbı arasında pek ender kullanılmaktadır; fakat esefle kaydederiz ki devrimizin konuşma ve yazı dillerinde bu terkibin karşılığı konulmuş değildir; «giran bahâ» hakikî değeri çok yüksek olarak tesbit edilebilen şeydir, «bahâ bulunmaz, bahâ biçilmez» sözleri ile ifâde edilemez, «bahâlı ve çok bahâlı» da değildir, zirâ bunlar değerinden üstün fiatla satılan şeyler hakkında kullanılır.

İstanbul ağzında bir de «ateş bahâsına..» tabiri vardır, Büyükşehrin târihinde birer âfet olmuş korkunç büyük yangınları hatırlatarak, bir şeyin hakiki değerinin kat kat üstünde satılması, tedariki zarureti ile keseyi tam takır bırakması, âdeta yakub kül etmesi yerinde kullanılır, misal:

— Müjde, uskumru çıkmış..

— Çıkdı ama ateş bahâsına..

Mecâzen, vuslatı âşıkı kül eden mâşuk, mâşuka, canan, sevgili için söylenir:

Kâlâyı vuslatı o şûhun ateş bahâsına..

Bir şeyin hakiki değerinden çok aşağıya, çok ucuza tedarikine de «yok bahâsına..» deriz, misal:

On dönüm bağı bağçesi ile beraber koca köşkü yok bahâsına kapattılar...

Yavruydu çırpamadı kanadını
Baldırı çıplaklar tattı tadını
Pazarda vuslatı yok bahâsına
Bakır yapdı o şûh altın adını

Galatalı Hüseyin

Zamanımız Karikatürleri :
Durmadan artan kundra fiatları üzerine (Akbaba Mecmuası)

«Bahâda ağır yükde hafif..» deyiminde umumiyetle mücevherât kasd olunur; İstanbul ihtilâllerinde iktidar mevkiinden devrilen devletliler kellelerini kurtarmak için kaçıb gizlenmeğe mecbur kaldıklarında mükellef saraylarını giranbahâ eşyası ile ihtilâlcilerin yağmasına terk ederek yanlarında «yükde hafif bahâda ağır» şeylerini götürürlerdi.

İstanbul ağzında aşk ve alâka yolunda mecâzen de kullanılmıştır:

Senden kabulüdür benden bir teklif
Gel olalım dedim lâm ile elif
Oğruladım o güzeller şâhını
Ağırdır bahâda hem yükde hafif

Galatalı Hüseyin

Tarihçesi boyunca Büyükşehir İstanbul, harb yıllarında erzak getirilmemesi ve anbarlarının boşalması yüzünden; şehrin büyük bir kısmını kül eden dehşet verici yangınlardan sonra; uzun ve şiddetli kışlarda kara ve deniz yollarının kapanması ile; hemen hepsi kanlı ihtilâllerle devrilmiş beceriksiz ve yahud emsalsiz suiistimâller ile kirlenmiş ellerin idaresinde kaldığı zamanlar; ve nihâyet bütün bu fırsatlardan istifade etmesini bilen muhtekir esnaf ve tüccarın melâneti eseri olarak halkının ıstırab ile kıvrandığı bahâlılık devirleri yaşamıştır; öylesine ki şikâyet sesleri, feryâd ü figan hâtıralar, vak'anüvis notları, şiirler ve halk ağzı detanlarla İstanbulun târihine mal edilmiştir.

Onsekizinci asrın seçkin şâirlerinden Osmanzâde Tâib 1718 de Pasarofça Muahedesi ile sona eren Rus ve Venedik harblerinin muhtekirlere fırsat vermesi ile İstanbulda sebep olduğu bahâlılık ve geçim sıkıntısı üzerine manzum bir feryadnâme yazmış ve sulh muahedesinin akdinden az evvel sadâret mevkiine gelmiş olan Dâmad Nevşehirli İbrahim Paşaya takdim etmiş idi:

Hayri makdem aceb mahallinde
Geldin ey âsafı bülend ârâ

Berekâtı Halil İbrâhim
Olmadan makdeminle cilvenümâ

Gelmeseydin eğer bu günlerde
Şehr olurdu harab ser tâ be pâ

Etme ahvâli halkı istifsâr
Nakledersem keder verir zirâ

Çıkdı ateş bahâsına hiyzüm (odun)
Satılır dirhem ile ûd âsâ

Ya kömür şöyle kim gubârı dahi
Tûtiyâ (sürme) oldu dideye hâlâ

Arpayı hod tefahhus eyleme kim
Arpalık hâsılı yetişmez ana

Arpa torbası sanur ânı gören
Olsa bir gözde arpacık peyd'â

Revganı dil (gönül yağı) erimede şebü zûz
Şem'veş mum deyû yanub fukarâ

Revganı sâde iştirâsı muhal
Ki bahâsına itmez akçe vefâ

Şimdi bir yağlı kapu da yok kim
Edelim anda derdi cûa devâ

Kahveyi mezhebine uydurdu
Nohudu kavurub içer zürefâ

Seri dervişde küleh görse
Bal kabağı sanub kapar gurebâ

Sabun anılsa ağzımız köpürür
Üştüri kefzeban (geviş getiren deve) gibi meselâ

Vesah âlûde kaldı cümle siyab
Şimdi ayniyle kirli dense sezâ

Koltuğunda somun sanub sevinir
Bir fakir olsa mübtelâyi vebâ

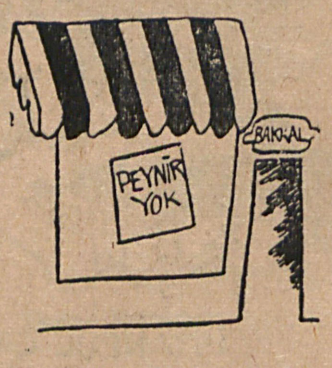
Bu galâya sebeb nedir bilemem
Yine herşeyde var bakılsa rehâ

Her tarafdan zahîre gelmekde
Pür sefâin ile lebi deryâ

Yok mahâzinde yer ayak basacak
Öyle memlû zehâir ü eşyâ

Yolun öğrendi satmanın tüccar
Sorar izler kimsene yok zirâ

Zamanımız Karikatürleri:

Serbest satış — Narh — ve ötesi

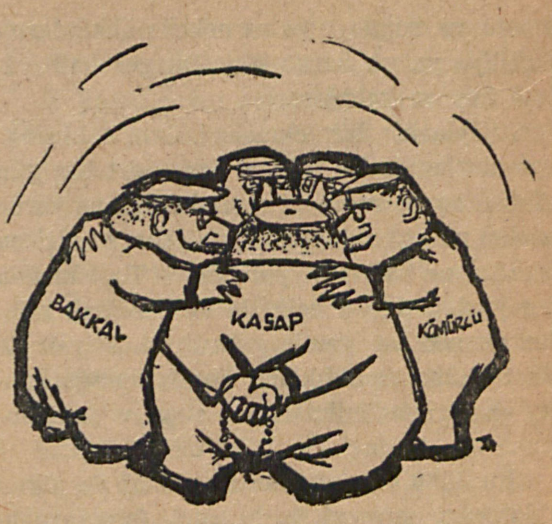
(Akbaba Mecmuası)

Tamahı hâmı ile hükkâmın
Muhtekirler belâsıdır bu belâ

İhtimam eyle narha sultânım
Def ola ehli beldeden bu galâ

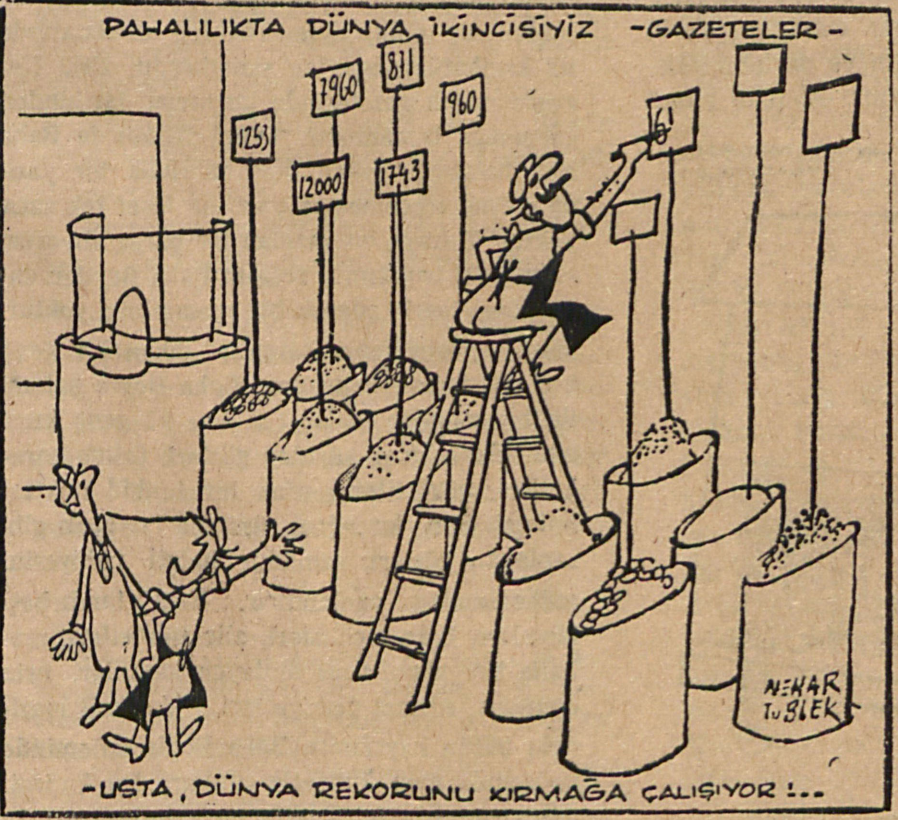
Ahzedüb kande muhtekir var ise
Eyle resmi vezâreti icrâ

Ki safâyi derûn ile âlem
Eylesünler dua sabah ü mesâ

Zamanımız Karikatürleri :
«Büdce Komisyonu» (Akbaba Mecmuası)

Fakat ne kadar yazıkdır ki adının ebediyen hayr ile anılması için ilk Türk Matbaasını açdırtması kâfi bir hizmet olan büyük vezir Dâmad Nevşehirli İbrahim Paşanın 1718 - 1730 arasındaki sadareti, Lâle Devri de İstanbulun günlük hayatında bir bahâlılık, gayri meşrû kazançlar peşinde ihtikâr, mal ve erzak gizleme devri olmuşdu; Üstelik bir lüks düşkünlüğü ve sefâhat bütün yüksek tabakayı sarmış, yukarıyı taklide kalkan orta tabaka içtimâî huzurunu kaybetmiş, fuhuş ve türlü rezâlet artmış, mahkemelere varınca rüşvet girmiş, ayak takımı azmış; İbrahim Paşanın şahsî düşmanları bir fitne tahriki için müsaid zemin bulmuş, 1730 da Batazıd Hamamında yalın ayaklı bir dellâk, arnavud Patrona Halil bir sabah bir kaç ayakdaşı ile ihtilâl ateşini uyandırdığı zaman İstanbullular bu süflî adamların peşine takılıvermişdi. (B. : 1730 ihtilâli; Halil, Dellâk Patrona; Gümüşendâze,; Lâle Devri).

Zamanımız Karikatürleri :
Bakkaliye fiatları üzerine (Akbaba Mecmuası)

Dördüncü Sultan Mehmed devrinde ve Köprülü Mehmed Paşanın sadırâzamlığı zamanında hicrî 1070 = milâdı 1660 yangını İstanbulun dörtde üçünü yakub yok iden bir ateş âfeti olmuşdu (B. : Ayazmakapusu Yangınları). Yangından sonra Büyükşehirde korkunç bir kıtlık, onun yanı sıra müdhiş bir bahâlılık oldu, kısa süren bu buhranı o günlerde İstanbulda yaşamış Enderunlu Mehmed Halife «Târihi Gilmânî» adındaki eserinde şöylece anlatıyor:

«... oğul babaya ve ana baba oğluna, ve karındaşa bakmayub ateş teskin oluncaya kadar hayran ve sergerdan kaldılar. Bâdehû akılları başına geldikde, üç gündenberi aç ve susuz helâk mertebesine varmışlar, ne su ve ne ekmek var, zirâ ateş su yollarını ve değirmeneri bozdu

ve unu ve buğdayı ve ekmekci dükkânlarını bilkülliye yakub harab etti. Bu gez halk vâlih ü hayran kaldılar.

Şöyle ki bir ekmek bulunsa bin akçeye alurlardu. Bu minval üzre dört beş gün mikdârı aç ve susuz ve evsiz herkes ne yerde ateşden necat bulduysa geçindi, sonra tedricen Üsküdar ve Sultan Eyyubdan ve Tophâneden nice yüzbin derdü belâ ile def'i ramak mikdârı ekmek ve yemiş getirüb ehlü iyâli ile ifâkat buldu, ve aldıkları ekmek toprağa benzer, on dirhem mikdârı bir akçe, o dahi bulunmaz».

Bu 1660 yangını âfetini gözleri ile gören şâhidlerden ermeni halk şâiri Aznavuroğlu türkçe yazdığı yangın destanında :

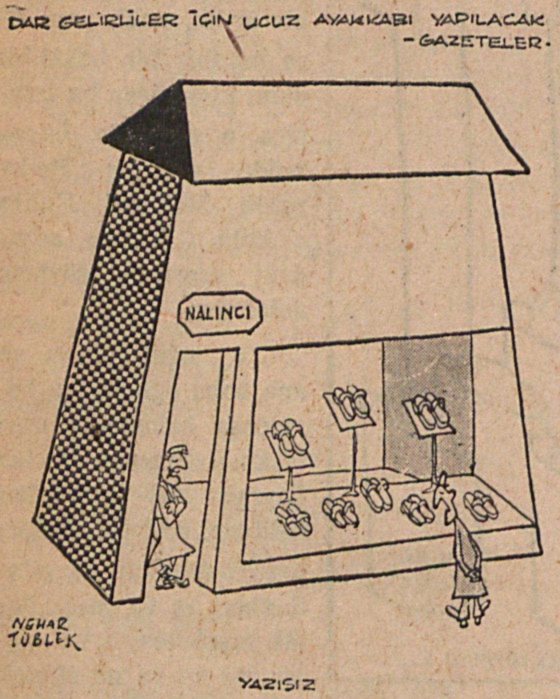
İstanbulda yangın oduğu sene
Fırınlardan ekmek alınmaz oldu

....

Yangın oldu bu kıtlığın sebebi
Hep külli cümle şey bulunmaz oldu

diyor (B. : Aznavuroğlu).

İstanbulda aşağı ve orta tabaka halk, bilhassa mahdut gelirli memurlar Birinci Cihan Harbi ve onu takib eden 1918 yılı mütarekesi ile acı işgal yıllarında da çok ağır mahrumiyet çekdiler. O devrin ciddî ve mizahî gazetelerinde bu bahalılığın ve darlığın akislerine geniş ölçüde rastlanır. Aydede mizah

Zamanımız Karikatürleri :
Kundura fiatları üzerine (Akbaba Mecmuası)

gazetesinde Abdülbâki Fevzi, Kalemine tahsis edilmiş olan «Be tarzı kudemâ» başlıklı sütunda bir kasîdede :

Bakın ol rütbe süflî perver olmuş kim cihan şimdi
«Fasulyâ» dır veliünnîmeti bî imtinan şimdi

Bunaldım kaldım Allahım ne halt itsem aceb bilmem
Temelden oynamışdır hâne, çökmüşdür tavan şimdi

Börek, et, baklava bilmem ne beklerken, sabah akşam
Gelir hân üzre birkaç baş sarmısak, soğan şimdi

Canım bir «türlü» ister hayli müddettir benim amma
Nasıl yirsin nasıl onbeş kuruş bir patlıcan şimdi

Maaş erbâbının yokdur bugün bir farkı sâilden
Yaşar bir ehli irfandan mükemmel bir çoban şimdi

BAHA (Aksaraylı) — İkinci Abdülhamid devrinin sonlarında, İstanbulun Onikiler diye anılan fiyakacı külhanbeylerinin en namlılarından biridir. Onikilerin başı olan Arap Abdullahın müsahib ve hizmetkârı gibi idi. Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi. (B. : Onikiler; Abdullah, Arab).

Bibl. : Ahmed Rasim, Muharrir bu ya.

BAHA BEY — Ressam ve karikatürist; hayatı hakkında hiçbir bilgi edinilemedi; İstanbul ve dolayısiyle Türkiye matbuatında ilk karikatür neşreden sanatkârdır. Eski Karagöz mizah gazetesinde kuruluşu tarihinden çalışmağa başlamıştır. «Yeni Kitab» da Baha Bey hakkında çıkan dört sahifelik bir yazıda da hal tercemesine dâir maalesef tek satır yoktur. Buraya bu yazıdan bir parça alıyoruz: «Mazideki hayatımızı ressam Baha Beyden dada güzel tasvir edecek bir ressamımız yoktur. Meselâ görücülerin karşısına çıkan bir genç kızı göz önüne getirelim.. Baha Beyin kalemi ile bu sahne o kadar canlanır ki genç kızın mahcubiyetinden süzülen gözleri, ürkek hareketleri, görücülerin ufak bir tenkid noktası bulmak için kızcağızın üzerine yiyecek gibi saplanan gözleri, zamanın haleti ruhiyesini mükemmelen canlandırır. Eski tandırbaşı âlemleri, boza meclisleri, aile sohbetleri, mahalle kavgaları, vaaz dinleyen kadınlar, orta oyunları, sünnet cemiyetleri... Velhasıl mazideki bütün hayatımız, Baha Beyin kaleminde fırçasında aynı kudretle canlaır. Bu kudreti onun yaşadığı temiz aile muhitinde aramalıdır. Sanatkâr temiz ve samimî bir Türk muhitinde yetişmiştir».

Bu yazı, saatkârın kanotiye şapka ile bir portresi, Kur'an okuyan hoca efendi, ney çalan mevlevî ve dilenci isimlerinde üç deseni ve hokkabaz Çiçekçi oğlu, görücülere çıkmış genç kız, bir mahalle kavgası isminde üç kompozisyonu ile tezyin edilmiştir. Bunlar, Baha Beyin kuvvetli bir desinatör olduğunu hakkı ile göstermektedir. Şurasını da ehemmiyetle tespit etmek isteriz ki, Baha Beyin yaptığı işi bugün devam ettirmek isteyen bir acemi zât görülmektedir; fakat bu soğuk şeyler ne desen bakımından ve ne de ruh bakımından bu sanatkârların eserleriyle ölçülemez; bu soğuk ve çirkin şeyler maziyi tehzile kaçan ve bir türlü dalâletten kurtulamayan bir kalemin mahsulüdür ve öyle zannederiz ki, zevki selimden mahrum ve sanat kültürü olmıyan ayak takımını güldürmektedir. Baha Beyin hüneri, eserlerini güldürmek için yapmayışında idi.

BAHA BEY YALISI — Sütlücede idi; sahibi Baha Beyin kim olduğu tespit edilemedi. İstanbul Ansiklopedisine bu madde 1306 senesinde Sabah gazetesinde çıkmış bir satış ilânından, eski bir Haliç yalısı hakkında fikir edinilmek için alınmıştır. Bugün, Haliçte tek yalı kalmamıştır diyebiliriz. Bu satış ilânının verdiği tafsilât şayanı dikkattir:

«10 oda, 4 sofa, 1 hamam.. ayrıca 10 oda selâmlık dairesi, bekâr uşak odaları, limonluk ve meyva ağaçları..» Yarım asır içinde Halicin inanılmıyacak derecede sima değiştirişine Baha Bey Yalısı pek canlı bir misaldir.

BAHADIR SOKAĞI — Beyoğlu İlçesinin, Şişli Bucağının, Paşa Mahallesi sokaklarındandır. Ferahi Sokağı ile Darülâceze yolu arasında iki araba genişliğinde bir toprak sokaktır. Bu sokağın sekenesini teşkil eden fakir Türk aileleri birer katlı ahşab ve kâgir kulübemsi tipik evceğizlerde barınırlar. (Ocak 1951).

Hakkı Göktürk

İstanbul Ansiklopedisinin yarım kalmış ilk baskısı bu madde ile sona erer. Bu yeni baskı geniş ölçüde ilâvelerle yapılır iken buraya şu satırlar bir hâtıra olarak kaydedildi.

BAHÂEDDİN (Mahzun) — Hicrî yahud rûmî olduğunu tesbit edemediğimiz 1301 tarihinde şenî bir cinâyetin kurbanı olmuş genc bir kahveci - berberidir. Devrin gazetelerinde bu cinâyetin kaydine rastlanamadı; vak'aya bir paşanın adı karışdığı için sansür tarafından neşrinin yasak edildiği tahmin olunabilir. Vak'a Tophâne ketebesinden Üsküdarlı Âşık Râzi tarafından o devrin âdetince Bahâeddinin ağzından 50 kıt'alık uzun bir destan ile tesbit edilmiştir; bu destanın Üsküdarlı halk şâiri Vâsıf Hoca (Vâsıf Hiç) merhumun delâleti ile elimize geçen nüshası sarı saman kâğıdından bir defterde kurşun kalemi ile yazılmıştır; uzun zaman rütûbetli yerde kaldığı anlaşılan defterin son yaprakları tamamen çürümüş, yazılar okunmaz hâle gelmiştir; Vâsıf Hocanın notlarından ve kısmen de Âşık Râzinin destanından öğrenilen şudur: anasını babasını pek küçük yaşda kaybeden Bahâeddin, Gedikpaşada, Gedikpaşa Hamamı yanında kahveci Numan Ağa adında biri tarafından evlâd gibi büyütülmüştür; gayet dindar, erbabı iffet ve nâmusdan olan bu adamın elinde ciddî ve afif bir genc olarak yetişmiştir; ustası-babalığı ile berâber kahvehanede yatup kalkar, hem kahvecilik hem berberlk iderler. Gaayet güzel bir genc olan Bahâeddin zamanının bütün ayak takımı gencleri gibi tulumbacılığa heves eder ve babalığının izni ile Gedikpaşa Sandığına uşak yazılır, tulumbacılıkda da koşarlı ayakları ile bir yıldız olarak parlar ve sandık arkadaşları tarafından kendisine «Mahzun» lâkabı verilir. Bir gün bir yangına giderlerken bir paşa kızı konaklarının cumbasından henüz on sekiz yaşındaki güzel tulumbacıyı görür ve oğlana derhal gönül verir, adını öğrenir, fakat aralarında derin bir ictimaî seviye uçurumu olduğundan mâşukuna kavuşma ümidi yoktur, aşk hastası olup yatağa düşer ve ağzından tulumbacı Mahzun Bahâeddini sevdiğini kaçırır. Kızın hastalığı ve bu itirâfı bu paşa ailesinin muhitinde pek çapuk yayılır ve aileyi lekeleyecek mâhiyette dedikodu mevzuu olur; kızlarının bu yüzden evde kalacağından korkan bir teyze hanım hâdiseye başka bir şekil verir, güyâ bir tulumbacı kızlarına musallat olmuştur, her sokağa çıkışlarında peşlerine takılmaktadır, kız bu yüzden hastalanmıştır, hâdise paşaya da bu şekilde aksettirilir. Gazaba gelen paşa üç kürd hammal buldurur, üçü de her türlü habaseti irtikâp edecek tıynetde, eşkiya kılıklı ve dev yapılı şerirdir, kendilerine mühimce bir para vaad edilerek Bahâed-

dini ölüm tehdidi ile İstanbuldan kaçırmaya memur edilirler. Şerirler oğlanı takip ederler ve fırsat kollarlar. Mâsum ve mazbut gencin hiç birşeyden haberi yoktur. Bir akşam Hançerli Bostanda bir sünnet düğününe dâvet edilirler. O gün Bahâeddinde garip bir sıkıntı vardır, düğüne gitmez, kahvede yalnız kalır, akşam ezanında kahveyi kapar, bir don gömlekce soyunur, yatar. Gencin kahvede yalnız olduğunu bilen kürdler, Gedikpaşa Hamamına girerler, yıkanma bahanesi ile gece yarısına kadar oyalanırlar, sonra kahveye gidip kapuyu vururlar: «Baha kalk.. baban öldü!..» derler; delikanlı yatağından deli gibi fırlar ve kapuyu açar, içeri atılan kürdler genci ağzını hemen bir mendil ile tıkayıp kapuyu kaparlar; bir paşa kızının peşine düşmenin cezâsını çekeceğini söylerler ve bicâreyi bütün habâset ve mel'anetleri ile hırpalayarak onbeş yerinden bıçaklarlar ve öldü zannı ile kaçarlar. Numan ertesi sabah seher vakti döndüğünde faciayı dehşetle görür, bütün Gedikpaşa ayaklanır. Bahâeddin ölmek üzeredir. cânilerin eşkâlini tarif eder, mâsum olduğunu anlatır ve o akşam ölür; cenâze üçyüz kadar tulumbacının ve bir o kadar kahvecinin, berberin ve büyük bir halk kitlesinin iştirâki ile kaldırılır, nümayş kasdi ile mâhud paşa konağının önünden geçirilir ve konağın bütün

Mahzun Bahâeddin
(Resim: Sabiha Bozcalı)

camları taşlanarak indirilir. Kızı evden kaçan paşa o semti terk eder; kız bir kaç ay sonra sığındığı evde veremden ölür ve vasiyeti mucibince Yedikule dışında Tulumbacı Mahzun Bahâeddinin kabri yanına defnedilir.

Cinâyetden birkaç gün sonra kaatil kürdler paşadan vaad edilen parayı almağa geldiklerinde Gedikpaşalılar tarafından teşhis edilirler, linç edilmek üzere iken zabıta tarafından güçlükle kurtarılır, üçü de idama mahkûm olur. Ölüm cezaları Sinop Zındanında yirmi beşer yıl pranga bendliğe tahvil edilir. Bu büyük facianın İstanbul basınına aksetmemesi imkansızdır; yukarıda da kaydettiğimiz gibi sansür neşrini yasak etmiş olacaktır.

TULUMBACI BAHÂEDDİNİN DESTANI

1

Adım Bahâeddin yaşım onsekiz
Gedikpaşalıyım sorar iseniz
Hüsnü ânım şöyle târif ideyim
Doğmuşum Hazreti Yusufla ikiz

2

Anadan öksüzüm babadan yetim
Boynu bükük geçdi hep sabâvetim
Küçücüktüm çırak oldum kahveye
Ustama pervâne gibi hizmetim

3

Onbir yıl yanında çalışdım tamam
Gaayet nâmuslu müslüman adam
Öz evlâdı gibi severdi beni
Bakmazdı bu kadar sağ olsa babam

4

Sanatında usta ahlâkda rehber
Ondört yaşındaydım olmuşdum berber
Dükkânda işleriz yatar kalkarız
Gece gündüz yaz kış dâim beraber

5

Hüsnü ahlâk ile temâyüz ettim
İğriye sapmadım dosdoğru gittim
Abdestsiz basmadım ayağı yere
Sözünde merdâne tâze yiğittim

6

Fethettim böylece cümle kulûbu
Semtimiz halkının oldum mahbûbu
Akrana muhabbet büyüğe hürmet
Budur dinimizin bizden matlûbu

7

Şerâben tahûrâ içdiğim sudur
Bilmedim şu şarab rakı da budur

Olmadım haşarı bıçkınca refik
Bir kere çözmedim harama uçkur

8

Lâkin ben de gencim kaynayor kanım
Sandıkda mukayyed cümle akranım
Tulumbacılığa heves iderek
Baba dedim iznin derde dermânım

9

Ustamın izniyle sandığa girdim
Gedikpaşa sandığına şan verdim
Yalın ayak âteşi nemrûd içinde
Pervâsız dolaşır semender idim

10

Ayaklar koşarlı boy ince uzun
Tenasübü endam gaayetle mevzun
Âdet olmuş takılacak bir lâkab
Bana da münâsib görüldü «Mahzun»

11

Hüzn idi ruhumun esas meâli
Anasız babasız büyüme hâli
Herkes kahkahalar atarlarken bende
Tebessüm süsleri o gül cemâli

12

Kasem Hudâya ki yoktur haberim
Dükkânda işiyle meşgul berberim
Her ne zaman çıkmış olsam sokağa
Dâimâ önüme bakar giderim

13

Dizlik keçe külâh gaayet civelek
Sandıkdı koşarken ben misli melek
Bir paşanın kızı görmüş cumbadan
Benim ne günâhım takdiri felek

14

Gönül bu dinlemez emrile ferman
Bu Mahzuna âşık olmuş kız heman
Dememiş bir tulumbacı parçası
Yalın ayaklı bir hırpânî oğlan

15

Leylâ ile Mecnun Ferhadla Şirin
Tabibde ilâcı yoktur bu derdin
Mâsum idi ama Yusufi Mısrî
Çile doldurduğu kuyu pek derin

16

Paşa kızı önce sararıp solar
Söyletmez derdini hicab ile ar
Serilince bir gün hastaya döşek
Konağa akraba ahbablar dolar

17

Ağzından sırrını öğrenir biri
Paşa kızı sevmiş güzel berberi
Elif çekilirse nokta koyan çok
Telleyüb pullamak kolay hebri

18

Biri bir lâf atar ortaya bühtan
Oğlan bulmuş bir mekkâre çöp çatan
Mâsum kızımızın aklını çelen
Tulumbacı kopuk külhânî fettan

19

Berber damad olur mu hiç paşaya
Kılıç denilir mi demir maşaya
Revâ değil elin kolun sallayup
Oğlan ortalıkda gezüp yaşaya

20

Tedârik edilmiş üç nefer kürdler
Beşer şeklü sûretinde üç ejder
Bu işlerden haberim yok gaafilim
Meğer kaatillerse fırsatı gözler

21

Felâket insana mâlûm olurmuş
Gördüm ben de bir gece evvel birduş
Melek Kerbelâ şerbeti sundu
Heman alup ellerinden ittim nûş

22

O akşam ittiler düğüne dâvet
Hançerli Bostanda âli ziyâfet
Baba dedim saz söz istemez canım
Sardı yüreğimi bugün bir kasvet

23

İkindiydi gitti düğüne ustam
Çıkan son müşteri Balıkcı Hüsam
Kahvehâne kepenklerini kaparken
Akşam ezanları okunurdu tam

24

Abdest alup önce kıldım namazı
Hakka ittim istiğrafla niyâzı
Bilir miyim yazılmıştır anlıma
Şakiler eliyle kanlı bir yazı

25

Soyundum üstümde bir don bir gömlek
Serdim iki peykeye iki döşek
İdâre kandili yanar köşede
Cuma gecesiydi şebi mübârek

26

Aradan kim bilir kaç saat geçmiş
Fırsatı kollayan zamanı seçmiş

Kapuyu vurdular çabuk aç çabuk
Babanı getirdik dünyadan göçmüş

27

Fırladım döşekden divâne gibi
Kapuyu açınca sardılar beni
Birisi ağzımı tıkadı heman
Atarak boynuma kol kemendini

28

Cehennem kütüğü ehremen cellâd
Şeytânı racime olmuşlar üstad
Yüzleri kap kara gözleri kanlı
Ne mümkün pençei kahrinde feryâd

29

Bilemem ne kadar sürdü işkence
Kıydılar ben gibi bir güzel gence
Perişan bulmuştur al kan içinde
Babalığım seher vakti gelince

30

Uryan yatar idi ciğerpâresi
Vücudumda onbeş bıcak yâresi
Hayat ramak hâlinde cilveli Hudâ
Henüz vermemişdim ben son nefesi

31

Eşkâlini târif ettim kürdlerin
Hem naklettim bana söylediklerin
Didim kurbanıyım bir iftiranın
İntikamı alınsın bu kederin

32

Ustam Numan Ağa döğünsün dursun
O gece ruh teslim etti bu Mahzun
Cümle Gedikpaşa halkı ayakda
Mâceramız göz yaşıyle okunsun

33

Başımda toplanmış arkadaş akran
Hepsinin dilinde bir âhı hicran
Hâfız efendiler dahi gelmişler
Savti âlâ ile okunur Kur'an

34

İmam didi dinleyin ey cemâet
Bu civan şehiddir gasle ne hâcet
Hûni şehâdetle tekfin idelim
(silik, okunamadı)

35

(silik, okunamadı)
(silik, okunamadı)
Üçyüz nefer idi tulumbacılar
Bir o kadar kahveciler berberan

36

Yollarda tabutun gören ağlardı
Canilere kin ve lânet çağlardı
Mâsum şehid oğlum gider diyerek
Babalığım yüreğini dağlardı

37 - 50

Bu on dört kıta tamamen yok olmuştur, güçlükle ve karine ile okunabilmiş bazı mısrâlar:
İndirildi konağın hep camları

....

Sinop Zındanında vuruldu zincir

....

Paşa kızı dahi öldü veremden

....

Selviler altında kabir komşusu

....

Bibl: Vâsıf Hiç, Not; Âşık Râzinin defteri.

BAHÂEDDİN BEY (Müezzinbaşı, Miralay) — Sesinin harikulâde güzelliği ile tanınmış bestekâr; doğum tarihi ve kimin evlâdı olduğu bilinmiyor; çocukluk çağında girdiği Muzikai Hümâyundan yetişmiş, miralaylığa kadar yükselmiş, İkinci Abdülhamide Müezzinbaşı olmuş ve 1899 da vefat ederek Beşiktaşta Yahyâefendi Dergâhı, hazîresine defnedilmiştir.

T. Yılmaz Öztuna «Musiki Mecmuası» nda tefrika edilen «Türk Musikisi Lûgati» nde: «İki uşşak, bir tâhirbuselik ilâhisi ve segâh, ferahnâk, nihâvend, râst ve uşşak makamlarında altı şarkısı vardır. Uşşak curcina «Gül hazin, bülbül perişan, bağzârın şevki yok» şarkısı Rahmi Beyin meşhur beyâti şarkısının yanında iştihar edememiştir» diyor.

Mahmud Kemal İnal de: «Bir kadir gecesi Yıldızda Hamidiye Camiinde Padişahın bendegânından bir zatın delâleti ile hünkâr mahfilinin arka tarafında yatsı ve teravih namazı kılmıştım. Bahâeddin Beyi refakatinde muzikai Hümâyunlu arkadaşları ile müezzinlik ederken, rek'atlar arasında dilrübâ sadâ ve edâ ile ilâhiler okurken görüp dinlemiş, safâyâb olmuş idim. Hatırımda kaldığına göre dolgunca vücudlu, kırca sakallı, boyu kısaya mail idi» diyor.

Bibl.: Mahmud Kemal İnal, Hoş Sadâ.

BAHÂEDDİN BEY (Yazıcızâde Mehmed) — Geçen asır sonlarının kalem ve irfan sahibi memurlarından; aşağıdaki hal tercümesini M. K. İnal'ın «Son Asır Türk Şâirlerinden» alıyoruz:

Hicrî 1261 (Milâdî 1845) de İstanbulda

doğdu; mabeyin başkâtipliğinde bulunmuş âyandan Tevfik Beyin oğludur. Bayazıd Rüşdiyesinde okudu, Bayazıd Camiinde de arabca ve farsca öğrendi. 1858 de on üç yaşında iken Meclisi Vâlâ mazbata kalemine girdi, böylece çocukluk yaşında başlıyan memuriyet 1909 yılına kadar kırk sene sürdü. mühim olarak Adalar Emlâk Komisyonu âzâlığında, Şehiremaneti Emlâk Dairesi Müdürlüğünde, Ticaret Müdürlüğünde, Nafia Nezareti İstatistik Dairesi Müdürlüğünde, Cinayet Mahkemesi Baş Mümeyyizliğinde, Aydın ve Hüdavendigâr vilâyetleri istinaf mahkemesi ceza dairesi reisliğinde, İstanbul İstinat Mahkemesi azâlığında bulundu, 1896 da Temyiz Mahkemesi âzâsı oldu, 1899 da Temyiz Ceza Dairesi Reisliğine tayin edildi. Meşrutiyetin ilânında tekaüd edildi, 1917 yılı Mayısında yetmiş iki yaşında vefat etti, Beşiktaşta Yahya Efendi Dergâhı hazîresine defnedildi. Kendisini yakından tanıyanlardan Üsküdarlı Şâir Tal'at Bey Mahmud Kemal İnal'e gönderdiği bir mektupta bu zat için: «Nüktedan, zarif, lâtifeyi sever, resmî ve hususî kitâbeti veciz idi, münekkah şiir söyler, tannân kasideler yazardı» diyor. Şiirlerinden bir kısmını 36 sahifelik küçük bir risale halinde ve «Ufak Mecmuai Eş'ar» adı ile 1911 de neşretmiştir.

GAZEL

Nâmerde ihtiyâcım ahbâba külfetim yok
Hamd sad hâmd kim bu yüzden ukdem, kasvetim yok

Bir âfete kapıldım çıkdı o da vefâsız
Varsa budur günâhım başka kabâhatim yok

Binlerce bildiğim var sûretde rindi ülfet
Hayfâ ki meşrebimce hemrâzı sohbetim yok

Çok arzularımdan encâmı fâriğ oldum
Lâkin gamile dehrin meyden ferâgatim yok

Nabzın tutup Bahânın derdi, derdi dilin sorarsan
Af et beni tabibim teşrîhe kudretim yok.

GAZEL

Demi heremde de sevdâyi yâr mümkündür
Sever isem seni bî ihtiyâr mümkündür

Bu pîri bâdeyi lâ'linle tâzeden tâze
Eder isen nekâdar neş'edâr mümkündür
O mertebe sıkı tuttum ki dâmeni vaslın
Kolayca sanma elimden firâr mümkündür

Küçüksuya buradan azmimizde usret var
Fener sefâsına versek karâr mümkündür

Bahâyi dün gece gamz eylemiş sana hüssâd
O zümreden gün olur ahzi sâr mümkündür

Bibl.: Mahmud Kemal İnal, Son asır Türk şâirleri.

BAHÂEDDİN Bey (Yusuf) — Geçen asır sonları ile asrımız başlarının kalem sahibi kişizâdelerinden, iktidarı, doğruluğu, namusu, iffeti ile tanınmış memurlarından; hicrî 1267 (Milâdî 1851) de İstanbulda doğdu, babası ilim ve irfan sahibi ricalden Ziver Paşa, anası Nefîse Hanım adında bir çerkesdir; Cağaloğlu sibyan mektebinde ve Dârülmearifde okudu, Şeyhülharem tayin edilen babası ile beraber Hicaza gitti, paşanın az sonra orada vefatı ile on yaşında iken yetim kaldı; «gerek maişetim ve gerek tahsil ve terbiyem yolunda pek çok inayetini gördüm, bana hem âlicenab ve merhametli bir kardeş hem de şefkatli bir baba oldu» diyerek daima rahmetle andığı büyük üvey kardeşi Mehmed Salâhaddin Bey tarafından himaye edildi; fransızca öğrendi, Salâhaddin Beyin delâletiyle 1281 (Milâdî 1864) de henüz on üç yaşında iken Babıâlide Divanı Hümâyun kalemine mülâzim olarak devama başladı ve bu tarihten sonra, fazilet ve ilim sahibi âmirlerinden nakiş alıp otodidakt olarak yetişti; Mühimme; Hariciye muhasebe, Tahriratı ecnebiye, Şûrayı Devlet mazbata, Adliye Muhakemât Dairesi kalemlerinde çalışarak yolu ile terakki etti, 1290 (1873) de hastalığı yüzünden istifa etti, kışı geçirmek üzere Mısır'a gitti. 1293 (1876) de kısa bir müddet Edirne'de tahkikata memur edilen Raif Paşanın kâtipliğinde bulundu, oradan dönüşünde Suriye Valisi tayin olunan Ziya Paşanın Mühürdarlığı ile Şama gitti. Fakat dört ay sonra Paşanın Konya Valiliğine tayini üzerine, Şama kalabalıkca olarak ailesi efradını da götürdüğü için yeni bir yol masrafı yüzünden Şamda kaldı, âşar müfettişi oldu ve ancak altı ay süren bu memuriyeti hakkiyle ifa ederek tamamen açıkta kaldı; Şamda bir memuriyet almak için tek başına İstanbulda

Yusuf Bahâeddin Bey
(Resim: Nezih)

geldi ve 1295 (1878) de Şam Vilâyeti mektupculuğuna tayin edildi, 1302 (1884) yılına kadar altı sene bu vazifede kaldı ve sırası ile Suriye Valisi olan Cevdet, Midhat ve Hamdi Paşalarla beraber çalıştı. 1884 de Aydın Vilâyeti mektupcusu oldu, sonra Serez, Dedeağac ve Yozgad mutasarrıflıklarında bulundu. Yozgad mutasarrıfı iken Ankara Valisi Memduh Paşanın «idaresiz» liğinden şikâyeti üzerine azledildi, fakat iki ay sonra «iktidar» ından dolayı Hüdavendigâr Vilâyeti vali muavini oldu ve dört ay sonra da yine Vali muavinliği ile Ankaraya gönderildi. 1319 (1901) da Defterihakanı nazırlığı muavinliği ile İstanbula geldi, Meclisi Maliye âzası oldu, Meşrutiyetin ilânında bu Meclisin kaldırılması üzerine 1909 da açıkta kaldı, sonra tekaüd edildi. Bütün iffet ve namus sahibi emekli memurlar gibi geçim sıkıntısı çekti, fakat sıkıntısını kibarlığı altında gizledi; Hicrî 12 Şevval 1334 (Milâdî Ağustos 1916) de altmış beş yaşında vefat etti, Yenikapu Mevlevihanesi kabristanına defnedildi.

Yukarıdaki malûmatı «Son Asır Türk Şâirleri» adındaki eserinden aldığımız M. K. İnal «kumral sakallı, orta boylu, vücud yapısı zaif, babası Ziver Paşa gibi sağırdı. Şiirlerini Mecmuai Eş'ârım adı altında toplamış, kendi el yazısı ile yeyâne nüsha olarak oğlu Ziver Beyde idi» diyor.

TÜRKÜ

Heves etti gönül aşkü sevdâya
Düşmek istedi püsküllü belâya
Dayanırım sanüp cevrü cefâya
Bir kumral saçlının esîri oldu

Hicran gördü sitem gördü cânandan
Çekmediği mihnet kalmadı andan
Yazık şimdi geçüp candan cihandan
Kopmuş çiçek gibi sarardı soldu

Gönül kendini urma taşdan taşa
Gözüm sen de bulanma kanlı yaşa
Çâre ne gençlikde tâlihsiz başa
Bu da kader imiş yerini buldu

Sâki durma getir meyi gülfâmı
Kederim kalmasın âlemde nâmı
Zirâ bu meclisde muhabbet câmı
Şarâb yerine zehirlerle doldu

BAHÂEDDİN EFENDİ (Ahmed) — Son divan şairlerinden; aşağıdaki hal tercümesini M.K. İnal'ın «Son Asır Türk Şâirleri» adındaki eserinden alıyoruz:

«1289 (Milâdî 1872) da İstanbulda doğdu; babası Kürkcüahmedşemseddin Mahallesi imamı ve Şehremininde Pazar Tekkesi Şeyhi Ahmed Zarîfî Efendinin Halifesi Nureddin Efendidir. Rüşdiye Mektebini bitirerek Maliye Nezareti kalemlerinden birine intisap etti, yıllarca hizmetten sonra Muhassesâti Zâtiye dairesinden tekâüde sevkedildi».

Müellif bu kısa hal tercümesine Hüseyin Vessaf Bey merhumdan aldığını söylediği bir mektuptan şu satırları ilâve ediyor ki şairin simasını azıcık aydınlatmaktadır:

«Hoş sohbet bir meclis adamıydı, kırk yaşından sonra işrete atılması kendisini türlü darbelere uğrattı. Kızını Şehremininde Ümmisinan Dergâhı Şeyhi İbrahim Şükrü Efendinin oğlu Mustafa Enver Efendi ile evlendirmişti, son zamanlarını onlara sığınarak geçirdi. Gece ve gündüz içtiğinden taş ve toprak üstünde yatardı, alkolden zehirlendi, hasıl olan yara üzerinden kangren olan kolunu kestiler, zehirlenmemenin önü alınamadı, Hicrî 1342 rebiülâhirinde vefat etti (Milâdî aralık 1923, elli bir yaşında ölmüş oluyor ki aşırı işret iptilâsı ancak onbir sene sürmüştür). Vasiyeti mucibince Yenikapu ile Silivrikapusu arasında Üçkozlar namındaki yere gömüldü. Orta boylu, şişman, kumral sakallı, melâhet sahibi bir zat idi. Davudî bir sesi vardı, ilâhiler besteler, okurdu. Şiirlerini görmek üzere damadına müracaat ettim:

— Tekkenin kütüphanesindeki kitaplar arasında askerin işgalinde kısmen zayi oldu, elde kalanları görün.. diyerek bir torba evrak getirdi, içinde bir iki defter gözüme ilişti, bir kaç gazel yazdım, evrakı perişanı tetkik ile şiirleri toplansa büyük bir divan olur».

Hüseyin Vâssaf Bey merhumun bu mektubu, zamanımızın cemiyet tarihini yazacak mütefekkirleri elinde çok acı bir vesikadır.

Ahmed Bahâeddin Efendi şiirlerinde «Bahâî» mahlasını kullanmıştır.

GAZEL

Perçemi jûlîdei yârin nice meftûnu var
Âşıkı şûrîdesi, âşüftesi, mecnûnu var.

Bir nigâhi nâz ile teshir ider mülki dili
Çeşmi sehhârın ne keskin nazrei efsûnu var.

Vuslatı dildâre mağrur olma, firkatden sakın
Çerhi geç reftârın ey dil meşrebi vârûnu var.

Dil harâbı çeşmi mest oldukca her subhu mesâ
Şâhidi zîbâyi aşkın hüsnü rûz efzûnu var.

Bir demi subhin semâsı rengine benzer yüzü
Zülfünün ruhzârının elvânı gûnâgûnu var

Öyle bir dildâre meftun oldu kim avâre dil
Hûbrûyan içre mâfevki yok mâdûnu yok

Dürretüttâc etse lâyıktır Behâî nazmını
Ol şehi hûban ki böyle lü'lüi meknûnu var.

Bibl. : Mahmud Kemal İnal, Son asr Türk şâirleri.

BAHÂEDDİN PAŞA — Asker muharrir muallimlerden; Çanakkale redif kumandanlığından emekli olarak Hicrî 27 Muharrem 1320 ve Milâdî 17 Ocak 1912 de vefat ederek Ok Meydanında Sinanpaşa Mezarlığına defnedildi.

Doğum tarihi bilinmiyor, Umum Demiryolları Müdürlüğünde bulunmuş Hayri Beyin oğludur, Harbiyeden 1332 (1854 - 1885) de Erkânıharp Yüzbaşı olarak mezun olmuş, bir müddet mühendishânei hümâyun son sınıfındaki askerî dersler ve hendesehânede âdi yollar ve Demiryolları muallimliği yapmıştır; «Kâgir köprüler», «Takeometri», «Demiryolu = Şömendöfer işletilmesi», «Demiryolları ve Turuki âdiye için güzergâh tayini». «Ameliyatı türâbiye» ve Turuki Askeriye = Askerî yollar» adlarında meslek kitapları yazmıştır.

Bibl. : Nevsâli Osmanî.

BAHÂÎ EFENDİ (Ahmed) — Haytı işlenmemiş bir roman müsveddesi tomarı halinde; dünya rızık ve nimetlerinden nasibini İstanbulda aramış ve bu büyük şehirde kalmış bir garib, Bayazıd Kütübhanesi Müdürü İsmail Sâib Efendi merhumun tarifi ile, şair, hattat, musikişinas ve bağçıvan; Azarbeycanlıdır, Hicrî 1290 etrafında (Milâdî 1872 - 1874 arasında) Tebrizde doğmuştur; babası o şehrin Ehrab Mahallesi halkından Mehmed Bâkırdır. Geçim sıkıntısı çeken bir ailenin evlâdı olduğu halde iyi muallim elinde sağlam bir tahsil gördü, henüz çocukluk çağında iken kendisine hattatlık yolunu açacak düzgün bir yazıya sahip oldu; 1310 da (1893) onyedi on dokuz yaşları arasında İstanbula geldi, İranlı tüccarlardan Aka Ahmed Şirazînin yanına kâtip olarak girdi, efendisinin aşırı sevgi ve itimadını kazandı; İstanbuldaki büyük zelzeleden sonra, çok korkmuş olan Aka Ahmed Ticaret bahanesiyle İstanbuldan ayrılırken kâtibini de yanına aldı, İskenderiyeye gittiler; Aka Ahmed Hindistan yolu ile Şirz'a dönerken Tebrizli Ahmed Bahâî Mısırda tutulduğu sıtmanın yolda artmasından endişe ederek efendisinin izni ile İskenderiyede kaldı; İstikbali için ümidini İstanbula bağlamıştı, Büyükşehre dönerken bir müddet Girid'de kaldı, yazıyı ilerletmek için hattat «Müşkin kalem» in Uşaktan talebesi oldu, icâzetnâme, ve bu adadaki hattatların ananesine uyarak «Mübarek kalem» unvanını aldı.

İstanbula döndüğünde Yunan harbi başlamış bulunuyordu; Halk muzafferiyet haberleri ile dolu gazeteleri âdeta kapışarak alıyordu; genç Tebrizli bu fırsatı kaçırmadı, gazete idarehanelerinden müvezziliği toptan üzerine aldı, gazeteleri, kendisine küçük bir kâr hissesi ayırarak seyyar müvezzilere dağıttı, zamanımızın tâbiri ile serbâyi oldu; ve kısa süren bu harbin sonuna kadar kendisine mühim sayılabilecek bir sermaye temin etti; harb sonunda gazete satışı tavsayınca, çok zahmetli olan serbâyiliği bırakıp köprünün Üsküdar iskelesinde gazete, kitap ve bardak, tabak, kâse gibi zücâciye üzerine küçük bir dükkân açtı. Fakat veresiye verdiği bazı eşyanın bedelini istediği için kendisine kızmış olan bir Şirketihayriye kapudanı, bir gün vapurunu iskeledeki bu küçük dükkân üzerine bindirerek bütün sermayesinin mahvına sebep oldu. Bir sene kadar ağır sıkıntı içinde yaşadı. Mısırda görüşüp tanıştığı Ferecullahı Kürdî adındaki bir tabie rastlaması Ahmed Bahâîye sermayesiz bir iş sahası açtı; İstanbul umumî kütüphanelerinde bulunan el yazması nadir eserleri güzel yazısiyle kopye edecek ve mısıra basılmak üzere bu zate gönderecekti. Sabahleyin kapuları halka açılırken girdiği kütüphaneden, kapular kapanırken çıktı; ve bu çalışması ömrünün son günlerine kadar devam etti; çok dikkatli, bilhassa nesih yazısı çok güzel, istimsah ettiği nüshanın doğruluğuna güvenilir bir kopist şöhreti kazandı, üstelik son derece de kanaatkâr idi, Ferecullahi Kürdî ve diğer tabiler hesabına üçyüzden fazla eser yazdı.

Farsca yazı dili de gayet düzgündü, İstanbuldaki İraniler arasında da en mükemmel arzuhalci olarak tanındı; iş sahipleri için bedava denilecek bir ücretle yazdığı istidalardaki ifade ve yazı güzelliği İstanbuldaki İran

Sefarethanesinin de nazarı dikkatini çekerek Ahmed Bahâî'yi kâtip olarak Sefarethaneye almak istediler, serbest hayatı, kütüphanelelerin havasını tercih ederek memuriyeti reddetti; ve bilâkis ayda yirmi beş lira gibi cüz'i bir ücretle Bayazıd Kütüphanesinde hademe oldu; bu kütüphanenin âlim ve fâzıl Müdürü İsmail Sâib Efendi merhuma da sonsuz bir sadakatle bağlandı. Bu hizmetinde iken Hicrî 14 Zilkaade 1344 de sirozdan öldü; yatakta birbuçuk ay kadar zor ile yatmıştı, Merkezefendi kabristanına gömüldü.

Yukarıdaki malûmatı «Son Asır Türk Şairleri» adındaki eserinden aldığımız kıymetli biyograf Mahmud Kemal İnal bu kütüphane hademesi münevver sanatkârı «orta boylu, karabıyıklı, esmer, sessizdi» diye tarif ediyor; ve satırlar arasında yer yer «biçare adam», «Tebrizli bir fakir acem», «zavallı hizmetçi» gibi tâbirler kullanıyor ve:

«İsmail Saib Efendi bu adamın hal ve kaaline dair bir şey söylemediği gibi ben de konuşamadım, liyakatini öğrenemedim. Beni gördükçe nazarı niyaz ile bakar: — Ah.. ne olur, benim tercümei halimi ve işarımı da kitabına yazsa!.. dermiş» diyor. Biz buna inanmıyoruz. Son dem hayatına kadar burci nahvetde yaşamış biçare üstadın felekzede kıymetleri görüşü hep bu zaviyeden olmuştur. Şu satırlarda ağırdır, fakat okuyan daha ziyade muharririne acıyor: «Kemali memnuniyetle Saib Efendinin hüdamtı şahsiyesini ifa ve bu suretle nakden ve taamen intifâ ederdi». Sık sık gördüğü bir adamın yemeklerini nereden yediğine dikkat ettiği halde değerini idrâk edememesi ve bir başkasının ikazına muhtaç olduğunu itiraf etmesi de bir biyograf için pek hazindir.

Saib Efendi merhum Tebrizli Ahmed Bahaî hakkında İnala verdiği varakada şunları yazıyor:

«Pederi ana cihetinden Sâdâtı Hüseyiyedendir. İraniler Seyyidin kitâbetinde manevî bir eseri yümnü bereket bulunduğuna mutekiddirler. Ahmed Bahâînin yazısiyle bir kit'a, beyit, bir satır dua edinmeği yümün addederlerdi. Bir de bağlılara yumurta üzerine vefk yazardı, tesiri görülürdü. Yirmi beş senedenberi kendini bilirim, hilâfı edeb ve namus hiç bir kelâm ve hareketi vaki olmadı.

«Musavver Terakki ve haftalık Malûmat gazeteleriyle bazı âsarı şer'iyesi neşredilmiştir. Türk musikisine merakı olduğundan bir neşidenin hangi makamdan okunduğunu derhal söylerdi. Geçirdiği bir zâtülcenbin neticesi olarak nefes darlığına uğradı, toprak kokusu alıp derdine devasaz olmak ümidi ile bağçeye ve çiçeklere merak etmiş ve kütüphane bağçesini gülüstan haline getirmişti. Ulvî, nezih, lâtif şeylere tab'an meyyal ve âşıktı.

Biriktirdiği bir kaç kuruşla Topkapu dışında bir bağçe ve kulübe almıştı. orada münzevî bir halde yaşamak emelinde idi. Bâdı gayret evrak huzurunu perişan eyledi».

Gül dikeniyle sevilir; İnal büyük biyograftır; Tebrizli Ahmed Bahâînin «Yâdı Cânan» adındaki manzumesini kitabına alırken bu yazının «Terakki» de intişar etmiş olduğunu zikreden gazetenin bir notunu da koymayı ihmal etmemişti, şairin gazete bayiliği zamanına ait ne şirin hâtıradır:

«Şiirini neşrettiğimiz Ahmed Bahâî Efendi gayyur bir müvezzi olup hüsnühata dahi maliktir. İstidadı fevkalâdesinden dolayı kendini tebrik eyleriz».

Şâirin gençlik çağında yazdığı bu uzunca şiir vatan hasretinin terennümüdür. Gün rızık peşinde dağdağa ile geçer, gece İstanbul ve bütün sakinleri karanlığa bürünüb derin uykuya daldığı zamandır ki gurbetteki Tebrizli vatanını ve oradaki sevgililerini düşünür:

....

Sûyi diyâre yüz çevirüp eylerim nigâh
Yâdı vatan kılup çekerim hasretiyle âh..

Cûler misâli cûşü hurûş ile çağlarım
Hûnin şırişkimi akıtup rûye ağlarım

Mir'atı dilde cilve ider rûyi dilberim
Yâni ruhi birâderi bâ can berâberim

Bâ sad sürûr seyr ederek gül cemâlini
Keysûyi tâbdârını ebrûyi hâlini

Vehm âleminde bûs kılup destü rûyini
Kâh siyah dîdesini kâh mûyini

....

Aşağıdaki beyitler de bir gazelinden seçilmiştir:

Neden ey âfeti can pişi çeşmimden nihan oldun
Unuttun âşıkı zârı rakibe mihriban oldun
Değil dildârden şekve kabâhat sendedir ey dil
Ki pîri akla sormazdan rehi aşka revan oldun

Bibl.: Mahmud Kemal İnal, Son asır Türk şâirleri.

BAHAÎ EFENDİ (Mehmed) — Onyedinci asrın seçkin ulemasından, şair, Şeyhülislâmların otuz ikincisi; Hoca Sadeddin Efendi zâde Rumeli Kadıaskerliğine kadar yükselmiş Aziz Efendinin oğludur; Hicrî 1004 (Milâdî 1595 - 1596) da İstanbulda doğdu, devrinin bütün kibar ulema evlâdı gibi hususî tahsil gördü, medrese tahsilini de iltimasla bitirdi, kısa bir müderrislik tecrübesinde bulundu, fakat kadılık yolunu müderrisliğe tercih etti. İslâmî ilimlerden ziyade şiir ve edebiyata merakı vardı, çok güzel konuşur, vechen de güzel adamdı; gayet zeki, kafasını taassup çenberinden kurtarmış, zevklerine, keyiflerine düşkün, tütün ve içki gibi mükeyyefâti insanların bir zaafı olarak hoş görür, mübtelâlarının takibini hürriyete aykırı telâkki ederdi. Kendisi de tütün tiryakisi idi; kapusundaki bendegânı ve mahremiyetine kabul ettiği yaranı da hava ve hevesine düşkün adamlar olmuştu. Büyük aile servetine sahip, zengin ve gözü tok, son derecede asabî, kızdığı zamanlar aklına geleni yapmaktan, ağzına geleni söylemekten çekinmezdi.

Evvelâ Selânik, sonra Halep Kadısı oldu (1633 - 1634?). Halep'de Vali Küçük Ahmed Paşa ile geçinemedi; Vali devrin Padişahı Dördüncü Sultan Muradın cezası idam olmak üzere koyduğu tütün ve içki yasağından istifade ederek bu gazabı amansız Padişaha Kadı Bahaî Efendi hakkında «Mükeyyefât alûdedir, elinden tütün çubuğu düşmez, icrâi ahkâmı şer'iye itmeğe şûuru yoktur» diye ağır bir ihbarda bulundu, Bahaî Efendi azil ile Kıbrısa sürgün edildi, Adaya, başını kurtardığına bin hamdü şükür ederek gitti; ve menfasına yalnız mahremi olan mahbub bir uşağını götürerek maiyet nümayişi ile göze batmaktan çekindi, adını bir müddet unutturmağa çalıştı. Bir sene kadar sonra affedildi ve İstanbula gelip evine kapandı. Hicrî 1048 (Milâdî 1638 - 1639) da Şam Kadısı, 1054 (Milâdî 1644) de Edirne Kadısı, 1055 (Milâdî 1645) de İstanbul Kadısı oldu; pek az sonra Anadolu Kadıaskeri, bir ay kadar sonra Rumeli Kadıaskeri oldu (1646), yine o sene içinde azledildildi, mâzuliyeti de uzun sürmedi, tekrar Rumeli Kadıaskeri ve Hicrî 1059 (Milâdî 1649) da Abdürrahim Efendinin yerine Şeyhülislâm oldu (B.: Abdürrehim Efendi).

Mehmed Bahâi Efendinin bu ilk Şeyhülislâmlığı, bir saltanat darbesi ile Sultan İbrahimi tahtından indirip yedi yaşındaki oğlu Dördüncü Sultan Mehmedi tahta çıkaran Yeniçeri Ocağı ağalariyle büyük Valide kösem Mahpeyker Sultanın devlete hâkim oldukları büyük anarşi devrinin başlarına rastlar (B.: İbrahim; Mehmed IV; Kösem Mahpeyker Sultan; Muslahaddin Ağa; Bektaş Ağa; Mustafa Ağa, Çelebi, Mustafa Ağa, Karaçavuş; Abdülâziz Efendi, Karaçelebizâde).

Şeyhülislâmlığında ilk işi tütün içmenin haram olmadığına dair fetva vermek oldu. Mahrem hayatlarında her türlü habaseti ve şenaati irtikâp edip halka koyu sofu görünen ve zincirleme haramlarla halkın dünya hayatını zindan kasveti içinde geçirtmek isteyen ve «Kadızâdeliler» diye anılan riyakârlar yeni müftünün bu fetvası üzerine aleyhinde dedi koduya başladılar (B. : Kadızâdeliler; Ustuvânî Efendi). Bahaî Efendi gayet sakin: «Tütünün haram olduğuna dair delil göstersinler!..» dedi, berikiler: «Haram olduğuna dair delilimiz yok, ama helâl olduğuna da fetva verilmez!..» deyince: «Ben veririm, dedi, haram olmadığına göre içilebilir!..».

Kadızâdeliler, mevlevîlere düşmandı, simâ'larını ve neylerini kastederek «tahta tepenler, düdük çalanlar» diyorlardı; mevlevihânelerin kapatılmasını istediler, gelenleri tereddüt etmeden koğdu.

Şeyhülislâmlığa Kara Muradpaşanın sadaretinde tayin edilmişti; bir müddet sonra bu vezir İstifa ederek mührü hümâyun Melek Ahmed Paşaya verildi; rüşvet eli uzunca bir devletliydi (B. : Murad Paşa, Kara; Ahmed Paşa, Melek).

Akdenizde Venediklilerle yapılan Girid harbinin buhranlı yıllarıydı, Fransız ve İngilizler Adadaki Venediklilere gizlice silâh ve erzak satıyorlardı; kıymetli bir denizci olan Kapdânıderyâ Ali Paşa bu ticaret gemilerini amansız bir dikkatle takip edince İstanbuldadaki Fransız ve İnigiliz Eliçileri Sadırâzam Melek Ahmed Paşaya hediyelerini (?!) sunarak Osmanlı Devletinin dostu olan bayraklara hürmet etmesini bilmiyen bu Kapudan Paşanın azlini istediler; Bahaî Efendi «din ve devlet uğrunda çalışan böyle bir adamın azli dinve devlete ihanettir!..» deyince, Melek Ahmed Paşa Kapudan Paşayı ezledemedi; fakat bu sefer müftünün azli için fırsat gözlemeğe başladı.

Ocak Ağaları ile Sadırâzam bütün devlet mansıblarını rüşvet ile satıyorlardı. Ağalar kirli ellerini Kadılıklara da uzatmak istediler, Bahaî Efendiye «falan mollaya falan kadılığın verilmesi» yollu ricacılar gönderdiler, hiç birisini dinlemedi, gelenleri boş döndürdü. Ocak Ağaları da müftünün düşmanı oldular.

Nihayet bu namuslu, mütecellid adam bir dâvada devlet şerefini korumak isterken ölçüsünü biraz aşan şiddetli bir muamelesi yüzünden 11 Cemaziyelûlâ 1016 (2 Temmuz 1651) de azledildi.

Bir İngiliz tüccarının İzmirdeki İngiliz Konsolosundan iki yük akçe alacağı vardı, konsolostan parasını istedi, alamayınca İzmir Kadısı Hâşimîzâde Efendiye giderek Türk mahkemesinde dâva açtı. İngiltere ile Türkiye arasındaki kapitülâsyon muahedesine göre iki İngiliz arasında 200 yük akçe ve bu miktardan üstün alacak dâvaları ancak bir İngiliz mahkemesinde görülebilirdi, Hâşimîzâde gaflet edip konsolosu mahkemeye getiritti. Konsolos muahedenin suretini çıkararak: «Efendi!.. Sen bu dâvaya bakamazsın!» dedi ve bu sözü pek kaba bir tavırla söyledi. Kadı Efendi de kızdı: «Bre mel'un!.. Şer'i şerif üzere niçin dinlemem!..» diye bağırdı, Konsolos iri yarı bir adamdı, gitmesine mâni olmak isteyen mahkeme hademelerini silkip attı ve Konsoloshâneye döndü. Hâşimîzâde bu konsolosun Türkiyeden erzak alarak devletin düşmanı Venediklilere gizlice satmakta olduğunu isbat eden vesikalar topladı ve İstanbula, Şeyhülislâm Efendiye gönderdi; Bahaî Efendi de onları Sadırâzama yollıyarak «bu meselede İstanbuldaki İngiliz Elçisi de sorumludur, hem elçiye ihtarda bulunun hem İzmirdeki konsolosu azlettirin» dedi. Melek Ahmed Paşa Müftünün hassasiyet ve asabiyetini bildiğinden ona salâhiyetinin dışında bir iş yaptırmak için kasten kayıtsız kaldı: «Biz çok meşgulüz.. Bu meseleyi Efendi Hazretleri halletsin» cevabı ile İzmirden gelen dosyayı geri yolladı. Bahaî Efendi: «Bu ne biçim lâf!.. Vezirin işi bu gibi meselelerdir.. din ve devlet umuru ihtilâle varmış!..» diye bağırdı. Fakat Paşanın hazırladığı tuzağa düşmekten de kurtulamadı. Galataya adam gönderip elçiyi getirtti. Adını tesbit edemediğimiz bu elçi de kaba ve mağrur bir adamdı. Müftü vak'ayı sükûnet ile naklederek konsolosun azlini isteyince elçi âdeta bağırarak:

— Onu kralımız tayin etmiştir, ben azledemem!.. dedi.

Bunun üzerine Bahaî Efendi de sesini yükseltti:

— Bre mel'un, iki devletin arsındaki muahedenin tatbiki böyle mi olur? Düşmanımız Venediğe kalyonlar ve erzak verirsiniz, siz ne biçim muâhid geçinirsiniz!.. dedi.

Elçi en küçük bir siyasî nezaket göstermeyip:

— Bizden her kim gemi, asker ve erzak isterse, kirasını, parasını alır, veririz.. Siz de isterseniz verelim!..

Deyince Müftü kendi adamlarına döndü:

— Götürün bu mel'unu, Paşa hapsetsün!. dedi.

Elçi de:

— Sen beni hapse kaadir ve memur değilsin!

Deyince Bahaî Efendinin gazeb ateşi harladı:

— Bre kaldırın şu mel'unu!.. diye bağırdı.

Uşaklar elçinin yakasına yapıştılar, sille yumruk huzurdan çıkarıp Müftü konağının ahırına götürüp hapsettiler; Bahaî Efendi Vezir Melek Ahmed Paşa da «Balyos dedikleri bu mel'unu elbet de kaleye (Yedikule Kalesine) göndersün» diye haber yolladı. Elçinin, Müftü konağından etrafa dağılan maiyeti de Sadırâzam ile Ocak Ağalarına koştular, vak'ayı anlatarak Sefirin kurtarılmasını rica ettiler. Yeniçeri Kethüdası Çelebi Mustafa Ağa Ocak erkânının ağzından konuşmak üzere ulemadan Altıparmak İbrahim Çelebiyi Şeyhülislâma gönderdi; Bahaî Efendi artık teskin edilebilecek halde değildi:

— Ocak Ağaları dediğin bu heriflerin Alî Osman Devletine bu tasallutu nedir? Vallahi bir gün senin ağalarını da seni de katlederler!.. dedi.

Altıparmak İbrahim Çelebi âkit adamdı, döndü, Müftü Efendinin red cevabını yumuşak bir şekilde tevil ederek getirdi. Yeniçeri Ağaları bu sefer maskaralıkları ile meşhur musahiblerinden Sarı Kâtibi gönderdiler. Sarı Kâtip Şeyhülislâmın sıhhat ve saadetine uzun bir duadan sonra:

— Bu kadar senedir ki Venedik dedikleri bir balıkçı kâfiri ile harp ediyoruz, bunca mal ve can telef oldu, henüz gereği gibi hakkından gelmek müyesser olmadı, İngiltere kıralı dedikleri Frengistan mülûkünün büyüklerindendir, mal ve asker ve donanmadan yana çok kuvvetlidir, onunla sulh bozulursa bize büyük zararı dokunur, Askeri İslâmın başına yeni gaile çıkarmak cenabınıza münasip midir? dedi.

Bahaî Efendi bu maskara adama evvelâ sükûnetle cevap verdi:

— Bakaa Kâtip Efendi, İngilizlerin sulha riayeti olsa bizim harp ettiğimiz Venediklilere imdad vermezdi, ağalarınıza bu gibi meselelerde bizimle istişare etmek düşerken bu gibi sözler söylemek İslâma düşer mi?.. dedi.

Sarı Kâtip dalkavukluk ettiği ağalarla lâübali konuşmağa alışmıştı, Müftünün huzurunda da ayni tavrı takındı:

— Hangi Şeyhülislâm konağında Balyosu hapsetmiştir, ağalar emrediyor işte, şu adamı serbest bırakın!..

Derdemez Bahaî Efendi parladı:

— Bre asılacak kâfir!.. Bu ağaların olacak herifler ne demek isterler!.. Bize müdahale ne hadleridir! Âlemi rüşvetle harab edüb dururlar!.. diye bağırdı, sonra ocak ağalarının türlü yolsuz hareketlerini madde madde sayarak Sarı Kâtibe öyle ağır hakarette bulundu ki herifin yüzü Bahaî Efendiyi dinlerken kâh karardı, kâh bozardı. Anadolu Kadıaskeri Kudsîzâde Efendi de o meclisde bulunuyordu, rica yollu müdahalede bulunacak oldu:

— Sultanım bu adamın günahı yoktur, tehevvür buyurmayın!.. diyecek oldu, Şeyhülislâm onu da:

Efendi sen Kadıasker misin!.. Küffarı himaye eden bu heriflerin gününde ne malahat için divana varırsın!?.. Yarın evinden çıkma! Divana gitme!..

Diye azarladı; Sarı Kâtibi «Çık!..» diye huzurundan koğdu. Sarı Kâtip Müftünün sözlerini Ağalarına bin dal budak katarak nakletti. Bu hâdise bir Cumartesi günü olmuştu, Pazar günü Ocak Ağaları At Meydanında İbrahim Paşa Sarayında toplandılar ve saraya haber gönderip Şeyhülislâm Bahaî Efendinin azlini istediler; Padişah evvelâ reddetti, Ağalar ısrar edince Bahaî Efendi Azledilerek yerine yıllardanberi Şeyhülislâm olmak hırsı ile çırpınan Kara Çelebi Zâde Abdülâziz Efendi tayin edildi. Bahaî Efendi evvelâ Kanlıca körfezindeki yalısına çekildi, birkaç gün sonra da oradan arpalığı olan Bergamaya sürüldü. Yalısından kendisini sürgüne götürecek gemiye binerken komşularından bir dostuna:

— Sadırâzam Paşa gayretsiz ahmak, biz ise gayyur Ahmak idik.. görülüyor ki insana zarar gayret belâsından geliyor!.. dedi.

Gelibouda bir kaç gün ulemadan Kovacızâde Abdükadir Efendinin evinde misafir kaldı, Padişahtan izin alındı, oradan Lâpsekinin Bergoş (?) Nahiyesinden Çelebizâde Mehmed Efendinin havuzlar, selsebiller ve mükellef kasırlarla bezenmiş çiftliğine gitti.

Kovacızâde Abdülkadir Efendi anlatırmış, bir sohbet esnasında Bahaî Efendi Yeniçeri Ağalarının türlü habasetlerini nakletmiş:

— Bu vaziyeti müftü olduğum gün anladım, ardı kesilmeyen mekruhattan tekliflerinin birine müsaade etmedim, bana düşman olduklarını bildiğimden iki defa büyük Valide hazretlerine iltimasname gönderüp istifa ettim, azlimi rica ettim, kabul etmediler, âkıbet tahmin ettiğim başıma geldi.. demiş..

Lâpsekideki çiftlikte bir sene kadar oturdu. Sarayda çocuk padişahın anası Turhan Sultanın taraftarları eli ile Kösem Sultanın katli ve bütün İstanbul halkının müzahereti ile Ocak Ağalarının devrilmesinden sonra İstanbula döndü (Hicrî 1062 = Milâdî 1652) ve ayni yıl içinde Şeyhülislâm Ebûsaid Efendinin yerine ikinci defa Şeyhüislâm oldu; «hunnak» denilen ve o zamanlar için ağır, tehlikeli hastalıklar arasında bulunan illetten ölünceye kadar bu makamda kaldı.

Vefat tarihi hicrî 13 safer 1064 ve milâdî 3 Ocak 1654 bir cuma günüdür.

Naimâ tarihinde ölümü münasebetiyle şu hâtıralar kaydedilmiştir:

«Haysiyet sahibi, şiir ve nesirde mahir, gayet zeki, tenkidleri yerinde ve kuvvetli bir vücud idi; fakat hiç bir fenni de derinliğine bilmezdi, usulü üzere tahsili yoktu, yaranı sıhhati ve mükeyyefatı ülfeti ile tahsile zaman bulamamıştı; vakitlerinin çoğu keyif istiğrakı içinde geçerdi; bilgi boşluğunu ateşin zekâsı ile doldururdu ve her vadide akran ve emsalinden geri kalmazdı.

«Ölümüne yakın günlerde pek gariptir ki ahlâkında ve mizacında büyük değişiklikler oldu; daima lûtufkâr, mükrim, cömerd adam iken kabalaştı, hasisleşti; düşkünlere gariblere, yoksullara uzanıp yardım eden eli kısaldı, kapandı. Kabiliyet istidad sahibi gençleri korur, himaye ederken korumaz oldu».

Ölümünden yirmi gün evvel İstanbulun bazı vak'alarını evvelden keşfetmiş olmakla tanınmış bir meczubî olan Derviş Hüseyin Ebussudzâde Sadık Çelebiye gelip:

— Kalk beni Müftüye götür!.. dedi.

Sadık Çelebi de baş üstüne deyip götürdü; kapıdan girer girmez meczup derviş Bahaî Efendiye:

— Bakaa kaza müteveccih oldu, kurtulana âferin;.. dedi.

Bahaî Efendi gaflet uykusundan uyanıp:

— Dedem buna çare nedir?

Diye sorunca derviş Hüseyin:

— Buna çare yoktur, belâyı red ve ömrü ziyade eden umuru siz talim ederken varlık ve refah içinde yine gaflet ettiniz, tedarik vaktinde gerekti, halen fırsat fevt oldu, yol tedarikini gör!..

Dedi. Bahaî Efendi dehşet içinde kalıp dervişe:

— Hele oturun, def'i banide teveccühü derun ile lûtfedin!..

Dedi ise de derviş:

— Haber verdiğimiz de lûtuftur!..

Diyerek firar eder gibi meclisten çıkıp gitti.

«Şeyhülislâm Efendi hemen tekkelerdeki fukaraya ve evvelden tanıdığı saliha ve fukaraya sadakalar, kurbanlar, prinç ve yağ verilmek üzere defter yaptırıp kethüdasına ve müvezziine verdi:

— Bugün bunları dağıtın!.. diye tenbih etti.

«Fakat üzerindeki dehşet gitmedi. O gece de bir rüya gördü:

Kendisini çırıl çıplak soyup bir beyaz ipekliye sararlar ve evinin karşısında olan bağçesinde bir ağaç altına küçük bir çadır kurup bunun içinde otur derler.

Dervişin sözlerini teyid eden bu rüyayı gördüğünün ertesi günü de üçyüz florin çıkarıp sadaka olarak dağıtılmak üzere müvezziine verdi. Fakat o sefih adam bizim Efendi vesveseye düşdü diyerek altınları evvelce defter edilmiş sadaka, kurban ve erzakı müstahak ve muhtâcîyne dağıtmayıp havadan olan kuzgunlarla paylaşıp yuttu.

«Bendegânından Burnaz Mustafa anlatır; efendinin bir şeyi yok iken:

— Hayırlısı ile bu cumertesi gününü atlatsak!.. demiş..

«Meğer rüyasında ayniyle böyle söylemişler. Safer ayının ondördüncü çarşamba günü azıcık ateş geldi, sonra öksürük başladı, boğazı tıkandı, nefes alamaz oldu, «hunnak» dediler, çehresi patlıcan rengini alıp morardı.. Tabibler kollarından kan aldılar, bazı ilâçlar verdier, kendisi henüz şuuruna sahipti:

— Zahmet etmeyin, bunun dermanı yoktur!.. dedi.

«Hastaığının üçüncü cuma günü teslimi ruh etti. Evinin karşısındaki bağçesinde, sokak üzerindeki köşeye defnedildi».

Hicrî 1128 (Milâdî 1716) yılında bir yangın hakkında verilen malûmat arasında Bahaî Efendinin İstanbuldaki konağının Fatihte Karaman Çarşısı civarında olduğu anlaşılıyor, şöyle ki, 1128 yılı rebiülevvelinin onsekizinci gecesi Karaman Çarşısında bir yangın çıkmış, bir çok ev ve dükkân yanmış, bu arada sabık Şeyhülislâm Mahmud Efendinin sahip bulunduğu ve «Bahâî merhumun evi» denmekle maruf eşi, benzeri bulunmaz konağın da yandığı kaydedilmiştir.

BAHÂÎ EFENDİ YALISI — Onyedinci asır ortalarında Dördüncü Sultan Mahmed'in Şeyhülislâmlarından Mehmed Bahâî Efendinin Kanlıca Körfezinde yaptırttığı meşhur bir yalı olup o devrin Türk yapı san'atının en muhteşem ve en güzel binası idi; öylesine ki körfezin dahi efendinin adı ile anılmasına sebep olmuştu. Bu meşhur yalının tarifi yolunda en küçük bir kayde rastlanamadı, ömrü hakkında da bilgi edinilemedi.

On yedinci asır müverrihlerinden Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağanın Hicrî 1078 (Milâdî 1667) vekayii arasında küçük bir kaydından bu yalı kadar bağçesinin ve etrafındaki korunun da pek meşhur olduğu anlaşılıyor:

Sadırâzam Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa Avusturya seferinden 1664 yılında Vasvar sulh muahedesini imzalıyarak döndükten sonra Almanya İmparatoru Birinci Leopold İstanbula bir fevkalâde elçi göndermişti; elçi

padişahın izni ile İstanbuldaki Selâtin Camilerini, bütün ziyaret yerlerini, Tersanei Âmireyi ve Boğaziçindeki yalıları, sarayları dolaşmış, hem tabiatın hem de Türk yapı sanatının güzelikleri karşısında hayran kalmıştı; Sadrâzam Fazıl Ahmed Paşadan elçiye göz kamaştıran zenginlik içinde resmî ziyafetini Kanlıca Körfezinde Şeyhülislâm Bahâî Efendi merhumun muhteşem yalısı ile bağçesinde vermişti ve elçi buraya beş çifte bir saltanat kayığı ile getirilmişti.

Bu güzel ve muhteşem binanın yerini başka bir ihtişama ve yeni bir güzelliğe bırakarak Lâle Devrinde yıktırıldığı tahmin olunabilir.

BAHÂÎ KÖRFEZİ — Boğaz içinin mehtabiyle meşhur Kanlıca Körfezinin Onyedinci asır ortalarından ondokuzuncu asır sonlarına kadar kullanılmış eski adıdır. Körfezin etrafındaki arazinin büyük bir kısmı Dördüncü Mehmedin Şeyhülislâmlarından Mehmed Bahâî ceddinden kalmış mülkü idi. Efendi de burada, onyedinci asır ortalarında Türk yapı sanatının en mükellef, muhteşem ve güzel binası olarak bir yalı yaptırmıştı; körfez de bu yalıdan ötürü Şeyhülislâm Efendinin adı ile anılmağa başlamıştı (B. : Bahâî Efendi, Mehmed).

Bahâî Körfezinin etrafındaki koru da meşhur bir bülbül yatağı idi; bilhassa yaz mehtaplarında Boğaz halkı kayıklarla Bahâî körfezine bülbül dinlemeğe giderd; körfezin bitiminde denize bir derecik dökülür, bu derenin adı da Bülbül Deresidir (B. : Kanlıca Körfezi; Bülbül Deresi).

BAHAR — Yılın dört mevsiminden biri; lûgat ağzı ile târif edildiğinde, dünyamızın şimal yarısında güneşin Koç (Hamel) Öküz (Sevir) ve İkizler (Cevzâ) burclarında bulunduğu zamandır ki mart, nisan ve mayıs aylarına rastlar; İstanbul ikliminde bahar tadımlık mevsimdir, başları ekseriyâ kışın sonuna eklenir, sonları yaza katılır, İstanbulda hükmü bütün tatlılığı ile uzun süren mevsim sonbahardır (B. : Sonbahar).

İstanbulun tadımlık baharını en güzel terennüm eden şâir Tevfik Fikret olmuştur, yılın on iki ayı için yazdığı «Âvengi Şuhûr» da İstanbulun ekseriyâ kısa süren bahar mevsiminin üç ayını (B. : Mart Ayı; Nisan Ayı; Mayıs Ayı) şöyle tasvir ediyor :

MART

Câmid nazarları, soğuk çehresiyle kış
Ayrılmak istiyor, fakat ayrılmıyor gibi;
Örter, açar, bakar, yine örter sehâibi...
..

NİSAN

Çiçekli bir dala konmuş kanatlı bir hulyâ...
Kalem, bahârı bu tasviri sâde nakşiyle
Hulâsa eylemek ister......
..

MAYIS

Doğub, gülçin olurken jâleler subhi bahâriden
Söner biçâre, en parlak demi şevkinde bir akşam
Ekinler en müzehheb râşei aşkıyle titrerken.

Divan edebiyatında bahar terennmümleri için Nedimin iki şarkısını en güzel örnekler olarak alıyoruz; İstanbul mesirelerinin en güzel zamanı bahar mevsimindedir, yeşeren, çiçeklerle bezenen çayırlara, bağlara, bağçelere seyrâna çıkan İstanbul güzelleri de katılınca Büyükşehrin her köşesi cennet misâli olur.

ŞARKI

(Baharda Sâdâbâd)

Gel hele bir kerrecik seyr it göze olmaz yasağ
Oldu Sâdâbâd şimdi sevdiğim dağ üstü bağ
Çâr bağı Isfahânı eylemişdir dağ dağ
Oldu Sâdâbâd şimdi sevdiğim dağ üstü bağ

Nevbahâr irişdi oldu o! zemin cennet misâl
Gars olundu kaametin gibi hezaran nevnihâl
Bağlarla buldu ruhsârın gibi hüsnü cemâl
Oldu Sâdâbâd şimdi sevdiğim dağ üstü bağ

ŞARKI

(Baharda Çırağan eğlenceleri)

İrişdi nevbahar eyyâmı açıldı gül ü gülşen
Çırağan vakti geldi lâlezârın dîdesi rûşen
Çemenler döndü rûyi yâre rengi lâle vü gülden
Çırağan vaktı geldi lâlezârın didesi rûşen

Açıldı dilberin ruhsârı gibi lâleler güller
Yakışdı zülfi hûban veş zemine saçlı sünbüller
Neyâsâz olmada bin şevk ile âşüfte bülbüller
Çırağan vakti geldi lâlezârın dîdesi rûşen

Bir İstanbul dilberini âguşi muhabbete çekib cennet misâli mesirlerden birinde, deniz veya dere, su kenarında sazla sözle felekden gün çalmak rind şairlere baharı dâima aratmıştır, aşağıdaki mısralar Nedimin bir gazelindendir :

Ben olsam bir de mutrib bir de tarafi cûyibâr olsa
Hoş imdî bir de farazâ bir civânı şivekâr olsa
Yeter geçdi bu gûne mâlihulyâlarla evkaatım
Aman bir gün mukaddem âh fasli nev bahâr olsa

İstanbulun rind ve kalender şâirleri nevcivanların «hat» dedikleri terleyen bıyıklarını ve yeni beliren tüy sakallarını, bahar mevsiminde yeşeren çimenlere, açılan sünbüllere, reyhanlara (fesleğenlere) benzetmişlerdir; âşıkaane can sohbetleri için de bir mahbubun bir an evvel hatâver olmasını istemişlerdir (B. : Hat); aşağıdaki mısrâlar da Nedimin bir gazelindendir :

Hattın ki reşki faslı bahâran olub gelür
Sermâye bahşi sünbüli reyhan olub gelür
Yâdi hatınla neş'ei hayreti derûnuma
Çün seyli nevbahâr hurûşan olub gelür

BAHAR (David) — Seçkin hekimlerimizden; eski avukat ve hâkimlerden Bohor Salomon Bahar'ın oğludur; 1915 de babasının cinayet mahkemesi azalığı ile bulunduğu Balıkesirde doğdu; ilk tahsilini orada, orta tahsilini İstanbulda Kabataş Lisesinde yaparak 1940 da İstanbul Hukuk Fakültesinen diploma aldı. İç hastalıkları ihtisasını 1943 - 1946 arasında Fakülte üçüncü dahiliye servisinde tamamladı, 1946 da Eyyub Verem Dispanseri Başhekimliğine tayin edildi, bu notların tesbit edildiği 1952 de bu vazifede bulunuyordu.

Fransızca, ingilizce, almanca bilir, neşredilmiş meslekî tecrübeleri, broşürleri vardır, bunların arasında «Hayat yolu» ve «Tenasül hayatımızda bozukluklar» bilhassa zikre değer.

Hakkı Göktürk

BAHAR (Hâmid) — Musikişinas, kemanî, musiki muallimi; 1908 de Kastamonu'da doğdu, neyzen Cemal Beyin oğludur, kadın şâirlerimizden Feride Hanımın torunudur; tahsilini memleketinde yaptı ve Kastamonu muallim mektebinden diploma aldı, 1926 da ilk muallimliği ile Konyaya gitti, bir müddet de Gazianteb'de bulundu; 1930 da İstanbula

Bir bahar gününde bir İstanbul Çocuğu
(Hürriyet Gazetesinde çıkmış bir fotoğrafdan, 1957, Sabiha Bozcalı eli ile)

gelerek 1944 senesine kadar on dört muhtelif mekteplerde musiki muallimliği yaptı, 1944 de muallimikten istifa ederek serbest meslek hayatına atıldı, Necmeddin Rif'at Beyden ders alarak bilgisini genişletti, 1947 de Samatya halk evinde açılan dershanede semtin gençlerine musiki öğretti ve orada yetiştirdiği amatör sanatkârlarla Konak Otelinde, Belediye Gazinosunda ve İstanbulun muhtelif Halk evlerinde hayır cemiyetleri menfaatlerine konserler verdi.

Yirmi beş kadar bestesi vardır; güftesi Necdet Atakanın gül kahkahalar fırlatarak neş'e çağında..» Kürdili şarkı ile ve güftesi Faruk Gürtunca'nın «Gözlerimden dökülen yaşları sen bileydin..» Hicaz şarkı en beğendiği eserlerdir.

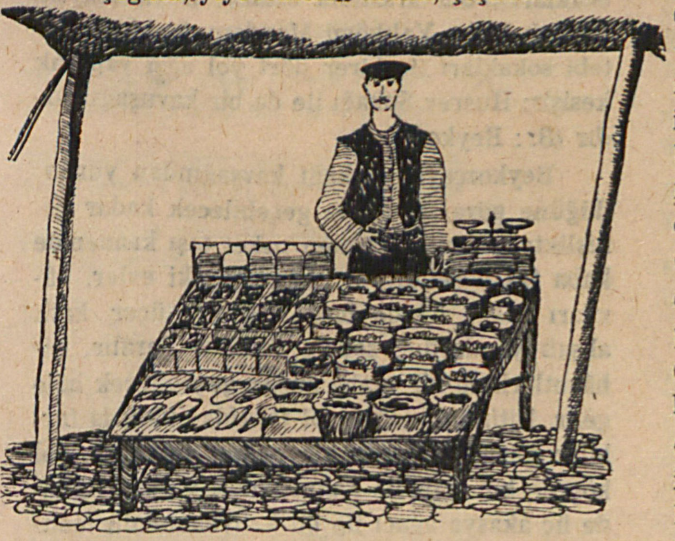
Kızının düğününde dâvetlilerden biri en kıymetli notalarını havi bir defteri aşırmıştır ki Hâmid Bahara çok ağır bir darbe olmuştur.

1949 da işlerinin çokluğundan Samatya Halk evindeki musikî kolu muallimliğinden çekilmeğe mecbur oldu; 1949 da Fındıklıda Tekel İstihlâk Kooperatifi mağaza şefliğinde bulunuyordu.

Babasının «hiç bir zaman para karşılığı keman çalma!..» tenbihine titizlikle sadık kalmış bir sanatkârdır.

Hakkı Göktürk

BAHÂRÂT, BAHÂRÂTCILAR — Bahar, dilimizde arabcadan alınmış isim; karabiber, karanfil, darçın ve emsâli şeyler; bahârât baharın çoğulu, yiyeceklerin tadını, çeşnisini değiştiren; hazmı çabuklaştıran ve mîde ifrâzâtını, salgılarını dâvet ederek temessül fiilini kolaylaştıran ekşi, tuzlu, şekerli ve güzel kokulu maddeler; Bâhârâtcı da bu maddeleri satan esnaf, bir kısmı sâbit, dükkân sâhibi, bir kısmı da seyyar, haftanın yedi gününde İstanbulun pazar yerlerini dolaşan, seçtiği yedi pazar yerinde bahârât sergileri açanlardır, pazarcı esnafından bahârâtcılardır; ikisi de İstanbulun günlük hayatında kadimden beri yer almışlardır, fakat, son yarım asır içinde bahârâtcının hüviyet ve şahsiyeti değişmiştir; eski bahârâtcılar attarlar idi; mesleğinde bilgi sahibi attarları azalması üzerine, attarlık ile en küçük alâkası olmıyan bir takım insanlar bahârât alım satımına atıldılar ve bu maddeleri sâdece ismen ve şeklen öğrenerek ne için arandıklarını, neye yaradıklarını bilmeden bahârâtcılık yapmıya başladılar, kimi bakkallıkdan gelme, kimi de, «İstanbula git, bir şeyler al sat, para kazan» düsturuna uyanlardır; içlerinde kına ile sakızdan gayrisine aklı ermiyen kadın esnaf dahi vardır.

Beşiktaş Cumartesipazarında seyyar bahârâtcı
(Resim : Nâşid Baylâv

İstanbulun eski attar-bahârâtcılarının son nesli bir kaç dükkân hâlinde Mısırçarşısında topluca olarak bulunuyordu. Bu târihî çarşının 1941 yılındaki tâmirinde dağıldılar (B. : Mısırçarşısı; Attar). Bunların çoğu o tarihden bugüne kadar geçen on sekiz yıl içinde vefat etmiştir; Mısırçarşısında iken namlı esnaf idiler. Mısırçarşısının en eski ve en ihtiyarı Hacı Hüsnü Efendi idi, Mısırçarşısını 1941 *tâmirinden evvel terkederek Tahtakalede* Cedide Hanının alt katına nakletti ve 1958 de vefat etti; dükkânı, kültürlü bir genc olan çırağı Can Kalfaoğlu tarafından devir alınarak işletilmektedir. Buna karşılık böyle meslekî bir mâziye ve görgüye sahib olmıyarak bahârâtcılığa atılmış olanlardan bâzıları da Mısırçarşısında dükkân açmışlardır; bunlar toptancılık ile bu işin sâdece ticaretini yapmaktadırlar, meselâ Mısırçarşısının Balıkpazarı kapusundan girildiği zaman sağdan 4 numaralı dükkânın sahibi Bay İspiro gibi. Bu zât yıkılan Balıkpazarında tohumcu idi, ömrü tohumculukda geçmiştir, Balıkpazarı yıkılınca Çarşı içine girmiş, eski namlı attarlardan merhum Hacı Muhiddin Efendinin dükkânını almış, tohumculukdan bahârat ticaretine başlamıştır. Mısırçarşısına yeni girmiş olan 6 numara-

lı dükkânın sahibi Bay Mehmed Umar da eski bir bakkaldır.

1959 yılı aralık ayında Mısırçarşısının bahârâtcı dükkânları ve bahârâtcıları şunlar idi; Balıkpazarı kapusundan girildiğine göre:

7 numaralı dükkân — Giridli M. Cevad Gülcü, çarşının eski attar - bahârâtcılarından.

9 numaralı dükkân — Mahmud Dillioğlugil, çarşıya yeni gelenlerden.

29 numaralı dükkân — Sıdkı Akan, çarşının kırk senelik attar - bahârâtcısı, soyca attarlıkdan gelme esnafdan.

Çarşının Hasırcılar kapusundan girildiğine göre:

42 numaralı dükkân — İstefo Kovacı, çarşıya yeni gelenlerden.

Yeni Cami bağçesinin kapusundan girildiğine göre:

51 numaralı dükkân — Mustafa Akın, başçavuşluktan gelme, çarşıya yeni gelenlerden.

53 numaralı dükkân — Lûtfi Özgül - Alo Alyanak Özal Komandit İdhalât Şirketi; şirketin müessisleri yeni bahârâtcılardandır.

49 numaralı dükkân — R. Veksman, yeni bahârâtcılardan.

43 numaralı dükkân — Hacı Mehmed Canıtez Mahdumları.

41 numaralı dükkân — Bayan Mükerrem Erdal, Giridli M. Cevad Gülcünün hemşiresi, çarşının tek kadın bahârâtcısı.

41/1 numaralı dükkân — M. Mazman, Mehmed Kalmaz.

60 numaralı dükkân — Hurrem Bereket, eski bahârâtcılardan.

Mısırçarşısı dışında merhum Hacı Hüsnü Efendinin dükkânından başka Alacahamam civarında da bir kaç dükkân eski musevî bahârâtcı vardır. Hacı Hüsnü Efendinin eski kalfalarından attar Hüsnü Özdöl de Karagümrükde mahalle attarlığı - bahârâtcılığı yapmaktadır, ayni zamanda Hırkaişerif Camiinin imamıdır.

Mısırçarşısının yeni bahârâtcılarının dükkânlarında bulunan maddeler eski İstanbul attarları kadar çeşitli değildir.

Dükkân sahibi olmıyan ve pazar yerlerinde sergi açan seyyar bahârâtçılara gelince yukarıda da kaydettik, haftanın yedi günü, İstanbulun seçdikleri yedi pazar yerinde geçirirler (B. : Pazarlar, pazar yerleri). Pek tabiîdir ki çeşidleri bir bahârâtcı dükkânı kadar değildir; zamanımızda bir bahârâtcı dükkânında bulunan maddeler beşyüzü bulur.

Örnek alıyoruz :

Beşiktaşda Cumartesi Pazarında sergi kuran altı nefer pazarcı - bahârâtcı vardır; bunlardan Bay Cevad Sivaslı'nın sergisinde tesbit ettiğim maddelerin yekûnu yüzü bulmakta idi.

Sergisindeki maddeleri tesbit ettikden sonra Cevad Sivaslıyla şöylece konuşduk:

— Tezgâhında aşağı yukarı yüz kadar madde bulunmaktadır; bunların nerelerde kullanıldığını biliyor musunuz?

— Pek azını bilirim, hepsini öğrenmek için kırk yıl uğraşmak lâzım.

— Bilmediklerini halka nasıl cesaret edip satabiliyorsun?

— Alanlar nerede kullanacaklarını bildikleri için mesele değil; müşterilerimin çoğu kadın, onların içinde de genç kızlardır; zamanla biz müşteriden, müşteri bizden bilmediklerimizi öğreniyoruz; bu tezgâh üniversitedir beyim, hem tıp fakültesi, kim bilir kimin ne derdi var, bu sattığım şeylerden insanlık faydalanıyor, derdine derman buluyor, her madde bir derde, devâ oluyor vesselâm!...

Naşid Baylâv

BAHÂRÂTCI SOKAĞI — Beykozda Yalıköyü sokaklarındandır, Yalıköyçayırı Sokağı ile Beykoztaşocağı Sokağı kavuşağı ve Taşocakları Yolu arasında uzanır. Beykozbayırı, Fıstıklı Yolu, Yalıköyü Meydanı, Yalıköymektebi sokakları ile birer dört yol ağzı yaparak kesişir; Husrev Sokağı ile de bir kavuşağı vardır (B. : Beykoz).

Beykozçayırı Sokağı kavşağından yüründüğüne göre iki araba geçebilecek kadar genişlikte görünür, kısmen paket taşı kısmen de kaba taş döşelidir. İki kenarındaki evler, bâzıları bağçe içinde birer, ikişer, üçer katlı ahşab yapılardır, sokak gitdikçe daralır, nihâyetlerinde bir araba ancak geçebilecek hâle gelir. Bitimine doğru sol tarafda çukurda tarlalar görülür, sağda bir nalbur dükkânı, sol köşede bir mahalle kahvehânesi vardır, önünde üç akasya ağacı ile bu kahvehânenin manzarası pek şirindir, şubat ayının son haftasında güneşli bir günde çiçek açmağa başlamış

bir erik ağacı da manzaraya ayrı bir letâfet vermiş bulunuyordu (Şubat 1952).

Hakkı Göktürk

BAHÂRİSTAN SOKAĞI — Yeşilköy sokaklarından: Yeşilköy Demiryolu caddesi ile Yeşilköy - İstanbul yolu arasındadır, 1934 Belediye Şehir Rehberinin 13 numaralı, haritasına göre; Yeşilköy Demiryolu Caddesinden gelince, isimsiz bir sokak, Gazievranos sokağı Serbesti Caddesi, Tayyarecinuri Sokağı ile birer dörtyol ağzı yapar. Sokak iki araba geçebilecek genişlikte olup Gazievranos Sokağına kadar asfaltla tanzim edilmişse de bozulmuştur. İki kenarı boyunca ağaçlarla gölgelenmiştir. Buradan sokağın nihayetine kadar iki yaya kaldırımla beraber yeni asfalt yapıldığı aydın olarak görülür. Aralarında bir bostan, iki arsa bulunan bahçeli birer, ikişer, üçer hatlı kâgir, beton ve ahşap köşklerle sakin bir sokaktır (Şubat 1960).

Hakkı Göktürk

BAHÂRİYE — Divan şiirinde girizgâhı bahar mevsiminin güzelliklerini tasvir eden kasîdelere «Bahâriye» denilir; İstanbul ikliminin baharını tasvir yolunda yazılmış bahâriyeler pek çoktur, fakat büyük ekseriyeti mubalâgalı, câize almak endişesi ile zorâki yazılmış manzumeler olduğu için baharın letâfeti ile tam tezad halinde soğuk şeylerdir. Aşağıdaki beyitler Sürûrî'nin iki bahâriyesinden alınmıştır :

Anadolu Kadıaskeri Ahmed Efendi için yazılmış kasîdeden

Nergis açmışdı gözün itmeğe seyrânı bahar
İtmiş arâyişi gülşen anı hayrânı bahar

İtti şemşîr ü siper süseni gülden peydâ
Ceyşi sermâyı kaçırdı yine şüc'ânı bahar

Rehzeni berd güzergâhı cihandan gitti
Yürüdü memleketi gülşene rekbânı bahar

Dirilüb gelmez idi bunca berâyâyi nebat
Mecm'ai emnü aman olmasa büldânı bahar

İyd idüb hâme giyindi güli hamrâ kat kat
Oldu hengâmi tezeyyün ana ezmânı bahar

Hil'ati hûni ile oldu serâser rengîn
Tîgi hârı ile idüb bülbülü kurbanı bahar

Goncei jâle feşan gördü gülin bu rengin
Bülbülün oldu bakub hâline giryani bahar

....

Sadaret kethüdâsı Âtıfzâde Efendi için yazılmış kasîdeden

Ordusun kurdu çemenzârda şâhi nevrûz
İtti çâdır çiçeğin zîveri meydânı bahar

Arzuhâlin varaki verde yazub bülbüller
Verdiler olduğu hengâmda divânı bahar

Minberi gülde Gül Camiinin sahnında
Çıkdı bülbül okudu hutbei hâkaanı bahar

....

Dânei katrei bârânı ider hâke nisâr
Harmeni îyş ola hâsıl deyû dehkaanı bahar

Yemyeşil oldu çemenler sadef âsâ ezhâr
Ağzın açmış gözedir katrei nisânı bahar

....

Hat âverliğin ol gül ruhin ister âşık
Bülbül elbet ki olur şevk ile cûyânı bahar

Ruhi cânân ki zemistanda hat âver oldu
İtti uşşâka şitâ faslını yeksânı bahar

Ârızı hattına ol gonce femin nisbet ile
Har ü hasdir güli nâzikter ü reyhânı bahar

Halk hûbânı hat âver gibi müşkini havâ
Her fusûl üzre var ol vechile rüchânı bahar

....

Bağî efkârda yüz beyt ile bu şiiri terim
Güli sadberke bedel oldu nümâyânı bahar

Arzuhâlim açılursa sanasın gül açılur
İttim inşâ ana zirâ nice destânı bahar

Ey nilhâli kalemi gülbüni gülzârı kerem
Vey güli menkibeti zîbi gülistanı bahar

Devri lûtfi şehi nevrûzde olduysa eğer
Hil'ati sebz ile pûşîde nihâlânı bahar

Hil'at olmazsa nola sâyei lûtfin olsun
Üstüme düşse kulun kalmaya uryânı bahar

Kala bî berkü nevâ nahli vücudum ne revâ
Meyvedâr olmuş iken bunca dirahtânı bahar

Sahni gülzâre emelde güli pür jâle gibi
Bir nice akçe ile kıl beni handânı bahar

Başlasın şevk u meserretle duâyi hayre
Kıl Sürûrî kulunu lûtfiyle şâdânı bahar

Revnaki gülşeni ikbâlin ola efzunter
Bula gittikçe terakki nitekim şânı bahar

BAHÂRİYE — Kışdan bahara çıkılırken İstanbulun eski Türk evinin ve konağının döşemesinde de bir değişiklik olurdu, kışlık kalın perdeler, kapu perdeleri kalkar, yerlerine yazlık perdeler takılır; sobalar kaldırılır, bahar soğuklarında mangal ile iktifa olunur, halılar kalkar, kilimler, hasırlar, hasırların üstüne yer patiskaları serilir; ev ve konak hal-

kının erkek ve kadın, kışlık esvapları temizlenip sandıklara kaldırılır, yerine baharlıklar giyilirdi. Bunları teferrüatı ile ve bilhassa baharlık esvapları isimleriyle hiç olmazsa yakın geçmiş üzerine tesbit etmek için bir İstanbul konağı hayatını çok iyi bilen Şehid Amiral Osman Paşa kerimesi Mebrûre Hanımefendiye müracaat ettik, fakat maalesef hastalıkları ricamızın yerine getirilmesine mâni oldu.

Ondokuzuncu asır başının rind şâirlerinden Enderunlu Vâsıfın mahbub bir nevcivaha hitaben yazdığı bir manzume ile iktifa ediyoruz:

Söyle ey tâze nihâli güli nâzik meşreb
Bu sene sana bahâriye ne kesdirsem aceb
Bulamam sûki hayâlimde kumâşı enseb
Bu sene sana bahâriye ne kesdirsem aceb

Gerçi ey gonce dihen câmelerin katkattır
Çeşmî bülbül de velî hüsne diğer ziynettir
Kurarım ben dahi endîşede üç saattir
Bu sene sana bahâriye ne kesdirsem aceb

Çemenî canfesi ey servi serafrâz giydin
Nâzden nesc olan elbiseyi az giydin
Dahi ayvâ gülü hârâyı geçen yaz giydin
Bu sene sana bahâriye ne kesdirsem aceb

Sözümü dinle inad etme yaraşmaz vaz geç
Teni nermînine nisbetle kabadır berveç
İşte Vâsıf soruyor bu sözü elbet ir gec
Bu sene sana bahâriye ne kesdirsem aceb

BAHÂRİYE — Vak'ai Hayriyeye kadar devam etmiş bir Osmanlı ananesi olarak pâdişahların Yeniçeri Ocağı ağalarına hediye ettikleri baharlık esvap ve kumaşlara takılmış isimdir. Yeniçeri Ağası ile Sekbanbaşının bahâriyeleri birer «hil'ati fâhire», Ocağın diğer ağalarının bahâriyesi de birer top kumaştı.

Bibl.: İnönü Ansiklopedisi.

BAHÂRİYE — Halicin bitiminde, Eyyubsultanın Bostan İskelesi ile Silâhdarağa arasında, önü deniz ve ardı bayır, bir kordelâ gibi uzanan ve Bahâriye adı ile anılan semt, fetihden Birinci Cihan Harbi sonlarına kadar İstanbulun pek mamur bir kibar yatağı, büyük şehrin namlı bir sayfiyesi idi.

Kıymetli tarih muallimi, ihtisas sahasında ciddî çalışmaları ile temâyüz eylemiş gençlerimizden ve Eyyubsultan Kültür ve Sosyal yardım Derneği ikinci başkanı Ahmed Ağın kendisine gönderdiğimiz bir mektubu lâyık olduğu ehemmiyet ve ciddiyetle karşılamış, ve bize Eyyub Bahâriyesi hakkında aşağıdaki notları göndermiştir:

«Gözü dinlendiren ve ruha ferahlık veren yeşil rengin her çeşidi ile hârelenmiş öyle bir yerdir ki bu her dem yeşilliğinden ötürü Bizans devrinde de Kozmidion adını taşırmış.

«Bahâriye ismi Fâtih devrinde konmuş olacaktır. Tabiat güzelliğini pek yerinde belirten ve muhakkak ki zarafet eseri bir isimdir.

«Zamanımızda küçük bir izi dahi kalmamış olan buradaki bir kasri hümâyûnun ne zaman yapıldığını bilmiyoruz, fakat Fâtih veya İkinci Sultan Bayazıd zamanında Bahâriye'de Padişahlara mahsus bir kasır inşası akla pek yakın görünür; Şurası aydın bir hakikattir ki İkinci Bayazıdın kızı yahud torunu Hançerli Sultan Bahâriye'de bir yalı ve kendi adına nisbetle anılan bir dergâh (Taşlıburun Tekkesi) yaptırmıştır. Fâtih Sultan Mehmed'in de Bahâriyenin hemen eşiğinde bir hamam, bir imâret ve bir kervansaray ile bu semtin imarı yolunda ilk adımı attığı malûmdur (B.: Bahâriye Kasrı; Eyyub Hamamı; Hançerli Sultan).

«Üçüncü Ahmed zamanında büyük vezir ve şehid Nevşehirli Damad İbrahim Paşanın himmetiyle Kâğıdhane ve Alibey dereleri boyunda Sâdâbâd ve Âsafâbâd mamureleri kurulur iken Bahâriye'nin çoktan bir sıra mîrî Sultan yalıları ve kübera ve rical yalılariyle bezenmiş olacağı muhakkaktır; zira Bahâriyeyi çok seven bir Padişah olarak tanınan Birinci Sultan Mahmud'un hem Bahâriye Kasrına hem de buradaki mîrî Sultan Yalılarına sık sık geldiği sır kâtibi Salâhî Efendinin pek kıymetli ruznamesinde yazılmıştır.

«Bahâriye Kasri Hümâyunu Üçüncü Sultan Selim zamanında harabiye terkedilmiş olmakla beraber semt mamuriyetini muhafaza etmiştir.

«İkinci Sultan Mahmud devrindedir ki Bahâriye sayfiye hüviyetini kaybetti: Tamamen harab olmuş Bahâriye Kasri ile mîri Sultan Saraylarından Haticesultan Sahilsarayı yıktırılarak yerine İplikhâne ve bir kışla yapıldı.

«Eyyubun en yaşlılarından topladığım hâtıralara göre zamanımızdan en çok 70-80 sene kadar evvelki Bahâriyenin manzarası şudur:

«Bostan İskelesi - Karakol, Mihrişahsultan imâreti ve türbesi, imaret ve türbesi müstahdemlerine meşruta beş kâgir ev, İplikhâne, Kışla, Esmâsultan Yalısı, yanında bir bostan ve çiçek bağçesi, İkinci Sultan Mahmud Çeşmesi, İmamzâde Mahmud Efendinin Onyedinci asır yapısı tarihi evi (şimdi yeri bir briket imalâthanesidir), Müsteşar Saadettin Bey Yalısı, Müsahip Said Efendi Yalısı, Şahsultan Tekkesi (Taşlıburun Tekkesi), Bîcan Paşanın Yalısı, Sadırâzam Raufpaşa Yalısı, Kereste Gümrüğü Nâzırı Rizapaşa Yalısı, Haşimpaşa Yalısı, Bahâriye Mevlevihânesi...

«Bahâriyenin bugünkü manzarası da şudur:

«Bostan İskelesi, Bostan İskelesi Gazinosu, Hüsrevpaşa Kütüphanesi, Osmanlı İmparatorluğunun son devri ricalinin yapttığı bir mezarlık, Mihrişah Sultan Sebili, imâreti ve türbesile bir hazîre ve bu yapılar hademelerine meşrûta gayet harab ve bakımsız on kâgir ev, Topbaşların Bahâriye Mensucat fabrikası, İngiliz Santral dikiş sanayii (makara) fabrikası (İplikhânenin yerindedir, İkincisultan Mahmudun turası kapı üstünde gelip geçenlere acı acı bakıyor gibidir), levazım ve Maliye Okulu (Eski Kışla), bir briket imalâthanesi, İkinci Sultan Mahmudun iskelet haline gelmiş çeşmesi, kâgir iki ev, bir kontrplak fabrikası, Kosta Zafranos kimyevî maddeler ve boya fabrikası, Ali Kemal Kavrakoğlu'nun Güneş Nebatî yağ fabrikası, Türk Kontreplak fabrikası, Cikvaş Vili Mensucat fabrikası (Halk bu müesseseye Buhur Fabrikası adını takmıştır), Cizlavet kavuçuk sanayii fabrikası, Türmesin Türkiye Madenî Eşya Sanayii fabrikası, Maltaoğulları fabrikası, Otuyay fabrikası, Yağlimited ortaklığı fabrikası, Trakya Sanayi ve ticaret ortaklığı yağ fabrikası, Bahâriye yağ fabrikası, Aseton fabrikası ile bir Briket imalâthanesi (Bahâriye Mevlevihânesi Arsasında)..

«Denilebilir ki semt adından utanmaktadır; Bahâriye ıtrını kaybetmiş, yağlı kara içindedir (Ahmed Ağın, 1960)».

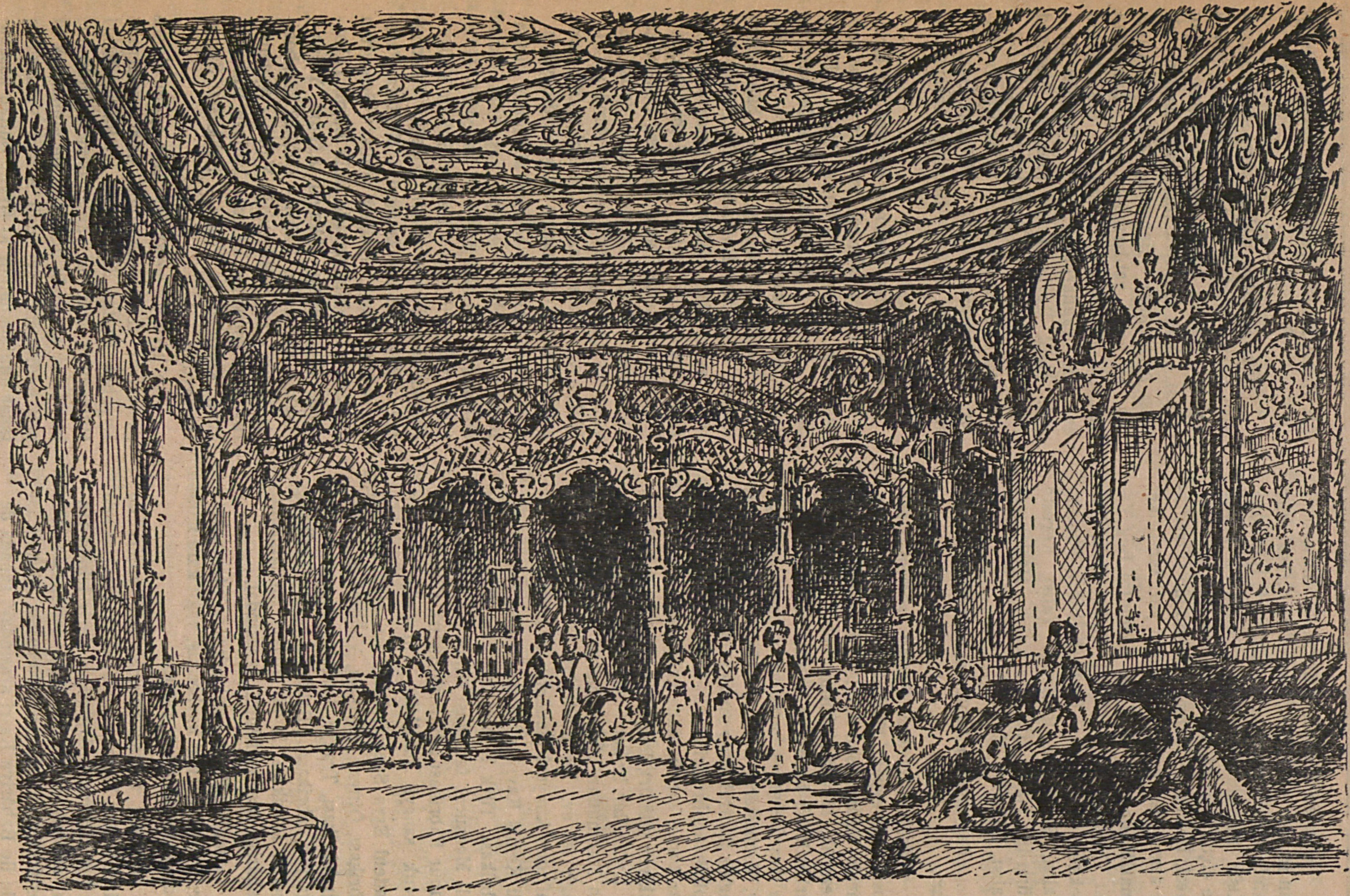
Üçüncü Sultan Selimin son yılları ile İkinci Sultan Mahmudun Yeniçeri Ocağını kaldırdığı zamana kadar geçen devir içinde tanzim edilmiş üç Bostancıbaşı defterinde (B.: Bostancıbaşı Defterleri) Eyyubda Bostan İskele ile Bahâriye Kasri arasındaki sahada deniz Kenarındaki binalar şöyle tesbit edilmiştir:

Üçüncü Sultan Selim devri sonlarına ait olan nüsha: Bostan İskelesi - Beyhan Sultan Yalısı - Hadice Sultan Yalısı - Esma Sultan Yalısı - Yalı Hamamı (bir deniz hamamı olması muhtemel) - Hançerli Yalısı (Bahâriyenin en eski yalılarından biri) - Şahsultan Tekkesi (Taşlıburun Dergâhı, Bahâriyenin en eski yapılarından biri) - İbrahim Hanzâde Halil Beyin Yalısı (Sokollu Mehmed Paşa ahfadından) - Üçler imamının Yalısı - Mütevelliye Kadın Yalısı - Sabık Eyyub Mollası Ali Efendinin Yalısı - Matlabcı Hacı Osman Efendinin Yalısı - Bahâriye Sarayı Hümayûnu.

İkinci Sultan Mahmud devrine aid birinci nüsha: Bostan İskelesi - yanında serapa kahvehaneler - Hibetullah Sultan Yalısı - Hatice Sultan Yalısı - Çukuryalı demekle meşhur yalı, içinde Hanım Sultan sakindir - Yalı Hamamı İskelesi - Hançerli Yalısı - Şah Sultan tekkesi - İbrahim Hanzade Halil Beyin Yalısı - Hasırcı Hacı Mehmedin Yalısı - Hasırcı Hacı Mustafanın Yalısı - Kâğıdcıbaşı Yalısı - Nakkaş Mehmedin Yalısı - Debbağ Bekir Ağanın Yalısı - Taşçı Hüseyin Ağanın Yalısı - Elvansaray (Ayvansaray) hamamcısının yalısı - Muhzirbaşı Hacı Bekir Ağa halilesinin (zevcesinin) yalısı - Bahâriye Sarayı Hümâyûnu.

İkinci Mahmud devrine aid ikinci nüsha: Bostancı İskelesi - serapa beş adet kahve dükkânları - İmâreti Âmire bağçesi - Hibetullah Sultan Yalısı - Hatice Sultan Yalısı - Hanımsultanzâdenin sakin olduğu Çukursaray - Yalı hamamı iskelesi - Mustafa Paşanın sakin olduğu Hançerli Yalısı - Şahsultan Tekkesi - İbrahimhanzâde Halil Beyin Yalısı - sabık Kâğıdcıbaşı Ahmed Ağanın Yalısı - Nakkaş Mehmedin Yalısı - Debbağ Ebubekirin Yalısı - Taşcı Hüseyinin Yalısı - Ayvansaray Hamamcısının Yalısı - Muhzir Hacı Bekirin kerimesinin Yalısı - Bahâriye Sarayı Hümayunu.

Bu kıymetli vesikalar bize aydın olarak gösteriyor ki ondokuzuncu asır başlarında Eyyubda Bostan İskelesiyle Bahâriye Kasri Hümâyûnu arası bir yalılar boyu mamuredir; bu yalılar arasında üç tanesi de muhakkak ki pek muhteşem mîrî malı Sultan Yalılarıdır; fakat unutmamalıdır ki Eyyub Sultan kasaba-

Eyyub Bahâriyesinde Esma Sultan Yalısında bir divanhâne, salon.
(Thomas Allom'dan Sabiha Bozcalı eli ile)

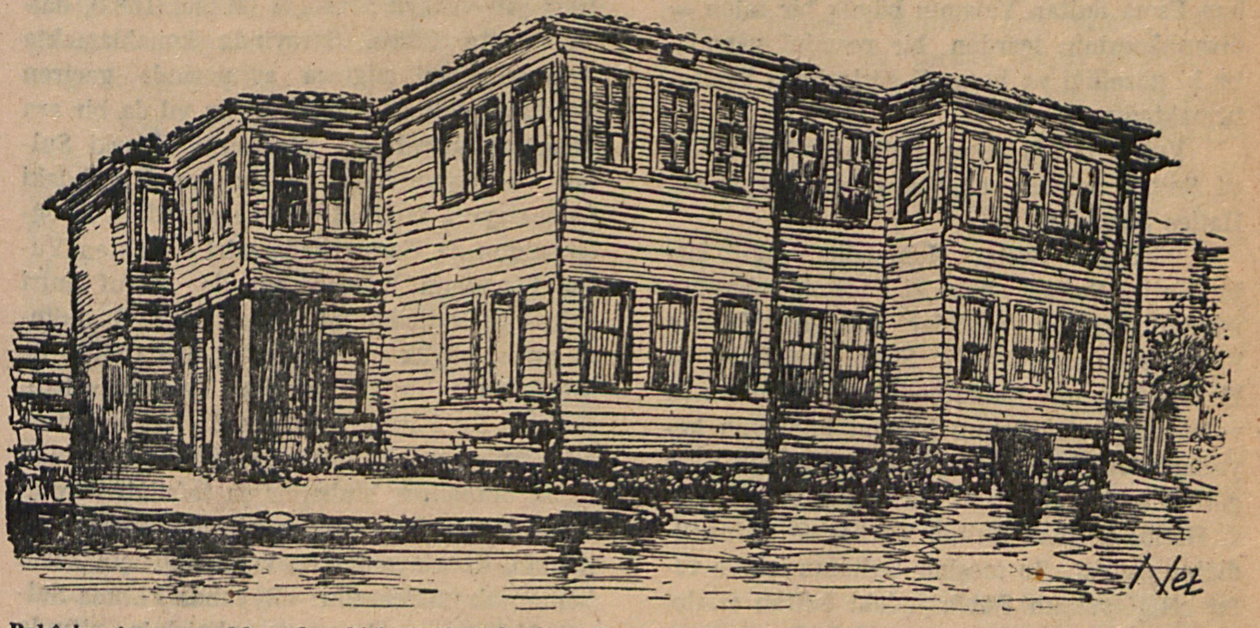
sının Haliç kıyısı Bahâriyeden ibaret değildir; o tarihlerde Eyyub büyük iskelesi ile Bostan İskelesi arası ve yine Eyyub büyük iskelesi ile defdar iskelesi arası da Türk İstanbulu temsil eden pitoresk bir köşe idi; İkinci Sultan Mahmud Devrinin ilk yıllarında tanzim edilmiş bir Bostancıbaşı defterinden o sahili de şöyle bir görelim:

... Zalpaşa Aralık iskelesi - Alibeyzâdelerin yalısı - Şehsuvarzâde Bostanı - Debbaghâne arsası - Zaim Lâtif Ağanın evi ve kayıkhânesi - Zaim Hüseyin Ağa zevcesinin evi - Müezzinzâde Said Efendinin evi - Rânâ Hatunun evi - Aşçıbaşı Mehmed Ağanın evi - Attar Saidin evi - Peştemalcı Ömerin evi - Hacı Mehmedin evi - Teberdar Mustafanın evi - Zaim İsmail Ağanın evi - Emeksizoğlu Ömerin kahve dükkânları - Eyyubülensâri İskelesi - Merhum Zaim Mehmed Ağa Mescidi - Berber İbrahimin Kahvehânesi - Alemdar Mustafa Paşa zevcesinin evi ve irad kahvehânesi - Eminin ve Ömerin kahvehâneleri - Kahveci Halilin evi ve dükkânı - Beşiktaşlı Hafızın oğlunun evi ve dükkânı - Divan Çavuşu İbrahimin evi - Seyid Halilin kahvesi - Hamlacı Mustafanın kahvesi - Zaim Hacı Mehmed Ağanın bekâr odaları ve kayıkhanesi - Bir Hanımın hanesi ve altında kayıkhanesi, müsteciri Hacı Ahmed - Cebehânei Âmire Kâtibi Mustafa Efendinin yalısı ve kayıkhanesi - Bekirağazâdenin Yalısı - Sabık Edirne Mollası Mehmed Efendinin Yalısı - Merhume Valide Sultanın beşgöz kayıkhanesi - Bostan İskelesi.

Bu panoramada görüyoruz ki Eyyub Sultan kasabasının yalı boyunun hattâ bütün Haliç boyunun Müslüman yüksek tabaka kısmı Bahâriyedir, Bostan İskelesi ile Bahâriye Kasri Hümâyûnu arasıdır.

Yukarıda kaydettiğimiz üç nüsha Bostancıbaşı defterindeki kayıtları, tarih kaynaklarımıza dayanarak elden geldiği kadar dillendirelim; ondokuzuncu asrın başlarında, 1800 ile 1825 arasında Bostan İskelesinin hemen yanıbaşında lebideryâda beş kahvehâne vardır; zamanımızın Bostan İskelesi Gazinosu bu kahvehanlerin yerine kurulmuş olacaktır. Lebideryâda kahvehanelerden sonra binası arkada kalan imâretin denize kadar inen bağçesi gelmektedir, ondan sonra mîrî malı dört Sultan Yalısı...

Osmanlı Hânedanının an'anelerinden, Haliçde Bahâriyede ve Boğaz içinin en lâtif yerlerinde Devlet hazinesinden muhteşem yalılar yaptırılır, döşenir, dayanır; harab olan yerleri daima tamir edilir, lüzum görüldükçe eşyası yenilenir hattâ asrın zevkine göre eskisi yıkılıp temelinden yenilenir ve Pâdişahlar tarafından Valide Sultanlara, hemşire hala Sultanlara, Sultan kızları Hanım Sultanlara

Bahâriyenin son yalılarından biri, 1946. Şahsultan Camii yanında bulunan bu yalının 1960 yılında sağ yarısı da yıkılmış bulunuyordu

(Resim: Nezih)

ikametgâh olarak tahsis edilir. Bir Padişah tahtından indirildiği veya öldürüldüğü takdirde bu yalılarda oturan Sultanlar Bayazıddaki eski saraya gönderilir, yahut şehir içinde kendi paraları ile yaptırdıkları konaklara, yine şehir içinde mîrî malı diğer saraylara taşınırlardı. Şehir içinde veya sahilde bu mîrî sultan saraylarında oturan bir Sultan vefat edince, saray, padişahın iradesi ile Hânedanın diğer mümtaz bir kadınına ikametgâh olurdu.

Padişahlar arzu etseler de bu mîrî sultan saraylarını şahsa temlik edemezlerdi, zira temlik edilse, Sultanın vefatında İstanbulun en güzel semtlerinde inşa edilmiş olan bu mükellef kâşaneler miras malı olur; Sultanın evlâdları arasında paylaşılması için satılır, şunun bunun, bilhassa servet sahibi ekalliyetlerin eline geçer diye endişe edilirdi ki elhak güzel bir görüştür. İstanbulun içinde ve yalı boylarında Devleti temsil eden hânedanın en güzel yerlerde bütün haşmetiyle yerleşmesi bu mîrî kâşaneler sayesinde devam edegelmiştir. İşte bu yalılardan dört tanesi de Bahâriyedir.

Yukarıda metinlerini dercettiğimiz defterlerden görüyoruz ki birinci yalıda evvelâ Beyhan Sultan otururken sonra Hibetullah Sultan yerleşmiştir; ikinci yalıda Hatice Sultan, üçüncü yalıda da Esma Sultan oturmaktadırlar. Ondokuzuncu asrın ortalarında İstanbula gelmiş İngiliz mimar ve ressamı Thomas Allom Esma Sultan Yalsının büyük bir salon = divanhânesinin içerden bir resmini yapmıştır ki güzelliği ve haşmeti gözlerimizi kamaştırmaktadtr.

Yukarıda adı geçen Hatice Sultan Üçüncü Sultan Selimin en çok sevdiği hemşiresi Hatice Sultandır.

Dördüncü Sultan Mehmedin sevgili kızı bir Hatice Sultan vardır ki Padişah babasının mahbub gözdesi Silâhdar Kuloğlu Mustafa Paşa ile evlendirilmişti. Subhi tarihinde bu Hatice Sultanın Bahâriyedeki Sahilsarayında vefat ettiği ve nâşının haremi hümâyun kayıklarından biri ile Bağçekapusu İskelesine götürülerek Yeni Cami karşısında büyük anası Hatice Turhan Sultan Türbesine defnedildiğini yazıyor. Bu meşhur Sultanın içinde vefat ettiği yalının Bahâriyedeki Sultan yalılarından hangisi olduğu belli değildir.

Müverrih Fındıklılı Silâhdar Mehmed Ağa Hicrî 1091 Recebinin yirmi birinci cuma günü (Milâdî 1680) Sadırâzam Merzifonlu Kara Mustafa Paşanın Eyyubdaki yalısında Padişah Dördüncü Sultan Mehmede bir ziyafet verdiğini, ve o gün vezirin yalısında, talebeleriyle beraber gelen Anadolu ve Rumeli Kadıaskerleri Efendilerin Padişah huzurunda Beyzavî Tefsirinden ders müzakere eylediklerini yazıyor.

Kara Mustafa Paşa Yalısının Bahâriyede bulunduğuna şüphe edilemez; elimize hiç bir vesika geçmemiş olmakla beraber, bu meşhur Vezirin şahsî mülkü olduğu muhakkak olan bu yalının, Mustafa Paşanın Viyana bozgunundan sonra Belgrad'da idam olunup bütün emlâki müsadere olunurken Bahâriyedeki yalısının da mîriye intikal ettiği, Hançerli Sultan Yalısı kadimden hânedan yapısı olduğuna göre, diğer üç Sultan yalısından biri olduvu muhakkaktır; fakat metnini dercettiğimiz Bostancıbaşı defterlerinde zikredilen Hibetullah, Hatice ve Esmâ Sultan Yalılarından hangisidir kesin olarak söylenemez. Nitekim, onyedinci asır ortasında kırk sene padişahlık yapmış olan Dördüncü Sultan Mehmedin anası ve Osmanlı hânedanı tarihinin en parlak kadın sîmalarından biri olan Hatice Turhan Valide Sultanın yalısı da Bahâriyede idi. Turhan Sultan yalısı için de ayni hükümde bulunacağız ve Hançerli Yalısı hariç, diğer üç Sultan Yalısından biridir ama şu yalıdır diye gösterilemez diyeceğiz. Fındıklılı Mehmed Ağa Hicrî 1093 yılı vekayii arasında (Milâdî 1682), daimî surette Edirne Sarayında konaklamakta olup günlerini çılgınca av peşinde geçiren Dördüncü Sultan Mehmedin bu yıl da bir ara İstanbula uğradığını, kendisinin Haseki Sultan ve harem halkı ile anasının Eyyubdaki Sahisarayına indiğini, ve maiyetindeki iç oğlanlarının da Karşıyakada mîrî emlâkten Yusuf Efendinin Bağçesi adı ile maruf mîrî yalıya yerleştirildiğini yazmaktadır. Onyedinci asrın büyük muharriri Evliya Çelebi de (Bahâriyede) bir Fâtımasultan Yalısından bahsediyor. Bu Fâtıma Sultanın da Bahâriyedeki mîrî sultan yalılarından hangisinde oturduğu tesbit olunamaz. Muharrir şu tafsilâtı verdiği halde bugün bu yalıların hiç biri mevcut olmadığı, hatırlayanlar da kalmadığı için kesin konuşmak imkânsızdır: «Eyyubda Fâtıma Sultan Yalısının yola nazır şahnişinin altında Üçüncü Sultan Muradın bir çeşmesi vardır, tarih kıt'ası şudur:

Pâdişaha çok dualar eyleyüb
Nûş idenler diyeler azbi Fırat
Oldu Asârî bu tarihi azîm
«Aynî âlî çeşmei Sultan Murad»
975 (1567 - 1568)

Onsekizinci asırda Bahâriyedeki Sultan Yalılarında kardeş olan Üçüncü Sultan Mustafa ile Birinci Sultan Abdülmecidin, hemşireleri Saliha ve Ayşe Sultanlar oturmuşardır. Üçüncü Sultan Mustafa hemşiresi Saliha Sultanı Sadırâzam Koca Ragıb Mehmed Paşa ile evlendirmişti, düğün ve zifaf Bahâriyedeki Sultan Yalısında olmuştu. Müverrih Vâsıf Efendi bu düğünü şöylece anlatıyor:

Hicrî 1171 senesi Recebinin yirmi birinci perşembe günü (Milâdî 31 Mart 1758) Şeyhülislâm Efendi Baltacılar Kâhyası ile Sultan Hazretlerinin Eyyubdaki yalısına dâvet olundu; Kızlar Ağası da Sultan tarafından nikâh vekili tayin edildi. Ağırlık namına hazırlanan mücevherat ve sair eşya sandıklar içinde ve iki kıt'a Koçuya (Birçeşit araba) konularak Sadırâzam Ragıb Mehmed Paşa tarafından hazine kâtibi ile o gün erkenden Sahilsaraya gönderildi; nikâhı kıyan Şeyhülislâm Efendi ile nikâh vekili Kızlar Ağasına samur kürkler giydirilerek birer boğça kıymetli hediyeler verildi, ayrıca ziyafetle de ikram olundular. O gece yalıda zifaf oldu. Ertesi gün Sadırâzam Sultanının hatırını sormak için bir gümüş sini içinde on gümüş sahanı, bir gümüş tas gönderdi; bu kabların hepsi türlü şekerlerle doldurulmuştu, ayrıca otuz tabla çiçek ve çeşidli meyveler gönderdi.

Saliha Sultan diğer kerdeşi Birinci Abdülmecid'in Padişahlığı devrinde 1192 Ramazanının 19 uncu Pazar gecesi (Milâdî 3 Ağustos 1778) istiskaa denilen hastalıktan (karında veya vücudun herhangi bir uzvunda su birikmesi hastalığı - left -) ayni yalıda öldü. Müverrih Cevdet Paşa şöylece yazıyor: «Âhir nefeslerinde Eyyubdaki, Sahilsaraylarına nakil ile tebdili hava etmek istedi; fakat vücudu arabaya dayanamıyacağından tahtırevan ile nakledildi. ve Sahilsaraya nakledildiği gece darı âhirete intikal etti».

Ayşe Sultanın Bahâriyede oturduğunu da ölümü dolayısiyle biliyoruz; Cevdet Paşa Hicrî 1189 (Milâdî 1775) vak'aları arasında şöylece kaydetmiştir:

«Abdülhamid Han Hazretlerinin hemşirei muhteremeleri Ayşe Sultan hastalanıp tebdili hava için Zeyrek'deki sarayından Bahâriye Sahilsarayına nakil buyurmuştu. Hastalıkları günden güne artarak çok geçmeden vefat etti».

Metnini dercettiğimiz Bostancıbaşı defterlerinde Esmâ Sultan Yalısının yanında evvelâ bir hamamdan bahsediliyor. Bu hamamın bir deniz hamamı olduğu bellidir, zira diğer iki nüshada bu «hamam» bir «hamam iskelesi» olmuştur: Yani deniz üzerinde etrafı tahta perde ile örtülü deniz hamamı kaldırılmış, hamama giden ve denize çakılı kazıklarla yapılmış geçid - köprü bir kayık iskelesi olarak kullanılmağa başlanmıştır.

Hançerli Sultan yahut sadece Hançerli Yalısı ve Şah Sultan Tekkesine gelince:

Hançeli Sultanın adı zikredilmeden ikinci Sultan Bayazıdın kızlığı olduğu söylenir. Hattâ en az beş kuşak Eyyublu baş imam Sâkıb Efendi merhum, 1944 - 1945 yılları arasında, henüz neşredilmesine başlanmamış İstanbul Ansiklopedisi adına yaptığımız bir mülâkatta «biz hep böyle biliriz» demişdi. Hadikatül Cevâmi Müellifi Ayvansaraylı Hüseyin Efendi, ki yarı Eyyublu sayılır Şah Sultan Tekkesi Camiinden bahsederken: «Bu Şah Sultan Birinci Sultan Selimin kerimesidir; tekkenin yanında Hançerli Sultan Sarayı denmekle meşhur Sahilsarayın ilk sahibinin bu Sultan olduğu söylenir «diyor; hatâ büyük değildir, Hançerli Sultan, Şah Sultan, İkinci Bayazıdın kızı da, torunu oluyor demektir.

Eyyub Başimamı Sâkıb Efendi ile görüşüldüğü gün Eyyubu iyi tanıyanlar arasında bulunduğu söylenilen Bürhan adında bir zat da meclisde hazır bulunmuş tel - çivi fabrikasının Hançerli Şah Sultan Yalısının yerine yapıldığını söylemişti.

Enderun tarihi müellifi Tayyarzâde Atâ Bey, Türk Müzelerinin babası Fethi Ahmed Paşa için «Eyyubda Abdullah Paşa Sarayı denilen Sahilhane doğmuştur» diyor. Fethi Ahmed Paşa Hafız Ahmed Ağa adında bir zatın oğlu olup babasını pek küçük yaşda iken kaybetmiş, Enderuna alınarak saraydan yetişmiştir.

Bahâriyeye aid metnini dercettiğimiz Bostancıbaşı defterlerinden birinde (İkinci Mahmud devrine aid ikinci nüsha) Bahâriyede

«Kâğıdcıbaşı Ahmedağa Yalısı» görülüyor. Ahmed Paşanın babasının bu zat olduğu muhakkaktır, doğduğu yalı da bu yalıdır; Kâğıdcıbaşı saraya mensup olduğuna göre, bendegânını himaye etmesini pek iyi bilen İkinci Sultan Mahmud, öksüz Fethiyi derhal Enderuna aldırmış olacaktır. Yalı satılmış ve bir «Abdullah Paşa Yalısı» olmuştur.

Tarih muallimi Ahmed Ağı'nın notlarında İplikhane ve kışla diye iki ayrı bina kaydolunmuştur. Bu ansiklopedide «İplikhâne» maddesinde ayrıca anlatılacaktır; burada şu kadarcık kaydedelim ki İplikhâne ve kışla iki ayrı bina, müesse değildir; kışla da, adı kışladır, Belediye nizamlarına aykırı hareket eden hilekâr esnaf ile hırsız, yankasici, uygunsuz güruhunun kapatıldıkları bir mahpushanedir. Mahkûmiyetleri az veya çok, burada sopa altında, Tersanei Âmire ve Donanmayı Hümâyun için urgan ve halat bükerlerdi; o devrin iptidaî âletleriyle gaayet ağır, hidemâtı şakkiden sayılır işdi. Kışla - mahbushanenin içinde halat bükme yeri, geniş taşlıklar yapılmıştı. Başimam Sâkıb Efendi merhum «İplikhâne denilen kışla, sizin evvelâ Beyhan ve sonra Hibetullah Sultanların oturduklarını söylediğiniz, Bostan İskelesine nazaran ilk Sultan Yalısının yerine yapılmıştır, İkinci Sultan Mahmuda İlhamı veren de Bostan İskelesindeki Çulhalardır; Bostan İskelesi yolu çulha dükkânlarıydı, dedem de çulhalar kâhyasıydı ((B. : Çul; Çulha; Bostan İskelesi); İplikhâneye düşmek bir felâketti (B. : İplikhâne)» demişti.

Bibl. : Bostancıbaşı Defterleri; İhtisab Ağalığı Nizamnâmesi; Evliya Çelebi, I; Silâhdar Tarihi, I; Vâsıf Tarihi, I; Tayyarzâde Atâ, Enderun Tarihi, II; Hadikatül Cevâmi, I; Cevdet Târihi, I; Ahmed Ağın, Not; Başimam Sâkıb Efendi, Not; Burhan Bey, Not; REK, Gezi notu.

BAHÂRİYE ADALARI — Halicin bitiminde, Eyyubun Bahâriye adı ile meşhur yalı semtinin karşısındadır. Dümdüz ve eskiden üzerleri yemyeşil çimen, Hind masallarındaki uçan sihirli halıları andırır sihir yüzer seccadelere benzerdi; Bahâriyenin Sultan ve kibar yalıları, bir edebiyat ve musiki mahfili olan mevlevihânesi yerlerini Kontreplâk, çivi ve tel, yağ beriket, lâstik fabrika ve imalâthânelerine terk edince, semtin kararan sîmâsı ile bu adalar kapkara birer toprak oldu; üzerlerinde oyulmuş kanallarda kontreplak fabrikalarının işlenecek tomrukları yığılıdır.

Yakın geçmişe kadar Bahâriye Adaları İstanbulun namlı bir mesiresi, Eyyub, bilhassa Bahâriye halkının bir balık yatağı idi, gaayet iri kaya balıkları ile tekir balıkları, ve gaayet iri karides tutulurdu. Onyedinci asrın büyük muharriri bu adaların kaya balığını medheder; ayni büyük muharrir Bahâriye Adalarına «Deniz Hamamı Mesiresi adını verek şu şirin satırları yazmaktadır:

«Ehibbâ her cuma günü kayıklarla Eyyub Sultan önündeki cezîrelere gidüb nîlgûn futalarla (peştamallarla) şinâverlik ederler (yüzerler), sonra cezîrenin çemenzârında oturup iyşü nûş ile gami dünyâyı ferâmûş iderler».

Hakikatte de dünya gamının unutulacağı yer idi. 1960 da altmış yaşını aşmış ve uçarı gençliği Bahâriyede geçmiş bir İstanbullu külhânî, Bahâriye Mevlevihânesi hakkında hatıraları istenildiği zaman şunu anlatmıştır :

«Muhibler arasında dergâha on yıldan fazla devam ettim, hele yazın geceleri de kahve ocağında yatardım. Bugün hafızamda sâdece bir güzel yüzdür. Şimdi anlıyorum ki sadece onun için dergâha gidermişim; gece yüzerek adalara giderdik, o zamanlar sesim çok parlakdı, çemenlere uzanır, gazeller, ilâhiler okurdum. Sesimin gerideki vâdiye doğru dalga dalga yayıldığını söylerlerdi; adımı da «Adalı Derviş Âşık» koymuşlardı. Hani sorsalar, dergâhda gazlambası mı yakılırdı, yahud, mum ve kandil mi? Cevap veremem, ama yüzerek adaya geçerken, görmediğim ellerin, ayakların denizdeki yakamozları hâlâ gözümün önündedir».

Bu Ansiklopedinin yâri gaarı Ahmed Bülend yaşı altmışını aşmış olan bu külhânî İstanbullu için «Bahâriye Adaları» adı ile şu şiiri yazmıştır :

Bu yaz gecesinde deniz, esrârengiz
Bulunmazken bin kulaçda dibi
Üstünde yürünürmüş gibi.
Görünmez o güzel baş, yüz
Eller, ayaklar,
Boyun, omuzlar
Bu yaz gecesinde denizde
Onu tâkib eden yakamozlar

BAHÂRİYE, BAHÂRİYE CADDESİ — Kadıköyünün mûtenâ bir semti ve en işlek caddelerinden biri olup semt ve cadde güzer-

gâhı olarak üç mahalleyi ihtiva etmektedir.

1) Pekmezoğlu — Altıyoldaki Ağabey Hamamından başlıyarak Nailbey Sokağı ile yine Altıyoldan Kuşduli Caddesiyle Hasırcıbaşı Sokağı ve Kalfaoğlu Sokağı ile çevrileni saha olup çok eskiden Pekmezoğlu isiminde bir Ermeninin bağı ve bağçesini ihtiva ettiği ve bu arazinin bir kısmını Süavi Sokağındaki Ermeni Kilisesini yapmak üzere kiliseye vakfettiği ve parsellenerek satıldığı ve bu para ile kilisenin inşa olunduğu tesbit edilmiştir.

2) Cevizlik — Bu semtin Sokollu Sokağından, Hasırcıbaşı Sokağından ve Şâir Lâtifî Sokağından itibaren çevrelenmiş olup Bakla Tarlası sahasına kadar imtidad eder.

3) Sakızağacı — Bu semt, Yoğurtçu Parkı yokuşu caddesiyle Küçükmoda ve Bademaltı Sokaklarının çevresidir.

Eskiden bu semtte fazlasiyle Sakız ağaçları dikilmiş olduğundan bu namı almıştır. Hâlen Küçükmoda ve Modaburnunda bu cins Sakız ağaçlarına rast gelinmektedir. Bu ağaçların kökleri yayvan olduğundan toprağın kaymasına mâni olmaktadır.

Bahâriye Caddesindeki apartmanların bir çoklarında doktor ve dişçi muayenehâneleri mevcuttur.

Bu cadde üzerinde eski yapı evler bulunduğu gibi bir çok apartmanlar da yapılmış ve yapılmakta bulunmaktadır. Bilhassa Beş Er ve And Apartmanları zikre şayandır. Fakat semte hususiyet veren eski evlerdir.

Bu caddenin yüksekliği itibariyle havası güzel olup Bahâriye isminin konmasına sebep ise rivayete dayanmaktadır.

Bu semt eskiden bağlık ve bağçelik, konakların bağçeleri çiçeklerle süslenmiş olduğundan güzel havalarda halk mesire olarak buralara gelip eğlenirlermiş. Bu sebeple Bahâriye ismi konmuş imiş.

Bahâriye Caddesi Altıyoldan başlıyarak Küçükmodada ve Yoğurtçu Parkı yokuşunda hitam bulur.

Bu caddedeki binaların numaraları Altıyoldan başlar. Caddeyi kateden sokaklar hep amuddurlar.

Altıyolağzından itibaren ve sağı takip ederek Bahâriye Caddesine girelim.

İstanbul Elektrik ve Tramvay İdaresine aid tramvay kuvvet merkezi mevcut olup bağçesinde bir kaçtane çam ve akasya ağaçları var ise de bağçesi harab ve bakımsızdır.

Birinci sokak Kırtasiyeci Sokağı,: Bu sokağın başında Sebat Yorgan Evi mevcut olup, sahibi sanatkârane motiflerle süslü yorganlar dikmektedir. Bundan sonra sed üzerinde dört katlı ahşab evler var ise de bunlar eski yapılar olup cepheleri dardır. Sefertası gibi kat kattır. Bazılarının bodrumları dükkâna çevrilmiştir. Bundan sonra yedi katlı ve dar cepheli Marya Apartmanı göze çarpar. Bu evlerin bodrum katlarındaki dükkânlarda, elektrik, radyo tamircileri, kadın berberleri kuyumcu gibi sanatkârlar vardır.

İkinci Sokak Serasker Sokağı: Bu sokağın başında ahşab bir evin altında bakkaliyemsi bir dükkân mevcut olup caddenin işlek yeri, müşterisi boldur. İşleten bir Ermenidir. Diğer başında mühendis Zeki Beye aid apartman ve altında kadın berber dükkânı, elektrik malzemesi dükkânı ve eczahane vardır.

Buradan itibaren Nailbey Sokağına kadar hep Apartman ve altlarında bakkaliye, kunduracı, kadın berberi, saatçı tuhafiyeci dükkânları vardır.

Üçüncü Sokak Nailbey Sokağının başında büyük bir apartman dişçi Rahmi Beye aittir. Bundan sonra zarif evler gelir ve alt katları dükkâna çevrilmiştir. Kuru yemişci, mahallebici, sandövicci gibi esnaf işletmektedir. Altı katlı And ve yine altı katlı Beş Er Apartmanları vardır ki çok güzeldir. Beş Er Apartmanının alt katı Bahâriye Pasajı namını alır ve bu Pasajda, kuyumcu, kunduracı, mobilyeci, kadın Berberi, tuhafiyeci, terlikci ve sandövicci gibi esnaf vardır.

Dördüncü sokak: Saksıgülü sokağı, bu sokakta Hâle Sineması vardır. Evvelce Tiyatro olarak yapılmış ve Sinema revaç bulduktan sonra tadil edilerek sinemaya çevrilmiştir. Bu binaya Evkaf İdaresi ile Kadıköy çarşısı içinde bulunan Rum Kilisesi hak iddia etmektedirler. Ve hâlen dâva devam etmektedir.

Daha ileri gidildikte eski yapı evler vardır. Bir ufak marangoz dükkânı ve bir Kitabevi mevcut olup her türlü eser bulunmakta ve satılmaktadır. Adliye binasının karşısında bulunduklarından, kahveci, sandövicci ufak dükkânlar da vardır.

Bundan sonra kilise gelir. Bu kilisenin caddeye bakan duvarı eskiden çok yüksekti. Bilâhare yıktırılarak alçaltılmıştır.

Beşinci Sokak: Nisbiye Sokağı. Bu sokağın bir başında mezkûr kilise ve diğer başında bağçe içerisinde güzel bir ev vardır. Bu evde de eski Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi Orgeneral Âsım Gündüz oturmakta idi. Bundan sonra Şâir Lâtifî Sokağına kadar olan binalar kısmen ahşab kârgir olup eski yapıdırlar.

Altıncı Sokak Şâir Lâtifî Sokağının bir kısmı: Burada üçgen şeklindeki arazide ahşap ve kârgir bir kaç tane bina vardır. Bu sokak asfalttır.

Yedinci Sokak: Yoğurtçu Parkı yokuşu sokağı Şâir Lâtifî Sokağını kateder. Ve Bahâriye Caddesi burada sağdan tamam olur.

Şimdi Altıyolağzından Bahâriye Caddesine soldan girelim: Kuşdili Caddesi ile Bahariye Caddesinin başlangıcında bir yeşil saha vardır ki çok evvel burada bir bina mevcut olup Belediye tarafından İstimlâk edilerek bina ve müştemilâtının yeri yeşil sahaya çevrilmiş ve güzel çamlar yetiştirilmiştir.

Yeşil sahaya bitişik birinci dükkân Ankara Pasta Salonu ve bağçesi vardır. Bu salonun sahibi Feridun Gez'dir. 1943 yılında yaptırmıştır. Feridun Gez Bey çok çalışkan, işinde titiz namuslu ve dürüst bir zat olup müşterilerini haddinden fazla memnun etmektedir. Bu sebeple bilhassa yazın dolup taşar, Ayrıca düğün ve nişan gibi cemiyetlerin sofra işlerini deruhte eder.

Birinci Sokak Ali Suavi Sokağı: Bu sokağın bir başında 1958 de yapılan bir apartmanın altında bir kunduracı ile kuyumcu dükkânı vardır. Diğer başında ahşab evin altında yine kuyumcu dükkânı vardır. Müstecirleri ermenidir. İleri gidildikte, eski evler mevcut olup alt katları dükkâna çevrilmiştir. pilakcı, terlikci, manifaturacı, kadın berberi dükkânları vardır.

İkinci Sokak Süleymanpaşa Sokağı bu sokağın başındaki ahşâb ev yıkılmış ve halen arsadır. Diğer başında küçük bir bina ve altında sandövicci ile tütüncü dükkânları var.

Bundan sonra apartmanlar gelir ve bunların altında da dükkânlar vardır. Bundan sonra Kadıköyünün meşhur Opera Sineması gelir ki 1938 senesi başında faaliyete geçmiştir. Sahibi Kadri Cemalî Sümer olup vefatından sonra ailesi Ayşe Sumer'e kalmıştır. Halen bu hanımın tasarrufundadır. 32 locası, 950 koltuk mevcut olup istiab haddi 1078 dir.

Sinemadan sonra eski yapı ve çok şirin binalar vardır. Bunlardan bir tanesi Mühendis Zeki Bey tarafından yıkılarak muazzam ve pasajlı bir apartman yapılmağa başlanmıştır.

Üçüncü Sokak Kalfaoğlu Sokağı: Bu sokağın bir başında bağçe içinde kârgir güzel bir bina vardır. Diğer başında Süreyya sineması vardır. Bu Sinemayı büyük zenginlerden ve iş adamlarından ve muazzam bağışları ile tanınmış emekli General Süreyya İlmen yaptırmıştır (B.: İlmen, General Süreyya). Dahilî tezyinatı güzeldir. Fakat koltukları çok eskidir. Paradi de dahil olmak üzere 866 koltuk 41 loca ki cem'an 1030 kişi istiab eder.

Ailesi Sürayya Adalet İlmen Hanım tarafından 1950 yılında Darüşşefakaya bağışlanmıştır. Lâle Filimcilik Şirketi tarafından işletilmekte olup üst kısmı evvelce düğün ve nişan törenlerine ayrılmış idi. 1959 yılı Aralık ayından itibaren Şehir Tiyatrosu buraya bir şûbe açmış ve faaliyete geçmiştir. 185 kişi istiab etmektedir.

Bağçesi mevcut olup yazın müsait havalarda bağçede sinema oynatılmaktadır.

İleri doğru devam olundukta eski binalar ve bağçeler vardır.

Dördüncü Sokak: Nevzemin Sokağı gelir ki bir başında güzel bir bina vardır. Diğer başında Kadıköyünün en eski hamamlarından temizliği ile meşhur Köçeoğlu Hamamı vardır. Pazar günleri hariç her sabah öğleye kadar kadınlaradır. Sahibi Agop Ayvaryan'dır.

Daha ileri gidilince bağçe içerisinde eski yapı kâgir bir bina vardır. Ondan sonra da Kadıköy Adliyesi gelir.

Bu bina evvelce Halkevi olarak yapılmıştır. İçinde bir Sinema salonu ve Kütüphanesi vardır. Bina Maliyeye devrolununca Üsküdar Adliyesi ile İcra Dairesi bu binaya taşınmışlardır. Salonu ise Yurt Sineması namı ile bir sinema salonu haline getirilmiştir. İstiab haddi 580 kişidir.

Beşinci Sokak Kuzukestanesi Sokağı: Bu sokağın her iki başında eski konaklar vardır. Daha ileri gidildikte Altıncı Sokak, Sokollu

Sokağı: Bunun bir başında eski bir bina ve diğer başında da güzel bir apartman vardır. Burası geçildikten sonra yedinci sokak İleri Sokağı gelir ki bu sokağın içinde Kadıköy tapu sicil dairesi vardır. Daha ileri giderken büyük apartmanlara rastlanır. Şair Lâtifî Sokağına kadar bir sıra apartmandır.

Sekizinci Sokak Şair Lâtifî Sokağı: Devam olundukta eski sistem evlere raslanır. Ve Yoğurtçu Parkı yokuşu caddesine dayanır. Bahâriye Caddesindeki binaların hemen % 60 nın Türk ve % 40 nın da Rum, Ermeni ve Musevîlere aid olduğu ve sekenesinin de % 70 nin Türk ve % 30 nun gayri müslim bulunduğu doğruya yakın tahmin edilmiştir.

Ermeniler, Rum ve Musevîlere nazaran ekseriyeti teşkil etmektedirler (Aralık 1959).

Tunççapa

BAHÂRİYE ÇAYIRI VAK'ASI — Vak'anüvis Cevdet Paşa hicrî 1189 (milâdî 1775) yılı vekaayii arasında naklediyor: Asrın Şeyhülislâmlarından Dâmadzâde Feyzullah Efendinin oğlu müderrislerden Mehmed Tâhir Efendi Halicin bitiminde Südlücede oturmaktadır; Feyzullah Efendi Ölmüştür, Mehmed Tâhir Efendi rahmetli babasının sâyesinde müderris olmuş şımarık, «genc bir mahdûmi bî karar» dır. Bu yıl rebiülevvelinin altıncı günü şöyle bir gezinmek üzere kayıkla karşı yakadaki Bahâriye semtine geçer, yanına arkadaş diye üç nefer «vâcibül izâle» baldırıçıplak almıştır. Bahâriyede Esmâ Sultanın çayırına girerler. Sultanın seyislerinden biri çayır koruyuculuğuna tayin edilmiş, bunları görünce :

— Çayırı ne çiğnersiniz!.. diye üzerlerine varır.

Genç molla gazaba gelir, yanındaki kopuklara «Urun şunu!..» diye emir verir, onlar da hemen seyisin üstüne çullanıp mükemmel bir dayak atarlar ve yaralarlar.

O sırada sâhilsarayda bulunan Sultanın başağasının yedekcisi Bostancı Hasan isminde bir adam seyisin feryadını işidir, vak'a yerine koşarak :

— Bu bîçare seyisi niçin bu hâle koydunuz?.. diyecek olur.

Bu ikinci müdahaleden büsbütün gazablanan molla yanındaki haytaları bu sefer de Bostancı Hasanın üstüne saldırtır, bostancı da beş on yerinden yaralanır. Bir rivâyete göre şımarık delikanlı belindeki şiş ile bostancıyı kendisi de döğer ve yaralar.

Vak'a devrin pâdişahı Birinci Sultan Abdülhamide akseder, hükümdar fevkalâde müteessir olur, «Ulemâdan iken böyle sefihler ve evbâş ile arkadaş olub vak'a çıkardığı için mutlaka tedib olunması murâdı hümâyunumdur» diye şeyhülislâma bir hattı hümâyun gönderir. Tahkikat neticesinde Mehmed Tâhir Efendinin suçlu olduğu anlaşılır ve Geliboluya sürülür. Fakat iki ay kadar sonra vâlidesinin ve Rumelikadıaskeri olan büyük kardeşi Mehmed Murad Efendinin niyâz ve şefaatleri ve yaralı seyis ile bostancının iyileşmeleri üzerine cezası affedilerek İstanbula döner.

Bibl. : Cevdet Tarihi, II.

BAHÂRİYEDE TAŞLIBURUN TEKKESİ — Eyyubda, zamanımızdaki adı ile Silâhdarağa Caddesinde idi; bir Sâdiye Dergâhı idi; ahşab selâmlık dairesi ile ahşab sema'hâne Birinci Cihan Harbi devamınca asker işgalinde kalmış, harab olmuş, mütareke yıllarında temellerinden yıktırılarak kaldırılmıştır; Dergâhdan iki katlı ve sekiz odalı harem dairesi kalmıştır.

Hazîresi cadde üzerindedir; âyin günleri perşembe idi; bânisi İstanbula Belh şehrinden hicret etmiş Lâgerî Mehmed Efendidir; bu dergâhda bânisinden sonra postnişin olan zevat Lâgerî Fahri, Kılıcı Mehmed, Şeyh Hüseyin (78 sene şeyhlik etti), Şeyh Süleyman, Şehy Ahmed Salim, Şeyh Ahmed Hulûsi, Şeyh Süleyman Sıdkı ve Şeyh Mahmed Saadeddin Efendi, Türkiyede tarikatlerin lâğvı ve tekkelerin seddine kadar dergâhın son şeyhidir. Yukarıda adı geçen meşayihin hepsi dergâhın hazîresinde medfundurlar.

Hakkı Göktürk

BAHÂRİYE KASRI — Pâdişahlara mahsus olan bu kasrın ne zaman yapıldığı tesbit edilemedi; onsekizinci asır ortalarında mevcud olub bilhassa Birinci Sultan Mahmudun sevdiği yerlerden idi; Halicin bitiminde Eyyub ile Silâhdarağa arasında lebideryâda küçük bir bina olub padişahlar yalnız gündüzleri uğramışlar, üç beş saat oturmuşlardır; Câbi Said Efendi vekaayinâmesinde şöyle bir fıkra vardır :

Üçüncü Sultan Selim bir Halic tenezzühünde Bahâriye Kasrına uğrar, istirahat ederken dayandığı yastığın altından bir yılan çıkar, maiyetinde bulunanlar: «Bre! Bre!..» diye bağıraşarak öldürmek istediklerinde merhameti dillere destan olmuş bulunan hükümdar yılanı dahi öldürtmez, attırmakla iktifa eder. O gün Kâğıdhanedeki voynuklar kasrın avlusunda huzuru hümâyuna çıkarak gayda çalarlar ve hora teperler, kendilerine ihsanı şâhane çıkar, fakat Sultan Selim o gün bu Bahâriye tenezzühünden son derecede teessürle döner. Bu tenezzüh Sultan Selimin son biniş seyrangâhı olur, bir kaç gün sonra Rumeli Kavağı Kalesi lâz yamaklarının isyanı üzerine pâdişahlıkdan çekilir.

Bostancıbaşı Defterlerinde Bahâriye Kasrı Hümâyunu İstanbulun Halic sahilinde son menzil olarak gösterilmiştir (B.: Bahâriye; Bostancıbaşı Defterleri).

Bu kasrı hümâyunun yukarıda nakledilen yılan vakası ve Sultan Selimin hazin ve feci âkibeti üzerine İkinci Sultan Mahmud devrinde metrük kalarak harab olduğu ve karşı sahildeki Karaağaç Kasrının son enkazının kaldırıldığı sırada yıktırıldığı tahmin olunabilir (B.: Karaağaç Kasrı).

BAHÂRİYE MEVLEVİHÂNESİ — Eyyubun Bahâriye semtinde, Halicin bitimine yakın deniz kenarında büyük bir avlu içinde bir harem, bir selâmlık, bir türbe, bir büyük semâ'hâne ve bir hazîreden mürekkeb olan bu mevlevihâneden 1952 de, içinde son şeyhi merhum Bahâeddin Dede Efendinin refikasının ikaamet ettiği harab selâmlık dâiresi kalmış bulunuyordu.

Mâzisi çok eski olmamakla beraber geçen asır sonları ile asrımız başında İstanbulun edebiyat ve musiki mahfillerinden biri olan bu meşhur dergâhın, tekkelerin kapatılması üzerine evvelâ sür'atle harabiye yüz tutan semâ'hânesi 1935 de yıkdırılmış, 1938 - 1939 arasında da harem dâiresi içinden kaza eseri çıkan yangınla yok olmuştur.

İçinde Şeyh Büyük Nazif Efendi, oğlu Şeyh Hüseyin Fahreddin Efendi, onun oğlu Şeyh Küçük Nazif Efendi ve bu ailenin damadı sonbüyük divan şâiri Yenişehirli Avni Beylerin medfun bulundukları türbe çökmüş, 1952 de kabirler de, üzerleri büyük taşlar ile kapatılmış, perişan bir halde idi.

Mescidin minare yıkılmış, dergâhın avlusunda bir tuğla imalâthânesi yerleşmiş, mescid bu imâlâthâneye depo ittihaz edilmiş bulunuyordu.

Ahşab kanadları kopmuş ve kaybolmuş taşdan büyük avlu kapusunun üstünde şu manzum kitâbe Bahâriye Mevlevîhânesinden kalmış son hatıra olarak duruyordu:

Hazreti Sultan Muhammed Hânı Hâmisdir bugün
Devri Meşrûtiyetin şânü şerefle husrevi

Sâyei hürriyet efzâsı kulûbi kıldı şâd
Bir uhuvvet tekkesi oldu bakın dünyâ evi

Başladı gamdan harâb olmuş gönül tâmirine
Kim odur elbette ey can hânekaahi mânevî

Mahbiti feyzi Hüdâ Allâhü a'lem birreşâd
Hirzi candır zâtine zirâ kitâbı Mesnevî

Sîneçak olmuş idi dergâhın deri dîvârı hep
Âh iderdi merhametle seyr iden merdi kavî

Râki'ü sâcid tahiyyâte oturmuş höcreler
Herbiri sükkânı dervişânın olmuş rehrevi

Desti irşâdı şehinşâh ile idüb âhir kıyâm
Kalbgâhında simâi şevke oldu münzevî

Baş keser dervişler târihine Remzi heman
«Oldu ihyâ müjde gel câyi Nâzifî Mevlevî»

(1328)

Bahâriye Mevlevihânesi Beşitktaşda Çırağan Sarayının yerinde bulunan Beşiktaş Mevlevihânesinin Beşiktaşdan Maçkaya, Maçkadan da buraya nakli ile kurulmuştur.

Onyedinci asır başlarında kurulmuş olan Beşiktaş Mevlevihânesinin onaltıncı şeyhi olan Hasan Nazif Dede Efendi 1860 da vefat etti (B.: Beşiktaş Mevlevihânesi; Nazif Dede Efendi, Şeyh Hasan); yerine henüz sekiz yaşında bulunan oğlu Hüseyin Fahreddin Efendi şeyh oldu (B.: Fahreddin Efendi, Şeyh Hüseyin). 1868 de Abdülâziz Maçkada yeni bir mevlevihâne yaptırarak Beşiktaşda deniz kenarında pek mutenâ bir yerde bulunan dergâhı oraya naklettirdi. Genç şeyh ailesi ve dervişleri ile beraber babasının kemiklerini de Maçkaya götürdü.

Fakat beş sene sonra Maçkaya bir kışla inşasına karar verilince mevlevilere ikinci bir göç göründü, Maçka dergâhı 1873 de Halicde Bahâriye sahilinde hatabemini Mustafa ve Hüseyin Efendilerin yalılarına nakledildi. Hüseyin Fahreddin Efendi pek sevdiği babasının kemiklerini bu sefer de Maçkadan Bahâriyeye kaldırttı ve o sene Bahâriyedeki bu

yalıların bahçesine büyük bir semâ'hâne inşasına başlandı, yapı 1876 da, İkinci Sultan Abdülhamidin ilk saltanat yılında tamamlandı ve Bahâriye Mevlevihânesi hicrî 18 rebiülevvel 1294 tarihinde bir çarşamba günü mevlûd okunarak ve mevlevi âyini yapılarak açıldı. İkinci Abdülhamid bilâhare mevlevihâneye yirmi sekiz odalı bir harem dâiresi yaptırdı.

İkinci Abdülhamidin uzun saltanatında, ahşab binalardan mürekkeb olub ayrıca deniz kenarında bulunduğundan rutubetin tesiri ile Bahâriye Mevlevihânesi, şeyhinin kudreti mâliyesi ile aslâ tamir edilemiyecek şekilde harabiye yüz tuttu. Mevlevi tarikatine mensup bir derviş olan Beşinci Sultan Mehmed Reşadın osmanlı tahtına oturması dergâha bir lûtfi mahsus oldu, Sultan Mehmed Reşad Bahâriye Mevlevihânesini kendi kesesinden tamir ettirdi; yukarıda kaydettiğimiz avlu kapusu üstündeki kitâbe de bu vesile ile kondu. O sırada bu pâdişahın başmâbeyincisi olan Lûtfi Simâvî Bey hatıralarında bu tâmir işini şöyle anlatıyor:

«3 teşrinisânî 1326 Zâtişâhâne mevlevî tarikine mensub idi. Tecdiden inşâ kılınan Bahâriye Mevlevî Dergâhının resmi küşâdı münasebeti ile oraya teşrifi hümâyun vukuubuldu. Şevketmeâb araba ile Kâğıdhânede Emîrâhur Köşküne muvasalat ve oradan da beş çifte sandal ile dergâha azimet buyurdular».

Bu dergâhda uzun yıllar yaşamış olan muhterem Midhat Bahârî Beytur İstanbul Ansiklopedisine tevdi ettiği gaayetle muhtasar notunda: «Şeyh Hüseyin Fahreddin Dede Efendi Bahâriye Mevlevihânesi meşihatinde 1329 ramazanında (milâdî 1911) vefat etti, o tarihe kadar bu dergâhda bir hayli urefâ yetişdirdi, Mehmed Veled Çelebi Efendi ve Galata Mevlevihânesi şeyhi Ahmed Celâleddin Dede Efendi gibi mevlevi fudelâsı bunlar meyanındadır (B.; İzbudak, Mehmed Veled; Celâleddin Dede Efendi, Şeyh Ahmed) Bahâriye Mevlevihânesinden Zekâizâde Ahmed Efendi ile Nureddin, Râşid, Doktor Subhi ve Ârif Beyler gibi musiki üstadları yetişmiştir» diyor.

Rauf Yektâ merhum da «Esâtîzi Elhan» ının Zekâi Dedeye tahsis ettiği cüzünde Bahâriye Mevlevihânesi için musiki tarihimize geçecek şu güzel hâtırayı naklediyor:

«Zekâi Efendi bir gün Mustafa Fazıl Paşanın huzurunda müşârünileyhin pek ziyâde telezzüz ettiği Şevkitarab âyini şerifini okumuşdu, paşa merhum üstadı sureti mahsusada takdir ve taltif buyurdukdan sonra demiş ki:

— Zekâi!.. Sûzidil makaamını ne kadar sevdiğimi bilirsin. Geçen gün esnâyi musahabetde bir zât: «Sûzidil makaamının seyrü reftârı âyin bestelemeğe pek de müsaid değildir» dedi, sebebini sordum, müddeâsını isbat edecek muknî bir delil bulamadı, yalnız olamaz demekle iktifa etti. Sûzidilden bir âyini şerif besteleyecek olsan ne kadar makbûle geçerdi.. Zâten o makamdan başka âyini şerif de yok..

«Paşanın bu teşvikaat ve temenniyatı Zekâi Efendide tesiri matlûbu hâsıl etmişdi. Koca üstad üç dört gün içinde Sûzidilden mükemmel bir âyini şerif besteleyüb Mustafa Paşaya okudu. Kadirşinaslıkla iştihar eden paşa âyini şerifi kemâli hürmetle dinledikden sonra fevkalâde takdir etmiş ve üstadı mâhire bir çok in'âm ve ihsanda bulunmuşdu. İşte Zekâi Efendinin ibtidâ bestelediği âyini şerif budur ki tanzimi 1287 milâdî (1870 - 1871) tarihlerine tesadüf ettiği halde her nedense o esnada dergâhı şeriflerin birinde kıraati müyesser olamayub 1309 senesinde (milâdî 1891-1892) ilk defa Bahâriye Mevlevihânesinde okunabilmiştir».

Bahâriye Mevlevihânesinin ilk şeyhi olan Hüseyin Fahreddin Dede Efendinin vefatından sonra Ahmed Çelebi Dede, ondan sonra da Fahreddin Dede Efendinin akrabalarından Bilecik Mevlevihânesi şeyhi Bahaeddin Dede Bahâriye Mevlevihânesine şeyh oldular. Bahâeddin Dede Efendi tarikatlerin lagvedildiği ve tekkelerin kapatıldığı tarihe kadar meşihatde kaldı.

Muhterem Selman Tüzün çok iyi bildiği Bahâriye Mevlevihânesini İstanbul Ansiklopedisine bu eserin kıymetli dostlarından R. Cevad Ulu-nay eli ile gönderdiği kısa fakat şirin notunda şöyle tasvir ediyor:

«Hüseyin Fahreddin Dede Efendinin bilhassa rind meşreb oluşu mezkûr dergâhın iç âlemini ve havasını diğer Mevlevihanelerden daha başka bir hale koymuştur. Tabiatın güzelliği de inzimam edince fark bir kat daha göze çarpar.

«O zamanki Bahâriye, dergâhdan Eyyub istikametine doğru sahile sıralanmış zarif yalılar ve bunların kibar, zevk ehli sakinleri Mevlevihâne ile hemâhenk olmuştu. Akşam üstleri, Bahâriyenin bilhassa çok meşhur olan mehtaplarında yalılardan ayrılan zarif sandallarda renk renk maşlahlara bürünmüş hanımlar Dergâhın önünden geçerken derinden derinden yükselen beste ve ney nağmelerine iştirâkten kendilerini alamazlardı. Tatil günlerinde, Hıdırellezde Kâğıdhane âlemlerine iştirâk eden ve geç vakit dönen, birbirine rampa etmiş sandallardaki keyif ehli, Mevlevihâne önüne geldikleri zaman saz ve şarkılar durur, Dergâhdan yayılan musiki mevceleri mutlaka dinlenirdi.

Yine bahar ve yaz akşamları tekkenin arka cephesindeki kırlarda, katırtırnakları arasında grubu veya mehtabın doğuşunu seyir eden erkekli kadınlı kafilelere rastlanırdı. Tabiatın bu semte ihsan ettiği bedii nimetlerden fazlasiyle istifade edilirdi.

«Bahâriye Mevlevihânesinin hususiyetlerinden biri de semtin sahil olması hasabile balık tutmak, kışın da ördek avı idi. Bahâriyenin kalabalığı meşhurdur, akşamları parekete atmak suretiyle tutulması ayrı bir zevk, eğlence mevzuu idi. Gerek yalı kenarlarında gerekse sandallarla bu saatlerde Bahâriyelilerin çoğu balığa çıkardı. Dergâhda da kırdan kesilen çalılar üç iskeleden denize atılır ve bir kaç saat sonra çekilerek çalılarda toplanan teke-karides oltalara yem olarak hazırlanırdı.

«Kışın da karşıki küçük adalarda teşekkül eden gölcüklerde ve kenarlarında kümelenmiş ördekler avlanırdı.

«Dergâhın yanında Şeyh ailesine aid bir inek ahırı vardı. Beş altı cins inek karşıki adanın bol otundan istifade için denizi yüzerek geçerler, akşam üstü de yüzerek ahırlarına dönerlerdi. Bunların sabah akşam denizden geçişlerini seyretmek hele yabancılar için, hakikaten görülmeğe değerdi. Haftada bir iki defa da bunların sütünden Dedelere muhallebi ve sütlâç yapılırdı.

«Dergâhın âyin, mukabele günü çarşamba idi. Faaliyet sabahın ilk saatlerinden başlar, âyin bitinceye kadar devam ederdi. Dergâha mensup muhibler, muhibbeler, diğer Mevlevihânelerden dedegân ve sair misafir öğleye doğru gelmeğe başlarlar, öğle yemeğine, Dergâh ıstılahınca somata kalırlar, öğle namazından sonra da âyin başlardı.

«Âyin günleri tekkeye gelen satıcılar da o zamanlar biz çocuklar için mühimdi. Sabahdan gelmeğe başlıyan kâğıd ve koz helvacılar, dondurmacı, mahallebiciler kadınların âyini seyrettikleri kafes önünde sıralanırlar, müşterilerini memnun etmeğe çalışırlardı.

«Âyinden sonra erkek misafirler selâmlıkta Şeyh Efendi ile, kadınlar da haremde Şeyh ailesiyle oturur, sohbetler edilir, mevsimine göre izaz edilirlerdi. Aileleri ile beraber gelen misafirler selâmlıkdan haber gönderilerek beraberce kalkılır, vedâ edilir, bir kısmı araba bir kısmı da Dergâhın rıhtımına sıralanmış, üstleri beyaz tenteli sandallarla dönerlerdi. Mevlevihâneye gelen bu misafirler arasında zamanın paşaları, yüksek mevki sahibi zatlar, veya bunların hanımları ya birer kurban getirirler, yahud dedelere ve çocuklara dağıtılmak üzere «niyaz» denilen bir para bırakırlardı.

«O canlı, renkli ve sıcak Dergâhın yerinde bugün çökmüş, kasvetli ve soğuk bir harabe var...».

Bibl.: Rauf Yektâ, Esâtîzi elhan; Lûtfi Simâvî, Sultan Mehmed Reşad ile halefinin sarayında gördüklerim; Midhat Bahârî Beytur, Not; Selman Tüzün, Not; Hakkı Göktürk, Not.

BAHÂRİYE ŞİLEBİ — Şâir Bursalı Yâkubun İstanbul Limanına kayıdlı, yaş hadlerini doldurmuş olduğu halde hâlâ sefere çıkan, ve hemen her yıl bir tanesi Karadenizin müdhiş Karayel ve Yıldız fırtınalarından birinde parçalanıp batan eski tekneler için yazdığı bir şiirdir. «Bahâriye Şilebi» muhayyel bir gemidir. Tahsilini lisenn dokuzuncu sınıfından terk ederek İstanbulun hâneberduşları arasına karışan şâirin (B.: Yâkub, Bursalı) bu şiirde kendi hayatından da bahsetmek fırsatını bulduğunu görüyoruz:

«Bahâriye» gemimizin adı
İstanbul Limanında kaydı
Boyası her zaman dökük
Kırçıl kara,
Alacalı.
Pervânesi tek,
Uzun bacalı.
Yaşını sorarsan, unutmuş,
Kafa kâğdını kaybetmiş, deniz yutmuş.
Bilinen şey pek az,
Üç yaşında gelmiş İstanbula
İlk tayfalarından bir Yunus varmış

Tığ gibi bir lâz
Galatada kantocu Büyük Peruzun dostuymuş.
«Ver elini Karadeniz!» der
Demir alır limandan,
Balık çıkmaz ama o çıkar Kavgaya
Tam on saatde,
Koca pervâne gümbür gümbür
Köpük saçar
Köpük saçar, saçar
Ama yerinde sayar
Gibi yürür.

★

Kaşı gözü yerinde
Buğday üstüne koyu kumral;
Ayağı eli
Düzgün, biçimli
Ve sağ yanağı benli
Uskumru gibi oğlandım.
Kimi «Yâkub» der
Kimi «Bursalı»
Kimi «Fiyakalı»;
Gülmeyin
Ciddîye alıp dinleyin
Ayakları çıplak, sırtında çul çaput
Oğlanların da olur fiyakası, cakası.
Genclik demişler buna
Mavi gök yüzünde uçan
Beyaz bir bulut...
Benim de nüfusda kaydım yok o zaman
Sormayın yaşımı
Bildiğim, tüysüzdü yüzüm..
Ama cıgara, bulursam şarab esrar
Olursa param kumar
Hepsi tamam.
Gecelediğim yerler
Köprü altı, virâneler, rast gele
Bazan sabahcı kahvesi
Tophânede hamam.

★

Dışarda kar, tipi
Kim bilir kaç cana kıyacak benim gibi..
Yalın ayağımda pabuç var ama
Delinmiş dibi
Hani fırlatıp atsam
Kar onun kadar üşütmez, dondurmaz.
Sırtımda iki tiril çaput
Adı fanilâ, ceket.
Yine gemici bir lâz
Adı Yunus değil de, İbrahim
Koydu kaputunu omuzlarıma
O gece karla beraber savrula savrula
Düşe kalka, bata çıka düşdük yola;
Yağkapanından atıp geminin sandalına
Tipide güç bulduk Halicde Bahâriyeyi.
Midyalar teknenin dışında
Ben içine yapışdım kaldım.
Öylesine ki yıllarca ayak basmadım,
Gemiden seyrettim karayı.
Karnım tok, sırtım pek
Aramadım parayı, gündeliği, haftalığı;
Ve Bahâriye de vurdum
Yüzüme ilk usturayı.

Sevdim ben bu köhne tekneyi sevdim
Büyülenmiş bir civanın
Bir acûzeyi sevdiği gibi.
Vardiyada gönüllü
Pervâne olmuş koşarım her işine.
Bir de onun pervânesi vardı
Aksine
Ağır ağır döner, uzakdan gören
Yunus balıklarına benzetebilirdi...
Sevdim o kalender derviş pervâneyi.
Sevdim uzun bacasını
Kolan kolan duman saçan
Palavracıyı..
Sevdim dağ dağ kabarmış
Kamçı kamçı köpürmüş vahşi Karadenize
Göğüs germesini
Bilen tecrübeli teknesini.
Kömür, krom, demir
Sığır
Ve garib yolcular taşıdık yıllarca.

★

Bahâriyeden
Girdiğim gibi ayrıldım.
Kar, tipi
Fırtına zehir
Kim bilir kaç cana kıyacak bizim gibi.
Köhne gemi
Nerde bulsun sırtına kaput atacak
Lâz İbrahimi.
Önce direkler kırıldı yarı bellerinden
Uzun bacası uçdu denize
Ne dümen kaldı, ne pervâne
Kefken kayalarında
İkiye ayrıldı Bahâriye,
O battı, ben boğuldum.
Boğuldun da ne işin var karşımışda diye
Sormayın..
Baba, Sürmeneli Ali Kaptan
İkinci süvâri Mehmed Kaptan
Kâtib Aziz, lostromo Hasan
Kamarot, ben boyda, ben yaşda
Filiz Yusuf
Ateşci Hasan, ateşci Ahmed, tayfa Ali
Tayfa Murad, diğer tayfa Murad, tayfa Mehmed
Ve beni Tophâneden kaçıran
Lâz İbrahim denilen korsan
Tam on iki can
Hepsi gitti, Yaşamak mı bu?

BAHÂRİYE VAPURU (17 numaralı) — Şirketi Hayriyenin ilk vapurlarından, 18 numaralı Asâyiş Vapurunun eşi, Boğaziçinde seyrü sefere 1864 de başlandı, 1901 de kadra dışı edilerek Halice çekildi, bir sene sonra da hurda hâline getirildi (B.; Asâyiş Vapuru).

BAHAR SOKAĞI — Fatih İlçesinin Samatya bucağının Keçihâtun mahallesi sokaklarındandır. Hâfızgaalib Sokağı ile Küçük Mü-

hendis Sokağı arasında uzanır; İki araba geçebilecek genişlikte, kaba taş döşeli, iki kenarı yaya kaldırımlı bir aralık sokaktır; üzerinde ikişer katlı iki ahşap ile yine ahşab bir konak yavrusu vardır (Mart 1951).

Hakkı Göktürk

BAHAR VE ÇİÇEK BAYRAMI, BU BAYRAMLARDA GÜLHÂNE PARKI — İstanbul halkının, İstanbul halkı arasında da bilhassa orta ve dar gelirlilerin çocukları ile beraber eğlenmeleri için İstanbul Vâlisi ve Belediye Reisi Ord. Prof. Fahreddin Kerim Gökay'ın eseri olarak ilk defa 1950 yılında tertib ve tesid edilmiş ve bu seçkin devlet adamının İstanbul valiliği ve belediye reisliğinden ayrıldığı 1957 yılına kadar sekiz sene tekrar edilmiş, 1958 yazından itibâren de tesidi terk edilmişdir.

1950 ve 1951 yıllarında üçer gün süren Bahar ve Çiçek Bayramı 1952 den itibaren Gülhâne Parkında bir ay süren bir sergi - panayıra inkilâb etmiş, 1956 ve 1957 yıllarında da bütün yaz byounca uzatılmıştı.

1951 deki Bahar ve Çiçek Bayramını Hakkı Göktürk İstanbul Ansiklopedisi için şöylece tesbit etmiştir :

«Mayısın yirmi altıncı cumartesi günü bayrama katılacak resmî ve gayri resmî müesseseler öğleden sonra 3,30 da çiçeklerle süslenmiş arabalar ve otomobillerle Bayazıd Meydanında toplanmışlardır, saat 4 de önde şehir bandosu ile tramvay yolunu tâkib ederek Gülhâne Parkına gidilmiş, Vâli ve Belediye Reisi Prof. Fahreddin Kerim Gökay parkda İstanbul halkına irâd etdiği bir nutuk ile bayramı açmışdır.

Bahar ve Çiçek Bayramının «Sergi Sigarası» paketi (Resim: Behçet)

«Bayramın ikinci pazar günü Gülhâne parkında görülmemiş bir kalabalık toplanmış, binbir ayak bir ayak üstünde, Büyükşehrin en uzak köşelerinden onbinlerce İstanbullu parkda eğlenmeğe koşmuştur. Büyük dönme dolablar, büyük fırıldaklar, bilhassa çocuklar için dolambaçlı tiren, salıncaklar, açık hava tiyatroları, Sulukule çengileri ve parkın büyük yolunun iki kenarında kurulmuş yiyecek içecek satan barakalarla kahvehâneler fevkalâde bir alâka çekmiş, rağbet görmüştür. Halkın bu coşkun alâkasıdır ki Gökaya Bahar ve Çiçek Bayramlarını evvelâ bir ay, sonra da bütün yaz mevsimince devam eden bir sergi - panayıra kalbi fikrini ilham etmiştir».

Bahar ve Çiçek Bayramlarının amblemi olarak üslûplaştırılmış bir lâle resmi kabul edilmişti. Gülhâne Parkının saray kale duvarında açılmış kanadsız kapularının sokak cebhesi de boydan boya kontrplakla kaplanmış, üzerine lâleler ve karanfiller resmedilmişti.

Bu bayramlar münasebeti ile park geceleri saat 24 e kadar açık kalmış, Kadıköyüne de gece gündüz dolmuş motörleri ile muvasale temin edilmişti.

22 mayısdan 31 Temmuza kadar devam etmiş olan 1954 Bahar ve Çiçek Bayramı için neşredilmiş bir rehber - broşürde bayram programı şöylece tesbit edilmişti :

«Bayram 22 mayısta başlayıp 31 temmuz akşamına kadar devam eder. Gülhâne Parkında yer kiralamak isteyenlerin İstanbul Belediyesinde Bahar ve Çiçek Bayramı Komite Başkanlığına bir dilekçe ile müracaat etmesi lâzımdır.

«Danışma Servisi — Bayramın açılış gününden itibaren Gülhâne Parkında İstanbula gelecek yabancılara her türlü bilgi verebilecek bir servis bulunacaktır.

«Mükâfatlı Çiçek Alayı — Mayısda yapılacak bu defileye her arzu eden çiçekle süslenmiş arabaları ile iştirâk edebilir. Süslenmiş arabaları ile alaya iştirâk edecek olanlar nihayet 15 mayıs akşamına kadar Gülhâne Parkında İstanbul Belediyesi Bağçeler Müdürlüğüne yazı ile veya şifâhen müracaatla kayıtlarını yaptırmaları lâzımdır.

«Çiçek arabaları 22 mayıs Cumartesi günü saat 14,30 da Taksimde Mete Caddesinde toplanacaklardır. Jüri heyeti bu arabaların

arasında birinci, ikinci ve üçüncüyü seçecek, nakdî ikrâmiyeler ödenecektir. Arabalar arasında diğer derece alanlara madalyalar dağıtılacaktır.

«Önde şehir bandosu olmak üzere çiçek arbalarından müteşekkil alay, Mete Caddesinden hareket edecek, Taksim Cumhuriyet Âbidesi önünde bir müddet tevakkuf edip âbideye çelenk konulduktan sonra yoluna devamla Beyoğlu, Atatürk Köprüsü (Gazi Köprüsü), Bayazıd yolu ile Gülhâne Parkına gelerek tahsis olunan mevkii alır, halk çiçek arabalarını ziyâret eder, bu sırada arabalarda bulunanlar ile halk arasında çiçek muharebesi yapılır.

«Gülhâne Parkında eğlenceler:

1 — Meydan sahnesinde her gün akşam üzeri başlıyarak saat 24 e kadar Türk musikisi konserleri, tanınmış ses sanatkârlarımızın konserleri, millî oyunlar, varyete numaraları, hokkabazlar, akrabot ve canbaz gösterileri.

2 — Kukla mahallinde akşam üzeri küçükler için kukla,, geceleri karagöz gösterileri.

3 — Sinema mahallinde geceleri sinema gösterilir.

4 — Akşam üzerinden gece saat 24 e kadar 2 numaralı sahnede Sulukule ekipleri devamlı bir surette gösteriler verecektir.

(Yukarıda gösterilen bu eğlenceler parasızdır).

5 — Lunapark: Bağçenin muhtelif yerlerine üç büyük Lûnapark kurulacaktır. Şimdiye kadar memleketimizde görülmemiş yepyeni atraksiyonların da dahil bulunduğu bu Lûnaparkların seyri de bedavadır.

6 — Akvaryum: Yüzen, sürünen ve uçan hayvanlardan mürekkep zengin bir meşher görmek isteyenlerin emrine amâde bulunacaktır.

7 — Panayır yeri: Her türlü sinema, canbaz ve saire gösterileri.

8 — Sirk: Zengin yırtıcı hayvan çeşitleri bulunan Avrupanın meşhur «Üniversal» sirki her gün matine, suvare temsilleri vereceği gibi sabahtan itibâren vahşi hayvanlar teşhir edilecektir.

9 — Parkın muhtelif kısımlarında kahveler ve temiz bir lokanta bütün bayram müddetince serviste bulunacaktır.

10 — Şehir Bandosu: Her gün akşam üzerleri konserler verecektir.

11 — Ateş oyunları: Her akşam Parkın deniz tarafında ateş oyunları yapılacaktır.

12 — Parkta açılacak sergiler:

a) 30 Devlet Kızılay ve Kızılhaçlarının iştirâki ile Kızılay Cemiyeti Eminönü Şubesi tarafından tertip edilen Millî kostümlü enternasyonal bebek sergisi.

b) Müsabakalı çiçek ve süs fidanları sergisi (Bu sergiye arzu eden iştirâk edebilir).

c) Müsabakalı kümes hayvanları sergisi Bu sergiye de arzu eden iştirâk edebilir)».

Bu broşür - rehberde büyük noksan 1954 yılında Gülhane Parkındaki eşya teşhir ve satış pavyonlarını ve kurulan çarşıları tesbit etmemiş olmasıdır.

Bu broşürde yazılan şeylerin hepsi tahakkuk ettirilmiş olmakla beraber, aşağıda da söyliyeceğimiz gibi Bahar ve Çiçek Bayramlarının Gülhane Parkı Sergi - Panayırında bu canım park tahribe uğramış, avâmî bir çapulculuk da dâima göze batmıştır.

Meselâ türlü türlü eşek arabaları ve develer halkdan ve çoluk çocukdan arzu edenleri bir ücret karşılığı parkda büyük yolda taşımış, dolaştırmıştır; devecilerin ve arabacıların sözde millî kıyafetleri bir sefalet örneği olmuştur.

Lokantalarda ve kahvehânelerde garsonlar hemen bilâ istisna bıçkın güruhundan olmuştur; hattâ bazı içkili lokantalar, kendilerini fâhiş fiat taleplerine soydurmak istemeyen müşterileri pataklamak için «fedâiler!..» beslemişlerdir.

Parkın bâzı köşeleri köftecilerle Tahtakalenin, Uzunçarşıbaşının ara sokaklarına dönmüştür.

Yemek sepetleri ve çıkınları ile gelen bir kısım halk, çemenlere serilmişler, Gülhâne Parkını Hıdırellez gününde Kâğıthâne ve Bayrampaşa Çayırlarına çevirmişlerdir.

1955 yılı Bahar ve Çiçek Bayramında bir yenilik olarak Tekel İdaresinin çıkardığı ve yalnız Gülhane Parkındaki Tekel paviyonu ile tütüncü barakalarında sattırdığı sergi sigarasını kaydetmek lâzımdır. 20 aded kalın ve yassı sigarayı ihtiva eden bu mukavva paketler 50 kuruşa satılmıştır; paketin üstüne Bahar ve Çiçek Bayramının amblemi olan bir kırmızı lâle resmi ile, lâlenin kıvrılmış yaprağı içine Ahırkapu fenerinden Sarayburnuna kadar bir İstanbul silueti konmuştur.

1950 ve 1951 yılları istisnâ edilirse, Gülhâne Parkında 1952 den 1957 yılına kadar her sene en az bir ay devam etmek üzere kurulan altı sergi-panayır, eğlence sahaları ile satış ve teşhir barakalarının yapılması için bir kısım ağaçların kesilmesine, bir kısım ağaçların da bayramın devamı müddetince türlü vesilelerle gerilen teller ve çakılan çivilerle tehlikeli şekilde zedelenmesi dolayısiyle eski ve terihî bir sarayın has bağçesi olan bu güzel parkın göz ile tâkib edilebilecek şekilde harabîsine sebep olmuşdu.

Gülhane Parkı işden bunalmış dar gelirli İstanbulluların yaz aylarında huzur ve sükûn arayarak dolaşdığı, oturub dinlendiği tek yer idi. Bahar ve Çiçek Bayramı sergi-panayırının devamınca parka girmek için 25 kuruş dühuliye kondu, pek garib olan bu duhiliye de şöyle dursun, kurulan sergi-panayır ile parkın nezih sükûnu ve huzuru da kalmadı; kahvehânelerde, içkili gazinolarda ve satış barakalarında son haddine kadar açılmış radyolar ve pikaplarla bir gulgule ve velvele girdabı haline geldi, böyle hâyü hûy âlemlerinden hoşlanan eclâf ve erâzil gürûhunun akını ile ayrıca bir Dârülnedvei Haşârât oldu.

Bahar ve Çiçek Bayramı sergi-panayırları için İstanbulun böyle mâmur bir huzur ve sükûn köşesi yerine meselâ yine deniz kenarında, Gülhâne Parkının az ilerisindeki harabezâr alan seçilmiş olsaydı bilâkis oranın imârına yol açılmış olurdu.

İstanbul Ansiklopedisi Bahar ve Çiçek Bayramları sergi-panayırlarının Gülhâne Parkından kaldırılmasını pek isâbetli bir karar olarak kaydeder: buna karşılık, F.K. Gökayın tesis etdiği Bahar ve Çiçek Bayramları eğlencelerinin, sergi - panayırlarının büsbütün kaldırılmasını da teessürle yazar; hulâsa bu tesis İstanbul şehri şehîri için elhak lâzım idi, ama yeri Gülhâne Parkı değildi.

Fahreddin Kerim Gökay, büyük adamlara has bir kadirşinaslıkla Gülhane Parkına 1956 yılı Bakar ve Çiçek Bayramında parkın müessisi şehremini Cemil Paşanın (B.: Topuzlu, General Cemil) bir büstünü rekzettirmiş, 1957 Bahar ve Çiçek Bayramında da bu büstün yanına, yine İstanbul şehrine büyük hizmetleri dokunmuş şehiremini ve belediye reislerinden Operatör Emin Erkul, Haydar, Muhiddin Üstündağ ve Lütfi Kırdarın büstlerini koydurmuşdu. Tuncdan dökülmüş bu beş büst Bahar ve Çiçek Bayramlarının İstanbul şehrine en güzel yâdigârlarıdır. Ayni kadirşinaslık yolundan gidilerek Gökayın büstünü de o açık hava galerisine koymak muhterem haleflerinden beklenir.

BAHAR VE ÇİÇEK BAYRAMI HÂTIRA SERİSİ POSTA PULLARI — 1950 yılında İstanbulda Gülhâne Parkında İstanbul Valisi ve Belediye Reisi Ord. Prof. F.K. Gökay tarafından tesis edilen Bahar ve Çiçek Bayramı için Türkiye P.T.T. İdaresi dört parça puldan mürekkep bir hâtıra serisini 19 Mayıs 1955 senesinde tedavüle çıkarmıştır. Pullar Ankarada Yeni Desen Matbaasında basılmış olup danteller hâriç resim, yazı ve rakamları ihtiva eden çerçevenin eb'adı 21 × 33,5 milimetredir; pulların fiat, resim, renkleri ve baskı sayısı şöyledir:

10 kuruş	Karanfil	kırmızı	900.00	aded
15 »	Lâle	sarı	2.500.000	»
20 »	Gül	kırmızı	1.500.000	»
50 »	Zambak	koyu sarı	100.000	»

Bu tarifden de anlaşılacağı gibi bir «çiçekli posta pulu serisi» olan bu pullar gerek resim, gerek baskı bakımından son derecede iptidaîdir; meselâ Belçika kongosu, Somalia, Çekoslovakya, Fransız Batı Afrikası, Yunanistan, İndenosya, Yugoslavya, Macaristan, Avusturya, San Marino Hollanda Antilleri, Çin ve İslanda'nın çiçek resimli posta pulları karşısında bizim bu dört pulumuz ancak yüzümüzü kızartmaktadır.

Bahar ve çiçek bayramı hâtıra serisi pulları ellişerlik tabakalar halinde basılmıştır. 1955 de bayramın devamı müddetince (20 Mayıs - 20 Ağustos) Gülhane parkında bir P.T.T. şûbesi açılmış ve bu şûbede hususî bir damga kullanılmıştır. Bu pulların tedavülden kaldırılma tarihi 31 Aralık 1960 olarak tesbit edilmiştir. Fakat pullar P.T.T. şubeleri gişelerinde bu tarihten evvel tükenmiş olacaktır ki, pulcular tarafından kolleksi-

Bahar ve Çiçek Bayramı hatıra serisi posta pullarından biri

(Resim: Behçet)

yoncular üzerlerindeki fiyattan bir miktar yukarıya satılmakta idi, 1958 Pulhan Kataloğunda 1958 fiatlar şudur:

	damgasız	damgalı
10 kuruşluk	20 kr.	20 kr.
15 »	30 kr.	10 kr.
20 »	40 kr.	20 kr.
50 »	125 kr.	75 kr.

Bibl.: 1958 Pulhan Kataloğu; Amerikan Life Mecmuasının milletler arası baskısının 29 şubat 1960 tarihli nüshası.

BAHA TEVFİK — Muharrir, gazeteci, fikir adamı; 1881 de İzmirde doğdu, orada okudu, idadiyi bitirdi. İstanbula gelip Mülkiye Mektebine girdi, bir yandan da yazı ve basın hayatına atıldı. 1908 meşrutiyetinde henüz 18-19 yaşlarında olmasına rağmen şöhret basamaklarını kolaylıkla çıkdı, âteşin zekâsı ve geceleri gündüze katan okuma aşkı ile Büyükşehrin aydınları arasında mümtaz bir mevki sahibi oldu.

1911 de «Felsefe Mecmuası», 1912 de «Zekâ» adı ile ilmî ve edebî mecmualar çıkardı, pâyidar olamadılar; makaalelerinin bir kısmını da devrinin diğer mecmualarında neşretti. Meşrutiyetde ciddî ve mizahî mecmua ve gazetelerin mantar tarlasını andırdığı sıralar Baha Tevfik de «Eşek» adı ile bir mizah gazetesi çıkarmışdı, kapadılar, adını «Elmâlûm» yapdı, onu da kapadılar, «Yine o..» ismiyle çıkardı (Bu isimlere bakınız).

Telif ve tercemlerinde aslı Arnavud olub sonraları Arnavudluğa gitmiş olan Ahmed Nebil adında bir arkadaşı ile müşterek çalışmışdı, İbrahim Alâeddin Gövsa bu Ahmed Nebil için: «Tahsili hayli zayıf olduğundan müşterek eserlerinde kıymet payı tabiatiyle Baha Tevfik'e aittir» diyor, pek indî bir hüküm olsa gerekdir. Baha Tevfik de Ahmed Nebil de müsbet ilim ve materyalizmin tesiri altında kalmışlardı; Alfred Fouillée' den (1838 - 1912) bir «Felsefe tarihi», Elie Rabier'den (1846-1932) bir «Mantık» terceme ettiler, her iki eser büyük ilgi uyandırdı; sonra Ahmed Nebil ile beraber daha ağır mevzulara girme cesâretini gösterdiler, materyalist alman filosofu Ludwig Buchenr'den (1824 - 1899) «Madde ve Kuvvet» i, Alman filosof-biyolojisti Ernest Haeckel'den (1834-1919) «Vahdeti Vücud» u terceme ettiler, bu iki eser islâm akaaidine bağlı Türk aydınları üzerinde mütercimlere karşı çok şiddetli menfi bir tepki uyandırdı. Çok ağır tenkid edildiler.

Bahâ Tevfik Bey
(Resim: Nezih)

Baha Tevfik «Rehberi İttihadı Osmanî» mektebinde felsefe muallimliği yapıyordu, oradaki ders notlarını da 1912 de «Felsefe» adı ile neşretti.

Aşağıdaki satırlar çok değerli bir fikir adamımızın İstanbul Ansiklopedisine verilmiş notudur:

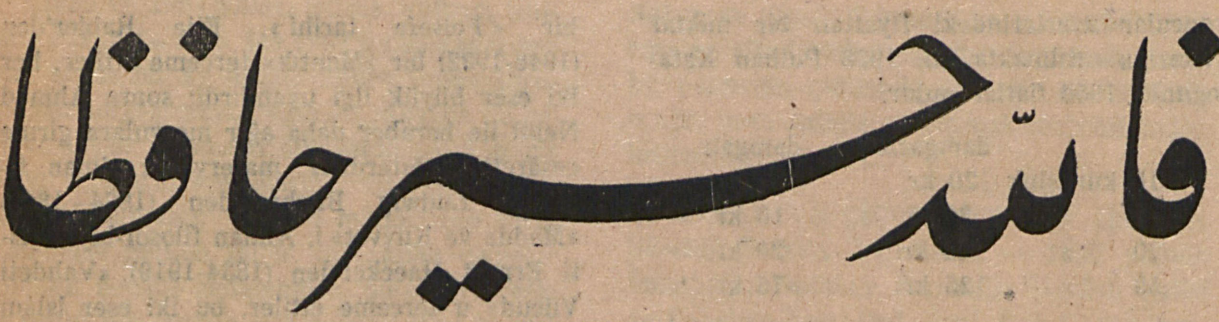
«1909 ile 1916 arasında neşriyat hayatı pek kısa sürdü. Materyalist olarak taassubdan çok akîde ve itikad ile mücadeleye çalışdı. Felsefei Ferd isimli eserinde açıkdan açığa entellektüel anarşizmi temsil ve müdafaa etti. Gazetecilik ve muharrirlik hayatında ise prensipleri üstünde durmayarak osmanlı cemiyetinin esas amelî meselelerini zamanının ihtiyacına göre zekâ ve cesâretle tenkid ve tahlil etmesini bildirdi. Namık Kemalden Riza Tevfik ve Ahmed Hâşime kadar hücumlarını hiç bir kıymetden esirgemedi. Maalesef bu arada şiire ve şâire karşı gösterdiği aşırı düşmanlığı her hangi bir doktrine bağlamak sureti ile izah etmek mümkün değildir».

1916 da henüz otuzbeş yaşında iken tedâvisi ihmal edilmiş bir apandisit iltihabından öldü, Karacaahmed Mezarlığına defnedildi. Baha Tevfik, bir hakikattir ki, müfrid mayalismin tesirinden kurtularak Türk irfanına daha faydalı olmağa başladığı olgunluk çağının eşiğinde üfûl etmiş bir kıymettir.

BAHÇE — (B.: Bağçe).

BAHÇE TİPİ VAPURLAR — (B.: Dolmabahçe Vapuru; Fenerbahçe Vapuru; Paşabahçe Vapuru).

BÂHİR EFENDİ (Esseyid Mehmed) — Ondokuzuncu asrın birinci yarısında yaşamış ve pek çok talebe yetiştirmiş değerli bir tâlik hattatı. 1790 da doğdu, 1865 de hattaların en

Mehmed Bâhir Efendinin bir yazısı

yaşlısı, o devrin pek güzel tâbiri ile Şeyhülhattâtin olarak öldü, kabri Eyyubda Kaşgarî Dergâhı önündedir.

Mevlevî târikatine intisab etmiş, ömrü boyunca devrişâne yaşamış, rızkını yazı hocalığı ile temin etmişti. Enderunu hümâyun ağalarına tâlik muallimi tayin edilmiş, haftada bir, salı günleri saraya giderek bu vazifesine yıllarca devam etmişti. Halkdan istekli olanlara da perşembe günleri Halıcılar Köşkü civârındaki evinde yazı öğretirdi; talebeleri hiç bir zaman ikiyüzden aşağı düşmemişti. Evindeki ders günlerinde meşkini alan talebelerinden iki gencin eline birer mürekkeb şişesi verir, çalkatır, onlar yorulunca şişeleri diğer iki genc alır, bu suretle mürekkeb terbiye ettirirdi. Kâğıd hususunda da son derecede titizdi, meşklerini dâimâ en alâ kâğıdlara yazdırtırdı

Bibl. : M. K. İnal, Son hattatlar.

BAHNÂMELER — Mevzuu nigâre ve civan olmak üzere cinsî münasebetlerden pek açık saçk, müstehcen bir lisan ile bahseden eserlere verilmiş isimdir, çoğu asırlar boyunca İstanbulun külhânî meşreb münşîleri ve nâzımları elinden çıkmış ve bütün bahnâme yazarları isimlerini gizlemişlerdir. Küberâ ve rical için nefîs hatlar ile yazılmış ve birer sanat eseri minyatürlerle tezyin edilmiş bahnâmeler vardır. Eskiden elden ele gizli dolaştırırlar, ve herkes istinsaha ve evine sokmaya cesaret edemezdi. Pek nâdir olarak Bayazıd sahhaflarına düşen bir bahnâme zamanımızda da herkese gösterilmeyib gizli ve oldukça yüksek fiatlarla satılır. İstanbulda adı gizlenmiş bir matbaaya İkinci Abdülhamid devrinde bastarılmış taş basması ve içinde gaayet ibtidaî müstehcen resimler bulunan bir bahnâme yayınlanmış olub bunun da mahdud nushalarına pek nâdir olarak rastlanır. Bahnâmelerin en nefîsi ve minyatürlü bir nüshasının Topkapu Sarayı Müzesi Kütübhânesinde herkese gösterilmeyen memnu kitablar arasında bulunduğu işidilmiş, fakat eser görülmemişdir. Yine rivâyet edilir ki içinde Abdullah Buhârînin on kadar minyatürü bulunan gaayet güzel bir bahnâme de Armanak Bey Sakızyan'dan satın alınmış olub. H. E. Ardanın zengin kütübhânesinde bulunmaktadır.

BAHRÎ — İkinci Abdülhamid devrinde İstanbulun «Koltuk» denilen gizli umumhâne — randevu evlerinin en meşhurlarından birini işleten bir kadındır; kendi adına nisbetle anılan evi Aksaray'ın az ötesinde Çapaçeşmesinde idi.

Bibl. : Ahmed Rasim, Fuhşi atik.

BAHRİ BEY (Cüce) — Topkapu Sarayındaki Akağalar tâifesinden son senelere erişmiş bir zât idi; boyu 1,30 kadardı ve pek şişmandı, âdeta yuvarlanarak bir kaplumbağa sürati ile, elinde baston, yürür ve incecik sesi ile saray avlularını çın çın öttüdürdü. Hâfızasında bulanık şekilde sakladığı hâtıraları insicamsız bir velûdiyetle durmadan anlatırdı, herkes kendisine takılır, mûziblik eder, o da sûretâ şikâyetçi görünür, fakat kendisi ile uğraşılmazsa âdetâ kızardı 1945 senesinde 65 yaşını doldurmuşdu, tekaaüde sevk edildi, şarkî Anadolu taraflarında olan memleketine gitti, az sonra da hemşehrileri ağzından orada öldüğü öğrenildi.

Bibl. : E. H. Ayverdi, not.

BAHRİ BEY (Oduncu) — Geçen asrın ikinci yarısında Üsküdarın okumuş yazmış kişizâde kabadayılarından. Üsküdarlı halk şâiri Vâsıf Hoca merhum İstanbul Ansiklopedisine verdiği notlarda: «Doğancılar ahâlisindendir; hiç bir ferde ziyanı dokunmamış, bilâkis her

kese elinden gelen muaveneti esirgememişdir. Bir gün kendisini çekemeyenlerden bir gurup Doğancılar Camiinin arkasındaki çarşıda eczahânenin yanındaki kahvehâneye gelirler, bir yol Bahri Beyin önündeki kahve fincanını kasden düşürüb kırarlar, üstelik de fincanı neden buraya koydun diye çıkışırlar; Kopan Salih adındaki şerir beşli tabancayı çeker, dört el atar, tutturamaz, beşincide Bahri Bey Salihin bileğinden yapışır, bişinci kurşun da havaya gider, Bahri Bey:

— İşte ben adama böyle kıyarım!.. diyerek Salihden aldığı tabancayı sahibine iade eder.

Bir gün de yazıhânesinde veresiye defterini gözden geçirirken bir misâfiri gelir. Bir ara misâfirin o deftere yan gözle baktğını farkeder, defteri derhal kapar:

— Beyim.. şu defterin içindeki alacağımı bir kalemde ödemek istesen dahi bana kimlerin borcu olduğunu söyleyemem, onu bir Allah bir de ben bilirim, bir daha buraya gelme, kahvehânede görüşürüz!.. der.

«Uzun boylu, sarışın, heybetli bir zât idi. Dâima rahmetle anarım» diyor.

Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi.

BAHRİ KUŞLARI — Uçan, yüzen ve denize dalan kuşlardan; Boğaziçinin tabiat süslerindendir, muhâcir kuşdur, her zaman gelmez; Boğaziçinde İstanbulda katı kış olduğu yıllar görünür.

A. Câbir Vada

BAHRİ REİS — İkinci Abdülhamid devrinin namlı tulumbacılarından; Voyvoda Sandığı reisi idi, hayatı hakkında bilgi edinilemedi.

BAHRİYE — (B.: Bahriyeli; Deniz).

BAHRİYE (Tulumbacı) — İkinci Abdülhamid devrinin ilk yıllarında yaşamış Lângalı bir mahalle karısıdır. Babası Ayyaş bir mesleksiz adamdı, zaman zaman yük arabası sürer, bağçe beller, badanacılık yapar, mevsiminde bir mangal tedarik edip kebap kestane satar, hiç bir iş bulamasa çarşı boylarında dolaşır, hammallık ederdi; kendi rakı parası ile evinin ekmek parasını muhakkak çıkarırdı. Anaları veremden ölmüş bir kız, bahriye, biri de oğlan, Bahri iki çocuğu ev-kulübelerinden ziyade sokakta büyümüşlerdi. Kaşı gözü yerinde güzel çocuklardı, Bahri on iki on üç yaşlarında it ve haytalar elinde kötü yollara saptı, âkibet hırsız oldu. Bahriye ise küçük yaşında iken, kızlardan ziyade erkek çocuklarla oynardı, sırtında palaspare bir entari, yalın ayak, saçlar cadı saçı gibi, mahalle tulumbası ile yangınlara koşar, köşklünün sesini işidince tulumba uşaklarından evvel koğuş önünde isbatı vücud ederdi. «Tulumbacı» lâkabını bu nisbetle almıştır. Konu komşu tarafından örtü altına konulduktan sonra dahi uzunca bir zaman, on yedi on sekiz yaşlarına kadar yangınlara koşmuştur. kavgacı, küfürbaz, eli sopalı bir kızı, fakat en zıpır delikanlılarla düşüp kalktığı, pervasizca konuştuğu halde namusuna leke sürdürmemişdi.

Bir seferinde, mısır vermek behanesiyle kendisini bostana sokarak tecavüze yeltenen bir Arnavud bağçıvanı hastahânelik edinceye kadar döğdüğü meşhurdur. Büyüyüp serpildikçe güzelleştiği halde bir türlü koca bulamamış, bu eli sırıklı kızı en bıçkın delikanlılar almağa cesaret edememişlerdi. Nihayet Anadoludan yeni gelmiş ve sakalık yapmağa başlamış toy bir delikanlı ile evlendi, evlenir evlenmez de edebi ile evine kapandı, kadın kadıncık oldu. Mahallenin kadınlarına akıl hocalığı yapmağa başladı; kocası ile geçinemiyen kadınlar tulumbacı Bahriyeye baş vururlar, onun nasihatlerini tutanlar da eriyle gül gibi geçinmeğe başlardı. Bir oğlu oldu, dişinden tırnağından arttırarak oğlanı okuttu. İsmail adındaki bu sevgili evlâdı Balkan harbinde asker oldu. Edirnenin sukutunda saray içinde Bulgarlar tarafından vahşiyane öldürülen askerler arasında şehid oldu. İsmailin acısına dayanamıyan tulumbacı Bahriye de bir gece kendisini bağçelerindeki erik ağacına asarak intihar etti. Söylendiğine göre şuurunu kaybeden bahtsız kadın bir binlik rakı almış, ağzına katresini koymamış iken hepsini içmiş ve sonra da canına kıymış..

Üsküdarlı halk şairi âşık Razi bu tulumbacı Bahriye için hezl yollu bir destan yazmıştı; şair, Bahriyeden evvel öldü, eğer tulumbacı Bahriyenin feci âkıbetini görmüş olsaydı aşağıdaki satırları yazdığına nâdim olurdu:

Ne kartal ne ebâbil
Oğlan değil kız değil

Dünya güzeli olsa
İdemem aslâ meyil

İki kol örgü saçı
Sanki çifte kırbacı
Bahrî reis sandıkda
Kızoğlan tulumbacı

Sırtında yeldirmesi
Olmuş arslan yelesi
Narâ atar Bahriyem
Eflâki tutar sesi

Köşklüyü görür görmez
Destur izin dinlemez
Düşer sandık peşine
Kış yalama buz demez

Saymaz sarhoş babayı
Yoktur enişte dayı
Yıldırır gelmiş olsa
Dağdaki tüylü ayı

Bir oğlu kardeşi var
Bilmez nâmus ile ar
Kız Bahri derler ona
Hamamda yatıp kalkar

Gelmiş gelinlik çağı
Lâzım bir ayak bağı
Lâkin hani alacak
Bir İstanbul uşağı

Yerinde kaşı gözü
Tatlı sohbeti sözü
Ona koca olacak
Allahın bir öküzü

Sanma çürük sakızdır
Demir leblebi kızdır
Iız ehlidir pespâye
Yerde kar gibi kızdır

Adı çıkmış deliye
Vız geliyor zabtiye
Karakolda müseccel
Tulumbacı Bahriye

Kayıkcı Ahmed, Ali
Hammal Hüseyin, Veli
Arabacı, askerler
Hepsiyle senli benli

Vay ona yan bakanın
El şakası yapanın
Pestilini çıkarmış
Sırnaşan bağçıvanın

Çeşmebaşı curcuna
Girer Akreb Burcuna
El atmasın Bahriye
Takunya, pabucuna

Vâsıf Hiç

BAHRİYE ARALIĞI — Heybeliada Sokaklarından; 1934 Belediye Şehir Rehberinin 33 numaralı paftasında Heybeli mezarlık sokağı ile Burakreis Sokağı arasında uzanır ve Bahriyebayırı Sokağı ile bir dörtyol ağzı yaparak kesişir gösterilmiş ise de bu notları tesbit için dolaşmağa gidildiğinde Bahriye aralığının Burakreis Sokağı ile Turgudreis Sokağı arasında uzanan bir sokak olduğu görülmüştür, Heybeliada sokağı da mezkûr rehberde Heybeliada Vapur iskelesi civarında gösterilmiştir; hatânın o tarihte sokak levhalarını asanların dikkatsizlik eseri olduğu bellidir; bir garabet de rehber haritasında Turgut adının Torgut yazılmış olmasıdır. Rehberin Torgut reis sokağında da Denizyolu Sokağı» levhası asılıdır, bu isim ise rehberde mevcud değildir.

Heybeliadada Bahriye aralığı Sokağı Kavşağından girildiğine göre, tepede bulunan Burakreis sokağına doğru bir yokuştur; ekserisi bağçe içinde birer ikişer katlı ahşab evleri orta halli aile meskenleridir (Nisan 1952).

Hakkı Göktürk

BAHRİYE BAYIRI — Heybeli ada sokaklarından; Hüseyinrahmibey Sokağı ile Şadiye Aralığı arasında uzanır; Şadiye aralığından girildiğine göre yokuş bir toprak yoldur; ekserisi bağçeler içinde ahşap evleri orta halli aile meskenleridir; kayde değer bir hususiyeti yoktur (Nisan 1952).

Hakkı Göktürk

BAHRİYE CADDESİ — Kasımpaşanın belkemiği yerinde en büyük caddesidir; Haliç sahilinde vapur iskelesinden kasabanın gerisindeki kırlığa doğru, bu nâhiyenin Bedreddin, Çatmamescid, Yahyâkâhya, Hacıhüsam Mahallelerini sağında, Câmiikebir ve Küçükpiyâle Mahallelerini de solunda bırakarak uzanır, bitiminde Kurtuluşderesi Sokağı, İplikci ve Arabzâdedergâhı Sokağı ile bir dörtyolağzı yapar (1934 Belediye Şehir Rehberi).

Ortasında kadimden beri, ana ayağı Kurtuluşderesi olup bütün civar tepelerin sularını toplayıp Halice dökülen Kasımpaşa deresi akagelmekte idi; asırlardanberi temizlenmeyip civarının lâğım sızıntılarını alan, yaz ve kış müteaffin olub bütün kasabanın havasını ifsad ile halkının sıhhati için tehlikeli olan bu derenin üstü 1929 - 1930 arasında beton ile kapatılmıştır (B.: Kasımpaşa Deresi).

Vapur iskelesinden yüründüğüne göre, sağda Havuzkapusu Caddesi, Tali Sokağı, Babahindi Sokağı, Çivici Sokağı, Nevâ Sokağı, Kasımpaşa Yağhâne Sokağı, Yakubağa Sokağı, Kasımpaşa Bostan Sokağı, Tahtakafurun Sokağı, Kadıçeşmesi Çıkmazı, Kasımpaşa Mevlevihâne sokağı, Uşak Köprü Sokağı ve solda Türâbîbaba Sokağı, 1934 rehberinde isimsiz iki sokak, Paşaderesi Sokağı, Güllehâne Sokağı, Sıraberberler Sokağı, Kasımpaşa Camii Sokağı, Potinciler Sokağı, KasımpaşaKülhan Sokağı, Kasabzekeriya Sokağı, Turşucubayram Sokağı, Ziyâfet Sokağı, Hâkim Sokağı, Tahtkadısı Sokağı ve Kasımpaşa akarcası Sokağı ile kavuşakları vardır.

Dereyi kapatmış olan beton kısım, asıl Caddeden yüksekce, üzerine asfalt dökülmüş, geniş bir yaya yolu olmuş, asıl cadde bunu iki tarafında, paket taşı döşeli iki yol hâlinde uzanır; kenar veya kaldırımları ise yer yer kaba taş döşeli yahut asfalttır. Orta yaya yolunun üzerinde de, nakil vasıtalarının bir kenardan öbür tarafa geçmesi için geçidler yapılmıştır.

Bu büyük cadde üzerindeki mühim binalar şunlardır:

Marmara ve Boğazları Koruma Kumandanlığı (Eski Dîvanhâne, Bahriye Nezâreti), Bahriye Kışlası, Deniz subay ve astsubay gazinosu, Kasımpaşa Camii Kebiri ve Sebili, (Sebilde Eski Âbideleri Koruma Derneği bulunmaktadır), Güzelcekasımpaşa İlk Okulu, Fırat Gençlik Kulübü, Surûri Özen Gençlik Kulübü, İstanbul Teknik Su - Sanayii İşçileri Sendikası, Kasımpaşa Hususî Muhâsebe Gelir İşleri, Demokrat Parti Sürurî Semt Ocağı, Cumhuriyet Halk Partisi kasımpaşa İlçe Merkezi, C.H.P. Bedreddin Ocağı, C.H.P. Hüseyin Câhid Süruri Ocağı, CH.P. Camiikebir Şemseddin Sirer Ocağı ve Gençlik Kulübü, Cumhuriyetci Köylü Millet Partisi Çatmalımescid ve Bedreddin Ocağı, Emniyet Sandığı Şubesi, Türk Ticaret Bankası Şûbesi, Türkiye İş Bankası Şûbesi, Yapı ve Kredi Bankası Şûbesi.

Tahtakadısı Sokağı ile olan kavşağında Üçüncü Sultan Selimin vâlidesi Mihrişah Sultanın hazinedar kalfasının hicrî 1222 tarihli bir çeşmesi vardır.

Türâbîbaba Sokağı kavşağı köşesinde İstanbul Fetih Derneği tarafından konmuş üstüvâni uzun bir anıd taşı vardır ki kitâbesi şudur: «Fâtihin karadan geçirdiği gemiler 11 - 12 rebîülevvel 857 ve milâdî 21 - 22 nisan 1453 pazar gecesi bu civardan denize indirilmiştir. 1953 İstanbul Fetih Derneği».

Cadde üzerindeki dükkânlar: 16 berber, 15 aşcı, 14 bağçeli bağçesiz kahvehâne, 13 tütüncü, 12 bakkal, 10 terzi, 8 tuhâfiyeci, 9 kunduracı, 6 manav, 6 elektrikci, 5 demirci, 3 kasab, 3 tatlıcı, 3 emlâkci, 2 şekerci, 2 leblebici, 2 ciğerci, 2 lekeci, 2 inşaat malzemecisi, 2 nalbur, 3 eczâhâne, 2 doktor muayenehânesi, 2 diş hekimi muayenehânesi, 2 saz yapıcı, 2 plise ve piko beyaz işler atölyesi, 3 hurdacı, 3 otomobil tâmirci, 1 kalorifer tâmircisi, 2 kundra boyacısı (lustracı), 1 kolacı, 1 koryola tamircisi, 1 kundura tamircisi, 1 saatcı, 1 börekci, 1 kuruyemişci, 1 işkembeci, 1 helvacı, 1 kalaycı, 1 kömürcü, 1 elbiseci, 1 oto elektrikcisi, 1 marangoz, 1 kerescteci, 1 benzinci, 1 kaynakcı, 1 bisiklet tamircisi, 1 dikiş makineleri mağazası, 1 matbaa, 1 otel, 1 tuhafiye zücaciye ve mefruşat mağazası, 1 Sümer Bank satış mağazası, 3 ekmekcı fırını, 2 simitci fırını.

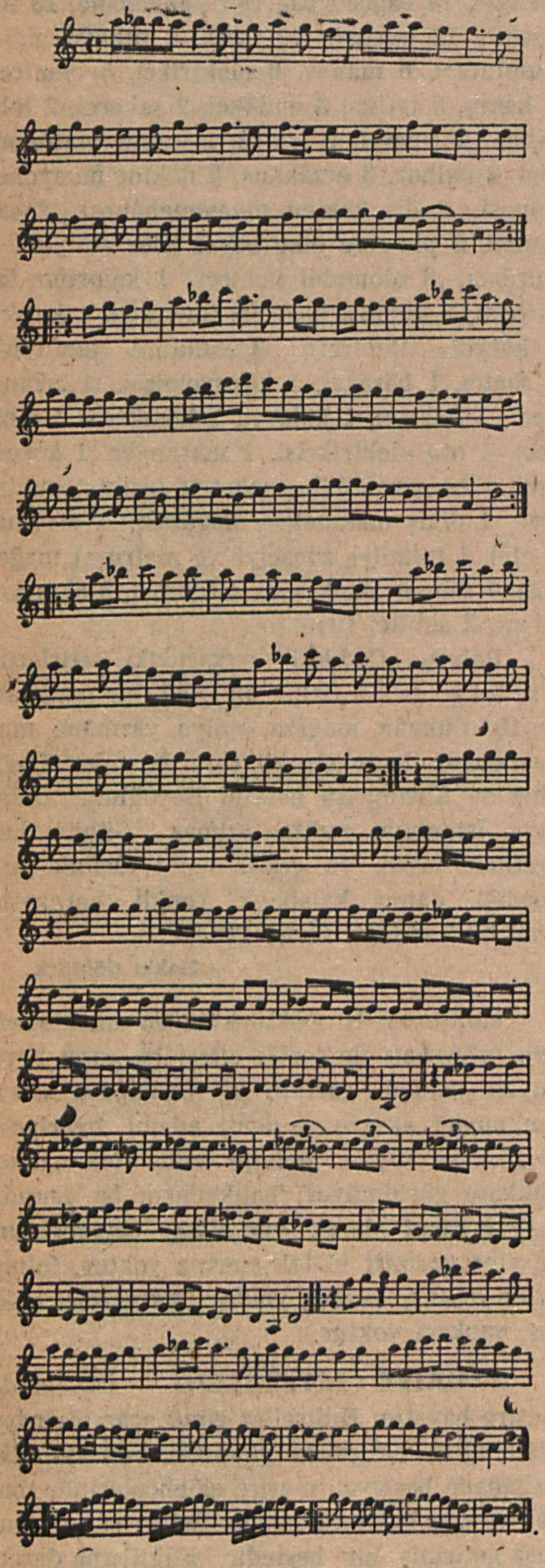
Bahriye Caddesi, yukarıdaki satırlarda görüldüğü gibi 5 fırını, bir oteli, bir matbaası ve 181 dükkân, mağâza, atölye, yazıhâne, muayenehâne ile zengin bir çarşı boyudur. Çoğu ahvalde Kasımpaşa halkını Beyoğluna, Galataya, İstanbula muhtac kılmaz. Günün her saatinde saysız ve çeşitli nakil vâsıtalarının geçdiği, dâimâ kalabalık, renkli, hareketli, sesli bir caddedir (mart 1960).

Hakkı Göktürk

Muhterem H. Göktürk'ün bu ansiklopedi için teferrüatı ile tesbit ettiği bu çarşı boyu büyük caddede gariptir ki Kasımpaşa halkının büyük ekseriyeti deniz adamı, bahriyeli, gemici ve kayıkcı olduğu halde tek balıkcı dükkânı görülmüyor; balıkcıların bu çarşıda seyyar esnaf olarak yer aldığı söylenebilir; ve yine gariptir ki tek sinema yoktur, fotoğrafcı yoktur, kitapçı yoktur, kırtasiyeci yoktur, şapkacı yoktur.

BAHRİYE ÇİFTETELLİSİ — İstanbulda mesire hayatını Hıdırellez günü açar; Bahriye Çiftetellisi, hıdırellez gününde bilhassa Kâğıthânede başlayan mesire eğlencelerinde, bahar ve yaz boyunca İstanbulluları çûş ve huruşa getirmiş bir bestedir. Kâğıthane deresi ile Göksu ve Küçük boyları, Büyükdere,

Beykoz ve Sultniye çayırları, Yûşa ve Çamlıca tepeleri, Kuşdili, Fenerbağçe ve herbirinin kendine mahsus türlü güzelliği olan Büyükşehrin Yüzden fazla mesire yeri zurna ve Çiftenağralarla inlerken, Bahriye Çiftetellisi-

Bahriye Çiftetellisi

nin nağmelerine uyan her boydan ve her yaşdan kıranta, delikanlı ve çocuk; ele avuca sığmaz ruhlar, zevk, neş'e ve şetaret içinde göbek atmış ve oynamıştır; bu arada bilhassa, hovardalıkları ve bıçkınlıkları ile İstanbulda yaman tipler olarak tanınmış Bahriyeliler, bu Çiftetelliyi kendilerinin bir gülbangi haline getirmişlerdi. Bahriye Çiftetellisinin ne zaman bestelendiği, kimin eli ile son şeklini aldığı maalesef tesbit edilememiştir; fakat kuvvetle tahmin olunur ki Abdülâziz devrinden geriye gidemez.

BAHRİYE HAMAMI SOKAĞI — Heybeliada sokaklarından; Mehpâre Sokağı ile Saksı Sokağı arasında uzanır; Hüseyinrahmibey Sokağı, Set Yolu, Nevicat Sokağı ve Müstecibonbaşı Sokağı ile birer dörtyol ağzı yaparak kesişir; iki araba geçebilecek genişlikte, yer yer bozulmuş asfalt döşelidir; ikişer üçer ahşab ve kâgir evleri hali vakti yerinde Türk ve Rum aileleri meskenleridir; bunların arasında yedi tane kadar da büyük köşk vardır, köşklerden birinin bağçesinde iki selvi ağacı sokağa pitoresk bir güzellik vermiştir; bu sokakta bir de telefon santralı bulunmaktadır. Sokağa adını veren Bahriye Hamamı bugün mevcut değildir; yaşı altmışını aşmış Heybeliadalılardan öğrendiğimize göre hamam, telefon santralının bulunduğu yerin tam karşısında imiş, «biz yetişmiştik ama babalarımızdan işitmiştik» demişlerdir (Nisan 1952).

Hakkı Göktürk

BAHRİYE HASTAHANESİ — (B.: Deniz Hastahânesi).

BAHRİYE HASTAHÂNESİ ARKA SOKAĞI — Kasımpaşanın Kadımehmedefendi Mahallesi sokaklarından; Kasımpaşa - Hasköy yolu ile Kadımehmed Sokağı arasında yokuş - düz ve iki dirsekli bir sokaktır. Kasımpaşa - Hasköy yolundan yüründüğüne göre; sol kolda Araplık Sokağı, sağ kolda Babadağı Yokuşu ile birer kavşağı olup evvelâ bir araba sığacak genişlikte, kabataş döşeli, yokuş olarak başlar, sağ kolda hastahane ve altında 12 aralık 1951 tarihli beton küçük bir çeşme olup sol kolda birer, ikişer ve bir tane beş katlı evler ve teneke havaleli ve kaba taş duvarlı gece kondular vardır. Sokak, hastahânenin bitiminde sola bir dirsek yaparak iki araba geçecek kadar genişler, Babadağı yokuşu

kavşağı köşesinde Kadımehmedefendi Camii, daha ileride Kadimehmed ilk okulu yan cephesi bulunmamaktadır. Sol kolda ikişer katlı ahşap evlerle tahta, çinko havaleli bahçeli gece kondular sıralanır. Sokak sağa kısa bir dirsek yaparak Kadımehmed Sokağına kavuşur. Sağ köşede kapısı adı geçen sokakta olan beş katlı beton yapı güzel bir bina vardır. (Şubat 1960).

Hakkı Göktürk

BAHRİYELİ, BAHRİYELİLER — Günlük sohbet ve yazı dilimizde «Bahr = Bahir» kelimesi artık heman hiç kullanılmıyor, yerini kesin olarak «Deniz» e bırakmıştır; bahriyemiz «Türkiye Deniz Kuvvetleri» ve Bahriye Mektebleri, Bahriye Hastahanesi, Bahriye Müzesi de «Deniz Okulları», «Deniz Hastahânesi», «Deniz Müzesi» olmuşdur; fakat yine o günlük sohbet ve yazı dilimizde zâbit, nefer ve deniz mektebleri talebeleri «Bahriyeli» adı altında toplanır; meselâ bir geçid resminde: «Bahriyeliler geçiyor» deriz; ve farazâ ahbab, konu, komşu arasında da: «Falanın kızını bir bahriyeli istemiş», «Bizim oğlan bahriyeli oldu» denilir; bilhassa neferlerle üniformaları nefer üniforması kesiminin ayni olan deniz gedikli mektebi talebeleri halk ağzında daimâ «Bahriyeli» kalmışlardır, has isimlerini bilmeyenler tarafından «Bahriyeli!..» hitabı ile çağrılırlar. Neferlerin pek çoğu terhislerinden sonra, üniformalarını çıkarmış oldukları halde dahi muhitlerinde, arkadaş ve ayakdaşları arasında «Bahriyeli» lâkabı ile anılırlar. Tereddüdsüz kaubul edelim ki «Bahriyeli», amiralden nefere kadar deniz kuvvetlerimizin bütün mensublarını toplayan kuvvetli, âhenkli, güzel ve edebiyatı olan bir kelimedir. Deniz kökünden karşılığını bulub koymak imkânı yoktur; «Denizli» denilmez; «Denizci» ise manâsı Bahriyeliden çok daha geniş, donanmanın dışında hayatını deniz üstünde geçiren bütün insanları toplayan bir isimdir.

Bahriye neferi ve Bahriye Gedikli Okul talebesi kıyafeti, askerî üniformaların içinde en güzelidir; avâmî teşbih ile tığ gibi bir erkak çocuk ve dlikanlı vücuduna yakışan ve ona bir kat daha civeleklik, çalâkî veren esvab kesimidir; bilhassa omuzlardan sırta dökülen kenarları beyaz çubuklu mavi yaka, palet, köpüklü denizin son derece güzel, dehâ eseri bulunmuş remzidir.

Pâlet, evvelâ İngiliz donanmasında kullanılmıştır; denizi temsil eden mâvi zemin üstündeki köpükleri temsil eden beyaz çizgilerin 3 tâne oluşu Amiral Nelson'un üç büyük zaferine (Sen Vensan, Abukir, Trafalgar) işâretdir; pâlet altındaki siyah kıravat da Nelsonun ebedî mâtemidir. Bu büyük İngiliz amiralinin hatırası düşünülmeden bu bahriyeli kıyafeti, ufak farklarla beynelmilel olmuştur. Türk bahriyelisi için alındığında, paletdeki beyaz çubuk yerine iki kırmızı çubuk kabul edilmiş, meşrûtiyete kadar böyle devam etmiş, meşrutiyetde çubuklar hem üçe çıkmış, hem de beyaza çevrilmiştir.

Bahriye efrâdı pantalonlarının geniş paçalı oluşu da güverte yıkarlar iken paçalarının kolay sıvanmaları içindir.

Harp gemileri güvertelerinin, kamara, salon ve ranza zeminlerinin Birinci Cihan Harbi sonuna kadar tahta kaplı olduğu devirde bahriye efrâdı gemi içinde daima yalın ayak dolaşmış, top talimleri de dahil, gemi içindeki her tâlimi yalın ayak yapmıştır; o devre aid gemi içinde çekilmiş bütün fotoğraflarda efrad hep yalın ayaktır.

Kıyafetin insan ruhu üstündeki tesiri inkâr edilmez; bir hakikatdir ki en sünepe bir genç askerliğinde bahriyeye ayrılsa, üniformasını giydikten az sonra yine âvâmî tâbiri ile «çakı gibi» olur.

Afili bahriyeli tipi
(Resim: Fotoğrafdan S. B. eli ile)

Aşağıdaki satırlar R. E. Koçunun 1957 yılında Her Gün Gazetesinde intişar etmiş bir fıkrasından alınmıştır:

«Bahriyeliler için uçarı, ele avuca sığmaz, bıçkın olur derler. Bahriye

neferlerinin kışın siyah şayaktan, yazın kaba beyaz ketenden üniforması, beyaz çubuklu geniş mavi yakaları ile pek fiyakalıdır; askerlik çağına girmiş şehbaz ve şehlevend delikanlı vücuduna ve orta okul çağında gedikli okulu talebelerine hakikaten yaraşır.

«Eski devirde, donanmamızın kürekli gemiler, çekdirilir devrinde bahriyelilere Tersâneli, yahud A z e b Askeri, Azebler denilirdi (B.: Azeb). Azeb, bekâr uşağı demektir; tersânelilerin evlenmesi şiddetle yasak idi. Yine o devirde donanmamızdaki yelkenli gemilerin, kalyonların efradı azeblerin arasında Kalyoncu adile ayrı bir sınıf teşkil ederdi. Onyedinci asır sonlarında çekdiriler kalkıb donanmamız tamamen yelkenli gemilerden vücud bulunca deniz askerimiz de azeb adı tarihe intikal ile sadece Kalyoncu diye anıldı.

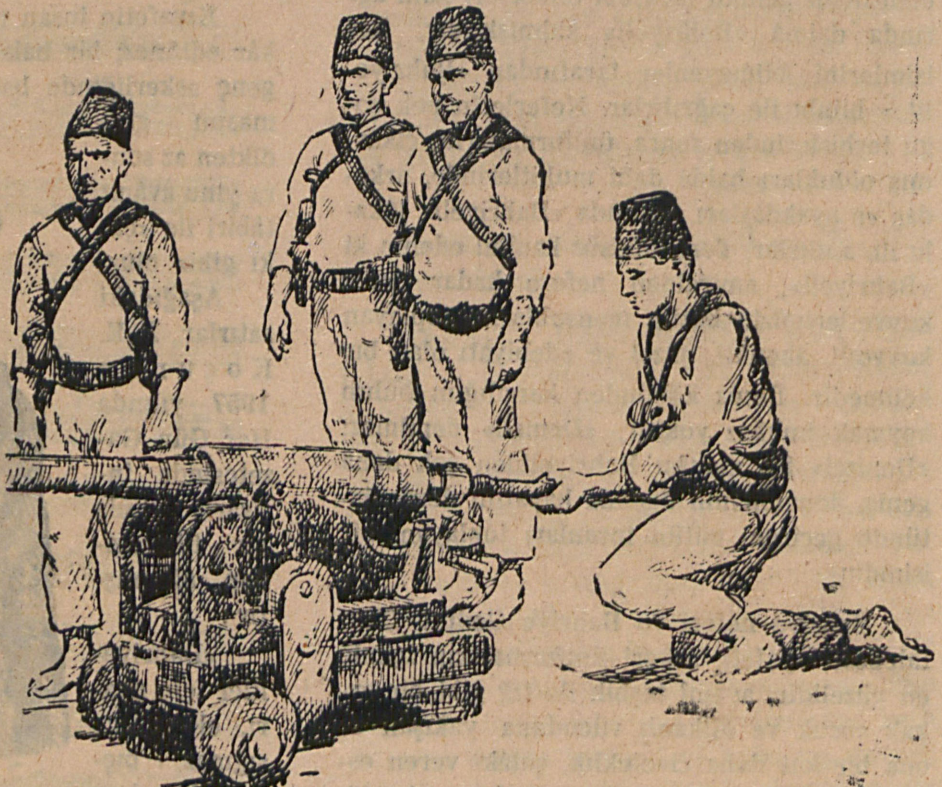
«Azebler de kalyoncular da asırlar boyunca İstanbulda uçarı, ele avuca sığmaz bıçkın olarak tanınmışlardı (B.: Kalyoncu) Kalyoncuların da kılık kıyâfeti avâmî telâkki ile fiyakalı idi.

«Başlarına üç dört arşın boyunda şal sararlar ve bir ucunu sağ omuz başlarına düşürürlerdi. Sırtlarında beyaz dimiden kar gibi gömlekler, üstünde al çuhadan sırma işlemeli, önü asla iliklenmez, kolsuz ve kısa, koltuk altlarının ancak dört parmak altına kadar inen yelek - salta, gömleğin de önü açık, sîne uryan, belde kırmızı yün kuşak, bazan da en ağır cinsinden şal kuşak; altında kısa diz çağşırı, bu çağşır - don da kışın al çuhadan ve yazın beyaz dimiden kesilirdi; kışın bu giyime uzun kollu ve kukuletalı bir burnus ilâve edilirdi. Baldırlar çıplak, ayaklar yalın, yalın ayaklarında Galata Yemenisi, bu yemeninin üstü gaayet dardır, ayak parmaklarının enleri görünür, arkası da gaayet kısadır, topuğu bitiminden şöyle bir tutar; ellerde, kollarda, bâzularda, baldırlarda dövme nişanlar: ayyıldız, çapa, balık, üzerinde aşk oku saplanmış yürek, deniz kızı, kalyon...

«Namlı kaptanpaşalardan Küçük Hüseyin Paşa kalyonculardan bir kısmını ayırmış, kendi adına nisbetle Hüseyin Paşa Çıplağı denilen bir müfreze teşkil etmişti: Başlarına mavi püsküllü al fes koydu, sırtlarından gömlekleri

Bahriye sibyan mızıkasından trampetci, İkinci Abdülhamit devri
(Resim: Hüsnü)

Gemide top taliminde bahriyeliler, İkinci Abdülhamid devri
(Resim: S. Bozcalı)

attırıp al çuhadan işlemeli kısa ve kolsuz saltayı çıplak gövde üstüne giydirtti (B.: Hüseyinpaşa Çıplağı).

«Kalyancuların içinde şehir eşkiyâsı tipler göğüs kıllarını tıraş eder, iki meme başı ortasında bir tutam kıl bırakırlar, bu kıllara birer küçücük inci ile bir mavi boncuk geçirirler, adına da sîne perçemi derlerdi.

«Yelkenli harb gemileri kalkıb buharlı harb gemileri devri başlayınca kalyoncular da pitoresk külhanî kıyafetleri ile tarihe intikal etti, İikinci Sultan Mahmud devrinin sonu, Abdülmecid devri başlarındadır ki tersâneliye «Bahriyeli» adı verildi. Gömlek, çağşır, salta kısa bir müddet devam etti. İkinci Mahmud devrinde Kapdanıderyâ Husrev Mehmed Paşa Bahriyelilere serpuş olarak fes giydirdi ki Osmanlı askerinde ilk defa fes giyen Bahriyeliler oldu. Fesi de, İngiliz donanmasının efradına benzetilerek Bahriyeli üniforması takib etti. Bu kıyafette Türk Bahriyelisinin hususiyeti olarak başdaki fes ile bele sarılan kırmızı yün kuşak oldu.

Söğüdlü yatında güverte yıkayan bahriyeliler
(Resim: S. Bozcalı)

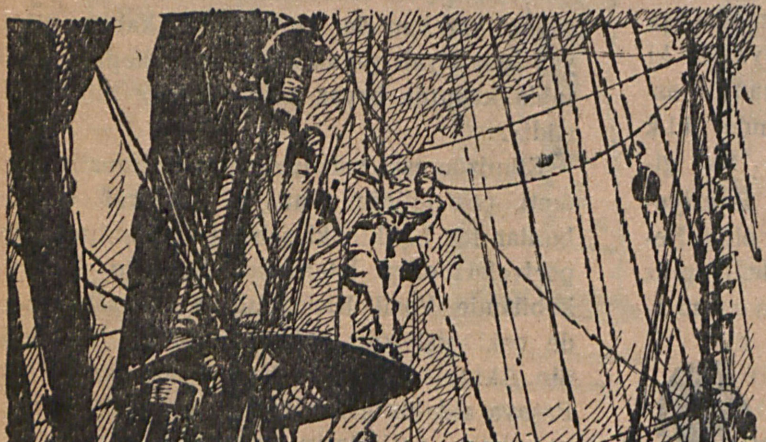
«Bahriyelilere mirîden verilen eşya arasında kırmızı yün kuşak 1908 meşrutiyetinde kalkdı. Birinci Cihan Harbinde de fes kaldırılarak bahriyelilere hususî bir serpuş kabul edildi ki çocuklara sünnette giydirilen takkelere benzerdi diye târif edebiliriz. Cumhuriyet devrinde şapkanın kabulü üzerine bahriyeliler de alman bahriyelisi kepinin benzeri bir kep giydi ki zamanımızda başlarında taşıdıkları kepdir.

«Bahriyeli üniformasında kış için siyah şayak, yaz için de beyaz keten kabul edildi, yaz için siyah şayaktan yapılan keplerin üst tabla kısmına beyaz ketenden bir kılıf geçirildi».

Elimizde eski bahriyeli kıyafeti üzerine kıymeti çok mühim olan iki fotoğraf vardır; bunlar ter bıyıklı iki şehbaz delikanlının boy portreleri olup İstanbulda Beyoğlu Caddeikebirinde Vasil Kargapulo Fotoğrafhânesinde çekilmişlerdir; sahhaf-koltukçu Nizameddin Aktüc vasıtası ile Keçecizâde İzzet Fuad Paşaya aid bir evrak tomarı arasında elimize geçmiştir; resimlerin arkasında kurşun kalemle «Rifat Beyin bahriye talebelerinden» ibâresi yazılıdır; bu iki bahriyeli gencin giyiminde fevkalâde şayânı dikkat hususiyet, pantalon yerine İskoçyalılar veya Yunanlı efzonlar gibi birer eteklik giymiş olmalarıdır; baldırlarında işlemeli tozluk, silâhlığında çifte tabanca ve işlemeli saltalarının köşesinde ayyıldız nişanı ve al feslerinde mavi püskül bulunan bu gençlerin hangi bahriye mektebinin talebesi oldukları ve resimlerin hangi tarihde çekiliği, muallim Rifat Beyin kim olduğu tesbit edilemedi. Bahriyemizde bu eteklikli kıyafetin pek kısa sürdüğü söylenebilir, belki de Kırım Harbi yıllarına rastlamış olacaktır. Ayni tomar içinde İzzet Fuad Paşanın da 7-8 yaşlarında iken bu eteklikli bahriyeli üniforması ile çekilmiş bir resmi vardır.

Bahriyelilerin beyazlar giymesi yazın müjdecisi, siyahlar giymesi de kışın habercisi bilinir; bahriyeliler 1 mayısda şapka beyazını takarlar, 15 mayısda beyaz ketenler giyilir. 1 kasımda da şapka beyazı çıkar. R. E. Koçu 1957 de «Her Gün» gazetesindeki yazısını bu münasebetle şöyle bitirmektedir:

«Bahriyeliler şapka beyazını 1 mayısda takarlar, beyaz formalarını da mayısın onbeşinde giyerler. Aman çocuklar beyazları giyin artık, havalar ısınmasa da sizi papatyalar gibi görür, bahar geldi diye hiç olmazsa avunur, aldanırız.. Bu yıl kış yakamızı hâlâ bırakmıyor, gider gibi görünüb geri dönüyor..».

Nüveydi Fütûh tâlim gemisinde bahriyeliler İkinci Abdülhamid devri

(Resim: S. Bozcalı)

İkinci Abdülhamid devrinde, basın ağzı ile «Donanmayı Heybet makrun» denilen Osmanlı Donanması Haliçde lenger üstünde yatmış, «lenger endâzı mehâbet» olarak dipleri midya bağlayıp âdetâ çürümeğe terk edilmiştir, çürümüşlerdir. Tâlim, yerinden. kıpırdamayan gemilerde icâbında bir gösteriş mahiyetinde kalmış, o devrin, meselâ «Resimli Mâlûmât» gibi mecmuaları için, «efrâdı bahriyenin talimleri resimleri» çekilmiştir. Bahriyeliler de şehirde gezip tozma ve bıçkınlık yolunda bol bol zaman bulmuşlardır. «Nüveydi Fütûh» adındaki yelkenli tâlim gemisi yılda bir sefer Marmaradan dışarı çıkmamıştır.

Ahmed Rasim İkinci Abdülhamid devrinde Galata Tiyatrolarının namlı kantocu oyuncu kızlarından bahsederken Bahriyelileri İstanbul halkından şöyle bir kalabalığın arasına katıyor:

«Tutkun mu aradınız? Alın size bir gürûh daha!.. Mektepli Efendilerden, Tophane lülecilerinden, gözü açılmamış mirasyedilerden, Haddehâne Beylerinden, nişanları kollarında birinci, ikinci sınıf tulumbacı reislerinden, Karagümrük, Edirnekapu, Balat, Sulumanastır, Samatya kopuklarından, Boğaziçi Dalyancılarından, Bahriye nerâtından, Nizâmiye çavuşlarından, askerî kanunlardan, Karadeniz uşaklarından, mavnacı, kürekci esnafından mürekkep bir gürûhi enbuh...»

Galatanın bu batakhane tiyatrolarından Amerikan Tiyatrosunda Küçük Amalyanın bir «Tayfa Kantosu» da bilhassa bahriyeliler tarafından coşkun takdirler, tekdir yerinde yere ayak vurmalar ve ıslıklarla karşılanırdı. Ahmed Rasim :

«Amalya, gemici rubası giyerek kasketasının kordelâsını uçura uçura sım sıkı pantalon ile çıkarak :

Kalkın tayfalar
Gemi yalpalar
İçelim şarab
Olalım harab

Kantosunu okudu mu kalkan kalkana!..» diyor (B. : Amerikan Tiyatrosu; Amalya, Küçük). Üstadın tarifinde de aşikârdır, Küçük Amelyanın bu kantoyu söylemek için sahneye çıkarken Frenk bahriyelileri üniforması giymesi hükûmetin Türk bahriyelisi üniformasının şerefini koruma yolunda koyduğu yasaktandır.

İkinci Abdülhamid devrinde Tophâne ketebelerinden halk şâiri Üsküdarlı Râzinin yazdığı bir «Bahriyeli Destanı» da geçen asır sonlarının bahriyelilerinin bıçkınlığı yolunda bir vesikadır :

Bu Râzii derbeder
Düşdü ummânı aşka
Dinleyin bu destânı
Tarzı edâsı başka

Sefinei aşkımda
Faryab idüb külhanı
Bahriye ocağından
Sevdim bir nevcivânı

Nevcivânım dilberim
Şehrimizin uşağı
Ucu yerde sürünür
Belinde al kuşağı

Ak uruba pek açmış
Gonce güller misâli
Güzellikde bulunmaz
Akran ile emsâli

Çakır gözler mestâne
Fesi yıkmış kaşına
Mızıkalı sibyandır
Girmiş onbeş yaşına

Kolda gezer şâhindir
Âfeti devran bıçkın
Sıdku vefâ bâbını
Yırtmış kitâbı aşkın

Meyhâneler hamamlar
Kahvehâne, bağ, çayır
O şuh içün tutuşmuş
Yanıyor cayır cayır

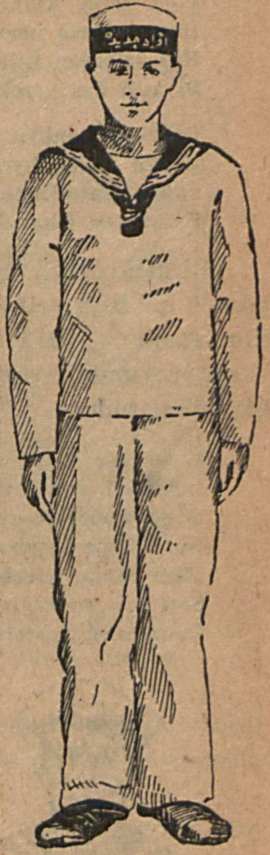
Bir çapayla bir rübab
Olmuş o şûha nişan
Kasımpaşa Kışlası
Mihriyle pertev efşan

Semti Horhor Çeşmesi
İsmi şerifi Ahmed
Sibyan mızıkasında
Çaldığı saz trampet

Bir davûdî sesi var
Hakkın lûtfu ihsânı
Bülbül olur okurken
Hele sabah ezânı

Târihini tesbit edemediğimiz bahriyeli kıyafeti (Resim: S. Bozcalı)

Birinci Cihan Harbi sonlarında bahriyeli (Resim: Hüsnü)

Kalkub abdest alırız
Cümlemiz seher vakti
Görenler melek sanur
Câmide o âfeti

Saf saf durur selâma
Çavuş onbaşı nefer
Her sabah mızıkayla
Kışla sancağı çeker

Cümlemiz bahtiyârız
Sâyei şâhânede
Kasdımız dua idi
Bu tarzı şuhânede

Sıra sıra zırhlılar
Lenger atmış pür heybet
Donanmâyi hümâyun
Timsâli şânı şevket

Gemilerde kışlada
Çiçek gibidir efrâd
Temizlik tendürüstlük
Olmuş bedenler pûlâd

Kat kat esvab çamaşır
Yaz ayrı kışın ayrı
Ana baba yapamaz
Evlâdına bu hayrı

Pilâv zerde kavurma
Hem baklava hem börek
Her sofradan kalkışda
El açıb dua gerek

Bahriyeli şanlıyız
Bıçkın delikanlıyız
Sultan Hamid çok yaşa
Kahraman Osmanlıyız

Birinci Cihan Harbi sonlarında Receb adında bir bahriyeli için çıkmış ve evvelâ bütün İstanbulu, 1918 bozgun yılında da bütün yurda yayılmış bir bahriyeli türküsü vardır, ilk kıt'ası şudur :

Gemilerde tâlim var
Bahriyeli yârim var
O da gitti sefere
Ne tâlihsiz başım var
Hani benim Recebim.. Recebim
Sarı lira vereceğim
Gelmezsen, anafora vereceğim

R. E. Koçu kahramanı Ahmed adında bir genc balıkçı olan «Aile Gazinosu» adındaki uzun hikâyesinde bu türkünün İstanbullular ağzında dolaşışını pek canlı tesbit etmişti (B. : Ahmed, Balıkcı güzeli; Receb, Bahriyeli).

Bahriyeli nefer üniforması, bilhassa kenarı beyaz geniş mavi yakası ile siyah, siyaha yakın koyu lâciverd şayakdan ve yaz için beyaz ketenden caket - blûzları o kadar güzeldir ki on dokuzuncu asırda Avrupada, Avrupadan gelerek de bizde, bilhassa İstanbulda, İstanbulun yüksek kibar muhitinde erkek çocukların tuvaletinde moda olmuştu. Geçen asrın ikinci yarısı ile asrımız başlarında Avrupa hükümdar hânedanlraında (başta İngilterede Hanover = Vindsor, Almanyada Hohenzollern, Rusyada Romanof hânedanları) 14-16 yaş arasında prenslere, pantalonu eteklikle değiştirerek küçük prenslere, bizde de ayni yaşlardaki paşazadelere, beyzâdelere bahriyeli nefer esvabı giydirilmiştir. Osmanlı hânedanı bu modada Avrupa hânedanlarından her nedense ayrılarak bu yaşlardaki şehzâdelere bahriyeli esvabı giydirirken civelek nefer kıyafetine ağır amiral üniformasını tercih

Zamanımızın bahriyelileri, Er ve Gedikli Erbaş Okulu talebesi
(Resim: S. Bozcalı)

Bahriyeli esvabı ile bir beyzâde
(Resim: S. Bozcalı)

etmiştir; Sultan Azizin en güzel oğlu Mahmud Celâleddin Efendinin onbeş yaşında iken fotoğrafla çekilmiş Amiral üniforması ile şirin bir bahriyeli resmi vardır.

1942 de Seksen altı yaşında ölmüş saraylı Bezmisafâ Hanım güzel prensin bu resmi için: «Çocuğun sebebi mevti oldu, nazar değdi, hastalandı, melekler misâli uçtu gitti» demiştir.

Birinci ve İkinci Cihan harblerinden sonra bütün dünya ile beraber bizde de zevkler değişti.

Evvelâ Birinci Cihan Harbinin felâketli yılları, İstanbulda harbi takip eden işgal zulmeti, sonra millî mücadelenin heyecanı çocuk giyim kuşamını düşündürecek vakıt bırakmadı. Cumhuriyet ile sulh ve huzur devri başlayınca da İstanbulun, yine moda tâbiri ile «yüksek sosyetesi» 7 - 11 yaşındaki erkek çocuklarına bahriye esvabı yerine Tirol dağlılarının şapka ve esvaplarını giydirirler; İkinci Cihan Harbi ile de havacı esvapları ve kepleri ve bilhassa kovboy esvapları ve şapkaları moda oldu, hattâ bazı aileler çocukların ellerine oyuncak tabancaları vermekde de tereddüd göstermediler.

Zamanımızda erkek çocuk tuvaletine o güzel ve temiz bahriyeli kıyafeti unutulmuş gibidir.

BAHRİYELİ (Hafız Hacı Râif) — Zamanımızın seçkin hâfız ve mevlidhanlarından; 1923 de Erzincanda doğdu, babası oranın eşrafından Alibabazâde Osman Riza Efendidir, validesi de Erzincanlı olup adı Edibe Hanımdır. İlk tahsilini Erzincanda Palandöken mektebinde yaptı; bu mektepte ulemadan Sâkıb ve Hüseyin Efendi hocaların rahlei tedrisinde okudu ve henüz 11 yaşında Kur'anı kerim hıfzını tamamladı; oğlunun bu yoldaki şevkini gören babası tahsilini ikmal için onu 1934 de o küçük yaşında İstanbula gönderdi; Büyükşehirde Hâfız Hacı Hasan Akkuş'dan tecvid ve mahârici hurûf tahsil etti; Yeraltı Camii hatibi Ali Efendi ile Fatih Camii şeyhülkurrâı Hacı İsmail Efendiden «Kıraati Aşire» yi ikmâl etti. Sarf ve nahivi de Sultanselim Camii imamı merhum Hâfız Bekir Efendiden tahsil etti, 1936 da on üç yaşında iken Fatih Camiinde, 1938 - 1941 arasında Sultanselim, 1945 - 1950 arasında da Kasımpaşa Camiikebirinde müezzinlik yaptı; bir müddet sonra bu sonuncu camie imam tayin edildi, 1950 de Kapalıçarşı Camiinin imamı ve hatibi oldu; 1952 de Hacca gitti. 1960 da Kapalıçarşı Camıindeki vazifesinde bulunuyordu.

Hafız Hacı Râif Bahriyeli (Resim: Behcet)

Hac yolunda dolaşdığı Cidde, Mekke, Medîne, Beyrut Şam ve Halep şehirlerinin selâtin camilerinde okuduğu Kur'an, huşû ile dinleyenleri kendisine hayran bıraktı, bu vesile ile Türk hafızlarının kıymetini vaktiyle bizim idaremizde olan Arab âlemine yeniden tanıttı.

Küçücek yaşından beri cehdü gayretinin eseri Kur'an ilminde sağlam bilgisine Allahın lûtfu olan billûr gibi bir ses refakat ettiği için şöhreti pek çabuk ışıyıp yayıldı. Halen Hâfız Raif Bahriyeli kısa dalga Ankara Radyosunda haftada iki gün ve uzun dalga Ankara Radyosunda da cuma sabahları Kur'an okur; İstanbul ve İzmir radyolarında okunan mevlûdlere iştirâk eder.

Mahfuzu olan Kur'anın âlî şânına lâyık ahlâkı hamide sahibidir. Arabca bilir, çok okur, bilhassa dinî ve tarihî eserlere düşkündür; şahsına aid en büyük masraf kapusu, kitaplara verdiği paradır; evli ve üç çocuk sahibidir.

Hakkı Göktürk

BAHRİYELİŞÜKRÜBEY SOKAĞI — Heybeliada sokaklarından; Gemicikonağı Sokağı ile Mehpâre Sokağı arasında uzanır, iki araba geçebilecek genişlikte, kaba taş döşelidir; Mehpare Sokağından yüründüğüne göre evvelâ sola, sonra sağa kıvrılır; kayde değer bir hususiyeti yoktur (Nisan 1952).

BAHRİYE MEKTEBLERİ — B.: Deniz Gedikli Erbaş Okulu; Deniz Harb Okulu; Deniz Lisesi; Deniz Ticaret Lisesi).

BAHRİYE MÜZESİ — (B.: Deniz Müzesi).

BAHRİYE NEZARETİ — Onaltıncı ve onyedinci asırlarda Akdeniz ve Karadenizde mutlak bir hâkimiyet kurmuş olan Osmanlı İmparatorluğunun bütün deniz kuvvetleri Ondokuzuncu asır ortasına kadar Kaptanpaşalık yahud Kaptanıderyâlık makaamına bağlı kalmıştı, Kaptanpaşa = Kaptanıderyâlar bu muazzam teşkilâtın hem en büyük idare âmiri, hem de Donanmanın en büyük kumandanı, Osmanlı Büyük Amirali idi; tarihimizde istisnâî hallerdendir, bazan sefere çıkan donanmaya, Kaptanpaşanın da üstünde salâhiyetlerle bir serdâr tâyin edilmişdir (B. Kaptanpaşa).

Kaptanpaşaların arasında isimleri cihan tarihine mal olmuş Barbaros Hayreddin Paşa, Kılınc Ali Paşa, Piyâle Paşa, Cezayirli Hasan Paşa, Çengeloğlu Tahir Paşa, Ateş Mehmed Paşa gibi büyük Türk denizcileri vardır (Bütün bu isimlere bakınız). Fakat Osmanlı Devletince bu yüksek makam, denizciklikde ihtisasa dayanan bir kumandanlıkdan ziyade Donanma ve Tersâne işlerini çevirecek idârî makam olarak görülmüş, bu makama tayin edilenler arasında denizcilik vasfı aranmamışdı; meselâ Barbaros Hayreddin Paşa gibi cihan târihinin en büyük bir amiralinin ölümünden sonra, saray hizmetinden devlet hizmetine yeni alınan ve ömründe bir kerrecik bir harb gemisine binmemiş olan Sokollu Mehmed Paşa Kaptanpaşa olmuştu.

Çok geç olarak ancak ondokuzuncu asrın ortasındadır ki Donanma ve Tersânenin idâri işleri ile Donanma Kumandanlığı, Büyük Amirallik yekdiğerinden ayrılmış, İdarî işler için bir Bahriye Nezâreti = Nazırlığı kurulmuştur. Evvelâ üçüncü Sultan Selim zamanında ihdas edilen bu nazırlığa ilk tayin olunan zât Moralı Esseyid Ali Efendidir. Bahriye nazırlığının bu ilk irticâ ihtilâline kadar devam etmiştir (1808) ve bu tarihde yeniden Kaptanpaşalık ihdas edilmiştir.

Bahriye Nazırlığı ikinci defa olarak 1867 de kuruldu ve Türkiyede Cumhuriyetin ilânına kadar devam etti.

Bir ara, 1876 da Kayserili Ahmed Paşanın ikinci defa bahriye nazırlığında bu yüksek devlet makamı yine «Kaptanpaşalık» adını aldı ise de ayni yıl içinde tekrar nezâret oldu.

Cumhuriyetin ilânında diğer nazırlıklar gibi Bahriye Nezâreti de «Bahriye Bakanlığı» adını aldı. Fakat bu bakanlık bütün milleti üzen ve tarihimize «Yavuz-Havuz Dâvası» adı ile geçen bir suiistimal skandali üzerine kaldırıldı, donanma kumandanlığı Genel Kurmay Başkanlığına, Donanma ve Tersânenin idâri işleri de ayrı bir dâire hâlinde Millî Savunma Bakanlığına bağlandı.

Kaptan paşalık ile beraber Bahriye Nezaretinin, İstanbulun pek canlı, hareketli, renkli bir semti olan Kasımpaşada asla unutulmaz hatıralar bırakmıştır (B. : Kasımpaşa).

Türkiyede Bahriye Nazırlığında 40 ve Bahriye Bakanlığında da 1 kişi bulunmuş olup isimleri ile vazifeye başladıkları tarihleri gösteren aşağıdaki cedvel İnönü Ansiklopedisinden alınmıştır :

1 —	Moralı Ali Efendi	1804 -	1808
2 —	Hakkı İsmail Paşa	19 mart	1867
3 —	Mahmud Nedim Paşa	8 mart	1868
4 —	Ferid Abdülhamid Paşa ...	11 eylûl	1871
5 —	Fosfor Mustafa Paşa	7 aralık	1871
6 —	Salih Paşa	29 ocak	1872
7 —	Moralı İbrahim Paşa	3 mart	1872
8 —	Ahmed Esad Paşa	1 ağustos	1872
—	Fosfor Mustafa Paşa 2. defa	12 ekim	1872
9 —	Namık Paşa	6 kasım	1872
10 —	Hüseyin Avni Paşa	3 ocak	1873
11 —	Hasan Riza Paşa	16 şubat	1873
12	Kayserili Ahmed Paşa	15 haziran	1873
—	Ahmed Esad Paşa 2. defa	28 ocak	1875
13 —	Rauf Paşa	26 mayıs	1875
—	Hasan Riza Paşa 2. defa ...	20 eylûl	1875
—	Namık Paşa 2. defa	3 ekim	1875
—	Hasan Riza Paşa 3. defa ...	22 eylûl	1875
14 —	Lofçalı Derviş Paşa	13 ocak	1876
15 —	Abdülkerim Nadir Paşa ...	20 nisan	1876
—	Kayserili Ahmed Paşa 2. defa	6 mayıs	1875
—	Rauf Paşa 2. defa	1 ocak	1877
16 —	Said Paşa	26 aralık	1877
—	Moralı İbrahim Paşa 2. defa	5 mart	1877
17 —	Hacı Ahmed Vesim Paşa ...	1 temmuz	1878
18 —	Rasim Paşa	1 şubat	1879
19 —	Bozcaadalı Hasan Paşa	12 ocak	1881
20 —	Ahmed Ratib Paşa	1 aralık	1882
—	Bozcaadalı Hasan Paşa 2. defa	3 aralık	1882
21 —	Celâl Bey	27 temmuz	1903
22 —	Hasan Rami Paşa	26 aralık	1906
23 —	Amiral Arif Hikmet Paşa ...	15 ağustos	1908
24 —	Amiral Hüseyin Hüsnü Paşa	27 ocak	1909
25 —	Ali Riza Paşa	14 Şubat	1909
26 —	Amiral Emin Paşa vekil ...	31 mart	1909
27 —	Emin Paşa piyade	22 nisan	1909
—	Arif Hikmet Paşa 2. defa ...	5 mayıs	1909
28 —	Amiral Halil Paşa	12 ocak	1910
29 —	Hakk Paşa sadırâzam, vekil	2 nisan	1910
30 —	Mahmud Muhtar Paşa	26 kasım	1910

31 — Salih Paşa	13 haziran	1911
— Mahmud Muhtar Paşa 2. defa	22 temmuz	1912
32 — Hurşid Paşa	14 ekim	1912
33 — Çürüksulu Mahmud Paşa	14 temmuz	1913
34 — Cemal Paşa	6 mart	1914
35 — Rauf Bey Orbay	14 ekim	1918
— Ali Riza Paşa 2. defa	23 kasım	1918
36 — Şakir Paşa	23 kasım	1919
37 — Avni Paşa	12 nisan	1919
— Salih Paşa 2. defa	21 temmuz	1919
38 — Esad Paşa Bülkat	14 mart	1920
39 — Kara Said Paşa	5 nisan	1920
40 — Hamdi Paşa	5 ağustos	1920
— Salih Paşa 3. defa	22 ekim	1920
41 — Ziya Paşa vekil	23 nisan	1921
— Salih Paşa 4. defa	13 haziran	1921
(İstanbulda Osmanlı Hükûmetinin sonu)	4 kasım	1922
BAHRİYE VEKİLİ		
İhsan Bey	31 aralık	1924
(Bahriye Vekâletinin kaldırılması)	2 kasım	1927

BAHRİYE, YENİBAHRİYE LOKANTA - MEYHÂNESİ — Galatada Rıhtım Caddesi üzerindeki Ziraat Bankası binasının arkasında Kemankeş Sokağında idi. 1938 de bahriyeden mütekaid Hamdi Bey adında biri tarafından işletilirdi, 1958 yılına kadar da ayni adamın uhdesinde idi. Son imâr faaliyetinde Karaköy Meydanı açılırken Kemankeş Sokağında da Karaköy Caddesi kavşağından bu meyhane - lokantaya kadar olan dükkânlar yıkılmış, etrafının günlük hayatiyeti kalmadığı için Bahriye de kapanmıştır.

Hamdi Bey rind görünür, müşterilerine «mürüvvetkârım, inâyetkârım» gibi kadim ıstılahlarla hitap ederek eski bir İstanbul çelebisi tavrı takınır, ramazanlarda dükkânında içki satıldığı ve eski tâbiri ile kerâhet vaktinde akşamcı meclisleri kurulduğu halde kendisi oruç tutar, namaz kılar; meygedesin akşamları sık sık kurulan yarân sofralarında şarkılar, gazelleri okunurken de hem sofraya hem de bu âlemlere iştirâk eder, musikide bilgi sahibi görünürdü; gedikli müşterileri ve kendi müstahdemleri tarafından ve muhitinde «Hamdi baba» diye anılırdı. Zannederiz ki Bostancı taraflarında otururdu; yıllarca köprüden Haydar Paşaya giden son vapurun yolcularından biri olmuştur.

İki bölüm bir meyhâne idi, süslüce cebhesi ve kapusu kemankeş sokağında idi, bir kademe gerideki Halil Paşa Sokağında açılan yerde arka kapusu vardı. Hemen her akşam tıklım tıklım dolardı. gedikli müşterileri iki kısımdı, biri okuduğunun sathında kalmış yarı münevverler; bir kısmı da bahriyeyi bir «Mektebi Edeb» bilip birincilerle ülfet ve muhabbet ederek irfan yolunda nakş almağa çalışan esnafın okur yazarı idi; çorabcı tasavvufdan, terzi Ömer Hayyamdan rahatça bahsedebilirdi. «Dün akşam Hamdi babada idik — yahut — Bahriyede idik» diye öğünenler çok görülmüştür.

Bahriye Lokantasını mutbağı kendi sınıf ve âyarındaki yerlerin muhakkak ki en temizi, iyisi idi. Bu bakımdan gördüğü rağbete lâyık idi.

BAHŞÂYİŞ ÇELEBİ (Kuyumcu) — Hadikatül Cevâmiin kaydine göre Lâleli Camii civarında Kuyumcu Mescidinin bânisi bir hayır sahibi; hayatı hakkında başka bir kayde rastlanamadı (B.: Kuyumcu Mescidi).

Bibl.: Hadikatül Cevâmi, I.

BAHŞİ (Süheylâ Muhterem) — Kadın muharrir ve şâirlerimizden; 1905 de İstanbulda Boğaziçinde Göksuda doğdu; pederi, İstanbul Yatı süvarisi merhum Albay Gelibolulu Mustafa Said kaptandır. Kendisi Lise mezunu olup bir müddet öğretmenlik de yapmıştır. Şiirleri mütareke yıllarında çok küçükken «Yarın» mecmuasında intişara başlamış, «Mus» mecmuasına yıllarca şiir vermiş, 1938, de «Çocuk Duygusu» Dergisinde şiirleri, hikâyeleri, «Aydemir» ve «Orta Asyada yenilmeyen kahraman» adlı çocuk romanları; 1939 da Eminönü Halkevinin yayınladığı «Yeni Türk» mecmuasında bir çok şiirleri çıkmıştır. 1944 senesinde «Bilmece» dergisinde bir çok terbiyevî yazıları, şiirleri çıkmıştır.

Süheylâ Muhterem Bahşi Çocuk Edebiyatındaki boşluğu görüp uzun yıllar Çocuk Edebiyatı ile de meşgul olmuş ve bu yolda da çok eser vermiştir.

On kadar şiiri de bestelenmiştir. 1945 senesinden beri «ev - kadın», «her hafta» mecmualarında bir çok şiirleri ve 1948 denberi de «Her Gün» gazetesinde kırktan fazla hikâyesi ve telif olarak: «Zehirli Hakikatler», «Kaatil», «Üç perde içinde Bir Ömür», «Melekler ve Şeytanlar» isimli romanları çıkmıştır.

Orta boylu, zayıf, kara kaşlı, kara gözlü, zaman zaman biraz asabî olan Süheylâ muhterem şiirlerini pek kolaylıkla yazmaktadır. Hece ve aruz karışık olarak, şimdiye kadar, beşbine yakın mıra' yazmıştır.

Hikâyelerini daima sürprizlerle bitirmeğe meraklı olup okuyucuları hiç ümid etmedikleri bir netice ile karşılaştırmak en büyük zevkidir.

Romanlarını da kolay yazar; — Eğer bir meziyet sayılırsa — silintiye az raslanır.

Romanları için daima sonu facia ile biten mevzular intihap etmesine rağmen kendisinin acıklı vak'aları dinlemeğe hiç tahammülü olmadığını söylemesi, muhakkak ki garip bir ruh tezadıdır. Sinemayı, tiyatroyu, kalabalık yerleri kat'iyyen sevmez. En büyük zevki kızı ile beraber baş başa geçirdiği saatlerdir. Ömrü münzeviyane geçmektedir, hemen kimse ile görüşmez, ve görüşmeğe mecbur oldukları ile de kat'iyen samimiyet teessüs etmez, lâübali olmaz.

Çay içmez. Fazla yorgun olduğu zamanlar kahve ve yazarken üst üste sigara içer.

Sevdikleri, çiçeklerden gül, yasemin ve kasımpatı ve renklerden mavi ile vişne çürüğü; sporlardan kürek çekmektir.

Bu değerli kadın yazarın 1950 yılından sonraki hayatı tesbit edilemedi.

BAHŞİŞ — Dilimize farscadan alınmış bir kelimedir; kökü bağışlamak karşılığı «bahş, bahiş» dir; bahşiş, belli bir ücret karşılığı görülen bir işden hoşnud kalınarak o işi görene pazarlık, târife veya narh icâbı ödenmesi gereken ücretten fazla gönülden gelen arzû ile verilen para demekdir.

Zamanımızda :

Aşçı dükkânında, lokantada, gazinoda, barda, liman vapurları büfelerinde hizmet eden çıraklara, garsonlara, varsa vestiyere;

Berberlerde belli tıraş ücretinden başka tıraş eden kalfaya, dükkânın çırağına;

Ayak ücreti başkası tarafından ödenmiş olarak bize bir mektup, paket, herhangi bir şey getirmiş olan el ulağına;

Terziden tamamlanmış esvabımızı alırken terzinin kalfasına, çıraklarına, yahud esvabımız yerimize kadar gönderilmiş ise getiren çırağa kalfa kalfa da unutulmayarak;

Hamamda muayyen hamam ücretinden gayri câmekânda hizmet eden natıra, içerde yıkayan dellâk'a, hamamdan çıkarken pabuccuya;

Taksimetrelerin kayd etdiği araba ücretinden gayri olarak meslekî edeb ve terbiye sahibi taksi şoförüne;

Bilmediğimiz bir semtde bir yer arar delâlet eden ve kılığından, kıyafetinden eli darda olduğunu gördüğümüz kimseye;

Bir otelde bir gece veya bir müddet kaldıktan sonra ayrılır iken vazifesini hüsni ifâ eden, ayrıca misafirin otelde kaldğı müddetce sipariş eylediği işleri koşa koşa gören otel hademesine, uşağına, kâtibine;

İkaametgâh ve iş yerimiz olmayan büyük binalarda asansörcüye;

Dâimî iş yerlerimizde hevesle hizmet eden kahveci çırağına, odacıya;

Beklediğimiz hayırlı haberi getiren posta müvezziine;

Gündeliği pazarlıkla tesbit edilmiş olup işimizi canla başla, iyi niyetle gören ve matlûbumuzun üstünde başaran ameleye, ırgada;

Bir yerden kalkıp giderken unutduğumuz her hangi bir şeyi arkanızdan koşub getiren ve kıyafetinden eli darda olduğu görülen kimseye;

Kaybettiğimiz çok kıymetli bir şeyi veya mühim bir parayı bulup muhtac olduğu halde iç etmeye tenezzül etmeyen, onu polise teslim eden veya yerimizi öğrenip bizzat getiren kimseye, kavuşduğumuz kıymetli şeyimizin veya yüklü paramızın değeri denginde;

Karda, buzda, çamurda yollarda bunalıp kaldığımız zaman elimizden tutarak bize yardım eden ve bizden bir bahşiş de uman kimseye; alelusul bahşiş verilir.

Bir de kadimden beri devam eden, gönülden bağış olmadan çıkarak anane hâline gelmiş olan bayram bahşişleri vardır (B. : Bayram). Bayram bahşişlerinde bahşişi almağa gelenler aranmadan uğrarlar: Sucu, çöpçü, bekci, postacı, bakkalın, kasabın, ekmekcinin çırakları, bağçıvan, yanaşma, uşak ve mahallenin katar katar olub dolaşan hiç tanımadığımız çocukları gibi.

Düğünlerde, sünnet düğünlerinde, cenâzelerde ücret diye bir şey konuşulmadan hasbî hizmet eden gurebâya, defin esnasında çağırılmadığı halde vazifeli hâfızlara katılıp Kur'an okuyanlara, cenâzede çelenk taşıyanlara bahşiş kabilinden bir para verilir.

Bir de bahşiş adı altında rüşvet vardır. Mühim bir iş üzerinde çabucak, hattâ mâkul zaman içinde tekemmül ettirilip elinize alacağınız evrâkı «Bugün git, yarın gelen» nekarâtı ile tâkibden usanmamak için meselâ filân

hademeye «Bir kahve içersiniz» diyerek verdiğiniz, işinizin kıymetine denk 20 lira, 30 lira, 100 lira, 500 lira gibi bir bahşiş ki üç ayda tâkib ile alamıyacağınız evrakı yarım saat içinde elinize getirir.

Bahşişin kıymeti, mânâsı gönülden bağış olduğu halde lokantalarda, gazinolarda ve emsâli müesseselerde masraf pusulasının yüzde onu nisbetinde bir mecburiyet hâline konmuştur, yâni bağış olmakdan çıkmış, munzam garson resmi olmuştur. Bu yüzde ondan garson vergisi ödendikten sonra ayrıca bahşiş bırakmayan fazla hesâbî kimseler garsonlarca asla hoş karşılanmaz, ikinci gelişlerinde hizmetlerinde bir istihsâl sezilir, lüks yerlerde dahi kaba muamelede bulunulur, en hafifinden yemek siparişlerini gaayet geç, kerhen getirirler. İstanbulda yüzde on garson resmi ödendikten başka garsona bahşiş bırakmak âdet hükmüne girmiştir. Hele içkili bir yer ise, garson da azıcık dilbaz, kaşı gözü de yerinde genç ise bahşişini ardında bir kasdı mahsus şüphesini uyandıracak kadar yüksek alır.

Bazan da servetleri ile, bilhassa kolay kazanılmış servetleri ile öylesine şımarmış, şımarıklığı azgınlık halini almış kimseler görülmüştür ki, meselâ 1942 yılında birinci sınıf bir içkili lokantada üç arakadaşı ile işret eden böyle bir türedi yüzde onu ile beraber 150 lira tutan sofra masrafını ödedikten sonra garsona 500 lira, vechen pek güzel bir çocuk olan ve masasının yanında hususî uşağı gibi emirlerine âmâde beklettiği garson yamağına 1.000 lira bahşiş vermiş, ve vestiyer kıza da 100 lira bırakmiştır.

Bahşiş yolunda hakları olduğu halde dâimâ mağdur kalan taksi şoförleridir. Her nedense İstanbul halkının büyük ekseriyeti şoföre bahşiş vermek şöyle dursun, taksimetrenin kaydettiği yol ücretini kuruşu kuruşuna ödemeye kalkarlar. 25 kuruş için münâzaa çıkaran zemâne beyefendileri görülmüştür. Bir içkili lokantada, bir barda sarhoş kafaya göstereceği için hesab pusulasını tarife dışın-

Geçen asır sonlarında İstanbulun yalı boylarında çalgılı bahşişciler
(Anonim bir gravürden O. Z. Çakaloz eli ile)

da fâhiş rakamlarla veya sofraya getirmediği şeyleri de yazarak gaddârâne dolduran ve yüzde onunu da bu tutardan ilâve eden külhânî garsona ayrıca bahşi kalenderî ile bahşiş veren bir adam, fırıl fırıl dönen kafası ile bindiği araba kendisini selâmetle evinin kapısına kadar götürdüğü halde, arabanın taksimetresine mikroskop üstünde uğraşan bakteriyoloğ dikkatiyle bakar, ve 25 kuruşunu arar (B. : Şoför; Taksi: Trafik).

Unutmamalıdır ki bahşiş, cömertlik denilen asâlet ve necâbet cevherine sahib olanlardan alındığı zaman mânâlıdır, kıymetlidir. Bahşiş üzerine şirin fıkradır :

İstanbul Darülfünunu lağvedilip yerine İstanbul Üniversitesi kurulduğu zamanlar isviçreli Prof, Malche mutehassıs teşkilâtçı olarak çağırılmış, mihmandarlığına da 1960 yılı başlarında vefat eden ve İstanbul Ansiklopedisinin sevimli muhibleri arasında bulunan muharrir Nâhid Sırrı Örik tayin edilmişdi. Rahmetli cimrice, lüzumundan fazla hesâbî idi. İsviçreli profesör ilk geldiği günler o zamanın şöhretlerinden ve Darülfünuna da çok yakın olan Bayazıddaki Eminefendi Lokantasına gider, yemekden sonra da dâimâ 2,5 lira bahşiş bırakır, o tarihlerde büyük bahşişdir, lokantaya her gelişinde garsonlar tarafından bir prens gibi karşılanır. Bir gün yemeğe mihmandarını da götürür, hesab görüp bahşişini bırakınca Nâhid Sırrı fransızca olarak: «Bu çok paradır, onda biri, 25 kuruş kâfidir» der. Profesör de mihmandarının sözünü tutar. Garsonlar fransızca, sözleri anlamazlar ama Nâhid Sırrının sillesine uğradıklarını anlarlar. Prof. Malche yalnız geldiği günlerde de artık hep 25 kuruş bırakmıya başlar. Lokanta garsonları suçsuz bildikleri bu yabancıyı yine eskisi gibi karşılarlar, fakat Nâhid Sırrı merhumdan müthiş bir intikam alırlar ki, bir hizmet boykotu yaparlar, Eminefendi lokantasında yemek yiyemez olur, geldiğinde yüzüne bakan olmaz, önüne çatal, kaşık, bıçak koymak vibi ilk hizmet dahi yapılmaz, bağırır, çağırır kulak verilmez, araya lokantanın sahibi Mâhir Efendi merhum girer, patronun tevbihleri de boykotu kaldıramaz.

İstanbulda şu garib hâdiselere de rastlanmıştır :

Köprüden Haydarpaşaya giden vapurda unuttuğu para çantasında 100.000 lira bulunan bir taşralı manifaturacı, çantayı bulub sahibine teslim eden bir nefere 50 kuruş bahşiş vermeğe kalkmışdır.

Bir gece evine dönerken çıplak ayağına çarpan bir büyük para cüzdanı içinde hepsi biner liralık olmak üzere 260.000 lira bulan ve sahibine götüren fakir çocuk İsmail Bagana, bahşiş şöyle dursun üstelik cüzdana geçirilmiş altın bir dolma kalemi çalmakla ittiham edilir (B. : Bagana, İsmail).

Eski esnaf nizamnâmelerinde bir gönül bağışı olan bahşiş üzerinde ehemmiyetle durulmuştur. Meselâ Sultan İbrahimin ilk saltanat yıllarında yapılmış bir esnaf nizamnâmesi ve narh defterinde hamam bahşişi üzerine şu maddeler yazılıdır:

Müşteri mürüvveten (bahşiş olarak) dellâk ve natıra akçe verdikde hamamcı ücreti mûtâdelerini yine vere.

Müşteri, hususen fukara ve misâfirin (yabancı) mürüvveten akçe vermedikce (bahşiş vermezlerse) dellâk ve natır akçe (bahşiş) taleb etmiyeler.

Ayni defterde berberler hakkında da şunlar yazılıdır :

Berberler adam başından bir akçe alalar, mürüvveten bir akçeden ziyâde verende (müşteri bahşiş verir ise) gül suyu döküb riâyet ideler.

Yeniçeri ocağının lâğvına kadar Osmanlı Hânedanının bir âhanesi olarak, aher yeni padişah tahta çıkdığında askere cülûs bahşişi verilirdi. Hazine darlığı yüzünden bu bahşiş verilemediği zamanlar büyük gulguleler kopardı (B. : Cülûs Bahşişi).

Eski mahalle tulumbacıları bayram bahşişlerini kendilerine mahsus bir gösteri ile toplarlardı. Üsküdarlı halk şairi Vâsıf Hoca İstanbul Ansiklopedisine verdiği pek kıymetli notlarda bu sahneyi şöyle tasvir ediyor:

«Adamlık esvaplarını giyerek çifte nekkare, klârinet ve darbuka gibi bir çalgı ile mahallelerinin kapularını dolaşıp bayram bahşişi toplarlardı. Bahşiş de ya fenerin yahut borunun içine toplanırdı (B. : Tulumba, Tulumbacılık). Boruya toplanacak ise su fışkırtan ucu tıkanır, para, borunun hortuma geçen ağzından atılırdı. Toplanan para da koğuşda paylaşılırdı.

Türk dostu Fransız Edibi Pierre Loti İstanbula geldiğinde bazan Fethiye Camii civarında Birinci Dâire tulumbasının reisi olan zatın evinde misafir olurmuş.. Bir misafireti bayrama rastlamış, Fethiyeliler de sabahleyin bahşişe gelmişler. Lotinin misafir olduğunu bilen polisler tulumbacıları, edibî rahatsız etmemeleri için önlemek istemişler.. Bunu pencereden gören Pierre Loti mütevâzı bir Türk efendisinin ev kıyafeti ile başında takkesi, sırtında patiska entari, ve çıplak ayaklarında şıpıtık mercan terliklerle kapuya koşmuş, eli ile işaret ederek polislerden tulumbacıların serbest bırakılmasını istemiş, ve uzatılan borunun içine de bir Napolyon (bir Fransız altunu) atmış.. Fethiyeliler de bu altunu hâtıra olarak tulumba sandıklarına mıhlamışlar...

On beş on altı yaşlarında bir çocuktum, her bayram namazını vatanım olan Üsküdarın bir camiişerifinde kılayım diye ahdettim. Cenabı Hakka hamd ederim, Üsküdarın büyüklü küçüklü bütün camilerinde Bayram namazı kılacak bir ömrü bu âciz kuluna nasip etti. Bir Kurban bayramı sabahı namazdan sonra Bahriye Nâzırı Koca Hacı Vesim Paşanın konağı önünden geçiyordum. Bahşişe gelmiş tulumbacıları gördüm. Paşa merhum saraya gitmek üzere büyük üniformasını giymiş kapuda duruyordu. Borunun içine bir altun bıraktığını ve kâhyasına:

— Koçlardan birini bu çocuklara verin!..

Dediğini gözümle gördüm, kulağımla işitdim..» (Vâsıf Hiç, 1951).

Eskiden İstanbulda ramazan gecesi sahur vakti bekciler tarafından, hemşehrilerinden peyledikleri bir davulcu ile beraber mahallenin sokaklarında davul çala çala dolaşarak bildirirdi; bekçiler yılın iki bayramında da bayram bahşiş ve hediyelerini, yine davulcusu ile beraber kapu kapu dolaşarak ve her kapuda bir münasip mâni okuyarak toplarlardı (B. : Bekci).

Bekçi mâni ve destanları, eski Cemiyet hayatı bakımından halk edebiyatında kendi başına zengin bir kaynakdır. Burada, muhtar Yahya Dağlı tarafından derlenmiş ve 1948 de C.H.P. Eminönü Halkevi kütüphane ve Yayın kolu tarafından neşredilmiş «İstanbul mahalle bekçilerinin destan ve mâni katarları» adlı eserden «Bahşiş Destanı» nı nakledelim:

Nâlesin gör cânü tenin
Bir bülbülüyüm gülşenin
Ben ne gedâyım sultânım
Söyleten lûtfundur senin

Medheylerim herdem seni
Kıldım fedâ cânü teni
Budur niyâzım sultânım
Bahşişle mesrûr et beni

Olalım bu söze kaail
Lûtfi Hüdâya yok hâil
Bekci kulun bekler beyi
Olmağa ihsâna nâil

Bekci su gibi akıyor
Fenere mumlar yakıyor
Bahşişi gelir dâim
Bekci yollara bakıyor

Bekçinin ağırdır başı
Ayağı görmüyor taşı
Bahşiş diye baka baka
Bekçiniz de oldu şaşı

Gülşeni dehrin gülüdür
Bağı cihan sümbülüdür
Lûtfunu ümid eylemiş
Bekçiniz ihsan kuludur

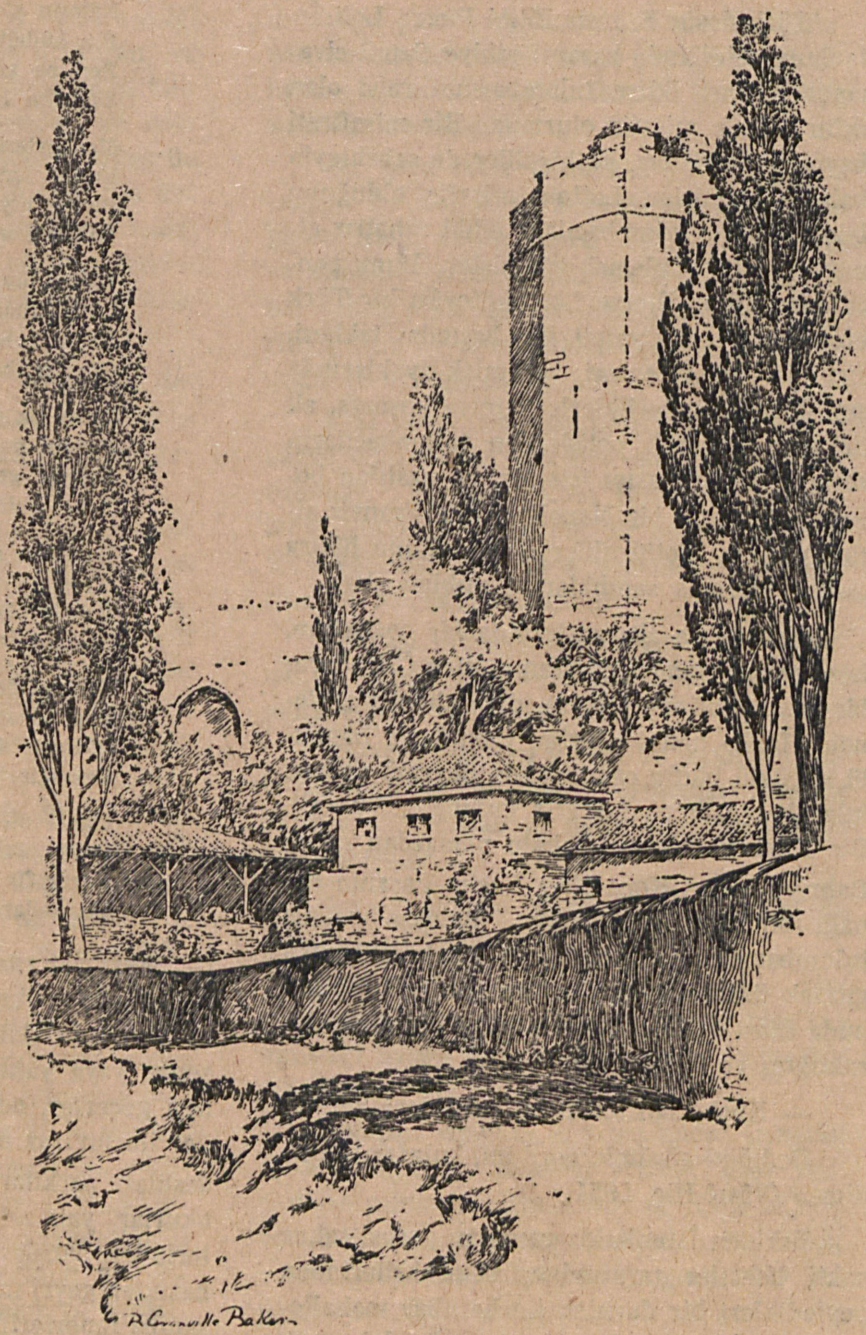
Hânei dil mâmur olsun
Dâim gönül mesrur olsun
Yarın 30 sohbet bâki
Bu kadarca ma'zur olsun.

Eski yaz ramazanlarında, kübera ve rical yalılarında bulunduğu için, Boğaziçi köylerini ayak takımı delikanlıları, çocukları iftardan sonra yaya yahud kayıklarla yalıların önünden geçerler, ud, keman, kemençe, darbuka, def ile bir saz takımı düzüb içlerinden güzel seslileri şarkılar, gazeller, mâniler, semâiler okurlar, yalı sâhibi ile iftara gelmiş misâfirlerinden bahşiş toplarlardı; içlerinde ayni tabakadan gayri müslimler dahi bulunurdu. Muşamba fenerlerinin ışığında âdetâ bir serenadcılar kafilesine benzeyen bu kayıkların geçmesi Boğaziçinin yaz ramazanlarına mahsus müstesnâ bir güzelliği olurdu. Ondokuzuncu asırda İstanbula gelmiş Fransız ressamı M. Dulong'un bu sahneyi tesbit etmiş güzel bir tablosu vardır.

Üsküdarlı Âşık Râzinin Samatyada Büyük Kuleli adındaki meşhur meyhânede hem patronun oğlu hem de miçoluk eden «Serkeş Vasil» adlı bir oğlan için yazılmış bir manzumesi bu «Bahşiş» maddesinde yakışık alır:

Bu meygede nicedir?
Gaayet dilnişin dedi.

Ya sen kimin oğlusun?
Koca keşişin dedi.
Koca keşiş kim ola?
Şu tezgâh nişin dedi.
Yüzündeki nur kimden?
Aksi güneşin dedi.
Yaşın hangi sularda?
On dört on beşin dedi.
İsmi şerifin sordum
Vasil serkeşin dedi.
Sen âfeti devransın!
Hak söz dervişin dedi.
Bir bâde ver elinle!
Kime içişin dedi.
Senin aşkına dedim!
Yaman gidişin dedi.
Dedim ne körpe yanak!
Kamaşmış dişin dedi.
Bir öpücük, istedim
Bahşişi peşin dedi.
Ayıptır bu lâf dedim.
Yüzümüz meşin dedi.
Ölürüm vermem dedim
Sürürüm leşin dedi.
Kapunda kulun olam!
Yok mudur işin dedi.
Lûtfet ayağın öpem!
Bulnmaz eşin dedi.
Öpdüm güzel ayağın
Hani bahşişin dedi.
Bir çeyrek altın verdim
Eksik verişin dedi.
Vuslatın niyâz ettim
Çöplükde eşin dedi.
Saysam şimdi bin altın?
Kır git kirişin dedi.
Çatarak kaşlarını
Gaayetle haşin dedi.
Yer yüzünde eşin yok
Şu sen gebeşin dedi.
Olsun artık ey sersem
Bu son gelişin dedi.

Captain B. Granville Baker'in İstanbul resimlerinden: Kazlıçeşmeden Yedikuleye gelirken

BAHTİYARLIK — Ahmed Midhat Efendinin «Letâifi Rivâyat» külliyatının onbirinci kitabı olan bu uzun hikâyenin adıdır. 1302 (Milâdî 1884 - 1885) de Kırkanbar Matbaasında basılmıştır. Mevzuu çocukça basit, o devirler için güya didaktikdir. Galatasarayı Sultanîsinden mezun iki arkadaşdan Şinasi, hayatını bir köye çekilerek münevver çiftçi olarak kazanmak ister, satın aldığı küçücük bir tarla ile hem muvaffak olur, hem de muhiti için faydalı adam olur; senaî Avrupaya ve Frenk hayatına meclûbdur, babasının köylerde geniş arazisi olduğu halde onları parça parça tasfiye eder ve Ömrü husran ile çırpınarak geçer, bedbaht olur.

Bu uzun hikâyede, ondokuzuncu asır sonları İstanbulunun tasviri bakımından hemen hiç bir şey yok gibidir; ancak bir kaç mübhem satır nakledebiliriz.

Galatasaray Sultanisi - «Bahsedeceğimiz mektep kadim Galatasarayının tahvili ile husule gelen Mektebi Sultanîdir. Mekteplerin ço-

ğalması, mekteplilik âlemi ne demek olduğunu, yani geceli gündüzlü mektepte bulunan çocukların yatakhane, yemekhane, dershane, teneffüshâne gibi yerleri hep ayrı idiğini ve her hanede oraya mahsus işler görülüp aksi görülemiyeceğini tafsil etmiyeceğiz. Şu kadarcık bir şey arzedelim ki yatakhaneler şakirdanın yalnız uyku mahalleri demek olup oralarda uzun uzadıya sohbet edilemez ise de birisinden diğerine kol yetişemiyecek kadar uzak olan karyolalarda şakirdler yattıkları vakit uykuya dalıncaya kadar yatak komşuları ile biraz konuşabilir. Vakıa bu dahi memnu olduğundan geceleri sabaha kadar yatakhâneyi bir ucundan öteki ucuna doğru mesaha edercesine aba terlikleri ile gezen mubassırlar karyolalar arasındaki her türlü musahabeyi men'e memur iseler de uykuya varıncaya kadar bazı ahbab çocukların teati edecekleri hükematı işitmemezlikten gelirler..».

«Mektebi Sultanî o zamanlar yeni tesis ve küşad buyurulmuş ve medih ve senası gerek payitahtta ve gerek vilâyatta cümle müştakin maarifi kulaklarını doldurmakta bulunmuş idi... Badema bu mektepten çıkanlardan maada kimsenin büyük adam olamıyacağı ve hele politika memurlarının bile bu mektepten neş'et edeceklerini işitince...».

Beyoğlunda Flam kahvehanesi — «Acaba karilerimiz unuttular mı? Flam «alev» mânasına olduğundan bir 'zamanlar» centilmenimiz Flam da alevi aldı!» tarzındaki zarafetler pek ziyade tahsin olunurlardı. Garibtir ki bundan altı yedi sene evvel Flam'ın kendisi dahi alev alarak dört duvardan ibaret kaldıktan sonra Dairei Belediye Beyoğlu büyük caddesinin tevsii maksadına mebni o muhterik duvarları dahi feda eylediğinden bina zemine beraber yıkılmış ve şimdi yerine güzel bir tuhafcı mağazası ve üzerine üç dört katlı bir hâne bina olunmuştur... Flam da bir hâne idi... Meselâ «Misafirhâne» denilidi mi, Flam'ın bir ismi söylenmiş olur. «Kahvehâne» denilirse bir ismi daha söylenmiş olur. «Meyhâne!», bu da bir isimdir. «Tiyatro hâne!» Bu da Flam'ın bir adıdır. «Muzika ve hânende hâne!..», Flam'ın iki ismini birden söylemiş oldunuz. «Kumarhâne!..», en mühim adlarından birini andınız. «...... hâne!..», daha ilerisine varmıyalım. Elhasıl Flam bir ateşi suzan idi (B. : Flam Kahvehânesi).

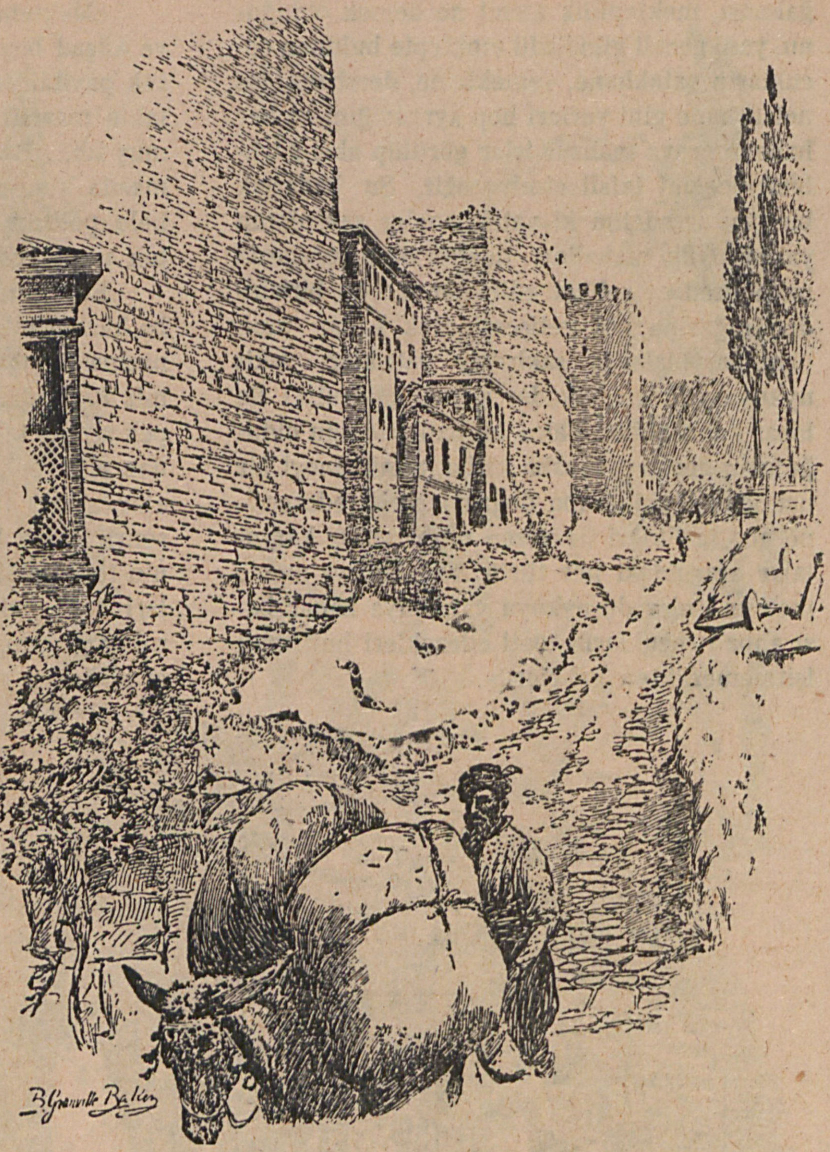

Captain B. Granville Baker'in İstanbul resimlerinden : Liman ve Galata

Taksim Bağçesi — «.. Derhal haber verelim ki o zamanlar Taksim bağçesi yeni küşad edilmiş olmakla bütün Beyoğlu halkının müracaatgâhı umumîsi olup öyle şimdilerde olduğu gibi o güzelim bağçede meydan yalnız tavus kuşlarına kalmamıştı. O tavuslara

bedel dilberler nazarı rûba olmakta idiler... Madam Terniye bağçeye girip de bir banko üzerinde oturur oturmaz gayet güzel giyinmiş uzun boylu gayet yakışıklı bir delikanlı derhal yanına gelerek kemali tazim ile selâm verdi..».

BAHTİYAR SOKAĞI — Şişlinin Gazihalâskâr Mahallesi sokaklarındandır. Süleymannazif Sokağı ile Kuyumcuirfan Sokağı arasında uzanır. İki araba geçebilecek genişlikde, kaba taş döşeli, iki kenarı yaya kaldırımlı, altmış adım kadar uzunlukta bir aralık sokaktır. Süleymannazif Sokağı kavuşağından girildiğine göre, sağ köşede, cephesi Süleymannazif Sokağında, yalnız zemini kâgir, üstü ahşap altı katlı Aydın apartmanı, yanında üçer katlı iki ahşab ev, sokak kapusu merdivenli iki katlı tuğla yapı bir ev, onun yanında dört katlı ahşap bir ev. onun yanında etrafı tahta perde ile çevrilen, içinde gâgir bir kulübe bulunan bir bağçe, İrfan Sokağı kavşağında, zemin katı gâgir, altı dükkân üstü üç katlı ahşap ev vardır.

Captain B. Granville Baker'in İstanbul resimlerinden: Edirnekapusundan Ayvansaraya inen yol

Yine Süleymannazif Sokağından başlıyan sol kola bakılırsa köşede beş katlı Gümüşel Apartmanı, yanında iki katlı ahşab ev, üçer katlı iki ahşab ev, altında bir sobacı dükkânı bulunan iki katlı kâgir bir ev, ve onun yanında da cephesi Kuyumcuirfan Sokağında olan iki katlı ahşab bir ev vardır.

Hakkı Göktürk

BAHTİYARYAN (Hımayak, eski ismi Civan) — Son yıllaardaa sık sık ismi geçen Ermeni ruhanilerinden. 1880 sıralarında Denek Maden'de doğmuştur. 1897 de Bahçecikteki Yüksek Ermeni Mektebinden mezun olmuştur. Bir müddet muâllimlikle meşgul olduktan sonra Birinci Umumî Harpten birkaç yıl önce ruhânî hayata girmiş ve bilhassa Bafra'da vazifede bulunmuştur. Bilâhare İstanbula gelerek önce Kartal, sonra da uzun müddet Kadıköy Ermeni Kiliselerinde vaizlik yapmıştır.

1949 yılı Mart ayında Patrik kaymakamı müteveffa Aslanyan Başpiskoposa karşı cephe alan gurupun önderliğini yapmıştır ve bu sebepten diğer ayakdaşları ile birlikte ruhânî vazifelerinden muvakkaten affolunmuştur. 18 Temmuz 1949 tarihinde partizanları arasında yapılan gayri meşru bir seçime de riyaset etmiştir. Ermeni ruhanîleri arasındaki ihtilâfın Eşmiadzin'e aksetmesinden sonra Kilikya Katoğikosu I. Karekin tarafından Eylûl ayının sonlarında Beyrutta yapılan muhakemeye di-

ğer üç şahısla iştirâk etmiştir. 1950 yılı Mayıs ayında Eçmiadzin Katoğikos VI ıncı Kevork tarafından verilen bir kararla diğer iki ruhanî ile birlikte bütün Ermeni Kiliselerinden tardolunmuştur. Yeni Patrik vazifeye başladıktan sonra gizlice afları için çalışmışsa da Eçmiadzin'den menfî cevap gelmiştir. Bunun üzerine bu meseleyi kendi aralarında halletmek için Patrikhâne ruhânî ve cismanî heyetleri 1951 Kasım ayında bir komisyon kurmuştur. Bu komisyon iki defa birer beyanname neşretmiştir bunlardan gayesinin ruhânîlikten tardolunmuş şahısları temize çıkarmak olduğu anlaşılmıştır. Bu vaziyeti gören Eçmiadzin Katoğikosu yeni ihtilâfların önünü alabilmeğe mecbur kalmıştır (1951 Aralık).

Bahtiyaryan eskidenberi İstanbul Ermeni basınında birçok makaleler neşretmiştir ve az çok belâgatli bir vâizdir.

Kevork M. Pamukciyan

Captain B. Granville Baker'in İstanbul resimlerinden: Anadolu Hisarında kale kapusu
(Kalenin bu duvarı ile kapu 1928 de yıktırılmıştır).

BÂHUR GÜNLERİ, EYYÂMI BÂHUR — Senenin en sıcak yeri günü için şark takviminde kullanılagelmiş bir tâbirdir, Hüseyin Kâzım Bey Büyük Türk Lûgatinde Bâhur kelimesinin arabca isim olub şiddetli hararet mânasına geldiğini söyledikten sonra «Ekser lûgat ehli bu kelimenin arabca asıllı olmadığına sahibdirler, Burhânı Kaatı' bu kelimenin aslını şüpheli gösteriyor» diyor; bu yedi günün de 19 Temmuz ile 26 Temmuz arası olduğunu kaydederek Nef'î'nin bir kasidesinden şu beyti alıyor:

Nesîmi tâzeler pejmürde olmuş berki ezhârı
Havâyi dilkeşi nevrûz eyler eyyâmı bâhûru...

Cumhuriyetin ilk yıllarında İstanbulda Kanaat Kütüphanesi tarafından itinâ ile hazırlanmış ve neşredilmiş Millî Nevsalde de şu malûmat vardır:

«Rumî Temmuzun 19 - 26 ıncı ve Milâdî Ağustosun 2 - 8 inci günleridir. Bâhur, Siriyus burcunda Kanikül adındaki yıldızın şark astronomları tarafından konmuş ismidir ki Arablar bu yıldıza Şârâyi Yemânî, eski Yunanlılar da Sırkus derlerdi. Kadim Yunan hükemasından İpokrat ile Romalı Plin: «Kani-

kül'ın doğduğu gün deniz kaynar ve şarab bozulur, safra artar, mahlûkata bir dermansızlık gelir» diyor. Bugünlerde hamama gitmeğe, yıkanmaya, bedeni temiz bulundurmağa dikkat etmelidir. Güneşin kızgın ışığı altındada gezmemeli, mideyi doldurmamalı. Birçok kişiler bâhur günlerinde denize girmemeğe dikkat ederler, rivayet olunduğuna göre o günlerde denize girilecek olursa insanın âzası, eli, ayağı, yüzü gözü alaca bulaca leke olurmuş. Bu bâhur günleri lekeleri asla giderilemez».

BAKAÎ EFENDİ — Onaltıncı asır ulemasından bir zat olup fâil veya fâilleri meçhul bir cinayetin kurbanı olmuş. Vak'a İstanbulda büyük bir teessür ve heyecan uyandırmıştı.

Bir ara Galata ve Üsküdar Kadılıklarında bulunmuş olan Bakâi Efendi halk ile temastan çekinir, inzivâyı şöhrete tercih etmiş, edib, şair, zarif bir zât idi. Üçüncü Sultan Murada şehzadeliğinde hocalık yapmış, devrin vezirlerinden çoğunun da hocasıydı. Fakat ne Sarayı Hümâyuna gider ve ne de eski talebe vezirlerinin eşiğini aşındırırdı. Hicrî 1003 yılı rebîülâhirinin sonlarında idi, (Milâdî 1594 aralık ayının sonları) bu kendi halinde âlim adamın fecî bir cinayete kurban olduğu haberi yayıldı. Kütüphanesinin yanındaki yatağında saçı, sakalı ve yüzü yanıp kavrulmuş, ölmüştü. Şamdan önünde mütalâa ile meşgul iken sakalının tutuştuğu, alevin saçlarını da alarak Bakaî Efendiyi öldürdüğü intibâını veriyorsa da bir cinayetten şüphelenildi; İstanbul halkı ağzında türlü dedikodu dolaştı, devrin müverrihi Selânikli Mustafa Efendinin de kaydettiği gibi bilhassa «avret ihânetidir» denildi; fakat suçluyu ortaya çıkartacak deliller bulunamadı.

Captain B. Granville Baker'in İstanbul resimlerinden; Marmara Surları, sur üstünde ahşab evceğizler

BAK AYNALI GERİZ ETSİN NAYİLE DÜETTOSU — İkinci Abdülhamid tiyatro ve balozlarının sahne yıldızı kantocu kızları arasında en namlısı Şamram'ın söylediği düettolardan; güftesi şudur:

Erkek — Bak aynalı geriz etsin Nayile
Şamram — Zevku sefa ideriz zurna ile
Erkek — Kara biberim şarkısını söyle
Şamram — (Bu şarkıyı söyler)
Erkek — Bugün zevku safa etmek
Şamram — Yok çalışmak körük çekmek
Şıngıl şıngıl zillerimiz
Şimdi başlar gerizimiz

Nihâvendden bestelenmiş bu düettonun bestekârı malûm değildir.

Bibl.: Nuhbei Elhan.

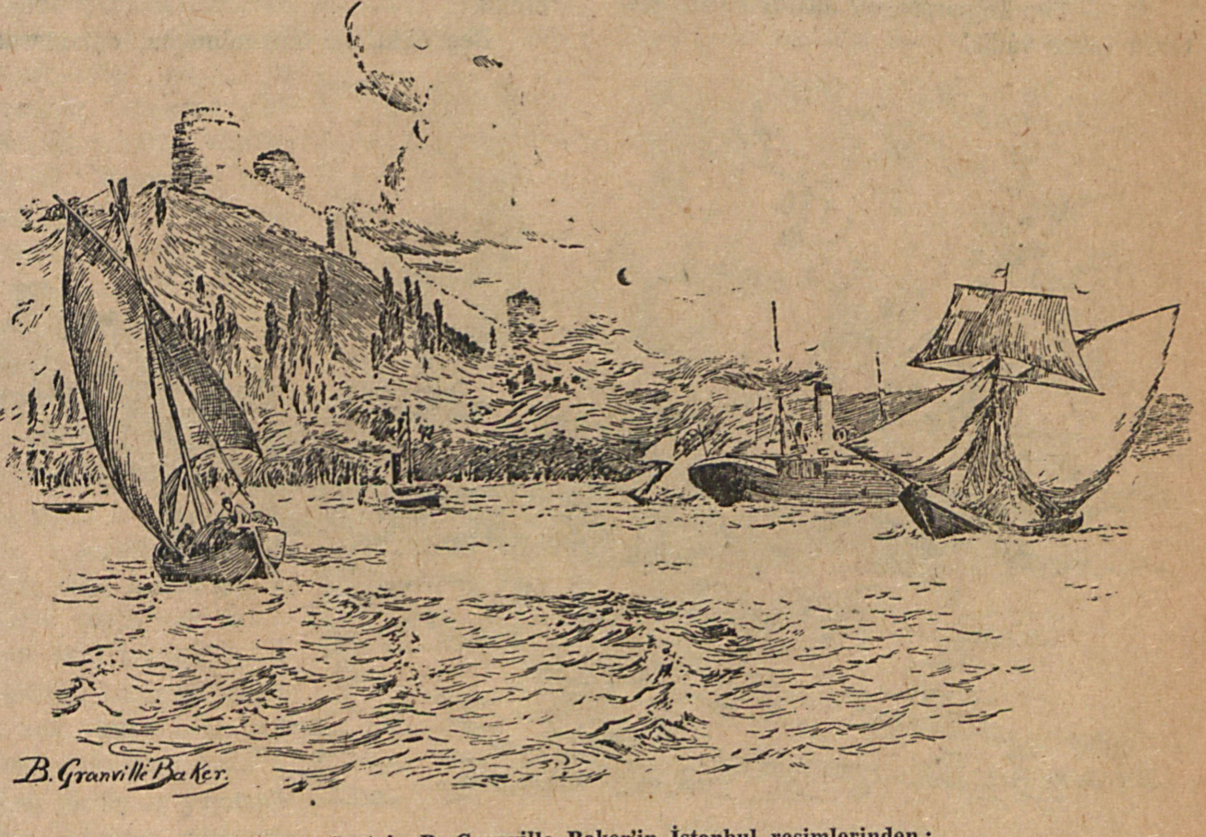
«Bak aynalı geriz etsin Nayile» düettosu

BAKER (Captain B. Granville) — Tahminen 1890 - 1900 arasında İstanbula gelmiş ve «İstanbul surları = The Walls of Constantinople» adı ile bir eser neşretmiş Amerikalı bir muharrir - ressamdır. Yaptığı resimlerden otuz adedini, yukarıda adı geçen eserinde metin dışı baskı ile neşretmiştir. hayatı hakkında bilgi edinilemedi; resimlerinden, gördüklerine sadık bir sanatkâr ve çok kuvvetli bir müşâhid olduğu anlaşılıyor ki bu resimler, yerleri geldikçe İstanbul Ansiklopedisinin sahifelerine de geçecektir:

1 — Marmara denizinden Sarayburnu ile Ahırkapu arası bir istanbul silueti.

2 — Karadeniz Boğazı ağzı, Anadolukavağında Ceneviz kalesi

3 — Anadoluhisarı

Captain B. Granville Baker'in İstanbul resimlerinden: Boğaziçinde Rumeli Hisarı

4 — Rumelihisarı

5 — Liman ve Galata Kulesi

6 — Kara tarafına uzanan iç kale duvarları boyu, Ayasofya - Cankurtaran yolu.

7 — Jüstinyen Sarayı

8 — Sahilsurları

9 — Mermer Kule

10 — Üzerinde Basil II. ve Konstantin IX. kitâbeleri bulunan Kemerli Kale kapusu

11 — Güney batıdan Altun Kapu

12 — Kuzey batıdan Altun Kapu

13 — Yedikule Kapusu

14 — Yedikulede Türk hisarlarının bir kısmı

15 — Teodos Suru, Belgrad Kapusu

16 — Teodos Suru, sur dışından bir harab kule

17 — Teodos Suru, sur içinden bir harab kule

18 — Mevlevihâne Kapusu

19 — Top Kapusu

20 — Üçüncü Askerî Kapu

21 — Likus = Bayrambaşa Deresi vâdisi, şimale bakış

22 — Sulukule

23 — Son İmparatorun düştüğü yeri gösteren Likus vâdisi

24 — Tekfur Sarayının hendekten görünüşü

25 — Tekfur Sarayı, Sur içinden görünüş

26 — Manuel Komnenos Kulesi

27 — Aya Kapu (Ayakkapusu, Saraçhane Kapusu)

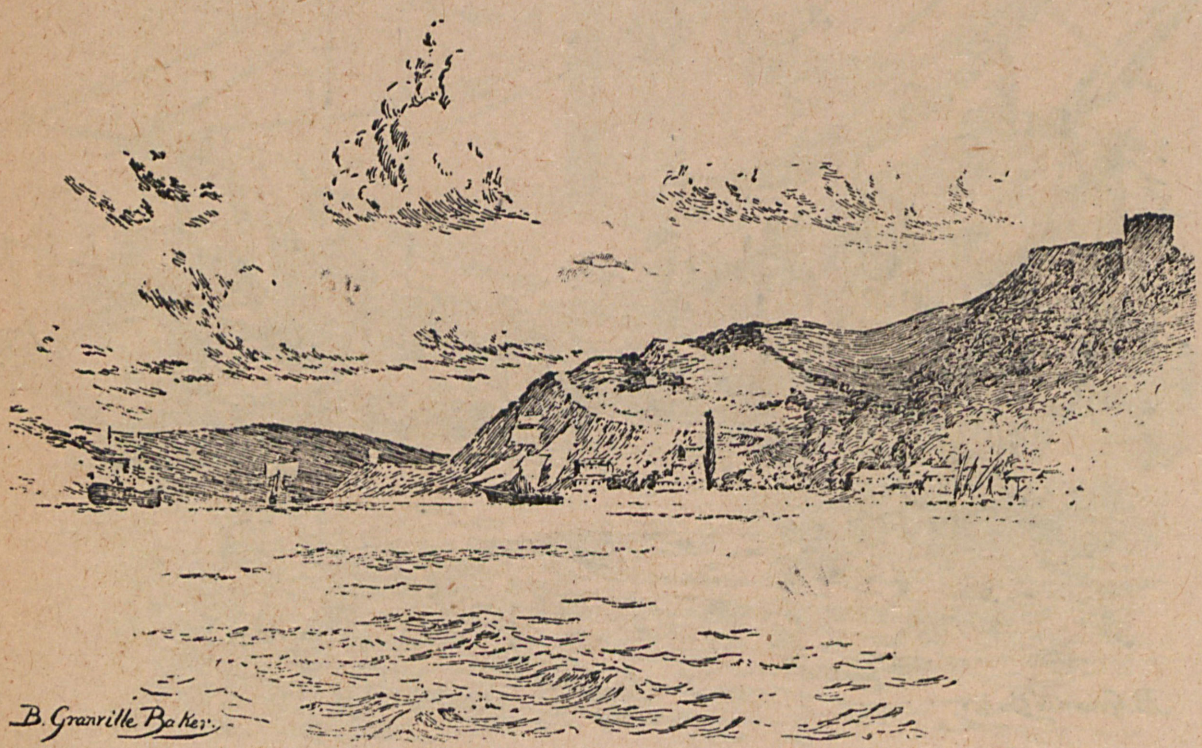
28 — Paleologoslar tarafından tamir edilen sur

29 — İsak Angelos ve Anemas Kulesi

30 — Fenerde eski bir ev.

BAKER (George) — İkinci Abdülhamid devrinin fevkalâde itibarlı tüccarlarından bir İngilizdir; kendi adına nisbetle anılmış olan mağazası bilhassa hazır esvabcılık ve manifatura - Tuhafiye üzerine zamanının en büyük müesseselerinden biri; müşterileri de İstanbulun zengin ve kibar takımı idi. G. Baker ayrıca Türkiye soğuk hava depoları tesis imtiyazını almışdı. 21 şubat 1905 de doksan üç yaşında öldü, nâşı Şirketi Hayriyenin 43 numaralı vapuru ile Haydarpaşaya geçirilerek oradaki İngiliz mezarlığına defnedildi. Cenaze merasiminde bir kısmı devlet hizmetinde olan bütün İngilizler, İstanbulun büyük tüccarları, padişah adına da bir yaver hazır bulundu.

Beş oğlu, iki kızı olmuştu, oğlanlardan

Captain B. Granville Baker'in İstanbul resimlerinden: Anadolukavağı üstünde Ceneviz Kalesi

üçü İngiltereye dönüp yerleşmiş, ikisi İstanbulda babalarının yanında kalmış ve müessesesini inkişaf ettirmeğe çalışmıştı. G. Baker pek küçük bir sermaye ile işe başlamış ve muazzam bir servet sahibi olmuştu. Taksimde yaptırtdığı ve bir saray ihtişamı ile döşediği bir kâşanede otururdu.

BAKICILAR — Türk Lûgati « bakıcı » için iki manâ kaydediyor: 1— Falcı, ceffâr, remmâl; 2— Hizmetçi, mürebbi, nazır; «bakıcılık» için de: «Mugayyebât bilmek dâvası, kehânet, keramet fürusluk» diyor.

Bizim bu maddede kastettiğimiz bakıcılar lûgatın falcı, ceffâr, remmâl dediğidir. İstanbulun günlük halk hayatında binlerce kişi tarafından daima aranmış olub, işleri Cumhuriyet devrinin başlarında kanunla yasak edilmiş olduğu halde hâlâ şurada burada gizli gizli çalışan; aynaya, evlerindeki kuyunun ayna gibi mücellâ sathına, yaktıkları tütsünün dumanına, içirdikleri kahvenin fincanda kalan telvesine, yaydıkları iskambil kâğıtlarının diziliş şekillerine, serptikleri kuru baklaların, çakıl taşlarının yayılışına bakarak istikbalden haber verenler, kaybolmuş veya çalınmış mücevherlerin, paraların yerini ve hırsızının eşkâlini görüp söyliyenlerdir. Zamanımızda ceffâr ve remmâl kalmamış gibidir (B.: Cifir, Ceffâr; Remil, Remmâl) artık bakıcı tâbiri de kullanılmıyor. Lûgat her ne kadar bakıcıya falcı diyorsa da bakıcı ile falcı arasında fark vardır, bakıcı aynada, kuyunun mücellâ sathında, yaktığı tütsünün dumanları arasında görmesi istenilen şeyi, o şeyin bulunduğu yeri, veya insanı gördüğünü söyliyerek konuşur; falcı ise kahve telvesinin, iskambil kâğıtlarının, kuru baklaların veya çakılların eşkâlinden, diziliş ve yayılışından mânalar çıkararak konuşur (B.: Falcılar; Çingeneler; Falcı çingeneler).

İstanbul Ansiklopedisine bu maddenin yazılması İkinci Abdülhamid devri ile meşrutiyet yıllarını çok iyi bilen ve bildiklerini kendine hâs çok şirin bir lâübalilikle nakleden aziz dostumuz Sermed Muhtar Alus merhumdan rica edilmişti. Üstadın bize tevdi ettiği satırlarla iktifa ediyoruz: «Bakıcı kendine hâs uydurduğu bir tekerlemeden püfler, müflerden sonra gözlerini tavana diker, kaybolan pırlanta yüzüğün yerini, yahut Beyefendinin elmas kol düğmelerini çalanın eşkâlini, gurbettekinden beklenen mektubun postada olduğunu, Paşa efendinin pek yakında vezir olacağını, Hanımefendinin bu bayram saraydaki muayedeye dâvet edileceğini, damad beyin havailikten vazgeçip kuzu gibi olacağını, baş kalfanın yanı kılıçlı bir kolağasına varacağını, evden kaçan halayığın balık ağları arasında oturduğunu, yani bir balıkçıya kaçtığını, küçük beyin kaybolan kuzusu için yalın ayaklı ve kara yüzlü adamın (yani ayvaz oğlanın) sıkıştırılmasını söylerdi. Bakıcıların en meşhuru tombalacık vücudü ile ördek gibi yalpalaya yalpalaya yürüyen ve dolaştığı konaklarda daima hürmetle karşılanıp gece yatısına kalması için de yalvarılan Üsküdarda

Sokak bakıcısı zenci bacı
(Warwic Goble'den O.Z. Çakaloz eli ile)

Toygar Tepeli Arziye Hocahanım idi (B. : Arziye Hocahanım).

«Hatırladığım diğer bakıcılar Mahmudpaşa Mahkemesinin bitişiğinde kuzgunî siyah Küpeli Arap, Sülüklüde Ali Hoca, Hobyarda aynaya bakan rumelili kadın, Aksarayda galatalı Hamdi Reisin babalığı Ak Arab, Selimpaşa Yokuşundaki çöpçü ahırlarında tanzifat onbaşısı Habeş Ömer... bir alay da Üsküdarda vardı.

«Nuruosmaniye Camiinin gerileri üfürükçü Hacı babalarla dolu idi. Karacaahmeddeki Miskinler dergâhındakilere muradların türlüsü için esmâ çektirenleri de unutmayalım...».

BAKIR, BAKIRCILAR — İstanbulun günlük hayatında teneke ve aluminyom kap kacak taammüm etmeden ev - mutbak eşyası tamamen bakırdandı; evlerin bakır takımları aile serveti olarak mühim kıymet taşırdı. Bakırcılarda İstanbulun büyük servet sahibi esnafı idi. Zamanmızda şehrimizin bakır esnafının yüzde doksanı Karadeniz yalısı halkındandır, fetihten beri böyle mi ola gelmiştir bilmiyoruz, bir kayde rastlamadık.

Geçen asrın sonlarına kadar bakırı hem levha haline getirirler, hem de levha bakırdan kestikleri parçaları boy boy kazan, tencere, kuşhane, sahan, tava, tas, leğen, ibrik, güğüm, bakraç, kova, maşraba, sini mangal, şamdan, buhurdan, gülâbdan kalıblarında dökerek bu kapları imâl ederlerdi. Sonraları bakır levhalar Avrupadan gelmeye başladı, yine Avrupadan muhtelif bakır eşyayı döğme yerine pres usulü ile yayma tamim etti; fakat döğme bakır kaplar preslerle yapılanlardan daha dayanıklı, daha geç delinir olduğundan döğme bakır kaplar hem daha pahalı, hem de halk katında daha makbuldür.

Zamanımızda terkedilmiş gibidir; eskiden bir kızla oğlan evlenerek yeni bir yuva kurduklarında, millî bir an'ane olarak yakın akrabalar, dostlar düğün hediyesi olarak daıma bakır takımı götürürdü; düğünlerinde hediye olarak gelen kazanlardan boy boy sinilere, tencere ve sahanlara, maşrabalara, kovalara varınca bu eşyayı ömürleri boyunca kullanırlardı. Bakır takımları bir Türk evinde öylesine bir kıymet taşırdı ki, kazanların etrafına, tencere ve sahanların dışına, sinilerin üste gelen yüzüne, kıymetli hattatların elinden çıkmış bereket, sıhhat, saadet yolunda Kur'anı kerimden âyetler yazılır, sahiplerinin isimleri hâkkolunur, bu yazılara yine döğme olarak türlü nakışlar ilâve edilir, bakırcıların çoğu da bu sanatkârane bakır eşyanın bir köşesine kendi adını yazmayı ihmâl etmezdi. İstanbulun antikacılarından Nureddin Rüşdü Büngül Bey merhum 1939 da neşrettiği «Eski Eserler Ansiklopedisi» adındaki eserinde «bakır» maddesinde şunları yazıyor:

«Eski devirlerdenberi kullanılan ve Anadoluda sağlamlığından kinayeten ölmezoğlu denilen herkesce malûm eşya yapılır. Bakır, halı ile beraber bir çeyiz eşyasıdır. Anadoluda kullanılan kalaylı bakırlardan maada yüklüklerde raflarda kızıl bakır takımları dururdu, bunu bir servet toplantısı addederlerdi; Harbı Umumîde köy köy ev ev gezen toplayıcılar bunlara da musallat oldular; Türk bakırları vapur vapur Amerikaya taşındı durdu, öyle ucuz fiatlarla elden çıktı ki, bugün anlıyoruz, meğer o güzelim eski döğme bakırlarımız iyi izâbe edilememesinden âdeta bir gümüş halitası imiş. Hattâ İkinci Mahmudun Kara beşlik dedikleri bakır parada tam 26 kuruşluk gümüş bulmuş, tesbit etmiştim. İşte bu yüzden bütün Anadolunun bakır serveti elden gitmiş ve sonradan kalaylı kısmı da elden çıkarak tenekeleşmiş bir hale gelmiştir.

«İşte bu döğme bakırdan bir tencere 2,5 okka, bir sahan 1 okka, bir mangal 15 okka gelirken fabrikalar teneke gibi bir bakırdan 100 gram bir tas, 300 gram bir sahan ve 500 gram tencere ve 1, 5 kilodan mangal imâline başladılar; bu yeni bakır takımları hafifliği bakımından kullanışlı, fiatça da ucuz olmakla beraber bakırın Türk ailesinde bir servet olması meselesine artık hâtime çekmiştir.

«Gelelim antika kısmına (yani İstanbul antikacılığında bakır maddesine), Artık oğulları devrinde Musul ve Bağdadda yapılan bir kazan, bir şamdan, Gassânîler devrinde şamda yapılmış bir bakır şamdan, Mısır Memlûkleri devrinde yapılmış yazılı ve işlemeli bir bakır şamdan, Mısır Memlûkleri devrinde yapılmış yazılı ve işlemeli bir bakır kap, Himyerîlerin Yemende yaptıkları resimli çakmalı bakırlarının bir adedinin yüz İngiliz lirasına satıldığı vakidir. İstanbulda ajur işlemeli buhurdanlar, kabartma üzüm motifli leğen ve ibrikler ve daha başka desenlerde kalemli bir

tarzda yapılan ve bilâhare civa yaldızı ile altunlanup tombak namını alan avâniden de bir leğen ibrik 500 liraya, bir buhurdan, gülâbdan 100, 150 veya 200 liraya satıldığı vakidir. Hâlen Amerikalılar eski kalaylı bakırlarımızı, silindirle kalayını çıkararak kızıl bakırları memleketlerine götürmekte berdevamdırlar. Gazetelerde bu hususta makaleler yazdım, merhum Ahmed Rasim de bir kaç makale yazmış ise de, verakı mihri vefâ gibi okuyup dinleyen olmamıştı.

«Tombak kısmı ise İstanbulun agniyâ konaklarında, çorba tasından, kuzu leğenlerinden, leğen ibriğine kadar sofra takımları pırıl pırıl altun gibi parlarken her nasılsa bodrumlara atılmış, ve çarşıda o kadar ucuz satılmıştır ki bunları toplayıp izâle ederek altunlarını almağa savaşanlar bile olmuştur. Sonradan meraklılar, koleksiyoncular tarafından tombaklar) yeniden toplanmağa başlanmış ise de, çoğu Amerikaya götürülmüş olduğundan pahalı satılmakta, arayanlar da her cinsini bulamamaktadırlar. Şimdi bir tas ve bir sahan yirmişer liraya, sitil 30 liraya, bir leğen ibrik yüzlerce liraya satılmaktadır. Hattâ bir zarf, iyi olmak şartiyle beş lira etmektedir. Beş on sene evvel (1920 - 1925 arası olacak) Evkaf Müdüriyetince okkası 30 kuruşa satılan parçalardan 50 dirhemlik bir micmeré (mecmer, buhurdan, tütsü kabı) 1 liraya alıp 15 liraya, ve 2,5 liraya aldığım iki okkalık bir bakır şamdanı 100 liraya sattığımı söylersem hayretler içinde kalırsınız. İşte böyle baştan sonuna kadar bilgisizlikle, gafletle satılıp Amerikaya Avrupaya gidenlerin hesabını ancak Allah bilir.

«Velhasıl bakır alâtına hangi cebheden bakar isek bakalım memleketin büyük bir servetinin heba olup gittiğini görürüz. Buna bir misâl: Bir gün Fatih civarında taşınmak üzere kapu önüne çıkarılan eşya arasında gördüğüm bir leğen ibriği sahibesine göstererek:
— Bunu eğer satmak isterseniz 100 liraya alırım!.. deyip adresimi vermiştim. Ertesi gün bu leğen mağazama kadar geldi, fakat nasıl bilir misiniz? Zavallı kadın leğenin böyle kirli olarak çarşıya gitmesini muvafık bulmıyarak kum vesaire ile ova ova, sürte sürte kıpkızıl bakırını çıkarmış, yaldızının tabiîliğini bozmuş ve 120 liraya satacak yerde 180 kuruşa satarak bilgisizliğinin cezasını çekmişti, çünkü yaldızlı bakırla yaldızsız bakır arasında müthiş bir fark olduğunu bilmiyormuş. Bunlardan pek çokları elimden gelip geçmiştir. Hattâ bir küçük bakır şamdanı 1000 liraya, kalaylı bir kilise leğenini 400 liraya sattığım olmuştur. Şimdi ise:

Dam akar şakır şakır
Tamtakır, kızıl bakır..».

Nureddin Büngül Bey merhumun kaydettiği satış fiatları 1939 yılı ile ondan evvelki tarihlere aiddir.

İstanbul bakırcıları hakkında çok mühim bir kayde Câbi Said Efendi Vekayinamesinde rastladık; Üçüncü Sultan Selim Devrinden bahsederken «bakırcı esnafının bir mühim vazifeleri de tersanei âmirede inşa edilen kalyonlara bakır kaplamaktı» diyor. Anlaşılıyor ki o ahşab hab tekneleri dıştan bakır levhalarla kaplanarak bir çeşid zırhlı gemi oluyormuş. Bakırcılar hakkında Osman Nuri Ergin' in mühalled eseri «Meclei Umûri Belediye» de bazı kayıtlar vardır; meselâ:

Hicrî 1242 (Milâdî 1826 - 1827) esnaf nizamnamesinde bakırcılara aid madde:

«Bakırcı esnafının ustaları cümleten taahhüd etmişler, kâhyaları vasıtasiyle yeni bakırın beher okkasından 8 para, köhne bakırın beher okkasından da 6 para ihtisab (belediye) harcı ödeyeceklerdir».

Bakırcılar hakkında çok daha eski bir vesika da Ahmed Refik Bey merhum tarafından «Onuncu hicrî asırda İstanbul hayatı» adındaki eserinde neşredilmiştir; İstanbul kadısına hitaben yazılmış olan Hicrî 26 rebiulevvel 976 = Milâdî 22 Eylûl 1568 tarihli İkinci Selimin bir fermanının bugünkü yazı dilimize çevrilmiş sureti şudur:

«İstanbul Kadısına hüküm ki:

«Bakır ve avadanı işleyenler Divanı Hümâyunuma gelip bazı tüccarların İstanbulda bulunan bakırı alıp yukarı tarafa (Rusyaya, İrana) iletmekle İstanbulda bakır bulunmayub bakırcı esnafı sıkıntı çektiklerini bildirdiler. İmdi yukarı tarafa bakır verilmesine emrim yoktur. Buyurdum ki bu babda gereği gibi mukayyed olup İstanbuldan bakır cinsinin gerek yenisi gerek eskisi yukarıya giden tüccar taifesine ve tüccardan gayri kimselere aslâ satılmıyacaktır. Bunlara bakır aldırmayub def eylesin. İskele ve Gümrük Eminlerine ehemmiyetle tenbih ve tekid edesin ki emrişerifime muhalif bakır alub yukarı canibe

iletmek için iskeleye varub geçirmek istediklerinde bakırını müsadere idüb sahiplerini haps idüb Divânı Hümâyunuma bildiresin».

Bu ferman, Nureddin Rüşdü Büngül'ün yana yakıla anlattığı Türkiyeden ve dolayısiyle İstanbuldan mamûl bakır kaçakçılığının daha onaltıncı asırda başlamış olduğunu göstermektedir.

Kalaycılar eski esnafın nizamnamelerine göre bakırcı esnafına yamak esnaf kabul edilmişdi. Orduyu hümayun sefere çıkarken, yahud Şehzadelerin sünnet düğünlerinde, şehzade ve Sultanların doğumları münasebetiyle yapılan şenliklerde Ordu ve ordu esnafı alayları veya sadece esnaf alayları tertip edildiğinde kalaycı esnafı yamağı oldukları bakırcı esnafı peşinden geçerdi.

Onyedinci asrın büyük Türk seyyahı ve muharriri Evliya Çelebi Dördüncü Sultan Muradın pek tantanalı ordu - esnaf alayını bütün tafsilâtı ile naklederken son derecede garibtir ki bakırcılarla kalaycılardan bahsetmiyor. Bizim müracaat ettiğimiz bu mühim eserin Ahmed Cevdet Bey baskısıdır; bu baskının yazma nüshaların birinden dikkatsiz istinsah edildiği malûmdur, adı bilinmeyen müstensihin bakırcıları atlamış olması da muhtemeldir, maalesef Evliya Çelebi Seyahatnamesinin İstanbul kütüphanelerindeki yazma nüshalarını tetkik imkânını bulamadık. Evliya Çelebi, eserinin yukarıda bahsettiğimiz baskısının 579 uncu sahifesinde Tuğ dövmeciler esnafı ile kalay dövmecileri esnafından bahsetmektedir. Bu arada bakırcıları, bakır döğmeci esnafını unutması bize pek garip görünür.

Şehzadelerin sünnet düğünleri veya şehzade ve Sultanların doğum şenlikleri münasebetiyle İstanbul esnafı padişah huzurundan takım takım geçerlerken sünnet olan şehzâde veya şehzâdelere, doğan şehzade Sultana aralarında para toplıyarak kıymetli hediyeler takdim ederlerdi. 1720 yılında Üçüncü Sultan Ahmed iki oğlunu onbeş gün onbeş gece süren bir düğünle sünnet ettirdiğinde İstanbulda en büyük esnaf alaylarından biri yapılmıştı; bu alay düğünün altıncı günü başlamış onbirinci gününe kadar altı gün devam etmiş ve bütün, İstanbul Esnafı şehzadelere hediyelerini sunmuşlardı; bu arada bakırcılar ve kalaycılar esnafı düğünün dokuzuncu alayını göstermiş, kazancıbaşı eli ile şu hediyeleri vermişti ki şehzâdelere nasıl bir hazine toplandığı hakkında aydın bir fikir verebilir: 7 okka ağırlığında üç gümüş sini, 3 gümüş maşraba, gümüş gülâbdan ve gümüş buhurdan.

Zamanımızda bakırcı esnafı, değişen cemiyet hayatı ve kuvvetli rakipler karşısında bunalmış bir haldedir; İstanbulun günlük hayatında eski parlak mevkilerini tamamen kayıb, hattâ Türk bakırcılığı son devrini yaşamaktadır.

Düğünlere hediye olarak bakır eşya yerine Avrupa mamulâtı biblolar, vazolar götürülmektedir. Bir bakır sahancığı gaz bezine sarıp götürmek ancak dar gelirlilere kalmıştır. Evlerimizi alüminyom mutbak eşyası istilâ etmiştir. Bakır çamaşır kazanları, bakır aşûre kazanları satılmış, bir kısım evlerde çamaşır kazanının yerini çamaşır makinaları, bir kısım evlerde de gaz tenekeleri almıştır, suyu gaz tenekesinde kaynayan çamaşırlar da bakır çamaşır leğenleri yerine çinko leğenlerde yıkanmaktadır.

Ağır bakır tavalar da öylesine unutulmuştur ki bakırcılarda aransa dahi bulunamıyor, sipariş üzerine yapılıyor. Düdüklü tencereler ancak an'anelere sadık ve dil ile damak lezzetini kaybetmemiş evlere girmemiştir; bir bakır tencerede ağır ağır pişen yemeğin lezzetini, değil, bir ayağı sokakta bir ayağı evinde İstanbul kadını yemeğin çabuk, ama yalapşap piştiğini bildiren düdğün kendi evinde de ötmesini düşünmektedir.

Tombaklar antikacı dükkânlarında ve snob salonlarının vitrinlerindedir; buhurdan ve gülâbdan şöyle dursun buhur ile gülsuyu unutulmuştur. Gülsuyu zengin kâşanelerinden kulübemsi evceğizlere varınca, cam şişeler içinde ancak cenaze levazmatı arasında girmektedir. Bir kısım gurebâ bir çeşid yemeğini tenceresinde pişirip kapağında yemekte, bir kısım agniyâ ve küberâ da bu mutbağını kapamış, lüks lokantaların gedikli müşterileri olmuşlardır.

İstanbul Sebillerinin hemen hepsi susuzdur, zincirli ve parıl parıl kalaylı taslar, ancak bilenlerin hayalindedir. Evine aldığı terkos suyunu ölmüşlerinin ruhunu şâdetmek için sokak duvarının bir yanına yaptırdığı hayır lülesinden akıtanlar, zincirin ucuna temizce bir konserve tenekesi raptetmişlerdir.

Evlerimizdeki bakır hamam tasları, saklayabilmiş olanların elinde antika yadigârlar arasındadır, ayak takımından kadınlar Çarşı Hamamına giderken boğçasına tas koymaz, hamamın tası ile yıkanır, orta tabaka hanımları da, artık hamam boğçası taşıyan halayığı olmadığı için Vinileks' den çantasına ana yadigârı ağır ve bakır tasına hafif bir aluminyom tas koymağı tercih ediyor. Bu hanımlardan bir kısmı ile hanımefendiler ise Çarşı Hamamı yollarını çoktan unutmuşlar, evlerinde veya apartmanlarındadaki banyolarda yıkanmaktadırlar.

Çarşı Hamamlarının bakır taslarına gelince, tas nedir ki, Türk yapı sanatının yüz akı koca koca şaheser hamamlarımız yok olmuştur; kimi tapusunu cebinde taşıyan gafilin hırsına kurban olmuş, depo haline, fabrika - imalâthane haline sokulmuş, kimi sinema olmuş, soğukhava mahzeni olmuş, kimi de şehrin imârı yolunda yok olmuştur: Hepsi birer yapı şaheseri Saraçhanebaşında İbrahimpaşa Hamamı, Aksarayda Muradpaşa ve Tevekkül Hamamları, Galatada Yamalı Hamam, Fındıklıda müfti Hamamı, Beşiktaşta Barbaros Hayreddinpaşa Hamamı böyle yok olmuşlardır (B. : Hamam).

Bakır kuzu leğenleri, bakır kebap leğenleri, bakır Süleymaniye mangalları, bakır şamdanlar, bakır güğümler, bakır siniler hepsi hepsi tarihe intikal etmişler.

Yalnız bakır üstünde bu yok olan eşyayı, bir cemiyetin medenî tekâmül yolunda terk etmeğe mecbur olduğu şeyler olarak kabul etmeliyiz. Hiç şüphesiz ki artık bir bakır sininin etrafında bağdaş kurup yahut diz çöküp yemek yiyecek değiliz. Fakat o bakır sinilerden en güzelinin odamızın bir duvarını tezyin edecek güzel bir şey olduğunu idrâk etmemiz lâzımdır.

BAKIRCILAR CADDESİ — Bayazıd Nahiyesinin Bayazıd Mahallesi ile Süleymaniye Elmaruf Mahallesi arasında sınır teşkil eden, ve Bayazıd Meydanından Üniversitenin avlu duvarı ve bu duvarın altındaki bakırcı dükkânları boyunca dümdüz uzanarak ilk köşe başında sona eren ve İstanbul halkının büyük ekseriyetinin malûmu olan bir caddedir; bir yabancı tarafından çoluk çocuk müstesna kime sorulursa yeri tarif edilir. Bayazd meydanından yüründüğüne göre bitiminde, Büyük Kapalıçarşının çadırcılar kapusundan gelen çadırcılar caddesi ve Üniversite avlusunun doğu duvarı boyunca Fuadpaşa Caddesi ile bir üçyol ağzı yaparak bağlanır.

Üç araba rahat geçebilecek genilikte ve paket taşı döşelidir. Sağda Sahhaflar Çarşısı ile Bayazıd umumî kütüphanesine giden Bayazıd İmâreti Sokağı ile kavuşağı, ve bu kavuşağın köşesinde Dişçi Mektebi vardır; mektebin şimâl yan cebhesi bu Bakırcılar Caddesine bakar; üç katlı olan bu büyük bina caddenin sonuna kadar devam eder; bu bakımdan Bakırcılar Caddesi, altlarında birer sıra dükkânlar bulunan Üniversitenin avlu duvarı ile Dişçi Mektebi arasından geçer diye de tarif edilebilir.

Dişçi Mektebinin altında köşebaşında, cebhesi İmâret Sokağında harabiye terk edilmiş ondokuzuncu asır yapısı büyük bir çeşme vardır, susuz, lülesi kopmuş, Ayna taşı ve etrafı kabartmalarla müzeyyen, tamir edildiği takdirde bulunduğu yeri süsleyecek bir hayır eseridir. Bayazıd Camii gibi büyük bir ibâdethâneye yakınlığı düşünülürse tamiri ile ihyası büyük hayır olur.

İstanbulun son imâr projesinde Dişçi Mektebi de yıkılacak binalar arasında istimlâk edilmiş ve altındaki dükkânlar boşaltılmıştır. Demir kepenklerin hepsi inik olup caddeye hazin bir kasvet çökmüştür.

Sol kolda, Üniversite avlu duvarının altındaki dükkânlara gelince, yakın istikbalde ne olacakları bilinemez; 1960 yılı martında çift rakamlı kapu numarası taşıyan 18 dükkân bulunup numaralar Çadırcılardan Bayazıd meydanına doğru büyür; 28 numaralı dükkân benzinci, 12 numaralı dükkân sandıkcı, 2 numaralı dükkân da kalaycı olup geri kalan onbeş dükkân bakırcıdır. (B. Bakırcılar; Bakırcılar Çarşısı).

Bu Ansiklopedinin müellifi R. E. Koçu' nun anlattığına göre asrımızın başlarının namlı mücellidlerinden Ali Riza Efendinin dükkânı bu Bakırcılar Caddesinde, Dişçi Mektebinin altındaki dükkânlardan biri imiş, Koçu: «Riza Efendi İstanbul Darülfünununun cild müteahhidi gibi idi. Darülfünunda talebe ve asistanlık yaparken bana da yüzden fazla kitap cildlemiştir, çoğu her gün elimin altındadır; yıpranma nedir bilmemişler, sade, güzel, temiz ve sapsağlam çildlerdir. Merhumun 50 kuruş aldığı o güzelim cildler bugün 25

liraya yaptırılamaz zannederim 1940 etrafında vefat etti, ölümü ile mücellidhânesi revnakını kaybetti» diyor.

Bakırcılar Caddesi İstanbulun en işlek yollarından biridir.

Hakkı Göktürk

BAKIRCILAR ÇARŞISI — Eski tâbiri ile «Sûki Nuhhâsîn» Fâtih Sultan Mehmed devrinde şimdiki yerinde, yani Bayazıd da değil, Uzunçarşı altında, Tahtakale civarında idi. Üçüncü Sultan Murad zamanında Türkçeye tercüme edilerek yeniden tanzim edilen Fâtih vakfiyesinde 45 dükkân ve 2 menzilden mürekkeb Bakırcılar Çarşısındaki dükkânları tarif ederken hudud olarak Yahudi Kinîsesi ve Muradpaşa Hanını ve Hacıtimurtaş milkini göstermektedir ki bu binalar Tahtakale civarında bulunmaktadır. Onyedinci asırda ise Bakırcılar Bayazıda nakletmiştir. Evliya Çelebi Eski Saray'ın hududunu tarif ederken şark köşesinin bakırcılar köşesinden başladığını söylemektedir. Çarşının geçirdiği müteakip safhalar pek malûmumuz olmamakla beraber ondokuzuncu asır sonunda Bâbı Seraskerî yapıldığı zaman inşa olunan dükkânlara yerleştirilmişler ve artık orada kalmışlar demektir.

Bâbı Seraskerî (bugünkü Üniversite merkez binası) ve müştemilâtı Fâtih devrinden kalma Eski Saray'ın (B. : Eski Saray) yerine inşa edilmişti, hattâ bir müddet sarayın Bayazıd Meydanına açılan büyük avlu kapusu bir müddet aynen muhafaza edilmiş, sonra onun yerine bugünkü kaleyi andıran kapu yapılmıştı. Sarayın yerine Seraskerlik Dâiresi yapılırken geniş avluda talimhane meydanı olmuştu; bu avlunun arazisi cenub ve şark taraflarnıda yüksek olduğu için tonos örtülü bir sra dükkânlar yapılmış ve avlu duvarı bu dükkânların üzerinden çıkarılmıştı. Eski Belediye Mektubçusu muhterem bilgin Osman Nuri Ergin «Mecellei Umûri Belediye» adındaki eserinde: «Bir yardım, himaye olmak üzere Bâbı Seraskeri altındaki dükkânlar Dârüşşefakaya vakfedilerek içlerine Bakırcılar yerleştirildi» diyor.

Cumhuriyetin ilânından sonradır ki Bakırcılar Caddesinin karşı kenarındaki dükkânlara yayıldılar ve hattâ Büyük Çarşıya doğru ilerlemeğe başladılar. Bugün Mercan civarında dahi Avrupadan gelmiş levha bakırları silindirle işleyen bir çok imalâthane teşekkül etmiştir. Bakırcı dükkânlarının tam adedini vermek biraz müşküldür. Şark tarafındaki bakırcı dükkânlarının karşısında da, eskiden bakırcılara yamak esnaf sayılmış bir sıra kalaycı dükkânları açılmıştır.

Ekrem Hakkı Ayverdi

BAKIRKÖY — İstanbul Vilâyetinin onaltı kazasından biri (B. : Eminönü; Fâtih; Eyyub; Silivri; Çatalca; Beyoğlu; Beşiktaş; Sarıyer; Beykoz; Üsküdar; Kadıköy; Kartal; Adalar; Yalova; Şile); kaza merkezi Bakırköyü Kasabasıdır. İstanbul Ansiklopedisi için yazılması güç olan bu maddenin tahakkuku yolunda, kendi notlarımıza ilâveten, yazı ailemize mensub üç değerli kalem sahibinden, muallim - General Hakkı Râif Ayyıldız, Neoklis Sarris ve Kevork Pamukciyandan ricada bulunduk.

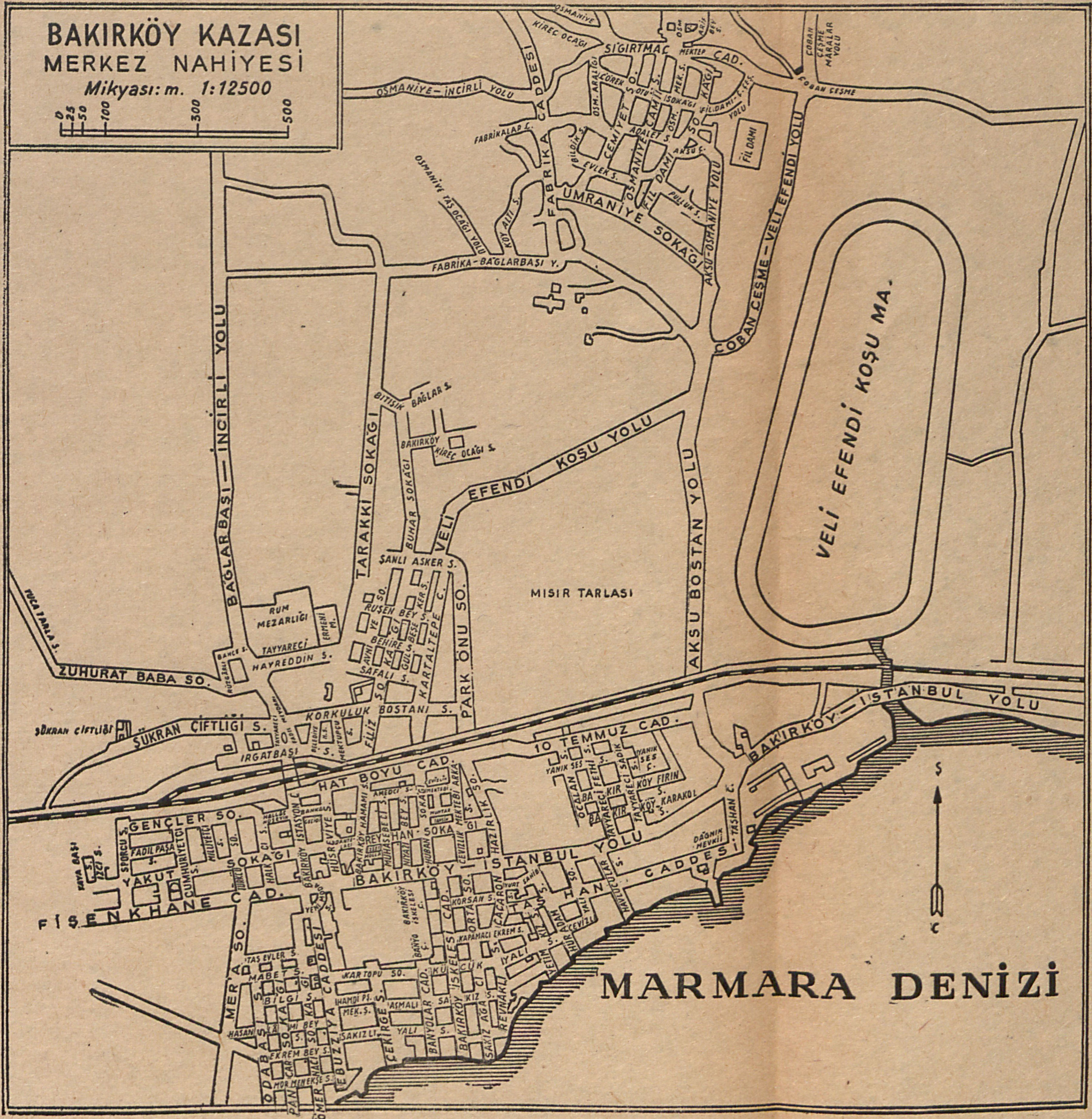
Neoklis Sarris Bakırköyün kadîm tarihçesi üzerine şu notları tevdi etmiştir :

«Bakırköy Bizansın meşhur Septimum sayfiyesinin bulunduğu yerdir. Milâdî 324 de Büyük Konstantin tarafından kurulmuş ve zengin saraylar, köşkler, kiliselerle donatılmıştı; Septimum adı verilmiş olan bu sayfiye imparatorların, târihlerde pek tantanalı olarak nakledilen av âlemlerine, zevkü safa eğlencelerine sahne olmuştu.

«Septimum, batıda, İtalyadaki Roma ile Büyük Konstantinin doğuda kurduğu Yeni Roma (İstanbul) arasındaki ana cadde üzerinde iki; bu ana caddenin adı «Eğuatia» idi. Eğuatianın İstanbul ile Küçükçekmece arasındaki kısmı imparator Justinianos tarafından iki araba rahat geçebilecek şekilde genişletilmiş ve kaba taş döşenmişti.

«Septimumdaki bir liman, Bizansın en mühim askerî limanlarından biri idi. Bizansı ziyârete gelen mühim ecnebi şahsiyetler burada karaya çıkarlardı. Meşhur Termoyanni Meyhânesinin bulunduğu yer de Septimumun kalesinin bulunduğu yerdir. Veliefendi Çayırı - koşu yerinde bir triumvalium var idi ki on imparator ve iki imparatoriçenin tâc giyme merâsimine sahne olmuş; ve pek çok meşhur adam burada idam edilmiş, esirler de burada boğazlanmış yahut kesilmiştir.

Bu bina, gaayet geniş bir saha üzerinde olup daire şeklinde, ayrıca yüzme havuzları ve hamamları ile de meşhurdu.

BAKIRKÖY
(1934 Belediye Şehir Rehberinden)

«Septimum sırası ile avarların, arabların, bulgarların akınlarına mâruz kaldı; yağma edildi, yakıldı. En önemli yağma ve tahribi de Lâtin istilâsında Mihail Paleslogosun ordusundan gördü. Bu tarihden sonradır ki Septimum'un parlak adı sönmeğe başladı. Bizansın sayfiyesi hüviyetini tamamen kaybetti, tahribden kurtulmuş köşkler harabiye terkedildi, soyulmuş kiliseler ahır oldu. Bizansın kibar hayatı artık Büyükşehrin surları içine çekilmiş bulunuyordu.

Septimumun tarihini arkeoloğ Teodoros Makridis Bey Osmanlı Devleti hizmetinde bulunduğu sıralarda 1914 de yaptığı kazılara dayanarak kaleme almış, «Trakika» adlı meşhur eserinin 10 - 12 inci cildlerinde (1938 - 1939) neşretmiştir.

«Bizansın son devrinde o eski ve parlak askerî Septimum'un adı da Makro Hori (Uzunköy) olmuş bulunuyordu; hakikatde de Marmara kıyısında olan köyün uzunluğu 2 kilometre idi; zengin bir asılzade burada satın aldığı arazide bir dârülâceze yaptırmış, bakım ve idâresini Tekirdağında Rab adında kurulmuş Paniktirmon manastırına vakfetmişti.

«Kanaatimizce Makro Hori İstanbulun fethinden bir asır kadar evvel Osmanlıların eline geçmiştir. Köyün gerilerindeki geniş arazisi Türklere, Rumlara ve Ermenilere temlik edilmiştir. Ermenilerin Doğu Trakyada yerleşmeleri ise çok eskidir, 575 ile 945 arasında kafile kafile vâki olmuştur.

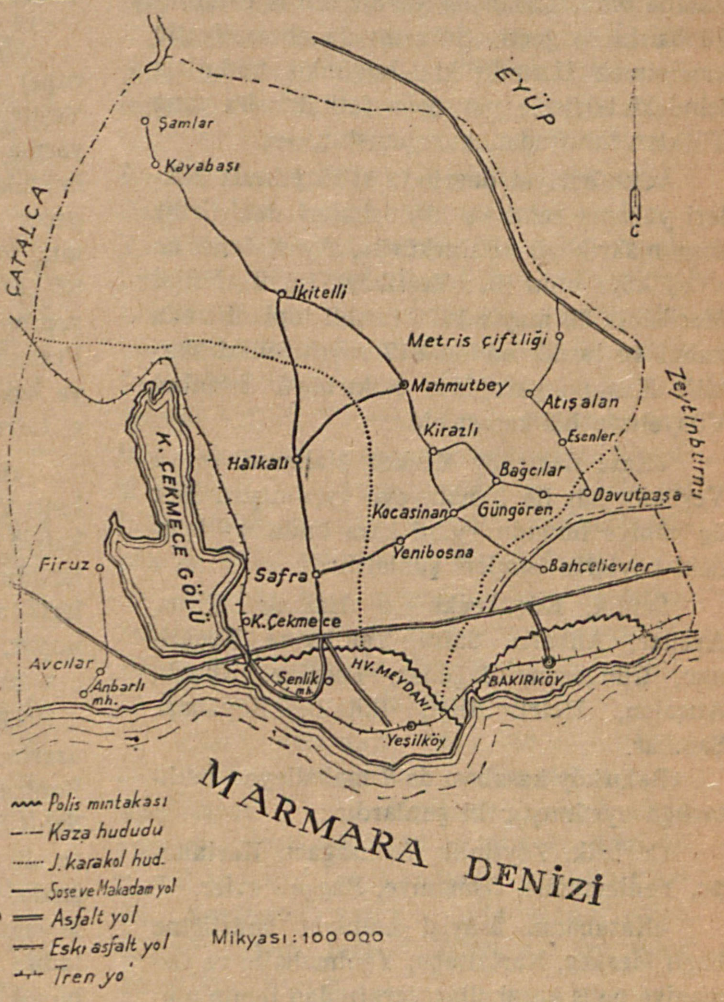
«Türkler Makro Hori adını pek az değiştirdiler, buraya Makrıköyü dediler; ayni mânadadır; müslüman Türklerin Makrıköyünde kesafet ile yerleşmesi on yedinci asır ortalarında oldu (Neoklis Sarris)».

Kıymetli dost ve arkadaşımız Muallim - General Hakkı Râif Ayyıldız da bize aşağıdaki notları tevdi etti:

«Bakırköy Kazası doğuda Zeytinburnu, şimalde Eyyub, batıda Çatalca ve Silivri, cenubda da Marmara ile çevrilmiştir; bu hudud içinde yüz ölçüsü 232 kilometre karedir. Kazanın 1955 de yapılan sayıma göre nüfusu 107.142 candır. Kaza merkezi nefsi Bakırköy kasabasının nüfusu da yine 1955 sayımına göre 85.590 kişidir. Son beş yıl içinde bu nüfusun çok artmış olacağı muhakkaktır.»

«İstanbulun fethi için Fâtihin ordusu Büyükşehrin surları önüne gelir iken fethedilmiştir; Bizans devrindeki adı «Makro Hori» idi, «Uzun Köy» demektir; deniz kenarında uzunluğuna alabildiğine yayılmış bir balıkçı - çiftci köyü idi, sekenesi tamamen Rum idi. Türkler bu köye rumca adından bozma olarak «Makrıköy» dediler Bu yeni ismin ne zaman kullanıldığı bilinmiyor; fethi ile beraber takılmış olduğu en yerinde tahmin olur.

«Asırlar boyunca Türkler bu köy içinde yerleşmeğe iltifat etmediler. Ancak Onyedinci asır ortalarına doğrudur ki köy içinde Türk kalabalığı hâsıl olabildi. Çarşı içinde bir büyük ahşab cami ve bir hamam yapıldı. Camiin bânisi Kocamustafapaşalı Derviş Ahmed Efen-

Bakırköy Kazâsı
(Harita : H. R. Ayyıldız)

idir, yapı tarihi de hicrî 1061 ile 1099 arasındadır. 1914 de Kartaltepede hıristiyan mezarlığı civarında ikinci bir cami yapılmış, bu camiin minaresi de Tatavlalı Taşcı Kosti Lazari Zafirapulos kalfa olmuştur (1859 - 1943).

İkinci Sultan Mahmud devlet baruthânesini bu köye nakil ile tevsî etmeğe karar verince, bu mühim işi Barutcubaşı Ohannes Bey Dadyan'a havale etti; o da baruthâne amelesi olarak ırkdaşları Ermenileri getirerek bu köyde yerleştirdi. Ermeni amelelerle köy nüfusunun en az bir misli artmış olacağını söyliyebiliriz (B.: Dadyan, Barutcubaşı Ohannes Bey; Baruthâne).

«Makrıköyün, az ötesindeki Ayastefana = Ayia Stefanos köyü ile beraber İstanbulun sayfiyeleri arasına girmesi, bilhassa ricâlin ve servet sâhiblerinin buralarda güzel güzel yazlık köşkler yaptırması İkinci Sultan Hamid devrinde başladı. Makrıköy köylükden çıkdı kasaba oldu. Kasabada kaahir nüfus üstünlüğü Türklere geçti. Şurasını da ehemmiyetle kaydetmek lâzımdır ki, bugünkü hudutları içindeki köylerin pek çoğu fetihden bu yana Türkler tarafından kurulmuştur.

«Cumhuriyet devrinde 1925 yılında kökleri yabancı semt ve köy isimleri değiştirilir iken makriköyü «Bakırköyü», Ayastefanos da «Yeşilköy» oldu (B.: Yeşilköy). Büyük Millet Meclisinin 30 mayıs 1926 tarihli toplantısında kabul ve tasdik edilen 877 sayılı Mülkî Teşkilât Kanunu gereğince Bakırköyü İstanbul Vilâyetinin bir kazası oldu.

«Kaza Bakırköy Merkez, Mahmudbey ve Yeşilköy adı ile 3 nahiyeye ayrılmıştır. Her üç nâhiye hududu - yani kaza hududu - içindeki köylerin isimleri şunlardır:

Şenlik, Küçükçekmece, Halkalı, Firuz, Avcılar, Anbarlı, Safra, Yenibosna, Kocasinan, Güngören, Bağcılar, Esenler, Kirazlı, Atışalan, Metrisçiftliği, İkitelli, Kayabaşı, Şanular.

«Bakırköy kasabası da 7 mahalleye - muhtarlığa ayrılmıştır ki şunlardır:

Cevizlik, Zeytinlik, Sakızağacı, Kartaltepe, Yenimahalle, Osmaniye, Bağçeli evler.

«Kasabanın âsâyişi emniyet âmirliğine bağlı Merkez, Kartaltepe, Yenimahalle ve Osmaniye polis karakolları tarafından temin olunur. Kasabada ayrıca bir de askerî inzibat karakolu vardır.

«Kasaba dışı ile köylerdeki âsâyişi jandarma sağlar, bir bölük kumandanlığı emrinde dört jandarma karakolu vardır: 1 — Merkez karakolu (Akıl Hastahanesi ile İncirli, Soğanlı, Hazinedar, Çırpıcı ve Veliefendi Çiftlikleri bu karakola bağlıdır); 2— Bağçelievler karakolu; 3— Mahmudbey karakolu; 4— Küçükçekmece karakolu.

«Arâzi — Birinci zamanın Devon devrinde teşekkül eden İstanbul ve civarı topraklarının batı kısmı. Üçüncü zamanda çökmüş ve sonra da yükselerek bugün Yedikuleden itibaren batıya doğru uzanan dalgalı arâzi meydana gelmiştir. Yükselme hâdisesi bilhassa Üçüncü zamanın sonlarına doğru yani Miyosen ve Pilyosen devirlerinde vuku bulmuştur.

«İklimi — mutedil ve sağlam olan Bakırköy son zamanlarda büyük bir rağbet görmekte nüfus ve iskân bakımından inkişaf etmektedir.

«Tiren İstasyonu — Sirkeci - Edirne (Avrupa) demir yolu üzerinde Yenimahalle ile Yeşilyurd İstasyonları arasındadır; derin bir yarma üstündedir; İstasyon Caddesi istasyon önünden bir köprü ile demiryolu üstünden geçer; son yıllarda bu eski istasyon kapatılmış, yalnız perona inen merdivenlerinden istifade edilmektedir; Perona yeni bir istasyon yapılmıştır. Bakırköyüne ilk ara treni, bir Fransız Şirketinin elinde 1871 yılında işlemeye başlamıştır. Bakırköy İstasyonunun Sirkeci Garına mesâfesi 12 kilometredir.

«Eskiden Rumeli tarafı aratireninin çift hattı Yeşilköyde sona ererdi, son yıllarda Halkalıya kadar temdid edilmiştir. 1 Ocak 1956 tarihindenberi de Rumeli şehir ara demiryollarında elektrikli tirenler işletmeğe başlanmıştır, elektrikli tirenler Sirkeci - Bakırköy arasını 22 dakikada almaktadır.

«Bakırköyünün eski baruthâne arâzisi üzerinde 1960 yılında Türkiye Emlâk - Kredi Bankası tarafından kurulmuş olan Ataköy Sahil Sitesi yapılarının inşaatı devam etmekte idi; bu yapılar, Bakırköyü ile Yeşilköy arasında, şimâlinde Londra Asfaltı, cenubunda Marmara Denizi, geniş bir sahayı kaplamaktadır; bu madern yapılardan ilk eser olarak büyük bir plâj 1959 yazında halka açılmış bulunuyordu (B.: Bakırköyü Baruthânesinde Ataköy Sâhil Şehri).

«Nefsi Bakırköyü kasabasında 12100 hâne, 239 dükkân ve mağaza vardır. Bu sayı dışında; 7 fırın (biri francala çıkarır), 4 gazino, 5 lokanta, 3 İş Hanı, 1 hamam (7 kurnalıdır.) 2 kışlık sinema (Yeni Sinema ve Bakır Sineması) ve 2 yazlık sinema Aynur ve Şafak Sinemaları), 4 cami, 16 çeşitli fabrika ve imalâthane, 3 kilise (Katolik İtalyan, Rum, Ermeni), 6 eczahâne vardır.

«Hastahâneleri — İşçi Sigortaları Hastahânesi, akıl hastahânesi (1800 yataklı), 2 hususî klinik (Rahmi Duman, Akay), Kızılay Dispanseri, Çocuk Esirgeme Kurumuna aid Doğum evi (10 yataklı).

«Mektepleri — 1 lise, 2 orta okul, 7 ilk okul (ikisi rum, biri ermeni okulu), 1 Kız Enstitüsü, 1 Biçki - Dikiş Yurdu.

«Avukatları — 5 kişi.

«Doktorlar — Hususî muayenehâneleri bulunan 21 doktor vardır, onu pratisyen, onbiri mutahassıs hekim olup mutahassıslardan beşi dahiliyeci, dördü çocuk doktoru, biri kadın hastalıkları ve ebe, biri de operatördür.

«Bankalar — İş, Türkiye - Kredi, Yapı ve Kredi, İstanbul, Garanti ve Osmanlı Bankaları ile Emniyet Sandığının birer şûbesi vardır.

«Biri Merkezde biri Osmaniyede 2 postahânesi, biri Zuhuratbabada ve biri Osmaniyede 2 müslüman mezarlığı, bir ermeni ve bir de rum mezarlığı vardır. Cumartesi günleri kaza merkezi kasabada büyük bir pazar kurulur.

«Kaza itfâiye grupu 4 âmir, 15 şoför, ve 61 nefer, cem'an 80 kişidir.

«Veliefendi Çayırı ve civarı 1913 - 1914 arasında istimlâk edilerek at koşuları sahası yapılmıştır. mevsiminde Bakırköyüne bu vesile ile İstanbulun her tarafından büyük bir kalabalık toplanır (Hakkı Râif Ayyıldız)».

İstanbul Ansiklopedisinin pek aziz dostu rahmetli Sermed Muhtar Alus bize verdiği notlarında İkinci Abdülhamid devri sonlarındaki Bakırköyünü kendine hâs üslûbu ile şöyle tasvir ediyor :

«Adı üstünde; asırlarca Vidos, Litros, Ayamama misilli, bu da Makri namı ile bir Rum köyü. Şimdikinin yarısı kadarlığını, Yenimahallesinin, 10 Temmuz mahallesinin, Kartaltepenin tarlalığını, Bağlar tarafının da bağlık olduğunu ben bile bilenlerdenim.

«Bakırköy 1900 senelerine doğru birden parlamıştı. Köşk yaptıran yaptırana, yazlık giden gidene; ayağın karada olması gibi muhassenatı da var.

«Makri yerine Bakır denilmesi eskidir. Okuması yazması kıtlar, bilhassa kadınlar, hattâ oraya yerleşleşmişlerden rahmetli bir yengânım ve kızları bu ismi kullanırlardı. Aynı isabet ederlermiş...

«Semte Kapalıçarşılı Ermenilerin rağbetleri 1894 zelzelesinden sonra. Yerin tepreninden dizbağları gevşemiş olanların hepsi mahallelerindeki omuz omuza evlerinden kapağı oraya atmışlar, ekser mahalleleri Kumkapıdan, Samatyadan farksız hale getirmişlerdi.

«Bakırköyünde, dediğim parlak zamanlarda hayli paşalar, beyler otururdu. En bellibaşlılardan hatırıma gelenleri sayacağım :

«İstasyondan kara tarafı, yani Bağlar Caddesi tutulunca, solda Tophanei Âmire harbiye dairesi âzasından ferik Ali Refik Paşa (gaayet dilnişin, büyük bahçeli köşkünü Göztepeye naklinden sonra tüccardan Karakaşlar almıştır)... Bitişiğinde Beyoğlu mutasarrıfı Hamdi Bey (doktor Abdullah Cevdetin kaynatası)... Karşı sırada sadaret mektupcusu Ziya Bey... Yanında mahkemei temyiz âzasından ve ehlidillerden Alnıyarık Reşid Bey... Daha yukarıda ve tekrar solda Yenikapı mevlevihânesi şeyhi Bâki Efendinin eniştesi Muhiddin Bey... Mezarlığın arkasındaki çayırın başında doktor Bafralı Yanko... Çayır boyunda Sultanhamamındaki meşhur manifaturacı Kleanti Haçopolu'nun kırmızı tuğladan kâgir ve kebir köşkü; tavuklar, koyunlar, ineklerle küçük bir çiflik halini almış olan bahçesi.

«Çorbacı hem milyonlar, hem de İstanbulun en yakışıklı Rum gencinin babası idi. Delikanlı mağazadaki gişede gaayet burunlu ve azametli bir tavırla otururdu.

«Kart, orta yaşlı, tâze bir alay kadın: — Şekerim!.. İki gözüm... Aslanım!.. diye yılışıp durur. O, gûya hiç aldırışlı değil. Uzun kirpikli, gövelâ gözlerini, atfetmeğe dahi tenezzül etmez, daha da kurum kurum kurulurdu... Senelerden sonra sokakta tesadüf ettim. Kımançolaşmış, enikonu çökmüş... Bu felek Yusuflara kaldı mı?

«Köyün eski yerlilerini saymağa devam edelim :

«Çarşıbaşında maliye muhasebecisi Tatar Abdürrahman Efendi... Kartaltepede mirliva Gerdankıran Galib Paşa... Hat boyunda Şehremaneti meclis reisi Halil Bey (mimar Kemaleddinin kayınpederi).

«Mezarlığın solundan, şimdiki Emrazı akliye ve asabiye hastanesinin kestirme yoluna sapınca, köşede babamın büyük dayısı piyade livası Faik Paşanının konakvarî hânesi... İlerisinde gene babamın küçük dayısı, Harbiye Mektebinin en eski Fenni Esliha muallimlerinden, emekli albay Tahsin Beyin evi... Zuhûratbaba Türbesinin karşısında topçu feriği Boşnak İbrahim Paşanın köşkü.

«Zuhûratbaba, himmeti hazır olsun, velilerden. Türbesi ziyaretgâh idi. Merkadinin keşfedilişi de Eba Eyyüp gibi rüyâ ile Bir zatı şerif menam âleminde orayı ve medfun olan Babayı görmüş. Toprağı kazmışlar, devletli kefeni ve kalıbıyla olduğu gibi yatıyor. Bunun üzerine kabri yaptırılmış. Yanındaki karakolun neferleri kandillerine mumlarına bakarlar, akşamları yakarlardı.

«Akıl hastahânesinin tarafları arzullahu vâsiaydı. Binaları kışla olarak yaptıran galiba Enver Paşadır.

«Sazını, cazını bilmem, fakat sineması bulunduğu bazan kulağıma çalınıyor. Bakırköyünün asıl şenlikliği vaktiyleydi. Şimendifer hattı o zamanlar yarma arasında, çukurda değil istasyon hâkezâ...

«Gericeğezinde açık filizî boyalı, arnuvo'ya çalar, bahçeli bir gazinosu vardı. Cuma ve pazarlar ikindiden gece yarısına kadar incesaz; hânendeler arasında fevkalhad gür ve güzel sesli bir kokona ortalığı çınlatır dururdu.

«Fakat şunu da söyliyeyim. Orası, pek ayakaltı olduğundan mı, kaç göç tarafının noksanlığından mı, hanımlara memnû. Maamafih onlara da yer vardı: Millet bahçesi...

«Bir incesaz da burada. Bahçe, ortasında bir yolla ikiye bölük; bir tarafı kadınların, bir tarafı erkeklerin. Aradaki yolda geç vakitlere kadar gelsin piyasa...

«Üçüncü saz takımı da deniz kenarında, Sakızağacında. Zannıma kalırsa şimdiki Miltiyadi o günlerden kalmadır ve aşağı yukarı 40 yıllıktır. O gazino geceleri, bilhassa mehtablarda deniz keyfi çıkaranlarla dolardı.

«Bakırköyüne hafta arası K. Hasanın, Şevkinin, Manakyanın kumpanyaları da gelir, ekseriya Millet bahçesinin yakınındaki salaş tiyatroda, bazan da Sakızağacındakinde oynarlardı.

«Kuşdili hesabı. Yani yukarı kat kafesli ve hanımların, aşağısı beylerin. Bermûtad localardan localara yelpaze ve baston oynatışlar; çiçekler, ipekli mendiller koklayışlar; perdeye sırt çevirip işaretler, işmarlar...

«Bir aralık haremle selâmlığın böyle bir arada bulunuşu yasak edilerek ayrı günler tahsis edilmiş, kimsecikler tiyatrolara ayak atmaz olunca kumpanyacılar züğürtlükten ipipullah hale gelmiş, nihayet yalvara yakara gene eski şekline izin alabilmişlerdi.

«İstasyon istikmetinin tam nihayeti Zeytinlik. Çifte deniz hamamı iki, üç yüz adım ara ile oraya yapılırdı.

«Bakırköy bağlarının çavuş üzümlerine uyar mı vardı acaba? Emsali ender. Ben bu üzümlerin benzerine yalnız bir mahalde tesadüf ettim: Çiftehavuzlarda operatör Cemil Paşanın sabık ve Şekerci Bay Hayrinin lâhik köşkünün yerindeki eski bağda...

«Yaradana kurban olayım her bir tanesi hemen hemen ceviz kadar. İncecik kabuk, mis gibi koku, bal gibi tad. Maamafih Erenköyünün, Kozyatağının, Yakacığınkiler de enfes şeylerdi ya...

«O güzelim bağların hepsini filoksera yedi, kemirdi, mahvetti.

«Bakırköylüler içinde arabası olanlar kendi faytonları ile, arabasızlar da kiralarla İncirli'ye giderlerdi.

«Harab, viran, sekiz on pedavra tahtasından çatılma kahveli bir yer. Gelgelelim geçmişi mevcud. İncirli çiftliği bir zamanlar mamurmuş. Padişahlar taşınıp dururlarmış. İkinci Mahmud, Ruslarla açılan 1244 - 45 seferinde orduyu uğurladığı sıralar burada bir kaç gece bile geçirmiş.

«Bakırköy tenezzühçüleri bu harab, türab çiftlikten ileri, meselâ Yeşilköye, meşilköye kadar açılmazlar mıydı dersiniz, mümkün mü var? Yol, yok denecek kadar bozuk.

«1877 deki Rusya muharebesinde Moskoflunun Edirneye yürüdüğü sıralar Çatalca hattında dayanılmasına Yıldızca karar veriliyor; Anadolu ordusundan çağırılmış olan Gazi Ahmed Muhtar Paşa da kumandan tayin ediliyor.

«Paşa Hadımköyünden tabur, top, cephane yetiştirin diye feryâd edip dururken

düşman ileri karakolları görünmüş. Yalnız, askeri geri çektirmiş ve Ruslar Ayastefanosa vasıl olmuşlar... Bakırköy sırtlarından Karadenize kadar bir müdafaa cephesi tutacağız. Paşanın yolsuzluktan akla karayı seçtiğini kendi yazılarında okudum.

«Bakırköy de, Adalar gibi ezelden susuz ve yangındır. Vakia her evinin kuyusu, emme basma tulumbası yok değil. (Yukarıda ismi geçen Ali Refik Paşanın kuyusu tam tamamına 28 kulaçmış). Gelgelelim rumî haziranın 16 sında Yaprak aşısı nihayetlenip Kızılerik fırtınası geçer geçmez, yani yaz kuruluğu başlar başlamaz kuyulardaki o kireçli suyun damlasını bul; ortalık Kerbelâ.

Eski mutasarrıflardan ve ahbablardan, mirmiran payeli bir Tevfik Paşa vardı. Gaayet sofulardandı. Bir sene Bakırköyüne yazlığa gitmiş, dad bir, feryâd iki ağustos başında kaçmış. Yaka silkerdi: — Kuyular kurudu. İyi sucu ortalığa yetişmiyor. Abdest almak için boyuna eczahaneye dayanmağa, şişe şişe Çitli maden suyu sarfetmeğe mecbur kaldım! derdi.

«Bakırköyünün nazarlıklarından biri de şimendiferleri ve kondüktörleriydi. O ne küçücük küçücük, ötüşleri bile çocuk düdükleri andıran lokomotiflerdi. O ne daracık daracık, boyaları dökülmüş, mundarı çıkmış vagonlardı.

«Ya kondüktörleri, o palikaryaların suratsızlığı, aksiliği. Başlarında yağlı şapka; sırtlarında harçlı, mavi renkli, lekeler içinde ceket. Kampana vurup tren kalkacağı esnada: — Fertik!.. diye bağırırlardı ki fertiği kırmak tâbiri buradan kalmadır.

«Şu da bahsin sonu olsun: Küçükçekmeceden itibaren Veliefendi Çayırına kadar bütün dağlar, taşlar, o uçsuz bucaksız arâzi Barutçubaşı Ohannes Efendinin merâları. Bir kısmını ikinci Mahmud, kaç misli fazlasını da oğlu Abdülmecid bol keseden ihsan edivermişler!...»

Aşağıdaki satırlar Serveti Fünun sahibi merhum Ahmed İhsan Tokgözün mecmuasına yazdığı haftalık sohbetlerinden alınmıştır, yine aynı devrin Bakırköyü hakkındadır:

«Pâyi cevelânı bir cuma günü Makriköyüne sevk eyledik. Makriköyünün mevkifdeki (istasyondaki) gazinosunda nağmesâz olan Sara Çalgısı, deniz kenarının gazinosundaki çalgısı ve Alman Kızları Tiyatrosu, Hakkı Efendi idâresindeki oyunu, alelhusus deniz hamamı sefâsı, çimenzârâne eğlencesi de yazın bir kaç defa ehli zevki oralara celbe şâyeste idi. Hattâ insan demiryol mevkilerinde bilet alırken memurların mütehakkimâne bir tavırla: — Bozuk para olacak!.. yolundaki emirlerinin tesirini de unutuyor».

1945-1960 arasında Bakırköy, Trakyadan ve Anadoludan gelen kesif bir amele akınına uğramıştır ve köyün boş arâzisi üzerinde gecekondular kurulmuştur; Anadoludan gelip Bakırköyünde yerleşen amelenin ekseriyetini de Taşköprülüler teşkil etmektedir. İçlerinde bekâr uşağı da çok oluğundan, bu amele akınından sonradır ki Bakırköy Kazası hududu içinde zabıta vak'aları ve bu arada cinayetler dikkati çekecek kadar çoğalmıştır. Bu cinayetlerin bir kısmı, bu ansiklopediye günlük gazetelerin vak'anın mahiyetine göre kullandıkları isimlerle alınmıştır; ki daima gazeteci kafası zabıta vak'alarını isimlendirirken en uygun ismi, hemen tam ittifak ile bulur.

BAKIRKÖY AKIL HASTAHANESİ — (B.: Bîmârhâne, Timarhâne).

BAKIRKÖY BALIKCI KAHVEHÂNESİ — Yeni adı ile «Yalı Çayhânesi»; aşağıdaki satırlar 1937 - 1940 yılları arasında tesbit edilmiş notlardır: «Köyün tek balıkçı kahvehânesidir; sahilin birden teşkil eden bir tepeciği üzerine kurulmuştur; dört duvar üzerine kiremit örtülü çatıdan ibaret bir yapıdır. önünde denize çakılmış kazıklar üzerinde bir salaşı vardır; onun da üstü kiremitli çatı ile örtülmüş, ve yalnız doğu ve güney tarafları birer camegân ile çevrilmiş olup batı tarafı açıktır. Kahvenin batı yanında balıkçı kayıklarının çektikleri kızaklar görünür, bunlar da bekâr uşağı balıkçı odalarıdır. Bu barakaların önünde de tulumbalı bir kuyu vardır. Kahvehanenin gedikli müşterileri odalarda oturan balıkçılarla köyün amatör balıkçılarıdır. Bazan da Bezazyan Mektebinin ders kaçkını talebeleri gelirler; kahvehânenin sahibi kısa boylu, şişman bir Ermenidir; anlattığına göre 1918 mütarekesinden sonraki işgal yıllarında Bakırköy Fransız askerleri tarafından tutulmuş, balıkçaların hayatı ile çok alâkadar olan Fransızlar hemen bütün günlerini bu kahvede geçirirlermiş, çoğu da işret ettiği için kahve-

hane âdeta bir meyhaneye inkılâp etmiş» Pertevniyal Lisesi talebelerinden 688 Orhan).

1960 yılı mart ayında bu kahvehâne ziyaret edildiğinde yirmi yıl kadar evvel, Bakırköyünde oturan Orhan adındaki mekteplinin anlattıklarından hayli farklıca bulunmuştur. Evvelâ sahibi ve adı değişmiştir; yeni sahibi Bay Sâcid Akyürek örnekleri gittikçe azalan bu güzelim balıkcı kahvesine «Yalı Çayhânesi» yibi harcıâlem bir ad koymuştur.

1951 senesi yazındaki bir ziyaretimizde kurutulmak üzere asılmış balık ağlarını da göremedik; halbuki Bakırköyüne sahil yolu ile giderken Kumkapuda bir balıkçı semtinin muhteşem alâmeti farikası olan ağlar, ağ tamir eden balıkçılar görmüştük.

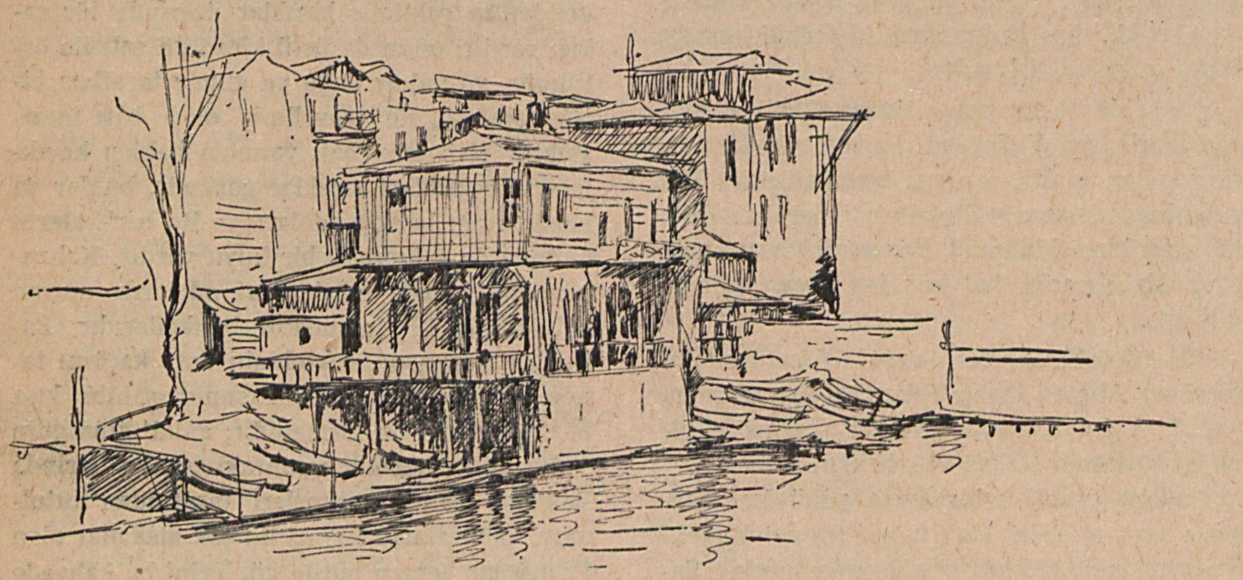
Kahvehânenin salaş kısmı batı tarafına doğru biraz genişlemiş, kahve ocağı da içerden oraya alınmış bulunuyordu; doğu tarafına da kayıklar için yeni kızaklar konmuş.. Buna mukabil gerideki balıkçı odaları kalkmış.. Sezdiğimiz Bakırköyde balıkçılığın sönmekte, hattâ sönmüş olmasıdır. Unutmamalıdır ki kastettiğimiz amatör balıkçılık değildir.

BAKIRKÖY BARUTHÂNESİ ATAKÖY SÂHİL ŞEHRİ — İstanbulun son imâr faaliyeti içinde en büyük işlerden biri olup kurucusu Türkiye Emlâk - Kredi Bankasıdır; ve aydın bir hakikattir ki bu büyük Bankanın adını İstanbul şehri şehîrinin tarihine geçirecektir. Devrinde vazifesini görmüş, yıkılmağa mahkûm, kitâbelerinden başka Türk yapı sanatında herhangi bir kıymet ifade etmiyen eski Baruthane binaları ile etrafındaki hâlî arâzinin seçilmesi de, şehir imârını idrâk bakımından banka adına ayrıca iyi bir nottur. Aşağıdaki malûmatı bankanın neşrettiği prospektüslerden alıyoruz. Bu büyük imâr işi şu ön söz ile takdim edilmiştir:

«İstanbulda eski Baruthane arazisi üzerinde Türkiye Emlâk Kredi Bankası tarafından inşasına geçilen Ataköy kuzeyde Londra asfaltı, güneyde Marmara denizi, doğuda Bakırköy ve batıda Yeşilköy ile hudutlandırılmış olup 4 milyon m² lik bir sahayı kaplamaktadır.

«Türkiye Emlâk Kredi Bankası, bu güzel ve şirin arâzi parçasının modern şehircilik esas ve prensiplerine uygun imâr ve ihyasını ön plânda mütalâa etmiş, bu maksatla bir şehircilik müsabakası açmış, milletler arası şöhreti haiz bir italyan şehircilik profesörünün (Milletlerarası bir otoritenin burada isminin zikredilmemesi ve kurulan mimarî büro âzâlarının meçhul bırakılması gayet garibtir) nezaretinde Türk mimar ve mühendislerinden mürekkep bir mimârî büro kurmuş ve bu büro şehircilik müsabakasının müsbet ve iyi fikirlerinden de istifade suretiyle etüt ve projelerini ikmâl etmiş bulunmaktadır.

«Türkiye Emlâk Kredi Bankası modern ve sıhhî mesken ve inşa sahasındaki terakkileri gözönünde tutarak hazırladığı ve bu broşürde takdim ettiği Ataköy Sitesi plânlarında görüleceği veçhile bilhassa kat ve daire mülkiyetinin verdiği imkânlardan faydalanarak

Bakırköyde Balıkcı Kahvesi, 1951
(Resim : Reşad Sevinçsoy)

konforu haiz ve en ileri şehircilik tekniğini cem etmiş 60.000 nüfuslu yeni ve şirin bir sahil şehrinin kurulmasını temin edecektir.

«Ciddî ve emin ellerde yapılmakta olan bu güzel ve sağlam inşaat, plânları huzurunuza takdim edilmeden, değerli alâkayı toplamış ve binlerce vatandaş hesap açtırmak için bankamız servislerine müracaat etmiş bulunmaktadır.

«Yurdumuzun sıhhî ve modern mesken ihtiyacını bundan evvel Koşuyolu, Levend ve muhtelif şehirlerimizde kurduğu mahallelerle temin etmiş bulunan bankamız, Ataköy Sitesinin inşaatı sâyesinde günden güne gelişen İstanbula sosyal ve kültürel bilûmum tesisleri de ihtiva edecek yepyeni bir sahil şehrini kazandırmış olacaktır.

«Ataköy sahil şehrinde kendinize göre bir daire alabilmek veyahutta bu site hesapları için birine sahip olabilmek üzere tertiplenen hususî keşidelerdeki 40 daireden birine sahip olabilmek üzere Türkiye Emlâk Kredi Bankasının herhangi bir Şubesinde bir hesap açmanızı tavsiye ederiz.»

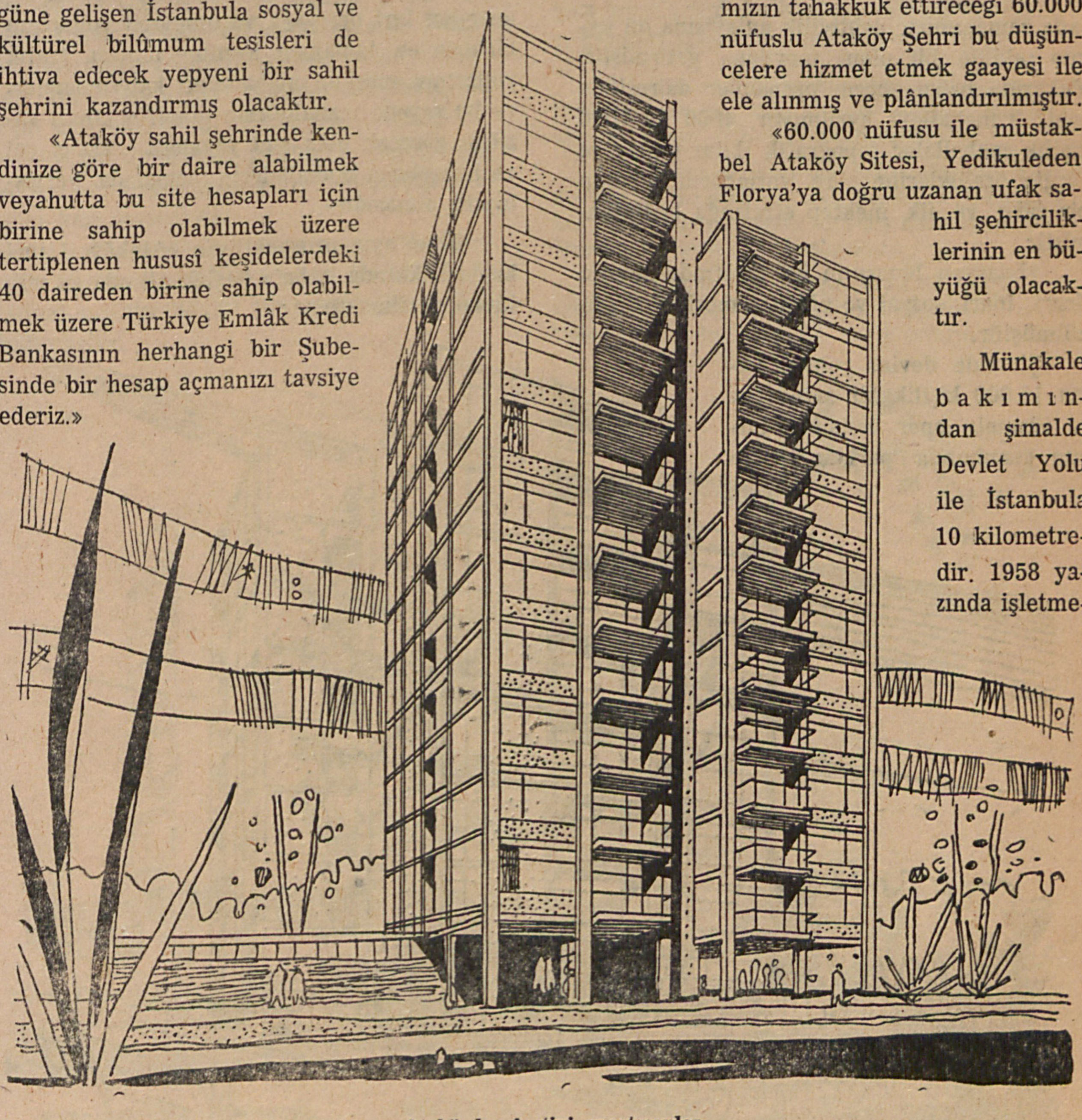
Ayni prospektüsden (Ataköy Sitesi plânına umumî bir bakış» serlevhalı yazıyı da aynen alıyoruz:

«23 sene evvel asrımızın en meşhur mimarları toplanarak günün şeraitine uyan şehir kurma prensiplerini tespit etmişlerdi.

«O günden beri Avrupa ve Amerika'da bu prensipler dairesinde yeni şehirler kuruldu ve neticede o şehirlerde oturan insanların ömürleri esnasında rahat bir hayat sürebildikleri, okuma, dinlenme, alışveriş etme ve gidip gelme ihtiyaçlarını en kolay bir şekilde temin ederek oturdukları şehri kendi evleri gibi sevdikleri müşahede edildi. İşte bankamızın tahakkuk ettireceği 60.000 nüfuslu Ataköy Şehri bu düşüncelere hizmet etmek gaayesi ile ele alınmış ve plânlandırılmıştır.

«60.000 nüfusu ile müstakbel Ataköy Sitesi, Yedikuleden Florya'ya doğru uzanan ufak sahil şehirciliklerinin en büyüğü olacaktır.

Münakale bakımından şimalde Devlet Yolu ile İstanbula 10 kilometredir. 1958 yazında işletme-

Ataköyde A tipi apartmanlar
(Resim: Banka prospektüsünden)

ye açılacak olan sahil turistik yolu ile İstanbulun ticaret merkezine bağlanacaktır. Siteun ticaret merkezine bağlanacaktır. Sitenin ayrıca elektrikli tren, otobüs ve hattâ şehir hattı vapurlariyle İstanbulun her noktasına irtibatı bulunacaktır. Tayyâre meydanının yakınlığı ve sahilde 50 hektarlık bir turistik bölgeyi haiz olması siteye fevkalâde bir değer katacaktır.

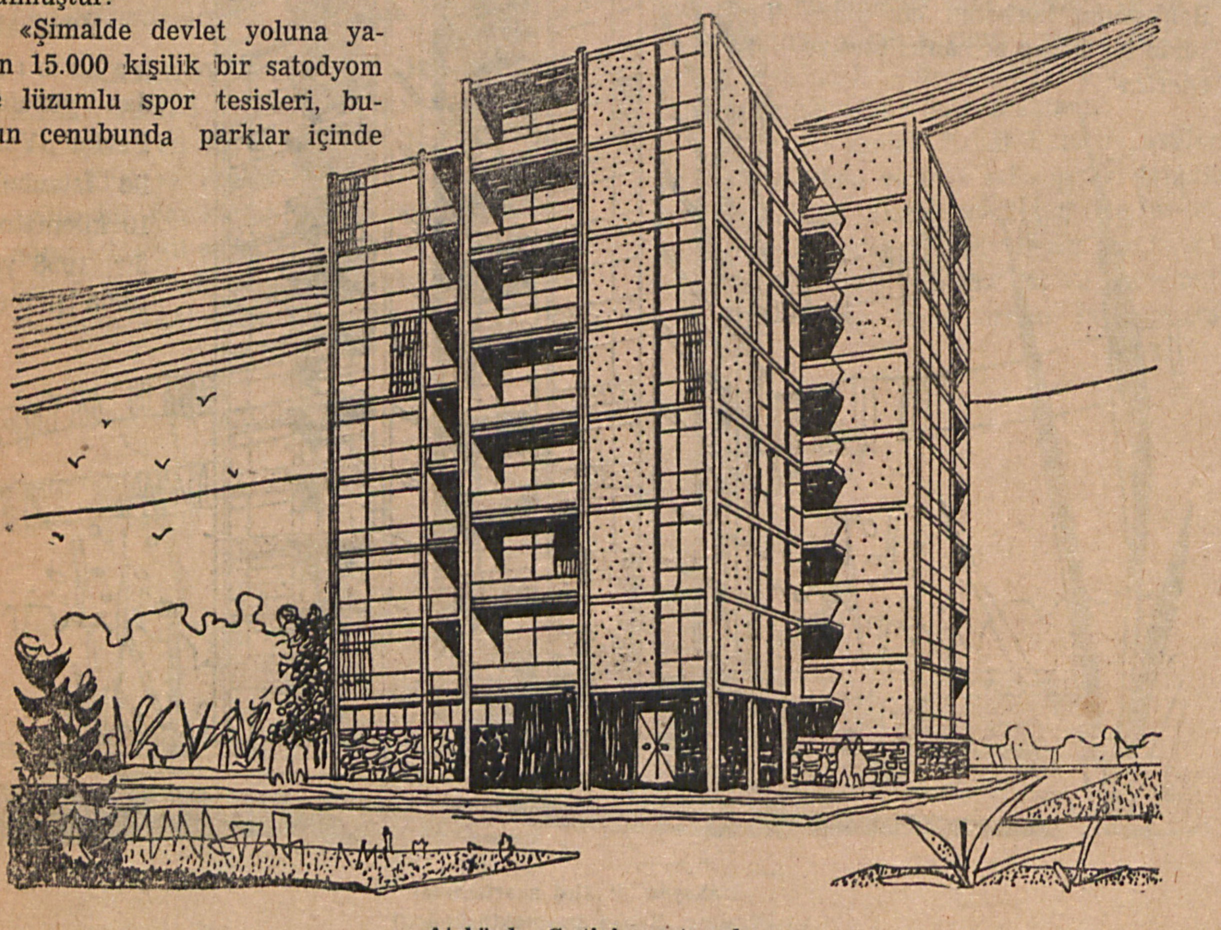
«Sahilden itibaren şimal hududuna doğru 20 metreyi bulan seviye farkları ve arazinin yer, yer tatlı sırtlardan teşekkül etmesi, her noktadan deniz manzarasından ve havasından faydalanmak imkânını sağlamıştır. Burada zamanımızın şehircilik anlayışına en uygun şekilde bir plânı meydana getirmiştir. Yukarıda bahsi geçen prensipler dairesinde şehir 9 mahalleye ayrılmıştır. 4000 ilâ 7000 kişilik mahalleler topoğrafik iklim güneş ve rüzgâr özelliklerine göre yerleştirilmiş olup bir çarşı ve ilk mektep etrafında tertiplenmiştir.

«İstasyon binasının iki tarafında sitenin ticarî, İdarî, sosyal ve eğlence merkezi düşünülmüştür.

«Şimalde devlet yoluna yakın 15.000 kişilik bir satodyom ve lüzumlu spor tesisleri, bunun cenubunda parklar içinde oturtulmuş 1 lise, 2 orta okul, 1 san'at okuunu havi bir kültür merkezi, Ayamama Deresi kenarında ve iç liman vaziyetinde sitenin kanalizasyon merkezi, kömür depoları, hal ve umumî garaj gibi tesisler yerleştirilmiştir.

«Sahilde 50 hektarlık turistik bölge meskûn sahadan Sirkeci - Florya yolu ile ayrılmış ve hududlandırılmıştır. 19 Temmuz 1957 de açılan plâj tesislerinin gördüğü rağbete bakılırsa ilerde bu turistik bölgede yapılacak büyük oteller, kır kahveleri, kulüp, lûna park, bahçeler ve rıhtım piyasa meydanı ile sitenin kazanacağı değer, gözler önüne serilebilir. Kurulmakta olan sitenin başlıca hususiyetlerinden biri de; yaya ve otomobil yollarının birbirinden tamamen ayrılmış olması, trafik yollarının meskûn mahalleleri katetmemeleri ve bu sayede mahallelerin teneffüs cihazı vazifesi görecek olan sırf yayalara mahsus yol ve bahçelerin mahallelerin ortasında yerleşleşmiş olmasıdır».

Yine ayni prospektüsde «Ataköy 1 inci kısım hakkında izâhat» başlığı altında şu malûmat verilmektedir :

Ataköyde C tipi apartmanlar
(Resim : Banka prospektüsünden)

«18 hektar sahayı kaplayan Ataköy Sitesinin birinci kısım inşaatının hududları: şimalde demir yolu hattı, doğuda Bakırköyün Fişenkhâne Caddesi ve Mer'â Sokağı, cenubda Sirkeci-Florya Sahil Yolu ve Ataköy Turistik Bölge, batıda sitenin 2 inci numaralı ana arteridir.

«15 eylûl 1957 de merasimle temeli atılan 1 inci kısım inşaatı 3, 4, 8 ve 13 katlı 50 bolk apartmandan ibâret 553 lojman ihtiva etmektedir. Bu apartmanların inşaat metre kare saha yekûnu 143, 592 m² dir. 18 hektarın 4,5 hektarı yol ve yeşil sahalara ayrılmıştır. Metre kare sahasına isabet eden inşaat nisbeti % 70 dir. Mer'a Sokağının kenarında mevcud spor sahası yeni mahalleyi eski Bakırköy evlerinden münasib şekilde tecrid etmektedir. Bu sahanın yanı başında mahallenin ilk okulu inşâ edilecektir. Çarşı tam merkezî bir mevkide 20 dükkân, 1 gazino, 1 sinema, düğün evi konferans salonu ile mahallenin ihtiyacını karşılayacaktır.

«11 dükkânda yardımcı çarşı vaziyetindedir. Her apartıman antresine otomobillerle ulaşmak imkânı olduğu gibi otoparklar da düşünülmüştür.

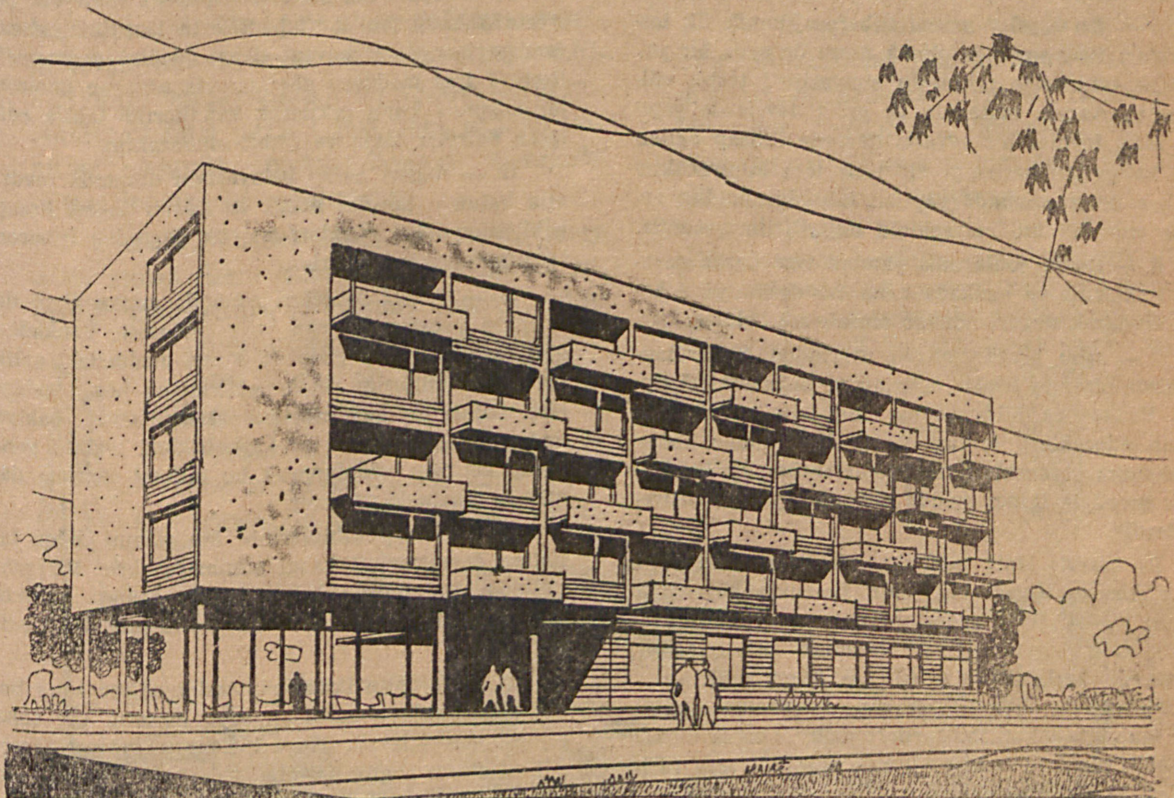
«13 ve 8 katlı yüksek binalar şimalde, diğerleri cenubda yerleştirilmiş olmakla, amfiteatr şeklinde teşekkül etmiş arâzinin her noktasından deniz manzarasını temin eder şekilde çok ferah bir kompozisiyon elde edilmiştir».

Ataköy Sahil Şehrinin birinci kısım yapılarına tahsis edilmiş bulunan bu risalede yapılmakta olan apartman tipleri alfabe sırası harflerle isimlendirilmiş ve risaleye tafsilâtlı plânları ve artistik çizgilerle resimleri konmuştur. Risalenin sonuna da «satış şartları» başlığı altında, talip olanlara kat mülkiyetinin hangi şartlarla devredileceğini bildiren bir yazı konmuştur. İstikbal için bir tarih vesikası kıymeti taşıyan o satırları da alıyoruz:

Ataköy'de inşa edilmekte olan apartman dairelerinin inşaatı müteakip satış ve tevzileri aşağıdaki esas ve şartlar dairesinde yapılacaktır:

1 — Ataköyde inşa edilmekte olan apartman dairelerinin satış ve tevziinde Bankamız şubelerinde bir küçük carî ev hesabı açtırmış bulunan müşterilerimize tercih hakkı tanınacaktır.

2 — Tercihe hak kazanabilmek üzere müracaat sahipleri, işbu broşürde görüp beğendikleri daire tipine talip olduklarına dair usulü gereğince bir ta-

Ataköyde E tipi apartmanlar
(Resim: Banka prospektüsünden)

lep mektubunu şubelerimize tevdi edecekler ve bunların satış bedeli karşılığı olmak üzere, asgarî

A	Tipi için	45.000,—	
B 1	» »	80.000,—	
B 2	» »	85.000,—	
C 1 ve 2	» »	30.000,—	
C 3	» »	27.000,—	
D 1	» »	85.000,—	
D 2	» »	77.000,—	
E 1 ve 2	» »	80.000,—	(4 kat)
E 3	» »	75.000,—	(» »)
E 1, 2 ve 3	» »	70.000,—	(5 kat)
F 1	» »	70.000,—	
F 2	» »	65.000,—	
F 3	» »	70.000,—	
G 1	» »	30.000,—	
G 2	» »	25.000,—	
H	» »	18.000,—	

Türk lirasını açtıracakları küçük carî ev hesabına yatıracaklardır.

3 — Küçük carî ev hesaplarına senevî % 2,5 nisbetinde faiz tahakkuk ettirileceği gibi bu hesaplar umumî ikramiye plânımızdan ve Ataköy ev hesapları için tertip edilen satış bedeli kadar kredili apartman dairesi hususî ikramiye keşidesinden de faydalanacaklardır.

4 — Tevdiatın miktarı ve bankada fazla beklemiş olması daha az nisbette yapılmış ve daha az beklemiş tevdiata nazaran sıra bakımından tercih hakkı sağlayacaktır.

5 — Bu esaslar nazarı itibare alınarak ilk tasnif Mart 1958 sonunda olmak üzere üç ayda bir yapılacak tasniflerle taliplerin sıravaziyeti tesbit edilecektir. Ancak, müteakip üç aylık devrelerde yapılan fazla tevdiat bir evvelki devrede iktisap edilen sıra vaziyetine herhangi bir tesir icra etmiyecektir ve her devre sonunda yapılan tahsisler mudiin arzusu olmadan hiç bir şekilde değiştirilmeyecektir.

6 — Devre sonlarında yapılan tasniflerde paranın miktarına ve bankada kalış müddetine göre hesap olunacak değerlendirme emsali esas alınacaktır.

7 — İşbu broşürümüzün neşrinden evvel Bankamızda birer ev hesabı açtırmış ve beğendikleri tipleri Bankamıza bildirmemiş olan talipler sırasiyle tercih edecekleri üç tipi Mart 1958 sonuna kadar Bankamıza verecekleri talepnameler üzerine kaydetmek suretiyle ikinci madde ahkâmını yerine getireceklerdir.

Bu suretle Mart 1958 sonunda hesap bakiyeleri talep olunan asgarî bakiyenin üzerinde bulunmak kaydi ile, taliplerin değerlendirme emsallerinin fazlalığı daima nazarı itibare alınmak suretiyle bir ayarlama yapılacak ve taleplerde beyan edilen tiplerin tevziinde daha yüksek değerlendirme emsalini elde etmiş bulunan müşterilerimizin, daha az emsale sahip olanlara tercih edilmek suretiyle sıra vaziyetleri tesbit olunacaktır.

8 — Tasniflerde sıraya girme ve bir daire edinme hakkını kazanmış bulunan hesap sahiplerinden apartman dairelerinin ikmaline kadar:

A	Tipi için her ay	450,—	
B 1	» » » »	800,—	
B 2	» » » »	850,—	
C 1 ve 2	» » » »	300,—	
C 3	» » » »	270,—	
D 1	» » » »	850,—	
D 2	» » » »	770,—	
E 1 ve 2	» » » »	800.—	(4 kat)
E 3	» » » »	750,—	(» »)
E 1, 2 ve 3	» » » »	700,—	(5 kat)
F 1	» » » »	700,—	
F 2	» » » »	650,—	
F 3	» » » »	700,—	
G 1	» » » »	300,—	
G 2	» » » »	250,—	
H	» » » »	180,—	

lira ayrıca tahsil olunacaktır.

9 — Her tipin talipleri daire adedinden fazla olduğu takdirde tercih sırasına nazaran muayyen adedin üstündeki talipler yedek muamelesine tâbi tutulacaklardır. Yani bunlar kur'a namzetleri sırasına ithal ve kendilerine daire tahsis edilmiş olanlar arasından feragat edenler bulunduğu takdirde yine sıra esasına göre bunların yerine girebileceklerdir.

10 — Bu suretle de daire alamıyan yedek talipler Ataköy inşaatının devamı olarak yapılacak 2 inci kısım apartman dairelerinin satışında tercihan sıraya girebileceklerdir.

11 — Apartman dairelerinin satışa hazır bir vaziyete gelmesi ve kat'î bedellerin taayyün etmesi üzerine her tipte mevcut daire adedini geçmemek üzere 7 inci maddeye göre tasnife uğrayan namzetler arasında kur'a çekilerek kendilerine tahsis edilecek daireler tayin ve tesbit olunacaktır.

12 — Asgarî hesap bakiyesinin dûnunda tevdiatta bulunan talipler ancak tevdlarını asgerî hesap bakiyesine iblâğ ettikleri 3 aylık devreden itibaren tasnife ve sıraya girerler.

13 — Tasnif devreleri sonunda sıraya girip de bilâhare parasını kısmen veya tamamen Bankadan geri alan ve sıraya girip de 8 inci maddedeki aylık tevdiat taahütlerini yerine getirmiyen hesap sahipleri haklarını kaybederler. Hesaplarında bakiye mevcut olanlar haklarını kaybettikleri tarihte yeni hesap açtırmış addolunarak bu talimat esasları dahilinde muamele görürler.

14 — Hesap sahiplerinin hesaplarını diğer taliplere devretmeleri kabul olunmayacaktır. Bir şahsın muhtelif Şubelerde ev hesabı açması halinde puvan durumu en müsait olanı ile tasnife dahil edilir.

15 — İnşaatın ikmalinde tesbit edilen satış bedellerinin fazla olmasından veya inşaatın geç sona ermesinden dolayı bankaya hiç bir mes'uliyet teveccüh etmiyeceği gibi dairelerin herhangi bir sebeple teslim edilmemesinden dolayı da talep sahiplerinin bankadan bir istekte bulunmaya hakları yoktur.

16 — Broşürde yer alan plân ve perspektiflerin, müşterilerimize Ataköy Blok Apartmanları inşaatı

hakkında sırf bir bilgi vermek üzere tertip edilmiş olduğuna ehemmiyetle işaret ederiz.

17 — Taliplerin, küçük carî ev hesabına yatırdıkları paralar faizi ile birlikte satış ve ferağ sırasında peşin bedel olarak kabul ve mahsup edilirler.

18 — Ataköyde inşa ettirilmekte olan apartman daireleri %7 faiz ve 12 yılda üçer aylık taksitlerle ödenmek üzere satılacaktır. Faiz üzerinden tahakkuk ettirilecek muamele vergisi müşteriye ait olacaktır.

19 — Apartman dairelerine talip olacak müşterilerin ferağ sırasında Bankamızca hazırlanacak ve irtifak hakkına esas olacak, taahhütnameyi kabul etmeleri zarurîdir.

Bir neşir tarihi taşımıyan bu propektüsden bir müddet sonra 2 numaralı bir prospektüs çıkarılmış, onun ön sözünde de Ataköy Sahil Şehrinin ikinci kısmı yapıları tarif edilmiştir; bir gün bu risalelerin hepsi ortalıktan kaybolup gideceği için bu kütükte o satırların tesbitini de İstanbul şehri tarihine hizmet bildik:

«Bankamız tarafından İstanbulda eski Baruthane semtinde tesisine girişilmiş bulunan 60 bin nüfuslu Ataköy Sahil Şehrinin inşaatı sür'atle ilerlemektedir.

«9 mahalleye ayrılmış bulunan sitenin birinci kısım inşaatını teşkil eden muhtelif tipte 55 blok apartmanın plânları, evvelki borşürümüzde sayın halkımıza takdim edilmiş olup, bunlar umumî bir rağbet ile karşılanmış ve satış şartları gereğince yapılan tasnifler sonunda apartmanlardaki dairelerin taliplerine tahsisi yapılmıştır.

«Ataköy, birinci kısım inşaatında birer daire almak üzere Bankamızda ev hesabı açtırdığı halde sıraya girememiş bulunan taliplilerin devamlı müracaatları nazarı itibare alınarak İstanbulun mesken ihtiyacını büyük ölçüde karşılıyacak olan sahil şehrinin bir an evvel tahakkukunu temin gayesiyle Bankamızca 2 inci kısım inşaatına da en kısa bir zamanda başlanması zarurî görülmüş ve bu broşürümüzle takdim olunan plânlar hazırlanmıştır.

«Birinci kısım inşaatla birlikte yürütülmesi mukarrer bulunan Ataköy 2 inci kısım plân ve projelerinin ihzarında halkımıza en fazla rağbet gören ve müsait iştirâk imkânlarını haiz bulunan 3 - 4 odalı yeni tiplerin tertibi temin olunmuştur.

«702 daireyi ihtiva edecek olan 2 inci kısım; 1 inci kısmın hemen yanında inşa edilecektir. Bu arada 1 inci kısımda evvelce 11 adet olarak inşası mutasavver E tipi blok adedi 2 ye indirildiğinden yeni tiplerden bazıları bunların yerine yapılacaktır.

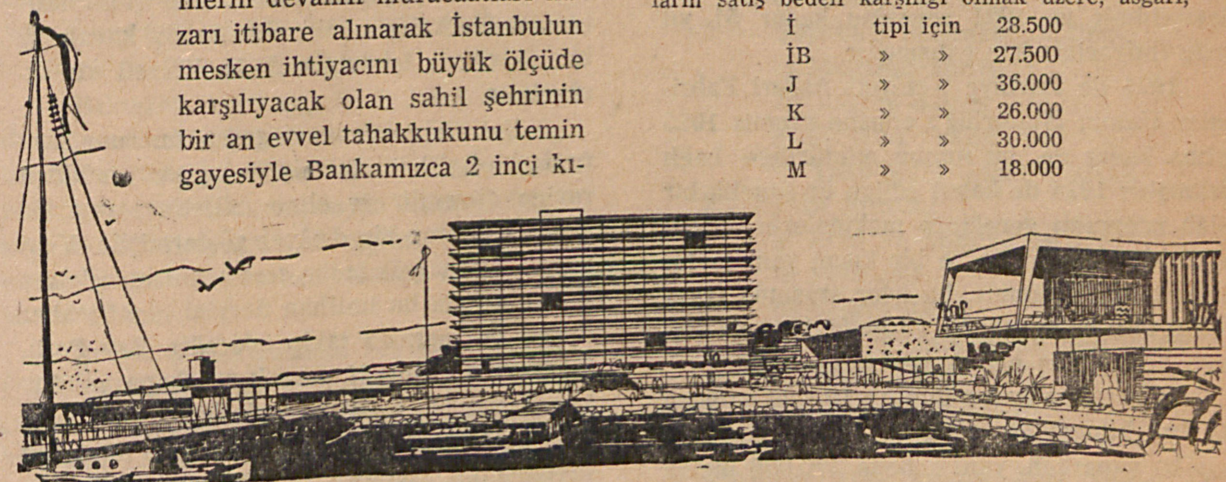
«Ataköy 1 inci kısım apartman daireleri için hesap açtırıp da kendilerine tahsis yapılamamış olan tevdiat sahiplerinin haklarının ziyaa uğramaması işbu broşürümüzün 7 inci maddesi ile temin edilmiş bulunmaktadır.

«Ataköy sahil şehrinde kendinize göre bir daire alabilmek veyahut açılacak Ataköy ev hesapları için tertiplenen husussî keşidedeki 40 daireden birine sahip olabilmek üzere Türkiye Emlâk Kredi Bankasının her hangi bir şubesinde acele hesap açtırınız.

Bu ikinci risalenin sonuna da satış şartlarını bildiren bir yazı konmuştur. Birinci risaledeki şartnamenin aynidir, yalnız yeni tip binaların fiyatlarında değişiklik vardır; buraya onları bildiren, 2 inci ve 8 inci maddeleri almakla iktifa ediyoruz:

2 — Tercihe hak kazanabilmek üzere müracaat sahipleri, işbu broşürde görüp beğendikleri daire tipine talip olduklarına dair usulü gereğince bir talep mektubunu şubelerimize tevdi edecekler ve bunların satış bedeli karşılığı olmak üzere, asgarî,

İ	tipi	için	28.500
İB	»	»	27.500
J	»	»	36.000
K	»	»	26.000
L	»	»	30.000
M	»	»	18.000

Ataköy yapılarından Otel - Gazino ve etrafı
(Resim: Banka prospektüsünden)

Türk lirasını açtıracakları küçük cari ev hesabına yatıracaklardır.

8 — Tasniflerde asil olarak sıraya girme ve bir daire edinme hakkını kazanmış bulunan hesap sahiplerine şubelerimizce tahsisi bildiren taahhütlü mektuplarla yapılan tebliğatı takib eden ayın başından itibaren apartman dairelerinin ikmaline kadar,

İ	tipi	için	her	ay	285.—
İB	»	»	»	»	275.—
J	»	»	»	»	360.—
K	»	»	»	»	260.—
L	»	»	»	»	300.—
M	»	»	»	»	180.—

lira ayrıca tahsil olunacaktır.

Bibl.: Emlâk Kredi Bankasını İstanbulda temsil edenler, İstanbul Ansiklopedisinin tertemiz akademik şahsiyetini yakinen bildikleri halde, bu maddenin yazılması için vaki şifahî müracaatımızda talep ettiğimiz resim ve notları göndermemiş, kayıdsız kalmıştır. Büyük imâr işi ancak iki küçük prospektüsden tesbit edilebilmiştir.

BAKIRKAÖY BEZ FABRİKASI — İstanbulun en eski müesseselerinden birisidir, hâlen tescil edilmiş adı «Sümerbank Bakırköy Pamuklu Sanayii Müessesesi» olmakla beraber halk ağzında «Bakırköy Bez Fabrikası» diye meşhurdur.

1850 de hususî bir teşebbüsle kurulmuş ve iş mevzuu el dokumacılığı ile el basmacılığı olmuştur, o zamanlar da halk tarafından sâdece «Basmahâne» adı ile anılmıştır.

1860 senesine kadar adını tesbit edemediğimiz sâhibi tarafından çalıştırılmaya gayret edilen müessese bu tarihden sonra Hazinei Hassaya devredilmiştir.

1860 - 1867 yılları arasında Hazinei Hassa emrinde açılan Basmahâne 1867 de Harbiye Nezâreti Levâzımâtı Askeriye Dâiresine devredilmiş ve 1921 senesine kadar 51 yıl ordu ihtiyacları için çalışmıştır.

1921 de Harbiye Nezâreti Askerî Fabrikalar Umum Müdürlüğü emrine geçmiş 1925 yılına kadar da bu umum müdürlüğe bağlı kalmıştır; 1924 de kabul edilen üç senelik bir ıslah programı gereğince makinelerin düzenlenmesine başlanmış ve bir kısım yeni makineler temin olunmuş, bu işler arasında faaliyeti tâtil eden fabrika 15 eylûl 1924 de kısmen yenilenmiş olarak işletmeye açılmıştır.

1924 yılına kadar günlük 10 saat çalışma ile 203 kilopamuk ipliği ve 1015 metre bez imalâtı yaparken, yani senede 370.000 metre bez dokunur iken yenilenmeden sonra senelik bez imalâtı 600.000 metreye çıkmıştır.

Fabrika 1925 de Sanâyi ve Maadin Bankasına, 1932 de Sanayi Ofisine ve 11 temmuz 1933 tarihinde de Sümer Banka devrolunmuştur.

Sümer Bank işe yeni bir ıslah programı ile başlamıştır; evvelâ eski binayı terk ederek modern tekniğin icablarına uyarak temelinden yeni bir fabrika binası inşa ettirmiş ve müesseseyi son sistem makinelerle techiz ederek 13 ağustos 1934 tarihinde işletmeye açmıştır.

Açılma töreni başvekil İsmet İnönünün bir konuşması ile yapılmış, İnönü bu konuşmasında şu izâhatı vermiştir:

«Bana verilen malûmata göre Cumhuriyet bu fabrikayı takriben 1600 iğ ile işlerken tesellüm etti. İlk hamlede bu miktar 3600 iğe çıkarılmış ve yeni dairelerle fabrika takriben 9000 iğlik bir müessese olmuştur.

«Sümerbank'ın tesis etmekte olduğu büyük fabrikalar önümüzdeki ilkbaharda 30.000 iğle işlemeye başlıyacak memleketin en büyük dokuma müesseseleri olacaktır. Onlara bakılırsa, Bakırköy fabrikası daha küçük bir müessese sayılabilir. Bununla beraberber, Bakırköy fabrikasının hususiyetlerini ve hususî kıymetlerini nazarı dikkate vazetmek benim için hakikî bir zevktir. Hususî ve resmî bugün mevcut olan müesseselerin en yeni makinelere mâlik olanı hemen burasıdır.

«Fakat bugün için, hepsinden daha kıymetli olan görüş şudur: Bu fabrika, küçük ve iptidaî bir halden mütemâdiyen ilerliyerek ve genişliyerek kendi kendine büyük bir müessese olmuştur. Fabrikaların tasavvuru hattâ kurulması yaşayabilir bir halde işletilmesine nisbetle kolay sayılır. Asıl zor iş, kurulmuş bir fabrikayı işletebilmek kaabiliyeti ve dirâyetidir.

«Bakırköy fabrikası geçen on sene zarfında bu imtihanı vermiş ve kıymetli müdürü reyine güvenilir ve eline milletin sermayesi emânet olunur bir dirâyet göstermiştir. Yeni kurulacak büyük müesseselerimizin işletme zamanlarında bu imtihan devrini hep beraber dikkat ve merakla takip edeceğiz. Bay Fazlı, fabrikanın muhtelif parçalarını bana anlatırken işçilerin yetiştirilmesinden, makineler bakımından dikkatimi celbeden noktaları saklamadım. İşçilerin yetiştirilmesi yeni sınâi hayatmızda büyük bir vazifedir. Her işçi kullandığı makineden azamî istifade kabiliyetini

yalnız bilgisi ile değil, bir nevi ateşli hırs haline gelen arzusu ile temin etmeği düşünmelidir. milletin yeni iktisadî hayatını istikametlendirmek için ehemmiyet verdiği bu fabrikalar ancak bilenlerin, çalışanların ve öğretmek isteyelerin ve öğrenmek kabiliyetinde olanların bulunduğu yerler olacaktır.

«Bilgisi, çalışması, hevesi az olanların sığınmaları için millet fabrika yapmıyor ve yapmıyacaktır. Fabrikaların kapısından ilk günü giren memur veya işçi herkesin bu esası evvelâ yüreğinin içine yerleştirmesi lâzımdır. Onun için yeni büyük fabrikalar ilk kuruldukları andan itibaren sanatında ve masrafında dikkatten yüreği titreyen sanatkârların yetişmesi için gayret sarfetmelidir.

«Burada gördüğüm iyi şeylerden biri fabrikada bayanların geniş bir çalışma zemini bulmasıdır. Ötedenberi kanaatim odur ki, bayanlarımız dokuma işlerinde ince zevkleri ve el maharetleriyle bizim dokumalarımıza dünyada hususî bir kıymet temin edeceklerdir. Bâzı tabii mahsullerimizin kendine mahsus bir nefaseti olması gibi, eski el işlerimizin mâzide tanınmş hususî çeşitleri gibi yeni dokuma fabrikalarımızın da her tarafta sevilecek ve aranılacak incelikleri olmalıdır.

Bakırköy fabrikası Cumhuriyette 1600 iğden 9000 i geçen iğe vardı. Bu terakki nisbet sanat hayatımıza örnekler olursa, Türkiye az zamanda sanayi sahasında yüksek neticeler alacak demektir. Bu tafsilâtı sizlere ve efkârı umumiyeye zevkle veriyorum».

İnönünün yukarıdaki sözlerini fabrika tarafından 1943 senesinde neşredilmiş broşürden aldık; ayni eserde, başvakilin nutkundan sonra şu malûmat verilmiştir:

«Bakırköy fabrikası, (II. 7. 1933) tarihinde, Sümerbank'a 320.000 küsur lira kıymetiyle devredilmiştir. Hâlen (11 Temmuz 1943) 9838 iğ ve 320 dokuma tezgâhı bulunan fabrika 1.507.000 liraya mal olmuştur. Fabrika senede 8 milyon metre bez dokuma kaabiliyetine mâliktir.

«Bakırköy fabrikasında 700 kadın ve 800 erkek işci çalışmaktadır. Şimdiki imâlât programı ile senede 80.000 liralık boya kullanmaktadır. Muharrik kuvvetini şehir cereyanından aldığı için kömür sarfiyatı senede 2000 tondur.

«Fabrikanın 11 temmuz 1933 den 1942 senesine kadar pamuk sarfiyatı ile imalâtı şu vaziyettedir:

Sene	Pamuk ton	Dokunmuş bez (metro)
1933	300	1.160.000
1934	700	2.560.000
1935	1100	4.715.000
1936	1200	5.836.000
1937	1400	6.317.000
1938	1400	6.444.000
1939	1800	8.134.000
1940	2000	7.213.000
1941	1500	6.765.000
1942	1700	6.871.000

Günden güne artan yurd ihtiyaçlarını karşılamak maksadı ile fabrika 1949 yılında yeniden genişletilmiş ve 1950 yılında 29904 iğ ve 455 dokuma tezgâhı ile girmiştir.

1960 yılındaki durumu ile senede 4.400 ton pamuk sarfederek 650 ton çeşidli cins ipliği piyasaya arzetmek üzere 3600 ton iplik ve 15 milyon metre ham bez dokumakta ve bu çeşidli tiplerdeki bezler terbiye edilerek piyasaya arzetmektedir.

Fabrikanın bağlı olduğu umum müdürlük Ankarada, müessese müdürlüğü Bakırköyünde fabrikadadır. Müdürün biri idârî biri de teknik olmak üzere iki muavini vardır.

İdârî müdür muavinliğine bağlı altı müdürlük vardır: muhasebe, ticâret, personel,, gıda dağıtım, iç hizmetler, hastahâne ve kreş.

Teknik müdür muavine bağlanmış teşkilât da şudur:

1 — Esas İşletme Şefliği :
- a) İplik şûbesi
- b) Dokuma şûbesi
- c) Terbiye şûbesi

2 — Yardımcı İşletmeler Şefliği :
- a) Mekanik atölye
- b) Makine bakım
- c) Elektrik bakım
- d) Teknolojik buhar santralı

3 — Plân Bürosu:
- a) Etüd ve kontrol şefliği
- b) Plânlama
- c) Eğitim işleri
- d) Teknik muamelâtı, muhâberat
- e) Hesab işleri

4 — İnşaat Bakım Şefliği.

5 — Laboratuvarlar Şefliği.

Fabrikayı 1960 yılının nisan ayında İstanbul Ansiklopedisi adına ziyâretimizde tesbit ettiğimiz notlar şunlardır :

Pamuk: Senelik ihtiyac 4400 ton olup Ege, Antalya ve Seyhan bölgelerinden sağlanır.

Kömür: Senelik 8000 ton, kömür tevzi müessesinden alınır.

Enerji: 9.500.000 kw. kuvvet ve 600.000 kw. ışık için, cem'an 10.000.000 kw. Şehir santralından ve diğer hidro elektrik santrallerden temin edilmektedir.

Kadro: 2.400 işçi ve 174 memur ve teknik eleman, cem'an 2574 kişidir. İşçilere yılda ortalama 7.000.000 Türk lirası iş karşılığı ve 5.800.000 Türk lirası da munzam ücret olmak üzere cem'an 12.800.000 Türk lirası ödenmektedir.

Çalışma rejimi: Esas ve yardımcı işletme şûbelerinde umumî olarak 7,5 saatlik ve 3 ekiple günde 22,5 saat çalışmaktadır.

Sosyal işler: İşe gelen her işçiye günde 2.000 kalorilik çeşidli bir öğün yemek verilir.

Her işçiye senede 2 kat bedelsiz iş elbisesi verilir.

Kıdemli işçilere, kıdemine göre ikrâmiye verilir.

İşinde yeni bir buluş yapan, liyâkat gösteren işçilere ikrâmiye verilir.

İşçilere evlenme ve doğum yardmı yapılır.

İşçilerin küçük çocuklarına, iş saatlerinde kreşde bakılır.

Spor hareketleri: «Sumer Spor Gençlik kulübü» adı altında futbol, deniz, boks ve güreş kollarını ihtiva eden bir kulüp mevcud olup her kolda bölge çapında muvaffakiyetler kazanmaktadır.

Hastahâne: Hariciye, dâhiliye, röntgen, diş, nisâiye ve eczahâne bölümlerini ihtiva eden 25 yataklı bir hastahâne vardır; İşci Sigortaları teşkilâtı adına işçilerinin ve memurlarının muayene ve tedavisi işlerini yapmaktadır.

Genarl Hakkı Râif Ayyıldız

BAKIKÖY CİNAYETİ — 1949 Nisanı başında işlenmiş bir cinayettir. Aslen Diyarbakırlı olup dört çocuğu ile Bakırköyünde Asmalısalkım Sokağında bir evin bodrum katında oturan ve Bakırköy Hamamında çalışan 30 yaşlarında kâmil isminde bir kadın, bu evin ayni katında oturan Salih Yavuz adındaki kiracıyı, sabahın alaca karanlığında ayakyoluna giderken arkasından bıçakla vurarak öldürmüş, fakat katli üzerine alan Kâmilenin onbir yaşındaki oğlu Cemal çocuk, cinayetin ilk tahkikatını yaşından, başından umulmıyacak şekilde karıştırmıştır: Bu ilk okul talebesi bıçak atma talimiyle oynar, bundan vazgeçmesini söyliyenlere de: «Büyüyünce bıçakçı olacağım!» der imiş. Fakat ayni mahalde oturan mahmud isminde bir çocuk şahid, kaatil olarak Kâmileyi itham etmiş, bir kaç gün sonra tahkikat tamik edilince ve Cemal de ilk tahrifatından dönünce kaatilin Kâmile olduğu anlaşılmış ve kadın mahkûm olmuştur. Cinayetin sebebi, kocasını memleketinde bırakarak çocukları ile beraber İstanbula kaçan Kâmilenin evde bazı uygunsuz hareketlerinin görülmesi ve Salih Yavuz tarafından bu hususta zabıtaya şikâyet edilmesi yüzünden beslenen müthiş bir kindir.

Bibl.: Günün gazeteleri

BAKIRKÖY ÇARŞI CAMİİ — Bakırköyünün iki camiinden biri ve bu köyde yapılmış ilk câmidir; 1010 senesinde (Milâdî 1601 - 1602) Şâban Ağa adında bir hayır sahibinin eseridir. Zaman ile harab olmuş, bugünkü kârgir câmi bu eski mabedin yerine Hicrî 1292 (Milâdî 1875) de Sultan Abdülâziz tarafından inşa ettirilmiştir. Fevkanî olan camiin altında ve Hüsreviye Sokağı üzerinde bulunan bir çeşmenin üstünde tâlik hat ile beş beyitlik kitâbe vardır; ki aslında bu kitâbe hem câmiin hem çeşmenindir:

Bin on sâlinde eyleyüb himmet Şâban Ağa merhum
Bu mevkîde binâ itmişdi âlâ câmi ü çeşme

Mürûri dehr ile çıkmışdı tarzı dilnişîninden
Karîni inhidâm olmuştu rânâ câmi ü çeşme

Bihamdillâh kılındı sâyei şâhânede tecdid
Bu nev tarihi bihîn üzere bu bâlâ câmi ü çeşme

Binâyi devleti şâhi zamânın pâyidar olsun
Olundukca cihanda böyle ihyâ câmi ü çeşme

Bahâ târihi tâmınla ibâdullaha kıl tebşîr
Yapıldı def'ai sâniyede vâlâ câmi ü çeşme
sene 1292.

Camiin müstakil kitâbesi yoktur.

Camiin avlusunda, mabedin kapusu karşısında, üç musluklu yekpare bir taş tekne ve her musluğun üstünde de birer kitâbe vardır; metinleri şudur:

Sağdaki musluğun üstünde: «Sâhibülhayrat Mehmed ağa ve Mustafa Ağa birâderan fi Ramazan sene 1099 (Milâdî 1683).

Ortadaki musluğun üstünde: «Yaptıkim bu musluğu Şaban Ağa ideler kim rahmet ide Hak ona fî gurrei ramazan 1099 (Milâdî 1683).

Soldaki musluğun üstünde: «Ceddim Şaban Ağanın camiişerife verdiği suyun vakf akçesidir, ihraç idüb cümle kariyelinin nezareti ile bu musluğu tecdid idüb vakfetmişizdir, âhardan kimse mâni olmıya».

Musluk kitâbeleri aydın olarak gösteriyor ki câmiin Şaban Ağa vakfı olan suyu çalınmış, Şaban Ağanın oğulları veya torunları olan Mahmed ağa ile Mustafa Ağa cedlerinin çalınmış su vakfını bütün Bakırköy Müslümanlarının şehadeti ile meydana çıkarmışlar, harab olan musluğu da üç musluk olarak yenilemişler, üçüncü kitâbeye de bu suya artık kimsenin el atmamasını kaydettirmişlerdir.

Üç kitâbeye de kaydedilmiş olan 1099 yılının, hayır sahibi Şaban Ağanın vefat tarihi olmayıp evlâdından Mahmed ve Mustafa Ağalar tarafından çalınmış vakıf suyun camiişerife iadesi tarihi olduğu daha yakın görünür.

Bu Ansiklopedinin yazı ailesinden Neoklis Sarris'in rum kaynaklarına dayanarak verdiği malûmata göre, Bakırköy Çarşı Camii Hicrî 1061 - 1065 arasında (Milâdî 1650 - 1655) inşa edilmiştir, bânisi de Kocamustafapaşa'lı Derviş Ahmed Efendidir. Evvelâ ahşab bir mabeddir, 1878 de yanmış ve 1880 de kasaba Şaban Ağa tarafından gârgir olarak ihya edilmiş ve hayra Bakırköy zenginlernden Yango Malinopulos Çorbacı da 200 altun yardımda bulunmuştur.

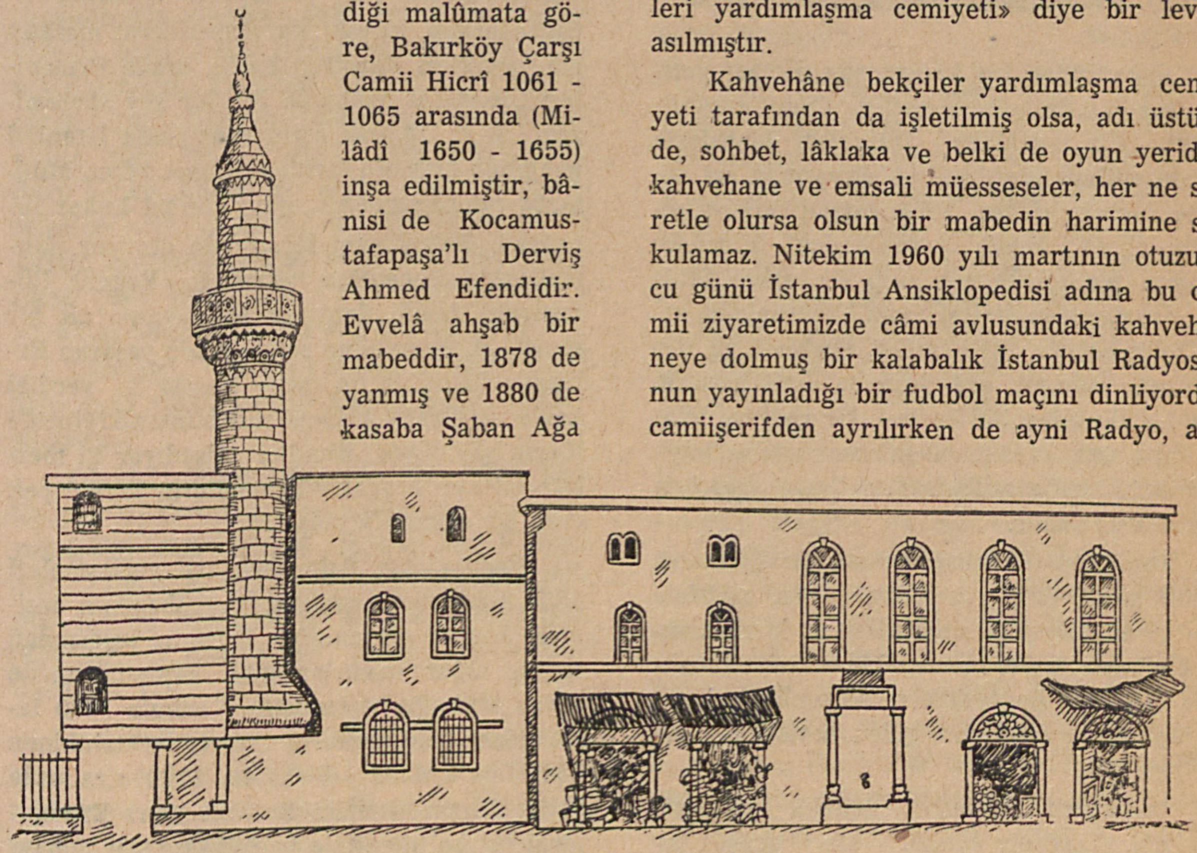
Sokak üzerindeki çeşmenin ve câmi avlusundaki muslukların üzerindeki kitâbeler karşısında rum kaynaklarının çok hatâlı olduğu meydandadır.

Eğer Kocamustafapaşalı bir Derviş Ahmed Efendinin bu cami ile bir alâkası varsa, bânisi olmayıp camiişerife minber koyduğunu söyliyebiliriz.

Hicrî 1099 (Milâdî 1683) den evvel ölmüş Şaban Ağanın 1880 de camiikebir olarak ihya etmesi ise her halde garib, fâhiş hatadır.

Camiişerif, 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Hüsreviye Sokağı üzerindedir, sokaktan evvelâ taş döşeli bir avluya girilir. Avlunun ortasında bir şadırvan ve yanında bir kuyu vardır; sokaktan girildiğine göre câmi sağda, yukarıda bahsettiğimiz musluklar da solda kalır, tam karşıda da bir kahvehâne ile üstünde vakıf odaları vardır. Kahvehânenin kapusu üzerinde de «İstanbul mahalle bekçileri yardımlaşma cemiyeti» diye bir levha asılmıştır.

Kahvehâne bekçiler yardımlaşma cemiyeti tarafından da işletilmiş olsa, adı üstünde, sohbet, lâklaka ve belki de oyun yeridir. kahvehane ve emsali müesseseler, her ne suretle olursa olsun bir mabedin harimine sokulamaz. Nitekim 1960 yılı martının otuzuncu günü İstanbul Ansiklopedisi adına bu câmii ziyaretimizde câmi avlusundaki kahvehâneye dolmuş bir kalabalık İstanbul Radyosunun yayınladığı bir fudbol maçını dinliyordu; camiişerifden ayrılırken de ayni Radyo, aşk

Bakırköy Çarşı Camii

(Resim : Behcet)

ve alâka üzerine şarkı söylüyordu. Dünyanın hiç bir yerinde bir mabed avlusundan çengü çegâne, «pas, şut ve gol» avazeleri yükselmemiştir. Kahvehânenin üzerindeki vakıf odalarda da son zamanlara kadar bekâr uşakları otururmuş, hayli uğraşılarak tahliye ettirilmiş. İstanbul mahalle bekçileri diyar garibî vatandaşlarımızın da mabede hürmeten kendilerine başka bir yer aramaları gerekir. Câmi avlusuna yaraşan kahvehâne değil, bir dershâne, bir kütüphâne olsa gerektir.

Camiin pabucluğunun sağında müezzin efendilerin istirahat ettikleri bir oda vardır. Minare kapusu müezzin odasının hemen yanındadır.

Pabuçluk avlu - taşlıktan camlı bir bölme ile ayrılmıştır. Pabuçluktan fevkani olan camie geniş bir taş merdivenle çıkılır, merdivenin üst sahanlığının sağında ve solunda üçer basamaklı taş merdivenler vardır ki sağdaki merdivenden müftülük odasına girilir; müftü odası, zemin katındaki müezzin odasının üstüne rastlamaktadır. Soldaki merdivenden küçük bir sofaya, oradan da yukarıda adı geçen bekâr odalarına doğru uzanan bir koridora geçilir.

Sahanlıktan bir kapıya son cemaat yerine, oradan da câmie girilir. Cami müstatil plânlı, düz tavanlıdır. Duvarları levhalarla tezyin edilmiş olup mihrab duvarında sol köşede Yesârîzâdenin 1250 tarihli «Hüvessemiül - alîm» levhası Ayasofyadaki muazzam yazının bir minyatürü olup fevkalâda lâtiftir. Sol duvarda Hattat Sami Efendinin de yine talik hat ile 1312 tarihli «Dahilek yâ Resulullah» levhası, sağ duvarda ayni hattatın tek hat ile diğer bir levhası, bir çerçeve içinde toplanmış müzehheb mirkaat ve bir hılye levhası dikkatle muhafaza edilmesi gereken san'at eserleridir.

Son cemaat mahallinin sol tarafında bir ahşab merdivenle yukarıdaki asma mahfele çıkılır. bu ahşap merdivenden alt kısımlarında bir kapu ile dar ve uzun bir odacık = mahfele bağlanır, bu odacık merdivenli bir kapu ile de bekâr odalarına giden koridora merbuttur.

Camiişerif, yirmibeş senelik müezzini Mustafa Efendinin himmeti eseri gaayet temiz bulunuyordu. Evkafı mütevellisinin ihmali yüzünden vaki şikâyetler üzerine Vakıflar Umum Müdürlüğünce Evkafı mazbutaya alınmış ve elhak yerinde bir iş yapılmıştır.

Fevkani olan Bakırköy Çarşı Camiinin altında, büyük bir sarnıç vardır; Hüsreviye Sokağı üzerinde de ikisi çeşmenin sağında, ikisi solunda dört dükkânı bulunup dükkânlardan ikisi nalbur, biri oduncu - kömürcü biri de bir mobilyacı tarafından işgal edilmiş bulunuyordu.

Bibl. : REK ve Mehmed Koçu, Gezi notu.

BAKIRKÖYDE ERMENİLER. — Bakırköydeki Ermenilerin tarihi İstanbulun diğer semtlerine nisbeten yenidir. Ermenilerin buraya yerleşmeleri, o civarda bulunan Azatlı köyünde, tarihçi Avedis Berberyan'a göre 1793 yılında, Baruthanenin tesisiyle başlanması çok muhtemeldir.

Filhakika Ermenilerin burada azamî birbuçuk asırlık bir mâzisi olduğu bazı eski menbalardan anlaşılıyor. Meselâ meşhur tarihçi ve edip Eremya Çelebi Kömürcüyan, 17 inci asrın ikinci yarısında, Ermeni dilinde ve manzum olarak kaleme aldığı çok kıymetli «İstanbul tarihi» adlı eserinde. Bakırköyden bahsederken, zamanında Ermenilerle meskûn olan semtleri zikrettiği halde, orada Ermenilerin yaşadığı hakkında hiç bir şey söylemiyor. Keza 18 inci asrın sonlarında İstanbul hakkında kıymetli tarihî malûmat veren Mıhitarist rahiplerinden meşhur tarihçi Lukas İnciciyan, Bakırköyün lâfını bile etmiyor. Mumaileyhin Venedikte neşrettiği «Yeğnak Püzantyan» isimli derginin 1818 yılına ait bir sayısında, İstanbulun semtlerinde yaşayan Ermenilerin miktarını hâne hesabı ile verdiği halde, Bakırköy Ermeni nüfusunu zikretmeğe lüzum görmüyor. Bundan anlaşılıyor ki mezkûr tarihte oradaki Ermenilerin sayısı pek cüz'î bir miktarda imiş.

Ermenilerin Bakırköye asıl yerleşmeleri 1835 sıralarında oradaki Baruthanenin tesisiyle başlar. Şimendifer hattının inşasından sonra, diğer unsurlar gibi, Ermenilerin de sayısı artmağa başlamıştır. Ezcümle 1880 tarihlerinde Ermenilerin mevcudu tahminen 100 hâne kadardı. Bu artış 1920 sıralarına kadar devam etmiştir. Bundan sonra Ermenilerin harice hicretiyle ve bilhassa son zamanlarda umumiyetle zengin ailelerin Beyoğlu taraflarına göçmeleriyle Bakırköy Ermeni

nüfusu bir hayli azalmıştır. En son kayıtlara göre bu miktar 400 aileye yakındır.

Kiliseler — Bakırköyde Ermeniler ilk defa 1831 tarihinde bir kiliseye sahip olmuşlardır. O zaman anlaşıldığına göre Bakırköyde ikamet etmekte olan Azatlı'daki Baruthanenin Ermeni işçileri Barutcubaşı Ohannes Bey Dadyan'a (1798 - 1869) müracaat ederek, kendileri için bir ibâdethâne temin etmesini rica etmişlerdir. O da Sultan Mahmuddan bu hususta müsaade almıştır. İşte mezkûr tarihte, Rumlar ahşap bir manastırlarını Ermenilere hediye etmişlerdir. Onlar da bu Kiliseyi Surp Sarkis tesmiye etmişlerdir.

Bundan birkaç yıl sonra, görünüyor ki bir kısım Ermeni amele aileleri muhtemelen kolaylık olsun diye Azatlı Köyüne naklolunmuşlardır ki 1835 de Ohannes Bey Dadyan orada Surp Astvadzadsin namıyla müteveffa pederi Arakel Amira Dadyan'ın(1753 - 1812) hatırası için yeni bir kilise inşa ettirmiştir. Mezkûr kilise 1837 Nisan 25 de takdis olunmuştur.

Bakırköydeki asıl Surp Astvadzadzin Kilisesinin (Bu maddeye bak). İnşası ise malûm olduğu üzre, 1844 yılının Nisan ayında tamamlanmıştır. Yeni bir Kilisenin ihtiyacı şu suretle izah edilebilir. 1835 sıralarında Bakırköyde yeni bir baruthâne inşa olunmuştu. Surp Serkis Kilisesinin binası ahşap ve muhtemelen ufak ve köhne idi. Bunlardan başka Zeytin Burnunda bu sıralarda bir demir fabrikası tesis olunmuştu. (A. Berberyan'a göre 25 Ekim 1845 de inşası tamamlanmıştır).

Ohannesi Bey Dadyandan maada kilise avlusunda gömülü diğer kayda değer sîmâlar şunlardır:

Oğulları, Barutcubaşı Arakel - Sisak Bey Dadyan (1820-1886); Nerses-Hosrov Bey Dadyan (1825-1872); Kirkor - Mihran Bey Dadyan (1832 - 1882); Nerses - Hosrov Beyin oğlu, Arşak - Nerses Bey Dadyan (ölümü 1894); Elyas (Eğyazar) Çayyan (1840 - 1902); Onnik Bey Babayan, v.s.

Mektepler — 1. Ardzrunyan - Dadyan ilk okulu Hayırhah olduğu kadar aynı zamanda münevver bir kimse olan Ohannes Bey Dadyan, kiliseyi yaptırırken yanına bir de mektep inşa ettirmeği unutmamıştır ve atalarının hatırasına izafeten ona «Ardzrunyan» ismini vermiştir. 1892 de ahşap olan eskisinin yerine bugünkü kâgir bina yükseltilmiştir ve o tarihten itibaren Dadyanların sülâlesine hürmeten, okul «Dadyan» tesmiye olunmuştur.

2. Nerşabuhyan ilk okulu. — Bu mektep Kapriel Nerşebuhyan tarafndan açılmıştır ve 1886 - 1890 sıralarında faaliyette bulunmuştur.

3. Nikoğosyan İlkokulu. — Aram Nikoğosyan tarafından açılan bu mektep 1907-1909 sıralarında kısa bir müddet tedrisatta bulunmuştur.

4. Bezezyan Lisesi. — Önce ilk tedrisatta bulunan bu mektep Boğos Bezazyan tarafından 1908 de tesis olunmuştur. Tedricen ilerliyerek Liseye kadar yükselmiştir. İkinci Cihan Haribinin başlarına kadar lise olarak faaliyette bulunduktan sonra tekrar ilk tedrisat derecesine inerek Beyoğluna taşınmıştır.

5. İsviçre - Ermeni ilkokulu, — Mütareke yılaarında bir kaç sene çalışmış olan bu mektep Garo Kevorkyan yahut Kevork Garoyan isminde bir zat tarafından açılmıştır.

Bugün Bakırköyde yalnız Dadyan İlkokulu faaliyettedir.

Muhtelif cemiyet faaliyetleri — Eski ve yeni Bakırköy Ermeni cemaatı faaliyetlerinden bazıları Şunlardır: II inci Meşrutiyetten sonra Taşnak, Hınçak ve sair komiteler Bakırköyde de kulüpler açmışlardır. Mütareke yıllarnda ise Kızılhaç teşkilâtı da mevcut olmuştur. Son zamanlarda Yedikule Ermeni Hastahânesine yardım kolu da teşekkül etmiştir. Tahminen 1925 yılından beri fakirlere yardım kolu da faaliyettedir.

Bakırköyde doğmuş yahut yaşamış bazı Ermeniler — Ermeni Kilisesinin avlusunda medfun Dadyan efradından, Mezarlıkta gömülü olanların hemen hemen hepsinden ve mektep açmış olanlardan maada kaydadeğer şahıslardan tesbit edebildiklerimiz şunlardır:

İstanbul patriği Başpiskopos Horen Aşıkyan (1842 - 1899); Osmanlı Devleti yüksek memurlarından Mıhrtat Bey Babayan; Osmanlı Mebusan Meclisi âzalarından Sıvas mebusu Dıkran Barsamyan; Matbaacı ve takvim nâşiri Kevork Zartaryan (ölümlü: 1888) ve evlâtları tarihçi Vahan Zartaryan (1871 - 1946) ve Bimen Zartaryan (doğuşu 1880); Şair Yetvart

Kolanciyan (doğumu: 1880); Doktorlar: Sarkis Nahabetyan, Çilyan, Ohannes Aşıkyan, Peştimalciyan, v.s.; Genç yaşta ölen meşhur muganni Mike Keresteciyan, hayır ve cemaat işleriyle tanınmış Apraham Apelyan, dans hocası Prof. Nişanyan, v.s.

Mezarlık — Bakırköy Ermeni Mezarlığı İstasyonun arka tarafında ve Rum Kabristanının yanındadır. İstanbulun en yeni, en ufak ve aynı zamanda en bakımlı ve en mamur Ermeni mezarlıklarından biridir. Mesahası tahminen 2.000 m^2 kadardır. Hangi tarihten itibaren kullanıldığı kat'î olarak belli değildir. Maamafih bir asra yakın mazisi olması muhtemeldir. Mezarlığın toprağını Kilisenin papazlarından Der Bedros, 1868 den sonra elde etmiştir. Kirkor Mısıryan adında bir hayırhah tüccarın vasiyetiyle 1899 yılında mezarlığın etrafı duvarla çevrilmiştir. Bir iki yıl önce kabristana su getirtilerek ve yeni yollar yapılarak daha cazip bir hale sokulmuştur.

Rastladığımız en eski mezartaşı kitâbesi 1879 tarihini taşıyor ve Bitlisli Markos Agopyan isminde bir şahsa aittir. En güzel ermenice şiir 1885 de genç yaşta ölen Verkine Bohçeliyan namında bir kızın mezar taşındadır. Ermenice harflerle türkçe hiçbir kitâbe mevcut değildir.

San'at bakımından en zarif mezar âbidesi Malhasyan ailesine aittir. Keza Berberyan, Kavukyan ve Kuyumcuyan ailelerine ait olanlar da mezarlığın nazarı dikkati çekecek âbideleri arasındadırlar.

Mezarlıkta gömülü kayda değer simalar ölümleri sırası ile şunlardır: Rahip Der Bedros Bedrosyan (1831 - 1893); Kirkor Mısıryan (1850 - 1898); Dr. Karabet Nazaretyan (1856 - 1921); Dadyan okulu müdürü Zareh Mağakyan (1873 - 1924); Rahip Der Bedros Bedros yan (1867 - 1929); Kilisenin sayılı hayırhahlarından Kayserili Karabet Ohanyan (1840 - 1931), ki bu satırları yazanın annesi tarafından büyük annesinin dayısıdır; edebiyatçı ve filolog Nişan Civanyan (1851 - 1933); Türkiye Hükûmeti konsoloslarından Serkis Balyan (1862 - 1936); lûgat naşiri Zakar Papazyan (1866 - 1942); Bezazyan Lisesi müessis ve müdürü Boğos Bezazyan (1878 - 1951).

Kevork M. Pamukciyan

BAKIRKÖYDE RUMLAR — Bakırköyünün Bizans devrinden, bu ansiklopedinin bu köyden bahseden maddesi içinde kalemimize emânet edilen yerde bahsetmiştik. Bakırköyünde rumların yeniden iskânı 1780 den sonra başladı. Yanyada Tepedelenli Ali Paşa devrinde Karbenişten ve Agrabadan eşkiyâ zulmünden kaçan 10 - 12 rum ailesi, devlete isyan etmiş olan Ali Paşanın tedibi ile meşgul olan pâdişaha sığındılar; İstanbula getirilerek Bakırköyündeki Ayios Pandeleimon Bizans manastırının harâbesi etrafındaki verimli topraklarda yerleşdiler; hükûmetden bu araziyi alarak ziraatle meşgul oldular. Bu muhacirlerin öğrenebildiğimiz isimleri şunlardır: Epirden Sarandi Yiancoğlu ile: amcazâdeleri Kosti, Zaharia ve Petro; Topal Ilias yahud Vasolaridis; Çukurbostanın ilk sâhibleri Atanasios ve Kostantin Çukarlu; Andon, Dimitri ve Atina Zahariadis; Karbenizten Agrefli Spirosoğlu Kostandi Malliupulos ile 14 çocuk sâhibi bulunan büyük oğlu Yango Çorbacı; bunların hepsi bağcı - bağçıvandır. Hattâ 1800 den evvel Bakırköyünde bir bağcı - bağçıvan loncası kurmuşlardı ki loncanın amblemi bir çapa ile bir destere idi. Bu lonca 1812 de Sarandı Yiancoğlunun bağışladığı arsa üzerine Ayios Yeorgios rum ortodoks kilisesini inşa ettirmişti.

Kilisenin yanında Sarandinin, daima siyah potur ile kalpak giyen oğlu Petro Yiancoğlu ile zevcesi Eleninin oturduğu harikulâde güzel bir bağçe içindeki iki katlı evleri bulunmaktaydı; ona yakın çıkmaz sokakda namlı rum kadın ressam Tahia Floranın doğduğu ahşab ev hâlâ durmaktadır (1960).

Bakırköyünde yerleşen bu ilk çiftci muhacırlar mahallelerini ayırmak için yollarına çeşitli ağaçlar diktiler; Zeytinlik, Sakız ağacı ve Cevizlik gibi semt isimleri bu münasebetle takılmıştır.

Bu muhacir ailelerden önce Bakırköyünde yerleşmiş rumlardan en eski isim olarak Yani Paskaloğlu'nu tesbit ettik; baba 1777 de ölmüş, kendisi Osmanlı ordusunda binbaşı rütbesi ile Sarayın ve Ordunun Kasabbaşılığını yapmıştır.

1840 da oğlu Yeorgios Sakızağacı Mahallesinde Kamandarof'un evinin yanında beş ev inşa ederek Bakırköyde yerleşdi; bu evlere de eniştesi Kasabbaşı Atanas Kostantinidis ile İngiliz konsolosu, İtalyan Polmieri oturmuşlardır.

Köyün iki fırınının sahibi Makedonyalı Toma Bulgarididir. Çorlulu, koyun sürüleri ile meşhur Pandeli Celeboğlu da ilk kasabı olmuştur; Celeboğlu İstanbulda yerleşince kıyafetini değiştirmemiş, «Şalvarlı Kasab» diye meşhur olmuştur. İlk yerleşenler arasında zengin bir çiftçi ailesi, Hacıteodoriler vardır.

1821 den sonra İtâki adasından gemici Spiro gemisinin bir kayaya oturup parçalanmasından sonra kalabalık ailesi efradı ile Bakırköyüne hicret etmiş, yerleşmiştir. Aynı sıralarda Kefalonyalı gemici Yorgi Kambiçis de Bakırköyüne gelmiştir. Bu iki aile Sakızağacının ilk meyhânesi olan «Babi» de tertip ettikleri eğlenceleri ile meşhurdur.

Sonra sonra zengin tüccarlar gelmeğe başladı, İoannis Voltu (1829 - 1917), Sakızlı İoannis Ciras (1828 - 1907), Aleksandros Sarris gibi.

Çiftçileri, gemicileri, tüccarları fikir adamları, kültürlü burjuvalar tâkibetti, başta Askepidisler.

1868 - 1870 arasında da Anadoludan çıkmış, İstanbulda zengin olmuş rumlar gelmiye başladılar; bunların evlâdları arasından erkek ve kadın pek çok kültür sâhibi sîmalar yetişmiştir, bu arada ilk hatırlanan isimlerden biri arkeoloğ, tarih ve meskûkât âlimi Kostandi Makridis Beydir; bu ailelerin ekserisi, Bakırköyüne İstanbul içinden kalkıp gelmiştir, meselâ 1893 de Kumkapudan gelen «Ağa» lâkabı ile anılan Fertekli Anastasios Aranapulos gibi.

1857 de Fenerde çıkan büyük bir yangından sonra fenerli rumlardan bir kısmı da Bakırköyüne hicret ettiler.

Bakır köyünün Sirkeciye demiryolu ile bağlanması, Ayestefanos muahedesinin imzası Bakırköyüne İstanbulda yerleşmiş ecnebileri celb etti. Yine Ayastefanos Muahedesinden sonradır ki Türk zenginleri, bu arada tanınmış Türk münevverleri Bakırköyüne rağbet etmeğe başladılar.

1922 den sonra İstanbuldaki rumların beşte dördünün Türkiyeyi terketmesi üzerine Bakırköyünün rum ekseriyeti de kalmadı. Fakat hicret etmeyenler, içtimaî ve fikrî müesseselerini yaşatmaya muvaffak oldular.

Kültür Derneği — 1947 de Bakırköyde rum genclerinin gayreti ile kurulmuş bir dernektir; önceleri İstanbul Caddesinde ufacık bir odada bulunan merkezi kısa bir zamanda Asmalı Sakız Sokağında gaayet geniş bir binaya taşınmıştır; bu bina, kilisenin arkasında metrûk bir aşhâne idi, 1955 de kiliseden almaya muvaffak olan gençler tâmir ve restore ettiler. Dernek muhtelif kollar üzerinde çalışmaktadr: Tiyatro kolu, Müzik kolu, Spor kolu, Kültür kolu, Gezi kolu, Kütübhane kolu. Faaliyet programları dikkatle tatbik olunur. Âza sayısı oldukça yüksek olup ekseriyetini de münevverler teşkil eder. Derneğin kurucuları Haralambos Çingiroğlu, Niko Nikolaidis, Yorgo Sianisoğlu, Stamat Macaridis ve Niko Klios'tur. Bu satırların yazıldığı tarihte reis avukat Yannaki Emirzes idi (1960).

Fukarâperver Kadınlar Cemiyeti — Evlâ hususî bir topluluk iken 1956 da resmen tescil ettirildi. Kurucuları Anastasia Gumbris, Sofia Petropuliadis ve Eleni Bunaropulos'tür. Önce bir aşocağı açmışlardı; gariblere, düşkünlere, medâr olduğu görülünce âzası fazlalaştı. Gelirini aile toplantıları teberrûları ve tiyatro temsilleri ile temin eder.

Mektebler — Bakırköyünde ilk rum mektebi geçen asrın başlarında Ayios Yeryios Kilisesinin narteksinde bir kilise mektebi olarak açılmıştır. 1840 - 1841 yıllarında Patrik IV. Antimos bütün kilise mekteplerini kapattı; yerine lâik mektepler tesis edildi, Bakırköyünde ayni kilisenin avlusundaki bir koğuşda müsbet bilgiler de veren yeni bir dershâne açıldı; 1865 yılına kadar bu dershânenin muallimi Zaharia Zahariadis idi. Bu dershâne de 1865 vebâ salgınında kapatıldı. 1868 - 1870 arasında aynı koğuşda bir erkek çocuklar mektebi açıldı, kızlar için de «Binbaşının Evi» diye mâruf binada ayrı bir mektep kuruldu. Erkek mektebini 1875 yılına kadar Y. Psihalis idâre etmiştir. Kilisedeki koğuş küçük ve gayri sıhhî olduğundan 1871 de muhtar Nikolos Askepidis ile Hacı Todorinin gayretleri ile köyün rum zenginlerinden büyük bir iâne toplandı, klisenin karşısında eski rum mezarlığı arasına iki katlı kâgir bir erkek mektebi inşa edildi.

Neoklis Sarris

BAKIRKÖY FIRIN SOKAĞI — Bakırköyde Yenimahalle sokaklarından, Öcalan Sokağı ile gerideki bostanlar arasında uzanan bir yoldur. Tayyarecifethi ve Tayyarecisâdık Sokakları ile birer dörtyolağzı yaparak kesişir;

asfalt döşenmiş, yaya kaldırımları kaba taştan, iki araba geçebilecek genişliktedir. İki kenarındaki evlerin ekserisi ahşab, çoğu bağçelidir; bitimine yakın tek katlı fakat çok şirin bir beton villâ ile iki katlı güzel bir ahşab köşk vardır. Adını, Öcalan Sokağı ile olan kavşağının sol köşesinde bulunan bir ekmekci fırınından almıştır (Nisan 1952).

Hakkı Göktürk

BAKIRKÖY FRANSIZ KIZ MEKTEBİ — 1816 da Fransada Bordeau Şehrinde kurulmuş Mariste tarikati rahibeleri tarafından kapitülasyon muahedelerine dayanılarak İstanbulda açılmış mekteplerden biridir; Ne zaman açıldığı bilinmiyor, fakat 1839 tarihli bir vesikada İstanbulun muhtelif semtlerinde kurulmuş 40 Fransız Lâtin Hıristiyan Mektebinin arasında adı geçmektedir. 1912 - 1913 Türk - Fransız anlaşmasında adı geçen mektepler arasında da mevcuttur. Bu kayıtlardan anlaşılıyor ki 74 sene yaşamıştır. Harbi Umumîde kapandığı muhakkaktır. Mütareke yıllarında yeniden açılıp açılmadığı öğrenilemedi. talebelerinin Osmanlı tebeası Rum ve Ermeni kızları olduğu da pek aydındır.

Bibl.: O.N. Ergin, Türkiye Maarif Tarihi, II.

BAKIRKÖY HAMAMI — Bakırköyünde, İstanbul Yolu ile Bakırköyhamam Sokağının kavuşağı köşesindedir; Bakırköy Çarşı Camiinin tam önüne düşer; Onyedinci asır sonlarında cami ile berâber yapılmıştır. Bir «tek hamam» dır.

Pek çok tâdil görmüş, on yedinci asır Türk yapı sanatında küçük tek hamam plânı bozulmuş, hamamlarımızın dışardan bakıldığında en pitoresk yeri olan camekân kısmı tamâmen kaybolmuştur; şöyle ki, kaldırılan camekânın yerine gaayet çirkin iki katlı bir gârgir binâ eklenmiştir, bu binanın zemin katında, İstanbul Yolu üzerinde dört göz irâd dükkânı yapılmış; hamamın eski camekânının giriş kapusu muhakkak ki İstanbul Yolu üzerinde iken bu muhdes kâgir binada giriş kapusu Hamam Sokağında açılmıştır; ve o çirkin yapı da zemin katında hamama ancak dar bir koridor bırakılmıştır; bu koridorun nihâyetinde sağ tarafta bir merdivenle ikinci kata, yani zemindeki koridor ile dükkânların üstüne çıkılır; hamamın soyunma peyke ve odacıkları buradadır.

Hamamın yeni kapusundan girilince hemen sağda bir odacık vardır; bir terziye kiraya verilmiş, içine hamam kapusundan girilir bir atölye olmuştur. Kaldırılmış olan eski büyük camekânın kapusu cadde üzerinde bulunduğu için, hamamın kadınlara tahsis edildiği günlerde ve saatlerde çarşı boyu cadde üstündeki kapudan bir kadının hamama girmesi, hamamdan çıkması eski edeb ve terbiye an'anelerimize uymadığı için, zannediyoruz ki bu terzi dükkânının yerinde eskiden kadınlara mahsus bir kapu bulunmuş olacaktır.

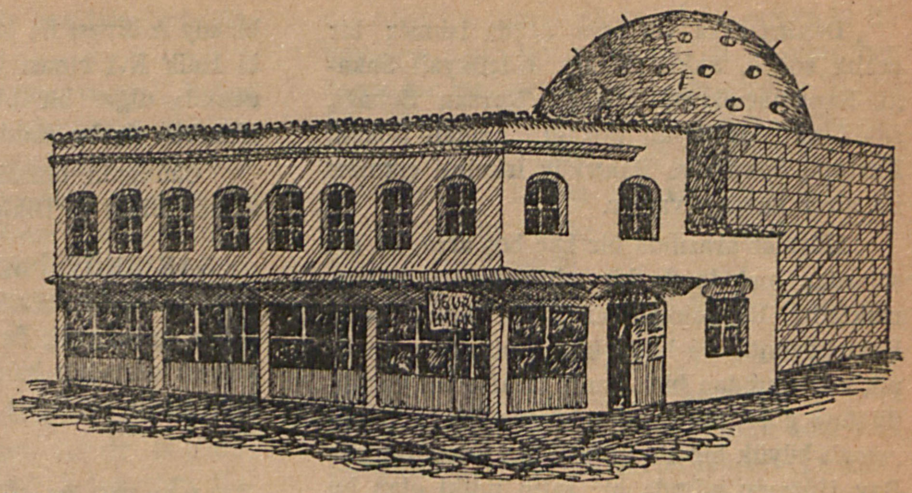
Asıl hamama, muhdes binanın zemin katındaki mermer döşeli koridorun sağındaki bir kapudan girilir; bu kapu da dahil, hamamın hiç bir yerinde tahta kapu kanadı yoktur, halvetler, mahrem temizlik yeri ve ayak yolu medhalin iki üst kenarına asılı sallandırılmış peştemaldan perdelerle kapanmıştır.

Hamam iki kısma bölünmüştür; evvelâ dış koridora amud ikinci bir koridora girilir, bunun sağında tek kurnalı bir mahrem temizlik hücresi ile ikişer kurnalı iki halvet vardır; sol tarafta temizlenme hücresi karşısında tek kurnalı bir soğuk halvet, onun yanında dar bir ayakyolu, ayak yolunun yanında da üç kurnalı ve diğerlerine nisbetle büyükce bir sıcak halvet vardır; bu sıcak halvetin kapusu hamamın ikinci kısmında, kubbe altındaki göbek taşlı sahındadır.

Hamamın asıl harâre, sahın kısmı tek kubbe ile örtülmüş tam bir murabbadır; ortasında dört köşeli bir göbek taşı, etrafı fır dolayı mermer sofadır ve on üç kurnadır; kanadsız, peştemal perdeli kapusundan girildiğine göre sol köşede bir kapudan yukarda bahsettiğimiz üç kurnalı sıcak halvete geçilir.

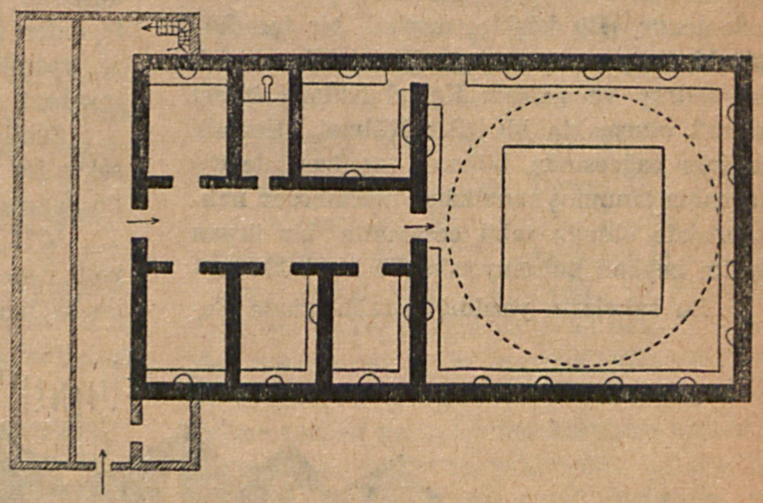
Bakırköy Hamamını ziyâret ettiğimiz 1960 yılı nisan ayında hamam Bay Osman Cacekli ve oğlu Hakkı Cacekli tarafından işletmekte idi. Osman Cacekli ayni zamanda hamamın sa-

hibi idi; hamamı 1948 - 1949 yılları arasında satın almış, kendisi ile görüşmek imkânı bulunamadığı için eski mülk sahibinin adı tesbit edilemedi. Bay Osman ve oğlu hamamcılığın yanında emlâkcilik ile de meşgul idiler; hamamın fevkanî soyunma yerinin altında dört göz irâd dükkânlarından biri «Uğur Emlâk» adı ile bu işlerinde yazıhâne olarak kullanılmakta idi. Diğer dükkânlardan biri tütüncü, biri kundura boya salonu, biri de kundura tâmircisi, eskici idi.

Bakırköy Hamamı
(Resim : Behçet)

Bay Osman Cacekli'nin irfan sahibi zât olduğu hamamının İstanbul Ansiklopedisinde tesbiti için gösterdiği kolaylıkla bellidir; hiç şüphesiz ki patronun aldığı direktif ile Receb Odyanmaz adında yaşlı bir dellâk da, bir İstanbul hamamında çalışan adamın sâhib olması gereken nezâketle rehberlik etmiştir, o garib vatandaşın adını da bu satırlarla bu büyük kütüğe kaydetmiş oluyoruz.

Bakırköy Hamamı
(Taslak plân : R.E.K.)

1960 yılı nisanında Bakırköy Hamamında natır, dellâk, Külhancı, ve yanaşma-acemi şâkird olarak 5 kişi çalışmakta idi; kapusu üstündeki levhada da «Bakırköy Şifâ Hamamı» yazılı idi; isim son zamanlarda takılmıştır.

Bibl. : REK ve N. Baylav, Gezi notu.

BAKIRKÖY HAMAM SOKAĞI — Bakırköyde Bakırköy - İstanbul yolu ile Hatboyu Caddesi arasında uzanır; İstanbul Yolu kavşağından yüründüğüne göre sağ köşede bir tatlıcı dükkânı, sol köşede de sokağa adını veren ve bir Onyedinci asır yapısı olan Bakırköy Şifa Hamamı vardır; iki araba rahat geçecek genişlikte ve paket taşı döşeli olup evvelâ sağa kıvrılır, sonra tekrar sola dönerek hat boyuna kadar dümdüz devam eder. Sağda İzzetmolla Sokağı, Reyhan Sokağı, Amedci Sokağı, solda da Danteleci Sokağı ve Hallac Hüseyin Sokağı ile kavşakları vardır, sol kolda Hallac Hüseyin Sokağı ile olan kavşağı köşesinde Bakırköy Karma Ortaokulu bulunmaktadır, bina geçen asır yapılarından olub içinde bu köyün ilk büyük mekteplerinden biri olan Bakırköy Kız Rüşdiyesi tesis edilmişti. Sokağın kayde değer başka hususiyeti yoktur.

BAKIRKÖY İSKELE CADDESİ — Bakırköyde sahil ile Bakırköy - İstanbul Yolu arasında dümdüz uzanan bir caddedir; üç araba geçecek genişlikte ve asfalt döşeli bir yoldur; iki kenarında yeni beton villâlar, apartmanlar, eski yapı kârgir ve ahşap evler sıralanmıştır; hali vakti yerinde ve hattâ zengince denilebilecek aile meskenleridir.

Denize arka verilirse sağda isimsiz bir aralık sokak, Sakız Sokağı, Küçükyalı Sokağı, Kapamacıekrem Sokağı, Korsan Sokağı, solda da Sakızlıyalı Sokağı, Asmalı Sokak, Kartopu Sokağı ve Bakırköy İskelesi çıkmazı ile birer kavşağı vardır.

Köşkler arasında bir kaç boş arsa, bu arsalardan birinde de bir odun deposu bulunmaktadır. Bu sokağın en güzel binası, belki Bakırköyünün ve hattâ bütün binaların en tipik yapılarından biri, deniz tarafından yüründüğüne göre, sol tarafta köşede 30 kapu numaralı büyük bir ahşap köşktür. Zamanımızda Bay Hüseyin adında bir zatın milki olan bu bina, tahminimize göre bir asra yaklaşan bir ömre sahiptir; maalesef harabcadır; bir gün yerini modern bir beton yapıya terk ederse çok acınır. Bu köşkte, mes'ud bir tesadüftür ki, ihtiyar yapının güzelliğini bilen birisi, heykeltraş ve ressam Kemal Külmat kiracı olarak oturmakta idi (B.: Külmat, Kemal). köşkün bağçesinde, bilhassa taş üzerinde çalışmakla tanınmış sanatkârın mermerden nahtetmekde olduğu tabiî cesamette bir üryan kadın heykeli bulunuyordu (30 Mart 1960).

Bu satırların yazıldığı sırada içinde Bakırköy Adliyesi ile Maliyesinin bulunduğu eski Halk Evi binası ile geniş avlusunun bir ucunda diğer bir binada «Bakırköy Gençlik Kulubü» de bu cadde üzerindedir.

Caddenin bitiminde sol köşede de «Bakırköy Biçki ve Dikiş Yurdu» vardır.

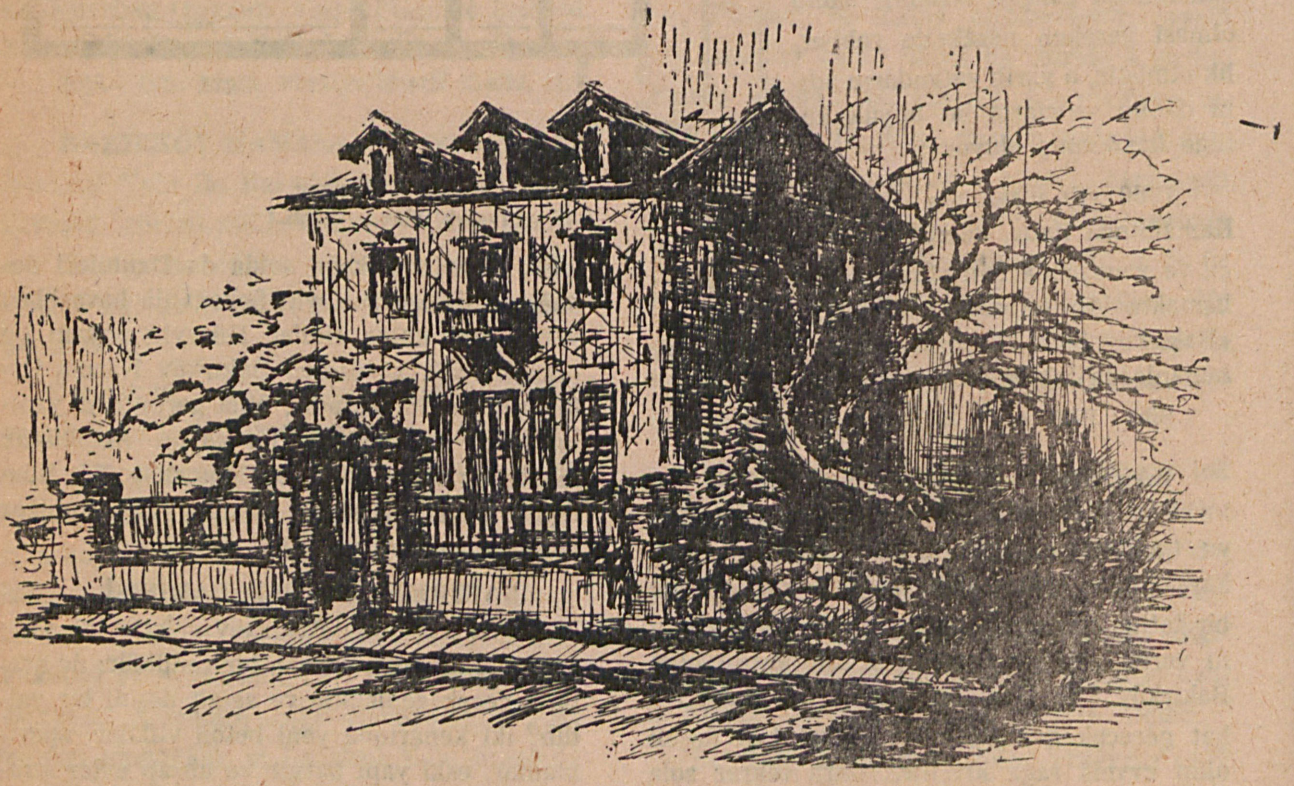
BAKIRKÖY İSKELESİ ÇIKMAZI — Bakırköy İskelesi Caddesi üzerindedir; kayda değer hususiyeti, deniz ile ve iskele ile hiç alâkası olmadığı halde bu ismi taşımakta bulunmasıdır (30 Mart 1960).

Mehmed Koçu

BAKIRKÖY - İSTANBUL NAKİL VASITALARI — Geçen asrın ikinci yarısına kadar, Bakırköyünde oturanlardan İstanbula işi düşenler, yahud şehirden bu Köye gitmek isteyenler, hâli vakti yerinde kişi ise ata binerdi, kadınlar da arabaya binerlerdi; amelesi, rencberi, esnafı yaya gidip gelirdi.

Sâhilde bir kayık iskelesi vardı; deniz sâkin ise, en az iki çifte kayıklar ile de gidilip gelinirdi; kayıklar dolmuş da yaparlardı.

1871 de bir Fransız Şirketi eliyle demiryolu döşendi, İstanbul Avrupaya demiryolu ile bağlanır iken bu tarihden itibâren de Ba-

İskele Caddesinde Bakırköyün en güzel eski köşklerinden biri
(Resim: Kemal Külmat)

kırköy ile Sirkeci arasında ara tirenleri işletilmeğe başlandı.

1877 - 1878 arasında bir vapur iskelesi yapılarak İdârei Mahsusa Bakırköyü ile Yeşilköyüne bir vapur tren ile rekaabet edemedi. Avrupa demiryolu Cumhuriyet devrinde Fransız Şirketinden Devletece satın alındı; devlet demir yolları 1956 yılından itibâren bu hat üzerindeki kömürlü lokomotiflerle eski vagonları kaldırarak elektrikli tren işletmeğe başladı.

Bakırköy hâlen, trenden başka İstanbula belediye ve halk otobüsleri ile de bağlıdır; otobüslerin İstanbuldan hareket yerleri Sirkecidir. Yine durakları Sirkecide dolmuş yapan otomobiller vardır; adam başına iki lira ücretle beş yolcu alırlar.

Bibl. : N. Sarris, Not; M. Koçu, Not.

BAKIRKÖY KARAKOL SOKAĞI — Bakırköyde Yenimahalle sokaklarındandır. Öcalan Sokağı ile gerideki Bostanlar arasında uzanır; iki araba geçebilecek genişlikte kaba taş döşeli bir yoldur. Tayyarecifethi ve Tayyarecisâdık Sokakları ile dörtyolağzı yaparak kesişir. Tayyarecifethi Sokağı ile olan kavşağında bir kasab, bir manav ve bir bakkal vardır; Yenimahalle muhtarlığı da bu sokağın bitimine yakın bir yerdedir (Nisan 1952).

Hakkı Göktürk

BAKIRKÖY KIZ RÜŞDİYESİ — Eski Belediye Mektupçusu, Maarif adamı ve değerli tarih bilgini Osman Nuri Erginin büyük Maarif tarihinde Kız Rüşdiyelerinden bahsedilirken 1319 (Milâdî) 1903) senesinde İstanbulda evvelâ 11 Kız Rüşdiyesi açıldığı (Emirgân, Beşiktaş, Kendilli, Üsküdar, Sultanahmed, Eyyub, Mollagüranî, Kadıköy, Fâtih, Küçükmustafapaşa ve Kocamustafapaşada) ve bir müddet sonra bir Kız Rüşdiyesi de Bakırköyünde açılarak bu mekteplerin on ikiye çıkarıldığı yazılıdır. Me'haz olarak devrin salnâmeleri gösterilmiş ve maalesef Bakırköy Mektebi hakkında yeri, hiç olmazsa kuruluşunda talebe ve muallim mevcudu hakkında malûmat verilmemiştir. Meselâ şayanı dikkattir ki yukarıda zikredilen mekteplerden Emirgân Kız Rüşdiyesinde 88 talebe 7 muallim, Sultan Ahmed Rüşdiyesinde 310 talebe, 8 muallim, Kocamustafapaşa Rüşdiyesinde de 115 talebe 4 muallim vardır; program ve sınıf adedi ne olursa olsun talebe mevcudu ile muallim kadrosunun gösterdiği tezadın her hangi bir mantık yolu ile izahı zordur. Bakırköy Rüşdiyesinin ne zamana kadar devam ettiği de tesbit edilemedi. Bu mektebin, hâlen Bakırköyünde karma orta okulun bulunduğu binada açılmış olacağını tahmin ediyoruz (B.: Rüşdiye Mektepleri).

Bibl. : O.N. Ergin, Türkiye Maarif Tarihi, III.

BAKIRKÖY KİREMİTLERİ — Zamanımızda İstanbul piyasasında bu köye nisbetle anılan kiremit yoktur; öyle tahmin ederiz ki Bakırköyünde, belki asırlardanberi kiremitçilik terkedilmiş olacaktır. Halbuki Onaltıncı Asırda İstanbul Kadısına hitaben yazılmış bir hattı hümâyundan Bakırköyünde kiremit külliyetli miktarda sevkedildiği, evsafının âdiliği yüzünden de hükûmetçe ciddî tedbirler alındığını görüyoruz; bu hattı hümâyunun bugünkü dilimize çevrilmiş sureti şudur :

«İstanbul Kadısına hüküm ki;

«Mimârbaşımız olan Davud (B.: Davud Ağa, Mimarbaşı; Mimarbaşı). Divanı hümâyuna mektub gönderüb Bakırköyünde kesilen kiremidlerden şikâyet etmişdir; bu kiremitlerin eni ve boyu tayin ve tesbit edilmiş ölçüden noksan imiş, gemilere yüklenüb İstanbula geldiğinde, gemiler keresteci dükkânları önüne yanaşır ve kiremitler keresteci esnafına gayet ucuza satılırmış, yoklanmaz, teftiş edilmezmiş. Bu kiremitlerin evsafı çürükmüş, az zaman içinde kırılır, dökülür, kullanıldıkları vakıf binalar da, mirî ve halk yapılarında Evkafa, Devlet, halka zarar ve gadir olurmuş. Buyurdum ki bundan böyle İstanbulun bütün iskelelerine Bakırköyünden gemilerle kiremit geldiğinde, keresteciler kâhyası hazır bulunup bu kiremitleri muayene etmedikçe keresteci esnafına aslâ satılmıyacaktır, satış kâhyanın huzurunda, eni boyu ve sağlamlığı nizama uygun görüldükten sonra yapılabilecektir. Gizli satıp alanları isimleriyle divânı hümayunuma yazub arz eylesin ki haklarından geline fî 2 zilkaâde 1004 (Milâdî 1596)».

BAKIRKÖY KÖPRÜSÜ — Bakırköy - İstanbul Sahil Yolu üzerinde ve bez fabrikasının hemen yanı başında bir beton köprüdür, Çırpıcı Deresi ile Hazinedar Deresinin birleşerek denize döküldükleri yerdedir; her iki başında toprak üstündeki kısımları ile bera-

ber uzunluğu 100, altında su bulunan kısmın uzunluğu 20 ve genişliği 7 metredir; resmini çizen ve yapan Belediye mühendislerinden Ârif Hikmet Bey olub resmiküşadı 26 eylûl 1927 bir Pazartesi günü Şehir Emini Muhiddin Bey tarafından (merhum Muhiddin Üstündağ) yapılmıştır. O zamanlar Karaköy Köprüsünden bir kuruş mururiye resmi verilip geçilmekte idi ve Belediye Meclisinde bu köprü parasının kaldırılması için çalışanların başında da avukat Sâdeddin Ferid Bey bulunmakta idi Bakırköy Köprüsünün resmi küşadına çağrılanlar pasta ve çay ikramı ile ağırlanırken Sadeddin Ferid Bey Şehir Emini Muhiddin Beye lâtife yollu:

— Bu köprü için de mururiye var mıdır? Diye sormuş, Muhiddin Bey de:

— Yok maalesef!.. cevabını vermişti.

Bibl.: Günün gazeteleri

BAKIRKÖY KÖRFEZİ — İstanbul Ticareti Bahriye Müdürlüğü tarafından 1928 de neşredilen İstanbul Limanı» adındaki rehberde Bakırköy hakkında şu satırlar yazılıdır:

«Bakırköy sahili, Yeşilköy burnunun şarkında bir körfezcik teşkil eder. körfeze varmazdan evvel güzel ve şirin binaları muhtevi bir kasaba göze çarpar. Bakırköy körfezindeki kışladan yarım mil açıkta bir vapur enkazı vardır. Bakırköyünün garbında Zeytinburnu fabrikaları vardır. ve bunun yarım mil şarkında yüksek bacalı İmalâtı Harbiye Fabrikaları vardır«.

Mehmed Enisî beyin 1311 de (Milâdî 1893-1894) basılmış «Çanakkale ve Bahrisiyah Boğazlariyle Marmara Denizi Rehberi» adındaki eserinde, (müellif o tarihte Bahriye Nezareti yaverlerinden ve mülâzimievvel rütbesindedir). Bakırköy Körfezi hakkında şu malûmat verilmektedir:

«Makriköy sahili Ayastefanos burnunun gün doğusuna doğru bir liman teşkil ederdi ki Ayastefanos Deniz Fenerine nazaran (B.: Yeşilköy Deniz Feneri) gündoğuşu poyraz cihetinde 2 mil mesafede Makrıköyü görülür; nefsi İstanbul dısında mamuriyet ve tevessû» cihetinden anbean müterakki bir kariyedir. Ayastefanos burnundan Sarayburnuna kadar sahil 7 - 13 kolaç derinliğinde güzel demir mahallidir. Makrıköyü açığı ile bu limanın garb kısmı daha derin olub deniz dibi daha iyi demir tutar. Yelkenli gemiler Karadenize çıkmak için müsaid rüzgâr beklemek üzere bu sahil boyunca demirlerler. Bu demir yeri bütün cenub ve batı rüzgârlarına açık ise de bunlar esmeğe başlayınca, Karadenize çıkacak yelkenli gemiler de zaten demir almış bulunurlar».

BAKIR PARA — Osmanlı Devletinin mâlî buhranlar karşısında madenî kıymetinin üstünde kıymet taşıyan Bakır para bastırmasını mütalâa bu ansiklopedinin mevzu dışındadır; bir bakır paranın İstanbul tarihindeki bir hâtırasını tesbit ile iktifa edeceğiz Abdülmecid zamanındaki malî buhranda İstanbulda halk elinde ve kesesinde dolaşan gümüş ufaklıklar tamamen ortadan kalkmış, yerini, metelik ve mangır, bakır paralar almıştı (B.: Mangır; Metelik); kimin hükmünden çıktığı bilinmeyen şu kıt'a da halk ağzına düşmüş, dolaşmıştı:

Eşki hirmandır akaarı herkesin
Hâyf kim oldu hazîne tamtakır

Geçmede zer yerine şimdi nuhas
Devletin altın işi oldu bakır...

İstanbul halkı bakır parayı daima hoşnutsuzlukla karşılamıştır; bunun en kesin vesikalı hicrî 1100 (Milâdî 1689) tarihli üç fermandır; İstanbul Kaymakamına hitaben birincisinde, mangır kesilmek üzere darbhaneye saraydaki bakır mahzeninden 1000 kantar bakır yollandığı yazılıdır. İkincisinde halkın yeni mangırları almamazlık etmeleri şiddetle tenbih edilmektedir. Üçüncü fermanda da İstanbul zahire tüccarlarının, gümüş ve altın para ödeyerek getirtecekleri zahireyi İstanbulda bakırpara karşılığı satacakları için zahire getirtmedikleri, Büyükşehrin bu yüzden fevkalâde sıkıntıya düştüğü, bunun derhal önüne geçilmesi ele alınmaktadır.

Bibl.: Abdürrahman Şeref, Târih müsahabeleri; Ahmed Refik, Onikinci hicrî asırda İstanbul hayatı.

BAKIR YAPMAK (Altın adı) — Âyarı tam altın parayı halitasında tesbit edilmiş miktardan fazla bakır katarak bozma, kıymetinden ve itibardan düşürmeye benzetilerek, İstanbul ağzında, temiz bir aile evlâdının kötü arkadaşlara kapılarak uygunsuzlar yoluna sapması, ayyaşlık, hırsızlık serserilikle lekelenmesi, ve emsali olmayan kötü kişiler elinde iffet ve namusunun payimâl olması.

Bilhassa saptıkları kötü yolların kurbanı olmuş nevcivanlar şanında yazılmış destanlarda bu söze pek sık rastlanır; kötülüğe teşvik edilen genç: «Ben altın adımı bakır yapmam!..» diye ayak direr; cebir karşısında da: «Altın adımı bakır yapmayın!..» diye yalvarır. Bu pek güzel, mânalı söz zamanımızda, her halde altın paranın tedavülden kalkması sebebiyle olacak, unutulmuş gbidir.

BÂKİ — Mahmud Abdülbaki Efendi, Türk Divan Edebiyatının yaşadığı asrı temsil eden en büyük sîmalarından biri, hicrî 933 ve Milâdî 1526 da İstanbulun Fâtih semtindeki mahallelerinden birinde doğdu; babası Fâtih Câmii müezzinlerindendi, bu adı unutulmuş müezzinin 1565 yılında Hicaza gittiği ve orada vefât ettiği «Şekaaik Zeyli» nde yazılıdır. Bâki babası öldüğü sırada kırk yaşlarında ve İstanbulda Muradpaşa Medresesi müderrisi bulunuyordu.

Müezzin Efendi fakirce bir adam olduğu için oğlunu bir saraç yanına çıraklığa vermişti. Saraçlar Çarşısı ve İstanbulun tarih kütüklerinde ehemmiyetle bahsedilen meşhur Saraçhanesi, zamanımızda dahi «Saraçhanebaşı» diye anılan yerde, bugün Acmcazâde Hüseyin Paşa Külliyesinin önünden geçen sokak üstünde ve bu külliyenin karşısına rastlıyan sahada idi. Mahallelerine yakın olmak gerekir; bu dükkân - imalâthanelerden birine ne kadar devam ettiği bilinmiyor, fakat saraç çıraklığında 8 - 11 yaş arasındaki çocukluğunun geçtiği tahmin olunabilir. Tahsil hayatına, çocuktaki okuma aşkını takdir eden ustasının izniyle Fâtih Câmiinde, yalın ayak yarım pabuç, câmi derslerine devam ile başladığı da söylenebilir.

Bâki'nin hayatından bahseden eski kaynakların hepsi, büyük şairin ulemadan Karamanlı Mehmed Efendinin tavsiyesi ile — ve belki de himayesi ile — medreseye girdiğini yazmaktadır; fakat hangi tarihte ve hangi medreseye girdiği de bilinmiyor. «Sahn» Medresesine devam ettiği sıralardadır ki şiir ve edebiyat ile uğraşmağa başladı, 18-20 yaşlarında Büyükşehrin edebî muhitlerinde seçkin bir şâir olarak tanındı. O devrin tanınmış şiir üstadı ihtiyar Zâti, genç Bâkiyi ilk ve çok takdir edenlerden biri oldu; Bâki (H. 962) 1554 de Nachcivan seferinden dönen Kanunî Sultan Süleymana bir kaside sunarak büyük Pâdişahın iltifatına mahzar olduğu zaman yirmi sekiz yaşında bulunuyordu.

Zamanının ilim otoritelerinden biri olan Kadızâde Efendiden ders almış, Üstadının itimad ve muhabbetini kazanmıştı, Kadızâde (H. 963) 1555 de Haleb kadısı olunca Bâkiyi de götürdü, şâir Haleb Mahkemesinde üstadına nâiblik etti.

Halebden dönüşünde Konyaya geldiği sırada Şam Kadısı Ebussuudzâde Mehmed Çelebiye rastladı, ona bir kaside sundu ve fevkalâde takdirini celbetti. İstanbula döndükten sonra (Hicrî 969) 1561 de Şeyhislâm Ebussuud Efendinin himayesi sayesinde Müderrislik hayatına başladı.

Şiir ve san'attan çok iyi anlıyan Kanunî Sultan Süleyman Bâki'yi devrinin en kıymetli şâiri telâkki ettiği için himayei şâhânesine aldı ve her fırsatta iltifat ve ihsanlarda bulundu; (H. 971). 1563 de Silivride Pirî Paşa Medresesi müderrisliğine tayin edilip ertesi yıl (M. 1564 = H. 972) İstanbulda Muradpaşa Medresesine nakledilen Bâki (Hicrî 973) 1565 de Hicazda babasını, Zigetvarda haşmetli hâmisi Sultan Suleymanı kaybetti. Otuz dokuz yaşında bulunan şair coşkun samimî teessürü içinde bu büyük hükümdar şânında yazdığı yedi bendlik mersiyesi ile Divan Edebiyatımızın âbidevî eserlerinden birini meydana getirmiş oldu (B. : SüleymanII, Kanunî Sultan Süleyman); ölen efendisine karşı derin bağlılığını gösteren bu mersiye, ayni zamanda yeni hükümdara yaklaşmasını da kolaylaşdırdı; mersiyenin yedinci ve sonuncu bendi İkinci Sultan Selimi medih yolunda yazacağı kasidelere bir başlangıç idi :

Berbâd kıldı tahtı Süleymânı rûzigâr
Sultan Selim Hânı Skender serîri gör

Vardı pelengi kûhi vegaa hâbı râhate
Kühsârı Kibriyâda duran nerre şîri gör

Cevelâna gitti ravzaya tâcâsi bâği Kuds
Ferri hümâyi evci saadetmesîri gör

Ata sözünde «Kurbi sultan, âteşi sûzan» dır, fakat o devirler için refah yolu serîri saltanatın önünden geçmektedir, Bâki de şâirler kafilesinden ayrılmadı, yeni Pâdişaha kasîdeler sunmağa başladı.

(H. 977) 1569 da İstanbulda Mahmudpaşa Medresesine, (H. 979) 1571 de Eyyub Medresesine müderris tayin olundu; (H. 981) 1573 de Shan Müderrisi oldu; Üçüncü Sultan Muradın

cülûsundan sonra da (H. 983) 1575 de Süleymaniye Medresesi Müderrisi oldu; artık ilmiye mesleğinde ara sıra hükümdarın meclislerine dâvet şerefine nail olacak mevkie yükselmiş oluyordu.

Büyük şâirin ikbalini çekemiyenler çoktu; Üçüncü Sultan Muradın cülûsu başlarında türlü tezvirler ile Pâdişahın gözünden düşürüldü, Padişah Bâki'nin azil ve nefyini irade etti; Padişah yanında şairin hâmileri de vardı, müderrislikten azledilen şâiri sürgüne gitmekten güçlükle kurtardılar.

(H. 984) 1576 da Edirnede Selimiye Müderrisi, (H. 987) 1579 da Mekke ve ertesi yıl Medine Kadısı tayin edildi. (H. 989) 1581 de azledilerek İstanbula geldi, hakkında yanıldığını anlıyan Pâdişahın teveccühünü kazanmağa muvaffak oldu, (H. 992) 1584 de İstanbul Kadısı, (H. 994) 1586 da Anadolu Kadıaskeri oldu; bir müddet açıkda kaldıktan sonra (H. 1000) 1592 de Rumeli Kadıaskeri tayin edildi. Artık ilmiye mesleğinin son basamağında idi; Altmış altı yaşında idi, Rumeli Kadıaskerliğinden sonra hakkı Şeyhülislâmlık, fetva makamıydı; muasırları ittifak ile şâirin bu makamı daima özlediğini söylerler; Rumeli Kadıaskerliğine çıkmış akranı arasında Şeyhülislâmlığa elyak olduğunda da müttefiktirler; fakat özlediği makama getirilmedi, tekaüd edildi. Şöhret ve servet sahibiydi, Şeyhülislâmlık onun için yalnız bir şeref dâvasıydı, tekaüdlük ağır bir darbe oldu. (H. 1003) 1595 de Üçüncü Muradın ölümü ve Üçüncü Sultan Mehmedin Cülûsu Şâire yeni bir ümid ışğı oldu; Şeyhülislâmlık yoluna sed çekenler de ölen Padişah ile beraber sahneden çıkmışlardı; yeni Pâdişaha kasîdeler yazdı, sihirkâr kaleminin sayesinde (H. 1003) 1595 de tekrar Rumeli Kadıaskeri oldu; ve ölünceye kadar beş sene bu makamda kaldı.

Bu yıllar içinde arkadaşlarından Hoca Saadeddin Efendi ve Sun'ullah Efendi birbiri peşinden Şeyhülislâm oldular, fetva makamı iki defa boşaldığı ve kendisinin bilfiil Rumeli Kadıaskeri bulunurken iki mâzul arkadaşının Şeyhülislâm oluşu şâire o kadar ağır darbeler oldu ki bu kırgınlık ile hastalandı ve Hicrî 23 ramazan 1008, milâdî 7 kasım 1600 bir cuma günü 75 yaşında öldü.

Asrın büyük şâiirinin ölümü İstanbulda derin ve samimî bir teessür uyandırdı. bütün büyük Devlet adamları, fikir ve san'at erbabı ihtiyar Kadıasker Mahmud Abdülbaki Efendinin son hizmetinde bulunmak için cenaze namazının kılınacağı Fâtih Câmiine koştular; Halk ise, «binbir ayak bir ayak üstünde» toplanmıştı.

Namazı Şeyhülislâm Sun'ullah Efendi kıldırdı; Musalla taşının önünde, Bâki'nin tabutu önünde, ebedî uykusuna yatmış arkadaşının kırık kalble yazdığı:

Kadrini sengi musallada bilüb ey Bâki
Durub el bağlayalar karşına yâran saf saf...

beytini okumakla büyük bir zarafet gösterdi. Tabutu, Edirnekapusu dışındaki kabrine kadar el üstünde götürüldü; Lâlîzâde Sofası yanında Hamamcılar Sofasında hazırlanmış olan kabre defnedildi.

Onyedinci Asrın büyük muharrir ve seyyahî Evliya Çelebi Bâkinin kabrini ziyarete gittiği zaman, mezar taşında Bağdadlı şâir Hâdînin:

Bâki Efendi gitdi ukbâye bin sekizde

mısraı ile biten bir kıt'a yazılı olduğunu söylüyor. Ne yazık ki bugün bu eski taş kaybolmuştur; bugünkü basit ve çirkin kabir taşı ne zaman konulmuştur, tesbit edemedik, üzerinde «ulemadan ve sultânüşşuerâdan merhum Abdülbaki Efendinin ruhu için fâtiha 1062» diye ifadesi bozuk ve tarihi yanlış bir kitâbe vardır. Reşad Ekrem Koçu mesmuata dayanarak verdiği malûmatta: «İkinci Abdülhamid zamanında tabibden ve ilâçdan pek hoşlanmayan haremağaları arasında Bâkinin kabir taşının bütün hastalıklara karşı şifâkâr olduğu yolunda bir inan yayılmış, ağalardan biri hastalanınca bir araba ile adam gönderilir, taş yerinden sökülüp saraya getirilir, hasta ağa da bir gece bu taşı konuna alıp yatarmış. Bu gidip gelmeleri gören bir taş hırsızı da bir gün saraydan geliyorum diyerek mezarlık bekçilerinin gözü önünde büyük şâirin taşını almış ve cahil bir taşçıya satmış. Fakat taş yerine gelmeyince mezar bekçilerinden biri saraya müracaat etmiş, haremağalarından taşı sormuş, sirkat de o zaman anlaşılmış; vak'ayı duyduğu takdirde Sultan Hamidin gazabına uğramakdan korkan haremağaları mezarlık bekçilerinin ağzını para ile kapatarak bugün görülen taşı alelâcele bir gün içinde yaptırıp kabre koydurmuşlar» diyor.

Tâhir Olgun merhum yaptığı incelemelerde Bâkinin çoluk çocuğu olup olmadığına dair bir kayda rastlamadığını sölüyor. Profesör Fuad Köprülü büyük bir vukuf ve salâhiyetle İslâm Ansiklopedisine yazdığı makalesinde diyor ki:

«Bâki'nin hususî hayatı, onun ruhunu, mizacını ve bilhassa edebî şahsiyetini anlıyabilmemiz için daha mühimdir; hattâ meslek hayatındaki bir takım muvaffakiyet ve husran safahalarının sebeplerini daha yakından öğrenmek için de buna ihtiyaç vardır. Kazanmış olduğu geniş şöhret dolayısiyle, gerek muasır kaynaklarda ve gerek daha sonra edebî ve tarihî vesikalarda ona ait bir çok malûmata tesadüf edilmesi bize büyük şâirin hususî hayatını oldukça vazih bir surette öğrenmek imkânını veriyor. Bâki, daha gençliğindenberi, açık tabiatlı, şuh, şen ve lâübâli mizaclı bir adamdı. Düşündüğünü hemen söyler, sırası gelen bir nükteyi, her nerede olursa olsun, sarfetmekten kendini alamazdı. Zevk ve safa âlemlerinde ne kadar serbest, neşeli ve atılgan ise, en ciddî meclislerde de ayni serbestliği ve ayni neşeyi göstermekten çekinmez, tenkid ve târizlerini esirgemezdi. Zamanı ricalinden birçoklarını darıltması — meselâ Şeyhülislâm Bostanzâde gibi — muhtelif zamanlarda türlü türlü ağır ithamlara mâruz kalması, hep bu nükteci, geveze ve dedikoducu mizacından ileri geliyordu. Maamafih bu zarif ve şakacı mizacı ona bir çok da dostlar ve hâmiler kazandırmış, İstanbulun en yüksek meclislerinde onun vücudunu daima aratmıştır. Eski mecmualarda ve kitablarda onun bir takım lâtifelerine, nüktelerine tesadüf edildiği gibi, bunlardan bazıları ağızdan ağıza asırlardan asırlara intikal edip durmuştur. Açık tabiatlı, temiz yürekli, nâzik ve kibâr mizaclı olduğu için nükteli tariflerinde zarafet haddini aşmaz, herkese iyi muamele eder ve istemiyerek kalbini kırdığı kimselerin gönlünü almağa çalışırdı».

Bâkiden önceki ve onun çağdaşı üstadlar hep İstanbul lehcesi dışında idiler. Şâir:

Geçemez hûblerinden gönül İstanbulun

mısraı ile de itiraf ettiği gibi İstanbul güzellerini ve onların en güzeli bulunan İstanbul dilini sevdi. Çok sevdiği ve çok güzel kullandığı İstanbul türkçesini şiirimize o sokdu.

Profesör Fuad Köprülü diyor ki:

«Bâki'nin ilham şekli hudud tanımıyan ve zaman zaman coşub taşan bir kaynaktan ziyade, daima ayni âhenk ile ayni mecrada akıp giden berrak bir suyu andırır... Edebî sanatlara, kelime oyunlarına çok düşkün olan şâir, eserlerini daima büyük bir itina ile, her kelimeyi, her mazmûnu, her hayâli inceden inceye arayıp işlemek suretile vücude getirmiş, ilhamına hiçbir zaman serbest bir mecra vermemiştir... Onun yarattığı hayal âlemi ve yaşattığı tabiat ne Fuzulî'ninki gibi sübjektif ve mücerred, ne de Şeyh Gâlibinki gibi fantezisttir. Kendi muhiti ile daha çok alâkalı olan Bâki de, İstanbulun bahar, mehtab, kış manzaralarını görmek, mısralarında Kanunî Sultan Süleyman ordularının zafer nâralarını duymak kabildir. Mersiyelerinde olduğu gibi, medhiyelerinde ve fahriyelerinde de olduğu kadar, samimî ve mübalâgadan uzaktır».

Bâki'nin gerek kendi çağındaki şairler, gerekse sonra yetişenler üzerinde kuvvetle tesir ettiği muhakkaktır. Bâki tarzında sanatlı şiirler yazmanın moda haline geldiğini o devir şâirlerinin örneklerini incelemekle görmek mümkündür.

Çağımızın büyük Türk şâiri Yahya Kemâl Beyatlı da Bâki'nin bir gazelini taştır etmek suretiyle bu teşirin günümüze kadar devam ettiğini gösterir:

«Fermânı aşke can iledir inkiyâdımız»
Pürdür hayâli yâr ile her lâhzei yâdımız
Mevkuufdur o mâhe hulûsi fuâdımız
Âhir varırsa haddine hestii şâdımız
«Hümki kazâya zerre kadar yok inâdımız»

«Baş eğmeziz edâniye dünyâyi dûn içün»
İttik fedâ zevâhiri şevki derûn için
Sattık metâi ömrü meyi lâalgûn için
Növbet çalınca rihleti mülki sükûn için
«Allahadır tevekkülümüz itimâdımız»

«Biz müttekâyi zerkeşi câhe dayanmazız»
Bâlini bahtı câyi mübâhât sanmazız
Pervânevâr şem'i mükâfâta yanmazız
İkbal için mevâidi İblîse kanmazız
«Hakkın kemâli lûtfunadır itimâdımız»

«Zühdü salâha eylemeziz ilticâ hele»
Âsâri ittikaaye bedel câm alub ele
Dünyâde vârımız yoğumuz vermeziz yele
Çekmekdeyiz kavâfili uşşâka meş'ale
«Tuttu eğerçi âlemi kevni fesâdımız»

«Meyden safâyi bâtını humdur garez heman»
Değmezdi yoksa sekrine peymânei mugan

Her câm içinde seyredilir başka bir cihan
Şürbi müdâm için neye kıldık fedâyi can
«Erbâbı zâhir anlayamazlar murâdımız»

«Minnet Hudâya devleti dünyâ fenâ bulur»
Elhak gazelde neşvei Bâki bekaa bulur
Ahlâf o nazma gûş tutarken safâ bulur
Taştirimiz bu sâyede az çok behâ bulur
«Bâki kalır sahifei âlemde âdımız»

Profesör şâir Necmeddin Halil Onan «Bâki Öldü» adlı hece vezni ile yazdığı güzel manzumesi ile bizi Bâki devri İstanbuluna götürmektedir :

O gün acı bir haber dolaşdı Pâyitahtı;
Kudretli Türk şiirinin karardı kutlu bahtı,
Herkes büyük bir hüzün his etti için için.

Birdenbire yayılan bu haber karşısında,
Dükkânlar kapatıldı Sahhaflar Çarşısında
Her duyan yola düşdü Fâtihe gitmek için

Sokaklardan geçereken er, kadın, yaşlı, tâze,
Bütün halkı ağlatan bu muhteşem cenâze
Söz mülkünün sultânı Bâki Efendinindi.

Mevkibin en başında hüseynî perdesinden
Mersiyeler okuyan hâfızların sesinden,
Gönüllere ölümün karanlık hüznü sindi.

Daha sonra kim varsa, bey, ağa, yeniçeri,
Ak sakallı vezirler, eski serhad beyleri,
Hepsinin yeis içinde öne düşmüşdü başı.

Bu elem bağlamışdı dilini her birinin
Alay durdu; nihâyet koca Türk şâirinin
Dünyada son durağı oldu musallâ taşı

Cemaat karşısında el bağlayıb susunca,
Ulemâ zümresinden devrin en ulusunca,
Kadri tekrar edildi kendi mısrâlarıyla

Ölen o şâirdi ki kalbinin ateşinden
«Yedi bend» i çıkarub bir fâninin peşinden
Devirlerin hükmünü yendi mısrâlarıyla

Bâki gibi bu fâni cihanda bâzı bâzı
Bir fevvâre hâlinde şiirinin ihtizâzı
Asırların üstünden aşanlar bahtiyardır.

O dehâ kartalının her kanat çırpışında,
Hız alan mısrâlara kâinatın dışında
Ebediyet denilen bir tek merhale vardır.

Sâlim Rıza

Bâkiden seçme parçalar :

GAZEL

Nedir bu handeler, bu işveler, bu nâz ü istiğna
Nedir bu cilveler, bu neşveler, bu kaameti bâlâ

Nedir bu ârizu kadd, nedir bu çeşm ü ebrûler
Nedir bu hâli enber bû, nedir bu habbetüssevdâ

Nedir bu piç piç ü ham beham kâkül
Nedir bu turreler, bu halka halka zülfi müşk âsâ

Miyânın riştei can mı, gümüş âyine mi sînen
Binâgûşunla mengûşun gül ile jâledir gûyâ

Sefâ ummaz, cefâdan yüz çevirmez, Bâki âşıkdır
Niyâz etmek ana, cânâ yaraşır sana istiğnâ

GAZEL

Âbı hayâtı lâ'line serçeşmei can teşnedir
Sun cur'ai câmı lebin kim âbı hayvan teşnedir

Can lâ'lin eyler arzû, yâr içmek ister kaanımı
Yâ Rab ne vâdîdir bu kim can teşne, cânan teşnedir

Âbı zülâli vaslına muhtac tenhâ ben değil
Hâk üzre kalmış huşk leb, deryâyı umman teşnedir

Bezmi gaminde cânü dil yandı yakıldı sâkiyâ
Depret elin, sun ayağı, meclisde yâran teşnedir

Cânâ zülâli vaslını ağyâr umar uşşâk umar
Âbı eshâbı rahmete kâfir, müselman teşnedir

Giryân o Leylî veş, nola sahrâya salsa beni
Mecnûnun âbı çeşmine halkı beyâban teşnedir

TAHMİS

Râyeti fitne çeküp ol kadi dilcû beyler
Üştüler yânına her şûhi cefâcû beyler
Bir yere geldi nice gamzesi câdû beyler
«Bir alay oldu perî şivelü âhû beyler»
«Gözü âhûlerin âlâyine yâhû beyler»

Kaynatup nâri gamı aşk ile hünû cigeri
Gözlerimden akıdır kendi görünmez o perî
Sanmanuz nev'i beşerden ola bu şivekeri
«Bir perî içün akar iki gözüm çeşmeleri»
«Sakının bilmiş olun ılıdır ol sû beyler»

Can yedersen eğer ol husrevi şîrin dehene
Gaalib olsan rehi aşkında bugün kûhkene
Ne kadar nakdi revânın da nisâr olsa yine
«Bîvefâlıklar ider yoluna canlar verene»
«Acebâ böyle m-olur dünyede hep bû beyler»

Boynuna hîle kemendin biri bağlar nâgâh
Çıkarır doğru yolundan biri eyler gümrâh
Bu belâya bulamaz çâre ne derviş ü ne şâh
«Kimseye uymasın ulaşmasun Allah Allah»
«Zülfi bî din ile ol gamesü câdû beyler»

Bâkiyâ gel olalum kâbei dil yoluna peyk
Diyelim sem'a nidâ ericek âhir lebbeyk
Girelim râhi Hüdâya deyüb essa'yü aleyk
«Ne Necâti ne güzeller ne selâmü ne aleyk»
«Fâriguz eylemezüz kimseye tâpû beyler»

BEYİTLER, MISRALAR, MÜFREDLER

Sâki elinde bülbüleyi bülbül eylesen
İçsen şerâbı ruhlerini gül gül eylesen

★

Sakın sakın ki ey kaaşı yâ tîri âhdan
Ger gök demir olursa felekler deler geçer

★

Zinhâr eline âyîneyi vermen şu kâfirin
Zîrâ görünce sûretin putperest olur

★

Zülfinden ayrû Bâki bir hâl ile yürür kim
Zencîrden boşanmış dîvânedür sanurlar

★

Ecel peymânesin sunmuş hayât âbına kandırmış

★

Gül hasretinle yollara tutmuş kulaağını

BÂKİ (Dellâkoğlu) — İkinci Sultan Bayazıd devrinde İstanbulun fevkalâde güzelliği ile meşhur ve şiirle meşgul olmuş yiğitlerinden, asıl adı bilinmiyor, «Bâki» şiirdeki mahlâsıdır, kendi adı da bu olabilir, yahud Abdülbâkidir. «Dellâkoğlu» lâkabını dededn almış olacaktır, zîra adı unutulmuş olan babasının bu süflî hizmet ile hiç alâkası olmamak gerekir, Fâtih Camiinde hatîblik etmiş, hâfızı kur'an, sâlih, zâhid bir adammış, dâvudî sesi ile kur'an okuduğunu işidenler «gaşyolub vâlehü hayran, mânendi bî can bir yerde kalub kendinden gider» imiş; nice defalar Sultan Bayazıdn meclislerine çağırılmış, Kur'an okumuş, Pâdişahın ihsanlarına nâil olmuş. Güzel delikanlı da babasının yolundan gitmiş, hâfızı Kelâmullah olmuş, babasının dâvûdî sesine tevârüs etmiş; şiir ile de meşgul olduğu için İstanbulun edebî mahfillerine çağırılır imiş, hıfzına ve ilâhî sesine melâheti vechiyesi ayrıca revnak verir, câmilerde ve meclislerde o geldiği zaman başka bir hâlet olurmuş. Şu gazel matlaı şiir diline örnekdir:

Nâri hicrinle yâkalıdan güzelim dâği tenim
Serbeser kaane boyandı bednim pîrehenim

Bibl.: Şehî Bey, Şuerâ tezkiresi.

BAKİ (Hacı) — Birinci Abdülhamid ve Üçüncü Selim zamanlarında Üsküdarda bir berberdir; o devrin tohumdan nâdide lâle ve sünbüller yetiştirmiş namlı bir çiçekçisidir; hayatı üzerine başka bir kayde rastlanamadı.

Bibl.: Aşkî.

BÂKİ BEY (Ahmedpaşazâde) — Sultan İbrahimin en makbul sadırâzamı İncirköylü Hezarpâre Ahmed Paşanın küçük olğuludur. Bu paşazâdenin düğünü Sultan İbrahim ile Ahmed Paşanın felâketleri ile biten ve târihimizde onbeş yıl sürecek kanlı bir anarşi devrinin açılmasına sebep olan 1648 ağustos ihtilâlinin bir patlak vermesine sebep olmuştur (B.: Ahmed Paşa, Hezarpâre; İbrahim, Sultan).

İncirköylü yahud Şehrî Ahmed Paşa küçük oğlu Baki Beye Sultan İbrahimin ilk sadırazamı Kara Mustafa Paşanın sekiz yaşındaki kızını aldı (B.: Mustafa Paşa, Kemankeş Kara Musatafa Paşa); damad Baki Beyin kaç yaşında olduğunu bilmiyoruz, tahminen en çok onaltı yaşında, buluğ çağına yeni girmiş olacaktır. Meş'um düğün hicrî 16 receb 1058, milâdî 6 ağustos 1648 perşembe gü- Topkapusunda Kara Kethüda Bağçesinde yapıldı. Ahmed Paşa o zamanlar pek meşhur olan bu bağçeyi Yeniçeri Ocağının namlı erkânından Kara Kethüdadan cebren ve kehren satun almıştı. Gündüz parlak ziyafetler, gece de sabaha kadar iyşü işret, rakkas seyri, karagöz vesâir türlü eğlence ile geçti.

Yeniçeri Ocağının büyük nüfuz sâhibi ağalarından Bektaş Ağa, Koca Muslahaddin Ağa, Kara Murad Ağa, Karaçavuş Mustafa Ağa ve Çelebi Kethüda Mustafa Ağa ile sadırâzamın arası çok gergin idi. (Bütün bu isimlere bakınız). Sultan İbrahimin her tarafını samur ile döşetip duvarlarına ve tavanına varınca samur kaplatmak istediği bir oda için sadırâzamın kendilerinden samur ve para talebini red iden bu ağalar vezirden bir fenalık geleceğini tahmin etmişlerdi; endîşe içinde idiler. Hakikatde de Ahmed Paşa oğlu Bâki Beyin düğünü behânesi ile bu namlı ağaları Topkapusundaki bağçesne dâvet ederek orada sık boğaz ile îdamlarını kararlaştırmıştı. Fakat Yeniçeri Ağalarının her biri düğün ziyafetine boğazları gaddddâreli otuzar kırkar çuhadar, ve bir o kadar pür silâh yeniçeri ile gittiler. Bir odaya alınıp çıkacak yemek sofralarını beklerler iken sadırazamın adamlarından olup ocaklının gizli tarafdarlığını güden Receb Ağa geldi: «Ne durursunuz! Devletlinin size kasdi vardır, bundan sonra evlerinizde dahi bulunmayub odalardan (Yeniçeri kışlasından) ayrılmayın!..» deyince evvelâ Kara Murad Ağa güğreyerek fırladı: «Yâ!.. kaziy böyle mdir.. biz de kolay kolay ölmeyiz!.. Bizden suç gitti!..» diye bağırdı. Yemek yemeden kalkub gittiler, o geceyi bir arada ihtilâ meşvereti ile geçirdiler, ertesi cuma günü de Aksarayda Yeniodalar denilen büyük Yeniçeri kışlasında, kışlanın ortasındaki Orta Câmide toplanarak askerî ihtilâlin ilk yalımını parlattılar.

Ağaların düğün yerini terk edip ihtilâl meşveretine başladıklarını öğrenen sadırâzam Ahmed Paşa, yanına heybeler dolusu altın

alarak iki sâdık iç oğlanı ile selâmeti kaçup bir dost yanında gizlenmede buldu.

Düğün yeri perişan oldu. Ahmed Paşanın katli ve Sultan İbrâhimin tahtdan indirilmesi ve bilâhare îdamı ile sona eren bu Yeniçeri ihtilâlinde genç Bâki Beyin ne olduğu bilinmiyor; hayatı körpe ve toy gençliğine bağışlandığı muhakkaktır.

Bibl. : Naimâ Tarihi.

BÂKİBEY SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberinin 10 numaralı paftasına göre Şehremininde Nevbahar Mahallesi Sokaklarından, Selçuksultan Sokağı ile Özbeksüleymanefendi Sokağı arasında uzanır; Halimbey, Samipaşa, Adak Sokakaları ile kavuşağı vardır, Dârüşşefaka Sokağı ile de dörtyolağzı yaparak kesişir; aşağıdaki notlar 1952 yılı martında tesbit edilmiştir:

Dârüşşefaka Sokağı ile kesişdiği yerden Özbeksüleymanefendi Sokağı ile kavuşduğu yere kadar olan kısım üstünde gece kondular yapılmış bulunuyordu.

Selçuksultan Sokağı kavuşağından girildiğine göre, iki araba geçebilecek genişlikde, kaba taş döşeli iken bozulmuş, toprak yol hâlini almış, üzerindeki ikişer üçer katlı ahşab evler, bir beton yapı orta halli aile meskenleridir.

Hakkı Göktürk

BÂKİÇELEBİOĞLU (Zeki Cemal) — Gazeteci ve muallim; 1900 de Kastomonu da doğdu; Cemal Bey adında bir zabitin oğludur; tahsilini Yüksek Ticaret Mektebinde tamamladı; daha bu mektebin talebesi iken 1924 de Cumhuriyet Gazetesine muhabir olarak intisab etti, uzun yıllar bu gazete ile Vakıt ve Son Telgraf Gazetelerinde çalışdı, «Büyük Gazete» adı ile bir magazin çıkardı; sonra «Ekonomi» gazetesini tesis et; ti; bu arada ekalliyet mekteplerinde de türkçe muallimliği yaptı.

Zeki Cemal Bâkiçelebioğlu
(Resim : Nezih)

Son derecede mazbut hayatı ve iş bilirliği ile sıkıntısız yaşadı, 1957 mebus seçiminde Demokrat Parti adayı olarak memleketi olan Kastomonu Vilâyetinden mebus seçildi; 1959 da kalb sektesinden vefat etti.

Kısa boylu, cevvâl, muhakkak ki becerikli bir iş adamıydı; terbiyesiyle ve daima mütebessim sempatik yüzü ile İstanbul basın muhitinde sevilmiş bir zat idi.

BÂKİ DEDE SOKAĞI — Halic Fenerinin Tevkiicâfer Mahallesi sokaklarından, Camcıçeşmesi Yokuşu ile Sancakdar Yokuşu arasında uzanır; Fenerkireçhânesi Sokağı ve Akim Sokağı ile birer dörtyolağzı yaparak kesişir. Camcıçeşmesi Yokuşundan gelindiğine göre, iki araba geçebilecek genişlikde, kabataş döşelidir. İki yanında gaayet dar yaya kaldırımı vardır. Akcin Sokağı kavuşağından ötesi bozuktur. İki kenarındaki evlerin sokak kapularına, yerine göre 4-6 basamak taş merdivenlerle çıkılır, üçer dörder katlı evlerin hepsi kâgir, derli topludur. Sağ kolda bir Ayia Paraskevi Ayazması vardır. Sekenesinin hemen hepsi rumdur (mart 1951).

Hakkı Göktürk

BÂKİ EFENDİ — İkinci Abdülhamid devrinde Bâbıâli ricâlinden bir İstanbullu tipi; hal tercemesi elde edilemedi; Semih Mümtaz Bey merhum, içinde Bâbıâlide geçen yılların hâtıralarını naklettiği «Tirihimizde hayâl olmuş hakikatler» adlı eserinde bu zâtden şu satırlarla bahsediyor: .

«Sadaretin evrak müdürü Bâki Efendi Bâbıâlinin eskilerinden ve hemen hemen herkesin sevgililerindendi. Senelerce tâ vefatına kadar bu vazifede kaldı ve kıl kadar doğruluktan ayrılmıyarak gelen geçen sadırâzamların ve müsteşarların emniyetini kazandı. Kışa boylu Bâki Efendi uzun boylu konuşmayı sever, gördüklerini anlatır; tatlı tatlı menkıbeler, nakleder, hulâsa kendini aratırdı. İstanbulda, Şehzadebaşında Kuyucu Muradpaşa Türbesinin arka cihetlerine tesadüf eden bahçe içindeki tahinî boyalı konağını hatırlarım. Babam bâzan beni buraya götürürdü. Ve bunu da hatırlarım: Her çarşamba gecesi aziz ve samimî ahbaplar Bâki Efendide toplanırlar, yemek yerler, sohbet ederler, eğlenirlerdi. Beylikçi Nâsır Bey, teşrifatçı Hatabizâdelerden Behcet Bey ve biraderi Bekir Bey, Esat Molla Bey, babam Reşit Mümtaz Bey

(paşa), İstanbulda bulundukça Babanzâde Mustafa Zihni Paşa, Reşid Akif Bey (paşa), müsteşar Bülbül Tevfik Bey (paşa), şair Celâl Paşa emsali zevat gibi.

«Bâki Efendinin oğlu Müfit Bey de (âmedi hülefasından) arkadaşlarını ayrıca dâvet ve ikram edenlerdendi. Bu zat sonraları müsteşar Tevfik Paşaya damat oldu ve birkaç sene evvel vefat etti. Babıâlide âmedi odasında beraberdik. Baki Efendide de iyi yemekler yemek ve yedirmek merakı olduğundan haremdeki eski kalfaların yeşil emîr dolmaları meşhurdu.

«Bâki Efendi Bâbıâli evrakı işini hayli tanzim etmekle de şöhret bulan dürüst memurlardan biri idi ve vefatında bütün Bâbıâli erkânına ve efradına acılar bıraktı. Onu hepsi hürmetle ve samimiyetle severlerdi.

Bibl. : Semih Mümtaz, Târihimizde Hayal olmuş hakikatler.

BÂKİEFENDİ CAMİİ — (B. : Abdülbâki Mescidi. Üsküdarda Sultan Tepesinde).

BAKKAL — İstanbulda ve bütün Türkiyede bakkallık, bakkaliye ticareti diğer bütün esnafta ve ticarî sahada olduğu gibi Tanzimat devrine kadar «Gedik» denilen tahdide tâbiydi (B. : Gedik); yani bir adam, sermayesi ne olursa olsun istediği zaman istediği yerde bir dükkân bulub bakkallık yapamazdı; İstanbulda gerek çarşılarda gerek mahalle içlerinde bakkal dükkânları yerleri ile tesbit edilmişti; devlet semtin ihtiyacını takdir ve esnaf ile ehalinin müracaatını kabul ederek yeni bir bakkal dükkânı gediği ihdas etmedikçe mevcud bakkal esnafına bir yenisi katılamazdı. Yine bütün esnaf gibi bakkallar da pîrleri, yiğit başıları ve devletçe tayin edilen Kethüdâları ile bakkallar loncasında sağlam kefalet altında idiler; devletçe konulan narhlara ve esnaf nizamnamelerine riayet, ve bilhassa hileli terazi ve dirhem kullanmaktan mutlaka ictinaba bu kefalet ile de ayrıca mecbur idiler.

Gümrük nizamınca her bakkalın yanında kaç çırak bulundurabileceği de tayin edilmişti; çıraklar da kefalet altında alınırdı (B. : Bekâr Uşakları).

İstanbulda bakkallık, tanzimat devrinde gediklerin lâğvı tarihi olan hicrî 1278 (1861) tarihine kadar yalnız müslümanların elinde idi. Bu tarihten sonradır ki, evvelâ kendi evlerinde dahi türkçe konuşan Karamanlı ortodoks Türkler (B. : Karamanlılar) bakkal oldular.

İstanbul Kadısına gönderilmiş Hicrî 1221 Milâdî 1806 tarihli bir fermandan gedik nizamına ve kefalete rağmen bazı uygunsuz kimselerin İstanbulda bakkallık yolu ile büyük ölçüde dolandırıcılığa teşebbüs ettiklerini, gedik nizamına ve kefalet işlerine bakanların vazifelerinde dikkatli davranmadıklarını öğreniyoruz; fermanın bu maddeye taallûk eden kısmının bugünkü yazı dilimize çevrilmiş sureti şudur:

«... İstanbulda Balkapanı ve Galatada Yağkapanı tüccarları, zeytinyağı ve sabun tüccarları, Odunkapusu tüccarları, kuru yemiş ve pekmez ve pirinç tüccarları ve mumcu esnafı ile bakkal esnafının ellerine verilen farmanda tafsil ile beyan edilip açıklandığı üzere bakkallar sattıkları malları alıp yukarıda zikredilen tüccarlar tarafından sair beldelerden İstanbula getirdikleri türlü zahireyi Pazarbaşı ve Bölükbaşı ve Ustabaşıları delâletiyle alacaklardır (B. : Kapanlar; Balkapanı; Yağkapanı) ve bunlar bu malları kefilleri alınmış, rabıta altındaki bakkal esnafına dağıtacaklardır ve malın tevziinde sekizde bir bedelini esnaftan kolaylıkla tahsil edip tüccara vereceklerdir. Kefile rabtolunmayanlar bakkallık yapamaz. Ahvali meçhul bazı kimseler İstanbulda, Galatada. Eyyubda, Üsküdarda bakkal gediği tedarik ederek ve bu gediği aldıkları yerden (meselâ İstanbuldan Üsküdara, Üsküdardan Eyyuba) diledikleri yere nakil için Galata, Eyyub ve Üsküdar hâkimlerinden ve sair mahkemelerden ilâm ve hüccet alarak nizam şartlarına aykırı olan yeniden bakkal dükkânları açtıkları, Tüccardan malı aldıktan sonra kaçıp kayboldukları, tüccar malının bu suretle zayi olduğu öğrenilmiştir. Bundan böyle Âsitânei Aliyemde (İstanbulda) ve Galata, Eyyub ve Üsküdarda ve buralara bağlı yerlerde gedik nakletmek, yeniden gedik açmak, esnaf tarafından birbirlerine gedik satıp almak, borca karşı gedik terhin etmek gibi hallerde ancak İstanbul Kadıları huzurlarında alınan hüccet ve ilâmlar muteberdir. Bakkal taifesinden biri tüccardan satın aldığı zahirelerin akçesini vermekte cevir ve eza ederse (borcunu ödemede alacaklısı tüccarı üzerse) veya borcunu ödemeden ölürse, yahut iflâsını ilân ederse elin-

de mevcut olan malı ve veresiyeden alacakları Pazarbaşı ve saireleri tarafından ve mahkemece yazılarak satılacak, borçlarını ödemeğe yetmezse sahibi bulunduğu bakkal gediği İstanbul Kadısı huzurunda satılacak, onun bedeli yetmezse mütebaki borcu kefillerinden tahsil olunarak alacaklısı Tüccara verilecektir.

«Bundan böyle bu haller yine tekerür ederse, bakkal yolsuzluğu yüzünden tüccarın uğrayacağı zararı vazifelerini ihmal eden Pazarbaşı, Bölükbaşı ve Ustabaşılar ödeyeceklerdir.

Realist romancı Salâhaddin Enis (B. : Atabekoğlu, Selâhaddin Enis) «Bataklık Çiçeği» adındaki eserinin «Lambo Usta» başlıklı hikâyesinde İstanbulun bir Karamanlı bakkal tipini çizmeğe çalışmıştır; aşağıdaki satırları o hikâyeden alıyoruz :

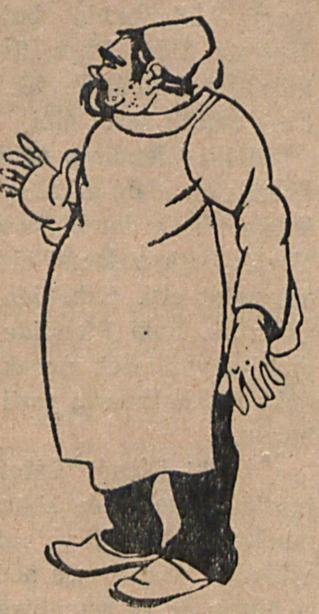
«... Bütün hemşehrileri memleketlerinde evini, öküzünü satıp paralarını kemerlerine doldurduktan sonra günün birinde köyün şehre giden yollarında bir gölge halinde silinip kayboluyorlardı Bu yol, onları İstanbula, paranın bol olduğu İstanbula götürüyordu.

«Şimdilik karısını da yanına almağa lüzum görmemişti.. Her gün bir parça daha fazla ekmek yiyen, buna rağmen akşama kadar evin köşesinde pinekleyip ağzında sakızı geviş getiren bir mahlûkdan başka bir şey miydi? Hususiyle İstanbul, yalnız paranın değil, karının da bol olduğu bir memleketti..

Karamanlı Bakkal tipi
(Karikatür: Ahmed Münif; Akbaba, 1923)

«Lambo Usta tam dört senedir İstanbulun içerilek mahallelerinden birinde icrayı ticaret ediyordu. Mahallenin yegâne bakkalıydı. İçeri giren her müşteri, tezgâhı başında kirli yapraklı veresiye defterinin buruşuk sahifeleri karşısında iri şişkin karnı, iki geniş kıvrım teşkil eden yuvarlak ensesi, pos bıyıklarla mestur yağız esmer çehresiyle Lambo Ustayı her zaman meşgul bulurlardı. Böyle bitmez tükenmez neler yazıyordu? Bunu hiç kimse bilmezdi. Mahelleli içinde en cimrisi olan mümeyyiz mütekaidi Hacı İbrahim Efendiden tutunuz da kahveci İsmaile kadar herkes ona borçlu idi.

Karamanlı Bakkal tipi
(Karikatür: Ahmed Münif; Akbaba, 1923)

«Kısa bir zaman içinde mahallelinin taşıdığı zihniyeti pek kolaylıkla öğrenip anlamıştı: İstanbullular, mâlın iyiliğinden ucuzluğuna bakıyorlardı; müşterilerini gübre ile tayyiş eden ördeklere benzetiyordu.

«... Esrarı ticaretine kimse akıl erdirememişti. İki sokak aşırı bakkal Mihal'ın onikiye sattığını o mutlaka onbire veriyor ve müşterilerine hiç bir şey kazanmadığını, ancak sermayesine verdiğini söylüyordu. Onun bu ucuzculuktaki maksadı öteki mahallenin müşterilerini kendine celbedip bakkal Mihali iflâs ettirmek ve ondan sonra istediği gibi mahalleliyi haraca kesmekti.

Bu pek kolay iş değildi; bakkal Mihal gibi senelerdenberi küflenmiş, ev bark sahibi olmuş küplü bir bakkalı devirmenin kolay iş olmadığını kendisi de biliyordu.

«... Lambo Usta mahalleliye güleryüzle nüfuz etmekte idi... Son zamanlarda, mahalleliden bazı ileri gelenlerin muvafakat ve yardımı ile dükkânında bir de tezgâh açmışdı. Her ne kadar hükûmetten izin almamışsa da gizliden gizliye bu işi görüyordu... Mektep hocası Hacı Kerim Efendi her ne kadar mahalle Kahvesinde itiraz için ağzını açmışsa da Bekir Reis muhik ve mantıkî delâil ile Kerim Hocanın fikirlerini pek güzel red ve cerh etmiş-

ti: Mademki mahallede akşamcılar vardı, o halde bunların ötede beride meyhane meyhane dolaşıp gece yarılarına kadar çoluk çocuklarını sofra başında bekletmelerinden ise buracıkta işlerini görmeleri her halde daha muvafık değil miydi? Ak sakalı ile Hacı Nuri Bey bile bu fikrin doğruluğunu tasdik etmişdi. Esasen iş de gizli oluyordu. Lambo Usta, dükkânının iç tarafa kıvrılan mahzenini buna hasretmişti. Akşam olur olmaz Komiser Mehmed Efendiden tutunuz da Hacı Nuri Beye kadar akşamcılar birer ikişer iç tarafta isli bir lâmba altında içtima ediyorlar ve orada, bir kadehle işlerini pek güzel görüyorlardı.

«Esrarı ticarete vâkıf olan Lambo Usta, ayni zamanda mahallelinin hâleti ruhiyesini de pek güzel anlamıştı. Bunun için manzarası yağ küpleri, gaz tenekeleri, kahve çuvalları olan dükkâmın bu gizli köşeciğini şöyle bir güleryüzlü, ak çehreli bir çırakla şenlendirmeği düşündü. Şüphesiz bu, müşterilerin celbi için pek muvafık bir fikirdi.

«... Günün birinde çapkın çehresiyle güzel bir kabak çiçeği gibi açılan ve daha geldiği gün mahallelice Kaymak Yuvan tesmiye edilen bu çocuk, müşteriler üzerinde hakikaten iyi bir tesir yapmıştı... Tesiri de yalnız bu mahalleye münhasır kalmamış, az zaman içinde öteki mahallelere kadar sirayet etmişdı. Yalnız Lambo Usta ince işlerin açığa vurulmayıp gizlice yapılmasında bir mahzur görmediğini müşterilerine çıtlatmıştı. Lâğım kokusunun intişar etmemesi için küngü kırmamak lâzımdı.

«Yuvan'ın vürudu mahalleli beyninde yeni bir kıylü kaal açmış, kahvede beynel rüfekaa ince telmihlere sebep olmuştu. Lambo Ustaca bunların hiç biri haizi ehemmiyet değildi. O ancak kasasına giren paraları bilirdi.

«... Lambo Usta maksadına muvaffak olmuştu. Artık öteki mahalleden bir çok müşterileri kendisine celbetmiş ve bu suretle bakkal Mihal'i solda sıfır bırakmıştı.

«... Bu galebe ne kendisinin, ne de dükkânının usul ve eşkâli hariciyesinde görülebilen bir tahavvül husule getirmedi... Pastırma yağı, peynir suyu ile siyah ve ağır kokulu bir meşin parçasına benzeyen göğüslüğünü, sinek tersleriyle âdeta kurum tutmuş camekânlarını bile temzletmedi... Yalnız kasa günler geçtikçe bir gebe kadın karnı gibi kabarıyordu.

«... kazancına rağmen ortada bir eksik vardı: kadın.. iki tulum gibi sarkan memeleriyle ineğe benzeyen karısı gençliğinin bir hatası olarak boynunda kalmıştı... Köyde bile evlilik içinde bekâr hayatı yaşamakta idi.. bununla beraber karısını getirmediğine müteessifdi...

Kadın mahrumiyeti içinde geçen gecelerde bütün çirkinliği ile beraber karısını arzu ediyordu. Filhakika ortada bütün mahallelinin yanıp tutuştuğu çırağı Yuvan vardı, lâkin Lambo mümkün değil ondan bir şey anlamıyordu. Halbuki Kaymak Yuvan mahallenin horozlarını başına topladığı gibi tavuklarını da birer birer çekiyordu... Hizmetçi kızlar iğne iplik almak behanesiyle Yuvan'ın peşine takılıp dükkâna sürükleniyorlar, bîmânâ tevakkuflar ile dakikalarca makara, iğne seçiyorlardı... Yuvan'a karşı ruhunda gizli bir hased ve infial duyuyordu.

«... Kendisinin nesi eksikti?.. Yuvan tüysüz bir çocuk, lâkin kendisi tamam kuvvetli bir erkekdi. Fakat ah bu İstanbul kadınları... Sıkı bir yeldirme altında kıçlarını bir tence-

Karikatürde Bakkal:
— Öyle bir eser okumak istiyorum ki heyecandan çıldırayım!..
— Bakkalın hesap pusulasını oku!
(Karikatür: Cevad Şakir; Akbaba, 1923)

re gibi çalkaya çalkaya yürüyen bunlar, bütün bu hizmetçi kızlar, delik ve pis bir ayakkabı idiler. İçleri biraz koklanılsa...

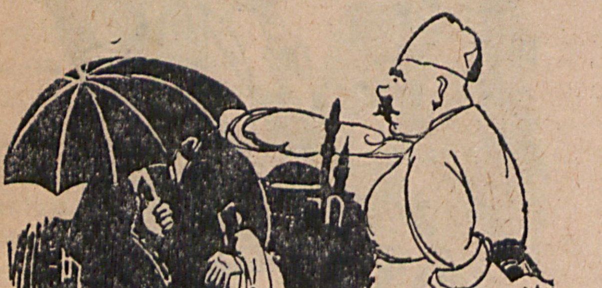
«... Lambo Usta, adım atacağı yeri yoklamadan ayağını uzatır adam değildi. Arada bir din farkı vardı... Dikkat etmeli idi. Köşedeki penbe eve taşınan hariciye kalemi kâtiplerinden Necib Fehmi Beyin hizmetçisi Anika diğerleri arasında bir istisna teşkil ediyordu... Kendisi ile onun arasında muhabbete mâni bir sebep yoktu... Bu, bir açık kapu idi.

«Her ne kadar Anika Lambo Ustaya yüz vermemekte ise de yola getirmek zor bir şey değildi.

«Önceleri ılık bir hava gibi damarlarına nüfuz eden bu kızın aşkı kısa zamanda bir ateş gibi vücudunu sardı.

«Bu aşk sakin ve neşeli hayatında büyük bir değişiklik husule getirdi. Alaycı bir papağan gibi şaklayan Lambo Usta ıslak ve miskin bir hasta kargaya dönmüştü. Tezgâhının başında akşama kadar Anikasını bekliyordu... Hiçten sebeplerle onu dükkânında işgal ediyor, kıskançlık hissi altında Yuvan'ı hiçten behanelerle dükkândan uzaklaştırıyordu.

«Anika Lambo Ustanın kendisine tutkun olduğunu biliyordu. Onu tam burnundan yakalamıştı. Bililtizam eliyle veya kolu ile ona temas ediyor, bakkalı çıldırtıyordu. Kendisini dirhem dirhem satıyor, musahabeleri en lezzetli yerinde bırakıp eve geç kaldığını söyleyip dükkânı terkediyordu.

Karikatürde Bakkal :

— Bu güzel havada niçin şemsiye açıyorsun?

— Aman sus!.. Bakkala on lira borcum var, görmesin..

(Karikatür: Muvaffak; Akbaba, 1923

«... Şimdi Lambo Usta da müşteri ile beraber kadeh toka ediyor, ıstırablarını ispirtoya gömmek istiyordu. Artık şen, mültefit, kurnaz değildi.

«Bahar ve yaz böyle geçti. Anika, Lambo Ustaya teslim olursa bir müddet sonra kanı doymuş bu küplü bakkalın kendisini terk edeceğini fındıkçı ve orospu kadınlara hâs amelî muhakeme ile düşünüyordu.

«Lambo bir bataklık içine düştüğüne pek emindi. Binaenaleyh düğüm vuran bu adamın nazarında artık paranın da kıymeti kalmamıştı.

«Bir sonbahar akşamı hemşehrileri Lambo Ustayı Karaman yollarında, bir eşeğin sırtına vurulmuş iki heğbe ortasında, neş'esiz ve hasta, İstanbuldan köyüne dönerken gördüler..».

Salâhaddin Enisin bu Karamanlı bakkal tipi her halde çok mübalâğalıdır. İstanbulun Müslüman mahalle bakkalları Karamanlı bakkalların veresiyecilikte gösterdikleri sonsuz cesaret karşısında gerilemişler, evlerinde konuştukları dil de türkçe olan bu Anadolu rumları İstanbul mahallelerinde açtıkları dükkânlarda veresiyecilikle tutunmuşlar, «veresiye defterleri üzerinde hiç kimsenin neler yaptığını bilmediği bitmez tükenmez bir meşguliyet ile durmuşlar» idi; fakat hiç biri Salâhaddin Enisin anlattığı bir Lambo Usta olmamıştı.

Karamanlı bakkalların veresiye defterlerine sattıkları şeyin hem bedeli hem de mikdarını ilâveli yazdıkları hakkında yerleşmiş bir kanaat vardı. Bazıları da akıllarına esdikçe, müşterilerinin mutad alışverişlerine uygun, veresiye defterine bir okka gaz, bir okka pirinç ilâve ederdi. Hemen hepsinin bir müddet sonra tüyünü düzüp kalantorlaşması da bu veresiye defteri hırsızlıkları ile olduğu kanaati de umumî idi. Bir Karamanlı bakkalın Kadıköyünde koca bir apartmanın sahibi olan kalender meşreb ve âlîcenab bir paşazâdeden veresiye defterindeki borcu karşılığı aldığı 1930 ile 1933 arasında işidilmiş vakalardandır. Bu bakkallardan bir kısmı da eski küberânın vekilharcları ile ortak olarak veresiye defteri doldururdu. Evlerde, konaklarda da ayrıca defter tutulur, bakkal kendi defterindeki alacak fazlasını kabul ettiremeyeceğini kendisi de anlarsa suçu dâimâ çırağına yük-

Karikatürde Bakkal :
— Terfiinizi tebrik ederim!..
— Teşekkür ederim ama, bilmiş ol, maaş eski fiatdan, yüzde yirmisi noksan!..
(Karikatür; Rıfkı; Aydede, 1922).

ler: «Çırak benim yazdığımı bilmemiş, bir de o yazmış..» diye özür dilerdi. Terâzide dâima bir kaç dirhem eksik tartmak, erzakın vasatını, hattâ âdisini verip fiatını dâimâ alâsının narhı üzerinden yazmak, arada veresiyede kaptırdıkları sermâyeye karşı bir nevi meşru tedbir sayılmış olsa gerektir. Karamanlı bakkal tipi ile bakkala borçlu İstanbullular üzerine mizah gazetlerinde çıkmış fıkra ve karikatürler pek çoktur. Bu yolda üsküdarlı halk şâri Âşık Râzinin de alaylı bir manzumesi vardır :

Karamanın koyunu
Sonra çıkar oyunu
Bakkal Bodos çırağa
Aşılamış huyunu

Uymuş usta pendine
Bak çırağın fendine
Vekilharcı bağlamış
Zülfünün kemendine

Çetelesi defteri
Olmasa var ezberi
Üç satarsa beş yazar
Şeytan olmuş rehberi

Ya terâzi ya kantar
Oğlan bir parmak atar
Kaşla göz arasında
On dirhem eksik tartar

İşitmemekçün azar
Ednâyi alâ yazar
Böyle şehbaz çırağa
Aman değmesin nazar

Hicrî 1278 ramazının başında milâdî 1861 nisanı sonları Şehiremâneti tarafından Takvimi Vekaayiin 633 numaralı nüshası ile neşir ve ilân edilen bir narh defterinde bakkal esnafının satış fiatları şöyle tesbit edilmiştir :

Âlâ Sibir yağı	okkası	23	kuruş
» çerviş yağı	»	16,5	»
» mahlut yağ	»	20	»
Pazarlarda satılan mahlut yağ	»	18	»
Âlâ Reşid pirinci	»	6	»
» Cenevre pirinci	»	5	»
Aşağı Cenevre pirinci	»	4,5	»
Âlâ Kandiye sabunu	»	10	»
Hanya ve Retimo sabunu	»	9	»
Midilli sabunu	»	8,5	»
Âlâ nohud	»	4,5	»
Aşağı nohud	»	3,5	»
Kayseri pasdırması	»	15	»
Pazarlarda satılan Rumeli pastırması	»	6	»
Pazarlarda satılan Rumeli sucuğu	»	6,5	»
Samatyanın baharlı döğme sucuğu	»	20	»
Samatyanın kıyma sucuğu	»	10	»
Âlâ desti pekmezi	»	6	»
Fıçı pekmezi	»	5	»
Âlâ zeytin yağı	»	12	»
Mudurnu tulum peyniri	»	11,5	»
Sofya tulum peyniri	»	10	»
Âlâ Edirne kaşar peyniri	»	15	»
Pazarlarda satılan ednâ kaşar	»	10	»
Balkan kaşkavalı	»	10	»
İzmir vesair böğrülce	»	3,5	»
Trabzon fasulyası	»	2,75	»
Varna ve Şumnu salamurası	»	10	»
Âlâ bulgur	»	3,5	»
Âlâ zeytin	»	4	»
Aşağı zeytin	»	2,75	»
Döğülmüş aşurelik buğday	»	3	»
Âlâ güllâç	»	16	»
Yerli adi mum	»	16	»
Yerli mermer tozu nişasta	»	7	»
Yerli evsat nişasta	»	5,5	»
Edirne nişastası	»	6,5	»
Hocabey, Selânik ve İstinyenin 1 No. un	»	5	»
İstinyenin 2. No. un	»	4,5	»
Tekirdağın has un	»	4	»
Yerli has makarna	»	6	»
Yerli evsat makarna	»	5	»
Çorbalık has şehriye	»	6,5	»

Sandık ve sepetle Ceneve ve Triyesteden gelen makarna ve şehriye	»	10	»
Kimyon	»	12	»
Dizi ve tâne soğan	»	26	para
Mağazacı soğanı	»	22	»
Kaba ve kırmızı soğan	»	22	»
Yumurta	adedi	14	»

Dördüncü Sultan Mehmed zamanında Hicrî 1091 (Milâdî 1680) yılında yapılmış esnaf nizamnamesinde bakkallar için yazılmış satırlar şunlardır:

«Müşterinin alacağı nesneyi eksik tartıp veren bakkalın hakkından gelinecektir.

«Teraziler boş dururken gözlerinin iki tarafı beraber olacaktır.

«Kullandıkları kıyyeler de ayni olacaktır.

«Her şeyin iyisini ve fenasını ayırıp satacaklardır, fenayı iyiye karıştırmıyacaklardır».

Garibtir ki yukarıdaki nizamnamede ve benzeri esnaf nizamnamelerinde, meselâ berber esnafının ve hamamcıların temizliği için türlü ihtarlar bulunduğu halde bakkalların temizliğe riâyeti için en küçük bir işaret yoktur. Bilâkis bakkalların pisliği öylesine tabiî görülmüştür ki, Onsekizinci asrın seçkin nâzımlarından Nâbî Efendi:

Çıkmaz ol çirk ki pîrâheni bakkaldadır!..

demekte tereddüd etmemiştir.

Bakkalların temizliğe riâyet mecburiyeti Cumhuriyet devrinde konmuştur diyebiliriz; fakat dikkatle tatbik ve teftiş edildiği söylenemez.

Dilimizde ve bilhassa İstanbul ağzında bakkal üzerine darbımeseller de vardır:

Bakkal ölünün borcunu diriye yükletir.

Bakkal bir müşteri için dükkân açmaz (B.: Şaşkınbakkal)

Bakkal kasap hep bir hesap..

Hikmeti sorulmaz, İstanbul bakkallarının, bilhassa mahalle bakkallarının, Maliyeye karşı tutumundan mes'ul olduğu kayıtlar hariç, müşterilerle veresiye muamelelerinin defterleri daima karma karışıktır, pis, yağlı, kopuk, yırtık, pâra aldıkları zaman, yahut hesapları yapraktan yaprağa geçirirken, karalanmış, çizilmiş, bakkalın kendisinden gayri hesapların içinden çıkmak şöyle dursun yazıları ve rakkamları dahi güç okur, hele rakkamlar, kuruş liraya karışır, hâneler hiza takip, satırlar iğri, sütunlar yamuktur. Bundan ötürüdür ki her hangi bir mühmel yazıya, çok karalanmış, çizilmiş kayıdlara, mektuplara da bazan ihtar, bazan tezyif yollu «bakkal defteri!..» denilir.

BAKKALAHMEDAĞA MESCİDİ — Hâdikatül Cevâmiin kaydine göre «Fâtih Camii civarında fevkaanî bir mesciddir, bânisi Bakkal Ahmedin kabri nerede olduğu malûm değildir, mescidin mahallesi de yoktur».

1952 de İstanbul Ansiklopedisi adına arandığında Fâtih civarında bu isimde bir mescidin izi dahi bulunamadı. Fâtihte Karagümrükte kendi adına nisbetle bakkalzâde Mescidi harabesine rastlandı ki bu isimde bir mescidi de Hadikatül Cevâmi kaydetmiyor. Hadika'nın aldığı Bakkalahmedağa Mescidinin Karagümrükte harabesi bulunan Bakkalzâde Mescidi olması çok muhtemeldir (B.: Bakkalzâde Mescidi; Bakkalzâde).

BAKKAL CİVANLARI — İstanbulun diğer bütün esnaf civanları gibi bakkalzâdeler, yahud bakkal tezgâhdar, çırakları arasında emsalsiz güzellikleri ile göze çarpan gencler Büyükşehrin kalender, külhânî meşreb şâirleri tarafından şiirlerle medhedilmişler, İstanbul Şehrengizlerinde yer almışlardır. Aslı Mâverâünnehirli, kendisi de orada doğmuş ve yetişmiş olan onbeşinci asrın büyük matematik bilgini Ali Kuşcu müsbet ilimlerin ciddî mesâisi arasında edebiyat ile de meşgul olmuş, bir bakkal güzelinin medhi şânında farsca çok zarif bir beyit söylemişdir; bu büyük âlimin:

Bakkalın elinde terâzi, ve ben onun sûretine hayran
Gel ey müşteri gör, Kamer Mîzan Burcunda!..

diye tasvir ettiği genc çok muhtemeldir ki İstanbulun ilk müsliman bakkal çıraklarından biridir (B.: Ali Kuşcu).

On altıncı Asır şairlerinden ve Yavuz Sultan Selimin hâs nedimlerinden olub Galata Kadılığından emekliye ayrılmış şâir Nihâli de bir bakkal civanı için:

Sâde yağın istedim ben bir güzel Bakkaldan
Yağ acı dediği bana tatlı geldi baldan..

diyor.

Onsekizinci asrın külhânî şâirlerinden Haşmet Efendi Üçüncü Sultan Mustafanın kızı Hibetullah Sultanın doğumu münasebeti ile yazdığı «Vilâdetnâmei Hümâyun» adın-

daki mensur eserinde, bu doğumda yapılan şenlikler arasında büyük esnaf alayını anlatır iken bakkalların geçişini, bugünkü yazı dilimize çevrilmiş şekli ile şöylece tasvir ediyor: «... kasabların ardından bakkalların fıstık dudaklı ve bâdem gözlü tüysüz tâze civanları tatlı tebessümler gülüşlerle işve satarak ve ayakdaşları ile yağlı ballı sohbet ederek geçdiler ve narha, terâziye gelmez bahşişlerini aldılar» diyor.

Bir başka şâir de yine bir esnaf alayında bakkal civanlarını tasvir yolunda :

Bal bal bal diyerek geçdi nice dilber bakkal
Baldır deyu gel pâyine düş sâkına bak kal!..

diyor.

Zamanımızda artık dükkânlarda görülmüyor, fakat pazar yerlerinde rastlanır, bâzı esnaf ve bu arada pazarcı bakkallar dirhemleri yetmediği için ağırlıkları dirhemle tesbit edilmiş taşları dirhem yerinde kullanırlar; terâzisinde böyle taş dirhemler kullanan bir nevcivan bakkal için de yine adı unutulmuş bir şâir şu beyti söylemiştir:

Gir âfet bakkaalı sitem sencin elinden
Taşlarla döğer sînesini keffei mîzan

İkinci Abdülhamid devri sonlarında yaşamış halk şâiri Tophâne ketebesinden Üsküdarlı Âşık Râzî de Vasil adında Karamanlı güzel bir bakkal çırağı için hezel yollu şu manzumeyi yazmışdır :

Şu dilber çırağın Vasildir adı
Ustası üstüne germiş kanadı
Kişmirî civandır, Karamanlıdır
Akın adı vardır, esmerin tadı

Gözü mîzan olmuş elleri kantar
Metâi vaslını noksana tartar
Bugün peşin yarın viresiyedir
Ayağı altına koyamaz mantar

Meseldir bal tutan yalar parmağı
Bakkalda çırakdır yüzünün ağı
Karaman kuzusu oyunbaz olur
Kenâra çekmeli geçmeden çağı

Sucuk peynir pasdırması sabunu
Bakkal civanının çokdur oyunu
İpe un sererse şaşar kalırsın
Budur fındıkcının kârı kaanunu

Yalın ayağına ister kundura
Şalvar mintan lâyık mı yırtık dura
Haftaya pazara büyük paskalya
Keseyi aç beyim dilbaz gâvura

Fese bakma kâküle bak kâküle
Benzemez mi katmerli mor sünbüle
Ya ne dersin dilber Vasil güldükce
Yanakda açılan şu gonce güle

Fes kuşak mintan da al efendim al
Bir daha bulunmaz böyle bir bakkal
Bakla çuvalına sokup avucu
Âşıkı zârine açayım bir fal

Şu bâbı vuslattır şu cilve şu naz
Eşikden ayağın atamaz şehbaz
Sanma ki küfrânı nîmettir civan
Engeldir araya giren şu papaz

Günahın çıkarır bir kara keşiş
Halvetde olurmuş bir acâib iş
Hiristos şâhidim yürekde hâlâ
Âhû nigâhınla sapladığın şiş

Vasilim pek tutar âşıkın âhı
Sırtında gömlek mi sandın günâhı
Dünyayı cehennem eyledin bana
Ahretde boyladın gitti dûzahı

BAKKAL KÖYÜ — Büyük Bakkal Köyü ve Küçük Bakkal Köyü adı ile iki köydür, birincisi Yakacık ile Samandıra arasında, diğeri de içerenköyünün arkasındadır.

Büyük Bakkal Köyü — İstanbulun Anadolu yakasında Kartal kazasına bağlı, Yakacık ile Samandıra arasında, Kayışdağının doğu eteği üstünde, az meyilli bir yamaçta, yüzü gün doğusuna bakar; 1922 yılına kadar bir Rum köyü idi. Eski halkının bağçıvan ve rencper olduğunu zannediyoruz, fakat şöhretleri hırsızlık ve şekavette idi; 1918 mütarekesinden sonra ise azgınlıklarını çeteler çıkarıp Maltepe ve hattâ Bostancıya kadar etrafa saldıracak dereceye vardırmışlar, işgal kuvvetlerinin himayeden farksız kayıtsızlığından istifade ederek sirkat, katil, kadın ve kız ve oğlancıkların ırzına geçme gibi türlü cinayet, denaet ve şenaetin fâili olmuşlardı.

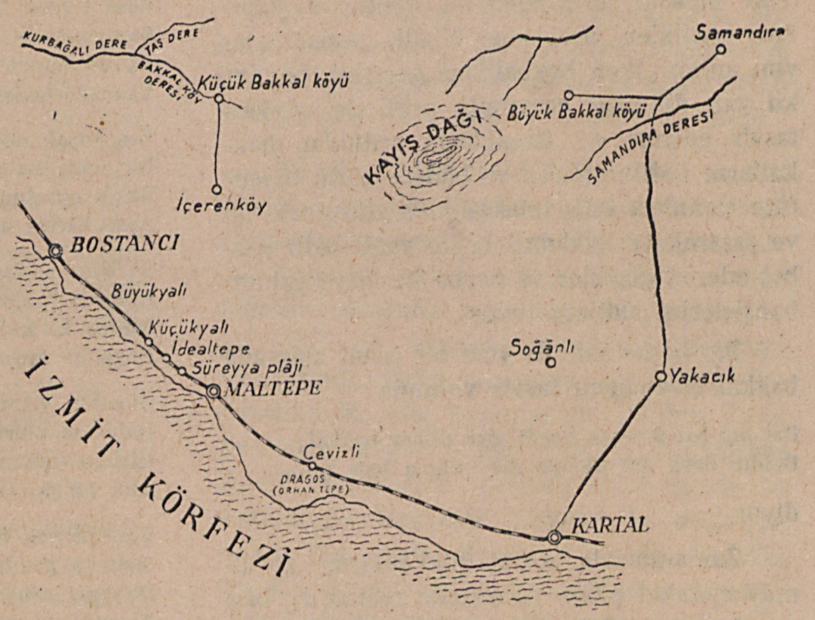
1922 de köyleri toplu olarak terketmişler ve Yunanistana kaçmışlardı.

Rumlar zamanında kaç hâne olduğu tesbit edilemedi; fakat büyük bir kilise harabesinden 150 evden aşağı olmadığı tahmin olunabilir. Kilisenin batı-güneyinde Rumlar zamanında köyün merkezi olduğu anlaşılan bir meydan, meydanın ortasında da en az 500-700 yaşında ulu bir çınar vardır. Meydanın manzarası, Rumlardan kalmış büyükce ve harab ahşab bir ev de dahil, son derecede pitoresktir. Büyük Bakkal Köyünde iskân edilen mübâdil muhacirlerin bu meydanı ih-

mal etmiş olması, hiç olmazsa köy kahvelerini köy mektebini burada kurmaması esef edilecek şeydir. Yine tahmin ile kaydederiz ki Rumlar zamanında köy meyhânesi de bu meydanda kurulmuş olacaktır.

1960 nisanı başında köy muhtarı bulunan rencber Fâdıl Özgür'ün söylediğine göre 1923 de Büyük Bakkal Köyüne Kılkış muhacirlerinden 45 hâne yerleştirilmiştir; fakat bunun otuz hânesi, her halde Büyükşehrin türlü nimetlerle ve iş sahaları ile dolu cazibesine kapılmış olacaklardır, Köyü terk ederek İstanbulun muhtelif semtlerine dağılmıştır. Köy halkı 1929 yılına kadar 15 hâne kalmıştır; bu tarihte Büyük Bakkal Köyüne Drama mübadillerinden bir kısmı yerleştirilmiştir.

1960 nisanında Büyük Bakkal Köyü 65 hâne idi; nüfus 360 kişi olup köyde 334 can oturmakta idi, kırka yakın Büyük Bakkal Köylü, nüfus kayıtları köyde olduğu halde şehirde yerleşmiş, yaşıyordu.

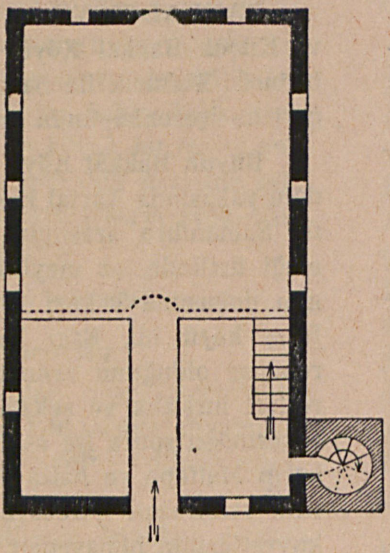
Büyük ve Küçük Bakkalköyleri
(Harita : Behçet)

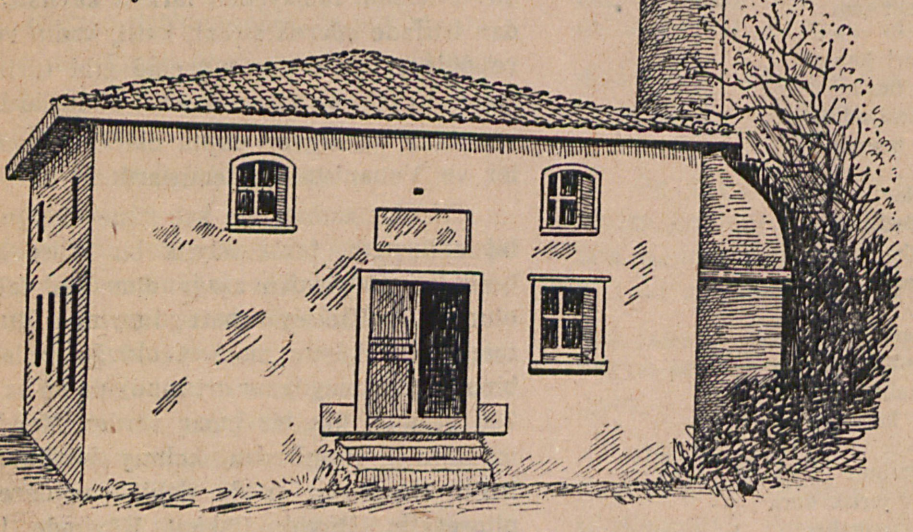
Köy halkı bağçıvan, rencber, sağmalcı ve sütçüdür.

Bostanlarında fasulye, patlıcan, domates, lâhana ve bilhassa ıspanak yetiştirilir ve İstanbulun muhtelif pazarlarına sevkedilir.

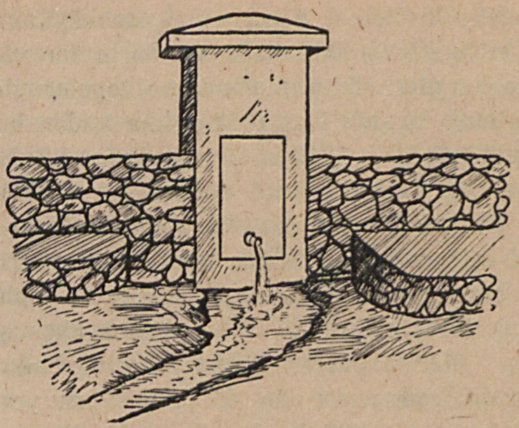
Rencber olarak her aile ancak kendi gıdasını temin etmektedir.

Köyün gelir kaynaklarından biri sağmalcılık ve sütçülüktür. Yukarıda tesbit ettiğimiz ziyaret tarihinde sağmalcıların başında Mestan Yâkuboğlu, Hüseyin Güler ve Mustafa Karaman bulunuyordu.

Büyük Bakkal Köyü Camii
(Resim ve plân : Hüsnü)

Büyük Bakkal Köyünde Çeşme
(Resim : Sabiha Bozcalı)

Beş seyyar sütçü vardı, kendi köylerinden ve Soğanlı gibi yolları üzerindeki civar köy ve mandralardan topladıkları sütleri arabalarla Yakacık ve Kartaldan göztepeye kadar uzanan geniş bir sahaya götürüp satmakta idiler; isimleri Yusuf Dinç, Cemal Güzey, Hâmid Güney, Mümin Şenal ve Hayri Pekel olan bu sütçüler için: «Her biri en az 50 - 100 kilo süt götürür, yalnız Yusuf Dinç ise 250 - 300 kilo süt götürür. Gidip gelme her gün 20 - 30 kilometre yol alırlar, Yusuf Dinç ise günde 50 kilometre kateder. Yaz ve kış, yağış ve kar, tipi her gün sabahın alaca aydınlığında köyden çıkarlar; 365 günlük yılda yalnız iki bayramın ilk günleri, iki gün köyde kalır» demişlerdir.

Büyük Bakkal Köyünün küçümsenmiyecek bir geliri de kadınlarının ve kızlarının kendi yünlerinden iplik bükerek ördükleri Drama işi gayet güzel beyaz yün çoraplardır. Bu çoraplar da toplanır, Pendik, Maltepe, Erenköy pazarlarına götürülür.

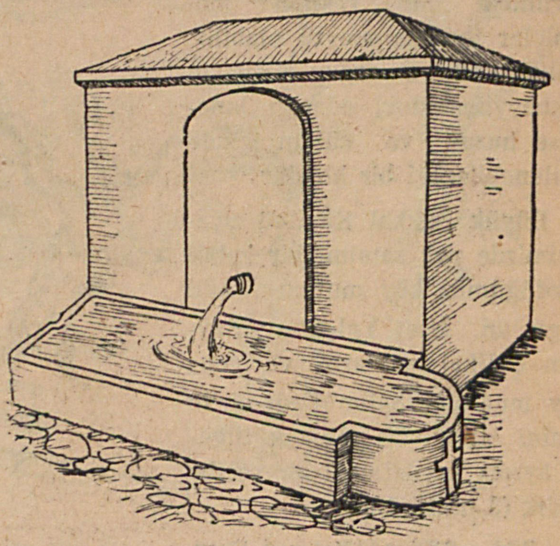
Samandıraya 2,5 ve Yakacığa 8 kilometre mesafede bulunan Büyük Bakkal Köyü İstanbul ile münasebetini Yakacık yolu ile temin eder. Samandıra her ne kadar yakın ise de posta otobüslerinde yer bulunması meşküktür; onun içindir ki köylü, şehre sık ve intizamlı nakil vasıtalariyle bağlı Yakacık yolunu tercih eder ve sekiz kilometre yürümeyi göze alır. Yakacık - Samandıra şosesi düzgüncedir, fakat bu şoseden ayrılıp köye giden yol, ki 1,5 kilometre kadardı, 1960 da son derece bozuktu.

İnzibat ve asayiş bakımından Kartal Jandarma Kumandanlığı bölgesi içindedir, köyde jandarma karakolu yoktur, sadece ilerideki şosededen devriye geçer.

Elektriği yoktur; gece gaz lâmbaları yakılır.

Dükkân olarak, kahvehâne ile 1 bakkal vardır. Berberi yoktur, haftada bir gün, cumartesi yahut pazar, Soğanlı Köyünden seyyar bir berber gelir.

Beş sınıflı İlkokulu 1960 da, köyün güney kenarında ve köye giriş yolu üzerinde beton bina olarak yeni yapılmıştır; bir kat üzerine bir muallim odası ile büyük bir dershaneden ibaret olub sınıflar bu dershanede çocukların oturduğu sıralarla ayrılmıştır; bir muallimi vardır; ziyaretimizde bu vazifede Bakkal Köyünün kendi gençlerinden henüz askerlik çağının eşiğinde, 19 - 20 yaşlarında gayet zekî, son derece sevimli, terbiyeli ve canlı, hareketli Sâlim Erdem bulunuyordu. İlk iskânda Rumlardan kalan kilise camie tahvil edilmiş, fakat, harabîye yüz tuttuğundan tamirine yeni bir câmi inşası tercih edilmiş, temeli 1 ekim 1949 da atılan Büyük Bakkal Köyünün yeni camii 1952 de ibâdete açılmış, müstatil şeklinde dört duvar üzerine kiremid örtülü bir çatıdan ibâret bodurca minâreli beton bir yapıdır. Mihraba nisbetle sol duvarında dört pencere vardır, bunlardan birinci ve dördüncü pencerenin üstüne

Büyük Bakkal Köyünde teknesi haçlı çeşme
(Resim : Hüsnü)

birer küçük üst pencere açılmıştır. Mihrabın iki yanında altlı üstlü dört pencere, mihrabın üstünde de bir yuvarlak pencere bulunmaktadır. Sağ duvarın pencere vaziyeti küçük bir fark ile sol duvarın aynidir, şöyle ki, kapıdan girince ilk pencere hazfedilmiş, minarenin kapusu olmuştur. 1960 da alt müezzin mahfelleri henüz tamamlanmamıştı. Sağdan ahşap bir merdivenle çıkılır bir üst kat kadınlar mahfeli vardır. Kapu cephesinde kapu üstüne kitâbe taşı yuvası yapılmış, fakat kitâbesi de henüz yazdırılıp yerine konmamış bulunuyordu. Kayda değer hâtırası köy halkından yapı ustaları İzzet Yalçın ve Bayram Çelikel tarafından ve ameleliğini de köylü kendisi yaparak inşa edilmiş olmasıdır; minareyi yaşı ellisini aşmış, ayni zamanda iyi taşcı, iyi bir doğramacı olan İzzet Yalçın örmüştür.

Havası fevkalâde lâtif olan Büyük Bakkal Köyünün hepsi ayrı ayrı kaynaklardan gelen içme suyu beş çeşmesi vardır, biri köyün medhalinde, mektep yanında, biri çınarlı meydan kenarında, biri kilise harabesi karşısında, ikisi de köyün şimal tarafındadır. Kilise harabesi karşısındaki çeşmenin suyu müdrir, şifalı imiş; çeşmeye tekne olarak konulmuş taş da, üzerinde kabartma bir salip bulunan eski bir vaftiz teknesidir.

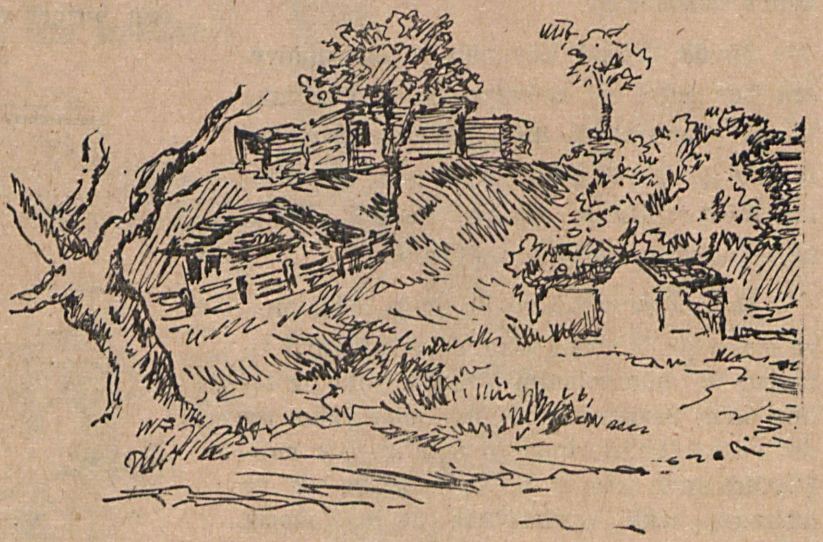
Köy mâmur değildir, evlerinin çoğu ahşabdır, bunların büyük kısmı da tek katlı yer odaları halindedir, fakat son derecede şirindirler; denilebilir ki Büyük Bakkal Köyünün her sokağı, her yönden görünüşü bir ressam için tablolar ibdâına mevzu olabilir. Bilhassa fikren yorgun olanların muhayyilesindeki odacığı bulabilse huzur ve sükûn içinde dinlenebileceği bir köydür.

Büyük Bakkal Köyünü ziyaretimizde pek samimî bir kabul gördüğümüz köy muhtarı Fadıl Özgür'ün, İzzet Yalçın ve Bayram Çelikel ustaların ve genç köy muallimi Sâlim Erdemir'in ismini bu büyük şehir kütüğüne ayrıca kaydetmeyi bir vecibe bildik (3 nisan 1960).

Bibl.: REK ve Mehmed Koçu, Gezi notu.

Küçük Bakkal Köyü — İçerenköyünün 1,5 kilometre şimalindedir; az derin bir vâdinin karşılıklı iki yamacında ve tepelerinde kurulmuş bir köydür. 1922 yılına kadar bir Rum köyü idi. 1918 mütarekesinde Büyük Bakkal Köyü şakilerine ayak uyduran Küçük Bakkal Köylüler de Anadoludaki Yunan işgal ordusu imha edilince, şenî mel'anetlerinin hesabını vermemek için köylerini toplu olarak terketmişler ve Yunanistana kaçmışlardı. 1923 de Küçük Bakkal Köyüne Kılkış mübadili muhacirlerden 25 hâne Türk yerleştirilmiştir; 1929 da da yine mübadil muhacir olarak Doyran'lılar iskân edilmiş, 48 - 50 hânelik bir köy olmuştur.

Doğu - batı istikametinde tatlı meyilli bir vâdide bulunan Küçük Bakkal Köyü bilhassa cenuba, İçerenköy yolu üzerinde inkişaf etmiş, yaygın bir halde büyümüştür; birer ikişer katlı tuğla ve beton yapılarla Küçük Bakkal Köyü 1960 nisanı başında 215 hâne idi; 270 yeni evin de temeli atılmış bulunuyordu, yani 1961 - 1962 arasında bu köy 500 hânedir; Rumlar zamanında hemen tamamen vâdi içinde bulunan eski köyden kalmış büyükçe bir ahşap yapı, az altında kemerli ve birbirine ekli beş yalaklı klâsik üslûbda büyük çeşme, ortadan akan dere, dere üstünde taş köprü, dere boyunun yeşilliği, yine yeşillik içinde karşı yamaçtaki köyün ikinci parçası şirin bir manzaradır. Köy Heyeti İhtiyariyesi Köyün yeni camiini ve mektebini derenin öte yakasında yaptırmış olmakla bü

yük isabet göstermiştir. Mektebin altında da bir köy kahvesi (bir nevi kulüb) yeri hazırlanmış, bunun önünde de bir köy bağçesinin tanzimine başlanmıştır. Yine o civarda bir köy muhtarlığı ile evlenme dairesi inşasına karar verilmiştir. Bu teşebbüslerden de anlıyoruz ki köy Heyeti İhtiyariyesi, köy merkezinin o güzel yeşil vadiden çıkıp dazlak, çiy bir tepe üstünde İçerenköy yoluna doğru kaymasından, belki de farkında olmadan endişededir, bu teşebbüsleri ile o güzelim eski köy yerini bırakmamaktadır ve bunda yerden göğe kadar haklıdır.

1960 nisanında köy nüfusu 1770 kişi idi; mühim bir kısmı memur ve işçi olub sahipleri çok erken kalkıp 1,5 kilometre uzakta bulunan İçerenköyüne yürüyerek giderler, oradan otobüs ve dolmuş taksilere binerler; akşam dönüşü de birbuçuk kilometrelik bir yürüyüşleri vardır.

Halkının bir kısmı da Sağmalcılık ile geçinir ki en namlıları Ahmed Yazıcı, Ali Işık, Şevket Asu, Osman Gezici, Nuri Adıgüzel, Abdullah Akdemiz, Süleyman Altıntaş Mehmed Akalın, Sâlih Aksakal, Sâlih Bilir, Câfer Özdemir, Ârif Kaya, Şerefeddin Basuten, Mustafa Erdem, Nazif Kaya, Receb Gökçül'dür.

Küçük Bakkal Köyünde 7 kahvehâne, 4 bakkal, 2 kasab, 2 berber, 1 manav, 1 kunduracı, 1 terzi ve 1 fırın vardır.

Asayiş ve emniyet bakımından polis bölgesi içinde, İçerenköy karakoluna bağlıdır; bu karakoldan gönderilen bir polis neferi sabahleyin gelir, akşam gider.

Büyük Bakkal Köyünde ulu çınar ve meydan
(Resim : S. Bozcalı)

İstanbul Maarif Müdürlüğü kızlar ve kadınlar için bir «Terzi Yurdu» açmıştır, maaşını Maariften alan bir Bayan öğretmeni vardır,

Evlerin çoğunda bir kilim tezgâhı vardır, köy kadınlarının ve kızlarının dokudukları kilimler de İstanbul piyasasına götürülür; köyün küçümsenmiyecek bir gelir kaynağıdır.

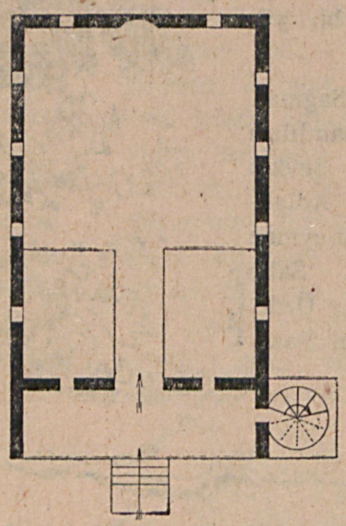

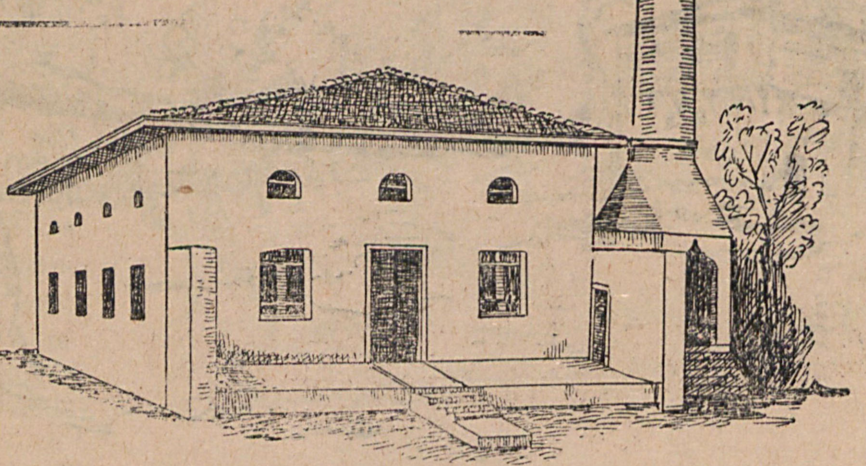
Küçük Bakkal Köyü
(Resim : S. Bozcalı)

Beş sınıflı bir İlkokulu vardır; 1959 - 1960 yılında okula kayıtlı 186 çocuk vardı; mektebi talebeyi alamıyacak kadar dar olduğu için 1959 yazında iki katlı, köylerimizde eşine rastlanmıyan yeni bir mektep binasına başlanmış, fakat ders yılına kadar yetiştirilememiş; 1959 - 1960 ders yılında birinci ve ikinci sınıf çocukları köyde bırakılarak üçüncü, dördüncü ve beşinci sınıf talebeleri İçerenköy mektebine gönderilmişti; o yavrucaklar da gidiş geliş her gün 3 kilometre yol yürümüşlerdir. Yeni mektep için bize köy hakkında malûmat verenler Köyü ziyaretimizden beş gün sonra, 8 nisanda açılacak dediler.

Köyün çocukları İlkokulu bitirdikten sonra hayata atılmakta, usta yanında bir zanaat öğrenmektedir; içlerinde tahsile devamla Üniversite, veya bir yüksek okul diploması alanlar da olmuştur: Doktor Vasfi Pamir ve veteriner Mustafa A k d e m i r gibi. A s k e r olanlar da görülür: S ı h h i y e baş gediklisi Âbidin Pamir ve tayyare Başgediklisi Ali Akalın da bunlardandır.

Köyde yeni ve büyük bir cami inşası için bir dernek kurulmuş, köy parası ile 1954 de temeli atılan küçük Bakkal Köy Camii 1957 de ibadete açılmıştır. Câmiin plânı yapı işlerinden çok iyi anlıyan ve köyde Demokrat Parti Vatan Cephesi ocağının yanındaki kahvehâneyi işleten Nâfi Şirin tarafından çizilmiş ve bina da yine bu zatın kalfalığı ile köylüden Salih Bilir, Ali Gül ve Ali Çetin taraflarından yapılmıştır; yalnız minareyi örüp çıkarmak için İstanbuldan bir minareci getirilmiştir. 1960 yılı nisanında

Küçük Bakkal Köyü Camii
(Resim ve plân : Hüsnü)

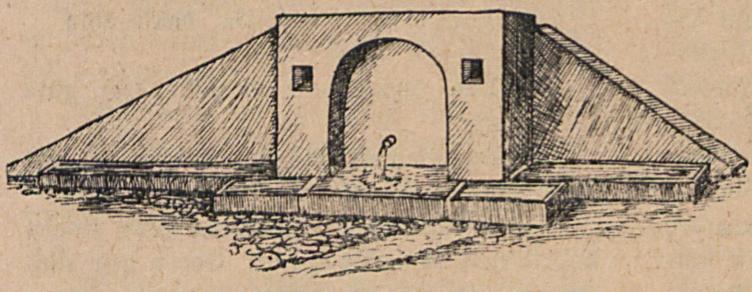
son cemaat yeri henüz örtülmemiş, açıkta bulunuyordu, müstatil şeklinde dört duvar, üzerine kiremit örtülü basit bir yapıdır; iki çifti mihrap duvarında dörder çifti yan duvarlarda olmak üzere altlı üstlü yirmi pencere ile aydınlatılmış bol ışıklı bir binadır, ayrıca iki penceresi de son cemaat yerine bakar.

Minarenin kapusu da, sokaktan üç basamak taş merdivenle çıkılan son cemaat yerinin sağındadır. Binaya nisbetle uzun ve gayet mevzun olan minâre Küçük Bakkal Köyünün şimalde ikinci tepe yamacındaki parçasına bir hakikattir ki güzellik vermiştir. Câmi köylünün topladığı para ile yapılmış, İller Bankası da bir miktar yardımda bulunmuştur. Yine köy parası ile ve ayda iki yüz elli lira maaşla bir imam tutulmuştur, imam efendinin odası ile kışlık odunu köylü tarafından temin edilmiştir.

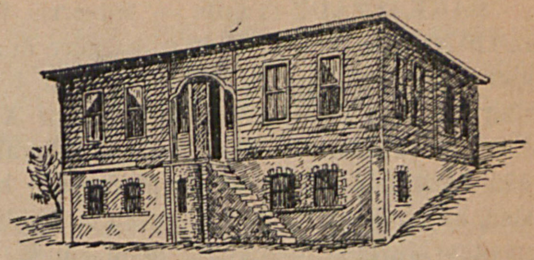
Mevkii gayet havadar olan bu köyün son zamanlara kadar en büyük sıkıntısı suyu idi. Rumlar zamanında dere boyundaki bir ayazmanın âdeta gürlercesine kaynayan tatlı suyu içilirdi. Ayazmanın hemen yanıbaşında diyebileceğimiz ve yukarıda bahsettiğimiz büyük bir çeşme var ise de durmadan akan suyu acıdır; beş uzun yalağında kır dönüşü sığır sürüleri sulanır.

Ayazmaya sekiz on basamak taş merdivenle inilir; 1960 nisanında metrûk idi, merdiven basamakları bozulmuş, medhal kısmı da batak halini almıştı, fakat suyu hâlâ kaynar halde idi. Ayazma tamir edilerek yanındaki sahaya bir kır gazinosu kurulacağı söylenmiştir ki tahakkuk ederse güzel bir iş başarılmış olur.

1955 senesinde Safiye Malatyalıoğlu adında hayır sahibi bir kadın Küçük Bakkal Köyüne Kayışdağı suyu getirtmiş ve büyükce bir beton çeşme yaptırtmıştır. Bu çeşme köyün dere ötesi ikinci kısmında, köprüyü

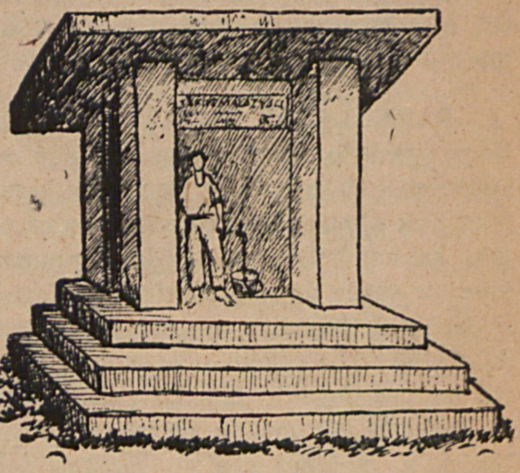

Küçük Bakkal Köyünde beş yalaklı çeşme
(Resim : Hüsnü)

Küçük Bakkal Köyünde rumlardan kalma ahşab bir ev
(Resim : Hüsnü)

geçer geçmez tepe eteğindedir. Resminde de görüleceği veçhile hiç bir devrin Türk çeş-

Küçük Bakkal Köyünde Safiyehanım Çeşmesi
(Resim : Hüsnü)

me yapısına benzememektedir. Bize kesin olarak söylenmemiştir ama kahveci - mimar Bay Nâfi Şirinin eseri olsa gerektir; lâtin asıllı Türk yazısı ile kitâbesi şudur:

SAFİYE MALATYALIOĞLU

Vefatı	Hayratı	Ruhuna
6.I.1957	1955	el Fatihâ

Küçük Bakkal Köyü İçerenköyüne ancak 1,5 kilometre mesafede olduğu halde henüz elektriğe kavuşmamıştır; fakat projesinin hazırlanmış olduğu söylenilmiştir.

İstanbul Ansiklopedisi adına Küçük Bakkal Köyünü ziyaretimizde bize rehberlik eden D.P. Ocak başkanı Ahmed Şirin ile İstanbulda bir hırdavat tüccaranın yanında çaltışan Lûtfi Pınarbaşının isimlerini bu şehir kütüğüne bir hatıra olarak kaydediyoruz.

Bibl. : REK ve Mehmed Koçu, Gezi notu.

BAKKALZÂDE (Tabib) — Müverrih Selânikli Mustafa Efendinin kaydına göre onaltıncı asrın pek değerli hekimlerinden biri; Süleymaniye Tıb Medresesinde Müderris iken hicrî 18 rebiülevvel 1004 (Milâdî 4 aralık 1595) târihinde vefat etti ve Medresede boşalan kürsüsüne İstanbulun meşhur hekimlerinden Mevlâna Şemseddin tâyin edildi.

Müverrih bu namlı hekim - müderrisin asıl adını vermiyor; hayatı hakkında başka kayda rastlamadığımız tabib Bakkalzâdenin Fâtihde Karagümrükde Bakkalzâde Mescidinin bânisi olması muhtemeldir; namlı hekimin adı eğer Mehmed olsaydı bu hükmü kesin olarak verebilir idik. (B.: Bakkalzâde Mecidi).

BAKKALZÂDE MESCİDİ — Fâtihde Karagümrükde kendi adına nisbetle anılan Bakkalzâde Sokağındadır, tamamen harab olmuş, yok olmuş, 1952 de yalnız minâre kaidesi kalmış bulunuyordu. Hazîresinden bakiye bir yerde de iki kabirden biri için bânisi Mehmed Efendiye ait olduğu söyleniyordu. Hadikatül Cevâmide bu isimde bir Mescid mevcut değildir. Hadikade Fâtih civarında fevkaanî bir mescid olarak gösterilen ve bânisinin medfeni için de malûm değildir denilen Bakkalahmedağa Mescidinin bu mescid olması da muhtemeldir; bu takdirde zamanımızda bânisine aid olduğu söylenen kabir de mescidi tamir ile ihya eden Mehmed Efendi adında bir hayır sahibinin medfun olduğu anlaşılır (1952).

Hakkı Göktürk

BAKKALZÂDE SOKAĞI — Karagümrüğün Kocadede Mahallesi sokaklarından, her iki başı Fâtih Nişanca Caddesi üzerinde iki dirsekli, bakımsız, bozuk, toprak yoldur; dirseklerinde birer çıkmaz aralık vardır, sokak, alt bacakları Caddeye kavuşan kısımları farzedilirse tam bir H harfine benzer; çoğu ahşap ikişer katlı evleri mütevazı gelirli ailelerin meskenleridir. Fâtih Nişanca Caddesi Karagümrükten nefsi Fâtih istikametine doğru, yüründüğüne göre bu Bakkalzâde Sokağına ikinci kavşağından girilince sağda sokağa adını veren Bakkalzâde Mescidinin arsası görülür, mescidden en küçük bir iz kalmamıştır; yalnız kesmetaş ve ince tuğla ile yapılmıştır; minâre kaidesi durmaktadır. Mescidin bânisi Bakkalzâde Mehmed Efendi ile iğneci tüccarından Salih Efendinin zevcesi Fatma Hanımın kabirleri de duruyordu. Kaba taşla örülmüş bir duvarda da içinde mum yakılan bir adak penceresi vardır. Sokağın bu kısmında solda, mescid arsasının karşısında, çukurda kalmış olan teknesi toprak ile dolmuş, susuz ve lülesiz Ebezâde Abdullah Efendi Çeşmesi vardır (1952).

Hakkı Göktürk

BAKLA — Meşhur, mâlûm sebze; «Baklayı ıslatmak». Türk dilinde mecâzen «ağzını tutmak; pek çok şey bildiği bir takım sırlara vâkıf olduğu halde söylememek, ketûm olmak» mânâsına gelir, fakat, başda İstanbul, günlük hayatta hemen dâima menfî sıgası ile kullanılır, meselâ ketûm olan, sır saklayan kimseye «ağzında bakla ıslanır» denmez de, boşboğazlar hakkında «ağzında bakla ıslanmaz diye kullanılır. Misaller:

> **Gördüğü, duyduğu boğazında**
> **Bakla ıslanmaz onun ağzında**
> **Kahve kahve dolaşıp nakletti**
> **Ne oldu Cendere Boğazında**
> (Galatalı Hüseyin, Kalfa Destanı)

*

— Dikkatli ol, o herifin ağzında bakla ıslanmaz!..

*

— Vallâhi kimseye söylemem...

— Israr etme, yemin de etme, ben seni bilirim, ağzında bakla ıslanmaz.

Bir evin küçüklüğünü, yahud iç taksimâtının darlığını ifâ yolunda tamâmen İstanbullu ağzında kullanılır bir de «nohud oda, bakla sofa» deyimi vardır; hem övme, hem de kötüleme yolunda kullanılır; övmeye misal:

— Yeni taşındığınız ev nasıl?

— Tam bize, nohud oda, bakla sofa...

Kötülmeye misal:

— Yeni taşındığınız ev pek güzel, güle güle otur..

— Dışından görünüşüne bakma, içi nohud oda, bakla sofa!

Zincir halkalarına, bilhassa gemi zinciri halkalarına da bakla denilir. Geçen asır sonlarının bahriyeliler argosunda, son derece sevişen, sevişir görünen iki arkadaş arasın-

daki kuvvetli bağlılığı ifâde etmek için, devrin en meşhur ve büyük harb gemilerinden zırhlı Mahmûdiye Fırkateyninin sağlam zincirlerine telmihen «Mahmudiye Baklası» denildiğine rastladık, «Kalaycı Bağçesi Cinâyeti» davâsında şâhidlerden Ahmed adında bir bahriye neferi şöyle konuşmuştur: «Ârife kaç defa söyledim, güvenme o ite dedim, ben değil cihan toplansa ayıramazdı onları, Mahmudiye Baklası gibi idiler» (B.: Ârif, Nefer).

Çapa vinçlerinin kullanılmadığı, gemi zincirlerin bocurgadlara koşulan bahriyeliler, gemiciler eliyle denizden alındığı ve yine onların eliyle denize salındığı devirlerde, demir baklaların akar iken çıkardığı sesin, bu ağır işi gören deniz adamlarının kulaklarında tatlı bir nağme tesiri bıraktığını ve bu işin bizim donanmamızda merasimle yapıldığını bir gemicinin hatıralarından öğreniyoruz; gemi Orhâniye Zırhlısıdır, bahriye neferleri, hepsi genç, gürbüz; çehreleri, sîneleri güneşte ve acı deniz suyunda yanmış, gövermiş, kollar, paçalar sıvalı, ayaklar çıplak, zincir başındadırlar, emir veren bir çavuş yahud genc bir mülâzımdır; denizci muharrir şöyle anlatıyor:

«Salyafora halatını zincire takıp:

— Alesta mı oğlum?

— Alesta!

— Hazır mı oğlum?

— Hazır!

— Aşk ile yürü yâ ideni Allah sılasına kavuştursun!

— Âmin!..

— İsteksiz çekeni Allah Tersâne köpeği gibi süründürsün!

— Âmin!..

— Haydi.. yâ... hooop!.. Yürü.. yâ... berâber...

Güverte locasından çıkan iri baklalı firkateyn zincirinin akup giderken çıkardığı muttarid âhenk efrâdı şevka getirdi» (Ö. Ç; Deniz Mecmuası).

İstanbulda kendi adına nisbetle anılmış bir mescidin bânisi olan Baklılı Kemaleddinin «Baklalı» lakabi meşhur sebzeden ziyâde zincir baklasından takılmış olsa gerektir.

Fâtih Sultan Mehmedle beraber İstanbul fethinde bulunmuş olan Kemaleddin, Türk ordusunda sayısı binleri aşan dervişler arasında yalın ayak, sîne uryan ve boynunda aşk esâretine alâmet bir zincirle yarı ermiş birmeczub olabilir (B.: Baklalı Kemaleddin Mescidi).

BAKLACIOĞLU — Geçen asır sonları muharrirlerinden Çaylâk Tefikin «Meyhâne yahut İstanbul Akşamcıları» adındaki risalesindeki kayde göre İstanbulun eski büyük gedikli meyhânelerinden biri (B.: Meyhâne; Gedik); Unkapanında imiş. Başka hiç bir yerde adına rastlanamadı, Unkapanında da nâmü nişânı bulunamadı.

BAKLACIOĞLU — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Eminönünde Balıkpazarında Helvacıbekir Sokağında Atatürkün Devrinde, Büyük Valide Hanının da bulunduğu ada ile Yeni Camii kapayan dükkânlar ve mağazalar yıkıldığında Helvacıbekir Sokağı da Eminönü Meydanına katıldı ve bu suretle meydana çıkan Baklacıoğlu mağazası birdenbire parladı. Bakkaliye malının türlü çeşidi ve en âlâsı bulunduğu için bilhassa akşamları müşteriler kapusundan girebilmek için sıra bekler oldular.

İstanbul Ansiklopedisi için Baklacı oğlu ailesi hakkında malûmat talep ettiğimizde müesseseyi idare edenler cevap vermekten daima istinkâf etmişlerdir; namlı bir zahire - bakkaliye mağazasının sahibleri olarak Büyükşehrin kütüğünde yer almanın mânevî kıymetini idrâkte, alış veriş işlerindeki dirayetlerini göstermemişlerdir. Sahiplerinin menşeini, şeceresini öğrenemediğimiz bu mağaza, tahmin ediyoruz ki bizim büyük kütüğün artık teferrüatını tesbit etmeğe başladığımız 1935 - 1936 yılları arasında ya kardeşler, yahut yeğenler elinde idi; ve dükkânda 15 - 16 yaşlarında son derecede dilber, daima güler yüzlü, işvebaz, dilbaz, son derecede terbiyeli ve nâzik Yunan Kadîm edebiyatı ıslahınca bir nevcivan Diyonnissos, Divan edebiyatında şehrangizler dilince Bakkal güzeli bir çırak çocuk vardı, adı Yani idi. Zaman ile büyüdü, askere gitti, askerlik dönüşünden bir müddet sonra bu Bay yani baklacıoğlu, Mısırçarşısı restore edilip açıldığında. çarşının Eminönü Kapusundan girildiğine göre sol kolda «Yeni Baklacıoğlu» adı altında yine büyük ve zengin bir bakkaliye mağazası açtı; Eminönündeki mağazanın müşterilerini

çarşı içine öylesine topladı ki Eminönündeki mağaza mühim bir sarsıntı geçirmiştir diyebiliriz. Aradan bir sene kadar geçmemiştir, 1951-1952 arasında ailenin diğer kolu da Mısırçarşısına girerek «Büyük Baklacıoğlu» mağazasını açtı, hak budur ki o dükkânda emniyet ve huzur içinde mal alınır bir yer oldu. Fakat soğuk ve çirkin 6-7 eylûl vak'asından az sonra her iki bakkaliye mağazasının «Yeni Baklacıoğlu» ve «Büyük Baklacıoğlu» diye elektrik ışıkları yazıları çarşıda okunmaz oldu.

BAKLA HANI — Geçen asır sonları muharrirlerinden çaylâk Tevfik'in «Meyhane yahut İstanbul akşamcıları» adındaki risalesinde kaydettiği eski büyük gedikli meyhânelerden biridir. Tavukpazarında bu isimdeki hanın altındaki dükânlardan birinde geçen asrın büyük şöhretlerinden biri olmuştu. Müşteri arasında o devrin münevver akşamcıları olduğu söylenir. Türlü vesilelerle zamanının hemen bütün gazino ve meyhânelerini etraflıca tarif etmiş olan Ahmed Rasim Bey merhum bu Bakla Hanı meygedesinden bahsetmediğine göre İkinci Abdülhamid devrinin ilk yarısında kapanmış veyahut eski şöhretini tamamen kaybetmiş olacaktır.

BAKLALIHAN KERVANSARAYI — İstanbulun artık örneği ve hattâ izleri dahi kalmamış meşhur Kervansaraylarından biridir. Onyedinci asrın büyük muharriri Evliya Çelebi bu ismi yerini ve bânisini zikretmeden kaydediyor, o zaman, bu namlı muharririn tâbiri ile «bir mihmanhânei misâfirîn» olduğu anlaşılıyor. Tavukpazarında bir Bakla Hanının bulunması, biz de zaman ile kervansarayın hâne tebdil edildiği, «Baklalı» adının da halk ağzında «Bakla» diye kısaltıldığı ihtimalini uyandırıyor.

Bibl. : Evliya Çelebi, I.

BAKLALIKEMALEDDİN MESCİDİ VE MAHALLESİ — Hadikatül Cevâmi bu mescidin adını «Baklalı» diye kaydederek: «Bânisi Baklaci Kemaleddindir ki hîni fetihde gelenlerdendir, kabri nâ mâlûmdur, mahallesi vardır» diyor.

Bânisinin lakabı «Baklacı» olduğu takdirde mescidine de «Baklacı Mescidi» diye anılacağı pek tabiî görünür; mescid asırlar boyunca «Baklalı» adını taşıdığına göre Kemaleddinin lâkabında Hadika müellifinin zühulde bulunduğunu zannediyoruz; aslında da bu mescidin bânisine «Baklacı» dan ziyâde Baklalı» lâkabı yaraşmaktadır; mâlûmdur ki dilimizde meşhur sebzeden zincir halkasına da bakla denilir; biz, Baklalı Kemaleddini, Fâtih Sultan Mehmedin ordusunda sayısı binleri aşan dervişler arasında, yalın ayak, sîne uryan ve boynunda aşk esâretinin alâmeti bir zincirle kendisini ilâhî cezbeye kaptırmış bir meczub olarak görüyoruz. Kabri de malûm olmadığına göre, fetihten bir müddet sonra yine o cezbenin şevki ile, zincir baklalarını şakırdatarak İstanbuldan ayrıldığı, bir meçhul yere gittiğini tahmin ediyoruz.

Zamanımızda mescidden en küçük bir iz kalmamıştır. 1876 da ilk mebus seçimi için tanzim edilen defterde Baklalıkemaleddin Mahallesi 82 hâne ve «muhterik = yanmış» olarak gösterilmiştir. Mescidin de yanup yok olduğu anlaşılıyor. Mahalle Aksaray Çarşısı ile deniz kıyısı ve Küçük Lânga arasında bulunuyordu; şehrin son mülki taksimâtında kaldırılmış, arâzisi Çakırağa Mahallesi ile Kürkçübaşı Mahallesine taksim ve ilhak olunmuştur.

Bibl. : Hadikatül Cevâmi, I; Ekrem Hakkı Ayverdi, Fâtih devri sonlarında İstanbul Mahalleleri.

BAKLAVA — Meşhur yufka tatlısı; biz, yufkanın aslı da hamur olmakla beraber baklavayı, sarığı burmayı hamur tatlılarından ayırıyor, hamur tatlılarını kadıngöbeği, dilberdudağı ve benzerleri olarak kabul ediyoruz.

Birinci Cihan Harbine kadar baklava İstanbulda orta halli ailelerde dahi daimâ evde yapılmıştır, zamanımızdaki hazır yufkacılar da yokdu, baklavanın, börek ve sair hamur işleri gibi yufkası da evinkadını, yetişkin kızı tarafından açılırdı. Seyyar yahud bir dükkânda yerleşmiş baklavacıların yaptığı tatlıyı çalışdıkları fırınlarda, hamamlarda yahud bekâr odalarında veyâ bekâr hanlarında yatıb kalkan bekâr uşakları alır, yerdi. Bir müşterileri de ayak takımı idi, nâdiren de mütevâzı geçimli aileler tatlıcılardan tatlı, bu arada baklava alırdı; hattâ bunlar tatlıcıdan aldıkları hazır tatlıyı bir misafir sofrasına çıkaracak olsalar ayıblanırlardı.

İstanbulda namlı baklavacıların meydana çıkması 1918 mütarekesi ile başlar.

Ondokuzuncu asır başının külhânî şâirlerinden Enderunlu Vâsıfın İstanbullu bir mahalle kızı ağzından anasına hitâben yazılmış meşhur manzumesinde «baklava» ya şu kıtada rastlıyoruz:

Yufka makarna açmasını açmayın bana
Ben bilmem öyle hamur işi samsa baklava
Yapub bir iki türlü yemecik kaba saba
Dâvet için konağa çıkıb yarın ibtidâ
Onbeş yaşında kendime bir oynaş arayam

Eski İstanbul konaklarında baklava ve börek için ayrıca yufka açıcılar vardı; bu işde hüner sahibi olmak için ömürlerini harcamış insanlardı, mübalâğasız, baklava tepsilerine gülyaprağı inceliğinde kırk yufka sererlerdi; baklavada en makbul olarak böbrek yağı kullanılırdı; pişirmek, şekerini, şerbetini haşlamak ayrı ayrı ihtisas işleriydi. Öyle konak mutfakları vardı ki Sarayı Hümayun mutfağından kat kat üstün baklava hazırlanırdı, meselâ İkinci Sultan Mahmud devri ulemasından Dürrîzâde Efendinin Üsküdardaki konağını bu yolda büyük şöhret almıştı.

Bir İstanbul konağında baklavanın iç harcı daima ceviz olmuştur; fıstıklı ve kaymaklı baklavalar İstanbul için son zamanların bid'atidir; baklavanın üstü de böyledir, an'aneperest İstanbul konağında baklavanın üstü, nar gibi kızarmış sade bir yufkadır; üstüne dökülmüş fıstık ve ceviz serpmek bir parça kaymak koymak o sâde güzelliğe muhakkak ki görgüsüzlükten gelen bir tecavuzdür. Baklava, kendi lezzet saltanatına ortak kabul etmeyen yufka tatlılarının padişahıdır.

İstanbul baklavasının iki şekli vardır; birinde yufkalar tepsiye düz olarak serpilir, sonra gayet keskin bir bıçakla çaprast hatlar geçirilerek samşa denilen şekilde kesilir; eski çarşı baklavacıları da bu şekli kabul etmişlerdi.

İkincisi, kaç kat yufkadan olacak ise onun yarısı kadar yufka hazırlanırdı, meselâ yirmi kaf baklava için on yufka açılır, hamur tahtasının üstünde, kenardan başlayıp göbeğe gitmek üzere, harç olan cevizden bir tutam konulur, kenar yufka cevizin üstüne kapak gibi kapanır, ve bıçakla etrafı kesilir, yarım daire şeklinde bir baklava parçası elde edilir, ve bu parçalar fırına gidecek tepsiye dizilirdi; buna da «gül baklava» denilirdi. Çarşı baklavacılarının bu şekli tercih etmeyişi yufkadan yana fazla fire vermesidir. Konaklarda ise bu yufka firesinde aşçıbaşılar horanda takımı için uydurma tatlılar yapardı.

Bir de tırtıl baklava vardır. O da gül baklava gibi hazırlanır, yalnız yufkası uzun uzun kesilir, harcı konup boru gibi sarılır, sonra boylamasına kırıştırılarak tepsiye sarık burması gibi yerleştirilir; eskiden buna baklava adı da verilmez, tırtıl tatlısı denilirdi.

Eski bayramlarda, en dar gelirli aile yuvasına varınca koca İstanbulda baklavasız tek sofra yoktu. Haşmetli tatlı hem bayramın hem de bereketin timsâliydi. Büyük İstanbulun ağız tadı Balkan Harbi faciasında kayboldu.

Ramazan geldi, hoş geldi
Baklava tepsisi boş geldi

Tekerlemesi Birinci Cihan Harbi içinde çıktı.

Zamanımızda ne eski konak kalmıştır, ne de baklavası. Lüks apartmanlara yerleşmiş olan yüksek sosyete'nin mutbağında hamur tahtası ile oklava yoktur; bazı hamur işlerinde kullanılan oklava, günlük Hürriyet gazetesinin ihtida ettirdiği Amerikalı «Gün Görmüş ler» in Bayanı tontonun elinde kalmıştır, yine hamdedelim bizde henüz Tonton'un yaptığı gibi Bay Şâbanların başına inmemektedir.

Fırınlarda, ve bilhassa bayram arifelerinde orta halli ailelerinin baklava tepsileri görülür, onlar da, ev baklavasının çarşı baklavasından üstünlüğü iddiası ile değil, çarşı baklavasına nisbetle daha ucuza mal olduğundan gönderilmiş tepsilerdir.

Eski İstanbul kibarlığını hakkiyle temsil eden ve İstanbulda ben gibi kalmış aileler bile yabancı misafirlerini bir Türk sofra sında ağırlamak isterlerken baklavalarını birinci sınıf lokantalardan ve pek namlı tatlıcılardan getirtmektedirler. Zamanımızın baklavaları arasında bizim tanıdığımız şöhretler, Abdullah Efendi, Konyalı, Pandeli ve İstanbul Lokantaları ile tatlıcı Güllüoğludur.

BAKLAVA ALAYI — Kanunî Sultan Süleyman zamanından kalma bir âdet olarak, ramazanların on beşinci günü, Hırkai Saadet ziyafeti vesilesile, İstanbulda bulunan yeniçerilerle sâir asker ocaklarına, on nefere bir

tepsi üzerinden saray baklavası ikram edilirdi. O gün, başta yeniçeri ortaları olmak üzere asker sarayda Orta Kapudan içeri alınırlar, futalara bağlanıp saray mutfakları önüne dizilmiş olan baklava tepsileri karşısında bir sıra halinde dizilirlerdi. Askeri Babüssaadede bekliyen Silâhdar Ağa sağ koltuğunda Anahtar Ağası, ve sol koltuğunda Baş lala, önünde yedi nefer Çakırsalan ve arkasında Kilârcıbaşı Baltacısı ile Silâhtarağa Pâlûdecisi olduğu halde kapıdan çıkar, kendisini takip eden bu son iki nefer müstesnâ, diğer maiyetini kapı ağzında bırakarak baklava tepsilerinin bulunduğu yere gelir, adı nefer olarak yeniçerilerin birinci orta defterinde kayıtlı bulunan padişah için iki tepsi baklava alırdı. Sonra, her ortadan iki nefer gelerek, kenlerine ait baklava tepsilerini, futalarının düğüm yerinden yeşil boyalı sırıklara geçirirler, bütün asker baklavasını aldıktan sonra işâret edilir, Orta Kapı açılır, yeşil sırıklara geçirilirmiş baklava tepsileri dışarı çıkar, orada her ortanın ustası, sakası, mütevellisi, odabaşı ve karakollukçusu ve bayrakdarları baklava tepsilerinin önüne düşerek gürültülü ve şenlikli bir alayla kışlarına götürürler; tepsilerle futalar ertesi sabah saray mutfağına iade edilirdi.

Bilhassa Yeniçerilerin Baklava Alayı her sene İstanbul halkının eğlencelerinden birini teşkil ederdi; tepsilerin geçeceği yollar, iki keçeli halk ile dolardı. Son baklava alayı, hicrî 15 ramazan 1241 de (Milâdî 21 nisan 1826) Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından bir buçuk ay evvel yapılmıştı. O gün, bir ihtiyar, yedi sekiz yaşındaki oğlunun elinden tutmuş, saray meydanına alay seyrine gelmişti. Yeniçerilerden bir kaçı: «Savul herif, yol üzerinde durma!» diye yakasından çekip tokatlamışlardı. İhtiyarın fevkalâde gücüne gitmiş: «Şu çocuk istedi de getirdim, böyle mübârek günde camiyi bırakıp da Allahın gazabına müstahak bu makuule mekruhları görmeği kim isterdi, İlâhi senden dilerim ki bu kavmi takımiyle dünya yüzünden kaldır, gelecek ramazanı şerife yetiştirme!» diye beddua etmişti.

BAKLAVACI GÜZELİ — İstanbulun kalender şâirleri tarafından esnaf civanları arasında baklavacı güzelleri şanında da şiirler yazılmıştır. Üsküdarlı halk şâiri rahmetli Vâsıf Hoca tarafından İstanbul Ansiklopedisine tevdi edilmiş baha biçilmez notlar ve vesikalar arasında Hicrî 1301 (Milâdî 1883-1884) senesinde Aksaray Çarşısında başında tepsi ile seyyar baklacavılık yapan Rumeli muhacirlerinden bir güzel genç için yazılmış bir manzume vardır; ne kadar yazıktır ki kılığı kıyafeti tarif edildiği halde bu baklavacı güzelinin adı yazılmamıştır, sadece Lofçalı olduğu ve babasının yaptığı baklavayı sattığı kaydedilmiştir:

Baklavacıgüzeli
Güzellerin güzeli
Onsekiz ayar altun
Kâkülünün her teli

Samur saçları gümrâh
Üstünde keçe külâh
Âhûyu vahşî gibi
Bakıyor Allah Allah

Onbeş diyelim yaşa
Söz yok kirpiğe kaşa
Söz yok burnu resmeden
Kudretullâh nakkaşa

Bakdım yürekden özden
Al çubuklu ak bezden
Mintanı da pek açmış
Hak saklasın kem gözden

Fermenesi kuşağı
Tuna boyu uşağı
Aksarayın Çarşısı
Âşık başdan aşağı

Potur giyer paçalı
Bir dânedir Lofçalı
Penbe topuk gösteren
Kundurası nalçalı

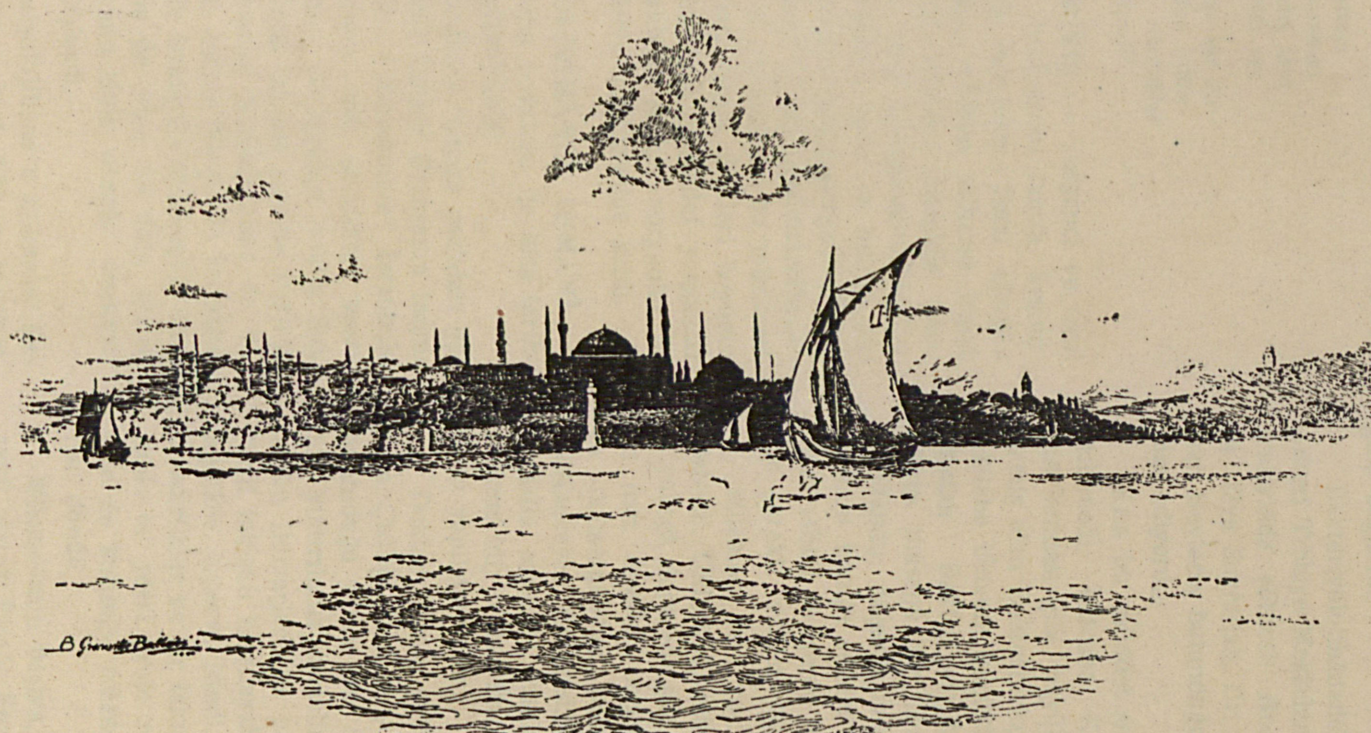
Peştemalı belinde
Gümüş mala elinde
Baklavanın âlâsı
Rumeli güzelinde

Babasıdır ustası
Gül yaprağı yufkası
Şehri İstanbul halkı
Baklavanın hastası

Günde satar üç tepsi
Sattıran bülbül sesi
Alan müşterilerin
Bekâr uşağı hepsi

Kafes ardında gözler
Oğlanın yulun gözler
Baklavacı civana
Atılır türlü sözler

Giderler oğul baba
Hamama her çarşamba

Bir İstanbul silueti
Captain B. Granville Baker'in resimlerinden.

Dellâklerin töresi
Güzel yıkamak caba

Hamamın saltanatı
Kurna başıdır tahtı
Aceb onu yıkamak
Hangi dellâğın bahtı

İple çekin haftayı
Bekleyin çarşambayı
Onbeşinde bedri tâm
Hamamda görün ayı

Sene bin üçyüz bir dir
Ey kalem hâlim bildir
Yürek temiz, mücrimler
Gözlerimle dilimdir.

BAKLAVA DİKİŞ — Yorgancı ve terzi ıslahlarındandır; baklavanın samsa kesimine benzeyen dikiş demektir. Terzi ağzında terkedilmiş gibidir, eskiden bilhassa kışlık pamuklu hırkalarla baklava dikişiyle yapılırdı. Yorgancılar hâlâ kullanmaktadır. Bilhassa sünnet çocukları, gelin ve lohusa döşekleri için hazırlanan ipekli yorganlar baklava dikişi ile süslenirdi; son Cumhuriyetin ilânından sonradır ki yorgancılar bu mürüvvet döşekleri yorganları resim çizgileri boyunca dikmeğe başladılar; pek mükellef yorganlar yapılır oldu. Baklava dikişli yorganlar da garib ve garibcelerin mürüvvetine kaldı.

BAKTERİYOLOJİHÂNEİ OSMANÎ — Bakteriyolojihânenin kuruluşu ile kısa tarihçesini şöylece toplayabiliriz:

1893 de İstanbulda kolera vak'aları görüldü, İkinci Sultan Hamid Fransanın tanınmış doktorlarından Chantemesse'i İstanbula dâvet etti; hastalığın ardı alındıktan sonra memleketine dönen bu meşhur hekim Sultan Hamidden aldığı talimat üzerine Paris'in değerli doktorlarından Nicole'i 1901 de İstanbula gönderdi; döktor Nicole de İstanbulda Türkiyenin ilk bakteriyolojihânesini tesis ederek bu vesile ile yine ilk defa olarak Bakteriyoloji ilminin lâyık olduğu ehemmiyetle tedrisine başlandı.

Bu ilk Bakteriyolojihâne o zamanlar Demirkapıda bulunan Askerî Tıbbiye Mektebinin önünde küçücük bir müessese idi, nazarî dersler için bir ders salonu ile laboratuar odalarından ve fennî istihzârat için lüzumlu kısımlardan mürekkebdi. Gerek bakteriyoloji fenninin okutulması ve gerekse bu sahada yapılacak araştırmalar için bütün malzeme, çalışma masaları, camlı dolaplar, mebzul âlât ve edevât ile kâfi miktarda mikroskop idi.

Müdürlüğüne Nicole'un tayin edildiği bu müesseseye «Bakteriyolojihânei Osmânî» adı verildi ve Umum Mekâtibi Askeriye Nazırlığına bağlandı.

Bakteriyolojihânedeki derslere o zaman Askerî Tıbbiye Mektebinden mezun olmuş ve aralarında şöhretli Hoca Dr. Refik Güran, Dr. Ziya Seyfullah, Dr. Râkım ve Dr. Süleyman Beylerin bulunduğu on yedi yüzbaşı devam ediyordu.

Kısa bir müddet sonra binanın yeri beğenilmedi; bilhassa Kuşpalazı serumunun hazırlanması gibi büyük bir inkişaf devrine girmiş olan Bakteriyoloji fenninin tatbik ve takibine binanın küçüklüğü de engel olduğundan Bakteriyolojihâne Demirkapudan şehrin mûtenâ bir semti olan Nişantaşına nakolundu; Nişantaşında miriliva Süleyman Paşanın konağı senevî 96 lira ile tutularak tamir edildi ve içinde bir Bakteriyoluji tesisi için gerekli tadiller yapıldı.

Müessese yeni yerinde büyük bir varlık gösterdi. Öldürücü, müthiş hastalıklara karşı yüksek derecede şifa ve korunma kudretine haiz devâlar hazırlandı; fakat az sonra ikametgâhdan bozma bu binanın da müesseseye kifayetsizliği anlaşıldı, ayrıca mahalle arasında bulunması da büyük bir mahzur idi; Vebâi Bakası Seromu ve Cemre Aşısı yapılamıyordu.

Doktor Nicole şişlide o zamanlar İzzetpaşa Çiftliği denilen şimdiki Şişli Câmiinin bulunduğu yerde eski Süvari Karakolhânesinin yıktırılarak temelinden tutulmak üzere bütün ihtiyaçları ve hattâ İstanbuldaki her türlü inkişafı karşılayabilecek bir Bakteriyolojihâne inşasını istedi. Şahsî hırslar, çekememezlikler ve bir takım fena düşünceler altında bu güzel proje reddedildi; Doktor Nicole de kurduğu müesseseyi terkederek Parise döndü.

Müessesenin başına, 1901 de müdür muavini olarak Pastör Enstitüsünden getirtilmiş olan Dr. Remlinger geçti.

Bu arada Orman Maadin ve Ziraat Nezâreti de Vebayı Bakari serumunun hazırlanması için Kabasakaldaki Mülkiye Baytar Mektebinde «Bekteriyolojihânei Baytariye» adı ile bir müessese açtırdı.

Dr. Remlinger 1910 senesine kadar müessesenin başında kaldı, bu tarihte memleketine dönerek yine bir Fransız, asker doktor Simond müdür tayin edildi. Bu yeni müdürün zamanında müessese, şimdiki adı ile Piyer Loti Caddesinin üzerinde adı tesbit edilemiyen bir yorgancıbaşıya aid gayet büyük bir konağa nakledildi.

Dr. Simond 1914 de Birinci Cihan Harbi başlayınca Fransaya döndü ve Bakteriyolojihâne Müdürlüğüne ilk defa olarak bir Türk, Simond'un muavini Dr. Refik Giran tayin edildi; bu değerli Profesör Dr. Ziya Seyfullah, Dr. Kemal Muhtar, Dr. İhsan Sâmi ve Dr. Cevad gibi muavinleri ile büyük bir faaliyet gösterdi ve müessese yeni bir inkişafa kavuştu.

Bir müddet sonra Bakteriyolojihâne Dâülkelb Tedavihânesi, Telkihâne, Kimyâhâne ve Sıhhî Müze ile birleştirilerek «İstanbul Hıfzıssıhha Müessesesi» adı verildi. Uzun yıllar İstanbul Tıp Fakültesinde de Bakteriyoloji Profesörlüğü yapmış olan Dr. Refik Güran 1927 ye kadar bu müessesenin Müdürlüğünü yaptı çok verimli bir faaliyetle çalıştı. 1951 de bu çok önemli müessese Kule dibinde bir bina da bulunuyordu; müdürü çok değerli bir Hekim olan Dr. Nureddin Onur idi.

Sıhhî Müze ile Kuduz Hastahânesi adını almış bulunan eski Dâülkelb Tedâvihânesi de ayrılmış, yine müstakil müesseseler olmuş, «İstanbul Hıfzıssıhha Müessesesi» Bakteriolojihâne ile Kimyahâneden mürekkep olarak kalmıştı; müesseseye Atatürk Bulvarı üzerinde büyük ve yeni bir bina inşa edilmekte idi (1951). (B.: İstanbul Hıfzıssıhha Enstitüsü; Kuduz Hastahânesi; Sıhhî Müze).

Dr. Saadi Nazım Nirven

BAL — Arıların çiçeklerden topladıkları maddelerle yaptıkları tatlı şey (Asel; Şehd). Bu Ansiklopedinin aziz dostu ve kalem arkadaşı Nâşid Baylav bize bu madde için verdiği notta şunları yazıyor:

«Bala, bal demek için arıların, gömeç gözlerine biriktirmiş oldukları tatlı maddeyi mutlaka çiçek usarelerinden alıp getirmiş olmaları şarttır. Bütün şifaî hassaları ile, lezzeti ile ve ıtrı ile hakikî bal budur; çiçek bağçelerinden ve çiçekli kırlardan mahrum yerlerde arıcılık yapılamaz, eğer kovan sahipleri, bal arılarının kovan çevresindeki uçuş takati içinde böyle nefis çiçekleri hâvi bağçeler, kırlar göremez ve arıları kovanların etrafına dizdikleri tatlı şerbet, pekmez ve saire ile beslerler, hayvancıklar da tatlı maddeyi çiçek göbekleri ve usareleri yerine böyle kap kacak içinden toplayıp gömeçler doldururlarsa, bu ballar da zayıftır, sahtedir, erbabı indinde katiyyen makbul değildir.

«Balı piyasaya arzeden kesilesice hilekâr eller su, süt, armut usaresi ile sulandırarak, yahut ayva peltesi, zamgı arabî nişasta veya un katarak tağşiş ederler».

Zamanımızda İstanbul piyasasında hakikî saf balı bulmak imkânsızdır; Büyükşehrin sayfiyelerinde kovan sahibi dostlara başvurmak lâzımdır; meselâ Anadolu Demiryolu üzerinde Yunus Durağı gerisindeki çiftlikte Şeyhül muharririn Refî Cevad Ulu-nay'ın çiftliğinde bulunduğu gibi.

Balın asırlar boyunca tababetteki yeri bu Ansiklopedinin mevzuu dışındadır. Peteği ile beraber veya süzülmüş şekilde sofralara gelmiş, tatlı olarak, devâ olarak yenilmiş, şerbeti içilmiş, hamur tatlılarına, helvalara, reçellere, macunlara katılmıştır.

Basit bal şurubu bir kilo süzülmüş balın 250 gram saf su ile sulandırılması ile yapılır; bir de kurutulmuş kırmızı gül, süzülmüş bal ve 30 derecelik alkol ile yapılan «kırmızı gül şurubu» vardır.

Nâşid Baylav'ın kütüphanesinde, Hicrî 1017 (Milâdî 1608 - 1609) yılında Topkapu Sarayındaki Helvahânede Helvacıbaşı Mehmed Ağa tarafından hazırlanmış şuruplar, reçeller ve macunlar üzerine bir defter vardır. Bu fevkalâde kıymetli vesikada o yıl Padişahın (Birinci Sultan Ahmedin) nefsi nefîsleri için ceviz, kavun, kabak, patlıcan, ağaç kavunu, karpuz, limon, frenk limonu ve çağla badem reçellerinin yapıldığı görülüyor. Kabak ve patlıçan hariç, diğerleri zamanımız reçelciliğinin terkettiği şeylerdir ve bunların arasında da o tarihte, reçel denilince ilk hatıra gelen vişne, kayısı, erik, şeftali ve çileğin zikredilmemesi gariptir. Helvahanede, yukarıda adı geçen reçeller için şeker ile beraber bal da kullanılmıştır; nisbeti de reçeline göre değişmiştir, meselâ kabak, kavun, karpuz, limon reçellerinde 1 okka şekere 750 gram bal, patlıcan, frenk limonu ve ağaç kavunu reçellerinde yarı yarıya, çağla badem reçelinde de bir okka şekere 250 gram bal katılmıştır.

Macunlardan Felâsefe, Erbaa, Itrafili mübâreke, Bellût, Haşhaş, kızılcık, ayva, karabaş macunları ile Gülbeşeker yalnız bal ile yapılmıştır.

İstanbul tarihinde, dolayısiyle tarihimizde bu nefîs ve asîl tatlı madde, şânına asla lâyık olmıyan tecavüze de uğramış, havaya karşı yegâne mücerrid olarak kullanılmış, Padişah gazabına uğrayarak taşrada idâm olunmuş vezirlerin, tenkil edilmiş namlı şakilerin kesik başları, İstanbula teşhis ve teşhir edilmek üzere, sureti mahsusada gaayet sık dokunmuş, dışına tek katre sızdırmayan kıldan mâmûl bal torbaları içinde gönderilmiştir; at ile bir haftalık, on günlük yoldan gelen bu bedbaht başlar cellât eli ile baldan çıkarılıp yıkandıktan sonradır ki Bâbı Hümâyun önüne konularak İstanbul halkına teşhir edilmiştir (B.: Bâbıhümâyun).

1955 senesinde folklor bilgini, edib ve şâir Edirneli Râkım Hoca bu Ansilopedinin nâçiz müellifine yazdığı bir mektubun içinde Rumeli Ağzı gaayet güzel iki halk türküsü göndermişti. Biri, Onyedinci asır ortalarında, Dördüncü Sultan Mehmed devrinde Köprülüzâde Fadıl Ahmed Paşanın onbeş yıl sürmüş olan sadâreti zamanında, Edirne ve civarında büyük heyecan uyandırmış kanlı bir aşk macerası üzerine söylenmiştir. Üç kıt'adan mürekkeb olan türküden mühim bir şekilde şunları öğreniyoruz:

Güzel bir delikanlı bir kız sever; ister, vermezler; delikanlının elinden bir kan çıkar, kızın babasını, yahut ağasını vurmuştur, kesmişdir; belki de kızı hemen başka bir gence vermek isterler, âşık rakibini öldürmüştür.

Genç kaatil atlanub kaçar, kardeşlerinden, arkadaşlarından yardım umar, fakat korkudan kimse gelmez, şiddetle takib edilir; takib edenlerle vuruşur, yakalanır; sadırâzama ne yapalım diye sorarlar, Fadıl Ahmed Paşa şefaatcıları dinlemeyip idâmını emreder ve kesik kellesinin kendisine gönderilmesini ister. Âşık gencin kesik başı bir bal torbası içinde vezire yollanır.

Dördüncü Mehmed devamlı olarak Edirnede oturmuş bir pâdişahdır; dolayısiyle devlet erkânı da Edirneye yerleşmiştir, İstanbul sadece ismen payitahtdır. Padişah ile vezir ve sair devletliler, yalnız, yaz ve sonbahar mevsimlerinde İstanbula sık sık gidib gelmektedirler. Bu vak'anın o mevsimlerde ve Pâdişâh ile vezirinin İstanbulda bulundukları bir sırada cereyan ettiğini tahmin ediyoruz; zira Edirnede bulundukları sırada olsaydı kaatil âşıkın başı, bal torbasına konmazdı; güzel ve hazin türkü şudur; maalesef bestesini bilemiyoruz:

Çifte kuburlarımı ağalar çakdım almadı
Çakdım almadı.
Dört yanıma bakdım ağalar, kimse kalmadı
Kimse kalmadı.
En küçük kardaşdan be ağalar imdad olmadı
İmdad olmadı.
Aman veziroğlu vezir yazık şânına
Aman aman yazık şânına.
Bu genclikde nasıl kıydın tatlı canıma
Aman aman tatlı canıma.

Felek çenberini be ağalar deldim de geçdim
Deldim de geçdim.
Aşkın dolsunu be ağalar kaldırdım içdim
Kaldırdım içdim.
Kelleyi torbaya be ağalar koydum da geçdim
Koydum da geçdim.
Aman veziroğlu vezir yazık şânına
Aman aman yazık şânına.
Bu genclikde nasıl kıydın tatlı canıma
Aman aman tatlı canıma.

Evimin önünde be ağalar bir binek taşı
Bir binek taşı.
Durmayub akıyor be ağalar gözümün yaşı
Gözümün yaşı.
O yârın uğruna be ağalar keserim başı
Keserim başı.
Aman veziroğlu vezir yazık şânına
Aman aman yazık şânına
Bu genclikde nasıl kıydın tatlı canıma
Aman aman tatlı canıma.

İstanbul halk ağzında, hattâ münevver arasında günlük sohbetlerde bal üzerine darbımeseller ve deyimler pek çoktur; meselâ, çıkarı fazla bir iş, yahut dilediği gibi murada ereceği bir oynaş bulana:

— Bal alacak çiçeği buldu!..

deriz. Bilâkis, aslâ murada eremiyeceği bir dilberin peşine düşene, yahut umduğunu aslâ temin edemiyeceği bir işe atılana, sesimizin tonunu, edâsını değiştirerek yine:

— Bal alacak çiçeği buldu!..

deriz.

Gönül işi olsun, kese kaygusu olsun, hayat yolu rakipsiz kalmaz:

— Bal olan yerde sinek de bulunur!..

Temizliğin üstün titizlikle yapılması:

— Bal dök de yala!..

Menfaat yolunda fırsat kaçırmayan için:

— Bal dedin mi, banar!..

Kıymetleri, hünerleri, marifetleri olduğu halde âtıl kalanlar için:

Bal yapmaz arıya benzer...

Aldatıcı kuru vaidler karşısında:

— Bal demekle ağız tatlanmaz...

Bir işin istenildiği şekilde yürümesi, gelişmesi:

— Bal ile kaymak!..

Ve iki dilberin arasında gayet sıkı dostluk yine:

— Bal ile kaymak..

Çift yaratmış Cenâbı Hak
Biri baldır biri kaymak
Asesbaşı merhamet et
Kasem günahtır ayırmak

(Galatalı Hüseyin, Çardak Destanı)

Ve nihayet asırlar boyuncca devam edegelmiş bir aforizma, hem ferd hem de cemiyet ahlâkında büyük bir nakîsenin ifadesi:

— Bal tutan parmağını yalar..

Bal, İstanbulun hâneberduş kopukları, külhânîleri, yeniçeriliğin kaldırılmasından evvel de şehir eşkiyası haline gelmiş o kabadayı güruh arasında, bilhassa sarışın civanlar için lâkab olarak kullanılmıştır:

Uzunçarşı boyu güzeller kânı
Mahbublarla müzeyyen her dükkânı
Cümlesinden ilerüdür Bal Hasan
Dahi bilür cümle edeb erkânı

O güzelin perçemleri sırmadır

....

(Galatalı Hüseyin, Doğramacı Destanı)

Eski kopuk, külhânî argosunda «bal», vuslat meyvesi yerine de kullanılmıştır:

Âşikâre muhabbetin pazarı
Dini kuru bilmez nâmusla arı
Üşüşürler dilberlerin balına
Şehir eşkiyâsı sarıca arı

(Galatalı Hüseyin, Çardak Destanı).

Arıların zehirli çiçeklerden yaptığı bala «deli bal» denilir; bu isim de İstanbulda yeniçeriliğin son devrinde kolay ele geçmiyen pençeli ve serkeş nevcivanlara alem olarak kullanılmıştır:

Delibal adı üstünde serkeştir
Peremeci civanı bir mehveştir
Dal fes ile yalın ayak pırpırı
İşi dâim deryâ ile güleştir

(Galatalı Hüseyin, Peremeci Destanı).

Uysal insanlara, tatlı dillilere, medihleri yolunda «bal gibi adam..» denilir. Bazan, Hakka karşı inad edip bir işi elinden çıkarmıyanlara tehdid yollu kullanılır:

— Bu evrakı imzalamam..

— Bal gibi imzalayacaksın!..

BALABAN (Dilsiz) — Fâtih Sultan Mehmedin nedimlerinden; Sarayı Hümâyun halkı için tutulmuş bir defterde yalnız ismi kayıtlı olup hayatı hakkında bir şey bilinmiyor.

Bibl. Tarih Encümeni Mecmuası.

BALABAN (Kavasoğlu) — Rumî 1305 ile 1310 arasında (Milâdî 1889 - 1895) İstanbulda hüsnü ânı ile büyük şöhret sahibi olmuş Karadağlı bir delikanlıdır; ya Avusturya - Macaristan veyahut İtalya Sefarethanesi kavaslarından birinin oğlu idi; başında kalpak, sırtında işlemeli gömlek, cebken, belde şal kuşak, ayağında bol ağlı şalvar ve çizme ile dolaşır, kıyafeti de pek cazip, albenisi elhak yerinde, ince uzun, çâlak, son derecede şûh meşreb, işvebaz, dilbaz, kimseden korkusu olmayan, canını sıkacak bir hal olsa hemen elini hançerine götürüp pervasızsca atılan bu güzel gence o devrin sayılı fırtınalarından ve kabadayı takımının mürekkep yalamışı Tophane ketebesinden Üsküdarlı şâir Âşık Râzi tutulmuş, Balaban da bu külhaniye rabtı kalb eylemiş hânei pederi terk etmiş, gece ve gündüz beraber, bağ, bağçe, bostan, hamam, kahvehâne, meyhane dolaşıyorlardı.

Bir ara Karadağlılar Kâtip Râziyi vuracak olmuş, bir gece de Kalyoncukolluğunda bir meyhanede Palikaryalar hücum etmiş, Râziden evvel dal hançer Balaban atılmış, hepsini çil yavrusu gibi dağıtmış. Râzî kaleme uğramaz, eve uğramaz, öyle bir derde giriftar olmuş idi ki refikası bırakıp kaçmış, âşıkı derbeder perdei hicabı yırtıp eşe dosta avuç açmıştı. Mesele Tophane müşirine aksettirildi. O da Kâtip Râzîyi firarî olarak Divanı Harbe verdi, bir yandan da Karadağlıların takibatı üzerine Râzi Kavasoğlunu İstanbuldan Üsküdara getirdi. Anası Âdile Sultan bendegânından idi, tahmin olunur ki masrafı Sul-

tan Hamidin halası olup pek mutantan, debdebeli bir hayat süren bu sultandan temin edilmiş olacaktır, Kâtip Râzi Bağlarbaşında mükellef bir düğünle Kavasoğlu Balabanı sünnet ettirdi, düğünden sonra da güzel oğlan Âdile Sultanın çiftliğinde korucu oldu. Adı korucu, kendisi ekseriya Âdile Sultan yalısında bulunur, ihtiyar sultan araba ile bir yere gidecek olsa, sırtında sırmalı al çuha esvaplar, bacaklarında tozluk, başında fesi, çıkıp arabacının yanında otururdu. Hâmiyesi Sultanın ölümünden sonra Kavasoğlu Balabanın çiflikâtı hümâyundan birine korucu başılık ile gönderildiği Kâtip Râziden işitilmişti. Güzel gence Balaban adını koyan da zannederiz ki Râzidir; asıl ismi Mirto yahut Mito olacaktır. Oğlan ilk tanıştığı zamanlar tek kelime türkçe bilmez imiş, Râzi lâtife yollu:

Kuşdili konuşduk bir nice eyyam
Viremem o yâre gönülden piyam
Nıznam dir, hubo dir, malku, dirasti
Fehmitmem ne söyler tûtii gûyam

Dir idi; Âşık kâtiblikteki hünerini gösterip bu gence bir ayda türkçe konuşturmuştur. Kavasoğlu Balaban şanında bir de destanı vardır:

Sırmalı cebkenin altında mintan
Şalvarlı çizmeli bir şûhi fettan
Kavasoğlu Balabanım şanlıdır
Mâcerâmız oldu dillere destan

Sarnıçlıda buluşuruz her akşam
Meyhâneci koşar buyurun paşam
Şarâbı erguvan sunub o yâre
Hâli mestîsidir özge temâşam

Kavasoğlu yârım Karadağlıdır
Anın aşkı ile yürek dağlıdır
Elâlem ne dirse disün efendim
Etrâfı gören kim gözüm bağlıdır

Kalpağından taşar âşifte kâkül
Yanakda açılır gamzeler gül gül
Âr ile hicâbı satup bir pula
Balabanım ile şâd olur gönül

Tığ gibi civanın boyudur selvi
Tutuşmuş yanıyor işte can evi
Kasem Hudâya ki yâkut değildir
Dudağına vuran için alevi

Çözer düğmesini açar sîneyi
Taltıf içün şûhum bu kemîneyi
Gicedir korkarım bakamam ammâ
Göz yumup öperim o âyîneyi

Kavasoğlu Balaban
(Resim: Sabiha Bozcalı)

Kınında dururken deler ciğeri
Gümüştür yârımın belde hançeri
Gazab âlûd olup el attığı dem
Olur güzellerin perî peykeri

Sunar âşıkına bir dolu bâde
O dem can bülbülü gelir feryâde
Kavasoğlu Balabanın yüzünden
Düştük efendim bu hâli berbâde

Kesenin dibine ekdik darıyı
Darıltup kaçırdık evden karıyı
Üşüştürdüm hep o şûhun yüzünden
Başıma bir oğul azgın arıyı

Peder kardeş içmek ister kanımı
Rakibler de sarmış dört bir yanımı
İstanbuldan Üsküdara kaçırdım
Kavaszâde yârim Balabanımı

Hâki Üsküdara sinmiş kerâmet
Dalâlet ehline gelir nedâmet
Şerefi islâmla müşerref oldu
Karadağlılara kopdu kıyâmet

Sünnet düğünü yapdık civana
Âli ziyâfetler çekdik ihvana
Af ittiler çekilmişken fakîri
Tophânei Âmrîede divâna

Âdile Sultan o aliyyetüşşan
Cûdü atâsına misâl kehkeşan
Korucu yazdırup o nevcivânı
Tîri şefkat ile koydu bir nişan

Size naklettiğim muhtasar müfid
Günâhım af itsün evlâdu hafid
Değirmende ağarmadı ey dostlar
Âşık Râzideki bu rîşi sefid

Vâsıf Hiç

BALABAN (Nikoli) — İstanbulda en âlâ ve ekstra çay satan bir rum tacirdi. Dükkânı Çakmakçılar Yokuşunda idi. Çayları ustuvâne şeklinde, hep ayni boyda, şimdiki bezelye konservelerinden biraz uzunca kutularda, turuncu renkli etiketlerinde «Nikoli Balaban» adı, bir Çin kızı resmi, resmin altında düzgün bir nesih ile fakat türkçe değil, arabca:

«Çâyü alelâl, mevcûdün min küllün cinsün erfa'mal, mukavvî, müferrih, muhazzim littaam».

Satırları, daha altında fıransızca, rumca, ermenice bir iki satır bulunur; en kenarda da

fiatı yazardı: «fi bir adet sim mecidiye», yani o zamana göre ateş bahasına... ve tek türkçe cümlede bu.

Bütün kibarlar, zenginler oranın müşterisi. Yıldızda, Teşvikiyede, Nişantaşında oturan vükelâdan, vüzerâdan zevat kâhyalarını, ağalarını semtten tâ oraya gönderip çay aldırırlardı. Haremleri hatunlar çayı mutad edinmemiş misafirlerine:

— Ayol bizim çayımız turuncu yaftalısı, Çakmakçılar Yokuşunda Nikoli Balabanınki, içilmezmi hiç!.. derlerdi.

Sermet Muhtar Alus

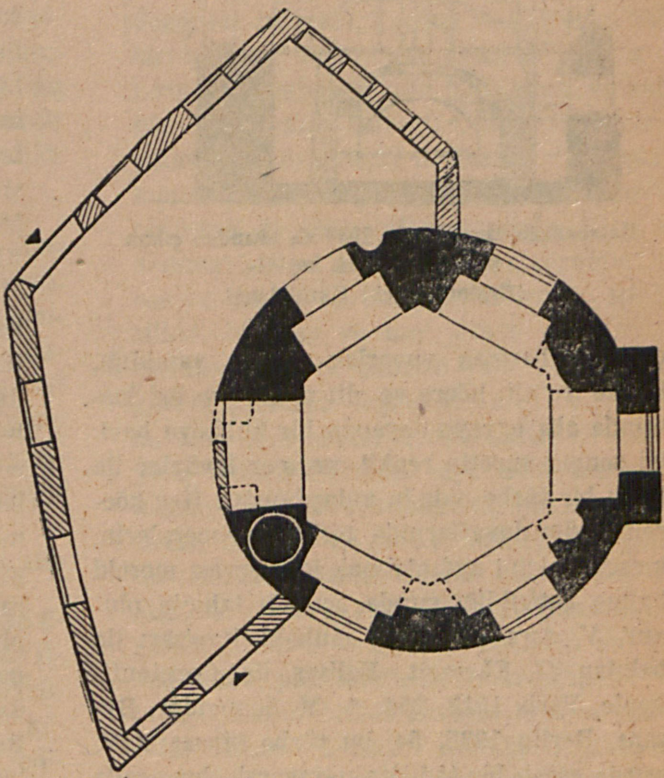
BALABAN AĞA (Sekbanbaşı) — Hadikatül Cevamiin kaydına göre Şehzade Camii civarında kendi adına nisbetle anılan mescidin bânisi; İstanbul fethinde Sekbanbaşı olarak bulunmuş, kabri malûm değilmiş. Hayatı hakkında başka kayde rastlanamadı. (B.: Balabanağa Mescidi).

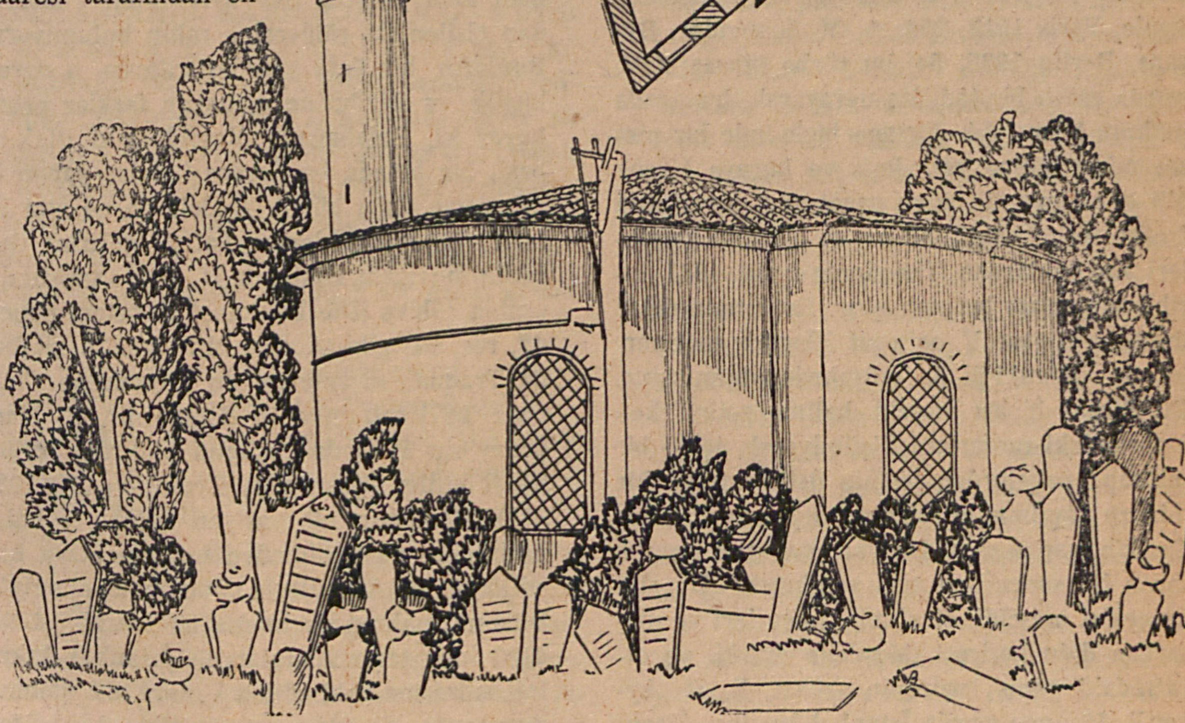
Bibl.: Hadikatül Cevâmi, I.

BALABANAĞA MESCİDİ — Şehzadebaşı ile Lâleli arasındaki sahada bulunan eski bir Bizans yapısından çevrilmiş bir mescid. Fethibey ile Büyükreşidpaşa Caddelerinin arasındaki Balabanağa Mahallesinin ortasında, Belediye Rehberinde 39 rakkamının olduğu yerde hemen hemen 9 rakkamının isabet ettiği noktada bulunan (İstanbul Belediyesi İstanbul Rehberi, 1934, pafta 4) bu mescidden bugün en ufak bir iz dahi kalmamıştır. Hâdikat-ül Cevâmi'e göre (I. 62) Balabanağa Mescidi «kiliseden münkaliptir. Vâkıfı hini fetihte Sekbanbaşı olmuştur. Merkadi nâmalûmdur. Vazifesi Ayasofya Camiinden verilir. Mahallesi vardır». Bu binanın yıkılmadan önce çizilen plân ve kesitlerinden anlaşıldığına göre, burası şekli itibariyle esasında bir kilise değildi. Esasında da her halde üstü basık bir kubbe ile örtülü olan bu yuvarlak binanın çok eski bir devirde yapılmış olduğu anlaşılıyordu. Bu civarda bulunduğu iddia edilen ve kaynaklarda bahsi geçen Theotokoston Kouratoros manastırının kalıntısı olduğuna ihtimal verilmiştir (Dr. Mordtmann, Esquisse topographique, Lille 1892, 70, no. 124; M. Ziya, İstanbul ve Boğaziçi, İstanbul 1928, II, 45). Bazı Bizans kaynaklarından derlenebilen bilgi kırıntılarına göre, Leon I (457-474) zamanında İmperatoriçe Verina'nın isteği üzerine, Kudüs'deki İsanın merkadi kilisesinin benzeri olarak yapılan bu manastır ve kilise IX. asra kadar mevcud idi. Yine aynı kaynaklara göre, bu kilisenin Tavros yâni şimdiki Bayazıd meydanı civarında olduğu da öğrenilmektedir (Richter, Quellen d. byz. Kunst. Wien 1897, 178; R. Janin, Eglises et monastères, Paris 1953, 200). Fakat bu müphem kayıdlardan Kouratoros manastır ve kilisesinin yeri açık surette tayin edilemediğine göre, Balabanağa Mescidi olarak bilinen eski binanın da bu tesise aidiyeti şüpheli kalmaktadır.

Diğer tarftan burasının bir eski manastır kütüphanesi olduğuna dair ortaya atılan hipotez de (A. van Millingen, Byzantine Churches, London 1912, 265; E. Mamboury, Guide, İstanbul 1925, 245) aynı derecede mesnedsiz bir fikirdir. Şurası muhakkak ki, hayli eski, büyük bir ihtimal ile V. asra ait olan bu bina, esasında bir aile türbesi veya bir hıristiyan azizine mahsus türbe olarak yapılmış, ancak çok sonraları, Bizans devrinin sonlarında ufak bir ibadethane, bir şapel haline getirilmiştir. Ancak bu son devirde binanın mahzeninin yine türbe haline getirilmiş olduğu tesbit olunabilmektedir. İstanbulun fethinden sonra bu ufak bina, daha başka birçok kilise ve manastır kalıntısı gibi, şahsiyeti kat'î olarak tesbit edilemiyen bir kahraman adına mescid haline getirilmiştir. Eski bir Türk adı olarak hayli yaygın olan Balaban adındaki kimsenin şahsiyeti henüz aydınlanamamıştır. Murad II devri ricalinden önce Menteşe Sancak Beyi sonraları da Tokat hâkimi olarak h. 850 (1446) de vefat eden Balaban Paşa namına veya hâtırasına bu mescidin kurulmuş olduğuna ihtimâl vermek zordur. Birçok evkafı bilinen Balaban Paşa (Tayyib Gökbilgin, Edirne ve Paşa livası, İstanbul 1952, 55, 223) nın, Edirne'de yine kendi adına bir mahallede bir camii varsa da Ekmekçioğlu Ahmet Paşa Köprüsü kenarında olan bu cami yıkılmış ve hazîresinde bulunan, Balaban Paşanın mezartaşının da yazıları kazınmıştır (O. Nuri Peremeci, Edirne tarihi, İstanbul 1939, 75, 144). XV. asırda yaşadığı bilinen diğer bir Balaban ise, Bazılarına göre bu iki Balaban Paşa tek ve aynı şahıs olup birincisi için gösterilen h. 850 ölüm tarihi yanlıştır. (Z. Oral, Balaban Paşa buyrultusu, Fatih ve İstanbul, sayı 7-12, 1954, 79-80). İstanbul'un fethi sırasında değerli hizmeti görülen ve Arnavutlukta İskender Beye karşı 1464

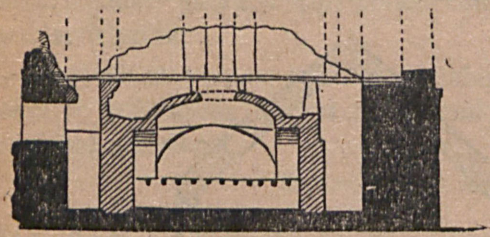
den 1467 ye kadar süren çarpışmaları idare ederek bunların birinde şehid düşen aslen arnavut menşeli, Badera'lı Balaban Paşadır (Hammer, Histoire de l'emp. Ottoman III, 124-127; A. Gegaj, Albanie et l'invasion turque, Paris 1937, 138 ve dev., 145; İ, H. Danişmend Osmanlı tarihi kron., I, 305). Balabanağa Mescidi, tarihe geçmemiş başka bir Balaban adlı kimseye ait değilse, belki fetih sırasında henüz sekbanbaşı olan bu Balaban Paşanın bir hayratı veya onun şahadetinden sonra hâtırasını ebedîleştirmek üzere vakfedilmiş bir eser olabilir. Balabanağa mescidi mahallesi adına Fatih vakfeyelerinde rastlanmamasına karşılık, h. 888 (1483) tarihli vakfiyede bu görülmektedir (E. H. Ayverdi, Fatih devri sonlarında İstanbul mahalleleri, İstanbul 1958, 14, No. 18). 23 temmuz 1911 de vuku bulan büyük Aksaray yangınında (bk. Aksaray yangını, I, 539) harap olan Balabanağa Mescidi uzun zaman harap bir halde durduktan sonra, 1930 da Vakıflar idaresi tarafından en kazcılara satılmıştır. Binanın toprak üstündeki aksamı tamamen yıkıldıktan sonra İstanbul Müzeleri tarafından müdahale edilerek Amerikan Bizans Enstitüsünün de maddî yardımı ile 8 nisandan 1 mayısa kadar süren bir kazı yapılmış ve böylece hiç değilse, tamamen kaybolmasından önce bu tarihî eserin etraflıca tetkiki mümkün olmuştur. Bu kazı neti-

Balabanağa Mescidi
(Resim : Galanakis'in litografisi - Paspatis'den, 1877; plân : mevcud üç plânın birleştirilmesi süreti ile. Semavî Eyice).

cesinde o sırada Müze müdür muavini olan A. Müfid Mansel tarafından hazırlanan etraflı rapor, ingilizce ve türkçe olarak basılmıştır (A. Müfit, The Excavations of the Balaban Agha mes. The Art Bulletin, XV, 1933, 210-229; ay. müel. Balabanağa Mescidi hafriyatı, Türk Tarih Arkeol. Dergisi, III, 1936, 49-73). Bu kazı sonunda binanın esasında, 10 m. 60

Balabanağa Mescidinde 1930 da altından çıkan mezar odasının kesidi (Resim: Macid Kural'dan)

çapında haricen yuvarlak olarak yapıldığı, içinde ise altı höcre ve altı mezar, ve üst kısmında altı payeye dayanan bir kubbeye havi, içi zengin surette renkli mermer levhalar ile kaplı bir türbe olduğu anlaşılmıştır. Her höcrenin dip duvarlarında görülen pencerelerin, mescidin içini aydınlatmak için burası mescid haline getirildiği sırada açıldığı tahmin olunur. V. asra aidiyetine muhakkak nizarı ile bakılan (J. Ebersolt, Eglises de Constantinople, Paris 1913, 252; A. M. Schneider, Byzanz, Berlin 1935, 54) bu türbe binası, XIV. asırda esaslı bir tâdilâta uğrayarak, bu sırada mahzen kısmı, dik dörtgen biçiminde bir mezar odası haline getirilmiş ve buraya birçok ölü gömülmüştür. Kazı esnasında duvarlarda fresko resmi kalıntıları ve bu ölülerin kemikleri ile bunlardan Theodoros'a aid 1341 tarihli mezartaşı bulunmuştur. Bu sırada diğer mezarların yine V. asra ait işlenmiş mermerler ile kapatıldığı da müşahede olunmuştur. Bu Bizans binası mescid haline getirilirken mahzendeki mezarlara ilişilmiyerek, içine bir mihrap, payelerden birinin üstüne tuğla bir minare yapılmış ve binanın dışı kavisli olduğundan, yapıyı dışardan yarım ay gibi kısmen saran bir soncemaat yeri yapılmıştır. Bu alâka çekici mescidi, etrafındaki ağaçları ve mezartaşı dolu hazîresi (Mescidin mevkii ve etrafındaki geniş hazîrenin sahası, E. H. Ayverdi, 19 uncu asırda İstanbul haritası, İstanbul 1958, pafta C 4 de görülmektedir). ile mâmûr bir halde gösteren taşbasması bir resim Galanakis tarafından çizilerek, 1877 de neşredilmiştir (A. Paspati, Vizantine Melete, İstanbul 1877, 385-386). Balaban Ağa Mescidinin içini mâmûr halinde gösteren fotoğraflar iki ayrı yerde basılmıştır (A. van Millingen, Byzantine Churches, lev. 55; ve W. H. Goodyear, Vertical curves... Brooklyn Museum, 1, 4, 1905) İstanbul tarihi ve sanat bakımından büyük bir değeri olan bu bina, yuvarlak biçimi ve içinde duvar kalınlıkları içindeki nişleri ile aslında bir mezar binası olarak (niş veya höcreler lühid yerleştirmeğe mahsusdu) yapılmış olduğunu açıkca göstermesine rağmen burasının vaftizhane olduğunun iddia edilmesi de mesnedsiz ve aldatıcı bir hipotezdir (E. Mamboury, Fouilles byzantines, Byzantion, XI, 1936, 267-268). Selânik'de evvelce Hortacî camii olan İmparator Kalerius'un türbesi ile benzerlikler gösteren bu bina, İstanbulda Fatih Camii yerindeki Havariyun kilisesi yanında olan Konstantin türbesinin ufak çapta bir benzeri ve taklidi olduğu haklı olarak iddia edilmiştir. (Koethe, Das Konstantinsmausoleum, Jahb. d. Inst. 48, 1933, 203). Ancak temel ve mahzen kısmı hakkında etraflı bir bilgi veren 1930 da Yük. Mimar Macit Kural tarafından çizilen rölöveler istisna edilecek olursa Balabanağa Mescidinin hemen hemen aynı yıllarda iki ayrı mimar tarafından çizilen iki rölövesine sahip bulunuyoruz. Bunların bir defa karşılaştırılması, o derece büyük ve biribirine uymayan farklar ortaya koyar ki, Balabanağa Mescidi gibi ufak ve basit bir binada bu derece hatalar yapan bu şahısların daha büyük âbidelerde ne gibi hatalar yapabileceklerini hatıra getirir. Gurlitt'in muazzam kitabında H. Wilde tarafından çizilen rölöve (Die Baukunst Konstantinopels, 42, res, 94) gibi, A. van Millingen'in kitabında Traquair'in rölövesi de (Byzantine Churches, 267) tatmin edici değillerdir. E, Mamboury'nin 1916 da çizdiğini bildirdiği rölöve ise (Fouilles byzantines, Byzantion XI, 1936, 267). Mamboury'nin vasiyeti gereğince bütün notları ile neşredilmeden bir yabancıya hibe edildiğinden Amerikaya götürülmüş olmalıdır. Binanın mahzen kısmında bulunarak, 4191 - 4193 invanter numaraları ile İstanbul Arkeoloji müzesine nakl edilen V. asra aid işlenmiş, mermerden üç silme parçası (Bk.: A. M. Mansel, Erwerbungsbericht des Ant. Musums, Arch. Anzeig. 1931, 198; İst. Ark. Müz., Re-

simli rehber, İstanbul 1953, 125) halen müzenin bahçesinde, idare kısmına bitişik bahçenin, avluya bakan alçak duvarı dibinde teşhir edilmektedir.

Semavi Eyice

BALABAN CADDESİ — Üsküdarda Şemsipaşa Caddesi ile Üsküdarın belkemiği yerinde Hâkimiyeti Milliye Caddesi arasında uzanan iki dirsekli bir cadde idi; Şemsipaşa Caddesi kavşağından yüründüğüne göre sağ tarafını Yeni Valide Camiinin kuzey-doğu dış duvarı akapamıştı. Son imâr işleri arasında kaldırılan bu caddenin yeri, Alana katıldı (1960).

BALABANİ — Valavani de derlerdi, ikinci Abdülhamid zamanında ve meşrutiyet yıllarında, zamanımızda İstiklâl Caddesi denilen Beyoğlu Caddesi Kebîrinde, mabeyinci Ragıp Paşanın milki olan Anadolu Hanı altındaki Anadolu Birahanesini işletirdi. Yunan tabiiyetinde, tıknazca, edeb ve terbiyeli, müşterilerini hoş tutan, garsonlarına da iyi muamelede bulunan bir adamdı.

Sermet Muhtar Alus

BALABAN İSKELESİ, BALABAN İSKELESİ HANLARI, BEKÂR ODALARI, KAHVEHANELERİ, KAYIKHANELERİ — Üsküdarın kadimden beri deniz yolu ile gelen kömürünün, odununun ve çeşitli erzakının indirildiği iskele idi; civarı da iskelenin adı ile anılagelmiş olup yeri, zamanımızdaki araba vapuru iskelesinin bulunduğu nokta ile Şemsipaşa tarafına doğru uzanan sahildir. Üsküdarın son imâr faaliyetinde tamamen kalkmış, eski Balaban iskelesinden en küçük bir nişan kalmamıştır.

Bu sahil parçası ondokuzuncu asır başında tanzim edilmiş bir Bostancıbaşı defterinde (B. : Bostancıbaşı Defteri). Üsküdarın büyük iskelesinden Şemsipaşaya doğru şöyle tesbit edilmiştir:

Üsküdarın Büyük İskelesi - Beylik han ve kahveler - Debbağ Mustafa Ağanın Kayıkhânesi - Debbağ Mahmud Ağanın kayıkhânesi - yanında serapa on göz kayıkhane - Odabaşı Ömerin kahvesi - Balaban İskelesi - Hacı Hâfızın kayıkhânesi - Debbağ Ömerin kerimesi hâtunun yalısı - Terzibaşı vereselerinin yalısı - yanında dokuz göz kayıkhâne - Keseryelizâde Numanbey Yalısı - Tersane kâtibi Raşid Osman Efendi mahdumunun yalısı - Duhânı Ârif Ağanın yalısı - Ahmed Haseki kerimesinin yalısı - Şemsipaşa Camiişerifi.

Görülüyor ki, bu sahil parçası boyu, Şemsipaşaya yakın altı yalı müstesna, serapa kayıkhâne ve kahvehânelerle kaplıdır.

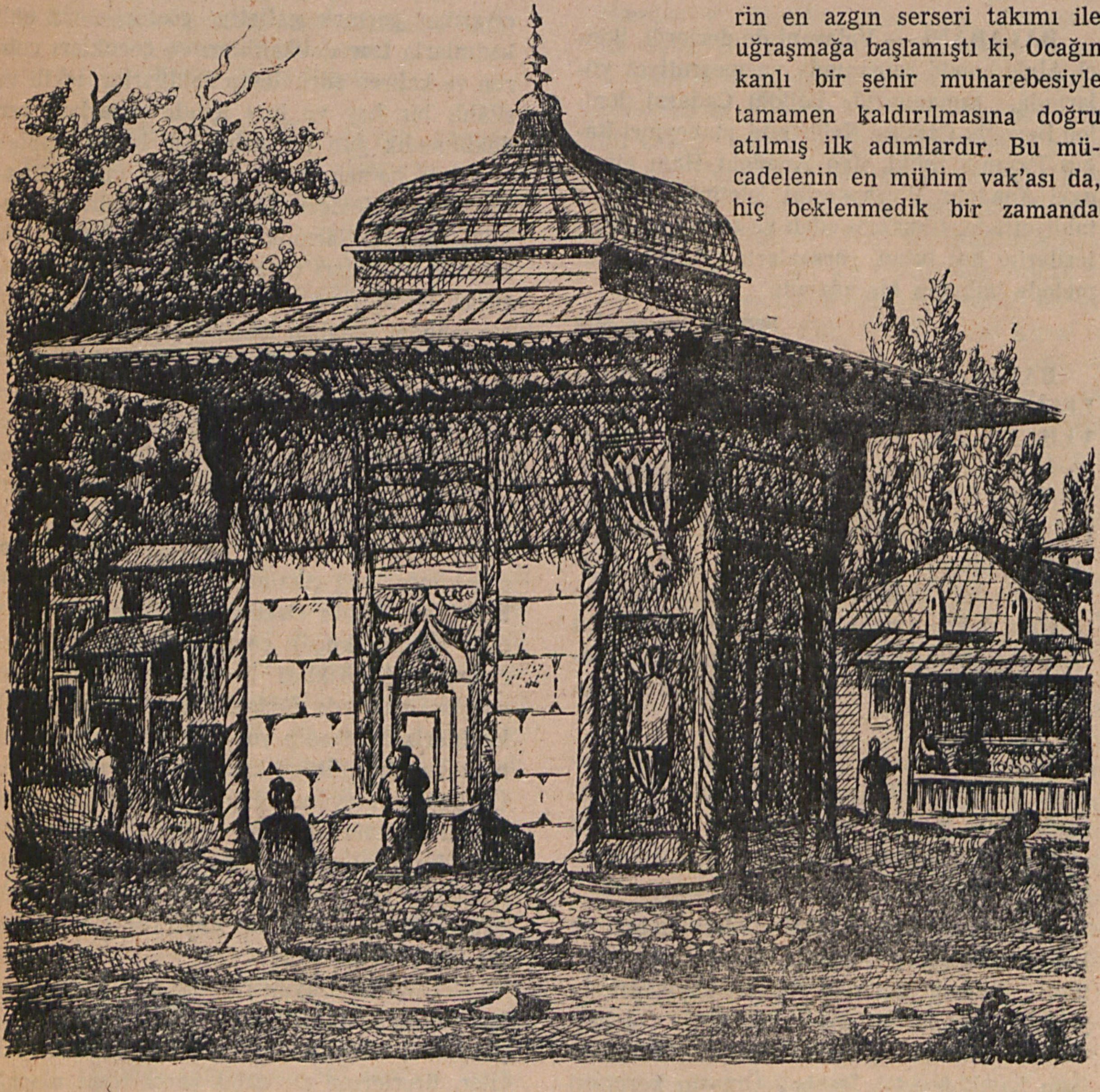
Yeniçeriler zamanında, Balaban iskelesi ve civarı, Üsküdarın bir haşarat yatağı idi. Sekenesi, hammal, kayıkçı ve kalyoncu bekârları olup kayıkhânelerin üstündeki bekâr odalarında, civardaki bekâr hanlarında ve kahvehânelerde yatıp kalkarlar, hanlardaki ve kayıkhâneler üstündeki odalarına uygunsuz takımından avret ve oğlan kapatırlar, hattâ o civardan geçmek gafletini gösteren ırz ehli kadınlarla taze delikanlıları ve çocukları cebren ve kahren sürükleyip kaldırırlar, içkili ve silâhlı bir hay ve huy içinde yaşarlar, kan dökülmedik gün olmazdı. Bu baldırı çıplak güruhun hemen hepsi, Üsküdar muhafazasına memur Yeniçeri Ortalarından birinde kayıdlı olup kollarında veya baldırlarında da mensup oldukları Ortanın dövme nişanını taşırlar, en ağır ve şenî tecavüzlerin suçluları, bir müddet Balaban İskelesi batakhânelerinde gizlenir, Ocak gayreti ile saklanarak himâye görürdü. Gece ve gündüz hanların ve bekâr odalarının pencerelerinden serserilik ve haytalık eğlencesi olarak havaya tüfenk ve tabancalar atılırdı. Yeniçeri kollukları çorbaçıları arasında erbabı namustan olup bu haşaratı tedib kastı ile buralara girmeğe cesaret edecek kimse, sağ çıkamazdı. Balaban İskelesi kopukları, bütün Üsküdar için bir baş belâsı olup sık sık küçük çeteler halinde Üsküdar civarındaki köşkleri basarlar, bağları talân ederler, bağlarda fâhişeler ve uygunsuz delikanlılarla işret edip yol keserler, hattâ bazan beraber götürdükleri kadınları bile soyarlardı. Üsküdarda oturmuş olup Üçüncü Selim, Dördüncü Mustafa ve İkinci Mahmud devirlerinin Üsküdarını el yazması muazzam Vekayinâmesinde yer yer pek canlı tasvir eden Câbi Said Efendi Balaban İskelesi haşaratından çok acı bir lisan ile bahseder:

«Üsküdar Büyük İskelesi ile Baban İskelesi yanında bulunan bekâr odalarındaki fuhşiyât haddi tecavüz etti, ırz ehline dahi el uzattılar, üzerlerine bir zâbıt varsa fesat olacağı muhakkaktı. Deniz kenarında fâhişelerin düşürdüğü çocukların ölüleri bulunurdu, deniz-

den bazan da avret ölüsü zuhur ederdi. Börekci, sahlebci, gözlemeci, tablakâr bekâr uşakları odalarında avretlerle alış veriş ederler, bakkal çırakları da avretlerin istediklerini getirirlerdi, Balabanda, Galatadan çok mânâlar olurdu. Hammal ve kalyoncu odalarındaki bîâr sürtük fâhişeler geceleri sekizer onar sokaklarda kol gezer gibi dolaşırlardı. Üsküdar civarındaki köylüler bu karıları gece arabalara ve yük beygirlerine bindirip köylere, bağlara götürürlerdi, bağ köşelerinde bu yüzden yangınlar çıkardı, sahipleri âciz kalırdı.»

Balaban İskelesinin hammal, kayıkçı ve kalyoncu eşkiyası, hicrî 1223 de (milâdî 1808), Alemdar Paşanın amansız şiddeti karşısında bir yılgınlık göstermişlerdi ki bu da pek az sürmüştü. Bu devrede Üsküdar muhafızı olan Kadı Abdürrahman Paşa, Balaban İskelesi kahvehânelerinden birini Sekban kolluğu ittihaz etmiş, kapusuna büyük bir fener asarak içine bir de yangın tulumbası koymuştu. Kadı Paşanın İstanbula kolaylıkla gidip gelmesi için, İkinci Mahmud tarafından kendisine yedi çifte ve dümenli bir yağlı piyade ihsan olunmuş, bu mirî kayık da Balaban İskelesi kayıkhânelerinden birine çekilmşti.

Alemdarın şehadetinden bir müddet sonra, İkinci Mahmud, Yeniçerilerin en azgın serseri takımı ile uğraşmağa başlamıştı ki, Ocağın kanlı bir şehir muharebesiyle tamamen kaldırılmasına doğru atılmış ilk adımlardır. Bu mücadelenin en mühim vak'ası da, hiç beklenmedik bir zamanda

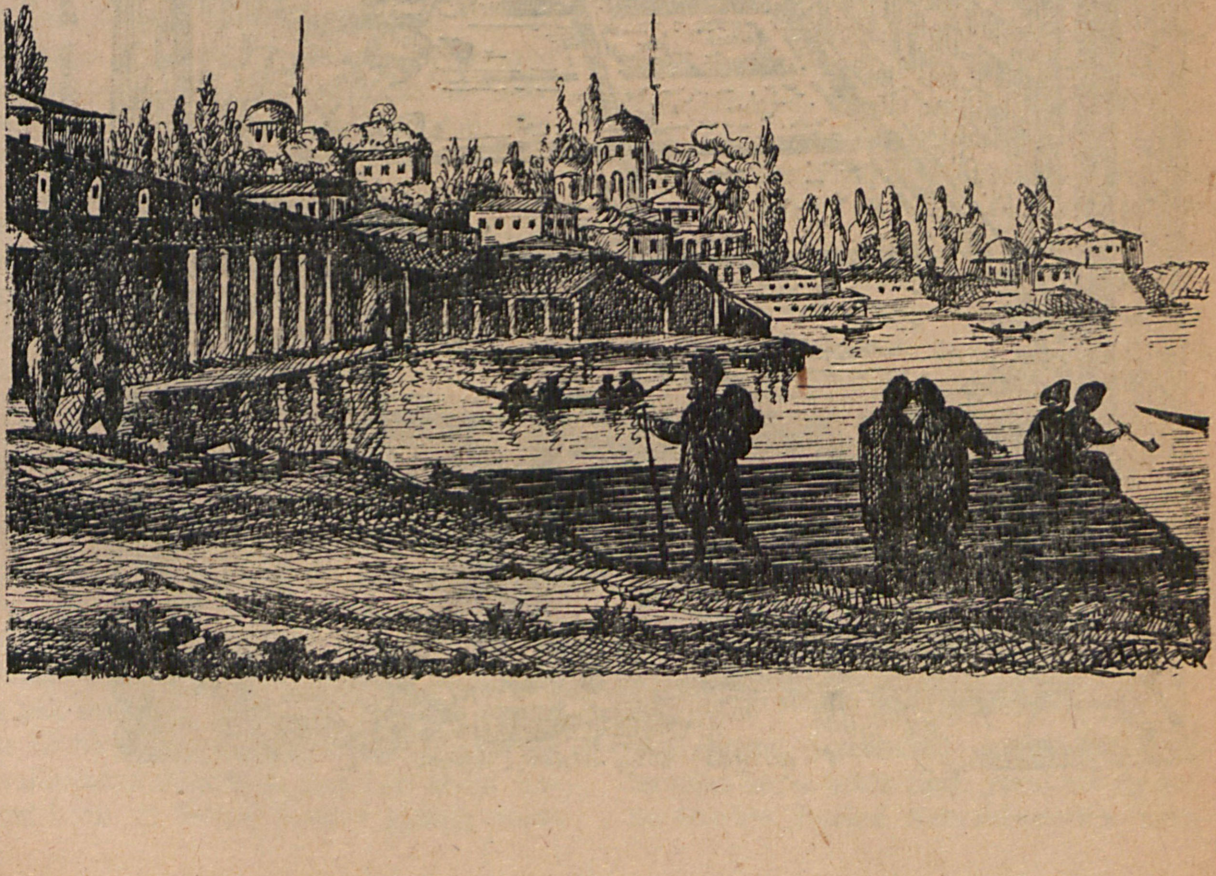
Üsküdarda Balaban İskelesi
(Bir gravürden Sabiha Bozcalı eli ile

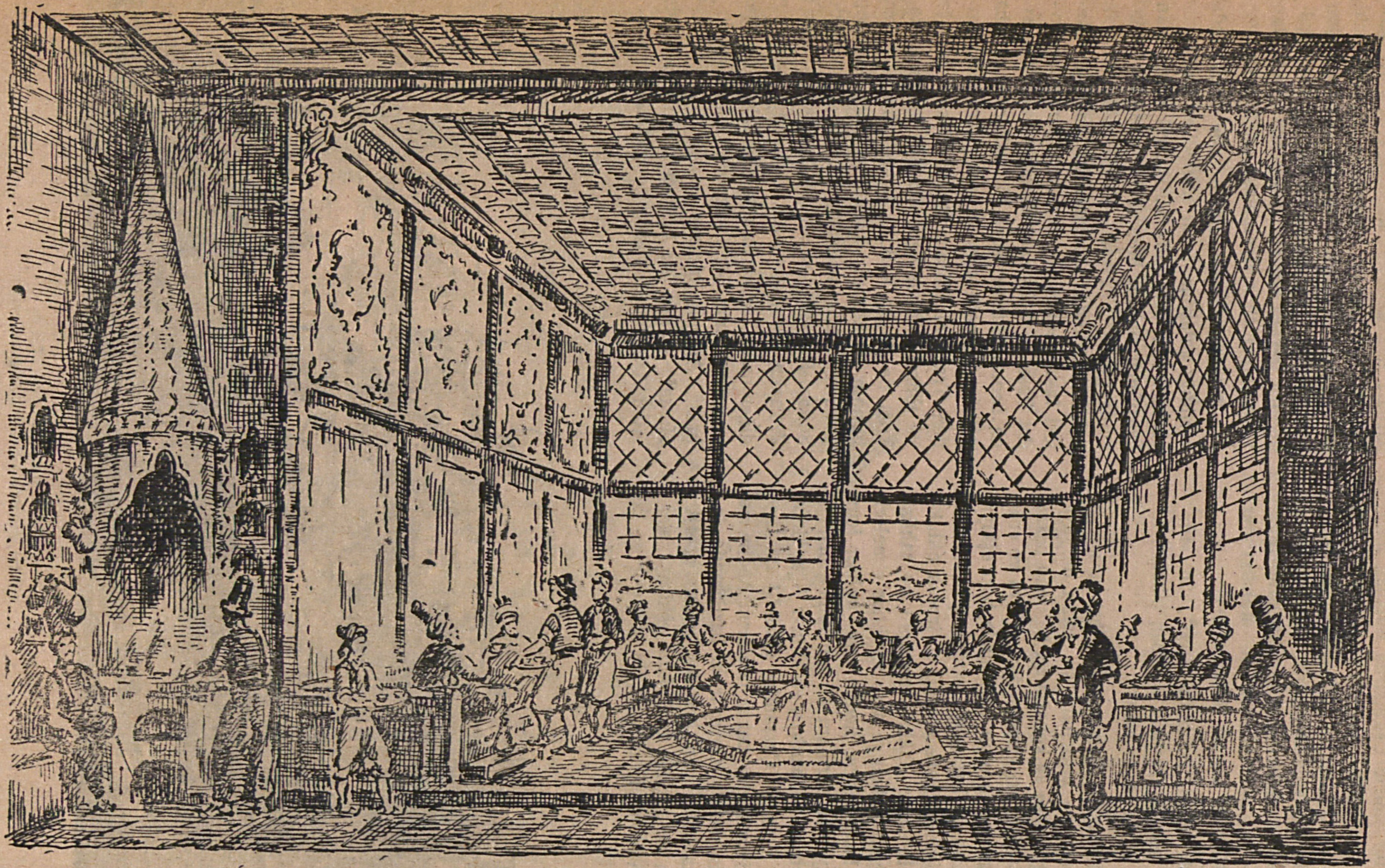
verilmiş bir emirle Üsküdarda Balaban İskelesinde, İstanbulda Bağçekapusu ile Yemiş arasında ve Galatada, Tophanede, Salıpazarında bulunan kayıkhânelerin, kahvehânelerin, ve bekâr odalarının yıktırılıp kaldırılmasıdır (B. : Bu semt isimleri ile Melekgirmez Sokağı; Hidâyet Camii; Yeniçeriler).

Cevdet Paşa, Tarihinin Hicrî 1226 (Milâdî 1811) vekayii arasında Balaban İskelesi temizliğini şöyle tasvir ediyor:

«Üsküdarda Balaban İskelesi arasında ve debbağhane civarında ve sahili deryaya karip diğer köşe ve kenarlarda bulunan bekâr odaları ötedenberi Darülnedvei eşkiya ve erâzili eşhâsa me'vâ olup bu esnada bazı eşkiya bir kaç ehli ırz hatunları cebren mezkûr odalara götürmek üzere yoldan çevirecek olduklarında Üsküdar ehâlisi tecemmü ve tahlisi ile keyfiyeti Babıâliye arze ve ihbar etmeleri üzerine bu odaların hedim ve imhası için ısdar buyrulan fermanı âli mucibince hemen Bostancıbaşı, Sekbanbaşı ve Mimar Ağa, Mahı Recebin üçüncü Çarşamba günü Üsküdara geçip ikiyüz kadar bekâr odalarını hedim ve imha etmişlerdir. Gariptir ki bazılarında çocuklu kahbeler için beşikler zuhur etmişti. Odaların bu veçhile hedminde eşkiyayı merkumenin ekseri firar ve ihtifa etmişler ise de bazıları ele geçirilerek cezayı sezaları icra kılınmıştı». O devri yaşamış olan Câbi Said Efendi ise Vekayinâmesinde, bu vakadan bahsederken kâfi amele ile bir baskın yapıldığını, bekâr odaları yıkılırken Padişahın Yıldızdan dürbün ile temaşa ettiğini yazıyor.

Dilinden ondokuzuncu asır ortalarında yazıldığı anlaşılan fakat nekledilen vak'a onyedinci asır ortasında bir anarşi devri olan Dördüncü Sultan Mehmedin çocukluk yıllarında geçen «Yelkenci Yusuf hikâyesi» nin üçüncü faslında Üsküdardaki Balaban İskelesi tasvir edilmiştir. Manzara tamamen Cevdet Paşa ile Câbi Said Efendinin anlattıklarına benzemektedir; şöyle ki: Galatanın hesaba gelmez azametli servete sahip armatörlerinden Trabzonî Hüsam Reisin Hasan ve Ağa ile şöhret bulmuş oğlu Ali Bey uygunsuz takımı ile düşüp kalkma hatası yüzünden babasının kendisini katledeceğinden korkup Üsküdara kaçar ve orada Balaban İskelesinde Sultan Hanında namlı şakilerden Arnavud Zeynelin odasına sığınır. Balaban İskelesinin diğer namlı bir zorbası ve elli dokuzuncu yeniçeri ortasının Odabaşısı «zehri kaatil» Karabekir Ağanın himaye ettiği Hançerigüzel Mustafa adında bir kayıkçı şehbazı Reiszâde Aliyi Arnavud Zeynelin pençesinden kurtar-

Üsküdar Balaban İskelesinde Kahvehâne

(Bir gravürden Sabiha Bozcalı eli ile)

mak ister, hâmisi ile beraber Sultan Hanını basarlar. Balaban İskelesindeki bir Handa yapılan bu kanlı döğüşün tasviri yanında en müthiş kangster filmleri çocuk kavgası gibi kalır.

İkinci Sultan Mahmudun çok şiddeltli takibatından ve nihayet Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından bir müddet sonra Balaban İskelesi kahvehâneleri ile kahvehâne ve Kayıkhâneler üstündeki bekâr odaları tekrar inşa edilmiş, Balaban İskelesi ve civarı yine ayak takımının doldurduğu bir semt olmuştu. Üsküdarlı halk şâiri Vâsıf Hoca merhum İkinci Abdülhamid devrinin Balaban İskele kahvehanelerini İstanbul Ansiklopedine tevdi ettiği notlarda şöyle tasvir ediyor:

«Eyyamı sebâvetimizde Balaban İskelesinde lebi deryâda dört büyük kahvehâne vardı. Gaayet mükellef kahvehânelerdi, müşterisinin ekseriyeti kayıkcı, hammal, seyyar manav, fırın ve hamam uşakları, Tophâne, Tersâne ve nizâmiye neferleri, onbaşı ve çavuşları, dâirei belediye tulumbacıları olmakla beraber kalem kâtibleri, kişizâde beyler, efendiler de gelirlerdi. Camlı dolablar içinde gümüşlü billûr nargileler, fağfurî fincanlar, kehrûbâ ağızlıklı yasemin çubuklar, eski Tophane işi antika lüleler, dıvarlarda donanmâyi hümâyun gemileri resimleri, üç anbarlı kalyonlar, güzel yazı levhaları ve aynalar vardı; birinin ortasında da küçük bir mermer havuz ile fıskiye bulunduğundan «Havuzlu Kahve» diye anılırdı.

«İskemle yokdu, fırdolayı tahta peyke idi. Peykeler de üzerlerine bir döşek serilecek kadar genişdi. Kapunun iki yanında iki peyke efendi peykesi idi, hasır döşeli, üstüne şilteler atılmış, herkesi oturtmazlardı. Denize karşı olan cebheden girildiğine göre dip sol köşede kahve ocağı bulunmakta idi, pırıl pırıl sarı pirinc kaplı büyük mükellef ocaklardı, sağ köşe de berber için tanzim edilmişti.

«Kahvelerin ön kısmı denize çakılmış kazıklar üstünde salaş taraça idi, yazın orada da yere serilen hasırlar üstünde oturulurdu.

«Onbeş onaltı yaşlarında idim, Tersânede Haddehâneye gitdiğim zamanlar, Cuma günleri Balaban İskelesi civarında dolaşmasını pek severdim, türlü kılık kıyafetde insanlar ile bir meşheri garâib idi. O zamanın ihtiyarlarından Balabanın daha eski hâlini dinlemişimdir ki bugün kendim görmüş yaşamış gibi anlatabilirim. Meselâ Balaban Kahvelerinin Abdülmecid devrinde, Kırım Harbinden sonraki hâli, manzarası şudur:

«Kahveci-berber ağaların hepsi sakallı, müeddeb, beş vakit namazında, ağabânî sarıklı, cebkenli, şalvarlı, gümüş köstekli, gömlekleri ve yazın pamuk ipliğinden kışın yünden el örgüsü çorabları bembeyaz, kar gibi temiz, ayak takımından müşterileri üzerinde nüfuz sâhibi, ciddî, vakarlı adamlardı. Çırak oğlanlar da tüysüz veyâ nevhat, hepsi gaayet melihül vecih, kâküller, perçemler üstünde ters dönmüş fesliğen saksısı gibi dal fes, şalvarlı, kuşaklı, yaz ve kış kadîm kahveci nizâmı üzere çıplak ayaklı, ayaklarında şimşir ağacından takunyalarla tâvus misâli reftâr ider genclerdi. Hepsi Petürkeli idi, kardeş, amıca, dayı, hala, teyze çocuğu yekdiğerinin yakın akrabası idi; geceleri de kahvehânede, efendi peykesinde, müşteri şiltelerini kaldırıp hasır üstüne serdikleri döşeklerinde büyük bir yorganın altında ikisi üçü koyun koyuna yatarlardı. Gündüzleri simidle çayla çöplenirler, akşamları da dört kahvede işleyen onbeşden fazla çırak bir tencere yemek pişirip o bir üvün yemeğe beraber kaşık çalarlardı. İçlerinden yaşça en büyüğü her sene biriken gündelikleri toplar, köye götürürdü.

«Yatsı ezanında kahveler kapanır, gündüz müşterileri dağılırken gece müşterisi gelirdi. Onlar da köyde tarlayı, çifti, dağda sığırı, davarı bırakıp İstanbula gelmiş diyar garibi şehbaz yiğitler, genç irisi oğlanlardı. Keselerinde han parası olmadığından gündecilikten kurtulup aylıklı kapu buluncaya kadar bu Balaban Kahvelerinde yatıp kalkarlardı. Altlarında döşekleri yok, üstlerinde bir mitil yorgan, onlar da çırak oğlan gibi ikisi üçü bir yorgan altına girerlerdi. Kahvehânelerden sabah ezanında çıkıp razzâkı âlem Hudâdır diye iş aramağa dağılırlardı.

«Bu diyar garibi yiğitlerin üstünde ufaklık eksik olmazdı. Şehrî hâneberduşlarla taşralı bekâr uşaklarına geceleri melce' olan İstanbulun diğer bütün sabahcı kahvehâneleri gibi Balaban İskelesi kahvehânelerinde de:

— Pire itde, bit yiğitde..

fehvâsınca ufaklık yadırganmazdı.

«Efendi peykelerinde kahvahâne çıraklarından gayri bekâr uşağı yatırılmadığı halde Balaban İskelesi Kahvehânelerine uğra-

yan bey ve efendiler ayak ve el bileklerinde, boyunlarında, enselerinde bir ton ton misafirin geldiğini yanığından his ederlerdi, ihtiyatlı olanlar evlerine gidince: — Bugün Balaban İskelesine uğradım.. diyerek kapu ağzında soyunur, çamaşır değiştirir, evin kadını kızı da sırtından çıkanların paçalarını, kollarını, yakalarını, dikiş yivlerini dikkatle gözden geçirirlerdi. Mezkûr kahvelerin bu şöhreti bizim zamanımıza kadar da geldi, evde ne zaman kaşınsam vâlide merhum: — Vâsıf, yine Balaban İskelesine gitmişsin!.. derdi.

«Bizim gençlik zamanımıza kadar bu kahvehânelerin bir yatılı müşterisi de rind, derbeder, kalender halk şâirleri idi. İçlerinde deryâ gibi irfan sâhibleri bulunurdu. Efendi takımı da buralara bilhassa onlarla ülfet ve muhabbet için rağbet ederlerdi. Tophâne ketebesinden Üsküdarlı Âşık Râzi merhum ilk şiir zevkini Balaban İskelesi Kahvehânelerinde Tortumlu Uryânî adında bir şâirden aldığını söylerdi. Uryânî imzasız bir mektubla Mâlûmat Gazetesine bir gazel göndermiş, gazeteye derc edilmiş meçhul şâiri de sütunu mahsusunda bir bend ile dâvet edilmiş, muharrirlerimiz bu müsteid şâirle tanışmak istiyor denilmiş, Uryânî de manzum bir mektubla itizâr idüb mâlûmatcıları Balaban İskelesi kahvesine çağırmış, gazeteden Ahmed Rasim Beyi göndermişler, fakat Uryânîyi bulamamış, kalender şâir iki gün evvel İskender adındaki genc arkadaşı ile bir semti mechûle doğru Üsküdardan ayrılıb gitmiş. Uryânînin Mâlûmata gönderdiği manzum mektubun Âşık Râziden istinsah ettiğim sûreti şudur:

Tâhir Beyefendimiz muhterem mîrim
Yetmişini aşmış alîlim pîrim
Dâvete icâbet vâcibdir disem
Mânidir denizi aşmağa kisem
Bulsak dahi kayık vapur parası
Yüreğin denizle açık arası
Bir gözleri âhû zülfü siyâhın
Uuğrundadır çekdiği bu gümrahın
Koca öküz gibi yeder ha yeder
Beni o âfeti devran İskender
Ey erbâbı kalem mürüvvetmendim
O güzelin bâşı için efendim
Bu cânibi teşrif itsün muhibban
Mekânımız İskelei Balaban
Âşıkız uryânız mesti müdâmız
Rûyi dilber temâşası gıdamız
Buyurun beylerim ey fahri kirâm
Bir acı kahvemiz idelim ikrâm
İdelim muhabbetle hatmi kelâm
Dideniz bûs idüb cümleye selâm
Tortumlu Uryânî Osman bin Himmet
Rûzü şeb kârıdır tahdisi nîmet

«Âşık Râzî de Balaban İskelesi Kahvehânelerini tasvir eden bir destan yazmıştır ki hâfızamızda kalan kıtalarını yazıyorum. Bu destan bizim genclik zamanımızdan evvelki Balaban Kahvehânelerinin tasviridir, Râzi o devri yaşamış gibi anlatmıştır:

Üsküdarda İskelei Balaban
Meşhuru âfaktır ideyim beyan
Lebi deryâ dizilmiştir kahveler
Cümlesi kadimden mecmai hûban

Dört mükellef kahvehâne yanyana
Dıvar fağfûrî ortada ayna
Nargile fıncanı lüle çubuklar
Hele hiç kusursuz uşakdan yana

Uşakların hepsi cennet gilmânı
Ellerinde işve cilve fermânı
Filiz Ali Gül Ali Benli Ali
Unutma Ahmedle Kız Süleymânı

Başında dal fesin sarkmış püskülü
Gül yanak üstünde beni fülfülü
Balaban Kahvesi altın kafesdir
Uşaklar kanarya saka bülbülü

Topuğundan kâkülünün teline
Gümüş bileğine ince beline
Özür kusur bulamazsın efendim
Hele ateşcinin nâzik eline

Şalvarların ağı sallanır yerde
Bir âşifte nazar devâ bin derde
Cümle Petürkeli bekâr uşağı
Gicede beytûtet bu kahvelerde

Ayaktakımıdır cümle müşteri
Kimi iş sahibi kimi serseri
Balıkcı kayıkcı hammalla dellâk
Tophâne Tersâne çavuş neferi

Tâzerû mürâhik cümlesi bıçkın
Gavvâsı olmuşlar deryâyı aşkın
Gel eyle sohbetü muhabbet Râzi
Garib garib durma köşede şaşkın

Balabanda lebi deryâ kahveler
Oturmuş âşıklar keyfin tâzeler
Göze yasak yoktur bu temâşâda
Bir yanı deryâ bir yanda tâzeler

Kimi tûbâ kimi selvi civanın
Ateşidir herbiri bir külhanın
Kimi dökmüş kâkülünü alnına
Kokla sünbül misal çekerse canın

Gönül sohbet ister kahve behâne
Selâm virdim tâzerû bir civâne
Buyur ağam deyüb iltifat ile
Oturttu yanına çeküb divâne

Paslı gözlerime vuruldu cilâ
İsmi şerifini sordum evvelâ
Gulunuzun adı Mustafa dedi
Meştâne bakışlı gözleri elâ

Sanatın sorarak öğrendim rencber
Ilgaz dağlarından gelmiş o dilber
Ne güzeldir şâhin başında vahşet
Gümrah saçları hiç görmemiş berber

Dime yarım pabuç dime daltaban
Garibdir bir tatlı sözüne kurban
Şehri İstanbula bir aylık yoldan
Taban debüp gelmiş şu şâhi hûban

Balaban kahvesi garibler kânı
Kadimden töresi âdet erkânı
Bir kara mangırı viren şehbâzın
Peykeler üstünde gice mekânı

İstanbulun altun toprağı taşı
Heybeyi çuvalı doldurub taşı
Duyanlar güder mi sığır davarı
Yirken sabah akşam tarhana aşı

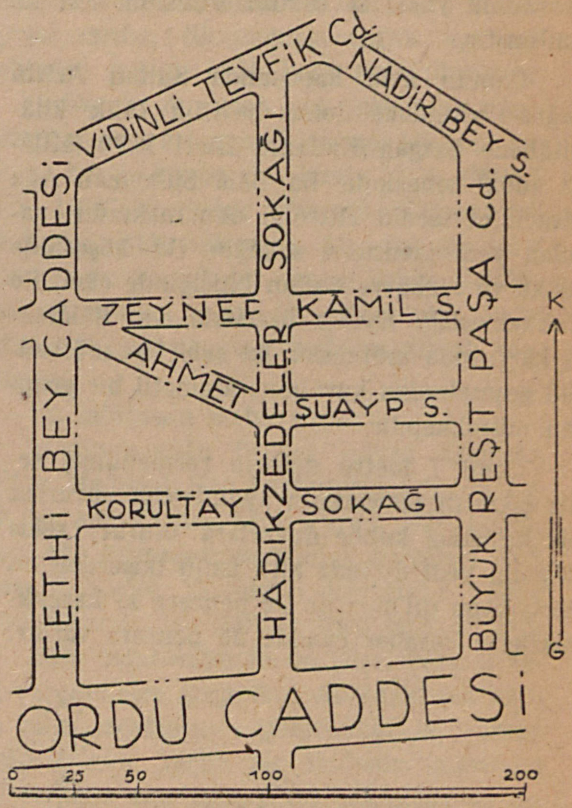
Kahveciler ehli nâmus müeddeb
İstikaamet üzre tarikleri hep
Pederâne şefkat ibzal iderler
Garib yiğitlere rindâne meşreb

«Bu kahvehâneler İkinci Sultan Hamidin son yılları ile Meşrûtiyetde emsâli her yerde görülen kayıkcı, arabacı ve tulumbacı kahveleri hâline inkilâb etti».

Balaban İskelesini uzakdan gösteren onsekizinci asır sonlarında yapılmış bir gravürde eski mükellef kahvehânelerden biri görünmektedir, fakat bu resimden bir fikir edinmek mümkün değildir.

BALABAN MAHALLESİ — 1934 Belediye Şehir Rehberi haritasına göre, Eminönü kazasının Bayazıd Nahiyesi mahallelerindendir; İstanbulun eski mahallelerinden Balabanağa Mescidi mahallesinin yerine kaim olmuştu ki eski mahalle adını Balabanağa Mescidinden almışdı. Yeni mahalle, yukarıda adı geçen haritaya göre Ordu Caddesi (Bayazıd - Aksaray Tramvay Caddesi), Fethibey Caddesi, Vidinli Tevfikpaşa Caddesi, Nâdirbey Sokağı ve büyük Reşidpaşa Caddesi ile çevrilmiş sekiz adadan mürekkep bir saha teşkil eder; yine bu haritaya göre iç yolları şunlardır: Harikzedeler Sokağı, Kurultay Sokağı, Ahmedşuayib Sokağı, Zeynebkâmil Sokağı...

10 temmuz Aksaray yangınında tamamen kül olmuş bir sahada kurulmuş yeni bir mahalledir.. Mahallenin en büyük yapıları dört

Balaban Mahallesi
(1934 Belediye Şehir Rehberinden)

büyük blok halinde harikzedegân, yeni isimleri ile Tayyare apartmanlarıdır.

İstanbulun son imâr faaliyetinde çehresi çok değişmiş mahallelerdendir.

BÂLÂ CAMİİ VE TEKKE, TÜRBE, SEBİL, VE ÇEŞMELERİ — Silivri Kapusunun yanında Sigma Askerî Kapusuna 70 - 80 metre mesafede, T şeklinde kesiş Tekkemaslağı Sokağı ile Bâlâtekkesi Sokağının teşkil ettiği üçyolağzında bulunan bu yapı manzumesi câmi, tekke, türbe ve çeşmelerden müteşekkildir; tekkesinin son zamanlardaki ehemmiyetine binaen camiden ziyade tekkeye nisbetle anılır; zira cami ayni zamanda simaihâne olarak kullanılırdı.

Manzûme içinde ilk inşa edilen camidir; bânisi İstanbul fethinde topçubaşılar arasında bulunmuş, sonra Bölükâtı Erbeadan birinin ağalığını yapmış Bâlâ Süleyman Ağadır (Hadikatül Cevâmi, I). Bu ilk binadan eser kalmamıştır.

Zamanımızdaki cami ve diğer eserler ondokuzuncu asır ortalarında inşa edilmiş ve

manzume yine ilk camiin bânisinin adı ile anılmıştır.

Camiin avlu kapusunda Sultan Azizin tuğrası altındaki dokuz beyitlik tâlik kitâkitâbede Sazgâh Kalfanın Hicrî 1279 (Milâdî 1862) senesinde bu Bâlâ Süleyman Ağa Mescidini tecdid ettirdiği okunmaktadır. yapılan yeni manzume sokağın iki köşesinde tekke ve türbe ve bunun bitişiğinde câmi ile Tekkemaslağı Sokağı üzerinde ve Bâlâteksi karşısında mütenazır iki sebil ile müteaddid çeşmelerden kurulmuş azametli bir gruptan mürekkepdir.

Cami 7 metre daireye resmedilmiş sekiz çıkıntılı pencerenin aydınlattığı yuvarlak bir kasnakla kubbe duvarlara oturur; sekiz köşenin yedi dıl'ında altlı üstlü ikişerden on dört, kapu dıl'ında da üç pencere ki kasnakdakilerle beraber camide 25 pencere vardır.

pencerelerin kemerli memeli at nalı arab tarzıdır; üsttekiler yuvarlakdır. Kapının üstünde bölme bir mahfil olduğunu gösteren izler vardır. Duvarlar sıvalı, söveler tastandır. Kubbe dört köşe demirler ortasına tuğla dolgudur. Mihrab ve minber pek güzel olmamakla beraber gaayet temiz işçilikle ve

Bâlâ Manzûmesi

(Resim : Sabiha Bozcalı)

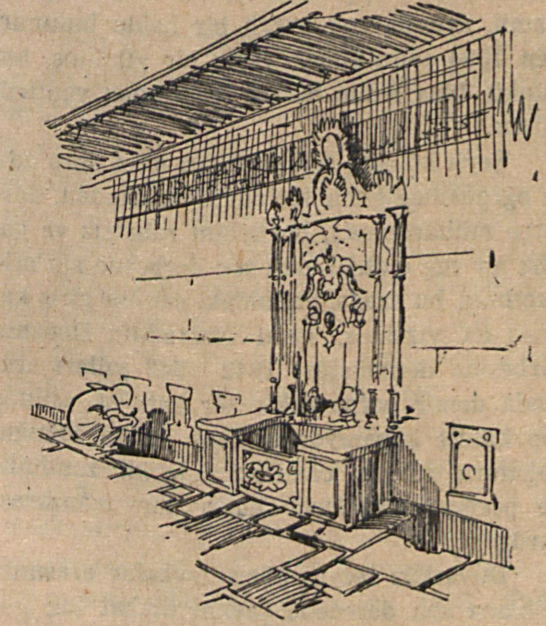
renkli kakı taşlarla süslü olarak yapılmıştır. Daha ziyade onsekizinci asır rokoko üslûbunu andıran bu tarz ondokuzuncu asırda müteaddit yerlerde, meselâ Hırkaişerif Camiinde kullanılmıştır; bununla beraber hatlar sert ve âhenk daha ziyade kurudur; onsekizinci asrın tahakkuk ettirdiği güzelliği bunlarda aramamalıdır.

Minare basit ve taştandır. Câmi 1946 - 1948 arasına kadar harab idi, tamiz edilmiştir; yalnız medhal kısmı noksan kalmıştır.

Kalem işleri onaltıncı asır örneği, renk ve şekilleri düzgün çiçekli tezyinattır.

Köşedeki türbenin kapusu ufak avlusuna açılır, tam kemerli yedi pencere ile aydınlatılan basit bir binadır ve camiden sonra inşa edilmiştir. İçinde yalnız tahtaları kalmış altı sanduka vardır. Bunlardan birisi Bâlâ Süleyman ağaya aid ise de hangisi olduğunu tahkik kabil olamadı. Diğerleri tekkenin şeyh efendilerinin merkadleridir. Çok basit olan türbenin saçağı altında ve iki cebhesini kaplıyan mermer üzerine altun yazı ile yazılmış kuşak yazısı hak edilmiştir. «Faik min telâmizi Mehmed Şefik, 1312» ketebesini taşıyan ve «Âyetülkürsî» ile «Yekuulû yâ leytenî» âyet kerimesini ihtiva eden bu yazı türbe cebhesine tek başına ihtişam vermektedir.

Karşıdaki tekke, sokağının köşesinde könye şeklinde basit bir binadır. Sokak yüzünde hücreler, iç dılîlarda bir ahşab ruvak, sayvan vardır; ilk mektep olarak kullanılmaktadır. İnşaatı cilâlı basit tuğla duvardır.

Bâlâ Çeşmesi
(Resim : Anonim)

Tekkenin duvarına pek güzel bir onsekizinci asır çeşme aynası ortasına gömme konulan beyzî kitâbe ile hicrî 1313 (Milâdî 1895 - 1896) tarihinde Perestû Kadınefendi tarafından Bâli Süleyman Ağa ruhuna ithaf olunan ayrı ve tek bir çeşme vardır. Kitâbe taşı onsekizinci asra ait olduğunda şüphe edilmeyen ayna taşına yapıştırma olarak konmuştur.

Bu kitâbenin metni şudur :

«Cennetmekân firdevs âşiyan Ebulfeth Sultan Mehmed Han hazretlerinin topçu başısı bu hânekaahın bânii evveli Bâlî Süleyman Ağa hazretlerinin rûhi kudsiyeleri içün Perestû Kadın Efendinin hayrâtıdır. Sene 1313 zilkaade 13» (Milâdî 1896 haziran 26).

Bâlâ manzumesinin en güzel parçası sebil ve çeşmeler grupudur. Arkadaki tek katlı bir bina saçaklarının gölgelediği bu serapa mermer eser küçük bir âbidedir; müstesna bir tecânüs arzetmez, fakat çok sıcak ve samimîdir. Su, bundan daha güzel bir şekilde sunulamaz. Uzaktan, bilhassa sıcak yaz günlerinde, evvelâ göz ile ferahlık, serinlik duyulur. Saçağa kadar mermer kaplı duvar ortasında şemsiyeli bir tuğranın süslediği, onsekizinci asır üslûbuna kaçan renkli kakma taşlarla müzeyyen, ortası hafif gübekli, büyük yalaklı bir çeşme vardır. Bu büyük çeşmenin sağ ve sol meme duvardan hafifce kabarmış basit kitâbeli 6 koraçeşmesi vardır. Bunların yalağı müşterek, zeminden aşağı bir oluktan ibarettir. Bunların da sağ ve solunda dorik başlıklı sütunlara müstenid yarım müseddes çıkıntılı iki sebil vardır. Sebil parmaklıkları dökme demirden ve Sultan Hamid devrindeki binalarda görülen dairevi göbekli çubuklardan ibarettir. Sebilin kenarından başlayıp diğerinin kenarına kadar uzanan bir kuşak kitâbe bütün saçak altını kaplar.

Çeşmenin sağında ve solunda celîsülüs ile yaldızlı: «Ve cealnâ min el mâi külli şey'in hay» ve «Ve sakahüm Rabbihüm Şerâben tahûrâ» «Faik» imzasiyle 1309 (1891) tarihini taşımaktadır. Çeşmenin üzerinde on beyitlik bir tarih kitâbesi de çeşmenin Şeyh Mehmed Sadeddin ve Şeyh Said Ali Efendiler tarafından yaptırıldığını göstermektedir; tâ-

lik yazısı o devrin seçkin hattatlarından Üsküdarlı Ali Riza tarafından 1309 (1891) yazılmıştır.

Bu tarihi kitâbesinin metni şudur:

Gel oku besmele iç çeşmeden bir âbı ruh efzâ
Dahi Elhamdülillâh söyle eyle sünneti icrâ

Mükemmel oluyor hamdü senâ veche has evzânde
İde Hak illeti atşa şifâ ender şifâ îtâ

Çehârem kadını Abdülmecid Hânın Perestû nam
Kim anı bâis etti böyle hayra Hazreti Mevlâ

Bu hayra maksadı feyz almadır rûhi azizinden
Yapub bu çeşmeyi ayni mürüvvet eyledi icrâ

Sebil ile muvakkithâne zeyn etmiş cenâheynin
Bu himmet eylemez mi zülcenâheyn olduğun îmâ

Okunsun Fâtiha rûhi mukaddeslerine pîrin
Cenâbı Hacı Şeyh Ali mürşidi dil deryâ

Bu hayrâtın delili Şeyh Mehmed Sa'deddin oldu
Kim oldur post nişîni dergehi Bâlâ dilârâ

Şehîdi Kerbelâ aşkında cârî selsebîl âsâ
Kim içe bu duâyı eylesün bâisine ifâ

Revan şeyh merhumu idüb müstağraki rahmet
Muammer eylesün bâislerin de Rabbi bî hemtâ

Kalender kaldırıp yed sûyi Hakka yaz bu târihi
Su iç mâi hayâtın aynidir bu Çeşmei Bâlâ
(Sene 1309 (M. 1891 - 1892)

Çeşmenin üstünde bir bayraklı tepelik ortasında İkinci Sultan Hamidin 1309 tarihli tuğrası vardır. Sultan Hamid zamanında yapılan bu manzumenin orta çeşme motifinde elli sene evvelki camiin üslûbuna uyulduğu halde yanlarındaki sebiller Sultan Hamid devri esaslarını taşır.

Çeşmelerin suyu Vidos civarında «Tavukçu Batağı» denilen mahalden çıkıp Hekimoğlu Ali Paşa mecrası ile Mevlevihâne kapusundan şehre girer.

İstanbul böyle cazib, pitoresk köşelerle dolu, dopdolu idi, bir şeyler kalmadı. Yangınların ve şehri asrileştirme hamlesinin el uzatmadığı bu menzumeyi Allah kem nazarlardan korusun. Muhakkak, muhakkak muhafazası elzem bir küldür (1951).

Ekrem Hakkı Ayverdi

Perestu (Perestev) Kadın Abdülmecidin dördüncü zevcesi, pek küçük yaşta anasını kaybetmiş olan İkinci Sultan Hamidin de analığı olüp Sultan Hamid tahta çıktığında bu müşfik kadına Valide Sultanlık pâyesini vermiş idi.

İzzet Kumbaracılar'ın «İstanbul Sebilleri» adındaki eserinde rivayetine göre Bâlâ Sebilleri yapısı halka açıldığında üç gün üç gece şerbet dağıtılmıştı.

1951 yılında bu âbideyi ziyaretimizde Mermer cepheli Sebiller ve çeşmeler grupunda, ortadaki büyük çeşmenin suyu akmıyordu, tekkenin kenarına bir terkos musluğu civar halk o musluktan su alıyordu. Geniş saçağı son derecede harab, kaplamaları kopmuş, düşmüş, işlek kirişler sırıtıyordu.

Bâlâ Tekkesi bir nakşibendi dergâhıydı. Bânisi Şumnulu Şeyh Ali Efendidir; memleketinden seyahat arzulayarak küçük yaşda çıkmış, Anadoluda, Arabistanda dolaşmış, 1868 de İstanbula gelerek saraya intisab etmiş ve oradan, bilhassa Haremi Hümâyûndan gördüğü himaye ile bu dergâhı yaptırmıştı Tekkenin ahşap olan harem kısmı, tekkenin karşısında bulunan Bâlâ Câminin yanında inşa edilmişti; bu ahşap konak 1941 - 1942 arasında yıktırılmıştır.

Âyinler câmide yapılırdı. Şeyh Ali Efendinin ölümünden sonra büyük oğlu Mehmed Saadeddin Efendi postnişin oldu, Sadeddin Efendinin ölümünde oğlu Ziyaeddin Efendi aklen hasta olduğundan şeyhlik kardeşi Mehmed Fahreddin Efendiye kaldı; bu zat Türkiyede tekkelerin kapatıldığı tarihe kadar şeyhliği muhafaza etti. Bâlâ Tekkesi 1952 yılında Silivrikapu İlkoklulu idi.

Fatihin topçubaşılarından Bâlâ Ağanın Camii, aslında çok harab bir halde bulunurken 1894 zelzelesinde yerle bir yıkılmış, bugünkü bina Âdile Sultan tarafından yaptırılmıştır.

Şeyh konağı, son şeyhinin oğlu olup adını öğrenemediğimiz bir adam tarafından, devletçe mühürlenmiş, bu hedim rahatsız ve galiba bir suç olduğundan son derecede sür'atle yapılmış, bu arada, yanındaki camiin giriş kapusu da yıkılmış, cami Nasreddin Hocanın türbesine dönmüştür; 1942 - -943 yılları arasında demir parmaklıklı bir kapuya asılmış top kilidle kapanıyordu; kışın bütün soğuğu, yağmuru, rüzgârı camiin içinde idi; zamininde perişan kilimlerle hazin bir manzarası vardı.

Duvarları tezyin eden levhalar arasında bilhassa son derecede şayanı dikkat idi; geçen asrın seçkin hattatlarından Üsküdarlı Ali Riza Beyin eseri olup tahminen 2,5 - 3 metre

boyunda bulunan bu «Hilyei Saadet» levhası olan eser, hem yazı nefaseti bakımından bir şâheserdir, hem de bu büyüklükte ikinci bir Hilye levhası bulunmadığı için kıymetine paha biçilmez, yeri Türk - İslâm eserleri Müzesidir.

Yine hazin bir rivayettir ki 1942 - 1943 yılları arasında bu semte bir suyolu tayin ediliyor, bu adam da civardaki Arnavud bağçıvanlarla uyuşarak Bâlâ Çeşmelerinin şarıl şarıl, gürül gürül akan suyunu satıyor, mecra bostanlara çevrilerek Bâlâ Çeşmeler grupu susuz kalıyor. Bu tecavüzlerin tafsilâtlı notları yukarıda kaydettiğimiz tarihlerde Silivrikapu İlkokulunun Başöğretmeni olan Bay Kemal Anacak'da bulunuyordu.

Bâlâ Camii 1951 de basit bir tâmir görmüştür; türbe ve çeşmeleriyle beraber ciddî bir restorasyona muhtaç ve lâik bir binalar manzumesidir (1942 - 1943, 1952).

Hakkı Göktürk

BÂLÂ MEKTEBİ — İstanbulun eski mahalle mekteplerinden biridir, Silivrikapu civarında Tekke Sokağında, Bâlâcamiinin az ilerisindedir; iki katlı kâgir bir binadır. 1952 de «Topcubaşı İlk Okulu» adı ile yine mektep olarak kullanılmakta idi. Bu bina ile cami arasında eski bir zabtiye karakolu bulunmaktadır ki bir ailenin meskeni olmuş bulunuyordu. (Temmuz 1952).

Hakkı Göktürk

BÂLÂTEKKESİ SOKAĞI — 1934 'Belediye rehberinde tesbit edilmiş idarî taksimata göre Veledikarabaş Mahallesi sokaklarındadır. T harfi şeklinde kesiştiği Tekke Maslağı Sokağı ile Aynalı Bakkal Sokağı arasında uzanır. Tekke maslağı sokağından yüründüğüne göre sağda Karabaşçeşmesi Sokağı, Peykdede Sokağı, solda da Nişastahâne Sokağı ile kavşakları vardır; paket taşı döşeli ve iki araba rahat geçecek genişlikte başlar, sonra daralır, yarı genişliğine iner.

Bu sokak üzerinde bulunan bâlâ manzumesi yapıları hariç, diğer binalar, büyüklü küçüklü, ahşap ve gârgir mütevâzı gelirli aile meskenleridir. Peykdede Sokağı ile olan kavuşağı köşesinde Tavaklı Mehmed Efendinin hayır eseri bir çeşme vardır, 1298 (Milâdî 1881) tarihini taşıyan bu çeşmenin suyu yoktur. Sokağın son sol kenarında da Veledikarabaş Mescidinin bağçesi bulunmaktadır (1952).

Hakkı Göktürk

BALAMUDOĞLU (Karabet - Garbis) — Eski Babıâli, yeni Ankara Caddesinin Kayserili Ermeni kitabcılarının en namlılarından, Gayret Kütüphanesi sahibi, (1296 Rûmî) da Kayseride doğdu, Ohannes adında ticaretle meşgul bir zatın oğlu idi; tahsil hayatı, Kayserideki Faransız Kollejine devam ettiği bir kaç yıldan ibaret kaldı; 1895 de İstanbula gelerek halazadesi Kirkor Faik'in Asır Kütüphanesinde tezgâhtar oldu; okumak aşkı o kadar kuvvetli idi ki kendisini otodidakt olarak yetiştirmeğe muvaffak oldu. Garbis Balamudoğlu, İstanbul Ansiklopedisine verdiği notlarda şu samimî hatıraları kaydeder:

«Daha memlekette iken kitap âşıkı bir çocuktum, harçlığımla kurulmuş bir küçük, kütüphânem var idi; on on iki yaşlarımda Fuzûlinin gazellerini ve Telemak'dan bir çok yerleri ezberlemişdim; sekiz on çocuk, bağlara giderdik; bir dağ eteğinde oturur, tarlalara güneş vurmuş, buğdaylar renk renk olmuş, rüzgâr vurdukça harelenir, gözlerim dalar, kendimden geçerdim; bir gün şiirler yazabileceğimi umardım.. Meğer duymak kâfi değilmiş, duyguyu kalem diline vermek için de sihirli bir hünere sahip olmak lâzım imiş.. Yıllarca sonra, refikamın vefatında ağlaya ağlaya «Yapraklar dökülürken aşkımız» diye bir mersiye yazdım.

İstanbula geldiğimde çocuktum fakat fikren uyanıktım. Çıraklığımın ilk aylarına aid bir tuhaflığımı hatırlarım: Mostraya dizilmiş kitapların üstüne, her sabah, kitapların cild ve kapak renklerine uygun sarı, beyaz, kırmızı, güller koyardım. Hâlâ, kitabı, çiçekden ayırd etmem, o zamanlar, okur yazar hanımlar, kitap almağa araba ile gelirlerdi, hemen koşardım.

Garbis Balamudoğlu
(Resim : S. B.)

Öbür çırak benden

evvel davransa da : — O çocuk gelsin! diye beni isterlerdi; çünkü dillerinden ancak ben anlardım: — Çardaklı Bakıcı var mı? dediler mi, koşar «tesadüf» romanını getirirdim; — Atâ ile Şefika'yı istiyorum! denilince «Zavallı Necdet» i sunardım; çıkan romanların hepsini okumuşum vesselâm! Şu kadar senelik kitabcılık hayatımda benden «Japonca elifba» isteyen bir müşteriye yok dedim, «Z ile başlayan ve K ile biten» bir kitap isteyen diğer bir müşterinin de hangi eseri istediğini anlayamadım. Sinnimin küçüklüğüne bakmadan devrin muharrirleri ile konuşmasını, bunlardan da bilhassa rüsumattan Besim beyle «Lûgat Naci» yi tamamlamıya çalışan Müstecâbizâde İsmet Beyi pek severdim. Mürettipliğe de hevesim vardı, bu işi öğrendim, fakat kendim dizip bastırdığım yegâne eser «Gayret Kütüphânesi sahibi Garbis» diye bir kart vizitdir, kullanacak yerim yok, verip göstermeğe utanarım, yıllarca koynumda sakladığım o kart vizitciklerimin hâtırası da kıymetlidir. Musikiye de merak sarmışımdır, kanun çalarım, çocukluk ve gençlik devirlerimin hemen bütün şarkıları hâfızamdadır. İlk dükkânımı, çocuk denilecek bir yaşda açdım, 1897 de Zaman Kütüphanesini satın aldım, cebimde yüz param vardı, iki ay vâde ile 30 altına almıştım, sahibi gidip Tefeyyüze kâtip oldu. Sonra Zamanı ağabeyim Misak'a devrettim, kütübhanemin adını Gayret koydum; hâfızamda yılların tesbit edemiyeceğim, Agobun Marifet Kütüphanesini, Yorgaki'nin İstanbul Kütüphânesini, Arsen'in Dersaadet Kütüphânesini, Yani Martoğlunun Selâmet Kütüphânesini, Aleksa'nın Köprüdeki Bahriye Kütübhânesini satın alarak hepsini Gayret'e kattım. Hürriyetin ilânında malûmatcı Baba Tahirin Bütün kitablarını satın aldım. İstanbuldan kaçacağı sıralarda Sabahcı Mihranın kitablarını aldım. Harf inkılâbında İkbal, Kanaat, Cihan Kütübhâneleri Arab harfleriyle basılmış eserlerini elden çıkarırken toptan ben satın aldım. Keza Hüseyin Cahid'in «Oğlumun Kütübhânesi» ni, Bürhan Cahid ve Kirkor Kömürciyan eserlerini bana devrettiler; Mühendishâne eski harflerle eserlerini tasfiye ederken ben aldım; Ahmed İhsan elindeki bütün Serveti Fünun cildlerini sattı, ben aldım; bu suretle elimde devir devir, koleksiyonlar toplandı, bana maliyet fiyatlarına küçük meşru kazancı koyarak ve üzerlerindeki mevzu fiatları akıllara durgunluk verecek surette kırarak halka, fîsebilillâh, dağıttım; bir çok kimseler, bilhassa gençler bu eserleri ancak benim yüzümden tedarik edebilmişlerdir diyebilirim; seyyar kitabcılara, yaymacılara da para kazandırırdım. Bir tâbi olarak Hasan Bedreddin, Bürhan Cahid ve Ercümend Ekrem Beylerin eserlerini bastım; şu son yıllarda da Samiha Ayverdi Hanımefendinin tâbii oldum. Mesleğim nankör çıkmadı, bu sıfatla beni tetviç etti. Son basdığım mühim bir eser de doktor Bedri Ruhserman'ın üç cildlik «Ruh ve Kâinat» dır.

BALAMUDOĞLU (Misak) — Ankara Caddesinin emekdar kitabcılarından; Garbis Balamudoğlunun büyük kardeşi; «Zaman» Kütübhnasinin sahibi; İstanbul Ansiklopedisi için hal tercümesi istendiğinde şu malûmatı vermişdir: 1293 de Kayseride doğdum, Kayseri Fransız Mektebinde okudum. İstanbula geldiğimde yedi yıl Asır Kütübhânesinde mülâzimeten hizmet ettim. Kitaba ve kitabcılığa heves ve arzum sayesinde kitapların isim, fiat, muharrirlerini öğrendim. Haftalık «Hazinei Fünun» a abone kaydetmek üzere Anadolu ve Süriyede bir seyahate çıkdım, dörtyüz kadar abone kaydine muvaffak oldum. İstanbula avdetimde Yorgakinin dükkânında müştereken İstanbul Kütübhânesini açtım, iki sene kadar beraber çalıştık, «Zaman» Kütübhânesinin satılık olduğunu öğrendim, otuz liraya aldım, hazır param olmadığı cihetle içinde mevcud kitaplardan satarak altı ayda bedelini ödedim.

Zaman bu suretle benim olunca tâbiliğe de başladım. Hizmetlerim arasında Rusyanın Orenburg Vilâyetinin Orski şehrinde Şark Kütüphanesi sahibi İshakî isminde bir tatar ile olan münasebetimi de kaydetmek isterim. İstanbul neşriyatını oraya gönderir, Rusyada basılan türkçe asârı da İstanbula getirdim. Türkçülüğe dair kitaplar Rusyaya giremezdi, Odesa sanründe Safarof namında birini elde etmiştik

Misak Balamudoğlu
(Resim : S. B.)

«Zaman» ın paketlerini açmadan görülmüştür damgasını vururdu. Oradan gelen kitapları da Türk Yurdu ve İslâm gibi mecmualarda ilân edip satardım. Türk Yurdu ile Türk Derneği Mecmualarının devamını desteklemek için maddeten fedakârlıklarım da vardır. Oğlum Jan Jak da kitabcıdır, muvaffak olacağını umuyorum».

Bay Jan Jak Laypzigde şark eserleri üzerinde ihtisası olan kitabcı Otto Harrassowitz' in yanında ve Berlin Devlet Kütüphanesinin şarkiyat kısmında sitaj görmüş olduğunu söyler; Babinger'in de şahsî dostlarındandır.

BALAT — İstanbulun, Haliç boyunda kalabalık, günlük hayatı canlı, hareketli, şenlikli bir semtidir ki halkının ekseriyetini esnaf, amele, işçi tabakası teşkil eder, on yedinci asır ortalarından bu yana da büyük şehirde mûsevîlerin gaayet kesîf olarak iskân ettikleri bir semttir; öyle ki İstanbulda Balat denilince mûsevî, mûsevî denilince Balat hatıra gelir. Asrımız başlarının büyük muharriri Ahmed Rasim'in «Muharrir bu ya..» adındaki eserinde de belirttiği gibi Balat, başda Galata gelmek üzere Karagümrük, Edirnekapu, Sulumanastır ve Samatya.. gibi kopuğu, külhânisi, pırpırı ve uçarısı nam salmış semtlerdendir.

Mûsevîlerin Balat ile Halicin karşı yakasındaki Hasköyde kesif olarak iskânı, İstanbulun dörtte üçüne yakın bir kısmını mahviden ve cehennemden örnek veren Hicrî 1070 (Milâdî 1660) Ayazmakapusu yangınından sonradır. Bu müdhiş ateş âfetine kadar İstanbul mûsevîleri en az fetihdenberi Eminönü, Bağçekapusu, Tahtakale ve Yemişiskelesinde otururlardı. Üçüncü Sultan Murad'ın pek sevgili zevcesi ve Üçüncü Sultan Mehmedin anası aslı Venedikli Safiye Sultan ki İstanbul gümrükleri mültezimi mûsevî dönmesi Dona Ester Kira nam diğerle Fatma Kadınla beraber kurmuş olduğu geniş bir rüşvet şebekesinin başı olmuştur, günahlarının istiğfarı yolunda büyük bir câmi yaptırmak istediği zaman o devrin devlet baş mimarı ve Koca Mimar Sinanın en seçkin talebesi Davud Ağa bu mâbedin yerini Bağçekapusunda Yahudi mahallesinde seçmişdi. Tahmin edilir ki maksadı şehrin en canlı ticarî merkezi olan bu semtteki Yahudi mahallesini bu vesile ile kaldırtmak idi; fakat evvelâ mimarın, sonra Üçüncü Sultan Mehmedin ölümleri, Safiye Sultan Devlet nüfuzundan tecrid edilerek eski saraya kapatılması büyük camii pencerelerine kadar çıkmış iken yarım bıraktırdı ve muazzam yapı böylece yarım asırdan fazla metrük kaldı; hattâ, İstanbulun ilk apartımanları olup içlerinde 30 - 50 Yahudi ailesi oturan ve İstanbullular tarafından «Yahudhâne» denilen beşer, altışar katlı şeddâdî ahşab yapıların arasında kayboldu. Mûsevîlerin burada bir de büyük (Havra) sinago, sinagok'ları vardı; ki zamanımızda, Eminönünde Ege içkili lokantasının bulunduğu yerdir; bu lokantaya ilk açıldığı gün bu Ansiklopedinin müellifi tarafından «Havra» adı takılmış, yâran arasında yayılmış, mutbağı ağız tadına düşkün olanları tatmin eden lokantanın bir adı da Havra olmuştur. Yukarıda bahsettiğimiz 1660 yangınında Bağçekapusundaki Yahudhâneler de yandı, yerle bir oldu, metrûk câmi meydana çıktı. Devrin Padişahı Dördüncü Sultan Mehmedin anası ve Osmanlı hanedanının faziletli bir siması olan Hadice Turhan Sultan da bir câmi yaptırtmak arzusunda idi; devlet baş mimârı Mustafa Ağa, mimar Davud Ağanın yarım kalmış şaheserini tamamlamak dururken temelinden yeni bir büyük esere başlamanın doğru olamıyacağını arzetmiş, bu teklif gaayet tutumlu olan diktatör Sadırazam ile gaayet dirayetli olan Vâlide Sultana da uygun gelmiş; Eminönündeki Vâlide Sultan Câmiinin ihyasına karar verilmişdi. Yahudiler ise müthiş ateş âfetinde yükde hafif pahada ağır kaçırabildikleri malları ile Galata tarafına can atmışlardı; yangından sonra eski mahallelerine dönmek istediler, fakat büyük bir câmiinin etrafında yanmış Yahudi mahallelerinin ihyası uygun görülmedi, mûsevîlere yeni toplu iskân bölgesi olarak Hasköy ile Balat gösterildi.

Yer yüzünde ilk sigorta müessesesinin de on altıncı asır sonlarında, belki de daha eski bir tarihte İstanbul Yahudileri tarafından kurulduğunu bu münasebetle öğreniyoruz, şöyle ki, «kaza ve belâ sandığı» adını verdikleri bir kurumdan Köprülü Paşaya, eski yerlerinde yerleşmek için büyük bir rüşvet teklif ettikleri halde ihtiyar diktatör tarafından reddedilmişti.

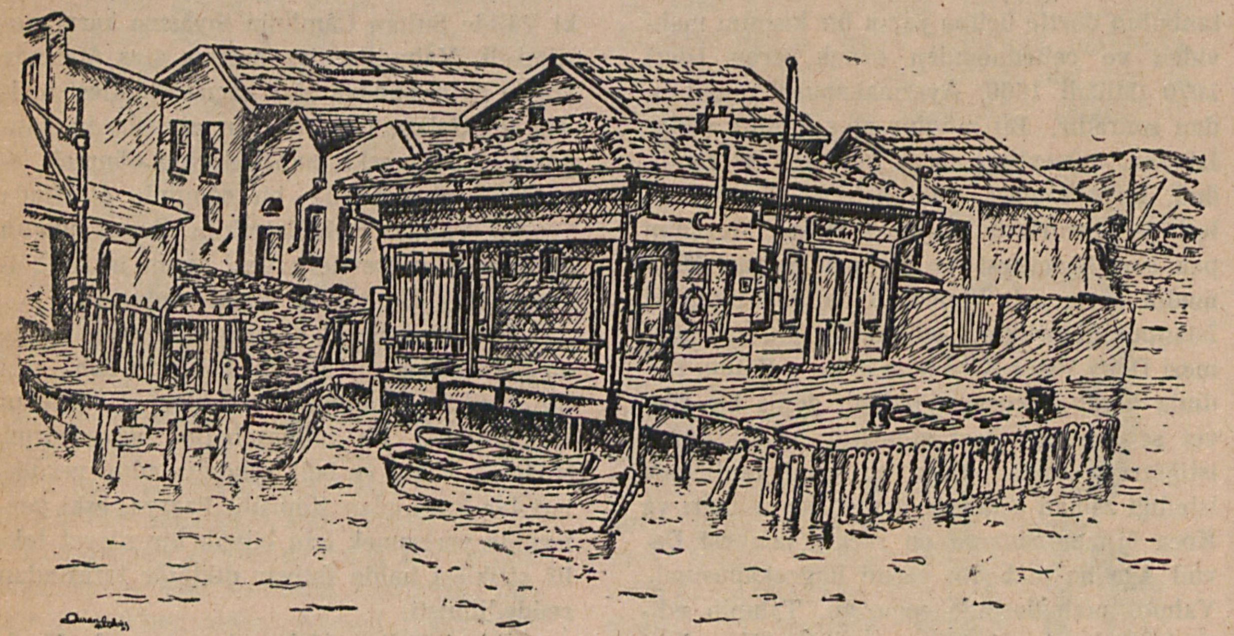
İkinci Sultan Mahmud zamanında Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından az evvel tanzim edilmiş bir Bostancıbaşı defterinde (B.:

Bostancıbaşı Defterleri) Baladın yalı kısmında şu binaları sıralanmış görüyoruz (zamanımızda Balat Vapur iskelesi civarı yarım daire şeklinde bir yarım ada teşkil eder, cenubunda bir koy vardır, nefsi Balat da bu koydan başlar; Bostancıbaşı defterindeki kaydi bu koyun başından Ayvansaray iskelesine kadar alıyoruz. (B. : Balat Karabaş Mahallesi):

...... Tûri Sînâ Kilisesi (Fener İskelesinden devam edegelen rum binâlarının sonuncusu) — Kilisenin irâdı üç göz kayıkhâne — Bedesten dellalı Emin Ağanın îrâdı bir bâb yahudhâne (Bu ilk apartmanlar han gibi toplu kira getirdiği ve bir handan çok ucuza mal olduğu için yahudi bölgelerinde yahudhâne yaptırmağa zengin müslümanlar rağbet ederlerdi B. : Yahudhâneler). - Hayim yahudinin arsası - İsmailin kahveşi - Balat nam iskele - Meydana nâzır Hüseyinin kahvesi - Yahudilere mahsus sığır salhânesi - serapâ keresteciler dükkânları arsaları (burası o tarihlerde bir yangın geçirmiştir. B. : Balat Yangınları) - Esmâ Sultanın irâdı Han ile kayıkhâne arsası - Balatdan Hasköye işleyen kayıkların iskelesi - kayıkhâne ve sığır salhânesi - Taşcılar İskelesi - Bezirgân Avram yahudinin arsası - Ocak bezirgânı vereselerinin arsası (B.: Ocak Bezirgânı) - Çuhacı Menteş yahudinin hânesi - Hayim yahudinin arsası - Dişcioğlu Nesim yahudinin hânesi - Şerbetci (Meyhâneci mânasına da gelir). İsak yahudinin hânesi - İbrahim Çavuşun irâdı yahudhâne arsası - Şerbetci yakovaçi yahudinin hâne arsası - Deliçelebunoğlu Aslan yahudinin arsası - Kehhâl (göz hekimi) Kemal yahudinin arsası - Sarraf Şamanto yahudinin hânesi - Çuhacı İsak yahudinin arsası - İzmirli Mosi yahudinin arsası - Dellal Menahem yahudinin arsası - Çuhacı Yuda yahudinin arsası - Karagümrüğü simsarı Yasef yahudinin arasası - Attar Avram yahudinin arsası - Arslan İskelesi - Şapcı Boharaçi yahudinin arsası - Frenk dellak Yuda yahudinin arsası - Şişeci Menahem yahudinin hânesi - Attarlar dellalı Yasef yahudinin hânesi - Hekim Menahem yahudinin hânesi - Hekim Menahem yahudi hânesi (yahudi iskân bölgesinin sonu, yalıboyu burada Ayvansaray kalafatyeri ve İskelesine ulaşmıştır). - Zaimlerden İbrahim Ağanın hânesi ve dükkânı - Kumbaracı Mehmedin hânesi - Kalafatcı Uzun Alinin hânesi - Kuruçeşmeli Hüseyinin hânesi ve kayıkhânesi - merkum Hüseyinin kalafat Meydanı...

Bostancıbaşı defterindeki bu kayıttan aydın olarak görülüyor ki Balatın Yalıboyu tamamen mûsevîler tarafından iskân edilmiş bulunmaktadır. Zamanımızda bu saha fabrikalar ve imalâthanelerle kaplıdır.

Zamanımızın büyük muharrirlerinden ve bu Ansiklopedinin hâtırasını daima tâziz ede-

Balat Vapur İskelesi
Resim : Turan Açıksöz)

ceği yakın dostu merhum Sermed Muhtar Alus bir yazısında Balattan şöyle bahsediyor:

«Geçende bir sebep dolayısiyle Balat'a gitmeğe mecbur oldum. Yıllardanberi o taraflara yolum düşmemişti.

— Balıkpazarından biraz ileriye git, otobüs bulunur! dediler. Nesi biraz? Yürü yürü, bitmiyor. Ta Hâl'in önüne vardım, Bekle bire bekle. Nihayet çıka geldi, Köşeden, bucaktan, gerilerden öyle bir saldırış ki kör döğüşünden farksız.

«Otobüsün halini görmeyin. Hani tramvayla Sirkeciden Hocapaşaya doğru gidilirken sağda bir arsada hurda, boyaları dökük, iskartaya çıkarılmış otomobil, kamyon, otobüsler durur; tıpkı onların eşi.

«Uzatmıyalım, balık istifinin arasına, ayakta olarak ben de sıkıştım. Sarsıntıdan sendeliye sendeliye, çangıltı çungultudan sersemliye sersemliye yolu tuttuk. Dar; karanlık sokaklardan gittik gittik. Kirden buzlu camlıya dönmüş pencerelerden içeri ışık girdi. Biletçi (Balat!) diye bağırınca hemen aşağı atladım.

«Gepgeniş, apaydınlık bir cadde sağda solda koca koca binalar, derli toplu dükkânlar: Üstünde kampanalı telefon levhası asılı; camekânı gazeteler mecmualarla donatılı sucu. Önünde kırmızı buz dolabı, sifonlu pırıl pırıl musluk, şişe şişe limonata, şira bulunan sucu. Taramadan balık yumurtasına kadar çeşit çeşit mezeleri, rakıları, şarapları, biraları camekânına dizmiş mezeci. Son turfanda kavun karpuzları, kehribar gibi müşküleleri, en âlâ Amasya elmaları, Enguru armutlarını raflarına yaymış manav vesaire..

«Evlerin önlerinde, kapılarında süslü püslü kadınlar: kucaklarında, yanlarında çocuklar; melon şapkalı, siyah setreli, altın köstekli sakallı sakallı adamlar.

«Şaşkın şaşkın etrafıma bakıyorum: Burası Balat ha!..

«Gittiğim yer iskele civarındaydı. Haliç burnunun dibinde, Kayıklar, yelkenliler, motörler vızır vızır işliyor. Karşı kıyılar günlük güneşlik içinde: tepeler, bayırlar zümrüt gibi yeşil. Oooh, dünya varmış!

«İki yanımızda da yürek ferahlatıcı bir faaliyet: Eflâke ser çekmiş bir değirmen harıl harıl un öğütüyor. Ötede açıkta, beride koskoca bir sundurmanın altında kızağa konmuş gemiler, mavnalar takır tukur tamir ediliyor.

«Pencere önüne geçmiş, cıgarayı yakmış, keyifli keyifli tellendirmeğe başlamıştım. Sen misin keyfe gelen?

Her güzelin, hattâ kadı kızının bile bir kusuru olur ya; buranın da sineğinden elâman. Ben diyeyim binlerce, siz deyiniz milyonlarca. Kış kış demekle; mendil, bohça, masa örtüsü savulmakla savulur gibi değil: haza küme küme kara bulut.

Sebebini sordum. Süpürüntü kayıklarını iskeleye bağlıyorlar, tepeleme doluncaya kadar bekletiyorlarmış. Haşaratın lâyuhlihun orada üreyor, ortalığı istilâ ediyorlarmış.

«Bir saat oturduğum müddetçe bir zamanki «Masana nedir o, bir yelpaze» oyununu oynıyormuş gibi mütemadiyen baş, boyun, el, kol, göğde oynatmakta bende ne tab kaldı, ne tuvan. Vakıa mükemmel İsveç cimnastiği ve idman yerine geçerse de eksik olsun. Yorlgunluktan bitik halde kendimi dışarıya dar attım.

«Otobüsün cilvesini çektiğim için vapurla, döneceğim. İskeleyi boyladım. Yeni boyanmış, gıcır gıcır; o kadar da kalabalık ki sormayın. Kadınlı erkekli her yaştan insan, hepsi temiz pâk giyimli; mahut İspanyol kırmasını konuşmadalar.

«Meğerse günlerden cumartesi olduğu için bu baylar ve bayanlar Balattaki akrabalarını yoklamağa gelmişler, Beyoğluna dönüyorlarmış,

«Bir sürü de yapayalnız, kız ve erkek çocuk. Merak edip sordum:

— Yanınızda büyüğünüz filân yok, siz böyle nereye gidiyorsunuz?

— Hasköye! dediler. Balat sinemasına gelmişlermiş.

«Aşkolsun, Balat'ın sineması da var ha!..

«Vapur yanaştı, hıncahınç doldu, ben de aralarında. Haspa tertemiz, fiyakalı fiyakalı düdük öttürüp köpükler saça saça öyle bir gidişi var ki ömür.

«Eski Eyüp vapurları aklıma geldi. Neydi o zavallıların hali? Pat pat pat, durduğu yerde oldum olasıya içler acısı biçareler. 70 bu kadar yıl evvelki «Çıngıraklı tatar» mizah gazetesinde resmi bile vardır:

Önde bir kayık, geride o ton tondan biri. Lostoromo haykırır:

— Yoldan savul!..

Kayıkçı sırıtarak cevap verir:

— Yetişebilirsen yetiş de çiğne!..

«Yepyeni Gazi köprüsünün altından vapurumuz cayır cayır geçince yine ağababalarını hatırladım. Unkapanı köprüsüne yaklaştıkları sıra kaptancağız gırtlak paralardı:

— Halata asıl, bacayı indir!..

Ardından bir sayha daha:

— Halatı koyver, bacayı kaldır!..

Çünkü bacaların boyu uzun. İndirilmezse köprünün kümbetine değiyor.

«Vapurda şöyle bir düşünceye, eski zamanları zihnimde yoklamağa koyuldum: Çocukluğumda senede bir kere olsun, kandil günleri, karadan arabayla, ölmüşlerimizin Eyüpsultandaki kabirlerini ziyarete giderdik. 40 yıl evvelki Balat gözümün önünde belirdi:

«Yol daraş, berbaddı. Etraf daha loşlaşır, araba yalpaladıkça yalpalar, çamur deryasını aşabilmek için arabacı beygirlere kırbacı veriştirirken anlardık: Balata yaklaşıyoruz.

«Ardından, sası sası, ekşi ekşi bir koku genizleri kaplar: Balat çarşısından geçiyoruz..

«Küfelerde, işportalarda, yerlerde çürük limonlar, portakallar, mandalinalar; cırtlak pırtlak karpuzlar, kavunlar; tohuma kaçmış hıyarlar, mısırlar; zerzevatlar arasında turşuya dönmüş domates, kuruyup büzülmüş patlıcan, kazık kesilmiş kabaklar; kırık kabuğundan pıhtı gibi kanlar, civ civ kafaları taşmış cılk yumurtalar; küflenmiş çirozlar, ringalar; kulaklarının içi zifirî kara, derileri mosmor, etleri lime lime balıklar ve tavada kızartılanların buram buram kokuları.

«Vakıa ora halkı ekseriyetle fakir takım, bunları ucuz olsun diye alıyorlar amma ekonomi güderek rağbet edenleri de çok.

«O devirde arada bir, İstanbulda kolera çıkar, gazeteler yazardı: Bugün filânca, falanca yerlerde şu kadar musap, şu kadar vefat vuku bulmuştur.

«Salgın ya Balat'tan patlak verir, ya da derhal orada soluğu alırdı. Şehremaneti lâzım gelen sıhhî tedbirleri gûya derakap ittihaz ederdi: Bir kaç duvar dibine, arsa köşesine, süprüntü yığını üstüne bir iki kürek kireç serpivermek.

«Musap çıkan yeri de sözüm ona kordon altına alıp amelimanda, canından bezgin, beyaz palaskalı belediye çavuşunu önüne oturtmak. Pinpon, nöbet değiştirinciye kadar iskemlede horul horul uyumada.

«Âfetin ortalığa dalbudak salıp binlerce kişinin canına okumaması Tanrının mucizesi, lûtfu ihsaniydi.

Yukarıda rahmetli Sermed Muhtarın da belirttiği gibi İkinci Abdülhamid devrinde, Meşrutiyet yıllarında Balat, İstanbulun pisliği ile meşhur semtlerinden biriydi; meselâ 1306 rûmî (milâdî 1890) yılı kasım ayında İstanbul gazetelerinde intişar etmiş bir yazıdan Balat lâğımlarının toplandığı büyük mecranın kayık iskelesi yanında açıkta denize döküldüğü, pislik ve taaffünün tahammül edilmez derecede olduğu söylenmektedir; öylesine ki iğrenç pisliğin sahil dibini tamamen kapladığı için denizden onbeş arşın yerin kazıklar çakılarak doldurulacağı, bir rıhtım inşa edileceği, hem mecrasının da üstü örtülerek doğrudan derin denize dökülmesinin sağlamlanması düşünüldüğü ilâve edilmiştir (B.: Balat Sahili; Balat lâğımları).

1949 yılında Balatta yaptığımız pek sathî bir tetkikte, 1948 de Filistinde İsrael devletinin teşekkülü üzerine Balat mûsevîlerinden dörtte bir nispetinde bir kalabalığın oraya hicret ettikleri öğrenilmiştir; yine ayni tarihte ve pek sathî olarak Balatta 41 bakkal, 38 kunduracı, 30 kahvehane, 21 manav, 20 meyhane, 20 tütüncü, 20 berber, 18 manifaturacı, 15 lokanta - aşçı, 14 tenekeci - sobacı, 14 kasab, 11 kömürcü, 10 terzi, 9 ciğer-1306 rûmî (mildî 1890) yılı kasım ayında İsci, 9 marangoz, 8 fırın, 7 simidci fırını, 7 helvacı, 6 koltukçu, 6 nalbur, 5 şekerci, 5 şarabcı, 5 radyocu, 5 balıkcı, 4 kaynakcı, 4 bisikletci, 4 leblebici, 4 züccaciyeci, 4 baharatcı, 4 tesviyeci, 3 kesekâğıdcı, 3 muameleci, 3 fotoğrafcı, 3 şapka tamircisi, 3 attar, 3 sütçü, 3 yağlı boya satıcısı, 3 sinema, 2 gazocağı tamircisi, 2 yorgancı, 2 eczahâne, 2 hamam, 2 lostro salonu, 2 gömlekci, 2 arpacı, 2 elbise temizleyici, 1 kuyumcu, 1 camcı, 1 saraç, 1 araba tamircisi, 1 fıçıcı, 1 han tesbit edilmiştir ki hepsi Balat halkının ihtiyacını karşılıyarak icrayı san'at ve ticarette bulunduklarına göre semtin günlük hayatının ne kadar canlı olduğunu göstermeğe kâfidir. Balâtta ayrıca, faaliyetleri bütün İstanbul ile

ilgili 1 plâstik atölyesi, 2 çivi fabrikası, 1 un değirmeni, 2 çeltik fabrikası vardır; mabed olarak da 4 câmi, 4 senagoğ ve 2 kilise bulunmaktadır.

BALAT CİNÂYETİ — 1947 yılı martında Balat mûsevîleri arasında derin teessür uyandırmış kanlı bir cinayettir.

Balatta Karabaş Mahallesinin Kürkçü Çeşmesi Sokağında 26 numaralı evde oturan ve seyyar satıcılık ile geçinen beş çocuk babası kırkbeş yaşlarında Avram Ortaz, oğlu İsaak'ın kayın biraderi olan David isminde bir genç tarafından bıçaklanarak öldürülmüştür. Yirmi üç yaşlarındaki İsaak, kaatilin kız kardeşi Rebeka ile iki yıllık evlidir. 1946 yılı ağustosunun bir pazar günü, İsaak karısını ve kızkardeşini alarak Bomonti Bağçesine gider, bira içerek geç vakte kadar eğlenirler, eve döndüklerinde Rebeka çantasından bir bardak çıkarır ve gülerek: Bomonti Bağçesinden çaldım! der. Seyyar satıcının oğlu fevkalâde hiddetlenerek bir hırsız karı ile yaşayamıyacağını söyliyerek Rebekayı evinden koğar ve bir boşanma dâvası açar. Kızın ağası David, bunun kendilerine ağır bir hakaret olduğunu söyliyerek İssak'a «onu mahvedeceğim» diye haber gönderir. Ve sekiz ay kadar sonra, bir gece körkütük sarhoş olup eniştesinin evine gider ve sokakta: «Bu evde erkek var ise dışarı çıksın» diye nâralar atar ve camları taşlamağa başlar. Halbuki İsaak evde yoktur, Avram: «Kim bu edepsiz» diye sokağa fırlar. Fakat pencere altında pusu kurmuş bulunan genç David, yaşlıca adamın üzerine atılarak bıçağını kalbine saplar ve bir darbede öldürür: «İsaak sen de çık, seni de temizliyeyim» diye bağırırsa da maktulün evdeki karısı ve dört kızının feryada başlaması üzerine kaçar ve ertesi gün Ortaköyde bir evin bodrumunda yakalanır.

Bu cinayete sahne olan Kürçüçeşmesi Sokağı İstanbul gazetelerinde Balat Karabaş Mahallesinde gösterilmiş ise de 1934 Belediye Şehir Rehberine göre bu mahallenin sınırı dışındadır, Kaasımgönânî ve Molla Aşki Mahallelerini ayıran bir sokaktır.

Bibl.: Günün gazeteleri

BALAT CAMİİ — Bânisinin adına nispetle «Ferruhkethüda Camii» adı ile de anılır. Hadikatül Cevamide mevcud malûmat şudur:

«Balat Camiinin bânisi Sadırâzam Semiz Ali Paşa'nın kethüdası Ferruh Ağadır ki kürsü penceresi önünde medfundur. Merhum Mumaileyhin zaviyesi ve mahkemesi ve çeşmesi vardır. Câmiin itmam binası Hayrüllâtif = 970 (M. 1562) tarihinde olduğu Tak Dergâhında vaki arabî tarihten fehmolunur. Tekkesine şeyh olanlar cuma vaizi olmak meşruttur. İptida şeyh olan Menasik sahibi Şeyhülharem Sinaneddin Yusuf Efendidir».

Balat Camii hakkında Eveliya Çelebi şunları yazıyor:

«Süleyman Han devrinde Ferruh Kethüdânındır. Mimar Sinan binâsıdır. Taşra sofasının kubbe duvarında Kudüsden Mısıra ve Mısırdan Mekke ve Medineye kadar olan menzillerdeki dere, tepe, ve muhâtaralı akebe menzillerin şekil ve heyetleri gaayet üstad bir nakkaş tarafından öyle tasvir olunmuştur ki Erjenk ve Mânî gelse hatasını bulamaz».

Mimar Sinan yapısı, klâsik üslûbda küçük camilerin en güzellerinden biri olan Balat Camii, 1947 de dört duvardan ibaret kalmış bir harabe halinde idi. Kesme taştan minaresinin de şerfesinden üstü yıkılmış bulunuyordu.

Oldukça geniş bir avlu içindedir. Avlu duvarında, klâsik üslûbda, susuz ve harab üç dane de çeşme vardır; mabed ve avlu, Çavuş Hamamı Sokağı, Kahkaha Sokağı, Ferruhkâhya Sokağı ve Mahkemealtı Caddesiyle çevrilmişdir; Ferruhkâhya Sokağı, camiin önünde, büyük Balat yangınından kalma sahada bir meydancık halinde açılır ki, camiin medhal kapusu karşısındaki avlu kapusu bu sokağa açılır. Avluya buradan girildiğine göre, solda bir mezarlık vardır. Burada, hacca giderken hastalanıp ölmüş Türkistanlı bir seyyah dervişin kabir taşında şu mısralar yazılıdır:

Hüvel hallakül - bâki

Çâkeri Âlimuhammed bendei Selman Pâk
Sâliki râhi Hüda seyyahi aktâri zemin

Kaşgariden nakşibendi mesleki irfan idi
Eyledi esnâyi hacde nihleti huldi berin

Enbiyâü evliyânın hürmetiyçün eyliye
Cennetü didâr ile ikram Rabbülâlemin

Böyle nutk (eyler) erenler fevtinin târihi
«Hû deyüb gitti bekaya hû ile Derviş Emin»
(H. 1262)

Camiin nihrab duvarı önündeki ikinci hazîrede, hadikanın kaydine göre bu duvarın vaiz kürsüsü kısmı önünde, iki kabir var ise de, her ikisinde de bir kitâbeye rastlanmadı.

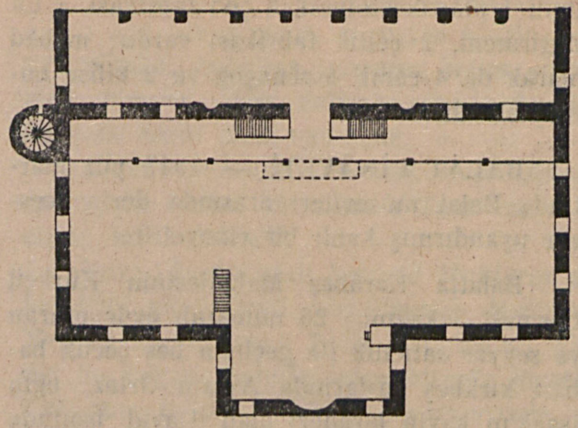
Camiin ahşab son cemaat yeri, İstanbul Ansiklopedisi adına ziyarette, çökmek üzere idi; bilhassa çatı kısmı, gaayet tehlikeli bulunuyordu; bu yüzden içeriye girip mabedin medhal kapusu üzerindeki arabca kitâbesi tesbit edilemedi. Kârgir iki yan duvara nazaran aslında, son cemaat yerinin taş sütun ve kemerlere istinad eden küçük kubbeler ile örtülmüş olduğu tahmin edilebilir. Asıl mabed, bir sıra kesme taş ve üç sıra tuğla ile dört köşe bir plân üzerine yapılmış olup, yalnız mihrab duvarının, mihrab yerine rastlayan ortadaki üçte biri, dışarıya müstatil bir çıkıntı yapmıştır.

Bu güzel eser, muhakkak ki büyük fedakârlık ile, restore edilebilir ve ihya edilmeğe de değer. Duvarlar, sağlamdır. Balat Camiinden daha harab bir halde bulunan Yedikule civarındaki Mimar Sinan eseri Hacıevhaddüddin Camiinin, Kazlıçeşmeli Rahim Ağa adında bir hayır sahibi himmetiyle İkinci Cihan Harbi içinde restore edildiği hatırlanırsa, Balat Camiini ihya edecek diğer bir zat da, Türk san'at tarihinde daima hayır ile yadedilecektir (Mart 1947).

Bu temennimiz, yukarıdaki satır yazıldıktan altı sene sonra, 1953 de tahakkuk etmiş, Balatta «Ferruhkâhya Onarma ve Korunma Cemiyeti» adı ile bir hayır teşekkülü vücud bulmuş, cemiyetin başını Şaban Kesebir ve Balat Hamamı sahibi Tâhir Akarı'

Balat Camii
(Resim : Hüsnü)

Balat Camii
(Plân - kroki : Hüsnü)

nın himmetleriyle tarihî eserin tamirine başlanmış, bir ara mali sıkıntılar yüzünden tamire fasıla verilmiş, Vakıflar Umum Müdürlüğünün de yardımı temin edildikten sonra tamir faaliyeti tekrar başlamıştır.

1960 yılı mayısında bu faaliyet devam etmekte idi. Camin tamirine 180.000 lira sarfedilmişti; bunun yüz bin lirasından fazlası hayırsever halk kesesinden temin edilmiştir.

Câmi müstatil plânlıdır; mihrabı ileriye doğru bir çıkıntı teşkil eden bir sofa üzerindedir. Dördü son cemaat yerine açılmış, üçerden altısı yan duvarlarda, dördü mihrab duvarının iki yanında, ikisi mihrab sofası yan duvarlarında, ikisi de mihrabın iki yanında olmak üzere altlı üstlü ikişerden 36 pencere ile aydınlatılmıştır. Tamirinde altun ahşab bir sütun üzerine methal duvarı boyunca ahşap bir asma mahfel yapılmıştır.

Eskiden mihrabının serapa çini ile müzeyyen olduğu söküntü yerlerinden bellidir, tâmirde mihrabın iç kısmına nâtamam olarak konmuş çinilerin nereden alındığı tesbit edilemedi.

Bibl. : Hadikatül Cevâmi, I; Evliyâ Çelebi, I; REK ve Muzaffer Esen, Gezi notu (1947); REK, Gezi notu (1960).

BALATDA ÇALGILI KAHVEHÂNELER — İkinci Abdülhamid devrindeki Ramazanların İstanbula mahsus şenliklerinden olan çalgılı kahveler iki yahut üç defa Balatda da açılmıştı (B. : Çalgılı Kahvehâneler). Ayak takımının musiki ve şiir duygularına sahne olan çalgılı kahvehâneyi Balatda açma-

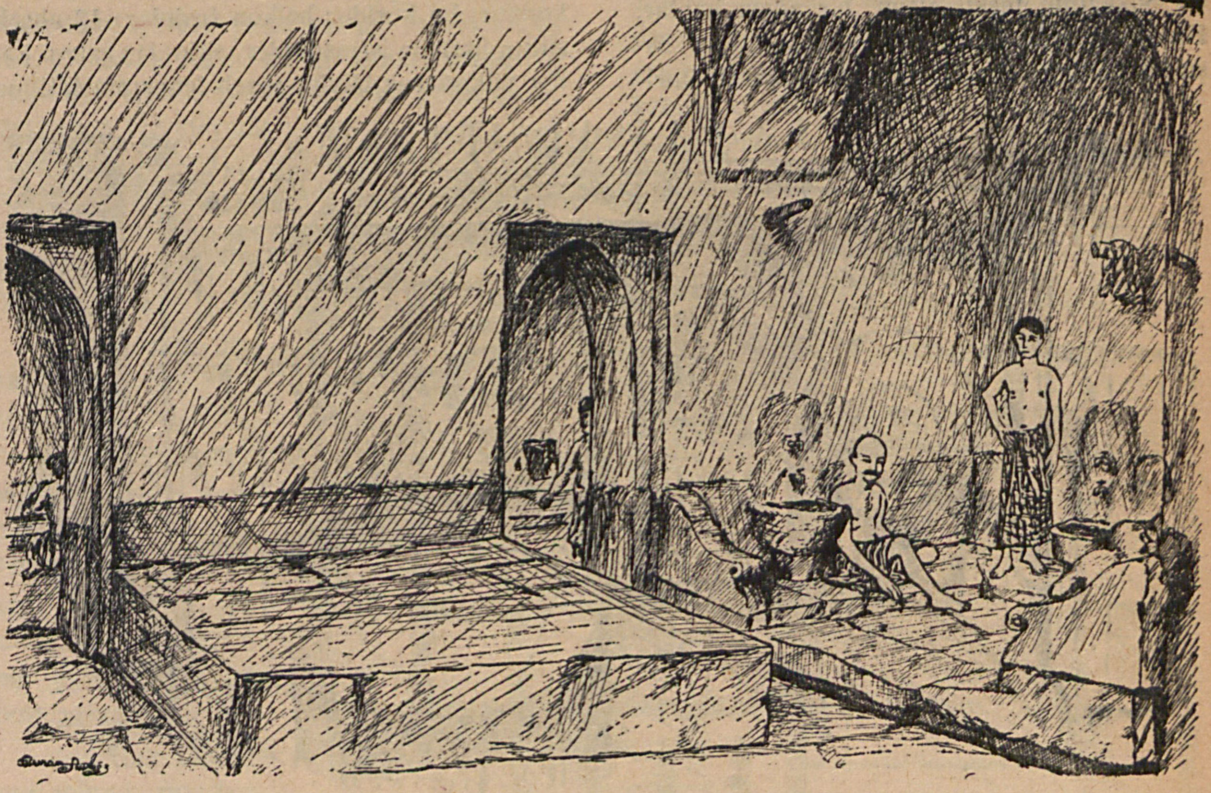
ğa teşebbüs edenler sandalcı lâzlar olmuştu; muvaffak olamadılar. Balatda mûsevî cemaatından Perendeoğlu adında bir kabadayı vardı, bıçağı da yumruğu da nam almış, cemaatı bu herifi paraca destekledi, ortada para oynayınca zabtiye göz yumdu, Perendeoğlu da peşinde, etrafında ayakdaşları açılan çalgılı kahveye musallat oldu; türlü rezaletler çıkarıp lâz sandalcılarla döğüştü, her döğüşe de zabtiye müdahale edince suç sandalcılara yüklendi, açılan ve uğrunda hayli para harcanan çalgılı kahvehâne de kapatıldı, çalgı kaldırılıp müteşebbisleri zarar gördüler. Perendeoğlu lâz sandalcılardan nefret ederdi, bu nefretinin sebebi de nevcivanlık çağında başından geçmiş olan bir vak'a naklolunurdu. Bir sene Balat sandalcılar kâhyası iki refiki ile bana geldi, Balatda çalgılı kahvehâne açmamı istedi, bir ramazan boyunca bütün kârını bana bıraktılar, kahvehâne kirası olarak metelik istemiyeceklerini söylediler. Büyük sözüme tövbe, Perendeoğluna karşımda perende attırmazdım. Fakat refiki şefikim ve yâri zaarım olub veremin pençei kahrında yatağa düşmüş olan Haddehânali Baygın Mustafa amansız hastalığının en ağır devresinde idi (B.: Mustafa, Haddehâneli Baygın), Üsküdarda hazırladığım kahvehâneyi dahi başkasına devreylemiştim, Lâz sandalcıların teklifini kabul etmedim.

Vâsıf Hiç

BALAT ÇİNGENELERİ — İstanbulun bu şenlikli semti eskiden beri çingeneleri ile de meşhurdur; Ayvansarayın yakınlığı Lonca çingeneleri ile Balat çingenelerini ayırdettirmez denilirse yerinde olur (B. Ayvansarayda Lonca).

Evliya Çelebi onyedinci asır ortasındaki oyuncu kollarından bahsederken Ahmed Kolunun mukaşşer veledizînâ âfitab misal köçeklerinden Şâhin Şah, Memiş Şah, Bayram Şah gibi şehbaz oğlanların Balatlı olduklarını, Pehlivan Parpul Kolunun «ebül kelâm ve rindi cihan» oyuncularının da Balatşah Mahallesinin çingeneleri olduklarını yazıyor.

BALAT HAMAMI — İstanbulun büyük, güzel ve en eski çifte hamamlarından biridir; Türk hamam yapısı sanatı tarihinde yeri olan âbidevî eserlerindendir; bânisi ve mimarı bilinmiyor, fakat plânı âşikâr olarak göstermektedir ki İkinci Sultan Bayazıd'ın hama-

Balat Çavuş Hamamı, hârare
(Resim : Turan Açıksöz)

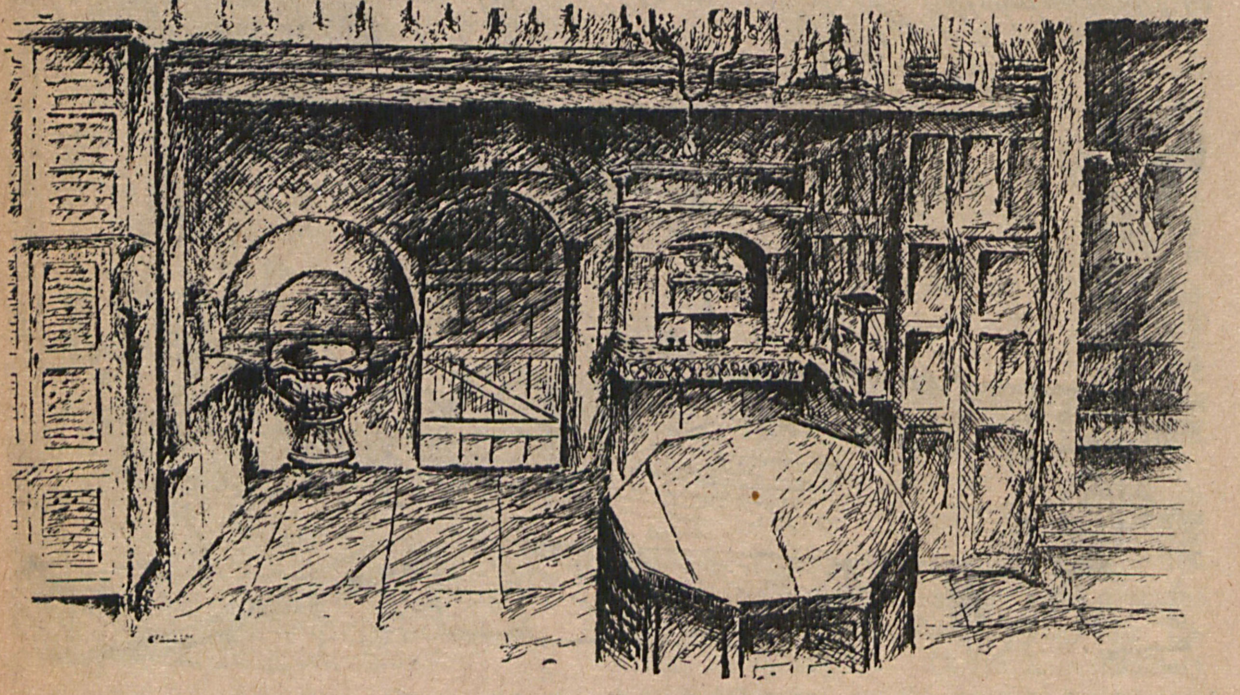
mından evvel yapılmış, bu pâdişahın ilk saltanat yıllarında, yahut Fatih Sultan Mehmed devrinde inşa edilmiştir. Cenabı Hak son elli yıl içinde herbiri bir san'at şâheseri olan emsali hamamlarımızın uğradığı kör kazmadan saklasın, 1960 yılında açık, halk hizmetinde işlemekte idi.

Eski adı «Çavuş Hamamı» dır; 1934 Belediye Şehir Rehberinde de bu isim ile tesbit edilmiştir. Bir zamanlar işleten bir hamamcısına nisbetle mi, yahut bânisine nispetle mi takılmış isimdir, kesin olarak söylenemez; ömrü boyunca bütün İstanbul hamamlarını dolaşmış ve hepsinde yıkanmış ve isimlerini birdenbire kaydetmiş İstanbullu İ. H. Tanışık da İstanbul Ansiklopedisine verdiği hamamlar listesinde bu hamamı Çavuş adı ile yazıyor. Fakat Hicrî 1288 (Milâdî 1871) tarihli hamamlar üzerine bir Belediye nizamnamesinde İstanbulun birinci sınıf hamamları arasında «Balat» hamamı diye yazılıdır; onyedinci asır ortasında Evliya Çelebi de Balat Hamamı diye kaydediyor.

1934 Belediye Şehir Rehberine göre Balatda Molla Aşkı mahallesi hududu içinde Düriye Sokağı, Kamış Sokağı ve Çavuşhamamı Sokağının teşkil ettiği bir adayı kaplar; Ferruhkethüdâ Camiinin de hemen yanı başındadır. Erkekler hamamının kapusu Düriye Sokağı üzerinde, hamamın cephesini örtmüş barakamsı yapıların arasındaki bir geçid bitiminde, kadınlar hamamının kapusu da kendi adını taşıyan Çavuş Hamamı Sokağındadır.

1960 yılı mayısında yalnız erkekler kısmı görüldü, kadınlar kısmı erkekler hamamının şeklen de büyüklükte de aynıdır.

Mürabbaa yakın müstatil şeklinde olan camekân gaayet büyük ve yine müstatil şeklinde, fırdolayı yüksek pencereli fenar tâbir edilen büyük bir çatı çıkıntısı ile aydınlatılmıştır; zemini mermer döşeli ve etrafı iki kademeli mermer peykelidir. Sokak kapusu, hamam cepheye alındığına nazaran sağ yana düşer. Kapudan girilince sağ tarafta ahşap bölme büyük bir soyunma odası vardır, bu odanın önünde sağ duvar önü açık peyke olarak muhafaza edilmiş ve müşterilerin üzerinde soyunmaları için kanapeler konmuştur. Sol tarafta yine ahşab bölme hamamcı odası ile yine büyük bir soyunma odası vardır; bu odanın yanından ahşab merdivenle ahşab ikinci kat soyunma yerine çıkılır; bu kat bütün hamamlarda olduğu gibi, önü camekân taşlığına nazır parmaklıklı bir koridor - balkondur; bu koridor balkon fırdolayı 12 ahşab sütun üzerine istinad eder, sütunlar çatıya kadar yükselerek büyük ahşab fener mustatiline

Balat Çavuş Hamamı, Camekân
(Resim: Zeki Yönet)

de mesned vazifesini görür. Burada da ahşab bölme soyunma odaları ile açıkta soyunma kanapeleri bulunmaktadır.

İkinci kata çıkan merdiven altı geniş boşluk yıkanmış peştemal ve havluların kurutulduğu kafes yeridir. Taşlığın tam ortasında, fener altında altı köşeli bodur bir dolab bulunuyordu; bu dolabın yerinde eskiden mermer bir fiskiyenin bulunmuş olacağını tereddüt etmeden söyliyebiliriz.

Asıl hamam kısmına giren kapunun sağında kahve ocağı, solunda da bir soğuk çeşmesi vardır.

Asıl hamamın plânındaki orijinal hususiyet, soğukluğun yıkanma yeri (harâre) önünde bulunmayıp tamamen sola kaymış olmasıdır; şöyle ki:

Camekândan içeri girilince küçücük bir taşlık vardır; bu taşlığın sağ tarafına harâre, sol tarafına da soğukluk ile ayak yolları yerleştirilmiştir.

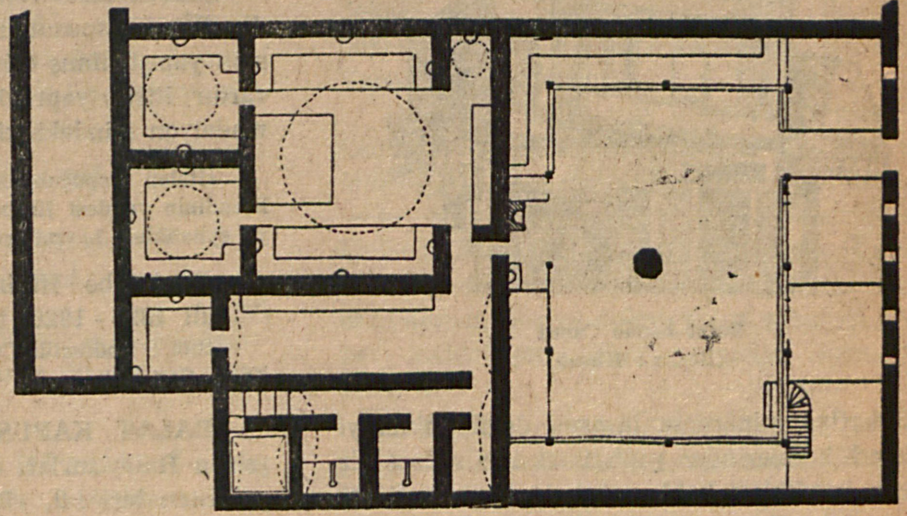
Harâre bir büyük kubbe altında iki sofa ile birer küçük kubbe altında iki halvetten mürekkeptir; dört köşe olan göbektaşı iki sofa arasındadır ve ortada olmayıp halvetlerin bulunduğu duvara yamanmıştır; halvet kapuları, göbektaşı ile sofaların kenarı arasından açılmıştır. Göbektaşının karşısına gelen duvar kenarında bir mermer peyke vardır; bu peykenin bir ucu ile sofalardan birinin kenarı arasından da üstü küçücük bir kubbe ile örtülmüş temizlik höcresine girilir. Gaayet güzel bir kemer altına alınmış olan sofalar ve iki halvet üçer kurnalıdırlar.

Camekâna açılan kapunun soluna düşen soğukluk bir tonos ile örtülmüş olup sağ tarafında, yani harâre duvarı önünde uzun bir mermer peykeyi havidir; nihayetinde de iki kurnalı bir serin halvet bulunmaktadır.

Soğukluk tonosunun solunda aynı boyda ikinci bir tonos bulunmaktadır; bunun altına da dar bir koridor üzerine üç ayakyolu yerleştirilmiştir; bu dar koridorun bitiminden beş basamak dar bir taş merdivenle bu hamamın hususiyetlerinden olan dört köşeli havuza çıkılır; üstü tonos örtülü olan havuzun adı «Yahudi batağı» dır; hamam müşterilerinden yalnız mûsevîler tarafından kullanılmaktadır; uzun yıllar Balat hamamında çalışmış bir dellâk: «Ne yaparlar bilmeyiz, girdiklerinde gidip görmeyiz, ne yaptıklarını görmek istesek de sokmazlar» demiş, lâkaydi ve istihfaf ile omuz silkmiştir. Bu yahudi batağını bir mûsevîden sorduğumuzda o da sükûtu tercih etmiştir.

1960 da Balat Çavuş hamamı Bay Tahir Akarı mülkiyetinde bulunmakta ve kendisi tarafından işletilmekte idi. Son derecede temizdi; kapudan giren müşterilerin âdeta yüzüne gülen bir temizliği vardı. Bay Tahirin kendisi ağırbaşlı, ciddî, işinin hakikaten ehli, aslen İstanbullu, Bakırköylü olup bu tarihî hamamı ziyaretimizde, büyük şehrin kütüğünü tedvin yolundaki işimizin kıymetini idrâk etmiş, bize azamî kolaylığı, efendice misafirperverliği göstermiştir. Hamamının hemen yanıbaşında bulunup dört duvardan ibaret kalmış mimarîsinin yapısı Balat(Ferruhkethüda) câmiinin tamir ve ihyası işinde de büyük hizmetleri olmuştur. Balat Hamamını 1935 de Salih Efendi adında bir zatın veresesinden satın almıştır.

1960 mayısında bu büyük ve tarihî ha-

Balat Çavuş Hamamı
(Plân - kroki : Hüsnü)

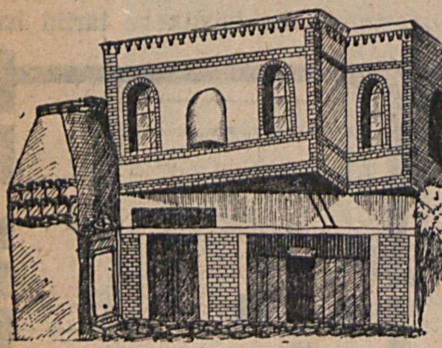
mamda natur, dellâk, külhancı, yanaşma olarak sekiz hamam uşağı çalışmakta idi.

Bibl. : I. H. Tanışık, not; REK, Gezi notu.

BALAT İSKELE CAMİİ — Hadikatül Cevâmi: «Balat Kapusu dışında fevkaanî bir mesciddir; bânisi Şeyh Yusuf Şücaeddin, Anbârî'dir, merkadi malûm değildir» diyor. Bu fevkanî mescidin ilk yapısının şekli bilinmiyor, ahşab bir mescid olduğu tahmin edilebilir. Rumî 17 mart 1308 (1892) de Karabaş Mahallesinde çıkan bir yangında harab olmuş ve Hicrî 1310 da (yine ayni 1892 yılında) bugünkü şeklinde kâgir ve yine fevkaanî olarak ihya edilmiştir. İkinci yapısında son derecede güzel bir sülüs hat ile kapusu üzerine konulmuş kitâbesi şudur: «Târihi atîki 1180. Yusuf Şücaeddin Anbârî Camii şer'fi. Tarih tecdidi 1310).

Yeni bina Türk yapı sanatı bakımından en küçük bir kıymet taşımamaktadır, bilâkis, kapusunun üzerindeki nefîs kitâbe ile tam tezad halinde bir çirkinlik nümunesidir. Minaresi tecdidinden az sonra Hicrî 1312 (10 temmuz 1894) zelzelesinde kaidesine kadar yıkılmış olup aradan 76 yıl geçtiği halde yapılmamış, Ezanı Muhammedî hâlâ camiin bir penceresinden okunmaktadır; kayidsizlikle ihmalin yüz kızartıcı sahnelerindendir.

Bu camiin kadro dışı edilip tamamen yıktırılması, kaldırılması her halde düşünülemez, Vakıflar Umum Müdürlüğünce minârenin sür'atle inşası gerekir, semt halkı ise

Balat İskele Camii
(Resim : Hüsnü)

Evkaftan minârenin inşasını değil, minâreyi kendi keselerinden yaptırtmak için sadece bir izin istedikleri halde müsbet veya menfi cevap bile alamamışlardır. Biz, harab, metrük câmilerimizi ihya yolunda ciddî bir programla çalışan Vakıflar Umum Müdürlüğünün Balat İskele camii ile tez elden meşgul olmasını temennî ederken, bu câmiin minaresini yapmakla kalmayıp halen mevcud çirkin binanın temeline kadar yıktırılarak yerine, yine ilk bânisinin adına yeni bir câmi inşasının düşünülmesini dileriz.

Bugünkü câmiin altında Evkafın irâdı bir mağaza vardır, bir musevî vatandaşa kiralanmış olup bir zamanlar boş rakı ve şarap şişeleri deposu ittihaz edilmiş, 1960 yılında da, işini şişecilikten şeker bâyiliğine tahvil etmiş bulunan ayni zat tarafından şeker deposu olarak kullanılmakta idi. Camiişerîfin altında boş içki şişeleri yerine ağız tadı şekerin girmeğe başlamış olmasına rağmen az veya çok bir kira bedeli karşılığı cami ile deponun bir çatı altında birleşmesi her halde şirin bir manzara değildir; öylesine ki 1960 yılı mayısında bu camii şerîfi ziyaret ettiğimizde depoya şeker indiren komyon ile hammalların gürültüsünde, cami karşısındaki kahvehâneden cami penceresinde ezan okuyan müezzin efendinin sesi işitilememiştir.

Sokak kapusundan bir taşlığa girilir. Sol kolda beton bir su haznesi ve bir demir boruya dizilmiş abdest muslukları vardır; hazinenin üstünde ahşab bir merdivenle çıkılır müezzin odası vardır. Gaayet loş olan taşlığın gerisinde, sola kıvrılan ayrı bir bölme ayakyolları bulunmaktadır.

Fevkanî camie dikçe bir ahşab merdivenle çıkılır.

Küçük fakat cemaati kalabalık bir camidir. Sokak kapusunun yanında minare kaidesine yapıştırılmış küçük ve susuz bir çeşme vardır. Etrafı yapraklarla müzeyyen beyzî bir madalyon içindeki kitâbesi şudur:

«Halen kapuçuhadârı hazreti şehriyârî Bekir Efendinin validesi Hafize Hanımın müceddeden ihyâ eyledikleri hayratlarıdır».

Bu kitâbe Hâşim imzasiyle Hicrî 1241 (Milâdî 1825 - 1826) tarihini taşımaktadır.

Bibl. : Hadikatül Cevâmi, I; REK ve Mehmed Koçu, Gezi notu.

BALAT KAPUSU — Bizans devrinde şehrin Haliç surları üzerinde en mühim kapulardan biri idi, «Balat Kapusu» adını fetihden sonra almıştır; son devir İmparatorlarının ikametgâhı olan Vlaherna (Blacher-

nae) sarayına yakın bulunması, deniz yolu ile saraya gelenlerin bu kapu karşısındaki iskelede karaya çıkarak şehir içine de bu kapudan girdikleri için fetihden evvelki adı Vasiliki Pili (Basiliki Pili) = (Hükümdarkapusu, Babıhümâyun) idi.

Balat adının rumcada saray mânasına olan «palatiyon» dan bozma olduğu söylenir ki fetihden sonra Türkler tarafından verilmiş «Balat Kapusu adının da eski ismini tuttuğu anlaşılır, şu fark ile fetihden sonra Balat ismi ayrıca bütün semte alem olmuştur.

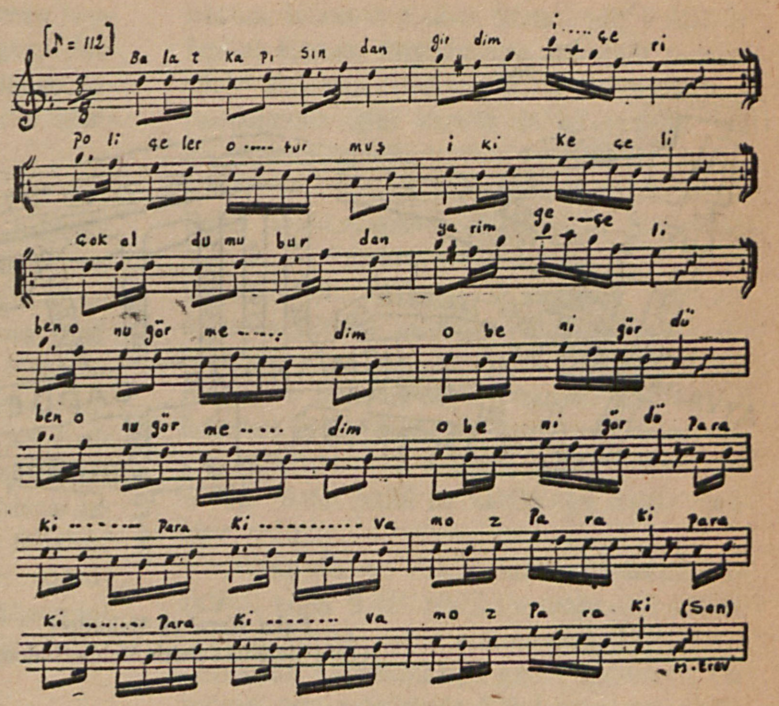
Bugünkü Balat Vapur İskelesinin hemen tam karşısına düşen Balat Kapusu ile sağında ve solunda uzanan sürülerden ve burclardan eser kalmamıştır; bir salı gününe rastlıyan 10 temmuz 1894 zelzelesinde evvelâ yer ile bir çökmüş ve sonra enkazı kaldırılmıştır. Muhtelif eski haritalarda, bu ara Hicrî 1254 (Milâdî 1838) tarihinde Mühendishâne talebeleri tarafından yapılmış ve bugün vesika kıymeti yüksek olan İstanbul haritasında Balat surları ile Balat Kapusunun yeri kesin olarak gösterilmiştir.

Balat Kapusundan sahne edebiyatımızda kalmış bir hâtıra vardır; Karagöz'de yahut Orta oyununda yahudi bezirgân tipi hayal perdesine yahut oyun yerine çıkarken Karagözde perde arkasındaki hayâlî sanatkâr, orta oyununda da diğer bütün oyuncular bir ağızdan, güftesi ve bestesi bütün İstanbul halkı tarafından ezberlenmiş bir türküyü söylerlerdi; türkünün kıt'ası şudur:

Balat Kapusundan girdim içeri
Güzeller oturmuş iki keçeli
Yalvarırım, yakarırım almaz içeri
Andee.. andeee.. Vamoz Balata

Bu kıt'anın ikinci mısraı ekseriya değiştirilir: «Oturmuş yahudiler iki keçeli...» denilirdi (B.: Balat Sâhili).

BALAT KARABAŞ MAHALLESİ — İstanbul Vilâyetinin Fâtih Kazasının Fener Nahiyesinin 17 mahallesinden biridir, Haliç kenarında uzanır; deniz, Fener Nahiyesinin

Karagözde Balat Kapusu terennümü
(Nota: Muhiddin Erev)

Tahtaminâre, Hızırçavuş, Mollaaşki, Atikmustafapaşa ve Eyyub'un Abdülvedud Mahalleleri ile çevrilmiştir.

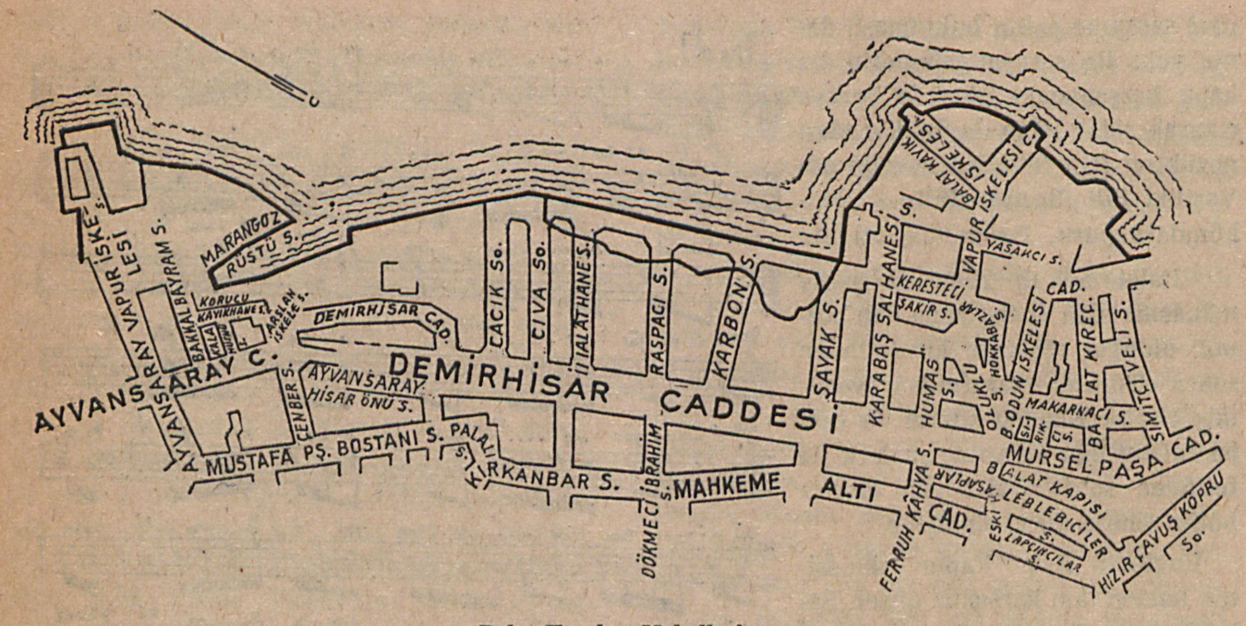
Sadece Balat adı ile anılan meşhur semt bu Balat Karabaş Mahallesinin içindedir.

1934 Belediye Şehir Rehberinin 8 numaralı paftasına göre sınırını teşkil eden sokaklar şunlardır:

Simitciveli Sokağı, Mürselpaşa Caddesinin bir kısmı, Hızırçavuş Köprü sokağı, Lapçın Sokağı, Mahkemealtı Caddesi, Kırkanbar Sokağı, Palalı Sokağı, Mustafapaşa Bostanı Sokağı, Ayvansaray Kuyu Sokağı, Ayvansaray Vapuriskelesi Sokağı.

Birbirine bağlanarak uzanan Ayvansaray Caddesinin bir kısmı, Demirhisar Caddesi ve Mürselpaşa Caddesinin bir kısmı bu mahallenin belkemiğini teşkil eder; Demirhisar Caddesi bütün boyunca Balat Karabaş Mahallesindedir. Mahallenin diğer sokakları bu caddelerden denize doğru yahut şehir içi diğer mahallelere doğru uzanırlar; isimleri şunlardır:

Balat Kireçhânesi Sokağı, Sırıkcı Sokağı, Odun İskelesi Caddesi, Makarnacı Sokağı Hokkabazlar Sokağı, Balat Vapur iskelesi caddesi, Yasakcı Sokağı, Oluklu Sokak, Humas Sokağı, Karabaş Salhânesi Sokağı, Balat Kayıkis-

Balat Karabaş Mahallesi
(1934 Belediye Şehir Rehberinden)

kelesi Sokağı, Keresteci Şâkir Sokağı, Eldiven Sokağı, Şayak Sokağı, Karbon Sokağı, Raspacı Sokağı, İmâlâthâne Sokağı, Cıva Sokağı, Cacık Sokağı, Arslan İskelesi Sokağı, Korucu Sokağı, Kayıkhâne Sokağı, Kalafatcı Hüsnü Sokağı, Bakkal Bayram Sokağı, Marangoz Rüştü Sokağı, Çenber Sokağı, Demirci Hasan Sokağının bir kısmı, Çinili Çeşme Sokağının bir kısmı, Ferruhkâhya Sokağının bir kısmı, Sur harâbesinde Balat Kapusu.

Halice doğru uzanan sokakların hepsi denize ulaşınca sona erer, mahallenin, hemen bütün Haliç boyunca olduğu gibi, lebideryâda, deniz kenarında uzanan tek sokağı yoktur. Mahallenin Haliç sâhili boydan boya fabrika ve imalâthanelerle kaplanmış, tıkanmıştır.

Balat Vapur İskelesi ile civâr yarım dâire şeklinde bir yarım ada teşkil eder, cenûbunda bir koy vardır, nefsi Balat da bu koydan başlar; mahallenin Ayvansaraydaki ucunda da, Ayvansaray Kalafat yerinde bir koy, bir deniz dilceğizi görülür.

BALAT KAYIK İSKELELERİ VE SANDALCILARI — Balatta biri vapur iskelesinin hemen yanıbaşında ve bu iskelenin Fener tarafında, diğeri de vapur iskelesinden az ötede ve Ayvansaray tarafında iki kayık iskelesi var. İstanbulda ve dolayısiyle Balatta Büyükşehire mahsus bir tekne olan eski kayıklardan tek tekne dahi kalmadığı için her iki iskelede işleyen zamanımızın sandallarıdır. 1960 senesinde Balatta kayıtlı sandallar 50 tekne idi ve bunlar iki iskeleye yarı yarıya taksim olunmuştu. 1960 yılı mayıs ayında Ayvansaray tarafında iskeleye bağlı sandalcılardan ikisi İnebolulu, geri kalanı Erzincanlı; Fener tarafındaki iskeleye bağlı sandalcıların ise yirmibeşi de Trabzonlu idi. Erzincanlılar da aralarında bir cemiyet kurmuşlar, nöbet işlerini bu kurum eli ile idare etmekte idi. Trabzonlular ise; hemşehrilik duygusu ile yekdiğerine çok bağlı, nöbet işini kadîm an'anelere göre düzenlemişlerdi.

Her iki iskeledeki sandalcılar tarife üzerinden hem dolmuşa çalışırlar, hem yine tarife üzerinden hususî olarak yolcu alır, hem de, zuhurat kabilinden uzak yerlere pazarlıkla giderler.

Zekâi Hakvar

BALAT LAĞIMLARI — Balat, İstanbulun kadîmdenberi en pis yerlerinden biriydi; bu halini İkinci Abdülhamid devrine kadar muhafaza etmiştir. Semtin bütün lâğımları bir büyük mecrada toplanır, bu mecrada müteaffin bir dere halinde Balatın ortasından akarak denize dökülürdü; halkı pis kokuyu kanıksamış, artık denize döküldüğü yerde tıkanarak etrafa taşacak hale gelince, bir kaç senede bir, Hahambaşı Divanıhümâyuna bir takrir vererek Balat lâğımlarının temizlettirilmesini dilerdi, bu iş için de Tersane zindanından kâfi miktarda ayak bilekleri de-

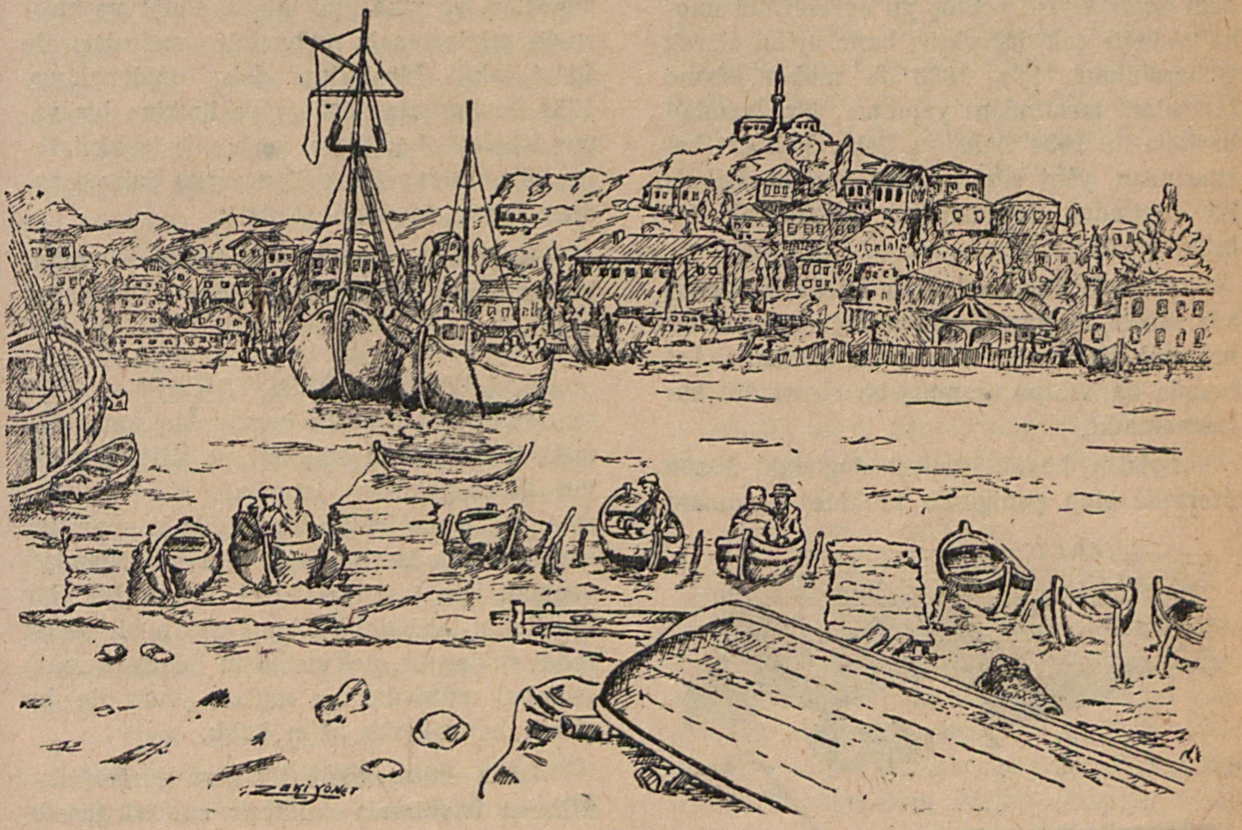
mir bukağılı esirler gönderilirdi; hemen hepsi yarı çıplak esirler de yerine göre dizlerine, bellerine kadar o iğrenç pisliğe girip mecrayı temizlerlerdi; temizlik işi günlerce sürerdi.

Kerih manzaranın ondokuzuncu asır sonlarına kadar sürüp geldiğini sabah gazetesinin 1890 yılı kasım ayında çıkmış bir nüshasından öğreniyoruz: Denize kayık iskelesi yanında açıkta dökülen Balat lâğımlarının taaffünü tahammülün haddini aşmış olduğundan; iğrenç pislik, (her halde şu kadar asırlık teraküm ile kaydi unutulmuştur) sahil dibini tamamen kapladığı için denizden onbeş arşın yerin kazıklar çakılarak doldurulması suretiyle bir rıhtım inşa edileceği, Balat içindeki lâğım mecrasının da üstü örtülerek doğrudan derin denize dökülmesinin sağlanacağı haberi verilmiştir (B. : Balat; Balat Sâhili Kanalizasyon; Lâğımlar).

BALAT MAHKEMESİNİN KAPATILMASI VAK'ASI — Tarihimizde Tanzimât delen uyanık mutlakiyetden evvel, yalnız şer'iye mahkemelerinin bulunduğu devirde Balat Mahkemesi İstanbul Kadılığına bağlıydı, yâni hâkimi İstanbul Kadısı Efendi idi; Fakat İstanbul Kadısı, Büyükşehrin muhtelif semtlerinde bulunub makamına bağlı olan diğer mahkemeler gibi burada da bu vazifeyi bizzat yapmaz, «nâib» unvanı ile bir vekil hâkim tâyin ederdi. Hicrî 1090 (Milâdî 1679) yılında Balat mahkemesinde büyük bir suiistimâl meydana çıkarıldı, şer'i şerife aykırı nikâhlar akdi için izinnameler verilmiş, dâvalarda da mahkeme zabıtları tahrif edilmişti. Bir fermanı hümâyun ile Balat mahkemesi kapatıldı ve bundan böyle İstanbul Kadılarının İstanbul mahkemelerine tayin edecekleri naibler üzerinde çok dikkatli davranmaları emredildi. Balat nâibi ile kâtibi ağır habse mahkûm oldular.

Hâkimlik ve memurluk vazifelerini suiistimâl eden Balat nâibi ile mahkeme kâtibinin tecziyesiyle iktifa edilmiyerek Balat mahkemesinin kapatılmasına kadar gidilmesi, onyedinci asır sonlarında Balat ve civarı halkının içtimaî seviyesi hakkında da ağır hükümler verdirtecek bir meseledir; burada bir mahkeme nâbi ile kâtibinin aslâ temiz kalamıyacağı demektir.

Bibl. : Râşid Tarihi, I.

Balat Kayık İskelesi
(Resim : Zeki Yönet)

BALAT MEYHÂNELERİ — Balat kadimden beri, sekenesinin ekseriyetini esnaf ve ayak takımı ve bekâr uşağı tâifesi teşkil ettiğinden, avâmî tâbir ile «içkicisi» çok bir semttir; meyhâneleri de hem çok, hem de meşhur olagelmiştir. Geçen asır sonlarında yaşamış muharrirlerden Çaylâk Tevfik Bey «Meyhâne yâhud İstanbul Akşamcıları» adındaki risâlesinde, Balatda dokuz namlı meyhânenin adını kiydediyor; bunlar; kâh yerine göre, *hâh da sahibinin ismine nisbetle anılmışlardır:* Karanlık, Koçe Kalfa, Köroğlu, Bağçeli, Yarım Balat, Karanfil, Yasef, Enserci *Nesim, Balta Yosef.*

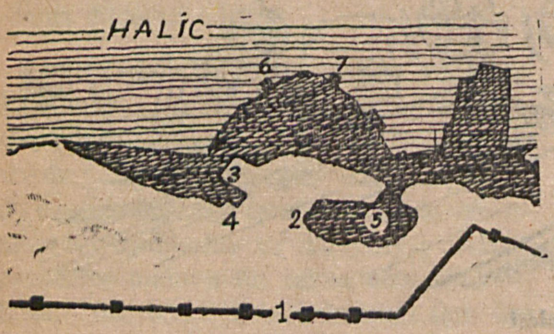
O zamanlar «Selâtin Meyhâne» yâhud «Gedikli Meyhâne» denilen bu meygedelerin hiç biri zamanımıza intikal etmemiştir; belki isim ve dekor değiştirmiş olabilirler, biz yerlerini tesbit edemedik.

1948 de Balatda 20 meyhâne ve 5 şarabcı bulduk; mâzileri kırk yılı aşan tek yer yoktu. İçlerinde yalnız rum Ananiya'nın içkili lokantası ağız tadına düşkün olanı tatmin edebilecek mutbağa sâhibdi.

BALAT SAHİLİ — Balatın zamanımızdaki deniz kıyısı, yetmiş yıl evvelki durumuna nisbetle çok değişiktir; bunu aydın olarak gösterebilmek için 1838 de mühendishane talebeleri tarafından yapılmış bir İstanbul haritası ile 1934 Belediye Şehir Rehberi haritasından, yâni yüzyıl kadar ara ile çizilmiş iki haritadan faydalanarak kabataslak bir kroki çizdik.

1838 de Balatın önünde küçük bir yarım ada vardır, bu yarım adanın doğusu, içine bir boğazcık ile girilen küçük bir limandır, batısında da karaya uzanmış bir deniz dili bulunmaktadır.

Balatın büyük iskelesi doğudaki liman üzerinde olup çizdiğimiz krokide 2 numara

Balat Sahili

ile gösterilmiştir; Bu iskele de Halicin doğu kısmında bulunan bütün iskelelere ve Kadıköy, Üsküdar ve Boğaza dolmuş beyan yahut tarifesi üzerinden hususî olarak tutulan, tarife dışında kalmış yerlere de pazarlık ile giden bir, iki, üç ve dört çifte kayıklar bulunmaktadır. Dil kenarında iki kayık iskelesi vardır, 3 numara ile gösterilen iskelede Hasköye, 4 numara ile gösterilen iskele de Halıcıoğluna dolmuş yapan tek çifte kayıklar bulunmaktadır.

Balâtın asırlar boyunca bir facia teşkil etmiş olan açık lâğımları, müstekreh bir büyük mecra ile 1890 yılına kadar krokide 5 numara ile gösterilmiş limana tam büyük iskelenin civarında döküle gelmiştir (B.: Balat Lâğımları). 1890 da limanın ağzını teşkil eden boğaz kazıklar çakılarak kapatılmış, dibini tamamen pislik kapamış suyu müttefik limancık toprakla doldurmuş, lâğım mecrasının da üstü örtülerek ileride derin suya verilmiştir. Dört sene sonra, 1894 de İstanbul tarihinde bir facia teşkil eden büyük zelzele olmuş, Balattan geçen Bizans surları ve bu arada Balat Kapusu yerle bir yıkılmış, sur molozları ve yine ayni âfette Balat ve civarında yıkılan sair mebaninin molozları ile Balat sahili bir miktar daha doldurulmuş, 1934 haritasında görülen ve üzerine bir vapur iskelesi (7 numara) ve bir de kayık iskelesi (6 numara) inşa edilen yarım daireyi andırır burun teşekkül etmiştir.

Krokide 1 numara ile gösterilen yer münhedim olmuş surlardaki meşhur Balat kapusudur.

BALAT SİNAGON'U VAK'ASI — 1918 senesinde mütarekenin imzasından sonra Çanakkale Boğazının açılması ve İtilâf Devletleri donanmalarının İstanbula gelmesi üzerine, o zamana kadar İstanbulda yaşamış bir kaç ecnebi mûsevînin siyonizm propagandası yapmak için teşkil ettikleri altı kişilik bir komitenin tahriki ile çıkmış çirkin bir seçim reddi vak'asıdır. pek namuslu liderlere sahip İstanbul mûsevîlerinin sağlam şuuru ile bu çirkin kundakçılık akim kaldı.

Daha mütarekenin ilk kara günlerinden itibaren İstanbulda münteşir mûsevî gazetelerinden «El Tiyempo» ve «El Telgrafo» ile bir mizah gazetesi olan «El Cogeton» vatan

vazifesi yolunda İstanbulun milliyetperver Türk gazeteleri yanında yer almışlardı.

O sırada İstanbul Hahambaşısı bulunan Nahom Efendi ise, Türk câmiasına bağlılığını, kendi cemaatinden bihsederken «Türkler Mûsevîler» diyerek göstermiş bir zat idi.

Mahut komite evvelâ Hahambaşıyı düşürmek ve hahamhâneyi ellerine geçirmek için İstanbulun en fakir, en cahil, her yönden acınacak zavallılarını âlet olarak kullandılar, bunları da Balatda buldular. Bir cumartesi günü, çoğu yalın ayak, palaspâreler içinde Balat gariblerinden mürekkep bir kalabalık hahamhâneye giderek Nahom Efendi aleyhinde nümayiş yaptılar. Hahamhâne bu nümayişi bir iclâf yaygarası kabul ederek hattâ kendilerine hitap etmeğe tenezzül etmedi.

Son Osmanlı Mebusan meclisi için seçim hazırlığı yapılırken, İstanbul ermeni ve rumları bu seçime iştirâk etmemeğe, bu suretle Osmanlı tâbiiyetini red nümayişine karar vermişlerdi. Nahom Efendinin etrafında toplanmış mûsevîler bilâkis seçime bütün ciddiyetleriyle girmeğe karar verdiler; ve İstanbul sinagonlarında ırkdaş ve dindaşlarına, Türklere bu kara günlerde kardeşçe yakınlığın bir vatan borcu olduğunu anlattılar, yukarıda adı geçen üç mûsevî gazetesi de neşriyatının mihrakını bu meselede topladı.

Siyonist komite, sokaklardan topladığı yarı çıplak, sefil ve perişan yirmi otuz çocuğa izci esvapları giydirerek seçime iştirâk aleyhinde gösterilere baş vurdular; «El Tiyempo», «El Telgrafo» ve «El Cogeton» gazetelerinin sahiplerine müracaat ederek mûsevî matbuatının da diğer azınlıklar basını gibi Türk aleytarlığı yapmasını istediler, her üç gazetenin sahiplerinden de red cevabı aldılar. Tek alâka gördükleri muhit Balatın yoksulları oldu.

Yine bir cumartesi günü seçim meselesini konuşmak üzere Balat Sinagonuna giden iki hatib, mâbedi sureti mahsusada doldurmuş bir eclâf kalabalığı tarafından «İstemeyiz!..» vaveylâsı ile karşılaşdı; seçim işini konuşamadılar, fakat yaygaracılarla konuşdular.

— Neyi istemiyorsunuz?!..

Diye sordular. Ortaya istemediklerinin ne olduğunu bilen tek kişi çıkamadı; nihayet bir kadın cesaret edip:

— Neyi istemediğimizi bilmiyoruz!.. Bize böyle tenbih ettiler, bağırmaz iseniz size ekmek ve çocuklarınıza elbise vermiyeceğiz. dediler, biz fakiriz, açız, çıplağız, bağırıyoruz işte!.. dedi.

İstanbul mûsevîleri seçime iştirâk ettiler; Balat Mâbedi vak'ası siyonistlerin hezimeti ile mevzii bir çirkin hâdise olarak kaldı.

Bibl.: Avram Galanti, Türkler ve yahudiler.

BALAT YANGINLARI — *Fetihden bu yana Balattan pek çok yangın çıkmış, semt yer ile bir olmuş, hattâ, İstanbulun Haliç kısından çıkan bütün ateş âfetleri gibi, poyraz esdiği zamanlar Balat yanıgnlarından çoğu İstanbulun büyük bir kısmını mahveden felâket halini almıştır. Tarih kaynaklarımızın tesbit ettiği başlıca Balat yangınları şunlardır :*

Hicrî 19 cemâziyelevvel 1049 (M. 1639) yangını — Bir pazartesi gecesiydi, ateş, Balat Kapusu dışındaki Mumhânelerden çıktı. şiddetli bir poyraz esiyordu. Evvelâ sur dışında, sahil boyundakı binalar gitti, sonra, sur içinde ulu bir ceviz ağacı tutuşarak ateş içeri atladı, sabaha kadar bütün Balatı kül etti, sabaha karşı Fethiye Camii ve Drağman Mahallesi yandı, ateş, ertesi günü öğle vakti Çukurbostana dayanarak söndü. Yangın sahasının bir kenarını Halicde Balat ve Fener Kapuları, diğer kenarını Sultanselim imâreti ile Çukurbostan teşkil ediyordu.

Bibl.: Naimâ Tarihi, III.

Hicrî 26 muharrem 1104 (M. 1692) yangını — Bir çarşamba gecesi alaturka saat beşde Balat (Ferahkethüda) Câmii kurbünde bir hallaç dükkânından çıktı, bir veçhile söndürülmiyerek Kesmekayaya kadar 1500 e yakın ev dükkân yandı, müverrihin tâbiri ile «müslüman ve kefereden nice iğniya ve fukara berbad oldu».

Bibl.: Silâhtar Târihi, II.

Hicrî 15 şevval 1133 (M. 1721) yangını — Gece saat birde (alaturka) Balat dahilinde Hacıisâ mahallesindeki büyük Sinagokun karşısındaki bir yahudi terzinin dükkânından çıktı. Dükkânlar, evler ahşab ve birbirine bitişik olduğundan sür'atle büyüdü. Sadırâzam Dâmad İbrahim Paşa, Nişancı Paşa ve Yeniçeri ağası ile derhal yangın yerine geldi. Az sonra da devrin hükümdarı Üçüncü Ahmed,

«Kancabaş» denilen flikai hümâyun ile gelerek karaya çıktı; fakat Sadırâzam hemen bir telhis göndererek «Yahudhânelerin bulunduğu sokakların çok dar ve moloz ile dolu, ve sökülemiyecek derecede halk yığılmış olduğunu» arzetti ve «denizden temaşa edip söndürülmesi için hayır duada bulunmalarını» rica etti. Kendisi ise ateşin yanına kadar sokularak bir taraftan halkı teskin ve teselliye, diğer taraftan, yangını söndürmeğe gelen Yeniçerileri gayrete sevketmek için bol bol ihsanlarda bulunmağa başladı. Fakat yahudhâneler gaayet yüksek (B.: Yahudhâne) ve ekserisi harab, vak'anüvisin teşbihi ile bir yalımda parlamağa müsaid mum fitili gibi olduğundan yangın âfet halini aldı ve 77 Yahudhâne, 120 dükkân, 4 debbağhane, 6 ekmekçi, fırını, 1 çörekçi fırını, 7 değirmen, 23 müslüman evi, Çavuş Mescidi, medresesi ve mektebi yandı. Yangını su ile söndürmek mümkün olamayınca, etrafında Hacıisa Mescidinin bir tarafı, on bir müslüman evi ve üç aded sinagok ve sekiz hıristiyan evi hedmedildi ve ateş güçlükle önlendi.

Bibl.: Râşid Tarihi, V.

Hicrî 1 muharrem 1142 (M. 1729-1730) yangını — Ateş, surun Balat Kapusu dışında meydana nâzır mescidin altındaki mahzenlerden birinden çıktı, şiddetli bir poyraz ile derhal bir âfet halini aldı ve sur içine sirayet ederek yirmi dört saat devam etti ve İstanbulun sekizde birine yakın bir kısmını mahvetti; şöyle ki: Haliç boyunda Fener kapusundan Ayvansaraya kadar uzanan bir hattan geride Edirnekapu ve Zincirlikuyuya kadar varan bir pafta, içinde kalan büyük camilerle Kaariye Camii civarında mucize kabilinden kurtulmuş beş on ev müstesna, tamamen yandı. O zamana ait hususî bir mecmuadaki bir kayde göre yirmi beş câmi ve mescid ve on dört fırın yanan binalar arasında idi. Bilhassa ilmiyeye mensup ricalden bâzılarının konakları, kıymetli eşyaları ve kütüphaneleri ile kül oldu ki tesbit edilenler şunlardır: Bekçiler Camii civarında Şeyhülislâmlardan Abdürrahim Efendi konağı, Kevagibizâde Veliyeddin Efendi konağı, İstanbul Kadılığından mazûl Sun'ullah Efendi konağı, Zincirlikuyu civarında Anadolu Kadıaskerlerinden sahhafzâde konağı, Karagümrükte Öküz Mehmed Paşa Camii kurbinde Mirzazâde konağı. Yanan büyük binalardan birisi de Balat büyük kilisesi idi.

Binlerce insan kışa yakın açıkta kaldı. Halk nazarındaki mevkii hayli sarsılmış bulunan Sadırâzam Damad İbrahim Paşa, bu gibi âfetlerden doğacak galeyana meydan vermemek için şiddetli ve sür'atli tedbirler aldı: Evvelâ, her büyük yangından sonra fiatı daima yükselen inşaat malzemesini hemen tesbit ve tescil ettirerek «bir akçe ve habbe» fazlasına satılmamak üzerine narh koydu ve muhafazasına Mimarbaşı Ağayı memur etti. İstanbula kereste, tuğla ve kiremid gibi inşaat malzemesi gönderen yerlere, eldeki mevcudun derhal yollanması ve geceli gündüzlü yeni imalât ile uğraşılarak mütemadiyen İstanbula sevki bildirildi. Edirne, Gelibolu, Maydos ve Sakız adasına gönderilen fermanlarla da, oradaki dülger ve yapı kalfalarının derhal İstanbula sevki emredildi. Kereste kesenlerle nakliyatçılarının fırsattan istifade ettikleri için, Geliboludan Tunaboğazına ve Kocaeli ve Bolu hâkim ve idare âmirlerine şiddetli fermanlar gönderildi. İstanbulda, dülger, kalfa ve amele, yapı işçilerinin yangın yerlerinde çalışmalarını temin maksadı ile, şehrin diğer semtlerinde yeni yapı yasak edildi. Bu suretle harikzedegânın felâketi kısmen önlemiş oldu ve yanan yerler de sür'atle imâr olundu.

Bibl.: Ârif Beyin makalesi, Osmanlı Tarih Encümeni mecmuası.

Hicrî 10 şevval 1159 (M. 1746) yangını — Gece alaturka saat altıda Balat Kapusu içinden çıkdı, gece yarısına kadar devam etti, bir çok yahudhâne ve dükkân yandı.

Bibl.: O.N. Ergin, Mecellei Umuri Belediye.

Hicrî 13 şaban 1196 (M. 1782) yangını — Bir çarşamba günü akşama doğru çıktı, Padişah Birinci Abdülmecid ve Sadırâzam İzzet Mehmed Paşa yangın yerine gidip çok gayret sarfedildi ise de ateş o gece ve ertesi günü akşamına kadar devam etti. Haliç sahilinden Sultan Selim Camiişerîfi ile Karagümrük ve Hazineişerîf aralarındaki sahayı yaktı. 7000 e yakın ev yandı.

Bibl.: Cevdet Tarihi, II.

Hicrî 21 Ramazan 1227 (M. 1812) yangını — Gece saat alaturka dörde yakın dörtyol ağzı denilen yerde yahudi evinden çıktı. Ya-

hudilerin kamış bayramı idi, ateş sür'atle yayılarak sur içi ve dışı bütün Balatı sardı ve bütün gayretlere rağmen beş kol halinde yayıldı, bir kolu Eğri kapuya dayandıktan sonra söndü. Bir kolu Tekfürsarayına doğru gitti ve kale duvarında kaldı. Bir kolu Balat Hamamını ve sair mahalleleri yakarak Balat Kilisesine geldi, rahibler, Tulumbacıbaşı Ağa ile neferatına 15.000 kuruş vâdederek ateşin kiliseye sirayetine mâni oldular. Devrin hükümdarı İkinci Sultan Mahmud, o akşam iftarı kumbaracı kışlasında yapmıştı, ateşi haber alınca derhal Aynalıkavak Sarayı yanındaki Tersane Eminleri Bilek Konağına geldi, sahur yemeğini orada yiyerek yangın yerinde bulunan Kaymakam Paşaya, Kaptan Paşaya, Sekbanbaşı Ağaya, Bostancıbaşı Ağaya ve sair zabitana hasekiler gönderdi ve ateşin söndürülmesi için can ve başla çalışmasını emretti. Balatın namlı meyhânelerinden Çuhacıoğlu meyhânesinin sahibi on kadar tulumbayı içeri alarak kendi miçolarına ve işe yarar sair kimselere paralar dağıtarak ateşin bir kolunu meyhâne önünde durdurmağa muvaffak oldu. Bir kolu ertesi gün de ilerliyerek baştan başa Ayvansarayı yaktı. Bir kolu Ayvansaraydan sur dışına atladı, şiddetle esen bir lodos rüzgârı ile önüne geçilmez bir halde Eyyuba doğru ilerledi. Haliç dalgalıydı; yahudilerin itikadınca, kamış bayramlarında sandala binmek büyük günah sayılırdı, yalımları, lodos ile sahile doğru inen ateşin önünden kaçmakta olan Yahudilerin bir kısmı kendilerini denize atmağa başladılar, çoğu denizde boğuldu; bir kısmı da âyâl ve evlâdlarının ellerinden yapışıp karadan Eyyuba kaçtılar ve Halici dolaşarak karşıda Hasköye sığındılar. yağmacı makulesi tulumbacılar için, bu yangın, külhani tâbiri ile bir «kızılbayram» oldu; Bostancıbaşı Ağa bunların elinden yağma ve gazbedilen eşyanın bir kısmını istirdada muvaffak olarak «Sizin imdadınız lâzım değil» diye yangın hududunun dışına attırdı. Ateşin Eyyuba doğru ilerliyen kolu, Zâlpaşa İskelesinde ancak önlenebildi. Ateş onbeş buçuk saat devam etti.

Bibl: Câbî Said Vekayinâmesi.

Hicrî 3 şaban 1243 (M. 1828) yangını — Bir salı gecesi Abacıbaşı Çeşmesi civârından çıktı, 6 saat sürdü, vak'anüvis Lûtfi Efendinin lisanı ile «hıristiyan ve yahud hânelerinden bir çok büyût ve menâzil mahvü muzmahil oldu».

Hicrî 14 zilkaade 1282 (M. 1866) yangını — Ateş sur içinden çıktı, 500 kadar bina yandı.

Bibl.: O.N. Ergin, Mecellei Umuri Belediye.

1284 (M. 1867 - 1868?) yangını — Ateş sur dışından çıkdı, 118 binâ yandı.

Bibl.: O.N. Ergin, Mecellei Umuri Belediye.

R. 19 teşrinievvel 1293 (M. 1877) yangını — Mahkemealtı denilen yerden çıkdı, 121 binâ yandı.

Bibl.: O.N. Ergin, Mecellei Umuri Belediye.

R. 21 mayıs 1306 (M. 1809) yangını — kürkçü Çeşmesinde 25 binâ yandı.

Bibl.: O.N. Ergin, Mecellei Umûri Belediye.

R. 23 Temmuz 1306 (M. 1890) yangını — Ateş bir Pazartesi gecesi alaturka altı buçukta Balatta sur dışında Mehmet Efendinin keresteci dükkânından çıktı. Civar evler ve dükkânlar tamamen ahşap ve şiddetli bir poyraz esmekte olduğundan hemen büyüdü. 70 ev 35 dükkân 1 cami yandı. Yangın yerine merkez kumandanı Arif ve Jandarma kumandanı Cemal Paşalarla zaptiye nâzırı Nâzım Beyin gayretleriyle şiddetli rüzgâra rağmen ateşin daha büyük bir âfet haline girmesi önlendi. Yanan evlerin hemen hepsi yahudilere ait olup içinde ancak üç dört rum ve ermeni hanesi vardı.

R. 17 mart 1308 (M. 1892) yangını — Karabaş Mahallesinde 60 ev yandı.

Bibl.: O.N. Ergin, Mecellei Umûri Belediye.

R 29 haziran 1312 (M. 1896) yagını — Karabaş Mahallesinde Dibek denilen yerde 45 binâ yandı.

Bibl.: O.N. Ergin, Mecellei Umûri Belediye.

R. 11 temmuz 1327 (M. 1911) yangını — 334 ev yandı.

Bibl.: O.N. Ergin, Mecellei Umûri Belediye.

R. 13 aralık 1328 (M. 1912) yangını — 27 ev yandı.

Bibl.: O.N. Ergin, Mecellei Umûri Belediye.

BALAT YANGIN TULUMBASI SANDIĞI, BALAT TULUMBACILARI, BALATLILAR — Eski mahalle ve semt tulumbacılığı âleminde Balat Sandığı ikinci sınıf ta-

kımlardan sayılırdı (B.: Tulumbacılar); bu semti çok iyi tanıyanlardan merhum Osman Cemal Kaygılı bir makaalesinde: «Balat tulumbacılarının ekseriyetini yahudiler teşkil ederdi, tüysüzlüğünde köçeklik etmiş Fıstıkcı Nesim ile David Reis de, Sultan Hamid devrinin sonlarında Balat tulumbacılarının en meşhurları idi». diyor.

1946 da 88 yaşında bulunan Büyük Kapalı Çarşı esnâfından Deligâvur Anlidis hal tercümesi arasında onbeş yaşında bir çocuk iken bir Balat tulumbacısı ile aralarında geçen macerâyı şöyle nakletmiştir:

«Arabacı olan dayım Koço Kalfanın Ayvansaraydaki ahırında yatardım; dayım Ayvansarayın sayılı tulumbacılarındandı. Bir gece Ortaköyündeki bir yangına gittik; onbeş yaşında, en ateşli çağım, sandık taşımış değilim ama hevesim var, yalın ayak, keçe külâh takıma katıldım; Tophâneye geldik, yangın bastırılmış, döndük, dönmemizle berâber, sonra öğrendim ki Balatlılar imiş, peşimizdeki sandık tarafından basıldık, sille, yumruk, ustura, bıçak iki sandık efrâdı birbirine girişti, korkdum, yan sokaklardan birine daldım, semte doğru koşmağa başladım, Balatda bacaklarım durdu, bir kapunun eşiğine oturdum. Dayandığım kapu aralandı, tatlı bir kadın sesi: — Çocuk.. gel.. gel!.. dedi içeri girdim, bir şamdanın ışığında gecelik yatak kıyafeti ile körpe, güzel bir yahudi karısı gördüm.. Kadın nedir daha bilmiyorum, beni musluğa götürdü, elimi, yüzümü, ayaklarımı yıkadım.. kendime geldim.. kaşım, gözüm yerinde, elim ayağım düzgün, filiz gibi oğlanım.. toyum, acemiyim ama, yüzüm gözüm açılmaya istidâdım fazlaymış; bir odaya aldı, leblebiyi leb demeden çakdım, nazlanmadım. Fakat çok geçmedi, kapu vuruldu, aman kocam geldi diye beni zampara masallarında olduğu gibi musandıranın üstüne çıkardı ama, bizimkilerle dövüşen Balat tulumbacılarından olan kocası, iri yarı bir adamdı, kapıdan girince etrafına şöyle bir bakındı, beni eliyle koymuş gibi musandıra üstünde yakaladı. Kuşağında bıçağının sapını görüyorum, kıtır kıtır kesecek, kurt önünde kuzu gibi melûl melûl baka kaldım. — İn aşağı!.. dedi. İndim. — Ne işin var burada? dedi. Anlattım. Azıcık düşündü: — Şu kaltağı boşayacağım, sana ilişmeyeceğim, ama sen de nâmusumu kurtaracaksın, şimdi söyle bakayım, bağçeden incir çalmağa geldin değil mi?.. — Evet, dedim, incir, çalmağa gelmiştim..».

BALCI YOKUŞU — Eyyub Sokaklarındandır; 1934 Belediye Şehir Rehberinde tesbit edilmiş idârî taksimâta göre Düğmeciler, İslâmbey ve Cezerîkaasım Mahalleleri arasında bir sınır olarak uzanır; biri diğerinin devamı olan Kalenderhâne Caddesi ile Zalpaşa Caddesinin bağlandıkları nokta yukarıda Haydarbaba Caddesinin üstündeki meydanımsı açıklık arasında uzun bir yoldur; Kalenderhâne - Zalpaşa Caddeleri ile olan kavuşağından girildiğine göre evvelâ batı-güney istikametinde dümdüz gider, sonra 90 derecelik bir zaviye ile doğu - güneye döner, bu ikinci istikametinde, bir paravana gibi, sağa, sola, tekrar sağa üç defa kırılır (B.: Eyyub). Sağ kolunda Zekâidede, Ötlek ve Haydarçeşmesi, sol kolunda da bitimine yakın Maslak Yokuşu sokakları ile kavşakları vardır.

Kabataş döşeli, iki araba rahat geçecek genişliktedir sonra dikleşmeye ve dirseklerini yapmaya başlar, son dirsekden sonra az meyilli bir yol olarak bitim noktasına ulaşır.

Yokuşun altbaşında köşede Abdünnâfi Efendi Mescid - Zâviyesi vardır; minâresi yıkılmıştır; 1955 de zâviye mesken olarak kullanılmakta idi; Nâfi Efendinin torunları oturuyordu.

Çoğu ahşab, yarı kâgir, tuğla ve beton büyüklü küçüklü evlerin hepsinde mütevâzı gelirli aileler oturmakta idi.

Yokuşun üst kısımlarından Eyyubun, peyizaj ressamlarının üstünde dikkatle duracakları pek güzel bir panoraması görülür; solda selviyeşili fon içinde Eyyub Camii, iri nilüfer yapraklarına benzeyen Bahâriye Adaları, sonra Silâhtarağa, Karaağaç, Sütlüce, Halicin bitim suları, gerilerde tepeler.. ve bütün renk ve çizgilerin üzerinde ışık oyunları...

Yokuş dikleşmeye başlayınca biraz daralır; iki kenarında evlerin yerini kabataştan örülmüş duvarları ile bostanlar alır.

Haydarbaba Çeşmesi Sokağı ile olan kavşağı köşesinde lülesiz, kitâbesiz bir kuru çeşme vardır; çeşme, zemin katı kâgir ahşeb bir evin altındadır; bu binâ eski bir nakşibendi tekkesi olup şeyh Selâmi dergâhı adı

ile anılır. Az ileride de Şeyh Beşir Efendi Dergâhı görülür (Nisan 1952).

Hakkı Göktürk

BALÇIK İSKELESİ — Haliçde Defterdar İskelesinin Eyyub tarafında hemen yanı başında bir küçük kayık iskelesiydi. Doğma büyüme Eyyublu olub 1945 - 1946 arasında seksen yaşını aşmış bulunan Eyyub Câmiikebiri Başimamı Sâkib Efendi merhum İstanbul Ansiklopedisine naklettiği hâtıralar arasında: «Bu iskele yanında bir sıra çömlekçiler vardı» demişti. Fakat, İkinci Sultan Mahmudun ilk saltanat yıllarında tanzim edilmiş bir Bostancıbaşı Defterinde (B. : Bostancıbaşı Defteri) bu iskelenin iki sultan sahilsarayı arasında olduğunu görüyoruz; Defterdardan Eyyub İstikametine, metin şudur:

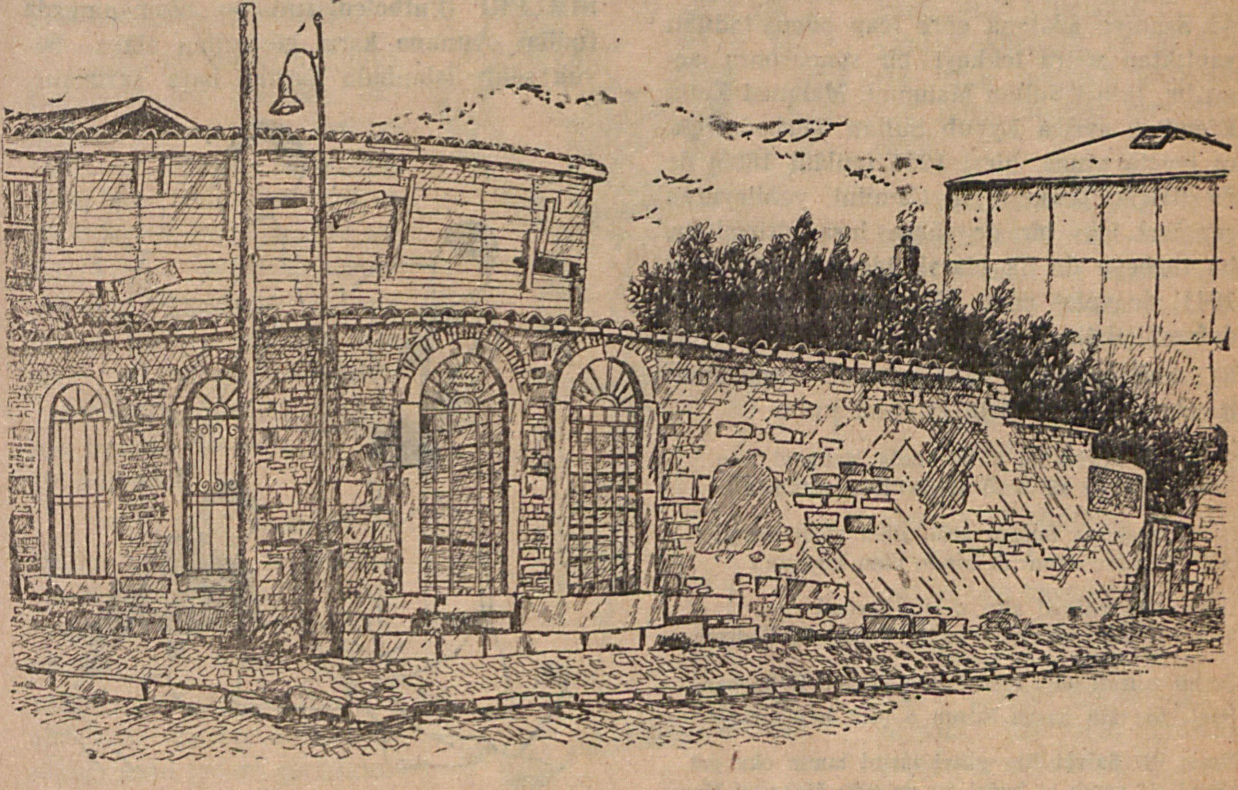
Defterdar İskelesi — Mustafa Hasekinin iki göz kayıkhânesi — Beyhan Sultan Sarayı — Balçık İskelesi — Esma Sultan Sarayı...

Bu iki Sultan Sahilsarayının yerinde büyük Feshâne Fabrikası kurulmuştur; bu arada Balçık İskelesinin de kaldırıldığı, yahut ki bir müddet fabrikanın hususî kayık iskelesi olarak kullanıldığı söylenebilir.

Bibl. : Bostancıbaşı Defteri; İmam Sâbık Efendi menkûlâtı.

BALÇIK TEKKESİ MESCİDİ — Haliçde Defterdardadır; Defterdar Caddesi ile Cezerîkaasım Akarçeşmesi kavuşağı köşesindedir. Hadikatül Cevâmiin kaydine göre hicrî 863 (Milâdî 1458 - 1459) da meçhul olan bânisi tarafından dârülhadis olmak üzere yaptırılmıştır; zaman ile harab olmuş, Hicrî 1000 (Milâdî 1591 - 1592) tarihlerinde Kanije müdafii meşhur Tiryâki Hasan Paşa tarafından mescid olarak ihya edilmiştir; imamlığı Şeyh Mahmud Sünbülî'ye verilmiş, bu zat da mescidi bir zaviye haline sokarak halvetiye usulünce sabah ve akşam evrâdü ezkâr ile meşgul olmuştur; Hicrî 1018 (Milâdî 1609 - 1610) da vefat eden bu şeyhin yerine yine Mahmud isminde bir şeyh postnişin olmuş, o da Hicrî 1128 (Milâdî 1618 - 1619) da vefat ederek zaviye - mescidin mahfili altına defnedilmiştir. Ayni yere Gazi Hasan Paşanın akrabasından da bir kaç kişi gömülmüştür.

İkinci Şeyh Mahmuddan sonra sırası ile halvetiyenin şemsiye kolundan oğlu Abdullah

Balçık Tekkesi Mescidi
(Resim : Turan Açıksöz)

Efendi (ölümü hicrî 1155 = milâdî 1742 - 1743 -), Abdullah Efendinin oğlu Abdülgani Efendi (ölümü hicrî 1201 = milâdî 1786 - 1787), Abdurrahman Efendi (ölümü hicrî 1225 = milâdî 1810) Kambur Salim Efendi (Ölümü Hicrî 1234 = Milâdî 1818 - 1819) Şeyh olmuşlardır.

Bu dört şeyh de vefatlarında zaviye içindeki mahfel altına gömülmüşlerdir. Abdülganî Efendinin zamanında Balçık Tekkesi en parlak devrini yaşamış (milâdî 1742 - 1787 arası) zengin, fakir halk ile dolub boşalmış, revnakli cemiyetler olmuştur. Kanbur Salim Efendi ise zaviyeyi zikir için yalnız salı günleri açmış, sair günler, 1810 dan 1819 za kadar Balçık Tekkesi kapalı kalmıştır. Kanbur Sâlim Efendinin ölümünde şeyhlik münhal kalmış, bu vazife yine ayni yıl içinde Şeyhülislâm Mekkizâde Mustafa Âsım Efendi tarafından Debbağlar Şeyhi denmekle meşhur Sadık Efendiye verilmiştir. Bu zât hastalanmış, tekke - mescid ile şeyhlik makamını hicrî 1242 (milâdî 1826 - 1827) de 2000 kuruşa Saadiye tarikatinden Şeyh Mehmed Emin efendiye satmıştır; ve ayni yıl içinde ölmüştür.

Mehmed Emin Efendi Balçık Tekkesinde Saadiye âdâbına göre icap eden tadilâtı yaptıktan sonra tekkeyi bir sene sonra açmıştır. İkinci Sultan Mahmud, Mehmed Emin Efendiye ayrıca Eyyub Sultan Türbedarlığını tevcih etmiş, hicrî 1251 (milâdî 1835) de de Balçık Tekkesi ve Câmiini yenileyerek şeyhleri için bir de türbe inşa ettirmiştir; bu türbeye de ilk olarak hicrî 1257 (milâdî 1841) de vefat eden Mehmed Emin Efendi defnedilmiştir.

Sultan Mahmud tamirinde kapusunun üzerine konulan tarih kitâbesi şudur:

Şehinşehi derviş hû kutbi Hudâ Mahmud Han
İtmekde lutfü sû besû sâhibdilânı şâdüman

Rub'i meskûna tamam âbâd idüb virdi nızâm
Adli ile hâsu avam devrinde oldu kâmuran

Dâim düâi ehlihâl alur o zılli lâyezâl
Yaptırdı oldu bî misal budur Hankaahı Sâdiyan

Şeyhü mürîdi halk iden Rabbi Kerimi Zülmenen
Bânii hayrâtü hasen kılsun o şâhı her zaman

Nazm itti Safvet Bey güzel târihi tamın oku gel
«Saad ile yapdı bî bedel bu dergâhı Mahmud Han»

(Sene H. 1251)

Balçık Tekkesi Mescidi ve tekkenin türbesi 1960 da pek harab bir halde idi.

Hakkı Göktürk

BALDIRAN SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Üsküdar Vapur İskelesi meydanı ile Şemsipaşa Caddesinden Balaban İskelesine doğru ayrılan isimsiz sokak arasında uzanan bir sokaktır; rehberdeki isimsiz sokağı da buraya ekliyerek, Üsküdar meydanından yüründüğüne göre sağa kıvrılıp Balaban İskelesine kavuşan bir sokak idi de diyebiliriz; 1959 imârında kaldırılıp güzergâhı meydana katılmıştır. Bu sokağın köşesinde bir yüzü iskele meydanına bakan büyükçe bir kahvehâne vardı, müşterileri arabacılar, şoförler, iskele kayıkçılariyle araba vapuru bekliyen bazı yolculardı. R.E. Koçunun muhterem dostu Üsküdarlı halk şâiri Vâsıf Hoca merhumla Üsküdardaki buluşma yerlerinden biri de bu kahvehâne idi. Rahmetli muzaffer Esen de istisnasız Reşad Ekremin refakatinde, bir müddet oturulduktan sonra Üsküdarın bir semtini dolaşmak üzere yola çıkılırdı.

BALDIR, BACAK, AYAK MASAJI RESİMLERİ (Futbolcuların) — Zamanımızda fudbol oyununa karşı gösterilen alâka, büyük şehir İstanbulu baştan başa sarmıştır,

Futbolcuların baldır, bacak, ayak resimleri (Gazetelerde intişar etmiş fotoğraflardan)

yalın ayaklı, yarım pabuçlu sokak pırpırılarından yüksek sosyeteye kadar kadın erkek her yaşta İstanbullular muhakkak bir klubün taraftarı olmuş, ve klûbler arasında şampiyonluk yolunda yapılan müsabakaların münakaşasını her türlü günlük işlerine tercih etmiştir; uğrunda tahsil, meslek, iş, mevki ve hattâ sıhhat ve hayat feda edenler olmuştur (B. Futbol).

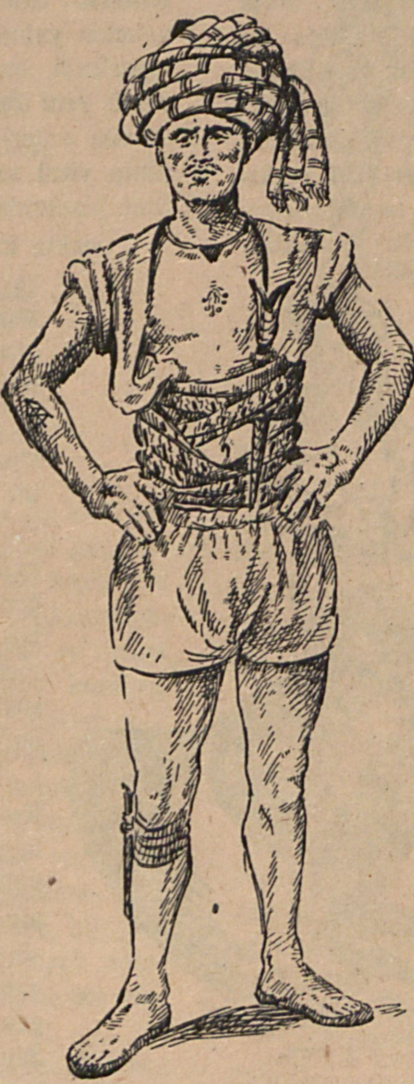
Kâğıd tahdidine tâbi olub azâmî altı sahife olarak intişara mecbur olan büyük ve ciddî günlük gazeteler, halkın aşırı alâkası karşısında beş sahifesini, içinde vatanımız da dahil siyasî, içtimaî, iktisadî, fikrî, sınaî, bedîî, askerî cihan haberlerine, baş makalesine, fıkralarına, tefrikalarına ve kendisini besleyen ilânlara tahsis etmiş, koca bir sahifesini de (altıncı sahife) Spor haberlerine bu haberler arasında da bilhassa Fudbola bırakmıştır; uzak veya yakın bir istikbalin ağır tenkidi önünde «gazete aslında beş sahifedir, altıncı sahife müstakil günlük Spor gazetesidir» diyebilmek için bu son sahifede «Milliyet Spor», «Vatan Spor», «Hürriyet Spor», «Cumhuriyet Spor» gibi isimler kullanılmıştır.

Koca bir milletin günlük hayatının her alanında hizmetleri ve hatıraları Türkiye tarihine geçecek kimselerin ölüm haberleri tek ve nâdiren iki sütunluk başlıklarla ve ekseriya ölüm ilânları ile neşredilirken, biyografileri hakkında hiç bir şey yazılmaz iken spor sahifelerinde meşhur fudbocuların günlük hayatının hurda teferrüatı ile iştigal edilmiştir.

1957 - 1958 arasında İstanbul basınında fudbolcuların baldır, bacak, ayak masajı resimlerini yayınlama modası olmuştu; oyun sahalarında kaza geçiren fudbolcuların masörler ile çıkıkçı hekimlerin elinde nasıl tedavi gördükleri hakkında resimli tafsilât verilmişti: Yukarıya doğru sıyrılmış kilot paçaları, kadar üryan hüner sahibi adalî ve kıllı bacaklar, oğuşturan mütehassıs elleri altında baldırlar, koca bir çıplak ayak, koca bir topuk, koca bir taban...

Birkaç tanesini muhtelif gazetelerden kesip arşivimizde sakladığımız ve iki danesinin kabataslak kroki kopyası bu yazının yanında görülen bu resimler üç sütun üzerine (umumiyetle 11×14 santim eb'adında) neşredilmiştir.

Bir gün gelecektir ki meselâ İstanbul tarihine çok hizmet etmiş Efdaluddin Tekiner gibi bir Türk bilgininin ölümünün İstanbul basınındaki yankısını arayan bir müdekkik, basit bir ölüm ilânından başka bir şey bulamaz iken «Meşin yuvarlağı» sihirkâr bir hâkimiyetle koşturan ve «demir gibi şütler» çeken bu yalın ayaklardan, tabanlardan, baldır ve bacaklardan bir çiftini görerek altında: «... sol ayak baldırındaki hafif ârızanın giderilmesine çalışılırken..», «Sağ ayak bileğindeki ârıza ihtimamla tedavi görüyor..», Sol iç... sahaya çıkmadan masajını yaptırıyor...», «Klubünün mukadderatını tayin edecek ayakta ârızadan eser kalmamıştır» gibi yazılar okuyacak, ve bir devrin irfan seviyesi hakkında çok rahat hüküm verecektir (1958).

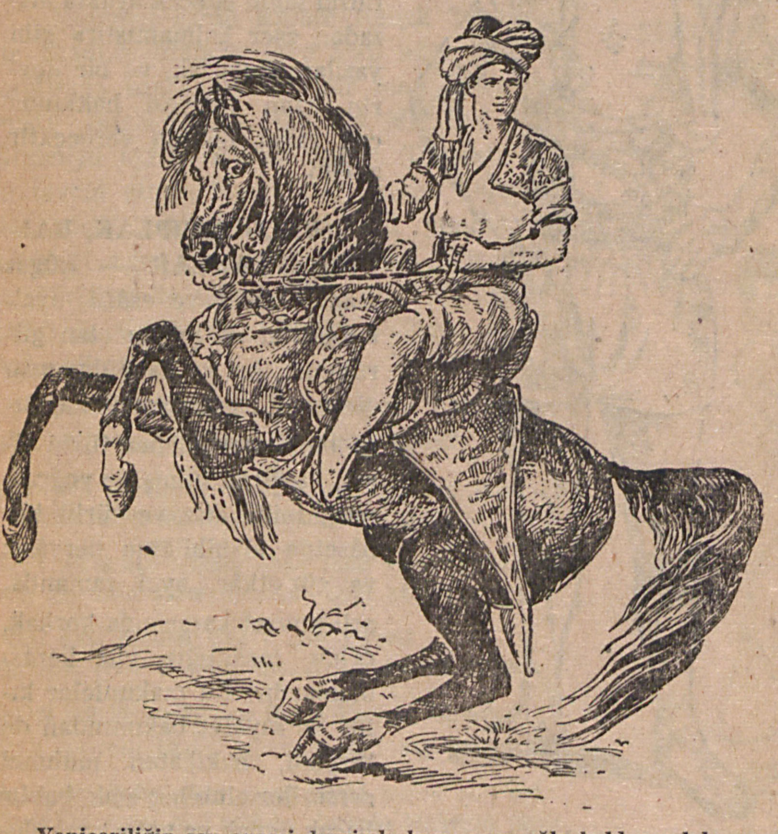

Ondokuzuncu asır baldırıçıplağı
(Resim : Sabiha Bozcalı)

BALDIRIÇIPLAK, BALDIRIÇIPLAKLAR — Lûgat mânası eclâf ve esâfil, ayak takımının da posası olan gürûhdur. Ar ve hayâ duygusu olmayan, ırz ve namus kaygusu bulunmayan, her türlü fisik, fücûr ve fuhuş ile yoğrulmuş, mütecâviz ve türlü habâsetde alabildiğine pervâsız ve cür'etkâr, ayni zamanda, asîl kuvvet karşısında korkak, cebîn, insanlığın yüz karası olanlardır. Bu makuuleler kılık ve kıyafet bakımından da hırpanî, hakikaten mühmel serseriler olub baş açık, baldır bacak çıplak ve yalın ayak dolaşırlar.

Bilhassa çıplak ayakla dolaşmağa, baldırı çıplak ruhunun en mühim tezahürüdür; ayağına bir kap geçirmek zaruretinde kalsa dahi topuk nümayişinden vaz geçemez, ayakkabının ökçesini basar, topuk gösterir. Bunun en canlı misâli İstanbulun eski meşhur tulumbacıların ayaklarındaki kundura ve yemenilerin ökçesini basıp dolaşmış olmalarıdır. Kişi oğlu, hattâ kibar gençler arasında hünkârları pek çok olduğu halde İstanbulu hakkiyle temsil eden orta tabaka halk nazarında tulumbacılık hiçbir zaman makbul olmamış, tulumbacıların büyük ekseriyeti, en büyük şöhretlerini daima ayak takımı yetiştirmiştir. Tulumba sandığı kolu altına girip yagına koşan tulumbacı da baldırı çıplak tipini en kuvvetli çizgileriyle yaşatmıştır (B. : Tulumbacılar).

İstanbulda, Yeniçeriliğin azgınlık devri olan Üçüncü Selim, Dördüncü Mustafa ve İkinci Mahmud zamanlarında itlik ve itlikden kinâye baldırı çıplaklık da büyük şehir gençleri arasında rağbet görmüş bir âfet olmuştu.. Nice zengin çocukları, beyzâdeler kılık ve kıyafetlerini bu hayta güruhuna benzetmişlerdi ki o zamanlar İstanbul baldırı çıplakları

Yeniçeriliğin son anarşi devrinde bey - paşa oğlu baldırıçıplak
(Resim : Sabiha Bozcalı)

«Cezâyer Kesimi» denilen bir kıyafetle dolaşırlardı:

Ten üstünde bir gömlek, kolları koltuk altlarına kadar sıvanmış, düğmeler kasden kopuk, göğüs, bağır açık, «Sîne perçemi» denilen göğüs kılları ile meme başları görünür, hattâ bazı azılı zıpırlar göğüs kıllarını ustura ile alıp tam bağrında bir tutam kıl bırakır, bu kılların her birine hurda elvan boncuk, bulabilirse hurda inci, bir danesine de bir mâvi boncuk geçirip düğümlerdi, bunun adına da «Sîne Parçemi» derlerdi.

Belde bir buçuk arşın şal kuşak, bir ucu yere sarkmış, ucu ardında sünürdü.

Paçaları diz kapaklarının bir karış üstünde kalan gaayet kısa «Diz cağşırı» giyerlerdi. Botları, baldırları yaz ve kış çıplak, ayakları da muhakkak yalındı. Bir kısmı, bilhassa baldırı çıplaklığa özenen kişizâde gençler yalın ayaklarına «Galata Yemenisi» giyerlerdi. bu yemeniler kısa arkalı ve kısa yüzlü, yeni topuğun üst kısmı ile ayak parmaklarının enleri, üst kısımları görünür, yemeninin yüzü sadece parmak uçları, tırnak bitimi hizasından tutardı.

Ocakta kayıtlı olsun olmasın hepsi yeniçerilik dâvası güttüğünden, bir yeniçeri ortasının = taburunun nişanını (alâmeti fârikasını) kollarına dövme ile nakşettirirler idi.

Başlarına da bir ucu omuzlarına sarkan bir, birbuçuk arşınlık bir şâl sararlardı.

O devirlerde bu uçarı baldırı çıplak kıyafetine özenen fukarâ çocukları bir Galata Yemenisi, bir baş veya bel şâlı tedarik edebilmek için her şeyi göze alırlar, hırsızlık yaparlar, hattâ iffetlerini feda ederlerdi.

Son Yeniçerilerden Çardak Kolluğu çorbacısı ve halk şâiri Galatalı Hüseyin Ağanın «Şehrengiz» yollu kaleme aldığı Destan Mecmuası baldırı çıplak hava ve hevesine kapılmış ve altun adını bakır yapmış bu uygunsuz kara bahtlı gençlerin isimleri ve tasvirleri ile doludur. Aşağıdaki manzumeler, bazan yarısından fazlasını son derece açık yazılmış olan bu destan-

ların edebli; yerlerinden seçilmiştir:

Horhorlu güzeller şâhıdır elhak
Cezâyer Kesimli baldırı çıplak

★

Zincirkıran İskenderdir vurgunu
Tulumbacıların o dur kuzgunu
Dinlemez hatır gönül hem kanunu
Baldır çıplak, ayak çıplak şehbazdır

★

Biri Mollazâde «Karakiraz» dır
Ayağın öpmeğe bin altın azdır
Baldırı çıplakdır cümle refiki
Başında esen bir deli poyrazdır.

★

Meh cebîne ipek kâkülün saçmış
Yalın ayak gezer sînesin açmış
Başda turfa külâh belde yatağan
O beyin hânei pederden kaçmış

★

Kâkül zülüfünü hoş kesmiş berber
Gül gül olmuş yanağında gamzeler
Ayak yalın bâzûsunda nişanı
Elli dokuzdan o civelek nefer

★

Ne eksik yazmışım ne de ziyâde
İşte iskelede yağlı piyâde
Kayıkcı zeyninde gördüğüm şehbaz
Ayan oğlu nâmı İpekcizâde

★

Adı Elif Beydir Kölemen soyu
Fildişi selvidir beyimin boyu
Baldır çıplak yalın ayak bıçkındır
Şehlevendim içmiş İstanbul suyu

★

Buyur efendim ey Mısrî şehzâdem
Tozu toprağıyle öpeyim kadem
Şu Çardak Kolluğu bir altun kafes
Kanaryası sen ol ey nûri didem.

Yukarıda en doğru çizgileri ile tarif ettiğimiz baldırı çıplaklığın İstanbul gençleri arasında makbul olup bütün ahlâk, namus ve iffet bağlarının koparılması, delikanlıların bud, baldır, bacak, ayak, bazu, sîne ve meme teşhiri, aydın olarak meydandadır ki korkunç bir ekzistansiyalizm ceryanıdır; öylesine ki arkasını, bir haşarat yatağı haline gelmiş olan Yeniçeri Ocağına dayanmış bu ceryan evvelâ Alemdar Mustafa Paşa ve sonra İkinci Sultan Mahmud tarafından kanlı şiddet tedbirleri ile önlenilmiştir; ve taşmış, köpürmüş baldırı çıplaklık kendi yatağına çekilmiş, her yerde her zaman görülen, bulunan ayak takımının posası eclâf ve esâfil güruhundan ibarettir.

Ondokuzuncu asır başında İstanbul gençlerini batağa sürükleyen serseri kılığı altındaki sapıklığa karşı, Alemdar Mustafa Paşanın yanında şiddet yerine terbiye silâhını kullanmış bir de baba - mürebbi görürüz. Alemdar Paşa ile beraber İstanbula gelen Rumeli âyanlarının en namlılarından Serezli İsmail Beyin iki yetişkin oğlu vardı. Bu delikanlılar da İstanbul gençlerinin baldırı çıplak kıyafetlerine özenmişler, bir terziye birer kat Cezâyer Kesimi esvap sipariş etmişlerdi. bunu haber alan şerefli, haysiyetli ve vekarlı baba evvelâ terziye haber yollıyarak oğullarının ısmarladığı esvapları söz verdiği günde teslim etmemesini tehdit ile tenbih etmiş, sonra kâhyasına çarşıdan kırk elli takım Cezayer kesimi esvap aldırtıp en süflî hizmetleri gören uşaklarına, şamar oğlanlarına giydirtmişti. Onları bu kılıkta gören delikanlılar da kapıldıkları hevesten vaz geçmişlerdi.

Tarih kaynaklarımızdan başka edebî metinlerde de İstanbul baldırı çıplaklarından bir kaç isme rastlanmıştır. Evvelâ yukarıda

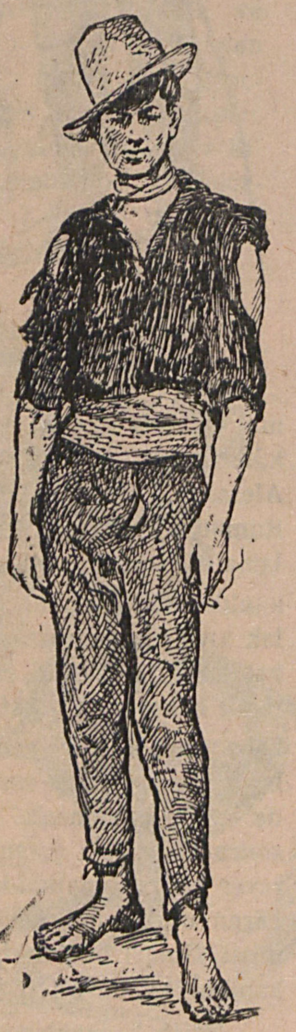
Zamanımızın baldırıçıplak tiplerinden
(Resim : Sabiha Bozcalı)

zikrettiğimiz mecmuasında «Dâsitânı serencâm» adındaki otuz altı kıt'alık destanda kendi hal terümesini yazan ve başından geçenleri pervasızca nakleden Çardak Kolluğu Çorbacısı Galatalı Hüseyin Ağanın bir kahvecinin oğlu olub onbeş yaşında iken, kendi tâbiri ile «Hamlacı iti Kurdoğlu Câfer» adında, elinde tek telli sazla sokaklarda yalın taban döğen bir serseriye ayak uydurduğunu, baldırı çıplak yolu ile Yeniçeri Ocağına girdiğini görüyoruz.

Onsekizinci asır muharrirlerinden Mirzazâde Mehmed Sâlim Efendi kendi adına nisbetle anılan şuerâ tezkiresinde şâir Fasih Ahmed Dedenin hal tercümesinde Galata baldırı çıplaklarından Pırpırı Mustafa ve Bekrî Hasan adında iki uygunsuz serseriden bahsediyor, bunlardan Bekrî Hasanın aslında irfan ehli zümresinden iken her nedense baldırı çıplaklık yoluna düştüğünü söylüyor ve her ikisi için «baldırı çıplak levendi şekaavet mûtad» işleri güçleri şakavet olan levendler diyor (B.: Ahmed Dede, Fasih).

Onyedinci asır ortalarında bir baldırı çıplağın Galata ile Boğaz içi köylerini dehşete verdiğini biliyoruz (B.: İbrahim, Kanlı).

Onaltıncı asır muharrirlerinden Kastamonili Lâtifî de bir hâtırasını yine kendi adına nisbetle anılan şuerâ tezkiresinde Sinoplu Şükrünün haltercemesi içinde bir vesile bulup nakilediyor ve Onaltıncı asrın namlı baldırı çıplaklarından Tızmantırıl adında bir serseriden bahsediyor; «vücud yapısı ile Kafdağında kopmuş dev'e, kılık kıyafetçe hilekâr iblis benzerdi, çehresi iğrenc, manzarası kötü, cinkayası onun yanında âdem idi» diyor ve şu beyti yazıyor.

Zamanımızın egzistansiyalist baldırı çıplak tipi (Resim: Sabiha Bozcalı)

Yüzün gören istemez asmağa güvâhı
Ursan kazığa kimse demez neydi günâhı

«Yüzünü gören ahmak için şâhide lüzum görmez, kazığa vursan kimse günahı neydi diye sormaz» (B.: Lâtifî, Kastamonili).

Aşağıdaki beyitin kimin olduğunu tesbit edemedik:

Servi olsa kaddi yâre muâdil aceb olmaz
Kim baldırıçaplaklarda hayâ ü edeb olmaz.

«O yarın endamı ile boy ölçüşen servi ağacına şaşmayınız, baldırı çıplaklarda edeb ve hayâ yoktur».

Enderunlu Vâsıf İstanbullu bir mahalle ağzından sürtük kızına yazdığı nasihatnâmede:

Baban vireydi seni bulaykim mevâliye
Sâyende bizde taşınırız bâri yâliye
Baldırı çıplak alup oturtturma hâliye
Ne pırpırıya eyle meyil ne paşâliye
Olma sokak süpürgesi kadın kadıncık ol!..

diyor.

Müverrih ve âlim Şânîzâde Atâullah Efendi ise baldırı çıplakları İstanbulun ırz ehli halkının karşısında bir düşman gibi göyor.

Dil bakımından ikinci Abdülhamid devrinde yazılmışa benzer, fakat bir kıt'asında baldırı çıplakların kellesi vurulacak derecede şiddetle takip edildiğinden bahsettiğine göre İkinci Sultan Mahmud devrinde yaşamış gibi görünen Mukbil adında bir şâirin de baldırı çıplaklık yoluna sapmış Hasköylü Sorguçcu Nûman adında güzel bir gence nasihat yollu yazdığı bir manzume vardır:

Nerden gördüm seni aman güzelim
Bıçkınlıkda benim yaman güzelim
Yok mu sende hiç din iman güzelim
Bundan sonra hâlim duman güzelim

Seni kim se baldırıçıplak yapan
Def eyle yüz verme ey şâhi hûban
Gezme artık yalın ayak daltaban
Soldurmadan kahbe zaman güzelim

Alnına dökersin âşifte kâkül
Sînei uryanda iki gonce gül
Ben kan ağlayım da sen karşımda gül
Şâhikai zulme tırman güzelim

Yıl olmuş lâneden sen kaçalıya
Dinle de sözümü konma çalıya
Uyma şalvar sallar bol paçalıya
Yeter savurduğun harman güzelim

Gezerek sen baldırıçıplak ile
Takdım belâ püskülün bile bile
Uğrunda düşürdüm kendimi dile
Gel bu yoldan ol peşiman güzelim

Ne dir o turfa şal o keçe külâh
Şeytan kemendinden kurtarsın Allah
Kıyar şâhin başa görse pâdişah
Mülkü hüsn üzre Süleyman güzelim

Yeter artık gezme rezilü bedmest
Emsal akran arasında kalmn pest
Tövbe idüp hamama git al abdest
Hasköylü Sorguçcu Nûman güzelim

Âşıkı sâdıkın kölen bu Mukbil
Tutam elimden de olayım delil
Sen cemal sâhibi, rabbimiz Cemîl
Af ider kulunu Rahman güzelim

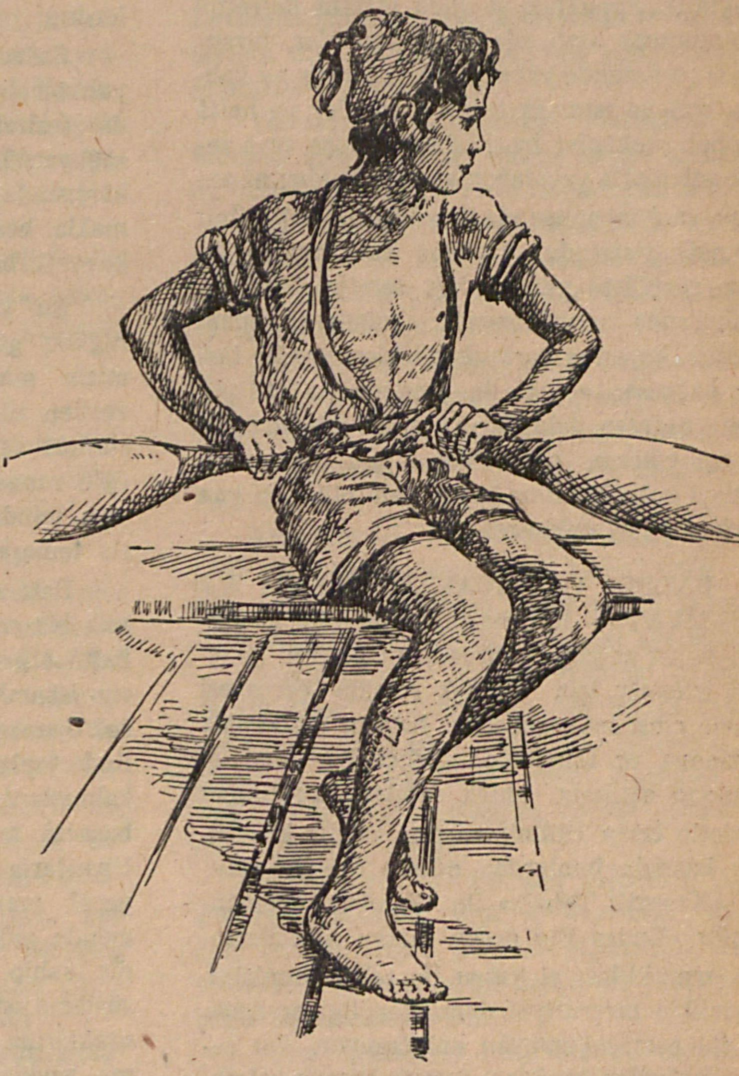
Bu manzumede Enderunlu Vâsıfın tesiri sezilmekedir, büyük ayrılık Mukbil'in ciddiyetidir.

Bir hakikattir ki her büyük şehir gibi İstanbulun günlük hayatında baldırıçıplak güruhu her zaman, kendi devrinin icaplarına uymuş kılık ve kıyafetler içinde daima bulunacaktır (B.: Baldır nişanı; Pırpırı; Bıçkın; kopuk; Kabadayı; Külhanbeyi).

Garip garip kılık ve kıyafetle, bazan hâneberduşlara takliden yalın ayak, yırtık ve pis mintanlar ve pek acaip pantalonlarla dolaşan ve bu hali bir mârifet zanneden zamânımızın egzistansiyalist gençleri hiç tereddütsüz birer baldırı çıplak taslakçısıdırlar; ve yine hiç tereddüdsüz, lâyık olmadıkları varlık içinde şımararak gaflet uykusuna dalmış anaların babaların kurbanlarıdır. Meşhur Fransız filim artisti ve pervasız soyunmada dünya rekoru kırmış Brigit Bardot'yu taklide yeltenen bazı kızlarımız da vücudlarının belden aşağı inhimalarına intibak etmiş paçaları dizkapaklarına daracık pantalonlarla baldırı ve ayakları çıplak, çıplak ayaklarında acaip pabuç - terliklerle sokaklarda dolaşmaktadırlar ki has damgası ile birer kız «baldırıçıplak» dırlar.

Baldırıçıplak, argo tâbiri ile, «tüyünü düzdüğü zaman», meselâ esrar ve heroin satıcılığı, karaborsacılık, kaçakçılık gibi gayri meşru kirli yollarla bir servete kavuştuğu zaman «Türedi» olur, kılık ve kıyafetini değiştirdiği halde ruhu baldırıçıplak kalır ki şarkın büyük mütefekkirlerinden ve Abbasî halifelerinden El Me'mun onlar için: «Cemiyette en tehlikeli unsurlar olurlar, servet kudretini cemiyet nizamının ıztırab içinde kıvranmasında kullanırlar» diyor.

Baldırıçıplak iffet ve nâmus cevherlerini çıplak ayağının altına aldığı, tüyünü düzdükten sonra ayni ruh hâleti ile para kıymetini düşürür, bini bire indirir, beş bin ye-

Baldır nişanlı yeniçeri taslakcısı genç kayıkcı
(Resim : Sabiha Bozcalı)

rine «beş», elli bin yerine «elli» dir; meselâ doksan bin liraya alınmış mükellef hususî otomobili üzerinde konuşurken «doksona aldım!..»

Diyen adamın türediliğinde şüphe etmemelidir.

BALDIR NİŞANI — Yeniçerilik zamanındaki baldırı çıplak gürûhu bu asker ocağından olmakla övünmek ve etrafını bu münasebetle sindirmek için baldırlarına dövme ile mensup oldukları Yeniçeri Ortasının = taburunun «nişan» denilen alâmeti farikasını yaptırtırlardı. Dövme ile resmedilen bu nişanlar istisnasız her Yeniçeride bulunurdu; fakat tavır ve hareketi, ahlâkı mazbut olanlar nişanları bâzû, kol ve göğüsü üzerine resmettirirler idi, baldır nişanı yaptıranlar ise zıpırlıkda, serserilikde en ileri gidenlerdi. Haytalık, kopukluk yolunda etrafın nefretini uyandıracak aşırı edebsizlik yapanlar, hırsızlık suçu üstünde yakalananlar, cebren ve kahren ırza ve namusa tecavüz edenler ve hattâ şüpheli mekânlar basıldığında fâhişe veya sapık oğlanlarla yakalananlar eğer baldırı nişanlı ise ya Ağakapusunda (B.: Ağakapusu), yahut Rumeli Hisarında, Tersâne Zındanında, lüzum görülürse yakalandığı semtin Yeniçeri kolluğunda muhâkemesiz boğularak idam olunur, boynuna ve ayak bileklerine ağır taşlar bağlanan cesedi de gece denize atılırdı. Buna rağmen baldırlarına nişan dövdürenler daima çıkardı, ve baldır nişanı olanlardan kelleyi koltuğa almış hayta, şahî bilindiği için herkes yılar, çekinirdi.

BALDIR VE BACAK EDEBİYATI VE NEŞRİYAT — Ruh hastaları ile yeni girdikleri bulûğ çağının buhranlarını geçiren gençleri istismâr için bir aşk romanı çerçevesi içinde cinsî münasebetleri hayasız çıplaklıkla nakleden ve İstanbulda gizlice basılmış, el altından satılmış, ahlâk zabıtası tarafından şiddetle takip edilmiş eserler vardır ki asrımız başında bunlardan dillere destan olanlar «Kaymak Tabağı» ile «Zambak», romanlarıdır. Ender Ele geçen matbu nüshalarından meraklıları el yazısı ile teksir etmişler, böylelikle meşrutiyet devri gençliği arasında bu iki eseri okumayan kalmamıştır. Bu çeşid eserlerden bir kısmı da ruh hastası kalemlerden, iktibas edilmiş duygu ve arzuların boşaltılması eseri olarak çıkmıştır. Bu arada hakikî veya muhayyel bir takım otobiyografiler de yazılmıştır ki her zaman her yerde olduğu gibi bizde de basılması yasak vesikalar arasında kalacaklardır, eğer bir umumî kütübhaneye intikal edebilirlerse ancak ruh hekimlerine gösterilebilecekler dir. Bu konuda bizde matbaanın henüz tesis edilmediği devirlerden itibaren yazılagelmiş «Bahnâme» leri de hatırlamak lâzımdır (B.: Bahnâme).

Bizim Ansiklopedimizin bu maddesinde tesbit etmek istediğimiz edebiyat ve neşriyat, yukarıda bahsettiğimiz eserlerden daha masum yazı ve resim yayınlarıdır. Yine ruh hastaları ile blûğ çağı buhranındaki gençleri istismar için gösterilmiş çirkin basın faaliyetidir; ahlâk zabıtası ile Müddei Umumînin yapacağı takibata karşı maskelenmiş bir takım mecmualar, kitabçıklardır. Mecmualar arasında «Piliç» ve «Bıldırcın» ilk hâtıra gelenlerdir.

Sadece en mahrem noktalar küçücük siyah bir bandaj ile kapatılmış çırılçıplak kadın resimlerinin bir mecmuaya aşırı rağbet sağlıyacağı düşünülerek yapılan bu neşriyat karşısında Türk ahlâk zabıtası kayıtsız kalmamakla beraber cemiyetimiz an'aneleri daha kuvvetli baskı olmuştur.

Bu yayınları idare edenler umdukları rağbeti görememişlerdir. Günlük gazetelerimizin magazin sahifelerinde büyük kıt'ada verilen nîm üryan, mayolu kadın artist resimleri ve güzellik kraliçeleri resimleri de, öyle zannediyoruz ki bir gazetenin bin nüshası içinden ancak birinde yosmaları alâka ile temaşa eden gözler bulunabilmiştir.

Batı Avrupada ve Amerikada pek büyük bir rağbet sağlamış olan «Pin - Up» lar, hattâ elli iki tane açık saçık güzel güzel kızın iskambil kâğıdlarının arkalarını süsleyerek oyuncuların elinde gül koncası destesi halinde toplandığı halde bizde idhal malı olarak kalmışlardır. Onları çizecek ressamlarımız ve basacak matbaalarımız vardır; fakat «Pin - Up» larla yatak odasının duvarlarını süsleyecek masum zevke sahib bekâr delikanlı evinde müstakil yatak odasına sahip değildir, sahip olanları da odasını dilediği gibi süsleme istiklâline sahib değildir. Sair bekâr uşaklarına gelince, onlar da duvara resim asma zevkinden mahrumdurlar. Çoğunun da cünbüşleri başka vadilerdedir.

BALIK — Halkın günlük yiyeceğinde tuttuğu önemli yer, İstanbul sularının bolluk, çeşit ve nefaset bakımından Harikulâde verimi, avcılarının ve esnafının hayat, kıyafet, ülfet ve sohbet bakımından tipik ve karakteristik hususiyetleri ve nihayet İstanbulun Balıkhanesi ve Balıkpazarları ile balık, bu şehir kütüğünde vaktiyle tesbiti gereken büyük bir maddedir.

Uzun zaman İstanbul Balıkhane Müdürlüğünde bulunmuş ve Millî Kütübhanemize «Balık ve Balıkçılık» adı altında ölmez bir eser bırakmış olan Karakin Bey Deveciyan kaydine göre İstanbul Balıkhânesine seksen çeşide yakın balık gelir. Bunların içinde mevsimine göre daima görülenler şunlardır:

Levrek, kefal, barbunya, tekir, kılıç, orkinos, palamut, torik, gümüş, istavrid, izmarit, uskumru, kolyos, ateş balığı (Sardalya), lüfer, kalkan, çivisiz kalkan, pisi, dil, hamsi, gümüş, kırlangıç, öksüz, iskorpit, honi, karagöz, mercan, sarıağız, ıstrongilos, mezid, mersin, çina, çamuka, köpek balığı (asıl köpek, camgöz, hırhıriyas pamuk), vatos. Tatlı su balıklarından sazan, tatlı su kefalı, tatlu su levreği, yılan balığı, yayın, turna.

Ara sıra görülen balıklar şunlardır:

Dülger balığı, çaça, mazak, lipsos, kokla, gelincik, sinarid, minakop, eşkine, zargana, kopes.

Nâdir görülen balıklar:

Akbalık, tessi, berber balığı, sarıgöz, ispari, üzgün, mandagöz mercan, berlâm, kayış, magri, pervâne (Ay balığı).

Pek nadir görülen balıklar:

Malta palamudu, iskorpit hanisi, gün balığı, ördek balığı, kâğıd balığı, ıskarmoz balığı, melanorya, çitari, çutra, uçan balık.

Her ikisi de rahmeti rahmana kavuşmuştur, Ekrem Reşad Beyle (R.E. Koçu'nun babası) Osman Ferid Sağlam'ın kalem arkadaşlığı ile neşrettikleri «Nevsâli Osmanî» de, İstanbulda yılın oniki ayında yenilecek balıklar ve mukaşşerât şöyle tesbit edilmiştir:

İkincikânun — Barbunya ve lüfer pek zayıftır, tavası yapılır, fırına verilir. Bu ayda kırlangıç ve öksüz balığından maadası çirozlaşır. İstakoz, tarak ve istiridye iyidir.

Şubat — Balıkların ekserisi yumurtalıdır; yenecek halde değildir. Levrek ve kefal, yumurtası olmakla beraber yağlıdır. Gelinciğin ve mazidin güzel tavası olur. İstakos yumurtalı ve tarak pek lezzetlidir.

Mart — Tercihan yenilecek balıklar kefal, levrek, gelincik, barbunya, tekir, karagöz, iskorpit ve mercandır. istiridye lezzetlidir.

Nisan — Haşlama balıkların hepsi âlâdır. İstakoz ve Çağanozun tam yenilecek zamanıdır. Kalkan, bilhassa karagöz kalkanı enfestir. Boğaziçi balıkçıları, Karadenizde yerli kalkan avlarlar, pek lezzetlidir. İstiridye zayıflamağa başladığından tavsiye edilmez.

— Mayıs kalkanın, pisinin ve kaya balıklarının en âlâ zamanıdır. Padorya, İstakos âlâdır. Barbunya ve tekir balıkları yağsız ve lezzetsizdir.

Haziran — Barbunyanın ıskara mevsimidir, tekir yağlıdır, körpe Mersin balığının pek nefîs haşlaması olur. Kırlangıç iyidir. Levrekin bilhassa kuyruk tarafının tavası pek lezzetli olur. İstakos ve emsali yumurtalıdır, salataları pek güzel olur.

Temmuz — Ateş balığı (Sardalya) nın bilhassa asma yaprağı içinde ıskara zamanıdır. Barbunya, tekir, lüfer, ispari ıskara olur.

Ağustos — Barbunya ile tekirin en âlâ ıskara zamanıdır. Lüfer, tufana ve haşlamalık balıklar bu ayda pek lezzetlidir. İstakoz, midye, çağanoz da güzeldir.

Eylûl — Barbunya, tekir, kofana lüfer, ispari, izmarit, kılıç, kefal bu ayda pek lezzetlidir. Bunlardan lüferin en iyi zamanıdır, kılıcı da bilhassa defne yaprağı ile şiş yapmalıdır.

Teşrinievvel — Barbunya ve tekirin en yağlı ve lezzetli zamanıdır. Lüfer yağlı ve pek lezzetli olduğundan yalnız ıskara yapmalıdır. Kılıcın ve kefalın en olgun zamanıdır.

Teşrinisani — Teşrinievveldeki balıklar devam eder. Barbunyanın hâlâ ıskara zamanıdır. İstakozlar çok dolgundur. İstiridye ve midye de pek lezzetlidir. Fakat Marmara ve Boğaz mahsulleri olduğuna dikkat etmelidir (B.: İstiridya, midya).

Kânunuevvel — Balıklar yağsızdır, çoğu yenmez. Uskumru yağlı ve lezzetlidir; fakat ayın sonuna doğru tavasını yapmalıdır. İstiridye ve istakozun en âlâ zamanıdır (bütün bu balık isimlerine bakınız).

Balık deyimlerle, teşbihlerle, darbımeseller ile günlük sohbet dilimize, İstanbulun külhâniler, hâneberduşlar argosuna girmiş

kelimelerdendir. Cemiyet hayatında her türlü kötülük, yolsuzluk, bozuklukta daima küçüklerin büyükleri örnek aldığını, evvelâ büyüklerin doğruluk yolundan çıkıp sonra küçüklerin onlara ayak uydurduğunu ifade etmek için:

Balık baştan kokar...

Denilir.

Bir işin meçhul bir istikbale kalması:

— Aliden paranı aldın mı?

— Balık kavağa çıktığında alırız...

Ne zaif, kuru, ne yağlı ve semiz; boyuna, bosuna, yaşına uygun vücud besisine «balık eti» denilir, bilhassa eski İstanbul hayatında oğullarına kız aramağa çıkan görücüler (B.: Görücü) beğendikleri kızları bu teşbih ile öğerlerdi.

— Dün Çiri'yi denizde gördüm, balık gibi olan...

— Ne yapsın garib, çöl çaput içinde, esvap yoksulu...

Hiç bir zaman halledilemiyecek bir iş, hiç bir zaman ele geçmiyecek servet için «denizde balık...» denilir:

— Ne oldu senin Mısırdaki mirâs işi?

— Denizde balık..

Küçük sermayenin büyük sermaye karşısında zebunluğu, «büyük balık küçük balığı yutar...»:

— Senin fabrika 100.000 lira ile dönecek iş değil, gelişmesi için en aşağı bir milyon koyacak ortak bulmalısın...

— Biliyorum. onu verecek adam da hazırdır, ama ben kendi yağımla kavrulacağım.. Büyük balık küçük balığı yutar dostum...

Karışıklıktan istifade ederek yahut tezvir ile menfaat, mevki sağlama «bulanık suda balık avlamak»:

— Şu herif geldi, bizim dairenin tadı tuzu kalmadı...

— Nereye gitse öyledir kerata, bulanık suda balık avlar...

Alın teri, el emeği ve göz nuru ile kazanılmış, hak edilmiş bir paranın çalınması, gasbı, iş sahibi tarafından ahlâksız eseri ödenmemesi, yahut çok noksan olarak ödenmesi karşısında beddüa yerinde:

— Param balık kılğıdır, boğazda kalır!.. derler.

BALIK AĞLARI — Karakin Bey Deveciyan ki büyük bir otoritedir, aşağıdaki satırları bu muhterem müellifin «Balık ve Balıkçılık» adındaki mühalled eserinden naklediyoruz:

Balık avı âletlerinin en ehemmiyetlisi ağlardır. Balık ağları pamuk, keten ve ipek ipliklerden örülür ise de keten ve ipekden yapılmış ağalar keyf için balıkçılık yapan meraklılar tarafından kullanılır. Rızık yolu, meslek olarak balıkcılık yapanlar, gerek denizde gerek tatlı suda — Kılıç ağı müstesnâ — hep pamuk ipliğinden örülmüş ağ kullanılır.

Ağ yapmak için kullanılan pamuk ipliklerini hazırlayacak fabrikalarımız bulunmamasından dolayı ağ ipliği kâmilen yabancı memleketlerden getirilir. Ecnebi memleketlerden hazır balık ağı da gelir ise de makina ile örülmüş o balık ağlarının düğümleri kayıp gözlerinin intizamı çabuk bozulmaktadır. Bundan dolayı balıkçılarca makbul değildir. Bizim balıkcıların kullandığı bütün ağlar köylerde ve ekseriya balıkçı kadınları, kızları tarafından örülür.

Balık ağları gözlerinin genişliğini tâyin için balıkcılar arasında «parmak» ölçüsü ve kâh milimetre kullanılmakta ise de ağ gözlerinin büyüklüğü hakkında bir takım tâbirâtı mahsusa vardır; kare şeklinde olan gözlerin bir dıl'ı milimetre ile gösterilerek ağ isimleri şunlardır:

Bir dıl'ı	7	milimetre	«Hamsi gözü», en dar gözlü ağ
»	10	»	«Kilindar gözü», «Sardalya gözü»
»	13	»	«Torba gözü»
»	15	»	«Vnatka», «Mazgala» ve «İstavrid gözü»
»	19	»	«Uskumru gözü»
»	25	»	«Makaslık gözü», «Kırkgöz»
»	38	»	«Palamut gözü»
»	44	»	«Kılıc gözü»

Bizim balıkcılar tarafından kullanılan ağlar beş nevidir, her nevin de çeşidleri vardır.

Birincisi: Voli ve Sürtme ağları:

Bu nev'e giren ağlar evvelâ ığrıb'lardır, onlar da üç nevidir:

1— Boğaz ığrıbları; 2— Marmara ve Kızıl Adalar ığrıbları; 3— Torik ve palamut ığrıbları (B.: Iğrıb).

Sonra manyat'lar, onlar da birkaç nevidir: 1— Büyük yahud dikne manyat; 2— Tekir manyatı 3— Küçük manyat yahud tarlakos (B.: Manyat).

Sonra şu ağlardır: Çamur ığrıbı, atrina

ağı, çamuka ağı, iskorçila ağı, alkarna (bütün bu isimlere bakınız).

İkincisi : Alamana ağları.

Asıl alamana ağı, çakar ağı, gırgır ağı (B. : Alamana; Çakar; Gırgır).

Üçüncüsü Sâde ağlar.

Sardalya ağı, uskumru ağı ve yeldirme, kolyos ağı, torik ve palamut ağı, ablatya ağı, istavrid ağı, ıstrongilos ağı, istakoz ağı, kalkan ağı, kılıç ağı, mersin ağı (bütün bu isimlere bakınız).

Dördüncüsü: Difana yahud çifte fanyalı ağlar.

Kefal ve lüfer ağı, tekir ağı, marye ağı, torik ve palamut uzatması, pisi ağı, sübye ağı (bütün bu isimlere bakınız).

Beşincisi : Sâbit ağlar.

Çökertme ağ, karne ağı, vinter, saçma yahud serpme, balıkcı kepçesi (bütün bu isimlere bakınız). (Karakin Deveciyan, Balık ve Balıkcılık).

BALIK AVI (Divan Edebiyatında) — Boğaziçinde ve Marmarada sandal ile balığa çıkmak nevcivanlarla ülfet ve muhabbete düşkün uygunsuz külhânî gürûhu tarafından fırsat bilinirdi; bilhassa lüfer avı ve ateş balığı avı mevsimlerinde gece balık tutmak behânesi ile can sohbet ve muhabbetleri divan edebiyatına geçmiştir.

Ondokuzuncu asır başlarının külhânî şâirlerinden Enderunlu Vâsıf bir şarkısında Boğaziçinin bu cünbüşlü balık avlarından (saydi semek'lerinden) bahsetmektedir:

Bir tıfla düşâr oldu gönül semti Bebekde
Pervâz idemez yavrucağım dâhi tünekde
Ol mâhi şikâr etmek için saydi semekde
Bir âlemi mehtâb idelim bizde felekde

Tavşan kanı mey dolduralım câmı niyâza
Yalvâralım ol mesti meyi gamzei nâza
Mahfî kapalım yağlı piyâdeyle Boğaza
Bir âlemi mehtâb idelim biz de felekde

Yine Vâsıf Enderûnînin bir şarkısıdır:

O mehrûye bulub takribini dün yalıda çattım
Balıkda avlayub keyfin recâyı vaslı çatlattım
Meseller söyledim suyunca gittim neyse aldattım
Sıkışdırdım sarıldım öpdüm aldım koynuma yattım

BALIKCI BABA — Onsekizinci asrın ilk yarısında yaşamış bir melâmî dervıştir; aslı Bitlisli olup adı Abdülcelildir; tesbit edilemiyen bir tarihde İstanbula gelmiş, Eyyubda yerleşmiş; yaz ve kış sırtında aba, başında keçe külâh, alnına kâkülleri dökülmüş, bıyık sakala karışmış, uzun saçları omuzda, sîne uryan, ayak yalın, her sabah, barındığı tekkedeki odasından çıkar, iskeleye iner, teveccühü olan genc bir balıkcının kayığına bir ve bir tek balık tutarmış, genc balıkçı ise babanın ayağı bereketi kayığını balıkla doldururmuş; fakat Balıkcı Babanın tutduğu kadar iri balığı tutamazmış. Melâmî derviş o tek balığını ya ogün kendine rızık yapar, yahud Eski-Yeni semtinde bir rum bakkala verip başka bir ihtiyacını temin edermiş.

Hicrî 1155 (Milâdî 1742) de vefat eden Balıkcı Baba Eyyubda Gümüşsuyu Caddesinde Hatûniye Dergâhı bağçesinin üst kısmında medfundur. 1952 yılı nisan ayında ustuvânî kabir taşı kırılmış, yerde yatıyordu.

Hakkı Göktürk

BALIKCIBAKKAL SOKAĞI — Eyyubun Gümüşsuyu mevkii sokaklarındandır. Eskiyeni Caddesi ile Bülbülyuvası - Eskiyeni Sokağı arasında uzanır; bu son iki sokak ile bir üç yol ağzı yaparak kesişir; iki araba geçecek genişlikte, paket taşı döşeli bir yoldur; evleri ikişer katlı kâgir ve ahşap yapılardır; dükkân olarak iki bakkal, bir kunduracı, bir leblebici, bir kömürcü, bir de kahvehâne vardır. Cadde kavşağından girildiğine göre sağ kolda Kırkmerdiven ile bir kavuşağı vardır. Bitimine yakın sol kolda Eskiyeni Mescidinin yan duvarı bulunmaktadır.

Rivayete göre bu sokak adını balıkçı Baba ismindeki bir melâmî dervişin getirdiği balıklara karşılık bu dervişe istediği şeyi veren bir rum bakkalın (B. : Balıkcı Baba) lâkabından almıştır (Nisan 1952).

Hakkı Göktürk

BALIKCI, BALIKCILAR, BALIKCILIK — Eskiden, asrımız başında Birinci Cihan Harbine kadar ayrılırdı; yılın dört mevsiminde ve bilhassa kışın gece veya gündüz, deniz üstünde sıhhatlerini ve hattâ hayatlarını istihkar ederek, türlü meşakkate, zahmete göğüs gererek rızıklarını balık avında arayanlara «Balıkcı»; balıkcıların tutup getirdikleri balıkları Balıkhânede yapılan mezaddan satın alarak dükkânlarda yahut sokak sokak dolaşıp satanlara da «Tablakâr» derlerdi. Zamanımızda ikisine de balıkcı diyoruz.

Dükkân sahibi olsun, seyyar, ayak esna-

Yukarı Boğazın gırgır balıkcıları balığa çıkış hazırlığında
(Resim : Sabiha Bozcalı)

fından olsun, tablakâra balıkcı demek, bizce Büyükşehir İstanbulun hemen hepsi merd, fedakâr, mihneti kendine zevk etmiş denizci evlâdları hakikî balıkcıların hakkına tecavüz gibi geliyor. Balığı balıkhânede balıkcıdan alıp bir çarşı boyunda veya sokaklarda satan tablakâr, ne balığı ve ne de denizi sever, günlük alış verişini, kazancını düşünen alelâde bir mutavassıttır; daha kârlı bir iş bulduğu anda tereddüt etmeden o yola sapar.

«Balıkcı», balıkcı doğar ve balıkcı ölür; içlerinde büyük teşkilât kurmağa muvaffak olmuş, kırk, elli ve hattâ daha fazla tayfa besleyen zengin reisler vardır, kılık ve kıyafetlerini dahi değiştirmeğe tenezzül etmezler, yaşları ve sıhhatleri elverdikçe, denizin bütün meşakkatini tayfalariyle paylaşırlar; bayalık göstermez. Reis ve yetişkin oğlu, biri yaşlı öbürü şehbaz tayfadan ayırd edilmez. 1956 senesinde Şilede, bu kasabanın kayalar kenarına kayıkhaneler üstüne kurulmuş en pitoresk yapısı olan bekâr uşağı balıkçı odalarını ziyaretimizde namlı reislerden Mustafa İpek'i delikanlı oğlu ile beraber, sırtlarında eski fakat temiz birer mintan ve paçaları sıvanmış partal pantalonlarla, yalın ayak, pırpırı, yaklaşan balık avı mevsimi için ağ tamir ederlerken bulduk.

Boğazın içinin amatör balıkçılarından ve Kanlıca eşrafından merhum A. Câbir Vada «Boğaziçi Konuşuyor» adındaki eserinde Boğaz balıkçılığına imkân ölçüsünde bir yer vermiştir; balıkçılık üzerine müstakil bir eser kaleme alacak malûmata sahip olduğunu tahmin ettiğimiz bu zatın bilgisini kalem diline vermeden ufûlü hakikaten büyük kayıptır; maalesef emsali de pek çoktur, bu arada İstanbul sularını ve Marmarayı pek iyi bilen ve amatör olta balıkçılarının en cesurlarından biri olan Çubuklu'lu heykeltraş Râtib Âşir Acudoğu da tek satırlık hâtıra bırakmadan ve bilhassa yalnız kendisinin bildiği en zengin mercan yataklarını tesbit edip İstanbul balıkcılarına hediye etmeden göçüp gitmiştir. Eski ve muhakkak ki değerli bir olta balıkçısı olup bulnduğu meclislerde ve İstanbul radyosunda bol bol konuşan Eşref Şefik Atabey bu ansiklopediye kendi hal tercümesini yazmak için bilinmesi gereken bazı malûmatı yazmamıştır, balıkcılık üzerine notlar, hâtıralar kaleme alacağını aslâ tahmin edemeyiz. Bugün İstanbul suları balıkçılığı hakkında bir şeyler biliyor isek hepsini İstanbul balıkhanesine heykeli dikilecek koca adam Karakin Bey Deveciyan'a borçluyuzdur.

Boğazın halen en usta olta balıkcısı, en güzel tekne ile en mükemmel av takımlarına sahip kıymetli diş hekimi Dr. Sîret Dosdoğru da böyledir, Deveciyanın muhalled eserine pek çok şey ilâve edebilecek olan bu zat da öyle tahmin ediyoruz ki tek satır yazacak değildir.

İstanbul sularının namlı balıkcılarının hal tercümelerine, hayatlarına aid malûmat,

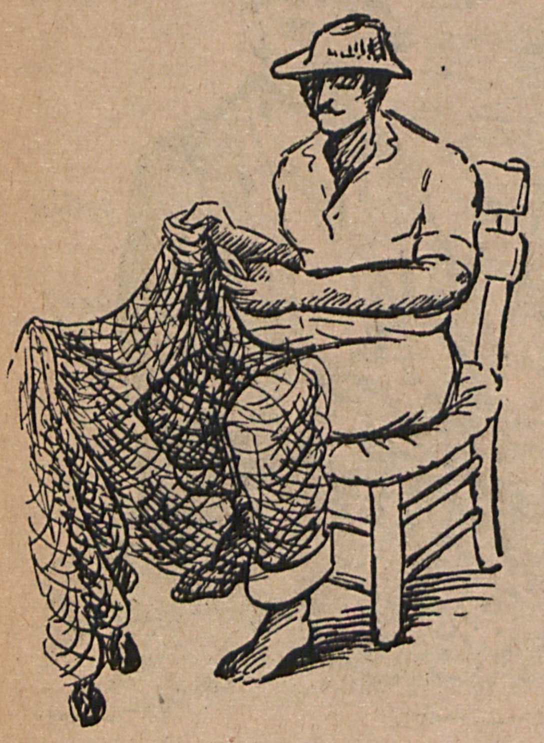
Ağ tâmir eden Yukarı Boğaz balıkcısı
(Resim : Sabiha Bozcalı)

hatırat, balıkcıların kılık ve kıyafetleri, balıkcı odaları; balıkcı sandalları, balıkcı kayıkları, alamana ve gırgır yapıcılar, en namlı ağ örücüler, ağ tamircileri, balıkcı kahvehanelerinin hususiyeti, İstanbulun balıkcı semtleri, mahalleleri; Boğazda, Boğaz dışında Karadenizde, İzmit Körfezinde, Marmarada, Hayırsız adaların sularında, Marmara adaları sularında İstanbul balıkcılarının faaliyeti zamanımıza kadar nisyan perdesi altında kalmıştır, zamanımızdan İstikbale de pak az, deryada katre yazılar kalacaktır ki onlardan biri de İstanbul Ansiklopedisinin «Balık» kompozisyonlu maddeleri ile balıkcılık üzerine sair maddeleridir.

A. Câbir Vada yukarıda adı geçen eserinde şu satırlar yazmakla, balıkcı hatıralarına ne kadar muhtac olduğumuzu aydın olarak göstermektedir:

«Balıkcılığı kendisine maişet vasıtası edinen Boğaziçinin ilk balıkcıları rızıklarını denizden temin etmeğe başlarken yeni av mahallerinin keşfine ve avlama usulleri ile av âletleri icad etmeğe de gayret sarfetmişlerdir.

«Altmış senedenberi (eser 1941 de kaleme alınmıştı) ne evvelce keşfedilmiş av mahallerine bir yenisi zammedildi (Meselâ R. Ä. Acudoğu keşfettiği mercan yatağı kayalarını

Ağ tâmir eden Büyükadalı bir rum balıkcı
(Resim : Kemal Zeren)

ifşa etmeden vefat etti) ve ne de avlama usul ve âletleri ıslâh ve tekemmül ettirildi. Her ne kadar gırgır son zamanın bir buluşu ise de, bu da evvelce kullanılmakta olan alamana ağının denize daldırılan tarafının büzülerek toplanmasından başka bir şey değildir. Bununla beraber alamana ağının ancak kendi yüksekliği kadar olan derinliklerde kullanılmak mecburiyetine mukabil, gırgır ağının her derinlikteki suya salınabilmesi de mühim bir terakkidir.

Bu durgunluğun altmış senesi benim bildiğim zamandır. Birbuçuk asır, belkide daha evvelden beri ayni halin devam edegeldiği, bu uzun müddet zarfında hiçbir şeyin değişmemiş olması ile de sâbittir (müellif zannediyoruz ki: «Bu uzun müddet zarfında hiçbir şeyin değişmemiş olduğunu tahmin ediyoruz» demek istiyor).

«İnsanın deniz derinliklerine inerek orada iş görebilmesi imkânının tahayyül bile edilemediği bir devirde Boğaz balıkcıları ığrıb mahallerini keşfetmişler, Marmara denizinden Karadenize ve makûsen göç eden balıkların cinslerini tefrik, muhaceret mevsimlerini tayin ettikleri gibi, her birerlerinin cesametleri nazarı dikkate alınarak bunları avlamak için muhtelif şekil ve ebadda ağlar icad ve ağların sureti istimalleri ile su tazyiklerine ve atıp çekmeden tahassül edecek yıpranma ve örselemeye mâni olacak tedbiri bulub tatbik etmişlerdir. Balıklardan yerli olanların, tabiatleri icabı, yaşadıkları mahallerin kayalık, kumsal, veya çamur mu olduğunu mütalea ve bunların avlanmasına mahsus pek muhtelif ağlar, oltalar ve bu oltalara takılacak envâi zokalar keşif ve her balığın harisi olduğu yem cinsini de tayin eylemişlerdir.

«Zokaların ne gibi bir maddeden imâl edilmesi muvafık ve ehven olabileceği tetkik edildikten sonra zokaya verilmesi düşünülen biçimi elde etmek için hangi cismin elverişli olduğunu aramışlar ve bu cismi oyub zoka kalıbı haline getirebilmek maksadı ile sabûrâne çalışmışlardır.

Her cins balığın gece veya gündüz veyahud hem gece hem gündüz avlanma kabiliyetlerini de ayırdetmek suretiyle balıkların hilkatindeki esrarı da meydana çıkarmışlardır.

Eski balıkcıların vücud efna etmek ve mal sarf eylemek mukabilinde elde ettikleri keşif-

lere emeksizce tevarüs eden yeni balıkcılar, bunlara bir şey ilâve etmek şöyle dursun, ellerine geçmiş olanları bile hakkiyle istimal ve hüsnü idare edemiyorlar» (Boğaziçi konuşuyor, S. 131 - 133).

A. Câbir Vada'nın bu satırları üzerinden de ondokuz yıl geçmiştir. Bu ondokuz yıl İstanbul suları balıkçılığının, hattâ bütün Türkiye balıkçılığının felâket devri olmuştur. Asîl balıkçının kisvesi altında bir türediler güruhu peyda olmuş, balıkçılığın tecrübeye dayanan hünerli bir meslek, bin türlü maşakkate göğüs gerilerek, uğrunda servet ve hattâ hayat feda edilen ve hakikaten metin ve kahraman adam isteyen bir meslek olduğunu unutmuşlar, denizden kolay ve çabuk para kazanma yolunda gözleri dönmüş, devlet yasaklarına rağmen ve bu yasakların takibine memur olanların ihmal ve teseyyübünden faydalanarak küstah bir cür'etle bombacılığa ve zıpkıncılığa başlamışlar, hakikî balıkcının velinimeti olan balıkların İstanbul sularında huzurunu kaçırmış, yumurta yataklarını, inziva köşelerini mahvetmişler, balık nesillerini kurtararak İstanbul ve hattâ bütün Türk balıkçılığına câniyane suikasdde bulunmuşlardır (Zıbkıncılığın Boğaz balıkcılarına vurduğu ağır darbe için bu ansiklopedide Anadolukavağı maddesine bakınız. Sahife 829, sütun 2).

Memleketimizin büyük işlerinden biri olan İstanbul suları balıkcılığı üzerine 20 mayıs 1960 cuma günü Yenimahallede bu köyün bilgisine güvenilir genc balıkcılarından Samim Emânet ile konuşuldu; aşağıdaki notlar bu konuşmada tesbit edilmiştir:

İstanbul sularında ağır, çetin, fakat zengin iş olarak hakikî balıkcılığı temsil eden gırgır balıkcılığıdır. Gırgırcılığın yerleşip kökleşdiği balıkcı köyleri hemen tamamen Yukarı Boğazdadır. Şehrin Marmara kıyısında, bu bakımdan büyük balıkcı semti olarak yalnız Kumkapu vardır, Yukarı Boğaz balıkcıları iş hacmi bakımından yalnız kumkapulular kendi ayarlarında tutarlar. Yukarı Boğazda ve Boğaz dışında Karadeniz kıyısında namlı balıkcı köyleri Büyükdere, Sarıyar, Yenimahalle, Rumelikavağı, Karibce, Rumelifeneri, Rumeli Karaburunu, Kilyos, Şile, Anadolufeneri, Poyraz ve Anadolukavağı köyleridir. Bunlara İğneada, Malatra ve Serves balıkcılıklarını da katmak lâzımdır.

İstanbul sularında İstanbul balıkcılarından gayri Anadolu yakasından İzmit Ereğlisi, Çınarcık ve Gemlik, Rumeli yakasından da Selimpaşa Köyü balıkcıları da avlanırlar; bunlar «Adabalıkcıları» adı altında toplanır, onların tuttukları balık da İstanbul Balıkhânesine gelir.

1960 yılında Yukarı Boğazda 120 çift gırgır bulunuyordu; aileleri efrâdı haric, bu gırgırlarda çalışan binnefs balıkcılar 3300 canın üstünde idi.

Gırgır 4-5 oturaktır, bir küreğini bir balıkcı çeker. Bir kürekci sırası, yani her oturak bir manga itibar edilmiş; iki balıkcıdan mürekkeb mangalar kadimden, eski alamana kayıklar devrinden devam edegelen bir anane ile başdan kıça doğru «Baş Manga», «Varıl Mangası», «Domuz Mangası», Suguryacılar», «Hamlacılar» isimlerini taşır. Başda direkdeki çanaklıkda balığı gözleyen «Direkci» dir. Ekseriya direğe reisler çıkar. Kayığın kıçında da dümen-palayı tutan «Palacı» bulunur, normal olarak üç nefer de ihtiyat alınırsa bir gırgırın balıkcı kadrosu onbeş kişidir. Gırgırlar balığa dâima çift kayık çıkdığına göre bir balıkcı reisinin en az bir çift gırgırı ve dolayısı ile 30 nefer de tayfası bulunur.

Günlük toplu hayatda ve balıkda küçük iş taksimi yapılmıştır: Baş Mangadakiler yemek pişirir, Varil Mangasındakiler suyu temin etmiştir, israfı önleyerek suyu onlar verir, açıkda balıkcının susuz kalması elîmdir; Domuz Mangasındakiler yemek pişirmek için, kışın denizden karaya sığınmak icab ettiğinde odun, çalı çırpı bulup ateş yakarlar, son zamanlarda domuz adı şirin bulunmamış, bu mangaya «Boş Manga» denilmeğe başlanmıştır; suguryacılar denizden ağ çeker, hamlacılardan sağ hamlacı kurşun alır, sol hamlacı ona yardım eder; palacı balık çevrilirken pala-küreği bırakır, ağ döker, son derecede sür'at, çâlâki, kuvvet, dikkat isteyen en mühim işlerden biridir, palacı dâimâ usta balıkcıdır, onun içindir ki balıkdan diğer tayfaya nazaran iki pay fazla alır. Kıç kıça duran iki gırgır yekdiğerinden ayrılarak ve balığı çevirerek ağ dökmeğe başladıklarında (B.: Alamana) ağın kurşunlu kenarı karar tarafına, mantarlı kenarı da açıkdan yana bırakılır.

Gırgırlar, yukarıda da kaydettik, balığa çift olarak çıkar; ağ iki kayığa yarı yarıya taksim edilerek kayıkların kıç tarafına konur,

orta parçası iki kayık arasında askıda kalır, kayıklar birbirine daha kısa bir iple bağlandığı için bu ağ parçası hiç gergi görmez, serbestce, denize değmeyecek şekilde sarkar. Baş kayık başı istikametinde, ikinci kayık onu kıçın kıçın tâkib ederek ilerlerler.

Yirmi yıl evveline kadar gırgırlar balığa kürekle açılırdı, zaman kaybını önlemek için kayıkları açığa motorlar çekip götürmeğe başladı, fakat balık çevrilip ağ bırakılırken, ağ kayıklara çekilirken motorlar seyirci kalır olduğundan koca motor teknesinden de istifade düşünüldü, çift gırgırla balığa çıkılması ananesi bırakılarak bir motor, bir gırgır çifti yapıldı, ağın üçde ikisi motora, üçde biri de kayığa kondu.

Gırgır balıkcıları kadimdenberi, sair işlerdeki gündelik, aylık yerine «Pay» usulü ile çalışırlar. Bu usül, bir ruh asâletini temsil eden balıkcının ecîr olmadığını ifâde ihtiyacından doğmuştur, tayfa sermâye sahibi reisin uşağı değil, iş arkadaşıdır, kazancdan hissesini alır.

Pay, tutulan balığın Balıkhânede satış tutarının balıkcılar arasında taksimidir. Paya reislerin masrafları ile bekâr uşağı balıkcıların reis tarafından temin edilen ve Mağaza denilen bekâr odalarının kollektif masrafı da dahildir. Türkiyede Sürmene Payı, Rize Payı ve Boğaz Payı denilen üç pay usulü vardır. Boğaz Payı İstanbul balıkcıları tarafından kabul edilmiş usuldür, satış bedeli 85 paya ayrılmıştır, bir çift gırgırda 15 er candan 30 balıkcı bulunduğunu kabul edersek Reis 3 pay, iki palacı 3 er pay, sair tayfa da 1 pay alırlar, yani reis de dahil bütün balıkcıların ücret payları 37 pay tutar, reisin ağ, kayık, sair balıkcı alâtı masrafları, bunların daimî bakım, tamir masrafları da ücret tutarı kadar 37 pay itibar edilmiş, 1 pay mağaza payı kabul edilmiştir, 10 pay da motor payı ayrılmıştır, ücret payları tutarını B ile, motor payını da X ile gösterir isek Boğaz Payının riyâzî ifadesi şu olur:

B balıkcı payları + B reisin mal payı + 1 mağaza payı + 10 motor payı = 85 pay.

Boğaz Payında balık satışı tutarı 85 hisseye ayrıldığı halde Sürmene Payında 140-145 hisseye, Rize Payında da 110-120 hisseye ayrılmıştır. Sürmene Payında $1\frac{1}{2}$, $1\frac{3}{4}$ gibi hisseler vardır, ora balıkcılarınca hakların bu suretle daha iyi ödendiğine kanaat edilmiştir.

Ağlar balıkcı köylerinde ve semtlerinde kadimden beri balıkcı kadınları ve kızları tarafından örüle gelmiştir, balık dönüşlerinde tâmirleri ise balıkcılar yapar. Yeni örülmüş ağlardan gırgır ağları bezir yağı ile, dalyan ağları da çam fıstığı kabuğu ile boyanırlar.

Memleketimize Almanya, Portekiz, İtalya ve Japonyadan makina ile örülmüş ağlar da gelmektedir. Bu ağlar son zamanlarda gırgırlarda yerli örgü ağlara tercihan kullanılmaktadır, örgü zamanı tasarrufu mühimdir ve muhakkak ki bir balık ağı fabrikası, bilhassa İstanbul için büyük bir ihtiyactır. Yine son zamanlarda pamuk ipliği balık ağlarının yerini naylon ağlar almağa başlamıştır.

Zamanımızda İstanbul sularının en büyük balıkcı tekneleri olan gırgırların yapıldıkları tezgâhlar Poyraz Köyünde, Rumelikavağı Köyünde ve Halicde Ayvansaraydadır; zamanımızın gırgır yapıcı ustaları da Poyrazda kalafat Kardeşler, Ali Riza Usta, Şevki Usta, Rumelikavağında Ahmed Cebi Usta, oğlu Mehmed Cebi Usta, Maksud Girid Usta, İnce Mustafa Usta, Ayvansarayda da Hurrem Usta Kemal Usta, Muhsin Ustadır.

Balıkcı motoru tezgâhları yalnız Ayvansarayda bulunub namlı ustaları yine Hurrem Usta ile kardeşi Mehmed Ali Usta ve Şerefeddin Ustadır.

Son elli yıl içinde İstanbul sularının rahmeti rahmana kavuşmuş en namlı gırgır reisleri şu zâtlerdir:

Anadoluhisarlı Yavaş Hasan Reis, Anadolufenerli Ârif Reis, Anadolufenerli Ahmed Reis, Karibceli Hacıyusufun Ahmed Reis, Karibceli Hacıyusufun Mahmud Reiş, Sarıyarlı Soluk Mustafa Reis, Rumelikavak-

Gırgır direğinde balık gözcüsü
(Resim: Hüsnü)

lı Delipaşa Reis, Sarıyarlı Dadaş Mahmud Reis, Sarıyarlı Beyazoğlu Bihzad Reis.

Son elli yılın namlı reislerinden olub halen kendisini emekliye ayırmış, elini balıkcılıkdan çekmiş olan zâtler de şunlardır: Yenimahalleli Ferhad Reis, Yenimahalleli mustafa Reis, Sarıyarlı Mahmud Çınar Reis, Gemlikli Ali Reis, Çınarcıklı Mehmed Ağseren Reis.

Eski nesilden 1960 yılında iş başında reislik yapmakda olanlar: Anadoluhisarından Sadık Reis, Anadolukavağından Kemal Altın Reis, Rumelikavağından Hafız Mahmud Reis, Çınarcıkdan Yahya Ağseren Reis, Gemlikden Ali Reisin oğlu İbrahim Toplu Reis, İzmitereğlili Hayri Reis, İzmitereğlili Bekir Reis, Yenimahalleden Hasan Deniz Reis, Yenimahalleden İshak Deniz Reis, Yenimahalleden Kara Temel Reis, Sarıyardan Şaban Reis, Sarıyardan Ali Şengül Reis, Büyükdereden Mehmed Deniz Reis, Kumkapudan Fıran Reis, Kumkapıdan Husik Reis, Kumkapıdan Ârifin Mehmed Reis, Kumkapıdan Kör Hakkı Reis, Kumkapıdan Âsım reis.

Yeni nesil genc reisler de şunlardır: Sarıyarda Ömer Kıran Reis, Yenimahallede Hüseyin Menekşe, İsmail Çınar, Samim Emânet, Hayrullah Yüzer Reisler,Rumelikavağında Dursun Emânet, Riza Terzi, Mustafa Karadeniz Reisler, Poyraz Köyünde Niyazi Torlak, İsmail Torlak, Hayri Türkmen Reisler, Rumelifeneri Köyünde Yaşar Yalçın ve Ahmed Gerçek Reisler.

Bütün bu isimler arasında unutulmuş namlı reisler olacağı da muhakkaktır. Bizi bu madde üzerinde aydınlıktan Yenimahalleli Samim Emânet Reisin bu vesile ile İstanbul Balıkcılığına kıymetli hizmetini bilhassa belirtiriz.

Büyük himmet sahibi Karakin Bey Deveciyan 1915 senesinde neşredilmiş «Balık ve Balıkcılık» adındaki ölmez eserinde İstanbul sularındaki dalyanlar ile voli yerlerini gerekli tafsilât ile tesbit etmiştir (B. : Dalyanlar, Voli Yerleri); İstanbul Ansiklopedisinde de tafsilât «Dalyanlar» ve «Voli Yerleri» maddelerinde verilmek üzere buraya yalnız isimleri ile mevkilerini alıyoruz.

Dalyanlar

1 — Karaburun Dalyanı, Boğaz dışında, Karadenizde, Rumeli cihetinde

2 — Kilyos Dalyanı, Boğaz dışında Karadenizde, Rumeli cihetinde

3 — Uzuncaburun Dalyanı, Boğaz dışında, Karadenizde, Rumeli cihetinde

4 — Marmaracık Dalyanı, Boğaz dışında, Karadenizde, R. Fenerine yarım saat mesafede, Atlama Taşı denilen yerde.

5 — Öreke Taşı Dalyanı, Boğaz ağzında, Rumeli Feneri önünde

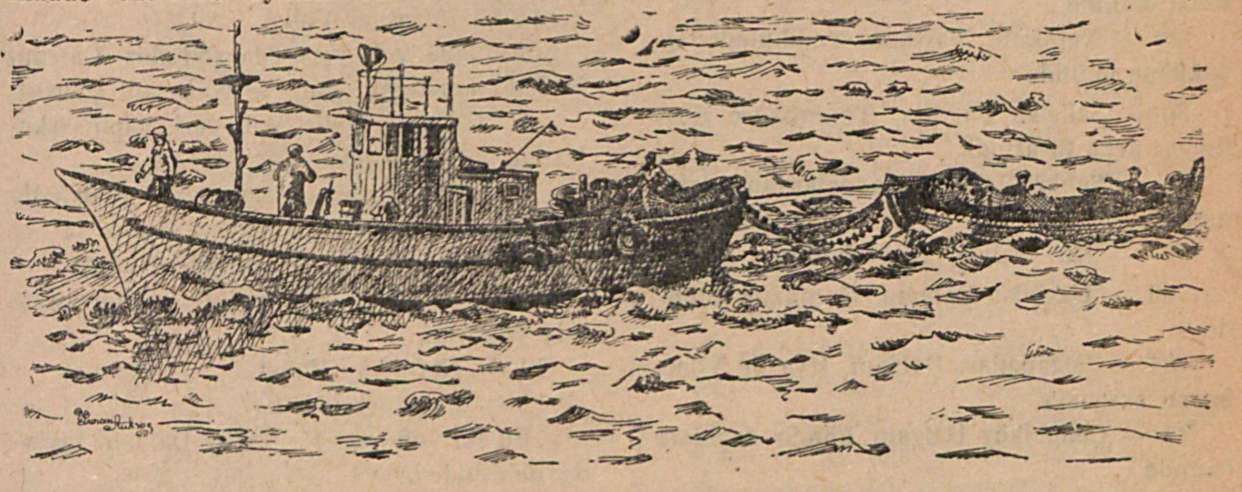
6 — Bağlaraltı Dalyanı, Rumeli Feneri ile Karibce arasında

7 — Büyükliman Dalyanı, Büyük Liman denilen yerde

8 — Karataş Dalyanı, Mavromuluz denilen yerde

9 — Mavromuluz Dalyanı, Karataş Dalyanının az altında

10 — Sırataş Dalyanı, Rumelikavağı ile Mavromuluz arasında

Yukarı Boğazda bir motor - kayık çifti balığa giderken
(Resim : Turan Açıksöz)

11 — Otuzbirsuyu Dalyanı, Rumelihavağı önünde

12 — Tellitabya Dalyanı, Rumelikavağıüstünde, Pazarbaşı denilen yer ile Tellitabya arasında

13 — Pazarbaşı Dalyanı, Yenimahalle ile Pazarbaşı arasında

14 — Mesarburnu Dalyanı, Mesarburnu Karakolu yanında

15 — Bülbülsokağı Dalyanı, Büyükdere piyasası önünde

16 — Barutcubaşı Dalyanı, bundan evvelki dalyanın yanında

17 — Kirka Dalyanı, bundan evvelki dalyanın yanında

18 — Büyükdere Dalyanı, Büyükderede kalafatyeri önünde

19 — Çayır Dalyanı, Büyükdere Çayırı önünde

20 — Kefeliköyü Dalyanı, Büyükdere Çayırı ile Ağaçaltı mevkii arasında

21 — Kalender Dalyanı, Tarabya ile Yeniköy arasında

22 — Yeniköy Dalyanı, Yeniköy ile Köybaşı arasında

23 — İstinye Dalyanı, bu köyün önünde

24 — Bebek Dalyanı, vapur iskelesinin altında

25 — Küçükbebek Dalyanı, Küçükbebekde

26 — Salıpazarı Dalyanı, Salıpazarı deniz hamamlarının kurulduğu yerde

27 — Ahırkapu Dalyanı, Ahırkapu önünde.

28 — Kumkapu Dalyanı, Kumkapu Limanı önünde

29 — Yedikule Dalyanı, Yedikulede tabakhâne önünde

30 — Salistre Dalyanı, Fenerbağçe Burnunun arka tarafında

31 — Şabka Dalyanı, Caddebostanı yakınında

32 — Kiri Dalyan, Caddebostanı yanında

33 — Üsküdar Dalyanı, Mumhâne önünde

34 — Soğanadası Dalyanı, Irva ile Yomburnu arasında

35 — Çengelköy Dalyanı, kömür depoları önünde

36 — Vaniköy Dalyanı, vapur iskelesinin üst tarafında

37 — Kanlıca Dalyanı, körfezde

38 — Toptaş Dalyanı, Beykozun alt tarafında

39 — Karacaburun Dalyanı, Beykozun alt tarafında

40 — Beykoz Dalyanı, Beykoz önünüde

41 — Kasır Dalyanı, Beykoz Kasrı önünde

42 — Umuryeri Dalyanı, Umuryeri önünde

43 — Anadolukavağı Dalyanı, köyün önünde

44 — Filburnu Dalyanı, A. Kavağının üstünde, Keçilik ile Filburnu Kalesi arasında

45 — Anadolufeneri Dalyanı, köyün önünde

1915 de bu 45 dalyandan Karaburun Kilyos, Uzuncaburun, Öreketaşı, Bağlaraltı, Büyükliman, Karataş, Mavromuluz, Sırataş, Otuzbirsuyu, Tellitabya, Pazarbaşı, Mesarburnu, Bülbülsokağı, Çayır, Kefeliköyü, İstinye, Bebek, Küçükbebek, Kumkapu, Yedikule, Şabka, Kiri, Beykoz, Umuryeri, Filburnu, Soğanadası dalyanları, ancak 27 dalyan kurulmakda, diğerleri muhtelif sebeplerle metrûk bulunmakda idi (Bütün bu dalyan isimlerine bakınız).

Voli Yerleri

1 — Büyükliman Volisi, Karataş Dalyanı ile Büyüklimanları hudutları arasında

2 — Sazlıdere Volisi, Karataş Dalyanı ile Mavromulo Dalyanı arasında

3 — Küçük Semerkaya Volisi

4 — Büyük Semerkaya Volisi

5 — Sarıkaya Volisi

6 — Kumsam Volisi

Bu dört voli yeri Mavromuloz Dalyanı hududu içindedir, teamüle göre voli çevrilir.

7 — Yenimahalle Voli yeri, vapur iskelesinin alt tarafında

8 — Saray Volisi, Sarıyarın Yenimahalle tarafında

9 — Çamur Volisi, Sarıyar önünde

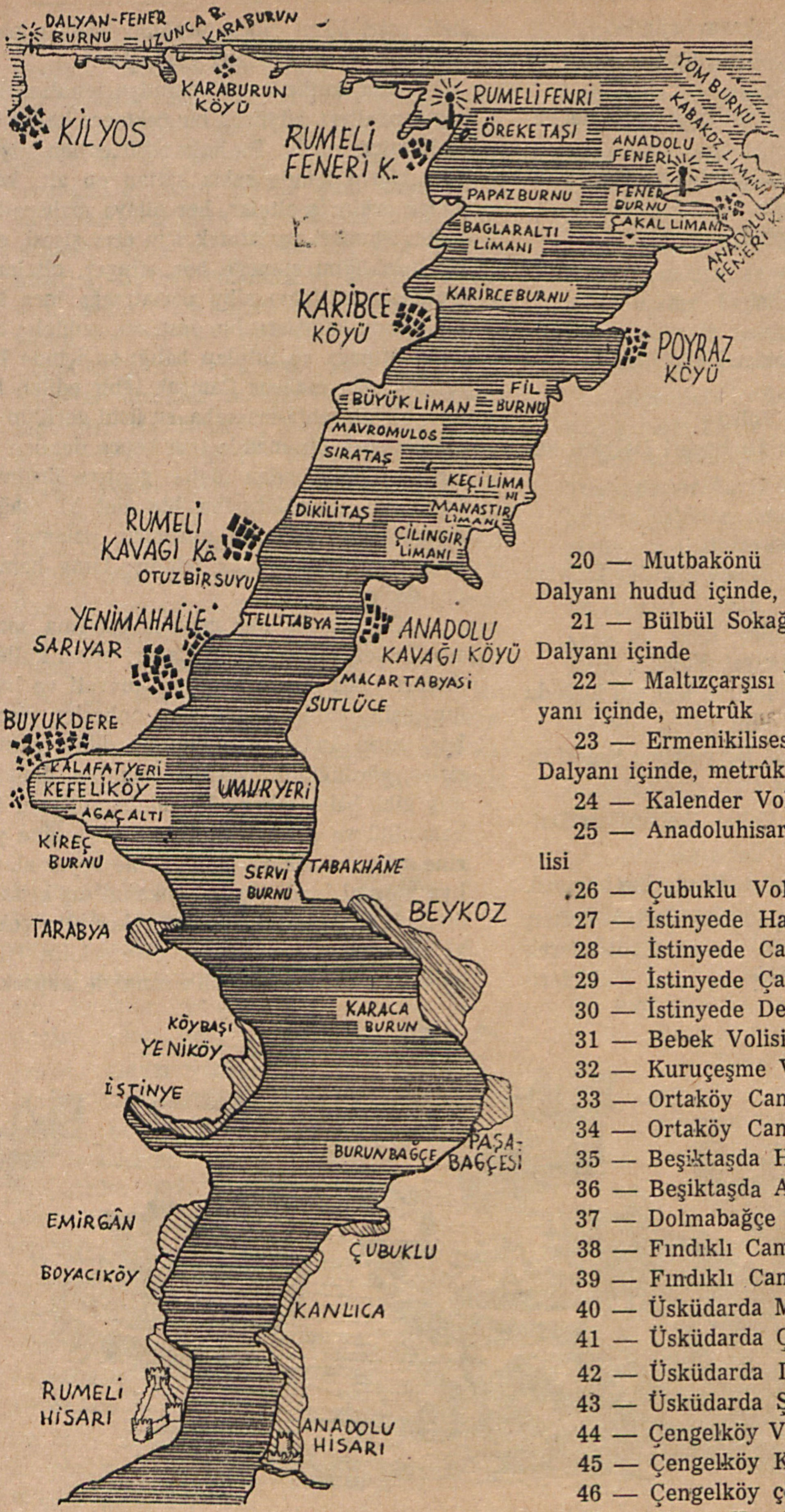
10 — Sığ Voli, Mesar Burnu Dalyanına tâbi voli yeri.

11 — Kefeliköy Volisi

12 — Çakaldere Volisi

Bu iki voli yeri Kefeliköy Dalyanı hududu dahilindedir.

13 — Ağaçaltı Volisi, çakalderesi ile Kireçburnu arasında

Yukarı Boğazda balıkcı köyleri
(Mehmed Eşref merhumun İstanbul haritasından)

14 — Kireçburnu Volisi, Ağaçaltı ile Kireçburnu Karakolu arasında

15 — Tarabya Volisi, Tarabya koyunda

16 — Yeniköy Tabya Volisi, Yeniköyde Köybaşı denilen yerde

17 — İstinye Volisi

18 — Karaburun Volisi, Karaburun Dalyanı içinde

19 — Sırataş Volısi, Sırataş Dalyanı içinde

20 — Mutbakönü Volisi, Otuzbir suyu Dalyanı hudud içinde, metrûk

21 — Bülbül Sokağı Volisi, Bülbülsokağı Dalyanı içinde

22 — Maltızçarşısı Volisi, Büyükdere Dalyanı içinde, metrûk

23 — Ermenikilisesi Volisi, Büyükdere Dalyanı içinde, metrûk

24 — Kalender Volisi, metrûk

25 — Anadoluhisarı Hamamiskelesi Volisi

26 — Çubuklu Volisi

27 — İstinyede Hafızpaşayalısı Volisi

28 — İstinyede Camlısokak Volisi

29 — İstinyede Çamuriskelesi Volisi

30 — İstinyede Değirmensokağı Volisi

31 — Bebek Volisi

32 — Kuruçeşme Volisi

33 — Ortaköy Camiarkası Volisi

34 — Ortaköy Camiönü Volisi

35 — Beşiktaşda Haraccıbaşı Volisi

36 — Beşiktaşda Altın Volisi

37 — Dolmabağçe Volisi, metrûk

38 — Fındıklı Camiönü Volisi

39 — Fındıklı Camiarkası Volisi

40 — Üsküdarda Mumhâne Volisi

41 — Üsküdarda Çöplük Volisi

42 — Üsküdarda Dereağzı Volisi

43 — Üsküdarda Şemsipaşa Volisi

44 — Çengelköy Vapuriskelesi önü Volisi

45 — Çengelköy Karakolhâne Volisi

46 — Çengelköy çöpiskelesi Volisi

47 — Göksu Kapaklık Volisi, Göksu ile Kandilli arasında

48 — Göksu Volisi, kasır önünde

49 — Kozaltı Volisi, Çubuklu koyu ile Burunbağçe arasında

50 — Burunbağçe volisi, Kozaltı ile Paşabahçesi arasında

51 — Toptaş Volisi, Toptaş ve Karacaburun dalyanları arasında

52 — İncirdibi Volisi

53 — Baş voli

54 — Dipocak Volisi

55 — Erik Volisi

56 — Kaplumbağataşı Volisi

57 — Sığ Voli

58 — Serviburun Volisi

Bu yedi voli yeri Umuryeri Dalyanı hududları içindedir.

59 — Kavak Volisi

60 — Macar Volisi

Bu iki voli yeri Anadolukavağı Dalyanı hududu içindedir.

61 — Gökkaya Volisi

62 — Filburnu Manyat Volisi

Bu iki voli yeri Filbrunu Dalyanı hududu içindedir.

63 — Poyraz Volisi, Poyrazköyü Kalesi ile Filburnu arasında

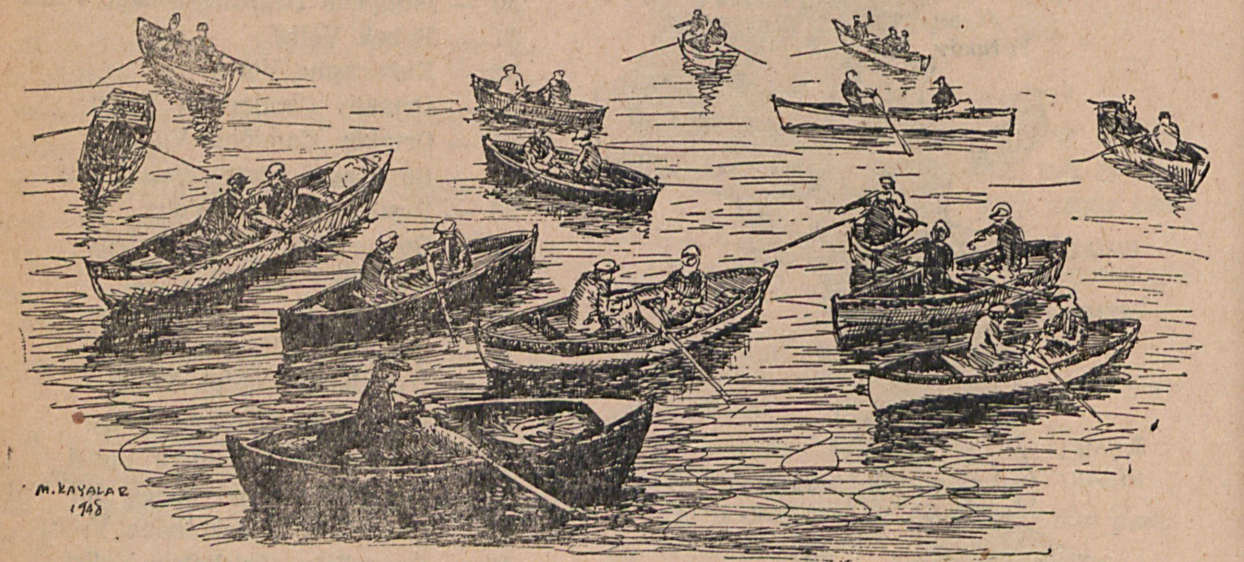
64 — Soğanadası Volisi, Soğanadası Dalyanı hududu içinde

(Bütün bu voli yerleri isimlerine bakınız).

İstanbul Ansiklopedisine defter defter, tomar tomar hatıra ve notlar tevdi ederek rahmeti rahmana kavuşmuş olan Üsküdarlı halk şairi Vâcıf Hoca merhum Balıkcı maddesi için de şu satırları yazmıştır:

«Olta balıkcılarını yakından tanıdım. Birer sandalları, büyücek bir çekmece kadar olta kutuları vardır. Bu kutu tâbir edilen küçük sandıkların içinde sekiz kattan on altı kata kadar örülmüş oltalar, her oltaya mahsus iğneler, iğneleri parlatmak için civa şişesi, elinin ıslaklığını silmeğe bez, sünger, oltaların ucundaki misinayı silip parlatmağa ince kâğıd, limon kâğıtları, bir desti su, sandalın suyunu atmağa ve tutulan balığı su içinde bulundurmağa mahsus Çamçak tâbir edilen bir nevi büyük tahta maşraba, su üstü görülüp de alınabilecek bir madde için kepçe denilen ve yukarısı aşağısından daha genişçe örülmüş balık ağı mamûlâtından bir âlet ki aşağısı hamsi balığı yukarısı uskumru, palamut ve emsali balıkları almak içindir; buna hamsinoz derler.

«Oltacılarda her mevsim balığına mahsus âletler vardır. Kışın Çapari oltasi kullandıkları vakit suyun akıntıst, kuvveti ve balığın dişine yâni yiyişine göre onbeşten yirmibeş, otuza kadar iğne donatıb oltayı salıverirler, gördüğümüz veçhile kandille donatılmış gibi balık çıkar. Palamuta, oltanın tahammülü ve balığın kuvvetine göre iğne yerine zoka, ve zokaya ne siyah ne beyaz alacalıya meyyal hindi tüyünü zokanın dış kısmını örtecek dercede takılıp atar çeker atar çeker ki, artık balığın saldırışına göre çekilir. Tüyü hamsi ve daha ufak balık zanniyle kaparken

Limanda sandallarda olta balıkcıları
(Resim: M. Kayalar)

zokayı yutar; «zokayı yuttu» darbımeseli meşhurdur. Torik de böyle tutuluyor; gördüğümüz bir küçücük sandaldaki altmış yetmiş kiloluk balıkçılar, ikiyüz elli kiloluk Orkinos balığını tutuyorlar. Bir torik balığının karnını yırtıp sırtından ensesinin dibine yani kulaklarının yanından çıkarılmak üzere hususî surette yaptırılmış büyük zokayı takarlar, yine karnını dikerler. Bu ava çıkarken üç arkadaş olması ve hepsinin dirice olması şarttır. Orkinos yemi yutunca — bu avda olta yerine ip ve İngiliz sicimi kullanılır — yol ister, yani sandalı alabildiğine sürükler; meselâ Üsküdar, Beşiktaş arasından Haydarpaşa,, Modaya kadar götürdüğü vakidir. Balıkcılar balığa tâbi olup kürekleri boşlar, aksi takdirde devrilmek muhakkaktır. Hayvan yorulup da durunca iki hattâ üç zıpkın vururlar. Bu âletin uçları ete girince çekerken açılır ne kadar canı yanar ki koca hayvan takatten düşer. Yukarıda arzettiğimiz hamlelerden daha kısa ve daha kuvvetsiz bir iki hamle daha yapar, nihayet teslim olur; sandalın yanına bağlar getirirler. Oltacılar, mevsimine göre Kızıl Adaların arkalarına, Yalova yakınlarına, Sedef adasına kadar avlanmağa giderler, geceyi Sivri adada geçirirler.

«Oltacıların hepsinin sandalları yoktur, hattâ bazılarının oltası dahi yoktur, sandal sahibinin oltasını kullanır, yalnız denize çıkıp icrayı san'at olunamıyacağından sandal sahibi yanına bir arkadaş alır, biri kürek tutar biri balık tutar. İş olursa üç arkadaş çıkar, Hakkın ihsanına can gözünü açıp çalışırlar. Sondal sahibi insaflı bir adamsa arkadaşlarından sandal kirası almaz, aç gözlü ise bir pay da sandala çıkarır. Balık fazla çıkmağa başlayınca madrabazlar da çoğalır; motorla, sandalla hasılı bir vasıta ile sandallar arasında dolaşıp palık iştira eder. Ya balıkhâneye veyahut başka bir müşteriye devrederler. Sandalcı balığı kendi vasıtası ile Balıkhâneye nakletse daha fazla istifade eder, lâkin tutuş devamlı olursa bulunduğu noktayı bırakıp gidemez, gitmese yük çoğalmıştır, mahalline göre tehlike de melhuzdur, gitse tutuştan olur. Oltacıların sepetçilik ve paraketecilikleri de vardır. Sepetçilik istavrid, izmarid, istakoz, gelincik balıklarına mahsustur, sepeti her balıkcı yapamaz, o da ayrı bir sanattır.

Ahırkapu sâhilinde olta balıkcısı pırpırı oğlan (Resim: F. A.)

«Sepetler, üstünde tahta kapak, altı birbuçuk karış kadar yukarıdan açık, birer metre ara ile birbirine bağlanır. Oniki sepete bir Tonoz derler. Livar denilen büyük bir sepet de tutulan balıkları içine atıp denize salıverilmek şartiyle muhafazaya hizmet eder. Sepetçilik de sandalın kıç tarafına tonozları işine göre istif ederler. Şubattan ağustosa kadar imtidad eden bu kabil işde gelincik, istakoz, çağanoz tutmak için sepetlerin içine ekmek ve kepekten yuğrulmuş top halinde hamur konulur. Bir kişi kürek tutar, bir kişi kıçtan sepet salıverir, yahut iki kişi çeker, bunlar da ayni oltacılar gibi para taksiminde hoş, nahoş bir yol tutarlar.

«Paraketeciler: yirmiden, otuzdan yetmiş seksen kulaca kadar birer sere ara ile misinayı iğnelerle donatırlar; barbunya tutmak için yem istavrit balığından takılır. İzmarid, istavrid, istakoz için batak kumluklardan kurt çıkarılıp takılır. mevsimi de mart ve nisan aylarıdır.

«Paraketeyi akşamdan oldukça lâğım = yakın bir yere salıverip sabahleyin alınır. Bu iş de yalnız becerilemeyip iki üç kişiye ihtiyaç gösterir; zira hem kurt çıkarmak, hem yem parçalamak, takmak, bırakmak, çekmek, tutulan balıkları çıkarmak bittabiî yalnız olamaz. Söylenişe göre kırlangıç balığı hu çekermiş, bir çok oltacı ve ağcılar körlükle tutulanı denize atar, 1920 - 1922 arasında Çengelköyünde ölen Yuvan Reıs bu merhametlilerden idi.

«Manyatcılık: Şehrimizin Anadolu ve Rumeli sahillerinde Evkaftan isticar edilmiş yahut vaktile bâ fermânı âlî bir kimseye ihsan buyurulmuş voli mahalleri vardır ki kiracı ve sahipleri kendi mahallerinde icrayı san'at etmek hakkını haizdir; açıktan bir kayık gelip de orada voli çeviremez, yani takım taklavat taifalariyle gelip de hiç bir reis o noktada ağ salıverip balık tutamaz. Devamlı denilecek surette kendi yerinden balık uzaklaşır da diğer bir mahalde tekâsüf ederse kayığını alıp oraya gider, misafir sıfatı ile bir selâm verir, kendinden evvel sokulmuş kayıklar varsa sıra ile birer voli çevirirler. O voli yerinin sahibi isterse misafirlerden hak namı ile münasip bir para alır; lâkin almazlar, bugün bana ise yarın sana darbımeselince gün gelir herkes birbirine muhtaç olur kaziyesini düşünerek yine buyurunuz kelimesiyle uğurlar, Manyat demek kendi yerinde avlamaktır. 6 yahut 8 taifa bir reis, bir kıç yoldaşı (palacı); kıç yoldaşı dümen kullanır, ağı denize atmak vazifesini görür;, kayığa biner. Kayık kıyıda bağlı durur, hep birden küreğe asılırlar. Her volinin kendine mahsus çevrilecek bir hududu vardır; yarım daire çizerek ağı döğer. Kıyıda taifa ikiye ayrılır; çekmeğe başlarlar. Torba görününce yavaş yavaş, birbirlerine sokulurlar, o sayede makas denilen torbaya yakın kurşunu fazla yer, torbanın ağzını sıkıştırır, balığın ağdan çıkmasına meydan bırakmaz. Balıklar çavalyelere çıkarılınca madrabazlar müzayede ile alıp dükkâna, mahalleciye verir. Manyate iğrib dahi derler. Akşam olunca para pay edilir. Hasılâtın yarısını ağ ve kayık sahibi reis alır, yarısını taifaya taksim eder. Eğer reis mal sahibi değilse, iki pay alır.

«Alamana: kıyılarda iş yazın gelmesiyle azalır, hiç gibi kalır. Manyat sahibi taifa düzer, ağlarını tamir eder. Balıkcı ıstılahınca tamire meramet derler. Olduğu yerden açılır, Kavaklar, Kartal, Adalar, Silivri her ne ise gider. Lâkin bu gidiş manyata benzemez, tayfanın komanyası sahibine aiddir. Balık tutulursa içinden masrufatı alır, kader yardım etmez de yüzü gülmezse masarifat havaya gider; uşaklar da çalışır, yediği kuru fasulye ve içtiği çorba ile kalır. Alamana ağları, manyatda kullanılanların başka türlüsü, daha büyüğüdür; çünkü açıkda çevirmek vardır. Kayığın baş oturağına dikilen bir direğin tepesinde gözcü balığı haber verir. Gece avcılığı olduğundan ateş yakılır, balık sokulunca hemen ağ denize atılır; ağ alttan torba gibi büzülür, çekerler.

«Gırgır: çifte kayık ikisi birden ağları salıverir, bunların ağları daha büyüktür, daha derin sularda çevirir. Yapılış tarzı ile bir makas gibi ağlar suyun içinde birbirine kilitlenir, mutlaka tutar, balığa rastlayıp da kaçırmasına imkân yoktur. Tayfaları daha çok, masrafı daha ğır ise de Hüda ihsan ederse kârı da o nisbette fazladır.

Halicde sandallarda olta balıkcıları
(Othmar'ın resimlerinden)

«Her iş mevsiminde geçtiği gibi balıkcılık da mevsimini gözler. Hava Karadenizden esmeğe, biraz kışlamağa başlayınca manyatcılar, oltacılar, «Gönder Allahım.. çoluğu çocuğu ile gönder!..» diye dua ederler. Bir iki gün doyuracak derecede çöplenip açı-

lırlar. Baskın bir havada maazallahüteâlâ, sandal batar, kayık kapaklanır; olta kopar, ağ parçalanır. Hava iyice sakinleşinceye kadar kahve köşesinde ispinozlaşırlar.

«Bir de balıkcı mânisi hatırlarım:

Adam aman... zorba balık
Ağ yırtar, beden koparır, tutulmaz zorba balık
Balıkcılık sanatı doğrusu zor babalık...

«Bizim Üsküdarın en meşhur voli yeri Şemsipaşa Medresesinin önüdür. Burası bizim çocukluğumuzda maruf Kadayıfcı Hacı Hüsnünün voli yeri idi. Kendisi dükkânında meşgul bulunduğundan arada bir uğrardı; kayığı Agop Reis idare ederdi; burası bâberâtı âlîşan kala kala Hacı Hüsnüye kalmış; yabancı kayık faydalanamazdı. Balığın çok çıkdığı günlerde misafir sıfatı ile gelenler nöbetle bir voli çevirir, rezzâkı âlemin lûtfundan nimetlenüp giderlerdi.

«Tanıdığım namlı olta balıkcıları Arab Salâhaddin (1950 de sağ), Verem Cemil, Mahmud ve yeğeni İsmail, Kekeme Nuri (1950 de sağ), kardeşi Horoz Ali (1950 de sağ), Tatar Nuri (1950 de sağ), Sâim (1950 de sağ), Sarı İhsan (1950 de Sağ), Küçük Ahmed (1950 de sağ), Ziya Bey, Süleyman Bey, Arab Hasan, Yerebatanlı Küçük Ali (Doğancılar tulumbacılarından), Paşalı Halid, Kıprışıl Mustafa, Todori, Çolak Osman.

Hepsinin hızlı, acarı Kekeme Nuridir. En soğuk ve sert havalarda, sanki temmuz ayında imiş gibi ceketi, muşambayı atar, yün fanilâyı da çıkarır, ten fanilâsı ile denize açılır. En şiddetli soğuk, en dehşetli boralarda hiç bir balıkçının denize bakmak bile istemedikleri zamanda balığı bulur, tutar, getirir. Kardeşi Horoz Ali, metanetle cesarette Nurinin dengi değildir.

«Çolak Osman da öyle bir çolak idi ki, sağ kolu koltuk altına kadar yakın bükük, parmakları noksan ve bükük, fakat sol kolu sağlam, yalnız başına oltasını örer, kurd çıkarır, sandala biner, iskele açığında balığını tutar, ipe dizer, çarşıda dolaşıp bizzat satardı.

«Bu satırları yazdığımız sırada eskiden ehil oltacılardan olub hayli kocamış, balığa çıkmaz olmuş İrfan Reisi, Hımhım Osmanı ve Uzun Sarı Hüseyini de hatırlamak lâzımdır; İrfan Reis ığrıb sahibidir, Hımhım Osmanla Uzun Sarı Hüseyin de İrfan Reisin ağ meremetcisi (tamircisi) bulunmaktadır.» (Vasıf Hiç, not, 1955).

BALIKCI GÜZELİ — Divan ve halk edebiyatında esnaf güzelleri şânında gazeller, şarkılar, semâiler, destanlar yazılır ve «şehrengîz» adı verilen müstakil şiir mecmuaları tanzim edilirken İstanbulun balıkcı güzelleri de unutulmamıştır; nasıl unutulabilirdi ki, balıkcı, gece ve gündüz, yaz ve kış deniz üstünde, hayatın en çetin mihnet ve meşakkatlerine göğüs geren bir kahraman tipidir; boyu bosu ve yüz çizgileri ile erkek güzeli bir nevcivan balıkcı, başka geçim yollarındaki akran ve emsâli arasında güneşin, acı deniz suyunun ve sert rüzgârların tavladığı, kızıl bakır derili bir şehbaz ve şehlevenddir. Bu yüze ve vücuda işinin icâbı ekseriyâ yalın ayak, sîne uryan, hattâ yarı çıplak uçarı bır kılık, kıyâfet de ilâve edilince, dâimâ güzelliği ve kuvveti ve merdliği öve gelmiş şiir elbet ki balıkcı güzellerine kayıtsız kalamıyacaktır.

Sâdi Yâver Ataman 1954 yılında «Esnaf Türküleri» adı ile neşrettiği risâleye balıkcı güzeli için de bir kıt'a koymuştur:

Balıkcı güzeli Allah emânet
Ağlara düşerse eğer kerâmet
Balıkpazarında kopar kıyâmet
Deryâ sedâ olur çıkar semâya

Benzerlerine bakarak 32 yahud 36 kıt'a olacağını tahmin ettiğimiz matbû bir «Esnaf Güzelleri Destanı» vardır; bu destanın elimize geçen nushasının alt kısmı maalesef yırtılmış ve kopub kaybolmuş, ancak ilk 19 kıt'ası kalmıştır; çok aradığımız halde tam nushası bulunamadı. İlk kıt'a mukaddime mâhiyetinde olup geri kalan kıt'alardan her biri bir esnaf güzeli şânındadır, on sekiz güzel sahhaf, kâğıdcı, bakkal, balıkcı, aşcı, fırıncı, berber, kahveci, mutaf, yemişci, halıcı, tulumbacı, hakkâk, tütüncü, mahallebici, saatci, kasab, kalaycı ve dülger güzelleridir; şair son kıt'ada muhakkak ki kendi adını da yazmış, söylemiş olacaktır. Bu destanda Balıkcı Güzeli şânındaki kıt'a şudur:

Balıkcı güzeli salıvirir ağı
Görenin erir yüreğinin yağı
Yıpratır deniz pek tez geçer çağı
Yem ider âşıkı takar oltaya..

Basın hâtıraları zengin olan muharrir Münir Süleyman Çapanoğlu bu destan hakkında bize verdiği kısa bir notda «Rûmî 1337 (Milâdî 1921) de çıkmıştır, Âşık Rûzî'nin eseridir»

diyor; biz kâğıdına, baskı tekniğine ve bilhassa lisanına bakarak, (meselâ 1921 de mutaî ismi günlük dilden düşmüş bulunmaktadır), bu destanın İkinci Meşrûtiyetden çok evvel basıldığı kanaatindeyiz.

Geçen asır sonlarında yaşamış Tophâne kâtiblerinden Üsküdarlı halk şâiri Âşık Râzinin de balıkcı güzelleri için bir manzumesi vardır ki emsâli arasında en güzel parçalardan biridir:

Balıkcı güzelidir
Civanların şehbazı

Yalın ayak sîneçâk
Deryâ üzere pervâzı

Reftârı bâdi sebâ
Fırtına bâzı bâzı

Gökyüzünü tutmuştur
Şöhretinin âvâzı

Eline su dökemez
Köroğlunun Ayvazı

Yere düşmüş gölgesi
Şah Mahmudun Ayâzı

Kayıklarda dalyanda
Geçer kış ile yazı

Kâkülünü savurur
Karadeniz poyrazı

Âşıka yâri sâdık
Bilmez cilveyle nazı

Merdânelik yolunda
Muhabbetin dilbâzı

Nûri ismet olmuştur
Alnında altun yazı

Uymamaktır şeytana
Gece gündüz niyâzı

Kılar müslümanları
Beş vakitde namazı

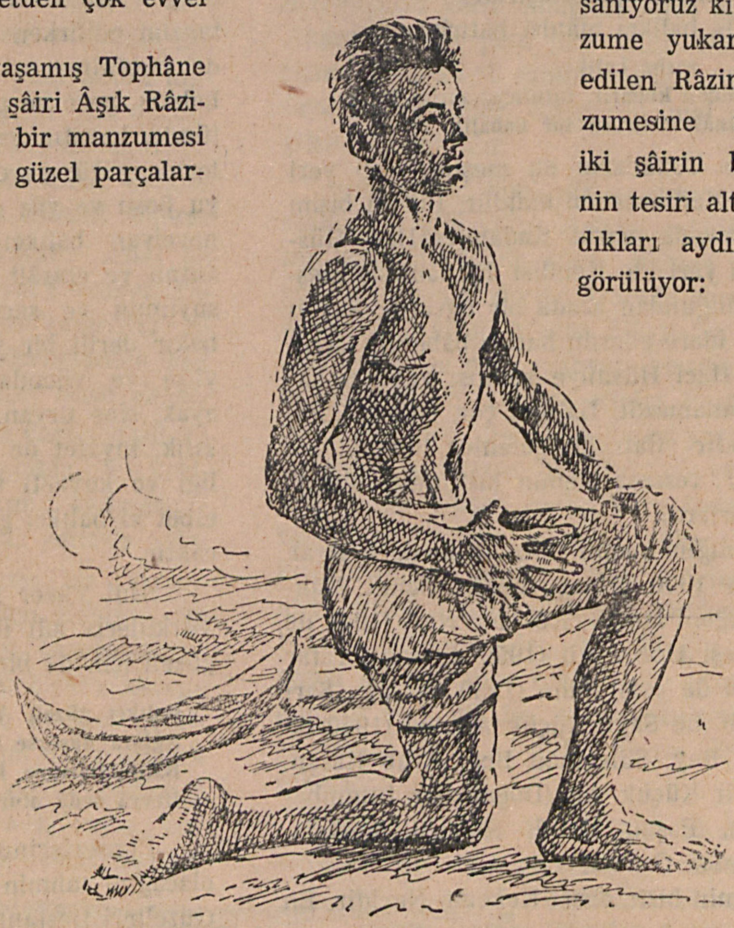
İsâ kulu unutmaz
Kilisayla papazı

Kalbi pâk olmak gerek
Öpmeğe dilnüvâzı

☆

Kim ki Hakka kaaildir
Bu civana mâildir
Dünya ahret âşıklık
Sevâbına nâildir

Geçen asır sonlarında İstanbulda derbederâne ve kalenderâne bir hayat sürdüğü anlaşılan Sivaslı saz şâiri Âşık İbrahim ki Üsküdarlı Vâsıf Hocanın rivâyetine göre bir ara Üsküdarlı Âşık Râzi ile yakın bir arkadaşlık kurmuş, şehrengiz yollu manzumelerinden birini bir balıkcı güzeline yazmıştır, biz öyle sanıyoruz ki bu manzume yukarıya derc edilen Râzinin manzumesine nazîredir, iki şâirin birbirlerinin tesiri altında kaldıkları aydın olarak görülüyor:

Yukarı Boğazda bir balıkcı tipi
(Resim : Sabiha Bozcalı)

Mevlâmı unuttum, belâmı buldum
Efendim bir vahşi yâre tutuldum

Dinleyin yârânım kıssadan hisse
Başın derde nasıl sokar bir kimse

Kasdim çayır çemen seyrü temâşâ
Sarıyara gittim ne geldi başa

Dalyan karşusunda bir kahvehâne
Gönül ahbab arar kahve behâne

Bir mahbûb sûretli melek sîretli
Vechine münâsib ayağı eli

Âşıkaane nâzik sohbet muhabbet
Didim bir şekerleb bulurum elbet

Lebideryâde ol kahveye girdim
Cümleye âşıklar selâmin verdim

Balıkcılar imiş kahve sükkânı
Ağ meremmet ider pîrü civânı

Gördüler fakirin elinde sazı
Bildiler Köroğlu arar Ayvazı

Pâ bürehne sîneleri küşâde
Hem ehhli ibâdet hem ehli bâde

Pırpırı civanlar cümlesi dal fes
Birbirinden güzel cümlesine pes

Deryâ arslanları çâbükü çâlâk
Pençesine düşen oluyor helâk

Cebîni pâkinde çatılmış kaşlar
Fırtına güneşi o şâhin başlar

İsmi şerifini idemem beyan
İçlerinde yârim oldu bir civan

Kara gül misâli rûyinin rengi
Rûyi arz üzre bulunmaz dengi

Reftârı üçleme dalga o şûhum
Ak köpükleri zenciri cünûnum

Yârimin emriyle girdim dalyana
Dünya bir yana o yârim bir yana

O yazı orada yazlattı devran
Kışı da kışladık hâlimiz duman

Bend itti kendûye beni o nev hat
Ne sıla düşündüm ne de seyahat

Kılardık beş vakit namazı bile
Düşmedik bir gûna ayb ile dile

Elinden kaçankim bâde içerdim
İçüp içüp de kendimen geçerdim

Varsa ger bu İbrahimin günahı
Sürerdim pâyine rûyi siyâhı

Üç yıl sürdü bende bu cinnet hâli
Âşıklığı pesend etti ehâli

O yârimin başı bağlandı bir gün
Sarıyarda oldu mükellef düğün

Şehbâzım açarken gelin duvâğı
Bu âşık topladım tası tarâğı

İhsan itsün o şâha Rabbi Celîl
Sıhhatü selâmet hem ömrü tâvîl

Edebiyatı Cedîdeden bu yana muasır Türk edebiyatında, bu yolda terennümlere rastlıyamıyoruz. Tevfik Fikretin «Balıkcılar» adındaki iki manzumesi balıkcıların geçim yolunda çektikleri acıları ve balıkcının merd ruhunu anlatır (B. : Balıkcılar).

Muasır resim sanatında balıkcı tıpleri, erkek güzelliği timsâli balıkcı yüzleri ve vücutları ile ressamlarımız hayli uğraşmışlardır; bu arada bilhassa merhum İzzet Bey hepsi ayrı güzellikte yarı üryan yahud tamamen çıplak boy portreleri yapmıştır; bu güzel tablolar bugün kimlerin elinde, koleksiyonundadır bilemiyoruz, yalnız elimizde bir kaç tanesinin fotoğraf kopyeleri bulunmaktadır. Pek kıymetli sanatkâr ve İstanbul Ansiklopedisinin baş tâcı ressamı Sabiha Bozcalı Hanımefendinin sihirkâr kalemi de balıkcılar konusunda Ansiklopedimiz için pek güzel resimler çizmiştir ki İstikbal için zamanımızdan kalacak hemen yegâne hâtıralar olacaktır denilse yeridir (B.: Balıkcılar, Türk resminde).

BALIKCI KAHVEHÂNELERİ — Zamanımızda, bu satırların yazıldığı 1960 yılında ancak Yukarı Boğazın Anadolukavağı, Rumelikavağı, Karibce, Poyraz, Rumelifeneri, Anadolufeneri gibi balıkcı köylerinde kalmıştır; Yenimahallede dahi eski tipik hususiyetlerini muhafaza etmiş bir balıkcı kahvehânesi bulunamadı.

Şehir içinde en güzelleri Kumkapuda idi, hepsi yıkıldı; Yenikapu ve Samatyadaki balıkcı kahvelerinden de eser kalmadı. Büyük ve fevkalâde güzel bir balıkcı kahvesi de Pendikde, vapur iskelesinin yanında ve Kartal tarafında idi, 1954 - 1955 arasında içkili lokantaya tahvil edildi.

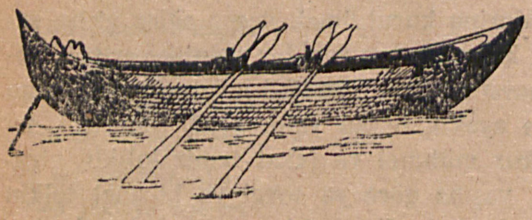
Balıkcı kahvehânelerinin hususiyeti hemen hepsinin lebideryâda, denizin dudağında, hattâ denize çakılmış kazıklar üstünde, altları deniz olarak kurulmuş olmaları idi. Önlerinde geniş salaşları bulunur, bu salaşlarda yığın yığın ağlar, balıkcı sepetleri, kepçeler, gırgır kürekleri görülürdü; bazan salaşların çatma direklerine kurutulmak üzere ağlar atılıp serilir, kahvehâneye ayrı bir şirinlik verirdi. Hele mevsim yaz ise, gedikli müşterilerinin çoğu yalın ayaklı, bâzan yalın ayağı yemenili, istisnâsız mühmel ve fakat temiz kılıklı, etrafına, yaşına göre ya sevgi ya hürmet telkin eden kimselerdi. Bekâr uşağı balıkcılardan bâzıları, eskiden bu kahvehânelerde yatıp kalkarlardı.

Mülk sahibi ekseriya balıkcı reislerinden biri olurdu, bâzan kendi adamları eliyle bizzat işletir, bâzan da bir ehline kiraya verirdi. İskambil kâğıdı, tavla gibi oyun vasıtaları aslâ bulunmazdı, iş ve mâsum sohbet, temiz ülfetü muhabbet yerleri idiler. Kahveci istenildiği zaman çay veya kahve getirir, her gelenden muhakkak para alınması düşünülmezdi. İç kısım tahta peykeli olurdu ve bir mikdar da iskemle bulunurdu; çoğunda masa yoktu; varsa, âdi tahta masalardı.

1946 yazında Samatyada Hasan Efendinin balıkcı kahvehânesini ziyâretimizde, yukarıdaki satırlarla tasvir edilir bir yer olarak bulmuştuk; sakalı matruş, beyaz pos bıyıklı, göğsünün gür beyaz kılları fildikos fanilâsının düğmeleri çözük yakasından taşmış, başında beyaz bir mendil bağlı, sağ kolu ve iki elinin kırış kırış olmuş üstleri dövmeli, pantalon paçalarını incik kemikleri üstüne kadar kıvırmış güzel bir ihtiyar ile karşısında güzel bir genc, tüysüz yüzü yanık esmer, koyu kumral yosun yosun gümrah saçlı, gövde bele kadar çıplak, elleri ve çıplak ayakları on altı onyedi yaşının ölçüsüne nisbetle çok daha pençeli, iri kıyım, ihtiyar peykede, oğlan bir tahta iskemlede, ağ tâmir ediyorlardı. Kına renkli ağ, peykinin üstüne konmuş, gevrek ve akıcı bir übek, bir parçası, iki merematcının ayakları, dizleri ve elleri arasında gerilmiş, gözden geçmiş kısmı yerde, iskemledeki genc balıkcının sol ayağı onların arasına gömülmüş, güzel çizgilerle ibtizâle düşmemiş renklerle temaşasına doyum olmayan manzara idi. Kahve ocağının üstünde maskot olarak el kadar, küçük bir gemi çapası asılmış, bir duvarda da camlı çerçeve içinde eski «Necmi Şevket» korvetinin kâğıd kıtığı ve alçı ile yapılmış kabartma resmi vardı, Arab Selim adında bir sanatkârın eseri imiş, «kırk yıllık şeymiş» demişlerdi.

Bibl.: REK ve Muzaffer Esen, Gezi Notu.

BALIKCI KAYIĞI — İstanbul sularının

Balıkcı kayığı
(Resim: K. Deveciyandan)

pitoresk süslerindendir; Boğaziçinde, Adalarda, Anadolu ve Rumelinin Marmara sahillerinde, denizde iken de, karaya çekilmiş iken de bir çok ressama model olmuştur. İki ucu sivri, arka tarafı daha genişçe bir kayık olup dümeni, yelkeni tentesi de vardır. İki çifteleri dokuz metre boyunda, tek çiftleri de yedi - dokuz metre boyunda inşa edilirler. İki çifteler uzatma, barbunya ve batırma ağları ile balık avında, tek çifteler de çapari, paraketa ve olta ile balıkcılıkta kullanılır.

Bibl.: K. Deveciyan, Balık ve Balıkcılık.

BALIKCI KEPÇESİ — İstanbul ve civarı balıkcılarının kullandıkları ağlardan sâbit ağlar nev'ine girer. Ağzına ekseriya demirden, bazan da ağaçdan yapılmış bir çenber takılmış ve ağdan örülmüş bir torba olup çenberine rabtedilmiş uzun bir sap vasıtasiyle kullanılır. Bâzılarının çenberi müdevver, bâzılarının da yarım daire olur. kepçeler, çenberlerinin şekline, torbalarının büyüklüğü ile ağ gözlerine ve tutulacak şey'e göre başka başka isimler alır.

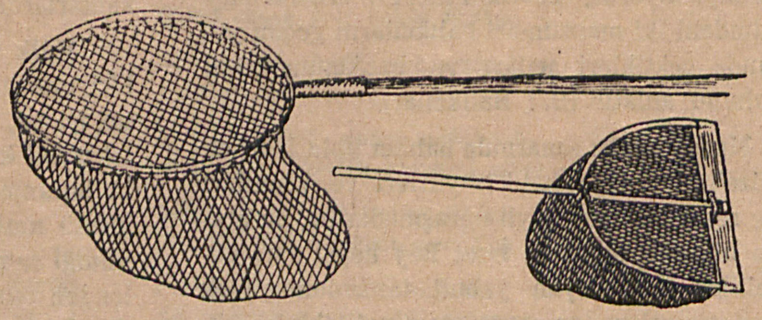
Kepçenin çenberi 40 - 50 santimetre çapında ve müdevver olursa, torbası ufak fakat alkarna torbasının siciminden örülmüş ise «midya kepçesi» denilir. Bu nevi kepçenin cenberinin üst kenarı keskin ve alt tarafı delikli olub, torbası çenbere bu deliklerden rabtedilmiştir.

Torbası ince iplikden yapılmış ve gözleri pek küçük olan kepçelerle karides tutulduğu için karides kepçesi denilir. Bunların çenberi de ekseriya yarım daire şeklinde olup torba, çenbere bir sicimle düz ilmikle rabtolunur.

Ağlardan balık çıkarmak, olta balıkcılığında büyükce bir balığı sandala kolay almak, ve sair işler için kullanılan orta kıt'ada, ağzı müdevver bâzan beyzî, torbası ince iplikten yapılmış ağız çenberi ağaçtan veya demir telden bir kepçe vardır ki «el kepçesi» denilir».

Bibl.: K. Deveciyan, Balık ve Balıkcılık.

BALIKCILAR — Tevfik Fikretin iki şiiri bu adı taşır; her ikisi de balıkçıların geçim yolunda çekdikleri acıları, mihnetleri, balıkcının merd ruhu, hayatı istihkarını; vücudu

Balıkcı Kepçeleri
(Resim: K. Deveciyandan)

yıpratan, insan gücünün son haddinde gayretlerine rağmen fakrü zûrûret içinde geçen hayatlarını terennüm eder.

Büyük şairi baş eseri Rübâbı Şikeste'deki yerlerine göre bu iki şiirden birincisi, bize öyle geliyor ki, sanatkârın Servetifünunda intişar etmiş bâzı manzumelerinde olduğu gibi, garb ressamlarından birinin bir tablosundan mülhem olarak yazılmıştır; İstanbuldan dışarıya hemen hiç çıkmamış, hattâ ömrünün büyük bir kısmını evinde ve yazı masasının başında geçirmiş olan şairin o çetin balıkcı hayatını yakından tanımış olmasına imkân yoktur; Rumelihisarındaki Aşiyânından da (B.: Âşiyan) balıkcıları yutan ucu ufukda müthiş denizi görmek mümkün değildir. Fakat biz, İstanbullu Fikretin bu şiirini okurken İstanbulun Karadeniz karşısında ve Kilyos balıkcılarını tahayyül edebiliriz; Bir dram karşısındayız; ihtiyar ana hasta, ölüm döşeğindedir, dışarda fırtına vardır, deniz kudurmuşdur; delikanlı oğul, tecrübeli ihtiyar babasını evde hasta kadının yanında bırakır ve sabahleyin balığa tek başına çıkar, fakat geri dönmez. Sahilde üç gün üç gece evlâdını bekliyen ihtiyar balıkcının devrilmiş, boş kayık karşısında duyduğu acı, cinnetdir:

— Bugün açız yine evlâdlarım, diyordu peder,
Bugün açız yine; lâkin yarın, ümid iderim
Sular bir az daha sâkinleşir.. ne çâre, kader

— Hayır, sular ne kadar coşkun olsa ben giderim,
Diyordu oğlu, yarın sen bir az ninemle otur;
Zavallıcık yine kaç gündür işte hasta......

— Olur;
Bir az da sen çalış oğlum, bir az da sen cabala;
Ninen baban, iki miskin biz artık ölmeliyiz...

Çocuk düşündü, şikâyetli bir nazarla: — Ya biz,
Ya ben nasıl yaşarım siz ölürseniz?..

Hâlâ
Dışarda gürleyerek güğremiş bir ordu gibi
Döğerdi sâhili binlerce dalgalar asabî

— Yarın sen ağları gün doğmadan hazırlarsın;
Sakın yedek bir az ip, mantar almadan gitme......
Açınca yelkeni, hiç bakma, oynasın varsın,
Kayık çocuk gibidir, oynayor mu, kayd etme,
Dokunma keyfine; yalnız tetik bulun, zirâ
Deniz kadın gibidir, hiç inanmak olmaz hâ

....

Şafak sökerken o yalnız, bir eski tekneciğin
Düğümlü, ekli, çürük ipleriyle uğraşarak
İlerliyordu; deniz ayni şiddetiyle şırâk
Şırak döğüb eziyordu köhne teknenin şişkin
Siyah kaburgasını.. Ah açlık, ah ümîd!
Kenarda bir taşın üstünde bir hayâli sefîd
Eliyle engini gûyâ işâret eyliyerek
Diyordu: «Haydi, nasîbin o dalgalarda, yürü!»
Yürür zavallı kırık teknecik, yürür; «Yürümek,
Nasîbin işte bu!.. Hâlâ gözün kenarda.. yürü!»
Yürür fakat suların böyle kahri şiddetine
Nasıl tahammül ider eski, hasta bir tekne?..

Deniz ufukda, kadın evde muhtazır.. ölüyor.
Kenarda üç gecelik bârı intizârıyle,
Bütün felâketinin darbei hasâriyle,
Tehî, kazâzede bir tekne karşısında peder.
Uzakda bir yeri yumrukla gösterib gülüyor.
Yüzünde giryeli, muzlim, boğuk şikâyetler.:.

İkinci şiirinde Fikret bir sosyalisttir; cemiyetin aşağı tabaka insanlarını yüzleri güldüğü halde içleri kan ağlıyan, vazifeleri seyircilerini güldürmek olan soytarılara benzetir.. Hayatını namuskârâne fakat muhabbetle kazanan, kazandığı da bir lokma ekmek olan bu insanlara örnek olarak balıkcıları seçmiştir; iki kıt'a olan bu şiirin balıkcı hayatını tasvir eden birinci kıt'ası şudur:

Açık tesâdümü emvâci kahre sîneleri,
Birer kayıkdan ibâret bütün hazîneleri,
Birer kayık ve tükenmez bir ihtiyâcı sebât;
Şu kır bıyıklı, yanık yüzlü sâiyânı hayât
— Ki titrer ağlarının her telinde zehri memât —
Niçin, sorun, bu tekaazâyı ömre katlanıyor,
Nasıl, ne hisle şu girdâbı gamda çalkalanıyor?..

BALIKCILAR (Türk resim sanatında) — Erkek güzelliğinin ve kuvvetinin timsali balıkcı tipleri, balıkcıların coşduğu zamanlar amansız denizle mücadeleleri, balıkcı muhitlerinin renkli, canlı, hareketli manzaraları, kayıkları, ağlar, pitoresk kıyafetler, yeryüzünün denizle ilgili her köşesinde olduğu gibi bizde de resim sanatının ve bilhassa klâsik resmin çok zengin ve tükenmez bir ilham kaynağı olmuştur; büyük ekseriyetinin yaşadığı belde olduğu için ressamlarımızın kalemle, sulu boya ile, yağlı boya ile yaptıkları desen ve tablolarda tesbit ettikleri de umumiyetle İstanbul ve civarı balıkcılarıdır. İstanbul balıkcılariyle yalnız Türk ressamları değil, İstanbula gelmiş, bir müddet İstanbulda yaşamış ecnebi ressamları da alâkadar olmuştur. Ressamlarımız arasında da balıkcı tiplerinin âdetâ âşıkı olan Ziya Beydir (B. : Ziya Bey).

Bu sanatkârın «Balıkcı Çocuk ve «Sandalda Balıkcı» adlarındaki iki deseni İstanbul Ansiklopedisi sahifelerine Sabıha Bozcalının kudretli kalemi ile nakledilmiştir; Ziya Be-

Burgaz Adasında Balıkcılar

(Ressam Cevad Beyin tablosundan S. Bozcalı eli ile; 1916)

yin güzel bir çıplak balıkcı portresi de Cağaloğlunda İstanbul Halkkevi riyaset odasında bulunuyordu, halen ne olmuştur, bilmiyoruz.

Son Osmanlı halifesi ressam Abdülmecid Efendinin «Sisde Balıkcılar» adında büyük ve çok güzel bir yağlı boya tablosu Rumelihisarında Âşiyan müzesindedir (B.: Âşiyan).

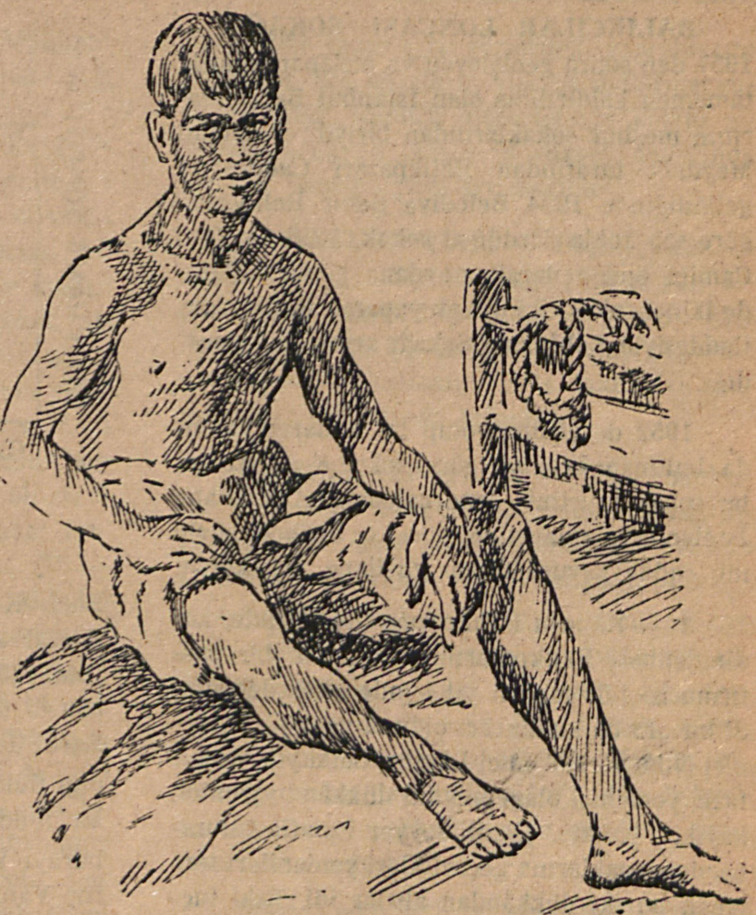
Zamanımızın değerli ressamlarından Fahreddin Arkunlar'ın «Olta Balıkcısı Çocuklar» adındaki taplosu teşhir edildiği 1948 sergisinde satılmış, kimin elindedir, meçhulümüzdür.

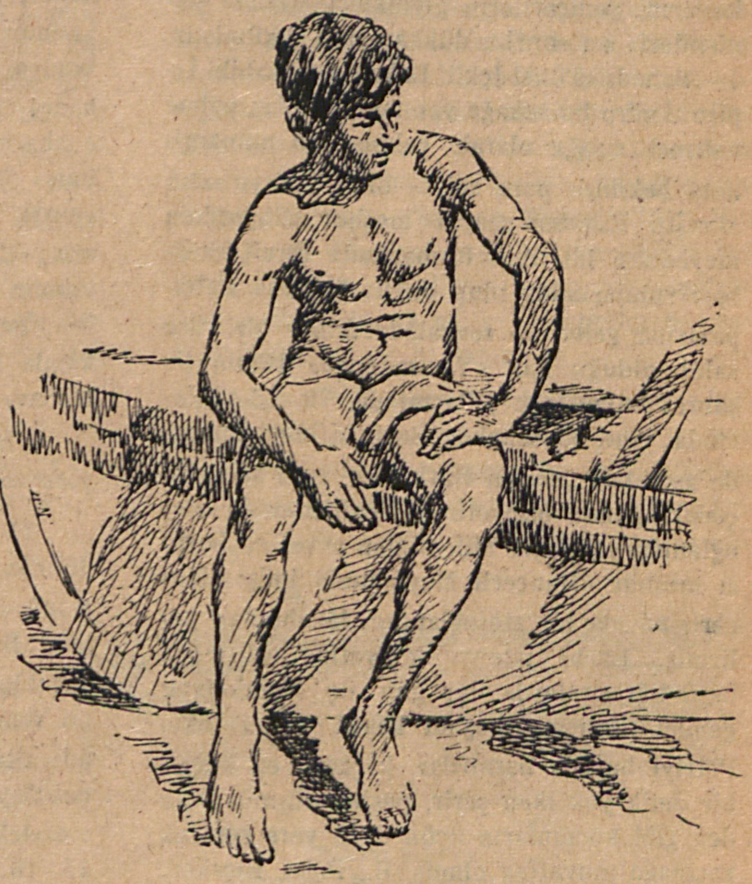
İkinci Abdülhamid devrinde İstanbulun en büyük resimli mecmuası olan Malûmat'ın 2 mayıs 1318 (15 mayıs 1902) tarihli ve 336 numaralı nüshası Sanayii Nefîse Mektebinde açılmış bir rum sergisine tahsis etmiş (B.: Mâlûmat).

325 parça eser teşhir edilmiş olan bu sergide İstanbul Balıkcıları şânında 9 eser görülmektedir:

P. Bello'nun «Boğaziçinde balıkcıları» ı, Dömango'nun «Rum balıkcı kayığı» ve «Dinlenen balıkcılar» ı; L. Valeri'nin «Ağ ören balıkcılar» ı; Fausto Zonaro'nun «Üsküdarda balıkcılar», «Beşiktaşda Balıklar» ve «Güneşde Balıkcılar»ı; miralay Halil Beyin (Ressamı Halil Paşa) «Balıkdan sonra», «Genc Balıkcılar» ı; Matmazel Lina Gaboçinin «Balıkcıları» ı.

Balıkcı ve balıkcı hayatı, balıkcı kayıkları, kurutulmak üzere ağaç askılara asılmış ağlar, ağ tamirleri palamut ve uskumru akınlarında Limanı ve Halici sandallarla dolduran olta balıkcıları İstanbulda fotoğrafcılara da zengin mevzular olmuştur.

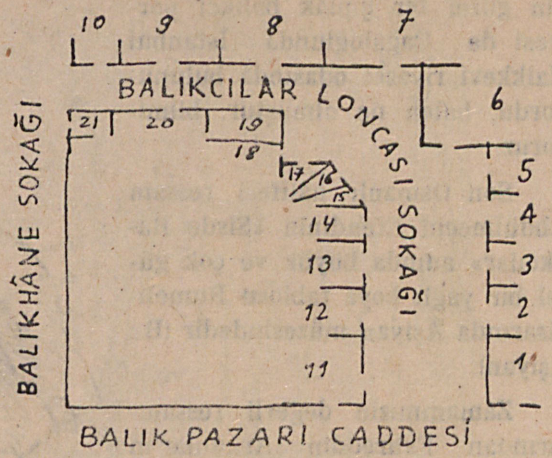

Balıkcı ve balıkcı çocuk
(Ressam İzzet Beyin desenlerinden
S. Bozcalı eli ile)

BALIKCILAR LONCASI SOKAĞI — 1957 den sonra genişleyen ve hızlanan imârda tamamen kaldırılmış olan İstanbul Balıkpazarının meşhur sokaklarından biriydi; Eminönü Meydanı tarafından Balıkpazarı Caddesiyle gelindiğinde 1934 Belediye Şehir Rehberine göre sağ kolda dördüncü sokak, 1936 da Yeni Camiin önü açılarak meydana geniletildiğinde ikinci sokak; iki dirsek yaparak Balıkpazarı Caddesiyle Balıkhâne Sokağı arasında uzanırdı.

1952 de çizilmiş olup bu notların yanında bulunan krokiye göre sokağın manzarası bu sokakta yetmiş sene çalışmış Aşçı Baba İstelyo'nun rivayetine göre o tarihde şöyle idi; cadde kavuşağından girilince sağ kolda:

1 — Kapusu Balıkpazarı Caddesinde, kadimdenberi Balıkpazarının en namlı bir pastırmacısı idi; son on yıl içinde eller değiştirdi bir ara da kunduracı oldu. 2 ve 3 — Yemenici Niko ve yemenici Lâmbo, belki yüz yıldan fazla yemenici olagelmiş iki dükkândı; gemici, kayıkcı, balıkcı, çeşidli seyyar esnafla tulumbacıları ayaklarına geçirdikleri yemenileri tercihan bu iki dükkândan alırlar idi. Eski bıçkınların, yeniçerilerin giydikleri «Galata yemenileri» en son bu dükkânlarda dikilmiştir. 4— Sonadı «Tünel İçkili Lokantası», sahibi İspiro; İspiro bu sokağa yalınayak, yarım pabuc kahveci çırağı olarak gelmiş (15 numaralı nota bakınız), para sahibi olup burayı satın almıştı. Eskiden gaayet meşhur Mihyoti'nin meyhanesi idi. Aslı Rumanyada İbrail kasabası rumlarından olup on üç yaşında Balıkpazarına gelen ve fevkalâde dilber bir yüze sahib olduğu için «Yarımdünyâ» lâkabı ile şöhret bulan, son yıllarını da, 70 - 75 yaşlarında, yine bu sokakda Boris'in Meyhânesinde aşçılıkda geçiren Barba İstelyo o şöhretli, çocukluğunda Mihyotinin Meyhânesinde ateş oğlanlığı yapmıştı. Mihyotiden evvel de burası meşhur «Hançerli Meyhanesi» imiş; Hançerli adı da bir ateşoğlanının lâkabından gelirmiş. Barba İstelyo Mihyotide çalışmağa başladığı sıralarda bir gün üç Kefalonyalı gemici - korsan, meşhur kaatil, şaki Bıçakcı Petriyi burada basmışlar, kaçacak en küçük bir delik yok iken şerir, peşine düşmüş olan dev gibi korsanların üçüncü de yere sererek kaçmağa muvaffak olmuş (B.: Petri, Bıçakcı).

Balıkcılar Loncası Sokağı

5 — Tohumcu Hristo, meyhâneci bulgar Boris Kovaçef'in babası. Burada daha evvel Bulgar Anastasın kahvehanesi vardı; kopuk yatağı idi. 6 — Bulgar Boris Kovaçef'in Meyhânesi (B.: Borisin Meyhânesi). Yarımdünya Barba İstelyonun son günlerinde aşçılık yapdığı dükkân. Meyhâneyi Borisden evvel uzun bir müddet babası Hristo işletmiştir; Hristo burayı Yanko adında birinden devren almıştır. Yankodan evvel de meşhur gedikli meyhânelerden «Zından» burası imiş. 7 — Barba Leonun rakı ve konyak imalâthânesi; Barba İstelyo bu müessesenin içkilerini piyasaya hangi isim altında verdiğini hatırlamıyor; «daha eskiden bir büyük meyhane de burada imiş» diyor; biz Sivaslı Âşık İbrahimin Balıkpazarı Destanına göre, bu büyük meyhânenin «Cellâd Meyhânesi» olması gerekdiğini tahmin ediyoruz. 8 — Vangelin Meyhânesi. 9— Yemenici Haralâmbo; eskiden bu dükkânda Filip adında meşhur aşçı vardı. 10— Manav.

Yine Cadde kavuşağından girildiğine göre sol kolda:

11 — Mezeci Koço, minelkadim mezeci dükkânı idi. 12— Tohumcu Vasil; eskiden irânlı Ali adında birinin tütüncü dükkânı idi. Barba İstelyo şöyle anlatıyor: «Benim çocukluğumda da tütüncü idi; sahibi yine Acemdi, eşkiya kılıklı adamdı, tütüncü adı altında esrar kaçakçılığı yapardı, adını hatırlayamıyorum, güzel gençlere düşkündü; memleketlisi Aliyi yanına çırak aldığında Ali 15 - 16 yaşlarında pek güzel bir çocuktu;

acem geceleri bir handa kalır, Aliyi dükânın üstündeki bekâr odasında yatırırdı; bir gün ortada görünmedi, kayboldu.

Çardak İskelesinde denizden cesedini çıkardılar, genç bir lâz kayıkcı tarafından öldürüldüğü meydana çıkdı, tütüncü dükkânı çırağı Aliye kaldı, aradan çok yıl geçti, Ali evlenmedi, aynı bekâr odasında yatıp kalktı; bir gün odasının döşeme tahtaları çöker, altında bir define bulur, esrarcı acemin altınlarıdır denildi, birdenbire zengin olunca dükkânı kapadı, İrana gitti, Meşrutiyetin ilânı sıralarına rastlar». 13 — Balıkpazarının belki İstanbulun en namlı fes kalıpcısı Mimikonun dükkânı idi. 14 — Bir aşcı dükkânı vardı; sahibi rumdu, sonra tohumcu oldu. 15 — İbrahim Çavuşun kahve ocağı; çayı kahvesi çırağı ile bu sokak boyundaki dükkânlara gönderirdi. Çavuş bu dükkânı Yunanistana giden bir rumdan almıştı; meyhâneci İspiri işte bu rum kahvecinin çırağı idi. 16 — Tohumcu Yorgo. 17 — Yemenici Anastas; bu da eski ve namlı bir yemenici dükkânı idi. Barba İstelyo şöyle anlatıyor: «Kanlı bir dükkândır; Anastasın eline geçmeden bu dükkânda işler Vasil adında bir yemenici kalfası, pek güzel bir gençti, Kız Vasil derlerdi, kayıkcı kopuklarından ve namlı şerirlerden Lâz Dimitri kötülük yolunda musallat olur, gözlerimle gördüm; kayıkcı dükkâna geldi, Vasile takıldı, yemenici kösele kesiyordu, elindeki bıçakla fırladı, fakat dükkândan çıkamadı, Lâz, bıçağını daha evvel davranıp Vasilin tam kalbine indirdi, kaçtı; fakat iskeleden kayığına atlarken hemşerileri tarafından yakalanıp zabtiyeye teslim edildi. Dükkânın mermer eşiğinde vasilin kanının lekesi, şu kadar yıl geçti, hâlâ durur».

18 — Berber Ali Beyin dükkânı. 19 — Vangelin dükkânı. 20 Tohumcu Aleko. 21 — Tütüncü.

Bibl. : Barba İstelyo, Not.

BALIKCI KUŞLARI — Boğaziçinin balıkçıl kuşları hakkında merhum Câbir Vada, «Boğazıçı konuşuyor» adındaki eserinde şu notları kaydediyor: «Balıkçılların parmakları kürekli olmadığından yalnız bacaklarını denize daldırarak gıda temin ederler. Daima eşleriyle yaşarlar. Düşmanlardan emin addettikleri denize yakın sarp yerlerdeki yapraklarını dökmiyen ulu ağaçların yüksek dallarına yuva yaparlar. Kaplıca mezarlığında körfez cihetindeki büyük servilerin yüksek dallarında bir çok balıkçıl yuvaları görülür».

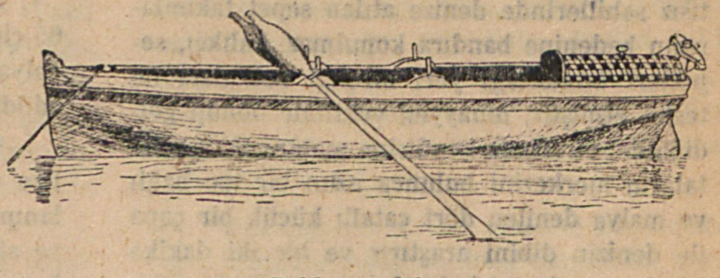
BALIKCI SANDALI — Boğaziçinde bilhassa kibar amatör balıkcılar kullanırdı, zamanımızda hemen hiç kalmamış gibidir. Kıçı aynalı iki çifte bir sandal tipi olup çaparide ve oltacılıkta kullanılır, olta takımları sandukçaları kıç altında hıfzedilirdi.

BALIKCI SEPETLERİ — Türk balıkcıları dolayısiyle İstanbul sularında avlanan balıkcılar tarafından balık ve mukşerat avı için kullanılan sepetlerin hepsi sazdan yapılır.

Balıkcı sepeti imâlinde kullanılacak sazların yağmur görmemiş ve kum üzerinde kurumuş olmasına dikkat etmelidir, aksi takdirde dayanmaz. ince ve kısa sazlara «dişi», kalın ve uzun sazlar da «Erkek» denilir. Erkek saz daha dayanıklı olduğundan balıkcılar sepetlerinin erkek sazdan yapılmış olmasına dikkat ederler.

Balıkcı sepetleri İstakoz sepeti, İzmarid sepeti, karides sepeti ve gelincik sepeti olmak üzere dört nevidir; fakat hepsi birbirine benzer, yalnız büyüklüğüne ve gözlerinin genişliğine göre yukarıdaki isimleri alırlar. Balıkcı sepetinin şekli ile bir sepet takımının teferrüatı ve bu balıkcı tâbirleri, bu satırların yanında bulunan resimde gösterilmiştir. Bir bedene 10 - 20 sepet bağlanır; ve meselâ bir istakoz takımı denilir. Beden için sağlam hurma halatı tercih edilir ve sepetler bedene üçer kulaç ara ile bağlanır.

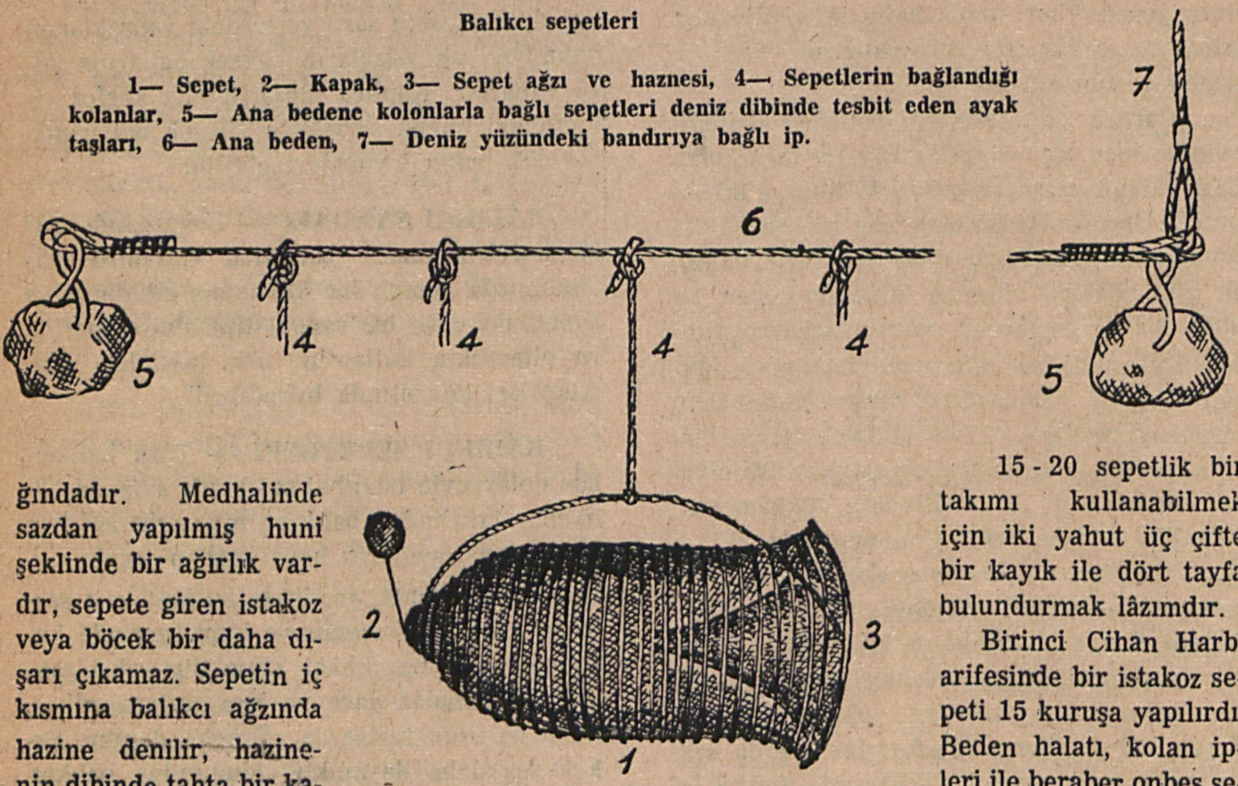
İstakoz sepeti, yuvarlak ve erkek sazdan yapılmış uzunca bir sepettir. Bu sepetle istakoz ve böcek avlanır. Bu sebetler erkek sazdan yapılmaz ise, istakoz, makasları ile sepeti keser ve kaçar. Gözleri 5 - 6 santimetre açıklı-

Balıkcı sandalı
(Resim : K. Deveciyandan)

Balıkcı sepetleri

1— Sepet, 2— Kapak, 3— Sepet ağzı ve haznesi, 4— Sepetlerin bağlandığı kolanlar, 5— Ana bedene kolonlarla bağlı sepetleri deniz dibinde tesbit eden ayak taşları, 6— Ana beden, 7— Deniz yüzündeki bandırıya bağlı ip.

ğındadır. Medhalinde sazdan yapılmış huni şeklinde bir ağırlık vardır, sepete giren istakoz veya böcek bir daha dışarı çıkamaz. Sepetin iç kısmına balıkcı ağzında hazine denilir, hazinenin dibinde tahta bir kapak vardır, sepet yukarı çekilince tutulan istakoz veya böcek bu kapak açılarak alınır.

Sepetlere yem olarak izmarit, istavrit gibi balıklar konulur, yemler ağaçtan yapılmış bir şişe dizilerek konulur. Sepetler sabahleyin erkenden denize, bilinen istakoz yataklarına atılır, yirmi dört saat sonra da yoklanarak, dolu sepetlerden avlar toplanıp yemler tazelenir ve sepetler tekrar denize bırakılır.

İstakoz, böcek, gelincik ve karides sepetlere geceleri girer.

Boğaz içinde, sepetlerin, suların ceryan şiddetiyle sürüklenip kaybolması için bedenin bir ucuna, parmak kalınlığında ve elli altmış metre uzunluğunda bir ip bağlanır, diğer ucuna da büyükçe bir mantar veya hafif ağaç parçası raptedilir ki buna balıkcılar «bandra» derler.

Halicde veya İstanbulun ceryansız, akıntısız sahillerinde denize atılan sepet takımlarının bedenine bandıra konulmaz, balıkcı, sepetleri bırakacağı yeri nirengi noktaları ile tesbit etmiştir, muayyen vektinde dönüp geldiğinde, etrafında kendisine malûm sâbit noktaların merkezini bulunca uzun bir ipe bağlı ve malya denilen dört çatallı küçük bir çapa ile denizin dibini araştırır ve bir iki dakika içinde sepetlerini bularak çapasını bedene takıp takımı yukarıya, kayığa çeker.

15 - 20 sepetlik bir takımı kullanabilmek için iki yahut üç çifte bir kayık ile dört tayfa bulundurmak lâzımdır.

Birinci Cihan Harbi arifesinde bir istakoz sepeti 15 kuruşa yapılırdı. Beden halatı, kolan ipleri ile beraber onbeş sepetten mürekkep bir takım da 3 - 3,5 liraya ancak çıkardı. (B.: İstakoz, Böcek, Gelincik, Karides, İzmarit).

BALIK FIÇILARI — İstanbuldaki balık tuzlayıcıları, hususî isimlerle anılan istandart fıçılar kullanırlar. Torik, torik yarması, palamut, uskumru, kolyoz, sardalya ve hamsi balıkları tuzlamasında kullanılan bu fıçılar boy boy olup :

Çakon fıçı 6,5 - 8 çift torik lâkerdası, yahud 400 - 500 aded Uskumru, yahud 35 - 40 kilo kolyos, sardalya veya hamsi alır, balık tuzlanıp istif edildikten sonra 35 - 42 kilo gelir.

Kova ve binlik fıçı 9,5 - 11 çift torik lâkerdası, 600 - 1000 aded uskumru, 45 - 50 kilo kolyos, sardalya veya hamsi alır, balık tuzlanıp istif edilten sonra 48 - 58 kilo gelir.

Şamandıra 12 - 22 çift torik yarması, 35-65 çift Tuzlu palamut, 70 - 80 kilo kolyos, sardalya veya hamsi alır, balık tuzlanıp istif edildikten sonra 75 - 85 kilo gelir.

Tuzlu balıklar yüzde 20 - 30 arasında fire verir. Mayıs, eylûl ve teşrinievvelde avlanıp tuzlanan kolyozlar az, haziran, temmuz ve ağustos aylarında avlanıp tuzlanan kolyozlar çok fire verir. Yazın avlanıp tuzlanan hamsiler yüzde otuz, kışın avlanıp tuzlanan ham-

siler ancak yüzde beş fire verir. Nisandan 20 temmuza kadar avlanan sardalya balıkları zayıftır, yüzde onbeşe kadar fire verir, sair zamanlarda avlanan sardalyaların tuzlama firesi yüzde beşi geçmez (Bu balık isimlerine, Sardalya için Ateş Balığına bakınız).

Bibl.: K. Deveciyan, Balık ve Balıkcılık.

BALIK EMÂNETİ, BALIK EMİNİ, BALIKHÂNE, BALIKHÂNE NAZIRLIĞI — İstanbul sularında tutulan, yahut başka sularda avlanıp İstanbul piyasasına getirilen balıkların balıkcılar tarafından devlet kontrolu altında balık madrabazlarına ve tablakâr esnafa müzayede ile satıldığı ve satılırken kanun gereğince vergisinin devletçe tahsil edildiği müessese; tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber İstanbulun fethinden az sonra kurulmuş olacağını tahmin ettiğimiz bu müessesenin ilk adı «Balık Emaneti, Balık Eminliği» olmuş ve teşkilâtın başına da «Balık Emini» ünvaniyle Başdefterdar (Maliye Bakanlığına) bağlı bir müdür getirilmiştir. Tanzimatdan sonra, Abdülmecid zamanında iktisadî ve sınaî kalkınma maksadı ile Devlet yabancı malı kaynaklardan istikrazlar aktedip alınan milyonlarca altın, hakikî kalkınma yerine lüks ve şatafata sarfedilince, borçlar ve faizleri ödenemiyecek bir yekûna varmış, Osmanlı hazinesi iflâs uçurumunun önüne gelmiş ve yabancı alacaklıların tebaası bulundukları büyük Avrupa Devletlerinin baskısı ile alacaklarını emniyet altına koymak için bir «Düyûnu Umumiye İdâre» kurulmuştu. Bu idare, ki tarihimizde müstakil devlet mefhumu ile taban tabana zıd acı kapkara bir hatıra bırakmıştır, devlet hazinemizin gelirini teşkil eden vergilerin en sağlamlarını, kaymaklarını, ortadan Osmanlı maliyesini çıkararak, mükelleflerden kendi teşkilâtı ile, kendi eli ile tahsil etmek hakkını almıştı (B.: Düyûnu Umumiye Binâsı; İstanbul Erkek Lisesi). Bu arada İstanbul ve tekmil Marmara havzasında ve Manyas gölünde tutulan balıklardan alınan vergi (balık resmi) de Düyûnu Umumiye İdaresine bırakılmıştı; Düyûnu Umumiye de bu zengin işi çevirmek ve kaçak balık avcılığına mâni olmak için bir balıkhâne idaresi kurmuş, idarenin başına «Balıkhâne nâzırı ünvanı ile bir müdür getirmişti.

1957 de İstanbulda bütün hızı ile başlamış olan imâr faaliyeti arasında yıktırılan ve yeri Eminönü meydanına katılan İstanbul Balıkhânesi de bu Nâzırlık tarafından görüldü.

Meş'um Düyûnu Umumiye İdaresi Lozan muahedesi ile kaldırıldığında bütün Balıkhâneler idaresi Türkiye Cumhuriyeti Maliye Bakanlığına bağlandı. 1950 nisanında Türk balıkçılarını koruma yolunda balık avı resmi kaldırılarak balıktan sadece satış bedeli üzerinden bir vergi alındı, bu da mahallî Belediyelere terkedildi, bu münasebetle İstanbul Balıkhânesi Müdürlüğü de İstanbul Belediyesi reisliğine bağlandı.

Balık Eminliği zamanında da İstanbulda her gün tutulan balıkların balık madrabazlarına ve tablakâr esnafına satıldığı ve balıkcılardan balık resminin alındığı bir balıkhânenin bulunduğu muhakkaktır, hattâ Balık Eminleriyle maiyetindeki memurların bu Balıkhâne içinde veya hemen civarında bulunan bir dairede çalışmış olacakları söylenebilir. Biz bu eski Balıkhânenin yerini tesbit edemedik. İstanbul Balıkpazarı, fetihden evvel Eminönündeki Büyük Gümrük ile yemiş iskelesi arasındaki sahada kurulmuş, Türkler de bu meşhur çarşı boyunu ayni yerde muhafaza etmiş olduğuna göre eski Balıkhânenin ve Balık Eminliğinin de Balıkpazarında bulunduğu kanaatindeyiz. Fakat İstanbul şehri sahillerindeki iskeleleri, miri mebani ve hattâ eşhasa aid bütün binaları sahiplerinin ve hattâ kiracılarının isimleri ile teker teker kaydeden Bostancıbaşı defterlerinde (B.: Bostancıbaşı defterleri) bu sahada bir Balıkhânenin mevcudiyetini belirtecek kayda rastlıyamadık. Balıkhânenin, Balıkcılar Loncası gibi Balıkpazarının iç sokaklarından birinde bulunmuş olacağı muhtemeldir. Bostancıbaşı defterlerinde bilâkis şaşırtıcı bir kayde rastladık; Unkapanı İskelesiyle Cibâli iskelesi arasında, bu iki iskelenin ortasına düşen bir yerde bir «Balıkhâne İskelesi» kaydı bulduk ki Balıkpazarından hayli uzaktadır ve bu sahil boyunda lebideryâda Mûsevî evlerinin arasına sıkışmıştır. Bu iskele adından Balıkhânenin orada, az geride bulunduğu tahmin olunabilir, Doğrudan deniz kenarında bulunmayışı Bostancıbaşı defterine kaydedilmemesi için kâfi bir sebeptir.

Unkapanı ile Cibali arasının Bostancıbaşı defterinde tesbit edilmiş manzarası şudur (Defter İkinci Mahmud devrine aittir):

Unkapanı nâibi efendinin odası (dâiresi) - Unkapanı İskelesi - Unkapanı Meydanında Subaşı Süleyman Ağa Camii - Osman Çavuşun kahvesi, üstü bekâr odası - Meydanda taşçı dükkânları, üstü bekâr odaları - Yenişehirli Avramın evi - Eminağazâdenin bekâr odası, altı kayıkhâne - 56 ıncı Yeniçeri Ortasının îrâdı yahudhâne, altında kayıkhâne - Çuhacı yahudinin yalısı - Miskcibaşı oğlu Yakonun yalısı - Frenk dellalı Yakonun yalısı ve kayıkhânesi - Basmacılar kâhyası kızının îrad yahudhânesi ve kayıkhânesi- Balıkhâne İskelesi - Hayim yahudinin evi - İsak yahudinin evi - Tüfenkhâne ve Tüfenkhâne İskelesi - Yeniçerilerin Tomruk meydanı......

Eğer Balıkhanede lebideryâda olsaydı, yukarıdaki satırlarda görülen tüfenkhâne gibi «Balıkhâne ve Balıkhâne İskelesi» diye kaydedilirdi.

Bostancıbaşı defterinde Unkapanı ile Cibâli İskeleleri arasında bir Balıkhâne İskelesinin kesin olarak kaydedilmiş olmasına rağmen biz Balıkhânenin Balıkpazarından bu kadar uzak bir yerde kurulmuş olacağına ihtimal veremiyoruz. Eski İstanbul Balıkhânesinin yeri ancak devlet arşivindeki vesikalarla tesbit edilebilir; bu vesikalar ise henüz tasnif ve fihristlerde neşredilmemiştir, aranılan kayıdde divanıhümâyun mühimme defterlerinde bir tesadüf eseri rastlanacaktır; o zaman da eski Balıkhânenin yalnız yeri değildir, belki kadîm nizamı, teşkilâtı da öğrenilecektir.

Düyunu Umumiye İdaresinin son balıkhane müdürü olup Millî Kütüphânemize «Balık ve Balıkcılık» adı ile muhalled bir eser bırakmış olan Karakin Bey Deveciyan mevkilerini, hudutlarını, devam müddetleri ile her mevsim ne zaman kurulduklarını, ne cins balık tutulduğunu ve kadimdenberi devam edegelen teâmüllerini yazarak İstanbul sularında 42 dalyan adı veriyor, ve yalnız Boğaziçinde, eskidenberi devam edegelen teamül ve âdetleriyle 59 voli yerinin mevkiini tesbit ediyor.

Bu iki rakam, İstanbulun günlük hayatında balıkcılığın çok mühim bir yer aldığını gösterir; ve unutmamalıdır ki binlerce olta balıkcısının faaliyeti de dalyanların ve voli yerlerinin dışında kalmaktadır. Asırlar boyunca balıkcıların başı boş bırakılamıyacağı, İstanbulda toptan balık satışının bir balıkhâne çatısı altında bir nizama bağlanmış olacağı aşikârdır.

1957 de bütün hızı ile başlayan ve adına «İstanbulun imârı» denilen, aslında ise büyük Türk İstanbulu ziyankâr diktatör Adnan Menderesin bir kırık oyuncağı yapan tarih ve sanat cehlinin duygusuz faaliyeti arasında kaldırılmış olan târihî Balıkpazarındaki Balıkhânenin ancak yarım asırlık bir tarihçesi vardı; 1902 senesinde Düyunu Umumiye İdaresi tarafından kurulmuştu. «Rali Hanı» adını taşıyan ve sahibinin kim olduğunu öğrenemediğimiz bu bina 1901 de Balıkhâneye çevrilmek üzere Düyunu Umumiye İdaresi tarafından devlet hesabına satın alınmıştı. 24 Eylûl 1901 tarihli Tercemanı Hakikat gazetesinde bu yolda ilk intişar eden haber şudur:

«Galata Köprüsünün Yemiş cihetindeki Rali Hanı Balıkhâne ittihaz edileceğinden, binayı mezkûrun hazine namına Düyunu Umumiye İdaresince satın alınması hususuna iradei seniye çıktı. Mimar Valori tarafından tanzim edilen plân mucibince kariben inşaata başlanacak, önüne mükemmel bir rıhtım yapılacaktır».

Rali Hanında Balıkhâne olmak için yapılması zarurî tadilât bir yıl sürmüştür ve İstanbul Balıkhânesi olan hâne, Balıkhâne Nazırlığı ile beraber yine Düyunu Umumiyenin pençesine geçmiş bulunan servet kaynaklarımızdan Tuz İnhisarı İdaresi, Tuz Nazırılığı da yerleştirilmiştir. Ayni gazetenin 15 kasım 1902 tarihli nüshasında da şunlar yazılıdır:

«Balıkhâne ve Tuz Nezareti için Balıkpazarı sahilinde bir sureti metîne ve zârifede edilmiş olan dairenin velâdeti hümayuna rastlayan günde resmi küşadı yapılacağından geçen gün Düyunu Umumiye meclisi idare reisi komandan Berje binâya giderek inşaatın o güne yetişmesi için icab edenlere talimat vermiştir. «Galatada Mumhâne Caddesinde bir handa bulunan müskirat nezareti de yeni Balıkhânenin üst katına taşınmıştır. Balıkhâne heyeti yeni binasına yarınki pazar günü nakledecektir».

Tercemanı Hakikat 18 kasım 1902 tarihli nüshasında, İkinci Sultan Abdülmecidin Osmanlı tahtına cülûsu yıldönümüne rastlıyan Balıkhânenin açılış töreni için de şu tafsilâtı veriyor (dili sâdeleştirdik):

«Küşadı elhak pek muntazam pek müdebdeb oldu.

«Saat altı raddelerinde düyunu umumiye erkânı ve kalem rüesası peyder pey gelerek Balıkhâne Nazırı Ali Riza Bey tarafından istikbal edildiler. Saat yediye doğru da kumandan Berje gelerek davetliler alt kattaki geniş müzayede yerine indiler. Burası, Boğaziçi ve İstanbul civarında avlanarak Balıkhâneye gönderilen her nevi mahsulâtı bahriyenin balıkcı esnafı arasında pazarbaşı tâbir edilen münadiler marifeti ile bilmüzayede satışına mahsus olub zemini mermer ile döşenmiş ortası balıkcıların müzayede esnasında hücumuna karşı balıkların konulmasına mahsus demir parmaklıkla tahdid edilmiştir. Zikrolunan parmaklığın etrafına dâvetliler oturmuş, bu sahanın bir tarafına da bir mahalli mahsusa Babıâli düagûsu ve Şehzâde Camii imamı evveli İbrahim Edhem Efendi gelerek beliğ bir dua kıraat eylemiştir. Duayı müteakib pazarbaşı Vasilâki Efendi zikrolunan parmaklığın dahilinde çevalyalar içinde bulunan 17 kilo en nefîsinden barbunya, çinekop ve pisi balıklarını müzayedeye çıkarmış, 150 kuruşdan başlayan müzayede, 600 kuruşda Balıkhâne Nezaretinin üzerinde kalarak satın alınan balıklar Padişahımız İkinci Sultan Abdülhamid için saraya gönderilmiştir. Müzayededen sonra Düyunu Umumiye komiseri Said Bey tarafından bir nutuk irad edilmiştir. Sonra ikinci kattaki nezaret odasına çıkılarak pek müzeyyen olarak tefriş edilmiş bulunan bu odada, dâvetliler, şekerci Löbon tarafından hazırlanan büfede izaz edilmiştir. Komandan Berje bir nutuk irad etmiştir».

Balıkpazarındaki Balıkhânenin 18 kasım 1902 deki resmi küşadı çevalyalar için müzayedeye konulan 17 kilo en nefîsinden barbunya ve minekop balıklarının 600 kuruşa balıkhâne Nâzırlığının üzerinde kalmasiyle yapılmıştı.

1902 den zamanımıza kadar İstanbul Balıkhânesinde balıklar ile sair deniz mahlûkatı ayrı ayrı satış şekline tâbi olagelmiştir; vatos, köpek balığı, kalkan balığı, subye, istakoz, böcek, bines ve pavurya adetle; palamut, torik ve bu cinsten bulunan sair balıklar yine adetle fakat çift olarak; istiridye, midye, tarak, çağanoz, karides ve emsali mukaşşerat tartılmadan çevalyalar içinde göz kararıyle, bütün diğer balıklar da yine çevalyalar içinde fakat tartılarak, okka, Cumhuriyet devrinde de kilo ağırlığı üzerinden satılagelmişlerdir.

Bir vesikaya dayanmamakla beraber bu teamülün Düyunu Umumiye Balıkhânesine eski Balık Eminliği Balıkhânesinden intikal etmiş olduğunu söyliyebiliriz.

Elimizde İstanbul balıkcılığı üzerine dikkatle okunacak bir vesika vardır; hicrî 985 (Milâdî 1577) yılında divanı hümayundan İstanbul Kadısına gönderilen bir fermanda şunlar yazılıdır (Bugünkü dilimze çevrilmiştir):

«İstanbul Kadısına hüküm ki;

«Hâlen Balık Emini olan İshak Divânıhümayunuma adam gönderüb hassayıhümâyunum (padişahın nefsi) için balık avlayan müslim balıkcılar ığrıb ile balık avlayagelmemiş iken, halen ığrıb ile balık avladıklarını, ve bu yüzden de balık mültezimine zarar verdiklerini bildirmiştir. Buyurdum ki bu fermanım geldikte meseleyi tahkik it, Balık Emininin bildirdiği gibi hassayıhümâyunum için balık avlayan müslim balıkcıların ığrıb ile balık avlama için ellerinde izin farmanları yok ise onları ığrıb ile balık avlamaktan men it, kadimdenberi ne şekilde balık avlıyorlar ise yine öyle avlasınlar».

Bu ferman, an'anelere dayanan haklar karşısında evvelâ bir adalet vesikasıdır. Sonra öğreniyoruz ki, başta Padişah, sarayı hümâyun halkı ancak müslüman balıkcıların tuttuğu balıkları yemektedirler; İstanbulun müslüman sekenesinin büyük bir kısmının da ayni taassubu gösterecekleri muhakkaktır; bundan da, Tanzimatdan evvelki devirde İstanbul sularında müslim ve gayri müslim balıkçıların ayrı ayrı çalıştıkları, ve tuttukları balıkların da Balıkhânede hangi balıkcılar tarafından tutulmuş olduğu tasrih edilerek satıldığı yolunda bir hüküm çıkarılabilir.

Bu fermandaki diğer mühim noktada balık iltizamından bahsetmiş olmasıdır. Bu küçük kayıd, devletin İstanbul sularında avlanan balıklardan alınan vergiyi iltizam usulü ile erbabı servetten bir şahsa devretmiş olduğunu gösteriyor. Yani balık avı resminin hazineihümâyuna sağladığı yıllık gelirin — bolluk ve kıtlık nazarı dikkate alınarak — ortalama tutarını bir mültezim üzerine almış, bu parayı hazineye defaten ödemiş yahut belli taksitlerle ödemeği kabul etmiştir; ken-

disi balık resmini balıkcıların yıl boyunca tuttuğu balıklardan tahsil edecektir; bahta kadere, bolluk olursa büyük kâr sağlıyacaktır, kıtlık olursa zarar edecek, iflâs edecektir.

Mültezimin elinde Karadeniz, Boğaz, Marmara suları, faaliyet sahaları çok geniş olan İstanbul balıkcılarını nezaret altında bulunduracak ve kaçak balık avına ve satışına mâni olacak bir deniz zabıtası teşkilâtı yoktur; bu teştiş ve nezareti devlet yapacaktır; bu mühim işi de İstanbul sularının emniyetine memur edilmiş olan Bostancıbaşı Ağa ile Bonstancılar Ocağına bırakılmıştır (B.: Bostancıbaşı; Bostancılar).

Dalyanlar ve voli yerleri balık avı ruhsat fermanlariyle inzibat altındadır, faaliyetleri İstanbul ve civarının sahillerindeki bostancı kollukları karakolları tarafından da nezaret altında bulundurulmaktadır; tutulan balıklar da satış için İstanbul Balıkhânesine gönderilmektedir. İstanbulda büyük; Balıkhânenin mevcudiyeti bu bakımdan da şarttır.

Sarayı hümâyun için balık tutan balıkcıların ellerinde ruhsat farmanları bulunmadığı halde ığrıb ile balık tutmalarından şikâyet edilmesinin sebebi, bu balıkcıların «Saray Balıkcısı» imtiyazı altında ığrıb ile ruhsatsız ve sarayın günlük balık ihtiyacının kat kat üstünde balık tutmaları, tutulan fazla balıkları da, Balıkhânede resim ödemedikleri için halka kaçak olarak ucuz ucuz satmaları, Balıkhâne satışında balık fiatlarının düşmesine sebep oldukları, bu yüzden de balık mülteziminini zarara sokmuş bulunmalarıdır.

Tanzimatdan evvelki devirde olta balıkcılığının tamamen serbest bırakılmış olduğunu zannediyoruz.

Balık resmi Düyunu Umumiye idaresine terkedildikten sonra, bu idare balıkhâne kolcuları vasıtasiyle balık kaçakcılığı yolunda İstanbul suları balıkcılarına göz açtırmamıştır; bir ata sözü hükmünce «alacağına şahin» olmuştur. Serbest olan olta balıkcıları da yıllık muayyen bir ücret karşılığı bir balık avı ruhsat vesikası almağa mecbur tutulmuştur.

Yıllık iltizam usulü yerine de voli yerlerinin üçer sene müddetle tâliblerine müzayede ile verilmesi usulü konmuştur. Tasviriefkâr gazetesinin 26 teşrinievvel 1909 tarihli nüshasında, Düyunu Umumiye İdâresi bu yolda bir sui istimâl ile ittiham edilmiştir; şöyle ki:

Küçükçekmece Gölünde üç sene müddetle balık avlama hakkı müzâyedede daima 50.000 kuruşun üstünde istekli bulur iken o yıl müddeti bitmiş olan bu av hakkı, ilânsız yapılan bir «Kaptı kaçtı» müzâyede ile 15.000 kuruşa verilmiştir.

Gazete arada hazine hesabına kaybolan 35.000 kuruşluk fark üzerinde imâlı bir lisan ile durmuştur.

Balıkhâne İdaresinin İstanbul Belediyesine devri münasebetiyle 1 nisan 1950 cumartesi günü balıkcılar İstanbul hemşehrisi sıfatiyle Balıkhânede bir tören yapmışlardı; Aşağıdaki satırlar 2 nisan tarihli Cumhuriyet gazetesinin şehir haberleri sütunundan alınmıştır:

»Balık satışından aınmakta olan saydiye resminin kaldırılması ve İstanbul Balıkhânesinin Belediyeye devri münasebetiyle dün sabah 9.30 da Balıkhânede bir tören yapılmıştır. Vali ve Belediye Başkanı Dr. Fahreddin Kerim Gökay, Belediye Reis Muavini Suad Kutat, Mezad Müdürü Necmeddin Arbatlı ile şehrimiz balıkcılarının hazır bulunduğu bu törende söz alan Balıkcılar Cemiyeti Başkanı Yusuf Yarar, Balıkhanenin İstanbul Belediyesine devri dolayısiyle balıkcıların bir sevinç günü yaşadıklarını, Belediyenin burasını soğuk hava deposu ve aslî satış yerleriyle her bakımdan İstanbul Belediyesine yakışacak şekilde tanzim ve idare edeceğinden emin olduklarını belirtmiş ve Balıkhânede müzayede usulünün devamını istemiştir.

«Müteakiben Vali ve Belediye Başkanı bir konuşma yapmıştı. Vali, bu konuşmasında Belediyenin balıkcılara her türlü yardımı yapacağını, fakat halka daima ucuz ve temiz balık vermeleri gerektiğini anlatmıştır»

BALIKHÂNE KAPUSU — Balıkhâne Kapusu, İstanbul surunun Sarayburnu ile Ahırkapu Feneri arasındaki üç kapusundan biridir; fetihten evvel Ayios Lazaros Kapusu adını taşıdığı söylenir; surun, Topkapu Sarayı arazisini çevirdiği kısımdadır; İstanbul tarihinde acı ve kanlı bir hâtırası vardır; Padişah gazabına uğrayan vezirler huzurdan çı-

karılınca buraya indirilir, kendisini takip eden fermana göre, ya evvelce hazırlanmış olup sahilde bekleyen bir gemiye bindirilip sürgüne gönderilir, yahut da idâm olunurdu; idam evvelce kararlaştırılmış ise, Bostancıbaşı cellâdlarla daha evvel gelip paşayı beklerdi. Bu kapuya ekseriya sadece Balıkhâne denilirdi. Babıhümâyun ve orta kapu ile beraber sarayın fırdolayı etrafını çevirmiş sair kapularını bekleyen kapucular ocağına mensup neferlerin muhafazasında bulunan Balıkhâne Kapusunda iri yarı güçlü kuvvetli üç dört dane saray hammalı bulunurdu.

Osmanlı hanedanının son vak'anüvisi Abdurrahman Şeref Efendi merhumun fıkralarındandır:

«Alyanak Mustafa Paşadan işittiğini söyliyerek Zühdü Beyefendi nakleder ki Sadırazam Mehmed Emin Rauf Paşa Balıkhâneye indirileceği gün (Hirî 1223 = milâdî 1808) Bostancıbaşı Deli Abdullah Ağa gelip bir hayli beklemiş. Telâş ile Hâlet Efendi gelip: — Aman Abdullah Ağa gitme!.. Buralarda dolaş!.. Kallâvi yüzünden bir türlü emrini alamadım, hele bakalım!.. diyerek acele saraya dönmüş.. Meğer Rauf Paşanın katli Sultan Mahmuda arzolunup Padişah: — Onun başına kallâvi pek yakışıyor, ben o güzel başa kıyamam, sürgüne gitsün! diye ısrar etmiş ve Hâlet Efendinin istediği olmamış. Vakta ki paşa sürgüne gönderilmek üzere Balıkhâneye indirilip de Bostancıbaşıyı orada görmüş korkusundan idrarî tutulup bundan sonra zürriyeti olmamış. Rauf kırk üç sene daha yaşamıştır, Alyanak Mustafa Paşa Rauf Paşanın damadıdır.»

Balıkhâneye indirilen son Sadırâzam Salih Paşadır (Hicrî 1238 = Milâdî 1823); devlet işlerini düzeltmek için Hâlet Efendinin İstanbuldan uzaklaştırılması gerektiğini Sultan Mahmuda gizlice oradan tavsiye etmiştir. Balıkhâne kapusunun yanına, çok sonraları askerî dikimhâne binası yapılmıştır.

BALIKHÂNEKAUSU OCAĞI — (B.: Bostancılar Ocağı).

BALIKHÂNE SOKAĞI — Eminönünde Ahi çelebi Mahallesi sokaklarındandı; nefsi Balıkpazarı semti içinde olup son imâr faaliyetinde Balıkpazarı Çarşısı ve Balıkhâne ile beraber kaldırıldı. Balıkpazarı caddesinden Deniz kenarına Balıkhâne Kapusuna kadar uzanırdı; Balıkhânenin kapalı olduğu, bir geçid hizmeti görmediği zamanlar için uzun bir çıkmaz sokaktı. Cadde Kavşağından girildiğine göre bir araba geçebilecek genişlikte ve paket taşı döşeliydi, kenarında beton yaya kaldırımları vardı; sağ kolda Balıkcılar Loncası Sokağı, sol kolda da Kafesli Şerbethâne Sokağı ile birer kavşağı vardır; bu sokaklardan İkincisi ismini Balıkpazarının namlı gedikli meyhânelerinden (eski tâbiriyle Şerbethâne) Kafesliye nispetle almıştır.

Balıkhâne Sokağında sarraf, kese kâğıdcı, müskirat deposu, iskarmozcu, manav, berber, tavukcu, kahvehâne, ağ ipliği ve balıkcılık âletleri, levazımı satan yirmi iki dükkân vardı; Azim Anbarı, Yakobal Balıkcılık Şirketi, Yeniümid Nakliyat Anbarı, Geyik Konserve ve Balıkcılık Şirketi de bu sokak üzerinde idi. Sokağın denize ulaşan bitiminde de dört katlı bir binada Eminönü Kaymakamlığı ile Eminönü Belediye Şûbesi Müdürlüğü ve sokağa adını veren İstanbul Balıkhânesi vardı (Şubat 1952).

Hakkı Göktürk

BALIK KIRGINI — Kışın şiddetli zamanlarında, gün doğusu rüzgârı saniyede 10 - 20 metre sür'atle eser ise, boğazın kanal ceryanı intizamını kaybeder ve kanalın ılık dip sularına sahillerin soğuk suları karışır; kanalın dip sularına çekilmiş olan balıklar, yarı balığın, hemen cansız bir halde denizin sathına çıkar; boğaz balıkçıları buna balık kırgını der. Büyük şehrin sahil halkı kayıklarla, yahut rıhtımlardan, ağ ve oltaya lüzum göstermeden balıkları kepçelerle, suya gaz tenekeleri daldırıp toplarlar.

Bibl.: A. Câbir Vada, Boğaziçi Konuşuyor.

BALIKLAMA — Yüzgeçler arasında isimlendirilmiş bir denize atlama, dalma tarzı: Kollar ileri uzatılır, avuçlar yekdiğerine yapıştırılır, baş, kolların bu suretle teşkil ettiği mekik şeklindeki çenber içinde kalır.

İstanbul argosunda: Bir kimsenin, serserilikte, kumarda, hovardalıkta, kendisini felâkete ve sefalete sürükliyecek her hangi bir kötü yolda çılgınca hareketleri:

— Delikanlı balıklama gidiyor...

— Ahmed mi.. Balıklama daldı bir kerre...

Ticaret hayatında sonu muhakkak iflâs olan salkım salkım gırtlağa kadar borç; ayni tâbirler kullanılır, «Balıklama gidiyor.. Balıklama daldı..» gibi.

BALIKLI (ZOODOHOS PİYİ) AYAZMASI VE RUM ORTODOKS KİLİSESİ — Yedikule dışında, Silivrikapusundan 200 metre mesâfede bulunan bu ayazma İstanbul ayazmalarının en şöhretlisidir (B.: Ayazma; Ayia; Ayios). Milâdın 457 yılında (belki az evvel, yahud az sonra) Bizans İmparatoru Birinci Leon o Makallis (Kaatil Leon) tarafından imâr ve inşâ edilmiştir.

Halk ağzında anlatılagelmiş ve bâzı metinlere geçmiş bir hikâyeciği vardır:

Leon gençliğinde esnaf tabakasından ve son derece yoksuldu. Çok sıcak bir yaz günü sur dışında, yalın ayak, hırpânî kılıkla dolaşır iken ihtiyar bir köre rastlar, selâm verir, kör de:

— Oğlum.. der, beni gölgelik bir yere götür, bağrım yanıyor, bana azıcık da su bul...

Leon ihtiyarın koltuğuna girer, fakat etrafta bir gölge yer ve bir çeşme göremez. O zaman semâdan ilâhî bir ses işidir: «Sağda bir bataklık var, oraya götür, onun gözlerine o çamurdan sür, orada bir de kaynak, yüzlerinizi yıkayın, onun gözleri görecek ve sen İmparator olacaksın!..».

Bu sesi yalnız genç Leon işitir, hayret ve dehşet içinde körü o tarafa götürür, bataklığı ve su kaynağını bulur. Orada ihtiyar körün gözleri görmeğe başlayınca kendisinin de bir gün imparator olacağına iman eder; işini bırakıp orduya nefer yazılır, generalliğe kadar yükselir ve bir gün bir askerî ihtilâl kendisini imparatorluk tahtına oturtunca o çamurlu bataklığı ve sihirli kaynağı unutmaz, mükellef bir ayazma yaptırır ve Panayia (Meyrem Ana) nın adına ithaf eder.

Meyrem Ananın adına ithaf edilmiş olan bu ayazmanın bir adı da «Zoodohos Piyi = Hayat bağışlayan kaynak» dır.

Elimizde kat'î deliller bulunmamakla beraber bizim kanaatimizce bu ayazmanın mâzisi çok daha eskidir, hıristiyanlardan evvel, putperestlik devrine varır, burası bir Asklepion mâbedi (Hastâne ibâdethâne), hattâ, İyia (sihhat) aid bir mâbed olabilir. On dördüncü asırda yaşamış tarihci Kallistosoğlu Nikoforos o Ksantopulos'un verdiği mâlûmat, bugün bile orada bir hastahânenin bulunması kanaatimizi kuvvetlendirmektedir.

İmparator Kaatil Leonun inşa ettirdiği ayazmaya yirmibeş mermer basamaklı merdivenle inilir, ortada bir kubbe altında birleşen dört dehliz tünelden müteşekkildir.

Asıl kaynak iki kuyudan ibâret olup ortada çamur ve suyun akması için gerekli delikler vardır. Kırmızı mermerlerle döşenmiş, etrafında yine somâki mermerden bir leğen (tekne) bulunmaktadır. Tepesine çıkmak isteyenlere kenarda ayrıca merdiven vardır. Etraf altun, gümüş, ve sayısız kıymetli taşlarla süslenmiş, işlenmiş olup kubbesi altın kaplıdır.

Tarihci Prokopios'un verdiği malûmata göre 560 da Ayazmanın ikinci bânisi Birinci Justinianos (527 - 565) olmuştur. Bu namlı hükümdar mesânesinden muzdarib iken Ayazmanın suyu ile iyileşmiş, Ayasofya yapısından artmış malzeme ile Zoodohos Piyi'yi yeniden inşe ettirerek, o civarda bulunan bir kadınlar manastırına da koğuşlar, köşkler ilâve ettirmiştir.

Ayazmada şifâ bulduktan sonra buraya çeşidli bağışlarda bulunan Bizanslı seçkin sîmalar arasında İmparatoriça Teodora'nın akrabası Glikera, İmparator Mavrikios'un kardeşi Evdokia (?), Tekla, İmparatoriça İrini ve oğlu Kostandios'u zikredebiliriz.

Bizans târihinde Ayazmaya atfedilen en büyük mûcize Tettalos isminde bir adama olanıdır.

Bu zât tedâvi olmak üzere Balıklıya gelirken yolda, Büyükçekmece dolaylarında vaziyeti ağırlaştı, ölümden kurtulamıyacağını hissedince yanındaki adamlarına nâşını ayazmaya kadar götürmelerini ve orada üç kova ayazma suyu dökmelerini vasiyet etti. Öldü, ve vasiyetini yerine getirdiler, nâşına üç kova ayazma suyu dökülünce tekrar hayata kavuşan Tettalos bir daha oradan ayrılmadı, ömrünün sonuna kadar Balıklı Manastırında keşiş olarak kaldı. 1833 de Balıklı Kilisesinin inşaatındaki kazılarda Tettalos'un mezar taşına rastlanmış ve kilisenin narteksine konmuştur. Yukarıda zikredilen vak'a bu taşın üzerinde yazılıdır.

705 de Bizans kapularına kadar dayanan Bulgar istilâsında, Ayazma soyuldu, hasara uğradı. İmparator İsavros'un zamanındaki 26

ekim 741, bir çarşamba günü saat 8 de vukua gelen büyük zelzelede de harab oldu. 787 de İmparatoriça İrini i Atinea (Atinalı İrini) tarafından tâmir ve ihyâ edildi; fakat bir asır geçmeden ikinci büyük zelzelede yine harab oldu, 869 da kudretli bir hükümdar olan İmparator Makedonyalı Vasilios tarafından tâmir edildi. Bu imparatorun yaptırdığı bina 1424 yılına kadar kaldı.

İmparator Filosof Leon (886 - 912) ve zevcesi Teofano (Kilise bu kadını ölümünden sonra azizler arasına koymuştur) çekdikleri idrar darlığı ızdırabından bu ayazma suyu ile kurtuldukları için bir narteks inşa ettirmişler, kardeşi Patrik Stefanos da mukaddes masaya gaayet kıymetli bir örtü hediye etmiştir.

Bulgar kıralı Simeon'un oğlu Petro ile Bizans prensesi Maria'nın nikâhları Balıklıda kıyılmıştır.

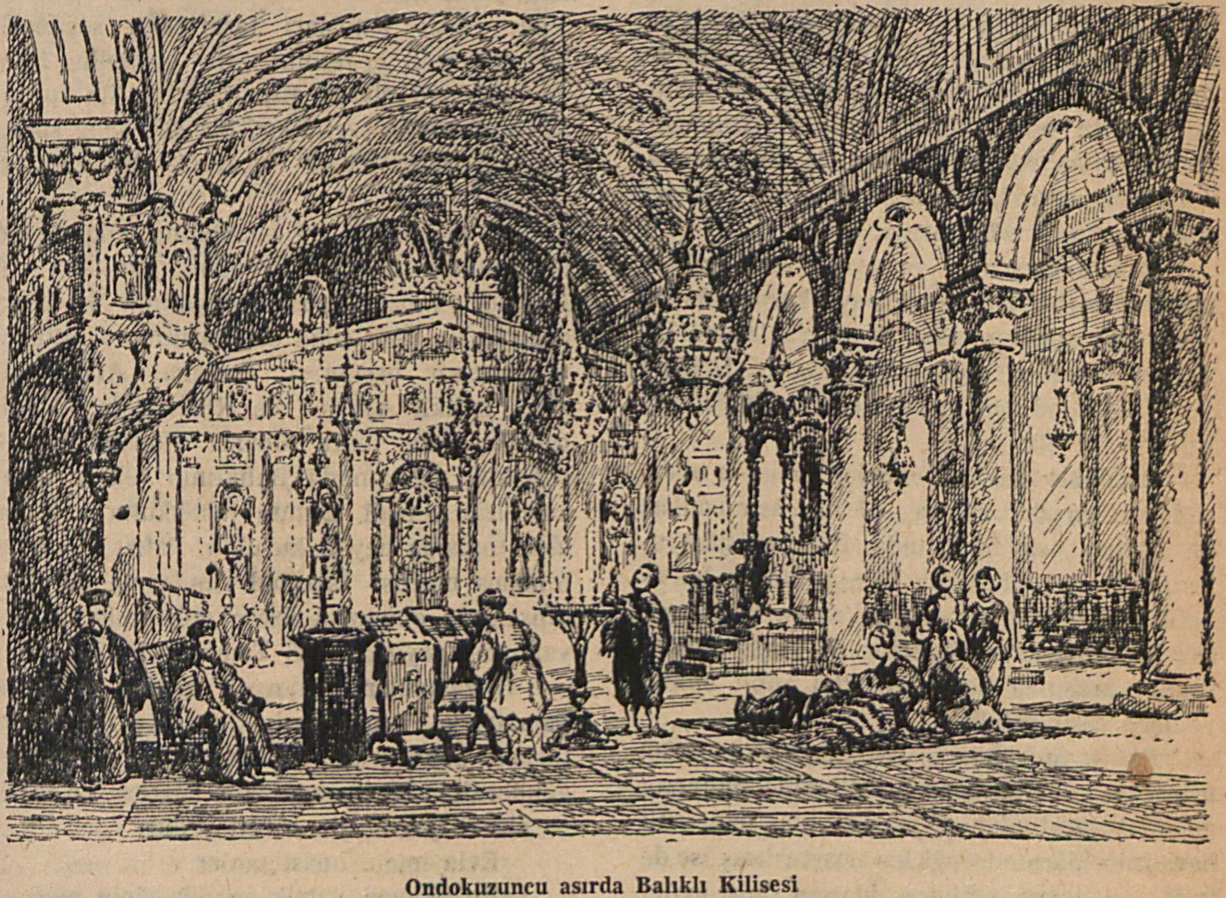
Tarihci Nikita Honniatis'in naklettiğine göre lâtinlerin istilâsında Bizansın vahşiyâne yağmasından bu ayazma da kurtulamamıştır; katolikler ayazmayı soyduktan sonra kiliseye tahvil etmişlerdir. Paleologoslar lâtinleri kovduktan sonra Ayazmaya târihî ehemmiyetini iâde etmişlerdir.

Bizansın bu son inhitat devrinde, ayazmada tedavî gören herkesin bir «ikon» yaptırıp kiliseye hediye etmesi âdet hâline girdi Aralarında sanat kıymeti çok yüksek eserler vardır.

«Zoodohos Piyi» ve Meryem Anaya ithaf edilmiş kiliseden maada Ayazma etrafında diğer dört yan kilise = pare klisi mevcuddur (Bu yan kiliseleri müslümanların mescidlerine benzetebilirim): 1 — Hakîm = Filosaf Leon'un Matheos isminde bir keşiş için yaptırdığı Ayia Anna Kilisesi; 2 — Magistra Artabastu'nun karısı Eleni için yaptırdığı Panayia Kilisesi; 3 — Mihail Kilisesi; 4 — Efstratios (Strati) Kilisesi. Bu son iki pare Kilisesinin bânileri meçhuldür.

Balıklı Ayazması İstanbul surları dışında bulunduğundan fetihden evvel Osmanlıların eline geçmiştir.

1585 de İstanbula gelen Leoglaviuc Balıklıda Kuyudan maada diğer binâları da ha-

Ondokuzuncu asırda Balıklı Kilisesi
(Th. Allom'un gravüründen S. Bozcalı eli ile)

rap halde görmüştür; fakat 1648 tarihli bir mezar taşına rastlanmıştır ki harap da olsa Ayazmanın metrûk olmadığına delildir. 1727 de Derkos (Terkos) mitropolidi Nikodimos, bu mitropolitlik sınırı dahilinde bulunan Zoodohos Piyi Ayazmasını ihyâ etmek için gereken izni aldı, inşaata başladı. Yapılan kazılarda «Panayia Balıkliotissa = Balıklının Meryemi adı verilen çok kıymetli bir ikonu kardeşi keşiş Kallinikos'a verdi, onun vasıtası ile İstanbulun bütün rum evlerinde dolaştırtarak yapı için para toplattı; hem Ayazma ihyâ edildi, hem de küçük bir kilise, keşişlerin ikameti için de dört koğuşluk bir manastır yapıldı. Komnino İpsilanti'nin naklettiğine göre, 1732 de, devrin namlı bir mimârı olan ermeni Şirin Kalfa, ayni semtde komşu ermenilerin göz koydukları Ayazmayı rumların elinden almak için ayrı bir yerde başka bir kuyu kazdırdı, Derkos Mitropolidi Samuil ile Patrikin şikâyetleri üzerine devrin pâdişahı Birinci Sultan Mahmud bir ferman ile ermenilerin tecâvüzüne mâni oldu, ve ermenilerin açdığı kuyu dolduruldu.

Ermeniler daha evvel, 1703 - 1704 arasında da bu yolda bir teşebbüse girişmişler, o zaman da Üçüncü Sultan Ahmed tarafından Balıklı Ayazmasının rumlara aid olduğunu tâyin eden kesin tedbirler alınmıştı. Hattâ Sultan Ahmed ferman ile de kalmıyarak Ayazmayı himâyesine alarak arâzisini Bayazıd Camii vakıflarına kattı.

Balıklı civarında yerleşmiş olan müslümanlardan bâzıları, Ayazmayı koruduklarını söyliyerek ziyârete gelen hıristiyanlardan bir ziyâret ücreti almağa başlamışlardı. Üçüncü Sultan Ahmed bir ferman ile bu bid'ati de kaldırdı. (1720).

Zoodohos Piyi Ayazması, suyunda mevcud balıklar dolayısı ile, 17 inci asır sonları ile 18 inci asır başlarında, ilkin müslümanlar tarafından «Balıklı» diye anılmaya başladı. Bu isim kısa bir zaman sonra kesinleşerek hıristiyanların sözlerine de geçti. Bugün rumlar arasında Zoodohos Piyi adını bilmeyenlere rastlayabiliriz.

Patrik Sofronios zamanında (1774 - 1780) ayazmayı Derkos mitropolitliğinde bulunan Ananias tarafından seçilecek bir mütevelli heyetinin idâre edeceği kararlaştırılmış ise de tatbikata zarar edilince idareyi mitropolid kendi eline aldı, 1784 de bütün masrafları çıktıktan sonra 16,423 kuruşluk gelir sağladığı görülmüştü. 1790 da yine mütevelli usulüne dönüldü, ve patrik Altıncı Neofitos zamanında ayazma paralarının Patrikhâne kasasına yatırılmasına, oradan da muteber, nâmuslu tüccarlar eliyle ticâret alanında işletilmesine karar verildi.

1793 de Üçüncü Sultan Selimin bir izin fermanı ile Ayazma tamir edildi. 15 temmuz 1793 de başlayıp dört günde tamamlanan bu tâmirde şöhretli mimar Hacı Komninos Kalfanın eliyle 5750 kuruş ödenmiş, bunun 1677 kuruşu malzemeye, geri kalanı da amele ve ustalara verilmişti. 13 temmuzda yeni ayazma ve kilisenin açılma âyini yapıldı.

1794 de Derkos mitropolitliğinden patrik olan Yerasimos, mitropolitlikde halefi olan Makarios'u iknâ ederek Ayazmayı ve etrafındaki kilise müesseselerini doğrudan patrikhâneye bağladı ve ayazma geliri paraları, Balıklı Rum Hastahânesinin masraflarına karşılık tahsis etti. Alınan ayrı bir karar ile Ayazmanın idâresi, İstanbulun pek muteber rum tüccar ve esnâfı bilinen kürkcüler, Sakızlı çuhacılar, abacılar, cevâhirciler ve hetâiciler esnaf loncaları tarafından seçilecek bir mütevelli heyetinin eline bırakıldı; 1794 de mütevelli olarak Mihail Hristu ile Jordanis kaplanoğlu seçildiler, bir kaç sene sonra bunlara Hacı Savva Papazoğlu adında biri katıldı.

24 mart 1821 de İstanbulda vuku bulan hareketler esnâsında (Yunan istiklâli için ihtilâlci rumların gizli faaliyetinin meydana çıkarılması, gizli silâh depolarının ve ihtilâlci yuvalarının basılması. İstanbul Ansiklopedisi). Balıklı Ayazma ve Kilisesi de yıkıldı. On iki sene sonra Birinci Konstandios'un patrikliği zamanında Balıklının tekrar inşasına izin verildi. Bunun tahakkuku için bir iâne toplama heyeti kuruldu, Patrik ile Ayia Sinodos meclisi İstanbul rumlarına hitaben kiliselerde okunmak üzere müşterek bir beyanname yayınladı (26 Temmuz 1833).

O zamanlar karamanlı rumlar bilhassa Samatyada otururlardı, rumca bilmezler, türkçe konuşurlar idi; Samatya Kilisesine gönderdilen beyanname rum harfleri ile türkçe olarak yazılmıştı, sûreti şudur:

«Evloyimeni hıristiyanlar.

«Bu okuyan Patrik apodiksisinin mefhumu budur ki şevketli, inâyetli, merhametli

pâdişahı âlempenâh hazretleri Sultan Mahmud efendimiz bize ettiği türlü be türlü inâyetlerden maada bu inâyeti dahi ihsan eyledi ve Balıklı Ayazmasının eklisesi yapılmaya nutku hümâyun eyledi. Onun için cümlenizin mâlûmu olup Bârii tealâ Hazretlerine niyazlar ve dualar idesiz. Allah bir gününü bin eyliye, düşmanlarını kahreyleye. Âmin.

«Kaldı ki mâdemki bu Balıklı Kilisesi kefş olundu (keşf olundu), ve bir kaç günden sonra başlanacak harcı küllî olacak, cümleniz imdatlerinizi yetiştiresiz ve mürüvvetinizden ne ki virecek olursanız Fener semtinde naspolunan spitalia (hastahâne) mütevellilerinden mûteber Hacı Anesti Hacı Hanna fahrî kimselere getirip onlara teslim eyliyesiz ve Balıklıda götürmeye isteyen kimseler o tarafta naspolunan iki mûteber kimselere Hacı Manolâkiye ve İplikci Konstandios'a teslim eyliyesiz, böyle mâlûmunuz olup işbu yardımınızı minvâl üzere idesiz ve Patrik Efendimizin duaları üzerinizde olsun».

İkinci Sultan Mahmud Balıklı Ayazma ve Kilisesinin tamirine 1727 deki binâ şekil ve plânlarına göre izin vermişti, ancak temelleri için yapılan kazılarda Bizans Kilisesinin izleri çıkınca rumlar Pâdişâha tekrar müracaat ederek binanın eb'ad ve şeklini meydana çıkan bu en eski kiliseye göre yapılmasını dilediler; pâdişah rumların bu ricasını da kabul etti. Yağcıoğlu Makri Kalfa ile hassa mimarlarından Leros plânı Hacı Nikoli Kalfa, bu yapı kalıntısına göre plânı muvaffakiyetle çizerek ilk temel taşını 14 eylül 1833 de koydular. Kilise gemi şeklinde 32 × 22 (704 arşın murabbaı) arşın eb'ad üzerine inşâ edildi. Aynı zamanda Balıklı Ayazmasının mermer döşeli kapusunun bulunduğu küçük zemin kilisesi de tâmir edildi. Yapı 30 aralık 1834 de sona erdi ve Patrik Konstandios oniki mitropolitle beraber hazır bulunduğu açılış âyinini 2 şubat 1835 de yaptı.

O tarihten bu yana bu meşhur kilise bir kaç sefer daha tâmir görmüştür. Bunların içinde yalnız iki tâmir esas binaya bâzı değişiklikler getirdiği için kayde değer, biri 1894 deki büyük zelzeleden sonra gördüğü tâmirdir; diğeri de 6 - 7 eylûl 1955 de vuku bulan müessif hâdisede yanan kilisenin yeniden yapılması için Türkiye Cumhuriyeti hükûmetinin cömert tazminâtı ile el'an devam etmekde olan tecdiden tâmirdir (1960).

Balıklı Ayazma ve kilisesinin çevresinin imârı ile de uğraşılmıştır; bu arada Ayazmayı ana şoseye bağlayan ve 1953 de yapılan asfalt yolu zikredebiliriz.

Fetihden bu yana Balıklı Ayazmasına gelen, bu namlı Ayazma ile Kiliseyi ziyaret eden ve ayazma suyu ile şifâ niyetine yüzünü yıkayan tek osmanlı pâdişahı İkinci Sultan Mahmud olmuştur. Sultan Mahmudun kiliseye gösterdiği hürmet ve papazlara iltifatı unutulmaz bir hatıra olarak kalmıştır.

1891 denberi Balıklının rûhânî idaresi bir piskopos tarafından çevrilmektedir; halen bu vazifeyi ifâ eden piskopos Yermanos'dur.

«Zoodohos Piyi = Hayat bağışlayan kaynak» iki bin yıldanberi yaralı, kötürüm, ümitsiz vücudlar için durmadan akar. Şöhreti İstanbulun sınırlarını aşmış, bütün dünyaya yayılmıştır. Bu şifalı kaynak karşısında din ve mezheb ayrılıkları kalkmıştır. Balıklı Ayazmasına gelenler ve orada Meryem Anaya bir nezir mumu dikenler arasında Ortodoks olup rum olmayanlar, hıristiyan olup Ortodoks olmayanlar ve nihâyet hıristiyan olmayanlar, müslümanlar pek çoktur.

Neoklis Sarris

Balıklı Ayazması için aşağıdaki notlar vefâkâr muhabirimiz, kalem arkadaşımız Hakkı Göktürk tarafından 1950 yılında tesbit edilmiştir:

Ayazmaya 19 basamaklı taş merdivenle inilir. İçi yüksek kemerle örtülüdür. Kapıdan girilince sağda dört ince mermer sütün üzerinde gaayet kıymetli bir örtü vardır; önümde dört musluklu, taş işciliği pek nefîs mermer bir tekne bulunmaktadır. Bu kısmın her iki yanında sekizer mermer basamakla merdiven olup sağdaki merdiven ve demir parmaklıklı bir kapudan geçilerek onbir basamak ikinci bir taş merdiven ile Kilisenin kadınlar yerine çıkılır. Ayazmanın asıl zikre değer hususiyeti teknenin, mermer korkuluğun arkasına rastlayan havuzdur. Havuzun yanına, korkuluğun arkasından dört demir çubuk basamaklı merdivenle inilir. Büyük olan havuz binânın altında olduğundan üstü kapalı, basık olup bodur mermer sütunlarla bezenmiş ve mermer döşelidir. Havuzun ağzı bir camekân ve tel kafesle örtülmüştür, içerisi

elektrikle aydınlatılmıştır. Ayazmanın sol tarafında bulunan mermer ikonostasiyon fevkalâde müzeyyendir. Ayazmanın tavan ve duvarları da gaayet güzel kalem işleri ile tezyin edilmiştir. Balıklı Ayazması, eskiden panayırı en parlak olan bir ayazma idi. (Hakkı Göktürk)».

Celâl Esad Arseven «Eski İstanbul» adındaki eserinde Balıklıdan ancak iki üç satır ile bahsediyor:

«Bizans şehrinin surlardan dışarısında orman ve bağçeler olup ehâli yaz' mevsimlerinde buralara gelip eğlenirlerdi. Bizans halkı eğlencelerine dahi bir maksadı dinî vermek âdetinde olduğundan ötedenberi buralarda mevcud ayazmaların yevmi mahsuslarında bir çok kalabalık gelir ve bugün (1907) el'an müşahade etmekde olduğumuz Balıklı Panayırı gibi panayırlar yapılırdı. Balıklı Ayazmasının adı «Piyi Manastırı» olup (?) ekseriyâ imparatorlar berâyi ziyâret bu Ayazmaya kadar gelir ve burada büyük merâsimi diniye icrâ edilirdi».

1943 - 1944 arasında R.E. Koçu bu Ayazma ve kiliseyi ziyaretinde şayanı dikkat bir noktayı şöyle tesbit etmiştir:

Bize Balıklı kilisesini, tatlı dilli, çok güzel türkçe konuşan muhterem rahib Hiristo Candaris gezdirdi. 1833 de temelinden tutularak yeniden yapılmış. 1933 de son bir tamir görmüş. İşte bu son tâmir esnasında kilisenin dış avlusunu, civardaki Rum mezarlığından sökülen kabir taşlariyle döşemişler!.. Bir bakımdan hazin, bir bakımdan da bu ölülere rahmet vesilesi olmuş.. Bu kabir taşlarının mühim bir kısmı, Yunan harfleriyle türçe yazılmışlardır. Sayın Candaris, bunlar hakkında «Karamanlı mezarlarıdır! Tek kelime rumca konuşmasını bilmezlerdi! Mezar taşlarına da Türk dili ile kitâbe koydururlardı» dedi.

Burada dilini unutan Rum azlığından ziyade, Selçukilerden evvel Anadoluya gelip yerleşmiş ve hıristiyanlığın ortodoks mezhebini kabul etmekle beraber dilini değiştirmemiş olan hıristiyan Türkler meselesine işaret etmek isterim.

Kilisenin son tâmirinde avluya döşenmek için Karamanlılar Mezarlığındaki taşların seçilmesi, en geniş hüsnüniyet sahiplerini bir kaside aramağa sevkeder. Gariptir ki yazıların alta gelmesi istendiği halde, bir hoşca cilvedir, câhil amele elinde bazı taşların yazılı kısmı üste konmuş ve bize bunları okumak fırsatı düşmüştür.

Balıklı Kilisesi taşlığındaki kabir kitâbeleri arasında, zarif rehberimiz, bize bir taş göstererek: «Bunu sık sık okuyorum!..» dedi. Bu kitâbeyi aynen naklediyorum:

Niğde sancağında Kurdonostur vatanım
İvan torunu Prodomostur zatım,
Donanma gecesi bir kazaya uğradım.

Gece gittim ateş taliminin karşısına
Taş kışlada bir fişek vurdu başıma,
Yeni girmiştim yirmi beş yaşıma

Rahmet çıkarın okuyan kardaşlar,
Ustam da ahü figan eder akıtır kanlı yaşlar,
Tarihi bin sekizyüz altmış yediye başlar.

Eski tulumbacı destanlarını hatırlatan bu kabir taşının alt kısmı, ne kadar yazıktır ki, kazınarak silinmiştir. Ustasının arkasından kanlı yaşlarla ağladığı genç Prodoromosu Rabbim dinince dinlendirsin...

Ayak altındaki bu karamanlı kabir taşlarının çoğunda, sahibinin işine, mesleğine göre remiz şeklinde resimler de vardır, meselâ bakkalda terazi, meyhânecide bir rakı kadehi ile rakı güğümü gibi.

Aşağıdaki kitâbe, terâzi resmini taşıyan genç bir bakkalın ağzından yazılmıştır:

«... 1865 eylûlün 22 sinde çarşamba günü vefat ettim. 1830 dan 1865 senesine kadar yaşadım, otuzbeş sene ömür geçirdim. Vefâsız dünyada bin sene yaşasak sonu yoktur. Topraktan hâsıl olduk, yine toprak olacağız. Böyle oldukca kimse aldanup günâha dalmasun. İnsanın gözünü doyuran bir avuç topraktır. Bunu bilip tutan Kardeşler günahdan pâkdir. Bu vefat iden kardeşiniz İstalyanos. İsmi okuyan kardeşler (günahlarını af) etsinler».

Avâmi hikmetleri saf bir halk samimiyeti ile üstünde taşıyan bu kabir taşlarının yeri bir Kilisenin ayak altında çiğnenen avlusu değil, müzelerimizin bu taşlara tahsis edilmiş bir salonu olsa gerektir. İşte bir başka örnek; manzumdur:

Gel gönül ibret al... serimden
Fark et ölümü asla çıkarma dilinden
Âh o zâlim hummâ düşmedi peşimden
Ânîde ayırdı yârenimden eşimden

İki kitâbe örneği daha:

Mevlûdum Kayseri vefâtı...

Şimdi Hak yolunda geldi bir seyran...
Hamd olsun Rabbiye mezar...

☆

Pederim Kostandi
Sanatım Kunduracı
Şöhretim Mihah
Senesi 1879
Vâdemiz tamam

☆

Bir rakı güğümü, emziği önünde de bir kadeh, ve bir isim: Uzunoğlu İsak Prodromos...

BALIKLI ERMENİ MEZARLIĞI — İstanbulun en eski ve en büyük ermeni mezarlığı; rumların meşhur ayazmasının yanındadır. Bu mezarlığa, eskidenberi, başlıca Samatya, Narlıkapu, Kumkapu, Yenikapu ve Gedikpaşa ermenileri gömülmektedir.

Tahminen kırk yıl kadar önce bir yol açılarak Küçük ve Büyük Balıklı isimleri ile ikiye ayrılmıştır. Büyük Balıklı 26 parsele ayrılmıştır. Küçük Balıklıda ise hiç bir taksimat yoktur ve Büyük Balıklıya nisbeten pek bakımsız bir haldedir.

Ermeni dil ve tarih bilgini Bedrosyan Karabetyanın kaydettiğine göre bu mezarlığın yeri ermenilere verildiği 1554 tarihli mahkemei şer'iye kararı ile tescil edilmiştir.

Bu mezarlıkda görülen en eski kitâbe Divriki Bağdasarın gelini Zartar'ın taşındaki olup 1618 tarihini taşımaktadır. Balıklı Ermeni Mezerlığında gönüllü olanlar hakkında ilk zengin malûmatı veren 17. asır İstanbul ermenilerin mümtaz sîmâlarından Eremiya Çelebi Kömürciyandır, ki «İstanbul Tarihi» adlı eseri B. Hırant Der Andreasyan tarafından türkçeye çevrilmiştir. Ondokuzuncu asır başlarında yaşamış râhib - müverrih İnciciyan ise bu mezarlıktan «En geniş mezarlık» diyerek bir iki satırla bahsediyor.

1903 yılında Samatya Ermeni Kilisesi İdare Heyeti Mezarlığı duvarla çevirmiştir. 1919 da ise Mezarlığı ıslah etmek için bir heyet teşekkül etmiştir. Bu heyetin başlıca icraatı Mezarlığın umumi bir haritasını çıkarmak olmuştur.

1923 - 1925 yılları arasında Mezarlık tekrar duvarla çevrilmiştir. Bu ve bundan evvelki duvar onarımlarında kıymetli tarihî mezartaşları da kullanılmıştır ki hazin bir hoyratlıktır.

Son zamanlarda Büyük Balıklının önündeki duvarı yeniden inşa edilmiştir. Kapının üzerine de tesis tarihi olarak 1452 yazılmıştır ki aslı ve esası yoktur.

Balıklı Ermeni Mezarlığında en son ilmî tetkikleri kıymetli kalem arkadaşımız Kevork Pamukciyan yapmıştır. Büyük ve küçük mezerlıkta yatanları evvelâ «ruhânîler ve cismânîler» diye ikiye ayırmış, hal tercemelerini verdikten sonra kabir taşlarının yazı ve sanat hususiyetlerini tetkik etmiştir; nihâyet ermeni harfleri ile türkce kitabeler taşıyan mezar taşlarını tesbit etmiştir.

Bâzı kitâbelerde mühim târihî notlara rastlanmaktadır: meselâ bir ermeni mütefekkiri olan Kevork Gesaryanın 11 mayıs 1766 zelzelesinde, ikaamet etmekde bulunduğu Vezir Hanının çökmesi ile enkaz altında kalarak öldüğü yazılıdır ki İstanbulun en büyük yapılarından biri olan bu hanın tarihcesi bakımından çok mühimdir.

İstanbul Ermeni mezarlıkları içinde kitâbelerin ermeni harfleri ile türkçe olan kabir taşlarına en çok Balıklı Ermeni Mezarlığında rastlanır. Bunu yalnız mezarlığın büyüklüğüne ve eskiliğine atfetmek doğru değildir. Zira eski ve büyük bir kabristan olan Edirnekapu Ermeni Mezarlığında ancak beş-altı türkçe kitâbe mevcuttur, halbuki Balıklı dakilerin sayısı yirmiyi aşmaktadır.

Çoğu manzum olan bu kitâbeler, taşa geçerken câhil taşcılar elinde dil bakımından hayli bozulmuştur. Balıklıda Kevork Pamukciyan tarafından 22 kabir tesbit edilmiştir ki, kabir sahipleri, ölüm tarihleri sırası ile şu kimselerdir: 1 — Sorguçcu Agop (1730); 2 — Tekirdağlı yemenici Agop, (1762); 3 — Kaptanpaşa hamlacısı Deli Bağdasar (1820); 4 — Karabet Kâhya Artinyan (1847); 5 — Taşcıbaşı Agopyan Vartan (1847); 6 — Kayserili Nazaret Astvadzadur Frenkyan (1856); 7 — Kayserili Hacı Ohan Çaylakyan (1865); 8 — Barutcbaşı bendegânından Nikogayos (1849); 9 — Anna Karabetyan (1870?); 10 — Sivrihisarlı Kevork Tosunyan (1872); 11 — Ankara zâdegânından Kirkor Tahdalyan (1876); 12 — Talaslı Serkis (1876); 13 — Talaslı İstepan Karabet Berberyan (1877); 14 — Bursalı Kirkoris (1887); 15 — Kayserili Camcıoğlu Ohannes (1887); 16 — Paris (1888); 17 — Kayserili Hacı Karabet (1888); 18 — Talaslı Karabet Baronyan (1890); 19 — Kayserili Kirkor Ağa Ayvazyan (1892); 20 — Takuhi

G. Nalbandyan (1899); 21 — Siirtli Yusuf Stefo (1901); 22 — Kayserili Hacı Maryam Keşgekyan (1906).

Balıklı rum kilisesi tâmir edilirken kabir taşları türkçe olan karamanlılar mezarlığına yapılan tecâvüzün eşi, Balıklı Ermeni Mezarlığının duvar onarımlarında da ermeni harfleri ile türkçe kitâbeli kabir taşlarının tercihan kırılarak duvarlarda kullanıldığını tahmin ediyoruz.

Yukarıda sahiblerinin adı ile gösterilen yirmi iki kabirden beşinin kitâbesini örnek olarak alıyoruz:

Sorguçcu Agop

(En eski taş, tarihi ve adı Ermenicedir)

Bakman çeşmi beşaretlen
Mezarımın taşına
Ağnamazlar hâlimden
Ta gelmeyince başına

★

Deli Bağdasar

(Tarihçi Avedis Berberyana göre Kaputan Paşanın kayıkçılarından olan mezkûr Deli Bağdasar, 1820 sıralarında Gregoryen ve katolik Ermeniler arasında vukubulan dinî mücadeleler esnasında, Patrikhaneye yapılan hücuma iştirâk eden Samatyadaki ayak takımını sevketmiştir. Bundan dolayı tevkif olunup, mezkûr tarihçi A. Berberyan'a göre, Samatyadaki kahvehânesinin önünde asılmıştır. Maamafih mezartaşının üzerinde görünen büyük bir kılıç resmi katledilmiş hissini veriyor).

Zulmi bed çarhın, çıktı arşı Rahmane
Garezin senin, ben ademe insane
Bir bakmayıp hep kırıp dökdün meydane
Der dil-u-cinden girin kafes zındane
Belâsı şanı şöhret, geldik dile, desdane
Olunduk din âşıkına kurban gittik sibhane
Nam Hacı Bağdasardır, deli şanım nişane
Çünkü (?) bildin her halimi, zira budur mekâne
Ehlillâh (?) âşkı için, rahmet oku şu cane
Zikret nüma eyle beni hiç güvenme zemane
Ifisen çek hırkayı, gey tacı devrişane.

Sene 1820 Eylûl 18

Deme iylik idüb, say ettiğim eyandır
Şunu ecelinden kurtardığın beyandır
Çün kalır, uşakların eyliği bu temamdır
Bilen dostlarımdan, nişan taşım koyandır.

☆

Nazaret Artvadzadur Frenkyan

Yıkılsın of! Harab olsun bu cihan tehidir tehi
Zevku sefa, derdü mihnet, herzeman tehidir tehi
Biten kurur, doğan ölür, budur tabiatın hükmü
Son şürbümüz şerbeti mevt, içmemek tehidir tehi

Kırılsın kâse-i ecel, nuş, idub bahtsız Nazaret
Yiğirmi beş genç çağımda bu kabre girdim akıbet
Çün zemâne lokmanleri kat idüb ümitlerin of
Dediler ecel kapuda her deva tehidir tehi

Ah! Maderü hemşerilerim, çıktı arşa kadar zarım
Korkmadım ölümden emma nari hasret yıktı canım
Ağlettim of güldürmedim Frenkyan hanedânını
Acındı bütün hemşehrim, çi çare tehidir tehi

Mürği canım uçtu artık; bir dahi dönmez kafese
Gerçi çürür vicud emma, asla gitmez can abese
Çün var canın da bir canı, bilirdim fâzilettir o
Hamd olsun, Yâ Râb, dimedim, fazilet tehidir tehi

☆

Bursalı Kirkoris

Mersiyeyi berayi katli
Bursevi Kirkoris

Kare yüz karemi nahnü kasemin,
Levha-i takrirde yazmış elemin.
Kare yazılanlar olmaz şadiman,
Emri İlâhidir denilmez yaman.
Hüsnü cemaliyle manendi Yusuf,
Yirmi üç yaşında olmuştu lûtuf.
Bir nevcivan gonçe gülün vusletin,
Görmeğe virmedi Felek ruhsetin.
Aksine dönderdi demi devranım,
Çün nagehan yazdı katli fermanım.
Bin sekiz yüz seksen yedi gelince,
Mayis otuz cuma irtesi gice,
Üzerime nârı hiddet saçıldı.
Kasığımdan çifde yare açıldı.
Oldem can cesetden çıkınca nagâh,
Baki cinan üzre kıldı azmi rah.
Naklitti ahvalim nazmı nasihet
Bâisdir katlime içret-u hiddet

☆

Siirtli Yusuf Stefo

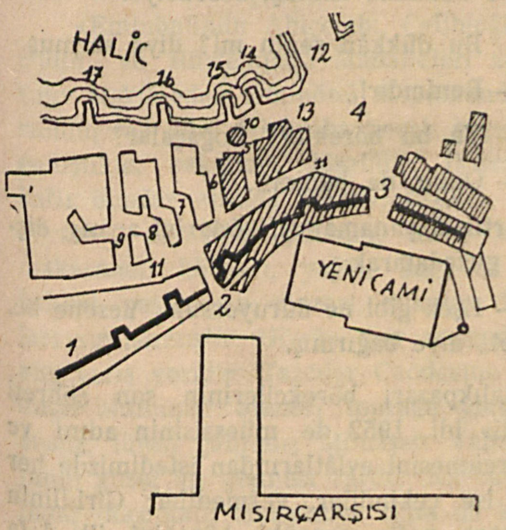
Siğertli Süryânî cemaatından ve iki seneden beru Dersaadetde bulunan 20 yaşında mübtelâ olduğu bağırsak veremi illetinden şifayab olamayub terki hayat eyledi.

Bu madde Kevork Pamukciyan'ın bize tevdi ettiği büyük emek eseri gaayet uzun uzun bir makaleden kısaltılarak kaleme alınmıştır.

BALIKPAZARI — Eminönü Meydanının hemen yanıbaşında (krokiye bakınız), son zamanlarda Balıkpazarı Caddesiyle Lüleci Sokağı, Balıkcılar Loncası Sokağı ve Balıkhâne Sokağını ihtiva eden çok eski, canlı, hareketli bir çarşı idi. İstanbulun eski sîmasını geniş ölçüde değiştiren son imâr çılgınlığı ve 1957 - 1958 yılları arasında kaldırıldı; en küçük bir izi kalmadı.

Mazisinin Bizans tarihinde hangi devre kadar uzadığını bilmiyoruz; Fatih Sultan Mehmed İstanbulu aldığı zaman burasını Büyükşehrin Balıkpazarı olarak bulmuş, vakfiyesindeki kayde göre burada onbir dükkânı hayratının gelir kaynaklarına katarak kendi vakıfları arasına koymuştu. Balıkpazarı fetihden zamanımıza kadar da 504 yıl ayni işi göregelmişti. Her ne kadar nefsi İstanbulun dışında biri Galatada eski, biri de Beyoğlunda Abdülâziz devrinde kurulmuş iki Balıkpazarı daha var ise de «Balıkpazarı» denilince hâtıra gelen, zengin tarihçesi ile bu kadîm çarşı boyu olurdu.

Balıkpazarının hususiyeti balıkcı dükkânlarının burada toplanmış olmasından başka İstanbulun en eski gedikli selâtin meyhânelerinden bir kısmının da yukarıda adı geçen üç sokakta kurulmuş bulunması balık, hâs Türk içkisi rakının en yakışık mezesi olduğuna göre buradaki meyhânelerde demlenen İstanbul akşamcılarının sofralarında diledikleri en nefîs balıkları her zaman emirlerine âmade bulmak imkânı idi. İçki kulanmış,

Balıkpazarı ve Balıkpazarı Yalısı

1 — Bizans devrinden kalma kale bedeni, 2— Balıkpazarı Kapusu, 3— Yenicami Kapusu, 4— Eminönü Meydanı, 5— Helvacıbekir Sokağı, 6— Peynirciâkif Sokağı, 7— Lüleci Sokağı, 8— Balıkcılar Loncası Sokağı, 9— Balıkhâne Sokağı, 10— İzzetmehmedpaşa Camii, 11— Balıkpazarı Caddesi, 12— Köprü, 13— Vâlide Hanı bloku, 14— Beşiktaş İskelesi, 15— Tophâne Iskelesi, 16— Balıkpazarı İskelesi, 17— Hasköy İskelesi (taranmış bloklar 1936 da Yeni Cemiin önü açılır iken kaldırılmıştır).

içerken de meyhâne meclisleri aramış üdebâ, zürefâ, şuerâ, kalenderler, rindler asırlar boyunca Balıkpazarı meyhânelerine gelmişler ve bu dar, bozuk, pis, fakat sesli ve canlı sokakların havasında bir hoş sada bırakıp göçmüşlerdir.

Bütün semtlerde olduğu gibi Balıkpazarının hududu da kesin olarak çizilemez. Biz yukarıda Balıkpazarını 1936 dan sonraki hali ile gösterdik. 1934 Belediye Şehir Rehberinde ve daha eski haritalarda Balıkpazarı daha genişti, Eminönü Meydanına doğru Peynirciâkif ve Helvacıbekir Sokaklarına da ihtiva etmekte idi; bu iki sokağın adı 1934 de mezkûr rehber hazırlanırken Belediye Mektubcusu Osman Ergin tarafından konmuştur; eski adlarını bulamadık, «Lüleci Sokağı», «Balıkcılar Loncası Sokağı», ve «Balıkhâne Sokağı» isimleri ise eskidir.

Belediye Şehir Rehberinin neşrinden iki sene sonra 1936 da Yeni Cami ile Mısır Çarşısının önü açılmış, krokide koyu taranmış olan bloklar kaldırılmıştır; bu arda Cami önünde eski kale bedeninin bakiyesi ile krokide 13 numara ile gösterilmiş blokta cephesi meydana nâzır Büyük Valide Hanı ve 10 numara ile gösterilmiş İzzetmehmedpaşa Camii de yıktırılmıştı; Balıkpazarından Helvacıbekir Sokağı ile Peynirciâkif Sokağı meydana katılmıştır.

Helvacıbekir Sokağında Balıkpazarının büyük şöhreti olan «Giridli» adı ile bir börekci vardı; İstanbul Giridlinin börekleri kadar güzel çarşı böreği görmemiştir denilse yeridir, hele Ispanaklı böreği bir hârika idi. Dükkân istimlâk edilince iki kardeş olan Giridliler Asmaltı Caddesinde bir dükkâna gittiler; ve şöhretlerini muhafaza ettiler, fakat 1957 de de orası istimlâk edilince bu namlı börekci dükkânı tamamen kayboldu.

Son istimlâkde evvelâ, meydana katılmış olan Peynirciâkif Sokağı ile Lüleci Sokağı arasındaki blok yıkıldı; Lüleci Sokağı meydana katıldı; bu suretle Balıkpazarının balıkcı dükkânları kalktı, balık tablakâr, madrabazları bir yıl kadar ara sokaklarda ve istimlâk edilen blokların arsaları üzerinde salaş dükkânlar kurarak pazarlarını andıran bir çarşı kurdular. Belediye Mısırçarşısının Tahmis Caddesi üzerindeki dış dükkânlarını restore ettirerek içeri kısmını balıkcı dükkânı olarak

sureti mahsusada yaptırdı, ve bu esnafa verdi; 1958 de bu suretle İstanbul, tarihî Balıkpazarını kaybetmesine karşılık ilk defa tertemiz ve muntazam balıkcı dükkânlarına kavuştu.

Balıkpazarı meyhânelerinin tantanalı devri 1908 meşrutiyetinde sönmeğe başlamıştı. Bizim bu ansiklopedinin temel notlarını hazırladığımız sıralarda, 1927 - 1930 arası, Balıkpazarında, üçü Lüleci Sokağında, dördü Balıkcılar Loncası Sokağında, iki tanesi de daha geride dokuz meyhâne kalmış bulunuyordu. Tetkik için bir meyhâne kapusu eşiğinden içeriye adım atmağa cesaret ettiğimiz sıralarda ise, Balıkpazarı şöhreti olarak Lüleci Sokağında Karadenizli Temel Efendinin Meyhânesi, Doktorun Meyhanesi, Koçonun Mayhânesi; Balıkcılar Loncası Sokağında Tünel Meyhânesi, ve Borisin Meyhânesi; Balıkhâne Sokağında da Bodrum meyhânesi bulunuyordu; ki bunlardan Bodrum Meyhânesi, son yıllarında bu nâçiz muharririn bir hâtırasına izafeten adını değiştirmiş, «Gaskonyalılar Meyhânesi» adını almıştı.

«Temel Efendi, işinin ehli değildi, kalben çok temiz adamdı; Balıkpazarında kurd komşusu Doktorlarla rekabet edemedi; dükkânını kapadı, yeri tavukçu oldu.

Lüleci Sokağı meydana ilhak olununca Doktorla Koço meydana çıktılar. Bu devirdedir ki Koçonun gedikli meşhur bir müşterisi rahmetli atlet Besim Koşalay olmuştur; öylesine ki bu meyhânenin bulunduğu blok da yakılınca zavallı Besim, kendi tâbiri ile «evi yıkılmış gibi» olmuş ve tezine hastalanıp ölmüştür. İpek gibi, çok içli, son derece ve edebli insan olan Besimin «Meyhâneci Güzeli» diye takıldığı Koçonun oğlu ve tezgâhdar - sâkisi olan genc, bu ünlü atletin cenazesinde hüngür hüngür ağlıyarak hazır bulunmuştur.

Balıkcılar Loncası Sokağındaki Borisin meyhânesi, önündeki bloklar yıkılmadan çok önce istimlâk edilip kapatılmıştı.

Balıkpazarı kaldırılırken, ikinci faaliyet devresinde Balıkcılar Loncası Sokağı ile Balıkhâne ve Balıkhâne meydana katıldı. Bu sefer Bodrum - Gaskonyolılar, Balıkpazarında kalmış son meyhâne olarak bir ay kadar daha mevcudiyetini muhafaza edebildi; bu meyhânenin mukadderatını eline almış Toma Çinga, elektriği de kesilince, kepengini bir daha açmamak üzere indireceği gece, son vefakâr müşterilerine mum ışığında sofra kurmuştur (B.: Beyoğlu Balıkpazarı; Galata Balıkpazarı; Balıkcılar Loncası Sokağı; Lüleci Sokağı; Borisin Meyhânesi; Tünel Meyhânesi; Bodrum Meyhânesi; Balıkpazarı Meyhâneleri; Balıkcı Dükkânları ve Balık Madrabazları).

BALIKPAZARI BÖREKCILERİ — Balıkpazarının börekci dükkânları kadimdenberi İstanbulun şöhretlerinden idi. Müşterileri umumiyetle ayak takımı, büyük şehrin hammal, kayıkcı, fırın ve hamam uşakları bekâr tâifesi olduğu halde, evlerinde konaklarında en nefîs börekler yapılan ortahalli, hallice ve zenginler dahi çarşı böreği yemek için Balıkpazarına gelirlerdi; meşhur bir fıkra da bu börekciler üzerinedir. Anadoludan İstanbula iş bulmak için gelen bir garip, Büyükşehire cebinde tek mangırı olmayarak ayak basmış, açlıktan bîtab bir halde Balıkpazarında dolaşır iken bir börekci dükkânında fırından yeni gelmiş nar gibi börekleri ve boğaçaları görünce dükkâna dalmış, börekciye:

— Bu dükkân senin mi? diye sormuş.

— Benimdir!..

— Ya bu börekler? Boğaçalar?

— Onlar da benim...

Artık dayanamamış, gözlerini açmış, dişlerini gıcırdatarak:

— Eşek gibi ne duruyorsun.. Yesene be, yesene!.. diye bağırmış.

Balıkpazarı börekcilerinin son şöhreti «Giritli» idi. 1952 de müessisinin adını ve hal tercümesini evlâtlarından istedimizde her neden ise çekindiler, vermediler; Giridlinin hakikaten nefîs ıspanaklı böreğini ilk defa tattığımız 1932 yılında dükkân Balıkpazarında Helvacıbekir Sokağında idi.

1936 istimlâkinde, bu sokak ile beraber dükkânın bulunduğu blok Eminönü Meydanına katılınca, Giridliler Asmaaltı Caddesinde küçücük bir dükkâna naklettiler ve şöhretlerini muhafaza ettiler; eski geniş dükkândaki müşteri kesâfeti pek tabiîdir ki yeni dükkâna sığmadı, içerisi daimâ dolu olduğundan ağız tadına düşkün olanlar kapudan ayakda alış veriş ettiler, tezgâh önün-

de hep sıra beklenir oldu. 1957 de de Asmaaltı istimlâk edilince açıkda kaldılar ve bu namlı börekci dükkânı kayboldu. Bir ara, 1959 da seyyar börekcilik yapdıkları işitildi ise de rastlanadı (B. : Börek; Börekci).

BALIKPAZARI CADDESİ — Eminönünü Unkapanına bağlıyan anayolun bir parçasının adı idi; Eminönünden yüründüğüne göre bu eski yol parça parça Balıkpazarı Caddesi, Taşcılar Caddesi, Zındankapu Caddesi ve Keresteciler Caddesi diye dört isim taşırdı, Balıkpazarı Caddesi de Eminönü Meydanı ile Yağcılar Sokağı Kavuşağına kadar yolun ile kısmını teşkil ederdi; günün en erken saatlerinde uyanıp gece geç vakte kadar faal bir ticâret, alış veriş güzergâhı idi. İmar adı altında türk İstanbulumuzu cehlinin oyuncağı yapmış Adnan Mendersin yıkıp kaldırdığı yerler arasında şehir haritasından silinmiştir (B. : Balıkpazarı; Eminönü).

Bu yok olmuş meşhur çarşıboyu caddenin 1952 deki durumu değerli ve vefâkâr muhâbirimiz Hakkı Göktürk tarafından şu satırlarla tesbit edilmiştir:

«Eminönünün Ahiçelebi, Çelibioğlu Alâeddin ve Rüstempaşa Mahalleleri arasında sınır teşkil eder. Eminönü Meydanından yüründüğüne göre iki araba ancak geçebilecek genişlikte, pakettaşı döşelidir. İkişer üçer katlı binalar altında manav, balıkcı, kasab, zeytinci, ekmekci, yufkacı, kuru kahveci, makarnacı, börekci, yağcı, kâğıtcı, sarraf, bakkal, pastırmacı, mezeci, sakatcı dükkânları sıralanmıştır. Günün her saatinde faal alış veriş yeridir. Taşcılar Caddesine kavuşduğu bitiminde teknesi toprağa gömülmüş, susuz, lülesi çalınmış Mihrişah Vâlide Sultanın güzel bir çeşmesi vardır. En büyük binalar dört katlı Maksûdiye Hanı ile kısa bir aralık içinde beş katlı Kanaat Hanı ve iki katlı Kavaklı Hanıdır;»

BALIKPAZARI DEĞİRMEN SOKAĞI — Eminönü kazasının Küçükpazar nahiyesinin Zındankapusu mahallesi sokaklarındır; 1934 Belediye Şehir Rehberine göre Yoğurtcuhüseyin Sokağı ile Çirozcular Sokağı arasında uzanır; Bir araba geçecek genişlikte, paket taşı döşeli ve kavisli bir sokaktır; sağlı sollu iki kenarı yağcı, zahireci mağazaları ile ile toptancı kuruyemiş dükkânlarıdır.

Yoğurtcuhüseyin Sokağı kavşağından girildiğine göre hemen sağ tarafta, onyedinci asrın büyük Türk muharri ve seyyahı Evliya Çelebinin lâyemut bir hâtırasını taşıyan Ahiçelebi Camii bulunmaktadır (B. : Ahiçelebi Camii).

Bu sokağın bir hususiyeti, kuruyemişci toptancılarının bulunduğu parçasının üstünün, tepe pencereli bir ahşap çatı ile örtülü bulnması, yani bir nevi kapalı çarşı manzarası arzetmiş olmasıdır (1952).

Hakkı Göktürk

BALIKPAZARI FIRIN SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberinde Eminönünde Ahiçelebi Mahallesi sokaklarındandı (B. : Ahiçelebi Mahallesi); son imâr istimlâkinde güzergâhındaki binâlar yıkılarak Eminönü ve Unkapanı Bulvarına katıldı; Balıkpazarı Caddesiyle Kemeraltı ve Tuzcular Sokakları arasında «T» şeklinde bir sokaktı, bir araba geçebilecek genişlikte ve paket taşı döşeli idi, iki kenarındaki üçer katlı hanlarda ve hanların altlarındaki mağazalarda zahire tüccarları, bağcılar, peynirciler, makarnacılar ve komisyoncular bulunuyordu (Şubat 1952).

Hakkı Göktürk

BALIKPAZARI HAMMALLARI (Yeniçerilik devrinde) — İstanbulun faal bir ticaret merkezi olan Balıkpazarı ve civarı, fetihden beri ayak takımı gürûhunun iskân edegeldiği bir semt idi; vurucu, kırıcı bekâr uşağı, baldırı çıplak hayta makulesi oradaki bekâr hanlarında, bekâr odalarında otururlar, kimi hammallık, kimi kayıkcılık, salapuryacılık, kimi fırınlarda, kimi de hamamlarda uşaklık ederlerdi. Devşirme kanununun kalkmasından, onsekizinci asır sonlarından sonra da bunların hepsi Yeniçeri Ocağına kaydolmuş, Ocağa kayıd olunmayanlar da kollarına, baldırlarına Yeniçeri nişanları, alâmeti farikaları dövdürerek Yeniçeri taslakcılığı eder olmuşlardı. Ocağın böylece bir haşerat yatağı halini alması ile de, Balıkpazarı, erazil ve eşkiya takımının sık sık çıkardıkları çirkin vak'alara sahne olmuştu. Bu yolda da bilhassa hammallar, habâset ve rezalette birinci idiler.

Müverrih Cevdet Paşa tarihinin dokuzucu cildinde hicrî 1225 (M. 1810) yılı vakaları arasında anlatıyor:

Birkaç hammal Balıkpazarından geçmek

gafletini gösteren ırz ehli bir kadını tutup cebren ve kahren odalarına götürmek ister. Kadının feryâdı etrafda bulunan esnafa tesir ederek reca ve tatlılıkla ellerinden kurtarmak isterler. Hammallar ısrar ve inad edince esnaf da gazaba gelip kadını mütecavizlerin elinden zorla almak ister, bu sefer hammallar silâha sarılır, orada bulunan ayakdaşları da mütecavizlere yardıma kalkınca iş büyür, kadını kurtarmak isteyenler: «Müslüman yok mu?..» diye feryada başlar, bütün dükkânlar boşanır, kepenk sırığı, taş ve sopa ile hammallara hücum edilir. Bütün çarşı halkının başlarına toplanması üzerine mütecaviz hammallar kadını bırakıp kaçmağa mecbur olur. Fakat Balıkpazarı esnafı, ve bilhassa Mısırçarşılılar ayaklanıp: «Bu ne demektir? Bir takım hammal makuuleleri şer'i şerîfin hilâfı olarak alenen rezâlet ve habâset ve halkın emval ve eşyâsına taarruz ve ihânet ve yasaklara muhalefet ettikleri yetişmeyip, şimdi de müslim ve gayri müslim halkın nefsine, evlâd ve iyâline tecevüz eder oldular. Kadınlarımızı, genç oğullarımızı cebren hanlara, bekâr odalarına sokuyorlar, kişinin ırzı gittikden sonra yaşaması ne lâzım? Ücretli hizmetkârlarımız yerinde olan ipsiz hammal makuulesi bir kaç eşkiyaya niçin mağlûb ve mahkûm olmalı? Ne olmak ihtimâli var!..» diyerek büyük bir kalabalık halinde Bâbıâliye gittiler, hammal, sandalcı ve dellâk takımından baldırıçıplakların hemen cümlesinin Yeniçeri Ocağına kayıdlı olduğu o devirde hükûmete onlardan şikâyette bulundular: «Her gün bir türlü rezâlet ve tecâvüz oluyor, yeniçeri tâifesi içlerinde olan şakîleri zabtu rabt altına alsınlar ve illâ bundan sonra o makuleleri sualsiz cevabsız hemen elimizle katlederiz» dediler. Bâbıâli dönüşünden sonra da tehdidlerini yerine getirmeğe hazırlandılar, Balıkpazarı esnafı ile Mısırçarşılılar dükkân ve mağazalarına silâh ve cebhâne yığmaya başladılar. İkinci Sultan Mahmud ile hükûmet halkın bu heyecan ve galeyanına kayıtsız kalmadı. Sandalcı, mavunacı, hammal ve dellâk takımının yeniçeri ocağına kayıtlı olduğunu ve bu rezâletleri yeniçeriliklerine dayanarak yaptıklarını nazarı dikkate alarak yeniçeri ağasına hitaben ve ocağın bütün zâbitlerine tamim edilmek üzere «Yeniçerinin içindeki eşkiyanın tedibi» için bir ferman gönderildi, birer sureti de camilerde halka okunmak üzere mahalle imamlarına yollandı. Fermanda bu gibi eşkiyanın derhal ve amansızca idam edilecekleri bildirdikten sonra: «Emnü aman ve ibâdullahın rahatı matlûbumdur. Hudâi müteal gayreti diniyesi olanları berhudar etsin, islâma yakışmaz hareketlere cesaret edenleri de kahhar adı ile kahretsin. Bu uygunsuz ve mütecavizlerin tecziyesi hususunda gayret gösterenler ahiretde kazanacakları sevabdan gayri dünyada da in'am ve ihsânı şâhâneme mazhar olacaklardır» deniliyordu.

Halkın nefretine, pâdişahın hassasiyetine hükûmetin şiddetli tedbirlerine rağmen bu rezâletlerin önü, yeniçeri ocağının kanlı bir şehir muharebesi ile kaldırıldığı tarihe kadar alınamadı. Yukarıda nakledilen vakanın benzerleri sık sık tekerrür etti. Hattâ bazan bu baldırıçıplak hayta gürûhu, bir avret veya oğlan yüzünden biribirlerine girdiler, güpegündüz şehir içinde it cenkleri yaptılar. Halk İstanbulda ırz ve can emniyetinin kalmadığını öylesine anladı ki Vak'ai Hayriyede bütün İstanbul, Sancağı Şerifîn altında toplandı, ve hiç tereddüd etmeden yeniçerilerin üzerine yürüdü. Hicrî 1234 (M. 1818) de bir Balıkpazarı Cinâyeti vakası da yukarıda bahsettiğimiz it cengine misaldir:

Saray kayıkları hamlacılarndan olup Balıkpazarı İskelesinde de kayıkcılık yapan bir bostancı neferi fâhişe avret yüzünden Balıkpazarı hammallarından birini öldürdü ve hemen civardaki iskelelerden birine koşarak bir kayığa atladı ve Boğaziçine doğru kaçdı. Bağçekapusu, Balıkpazarı ve Yemiş İskelesi arasında ne kadar hammal varsa silâhlanıp toplandılar ve ayakdaşlarının kan dâvasını güderek iskelelerdeki bostancılarla kayıkcı, mavunacılara hücum ettiler. Fakat hammalların toplandığını haber alan berikiler de tek kayık bırakmamak üzere denize açıldılar. Bunun üzerine hammallar hınçlarını Balıkpızarının küçük esnafından çıkardılar, vak'ayı duyup görüp de kepenklerini indirmemek gafletinde bulunan veya bu işde geç kalan dükkânları yağma ettiler. Kaatil bulunamadı, hattâ kim olduğu dahi öğrenilemedi. Hükûmet hammallarla kayıkcı ve mavunacıların arasındaki husumeti güçlükle yatıştırdı.

Bibl.: Cevdet Tarihi, IX, XI.

BALIKPAZARI İSKELELERİ VE SAHİL BOYU — Bütün semtler gibi Balıkpazarının sınırları da kesin olarak tayin edilemez; bu semtin sahil boyunu, 1936 da Yenicamiin önü açılır ve Eminönü Meydanı genişletilirken yıktırılmış olan Valide Hanı köşesinden, yeniçerilik zamanında bu semtin günlük hayatında çok mühim bir yer almış bulunan Çardak Kolluğunun (karakolunun) bulunduğu Çardak Kayık İskelesine kadar uzanan yalı parçası olarak emniyet ile gösterebiliriz.

Haliç kenarında Balıkpazarı sahili, bir sıra kayık iskeleleri, bu iskelelerde işleyen boy boy yüzlerce kayık, iskele başlarında salaş dükkânlar, kahvehâneler, sahile palamar atıp bağlamış çeşidli erzak ve zahire gemileriyle son derecede renkli, canlı hareketli, pitoresk bir âlem idi.

İkinci Sultan Mahmudun Yeniçeri Ocağını kaldıracağı sıralarda tanzim edilmiş bir Bostancıbaşı defterinde (B.: Bostancıbaşı defterleri) bu sahil parçası şöylece tesbit edilmiştir:

Silâhşor Süleyman Ağanın bekâr odaları yanında Keleş Halilin kahvehânesi (Eminönü Meydanının bugün köprüye bağlanan eteği ile 1936 da yıkılmış olan Valide Hanının bulunduğu yerin sahil kısmı - yanında Ortaköye işleyen kayıkların iskelesi) - yanında Beşiktaşa işleyen kayıkların iskelesi - yanında İzzetmehmedpaşa Camii - önünde Tophaneye işleyen kayıkların iskelesi - yanında Balıkpazarı iskelesi - yanında Seyyid Mustafanın kahvehânesi - yanında Zecriyeeminizâdelerin bekâr odaları - yanında Karaköye işleyen kayıkların iskelesi - yanında marhum Bostancıbaşı Mustafa Ağanın oğlu Mehmed Beyin balıkcı odaları - yanında Hasköye işleyen kayıkların iskelesi - yanında Başyasakcı odası ve kayıkhânesi - yanında tütün Gümrüğü - önünde Tütün Gümrüğü İskelesi - yanında elli altı Ömerin kahvehânesi - yanında serapa dükkânlar - yanın Hasır iskelesi - yanında serapa limoncu dükkânları - yanında çardak Kolluğu ve Çardak İskelesi.

BALIKPAZARI İSKELESİ MESCİDİ — İzzetmehmedpaşa Mescidi adı ile de anılırdı; Balıkpazarı İskelesi önünde, deniz kenarında, bir daire içine çizilmiş sekiz köşe plânlı, kâgir, bodurca taş minareli küçük bir mesciddi; cemaati çok, ekserisi oradaki bir sıra iskelelerde işleyen kayıkcılar, sandalcılar, Balıkpazarı hammalları idi, beş namaz vaktinde tamamen dolardı.

Hadikatül Cevâmiin kaydına göre Üçüncü Sultan Mustafanın son yıllarında adını tesbit edemediğimiz bir kadın tarafından ahşap olarak yaptırılmıştı, Birinci Abdülhamid zamanında yandı, bir müddet yeri boş kaldı, Üçüncü Selim zamanında sadırâzam İzzet Mehmed Paşa tarafından ikinci Sadırâzamlığında kârgir olarak yeniden yaptırıldı; tekrar yandı, bu sefer vakfının geliri ile tâmir olundu.

1936 da Yeni Camiin önü açılır ve Eminönü meydanı genişletilirken Eminönü Valide Hanının da bulunduğu iki yapı bloku ile beraber yıktırıldı. Türk yapı san'atı bakımından bir kıymet taşımamakla beraber bırakılmış olsaydı, genişleyen meydanın trafiğine engel olmadığı gibi meydanı da süslerdi zannederiz.

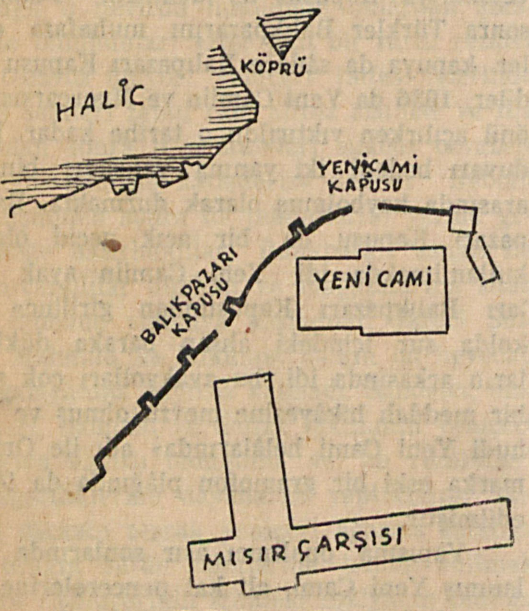
BALIKPAZARI KAPUSU — İstanbul şehrini fırdolayı çevirmiş olan Bizans devrinden kalma kule duvarlarının Haliç boyu kapularından biridir; Mısırçarşının bugün Eminönü Meydanına bakan kapusunun hemen tam karşısında idi. Balıkpazarının sahil yoyu bir sıra kayık iskeleleri ile kaplı, ve Galata - Beyoğlu yakasına geçmek için bu iskelelerin birinden kayığa binildiği için Bizans devrinde bu kapunun adı «Perama Kapusu» idi; Balıkpazarı da kadimden beri ayni yerde bulunduğundan Balıkpazarına nispetle «Piskariya Kapusu» da denilirdi. Fetihden sonra Türkler Balıkpazarını muhafaza ettiler, kapuya da sâdece Balıpazarı Kapusu dediler. 1936 da Yeni Camiin ve Mısırçarşısının önü açılırken yıktırıldı; o tarihe kadar, kale duvarı bedeni iki yanına yapışmış binalar arasında kaybolmuş olarak durmakta, Balıkpazarı Kapusu da bir açık gecid olarak kullanılmakda idi. Yeni Camiin ayak yolları Balıkpazarı Kapusundan girilince sol kolda sur içindeki ahşap baraka dükkânların arkasında idi, bu ayakyolları çok şirin bir meddah hikâyesine mevzu olmuş ve «yahudi Yeni Cami helâlarında» adı ile Orfeon marka eski bir gramofon plâğında da tesbit edilmiştir.

Yapısına onaltıncı asır sonlarında başlanmış Yeni Cami, alt kat pencerelerine kadar çıktıktan sonra yarım kalmıştı, yarım

asır sonra Köprülü Mehmed Paşa Sadâretinde Dördüncü Sultan Mehmedin anası Hatice Turhan Sultan adına itmamına başlandı (B. : Yeni Cami); metrük kaldığı yarım asır içinde camiin etrafı Yahudiler tarafından iskân edilmiş, binâ, İstanbulun ilk apartmanları olan beşer altışar katlı, her birinin içinde kırk elli yahudi ailesi oturan gayet büyük yahudhânelerle sarılmıştı. Camiin ihyasına karar verilmezden az evvel o havali büyük bir yangında yanmış ve Köprülü Mehmed Paşa tarafından yanık yahudi emlâki istimlâk ettirilerek yahudilere iskân bölgesi olarak Balat ile Hasköy gösterilmişti (B. : Balat); fakat yahudiler, faal bir ticaret merkezi olan Balıkpazarından ayrılamadılar; bir müddet sonra, bilhassa 1683 Viyana bozgununu takip eden keşmekeş devrinden istifade ettiler, sur içine giremedilerse de kale duvarları dışında yine büyük, şeddâdî yahudhâneler inşa edildi; Balıkpazarı Kapusu dışı bu suretle tekrar bir yahudi mahallesi oldu. Hicrî 1139 (M. 1726 - 1727) tarihli ve İstanbul Kadısına hitâben yazılmış bir fermandan öğreniyoruz ki Lâle Devrinde, Nevşehirli İbrahim Paşa sadaretinde sur dışında ve Balıkpazarı kapusu önünde inşa edilmiş bu Yahudhaneler de câmi yakınında hoş görülmemiş ve yıktırılmıştır. bu suretle Balıkpazarı Kapusunun dışı de bir çarşı boyuna münkalib olmuştur.

Balıkpazarı Kapusu dışında, sahile karşı uzanan saha içinde, ki yine Yeni Camiin etrafı, civarı sayılır, sokak içlerinde sıra sıra meyhâneler bulunduğu halde onlara dokunulmayıp Yahudhânlerin yıktırılması şayanı dikkattir; fermanda esbabı mucibe olarak «Yahudi tâifesinin câmiişerîf yakınında nice hâlâtı müstekreheye sebep oldukları, yazılıdır; bu hâlâtı müstekrehenin neler olduğu açıklanmamıştır.

Bibl. : Feridun Dirimtekin, Halic Surları; Ahmed Refik, XII. hicrî asırda İstanbul hayatı.

Balıkpazarı Kapusu

BALIKPAZARI KARAKOL SOKAĞI — Eminönü önünde Ahiçelebi Mahallesi Sokaklarındandır; bu mahallenin deniz kıyısı boyunca Yemiş İskelesinden nefsi Balıkpazarında Yağcılar Sokağına kadar uzanır; Yemiş İskelesi Başağa Sokağı, Handanağa Sokağı, Hasırıskelesi Sokağı ve üç isimsiz aralık sokak ile kavuşakları vardır. Çok faal bir ticaret merkezinin içinden geçer; iki araba geçebilecek genişlikte ve paket taşı döşelidir. Yağcılar Sokağı ile olan Kavuşağından girildiğine göre sağ kolda Yapı ve Kredi Bankasının beş katlı büyük antreposu vardır; bu binanın yan cephesi altında Ulus ve Adapazarı - Bursa nakliyat anbarları, onun yanında tek katlı güzel ve müstakil bir binada Güzel İzmir Nakliyat Anbarı bulunmaktadır; sonra Hasır İskelesi gelir. Sol kolda ikişer üçer katlı binâlar altında komisyoncu yazıhâneleri ile Gemlik, Tayyar, Yenidoğan, Eski Bandırma, Yeşil Bursa, Biga, Güzel Edremid Nakliyat Anbarları vardır. Bu yazıhâneler ve anbarlar arasına motorcu, benzinci, yağcı mağazaları, han kahve ocakları, bir aşçı dükkânı bir de kahvehâne serpilmiştir; yemiş iskelesi önünde yemiş iskelesi sokağına bir çatal ağızla kavuşur, bu kısmında da yağcı, zeytinci dükkânları ile Yıldırım Nakliyat Anbarı bulunmaktadır.

Balıkpazarı Karakol Sokağının günlük faaliyeti sabahın alaca aydınlığında başlar ve ortalık iyice kararıncaya kadar devam eder. Anbarlar önü daima kamyonlarla doludur. Hasır iskelesi hammallarının mavunalardan, motorlardan yük indirip bindirmesi temaşa edilecek bir âlemdir. Fırçasına hâkim ve paketi zengin bir ressam, buradan, İstanbulun en canlı ve renkli günlük hayat resimlerini yapabilir (Şubat 1952).

Sokak bu ismi 1934 yılındanberi taşımaktadır; eski İstanbul haritalarındaki kadîm adı «Limoncular Sokağı» idi.

Hakkı Göktürk

BALIKPAZARI MEYHÂNELERİ — Gedikli = Selâtin (ruhsatlı) yahut Koltuk (ruhsatsız, kaçak, gizli) Balıkpazarı meyhânelerinin şöhreti Fatih Sultan Mehmed devrine kadar uzanır; öyle ki, Türklerin İstanbulu fethinde Balıkpazarı ile Tahtakaleyi ve etraflarını kesif bir günlük alış veriş yeri ve eclâf tabakasının meyhâne ve harabathânelerle diz dize iskân ettikleri semtler olarak buldukları, ve havasını değiştirmedikleri muhakkaktır.

Uzak mazîsinin hatıralarını bilmiyoruz. Malûmumuz olan Fâtih Sultan Mehmedin nedimliği şerefine nail olmuş Şair Melihînin daima buralarda dolaşan namlı ayyaşlardan biri olduğudur (B. : Meyhâne; Melihî).

Onaltıncı asırda İstanbulda yaşamış şâir ve kendi adına nisbetle anılan bir şuera tezkiresi müellifi Kastamonu Lâtifî de Tahtakale, Balıkpazarı ve etrafını meyhânelerinin bolluğu bakımından Galataya benzetiyor; Onyedinci asrın büyük muharriri Evliya Çelebi ise, «Galata demek meyhâne demektir!» diyor.

İçki yasaklarında kapanmışlar, yasaklar kalkınca tekrar açılmışlar, ayyaş veya akşamcı her tabakadan müşterileri asırlar boyunca dolup boşalmış, kurulan kalenderler meclisleriyle zaman zaman edebî birer mahfil ve zaman zaman da hayta aşkları ve baldırı çıplak kavgalariyle kanlı vak'alara, cinayetlere sahne olmuş, namlı aşçıları, mahbub sâkileri ve köçek oğlanları, rum, ermeni, musevî ve kıpti akalliyetlerinden saz takımları ile Balıkpazarı meyhânelerinin tantanası 1908 meşrutiyetine kadar devam etmiştir.

Gedikli veya koltuk, Balıkpazarı meyhânelerinin umumî dekoru ve havası, bütün eski İstanbul meyhanelerini de tasvir etmek üzere bu Ansiklopedide «Meyhâne» maddesinde tesbit edilmiştir.

Geçen asır sonlarında yaşamış muharrir Çaylâk Tevfik Bey «Meyhâne yahut İstanbul Akşamcıları» adındaki eserinde Balıkpazarı için ancak üç meyhâne ismi veriyor: Kafesli, Hançerli, Yahudi..

Tevfik Bey için Balıkpazarını iyi tanıyamamıştır diyemeyiz; öyle zannediyoruz ki küçük fakat çok kıymetli bir vesika olan risalesinde adını tesbit etmiş olduğu bu üç meygede zamanının Balıkpazarı meyhâneleri mevcudu değil, Balıkpazarında onun devrine kadar kalabilmiş son büyük gedikli selâtin meyhânelerinden üçünün ismidir. Zira Balıkpazarında, son demi hayatında dahi meyhânelerin sayısı bu rakkamın çok üstünde idi. Abdülâziz devrinde yaşamış olacağını tahmin ettiğimiz ve Üsküdarlı halk şairi Vâsıf Hocanın «Sivaslı olduğunu işitmiştim» dediği Âşık İbrahim adında bir halk sâiri, zannederiz ki Vâsıf Hoca merhumun kalemiyle azıcık tashih görmüş bir Balıkpazarı destanında onsekiz meyhânenin adını veriyor: Taşmerdiven, Topuklu, Altınoluk, Hançerli, Zından, Cellâd, Kafesli, Camekân, Yahudi, Folluk, Mecnun, Ferhad, Şadırvan, Çadır, Bağçeli, Nesim, Tandır, Dalyan (Bütün bu isimlere bakınız).

Bunların arasında Çaylâk Tevfik Beyin bahsettiği üç selâtin meyhâne bulunmakla beraber, Tevfik Bey de Âşık İbrahimin Balıkpazarında gösterdiği diğerlerinden bir kısmını İstanbulun başka semtlerinde gösteriyor. Sivaslı Saz Şâiri, Balıkpazarında zülüf kemendine tutulduğu İlya adındaki Sakızlı muğbeçenin şânında, eşiğinden atladığı bütün meyhâneleri Balıkpazarına getirmiş olacaktır; fakat lisanındaki kat'iyet de şayanı dikkattir.

Emsâlinin en güzellerinden biri olan Âşık İbrahimin Balıkpazarı Destanını yalnız iki kıt'asını hazfederek naklediyoruz; Vâsıf Hocanın üzerinde kalem oynattığını tahmin ettiğimiz mısrâların sonuna bir * işareti konmuştur:

1. **İstanbulda attım bahtıma zarı**
Çıkdı karşımıza Balıkpazarı
Değmesün üstüne kem göz nazarı
Minelkadim cihan üzre adı var

2. **Bu benderi tekfur kurdu kuralı ***
Her sokak meyhâne iki sıralı
Görse pesend ider frenk kıralı
Her birinin bir isimle yâdı var

3. **Biri «Taşmerdiven» biri «Topuklu»**
Birinin adı «Altınoluklu»
Lonca sokağıdır «Hançerli» yolu
Ardında «Zından»'ı hem «Cellâd»'ı var.

4. **«Kafesli», «Câmekân», «Yahudi», «Folluk»**
Balıkpazarına mahsus bu bolluk
Onbeşden fazladır gedikli koltuk *
«Mecnun»'u var hem dahi «Ferhâd»'ı var

5. **«Şadırvan» yanında kurulmuş «Çadır»**
«Bağçeli» denilen vakfı sultandır
Anın karşısında «Nesim»'le «Tandır»
«Dalyan»'ın cümleden üstün tadı var

6. Meyhâne lâfında vardır letâfet
Her birin içinde kaç çeşmi âfet
Göz göze muhabbet diz dize ülfet *
İzin vermiş koskoca bir kadı var

7. Getir getir sâki kendimden geçem
Kadehi çeşminle bir dolu içem
Girmesin araya söyle şu perçem
Beni berdâr itmeğe fesâdı var

8. (Bu kıta hazfedildi)

9. Mâvidir püskülü başda al fesin
Ruhlerindir reşk ettiği canfesin
Sakız gülü kokar sâki nefesin
Pazarlıkda sînenin küşadı var.

10. (Bu kıta hazfedildi)

11. Omuzlardan topuğa kesme billûr
San meygede içinde külçei nûr
Cebîninde levhi mahfuz okunur
İman sirkatinde nev icâdı var

12. Bol paça kadife poturun kara
Pek yaraşmış cânâ ak ayaklara
Ayakların öpdük olduk maskara
Âşıkın yâ hey deyû feryâdı var

13. Sakız mahbubusun ey cânım İlya
Yakışur mu nahvet sen selvi boya
Senin de ayağın irecek suya
Şebâbet kuşdur uçar kanadı var

14. Kâfirin oğluna esir müslüman
Getir ey sâki şarâbı erguvan
Okunsun urumca semâi divan
Lavtacı Hiristo bir üstâdı var

15. İşte meydan ey mahbubu âlicenâb
Pâ bürehne raksa çık itme hicâb
Topuk kütürdetüp taban ur şap şap
Cümlenin alkışda ittihâdı var

16. Meddah oldum bakma zâhid kusûra
Balıkpazarıdır efendim bura
Şu şehri İstanbul durdukca dura
Yevmi kıyâmete imtidâdı var

17. Bunu böyle yazdı Âşık İbrahim
Rehberimiz oldu Şeytânı Racîm
Tanrının bir adı Gafûrü Râhim
Gümrâh kullarına bir imdâdı var

Tanzimat fermanının ilânına kadar İstanbul meyhânecileri meygedelerinin büyüklüğüne göre «Ateşoğlanı» adı ile bir veya birkaç mahbub çırak bulundururlardı; vazifeleri zahiren demlenen müşterilerin çubuklarına ateş koymak olan bu güzel çocuklar aslında türlü cilvelerle, işvelerle müşterileri meygedeye bağlamak için kullanılırdı; bunun içindir ki tuvalet ve kıyafetlerine son derece itina olunurdu; kollar sıvalı, sîneler açık, kâküller, perçemler yerinde, saçlar umumiyetle uzun, omuzlara dökülmüş, ayaklar çıplak, çıplak ayaklarında, diğer bazı esnaf çıraklarında olduğu gibi kadife tasmalı takunyalar, başlarında da mavi püsküllü Cezayer fesleri. Hemen istisnasız İstanbulun bu mahbub meyhâne çırakları halkının yüz ve vücud güzelliği meşhur olan Sakız adasından getirtilirdi, Bundan ötürü «Sakız Mahbubu» diye de meşhur idiler. İşinin tam ehli bazı meyhâneciler bu Sakız mahbubu çıraklarına ayrıca raks dersleri de aldırtırlar ve meyhânede keyifler kıvamına geldiğinde, meyhâne meyhâne dolaşan köçek oğlanlar bulunduğu halde bu ateş oğlanları da köçeklik ederlerdi.

Âşık İbrahimin Dstanından öğreniyoruz ki Tanzimat Fermanının neşrinden sonra da Balıkpazarı meyhânelerinde Sakızlı ateş oğlanları kullanılmıştır, Sivaslı Halk Şâirinin kıyafetini tarif ile güzelliğini methettiği İlya da bunlardan biridir. Onsekizinci asır sonlarında yaşamış Enderunlu Vâsıf da Âşık İbrahimin «rehberimiz oldu Şeytanı Racîm» dediği gibi, ondan daha evvel bu sapık oğlanlar için :

Âdemi azdıran ol muğbeçei bâde fürûş
Nâsi şimdengerû idlâle ne hâcet iblîs..

Diyor; bir şarkısında da, insanı azdırma yolunda İblîse iş bırakmıyan o rum muğbeçeleri şöyle medhediyor:

Bir nev edâ rum dilberi
Yok misli mânendi perî
Sevdim o âhû peykeri
Âh o! nigâhı kâfiri
Eyler şikâr âhûleri

Ol nev nihâli bağı rum
Dilde komaz gerdi gumûm
Herkes ana yanmağa mum
Âh ol nigâhı kâfiri
Eyler şikâr âhûleri

İstanbul Balıkpazarı 1958 - 1959 arasında îmâr adı altında Menderes vandelizminin kurbanı oldu; tamamen yıkılarak tarihe intikal ettiği sıralarda eski meyhânelerinin artığı olarak ancak bir kaç dükkâna sahip bulunuyordu, bunların en namlıları da «Doktor», «Boris» ve «Bodrum = Gaskonyalılar» idi (B. : Doktorun Meyhânesi; Boris: Bodrum).

BALIKPAZARINDA BAŞI ŞALLI DELİKANLI VÂK'ASI — Alemdar Mustafa Paşanın feci ölümünden sonra İstanbul erâzili

külhânî, hayta, baldırıçıplak, bıçkın gürûhu yine baş kaldırmış ve bu arada her tabakadan, kişizâde, esnaf çırağı bazı acemi ve toy gençler de Alemdarın İstanbula gelmesinden evvelki baldırıçıplaklık havasına tekrar kapılmışlardı (B.: Alemdar Paşa Vakası). Sîne uryan, yalın ayak, baldır bacak çıpak gezmekden ibaret olan bu itliğin bir âlâmeti de, yalın ayaklarla tam tezad teşkil etmek üzere başa, her ne bahâsına tedârik edilirse edilsin gaayet kıymetli Hind ve Acem şalları sarmakdı. Kıymetli bir baş şalına sahib olabilmek için her fedakârlığı göze alan, hattâ iffetini satan delikanlılar oluyordu. Bir kapuda uşaklık, ahırlarda sevislik eden gençlerin başında bile o zamana göre büyük para olan 300-400 kuruşluk şallar görülüyordu. İkinci Sultan Mahmud hicrî 1226 (M. 1811) da, kalyoncular müstesnâ, kim olursa olsun başa şal sarılmasını yasak etti. Yasağın tatbik ve teftişine de kaptanpaşa memur edildi.

Tersâne çavuşları şehrin ayaktakımı kesâfeti olan semtlerini teftişe başladılar, başında şal görülüp de kalyoncu olmadığı anlaşılanlar yakalandı, uygunsuz gürûhundan ise Tersâne Zındanına götürülüp idam olundular. O zamana kadar bir vakası olmamış ise forsa gibi ayaklarına zincir vurulup Tersânede en ağır işlerde çalışdırıldılar.

İkinci Sultan Mahmud bir gün tebdili kıyafetle Balıkpazarına gitmişdi; ondokuz yirmi yaşlarında, son deredece yakışıklı ve güzel, yalın ayak, baldırı çıplak, başında en az 1000 kuruşluk bir şal ile bir delikanlı gördü ve birden gazaba gelerek yanındaki tebdil hasekilerine genci yakalattı, başından şalını aldılar, kılıçla lîme lîme doğradılar, gazabını bununla teskin edemeyen pâdişah:

— Cellâd!.. diye gürledi.

Cellâdı da arkasında idi, delikanlıyı biriken kalabalık halkın gözü önünde başını vurmak üzere çökerttiler. Fakat o anda birikmiş olan halkın arasından onbeş yirmi kadar kadın fırladı. Hepsi İstanbulun eli sırıklı, fettan ve dilbaz mahalle karısı idi, pâdişahın etrafını sardılar, feryâdü figanları gök yüzünü tuttu, kimi saçını başını yolar, kimi üstünü başını yırtıp paralar, kimi pâdişahın ellerini, kimi ayaklarını öper, içlerinde en cerbezelisi elebaşı olmuş, onun her kelimesini bir ağızdan tekrarlayarak Sultan Mahmuda yalvardılar:

— Pâdişahım şu oğlanın cürmünü af idüp irâde eyle!.. Bu gece yeni güvey girecek, genç çocuk, heves idüp sarmış.. af eyle padişâhım bu civanı..

diye yalvardılar. Kadınlardan biri oğlanı cellad elinden aldı, getirip pâdişahın ayaklarını öptürttü, bu durum karşısında Sultan Mahmud da çocuğu affetti.

Sonra öğrenildi ki baldırıçıplaklığa özenen bu genç İstanbulun namlı zenginlerinden Galatada haladcılar kâhyası Hacı Yakub Ağanın oğlu imiş ve şefaatci kadınların hiç biri kendisini tanımazmış, gencin güzelliğine hayran olup ortaya atılıvermişler ve kurtarmışlar.

Bibil.: Câbi Said Efendi Vakaayinâmesi.

BALIKPAZARI YANGINLARI — Balıkpazarı, fetihden bu yana, büyük İstanbul yangınlarının çoğunda tamamen yanmış

Balıkpazarında Hacıyakuboğlu'nun pâdişah gazabından kurtarılması

(Resim: Sabiha Bozcalı)

semtlerden biridir. Balıkpazarının kendi içinden çıkmış yangınlardan tarih kaynaklarımızda rastlananlar şunlardı:

5 Cameziyelevvel 1099 (8 şubat 1688) yangını — Bir pazar gecesi saat alaturka yedide Balıkpazarı Kapusu dışında bir meyhâneden çıktı. Sur dışını tamamen yaktıktan sonra içeriye sirayet etti ve Mısırçarşısı dışına yapıştı, Rüstempaşa Camiine varınca bütün han, dükkân ve mahzenler yandı; oradan Balkapanı, Uzunçarşı ve Mercan Çarşısına vardı. Bir kolu da Ketenciler ardından alıp Mahmudpaşaya doğru Alacahamam ve etrafını, boyacıları yaktı. Bu yangın, İstanbulun yaşadığı en kanlı günlerden hicrî 1099 ihtilâli içine rastlar, bir kaç gün evvel, çarşılı, Yeniçeri ve Sipahî zorbalarına karşı sancağı şerîfi çıkartmışlardı; Yeniçeriler «Sancağı şerîfi çıkarıp kulu kırmak hoş mudur, ko yansın şehirli keferesi» diye yangına seyirci kaldılar. Vüzera ve Ocak Ağaları «din gayretidir yoldaşlar» diye yalvardılarsa da fayda vermedi. Yangın ancak Bostancıların ve tersane efradının gayreti ile ertesi günü öğleden sonra söndürülebildi. Padişah Bostancılarla Tersanelilere fevkalâde ihsanlarda bulundu. Bu yangında 1500 ev ve 5000 den fazla dükkân ve mahzen yandı. Valide Hanı mahzenlerinden birinin penceresinden giren ateş, yalnız bu mahzende 30.000 kuruşluk «eşyâi nefîse» nin mahvine sebep oldu.

Bibl.: Silâhdar Târihi, II.

16 receb 1099 (17 mayıs 1688) yangını — Ayni yıl içinde birinci yangının dehşeti henüz unutulmadan bir pazartesi gecesi saat alaturka dörtte Hasır İskelesinde saman anbarı civarında bir şerbetci dükkânından çıktı. Sur dışındaki çarşı, sağlı sollu tamamen yandı. hasırcılar, çiniciler, tenekeciler, prinç sergileri ve mahzenleri, Balmumcular, Zindan Kapusu yanında abacılar, çardak iskelesi ve kolluğu, Ahiçelebi Camii ve mahkemesi, bütün Yemiş iskelesi, sebzehâne kapusuna varınca kül oldu. Zarar ve ziyan sadece mal olarak 2.000 kese tahmin olundu. Ateş, ancak ertesi gün kuşluk vaktinde söndürülebildi.

Bibl.: Silâhdar Târihi, II.

20 Zilhicce 1209 (8 temmuz 1795) yangını — Bir çarşamba gecesi Balıkpazarı dışında hasır iskelesinden çıktı, onbir saat devam etti, balıkpazarı, taşcılar, balmumucular, keresteciler, zeytinyağcılar, nalburlar, kutucular, kantarcılar, sepetçiler diye anılan çarşılarla bir çok erzak ve muhtelif eşya depoları ve Ahiçelebi camii ve bu semtte bulunan bir kaç mescid tamamen yandı. Yangının sahil ucu Tekirdağı İskelesine, geri ucu da Uzunçarşı başına kadar dayandı.

Bibl.: O.N. Ergin, Mecelli Umuri Belediye

3 Cemaziyelevvel 1291 (18 haziran 1874) yangını — Balıkpazarında Tütün Gümrüğünden çıkdı ve 18 binâ yandı.

Bibl.: O.N. Ergin, Mecelli Umuri Belediye

BALIK SATICILAR, BALIK TABLAKÂR, MADRABAZLARI — Balıkpazarlarında, diğer çarşı boylarında dükkân sahibi, yahut başında tabla veya omuzunda askı ile sokak sokak dolaşır seyyar esnaftan, kendilerine yanlış olarak «Balıkcı» denilen balık satıcılar, balık tablakârları, balık madrabazları, bilâ istisna İstanbul ayak takımından ve çekirdekten yetişme külhâni, bıçkın olurlar. Yazın çoğu, hele çıraklar, pantalon paçaları sıvanmış, yalın ayak baldırı çıplaktırlar; belde pamuk ipliğinden kuşak, sırtında fildikos fanilâ, üstünde düğmeleri oldum olasıya iliklenmez yelek, mutlaka zülüflü, kâküllü, dudağında veya parmağında çıgara..

Ahmed Rasim bir dükkân önünü şöyle tasvir ediyor:

«Yırtık dudakları küfre amâde, maydanos turreli, bir eli böğründe asılı durur, etrafı fiyakalı bir dikizden sonra bağırır:

— Vay lüfer vay!.. Yirmiye bu... Yirmiye!..

«Refiki bu sesin çektiği ilk müşteriyi mandepsiye bastırmak ister; evvelâ:

— Vay lüfer va ... yyy !....

diye bir nâra atar, sonra müşteriye yaklaşır:

— Al efendi al... Sonudur!..

«Pazarlık kapusu açılınca balığın gözüne and içer ve çift okkasını otuza verebilir» (Şehir mektupları).

Tuttuğu mahdut miktarda balıkları kulaklarından bir ipe dizip kendi eliyle satan garip olta balıkcıları müstesna, balık madrabazının denizle ve balık avı ile hiç ilgisi yoktur, bu Ansiplopedinin «Balıkcı» maddesinde de belirttiğimiz gibi günlük alış verişini, kazancını düşünen alelâde bir mutavassıttır; hattâ bayat balığı, ve hattâ kokmuş

balığı müşterisinin gafletinden istifade ederek sürüp vermekten en küçük bir hicab duymaz. Hiç şüphesiz ki içlerinde esnaf şeref ve haysiyetine dikkat edenler vardır, fakat İstanbul halkı emniyetinin suiistimaline o kadar sık uğramıştır ki yine Ahmed Rasimin güzel bir yazısı ile balık madrabazının hilekâr yüzü edebiyatımıza mal olmuştur; üstad «Gülüp ağladıklarım..» adındaki eserinde «Oynar.. oynar!..» başlıklı bir parçada bize bu tipi çizmiştir (Kendisi Balıkpazarında bir meyhânenin sokağa bakan cephesindeki bir masa başında oturmuştur; balıkcı dükkânı meyhanenin tam karşısındadır. Bu dükkânın Lüleci Sokağında Koçonun yahut Doktorun meyhanesi olması gerekir; o tarihte kimin tarafından işletildiği meçhulümüzdür):

«Oturduğum yerin karşısındaki balıkcı (balık satıcı madrabaz), sattığı kalkanlardan birinin ense tarafına bir makine yapmış. Tâ Romanyadan buraya kadar tahtelhıfız geldikten sonra balıkhânede, dükkânda günlerce durmuş, geceler geçirmiş olan zavallı mürdei bî haberi oynatub duruyor.

«Merak bu ya!.. Dükkâna kadar gittim, balıkcıya :

— Şu balığı kaça veriyorsun?.. dedim.

«Tanıdık olduğum için yüzüme gülerek baktı, dedi ki :

— Aman Bey baba!.. Onu isteme, buradaki otuz balığı ben değil, o satacak.. Sana içeriden tazesini vereyim!..

— Demek bunu en son satacaksın?

— O artık satılmaz.. görmüyor musun, iki gündür burada oynayıp duruyor!..

«Tesadüf olacak ya!.. O esnada taşralı bir müşteri geldi. Anlar gibi göz gezdirdikten sonra oynar oynarı göstererek :

— Şu balığı tart!..

«Demesin mi?.. Balıkcı deyip geçmiyelim, hem kurnaz, hem hazır cevap:

— Affedersiniz.. Onu şimdi Beybabaya sattım!..

«Adamcağız sıranın ehemmiyetine kaail olanlardan olmalı ki:

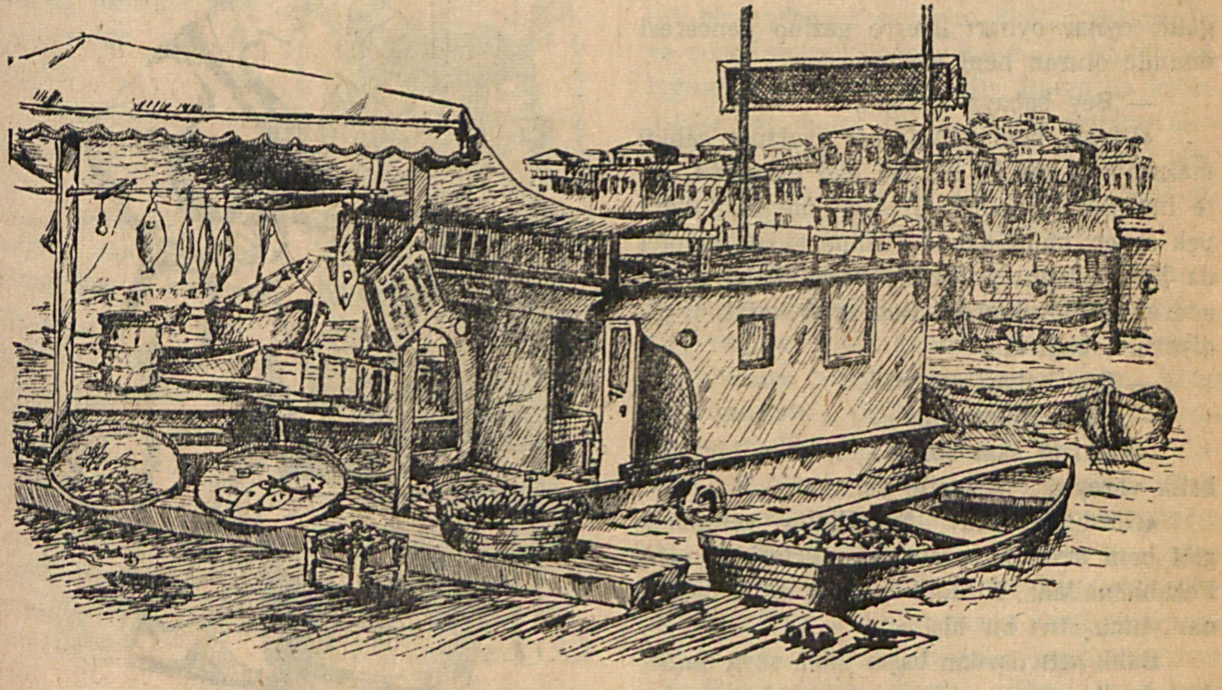
— Öyle ise alt tarafındakini tart!.. emrini verdi.

«Balıkcı derhal balığı çividen indirdi, tarttı. Bağırırcasına ferah ferah iki buçuk okka dedikten sonra dükkânın loş yerinde bulunan tahta üzerine yatırarak satırı işletmeğe başladı. Bir ihtiramı mahsus olmak üzere sapa geçirmeyip kese kâğıda tıktı. Verirken:

— Ciğerini de koydum, mezesi kıyak kaçar!..

«Diyerek gaayet kızgın yağda tava edilmesini tavsiye etti.

«Tanıdık dedim a.. Ben yerime çekildim, dikkat ediyordum. Kim balık almağa

Eminönünde Köprü başında sal üstünde balıkcı dükkânı
(Resim : Turan Açıkgöz)

gibi ertesi güne kalacak çok malları yoktur, taşıdıkları balık, nihayet bir insan vücudunun taşiyabileceği ağırlıkta, âzamî elli kilodur, onu da akşama kadar nasıl olsa satar. Ve ekseriya hepsinin belli kapuları, müşterileri vardır; bayat, hattâ bayatlamağa yüz tutmuş balık vererek bu müşterilerini kaybetmek istemezler.

Zamanımızda bu seyyar balık satıcıların sandallı yeni bir tipi çıkmıştır; Balıkhâneden müzayede ile aldıkları balıkları tablalar içinde bir sandala doldurup, yanlarında bir çığırtgan oğlan, bir pırpırı d e l i k a n l ı ile, üç beş,

Sağda: Seyyar balıkcı tipi, 1894
(Resim : fotoğrafdan Hüsnü eli ile)
Altta: Balıkpazarında midya - pavuryacı, 1908
(Resim: Kalem Mecmuasından)

gelir, oynar oynarı istesre gazino penceresi önünde oturan beni göstererek :

— Bey babaya sattım!..

«Diyor, beni şâhidi zor (yalancı şahid) makamında kâr ve nef'ine âlet ediyordu. İşte insanlık böyledir!.. Hâdimi menfaat olanı pek sever, onun daima yüzüne güler, balıkcı da her tartışını müteakip bana ihalei nigâh ederek gülümsüyordu. Ben artık kalktım, gidiyorum. bağırdı :

— Bey baba.. nereye?..

— Şöyle dolaşacağım..

— Yarım saat sonra gel, sana bir tâze balık vereyim!.. Âfiyetle ye!..

«Gördünüz mü? Şahidliğim yetmemiş gibi beni açıktan param ile mürteşi de ettı! Fesübhânallâh!.. Bizdeki bu hırsı intifâ ne kadar yumuşatıcı bir his!..»

Balık satıcılardan başta tabla veya omuzda askı ile seyyar olanları dükkânlardan daha ziyade şayanı emniyettir. Dükkân malı

bazan daha fazla sandalla köprünün Kadıköy ve Adalar hattı vapur İskelelerine, Galata Rıhtımına gelirler, kendilerine hakikî bir balıkcı süsü vererek, hattâ bazan «Oltanın bunlar!.. Oltanın!..» diye bağrışarak satarlar. Yine unutmamalıdır ki gösterdiğimiz yerlerde sandalla gelmiş balığını satan hakikî oltacılar da bulunur; erbabı balıkcı ile madrabazı derhal farkeder; garib olta balıkcısında o gün hangi balık bol çıkmış ise ancak o bulunur, sandallı madrabazların sandalında ise bir balıkcı dükkânı çeşidi vardır.

Seyyar balık satıcı, balık kıt olduğu zamanlar, günlük rızkını başka yollarda arar, ayni pırpırı, külhâni kılık kıyafetiyle tablasını, mevsimleri ise, dut ile, marul ile doldurur. Daha kârlı ve devamlı başka bir iş bulduğu zaman da balık satıcılığını hiç düşünmeden derhal terkeder.

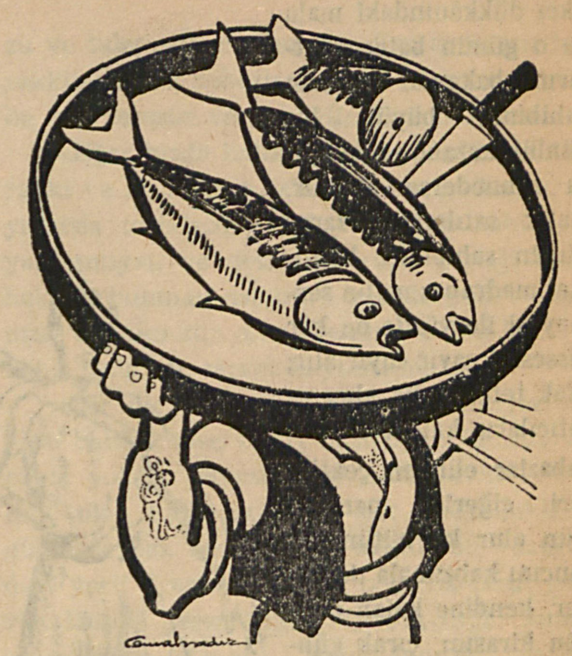
Balık satıcılar, balık madrabazları hakkında Üsküdarlı Vâsıf Hoca merhum şu notu tevdi etmiştir:

«Bunların içinde ancak kuvvetlice parası olanlar ve iş bilenlerdir ki balıkhâneden malı kendileri alırlar. Seyyar olsun, dükkân sahibi olsun büyük ekseriyeti balıkhâneden mal alamazlar.

Balıkhânede azametli sermayeye dayanan balık kabzımalları, kalantor balık madrabazları vardır. Balıkhâne kasasına büyük paralar yatırmışlardır, gelen balığı müzayedede onların adamları arttırırlar. Balıkcılar kayıklar ve motorlarla tuttukları balıkları Balıkhâneye getirince, Balıkhânenin aylıklı memurları olan Pazarbaşılar (balık müzayede memuru, balık dellalı), sandalla, kayık ile, motorla gelen balığı evvelâ şöyle bir gözden geçirir; balıkların cinsine göre, büyüklü küçüklü sepetler, çevalyalar vardır, balık onların içinde tartılır ve kiloları üzerlerine konulur, meselâ on kilo luk bir barbunya çevalyası toptan müzayedeye çıkar; müzayedede o balığın o günkü bolluğuna göre bir kıymet alır. Bazan da kabzımallar bir motor balığı toptan arttırıp alırlar; yani motor yükü müzayedeye konur. Pazarbaşının yanında bir kâtip vardır. Mal kimin üstünde kalmış ise Pazarbaşı:

Olta balığı satıcısı çocuk, 1949
(Resim : Sabiha Bozcalı)

— Şikâyet etme!.. Bak, başda gidiyoruz!..
— Evet ama millî ticarette sonda gidiyoruz!..
(Karikatür: Cemal Nâdir Güler)

— Vâsıfa!.. Mustafa Beye!.. Hayime!.. Nesime!.. Kevorka!.. Petroya!.. Yaz kâtip!.. diye bağırır. Vâsıf, Mustafa, Nesim, Hayim... Balıkhânece muteber madrabazlardır, kâtip mal hangisinin üstünde kalmış ise zimmetine yazar. Kabzımal da aldığı balıkları, faturaları ile bizzat işlettiği, yahut kendisine bağlanmış esnafın elindeki dükkânlara gönderir kendisine bağlanmış esnaftan beş para almaz. Mal bedelinin faizi olarak satıştan yüzde on açıktan kâr alır. parası zayıf olan ufak tefek madrabazlar, kalantor madrabazların elinde faizci eline düşmüş gibidir, balık kabzımalı faizcinin azıcık insaflısıdır; bir ba-

lıkcı dükkânındaki mala ve o günün balık fiyatlarına bakanlar dükkân sahibinin büyük bir günlük kazanç sağladığını zannederse aldanır. Balık satılmazsa zarar dükân sahibinin, kabzımal madrabaz malın sermayesi ile yüzde on kâr hissesini cayır cayır alır; ufak tefek balık alıcı ve satıcıların kalântor madrabazlar elinden çektikleri ciğerler paralar. Gün olur ki bütün kazancını kabzımala devreder, kendine kalan dükkân kirasını, çırak gündeliğini cebinden ödemekdir, heba olan gayretidir.

«Onun içindir ki ben bir balık satıcının bayatca, hani kokmamış da dil ve damak tadına düşkün olmayanlar tarafından yenilebilir şekilde ağırlaşmış balığı müşterisine tazedir diye tıkmasını mazur görürüm. pek insafsızına da Allahdan bulsun derim .

«Kalantor madrabaz balık kabzımalının tek faydalı rolü, Balıkhâne kasalarında yatan paralariyle, Balıkhaneye balık getiren balıkcıların paralarını müzayededen sonra koyunlarına koyup gitmeleridir. Günün bahtına, kaderine, ucuz veya pahalı, balığı alıcısız kalmaz.

«Bazan bu da olur, Balıkhâneye alıcının kudret ve takati üstünde balık gelir. Madrabazlar, balıkcı bedava verse mal almazlar. O zamanlar gazetelerde şu kadar bin çift torik, şu kadar ton balık denize döküldü diye okuruz. Bu sefer de heba olan balıkcıların gece sabahlara kadar deniz üstünde çırpınmaları, didinmleridir».

BALIKSIRTI — Eski tulumbacı ıstılahlarından. Bir yangın tulumbası sandığında, yangına giderken, yangından dönerken sandığı taşıyan dört omuzdaştan mürekkeb takımdan, umumiyetle iki kısa veya orta boylu uşak

Tulumbacılarda balıksırtı gidiş
(Resim : Sabiha Bozcalı)

öncü (Sandığın ön kolları altına girenler), iki uzun boylu uşak da ardcı (Sandığın ard kolları altına girenler) olurdu; dolayısı ile sandık hafifce öne meyilli olarak giderdi.

Bazı reisler bu yerleşmiş kaideyi bozarak iki kısa veya orta boylu uşağı ya sağ yahud sol kolların altına verir, mukabil kolları da uzun boylular alırdı; o zaman da sandık ya sağa yahud sola meylederek giderdi, bu gidişin de erbâbı nazarında ayrı letâfeti vardı; işte böyle sandık bir yanına meyledecek şekilde tertip edilen takıma «balık sırtı» denilirdi (B. : Tulumbacılar).

Bibl. : Vâsıf Hoca, Not.

BALIK TUTMAK — Külhâni hâneberduşlar argosunda bilgisi, hüneri olmadığı halde işleri sırf şans eseri hep yolunda gitmek; ekseriya herhangi bir uzva atfen kullanılır; misal :

— Aynasızlar (polisler) senin Çulsuz'u enselememiş...

— Denize düşse ayağı ile balık tutar o...

F. Devellioğlu «Türk Argosu» adlı eserinde bu deyimi talebe argosu olarak gösteriyor ve şu misâli veriyor:

— Fizikten bir yer biliyordum, orası çıktı..

— Ulan amma balık tutmuşsun ha!..

BALIK VE BALIKÇILIK — İstanbul Balıkhânesi eski merkez müdürlerinden Karakin Bey Deveciyan tarafından telif edilmiş millî kütüphânemizin ölmez büyük eserlerinden biridir; İstanbul Ansiklopedisinin tam güven ile istifade eylediği zengin bir kaynaktır. Eser eski Düyunu Umumiye Meclisi İdaresi tarafından takdir edilmiş, müellifi ikramiye ile taltif edilmiş ve «Balık ve Balıkçılık» rumî 1331 (M. 1915) de Düyunu Umumiye İdaresi tarafından bastırılmıştır.

Büyük kıt'ada 440 sahife olan bu muhalled eserin dört sahifelik mukaddemesinde müellif şöylece konuşuyor: «Memleketimizin sularında, hele İstanbula yakın Boğaz ve denizlerde tutulan balıklar lezzet ve nefaset bakımından müstesna bir şöhrete sahip oldukları halde, bunlar hakkında şimdiye kadar hiç bir tetkikat yapılmaması ve buna dair bir eser vücuda getirilmemesi bizde balıkçılık fenni ve ticaretinin zamanın terakkisinden nasipsiz kaldığına ve balık avının da hemen sahil balıkçılığına inhisar ettiğine bir delildir; hele akıcı balıkların seyrüsefer zamanları hakkında balıkcılarımızın malûmatı pek azdır. Meselâ geçen 1327-1329 (1911-1914) senelerinde İstanbul ve etrafında uskumru ve çiroz tutulamazdı. Uskumru balıklarının av mevsimlerinde ne oldukları tecrübeli balıkcılarla dalyan sahiplerinden soruldukta bazıları: «Karadeniz Boğazı ile Marmarada yatmış olan torik balıklarının uskumruları yeyip mahveylediğini»; bir kısmı da: «torik balıklarının korkusundan uskumru balıkları sahillere yaklaşmaksızın derinlerden geçip Akdenize gittiklerini» ve sairleri ise: «Uskumru balıklarının toriklerin korkusundan Karadenizde yatıp Boğazdan içeri girmediklerini» söylemekte ve ne gibi tedbirlerin bu hâle çare olacağı sualine de: «Allah torikleri kırmadıkça uskumrunun yüzünü göremiyeceğiz» cevabı verilmekte idi. Torik balıklarının kıymeti uskumruların varidatından daha fazla ve ehemmiyetli olması hasabiyle, uskumru balığı avlayabilmek için toriklerin kırılmasını temenni eylemek felâketin daha büyüğünü arzu ve talep etmek demekti. Zamanın son terakkilerinden haberleri olmıyan balıkcıların bu hali teessür ve teessüfle görülmüştür.

«Eğer bizde balıkcılık fenni hakkiyle terakki ve av âletleri tekâmül etmiş olsaydı, o yıllarda toriklerden vahşet getirip sahillere yaklaşmıyan ve derin sulardan geçtiği muhakkak bulunan uskumru balıklarının avlanması da mümkün olur, senede yüz bin lira ve daha fazla bir servet kaybedilmezdi.

«Bir de Avrupanın zevk ve ihtiyacına göre balık konserveleri hazırlıyan fabrikalarımız yoktur. Mevsiminde oldukça nefis ve leziz olan torik balıkları, çok tutuldukları günlerde pek ucuz fiyatla satılır, bu yüzden dahi yerli ticaret ve servet pek çok zarar görür. Meselâ geçen 1327 (M. 1911-1912) senesi zarfında İstanbul Balıkhânesine gelen 3.110.000 çift torik balığı 12.500.000 kuruşa satılmıştır. Bunun beher çifti ortalama beşer kilodan hesap edilirse 15,5 milyon kilo tutar ve kilosu 32 paraya satıldığı anlaşılır. Muhtelif yiyecek fiyatlarının günden güne arttığı, yükseldiği şu zamanda kilosu en az 5-6 kuruştan aşağı satılmaması lâzım gelen, ve Avrupadan kutular içinde aldığımız ton balıklarından kat kat üstün ve nefis bulunan yerli torik balıklarının böyle düşük fiyatla satılması sanayi yokluğundan doğmuş teessüf edilecek bir haldir.»

Karakin Efendi Deveciyan, eserini nasıl hazırladığını da şöylece anlatıyor:

«Her cins balıktan birer dane alınıp evvelâ şekli resmedildi. Misbahlarının diken ve kılçıkları ayrı ayrı sayılıp zabtolundu. Balığın rengi, büyüklüğü; göz, diş, kulak ve sair âzasının sureti teşekkülü tarif edildi. Sonra her balığın hayatı hususiyesi ile seyrüsefer zamanı, avlandığı mevsimler ve vasıtalar, yumurta ve südünü ne vakit attığı, kıymet ve lezzet ve nefasetinin derecesi, tuzlanıp tuzlanmadığı, tuzlanırsa ne suretle ve hangi mevsimde tuzlandığı, tuzlu ve tazesinden ecnebi memleketlere sevkedilip edilmediği, kurutulan ve dumana konulan balıkların hazırlanma tarzı ve mevsimi ile kıymet ve lezzeti, yumurta ve hayvanların nasıl yapılıp muhafaza edildiği hakkında faydalı malûmat toplandı. Sonra yabancı memleketlerin sularında bulunan ayni balığın hayati ve ne suretle av-

landıkları hakkında ecnebi lisaniyle yazılmış en maruf eserlerin makaleleriyle mukayese yapıldı, balıkcılarımızla istişare edildi, hulâsa hiç bir maddenin şüpheli kalmamasına elden geldiği kadar çalışıldı.

"Eser yalnız Türk suları balık ve balıkçılığından bahseder. Bizim sularımızda bulunmayan balıklardan, sularımızda benzeri varsa, dolayısı ile bahsedilmiştir. Meselâ Türk sularında «ringa» balığı yoktur, fakat ringaya benzeyen, ayni fasîleden «tersi» balığı vardır; tersiyi yazar iken ringadan da bahsettik.

«Deniz hayvanlarının cüssece en büyükleri kıtasiye fırkasıdır, bizim sularımızda bunların ancak bir kaç nev'î bulunmaktadır, esasen en'vâı da pek fazla değildir, «balina» başda, bütün kıtasiyeyi kitaba koydum.

"Av alât ve edâvatı bahsine gelince, kadimdenberi Osmanlı balıkçılığında kullanıla gelen bütün ağlarla olta çapası ve paraketaları teker teker târif ettim, ehemmiyetli olanların şekillerini çizdim ve her biri hakkında mufassal mâlûmat verdim, hurda teferruatına varınca anlattım.

«Karadeniz Boğazı ile Marmara Denizinin körfez ve sahillerinde kurulan dalyanlar beş altı nevidir. Sahillerin mevki ve vaziyetine, balıkların seyrü seferine ve suların cereyan tarzına göre dalyan kurmak ayrı bir fendir. Bu babda en mükemmel ve en doğru mâlûmat almak için dalyanların en mühimlerine bizzat gittim ve tetkikatda bulundum. Türk balıkçılarına, yabancı memleket sularında kurulan dalyanlar hakkında da ayrıca mâlûmat verdim.

«Balık kayıkları, sandallar hakkında da ayrıca bir fasıl ayırdım. Balık ve balıkçılığa âid kanun ve nizamnâmelerden de mâlûmat olarak bahsettim.

«Türk balıkcıları tarafından kullanıla gelen tâbirlerden, ıstılahlardan bahseden bir kitab yoktur, bu kelimelerin Fransızca karşılıklarını gösteren bir kaamus da yoktur. Bu yüzden yanlışlıklar olduğu, güçlükler çekildiği görülmüştür. Meselâ ellerimizde bulunan Fransızcadan Türkçeye en meşhur kaarade» Dulger balığı, «Limande» kalkan yavmuslar da «Barbeau» kelimesi sazan, «Daurusu, «Bonite» Orkinos... diye tercüme edilmiştir ki pek yanlışdır.

«Bizim balıkçı esnafı arasında da bir takım hatalı tâbirler kullanılır, meselâ: Çamokanın gümüşbalığının ufağı, çaça'nın hamsi yavrusu olduğu söylenir. Bundan dolayı, balık avı tâbir ve istilahlarına mahsus bir lugatçe yapmağı mecbur oldum».

«Balık ve Balıkçılık» millî kütüphânemizde benzerine ender rastlanan muazzam eserlerdendir, kendi mevzuunda ise tek eserdir. Pek mahdud basıldığı muhakkaktır, İstanbul kitapcılarında kolay bulunmaz, elden düşme olarak, meselâ 1937 de bir nushasının 15 liraya satın alındığı ve akabinde ikinci bir nushasının 50 liraya aranıb da bulunamadığı görülmüştür. Bu eserin yeni bir baskısının yapılması, 1915 den bu yana Türk balıkcılığı üzerine 45 yıllık boşluğun doldurulması, bu arada İstanbul Balıkhânesinin de bir tarihcesinin yazılması çok hayırlı bir iş olur. «Balık ve Balıkcılık» için İstanbulun Ankara Caddesinde tâbi aramak beyhûdedir, vaktiyle Duyunu Umumiye İdaresi tarafından basılmış olan bu eserin yeni baskısı ancak İstanbul Belediyesinin himmeti ile tahakkuk edebilir. İstanbul Belediyesinin yaldızcı, göz boyacısı partizanlardan temizlenmekde olduğu içinde yaşadığımız millî iffet ve ismet inkalâbı günleri yakın istikbalde bize müsbet işler için ümid vermektedir.

Eser dört kısma, her kısım da bir takım fasıllara ayrılmıştır. Buraya bu büyük eserin fihristini koymak yerinde olur:

niz İğnesi. Yassı balıklar. Kalkan. Çivisiz Kalkan. Pisi. Dil. Dere pisisi.

Dördüncü Fasıl: Gezici balıklar. Levrek. İskarmoz Balığı. Kefal. Gümüş. Çamuka. Barbunya. Karaçalı Barbunya. Tekir. Mercan Sinarid. Mandagöz. Sarıağız. Minakop. Şekine. Mersin balıkları. İzmarid. İstrongilos. Zargana. Mezid. Berlam. Megri. Kayış Balığı. Kum Balığı. Kopes. Mlanorya. Çitari. Pervâne Balığı. Çotra. Fener Balığı. Uçar balıklar.

Beşinci Fasıl: Köpek balıkları. Asıl köpek balığı. Benekli köpek Balığı. Camgöz. Boz Camgöz. Mahmuzlu Camgöz. Harhariyas. Pamuk Balığı. Sapan Balığı. Keler. Tırpana balıkları. Rina. Vatos. Uyuşduran Balık. Fulya Balığı.

II.

Birinci Fasıl: Tatlısu balıkları. Sazan fasilesi. Tatlısu kayası. Bıyıklı Balık. Çapak. Kızılkanat. Ak Balık. Tatlısu kefalı. Havuz balıkları. Sarı Balık. Kababurun. Dere Kayası. İnci Balığı. Gördek balığı.

İkinci Fasıl: Seyyah balıklar. Som Balığı. Ala balıklar. Asıl ala. Göl alası. Deniz alası. Dağ alası. Gölge Balığı. Yılan Balığı.

Üçüncü Fasıl: Tebdili mevki etmeyen balıklar. Tatlısu levreği. Uzun Levrek. Yayın. Turna. Dikenli Balık. Platika. Dere İskorpiti.

Dördüncü Fasıl: Balığa dair bazı mütemmim mâlûmat.

Beşinci Fasıl: Hayvanâtı kıtâsiye. Yunus. Domuz Balığı. Balinalar. Anber Balığı. Deniz Gergedeni. Deniz perîsi. Deniz İneği.

Altıncı Fasıl: Bazı su hayvanları ve zülmaaşîn. Ayı Balığı. Öküz Balığı. Kunduz. Su Samuru.

III.

Birinci Fasıl: Hayvanâtı mafsaliye. Hayvanatı mukaşşere. İstakoz. Böcek. Kerevides. Karides. Yengeç. Asıl Pavurya. Ayı Pavuryası. Çingene Pavuryası. Çağanos. Çalpara. Ayna.

İkinci Fasıl: Sülükler.

Üçüncü Fasıl: Hayvanatı nâime. Mürekkeb balıkları. Ahtapot. Subya. Bülbüliye. Argonot. Tatlısu midyaları. İstiridye. Tarak. Aşvadis. Sulina. İnci İstiridyesi. Sedef.

Dördüncü Fasıl: Hayvanatı zâhife. Su kaplumbağaları. Hayvanatı safdaiye. Kurbağalar.

Beşinci Fasıl: Hayvanati nebâtiye yahud Şuadiye. Mercan. Sünger. Deniz Kestanesi. Necmibahrî

IV.

Birinci Fasıl: Alât ve edevâtı saydiye. Ağların örülüşü.

İkinci Fasıl: Dalyan. Şira Dalyanı. Kurt ağzı Dalyanı. Kırma kepasti Dalyanı. Çekme Dalyan. Çit Dalyanı yahut Kotra. Direksiz Dalyan.

Üçüncü Fasıl: Balık ağları. Voli ve sürtme ağları. Iğrıb. Manyat. Tarlakos. Çamur ığrıbı. Atrina Ağı. Çamuka Ağı. İskorçila Ağı. Alkarna.

Dördüncü Fasıl: Alamana ağları. Asıl alamana Ağı. Çakar Ağı. Gırgır Ağı.

Beşinci Fasıl: Sade Ağ. Sardalya Ağı. Uskumru Ağı ve Yeldirme. Palamut ve Torik Ağı. Ablatya ağları. İstavrid Ağı. İstrongilos Ağı. Istakoz Ağı. Kalkan Ağı. Kılıc Ağı. Mersin Ağı.

Altıncı Fasıl: Çifte fanyalı ağ. Kefal ve Lüfer Ağı. Ganbot Ağı. Tekir Ağı. Marya Ağı. Torik ve Palamut Uzatması. Pisi Ağı. Subya Ağı.

Yedinci Fasıl: Sâbit Ağlar. Çökertme. Kârne Ağı. Vinter. Saçma yahut Serpme. Balıkcı Kepçesi.

Sekizinci Fasıl: Yemli alâtı saydiye. İğneli alâtı saydiye. Olta takımı. Zokalar Çıplak iğneli oltalar. Olta ile levrek saydı. Olta ile Palamut ve torik saydı. Çapari. Paraketa.

Dokuzuncu Fasıl: Balıkcı sepetleri. Istakoz sepeti. İzmarit sepeti. Gelincik sepeti. Karides sepeti. Zenbil ile istakoz saydı.

Onuncu Fasıl: Muhtelif alâtı saydiye. Zıpkın. Çarpma. Çömlek.

Onbirinci Fasıl: Balık yemleri. Yemleme. İğne yemleri. Sepet yemleri.

Onikinci Fasıl: Merâkibi saydiye. Kancabaş Kayık. Alamana kayıkları. Balıkcı kayığı. Dalyan mavunası. Balıkcı Sandalı.

Zeyil:

Boğaziçinde ve Marmara sahillerinde bulunan dalyanların mevki ve teâmülü. Boğaziçinde bulunan voli yerleri. Kancabaş kayık-

lar. Kanal volilerinin isim ve tarifleri. Alamana kayıklarının hudud ve teâmülü. Teâmüle riâyet etmeyen avcı hakkında icrası lâzım gelen cezalar. Hudud ve teâmülleri bilinmeyen dalyanların isim ve mevkileri. Zabıtai saydiye nizamnâmesi. İstanbul ve etrafı Balıkhâne İdaresine dair nizamnâme. Midya ve istridya nizamnâmesi.

Tuzlu balıkların konulmasına mahsus fıçıların nevileri ile ağırlık ve firelerini gösteren cedvel.

Lugatce.

BALIK YEMLERİ — Her balık muayyen bir yem ile tutulmaz. Yemler balıkların isteğine, zevkine göre seçilmezse yemli balıkcılık yapılamaz. Eski çağlardan beri tecrübe edile edile iğneli âletlerle avlanabilen balıkların av mevsimleri ile yemlerinin çeşidleri tâyin edilmiştir. Balık yemleri evvelâ iğne ve sepet yemleri diye ikiye ayrılır.

Tabiî iğne yemleri şunlardır:

Kurt: Deniz kıyılarındaki batak ve çamurlardan çıkan ve kırkayağa benzeyen bir kurt; olta, paraketa ve çatalköstek iğnelerine takılır. Her türlü balık, bilhassa barbunya, tekir ve kefal avlanır. Barbunya balığı çapari ile asla tutulmaz.

Midya içi: Pareketa, İzmarid çaparisi, çatalköstek ve el oltası iğnelerine takılıp kaya ve izmarit tutulur.

Zargana: El oltası ile lüfer zokasına ve izmarid çaparisine takılıp lüfer, çınakop ve istavrit balıkları avlanır.

Uskumru: Oltaya, paraketaya ve çapariye takılıp her türlü balık tutulur.

Gümüş balığı: Olta ile levrek avının başlıca yemidir. Öksüz iğneli bir oltanın zokasına takılıp mercan da tutulur.

Subya: Oltanın öksüz zokasına takılarak yalnız büyük mercan balıkları tutulur.

İzmarid: Lüfer zokasına ve paraketa iğnelerine takılıp lüfer ile köpek balıkları tutulur.

İstavrid: Lüfer zokası ile paraketaya, izmarid çaparisine, tüysüz çapariye ve el oltasına takılarak lüfer, kırlangıç, levrek, köpek balığı, iskorpit ve emsâli dip balıkları tutulur.

Çinakop: Paraketaya, izmarid çaparisine ve el oltasına takılıp izmarid, istavrid, ve nâdiren mezak tutulur.

Yumuşak çaganoz, gelincik balığı, torik yahud palamut ciğeri: Hususî oltaya takılıp levrek tutulur.

İstrongiloz: Lüfer zokasına takılıp lüfer tutulur.

Uskumru, istavrid, kolyos ve emsâli balıklar: Paraketa iğnesine takılarak kalkan yavrusu, pisi balıkları; öksüz iğneli zokaya takılarak kırlangıç, köpek balığı, lüfer, torik, palamut, uskumru, kolyos ve iskorpit tutulur.

Balıkcılarımız yalnız mercan balığı avında bir de yemleme yaparlar. Gündüz yahud mehtablı gecelerde denizin kayalık noktalarına ezik midyalar atarlar, mercanlar bu noktalarda toplanır, bir kaç saat sonra da zoka ve iğnelere büyük mercan için gümüş balığı, subya ve küçük mercan için de karides takılarak oltalar bu yemleme yerinde denize salınır.

Yem ne olursa olsun iğneye takılır iken, iğnenin yem içinde tamamen gizlenmiş olması şarttır.

Sun'î iğne yemleri şunlardır:

Kuş tüyü: En makbulü balıkcıl kuşunun tüyüdür; bulunmazsa hindinin kanad altı ve kuyruk tüylerinden uskumru çaparisine takılıp uskumru ve kolyos tutulur.

Tekir tüyü: Bir balıkcı ıstılahıdır, erkek tekir ördeğin göğüs tüyüdür, istavrid çaparisi ile kamış oltasının iğnesine takılıp istavrid ve lüfer tutulur.

İpek: Zargana avında kullanılır, yarım metre uzunluğunda bir ipek tel, iğnesiz bir oltanın ucuna bağlanıp suyun üzerinden sürütülür, zargana yem zannıle kapar, ipek elyâfı suda açılmış olur, zarganamın sıra ile dizilmiş dişlerine dolanır, balık da bu suretle tutulmuş olur.

Sepet yemleri balık ve mukaşşerat avında kullanılan balıkcı sepetlerine konulan yemlerdir ve şunlardır:

Midya içi: Kaya balığı sepetlerine konulur, kaya balığı ve çaganos tutulur.

İzmarid, istavrid, uskumru: İstakoz sepetlerine konulur, istakoz ve böcek tutulur.

Kırmızı havyar, çaça ve hamsi: İzmarid sepetlerine konulur, izmarid tutulur.

Çaganoz: Taş ile ezildikten sonra gelincik sepetlerine konulur, gelincik tutulur.

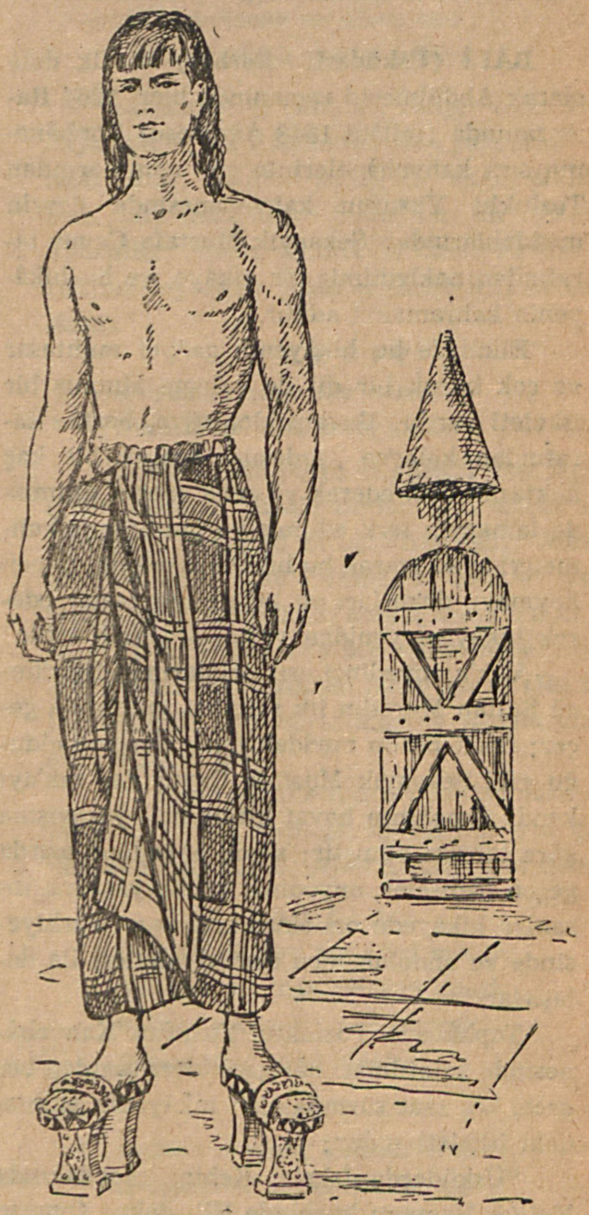
Ekmek içi: İstakoz ve izmarid sepetlerine konulur, karagöz balığı ve izmarid tutulur.

Bibl.: Karakin Deveciyan, Balık ve Balıkçılık.

BÂLİ (Dellâk Yemenici) — Hicrî 1098 (Milâdî 1686 - 1687) de İstanbul hamamcılar kethüdâsı bulunan Derviş İsmail Efendinin "Dellâknâmei Dilküşâ" nâmındaki eserinde hal tercümelerini kayd ettiği onbir nefer hamam uşağından biridir. Aşağıdaki satırları bu eserin hicrî 1323 (M. 1905) yılında istinsah edilmiş ve A. Pidakis adında bir ressama sulu boya resimlerle resimlendirilmiş nushasından kısaltarak alıyoruz:

"Biri dahi Yemenici Bâlidir, Bosna vilâyeti hâkinden olub insafdır ki husnü ân ve cilve ve edeb ve nezâket ve sadâkat andedir. Halvet kafesinde bülbül, muhabbet dâlinde gonce güldür, saça sünbül, hâle (Bene) fülfül, kâküle deste ibrişim ve sâide sütûni sîm, kadde şemşâd, nigâha cellâd, teni pâke billûr, nâfe katrei nûr didiler ise bu Yemenici Bâli içündür. Onbeş yaşında sâderû civan olup Yeniçerinin Altmış Dört Ortada civelek ve Tophânede bir yemenici ustanın şâkirdi idi, Altmış Dördün zehri mâr eşkiyasından Darıcalı dedikleri Kara Safer Ağa ejder pençesini atub Galata Yağ İskelesinde dârülnedvei haşerât kahvehânesinde çubuk oğlanı oldu; ol kahvehâneden dahi Altmış Dört çorbacısı Hamamcı İbrahim Beşe adımına filorin sayüb Tophânede Kaptâniderya Kılınc Ali Paşanın hamâmı kebîrine varub bir üstâd dellâkin elini öpüb soyundu, hamam çıplağı dellâki pâk olub kız oğlan misâli saçın kesmeyüp saldılar, ekalli ezmanda şöhret buldu ki şehrimiz kibar ve ricâlinin dahi mâlûmu oldu, bir sene geçmeyüb hattat şâir Mehmed Bahri Paşa bu Dellâk Yemenici Bâliyi Sübaşının defterinden ismini çaldırub (ismini sildirip) kendi has hizmetine çekdi aldı, Yeniçeri ve kalyoncu ve topcu ehremenlerin gadrü tasarrufundan halâs etmekle sevâbı çokdur" (B.: Mehmed Bahri Paşa).

BÂLİ (Havandelen Solak) — Onbeşinci asır sonları ile on altıncı asır başının namlı kemankeş pehlivanlarından; Ok Meydanında rekor kırmış, taş dikmişlerden; İkinci Sultan Bayazıdın solaklarından, pâdişahın merâsim kıt'ası Yeniçerilerinden idi. Ok atıcılıkda olduğu kadar yol yürümede de sür'at ve tahammül bakımından eşine kolay rastlanmaz bir atlet idi; Edirneye İstanbulun bir semti gözüyle bakar, dâima yaya gider gelir iki şehir arasındaki en kesdirme yolları tesbit etmiş, bir yola çıktı mı hiç mola vermezdi, rehvan giden bir atlıyı da geçerdi.

Dellâk Yemenici Bâli
(Resim: S. B.)

Yavuz Sultan Selimin Mısır seferine iştirâk etti, fakat Şamda öldü, Muhiddin Arabînin merkadi yanına defnedildi.

Bibl.: İbrahim, Kemankeşler mecmuası

BÂLİ (Şeker) — Onyedinci asır ortalarında yaşamış bir sâzende; hayatı hakkında bilgi yoktur, Evliya Çelebide yalnız adına rastlandı.

BÂLİ (Şirmerdoğlu) — On altıncı asırda yaşamış, İstanbul Ok Meydanında rekor kırıp taş dikmiş namlı kemankeş pehlivanlardan. Hayatı hakkında bilgi edinilemedi.

BÂLİ (Üsküdarlı Berber) — İlk defa olarak Abdülmecid zamanında hicrî 1264 Ramazanında (milâdî 1848 Ağustosu) Tophânenin sıra kahvehânelerinin en namlılarından Tozluklu Yusufun kahvehânesinde devrin meddahlarından Şekaayık Mustafa Çavuş tarafından nakledilmiş bir hikâye, ve bu hikâyenin kahramanın adıdır.

Elimizde bu hikâyenin gaayet muhtasar ve çok bozuk bir dil ile kaleme alınmış bir iskeleti vardır. Bu ansiklopediye, herkes tarafından kolayca anlaşılamayacak bir kaç noktasını izah ederek ve artık sohbet dilimizde tamamen terk edilmiş ve unutulmuş kelimeleri ayıklayarak bu hikâye iskeletini aynen koymayı, dekorları ve kıyafetleri tasvir ederek hikâyeyi yeniden yazmağa tercih ettik.

Vak'a onyedinci asır ortalarında Dördüncü Sultan Muradın ilk saltanat yıllarında geçer; fakat bütün meddah hikâyelerinde olduğu gibi Şekaayık Mustafa Çavuş da, vak'ayı kendi zamanının hayat nızamına, yaşayışına göre tanzim etmiştir; sözde onyedinci asırda geçen hâdiseler, onyedinci asırda yaşayan insanlar hikâyede ondokuzuncu asır Türkiyesinde ve ondokuzuncu asır kıyafetleri ile dolaşırlar.

Tophânede Tozluklu Yusufun Kahvehânesinde anlatılması her gece birer saatden beş gece, beş saat sürmüş olan hikâyenin elimizdeki iskeleti şudur:

"Üsküdarda İskelei Kebir meydanında, Kolluk Hamamı kurbinde Elli dokuz Ömerin kebir kahvehânesi (Kehrubâ çubuk, fağfûrî fincan, billur nargile, fıskiye, kanarya kuşu altın kafes içinde, kâtib sofası cümle tafsil olunacak).

"Berber Hasan Beşe üstâdı Kâmil. Mahdumu Bâlî mahbûbi dilâşûb (On beş yaşında figan boylu, melek huylu, dal fes, samur kâkül, sağ yanağı benli, hilâlî gömlek, ak dimiden diz çağşırı, şal kuşak, peştemal, sîne küşâde, ham gümüş kollu, gümüş bacaklı, baldırı nişanlı elli dokuzun civelektir. Ayağında şimşir nâlin, tasması aynalı, parmakları kınalı).

KIT'A

Şimşir nâlinde tasma aynalı
Yürürken âdettir topuk vurmalı
Tâvûsî reftar ile tıkırdamalı
Selman Pâkin töresidir itaat

KIT'A

Zülüfleri kandil kandil afili
Dal fesin altında al karanfili
Âşıklar çerâğı alır fitili
Cümleden gördüğü rûyi muhabbet

"Cümle âşiklar sefinei aşka liman bu kahvehânedir deyüp lenger endâzı karar. Beyler, paşalar, mollalar ol mahbûbun dizine baş koyub baş fedâ ederler ammâ Bâlîye kibar ve ricâl tıraşına izin olmamağla oğlan hammal ve kayıkcı makuulesin tıraş ider. Kibara ricâle hizmeti çubukdarlık (Bu mahalle münâsib güzel ve semâi okuna).

"Perşembe günleri pederi ile Kolluk Hamamında istihmam. Hamamda velvelei azîme, gûyâ ki peri pâdişahının şehzâdesi gelmiş. Sultan Murad tebdil ile hamamda ol mahbubu görüp böyle civan avam hizmetinde olmaz, anın yeri sarayi hümayunumdur. Nedimi Tıflı Çelebiyi memur ider (Bu fasıl tafsil oluna. Hünkâr berber Bâli ile sohbet idüb oğlanın nezâket ve ferâsetin dahi pesend ide. Mahalle münasib şarkı, Bâlînin sesi dahi lâtifdir. Tâze civan Murad Ağanın hünkâr olduğun bilmez).

KIT'A

Efendim güzellik belâdır başa
Ustura vururdu bir sabah taşa
Bir lazoğlu korsan geldi traşa
Mehibü müheykel yüzünde vahşet

"Ol şakiye Kanlı Temel dirler, dîv heyet, ehremen sûret, sakal tıraş, yasdık bıyık, zıv-

ga dirler kara laz libâsı, dışında içinin karası, pâ bürehne, tâifei lâzın esâfilinden, meğer geçmişde bir maddeden Berber Hasan Beşeye husumeti olub gelişinde hayır yok.

"Kahvehânede ocakcı, meydancı, çubukcu, papuccu şâkird oğlancıklar cümle on nefer hizmetkârlardır. Üç can dahi misâfirindir, kayıkcı boyundan (Lalakiyat taklid oluna ve hem arada berber civanı Bâlî ile lâtifeler ola. Bâlinin pederi Hasan Beşe Çamlıcada düğünde, Bâlî dahi akşama gidecek).

"Kanlı Temel Hasan Beşeyi sual. Yokdur. Cânım sen kim olursun dir. Hasan Beşenin mahdumuyum. Ol anda efkârı fâsidânesine yol verüb: Benim cânım şehbâzım pederinize bir tulum peynir getirmişimdir, gemide, buyurun size teslim edeyim dir, derûnî: tamam intikamdır, şikârım bu perî peyker civandır dir. Kayıkcı yiğitler sual: Bre lazoğlu gemi hangi iskelededir. Balaban açığında lengerendâz Ejderi Bahrî nam iskonadır dir.

BEYİT

İntikamın almak için bed tıynet
Alın yazısıdır basacak gaflet

"Bâlî berber ayağından nâlinin atub yemenisini giyer ve ol pâ bürehne şakî laza refik olub İskelei Balabandan dahi iskonanın kayığına girib gemiye vardıkda Kanlı Temel dört nefer korsan ayakdaşı muaveti ile oğlanı anbarda hapis. İskona fekki lenger ve fora yelken idüb havasın dahi bulmakla berki hâtif misâli Kızkulesin dolaşub bir saat geçmedeyin Kızıladaları dahi dümen suyunde terk, Gelibolu Boğazın yolun tutar (Tafsil olunacaktır, lazların hançer bedest tehdidi, sesin kes yoksa keseriz. Oğlanın ol şakiler ayağına düşüb halas babında niyzâzı sûzişli ola. İskona fekki lenger ve fora yelken ettikde lazların ıstılahâtı bahriye üzere tekellümleri güzel nakil oluna).

KITʼA

Şehri Üsküdara yayıldı haber
Gemi kaçub gitmiş Bâlî beraber
Korsan pençesinde o nazlı berber
Revâ mı boynuna tavkı esâret

"Üsküdar Ustası Bostancıbaşı Ağaya ol dahi Sultan Murada arzı keyfiyet. Pâdişah Bostancıbaşıya gazab ider: Bre bu ne gûne zâbitlikdir, bre İstanbulum suyunda korsan olmak ne demektir, tîz Bâlî civanı kaldırav korsanı bulub cümle tayfası ile gemisi direğine berdâr idesin illâ ben seni ibreti âlem için katlederim. Bostancıbaşı dokuzçifte kan cabaş kayık ile Geliboluya geldikde iskona Boğazdan mürur, Akdenize revan. Kaptanpaşaya ferman çıkdı ki lazları donanmâyı hümayun ile arayub bula.

KITʼA

Bâliyi kaçıran Ejderi Bahrî
Cümle denizlerde oldu taharri
Ne izi bulundu ne gören biri
Vak'aya çekildi perdei zulmet

"Boğazdan ki çıkdılar, vahşet abâd kızılkaya liman, benî âdemden eser yok. Ande bir mâh karar, geminin ismin ve rengin sildiler, hem dahi mahmuzun budadılar, bir serenin indirdiler, tamam şekli diğer bulub Fransa kıralının bayrağını çekdiler. Keşf için kehânet lâzım.

BEYİT

Kalyopi'ye çevirdiler adını
Koca Ejder oldu urum kadını

"Berber Bâlî gördü ki gözleri yaşı taşları eritir, lazların yüreği taşdan katı, nâçâr emre itaatle boynunü bükdü, baş eğdi, korsan zeynine girdi. Kanlı Temel ki Bâlîye kasdi fesâdı azîm işlemektir, amma her def'a ki tamam fırsattır dedikde bir vak'ai nâgehzuhur kuzuyu kurdun dişinden halâs iderdi (Bu faslın naklinde îmâi bârid olmaya, sâmiin tariki akl ile fehm ide).

"Üç senei kâmile mürur. Berber Bâlî onsekiz on dokuz yaşında, hüsnü ânı gün günden kemâlin buldu, şehbâzı zeberbest oldu.

KITʼA

Üç yılda değişdi beş aded sancak
On cana kıydılar gördüğü ancak
Bâliyi de kesseler yok soracak
Olmuş idi bâziçei sefâlet

KITʼA

Ondokuzu buldu şehbazın yaşı
Değişmeyen ancak göz ile kaşı
Ayna yok göremez o şâhin başı
Hattı vermiş idi başka letâfet

"Bir gece sofrai işret. Kanlı Temel diledi ki Bâlîye ideceğin ide (Meclis muhtasarca tasvir oluna. Bâlînin sâkilik hizmetin hemdahi köçek misâli oynatıldığın. Ayın ondördü mâhitâb, deryâ âyine gibidir).

"Oğlan uçkuru ucunda düğüm idüb kulağı pisliğin cem eylemiştir, etıbbâ kavli semmi şediddir, andan fındık cirminde ekl iden mestü bî hûş olur, sâika isabet etmiş misal yıkılur, ayağından sürüseler haberi olmaz, aklın bulmak için âteş ile dağlayalar. Berber Bâlî dahi işve ve cilve fenninde üstâd olub korsana can baş ile hizmet idüb teslime riza suretin gösterüb fırsatı gözler idi. Ol semmi şedidden birer münâsib mikdar ağızlarına lokma virir iken yutturdu. Beş nefer korsan lar leş misâli serildiler. Bâli oğlan cümlesin kesse keser, amma elin kanlamadı, şerirleri ol hal ile terk, iskonaya kundak kodu, ateşe verdi. Kendi filikaya süvar, gemiden alarga, deryâ yangının uzakdan temâşâ.

MISRA

Affiden günâhı Gaffardır elbet

"Rûyi deryâda yedi gün yedi gece. Ol şehbaz yiğit aç hem susuz ve hem çıplak, meyyit misâli (Hâli pür melâli tasvir oluna. Mahalle münasib münacaat okuna)

"Gözünü açarki dil bilmez kâfir içinde.

KIT'A

Bâli düşmüş maltızların eline
Kıymet biçmiş zülüfünün teline
Demiş satarım ben bunu ehline
Cezayerden imiş bu sefer kısmet

"Sicilya ceziresinde korsan mezadı. Ol zeberdest civânı perî rûnun sîmâyi necâbetpenâhın gören gözler kamaşur idi. Saçı telinden ayağı tırnağına kıl kadar kusursuz, pulâd beden, 9000 altuna çıkdı. Cezayerden kaarunu zaman Hoca Nâsirüddin Telemsenî'nin kâhyası iştirâ, efendisi için. Hoca Nâsirüddin kölenin adını Bâlî'den Piyâleye tahvil ider ve aşuru muhabbet idüb her an diler ki karşusunda ola. Hamamda dahi dellâki Piyâle idi, her nereye ki varsa bile götürürdü. Bir sene mürür. Ehli bu muhabbeti kıskanub Hoca Nasirüddinin sakal ve bıyığın yolar. Piyâle köleyi mezada verdiler (Ol şerîre hatunun kocası ile kavgası nakil oluna, tafsil

"Yâkub Dayı aldı, Piyâleye Tufan adın koydu. Yâkub Dayının kerimesi Sitti Zübeyde güzellikde bin içinde birdir. Tufan civan bu duhtere alâka peydâ etti, kız dahi oğlana vurgun (Gece ile havuz başında muaşaka yağlı ballı tasvir oluna. Baskın).

KIT'A

Didiler nanköre budur gereği
Konakdan boyladı Tufan küreği
Zencire vuruldu ayak bileği
Bir yıl sürdü zındandaki ikaamet

"Bâlî civanı zındandan akçesin sayub Delizengin dedikleri zâlim halas eyledi, âhûyi mazlum arslan pençesinden halan bulub sırtlan pençesine düşdü (Tafsil. Zulmin envâi. Ata estere binmez idi, çarşuda menziline Bâlînin sırtına binüb gider gelir idi, ester misâli boynuna yolar takub menzili önünde ağaca bağlar idi).

BEYİT

Atlas cebelinden inmiş o ayı
Bâliyedir dayağın arslan payı

"Bir gece cezaen kölesinin kellesine mum diküp Şamdan eylemek istedikde Bâlîde tahammül kalmayub firar. Kadıyı iltica, gayriye füruhtunu istida.

KIT'A

Dördüncü efendi sefihü ayyaş
Yârânı olanlar it topuk evbâş
Bâli olmayınca anlara oynaş
Mezada verdiler gaayet isâbet

"Bu efendiler hizmetinde on bir sene mürur. Ol şemsi hüsn zirvei ikbâlin devridüb zevâle meyleyledi.

KIT'A

Aşmış otuzunu ol servi bülend
Kalmadı kâkülden zülüfden kemend
Aldı yazmak için gemiye levend
Hızır Reis bir sâhibi kerâmet

"Can ve baş ile levendlik hizmeti Cümle nin mahbub ve mergubu ve Hızır Reisin gözü

bebeğidir (Bu mahalde dört direkli Şâhini Deryâ nambrik'in târifi gerektir, ıstılahatı bahriye üzere).

"Şâhini Deryâda beş sene mürur. Akdenizin dört cânibin hem köşe bucağın cevelân. Her diyardan bir nakış aldı. Otuzbeş yaşında dayı yiğit. Şol kadar sene mürur etmiştir, Yâkub Dayının duhteri pâkizesi Zeynebi gece rüyâsında gündüz hayâlinde. Gönül kuşu ol nigârda (Burası gaayet âşıkaane tafsil oluna).

"Ol mahbubenin dahi gündüz hayâlinde gece düşünde Tufan nam nevcivan köledir. Babası bendegânından Husrev Çavuşa nikâh olur amma zifaf olacağı gecede cinnet. Talâk. Gelin odasından bîmarhâneye nakil. (Gaayet suzişli olacaktır).

"Yâkub Dayının üç gemisi azîm fırtınada gark. İflâs. Keder ile fevt olur.

"Bu havâdisler ki Bâlinin mâlûmu oldukda Hızır Reisin ayağına düşüb minelbâb ilelmihrâb nakli mâcerâ. Azad kâğıdı ve 10,000 altın ihsan.

"Âşık ile mâşukun bîmarhânede buluşması. Mecnûne ki Tufanı karşusunda gördü, ol ande âkile oldu (Tafsil mükemmel ola, sâmiini ağlata).

"Berber Bâli mahbûbesini alub şehri İstanbul. Üsküdar hâkine yüzün gözün sürüb ağladı. Hubbül vatan minel iman. Berber Bâli gelmiş, şehri Üsküdar ayakda.

"Berber Bâlî Ellidokuz Ömerin kahvehânesinde mâcerasını nakil ile on günde tamam etti.

"Biz ki bu hikâyeyi naklettik, pederimden dinledim idi, o dahi pederinden dinlemiş, dedemize dahi pederi nakletmişdir ki Berber Bâlînin amıcası oğludur, katre hayal yoktur. Berber Bâlî yetmişinden artık muammer olmuştur.

K I T' A

Kuş gibi uçmuştur gençliğin çağı
Sararub solmuştur gülistan bağı
Saç sakal ağardı yetmiş durağı
Tüter gözümde o tatlı şebâbet

"Mâcerasın nazmedüb dâsitan eylemiş. Bu hikâyede ki kıt'alar vardır. İşte o dâsitandan mahfuzumuz olandır. Ol tarihlerde Üsküdarın dilberleri arasında şekercisi ve çatmacısı ve berber civanları birinci imiş.

K I T' A

Olmuşdu vatanım Üsküdar şehri
Dillere destandır mahbub dilberi
Şekercisi çatmacısı berberi
Yedi iklim üzre salmışdır şöhret

"Köprülü Koca Mehmet Paşa sadaretinde donanmayı hümâyunun Boğaz bozgunundan sonra bu Berber Bâlînin levendliği depreşüb Tersânei Âmirede kaptan oldu, dülgerliğin dahi kendi yaptığı kadırgada çok yararlıklar gösterüb âhir ömrüne değin deryâde dolaşdı.

"Merhum oldukda Karacaahmed Sultanda defnolundu, şehrâha nâzır sed üstünde. şâhidesinde yazılıdır:

Hüvelbâki

Rûyi deryâ dahi dar gelüb yâhû
Levendâne göçdük yelken kürek hû
Kendümüz pir idik gönlümüz tâze
Câmi ecel sundu bir gözü âhû

Tersânei Âmirede kadırga kaptanı Üsküdâri Berber Bâli Kaptan rûhu için El Fâtiha. Sene 1094.»

BÂLİ EFENDİ (Abdullah) — On altıncı asırda Üçüncü Sultan Murad devri ulemâsından olup Eyyubda kendi adına nisbetle anılan bir mescidin bânîsidir, Vefâtında mescidi yanına defnedilmiştir. Hayatı hakkında başka bilgi edinilemedi (B.: Bâli hoca Mescidi).

Bibl.: Hadikatül Cevâmi, I.

BÂLİ EFENDİ (Şeyh Sarhoş) — On altıncı asır ulemâsından ve şeyhlerinden, şâir; Yavuz Sultan Selimin büyük kardeşi şehzâde Sultan Ahmedin hocalığında bulunmuş bir zâtin oğludur; doğum tarihi bilinmiyor. İstanbulda Kepenekci Medreresinde müdderris iken bir gece rüyâsında büyük bir şeyhin dervişleri ile berâber zikrettiğini görür. Ve Şeyh: «Niçin sen de halkai zikre dahil olmazsın?» diye sorar. Aradan zaman geçer, bir gün devrin tanınmış şeyhlerinden Ramazan Efendinin meclisine gider, ve hayret içinde kalır, o güne kadar tanımadığı Ramazan Efendinin rüyâsına giren şeyh olduğunu, meclisinin de rüyâsındaki meclis olduğunu

görünce Ramazan Efendiye hemen biat eder ve riyâzet ile nefsini terbiyeye koyulur, müderrislikden çekilir, vezirlerin büyüklerin kapılarına varmaz olur.

«Sarhoş» lakabını kapıldığı ilâhî cezbe dolayısı ile de almış olabilir, fakat gençliğinde kalenderâne bir hayat sürmüş olan Bâli Efendinin tövbesine ve inzivâsına sebeb olarak bir fıkra nakledilir:

Gençliğinde Pîrûze Ali adında bir civana âşık olur, mâşûkundan sıdk ü vefâ ile karşılık görür, bu güzel gence nisbetle şiirlerinde «Cevherî» mahlâsını kullanır. Pîrûze Ali ölür ve Bâli Efendi bir gece rüyâsında mahbubunu görür, «Ali, bana bir hediye ver!..» der, çocuk da bir kâğıt parçasına azıcık toprak koyarak verir. Efendi ertesi sabah bâzı mahrem dostlarına bu rüyâsını göz yaşları arasında anlatır iken başındaki destârı düzeltmek icab eder, elini atar atmaz dülbendin arasında içinde toprak bulunan bir kâğıt parçası çıkar. Dehşet içinde kalan Bâli Efendi hemen Ramazan Efendiye koşarak tasavvuf yoluna girer.

«Fenâ câmı ile Bâli Efendi mest idi geçdi»

Mısrâı ölümüne târihdir ki hicrî 981 (M. 1573-1574) yılına tekaabül etmektedir.

Bibl.: Peçevili Tarihi, I.

BÂLİHOCA MESCİDİ — Eyyubda Eski yeni Caddesi ile Kemikçi sokağı kavuşağı köşesindedir; Hadikatül Cevâmi şu bilgiyi veriyor: «Eyyubda Eski. Yeni Hamam yakınındadır; bânîsi Abdullah Bâli Efendidir, Üçüncü Sultan Murad devri adamlarındandır, kabri de oradadır. Bitişiğindeki bir türbede Şeyh Abdülkadir Efendi medfundur ki tahsisâtı Birinci Sultan Ahmed tarafından verilmek üzere ilk defa Reisülkurrâ olan bu zâttir. Şeyh Abdülkadir Efendi. Birinci Sultan Ahmede imamlık da yapmıştı, türbenin caddeye bakan penceresi sebil ittihaz edilmiştir»

Birinci Cihan Harbi içinde depo ittihaz edilmiş, 1918 mütârekesinde tahliyesinde çok harab olduğu için ibâdete açılmamış, tâmiri imkânı da bulunamadığından metrûk kalmış, 1952 den bu yana, dört duvardan ibâret bir harâbe olarak durmaktadır; hâlen Eyyub pazarı pazarcılarının tezgâhlarına depoluk yapmaktadır. Bânisinin kabri mescidin içinde olup demir parmaklık ile çevrilmiş sandukası perişan bir haldedir.

Hadikatül cavâmiin bu mescide bitişik olarak gösterdiği hünkâr imamı Şeyh Abdülkadır Efendinin türbesi, bu mescide bitişik değildir, ayni sokak üzerinde daha ötededir; Ön kısmı 17 kapu numarası ile bir dükkân hâline konmuş, 1952 de E. Simsarlar adında bir tezinin atölyesi idi.

Hakkı Göktürk

BÂLİ KALFA (Merametci) — Hassa mimarlarından; hassa mimâri Kirkor Amira Balyanın babası (B.: Balyan).

Bibl.: K. Pamukciyan, Not.

BÂLİ KAPTAN (Bursalı) — On yedinci asır ortalarında İstanbul Limanının namlı armatör - tüccar kalyonu kaptanlarından; hayatı hakkında Evliya Çelebinin bir isim kaydından başka malûmata rastlanamadı. Büyük muharrir Bâli kaptan ve emsâlinin servetini belirtmek için sâhib oldukları tüccar kalyonlarını şu renkli satırlar ile tasvir ediyor ki, kaptanların ve gemicilerinin Dördüncü Sultan Murad zamanında yapılmış Ordu - Esnaf Alayında geçişleri münâsebeti ile yazılmıştır: «Her biri dörder beşer kat ambarlı, ikişer kat yatırma toplu, beşer kat palavra kıçlı ve kıçında bağçeli, hamamlı, el değirmenli, karavana kalyonlardır. Her biri beş ayda dolar boşalır. Bunlar Saray burnundan üç yaylım toplar atarak sekiz bin kadar dal silâh Cezâyer tüfenkli, kırmızı Cezâyer fesli yelkenci dümenci, istenkacı, panamacı, komanyacı sanatlarında müdebbir dayılar Allah Allah diye geçerler..».

Bibl.: Evliya Çelebi, I.

BÂLİ PAŞA — On altıncı asır vezirlerinden; Hadikatül Cevâmi ile Sicilli Osmanînin kaydine göre Bâli Paşa aslen Antalyalıdır; Enderunu hümâyundan yetişmiş, kubbe veziri olmuş, ve Hümâ Hanım Sultanla evlenmiştir; bu hanım sultanın babası İskender Paşa, anası İkinci Sultan Bayazıdın kızı Hatice Sultandır.Bâli Paşa hicri 900 (M. 1494 - 1495) tarihinde vefat etmiştir. İstanbulda kendi adına nisbetle anılan bir camiin bânî-

sidir, eserini ikmal edemeden ölmüş, camiini hicri 910 (M. 1504-1505) yılında zevcesi Hümâ Hâtun tamamlamıştır. Antalyada da Bâli bey Camii yahud Bal bey Camii diye anılan kubbeli bir camii vardır, kitâbesi siyah kalemle kapu tâkına yazılmıştır; rakkamla yazılı târihinin yalnız son rakkamı olan 6 okunabilmektedir ki 876, 886 ve 896 (M. 1471 - 1491) olabilir.

Yukarıda zikredilen kaynaklar Bâli Paşa ile Hümâ Hâtunun İstanbuldaki camiin türbesinde medfun olduklarını kaydediyorlar, türbede kabir de yok olmuştur (1948).

Ekrem Hakkı Ayverdi

BÂLİPAŞA CADDESİ — Fâtih ilçesinin mühim yollarından olup muhtesib iskender, Hocaüveys, Hasan halife ve İskenderpaşa mahalleleri içinden geçer; Fâtih merkez nâhiyesinin İskenderpaşa mahallesinde Aile sokağı, İskenderpaşa sokağı ve Değnekci Sokağı ile teşkil ettiği dört yol ağzından Karagümrük Nahiyesinin muhtesibinkeder mahallesinde Keçeciler caddesine kadar uzanır; yukarda târif ettiğimiz dörtyol ağzından yüründüğüne göre Vatanperver Sokağı, Halıcılar Caddesi, Akdeniz Caddesi, Hoca efendi sokağı, Korkutata Sokağı ve Akşemseddin Caddesi ile birer dört ağzı ile kenişir; sağda Ocaklı Sokağı, Mütemet Sokağı, Karamuk Sokağı, sol kolda da Sarı Abdullah efendi Sokağı, Neyzen ihsan Sokağı (1934 Belediye Şehir rehberinde bu sokağın adı yazılmamıştır). Mevlutcu Sokağı ve Kasîdeci Sokağı ile kavuşakları vardır. Yine ayni istikamette yürüdüğüne göre:cadde üç araba rahat geçecek genişlikde, yaya kaldırımları ile berâber asfalt döşelidir.

Hocaefendi Sokağı kavuşağı köşesinde Bâli Paşa Camiinin yan duvarı görünür, bu satırların yazıldığı sırada camii tâmir edilmekte idi. Caddenin bütün boyunca 10 bakkal, 4 kasab, 2 şekerci, 2 manav, 1 yemişci, 1 börekçi, 1 pastacı, 1 turşucu, 2 kunduracı, 2 kundura boyacısı, 1 kundura tâmircisi, 2 terzi, 1 kadın terzisi, 1 berber, 1 itrıyatcı, 1 tuhafiyeci, 1 kolacı, 1 terlikci, 1 kalaycı, 1 kaynakcı, 1 marangoz, 1 camcı, 1 keresteci, 1 elektrikci, 1 halıcı, 1 tesviyeci, 2 mobilyacı ve 1 döşemeci dükkânı sayılmıştır ki Bâli Paşa Caddesi için şenlikli bir çarşı boyudur demek için kâfidir (Nisan 1960).

Hakkı Göktürk

BÂLİ PAŞA CADDESİ CİNÂYETİ — 1886 yılının Temmuz ayında, çapraşık ve sapık alâkalar yüzünden işlenmiş bir cinâyettir. Bu caddede iki katlı bir ahşab evde oturan ve o tarihde İstanbulun en namlı bir terlikci ustası olan elli beş yaşlarındaki İbrahim ustanın Şâzimend isminde gaayet güzel ve henüz on sekiz yaşında bir karısı vardı, yetîme olup İbrahim Ustanın anası tarafından büyütülmüş, evlenme çağına gelince, kısmeti çıkıp el evine gitmemesi, kendi evlerinin hizmetinden mahrum kalmaması için, gençliği bıçkınlık yollarinda, mey ve mahbul âlemlerinde geçmiş İbrahim Ustaya bir nikâh kıyılıvermişti. İbrahim Ustanın Câfer adında on dokuz yirmi yaşlarında ve «terlikci güzeli» denilen nevhat bir çırağı vardı, dört beş akakşam usta bu genci evine götürür, güzel karısının hazırladığı sofrada işret ederlerdi; o zamanın âdetince de işret sofrasına soyunup gecelik entârileri giyip otururlardı. Câfer misafir geldiği geceler ustasının evinde yatardı. Evin evlâdı gibi olduğundan kaç göç kalkmış, Şâzimend ile oğlan arasında aşk u alâka başlamış, bir gece İbrahim Usta sofra başında sızınca fırsatı ganimet bilen Câfer genç kadının odasına girer, fakat onlar cünbüş ve muhabbetde iken usta uyanır, çırağını yanında göremeyince şübhelenir ve iki genci ağır suç üstünde basar, sarhoş olmasına rağmen çok kuvvetlidir, oğlanı altına alır, boğmak üzere iken Şâzimend eline geçirdiği ekmek bıçağı ile sevgilisini kurtarmak için kocasına öldürmeye atılır, fakat bıçak, tam o sırada İbrahimin pençesinden sıyrılmağa muvaffak olan Câferin kalbine saplanır. İbrahim Usta sokağa fırlayıp mahalleyi ayağa kaldırır, sekiz on kişi ile eve döndüğü zaman karısını bulamaz. Şazimend kocası sokağa çıkınca bağçeye koşmuş ve kendisini kuyuya atarak intihar etmiştir.

Vak'adan sonra semtini terkeden İbrahim Ustayı yıllarca sonra tanıdım: «Oğlanı öldürecek değildim, o beni katletmesin diye sersemletip bırakacaktım, kahbeyi de boşayacak idim; iki kan da boynumdadır, ateşle barutun bir araya getirdim» demişti.

BÂLİPAŞA CAMİİ — Sarıgüzelde, Halıcılara bakan sathı mâilde, Husrevpaşa Türbesi yakınındaki kubbeli câmidir. Büyük Fâtih Yangını (1332 = M. 1916) esnâsında yanmış, kubbesi ve ruvâkı yıkılmış, metrûk ve harâb durmakta iken 1935 de kubbesi, müteakib senelerde de dâhilî aksâmı ve etraf duvarları yapılıp tezyin edilmiş, mâmur bir hâle konmuş ise de son cemaat ruvâkından el'an mahrum durmaktadır.

Hadikatül cevâmi (Cilt 1, sayfa 64) de şöyle diyor: «Bâlipaşa Mescidi fevkaanidir. Bânisi Sultan Bayazıdı Velinin vüzerâsındandır. İtmâmı müyesser olmayup halilesi ve pâdişâhi müşâri ileyh hazretlerinin kerimesi Hümâ Sultan itmam idüp minber dahi vaz eylemiştir. Tamamınca târih budur:

KIT'A

Yapdı bu Camii Hümâ Hâtun
Binti Skenderi zeman ol mâh
Hak kabul ide gösterüb dîdâr
Kıla mahşerde şefkat âma İlâh
Didi anın Hüdâyî târihin
"Mescidi ummeti Resulullah"
910 (= 1504-1505)

«Sultanı müşârü ileyhin kendi malından onbeş bin altın ile tekmil eylediği meşhurdur. İkisi berâber bir türbede medfundurlar». Bundan sonra târih kıt'asının Sultan Bayazıd'ın iç oğlanlarından Hüdâyi Kenan Beyin olduğunu ve Bâli Paşanın maskıtürresi Antalyada Bâli bey Camii nâmı ile diğer Camii bulunduğunu ve İstanbuldakini Mimar Sinan'ın evâili halinde binâ eylediğini bildiriyor.

Hadikanın bu kayıdları epiyi hatâlıdır. Evvelâ Cami fevkaanî değildir, meyilli bir arâzide inşâ olunduğundan avlu sokakdan bir az yüksektir. Sonra kitâbenin ikinci mısrâını «Binti Skenderi zeman ol mâh» okuyarak hataya düşmüştür; o mısrâın doğrusu:

"Binti İskender Vezir ol mâh"

dır. «Skenderi zaman» okununca İkinci Sultan Bayazıd anlaşılması tabiîdir. Halbuki Hümâ Hâtun (Sicilli Osmânî cild II, S. 9) İskender Paşa ile Bayazıdın kızı Hatice Sultanın evlâdıdır, kitâbede İskender Paşanın kızı olğunu göstermektedir. İskender Paşa Fâtih devrinde iki defa Bosna ve bir defa Rumeli Beylerbeyini ve Kubbe Veziri olup 912 (= 1506 - 1507) de vefat iden İskender Paşadır (Sicil c. I. s. 345). Bâli Paşa ise (Sicil c. II. s. 3) Ha-

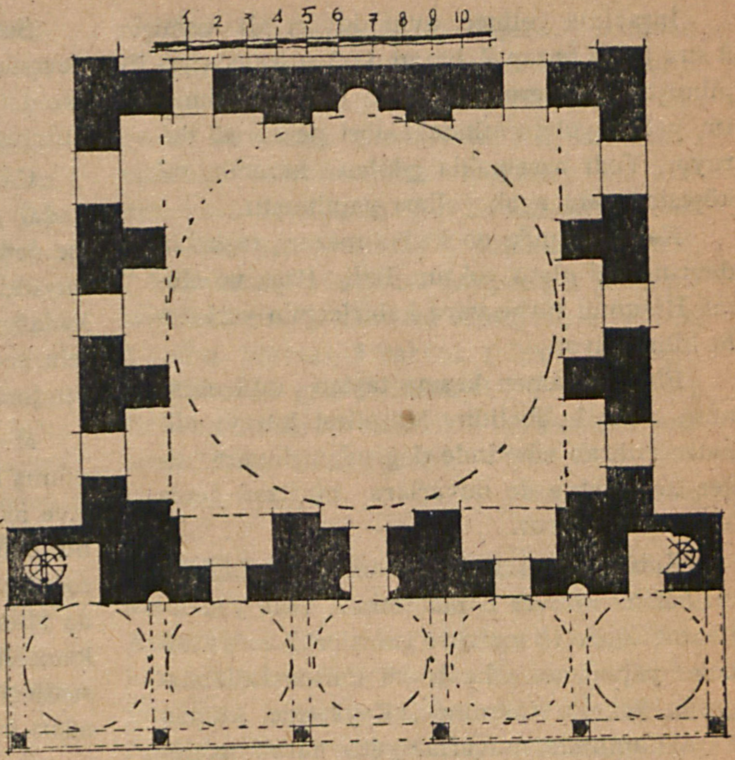

Bâlipaşa Camii (Resim: Reşad Sevinçsoy)

dikanın da kaydetdiği gibi Antalyalıdır, ve kendisine Hümâ Hâtun tezvic edilmiştir, Camie başlamış ise de 900 (=1495) de vefat etmiştir, ikmâli zevcesine 910 tarihinde müyesser olmuştur. Sicil de Hadika gibi zevc ve zevcenin kabirlerinin orada olduğunu yazıyor, bugün türbe yoktur ve yeri dahi belli değildir.

Kitâbenin Hadikaya nakledilmiş sûretinde dördüncü mısrâ da yanlış okunmuştur, «Kıla mahşerde şefkat âna İlâh» değil, «Kıla mahşerde şefkatile nigâh..» dır. Lâtin köklü şu kullandığımız harflerle yazıldığında hatâ kayboluyor ise de, kitâbe nâzımının mahlâsı Hadikada «hı» harfi ile «Hudâyı» yazılıdır, aslı ise «he» ile «Hürâyı» dir; Kitâbenin doğru metni şudur:

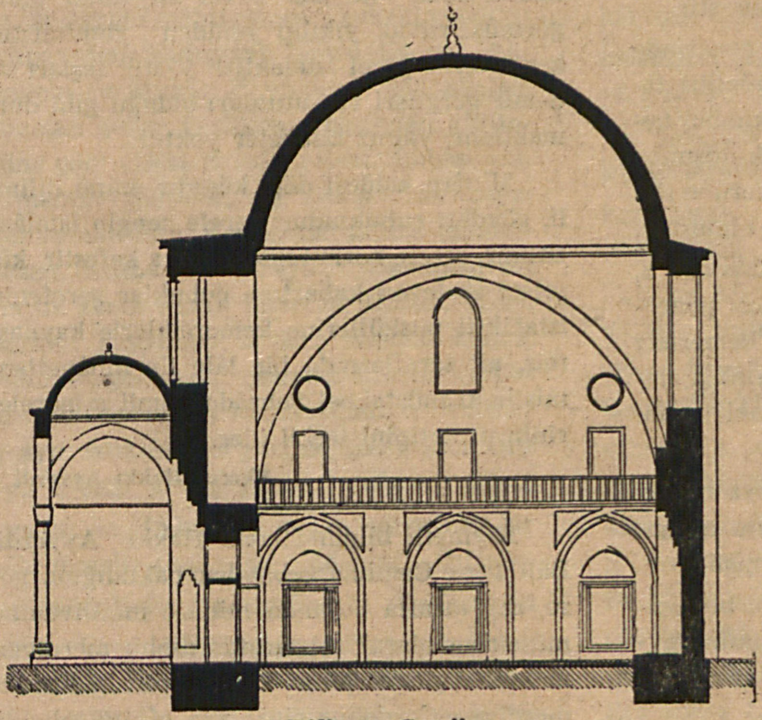
Yapdı bu Camii Hümâ Hâtun
Binti İskender Vezir ol mâh
Hak kabul ide gösterüb dîdâr
Kıla mahşerde şefkatiyle nigâh
Didi anın Hüdâyî târihin
«Mescidi ummeti Resulullah»

Bâlipaşa Camii
(Plân: C. Gurlitt)

Sâî Çelebi de "Tezkiretülbünyan" da bu camii Sinanın eserleri arasında kaydetmiştir. Bu tezkirenin bir kaç sehvinden biri de budur. Cami hicrî 910 yılında yapıldığına göre Sinan eseri olamaz. Mimar Sinan belki bir ilâve yapmış olacaktır, meselâ, minâre Sinan yapısını çok andırır, minare denirken cami kaydolunmuştur. Nitekim Keçecilerdeki Sultan Selim Medresesi Sinandan evvel yapılmış iken, dershânesine Kanunî zamanında bir minâre eklenmesi ile mescide tahvili, Tezkiretül bünyanda yapının tümünün Mimar Sinana mal edilmesine sebep olmuştur.

Evliyâ Çelebi (c. I, s. 310) de Bâli paşa Camiini hatalı olarak fevkaani ve Sinan yapısı kaydediyor, kitâbeyi doğru yapıyor isede târih mısrâını «908» çözerek tekrar hataya düşüyor. Biz İstanbul Ansiklopedisinde doğruyu gösterdiğimize kuvvetle kaaniiz.

Bâlipaşa Camii
(Kesid resim: C. Gurlitt)

İnşaatına gelince, avlu duvarı alt kısmı 3 sıra tuğla bazan 2, bazan da 3 sıra taşla yapılmıştır. Pencereli fevkaani kısmı yıkılmıştır, yalnız yol tarafındaki dört penceresi duruyor. Yedi basamakla çıkılan haremin sol köşesine yeni ayak yolları yapılmıştır.

Kabristanında on kadar mezar taşından devrine âid olanı yoktur. Bâli Paşa ve Hümâ Hâtunun türbe veya kabirlerinin yeri dahi bilinemiyor.

Binâ tamamen kesme taştan inşâ olunmuş, sağır kubbelidir. Müsellesi kürevî alîkalar mihrab cihetinde doğrudan duvara, diğer üç cihetde de duvarlara muttasıl geniş kemerlere oturur.

Kubbe kutru 12 metre olduğu halde cami harîmi mihver istikametinde 13,5, yan istikametde de 15 metreye genişler. Alçak kubbeler yapmadan saha tevsii ileride Lüleburgazda Sokollu Camiinde, Kayseride Ahmed Paşa Camiinde muvaffakiyetle tatbik edilecektir. Hâricen de kubbe, köşeler daha alçak bırakılarak elde edilen 8 köşe bir kaaideye oturtulmuş, bu sûretle sağır kubbeye bir hareketi manzaravî verilmiştir.

Dâhilî geniş kemerlerin altında, minâre merdiveninden çıkılan fevkaanî bir mahfil dolaşır. Elli sene evvelki rölövenin de mahfil korkuluğu şakulî parmaklık şeklinde iken son tâmirde tuğladan yapılıp sıvanmıştır.

Camiin şimdiki kubbesi 1935 senesinde betonarme olarak bu satırların müellifi tarafından yapılmış isede maalesef kubbe, betonarmenin inceliğinden dolayı ufak düşmüştür, ve yüksek görünüyor. Bu acı tecrübe ilerideki restorasiyonlarda iyi bir ders olmuştur.

Camiin alt sırada 10, mahfil hizâsında 8, üstde de 4 normal, 6 tane de fil gözü penceresi vardır. Alt sıra pencerelerin kemerleri dolu değildir; kemerlerin tenvir sathına ilâvesi mihrab cihetindekilerde çok vâki ise de bütün bir sıraya tatbiki nâdirdir.

Minber başka bir camiden buraya nakledilmiştir, ve camie uygundur; külâhı ahşabdır, yağlı boya kalemle tezyin edilmiştir.

Mihrab son tâmirde alçıdan kötü bir işçilikle yapılmıştır; kalem işleri de camiin devrinden bir asır sonraki numûnelerin acemi bir taklididir.

Son tâmirde yapılan alçı pencereler de devrine uygun düşmemiştir. Camiin kürsü ve şamdanları o sırada müzeye tahvil edilmiş bulunan Ayasofya'dan getirilmiştir.

Camiin tak kapısı muhteşem denilecek kadar güzel ve kendi başına pek mütenasib ise de binanın basitliği yanında fazla süslü ve büyük düşüyor; çerçivesi tâ üst pencerelere kadar yükseliyor. Bu çerçiveyi kurtarması için son cemaat ruvakı ortasının o seviyede bir tomozla örtülmüş olması lâzım gelir.

Mütenâviben kırmızı beyaz mermerle yapılmış basık kapı kemeri üstünde ve bir çerçive içinde yukarıda bahsettiğim kitâbe kötü bir sülüsle mermere oyulmuştur. Kitâbeden sonra zengin istalâktitli höcre ve etrafında da silmeler vardır. Kapı çığışının içlerinde kemerli höcrecikler ve köşelerinde güzel kum saatleri mevcuttur. Kemer ve rövelerden madası köfekidendir.

Tak kapının iki tarafında pencerelerle minâre kapısı arasında istalaktitli iki hârici mihrab yapılmıştır. Sol tarafta, minare çıkışının mütenâzırı bir merdiven mahalli yapılarak cemaat ruvakına beş kubbe teşkil olunmuştur. Bu kubbeler yıvlı başlıklı, çembersiz başlık sütunlara oturur. Başlıkları ve kaideler 18. asır işidir. Bu demektir ki Cami zamanımızdan iki asır evvel bir tâmir daha görmüş, ruvak yıkılıp yeniden yapılmıştır. kemerlerin güzel istalaktitli yastık taşları ve demir gergileri ve sutunları olduğu gibi durmaktadır, yalnız kubbeler yoktur.

Minâre kaidesi dört köşedir, küpü dilimli, gövdesi çubukludur; şerefe zengin istalâktitlidir, şerefe korkulukları oyma kafestir. köşeleri süsleyen kabartma çubuklar şerefenin istalâktit püsküllerine kemerciklerle kaynaşmış, alt taraflarında bir lâle ile nihâyetlenmiştir ki müstakbel Şehzâde Camii minârelerinin prototipini teşkil ider.

Ekrem Hakkı Ayverdi

Kıymetli bilgin Ekrem Hakkı Ayverdi, Bâli Paşa Camiine cebheden bakıldığına göre, sağ tarafta bulunan minâre merdivenine mütenâzır olarak sol tarafda da bir merdiven mahalli bulunduğunu kaydediyor, ki her iki merdiven Cornelius Gurlitt'in çizdiği planda

da açık olarak gösterilmiştir. Soldaki merdiven için halk ağzında asırlardan beri dolaşa gelmiş bir rivâyet vardır:

Bâli Paşa İstanbuldaki camiini çift minâreli olarak yaptırmak istemiş ve camiin plânı ona göre hazırlanmış, temeli de atılmış. İki minâreli camiler hep selâtin camii olduğundan bir vezirin buna teşebbüsü hoş görülmemiş, paşanın saltanat davâsına kalktığı şüphesini uyandırmış ve Bâli Paşanın idâmına ferman çıkmış; gönderilen celladlar paşayı inşaat yerinde öğle namazını kılarken bulmuşlar, namazı bitirmesini beklemişler, fakat Bâli Paşa ikinci rekâtda kapandığı secdeden kalkmamış, secdede iken ruh teslim etmiş.

Bâli Paşa Camii 1916 Fatih yangınında yanmadan önce de harab halde idi; İstanbul'un büyük âfetlerinden biri olan 1894 zelzelesinde ağır sakatlanmış, son cemaat yerinin üç kubbesi ile mihrab duvarı yıkılmıştı.

1935 deki tâmiri, bu semtin çocuğu olarak doğmuş o zamanın millet vekillerinden Rüşdi Beyin, bu târihi eserin hazin durumunu Gazi'ye arzetmesi ile tahakkuk etmişti; ki Rüşdi Bey Camie bitişik kendi arsasının bir kısmını da imam ve müezzin meşrutaları yapılması için Bâli Paşa Camiine terketmişti.

BÂLİ PAŞA YOKUŞU — Eminönü İlçesinin Kumkapı nâhiyesinin sokaklarından; Gedikpaşadan Kadırgaya doğru Çadırcı Ahmetçelebi ve Mimar Hayreddin Mahalleleri ortasından geçer. Gedikpaşa başından yüründüğüne göre (1934 Belediye Şehir Rehberinin 3 numaralı paftası), sağ kolda Tatlıkuyu, Esirci kemaleddin, Peştemalcı Selim, Sandalcı İhsan, Kurban ve Arayıcı sokakları, sol kolda da Emin Sinan hamamı, Kafesli çadır, Musellim, Tayyareci Kemal, Bağçeli kahve, Asmalıhan, Çadırcılar çeşmesi, Çilavcı ve Çadırcı camii sokakları ile kavuşakları vardır; yine ayni istikametde yüründüğüne göre Tatlıkuyu sokağı kavuşağından itibâren dikce bir meyil ile Kadırgaya doğru müstakim bir hat ile inmeğe başlar, ve Kadırgada, Çiftegelinler caddesi ile Kadırgalimanı Caddesinin bağlar noktasında sona erer, karşıdaki karapıçak sokağı ile bu noktada bir dört yol ağzı vücuda gelir. Üç araba rahat geçebilecek genişlikte olup paket taşı ile döşenmiş bulunan Bâlipaşa yokuşunun iki kenarındaki evlerin hemen hepsi kâğir, 2-4 katlı binâlardır, kapuları da sokağa umumiyetle 3-5 basamaklı mermer merdivenlerle bağlıdır; bir kısmının altı da dükkân olup bu satırların yazıldığı 1960 yılı Martında 1 eczâhâne, 9 terzi, 7 kunduracı, 1 kundura kalıpcısı, 1 kundura levâzımatcısı, 1 kundura tâmircisi, 4 berber, 1 kadın berberi, 3 bakkal, 1 fırın, 1 şekerci, 2 tütüncü, 1 gazoz imâlâtcisi, 1 yorgancı, 1 terlikci, 1 radyo - elektrikci ile 4 doktor muayenehânesi bulunuyordu.

Hakkı Göktürk

BALKAN (Edhem Rûhî) — Gazeteci, avukat, siyaset adamı; 1879 da İstanbulda Atikalide doğdu, askerî tıbbiye talebesi iken hürriyet perverâne fikirler beslediğinden ve kitabları arasında «siyasî muzir evrak» bulunduğundan tevkif edilmiş ve Trablusgarb'a sürülmüştür. Bu suretle pek genç yaşında atıldığı politika hayatında kendisini otodidakt olarak yetiştirmiş, tıbba tercih ettiği hukuk ilmi ile uğraşmış, Trablusgarbdan Bulgaristana kaçarak Filibe kasabasında yerleşmiş, orada «Rumeli» ve «Balkan» gazetelerini çıkararak Bulgaristan Türklerinin haklarını müdafaa yolunda büyük medenî cesâretle çalışmıştı; hattâ Bulgaristan Türklerinin mümessilleri arasında mebus seçilmiş, Sobranya ya gitmişti. Mecliste Çiftçi Partisi sıralarında yer aldı, Bu partinin kanlı hâdiselerle dağıtıldığı sırada zindana girdi; 1921 de güçlükle kurtularak anavatana döndü ve İstanbulda avukatlıkla iştigal etti; 1946 «Çiftçi ve İşçi Partisi» adı ile siyasi bir parti kurarak o yıl yapılan seçimlere iştiraki, bu suretle tekrar siyasî hayata atılmayı tecrübe etmek istedi ise de, Türkiyede bir siyasî parti liderliği için şöhretinin pek sönük olduğu acı hakikat olarak gördü; 1908 - 1914 arasında Filibede Balkan gazetesini çıkaran ateşli ve cesur Edhem Rûhiyi tanıyan Bulgaristanlı bir kaç eski dost ile yakın geçmişin târihi ile uğraşan sayısı çok az münevverlerden ibâretti. Yaşı da hayli ilerlemiş bulunan bu eski gazeteci bir müddet sonra hastalandı, tamamen inzivaya çe-

kildi, 13 Temmuz 1949 da Sarıyerde Mandıra sokağındaki evinde öldü, ve bu Boğaz köyünün mezarlığına defnedildi.

Ölümünde 70 yaşında idi. Mücadelerle dolu geçen gençlik ve olgunluk çağlarında son derece şişmanlığı ile meşhurdu; hattâ bir Edirne seyahatında, arabacıların: «Beyefendi. Beygirler ancak sizi güç taşır.» diyerek Edhem Rûhîyi arabalarına dâimâ yalnız bindirdikleri söylenir.

Son derece cömert, son derecede müşfik, kuvvet ve servet karşısında zillet göstermemiş bir iyi insan olduğu muhakkaktir.

BALKAN FESTİVALİ — 1935 yılında Türkiye Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya ve Rumanyanın iştirakiyle İstanbulda yapılan Balkanlı milletler şenlikleri; 14 Eylûl Cumartesi gecesi Büyükadada Yat kulubde bir balo ile açıldı. Açış nutkunu İstanbul vâlisi ve Belediye Reisi Muhiddin Üstündağ söyledi ve Balkan milletleri arasındaki dostluğun ehemmiyetini belirtti. O gece beş milletin festivale iştirak eden ekiplerinin millî oyunları baloya müstesnâ bir revnak verdi. Sabaha kadar süren baloyu ertesi gün ekiplerin Lunaparka kadar pek güzel resmi geçidi tâkibetti; millî elbiselerini giymiş olan festival ekipleri yolları dolduran halk tarafından çok alkışlandı. Luna parkda da millî oyunlar oynandı, bu arada İstanbul öğretmen Okulu talebeleri de zeybek oyunu oynadılar. Aydindan gelmiş olan efelerin oyunu ise emsalsiz bir gösteri oldu, bu arada Adem Efe adında bir zeybeğin «Köroğlu» oyunu misafir Balkanlıları hayran bıraktı.

Gece meş'alelerle ateş oyunları tertip edildi.

Ertesi Pazartesi günü Balkanlı misafirler şehri gezdiler; grup grup târihî binâları, müzeleri dolaşdılar; İstanbulun tabiat güzelliklerini gördüler. Akşam üstü Taksimde Dağcılar kulübünde büyük bir çay ziyâfeti verildi.

17 Eylûl Salı günü misafirler öğleye kadar memleketlerine götürecekleri hediyeler için İstanbul çarşılarını dolaşdılar. Saat 3 de Galatasaray Lisesi bağçesinde toplanıldı; millî oyun ekipleri Alfabe sırası ile dizildiler: Bulgaristan, Yunanistan (Ellas), Rumanya, Türkiye, Yugoslavya, önde bayrakları ile Taksime bir yürüyüş yapıldı, ve Cumhuriyet âbidesine çelenkler konuldu. Bu yürüyüşde beş milletin ayrı ayrı, rengârenk, kadın ve erkek millî kıyafetleri, yolda okunan millî marşlar, yolun iki kenârını, iğne atılsa yere düşmez tâbiri ile doldurmuş olan İstanbul halkına bedi'î bir ziyâfet oldu.

Hafta sonuna kadar her grup İstanbul Radyosunda bir konser verdi. Günlerin diğer saatleri grupların hususî şehir gezilerine, İstanbul civarının güzellikleri görmelerine (meselâ Bendler gibi) ayrıldı.

21 Eylûl gecesi Beylerbeyi sarayında parlak bir toplantı oldu; bilhassa bu sarayın sed üstü bağçesindeki büyük havuz etrafında, feerik bir gece yaşandı.

23 Eylûl gecesi de son olarak ve İstanbul halkı için bir eğlence tertip edildi. Festivalin başından beri yapılan gösterilerin en parlağı oldu. Taksim Bağçesinden yeni bir günün alaca aydınlığında ayrılan yirmi binden fazla İstanbullu, bir daha görülmez, yaşanmaz bir âlemden döndüklerini duymuşlardı.

İstanbul Balkan Festivali, İkinci Cihan Harbi arifesinde dünyanın sulh içinde, dostluk havası altında tatdığı insanlık nîmetlerinden biri olmuştur.

Hakkı Göktürk

BALKAN GÜREŞLERİ (Dördüncü) — Dördüncü Balkan güreşleri 1935 de İstanbulda Taksim Stadyomunda yapıldı, 14, 15 ve 16 Eylûl (Cumartesi - Pazartesi) üç gün sürdü. Arnavudluk iştirak etmedi. Türk takımı:

56 kiloda Hüseyin
61 » Yaşar
66 » Saim
72 » Hüseyin
79 » Nuri
87 » Mustafa
Ağırda Çoban Mehmet

olarak müsabakalara girdi, iki Hüseyinler hariç diğer beş pehlivanımız Yunan, Yugoslav, Bulgar ve Rumen rakipleri yenerek kilolarının Balkan şampiyonu oldular ve bu suretle Türkiye güreş ekibi 17 puvanla birinci oldu.

Hakkı Göktürk

BALKAN OYUNLARI (Altıncı) — Altıncı Balkan okunyalı (Balkan Olimpiyadı; Birincisi 1930 da Atinada yapılmışdı) 1935 de İstanbulda Fenerbağçe Stadyomunda yapıldı, 21 Eylûl Cumartesi, 22 Eylûl Pazar ve 29 Eylûl Pazar üç gün sürdü. Oyunlara Türkiye, Yugoslavya, Arnavudluk, Rumanya, Bulgaristan ve Yunanistan iştirak etti. Oyunların ilk günü beş balkanlı devletin büyük elçileri ile o günlerde İstanbulu ziyaret etmekde olan bir Yunan filosunun amirali hazır bulundular (O târihde Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan ve Rumanya arasında Balkan Paktı adı ile bir ittifak yürürlüktedir).

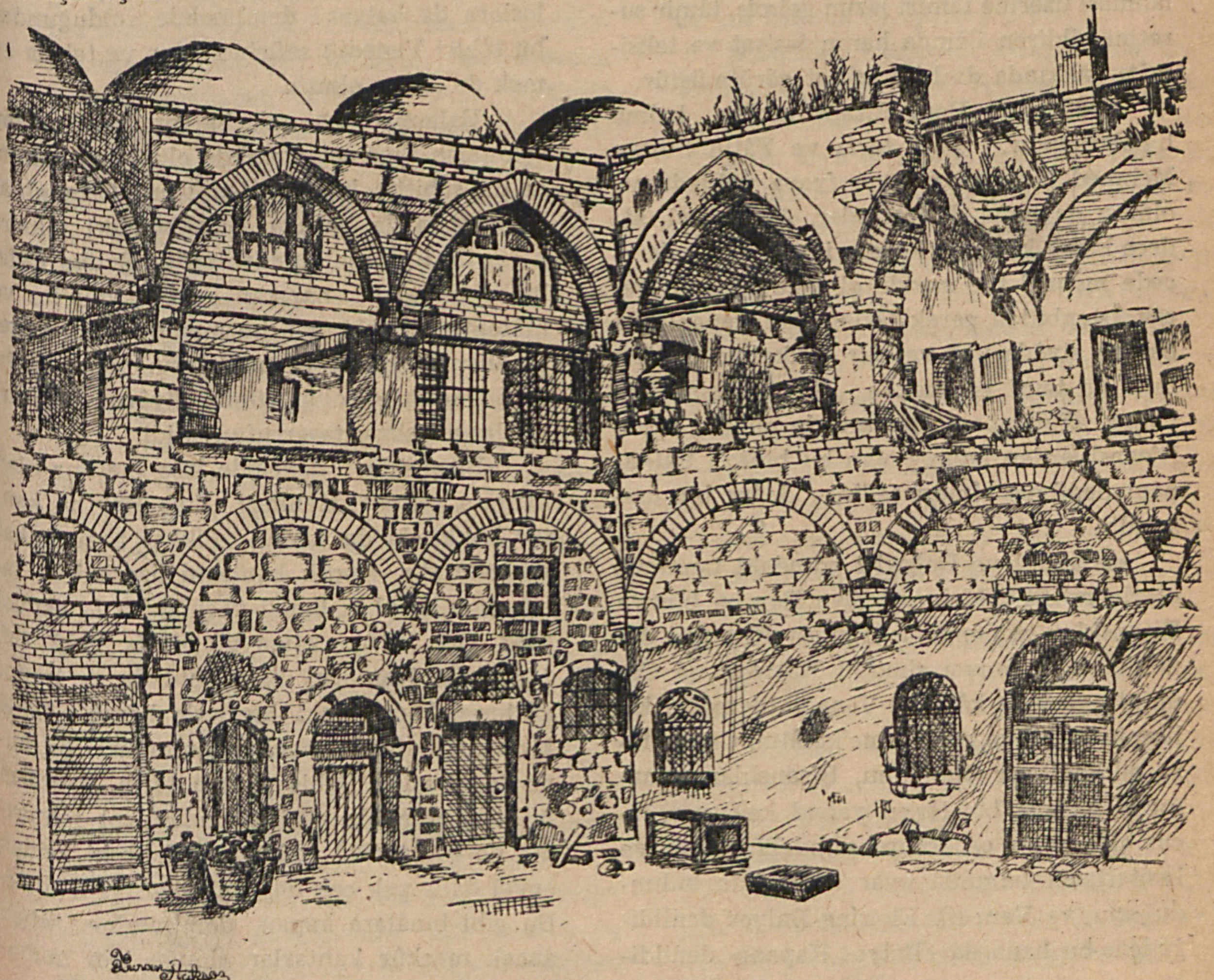
Türkiye hükûmetini Gümrük ve İnhisarlar Bakanı ve İstanbul millet vekili Râna Tarhanın başkanlığında Orgeneral Fahrettin Altay ve İstanbul Vâlisi ve Belediye Reisi Mühiddin Üstündağdan mürekkeb heyet temsil etmiştir. Oyunlar Türkiye Atletizm Federasyonu Başkanı Burhan Felek'in bir nutku ile açılmıştır.

Altıncı Balkan Oyunlarında:
148 puvanla Yunanistan birinci
123 puvanla Yugoslavya ikinci
85 puvanla Rumanya üçüncü
72 puvanla Türkiye dördüncü
5 puvanla Bulgaristan beşinci
5 puvanla Arnavutluk altıncı
Oldu. Bu oyunlarda Türk atletizmi için verilecek hüküm çok geri olduğudur (Tafsilât için yukarıda tesbit edilen tarihlerle günlük gazete koleksiyonlarına bakınız).

Hakkı Göktürk

BALKAPANI — Semt adı; bütün semtler gibi hududunu kesin olarak göstermek imkânsızdır; Bizans devrinden kalma meşhur Balkapanı Hanının etrafındaki sokaklara verilmiş isimdir. (B. Balkapanı Hanı).

BALKAPANI, BALKAPANI HANI — Osman Nuri Ergin «Mecellei Umumî Belediye» adındaki çok mühim eserinde Balkapanı hakkında şu malûmatı vermektedir:

Balkapanı Hanı (Resim: Turan Açıksöz)

«Günümüzde Mısırçarşısı denilen Sûki Cedid = Yeni Çarşı inşâ edilmeden kahve, şeker, pamuk ve emsâli (perâkendeci tüccar ve esnafa Balkapanında dağıtılırdı.

«Bal, şekerin bol olmadığı o zamanlarda (B.: Bal) onun yerini tutduğu için eskiden İstanbulda mebzûlen bulunurdu. Gerek yağ ve bal, gerek sâir bakkaliye emtiası gibi çeşidli ihtiyac maddelerinin depo edildiği ve satıldığı yerler, günümüzde binaları hâlâ duran İstanbuldaki Balkapanı ile Galatadaki Yağkapanı idi. (B.: Yağkapanı).

«İstanbuldaki Balkapanı ki, Mısırçarşısı ile Tahtakale arasında mustatil şeklinde, iki katlı, altında yağ yedeklerini ve bal potnalarını muhafazaya mahsus bodurumları bulunan şâyânı tedkik ve ziyâret bir binadır, Bizans devrinden kalmış olub İstanbulun fethinden sonra Fâtih Sultan Mehmed tarafından Ayasofya Camiişerifine vakfedilmiştir.

«Hicrî 1180 (Milâdî 1766 — 1767) senesindeki zelzelede Balkapanı Hanının sakatlanması üzerine tâmiri lâzım gelmiş, tâmir suretini bildiren ilâmda hanın tesisat ve taksimâtı hakkında da bâzı izâhat görülmüştür.

«Balkapanı Hanı Bizanslılardan kalma binâlardandır. Yapı tarzı ve Fâtih Sultan Mehmed tarafından Ayasofyaya vakfedilmiş olması da buna delâlet eder. Ancak bal, sâdece kendi koca bir kapanı işgal edecek derecede mebzul bir madde olmayup esâsen gerek İstanbulda gerek Galatadaki kapanlarda baldan ziyâde yağ ve sâir bakkaliye emtiası hıfız ve tevzi edilmekde, Galatadakine de yalnız Yağkapanı denilmekde olduğu halde Bizanslılardan kalmış olan bu binâya Balkapanı denilmiş olması tedkike değer bir meseledir.

«İstanbul ve Boğaziçi adındaki tanınmış eserin müellifi Mehmed Ziya Bey bu binaya Bizanslılar zamanında «Balyos Kapanı» denildiğini ve burası şimdiki Rüstempaşa Caminin yerinde kâin ve Venediklilere âid kilisenin şarab ve emsâli me'kûlâtının muhafaza edildiği yer olduğunu, Bizanslılar zamanında buraya bir terazi yahud kantar mevcut olup şehir esnafının elindeki terazi ve kantarların bununla ayar edilmekde bulunduğunu, ve Venedik Elçisine Balyos denildiği için bu hana da «Balyos Kapanı» denildiğini beyan etmektedir.

«Ziya Beyin bu ifâdeleri tedkike muhtacdır. Bu kilisenin Venediklilere âid ve munhasır olduğunu sureti katiyede bilemiyor isem de böyle olsa bile yalnız bir kilise papazlarının şarablarını muhafaza için bu kadar cesîm binâ inşa edilemeyeceği tâbiîdir. Balkapanının Bizanslılara âid umumî binâlardan olması lâzım gelir.

«İnşa tarzı ve cesâmeti itibarı ile, sonra Osmanlılar devrinde kullanıldığı gibi Bizanslılar devrinde de hâl vazifesini görmekte idi. İstanbulun ticaret mahalli bu civarlar olduğu, adı geçen bina ise bilhassa taşradan gelecek emtiaya tahsis edilmiş bulunduğu, ve konsoloslar munhasiren ticaret umûru ile iştigal ettikleri için İstanbulda bulunan ve ekseriyetle tüccardan intihab edilmiş olan Venedik ve sâir devletler konsolosları da bu handa ikâmet ederlerdi. Balyos yahud Balyoz her nekadar Venedik elçisine âlem olmuş ise de İtalyancada umumiyetle büyük konsoloslara da balyos denilmekde olduğundan bu tâbiri Venedik sefirine hasır ve tahsis etmek de doğru olmaz.

«Balkapanı hanında balyos denilen konsolosların ikaamet etmekde oldukları şununla da sâbittir ki, fetihden sinra Osmanlılar zamanında da burada «Şehbenderi takrir» nâmı ile birisi bulundurulurdu. Evliya Çelebinin ifâdesine nazaran gayet mün'im ve mûtemed bir zât olan bu memur cemii vüzerâ, ulemâ, sulehâ ve mollaların poliçe kâğıdı hizmetinde olup cümle diyârın tüccarı bunların kabzai tasarrufunda idi.

«Bizanslılar devrinde bile meşhur olan kantara gelince, Mehmed Ziya Bey bu kantar hakkında da şayanı dikkat bazı izahat vermektedir. Ancak kantarın üzerindeki tarih mumâileyhin kaydi vechile 15 L. şevval 1184 (M. 1770) olmayub 15 L. 1282 (M. 1866) dir. Kantarın diğer kolunda ay ismini gösteren bazı rumca harflerle beraber 1866 târihi milâdîsinin mahkûk bulunması da bunu teyid eder. Bahis olunan tarih, kantarın mürûru zamanla çürümüş olan kol tahtasının en son tecdid edildiği tarihdir ki, ondan evvel daha pek çok değişmiş olacağı tabiîdir. Bu gibi binâlara kapan denilmesine sebeb ancak mezkûr kantarlar olduğu için muha-

fazaya şayan âsârı ântikadandır. (B.: Kapan, kapanlar).

Osman Nuri Ergin kıymetli mecellesine Balkapanının bazı nizamlarını ve buraya gelen emtianın ne suretle tevzi edildiğini gösteren vesikalar koymuştur, aşağıdaki satırlar bu vesika suretlerinden çıkarılmıştır:

İstanbul kadısına hitaben yazılmış hicrî 1107 (M. 1598 — 1599) tarihli fermandan:

«Kadimden beri İstanbula gelen bal, yağ, don yağı, zeytin yağı, pamuk, keten, şeker, kahve, sabun, pasdırma, peynir, fındık, tuz vesâir eşya Fatih Sultan Mehmedin Ayasofya Cami'şerifine vakfeylediği Balkapanı dimekle mâruf olan handa hıfzolunur.

«Bunlardan Matbahı Âmireye (= saray, pâdişah mutfağına) lâzım oldukca İstanbul kadısı olanlar tarafından Matbahı Âmireye teslim olunur.

«Bu mevâdın hâlen beylikciler tarafından iskelelerdeki mirî mabzenlere indirildiği, bir mikdarını Matbahı Âmireye verdikten sonra geri kalanını bakkallara ve madrabazlara satdıklarını, malların Balkapanına gelmesi yüzünden hazineye zarar verildiği ve Ayasofya Vakfına gadir olduğu görülmüştür. Bundan böyle bu maddelerin getiricisi olan tüccar mallarını Balkapanına indirecektir; bakkal ve madrabazlara Balkapanından tevzi edilecektir. İskelede beylikciler ve pazarbaşılar tarafından tevzi edilmeyecektir.»

İstanbul kadısına hitaben yazılmış hicrî 1138 (M. 1725 — 1726) tarihli fermandan:

«İstanbul fukarâsından nice dul ve yetimler pamuk ipliği eğirip satmakla geçinirler. Hallaclar pamuğu narhından fazlasına sattığı için bu zavallılar hallaclardan şikâyet etmişlerdir. Hallaclar kethüdası ve ihtiyarları çağırılmış, onlar da, bu yakınlarda taşralara çok pamuk gitti, tüccar tamah edip pamuğu kantarını onbeş kuruşa çıkardılar, biz de üzerine kârımızı koyup satıyoruz. Eğer eskiden olduğu gibi pamuklar Balkapanında hıfzolunsaydı ve başka yerlere gönderilmeseydi ve narhına riayet olunsaydı pamuk ipliği ile geçinen acezeye eskiden verdiğimiz fiata pamuk satardık demişlerdir.

«Bundan böyle tüccarın İstanbula getirdikleri pamuk Balkapanına indirilecektir ve hallaclar kethüdâsı ve yiğitbaşıları mârifeti ile narhı üzerinden hallaclara tevzi edilecektir. Fazla taleb de olsa taşraya İstanbul ihtiyacını sarsacak mikdarda pamuk verilmeyecektir.»

Hicrî 1200 (M. 1786) tarihli fermandan:

«Ötedenberi tüccarın Yağ ve Balkapanına getirdikleri mallar esnafa nöbetle tevzi edilirdi. Bu sırada buna riayet edilmemiş ve bazı tüccara gadir olmuştur. Bundan böyle kapandaki tüccar malının, emin kâtibler mârifeti ile tanzim edilen deftere göre esnafa nöbetle tevzi edilmesine dikkat olunacaktır.»

Balkapanı mahzenlerinde hıfz edilen ticaret maddeleri büyük sermayelerin bağlandığı işler olduğu için Balkapanının toptancı tüccarları İstanbulun büyük zenginleridir, eski muharrirlerin tâb'ri ile «Ankaa bezirgânlar» idi ve istisnasız hepsi müslüman, cümlesi bir ânane olarak hac farizesini ifa etmiş «hacı» idiler. En sıkı alâkaları da Mısır memleketi ile idi; Evliya Çelebi: «Balkapanı kale gibi büyük bir handır, Mısır tüccarları burada eğleşirler» diyor.

Bizansdan kalma bu şeddâdî binadan Fâtih Sultan Mehmedin Topkapu Sarayı arşivinde bulunan vakfiyesinde «Hâni Kadîmi Sultânî» diye bahsedilmektedir. Fâtih devrinde Bizanstan kalmış bütün binalar hakkında «Kadîm» sıfatı kullanılmıştır. «Kapan» kelimesi, Farscadan Arapcaya geçmiş «Kabkan» isminin Türk ağzı söylenişidir, ki kabkan, büyük terazi, kantar demektir.

Yukarıda değerli bilgin Osman Nuri Erginin de bahsettiği gibi İstanbul esnafının kullandığı bütün terazi ve kantarlar, Balkapanı hanındaki büyük mirî kantarda, kapanda ayarlanırlardı. Bu tarihî kantar kapudan girince heman saçağın altında bulunup Balkapanı hanın içinde çıkan son yangında maalesef harap olmuş, bir hurda külçesi hal'ne gelmiştir. İkinci Abdülhamit devri sonlarına kadar Balkapanında tartı işlerine nezaret eden bir nizam ağası vardı: Getirilen terazi ve kantarları bu zat kontrol eder, ayarlar ve muayyen resmini alarak istimali için lâzım gelen ruhsat damgasını vururdu.

Balkapanı hanı toprak üstünde iki katlı; yer altındaki mahzenleri Bizanstan kaldığı gibi durmaktadır, fakat yukarı kısmı Fetihten bu yana devir devir tamir ve tâdil gör-

müş, kadîm simasını çok değiştirmiştir. Bazı odalarının üzerinde görülen hicri 1277 tarihinden de anlaşılıyor ki, Abdülaziz zamanında da mühim bir tamir görmüştür.

İstanbul Ansiklopedisinin değerli vefâkâr muhabiri Hakkı Göktür şu notu tevdi etmiştir:

«Bir avlu - meydan etrafında iki katlı olan Balkapanı Hanı 85 odadır; odalar kubbelidir; avlusunda 35 dükkân vardır; binânın, avlunun ve etrafındaki sokakların altı da muazzam bir mahzendir.

«Avlunun üstü eskiden kiremitli bir ahşab çatı ile kapanmıştı, 1952 de hanın içinden çıkan bir yangın 19 oda ile bu avlu çatısı yanmıştır, o tarihden beridir ki, avlunun üstü açıktır.

«Han kapusundan girildiğine göre tam karşıya gelen odaların üstünde «1278» tarihleri yazılıdır; rivâyete göre hicrî 1278 (= Milâdi 1861 — 1862) târihinde yapılmış olan bu odaların yerinde Hanın asıl büyük, âbidevî kapısı varmış, yüklü develer, Balkapanının 1952 yangınında yanıp harab olan meşhur kantarında yükleri ile beraber tartıldıktan sonra bu kapudan çıkarlarmış.

«Balkapanı Hanının altındaki mahzen Binbirdirek'in bir eşidir; rivâyete göre bu mahzenden Ayasofyaya bir yer altı yolu varmış (?). 1960 Haziranında bu meşhur mahzen boş kapalı idi, gezilip görülemedi.»

BALKAPANI SOKAĞI — Eminbnünde Tahtakelede, Tahtakele Cadesi ile Hasırcılar Caddesi arasında uzanır, Balkapanı Hanı ile Orsay Hanının arasından geçer; bir araba rahat geçebilecek genişlikde ve paket taşı döşeli bir yol olup her iki hanın altı on beşer göz dükkândır; bu otuz dükkân da fıçıcı, attar, kırtasiyeci, zücâciyeci, kâğıdcı ve yarısından fazlası olarak nalbur dükkânlarıdır (1960 Haziran).

Hakkı Göktürk

BALKAPANI YANGINI — Balkapanı semti İstanbulu kül eden büyük yangınların çoğunda harab olmuştur. Bu semtin kendi içinden de hicrî 13 cemâziyelâhir 1223 (M 1808) Pazartesi gecesi saat alaturka beş bu semtin içinde Kadı Hanından bir yangın çıkmış, yedi saat sürmüş, müverrihin kaydına göre «pek çok yerler yanmış ve nice ocaklar sönmüştür.»

Bibl.: Câbi Said Efendi Vekaayinâmesi

BALLIBABA SOKAĞI — Eyyubun üstünde Gümüşsuyu semtindedir; İdrisköşkü Caddesi ile Bâlibey, Karyağdı sokakları kavuşakları arasında uzanır (Bâlibey sokağı tamamen mezarlık içinden geçer. Karyağdı sokağı bayırdır, meşhur Piyerloti Kahvehânesi bu sokağın bayır üstü bitimindedir). Ballıbaba sokağı İdris köşkü kavuşağından yüründüğüne göre dik bir toprak yoldur; mesken olarak biri kâgir ikisi ahşab birer katlı ve bahçeli üçer; tepe üstü bitiminde de Karyağdı Dergâhının yan duvarı vardır.

Sokağın üst başından Halicin ve limanın kuş bakışı panoraması pek muhteşemdir (Nisan 1952).

Hakkı Göktürk

BALMUMU — Aslında bal arısının, balını muhafaza etmek için yapdığı madde; sanâyide muhtelif işlerde kullanıldığı gibi asırlar boyunca makbül bir tenvir vâsıtası olmuştur.

Elektriksiz ve petrolsüz asırlarda büyük İstanbul, kulübesinden kâşânesine sarayına varınca gece mumla ve yağ kandili ile aydınlatılırdı. (B.: Mum; Kandil).

Mum, âdi, orta ve âlâ üç cins idi; âdisi iç yağından yapılır, orta cinsine bir miktar balmumu katılır, âlâsı da saf balmumundan dökülürdü; saf balmumlarına, yanarken güzel kokması için kâfûrî katılır, bu da mumun en âlâsı olurdu.

Saf balmumundan mumlar kibar ve rical konaklarında yalılarında, saraylarda ve camilerde kullanılmıştır; büyüklü küçüklü şamdanlar, âvizeler için boy boy dökülmüşlerdir; en büyükleri de camilerin mihrab mumları olmuştur. Camilerin, bilhassa selâtin camilerinin mihrab mumlarını akşamları uyandırmak, yatsı namazından sonra dinlendirmek ayrı bir ihtisas işi idi. Meselâ Süleymaniye Camiinin mihrab mumları için yirmişer kanter balmumundan dökülmüş olduğu söylenir, bir mumun ağırlığı 880 okka tutar, fitili de kol kalınlığındadır. Mirî mumhâne dökülmüş olan bu mumların imalî her halde basit olmasa gerektir; fitilini uyandır-

mak için de 10 - 15 ayak merdivenle çıkılır. Bu azamete rağmen, camiin diğer sayısız şamdanları ve büyüklü küçüklü top kandilleri olmasa, bu iki mum ancak mihrabın etrafını aydınlatmaya kifâyet eder.

Tarih kaynaklarımızda her ikisi de «Balmumcu» adını taşır, fakat balmumundan tenvir vasıtası mum yapan ve satan imâlatcılarını ayırd etmek lâzımdır.

Evvelkiler Büyük Kapalı Çarşı tüccarındandı, perâkendeciliğini attar yapardı; mumcuların ise toptancıları Zindan kapusu dışında idi; Evliya Çelebinin kaydına göre Onyedinci asır ortasında 55 dükkân, cümle esnafı da 100 neferdi, camların perâkendecileri de bakkallar müstakil mumculardı

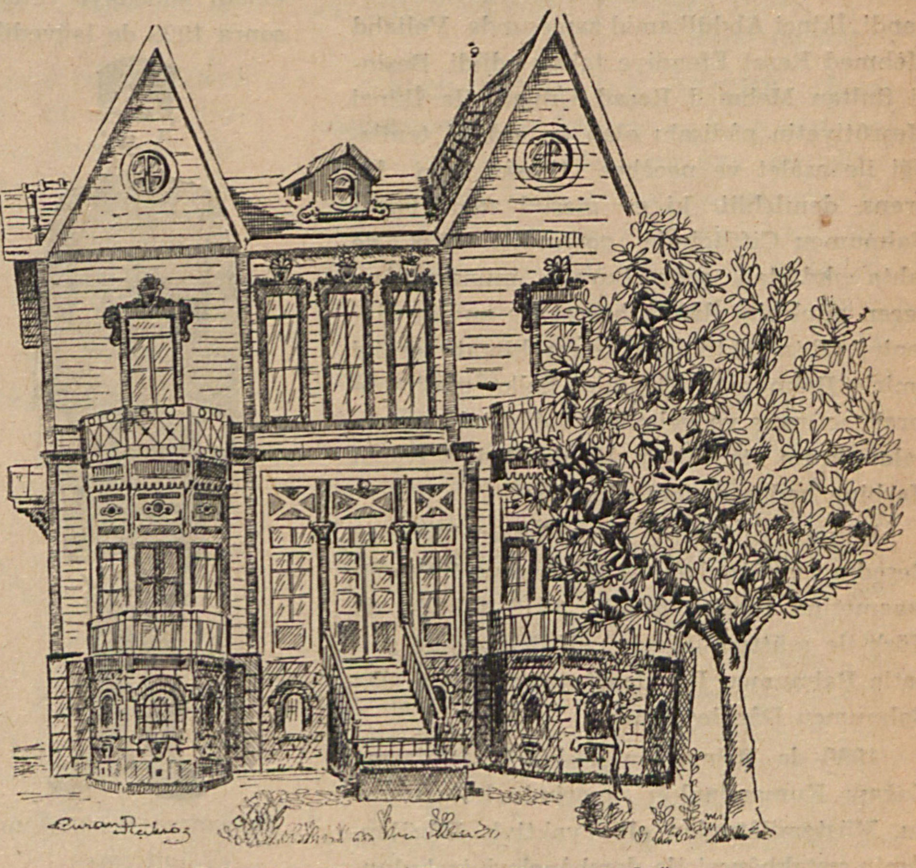
Tenvir vasıtası balmumu imalcileri Mumcubaşı ile Mumhâne Eminine bağlı idiler, dökdükleri balmumlarını teker teker mumhâne eminliğine mühürletdikten sonra satış için esnafa tevzi ederlerdi; mühürsüz balmumları hileli, iç yağı ile mahbut sayılır ve piyasada görüleni toplatılır, imalâtci da, satıcı da cezaya çarpdırılırdı.

Selât'n camileri ile pâdişah, hânedan, vüzerâ ve âyân saraylarında kullanılan on âlâ balmumları «Kârhânei Şem'i aseli sultanı» adını taşıyan ve Odun kapusunun iç yüzünde bulunan büyük bir mirî Mumhânede seçilmiş 100 nefer amele çalışırdı; Mumhane emirinin dâiresi de orada idi.

Bu büyük mîrî mumhâneyi devlet işletmez, hazineye her yıl belli bir gelir temin eden ve tutarını def'aten ve peşinen yatıran bir mültezime verirdi, hicrî 1 Zilkaade 981 (Milâdi 1574) tarihli İzmir Kadısına hitâben yazılmış bir fermandan o târihde Mirî Mumhâne mülteziminin İshak adında bir musevi olduğunu, İstanbulda balmumu sıkıntısı çekildiğini, sebebinin yurd dışına balmumu ihracı olduğunu, yurd dışına balmumu ihracının yasak edildiğini öğreniyoruz; fermanın bugünkü yazı dilimize çevrilmiş sûreti şudur:

«İzmir Kadısına hüküm ki;

«Halen mumhâne mültezimi İshak nam yahudi divanımıza geldi; İstanbulda balmumu bâbında çok sıkıntı çekilirken kadılığınız dâhilinde hâsıl olan, yâhud başka yerlerden İzmir iskelesine getirilen balmumunun İstanbula gönderilmeyib yabancı memleketlere sevkedildiğini, İzmir limanında bulunan bir kâfir gemisinin balmumu ile dolu olarak deryaya açıldığını bildirdi. Küffâra balmumu vermek yasaktır. Orada hâsıl olsun, yahud başka yerlerden iskeleye gelmiş bulunsun, tüccar malı ne kadar balmumu varsa, iskeledeki gemilere yüklenip mal sâhibleri ile yâhud vekilleri ile berâber İstanbula yollayasın. Tüccara gadir olmayub narkı üzerinden Mumhâneye alınacaktır, ve İstanbuldaki balmumu sıkıntısı önlenecektir. İzmir-

Balmumcu Kasrı (Resim: Turan Açıksöz)

den kâffâra veya İstanbuldan gayri bir yere balmumu verildiği öğrenilirse özürünün kabulü ihtimâli yoktur.»

Balmumu, yakın geçmişe, asrımız başlarına kadar okur yazarların da yazı masası veya çekmecesi eşyasındandı; kitab okur iken not alınacak yerlere, yahud yanlış olduğuna kanaat getirilen noktalara, veya ardına devam edilmek üzere mütalaalin kesildiği yere küçücük bir balmumu yapıştırılırdı. Bilhassa Kur'an hatmi tilâvetinde balmumundan durak işâretleri hâlâ kullanılmaktadır diyebiliriz. Kitab arasına bir kâğıd parçası ile veya yaprak kenarı kırarak konulan işaretlere herhalde tercih edilmesi gerekir.

BALMUMCU ÇİFTLİĞİ VE KASRI — Osmanlı Hânedanı mülklerindendi; Beşiktaşın üstünde kendi adını taşıyan semttedir. Zincirlikuyu civarına düşer; meyva bahçeleri, bağları, ve bilhassa en nefis çavuşüzümünü yetiştiren bağı ile meşhurdu. Ne zaman kurulduğunu tesbit edemedik. İkinci Sultan Mahmudun. Zincirlikuyu kasrı ile berâber Balmumcu Çiftliği sık uğradığı yerlerdendi. İkinci Abdülhamid zamanında Veliahd Mehmed Reşat Efendiye tahsis edildi. Beşinci Sultan Mehmed Reşad Unvanı ile İkinci Meşrûtiyetin pâdişahı olan ve ahlâk temizliği ile asâlet ve necâbet timsâli olan bu prens, denilebilir ki en mesud zamanlarını Balmumcu Çiftliğinde geçirmişti. 1908 de tahta çıkdıktan sonra burada münzeviyâne geçen günlerini dâimâ hasret ile andığı söylenir; tahta çıktıkdan sonra bizzat verdiği emirle Balmumcu Çiftliğini halka mesire olarak açtırmış ve gelenlere tabla tabla meyvalar ikram ettirmiştir, bu da Birinci Cihan Harbine kadar devam etmiştir.

Balmucmu Çiftliği kasrı Sultan Mehmed Reşadın vefâtından sonra Seniye Sultanin ikaametine tahsis edilmiş, 1918 yılında da Köşk ile müştemilâtında çiftliğin adına nisbetle Balmumcu Dârüleytâmı açılmıştır (B.: Balmumcu Dârüleytâmı).

1960 da Balmumcu köşkü 3. Jandarma Tuğayı Kumandanlığı emrinde bulunuyordu. Müştemilâtından olup vaktiyle Dârüleytâmın yatakhânesi ile dershânelerinin bulunduğu binada da «Jandarma Er Okulu» vardı.

Zemin katı kâgir, diğer iki katı ahşab, bağçeden ikinci kata bir çift mermer merdivenle çıkılan köşkün dış görünüşü güzeldir, geçen asır sonlarında yapılmış çok şirin yapılardan biri olduğu muhakkaktır. İçi gezilemedi.

Köşkün önündeki park - bağçede büyük ve güzel bir mermer havuz vardır.

Hakkı Göktürk

BALMUMCU DÂRÜLEYTAMI — Birinci Cihan Harbinin son yılında, 1918 de açılmış ve talebe olarak bu kanlı harbde düşmüş şühedânın ilk ve orta okul çağındaki yetimleri alınmıştır. Evlâdı şühedâya gösterilen şefkat, temin edilen refah, tahsil ciddiyeti ve çatısının altında sağlanan samimiyet havası ile Balmumcu Dârüleytâmı maarif târihimizde temiz bir hâtıra bırakmış, buradan çıkan çocukların hepsi hayat yolunda muvaffak olmuş, büyük kısmı da yüksek tahsilini yaparak memleketimizin mümtaz vatandaşları arasına girmişlerdir.

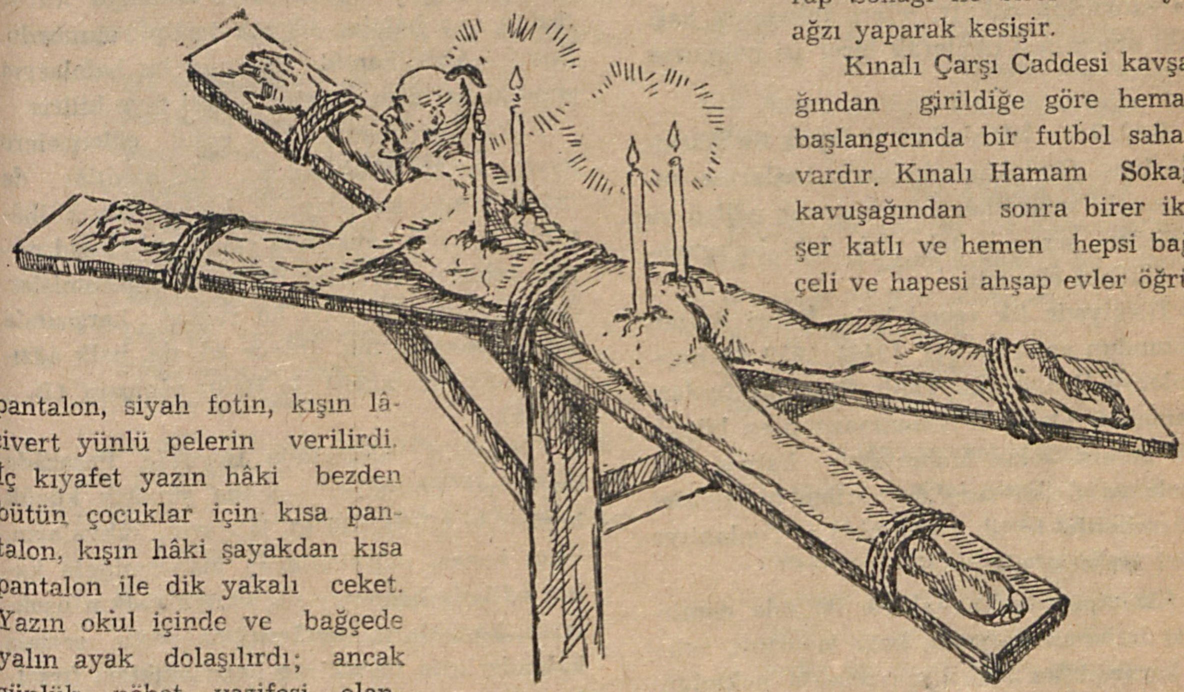
Balmumcu Dârüleytâmı ancak on sene çok verimli hizmetden ve ağuşuna aldığı evlâdı şühedâyı yetiştirip hayata attıktan sonra 1928 de lağvedilmiştir.

Balmumcu Darüleytâmı üniforması (Resim: Hüsnü)

Talebelerin yatakhâneleri ve dershâneler Balmumcu çifliği köşkü müştemilâtın kâğir bir binâda idi; gaayet harab bir halde tesellüm edilen bu bina, ameleliğini çocuklar yapmak üzere tâmir ve tevsi edilmişdi.

Talebe üniforması başda, o zamanın bahriye neferlerinin serpuşuna benzeyen lâcivert bir serpuş (sünnet çocukları takkesine benzer); dik ve çift yakalı lâcivert şayaktan ceket; ayni kumaşdan 15 yaşından küçük olanlar için kısa ve büyükler için uzun

Balmumları ile teşhir
(Resim: S. B.)

pantalon, siyah fotin, kışın lâcivert yünlü pelerin verilirdi. İç kıyafet yazın hâki bezden bütün çocuklar için kısa pantalon, kışın hâki şayakdan kısa pantalon ile dik yakalı ceket. Yazın okul içinde ve bağçede yalın ayak dolaşılırdı; ancak günlük nöbet vazifesi olanlar fotin ile diz kapağı altına kadar çıkan siyah tire çorap giyerlerdi.

Galatasaray Sultaniyesinden sonra talebelerine voleybol oynatılmış ilk mektep Balmumcu Dârüleytâmıdır. Altı dershâneli bir okul idi.

1934 de Balmumcuda ayni binâda «Dumlupınar Şehir Yatı Okulu» adı ile bir Darüleytâm daha açıldı, fakat Balmumcu darüleytamının yerini tutamadı ve ancak dört yıl yaşayabildi, 1938 de lağvedildi.

Bir ara İstanbul Erkek Muallim Mektebi de ayni binâda bir kaç yıl bulundu. Muallim Mektebinden sonra bu okul binası Jandarma Kumandanlığına devredildi, halen Jandarma Er Okulu bulunmaktadır (1960).

Hakkı Göktürk

BALMUMCU SOKAĞI — Kınalı Adanın sokaklarındandır. 1934 Belediye Şehir Rehberinin 34 numaralı paftasına göre, adanın güney tarafında, Kınalı Çarşı Caddesi ile Çandarlı Sokağı arasında uzanır. Adı geçen rehberin haritasına bakarak yazıyoruz; Balmumcu Sokağına Kınalı Çarşı Caddesi kavuşağından Keyf Sokağı (ada gezilir iken mezkûr paftadaki bu sokak arâzi üzerinde bulunamadı), Kınalı Bağı Sokağı (yerinde bu sokağın adı Kınalı Hamam Sokağı'dır), Narçiçeği Sokağı,Köşlü (Köşklü olacak) ve Serap Sokağı ile birer dört yol ağzı yaparak kesişir.

Kınalı Çarşı Caddesi kavşağından girildiğe göre heman başlangıcında bir futbol sahası vardır. Kınalı Hamam Sokağı kavuşağından sonra birer ikişer katlı ve hemen hepsi bağçeli ve hapesi ahşap evler öğrülür. Sokağın manzarası pitoreskdir. Nakil vasıtaları pek az geçdiği için sokakda çemenler, otlar yeşermiştir (Temmuz 1960).

Hakkı Göktürk

BALMUMLARI İLE TEŞHİR (İdam mahkûmlarını) — İşkence ile idam şekillerinin en korkunçlarından biridir; onyedinci asır sonlarına kadar tatbik edilmiş olan bu müdhiş cezâyi İstanbul halkı da bir kaç defa seyretmiştir; şekaaveti canavarlığa kadar götürmüş, olup da diri ele geçirilenlere verilirdi. Şakî anadoğması, çırıl çıplak soyulur, bir çarmıh üstüne yüzü koyun yatırılır, el ve ayak bilekleri ile belinden çarmıha sımsıkı bağlanır, kaba but etleri ile omuz başları cellâd bıçağı ile oyulur, bu yara oyuklara bilek kalınlığında balmumları dikilir ve fitilleri yakılır; çarmıh üstündeki mahkûm ile bir deve üstüne yerleştirilir, davul zurna ile şehrin caddelerine cellâdlar tarafından dolaştırılarak halka teşhir edilirdi. Mahkûmun can vermesine ramak kalınca çarmıhtan indirilir ve bir ağacın dalına asılarak idam olunurdu (B.: Abaza Paşanın Casusları Vak'ası).

Bu korkunç işkencenin ikinci ve daha fecî şekli vardı, yine ana doğması soyulan şakî, çarmıha bağlanacak yerde en sert ağaç-

dan yaılmış ve ucu sivriltilmiş yağlı bir kazığa oturtulup çakılır, elleri arkasında bağlı, iki omuz başı oyularak birer iri balmumu dikilirdi.

BALO — İstanbulda, dolayısı ile Türkiyede balo, Ondokuzuncu asrın başlarına kadar ecnebî sefârethâanelerde tertib edilen ve dâvetlileri arasında tek türk dahi bulunmayan eğlence olmuştur.

Türkiyede ilk resmî balo, İkinci Sultan Mahmudun emri ile (H. 1248) 1832 de Kaptanıderya Çengeloğlu Tahir Paşa tarafından, o zamanlar Osmanlı donanmasının en büyük harb gemisi olan Mahmudiye kalyonunda vükelâ ve elçiler şerefine verilen bir ziyafet münasebetile tertib edilmişti. Toplantıya İkinci Mahmud da geldi.

Kasımpaşada Divanhane önünde demirlemiş bulunan kalyona, balo levazımı, ortalık karardıktan sonra mavnalarla naklolunmuştu; sebebi de mütaassıb halkın cansıkıcı dedikodusuna mani olmaktı. Buna rağmen, sabahlara kadar kandilerle donanmış koca gemi ve içinden akseden alafranga mızıka sesleri, bizzat padişahın gemiye gelmiş bulunması ve birçok ecnebilerin madamalarile beraber sefaret kayıklarile gemiye gitmeleri, Kasımpaşa ve civarı halkının sahilde merak ile sabahlamasına kâfi gelmişti.

O gece ecnebi dâvetliler arasında nazarı dikkati bilhassa celbeden, İstanbulda Rusya Çarının fevkalâde murahhası olarak bulunan Prens Orlof olmuştu.

İkinci Abdülhamid zamanında pâdişahın ve hükûmetin, Avrupa hükümdar hânedanlarına mensub zevât ile kor diplomatiğin şerefine tertib ettikleri balolar Türk basınına aksettirilmez, halkın bu resmî balolardan haberi bile olmazdı.

Şurasını da kaydetmek gerekir ki halk arasında ve evvelâ erkekler arasında Avrupalı (Frenk) muâşere âdâbına özenen, kendi aralarında Garblı geçinip de en hafifinden «Şık Bey», ve bir az sertcesi «Züppe» diye dile geçen gençlerin dans öğrenmeleri - başda vals gelmek üzere mazurka, kadril, kamkan, polka - yine İkinci Abdülhamid devrinde olmuştur. Beyoğlunun birinci sınıf içkili gazinolarında duhuliye ile girilir ve gidenlere yemek ve içki masrafı hayli bahâlıya oturur sözüm ona balolar sık sık tertip olunurdu. İkinci Abdülhamid devrinin bu balolarına şimdiki barların cabaloz ninesi diye biliriz.

Çok geçmemiş bu çeşid eğlencelere avam, esnaf tabakasından delikanlılar da meyil etmiş, kabadayılar, külhâniler, külhânîlik, uçarılık havasında yeni yeni kanad çırpan şehbaz civanlar da dam öğrenmişler, Beyoğlunun baloları bu rağbet karşısında Galata sokaklarına inince adı da, halk ağzının nefîs bir tahrifi ile Baloz olmuştu (B. : Baloz).

Beyoğlu balolarında Beyzâde, Paşazâde onyedişer onsekizer yaşında şımarık küçük beyler de görülürdü ki, lalaların, kâhyaların, lisan hocası mürebbilerin, mahremiyete kabul edilmiş her emir ve arzûya yatkın uşakların, konakların selâmlığına postu sermiş kalenderlerin teşviki ve hazırladıkları fırsatlar sâyesinde balolara giden bu nevhat ve hattâ tüysüz kibar çocukları yarı batakhâne ya meyhâne Avrupa ve Amerika Tiyatrolarının sahnelerinde Peruzların, Amalyaların, Virjinilerin ağzına düşmüşlerdi. Karcigar makaamında bestelenmiş bir «Şık Kantosu» bu küçükbeyleri tasvir eder ki yollarını gözleyenler, bu kanto ile benzerlerini tertip edip okuyan o sahne yosmaları değil, kantoları dinleyen zeberdest tersâneliler, bıçkın gürûhu arabacı, tulumbacı, kayıkcı, mavunacı bekar uşakları idi.

ŞIK KANTOSU

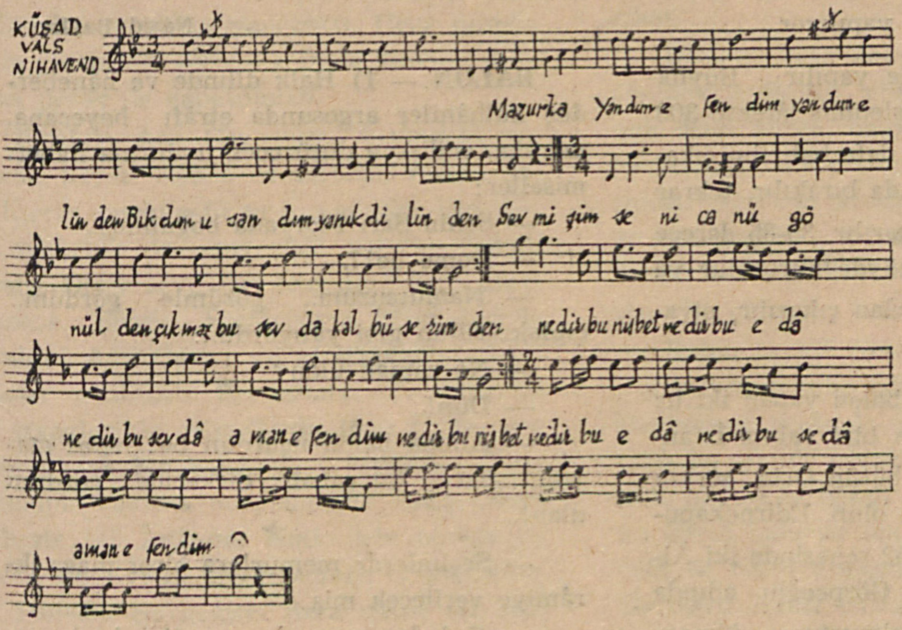
Bir yar sevdim kendisi küçücük
Kaşı gözü karacık
Ah cık cık cık
Yanakları aldır
Lebleri baldır
Ağzı yüzü toparlacık
Ah cık cık cık
Biraz çapkıncacık çapkıncacık
Cık cık cık maskaracık
Ah cık cık cık
Benim yârim bir dânedir kendisi pek şık
Balolara götürdüm
Göksulara getirdim
Yârim gibi görmedim
Kıravatı aldır, gözlüğü de mâvi
Ne kadar şık, ne kadar şık
Kendisi şık şık

Şu kanto da Beyoğlu balolarının havasını günümüze nakleden güzel bir vesikadır:

Bu halden şikâyetim yok
Balolarda dans eden çok
Bana zevzek diyorlarmış
Kalbime saplanır ok
Balolarda raksederim
Meclisimizi şâd ederim
Velospidile çok gezerim
Piyasada var şöhretim
Polka sotiz oynayarak
Kederi def ederim

Şu mâhur kanto ise sahnede âdetâ bir dans dersi gibidir ki tuhaf olduğu kadar şirin, bir devr'n ibtilâsını göstermek bakımından da mânâlıdır:

Haydi başlayalım biz meşkimize
Başlayalım başlayalım meşkimize
Bir iki sağa geri kit
Ben sola geriye
Şimdi döndük ikimizde yüz yüze
Sen Matmazel şantöz beni dinle
Tenbel tenbel oturup dersten vazgeçme
İşte ben hazırım arş bakalım
İkimiz de meşke devam edelim
Meşkimiz valsdir, bir de notamız vardır
Haydi Matmazel şantöz başlayalım
Mi sol mi sol mi sol mi sol
Mi sol mi sol re fafa
Sol la si la sol re mi re do

Şamran'ın nihâvend mazurkası (Nuhbei Elhan'dan)

Zamanımızın Türkçe tangoları gibi o zamanlar da Türkçe valsler yapılmışdı, şu fark ile ki, o zamanın güfteleri alaturka musikinin dansa yatkın makamlarından bestelenmişlerdi:

HİCAZKÂR VALS

Kalbi virânımı yanıyor yok bana rahmeyleyecek
Yâd iderek ol güzeli subhadek âh eyliyecek
Yok mudur bu hâle mürüvvet
Nim nigâhın ile sâd et
Rüzü şeb âh eyledikçe
Nazlı canan iftihar et

NİHÂVEND MAZURKA

Yandım efendim yandım elinden
Bıkdım usandım yanık dilinden
Sevmişim seni cânü gönülden
Çıkmaz bu sevdâ kalbü serimden
Nedir bu nisbet nedir bu edâ
Nedir bu sevdâ aman efendim

Beyoğlu baloları, bilhassa yılbaşı geceleri pek cıvcıvlı olurdu. Bu balolar haftalarca evvelinden afişlerle ilân edilirdi. Aşağıdaki satırlar. Ahmet İhsan Tokgözün Serveti Fünûna yazdığı hafta sohbetlerinden alınmıştır: «Efrenci şubatın hulûlü ile cumartesinden beri frenklere ve şubatı rüminin duhûlü ile yarını tâkib cumartesinden sonra Beyoğlu halkına karnaval, balo mevsimleri henüz gelmiştir. Duvarlara yapıştırılan büyük varakai ilâniyeler birinci balonun Konkordiya Tiyatrosunda geçen Cumartesi verildiği ilân eylediği gibi birinci Tatavla Balosunun da yarından sonraki cuma[illegible] kü-şad edileceğini haber veriyor.»

Balo, İstanbulda garbdaki asil hüviyetine Cumhuriyet devrinde kavuşdu. Çok nezih bir hava içinde en parlakları da Gazeteciler Cemiyetinin tertib ettiği balolar ile Güzel Sanatlar Akademisinin kostümlü baloları oldu

(B.: Gazeteciler Cemiyeti Baloları; Güzel Sanatlar Akademisi Kostümlü Baloları).

BALON — Sokaklarda satılan rengârenk balonlar İstanbulda ilk defa 1908 Meşrûtiyetinden sonra görülmüştür, ve evvelâ yalnız çocuklar için alınmıştır. Zamanımızda büyüklerin çeşitli eğlence yerlerinde de eğlence vâsıtası olmuştur. Boy boy ve renk renk, ekseriyetle küre şeklinde, bâzıları top atan kavunu biçiminde bir ana ipe bağlanır ve ekseriyâ külhânı takımından satıcı elinde havalanmış bir hevenk hâlinde dolaştırılır; hidrojen gazı ile doldurulmuş olan bu balonlar elden kaçırıldığı zaman süratle ve alabildiğine yükselirler ve gözün görüp seçemeyeceği bir yükseklikde patlar, yok olurlar. Son zamanlarda nefes ile şişirilenleri de yapılmıştır, bunlar el ile vurulduğu zaman yerde seke sıçraya dolaşırlar, uçmazlar.

Hava ile şişirilsin, hidrojenle doldurulsun, her iki cinsi de yapılış bakımından aynıdır, «latex = lâteks» den yapılmaktadırlar. Lâteks ham kauçuktur. içinde % 33 kauçuk, % 5-7 yabancı maddeler, % 60 da su vardır. Hususî bir muamele görüp işlenecek hâle getirilir, sonra fıçılar içinde fabrikalara gönderilir. 1935-1940 arasına kadar balonlar Avrupadan mâmul olarak gelirdi; hidrojen ile doldurulması burada yapılırdı; şimdi yalnız lâteks idhal ediliyor, balonun imâli de İstanbuldaki bir kaç fabrikada yapılıyor.

Lâteksden balon şöyle yapılır: Büyük kazanlar içinde bulunan işlenmiş lâtekse 300 kadar balon kalıbı bir iki defa batırılıp çıkarılır; bir az hava temâsında bırakılır, tekrar bir defa daha batırılıp çıkarılır. 30-35 derece sıcaklıkda bulunan bir etüvde kurutulur ve kuruyan balonlar kalıplardan çıkarılır, piyasaya gönderilir.

İstanbulda lâteksden balon yapan iki üç fabrika vardır; bunlardan biri yalnız İstanbul ve Türkiyenin değil, bütün Orta şarkın en büyük lâteks fabrikası olup. Edirnekapusu dışında Topcularda 1952 senesinde iki Alman ile birlikde Mahmud Görpeoğlu adında bir Türk tarafından kurulmuştur; Almanlardan biri vefat etmiş, biri memleketine dönmüş, müessese müstakilen M. Görpeoğluna kalmıştır. Fabrika «Lâteks - Lastik Fabrikası» adını taşımakda olup balon imâli teferruatı içindedir, çocuk kilotları, önlük mutfak ve ameliyat eldivenleri, çorap lastiği, prezervatif vesâire îmal etmektedir. Bu fabrika balonu, ikinci ele sönük olarak teslim eder, şişirme işini faaliyeti arasına sokmamıştır.

Ayni tipde fakat daha küçük ikinci fabrika Levendde Levi adında bir müsevi tarafından kurulmuştur; O da lâteksden çeşitli mâmulleri arasında balon yapan ve piyasaya sönük olarak verir.

Lâteksden yalnız balon mevzuunda meşgul olan, balonu imâlden sonra hidrojenle doldurup piyasaya şişik olarak veren bir atölye vardır; Beyoğlunda Tarlabaşında Çukur sokağında 22 numarada kâim bir evin bodrum katında Hayati Tekiner'e aid küçük bir atölyedir. Lateksden balonu büyük fabrikalardan mâmul olarak olup sadece hidrojenle doldurarak piyasaya veren bir atölye de yine Tarlabaşında Fındık sokağında 8/2 numaralı evin bodrum katındadır, burası da Safa Anarefe adında bir iş adamınındır.

Her iki atölye hidrojen gazını çinko üzerine tuz ruhu dökmekle elde etmektedir. Çok dikkat isteyen tehlikeli işdir, infilâk edebilir. Hattâ İstanbulda hidrojenle balon doldurur iken vuku bulmuş infilâkda telef olmuş baloncular vardır.

Nâşid Baylan

BALON — 1) Halk dilinde ve hâneberdüş külhâniler argosunda etrâfı heyecana, merâka, endişeye düşürecek uydurma haber; misaller:

— Senin Sarı Floryada boğulmuş..

— Deme be!?.

— Namussuzum.. gözümle gördüm.. çıplak.. sülün gibi yatıyordu...

— Ne zaman ulan?

— Dün!..

— Amma balon uçurdun be.. nefes alayım... Sarıyı bu sabah Sirkecide gördüm ulan!...

★

— Seçimlerde memurlara birer maaş ikrâmiye verilecek miş..

— O balonun modası geçti, başkasını uçur..

★

— Şıkırdımların hepsini toplayup Anadoluya süreceklermiş..

— Kimden duydun?

— İmanım Hasan söyledi

— İnanma, her lafı balondur.

2) Haneberduş külhâniler argosunda, mâtufu tâze gençler olmak üzere müstehcen elfazdan; hemen dâimâ, ayni mânâyı ifa etmek üzere «patlatmak» ve «şişirmek», iki zıd masdarla berâber kullanılır.

BALON, İSTANBULDA BALON İLE İLK UÇUŞ — İstanbulda balon ile ilk uçan adam 1844 yılında Comaschi adında bir İtalyan oldu.

İstanbullular tarafından fevkalâde alâka ile tâkib edilmek üzere üç uçuş yapdı, birincisinde Haydaraşa çayırından havalanarak Yalovanın bir köyüne indi, ikincisinde Taksimden havalanarak Ayastefanosa (Yeşilköye) indi, üçüncüsünde ise yine Haydarpaşa Çayırından kalkdı ve kayboldu, akibeti meçhûl kalmış ilk havacılar arasına karışdı. Baloncunun şehrimizde geçen ve sonra dünya matbuatına intikal eden mâceraları, cidden meraklı ve heyecanlıdır.

İstanbul'da yapılan bu balon tecrübesi, o zaman bütün halkın ve ulemanın sonsuz bir alâkası ile takip edilmişti.

Comaschi, ilk uçuşunu Üsküdar'da Ayrılık çeşmesinde ve Haydarpaşa'daki Kasır önündeki çayırlıkta yapacaktı. Uçuş hazırlığının yapılacağı yerin etrafında direkler dikilerek perde ile kapatılmıştı.

İbrahim Ağa Çayırının üstündeki yamaçda, heyeti vükelâ ve müşiran ve sair davetlilerle ecnebi sefir ve konsoloslar için yerler ayrılarak ayrı ayrı süslü çadırlar kurulmuştu. Diğer seyirciler için de, Küçük Haydarpaşa, Büyük Haydarpaşa Mesireleriyle İbrahim Ağa Çayırı ve etrafındaki sırt ve tepeler ayrılmıştı. Seyircilerin bir kısmı at ve arabalariyle gelmişlerdi, İğne atılsa yere düşmeyecek bir kalabalık olmuştu. Kasır önündeki çayırda mızıkalarıyla hassa askeri safbeste idi. İntizamı temin için piyâde ve süvari devriyeler mütemadiyen dolaşıyorlardı. Pâdişâh Beylerbeyi Sarayından bir faytonla Haydarpaşa Kasrına gelmişdi.

Baloncu evelâ bir küçük balon uçurdu. Her şey hazır olmuşdu, balonun etrafındaki perdeler kaldırıldı, balon yükseldi ve iplerinden tutularak kasrın önüne getirildi, balon, armud şeklinde ve dilimleri kırmızı ve şeker renginde idi. Baloncu burada, havadan kasra bir istidâ ile üzerinde pâdişaha hitaben yazılmış bir târih kasidesi bulunan matbû kâğıdlar attı. İstidâda, İstanbulda bir tecrübe daha yapmasına müsaade edilmesini rica ediyordu, kâğıdlara basılmış kasîdenin metni ise şu idi:

Pâdişâhı mülki islâm hazreti Abdülmecid
Dâim olsun zâti pâki şânı rûzefzûn ile
Dergehi vâlâsının Dârâ gibi her bendesi
Harb ü imâr bahseder İskender Efridûn ile
Re'yü tedbirde müsellemdir en ednâ bir kulu
İmtihânı akl eder Risto ve Eflâtûn ile
Âfitâb âsâ cihanda haşredek bâki ola
Haymeyi zerrin tıbâb ü şevketi gerdûn ile
Sâyesinde on iki burcu görüb İzzet didim
«Han Mecidin şânı çıksun göklere bâlun ile»
1260 Hicri

Târih tâmiyeli ve mücevherdir; şâir on iki burcu gördüğünü söylüyor, burçlar yıldız gümeler, yıldızlar da elmas, mücevher gibi olduğundan târih mısraının yalnız noktalı harfleri hesab edilecektir ki 1248 rakamını verir: buna yine şâirin işareti üzerine 12 ilâve edilir ise Comasch'nin İstanbulda balon ile uçduğu hicri 1260 (= M. 1844) yılı çıkar.

Baloncu kasır önünde balonunu döndüre döndüre padişâha gösterdi ve kalktığı yere indi. Saat altıda, balonun ipleri bırakılarak havada yükselmeğe başladı. Seyirciler üzerinden geçerken, içinde çiçekler ve elvan kâğıdlara basılmış yukarıda metni yazılı kasîdeler bulunan kâğıd şemsiyeler atarak gözren gâib oldu.

Balon evvelâ şimal istikametinde gitmiş iken sonra cenuba döndü. Ve Büyükada ile Heybeliada arasında deniz sathına doğru alçaldı, bu şekilde İstanbul istikametini tutmuştu ki bir ayı balığının peşine takılmış olduğunu gören baloncu tekrar yükseldi, fakat bu defa da rüzgâra kapıldı, rüzgârlar balonu Marmara Adası istikametine, sonra da Yalova cihetine, attı. Pazarköy üzerine gelince yere inmek istedi, imkân bulamayınca o ci-

vardaki Demirci Deresine indi. Havada dört saat kalmışdı. Burada balonunu bir ağaca bağlamış, köye giderek, hareketinden evvel kendisine verilmiş olan yol fermanını göstermiş, o gece köyde izâz ve ikram ile misafir edilmiş, ertesi gün de köyden kırk kişi ile gidip balonunu toplamış ve Yalovaya gelerek bir kayıkla 11 Temmuz 1844 Perşembe İstanbula dönmüştür.

Comaschi ikinci uçuşunu Beyoğlunda Küçük Taksimdeki hastahânenin bağçesinden yapdı. Buradan uçacağını birkaç defa ilân etmiş, havaların müsaadesizliği yüzünden ancak ramazan bayramının üçüncü günü uçabilmişdi. Saat 11 de havalanmış, İstanbul üzerinde biraz dolaşdıktan sonra Yeşilköy civarında Safra Köyüne inmişdi. Burada balonunu bağlayacak ağaç bulamamış, barutcubaşının konağına giderek yardım istemiş, rüzgârla sürüklenen balon barutcubaşının adamları tarafından tutularak içi boşaltılmış ve baloncuya teslim edilmişdi.

Comaschi'nin üçüncü uçuşu son ve ebedî uçuşu oldu. Zavallı Comaschi Âdile Sultanın yedi gün yedi gece süren düğününü daha çok neşelendirmek için uçmuştu. Sert bir poyraz esiyordu, balon İstanbul üzerinde bir saat kadar görünmüş, sonra gözden kaybolmuşdu. Bu hazin vaka üzerine o zamanın gazetelerinden Ceridei Havâdis şunları yazıyor:

«Şûri Hümâyunda Komaşki adlı baloncu Haydarpaşa sahrasından yükselmiş, ineceği yerlerde kendisine yardım edilmesi için tatarlar çıkarılması hususunda fermânı âli yazılmış ise de şimdiye kadar bir havâdis alınamamış, bâzı kimseler Komaşkinin telef olduğu kanaatine varmışlardır, çünkü o gün rüzgâr şiddetli olduğundan balon topaç gibi dönüp âletlerinden bâzılarının düşmesi mümkün görülmektedir.

«Gerçi balonun ziyâde yükselip inmesi için balonun yukarısındaki selâmet kapusunu iple çekip açdıktan sonra fazla gaz çıkararak yere yaklaşmak mümkündür, fakat kapu açılmadığı takdirde baloncu şaşkınlığından ne yapacağını bilemez. Baloncu bu defa haddinden ziyâde yükselmişdi. Bazı kimselerin kanaatine göre aklı başında olsa idi inerdi, lâkin aşağılarda rüzgâr şiddetli olduğundan aklı başında da olsa inemezdi. Şu kadar var ki, o gün bir kaç kimse ile beraber iyi dürbünlerle gazı çıktığını gördüğümüzden inşallah selâmet ile yere iner.»

Yedi gün sonra yine Ceridei Havadis gazetesi şu satırları yazıyordu:

«Zavallı Komaşki'den bu ana kadar bir haber gelmediğinden telef olduğu anlaşılıyor. O gün, yanında bulunanların söylediklerine göre baloncu yemeği az yiyerek içkiyi çok içtiğinden öyle mest olmuş ki, balonculuk san'atını bilenlerden biri beraber gitmesini istediği vakit, balonun yerde bağlı olduğunu fark edemeyen Komaşki:

— Bak, beni bile kaldıramıyor!.

cevabını vermiş, balon yere ineceği zaman azar azar yere dökülecek torbalar içindeki kumlardan da ekserisini gene balonun yere bağlı olduğunun farkına varmadan almamış, bağları çözüldükten sonra balon, deli olmuş kuş gibi havaya uçmuştu. Onun için Komaşki, ya havada dönmüş, ya denize veyahut üç beş gün yukarıda kaldı ise Afrika'nın ötesine veya Hind veya dünyanın bir tarafına düşmüştür.»

Bu hâdiseden yirmi sene sonra, Amerikalı bir baloncunun yine İstanbul'da balonla uçuş tecrübeleri yapması üzerine Hakayik-ul Vakayı adlı gazete şunları yazmıştı:

«Bundan yirmi sene evvel Komaşki namındaki bir baloncu İstanbul'a getirilerek Üsküdar'dan uçmuş ve herkes kemali taacüble seyretmiş. Balon uçarken Komaski şapkasiyle seyircileri selâmlamış ve balondan aşağı bir takım kâğıtlar da atmış idi. O zaman balon içindeki adamın canlı olmayıp balmumundan olduğu tahmin edilmiş idi. Komaski uçtuktan sonra ne tarafa gittiği ve nereye düştüğü haber alınamamış. Kimi denize düştüğüne kimi karaya indiğine ve kimi güya kürrei nâre çıkıp yandığına mâna vermiş ve:

Söyledi mürg-u kaza cevri havada tarih
Küre-i nare çıkup yandı Komaski bu sefer

Tarihini inşad ve karaya indiğini haber verenler bir takım hikâyeler uydurmuşlardır. Merkum buradan havalanıp sinek kadar kalıncaya kadar görülüp sonradan büsbütün kaybolmuş ve Anadolu tarafında bir tarlanın

üzerine indiğini bir çiftçi uzakdan görüp aşağıya yaklaştıkça yanında bulunan iki çiftçiye de haber verip bunlar bir araya gelerek gözlerini havaya dikdiklerini ve kimi büyük kartal kuşu ve kimi çekirge kümesi zan etmişler ve bu esnada balon yere inince zan ettikleri gibi kuş ve çekirge kümesi olmayup ancak bulundukları yere gelirse tepelemeğe karar verip ellerine birer sopa alarak yere inmesini beklerken balon yere inmiş ve içinden bir adam çıktığını görünce ellerindeki sopayı bir tarafa atıp kaçmışlar ve köye gelip gökten yere bir adam indiğini haber verdikleri o zaman rivayet olunmuştu.»

Said Toydemir

(Tarih Dünyası Mecmuası)

BALON VAK'ASI — İkinci Abdülhamid devrinde olmuş tuhaf bir vak'adır ki Ahmet Râsim merhum şöyle naklediyor:

«Pek iyi hâtırımdadır ki Kadıköyünde zevzeğin biri evinde kırmızı kâğıddan bir balon yapmış, içine saman tütsüyü doldurup salıvermiş. Bunu gören diğerine göstermiş derken hafiyelerden birinin gözüne ilişmiş, herif paçaları sıvamış, Ali Şâmil Paşaya koşmuş, merhum kılıcını, rovdverini takmış, adamlarını toplamış, derken hâdise Üsküdar Mutassarrıflığına, oradan Beşiktaş'a, oradan da Yıldıza aksetmiş. Bre meded!

«Denizden istimbotlu su, karadan arabalı, faytonlu, atlı, veya bir sürü memur koşuşmağa başlamış. Vapurdan çıkar çıkmaz baktım ki Kadıköy allak bullak. Hâneler alan talan. Fehim, Refik, sakallı mehmed Paşalar, Hamdi Beyler, Polis Müdürü, Heyeti tahkiye Reisi, komiserler, polisler, siviller kol kol geziyorlar. Bildiğim birine sordum:

— Ne var?

— Ben de pek iyi bilemiyorum ama bir şey uçmuş diyorlar..

Diğerine sordum:

— Yıldızdaki bombanın aynı varmış, onu arıyorlar..

Bir üçüncü:

— İki ermeni bir balona binmişler, nereye gittikleri belli değil..

Dördündüsü eliyle köşedeki perükâr (berber) dükkânını göstererek:

— Bunun kadar varmış, kırmızı imiş..

Beşincisi:

— Denize düşmüş de yine sönmemiş.. kim bilir ne kadar ateşli imiş!..

Nihayet paşalara mensub biri:

— Ben de gördüm, nefret şey idi!. fakat nereye gitti bulunamıyor, belki yirmi ev basıldı..

Dediler. Tam bu esnâda idi ki mâdenî, acı bir tarrâke işidildi. Ben bile kaçtım, heyecan o derecede salgın bir hâle gelmişti. Meğer dükkâncının biri bu gürûhi enbûhun cevelânından pirelenmiş, dükkânı vaktiyle kapayıp sıvışayım fikri ile demir kepengi alaşağı etmiş imiş. Fakat zavallı adamcağız, biraz evvel fâre deliği bin paraya kaçacak yer arayan hafiyelerden, onlarca ıstılahatdan olduğu üzere bir kaç araba dayak yidi idi».

Bibl.: Ahmet Rasim, Gülüp ağladıklarım.

BALO SOKAĞI — Beyoğlu İlçesinin merkez nâhiyesinin Hüseyinağa Mahallesi sokaklarından; İstiklâl Caddesi ile Dolap dere caddesi arasındadır. İstiklâl Caddesi kavuşağından gelindiğine göre sağ kolda Büyük bayram, Abanoz, Küçükyazıcı, sol kolda da Solakzâde, Nevîzâde, Topçekenler sokakları ile kavuşakları vardır. Solakzâde sokağı kavuşağına kadar iki otomobil rahat geçebilir genişlikte iken bu noktada azıcık daralır, arabalar âdetâ birbirine sürtünerek geçer; yolun sağ tarafı taksi parkıdır. Büyükbayram Sokağı kavuşağına kadar asfalt dökülmüştür, yer yer bozuktur; geri kalan kısmı paket taşıdır.

Balo Sokağının iki kenarı 3-6 şar katlı kâgir - beton apartımanlardır, hepsi bakımlı, hâli vakti yerinde aile meskenleridir; doktor muayenehâneleri, terzi atölyeleri, ticârî şirketler vardır; apartıman altı dükkânlarda gazete bâyii, tütüncü, bakkal lokanta, kunduracı, elektrik tâmircisi, kahvehâne, pastacı, sayacı, radyocu, tuhafiyeci, berber, terziler ile Şevkiye Pavyonu, Nato Foto, Türkiye Çiçek yetiştiriciler satış kooperatifi yerleşmişlerdir. Mükemmel çarşı boyu, canlı, hareketli bir sokaktır (Mart. 1960)

Hakkı Göktürk

BALOZ, BALOZLAR — İstanbulun ilk barlarıdır, ve müdavimleri ayak takımının haşarat ve erâzil gürûhu olmuş; kötü arka-

daşların, refâhate meyyal bendegânın yanında buralara dadanan kibar evladları, bilhassa genç ve toy mirasyediler de olmuş ve ekseriya başlarına türlü felâketler gelmişler. Balozların hemen hepsi Karaköyle Tophane arasında idi.

Baloz adı, «Balo»nun İtalyancası oyun yeri, oyun için topluluk manasına «Ballo» kelimesinden bozmadır. Sermed Muhtar Alus İstanbul Ansiklopedisine verdiği notda şunları yazıyor: «Karaköyden Tophaneye doğru giderken, tramvay caddesinde, sağlı sollu, pek çok idiler. O güzergâh ve havalisi, asırlardanberi İstanbul Limanına gelmiş veya uğramış yabancı gemilerin kaptanları, tayfaları gibi haşarat gürûhunun yatağı; başdan aşağı meyhâneler, bu meyhânelerin içi de sarhoş adamlarla, süflî fâhişeler ve zevk âleti süfli oğlarlarla dolu.

«Galata balozları Sultan Aziz zamanında açılmış, süratle çoğalmış. İkinci Abdülhamit devrinde de mevcud idiler, Meşrutiyet yıllarına, hattâ zamanına kalırsa, birinci Cihan Harbi senelerinde de bunlardan bir kaçı kalmıştı.

«Balozları işletenlerin çoğu, fuhuş batağından yetişmiş, gençliği ve güzelliği elden gitdikden sonra, eski yavuklularının himâyesinde bu işe atılmış kart fâhişelerdi; ki en namlılarından biri «Zorba» lakabı ile meşhur karı idi. Benim gördüğüm meşhur balozlar: Zorbanın Balozu, Alafranga Baloz, Yüksek Baloz, Şerbethâne Balozu, Rus çalgısı Madam Bela'nın Batakhanesidir». (Bütün bu isimlere bakınız).

Bu ansiklopediye «Alafranga Baloz» maddesi yazmış olan bu değerli muharrir Baloz notlarına da mezkûr Baloz hakkında şu satırları eklemiştir:

«Meselâ bunlardan Alafranga Balozun yerinde şimdi bir fotinbağı fabrikası vardır (1946). Bu Baloza 25-30 ayak merdivenle çıkılır. Etrafta masalar. Orta boş, dans yeri. Sağda küçük bir tiyatro şanosu; önünde yedi sekiz kişilik orkestra.

«Müşterilerin hepsi şapkalı. Kefalonyalılar, Çakanozlar, Maltızlar; ecnebî gemiciler, ateşçiler; Moskof, Fransız, Hırvat, Yunan milletinden ayak takımı. «Alafranga balozun yosmaları ötekilerden biraz daha yüksek: daha seçme. Her dansa kalkanın, polkaya, mazarkaya, valse tutuşanın damına bira alesta. Garsonlar gözbağcılıktan yana öyle kurd kibardakla beraber çifter çifter tabak getirip lâhzada kuleyi dikivermedeler.

«Buranın en gözbebeği kokanası, Kambur Manyo idi. Manyo kusursuz güzellerdendi. Kamburluğunun takılmasına sebeb boynunun kısıkça oluşu. Saray tüfekçilerinden biri, masanın mermerini kaldırıp beyni budur diye indirmiş, zavallıcığın boyun kökü içine göçüvermiş».

BAL SOKAĞI: — 1934 yılı basılan Belediye Şehir rehberinin 29 No. lu paftasında. Kadıköyün Acıbadem - İkbaliye mahallesi sokaklarındadır. Zaamet Sokağı ile Pomak sokağı arasında uzanır. Pomak sokağından yüründüğüne göre 75 metrede Yeni Mütevelli Sokağı ile bir dört yol ağzı yapar. Bu sokaktan sonra pek dik olmayan bir yokuş başlar. Sağda İkbaliye Çeşme Sokağı ile kavuşağı vardır. Sokak sekiz metre genişliğinde olup tamamen kabataş döşelidir. Pomak sokağından girildiğine göre sağ köşede telörgü ile çevrilmiş bahçe içinde dalları yere değecek şekilde düşük, yaşlıca bir ceviz ağacı sokağa bir güzellik vermektedir. Sol köşedeki birinci kâgir bina, ondan sonrakiler sokağın sonuna kadar birer ikişer katlı ahşap ve kâgir evler olup yalnız sağda kapısı bulunan, bu sokağın tek büyük yapısı, 1959 da tamamlanmış üç katlı 12 daireli Albayarka apartmanıdır. Orta halli ailelerin meskenleri olan evlerin çoğu bahçelidir. Bu satırların yazıldığı Mayıs ayının ilk haftasında badem ağaçları, ceviz ağaçları ve umumiyetle bütün bahçeler yeşermiş ve sokağa ayrıca bir güzellik vermiş bulunuyordu.

Hasan Kocaman

BALSUYU, BALSUCULAR — Şaraba, haram olduğu için el uzatmayanlar tarafından rağbet edilmiş sekir verici bir içkidir ki zamanımızda yapılmış, satılıp içilmez olmuştur. Evliyâ Çelebi onyedinci asır ortasında balsuyu satan 50 dükkân bulunduğunu, ve balsucuların da usta ve çırak 300 nefer olduklarını söylüyor, ve: «Bunu Atinada hakîmi meşhur Eflâtun icad etmiştir. Evvelâ pâk balı şerbet idüp içine «hemel kökü» (ne oldu-

ğunu bilmiyoruz, doğru okuduğumuza da emin değiliz, elimizdeki lugatlarda bulamadık) koyarlar, eleklerden süzüb yatırırlar, iki günlük olunca insana türkü ırlatır bir keyfe mâlik olur, ammâ mukavvî olduğu sahihtir.» diyor.

Bibl.: Evliya Çelebi, I.

BALTA — Türk lûgatında ve türkçenin İstanbul ağzında ağaç kesmeye, odun yarmaya, eski ahşab inşaatda direk olacak ağaçları kaba saba yontub hazırlamaya yarayan âlet (B.: Baltacı, Baltacı Ocakları: Baltacı, odun yarıcı).

Günlük sohbet dilinde deyimlere girmiş, ve bilhassa Yeniçeri orgosunda eski İstanbul hayatı bakımından mühim bir isim olmuştur (B.:Balta olmak; Balta asma; Balta verme; Baltayı taşa vurma).

Her kişinin günlük rızık yolunda işi, mesleği icâbı bir takım âletleri, eşyayı taşıma mecburiyetinde olduğunu söylemek için güzel bir tekerleme vardır; meselâ bir gazete fotoğrafcısı işe gider, omuzunda çift kamera ve ağırca bir flaş asılı:

— Yine yüklenmişsin!..

Denilince, eğer münevver tabakadan ise cevabı şudur:

— Ne yaparsın, balcı kızının bal tası, odunyarıcının baltası!...

Şâiri bilinmiyor, bir mısrâ baht aksiliğini anlatma yolunda kullanılır:

— Maarifteki işin ne oldu?

— Olmadı...

— Hani söz verdilerdi, hemen tayin edecekleıdi...

— Ağustosda suya g rsem, balta kesmez buz olur!..

Bıyıklara ustura vurulmadığı, bilâkis bıyığın hakaret için cezâen kesildiği devirlerde avâmı kof nahvet ve gurûru ifâde için «Bıyığını balta kesmez, bıyığını balta kesmiyor» denilirdi. Eski vak'anüvisler bilhassa ihtilâlleri anlatır iken Yeniçeri veya sipâhı zorbalarının şımarık azamet ve gurûrunu bu tâhir ile anlatırlar, meselâ: «... ocak ağalarının bıyıklarını balta kesmez oldu» derler.

«Baltaya sap olmak», mecâzen iş, meslek sâhibi olmak; fakat günlük sohbet dilinde hemen daimâ menfi sigaa ile kullanılır:

— Yaş otuz oldu, koca herif, halâ bir baltaya sap olamadı, sabahdan akşama kahve peykesinde pinekliyor...

Müsbet sigaa ile kullanıldığı zaman dahi bahsedilen kişiyi küçümseyen bir îmâ taşır:

— Mahdum işe girdi mi hemşire?

— Hamdolsun., bir baltaya sap oldu...

BALTA — Yeniçeri argosunda, 1) Yeniçeri zorbalarının büyük veya küçük İstanbulda yapılan yeni bir binadan harac almak için yapı yerine asdıkları ve sapında zorbanın mensub olduğu Yeniçeri ortasının nişan denilen alâmeti farikası bulunan balta, keser veyâ kürek (B.: Balta asma); 2): Yeniçeri zorbalarının İstanbul limanına tüccar malı getiren gemilerden haraç almak için gemilere asdıkları tahta levhalar ki üzerinde zorbanın mensub olduğu Yeniçeri ortasının nişanın resmi bulunurdu (B.: Balta asma); 3): Yeniçeri zorbalarının uygunsuz gürûhundan bir mahbube fâhişe avreti veyâ mahbub bir hîz oğlanı inhisarı, tasarrufu altına aldığını bildirmek üzere avretin yahud oğlanın sağ omuza iliştirdiği ve üzerinde mensub olduğu yeniçeri ortasının sırma işlemeli nişanı bulunan çevre, peşkir, destmâl, destar (B.: Balta verme).

BALTA ASMA — Yeniçeri argosunda, bir yeniçeri zorbasının, ayakdaşı-adamı ve yine ocaklı hezele ve hayta gürûhu ile berâber yatağan, bıçak kuvvetine dayanarak haraç almak için herhangi bir işe, mâni olmağa kalkacak olanları ölümle tehdid ederek, cihana meydan okuyup pervâsızca el atması, ve bunu ilân için mensub olduğu yeniçeri ortasının «nişan» denilen alâmeti fârikasını bir levha şeklinde resmettirerek bu levhayı, harac alacağı büyük yapılara, İstanbul limanına ve iskelelerine tüccar malı getirmiş gemilere götürüp asması.

Balta asma zorbalığı, zorbalık yolundaki bu tâbirin yeniçeri argosuna girmesi, Yeniçeri Ocağının bir asker ocağı olmaktan çıkıp haşarat yatağı hâlini aldığı Üçüncü Sultan Selim'in devrinde başlamış, Vaka'i Hayriyeye kadar devam etmiştir.

196 Yeniçeri ortasının kılıç, top, mızrak, balta, gemi çapası, kayık, çadır, minâre, cami, arslan, deve, at, kuş, balık, çiçek, ağaç,

merdiven, süpürge gibi güzel, çirkin, münâsebetli, münâsebetsiz bir âlâmeti vardı ki, buna «nişan» derlerdi. (B.: Yeniçeriler) Orta nişanları, kışlalarda koğuş kapılarına, şehir içinde de, hangi orta hangi semtin muhafaza ve inzibatına memur ise, oradaki Yeniçeri kolluğunun kapısına ve orta bayraklarının üzerine nakledilirdi. Nişana uğruna tereddütsüz can fedâ edilecek bir kudsiyet verilmişti.

Son devirlerde Yeniçeriler, Orta nişanlarını bâzû ve baldırlarına da dövme suretile nakşettirir olmuşlardı; kısa diz çağrı giydiklerinden baldır nisanları dâima görünür, tozluk takınır olanları da, kahvelerde oturdukları zaman, ayaklarından pabuclarını çıkarır iken nişan göstermek için baldırlarından da tozluğu atarlardı.

Onyedinci asır ortalarında devşirme kanununun kaldırılması ve ocak kapısının, Yeniçeri olmak isteyen herkese açılmasından sonra, Ocaklı olmanın nüfuzundan istifade kaygısile bütün esnaf, hattâ kayıkçı, hammal, dellâk gibi ayak takımı ve baldırı çıplak serseri, hayta gürûhu bile Yeniçeri yazılmışlardı.

Yukarıda hududunu çizdiğimiz devirde ise, Yeniçerilerin esnaflığı meşru ve edepli bir iş olmaktan çıkarak bir şekavet halini almış, büyük şehir halkını ve tüccarın ırz ehli olanlarını uluorta soymağa başlamışlardı. Yeniçeri kabadayılarının bu yolda icabettikleri en kârlı usul de İstanbul limanına mal ve erzak getiren tüccar gemilerine «Balta asmak» idi. Bâzu ve bıçağına güvenen zorba-kabadayı, üç, beş, hattâ büyüklü küçüklü otuz kırk tekneye kadar, geminin burnuna, mensup olduğu ortanın tahtadan yapılmış kocaman bir nişanını mıhlardı; bununla, o geminin kaptan, gemi sahibi ve geminin içindeki malın sahibi olan tüccarın kendi himâyesinde olduğunu ilân etmiş olur, bu himâye karşılığı olarak bu geminin hamulesinden bir arslan payı alırdı.

Her namlı zorba-kabadayının birkaç yüz, eli bıçaklı, vurucu yakıcı adamı, tehlikeli baldırıçıplaklardan mürekkep bir çetesi bulunurdu. Her namlı kabadayının çetesine in vazifesini gören bir de mükemmel kahvehanesi bulunmak âdetti. Pek mükellef yapılıp döşenen bu kahvehanelerin üzerine de bekâr odaları yapılmak adetti. Başkasının baltasını indirip kendi baltasını asmak için, bir zorba-kabadayının, rakibini, hasmını bıçağı altından geçirmek lâzımdı. Yâni bir kabadayı düellosu olurdu. Bu bıçaklı döğüşme bazan iki rakibin çeteleri efradı arasında bir şehir muharebesi halini alırdı. Bu bıçak oyunlarının sahnesi de Galata surlarının dışındaki hendek idi. Bugün en ufak bir izi bile kalmamış olan Galata hendeğinin İstanbul tarihinde çok kanlı hatıraları vardır. (B.: Hendek)

İstanbul limanına gelen yaş meyve ve sebze ise, balta sahipleri tarafından doğrudan doğruya kendi sahalarına indirilir, orada kendi adamlarına dilekleri fiatla sattırılır, gemi ve mal sahiplerine de keyflerine göre bir nakliye ücreti verilip hesap çıkarılırdı; Sahhaflar şeyhizâde Esat efendi «Üssü Zafer» adındaki meşhur eserinde kaydeder: Bunlardan biri, bir seferinde Karamürselden meyve gönderen bir adama çıkardığı pusulada» nakliye, kantariye, hammaliye, dükkân kirası vesaire, birçok masraflar kaydettikten sonra mal şukadar noksan çıktı, bu kadarı da çürüyüp atıldı diyerek mal sahibini borçlu çıkarmış, üstelik de para istemişti. Malını verdikten sonra bir de borçlu kaldığını gören adamcağız ne cevap vereceğini şaşırmış, balta sahibi zorba Yeniçerinin hesap puslasını ibret olmak üzere Karamürsel iskelesindeki kahvehanelerden birinin dıvarına asmıştı.

Alemdar Mustafa Paşanın çok kısa sürmüş diktatörlüğünde (B.: Mustafa Paşa, Alemdar), Yeniçeri zorbaları şiddetle tâkib ve başlıcaları idam edilmiş (B.: Mustafa Ağa, Burunsuz); balta asmak şiddetle yasak edilmiş, tüccar gemilerinin burunlarındaki «Balta»lar, Yeniçeri nişan levhaları indirilip parçalanmıştı.

Yeniçeri zorbaları tarafından balta asılan yerlerden biri de İstanbul içindeki yapılar idi. Müslim ve gayri müslim, zengin veya orta halli; konak yahud evceğiz, bir adam çatı çatmak istedi mi, o semti bıçağı altından geçirmiş Yeniçeri zorbası gelir, veya «ırgadbaşı» unvanı altında adamını gönderir, o da yapıya, sapında ve demir sathında zorbanın mensub olduğu Yeniçeri ortasının nişanı bulunan bir balta, keser veyâ küreği yapının

kendisince en uygun yerine asardı; «Balta» asıldı mı, yapı sahibi artık yapısına karışamazdı; kereste, çivi, tuğla, kiremit, kireç ve sâire ne lâzımsa balta sahibinin vasıtası ile aldırtır; usta, kalfa, dulger, rendeci, rakkaş, sıvacı, ırgad olarak da balta sahibinin bulup getirdiği adamları kullanmağa mecbur olurdu. Baltayı asan zorba, yapı için gereken şeyleri dilediği yerden narhın üstünde fiat ile alır, amele işçi gündeliği yine narhın üstünde tâyin ider, iki misli gündelikle adam çalışdırır, parayı tam tahsil eder, yerlerine dağıtır, öderken de noksan öder, aradaki büyük fark da zorbalık payını teşkil ederdi.

Yapılardan semtin Yeniçeri kolluğu zâbit ve neferleri de bir hisse alırlardı, bir nevi hava parası olduğu için buna kendi aralarında «Tayyârat» denilirdi; bütün resmi muamelesini tamamlamış olan yapı sahibi kolluğun tayyâret akçesini def'aten ve peşinen vermedikçe, veya haftalık takside bağlamadıkça işe başlayamazdı; kolluk zâbit ve neferleri de ekseriyâ evvelce kararlaştırılan mikdardan ziyâdesini koparmağa çalışdıklarından, yapıya baltasını asmış Yeniçeri zorbasının adamlarını işden menetmeğe kalkar, iki takım arasında kavgalar, hattâ bazan kanlı vak'alar olurdu. Cevdet tarihinde bu yüzden çıkmış son derecede şayân dikkat bir vak'a kayıtlıdır:

Hicrî 1233 Kumkapu yangınında Büyük Ermeni Kilisesi de yanmıştı. Kilisenin inşâsına başlandığında mütevelli heyeti balta sahibi bir zorbanın himâyesine sığınmış, işi zorbanın ırgadbaşına bırakmış olduğu halde civardaki Yeniçeri kolluğu zâbit ve neferlerine, ve semtin kahvehâne kabadayılarına da birer mikdar para dağıtarak hatırlarını hoş etmişti. Fakat yapı çok büyük olduğu için para koparmak için gelen gidenin ardı kesilmemişti. Bir gün Kumkapı Kolluğu takımı gelmiş, o akşamki rakı paraları verilemeyecek olursa ameleyi dağıtacaklarını söylemişlerdi. Bu müdahale üzerine ırgadbaşı yapıdaki amele ve rencbere vurun emrini vermiş, kolluklularla büyük bir kavga çıkmış, kavga da derhal mukaateleye dönmüştü; iki tarafdan da ölen, yaralanan olmuş, amele kalabalık olduğu için kolluk Yeniçerileri kaçmağa başlamış kaçar iken bir kolluk neferi can hevli ile civardaki bir kadınlar hamamına dalmış neferin ardından hamamı basan amele ve ırgadlar kolluk neferini hamamın iç halvetinde yakalayarak sürükliye sürükliye dışarı çıkarmışlar ve hamam kapusu önünde katletmişlerdi. Hamam'da çıplak kadınlar pek dehşetli anlar yaşamışlar, düşüb bayılanlar olmuş, bir kaç gebe kadın çocuk düşürmüştü.

Bazan da bir yapı, her hangi bir sebeble, Yeniçeri ocağının büyük ağalarındanbirinin verdiği emir ve asdırdığı balta ile durdurulurdu. Yine müverrih Ahmed Cevdet Paşa, Yeniçerilerin zamanını idrâk etmiş şöhret sahibi yaşlı bir zâtin (Paşa maalesef bu zâtin adını vermiyor). Ağzından şu fıkrayı naklediyor; fıkra son derecede şâyânı dikkattır, Yeniçerileri zorbalikla ittiham edenlerin gurebâya fukaraya karşı takındıkları tavır da zorbacadır; her halde ibretle okunacak, koca bir milletin ictimâî bünyesinde böyle sivilceler koca bir yaranın açıldığı görülecek satırlardır:

«Onbeş onaltı yaşlarında idim. Yeniçerilerin tuğyanı artık tahammül olunmaz derecelere varup bütün halk bunların tahakkümünden bîzâr olmuşlar idi. Hattâ Peykhâne semtinde pederimin bir harab konağı olup tâmiri murad eylediğinde yıkılıp yeniden inşâsına başlanır. Konağın cadde üzerine olan köşesinde Ayşe kadın nâmında dul bir hâtunun iki odalı harâbe bir hânesi var idi ki onun o halde durması konağın manzarasını çirkinleştireceğini bâzı ehibbâ pederime ihtar eylediklerin pederim Ayşe kadını çağırıp:

— Komşu kadın, senin hânenin bana lüzûmu oldu, kaç kuruş değeri varsa vereyim, bana terk eyle!..

Demesi ile hâtun bin kuruş taleb etti. Pederim râzı olarak:

— Yarın sabah gel de parasını vereyim.. demişti.

Kadın ertesi gün gelüp binbeşyüz kuruş istedi; biraz muhâvereden sonra ona da râzı olup fakat paranın verilmesi daha ertesi güne kaldığından Ayşe kadın üçüncü günü sabahleyin gelerek iki bin kuruşdan aşağı veremiyeceğini ve nihâyet bu mikdara dahi muvafakat olunduğu halde dördüncü günü sabahı yine gelüp üçbin kuruş verilmezse râzı olma-

yacağını söyledi. Bin kuruş değeri olan bir hâneye hâtunun üçbin kuruş istemesi pederin gücüne gittiğinden Ayşe Hâtun ile münâzaa başlayıp:

—İki bin beşyüze vermezsen ben de hâneni cebren alırım!.

Diye korkutma yollu bâzı sözlerle kadın def idüp tâmîrat ile meşgul olduğu sırada Peykhânede çalışmakda olan boyacı ustalarından ve yeniçeri eşbehlerinden Ahmed Ağa nâmında bir herif konağa gelüb:

— Vâlîdemin hânesini ikibin beşyüz kuruşa cebren alarak yıkacak efendi kim imiş bakayım?!. Çıksın meydana göreyim?!.

Diye asul savurmağa başlayınca peder yanına çağırub lisânı münâsib ile macerayı anlatmak istedikçe herif soğuk tavırlarla husûmet ider.

— Aman dayı.. hele söz dinle.. iş şöyle başladı, böyle oldu!. denildikçe ustanın hiddeti şiddet bulur.

— Be canım, sen emri Hakka dahi râzı olmaz mısın, işte mahkeme, işte hâkim, haydi gidelim, danişalım, hükûmet ne rey iderse râzı olalım!.

Gibi sözlerle iknâa başlayinca:

— Ben ne hâkim, ne şeriat tanırım, ben Yeniçeriyim benim sözüm sözdür!...

Diye feryada başladıkda herifin had nâsınaslığı pederimin hiddetini tahrik eylediğinden:

— Vay bre edepsiz!. bak etdiği hezeyâna!. ben adama şeriatı böyle tanıtırım!.. diye Ahmed Ağayı mecruh edinceye hizmetkârlara döğdürtür.

O gün öylece vakit geçüb sabah oldukda Konağı inşa etmekde olan dülger ve amelenin hiç birisinden eser görünmez. Ebniye muattal kalır. Sebebi tahkik olundukda «Saka» namı ile mâruf olan Yeniçeri zâbitânından birisi alessabah gelerek işbaşıları çağırup: — Yapı yapdos oldu!. balta asdık!. işlenmeyecek!. demesi ile amelenin dağıldığı haberi alınır. İş bu dereceye geldikde pedeı Ayşe kadının evini almaktan ve Ahmed Ağayı dâvâ etmekden vaz geçerse de yapıya devam etmenin bir türlü çâresini bulamaz. kendisi Bâbiâli memurlarından olduğu için bir gün âmedî efendiye nakli mâcerâ ile istimdadda bulunur. Âmedî efendi:

— Acâib şey?! ne diyorsunuz?!..

Gibi bir kaç sözle lakırdıyı kapatır. Efendinin bu vaziyeti bir kayıtsızlık gibi göründüğünden ertesi gün sadâret kethüdâsı efendiye hikâyesi hâl ider, o dahi:

— Aman ne söylüyorsunuz!? bu ne kadar cürettir!. filân diye beyânı tahayyürden sonra sözü çevirir. Pederin ise tedbir ve irâdesi elinden gidip böyle ehemmiyetsiz bir işi sadırazama kadar söylemeyi niyet ederek gidip etrâfile anlatır. Fakat sadrazam hayret ve telâş etmiyerek:

— Ne çare beyfendi, herifler söz dinlemekten kaldı, mülâyemetle bir çâre bulunuz, yorgunluk fâide vermez!.. cevabını verir.

Peder bunu akşama bize hikâye etti. Akrabadan olup orada mevcud bulunan bir zât söze başlayarak:

— Be efendim... işin böyle hâsıl olmayacağını ben size evvel söylemişdim, işi benim reyime bırakınız! diyüb ertesi gün elbiseye müteallik bâzı eşyâi nefîseden boğça tertib ettirib ve bir mikdar para hazırlayıb beni dahi yanına alarak doğruca Yeni Odalar denilen Et Meydanı Kışlasına gittik. Yolda giderken 31 inci Cemaatin ustası olub yine akrabâmızdan bulunan Hüseyin Ağaya müracaatla def'i müşkile çâre bulunacağı söylenmişdi. Kışlaya vusûlümüzde, binâlarının manâzırı ve medhalleri insana dehşet verecek cesim bir dâireye girdik, Hüseyin Ağanın odasını bulduk. Kapuda nöbet beklemekde olan karakollukcu ile izin aldıktan sonra huzuruna girdik. Bu Hüseyin Ağa uzunca boylu, köse sakallı, bakışı korkunç, sözü sert ve yüksek fakat dilnüvaz bir adamdı. Refikim boğçayı önüne koyarak pederden arzı selâm ile mâcerâyı anlattı:

— Bu da mahdumudur, siz pek küçük iken görmüşdünüz, belki tanımadınız! diye söze hitam verdi. Hüseyin Ağa hediyeye sevindi:

— Zahmet olmuş.. bu tekellüfe ne hâcet vardı.. onların hizmeti bizimdir!. gibi şeyler söyleyüb:

— Karakollukcu bre!. diye sayha eyledi ki aklım başımdan gidiyor idi.

Karakollukcu kemâli tâzim ile titreyerek içeri girdikde: "Kahve ve şerbet!." diye bağırıb bunlar gelüb içildikde:

— Haydi bu efendi ile bu çelebiyi alub filan ortanın ustası ağaya götür, benden selâm idüb yoldaşlardan birkaç erkânsız filan mahalde yapılmakda olan konağa balta asmışlar, indirsinler, orası bizimdir, söyle!. diyerek bizi herife terfik etti.

Birçok dâirelerden ve meydanlardan geçerek diğer bir oda kapusuna daha geldik. Bu sahi evvelki ustanın aynı ve fakat yasdık bıyıklı idi, pek kerihülmanzer bir adamdı. İkram ve iltifata tenezzül etmiyerek dargın bir çehre ile:

— Bizim o konağa kem nazarımız çok idi, ama varın ağa birâderimize dua edin, baltayı aldık!. cevabı ile başından savdu.

Biz teşekkür ile avdette iken evvelki ağaya dahi uğrayarak ona da teşekkür ettik, gelüb pedere işi anlattık. Zavallı adam hayretten hayrete uğradı. Sabahı dar idüb erkenden ve hepimiz birlikde yapılmakda olan konağa geldik. Bizi müteakib kışladan iki saka usta gelüb konağın karşısındaki kahvenin peykesine oturub kahve ve çubuk içdikden sonra dülger kalfası ile ırgadbaşıyı yanlarına çağırarak:

— Şimdi işe başlayın, lâkin dikkat edilecek hâ!. eğer ağacın birisi yanlış kesilir veyâ bir çivi eksik olursa kendinizi yok bilin!. diyerek heriflere bir de tâlimat vererek çıkıb gittiler. Konak da yapılıb bitti ve Ayşe kadının evi bin beşyüz kuruşa alındı».

"Mecellei Umuri Belediye" müellifi Osman Nuri Ergin bu mühim eserinde "balta" meselesini azıcık farklı olarak naklediyor:

"Eski büyük yapılarda battal meşe keresteleri kullanılırdı, yerli çiviler de çok büyükdü; bu keresteleri yontmak ve bu çivileri kerestelere çakmak için dülgerler keser yerine balta kullanırlardı. Yeniçeri zorbaları yapı sahibinden istedikleri parayı koparamayınca dülgerlerin elinden baltayı alır ve yapıda bir çiviye asardı, bu, inşaatı durdurmak mânâsına idi, ve zimmen: - Haddin varsa baltayı al, tekrar işe başla!. demekdi. O devirde asılan baltayı yerinden alıb işe başlamak da her babayiğitin kârı değildi".

Şurasını ehemmiyetle belirtmek isteriz ki yeniçeri argosunda harac almak için zorba elini temsil eden "Balta" dâimâ binnefis balta olmamışdır, üzerinde yeniçeri zorbasının mensub olduğu yeniçeri ortasının alâmeti fârikası, nişanı bulunan herhangi bir şey "balta" dır. Haracı alınmayan yapıları durdurmak için üzerinde bir orta nişanı bulunan bir tahta parçasını asmak dahi kâfi idi. Bütün kıymet asılan şeyde değil, o ne olursa olsun, üstündeki yeniçeri nişanında, ve o yeniçeri ortasından sivrilmiş zorbanın bıçağı kuvvetinde idi.

Bir yeniçeri civeleğini, kayıkcı, fırın hızmetkârı bekâr uşağı güzel bir genci, herhangi bir işle meşgul ayak takımından dilber bir delikanlıyı, nâzenîn takımından bir hanımı, bir fâhişeyi himâye iden ve arkadaşlığını inhisarına alan bir yeniçeri zorbası o nigâr veya mahbûba üzerinde ortasının nişanı resmedilmiş bir çevre, bir baş dülbendi, bir peşkir, bir yelpâze, kabzası nişanlı bir hançer verirdi, bunların hepsi birer "balta" idi, omuzunda hâmisi zorbasının çevre baltası ile dolaşan hattâ uygunsuz gürûhundan bir gence, elinde balta yelpâzesi bulunan bir âşifteye yan gözle dahi bakılamazdı: "Çocukda falan ağanın baltası vardır", "Yosma avrettir, ammâ baltalıdır" denilirdi (B.: Balta verme)

Bu yeniçeri argosu deyimi Hâtem nefis bir mısrâ ile şiir diline sokulmuştur.

Balta asmış mehi nev gârgehi gerdûne

Muasır türk şiirinde de Riza Tevfik pek güzel kullanmıştır:

Haksızlık ölümdür, hak yaşamaktır
Sürünüp yaşayan millet alçaktır
Gözünü aç oğul, düşman allâktır
Devletli kapuya balta asmasın!

BALTABAŞ SOKAĞI — Beyoğlunun Taksim bucağının Hacıahmedefendi Mahallesi sokaklarındandır; 1934 Belediye Şehir rehberine bakarak yazıyoruz, Fâdılârif Sokağı, Kırkâhyası Sokağı ve Sahancı Sokağı ile teşkil ettiği bir dört yol ağzından Kurtuluş Bostan Sokağı arasında uzanır bir dirsekli bir sokaktır. Dört yol ağzı başından girildiğine göre sağ kolda Yeniâlem ve Lokumcu sokakları ile, sol kolda da Kurtuluş Salhanesi Sokağı ile kavuşakları vardır. Dere yatağını an-

dırır az meyilli toprak sokaktır, Kurtuluş Salhânesi Sokağına bozuk merdivenli bir sokak olarak iner. Sol kolda önü çift çevrili bir bostan vardır. Üzerinde civarın ihtiyacını karşılayan beton bir çeşme vardır. Sekenesi, günlük geçim derdinde olan aileler olduğu tahmin edilebilir (Temmuz 1960).

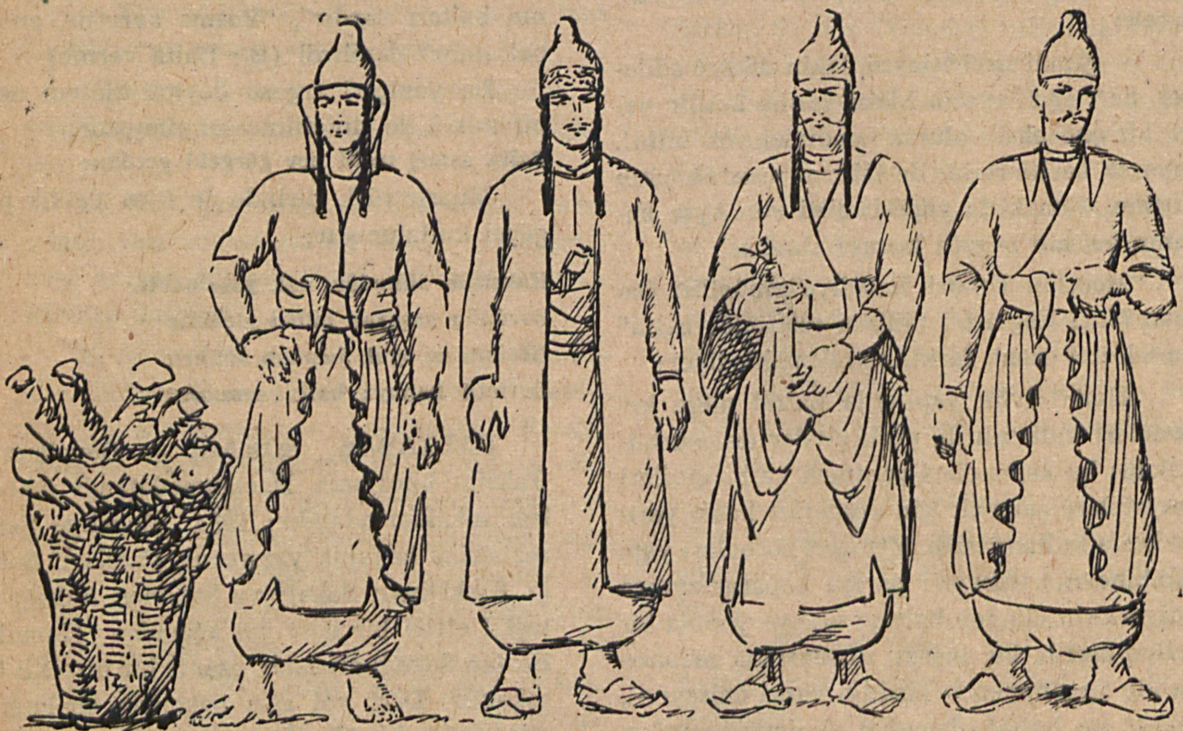
Hakkı Göktürk

BALTACI OCAKLARI, ZÜLÜFLÜ BALTACILAR, ESKİSARAY BALTACILARI — Teberdâran Ocakları da denilir, Osmanlı saraylarının kaba hizmet ocaklarındandır, İstanbulda biri Topkapusu Sarayında (Sarâyı Cedidi Âmirede), diğeri Bayazıddaki Eski Sarayda (Sarâyi Atikde) iki ocak idi; birincisi Zülüflü Baltacılar Ocağı, yahud sâdece Teberdarlar, Teberdâran veyâ Baltacılar Ocağı adı ile, ikincisi de Eski Saray Baltacılar ocağı veya Eski Saray Teberdarlar Ocağı diye anılırdı.

Zülüflü Baltacılar ocağı ve Zülüflü Baltacılar - Koğuşları İkinci Avluda, Bâbüsselâm = Ortakapu dan girip Kubbealtı'na giderken Hareme açılan küçük Araba Kapusunun yanındaki yapı idi (Krokiye bakınız). Zülüflü baltacıların sayısı belli bir rakamla tesbit edilmemişti, devir devir bir miktar azalmış, çoğalmış, fakat hiç bir zaman yüz neferden aşağı düşmemişti.

Zülüflü Baltacılar Ocağının en büyük âmiri, kumandanı "Baltacılar Kethüdası" idi; ocağın diğer zabitlerinin unvanları yukarıdan aşağı sıra ile "Başbaltacı", "Divanhâneci", "Kilercibaşı Baltacısı", sekiz "Baltacı Bıçaklı Eskisi", bir "Baltacı Bıçak Mülâzimi", geri kalanı neferdi, aralarında sâdece hizmet kıdemi üstünlüğü vardı.

Zülüflü baltacı neferleri arasında okuyup yazmağa heves edenlere Ayasofya Camiinde cami derslerine devam için izin vermek bir anane olarak yerleşmişdi; okuyub yazma öğrenmiş baltacılara arkadaşları üstünde bir imtiyaz tanılır, beden kuvveti ile kaba ayak hizmetinde kullanılmazlar, okuyub yazanlar arasında da ayrıca oniki nefer güzîdesine "halife" unvanı verilirdi. Pâdişahlar sefere gittikleri zaman zülüflü baltacıların okumuşlarından otuz nefer, on iki halife dahil, Sancağı Şerif hizmetinde sefere giderler, ocaklarına vakfedilmiş mushafı şeriflerle sancak altında Kur'an tilâvet ederlerdi. Zülüflü baltacı halifelerinin bir vazifesi de sarayda hadım

Soldan sağa: Zülüflü Baltacı Neferi, Kızlarağası Yazıcısı Zülüflü Baltacı, Zülüflü Baltacılar Kethüdâsı, Eski saray Baltacısı (Resim: S. Bozcalı)

harem ağalarının camiinde harem ağalarını okutmak idi.

Zülüflü baltacıların saray hizmetleri şunlardı:

Şeker ve Kurban bayramlarında pâdişah devlet erkân ve ricâlinin tebriklerini Kubbealtında kabul ederdi. Bayram Tahtını hazine ağaları hazineden çıkarır ve hazine kapusunda Baltacılar Kethüdasına teslim ederdi, tahtı hazine kapusunda Kubbealtına baltacılar götürür, tebrik merasiminden sonra da hazineye iade ederlerdi. Tebrik merasimi devam ederken de tahtın arkasında dururlardı.

Pâdişahlar bir müddet kalmak üzere herhangi bir yazlık saray veya kasra taşınacak olsalar, haremi hümayunun giyim eşyasını baltacılar götürüp getirirdi.

Bir müsteid baltacı halifesi haremin en büyük âmiri Kızlarağasının hizmetinde bulunurdu.

İki zülüflü baltacı, pâdişahın nefsine mahsus yemeklerin pişdiği Kuşhâne mutfağında aşçılara nezâret ederdi.

Başbaltacı üç nefer baltacı ile Enderunu Hümayunda Enderunun en büyük âmiri Silâhdar Ağanın hizmetinde bulunurdu.

İki nefer baltacı Hazine Koğuşu Kethüdasının, bir baltacı Seferli Koğuşu Kethüdasının hizmetlerinde kullanılırdı

Bütün Enderun zabitlerinin ve kırk hasodalı ağanın hususî hizmetlerinde birer nefer zülüflü baltacısı vardı.

Kahvecibaşıların hizmetinde bulunan baltacılar, Hasoda Ağaları yemek yedikten sonra kahvelerini pişirip getirirlerdi.

Kapuağası'nın Hasodabaşı'nın, Hazinedarbaşı'nın ve Kilercibaşı'nın hizmetlerinde ayrıca "Kandilci" denilen birer nefer baltacısı bulunurdu (Bütün bu isimlere bakınız).

Enderunda herhangi bir kimsenin satılacak zâti bir şeyi olursa alıcı bulmak için sarayda baltacılar tarafından gezdirilir, satışda dellallığını baltacılar yapar, satışından da dellâliye olarak bir ondalık alırlardı.

Zülüflü baltacıların başlıca hizmetlerinden biri de ayda bir defa saraya gelen odunları iskelelerden saraya taşımak, odunları ocağa girecek boyda kesip odun anbarına istif etmek, yani taşıdıkları unvanının tam karşılığı hizmet ile sarayın odun hammalığı idi; kışın da hergün, harem dairelerinde yanan ocakların odununu odun anbarından alıp hareme götürmekdi. Hareme girdiklerinde harem ağalarının sıkı nezâreti altında bulunurlar, sâdece hammallık vâzifesi ile meşgul olup etrafa nazar atmamalarına dikkat edilirdi (Bu madde içinde zülüflü baltacıların kıyafetlerine bakınız).

Saraydaki Ağalar Camiinin kayyunluk vazifesi nöbetleşe baltacılar ocağı neferlerine verilmişti. (B.: Ağalar Camii).

Senede bir defa, pâdişahlar tarafından Sultanahmed Camiinde okutulan mevlûdi nebevîde, şeyh efendiler kürsiye çıkıp indikçe cemaate şerbet, gül suyu ve buhur ile ikram hizmeti zülüflü baltacıların idi.

Zülüflü baltacılar, ocaklarının kuruluşundan kalmış bir anane olarak, Kastamonu Vilâyetinin dağ köylerinin halkındandı, uzun boylu, iri yarı, pençeli, zehir gibi kuvvetli, müheykel, istisnâsız ve kusursuz erkek güzelleri, büyük çoğunluğu yüz ve vücud yapıları güzelliğine yaraşan ruh asâlet ve temizliğine sâhib delikanlılardan seçilip alınırlardı. Saraya 13-14 yaşlarında girerler, sıkı bir inzibat altında yaşarlar, terbiyelerine son derece dikkat edilirdi. Beş vakit namazı cemaat ile kılmak ocaklarının ananelerindendi, namazı sarayda, koğuşlarının mescidinde kılarlardı.

Yemekleri saray mutbaklarından çıkardı; sarayın diğer bazı dış hizmet ocaklarında olduğu gibi koğuşlarında müstakil mutbakları yoktu. Senede iki bayramda birer dolama (esvab) akçesi, bayram harçlığı bahşişi, şehzâde sultan doğumları münasebeti ile yapılan donanmalarda, şenliklerde ve sultan düğümleri ile şehzâdelerin sünnet düğünlerinde «sûri hümâyun bahşişi», Enderurda hususî hizmetlerinde bulundukları kimselerden de, gönül rizası ile ne verirlerse bir bahşiş alırlardı.

Laciverd çuhadan dolama giyerlerdi; Zülüfleri Baltacı dolamanın husûsiyeti yakası idi, gaayet enli, kalkık, dimdik dururdu, başı, enseden ve kulak-yanakdan, bir paravana gibi içine almıştı, öyleki zülüfleri balta-

cılar yürürken ancak önlerini görürlerdi.

Bellerine zâbitleri sırmalı kuşak, neferler sâde sahtiyan kemer kuşanırlardı. Başlarına tepesi yassıca yarım zirâ uzunluğunda devetüyü külâh giyerlerdi, külâhlarının iki kenarından sırma başlı birer zülüf sarkardı. günlük hızmetlerinde ayaklarına sahtiyan yemeni giyerlerdi.

İmparatorluk târihinde zülüflü baltacılar arasından yetişerek büyük devlet hizmetlerinde bulunmuş, devlet kapusunda en yüksek mevki olan sadırazamlığa kadar yükselmiş sîmalar vardır, Sadırazam Yemişçi Hasan Paşa (sadâreti hicrî 1010), Sadırazam Nasuh Paşa (sadâreti hicrî 1020), Girid Serdârı Deli Hüseyin Paşa gençliklerinde birer garib zülüflü baltacı neferi idiler. (B.: Hasan Paşa, Yemişçi; Nasub Paşa; Hüseyin Paşa, Deli).

Deli Hüseyin Paşanın basit zülüflü baltacı neferi iken birden şöhret ve mevki sahibi oluşu bir tesadüfün eseridir; vakanüvis Naimâ Efendi şöylece naklediyor:

Dördüncü Sultan Murad zamanında İrandan bir elçi gelir, merdlik dâvâsı ile bir kurulmuş yay getirir, "Bu kemanın kirişini çözüp kurmaya kaadir pehlivan memâliki osmâniyede bulunur mu? "diyerek kendisi de zamanının pehlivanlarından olan genç pâdişaha arz eder (B.: Murad IV).

Pâdişah kirişi çözemez, saray pehlivanları arasında da mâhud yayı bükecek bâzu bulunamaz. Mesele gizli tutulup yay Kızlarağasına verilir, el altından çok acı kuvvete sahib bir pehlivan aratması tenbih olunur. Birgün zülüflü baltacı neferleri Kızlarağası Dâiresine odun taşıyorlarmış, Kastamonudan yeni gelmiş acemi neferlerden onsekiz yaşlarında âdem ejderhâsı gibi genç irisi delişmen bir delikanlı olan Hüseyin de bu hizmete verilmiş, bir sefer odun getirdiğinde Kızlarağasının odasını tenhâ bulmuş, gözüne de iranlının getirdiği mâhud yay ilişmiş, el atmış, pençesinin altında oyuncak misâli eğmiş, kirişini çözmüş, "Ağa geliyor!." demişler, telâş ile bağlamaya vakit bulamadan çözük bırakmış, kaçmış. Kızlarağası gelip de yayı çözük görünce heyecan içinde:

— Bu kemanla kim oynadı?.. diye sormuş.

Odada nöbetci olan harem ağalarından Yahyâ Ağa meseleyi bilmediği için korkmuş, büyükağayı kızdı zan etmiş:

— Baltacı Deli Hüseyin ocağa odun getirdi, o oynadı, teşrifinizi işidince bırakıp kaçdı.. demiş.

Kızlarağası bu Deli Hüseyinin hemen kendisine getirilmesini emretmiş; Baltacılar Kethüdâsı ve Baltacılar Ocağının eskileri:

— Bre asılacak!. Kızlarağasının odasına girersin, tek durmazsın, şuna buna yapışırsın, senin tırnaklarını dökmeli!..

Diye Hüseyin gelince Ağa yayı gösterir:

— Çek imdî, göreyim!..der.

Hüseyin yayı alıp «kepâze misâl», oyuncak gibi beş on defa çeküp bağlar, çözer. Yüz bir güzellik hârikası, boy çınar fidanı, yalın ayak, hırpânı, gaayet serbest tavırlı, bakışlarında vahşî bir safvet, Zenci Ağa hayran olur:

— Tîz şimdi bu oğlanı pâk dolama ve kisve ile giydirin, adam kıyafetine koyun, huzûru hâmâyuna götüreceğim!.. der.

Deli Hüseyin hemen hamama sokulur yıkanıp paklanır, giydirilip kuşatılır, huzûra götürülür, pençesinin bâzusunun zehir kuvvetini pâdişaha da gösterir.

İran elçisi saraya dâvet edilir. Deli Hüseyin elinde mâhud yay ile levendâre meydana çıkar. Dağlı delikanlı sâdece kuvvet sâhibi değildir, son derece zekî ve zariftir, yayı bir kaç sefer çözüp bağlar, sonra bir ucuna yapışıp eğmeğe başlar, eğer, eğer, eğer, eğer ... İranlının hayretle açılan gözleri önünde çatır çatır kırar ve elçinin önüne bırakır. Kendisi de o günden itibâren Sultan Muradın yanından ayrılmaz, has nedimlerinden biri olur.

Züluflü Baltacı neferler arasında bir büyük şöhret de, Osmanlı Sarayının müdhiş kadını kösem Sultanı boğan Kuşcu Mehmed adındaki delikanlıdır. (B.: Mehmet, Kuşcu; Mâhpeyker Kösem Sultan).

Bu ocağın, zamanında güzelliği dillere destan olmuş fakat hırsız ve kaatil Rıdvan adında bir de kirli şöhreti vardır. (B.: Rıdvan Bey, Zülüflü Baltacı).

Zülüflü Baltacılar Koğuşu Topkapusu

Sarayının en eski yapılarındandır; kapusunun üzerindeki manzum târih kitabesinde hicri 995 (milâdî 1587) yılında Üçüncü Murad zamanında yeniden ve daha geniş olarak yapıldığı görülüyor (B.: Topkapusu Sarayı). Deli Hüseyin Paşa tarafından kırıldığı rivâyet edilen İrankârî yayın kırıkları Zülüflü Baltacılar koğuşunun mescidinde son zaman lara kadar dururdu.

Eskisaray Baltacılar Ocağı ve Eskisaray Baltacıları - Eski saray, Bayazıd Camii ile Süleymaniye Camiinin arasında, zamanımız Bayazıd Yangın Kulesi, Üniversite merkez binası ile geniş üniversite alvusunun bulunduğu sahâda idi. (B.: Eski Saray), Bu sarayın Baltacılar koğuşu da, saray avlusunun Mercan tarafındaki kapusu içinde idi. Vazifeleri Eski Sarayda oturmağa mecbur edilmiş şehiriçi sürgünü vâlide sultanların, Haseki sultanların, kerime sultanlarla hanım sultanların muhafazası ve hizmetleri idi.

Kıyafetleri zülüflü baltacıların ayni olup yalnız serpuşları kenarından zülüf sarkıtmazlardı.

Topkapu Sarayındaki Zülüflü Baltacılar, kethüdâları ile beraber, Enderunu Hümâyunun en büyük âmiri olan Silâhdar Ağanın emrinde idiler; Eski saray Baltacıları ise Topkapusu Sarayında Haremi Hümâyunun en büyük âmiri Kızlarağasının emrinde idiler. Kızlarağası olan zat ayni zamanda Haremeyn Evkafı mütevellisi olurdu; Eskisaray Baltacıları bu münasebetle Haremeyn vakıflarının hizmetlerinde de bulunurdu. Eski saray Baltacılarının çoğu okur yazar kimselerdi, Bayazıd Camiindeki cami derslerine devam ile yetişirlerdi.

Güzîdeleri arasından seçilen biri «Dârüssaadetüşşerîfe Ağası Yazıcısı», yahud sâdece «Yazıcı Efendi» unvani ile kızlarağasının hususî kâtipliğini yapardı. Bu kâtiplik devlet hizmetinde ilerlemek için mühim bir başlangıç olurdu, ki sadırazamlığa kadar yükselen Eski saray Baltacıları şunlardır:

Tabanıyassı Mehmed Paşa (sadareti hicrî 1040), Kalaylıkoz Ummed Paşa (sadareti hicrî 1116), Baltacı Mehmed Paşa (sadareti hicrî 1116), Bolulu Mehmed İzzet Paşa (sadareti 1188).

Saray hizmetinde olan Bütün ocaklara olduğu gibi Eski saray Baltacıları Ocağında da ocağın emekdarlarından biri kahvecibaşı olurdu. Her sene Surrei Hümâyun sakabaşılığı bir anane olarak Eskisaray Baltacıları kahvecibaşılarına verilirdi.

Eski saray Baltacılığı için yeni alınacak neferler, yine bir anane olarak Hâdim, Ayıntab ve Kayserili gencler arasından seçilirdi; bu memleketler halkının tahsile karşı aşırı fıtrî istidadı olduğu söylenirdi.

BALTACI, ODUNYARICI — İstanbul asırlar boyunca kış mevsimlerinde saray ve kâşânesinden kulubesine varınca ocağında, sobasında, mangalında odun ve odun kömürü ateşi ile ısınmıştır. Birinci Cihan Harbine kadar da en mutevâzı gelirli âile reisi, sonbahar içinde evinin kışlık odunu, kömürünü almış bulunurdu. İhtiyacın ölçüsüne göre gemi yükü, araba yükü, deve yükü, at yükü olarak ve çeki hesabı ile alınan odun, meskenlere dâimâ dal-kütük olarak girer, meskenin ictimâî seviye ihtiyacına göre, çamaşır odunu, hamam külhanı odunu, ocak odunu, saç soba odunu, çini soba odunu olarak boy boy kesilirdi; bu işe «odun yarma», yapana da «odun yarıcı» denilir; konaklarda yanaşma ve uşak takımından bir veya birkaç kişi tarafından yapılırdı; uşağı, yanaşması olmayanlar da, Anadolu veya Rumeli halkından olup, son baharda birer balta ile sokaklara dökülen bir baltacı, odunyarıcı çağırıp çekisi şukardan şu kadar çeki odun diye pazarlık idüb odunlarını kesdirir, yardırırlardı. Baltacılar, odun yarıcılar ekseriya çift dola şırlar, umumiyetle genç, iri yarı, kuvvetli adamlardı. Üst baş dökük perişan, çocuğunun ayağı çıplak, yarım pabuçlu, balta sapını kavrayan pençeleri nasır bağlamış, çeki hesabı ile iş aldıkları için durmadan çalışırlar, yüzler ter içinde, eğer iki kişi iseler, «vakit nakiddir» sözüne uygun, aralarında hemen hiç konuşmazlardı, ve sık sık: «Sobalık olacak.. ona göre kesin!..» ihtarı da eksik olmazdı.

Zamanımızda kışın odun yakan evler çok azalmış, odun da, odun depolarından bıçkı ile kesilmiş olarak alınmaktadır; at, araba

yahud kamyon yükü olarak dal-kütük odun alan pek nâdirdir; dolayısı ile, omuzlarında baltası ile dolaşan baltacı - odunyarıcılar da görünmez olmuşlardır; bazan Büyükşehrin Anadolu yakasında, üç beş, sekiz on dönüm geniş bağçeli mevcud olduğu Kızıltoprak ile İçerenköy arasında rastlanır, kurumuş ağaçları keserler ara tenha sokaklardan «Baltacı!..» diye bağırırlar...

İstanbula yapı amelesi olarak gelmiş, gelirken köyünden baltasını de getirmiş, yapıda iş bulamadığı günlerde, baltasını omuzlayıp ya kısmet diye dolaşmayı bir kahve köşesinde pineklemeğe tercih etmiştir.

BALTALADI — Osmanlı İstanbul sarayının Enderun ağzı argosu deyim; enderunlu bir ağanın koğuş arkadaşları veya zâbiti hakkında daha büyük âmirlere ihbarda bulunması; saray âdâbınca kabahat sayılıp gizlenmiş olan bir hareketi ihbar ile kapu yoldaşını ağırca veya ağır cezaya çarpdırma; meselâ:

— Forsa Ali Ağa Şehlevendim Hâfızı baltaladı!.. denilirdi.

Türk lûgatında «baltalamak» mecâzen bir işe engel olmak, bir işi bozmak» manâsına gelir; saray ağzı bunu «çekişdirmek, aleyhde bulmak» yerine almıştı.

Bibl.: Tayyarzâde Atâ, Enderun Tarihi

BALTA LİMANI — Rumelihisarının bir mil şimâlindedir, bitiminde denize aynı ismi taşıyan bir dere dökülür (B.: Baltalimanı Deresi). Derenin denize döküleceği yere yakın ve derenin şimâl kıyısında bir cami vardır (B.: Baltalimanı Camii), civarındaki 30-40 ev eskiden Baltalimanı adı ile küçücük bir Boğaz köyü idi, zamanımızda hemen yanındaki Boyacı Köyü ile berâber Emirgânın bir mahallesi olmuştur. (B.: Boyacı Köyü; Emirgân). Tanzimat devri denilen münevver mutlakiyet devrinin büyük diplomatı Mustafa Reşid Paşanın sahil sarayı bu limanın cenub kısmında bulunub «Baltalimanı Sahilsarayı» adı ile meşhurdur (B.: Balta limanı sahilsarayı), saray bağçesinin şimâl kısmından ayrılmış bir arsa üzerinde ve lebideryada «Baltalimanı Gazinosu» adı ile birinci sınıf bir gazino açılmıştır.

İkinci Sultan Mahmud zamanında Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından az evvel tanzim edilmiş Bostancıbaşı Defterinde (B.: Bostancıbaşı Defterleri) Balta Limanı ile etrafı şöyle tesbit edilmiştir, Rumeli hisarı tarafından gelindiğine göre:

.... Bursa kadılığından mâzul Rahmi Beyin yalısı ve kayıkhânesi - Aralık iskele - Cebbarzâde kapu kâhyasının yalısı - Mustafa Râhik Efendi yalısı - Mevkuufat kasadarı Hüsnü Efendi yalısı - Yeniçeri tulumbacı başısı Said Ağa yalısı - Müdderrisînden Ârif Efendi yasılı - Balta Limanı mesiregâhı - Zaim Nuri Bey yalısı - Köprü başında kalcıbaşı Limorun yalısı ve kayıkhânesi - Sarraf Dalgıcoğlu yalısı - Tuhafcı Yaninin yalısı...

Bu kayde göre, Balta Limanının o zamanlar Boğazın namlı mesîrelerinden biri olduğu kesin olarak anlaşılmaktadır (B.: Baltalimanı Çayırı). Balta Limanına gelirken 4-5 yalının sâhibleri veya vereseleri elinden satın alınarak yerlerine Baltalimanı sahil sarayının inşa edildiğini emniyetle söyliyebiliriz. Baltalimanı Camii deniz kenarında olmayub az geride dere kenarında bulunduğu için Bostancı başı defterinde kaydedilmemiştir. Sâhil yolunu dere üzerinden aşıran köprünün o tarihde, derenin denize döküldüğü noktada olduğu anlaşılıyor. Bu köprünün bir ahşab köprü olduğu da muhakkaktır. Köprübaşından itibâren gayri müslim yalıları başlıyor ki Şirketi Hayriye kurulup bir vapur iskelesi de Emirgân ile Baltalimanı arasında yapılınca orası Boyacı Köyü adını alacaktır (B.: Boyacı Köyü).

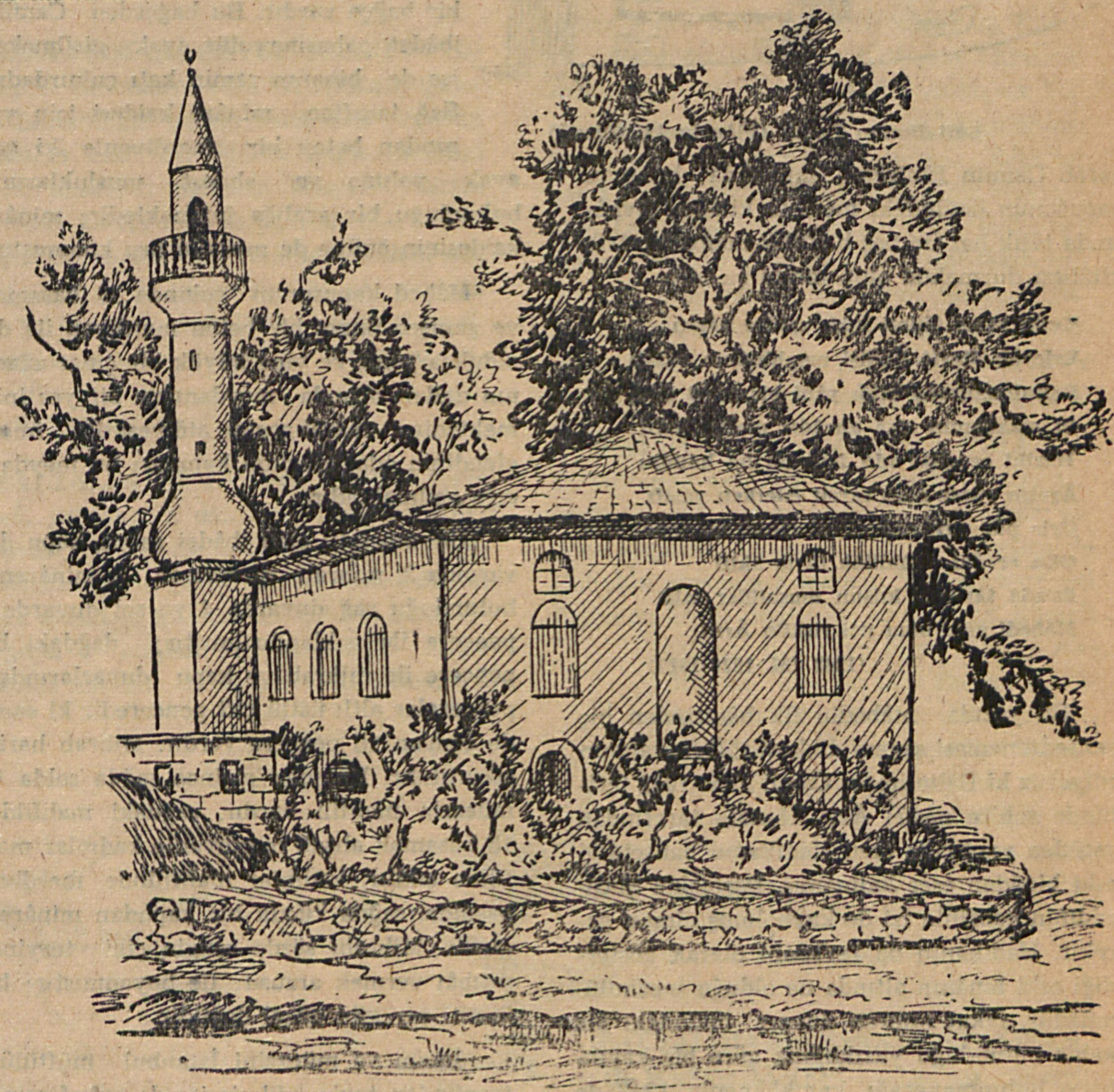
Balta Limanı adı, Fâtih Sultan Mehmedin ilk donanma kumandanı, kapdânı deryası Baltaoğlu Süleyman Beyin soy adından kalmıştır; büyük târihî muhasara başlar iken dörtyüz küsur küçük tekneden mürekkeb Türk donanması ile İstanbul sularına gelmiş olan Süleyman bey, donanmayı Bizanslılara bir baskın hücûmundan korumak için, yeni yapılmış olan Boğaz kesen kalesinin (Rumeli Hisarı) himâyesinde bu limana sokmuştur (B.: Süleyman Bey, Baltaoğlu; İstanbul muhasarası ve fethi).

BALTALİMANI CAMİİ — Boğaziçinde Baltalimanında, Baltalimanı Deresinin Emirgân tarafı kıyısında, sâhil yolu üzerinde, dere üstündeki beton köprü Emirgâna doğru geçince köprübaşında, sağ koldadır. Bu mâbedi mescid diye kaydeden Hadıkatül Cevâmi şu mâlûmatı veriyor:

«Fevkaanî bir mesciddir. Bânisi Paşmakcı şücâeddindir ki mihrâbı önünde medfundur. Binberini imâmı Sultânı Hacı İmam denmekde mâruf Esseyd Mehmed Efendi koymuştur; bu zât Büyük Ayasofya Medresesi bitişiğindeki evinden ayırtdığı bir yerde medfundur. Hicri 1141 (M. 1728-1729) senesinde vefat etmiş ve Üçüncü Sultan Ahmedin imamlarından idi.

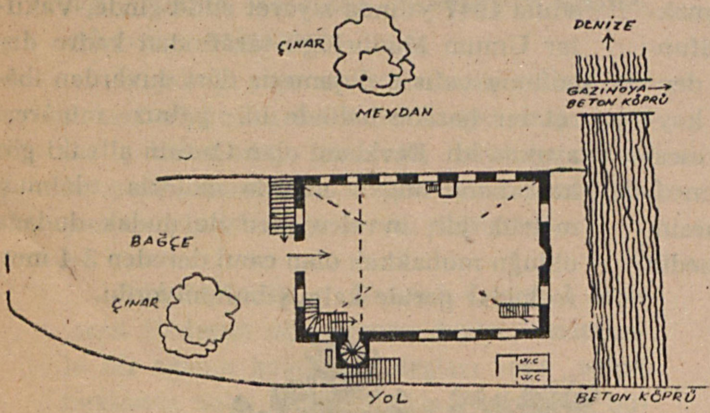
«Bu mescid yanında bir çemenlik mesîre, bir tatlı su çeşmesi ve dut ağaçları vardır ki Sultan İbrahimin sadrazamı Hezarpâre Ahmed Paşanın hayır eserleridir. Ayni yerde diğer hayır sâhilleri de bir kuyu açdırmış ve bir çeşme daha yaptırmışlardır».

Baltalimanı Camii İstanbul Ansiklopedisi adına 1947 yılında ziyâret edildiğinde, Vakıflar Umum Müdürlüğü tarafından kadro dışı edilmiş, çatısız, döşemesiz dört duvardan ibâret bir harabe halinde idi; yalnız minâresi ayakda idi. Fevkaani olan Camiin altı iki göz kayıkhâne olup onlarda molozla dolmuş, metruk idi; evvelce dere ile dudak dudağa olduğu muhakkak olan cami dereden 3-4 metro kadar geride kalmış bulunuyordu.

Baltalimani Camii (Resim: S. Bozcalı)

Hadikanın mihrab önünde yattığını söylediği Paşmakcı Şücâeddinin kabrinden eser yokdu. Mihrab duvarı dere tarafında, camiin altı da kayıkhâne olduğuna göre, 1947 deki binanın Hadikada bahsedilen bina olmadığı, mezkûr kabrin Cami temelini tecdid edilirken kaldırılmış olacağı âşikâr idi. Nitekim

Baltalimanı Camii (Plân-kroki: Hüsnü)

harab Camiin Emirgân tarafında bulunan kapusunun üstündeki mermer kitâbe levhâsında tâlik hat ile beş beyitlik manzum târih kitâbesi durmakda olup metni şu idi:

Kesbi zahri âhiret kıldı zahîre nâzırı
Eyleyüb Mevlâ hâdisi menbinânın vâkıfı
Baltalimanında kıldı yâni bir cami bina
Ol makaamın olsa ahrâdır melâik tâifi
Hâzihi cennati adn fedhulü hâ hâlidin
Âyetin yazsa sezâ tavsif ederken vâsıfı
Öyle pür envârdır sahni cinan mânendi kim
Olsa ervâhi ricâbillâh lâyık âkifi
Es'adâ târihini kılsun musalliler salâ
Mâbedi pâki bina itti ricâlin Ârifi
(1242 (M. 1826-1827)

Bu yazıda mâbedin ilk bânisinden hiç bahsedilmemesi şayanı dikkattir. Öyle tahmin ediyoruz ki Baltalimanı Camii hicrî 1242 târihinde zahîre nâzırı Ârif Efendi tarafından yeniden yaptırılır iken Hadikanın bahsetdiği eski binâdan eser kalmamış, Paşmakcı Şucâeddinin kabrinin izi de kaybolmuş olması gerekir. Hadikanın da fevkaanî olarak gösterdiği eski binânın altında ne olduğu mechulümüzdür, fakat mihrab duvarı önündeki bir kabir bulunduğu yazıldığına göre bir kayıkhâne bulunmayacağı, kayıkhânenin 1242 de yapıldığı muhakkaktır.

Baltalimanı Camii semt halkından Süleyman Bey adında bir hayır sahibinin (bu zât 1960 dan evvel vefat etmiş) himmet ve delâleti ile 1952 - 1953 arasında beton yapı olarak tâmir edilmiştir. Bu tâmirde Cami dış güzelliğini, şirinliğini tamamen kaybetmiştir, hattâ göz, dört duvardan ibâret eski harabeyi aramaktadır denilse hatâ edilmez.

Kayıkhâne kaldırılmış, kayıkhâne gözleri pencereye çevrilerek yerine imam efendi için iki odacık yapılmış, büyük kısmı da mağazaya çevrilerek bir marangoza atölye olarak kiraya verilmiştir.

Camiin giriş kapusu önünde büyük bir bağçe vardır. Bu bağçeden Camiin ibâdet sahasına düz ayak girilmekde ise de binanın zemin katı çukurdadır. Sağ taraftan minâre kaidesi için yanından beton bir merdivenle iki göz ayak yoluna ve abdest musluklarının bulunduğu bir aralığa inilmektedir; minâre kaidesinin önüne de musalla taşı konmuştur.

Mâbed kapusunun solunda 11 basamak ve genişçe ikinci bir beton merdiven ile de, oldukça geniş ve yine büyük bir çınar ağacının dalları altında meydanımsı bir yer inilmektedir; marangozun atölyesi ile imam efendinin odacıklarının kapuları bu meydancığa açılmaktadır.

Bir mustatil olan ibâdet sahnı, kapu duvarında 2, mihrab duvarında 2, minârenin bulunduğu sağ duvarda 4 ve sol duvarda 6 pençere ile ışıklandırılmıştır; dağdaki bir pencere ile mihrab ve kapu duvarlarındaki pencereler altlı üstlü çift penceredir ki camide cem'an 15 pençere vardır. Mihrab harice çıkıntılıdır. Kapıdan girince sağda solda iki müezzin mahfili vardır, sağdaki mahfilden 15 basamak ahşab merdivenle kadınlar mahfiline çıkılır, kadınlar mahfilinde, merdiven başında, sağda küçük bir kapudan minâreye girilir. Mihrabı sözde zengin çini tezyinâtı ıntıbâı vermek arzusu ile boyanmıştır; her özenti şey gibi güzel değildir.

İmam ve müezzini İstanbul müftülüğü tarafından tayin edilmiş ise de evkaf camiin ihyasına kayıdsız kalmış, camiin elektrik ve

su masrafları karşılığı semt halkı tarafından meci ile temin edilmekte idi.

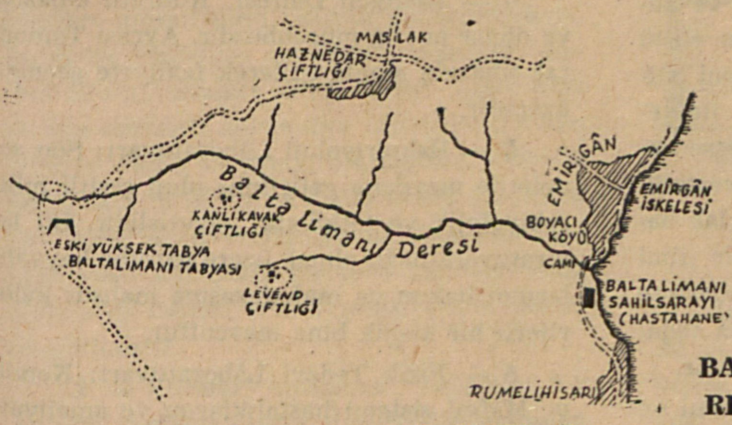
Bibl.: Hadikatül Cevâmi, II; REK, Muzaffer Esen, İhsan Hamamioğlu, Gezi notu, 1947; REK ve Mehmed Koçu, Gezi notu, 1960.

BALTALİMANI ÇAYIRI — İstanbulun namlı mesirelerinden biriydi; Baltalimanı Camiinin gerisinde, ortasından ayni ismi taşıyan dere geçer, çınar ağaçları ile gölgelenmiş büyük bir çayırdı, civar Boğaz köyleri halkı gelirdi, çoğu da kayıklarla gelirdi. İkinci Meşrutiyetden sonra unutuldu, kısmen bağçe, bostan oldu, zamanımızda, dere de bir batak yatağı hâline geldiğinden eski meşhur bir mesireden küçük bir iz bile kalmadı (1960).

BALTALİMANI ÇAYIRI KASRI — Eski meşhur bir mesire olan Baltalimanı Çayırında Baltalimanı Deresi kenarında küçücük bir hünkâr kasrı idi, Üçüncü Sultan Selimin vâlidesi Mihrişah Sultanın kâhyası Giritli Yusuf Ağa tarafından bu pâdişah için yapdırılmıştı. Sultan Selimin tahtdan indirilmesi, Yusuf Ağanın da îdamından sonra metrûk kaldı, yıkıldı, yok oldu. Belki çok zarif ve şirin, muhtasarca bir ahşab binâ olduğunu tahmin ediyoruz.

Bibl.: Hadikatül Cevâmi, II.

BALTALİMANI DERESİ — Boğaziçine Rumeli yakasından dökülen derelerdendir; Hazinedar Çiftliği ile Candere Boğazı arasında uzanan bayırın garb sathı mâilinden doğar, Maslak altından, Kanlıkavak Çiftliği kenarından geçer ve meşhur hasır civarında Balta Limanına dökülür; tahminen 6-6,5 kilometro uzunluğunda olup Boğazın sâhil yolu bu dereyi bir köprü ile aşar. Köprübaşında ve derenin sol kenarında Baltalimanı Mescidi bulunmaktadır. Eskiden Boğazın mesîrelerinden biri olan Baltalimanı Deresine kayıklarla girildiğinden mescidin altına kayıkhâne gözleri yapılmıştır. Bu satırların yazıldığı sırada metrûk olan bu gözlere, daha eskiden Emirgân ve Rumelihisarı balıkcıları balıkcı kayıklarını çekerlerdi (1948). **A. Câbir Vada**

Baltalimanı Deresi (Kroki: Hüsnü)

Rahmetli A. Câbir Vadanın Baltalimanı Deresi hakkındaki notu herhalde 1948 den daha gerilere giden hâtırasına dayanmış olacaktır. Rumeli hisarının yerli ihtiyarlarının rivayetine göre Balta Limanı Deresinin yukarı kısmı, 1900 - 1910 arasında büyük bir selden sonra tıkanmış, dere kurumuş, Limana döküldüğü yerden Baltalimanı Camiinin ancak 100 metre gerisine kadar varan son kısmı, karaya girmiş bir deniz kolu hâlini almış; liman ağzı müstesnâ zamanımızda dere bir batak yatağı hâlinde idi. Başka bir rivâyete göre Levendde yeni kurulan mahallenin ana lağımı, Baltalimanı Deresi vâdisini tâkib ediyormuş, 1959 yazında bu lağım patlamış, pislik sızıntısı aslında batak yatağı hâlinde bulunan dereye karışmış, Baltalimanı Camii ve etrafında taaffünden oturulamaz hâle gelmiş.

BALTALİMANI KAPATMA VOLİSİ — Boğaziçinde akıntıda kılıc balığı avının, yukarıdan aşağı beş av yerinden ikincisidir; sâdece Kapatma Volisi de denilir. Kanlıca ile Çubuklu arasında Fuadpaşa Yalıları harâbesi önünden 50-60 metre kadar açılarak Rumeli sahiline doğru ve biraz aşağıya meyilli, yani kayığın başı Boyacı Köyüne doğru olarak ağlar atılır, bu sûretle Baltalimanı önlerinde Halimpaşa Yalıları hizâsına gelince de ağlar toplanırdı. (B.: Kılıç Balığı).

Boğazın gün günden ölen balıkcılığı karşısında hüzün verici notlar, hatıralar, kayıdlıdır.

Bibl.: Karakin Deveciyan, Balık ve Balıkcılık.

BALTALİMANI KEMİK HASTALIKLARI HASTAHÂNESİ — Bu çok önemli

müesseseyi ziyâret ederek ve gözlerimiz görerek, müesseseyi temsil eden baş hekiminden gereken mâlûmat edinmek için bir mektub ile ziyâret izni ile mülâkaat talebinde bulunduk, 30 Nisan târihi ile verilen buluşmaya, târihî büyük hâdiseler dolayısı ile gidemedik; 27 Mayıs inkılâbından sonra da Baltalimanına üç defa gidildiği halde başhekim bulunmadığı için içeriye alınmadık, nöbetçi hekimi ile görüşme isteğimiz, hastahâne kapucusundan ziyâde kurucuya benzeyen bir adam tarafından red edildi. Bu durum karşısında yegâne tesellimiz müessese başhekimi Dr. Opr. Baha Oskay'in, İstanbul Ansiklopedisinin muazzam bir şehir kütüğü hüviyetini lâyık olduğu ciddiyet ile takdir idüp bize gereken notları hazırlamış olduğunu öğrenmek oldu. Hâstahaneye hizmeti her halde büyük olduğu anlaşılan sayin başhekimin notlarını, şükranımızı tesdif ile derc etmekle iktifâ ediyoruz:

«Müessese 1944 senesinde açılmıştır. O zaman Kemik ve Mafsal veremli hastaların bir yere toplanarak tecrid ve bakımlarının temini gayesile tarihi bir saraya 85 yatak ve mahdut bir personel konarak açılmış bulunan bu hastahâne o devirden buyana geçen on altı sene içinde birtarafdan yatak kadrosu tedricen genişletilerek 100 - 135 - 150 ve nihâyet 200'e çıktığı gibi, diğer taraftan ilmî ve fennî cebhesinde de Avrupadaki benzerlerine yaklaşmak gayesile faaliyet göstermiştir.

«İlk açılışında preantibiyotik çağda tedavileri uzun, bıktırıcı, verimsiz ve genel cerrahi kliniklerince pek iltifat görmeyen Kemik ve Mafsal veremleri gibi akar ve bulaşıcı binaenaleyh tehlikeli hastaların süslü bir saray içinde toplanarak fikrî, bedenî istirahattinden ibâret sanatoryum kürü ile tedavileri gibi bir amaç güden bu müessese antibiyotik çağın açılmasile bakteriyostatik ilâçların bütün verem sahasındaki parlak başarıları yardımı ile büsbütün başka bir ilmî hüviyet kazanmıştır. Bugün için müessese çeşitli kemik ve mafsal hastalıklarının tedavi ve ameliyatlarını yapacak durumdadır.

«Bunu müteakip müessese başhekimi ve operatörlerinin Avrupadaki kemik ve Mafsal hastalıkları müesseselerini görmek ve yerinde incelemeler yaparak yenilikleri hastahâneye getirmek üzere yaptıkları tetkik seyahatları ve bunun neticesinde verdikleri raporlar vekâletçe ehemmiyetle nazarı dikkate alınmış ve bu suretle müessesenin her sene yapılan ilâve ve yeniliklerle ilerlemesi sağlanmıştır.

«Bu gün için Baltalimanı Kemik Hastalıkları Hastahânesi ile Deniz ve Güneş Tedavi Enstitüsü aşağıda gösterildiği şekilde tazzû etmiştir:

1 — Yatak sayısı 200 dür. Müessese Erkek, kadın ve çocuk hasta kabul etmektedir. Açılışından bu tarihe kadar cem'an 8046 hasta yatarak tedavi görmüş 3185 hasta ameliyat edilmiştir.

2 — Poliklinik genişletilmiş, kazâ ve âcil vak'aların ilk tedavilerini yapacak bir küçük ameliyathâne ile techiz edilerek açılışından bugüne kadar cem'an 64.509 adet hastayı ayaktan muayene ve tedavi etmiştir.

3 — Ameliyathâneler iki adet olup çeşitli kemik ve mafsal hastalıklarının yapılabileceği şekilde cihazlandırılmıştır.

Her iki ameliyathâne için müşterek elektrikle çalışan streilizasyon üniti olduğu gibi iki ameliyathâne için ayrı olarak steril yıkanma suyu tertibatı, protoksit dazot gaz narkoz cihazların, gölgesiz tenvir tertibatlı sabit ve seyyar lâmbalar, filim muayenesi için illüminatörler, elektrik aspiratörleri, normal ve ayrıca ortopedik masalar mevcuttur.

Açılışından bu tarihe kadar cem'an 3185 adet kemik mafsal ameliyat ve diğer ameliyatlar yapılmıştır.

4 — Röntgen Dairesi: Kudretli cihazlar ve döner anotla mücehhezdir. Ayrıca Tomograf cihazıda monte edilerek faaliyete geçmek üzeredir.

5 — Bakteriyoloji Lâboratuvarı: Son senelerde meydana getirilmiş olup çeşitli mikrobiyolojik ve tetkikata elverişlidir. Bu lâbiratuvara bağlı olmak üzere tecrübe hayvanlarının bakım ve muhafazasına mahsus kaloriferli bir küçük bina mevcuttur.

6 — Fizik Tedavi Lâboratuvarı: Kemik ve Mafsal sistemi hastalıklarını ve ameliyatların neticeleri üzerinde çok büyük ve önem-

li selahları sağlayan esaslı çeşitli cihaz ve aletlerle takviye edilmiş bir bölümdür.

7 — Kütüphane: Kemik ve Mafsal hastalıkları üzerinde yazılmış birçok kitap ve neşriyatı ihtiva etmektedir.

8 — Mektep: İlk Okuma çağındaki hastaların tedavi müddetince eğitiminin sekteye uğramaması için baştabibin Avrupa'daki müesseselerden örnek alarak Vekâlete teklif ve bu makamca öğretmeni Maarif Vekâletince tâyin ve bu teşkilâtın kontrolu altında tedrisat yapan 5 sınıflı bir okuma salonudur. Yürüyebilen çocuklar kendileri, yatalaklar da arabalı sedyelerde tedrisata iştirak etmektedirler.

9 — Hasta ve personelin ruhî sükûn içinde ibadet edebilmesi için oldukça müzeyyen bir cami tesis edilmiştir.

10 — Rehabilitasyon kısmı: Tedavide hastaları hem meşgul etmek hemde bir san'at ve meslek üzerinde inisiyatiflerini temin için Rehabilitasyon atelyeleri mevcuttur.

Şimdilik biçki, dikiş, Nakış ve fotoğrafçılık bölümlerinde ehliyetli öğretmenler nezaretinde hastahâne sağlık kurulunca iştigallerinde mahzur görülmeyen hastalar muayyen bir program içinde çalışmaktadırlar.

11 — Deniz ve Güneş Kür yeri: Müessesinin deniz kenarındaki kemik ve mafsal hastalıkları hastahâneleri karakterinde olmasından rıhtım boyunca geniş ve uzun bir kumsal sunî olarak meydana getirilmiştir.

Mektebin ve atölyelerin kapandığı 1. Hazirandan itibâren 1, Ekim'e kadarki tatil devresinde faaliyete geçen bu plajda sağlık durumları müsait olan küçük çocukları deniz ve güneş banyoları yaptırılabilmektedir. Ayrıca bütün hastalara şâmil olmak üzere dört ay yaz müddeti devamınca sabah saat 9 dan itibaren kadın ve çocuk hastalıklara öğleden sonra saat 15 ilâ 17 ye kadar erkek hastalara açık hava kürü verilmektedir. Buradaki kanepe veya kür şezlonglarında istirahat eden hastaların başları renkli şemsiyelerle gölgelendirilmiştir.

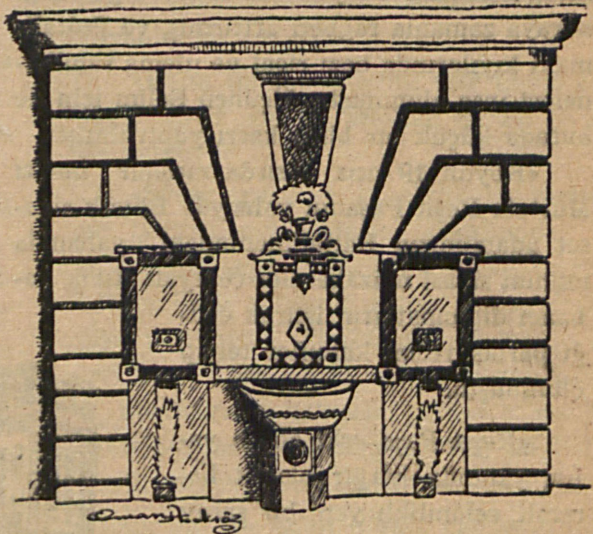
12 — Kurslar: Müessese Vekâletçe bir öğretim merkezi olarak vasıflandırıldığından yurtta açılmış ve açılacak kemik ve mafsal hastahâne ve enstitüleri için mütehassıs yetiştirilmesi amacile buraya asistanlar verilmektedir. Genel şirürji uzmanları arasında da yine bu maksatla bir veya birkaç aylık devreler için ve staj maksadile doktorlar gönderilmektedir?.

«Ayrıca bazı seneler yurdun her tarafındaki serbest veyâ görevli doktorların iştirakine mahsus kurslar yapılmaktadır. Bu kurslarda hastahâne mütehassıslarınca itinâ ile hazırlanmış klinik dersler verilmekte, bu konularla ilgili seri ameliyatlar yapılmaktadır.

« Bunun için her kursun matbu programı daha evvelden Vekâlete takdim edilerek bütün Vilâyetlere tamim edilmekte, iştirak etmek isteyenlere izin verilmek suretile gelmemüsaade olunmaktadır.» (Baha Oskay, not).

Hastahâne çeşmesi — Hastahânenin sokak duvarlarına bitişik büyük, cebhesi tamamen mermer kaplı bir çeşmedir; aslında geçen asır yapısı, metrûk, harab bir çeşme iken Baltalimanı Kemik Hastalıklar Hastahanesi başhekimi tarafından ihya edilmiştir; solda «Eser ve Armagan, Dr. Baha Oskay», sağ tarafta da «1955» yazılıdır.

T. Açıksöz

Baltalimanı Hastahâne Çeşmesi
(Resim: Turan Açıksöz)

BALTALİMANI MUAHEDENÂMELERİ — Baltalimanında, Tanzimat Devri adı verile gelen uyanık mutlakiyet devrinin büyük diplomatı Mustafa Reşid Paşanın sahilsarayında, sâhibinin iktidarda bulunduğu yıllarda beş muahedenâme imzalanmıştır;

1): İngiltere ile 16 Ağustos 1838 (H. 1254) ticâret mukavelenâmesi.

2): Belçika ile 3 Ağustos 1839 (H. 1255) ticâret muahedesi

3): Belçika ile 30 Ağustos 1840 (H. 1256) ticâret muahedesi

4): Rusya ile 30 Nisan 1846 (H. 1262) ticâret muahedesi

5): Rusya ile 1 Mayıs 1849 (H. 1265) Eflak ve Buğdan prensliklerine dâir muahedenâme.

Bibl.: Reşad Ekrem, Osmanlı Muahedeleri.

BALTALİMANI SAHİLSARAYI — Rumeli Hisarını geçdikten sonra yukarı boğazın başlangıcında Boğazın Rumeli yakasında geçen asrın yâdigârı en güzel yapılardan biridir. Zamanımızda Kemik ve Mafsal veremi Hastahânesi olan binâdır.

Bu sahilsarayın tarihçesi hakkında Topkapusu Sarayı Müzesi müdürü değerli müddekkik Halûk Y. Şehsüvaroğlu

Akşam Gazetesinde intişar etmiş makalesinde şu mâlûmâtı veriyor:

«Baltalimanı eski Boğaziçinin meşhur mesirelerinden biriydi. Mevkiinin güzelliği buraya zamanla rağbeti arttırmış, ve Baltalimanı kıyılarında bazı rical ve ulema sahilhâneleri inşa olunmuştu. Üçüncü Selim için de burada küçük bir biniş kasrı yaptırılmıştı.

«Köyün 19 ncu Asırda meşhur binâsı Mustafa Reşit Paşanın yalısıydı. Büyük siyaset adamımızın Baltalimanındaki yalısında mühim siyasî müzakereler cereyan etmiş, yabancı diplomatların iştirak ettiği parlak resmi kabuller tertip olunmuştu.

«Reşit Paşa eski ahşab yalısı yanında kârgir olarak haremli, selâmlıklı yeni bir saray da inşa ettirtmiş, bu saray eski yalı ile beraber Reşit Paşadan oğlu Galip Paşayla evlendirilen Fatma Sultan için Hazine tarafından 250.000 altına satın alınmıştı.

Sultanın Kırım, harbine rastlıyan düğünü Baltalimanında yapılmış ve çayıra kurulan büyük çadırlarda vükelâ, rical, ulema ağırlanmışlar, günlerce ziyafetler çekilmiş; çengiler, zuhurî kolları oynatılmış ve türlü eğlenceler tertip olunmuştu.

« Baltalimanı Sarayı somaki mermerden yapılmış ocakları, pek itinalı hazırlanmış parkeleri ve göz kamaştıran nakışlı tavanlariyle devrinde, Boğaziçi binalarının en güzellerinden birisiydi.

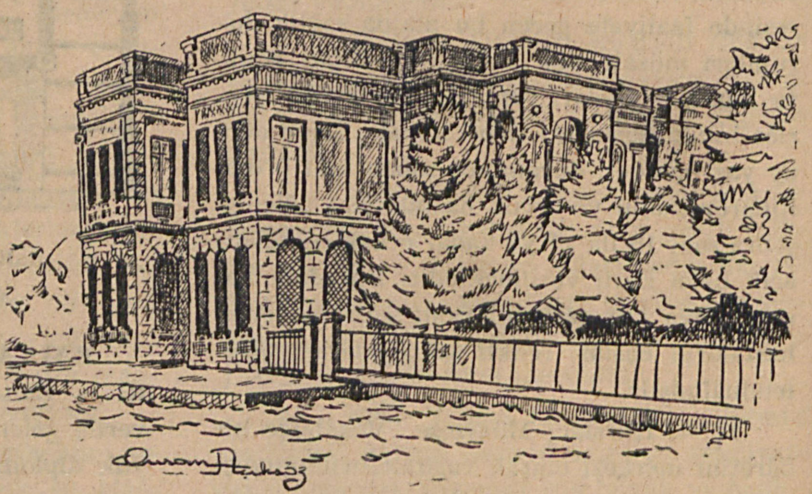
« Bahçenin ucunda sonradan selâmlık diye anılmaya başlanan binanın ismi de Hünkâr Dâiresi idi.

« Fatma Sultan Baltalimanı Sarayına yerleştikten sonra eski Reşit Paşa sahilhanesi de paşa, bendegân dairesi ve meşkhâne olarak kullanılmıştı. Rumeli hisarı tarafında bulunan bu bina yeni Baltalimanı Sarayına uzun bir yolla bağlanmıştı.

«Fatma Sultan talihsiz iki izdivaçla bedbaht olmuş, kendisinin pek sevemediği ilk zevci Galip Paşa bir gece bir sandal kazasiyle ölmüş, ikinci zevci Nuri Paşa da Yıldız mahkemesi tarafından mahkûm edilerek geri dönmemek üzere Taife sürülmüştü.

«Fatma Sultan biraderleri arasında en fazla beşinci Muradı sevmiş, onun tahtdan indirilmesi ile bu yoldan da talihsizliğe uğramıştı.

« Hal'inden sonra da Beşinci Muratla gizlice mektuplaşan, onun tekrar tahta çıkmasını bütün kalbiyle temenni eden sultan, İkinci Abdülhamidin gazabını üzerine çekmiş ve Baltalimanı Sarayında ömrünün sonuna

Baltalimanı Sahilsarayı
(Resim: Turan Açıksöz)

kadar bir mahpus hayatı yaşamıştı.

« Sultan, bu muhteşem mahpesinde sert, hırçın bir ömür sürmüştü. Bazan küçük bir çocuğu evlât edinmek üzere sarayına aldırır, ona dedesinden babasından kalmış kıymetli elmasları oyuncak olarak verir, bazan saraylılarına en haşin muamelede bulunur, günü, zamanı birbirine uymazdı.

« Bütün dünya zevklerinden elini çekmiş, bir zamanlar güzelliğiyle, tuvaletleriyle Osmanlı Sarayının en göz kamaştıran sultanı iken artık zevcinin ve büyük biraderinin matemiyle dağınık ve kıyafetsiz bir hale gelmişti.

« Fatma Sultan 1882 yılında henüz genç yaşında iken öldüğü vakit Baltalimanı Sarayının alt katları, birçok daireleri rütubetten, bakımsızlıktan yosun tutmuş, ot bağlamış, kapılarının üzerinde yabani ağaçlar bitmiş bir halde bulunuyordu.

« O yıllarda Tarlabaşı sarayında oturan İkinci Abdülhamidin küçük hemşiresi Mediha Sultan da ilk zevci Necip Paşayı kaybetmiş, ve Ferit Paşayla da henüz evlenmişti (Altıncı Mehmed Vahdeddinin sadrazamı Damad Ferid Paşa).

«Mediha Sultan, büyük hemşiresi Fatma Sultandan kalan ve sultan saraylarının en güzeli bulunan Baltalimanının kendisine verilmesini padişahtan bir mektupla rica etmişti.

«İkinci Abdülhamit, bu mektuba karşılık sevgili hemşiresine şu cevabı göndermişti.

İsmetlû hemşirei muhteremem hazretleri;

Tarlabaşında mukim oldukları sarayın terki ile Baltalimanında kâin sahilsarayda ikamet etmeleri hakkındaki arzuyı ismetpenâhileri malûmumuz olarak mezkûr sahilsaray kendi kerimelerimize tercihan zati iffetsimatlarına daha ziyâde lâyık görünmesiyle işbu arzûyi ismetâneleri nezdimizde dahi rehin-i tensip ve hüsnükabul olmuş ve sahilsaray-ı mezkûrun senedatı nâmı ismetânelerine olarak bittebdil kariben tarafı âlii afifânelerine derdest-i irsal bulunmuş olduğundan, mezkûr sahilsaraya hemen şimdiden nakil ile kemal-i safây-ı hâtır ile ikamet buyurularak bu nakli mekânın hakkı âlilerinde müteyemmen ve mesut olması duasını yâd ve tekrar eylerim..» Bu mektubun tarihi 24 Ramazan 1304 (M. 1887) tür.

Halûk Şehsüvaroğlu yine Akşam Gazetesinde neşrettiği başka bir makalede şu mütemmim mâlûmâtı veriyor:

« Mustafa Reşit paşanın Balta limanında yeni yaptırdığı sâhilsarayı oğlu Ali Galip paşanın Abdülmecit kızı Fatma sultanla izdivacında iki yüz elli bin altına hazineye satması o vakit dedikoduları mucip olmuş, devlet hayırhahları «Allah encamını hayreyleye demeye başlamışlardı.

«Fatma sultanla Galip paşanın Kırım harbine rastlayan düğünleri emsaline nispetle pek parlak yapılamamış, buna rağmen sultana hazinei hassaca tertip edilen gayet ağır çeyiz takımları Çırağan sarayından Baltalimanı sarayına kayıklarla gönderilmişti.

«Fatma Sultanın sevmediği Ali Galip paşa bir gece vakti Sarıyerden dönerken sandal kazasına uğrayıp ölmüş ve bu münasebetle halk arasında bazı söylentiler dolaşmıştı; meselâ:

Âteşi zulm ile yandıkça kulûbü fukarâ

Böyle Vâpûru kazâ çarhına uğrar vükelâ!..

Diyenler de olmuştu.

«Balta limanı sarayını şair Leylâ hanım şöyle tasvir ediyor: «Sultan Sarayı şu şekilde anlatıyor:

«Saraylarının en güzelidir. Bu metin kâgir binanın orta sofasına sakafından kalın münakkaş tepe camlarından ve direklerle bölünmüş iç sofasına deniz pencerelerinden ziya verilmiştir. Renkli mermerlerden ocakları, küçük parçalarla tersim edilmiş parkeleri, tavanlarının nakışları gaayet musannâdır, sahil boyunca vâsî bahçesindeki sandalla gezinilir havuz, deniz hamamları, deniz üzerine küçük bir kaç odalı köşkü, bahçenin ucunda ayrı Hünkâr dairesi, arkada da Baltalimanı Çayırının üstüne kadar büyük meyvalığı vardır».

«Kırım harbi sırasında İstanbula gelmeyi arzu eden Fransa İmparatoru Napolyon ile Öjeninin muhtemel ziyaretleri için bazı hazırlıklar yapılmıştı. Abdülmecidin müsaadesi üzerine İmparatorun saray müdürü ile tercümanı Boğaziçi saraylarını gezmişler ve

bunlar içinde en fazla Baltalimanı Salihsarayını beğenmişlerdi.

« Bunun üzerine sahilsarayın, etrafında bir çok yeni köşklerin, binaların yapılmasına ve İmparatorla zevcesinin oturacakları dairelerin tanzimine de başlanılmıştı.

« Sultan Mecit hazırlıkları bizzat gözden geçiriyor ve eşyanın seçilmesinde, yerleştirilmesine büyük bir zevki selim gösteriyordu. (İmparatoriçenin yatağına konulacak cibinlik serapa nâdide incilerle donanmıştı. İmparator ile zevcesinin dairesine tâ Sultan Muradı evvelden intikal etmiş ve o vakte kadar saray halkına bile meçhul kalmış öyle kıymettar ve nâdide eşya konuldu ki bunları bizzat gidip gören sefaret memurları: «Binbir gece masallarının hakikaten tecessüm etmiş bir sahifesini görüyoruz» diyerek hayretlerini açığa vuruyorlardı.

Reşit paşa zamanında bu sahilhanede bir de mühim nikâh merasimi yapılmıştı.

« Mısır valisi Abbas paşa, Yusuf Kâmil paşadan Zeynep hanımefendiyi ayırtmış ve paşanın Reşit paşaya müracati üzerine Sultan Mecidden alınan iradeyle evvelâ Kâmil paşa ve bilâhare hanımefendi İstanbul'a getirtilmişlerdi.

«Hanımefendi vapurdan çıkınca saraya giderek Abdülmecit tarafından kabul edildi. Ve iltifata mazhar oldu. Sonra Reşit paşanın Baltalimanındaki yalısına gitti. Reşit paşa Kâmil paşaya, Şeyhülislâm Arif Hikmet bey hanımefendiye vekil oldular ve nikâhları yenilendi. Padişahla hanımefendi yalıda misafir edildiler (B.: Zeyneb Hanım, Prens; Kâmil paşa, Yusuf).

Mustafa Reşit paşadan Fatma sultana geçen yalı, sultanın ölümiyle Abdülmecidin diğer kızı Mediha sultana intikal etti.

Hazineye intikalinden sonra Baltalimanı Sahil sarayının ikinci sâhibi Mediha sultan kocası Necip Paşanın vefatından sonra sultan Ferit Paşaya vardı. Sultan Ferid Paşayı cenaze kalktığı gün pencereden görmüş, beğenmiş, harem ağalarından birine de göstererek ailesi hakkında tahkikat yapılmasını emretmiş, tahkikat neticesini de münasip bulan, sultan kendisine Ferid Beyin namzet olmasını Sadrâzam Kâmil paşaya bir vasıtayla bildirmiş ve Ferid bey bu suretle saraya damat olmuştu.

« Altıncı Mehmed Vahdeddin zamanında Sadarete getirilen Damat Ferid Paşa sultaniyle beraber yazları Baltalimanı sahilsarayında oturur ve burası siyasî ziyaretlere ve bazı müzakerelere sahne olurdu.

«Tarihimizde Millî Mücadele aleyhindeki gayretleriyle tanınmış olan Damat Ferid Paşa 18 Ekim 1336 günü Sadaretten istifa ederek yalısına çekildi.

« Bir ara Avrupaya giden Ferid paşa, Anadolu zaferi haberiyle İstanbula geldi ve iki gün içinde hazırlıklarını yaparak Türkiyeyi büsbütün terketti.

« Baltalimanı sahilsarayındaki tarihî ve kıymetli eşya 1925 Ocak ayı içinde müzayedeyle satılmıştı. Sarayın eskidenberi toplanmış kitaplariyle zengin bir kütüphanesi vardı.

«Damat Ferit paşa tarihe meraklıydı. Kendisi dört ciltlik bir Türk Tarihi yazmıştı. Vasiyetnâmesinde Baltalimanı sahilsarayı kütüphanesinden: «binlerce kitabı ihtiva eden cesim kütüphane» diye bahsediyordu.

«Bu cesim kütüphane yapılan müzayedede iki bin beş yüz liraya satılmıştır (!). Baltalimanı Sahilsarayında selâmlık dairesinin merdiven başında paşaların ve harem kısmı merdiven başında sultanların büyük ölçüde yağlı boya portreleri bulunuyordu.

« Mediha sultanın kalabalık harem takımı arasında sarayın oyuncuları pek mâhir ve meşhurdurlar. Almanya imparatorunun İstanbulu ziyaretinde sultanın oyuncuları Yıldıza getirilmiş ve burada misafirler önünde takdirle seyredilen sanatlarını göstermişlerdi» (H. Y. Şehsüvaroğlu).

BALTA OLMAK — Yeniçeri argosundaki «Balta asma ve «Balta verme» deyimlerinin zamansız halk ağzına ve külhânî argosuna intikal etmiş değişik söylenişidir; artık, cebbar bir zorbalığı temsil eden Yeniçeri ocağının orta nişanlarını taşıyan, yapıya veya gemiye asılan, yahud tahakküm pençesi altında bir kadına veya oğlana verilen «Balta» yoktur; fakat, tahakküm ve tasallut her zaman her yerde görüle gelecektir; külhânı ağzı Yeniçerinin baltasını, tahakküm ve tasallut

edenin nefsinde görmüş ve bu yolda kullanmakta tereddüd etmemiştir.

1): Kötü niyetlerle bir güzelin peşine düşmek, konuşma fırsatları hazırlayıp emeline râm etmek için ısrar ile iknaa çalışma; misaller:

— Ulan o kıza balta olma, canavar gibi ağabeyi, yer seni..

— Bana balta olma, her kuşun eti yenmez!..

— Ben bir kere balta oldum, elimden kurtulmaz..

2): Baş başa kalmak isteyen iki kişiye musallat olma:

— Dün gece râzı ettim, geliyordu, Çamur balta oldu, korktu, gelmedi, kaçtı..

— Kızı parka götürdüm, rahat edemedik ki, nerede oturmak, biri geldi, balta oldu...

— İkiside genç, güzel, bırak şu bahar gününde sevişsinler, balta olmayalım, gidelim...

3): Dâvet edilmediği sofraya oturmakta, götürülmek istenilmeyen yere gitmekte, huzurû ağırlık verir görülen yerde durmakda ısrar etmek:

— Senin sakallı balta oldu, nezâketden anlamaz, yüzümü kızarttım, baba dedim, nevâlemiz bize kadar..

— Balta olma be kardeşim.. Hasan gelecek, aranız açık, ağzımızın tadı kaçacak..

BALTA VERME, BALTALI AVRET, BALTALI OĞLAN — Üçüncü Sultan Selim ve Dördüncü Sultan Mustafa devirleri ile İkinci Sultan Mahmudun zamanında vak'ayı Hayriyeye kadar Yeniçeri Ocağının bir asker ocağı olmaktan çıkıp haşarat yatağı hâlini aldığı büyük anarşı devrinde Yeniçeri argosunda, bir Yeniçeri zorbanın uygunsuz gürûhundan mahbube bir fâhişe, avrete veya mahbub bir hîz oğlanı inhisarı, tasarrufu altına alması, ve bunu pervâsızca ilân yolunda mensub olduğu Yeniçeri ortasının «nişan» denilen alâmeti farikasını bir uzunca sırma ile işlettiği kıymetli bir çevreyi, peşkiri, destmâli o nigâra veya oğlana vermesi; onların da «balta» adı verilen bu çevreyi sokağa çıkdıkları zaman sağ omuz başlarına işlemesi görülecek şekilde iliştirip dolaşmaları.

İstanbulun itleri, köpekleri, her türlü şenaati pervâsızca irtikâb edebilecek hezelesi, haytası baltalı bir fâhişeye veya hîz oğlana yan gözle dahi bakmazlardı, alıcı gözle bakmak, laf atmak veya peşine düşmek, yolunu çevirmek, tav'an veya cebren kendi

Biri «yelpaze balta», biri de «çevre balta»lı iki yosma nigâr
(Resim: S. Bozcalı)

menziline götürmek için, balta sahibi zorba ve ayakdaşı-adamları ile sonu iki taraftan birinin muhakkak ölümü ile bitecek bıçaklı bir döğüşü göze almak lâzımdı. Dolayısı ile bir fâhişe avret ile bir hîz oğlana balta vermek de kolay değildi, sonu ölüm kanlı bir döğüşü göze almak ve bu pervâsızca ilân ile meydan okumakdı. Avret veya oğlan kendilerine tasarruf pençesini atan zorbanın verdiği baltayı almağa ve taşımaya mecbur idiler, aksi takdirde, veya baltalı oldukları halde gayrilerle gizlice düşüp kalkdıkları öğrenilir ise balta sahibi ile adamları tarafından katledilirlerdi.

Bilhassa baltalı oğlanların it boyu zorbasına dayanub sokakda, çarşıda, pazarda vak'a çıkarmak için şuna buna çatarlar, türlü edepsizlik yaparlar, alış veriş ettikleri esnafa para vermezler: «Ağamdan al!» derlerdi; pervâsızlığını merak edip de:

— Bre kim olur bu tüysüz it? diye soranlara:

— Kandıralının sürmeli Mustafasıdır..

— Çardak çorbasının Osman Beyidir..

— Topuklu Bayram dirler, Burusuzun baltası vardır, görmez misin...

Cevabı verilirdi. Zorbasına güvenip edebsizlik, itlik yolunda azanlar, Yeniçeri Ocağının büyük zâbıta âmirleri tarafından gizlice takib edilir ve ilk fırsatta Agakapusuna kaldırılır, gizlice boğulur. yok edilirdi (B.: Bayram, Topuklu; Mustafa, Sürmeli).

Son Yeniçerilerden Çardak Kolluğu çorbacısı ve halk şâiri Galatalı Hüseyin Ağanın destan mecmuasında bu madde üzerine şu parçalara rastlanmıştır:

Biri Panayotdur Atina balı
Urum dili şirin peltek edâlı
Baldırda nişanı omuz baltalı
Büyük Kulelinin âbı rûyidir.
(Samatya Meygedeleri Destanı)

Pırpırı Yâkub nam civan Tokadlı
Koşarlı civelek kartal kanadlı
Baltalı celasun tulumbacıdır
Ayağı tozuna yetişmez atlı
(Tulumbacı Destanı)

Sırma saç kız misâl görmemiş mikras
Omuzdan topuğa dökmüş işvebaz
Altmış dört baltalı nev hat servi naz
Koç başlıdır Hacı Bektaş Köçeği
(Merdivenli Tekkesi Destanı)

Adı Elif Beydir Kölemen soyu
Fildişi selvidir Beyimin boyu
Yalın ayak şehbaz levendin toyu
Balta verdim kabul etti o şâhım
(Elif Bey Destanı II).

BALTAYI TAŞA VURMAK

— Halk ağzı deyimi;

1): Bir meclisde bir kimsenin şahsına yahud en yakınlarına aid

Biri «destar balta», biri de «çevre balta»lı iki civelek
(Resim: S. Bozcalı)

bir ayıbı, sevimsiz, çirkin bir hâli bilmeden, farkında olmadan yüzüne karşı anlatmak; misâl:

— Dün akşam baltayı taşa vurdum!

— Ne yapdın?

— Dilenci Kâniyeden bahsettin

— Ne olmuş ki?

— Daha ne olacak, doktor *** Dilenci Kâniyenin oğludur!..

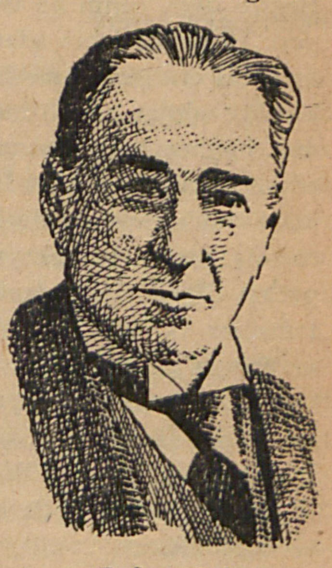
— Deme be yahu....

2): Doğru bir insana, meselâ rüşved gibi pis bir teklifde bulunmak; iffet sâhibi güzel bir gence çirkin sartıntılık yapmak, lâf atmak. Bu hallerde bu deyim, teklifin, sarkıntılığın muhatabı olan kimse tarafından kullanılır; ekseriya.

— Kendine gel !.. baltayı taşa vurdun!.. denilir ve hatta bu red cevabı ile de kalınmaz, «baltayı taşa vurdun!.» sözünü en hafifinden bir de tokat tâkib eder.

15 Mayıs 1941 günü akşamı bir Galata Cinayeti bir sözle başlamıştır: Galatanın namlı kopuklarından Portakal Salih, Ziraat Bankası arkasında Rasimin içkili lokantasında garsonluk yapan Kadir isminde güzel bir gence Necati Bey caddesinde göz kırpar, Kadır: «Baltayı taşa vurdun ağam!.» diyerek serserinin üstüne atılır, delikanlıdan mükemmel bir dayak yiyen Portakal Salih de bıçağını var kuvveti ile Kadrinin oyluğuna saplayarak zavallı genci öldürür.

BALTAZAR (Bedros) — Türk sahnesinin emekdar Ermeni artistlerinden, Papas Furtanos isminde birinin oğlu olarak 1866 da İstanbulda Salmatomrukda doğdu, Karagümrük Ermeni mektebinde okudukdan sonra bir müddet kuyumcu çıraklığı yapdı, bu meslekde ve tecrübe ettiği daha birkaç işde tutunamadı, tiyatroya karşı çılgın bir merak ve heseve sahibdi, bu âlemde şöhret sahibi Ermeni sanatkârlarla tanışdı ve bunlardan, Güllü Agobun Gedikpaşa Tiyatrosunda rejisörlük yapan Bedros Magartyan'ın delâleti ile 1889 da yirmiüç yaşında iken Tepebaşı Tiyatrosuna intisab etti ve ilk defa "Ayyaş ve Mürâi» adlı bir piyesde mürâi rolünde sahneye çıktı, piyes Ermenice idi, yine ayni tiyatroda ayni dilde «İki ahbab çavuşları»; «Namus lekesi» ve «Tahammül» isimli piyeslerde roller aldı, ilk defa olarak, Tepebaşı Trupunun Filibeye kadar uzayan bir turnesinde türkçe oynanan piyeslere girdi, İstanbula dönüşünde Tepebaşı Tiyatrosundan ayrıldı, kısa bir müddet aktörlüğü bıraktı, sonra Büyük Fasulyacıyanın Yervant Fasulyacıyan ile birleşerek Ahmed Fehim Efendi, Arşak ve Aşot gibi sanatkârların da iştiraki ile ikinci bir Rumeli turnesine çıkdı, 1891 yılında yapılan bu seyahatda üç ay Tekirdağında kaldılar, oradan vapur ile Selâniğe geçerek iki ay da orada oynadılar, oradan da Üskübe geçtiler, iki ayda Üskübde kaldılar, fakat umdukları rağbeti göremediler, bilhassa Baltazar parasız kaldı, İstanbuldaki ailesinden para getirtterek trupdan yarıldı ve tek başına İstanbula döndü ve bir az sonra da Minağyan Manakyan'ın Osmanlı Tiyatrosuna girdi, burada temsil edilen dram, komedi ve vodvillerde baş rollere çıkdı, Mınakyan Kumpanyası dağıldıktan sonra 1903 de Reşad Rıdvan Beyin Kondordiya Tiyatrosunda kurduğu Vodvil Kumpanyasına intisab etti ve ilk olarak «Tupunenin zevcesi» adındaki piyesden adapte edilmiş «İpekci merum»da sahneye çıkdı, Reşad Rıdvan Beyin yanında iki yıl kaldı, 1905 deki bomba hadisesinde saraya verilen bir jurnalda Baltazar da sui kasidde medhadar olmakla ittiham edildiğinden, R. Rıdvan Beyin evinde misafir bulunduğu bir gece tevkif edildi, 73 gün Hasanpaşa Karakolunda, bir ay da zaptiye nazırlığında mevkuf kaldı, sui kasda iştirakini gösterir deliller olmamakla beraber hakkındaki şübheler de zail olmadığından bâ iradei saniyye Daday'a sürgün gönderildi, fakat evrakı tetkik edilinceye kadar aylarca Kastamonu hapisanesinde yattı, kendisi anlatır: «Kastamonu hapishanesinde yattığım koğuşta bakırcı esnafından Merzifonlu Avakoğlu İstefan isminde bir mevkuf daha var idi, bir

Bedros Baltazar
(Resim: Nezih)

gün beni aldılar, İstefan Merzifona gidiyorsun dediler, İstefanın ben olmadığımı, adımın Baltazar olub Dadaya sürgün gittiğimi anlatamadım, atlı bir zabtiyenin refakatinde yaya olarak yola çıkarıldım, daha ilk günü yedi saat yol yürüyerek Ilgaz Dağını aşdım, Mevsim de aralık ayı idi, iki köyde konakladık, köylülerden çok iyi muamele gördüm, Tosyada kaymakama teslim edildim, hele şükür ona derdimi anlata bildim, kastamonuya telgraf çekdirdim, cevab gelinceye kadar Tosyada kaldım. İstanbuldan sürgüne gönderilir iken, vapurda Kel Abdullah isminde bir tosyalı ile tanışmışdım, bu adam yazın İstanbulda sakalık kışın da memleketinde sahlebcilik yaparmış, beni gördü, yiyecek, para verdi, çok insaniyetini gördüm, her ne hal ise, Kastamonuya döndüm, oradan da Daday'a gönderildim. Menfamda han uşaklığı ve kahvecilik gibi işler yaptım. Hayatım sefilâne idi, çalışdığım han kahvesinin arkasından bir dere geçerdi, kasablar, etini sıyırıp satdıkları kemikleri bu dereye atarlardı, ben de o kemikleri toplar, kaynatır, et suyuna çorba yapardım. Bir gün bunu, orada memuriyetle bulunan Kasımpaşalı Reşid Bey isminde müşterilerimizden birine anlatdım, ertesi sabah on iki yaşlarında bir kızcağız ayaklı bir bakır kâse ile geldi: Bedros Efendi kimdir dedi,:- benim kızım dedim.

— Buyurun bey babam gönderdi dedi ve kâseyi bana uzatdı, Kâseyi açdım bakdım ki misk gibi işkembe çorbası. Reşid Bey ne: Bedros dedi, canın ne isterse söyle yaptırayım. Hancı aksi bir adamdı, her şeyine tahammül etdiğim halde bir gün beni handan kovdu, zabitan mahfiline kahvecilik ile girdim, bir buçuk sene sonrada meşrutiyet ilân edildi af edilir edilmez İstanbula döndüm. 31 Mart vak'asında Benliyanla beraber Bulgaristana kaçtık, ortalık yatışınca döndük, Tepebaşı Odeon Tiyatrosunda bir kaç mevsim temsiller verdik, "Leblebici Horhor"u, "Köse Kâhya"yı, "Hanifin hilesi"ni oynadık. Ölünceye kadar Benliyandan ayrılmadım, sonra Kel Hasan Efendi, Keleş Şevki Bey, Büyük Şevki Bey ve Nâşid gibi sanatkârlarla oynadım ve 1947 de 81 yaşımda sahneye vedâ ettim".

Bedros Baltazar, 1948 de Galata Pandeleimion Rus Manastırında oturmakda,, «Emekli Sahne sanatkârları Cemiyeti» ile hayırhah dost ve meslekdaşlarından gördüğü yardım ile geçinmekde idi.

Hakkı Göktürk

Bedros Baltazar son günlerinde hasta olarak Yedikule Ermeni hastahânesine sığındı ve 9 Ocak 1953 de orada öldü, Şişli Ermeni mezarlığında hâli hayatinde hazırladığı kabre defnedildi.

1952 de yapılan jübilesinde toplanmış bir miktar parasını yattığı hastahaneye bırakmıştı (İst. An.).

BALYAN (Agop Bey) —Hassa mimarı Karabet Amira Balyan'ın en küçük oğludur. 1838 de İstanbul'da doğmuş ve 12 Kasım 1875 de Paris'de vefat etmiştir. Père Lachaise Mezarlığında medfundur.

İlk tahsilini muntazam surette İstanbul'da hususî muâllimler tarafından almıştır. 1855 de mimarî bilgilerini ikmal etmek gayesiyle Paris'e giderek Sainte Barbe Mektebine girmiş ve az zamanda tahsilini tamamlamıştır. 1858 de, Avrupanın meşhur mimârî eserlerini tetkik etmek üzere Venediğe geçmişse de, orada biraderi Nikoğos Bey'in ölümünü işiterek İstanbul'a dönmek mecburiyetinde kalmıştır. Meslekî yüksek mekteplerde tahsil ihtiyacını hissetmiyerek, pederinin mimârî bilgilerinden istifadeyi tercih etmiştir. 1866 da, pederi Karabet Amira'nın vefatından sonra, biraderi Sarkis Bey'le birlikte Hassa Mimarı nasbolunmuş ve fesinin üzerinde altundan bir üçgen ve pergel taşımak imtiyazı kendisine tevcih kılınmıştır.

Agop Bey, ismi gölgede kaldığı mimarî eserlerinden fazla, güzel sanatların ve tiyatronun hâmisi olarak büyük şöhret kazanmıştır. Filhakika hemen hemen bütün servetini bu sahada sarfetmiştir. Ortaköydeki evi zamanının en mümtaz Ermeni edip ve sanatkârlarının toplandığı bir salon halini almıştır. Keza birçok Ermeni mütefekkir ve sanatkârlara maddî yardımda bulunmuştur. Bunlar meyanında bilhassa meşhur bestekâr Dikran Çuhacıyan'ı (1836-1898) zikretmek icap eder. Diğer taraftan yeni Ermeniceye büyük bir taraftar olmuş ve bir Ermeni Akademisi kurmağa teşebbüs etmiştir. 1861-1862 yılla-

rında Şark Tiyatrosunun temelini atan da odur. 1870 de ise mimar Bedros Nemtze'nin eliyle 1500 altun harcayarak Ortaköydeki Ermeni Tiyatrosunu yeniden tesis etmiştir. Frfansızcaya ve Fransız Edebiyatına da bihakkın vakıf olup, bu dilden bazı şaheserleri ermeniceye tercüme ettirmiştir. Ermeni cemaatine ait işlerde de vazifeler deruhde etmiş ve ezcümle Patrikhane Umumî Meclisine birkaç defa âza seçilmiştir; 1870 de istifa etmiştir.

Agop Bey Balyan Avedis Bahçevanyan'ın kızı, güzelliği dillere destan olmuş Pembe Hanımla evlenmiştir. Çok sevdiği zevcesini, 1 Kasım 1873 de güç bir doğum neticesinde kaybettikten sonra, sıhhati sarsılmış, herşeyden el çekmiş ve kederini unutmak için Avrupa şehirlerini dolaşmağa başlamıştır. Çok hassas bir ruha sahip olan bu büyük sanatkârın, sonsuz ıztırabının tesiriyle biraderi Nikoğos Bey gibi genç yaşta gözlerini hayata yummuştur.

Agop Bey, sanat bakımından, biraderi Nikoğos Bey'in seviyesine yükselememişse de, Sarkis Beyle birlikde inşa ettikleri bütün binaların plânlarını kendisi hazırlamıştır. Bunlar meyanında bilhassa Beylerbeyi sarayını kaydetmek gerektir. Doğrudan doğruya kendi eliyle inşa ettiği eserler ise; Beykoz'da Tokad Köşkü, Üsküdar'da Koşu yolunda, Valide Sultan köşkü, Hıdivin Arap uslûbiyle yaptırdığı köşk, Aksaray'da Pertevniyal Valide Sultan Camii, Pertevniyal Sultan Türbesi, Ali Paşa Konağı zikredilir.

Kevork Pamukciyan

BALYAN (Bali) — Meşhur bir heykeltraş ve mimardır. 1835 de Kayserinin Talas kasabasında doğmuş ve 5 Aralık 1911 de İstanbul'da vefat etmiştir. Şişli Ermeni Mezarlığında medfundur.

13 yaşında İstanbul'a gelerek Ermeni heykeltraşın yanında şakırdlik yapmıştır. İki sene sonra pederinin ısrarı üzerine Talas'a dönmüştür. Az sonra Adana ve Tarsus'a giderek pederinin çiftlikleriyle meşgûl olmuştur. Fakat başladığı sanatın aşkı tekrar içinde alevlenerek yeniden İstanbul'a avdet etmiştir. Fıtrî istidadı ve çalışkanlığı sâyesinde az zamanda bir atelye açmağa muvaffak olmuştur. Balyanların hemen hemen bütün teşebbüslerine iştirak etmiştir. Sultan Aziz kabiliyetini takdir ederek kendisini Hassa Mimari tâyin ettikten sonra, dâima padişahın maddî ve manevî muzaharetine nail olmuştur.

İmparatoriçe Öjeni, İstanbul ziyaretinde, Çırağan Sarayında Arap uslûbiyle inşa edilmiş meşhur hamamı yapan Bali Balyanla tanışmak istemiş ve kendi saraylarının birinde de bunun eşini yaptırmak gayesiyle onu Paris'e dâvet etmişse de, 1870 deki Fransız-Alman Harbi buna mani olmuştur.

Mütevazı bir seciyeye sahip olan ünlü sanatkâr, birçok mühim eserlerinin altında imzasını atmaktan istinkâf etmiştir. Aynı zamanda dürüst ve adil bir şahıs olduğundan ferdlerde milliyet tefrikatı yapmamış ve her milletten istidatlı kimselere yardımda bulunmuştur.

Beşiktaş'da ikamet eden ve halk ağzında Bali Usta diye anılan sanatkâr Beşiktaş, mutasarrıfı meşhur Hacı Hasan Paşa'nın ve Harbiye Nazırı Rıza Paşa'nın şahsî dostu olmuştur. 1898 den sonra. Yaşça ilerlemiş olduğu için faaliyetine devam edememiş ve Beşiktaşdaki evinde münzevi bir hayat yaşamıştır. ?

Başlıca eserleri şunlardır: Kumkapı Surp Astvadzadzin Kilisesinde Patrik Nerses Başpiskopos Varjabetyan'ın lâhdı, Sultan Hamid'in has bendegânından Osman Bey'in Sultan Mahmud Türbesindeki kabri, Dolmabahçedeki saat kulesi. (B.: Dolmabahçe saat kulesi).

Kevork Pamukciyan

BALYAN (Karabet Amira) — Hassa Mimarı Kirkor Amira Balyan'ın oğludur. 1800 de İstanbul'da doğmuş ve 15 Kasım 1866 da İstanbulda vefat etmiştir. Beşiktaş Ermeni Mezarlığında medfundur. Mevkii ve şöhreti ile sanat bakımından taban tabana zıt olan mezartaşı ve kitabesi bugün mevcut değildir.

Karabet Kalfanın gençlik hayatı hakkında da bir bilgimiz yoktur. 1831 de, pederi Kirkor Amira'nın ölümünden sonra, Kazaz Artin'in tavassutu ile, eniştesi Ohannes Amira Serveryanla beraber yerine geçmiştir. 1832 de Yedikule Ermeni Hastahanesi, Kazaz Artin'in teşebbüsü ile inşa edilirken, eniş-

Karabet Amira Balyan
(Resim: Nezih)

tesiyle birlikde binanın kalfalığını ifa etmiştir. 1838 de Üsküdarda açılan «Cemaran» adlı zamanının en yüksek Ermeni mektebinin inşaasına 1836 da eniştesiyle beraber teşebbüs etmiştir. 1838 de, Beşiktaşdaki Ermeni kilisesini yeniden inşa ettirmiştir. Semtin mektebine ve fakirlere de büyük yardımda bulunmuştur. 1847 de, Patrikhanede ruhanî ve cismanî meclislerinin tesisinde bazı Ermeni ileri gelenleri ile birlikde mühim rol oynamış ve 1847, 1849, 1853 ve 1855 seçimlerinde Cismanî Meclisî âzalığında bulunmuştur. 1854 de, Yedikule Ermeni Hastahanesinin nezdinde açılan mektepte ziraat derslerinin tesisi için bin altın maddî yardımda bulunmuş ve müderrisliğe de Amasyan Agop Efendiyi getirmiştir. Fakat bu dersler ancak iki sene devam etmiştir. 1858 de ise, Dadyan Boğos Beyle birlikde mezkûr Hastahanede bir ruhban mektebi açmıştır; fakat bu mektep de semeresiz kalmıştır. 1859 tarihli bir vasiyetname ile Yalova yakınında bulunan ve iyi irad getiren gayrı menkullerini, mezkûr mektebin ihtiyaçlarına hasredilmek üzere, Ermeni cemaatine vakfetmiştir. 1861 de işbu vasiyetname yerine getirilerek bunların idaresi önce Armaş Manastırına, 1866 da ise Kudüs Ermeni Patrikhanesine tevdi olunmuştur.

Karabet Amira, Sultan Mahmud, Abdülmecid ve Abdülâziz üç padişaha hizmette bulunmuştur. Eserlerinin mühim bir kısmında eniştesi Ohannes Amira Serveryan ve oğlu Nikoğos Beyle teşriki mesai yapmıştır. Bunların başlıcaları şunlardır:

Dolmabahçe Sarayı, Salıpazarı sahil sarayı (eski meclisi mebusan ve bugünkü Akademi binası), Eski Çırağan Sarayı, Ortaköy Camii, Eyupdaki Çiftesaraylar, Pangaltıda Harbiye Mektebi, Yıldızdaki eski köşk, Ayastefanos (Yeşilköy) köşkü, Sultan Mahmud'un ve Sultan Mecid'in Türbeleri, Terkos'a yakın Bahçeköy Valide bendleri, Bakırköydeki dokuma fabrikası, Zeytinburnundaki demir fabrikası, İzmit'de Hünkâr köşkü, İzmitteki Çuha fabrikası, Herekedeki Fabrikası, Bandırma karşısında Ermeni Köyündeki Surp Sarkis Kilisesi.

Karabet kalfa Ermeni mimarisini tetkik etmek üzere Ermenistan'ın eski payitahtlarından Ani'nin meşhur harabelerini ziyaret etmiş ve eserlerinde Ermeni mimarî uslûbundan da istifade etmiştir.

Karabet Amira Nazeni Babayanla evlenmiş ve on kadar evlâdı olmuştur. Bunlar meyanında ezcümle Nikoğos Bey Balyan, Sarkis Bey Balyan, Agop Bey Balyan, Simon Bey Balyan, Andon Bey Balyan (1825-1889) ve Kirkor Bey Balyan bulunmaktadır.

Karabet Amira Balyan sağlığında resmini çektirmemiştir. Mevcut portresi, ölümünden sonra bir ressam tarafından evlâtlarının târifi üzerine çizilmiştir.

Kevork Pamukciyan

BALYAN (Kirkor Amira) — Balyan ailesinin en eski ve en meşhur simalarından biridir. Balyan soyadını ilk defa bu zât taşımıştır. 1764 de doğmuş ve 15 Kasım 1831 de bir Pazar günü Üsküdarda vefat etmiştir. Hassa mimarı Merametci Bali Kalfanın (B.: Bali Kalfa) oğludur. Bundan dolayı Baliyan yahut Balyan tesmiye olunmuştur. Meşhur Hassa Mimarı Minas Kalfanın damadı ve yine Hassa Mimarı Ohannes Amira Serveran'ın (1786-1858) kayın pederidir.

Balyan Kirkor Kalfanın gençliği hakkında hiçbir bilgi mevcut değildir. Ancak Birinci Sultan Hamid'in gününde (1773-1788) saray mimarı nasbolunduğu söylenmektedir. Maamafih bu tarihlerde henüz pek genç olduğundan bu husus bizce şüphelidir. Halefi Üçüncü Sultan Selim'in gününde (1788-1807) de Hassa mimarlığında bulunmuş ve mezkûr

Kirkor Amira Balyan
(Resim: Nezih)

Sultan'ın müşaviri olmuştur. Hattâ onun hazırladığı ıslahat Kirkor Kalfanın da hissesi olduğu söylenmektedir. Yeniçerilerin en azgın devri olan bu sıralarda mevkiini muhafaza edebilmiştir. Kirkor Kalfanın en mühim faaliyeti şahsî dostu olan Sultan Mahmud devrindedir. Sultanın itimadını kazanarak Saray'da büyük nüfuza sahip olmuştur. O kadar ki ecnebi sefirler bazı meselelerin halli için onun tavassutuna müracaat etmişlerdir.

1809 tarihli bir fermanla ikinci Sultan Mahmud Kirkor Kalfaya bazı imtiyazlar bahşetmiştir ki bazıları şunlardır; ata binmek, maiyetinde iki kişi bulundurmak, sakal bırakmak, çift kürekli bir kayığa malik olmak, bazı vergi ve masraflardan muaf tutulmak, istediği şekilde giyinmek.

Kazaz Artin, Kirkor Amira Balyan tarafından Sultan Mahmuda takdim edilmiştir. Kirkor Kalfa, 1820 sıralarında, Gregoryan ve Katolik Ermeniler arasındaki mezhebî ihtilâflar esnasında, bazı iftiralar yüzünden Kayseri'ye sürgüne gidince, orada bir kilise inşa ettirmiştir. Kazaz Artin'in teklifi ile oradan çok lezzetli bir pastırma yollamış ve o da bunu Kirkor Kalfa tarafından Sultan'a takdim kılınca Padişahın pek hoşuna gitmiş ve menfadan geri dönmesine müsaade ederek şöyle bir lâtifede de bulunmuştur;

«Fare avlamak için bir parça pastırma kullanıldığını biliyordum, fakat pastırma ile adam kurtarılabileceği aklından geçmezdi.»

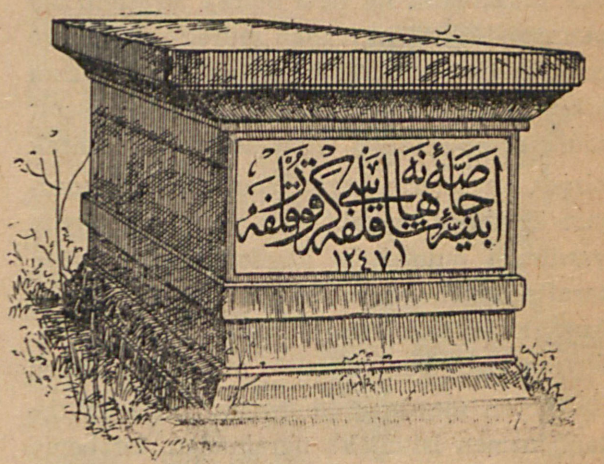
Kirkor Amira cemaat işlerine de iştirak etmiştir. Bilhassa Gregoryen ve Katolik Ermeniler arasındaki dinî anlaşmamazlıkların halli için büyük gayretler sarfetmiştir. Bu meyanda, 23 Ekim 1817 de Patrik Boğos Başpiskopos'un evinde toplanan meclise de iştirak etmiştir. Kirkor Kalfa'nın hayır işleri de pek çokdur. Bunlar arasında en başta, Üsküdar Surp Haç Kilisesinin 1830 daki son inşaatında maddî büyük yardımını zikredebiliriz.

Balyan Kirkor Kalfa, 1800 yılına doğru, şöhretli Hassa Mimarı Minas kalfanın kızı Soğome (1776-1831 yahut 1782-1832) ile evlenmiştir. Bu sebeple bir müddet Kumkapı tarafında ikamet etmiştir. Bu husus, 17 Eylûl 1812 de, Üsküdar Surp Haç Kilisesinde vaptiz olan kızı Lusya'nın kütükteki kaydında, aile papazı olarak Kumkapu'dan rakip Mesrob'un zikredilmesinden belirmektedir. Kirkor Amira'nın, Hassa Mimarı Karabet Kalfa ile Lusya adlı kızından maada, Sopya yahut Sofya (1803-1838) isminde bir kızı daha olmuştur. Bu sonuncu Hassa Mimarı Kayserili Serveryan Ohannes Amiranın zevcesidir.

Kirkor Kalfa hakkında, tarihçi Arutyun Mırmıryan (1860-1926) aşağıdaki enteresan malûmatı vermektedir;

«Kirkor Amira, Bülbülderenin üstünde ilk tepede ikamet etmekte idi. Burada, üç asırlık kavak ağacı halâ görünmektedir. Bu semtin Bülbüldere ismini almasına o sebep olmuştur. Zira Amira, bülbüle meraklı olduğu için evine yakın bir yerde hususî olarak bir sürü bülbül yetiştirmiştir. İhtiyarlığında oraya gidip saatlerce onların sesini dinlermiş. Bir korku neticesinde nüzul isâbeti ile vefat etmiştir.

Aynı zamanda hoşsohbet ve fıkaraperver bir kimse olduğundan, çok defa Pazar günleri Bağlarbaşındaki geniş bağında işçilerine ve ustalarına ziyafet vermiş. Kendisi de onlarla birlikde masaya oturup beraber hasbıhalde bulunurmuş. Zamanının zengin Ermenileri ve hattâ Kazaz Artin dahi Balyan Kirkir'a çok şey borçludurlar. Balyanların şöhretinin temelini atan da odur. Büyük torunu Nikoğos Bey Balyan, seciye ve karakter bakımından, kendisinin minyatür bir nümunesi

Kirkor Bal[illegible]
(Resim: Behçet [illegible]

imiş derler».

Kirkor kalfanın vefatından sonra, ecnebiler onun yerini ele geçirmeğe büyük gayret sarfetmişlerse de, Kazaz Artin'in tavassutu ile Sultan Mahmud bu mevkii dört Hükümdara sadakatle hizmet eden Kirkor Kalfa'nın oğlu Karabet Balyan ve damadı Ohannes Serveryan Amiralara tevdi etmiştir.

Kirkor Amira Balyan'ın başlıca eserleri şunlardır;

Sarayburnu'nda eski saray (1875 de yanmıştır); eski Çırağan ve Dolmabahçe sarayları; Yeniçeriler tarafından yakılan eski Beylerbeyi sarayı; Arnavutköyünde Valide Sultan sarayı; Haliçte Defterdar sarayı; Tophane (Nusretiye) Camii; Selimiye Kışlası; Davudpaşa kışlası; Darphane; Aynalıkavak köşkü; Sultan Mahmud'un bendleri; Bayazıtta eski yangın köşkü.

Kirkor Kalfanın resmi mevcut değilse de, bazı kaynaklarda (Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler, s. 71; Surp Pırgiç mecmuasının 1953 Nisan sayısı, s. 12), torunu Kirkor Balyan'ın fotoğrafı, isim benzerliği dolayısiyle sehven kendisine atfedilmiştir. Halbuki 1921 yılı Teotik salnamesinde bu resim torununa ait olarak takdim edilmiştir. Kaldı ki, fotoğrafçılığın keşfi bile Kirkor Amira'nın vefatından iki sene evvel vuku bulmuştur.

Balyan Kirkor Kalfa Bağlarbaşı Ermeni Mezarlığında medfundur. Üzerinde muazzam bir mezartaşı mevcuttur. İki kitabesi vardır, biri Ermenice diğeri ise Arap harfleriyle Türkçedir. Ermenice kitabe 1945 yılında büyük müşkülâtla ilk defa olarak tarafımızdan okunmuştur. Altı kıt'adan mürekkep olan ve çok yüksek bir lisanla kaleme alınan manzum kitabe, hayatı hakkında hemen hemen hiçbir mühim bilgi ihtiva etmemektedir. Ancak birçok kimselerin hayatlarını kendisine medyun oldukları ve fakirlerle yetimlere büyük yardımda bulunduğu kaydedilmiştir. Diğer taraftan doğduğu ve öldüğü tarihler de bu kaynakdan elde edilebilmiştir. Türkçe kitabeye gelince, bunu ilk defa müteveffa Bimen Zartaryan meydana çıkarmıştır. Zira kabristan, kısmen istimlâka uğramadan, kitabenin bulunduğu yüz duvara bitişik olduğu için, dışardan görünmemekte idi. Bu buluş, Ermenice elyazma bir eserde mevcut şöyle bir kayıt sayesinde kabil olmuştur;

«18 Eylûl 1833 de, Surp Haç yortusunun ertesi günü, Sultan Mahmud, Üsküdarda, Kirkor Kalfanın taşının kitabesini sildirip yerine türkçe yazdırdı.»

Bu kaydın birinci kısmı doğru değildir, zira ermenice kitabe bugün de mevcuttur. Zartaryan tarafından okunan sülüs harfli kitabenin metni şudur:

«Ebniyeyi hassana Haseki minnetdar kalfa Kirkor tekfini, 1247»

Kevork Pamukciyan

Aziz dostumuz Kevork Pamukciyan arab milli türk harflerini bilmez, mazurdur; fakat bu kabrin ve kitabenin fotoğraflarını bize tevdi etmek ile büyük isâbet göstermiştir. Bu kitâbe yazısı bir pâdişah emriyle yazılmıştır demeğe lâyık pek güzel bir yazıdır ve pek kolay okunacak şekilde istif edilmiştir. Ermeni tarihcisi Zartaryanın «okudum» diye kayd ettiği metin, gülünç bir şekilde tahrif edilmiştir; hatta öylesine ki Zartaryanın türkçe ve türkiye târihini aslâ bilmediğine delili olarak gösterilebilir. Kitâbenin aslı şudur:

«Ebniyei Hassai şâhâne Kalfası Kirkor Kalfa, 1247».

İ. A.

BALYAN (Levon Bey) — Nikoğos Bey Balyan'ın oğludur. Tahsilini, Paris'de, "Ecole des Beaux Arts"da ikmal etmiştir. Osmanlı Sarayına hizmet eden son mimar olmuştur. 1920 de henüz hayatta idi. O tarihten, bu satırların yazıldığı 1960 senesine kadar geçen kırk yıl içindeki hayatı, vefât etmişse târihi tesbit edilemedi.

Kevork Pamukciyan

BALYAN (Nikoğos Bey) — Karabet Amira Balyan'ın ikinci oğludur; 19 Kasım 1826 da İstanbul'da doğmuş ve 27 Şubat 1858 de İstanbulda vefat etmiştir. Beşiktaş Ermeni Mezarlığında medfundur. Eskiden mevcut olan mezartaşı ve kitabesi pederininki gibi kaba ve zevksiz idi.

Nikoğos Balan henüz genç yaşında iken zekâsı ve ciddiyeti ile nazarı dikkati celbetmiştir. Annesine karşı büyük bir bağlılığı olduğundan onu kaybettikten sonra sıhhatini

de kaybetmiştir. İlk tahsilini tamamladıktan sonra pederi tarafından 1843 de, müderris Haçadur Bardizbanyan'ın himayesinde Paris'e gönderilmiştir. Mezkûr şehirde bir müddet tahsiline devam etmiş ve müteakiben Sainte - Barbe mektebinin mimarı şubesine kabul olunmuştur. Burada hüsnü hali, çalışkanlığı ve zekâsı ile hocalarının sevgisini ve takdirini kazanmıştır. Bunlar meyanında bilhassa Prof. Labroust'un nazarı dikkatini celbetmiştir. Maalesef, bedeninin zayıflığı ve fazla çalışması sebebiyle sıhhatini kaybederek 1845 de tahsilini tamamlamadan İstanbul'a dönmek mecburiyetinde kalmıştır. Bundan sonra pederine yardım etmeğe başlamış ve böylece mimarlıkda bilgi ve tecrübesini genişletmek imkânını elde etmiştir.

Nikoğos Bey Balyan ileri görüşlü bir şahsiyet olup muasırları tarafından çok sevilmiş ve kendisine hürmet edilmiştir. Ustalarına ve işçilerine iyi bir hayat temin etmek için elinden geleni yapmıştır. Diğer taraftan yerli ustalara Avrupa mimarisinin yeniliklerini öğretmek için bir mektep tesis etmiştir. Burada, Avrupadan hususî olarak getirtilen ustalar ve sanatkârlar, duvar tezyinatı, heykeltraşlık ve taşçılık dersleri vermişlerdir. Nikoğos Bey, zekâsı, çalışkanlığı ve vukfu ile Sultan Mecid'in teveccühünü kazanmıya ve güzel san'atlar sahasında onun müşaviri olmuştur. Padişah; vefatını işitince, teessüründen ağlamış ve Sarayda üç gün mâtem tutulmasını emretmiştir.

Nikoğos Bey, Ermeni cemaatına da mühim hizmetlerde bulunmuştur. 1863 de Hükûmetçe de kabul ve tasdik olunan Ermeni cemaatının nizamnamesinde (Nizamnamei Milleti Ermeniyan) emeği büyüktür ve hattâ seneler sonra 1870 sıralarında Patrikhane meclisinde ifşa edildiğine göre, bu fikri ilk defa ortaya atan da odur. Bu emelini tahakkuk ettirmek için, Kirkor Odyan (1834-1886), Dr. Nahabet Rusinyan (1819-1876) gibi zamanının en ileri gelen Ermeni şahsiyetleri ile işbirliği yapmıştır. Fakat pederi Karabet Amira bu nizamnameye muhalif olduğu için, bu faaliyeti perde arkasında kalmıştır. Keza, 23 Ekim 1853 de tesis edilen Patrikhane ilk tedrisat heyetinin de başlıca âzalarından biri olmuştur.

Nikoğos Bey pek genç yaşında öldüğü için bıraktığı eserlerin miktarı az ise de bunların sanat bakımından değeri ve ehemmiyeti büyüktür. Bunlar meyanında en mühimleri şunlardır:...

Dolmabahçe Sarayının resmi kabul dairesi ve iki merasim kapısı (bu sarayın inşasında pederi ile teşriki mesaide bulunmuştur); Ortaköy Camii; Çırağan (Mecidiye Camii; Ihlamur köşkü; Göksü kasrı; Tophane Saat Kulesi: Çırağan Sarayının da plânını bütün teferruatı ile hazırlamış ise de, vakitsiz ölümü ile inşaatı biraderleri Agop ve Sarkis Beylere nasip olmuştur.

Nikoğos Bey, Nunya Minasyan adlı bir kızla evlenmiştir. İkisi erkek ve üçü kız olmak üzere, beş evlâdı olmuştur. Hassa mimarı Levon Bey'den maada Minas adında hukukçu bir oğlu daha vardır.

Kevork Pamukciyan

BALYAN (Sarkis Bey) — Karabet Amira Balyan'ın oğludur; 17 Şubat 1835 de Beşiktaş'da doğmuş ve 7 Kasım 1899 da Kuruçeşme önünde bulunan ve kendi ismini taşıyan adacıkdaki köşkünde vefat etmiştir.

Pederi Karabet Amira, Nikoğos Beyle birlikde, Sarkis Beyi de 1843 de Fransaya tahsile göndermiştir. Biraderinin rahatsızlığı sebebiyle o da 1845 de İstanbul'a avdet etmiştir. 1847 de tekrar Parise gönderilmiş ve orada Sainte - Barbe kolejine kabul edilerek muvaffakiyetle mezun olmuştur. Müteakiben "Ecole Centralena girmiş ve zekâsı sayesinde kısa zamanda terakki kaydederek "Ecole des Beaux Art"a da kabul edilmeğe muvaffak olmuştur. 1855 de mezkûr Akademiden mezun olarak İstanbul'a dönmüştür. Bundan sonra pederine ve biraderi Nikoğos Beye yardım etmeğe başlamıştır. 1866 da pederinin vefatını müteakiben biraderi Agop

Sarkis Bey Balyan
(Resim: Nezih)

Beyle birlikde Hassa Mimarı nasbolunmuştur. Bu sonuncusu daha fazla binaların plânlarını hazırlamakla meşgul olmuş, Sarkis Bey ise yapılara fiilen nezaret etmiştir. Bundan dolayı Sarkis Beye bu yapıların mimarı nazarile bakılmış ve hariçten gelen ecnebi devlet adamları da daha fazla kendisini nişanlarla taltif etmişlerdir.

Sultan Hamid'in cülûsundan ve biraderi Agop Bey'in 1875 de vefatından sonra mimarî faaliyeti inkıtaya uğramıştır. Bilhassa bu sıralarda bazı iftiralara da maruz kaldığından Avrupaya gitmek mecburiyetinde kalmış ve 15 yıl orada gurbette yaşamıştır. Bilâhare, Agop Paşa Kazazyan'ın şefaatı ile İstanbul'a dönebilmişse de, evinde münzevi bir hayat yaşamış ve kendini kâmilen ilme hasretmiştir. Filhakika, Kuruçeşmedeki evinde mükemmel bir lâboratuara sahip olan Sarkis Bey aynı zamanda usta bir makinist de olmuştur. Bu meyanda icad ettiği bir makine münasebetiyle resmi «Armenga» adlı gazetede intişar etmiştir. Mezkûr makinenin imtiyazını da almıştır. Çarkı az kömürle işleyecek bir kazan üzerinde ise senelerce çalışmıştır.

Sarkis Bey cemaat işlerine katılmamışsa da, bazı teberrülerde bulunmuştur. Meselâ Ermeni cemaatinin borçları için 1500 altın bağışlamıştır. Keza, Van'ın Marmet köyünde bir mektep inşa ettirmiş ve zevcesinin hatırası için Beşiktaş'da "Makruhyan" adlı bir mektep tesis etmiştir.

Sarkis Bey Balyan aynı zamanda amatör bir ressam ve musikişinas olmuş ve bu sahadaki sanatkârları himâye etmiştir. Kendi gibi amatör bir musikişinas olan zevcesi ile beraber ermenice "Mayr Arakası" şarkısını bestelemişlerdir. Sarkis Bey «Kristof Kolom» adlı bir operasının da bestesini hazırlamıştır. Zevcesi, Dadyan Arakel Bey'in kızı Makruhidir ki izdivacından üç yıl sonra çocuğu olmadan vefat etmiştir.

Biraderi Agop Beyle müştereken inşa ettikleri binalar şunlardır:

Beylerbeyi Sarayı; Çırağan Sarayı; Kandilli Sultan Sarayı (Muhtemelen yandıktan sonra 1919 da enkazı yıktırılmıştır); Kâğıthane Sarayı; Aksaray Valide Camii; Kâğıthane Camii; eski Harbiye Nezareti, bugünkü Üniversite binası; Kasımpaşa'da eski Bahriye Nezareti binası (bugün Hastahane); Beykozda Tokat Köşkü; Hekimbaşı Çiftliği Köşkü; Kalender Köşkü; Yıldız Merasim Köşkü; Ayazağa Köşkü; Topkapu Sarayında Mecidiye Köşkü; Zincirlikuyu Köşkü; Küçükçekmece Köşkü; Gümüşsuyu Kışlası; Maçka Kışlası ve müştemilâtı; Çırağan Karakolu; Galatasaray Mektebi; Beşiktaş Mektebi; Beşiktaşda Akaretler; İzmitte Sultan Çiftliği binası,..

Sarkis Bey zekâsiyle bazı müşkilâtları da yenmiştir. Meselâ, kışın suların istilâsına maruz kalan Kâğıthane Sarayını, içindeki eşyaları boşaltmadan bir metre yükseltmiştir. Yarılarak denize meyleden Arnavutköy Sultan Sarayının duvarını da düzeltmiştir. Sultan Mecidle Selâniğe gittiğinde, bir gece içinde orada mermerden bir havuz inşa etmiştir. Beşçınar tesmiye olunan bu mevkide, Padişah şehrin ekâbirini kabul etmiştir.

Vaktında Paris'de neşredilen «Le Monde İllustrén mecmuası, Sarkis Beye aşağıdaki satırları hasretmiştir;

«Son zamanlarda İstanbul'u ziyaret eden mümtaz yolcular, Boğazın iki yakasını süsleyen sanat ve meharetle inşa edilmiş o muhteşem binaların ve sarayların üzerlerinde bırakan intibaları anlatmaktadırlar. Bunların, Sarkis Bey Balyan'ın eserleri olduğunu işitenler hayret etmişlerdir. Bu istidatlı şahsa en fazla şöhret kazandıran keyfiyet binaların inşaatındaki sürattır. Meselâ, bizim yeni Opera gibi muhteşen ve muazzam olan Beylerbeyi Sarayı iki senede ikmal edilmiştir. Yontma taşlardan ve mermerden inşa edilen ve bizim «Bibliothèque Nationale» kadar bir bina olan Yıldız Köşkü, altı aydan daha az bir müddet zarfında tamamlanmıştır. Süratle birlikde; yerli ihtiyaçlara uygun ekonomik ve idarî kabiliyetleri sayesinde, Ekselânsları, bütün bu binaları, bizim Hazinemizin sarfedeceği paranın üçte biri ile meydana getirmişlerdir.»

Sarkis Bey Balyan'ın ebedî istiratgâhı, Bağlarbaşı Ermeni Mezarlığında, büyük pederinin yanındadır. Üzerinde büyük fakat basit bir taş mevcuttur. Tarihsiz kitabesi de

muhtasar ve mensurdur. Üzerinde nakış olarak iri boyda iki defne dalı görülmektedir.

Kevork Pamukciyan

Kevork Pamukciyan Sarkis Bey Balyan'ın Boğaziçinde Kuruçeşme önündeki adacıkda öldüğünü kaydediyor. Bu adacığın Sarkis Beye nasıl intikal ettiğini tesbit edemedik. Birinci Cihan Harbi sonuna kadar bu ada «Serkis Bey Adası» adı ile anılırdı, ve Şirketi Hayriyenin kömür deposu idi. 1960 da yaşları elli beşi bulmuş olanlar Serkis Bey Adasını kömür deposu olarak hatırlar; kömür yığınları arasında amele ve bekçi kulubeleri ve gaayet harab ahşab bir köşk görülürdü; 1913-1914 yıllarında yaşlı İstanbullulardan «vaktiyle Cennet köşesi gibi bir adacık idi» diye işidilir. Şirketi Hayriyenin lâğvinde Serkis Bey Adası yine depo kaldı; Şu son yıllar içindedir ki bu güzel ada Galata Sarayı Spor klübüne verilmiş, bu klübün denizcilik şûbesi buraya nakledilmiş ve Serkis Bey Adası bu vesile ile temizlenüp îmâr olunarak yine Boğazın bir ziyareti olmuştur (B.: Kuruçeşme Adacığı).

BALYAN (Senekerim) — Kirkor Amira Balyan'ın biraderidir. «Kudüs Tarihi» adlı Ermenice bir eserde (S. 1279) bulunan mezartaşının kitabesine göre, 2 Eylûl 1833 de vefat etmiştir. Bu vesikada, Kirkor Kalfanın biraderi olduğu da.kayıtlıdır. Senekerim Balyan Kudüs Ermeni Kabristanına gömülmüş olduğuna göre, muhtemelen Mukaddes Yerleri ziyaret etmek üzere mezkûr şehre giderek orada vefat etmiştir.

Bu mimarın eserleri meyanında, ancak, 1828 de inşa edilen bugünkü Bayazıt Yangın Kulesi bilinmektedir. Bu husus, meşhur tarihçi, coğrafyacı ve şair Levont Alişan'ın (1820-1901), 1853 de münteşir «Coğrafya» adlı eserinde zikredilmektedir. Aynı keyfiyet, 1875 ve 1887 yıllarında İstanbulda neşredilen diğer iki Ermenice mehazda da mukayyeddir.

Kevork Pamukciyan

BALYAN (Simon Bey) — Karabet Amira'nın oğludur. Hassa Mimarı ve aynı zamanda mahir bir desinatör olan Simon Bey, büyük bir zarafetile bazı muhteşem binaların renkli minyatür resimlerini hazırlamıştır. Dr. Antranik Paşa Gırcikyan'ın (1819-1894) kızı Paris'le evlenmiştir; 1894 de ölmüştür.

Kevork Pamukciyan

BALYAN AİLESİ ve MENŞEİ — İstanbul ve civarını, emsalsız zerafet ve ihtişamda, saray, cami, kilise, köşk, kışla, mektep ve sair binalarla süsleyen ve takriben birbuçuk asırlık bir müddet zarfında faaliyette bulunan Balyan ailesinin, Arutyun Mırmıryan, Vahan Zartaryan ve Teotik Labcinciyan gibi bazı müdekkikler, hiçbir esaslı vesikaya istinad etmeden, çok eski olduğunu söylemektedirler. Bu muharrirlere göre, on yedinci asırda Maraş taraflarında Bali (Bilâhare Belen) adlı bir köy varmış ki, idaresi Balyanların elinde imiş. Geçen asrın Fransız tarihçilerinden Saint-Martin ise Onbeşinci asrın ortalarında Balyanların mezkûr köye isimlerini verdiklerini yazmaktadır. Onbeşinci asırda, bilhassa Anadolu Ermenileri arasında «yan» soyadı ancak zâdegân ailelerde pek nadiren kullanıldığı için bu kaydın doğru olmasına ihtimal vermek güçtür.

1683 de Belen köyü muhtarı Bali Balyan, Üçüncü Sultan Mehmed'in ismi meçhul ermeni hassa mimarı ile tanışıp kızı ile evlenir. Kayın pederinin ölümünü müteakib Hassa Mimarı olarak yerine geçer. 16 senelik hizmetten sonra, vefat ederek yerini Minas adlı oğluna bırakır. Bu da Üçüncü Sultan Ahmed'e ve Birinci Sultan Mahmud'a hizmette bulunduktan sonra, 1703 de vefat edip yerine oğlu Makar geçer. Az zamanda büyük şöhret kazanan bu şahıs, bazı iftiralar yüzünden Sultan Mahmud'un itimadını kaybederek Bayburta sürgün edilir. Bilâhare bazı kimselerin şefaatı ile affa nail olarak İstanbul'a dönüp, birçok mühim eserler meydana getirir.

Bayanların sülâlesinden zannedilen eski simaların şeceresinin çürük olduğuna bir delil de, Teotik Labcinciyan'ın Bali Kalfanın 1725 de vefat ettiğini yazmasına rağmen, Vahan Zartaryan'ın yerine geçen oğlu Minas Kalfanın 1703 de öldüğünü kaydetmesidir. Teorik'e göre ise Minas Kalfanın ölümü 1730 da vuku bulmuştur.

Nuruosmaniye'nin mimarlığı bu kalfaya atfediliyorsa da, müteveffa müdekkik Yet-

Hassa Mimarı
MEREMETCİ BALİ KALFA

Hassa Mimarı
SENEKERİM BALYAN
(? — 1835)

Bugünkü Bayazıd Yangın Kulesi

Hassa Mimarı
KİRKOR AMİRA BALYAN
(1764 — 1831)

Sarayburnunda 1875 de yanan Sahilsaray
Eski Çırağan Sarayı
Eski Dolmabağçe Sarayı
Eski Beylerbeyi Sarayı
Arnavudköy Vâlide Sahilsarayı
Defterdar Sahilsarayı
Nusretiye Camii
Selimiye Kışlası
Davudpaşa Kışlası
Darbhâne
Aynalı Kavak Kasrı
Eski Bayazıd Yagın Kulesi
II. Sultan Mahmut Bendi

SOFYA HANIM

LUSYA HANIM

Hassa Mimarı
KARABET AMİRA BALYAN
(1800 — 1866)

Dolmabağçe Sarayı
Salıpazarı Sahilsarayı
Çırağan Sarayı
Ortaköy Camii
Eyyubda Çifte Saraylar
Harbiye Mektebi
Yıldızda Eski Köşk
Yeşilköyde Hünkâr Köşkü
Mahmud II. Türbesi
Abdülmecid Türbesi
Bağçeköy Vâlide Bendi
Bakırköy Dokuma Fabrikası
Zeytinburnu Fabrikası
İzmit Hünkâr Köşkü
İzmit Çuha Fabrikası
Hereke Fabrikası

Hassa Mimarı
AGOP BALYAN
(1838 — 1875

Beylerbeyi Sarayı
Tokad Köşkü
Koşu yolunda Vâlidesultan Köşkü
Aksaray Vâlide Camiı

Hassa Mimarı
Minyatür Ressamı
SİMON BALYAN
(? — 1894)

Hassa Mimarı
SARKİS BALYAN
(1835 — 1899)

Beylerbeyi Sarayı
Çırağan Sarayı
Çağlayan Kasrı
Çağlayan Camii
Aksaray Vâlide Camii
Harbiye Nezâreti (Üniversite
Tokad Kasrı
Hekimbaşı Çiftliği Köşkü
Yıldız ve Muayede Karsı
Vâlidebağı Köşkü
Ayazağa Kasrı
Topkapı Sarayında Mecidiye Kasrı
Zincirlikuyu Kasrı
Küçükçekmece Hünkâr Kasrı
Galatasaray Lisesi
Kasımpaşada Divanhâne (Bahriye Nezâreti)
Kalender Köşkü
Gümüşsuyu Kışlası
Maçka Kışlası
Beşiktaşda Akaaretler
İzmitde Sultan Çiftliği binası

Hassa Mimarı
NİKOGOS BALYAN
(1826 — 1858)

Dolmabağçe S. Muayede Salonu
Ayni Sarayda iki merâsim kapısı
Ortaköy Camii
Ihlamur Kasrı
Küçüksu Kasrı
Tophâne Saat Kulesi
Yeni Çırağan Sarayı plânı

Saray Mimarı
LEVON BALYAN

BALYAN AİLESİ KÜTÜĞÜ

vart Alyanakyan'a göre, mezkûr Camiin mimarı Kayserinin Nize yahut Nirze köyünden Simeon Kalfadır. Alyanakyan, sabık Pangaltı-Ermeni Kabristanında bu şahsın mezartaşına da tesadüf etmiştir. Kitabeye göre vefatı 1761 dedir. E. Mamboury dahi mezkûr camiin mimarının Simeon Kalfa olduğunu kaydetmektedir.

İlk defa Balyan soyadını taşıyan Kirkor Amira'nın şimdiye kadar, işte bu Makar kalfanın oğlu olduğu zannedilmekteydi. Halbuki, zaman mefhumu bakımından bile, Minas Kalfanın ölüm tarihi olduğu söylenen 1703 ile torunu zannedilen Kirkor Kalfanın öldüğü 1831 tarihleri arasında iki neslin değil en az beş neslin meydana gelmesi lâzımdı. Binaenaleyh mezkûr şecerenin hiçbir esasa dayanmadığı aşikârdır. Tarafımızdan meydana çıkarılan iki vesikaya istinaden, Balyan Kirkor Kalfanın, Hassa mimarı Merametçi Bali Kalfa'nın (B. Bali Kalfa) oğlu olduğu belirmiştir. Merametci lâkabını taşıyan kalfalar ailesi ise, mevsuk menbalar olan, Bağlarbaşı Ermeni Kabristanında tarafımızdan tesbit edilen mezartaşı kitabelerine göre, Kayserinin Derevek yahut Derevank köyündendirler. Mezkûr kaynaklara istinaden, bu aileden Merametci Kalust Kalfa 21 Mart 1779 da ve rahip Toros'un oğlu olan Merametci Sarkis Kalfa ise 1796 da vefat etmişleıdir.

Diğer taraftan, Balyanların aslen Kayserili olmaları hususunda, Kirkor Amira'nın 1820 de Kayseriye sürgün edilmesini ve damadı Serveryan Ohannes Amira'nın da Kayserili olduğunu nazarı itibara almak icap eder. Esasen, onaltıncı, onyedinci, onsekizinci ve hâttâ ondokuzuncu asırlarda İstanbul'da faaliyette bulunan Ermeni mimarlarının takriben yüzde sekseni Kayserilidir. Kirkor Kalfanın kâtibi yazıcı Boğos Ağanın da Kayserili olduğunu unutmamak lâzımdır.

Balyanlar hakkında en mühim mehazlar, eskilerde Vahan Zartaryan'ın «Hişatakaran' = Abide» (İstanbul, 1910) adlı eseri ile Teotik Labcinciyan'ın 1921 yılı salnamesidir. Yenilerden ise, genç müdekkik ve desinatör Berc Erziyan'ın şehrimizde münteşir «Surp Pırgiç» mecmuasının 1952 - 1957 yıllarının muhtelif sayılarında intişar eden yazı serisini zikretmek lâzımdır. Burada, Balyanların eserleri hakkında dolgun malûmatla birlikde, onlardan birçoklarının zengin resimlerine de tesadüf etmek kabildir.

Kevork Pamukciyan

BALYOS — Balyoz ve baylos şekillerinde de yazılır; eski Venedik Cumhuriyeti elçilerinin unvânı olup İtalyanca aslı «bailo» dur, lâtince «bajulus» kelimesinden çıkmıştır, fransızlar «bail, bayle», ingilizler de «bailey, bailif» demişlerdir; İstanbulda dâimî Venedik elçileri, fetihden bir sene sonra, 1454 de imzalanan bir ticâret müahedesinin imzasını müteakib oturmağa başlamış, zaman ile Türkler, yukarıda kaydetdiğimiz şekillerde telaffuz ettikleri bu unvânı bütün batılı elçiler için de kullanmaya başlamışlardır; meselâ, Onyedinci asır ortasında İngilterenin İzmir konolusu olan münasebetsiz bir adam ile İstanbuldaki İngiliz elçisinin sebeb oldukları bir vak'a yüzünden azledilen şeyhülislâm Mehmed Bahâî Efendinin yerine tâyin edilen Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi:

Balyos müftüsüdür Abdülaziz

diye hicvedilmişdi (B.: Bahâî Efendi, Mehmed; Abdülaziz Efendi, Karaçelebizâde).

Venedik Cumhuriyetinin balyos unvânı ile ilk dâimi elçisi, 1454 muahedesini imzalayan Bartolommeo Marcello olmuştur. (B.: Elçi; Elçi Hanı; Venedik Elçileri).

BALYOS HAMAMI — Bu hamam adına yalnız Evliya Çelebide rastladık; Galata sarayının yanı başında olduğunu yazıyor. Galatasarayının yanı başında yalnız Galatasarayı hamamı vardır; bu hamam da Galatasarayındaki acemi oğlanlara mahsus olarak yapılmıştır. Evliya Çelebi Galatasaray Hamamını ayrıca kaydetmediğine göre Balyos Hamamı, adını verdiği Galatasarayı Hamamı olması gerekir (B.: Galatasaray Hamamı).

Acemi oğlanları hamama sabahın çok erken saatlerinde girerlerdi; yıkanmada şer'î temizlik de bulunduğu için sabah namazından evvel hamamdan çıkmış olurlardı, bütün gün, bu kışla-okul hamamının kapalı kalmayıp, uşakları yine acemi oğlanlardan olmak üzere halka da açıldığını, ve bilhassa, bir cemile olarak Galatadaki elçilikler mensublarına tahsis edilmiş olduğu tahmin edi-

lebilir. Dellâkları acemi oğlanlarının zeberdestlerinden seçilmiş böyle bir hamama, meselâ, İngiltere Kraliçesi Büyük Elisabeth'in İstanbuldaki fevkalâde elçisi Sir Edward Barton yaradılışında elçilerin gelebilecekleri tahmin olunabilir (B.: Barton, Edward).

BALYOZ — Demircilerin nârı beyzâ (= ağarmış ateş) hâline gelmiş demirleri örs üstünde dövdükleri gaayet büyük ağır çekiç, dört beş sefer havaya kaldırıb indirmek için acı bâzu kuvvetine sâhib olmak gerekir ki, bir balyosun ateş hâlindeki demir üstüne inmesi ile etrafa saçılan kıvılcımlar, istisnâsız hepsinin içi ve dışı kapkara demirci dükkânlarına feerik bir hal verir, iş başında yarı çıplak genc ve tuvana bir demirci de Kadîm Yûnanın cehennem mâbudunu andırır. Divan edebiyatımızda en güzel beyitlerden biri, Dördüncü Sultan Murad ile devrinin büyük şâiri Nef'î tarafından, İstanbulda Demirciler çarşısında balyozla demir döven bir delikanlı şanında irticâlen söylenmiştir; fıkra şöyle nakledilmiştir:

Kıyafetini değiştirerek şehir içinde dolaşmasını pek seven Sultan Murad bir gün Nef'î ile demirciler içinden geçerken, ayağında bir don, yalın ayak, gövdesi çıplak balyoz sallayan ve erkek güzelliğinin muhteşem timsâli olan genç bir demirci görür. Ağır çekicin her inişinde binlerce kıvılcım saçılmaktadır. Şâir hükümdar heman:

Düşdü dâmeni dile bir şereri sûz efgen

der, Nef'i de etrafına bakar, mısraın mâtufunu görür; ve derhal ikinci mısraı söyleyerek meşhur beyiti tamamlar:

Aşk âhengeri zenciri cünûn işler iken

Dilimizde erkek gücü ve kuvveti şânında iri kıyım bir ayağın topuğu ile büyük bir elin yumruğu balyoza benzetilir. Böyle bir pençe yumruğa sâhib olanlardan biri, 1960 da Kırpınarda Türkiye baş pehlivanı olan İbrahim Karabacak'dır. 1891 senesinde de, Galatada yalı boyunda bir kayıkcı kahvehânesinde Temel adında bir laz kayıkcı, bıçakla saldıran bir palikaryayı, yalın ayağı ile indirdiği bir tekme ile sansız olarak yere sermişdir ki, Çankırılı Hacışeyhoğlu Ahmed Kemal Bey: "Lazın topuğu palikaryanın kaburga kemiklerini balyoz gibi birbirine geçirmişdi" diyor (B.: Demirciler).

Son Yeniçerilerden halk şâiri Galatalı Hüseyin Ağanın destan mecmuasında da şöyle bir beyit vardır:

Balyoz gibi demir gulle topuğu
Yağlı kara Galatanın kopuğu

BAMBURUKLARINI SÖKMEK — Değerli dil bilgini F. Devellioğlunun tesbit ettiği argo deyimlerden, birini berbad ve perişan etmek, (döverek adamakıllı hırpalamak); Devellioğlu şu misâli veriyor: «piyastos olunca (yakalanınca) herifin bamburuklarını sökmüşler».

Bibl.: Ferid Devellioğlu, Türk Argosu

BAMYA — Ebegömecigiller ailesinden mâlûm sebze; memleketimizde «Amasya bamyası», «Balıkesir bamyası» ve «sultânî bamya» isimleri ile üç çeşidi vardır; Amasya bamyası bodur bamya olup ipliğe dizilerek kurutulur, kışın yenilir, kış bamyasıdır; diğer iki çeşidi tâze olarak mevsiminde, ya-

Balyoz savuran demirci
(Resim: S. B.)

zın istihlâk olunur; sultânî bamya İstanbulun yerli bamyasıdır.

İstanbulda bilhassa ortahalli ve kibar mutbaklarına girmiş, ayak takımı bu nâzik sebzeye pek rağbet ede gelmemiştir.

Kıyma ile veya parça etle sâde yağlı olarak pişirilir; zeytinyağlısı olmaz. Bamyayı kehrübâ gibi sap sarı pişirmek, pişer iken karartmamak aşçılık hüneridir. Ayrıca yaz türlüsüne girer, pilava, piliç kızartmasına garni olur. Eski İstanbul mutbağının husûsiyetlerinden biri olan ve «asîde» denilen yemeğin de, yeri hiç bir sebze ile değişmez garnisi idi, yâni asîde mutlaka bamya ile yenilirdi (Asîde arpa unu yâhut pirinç unu ile yapılan bir nevi bulamaçtır; sofraya lenger ile gelir, ortası çukurlaştırılmış ve oraya da etli bamya konulmuş olurdu. Bu yemeği İstanbul mutbağı kaybetmiş bulunmaktadır.)

Edirne kapusu dışında bir bamya tarlası, geçen asırda İstanbul'un namlı bir mesiresi idi. İstanbulun en güzel yerli sultânî bamyaları Bostancı ile Pendik arasındaki bostanlarda yetişir; zamanımızda bu bostanlar da gün günden azalmakla, yerlerini villalara, villa - apartımanlara bırakmaktadır.

BAMYA — Hâneberduş külhânî argosunda, mâtûfu sabîlik çağından henüz çıkmış erkek çocuklar olan müstehcen lafızlardan.

BAMYACILAR OCAĞI — Bostancılar adı altında toplanmış Topkapusu sarayının dış hizmet ocaklarından birinin adıdır (B.: Bostancı, Bostancı Ocakları). Ahırkapuda Cankurtaran mevkiinde sarayın büyük kapularından biri olan Otluk kapusuna yakın saray bostanlarında sebze yetiştirirler ve yine o civarda «İncili Köşk» adını da taşıyan Sınanpaşa köşkünün bekçiliğini yaparlardı (B.: İncili köşk). Bazı muharrirler bostancı ocaklarından birinin de «Lahnacılar Ocağı» adını taşıdığını yazarlar; biz bostancı ocakları arasında «Lahnaci» adına rastlamadık; Üçüncü Sultan Selim ile İkinci Sultan Mehmed bu saray bostanlarında tüfenkle nişancılık yapmışlar, birer hâtıra nişan diktirtmişlerdi, bağçıvan bostancıların gönüllerini almak için bu taşlardan birinin üstüne taşdan bir bamya, diğerinin üstüne de bir lahna yapılıp konmuştu; bir bamyacılar Ocağı mevcud olduğuna göre, lahnalı taşdan da bir lahnacılar Ocağının bulunacağı yakıştırılmış olsa gerektir. İki keskin nişancı pâdişâhın üstleri bamya ve lahna şekilli nişan taşları için vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi merhum şunları yazıyor: «Vakia Atâ Târihinde bir Lahna Ocağı mezkûr (Atâda Lahna Ocağından bahis yoktur, Bamyacılar Ocağından bahseder) ve bu ocak efrâdı saray bostanlarında sebze yetiştirmekle mükellef oldukları muharrer ise de nişan taşlarının tepesinde lahna ve bamya şekillerinin bulunmasına bir mânâ verilemedi, rüfekaadan biri, gerek Sultan Selimin ve gerek Sultan Mahmudun o mevkide nişan atmaları bu ocaklar efrâdına müstevcib mülâhat olduğundan alâmeti farıkalarının sütunlar üzerine vaz'ı onları taltifen olsa gerektir diye bir sûreti tevcih buldu» (B.: Bamyalı Nizam Taşı).

BAMYACI SOKAĞI — Kuzguncukdadır; 1934 Belediye Şehir Rehberinin 27 numaralı paftasında, bir çıkmaz sokak olarak gösterilmiştir; Bican efendi sokağı üzerindeki kavuşağından Paşalimanı korusunun içine doğru uzanır, oldukca dik bir bayır üstündedir, Bereketli sokak ve Tütsülü sokak ile birer dört yol ağzı yaparak kesişir. Tütsülü sokak kavuşağına kadar bir arabanın rahat geçebileceği genişlikte, kabataş döşelidir; bu kavuşakdan ötesi hem daralır, hem de toprak yoldur.

Bu sokak üzerinde ikişer üçer katlı kâgir ve ahşab evlerin, ki bir kısmına köşk dahi denilebilir, hâli vakti yerinde aile meskenleri olduğu bellidir. Sırtın doruğunda bulunan bu sokağın bütün noktasından Boğazın, denizin görünüşü pek güzeldir (1951).

BAMYA TARLASI — Edirnekapusu dışında eski bir mesîredir; bilhassa geçen asır sonlarında hemen bütün bostanlar bağlar, bu arada yine Edirnekapusu dışında meşhur bir mısır tarlası gibi bu bamya tarlası da akşamları bâzı rindlerin sevgilileri ile ağyar gözünden ırak, buluşup can sohbeti ettikleri bir yer olmuştu.

Son yıllarda Edirnekapu şehitliğine eklenmiştir.

BAMYA TARLASI — Hâneberduş külhâniler argosunda «mezarlık». F. Devellioğ-

lu su misâli veriyor: «Binliği yuvarlarsan boylarsın bamya tarlasını!». Biz İstanbul hâneberduşları ağzında bu deyimi bulamadık. Bir pırpırı delikanlı: «Ben tahtalı köyü bilirim (B.: Tahtalı köy; Taşlıtarla). Edirnekapu dışında mezarlıklardan gidilir bir yer var. Bamya Tarlası derler oraya» dedi, haklıdır, bu deyim tam argo deyim olmayup etrâfı mezarlık bir semte işaret olsa gerektir.

Bibl.: Ferid Develllioğlu Türk Argosu

BANARLI **(Nihad Sâmi)** — Muallim, muharrir, edîb; Türk maarif ve İstanbul basınının seçkin simâlarından; 18 Nisan 1907 de İstanbul'da, Fâtih'de, Hâfızpaşa Mahallesinde doğmuştur. Aslen Trabzon'un Alemdarzâde âilesinden, bu âilenin Hacı Hüseyin Alemdarzâde kolundandır. Fâtih yangınında zıyâa uğrayan âile kütüğüne göre Trabzon'da yerleşen ilk dedesi, Fâtih Sultan Mehmedin Trabzon fethinde bulunan alemdârıdır.

Büyük dedesi, Alemdarzâde Hacı Ârif Ağa dedesi de 1293 de açılan ilk Osmanlı Meclis-i Meb'ûsân'ında Trabzon meb'usu olarak bulunan Emin Hilmî Efendi'dir.

Babası, son asır Osmanlı mutasarrıflarından İlyas Sami Bey'dir. Annesi, Trabzon'un Hacı Pîr Efendi - zâde âilesinden Hâfıza Nâdire Hanımdır. "Banarlı" soy adını, ağabeyisi Hilmi Bey'in Tekirdağı'nda, Banarlı köyünde nahiye müdürlüğü yaptığı 1920-1930 yıllarında gerek babasının gerek annesinin birbiri ardınca misâfir bulundukları bu köyde vefat edip Banarlı'ya gömülmeleri dolayısıyle almıştır.

Nihad Sami, ilk tahsilini Fatih Sultan Mehmed Vakıf Mektebi ile Gelenbevî ve Mercan idâdîlerinin ilk kısımlarında yapmış, orta tahsilini Vefa Sultanîsinde tamamlamıştır.

Lise tahsilini İstiklâl Lisesinde pek iyi derece ile bitirmiş, 1927-28 yılında İstanbul Dârülfünûnu ve Yüksek Muallim Mektebi Edebiyat bölümüne girmiş, başta Fuad Köprülü olmak üzere, Ferid Kam, Ali Ekrem Bolayir, Rağıb Hulûsî gibi otoritelerden ders gördükten sonra 1930 da bu fakülteden de pek iyi derece ile mezun olmuştur.

Bundan sonra sırasıyle Edirne Lisesinde, Edirne Kız ve Erkek Muallim mekteplerinde, İstanbul Kabataş Lisesinde, Galatasaray Lisesinde, Boğaziçi ve Şişli Terakkî husûsî liselerinde edebiyat muallimliği yapan Banarlı 1947 yılından beri İstanbul Eğitim Enstitüsü'nde ve 1950 den beri Yüksek Öğretmen Okulu'nda ve 1959 Kasım'ında açılan Yüksek İslâm Enstitüsü'nde Türk dili, edebiyatı ve Türk edebiyatı tarihi hocalığı yapmaktadır.

1957-58 de Yüksek Öğretmen Okulu, Eğitim Enstitüsü ve İlk öğretmen Okulu Müdürlüğü vazifesini de yapmıştır.

Banarlı, daha orta okul sıralarında iken, çok sayıda mektep ve salon temsilleri yazmış, manzum ve mensur piyesleri, okullarda, Topkapı, İstanbul ve Cumhuriyet Gençler Mahfili sahnelerinde temsil edilmiştir. Bunlardan «Kızıl Çağlayan» ve «Bir Yuvanın Şarkısı» adlı, millî, manzum piyesleri 1933 de Maarif Vekâleti tarafından açılan piyes musabakasını kazanarak vekâletçe neşredilmiş, «Kızıl Çağlayan» piyesi, ayrıca Murad Filim tarafından filme alınmıştır. Lise sıralarında iken muallimlik aşkıyle yazdığı «Sular Kararırken» adlı piyesiyle «Yabancı», «Dumanlı Dağlar» piyesleri de o devir İstanbul gençliği arasında defalar temsil edilmiştir.

Banarlı'nın ilk ilmî eseri 1939 da Türkiyat Enstitüsü tarafından ve hocası Fuad Köprülü'nün bir takrîzi ile neşredilen «Dâstân-ı Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osman» adlı monografisidir. Bu eserin mevzûu, Ahmedî tarafından yazılan ilk manzum Osmanlı vakaayi nâmesidir. Banarlı'nın bu eseri, Maarif Vekâleti tarafından bir kıdem zammı ile mükâfatlandırılmıştır.

Nihad Sâmi Banarlı
(Resim: Nezih)

Banarlı, bundan sonra, liseler için edebiyat kitapları hazırlamıştır; bunlar. Edebî Bilgiler (1940), Metinlerle Edebî Bilgiler (1950), Metinlerle Türk Edebiyatı (I,

II, III. 1951-1954), Metinlerle Türk ve Batı Edebiyatı (I. II. III. 1955-1959) adlı eserlerdir.

Diğer mühim eserleri, 1948 de Yedigün müessesesi tarafından neşredilen «Destanlar Devrinden Zamanımıza Kadar Resimli Türk Edebiyatı Tarihi'dir. Bu eser, 27 asırlık Türk edebiyatını, Türkiye'de ilk defa bir bütün hâlinde ihtivâ eden edebiyat tarihidir.

«Namık Kemal ve Türk-Osmanlı Milliyetçiliği adlı konferansı, Edebiyat Fakültesi Mezunlar Cemiyeti tarafından neşredilmiş, «İstanbul Fethini Gören Üsküdar» ve «Fâtihin Zafer Sırları» adlı makalelerinin İstanbul Enstitüsü Mecmuasında ayrı basımı yapılmıştır. (1958, 1959)

Banarlı, ilmî, edebî, içtimaî gazete makaleleri yazmaya 1931 de Edirne'de başlamış fakat bilhassa 1948 den beri her hafta «Hüriyet» gazetesinde intişar eden «Edebî Sohbetler» başlıklı, 700 den fazla makalesiyle geniş alâka ve tesir uyandırmıştır. Bunlar arasında edebî tenkid ve tedkiklerle Türkiye Türkçesi'nin müdâfaasına âit yazıları bilhassa mühimdir.

Bu satırların yazıldığı 1959 yılında muallimlik vazifelerinden başka İstanbul Fetih Cemiyeti idâre heyeti âzası ve bu cemiyetlerinden başka İstanbul Fetih Cemiyeti idare heyeti âzası ve bu cemiyetlerin ilim organları olan İstanbul Enstitüsü ile Yahya Kemal Enstitüsünün umûmî kâtibi, İstanbul ve Yahya Kemal Enstitüleri Mecmualarının müdürü bulunuyordu.

Banarlı'nın, hocalıktan ve muharrirlikten sonra, ikinci meslek seçtiği çeşitli el çalışmaları vardır. Marangozluk, oymacılık, dekorasyon çalışmaları bunlar arasındadır. Bebek'de Ehram Yokuşu'nda 1956-1959 yıllarında yapılan üç katlı köşkünün kalfalığını kendisi yapmış, bu evin birçok kısımları ve meselâ bütün merdivenleri kendi elinden çıkmıştır. Binanın inşaasında mîmar arkadaş ve talebelerinin de yardımı, kıymetli fikirleri olmakla beraber, köşkün plânı, taksimat ve teferrüatı yine Banarlı tarafından yapılmış ve işlenmiştir. Bu köşkün bugün hâlâ tamamlanmış olması, Banarıl'nın vakit bulduğu zamanlarda yapılabilmesi yüzündendir.

«Bir Güzelliğin Hikâyesi» adlı tezli romanı Hürriyet'de tefrika edilen Banarlı'nın, başka Ülkü ve Yedigün Mecmuaları olmak üzere muhtelif gazete ve mecmualarda intişar etmiş, elliye yakın şiiri vardır. Aşağıdaki misralar şiir diline örnektir.

İSTANBUL FETHİ İÇİN MISRÂR

Coşkunsa gönül, çekilmiyor sed..
Rûhum, yine dalga dalga hasret:
Gelseydim eğer Fetih gününde,
Vursaydı kulaklarımda nevbet;
Fâtih, yine ordunun önünde,
Çıkmış gibi bir kılıç, kınından,
Uçsaydı beyaz küheylânıyle..
Son haddine yaklaşınca savlet,
Şâhin gibi şahlanıp da Sultan,
At sürdüğü hür denizde, bir an,
Geçseydi bir ürperiş sulardan..
Top sesleri gürleseydi, yer yer,
Yer yer donanıp şehid kanıyle,
Olsaydı benim, bu şanlı belde..
Gülbângini dinletip yakından,
Dolsaydı sadâ sadâ o erler,
Gök kubbeli şehre bir seherde..
Rûhum bu tahayyülün yanından
Geçmekle de bahtıyâr olurdu.
Tanrım!. ki değer verip ezelde,
Seçdin beni Fâtih'in kanından;
Kıldın vatan en şerefli yurdu;
Ettin bana bir cihânı kısmet..
Göster, göreyim, şu göklerinde,
Bir ak bulut ortasında resm - et,
Göster.. Nasıl anlı şanlı girdi,
İstanbul'a âh İkinci Mehmed!.
Lâkin ben o kavmin oğluyum ki
Şâhâne gazâ devirlerinde,
Fâtih ile çağdaş olmasam da,
Târihimi dolduran mehâbet,
İstanbul'u zapteden o cedler,
Bir gün uyanır kabirlerinde:
Toplar, yine anlı şanlı gürler,
Fâtih, heyecanlanır derinde;
Geçmiş güne duyduğum bu hasret
Bir vuslata yol bulur, müebbed,
Başlar yolun ortasında rüyâ..
Fethin sesi yükselince bir gün,
Gök kubbede her sadâdan üstün
Mimar Sinan'ın minâresinde,
Itrî'nin uğuldayan sesinde,
Nâmık Kemâl'in nesirlerinde,
Yahyâ Kemâl'in şiirlerinde

BANDIRMALI TEKKESİ VE CAMİİ — Üsküdar'da İnâdiye yokuşunun üst başında mezarlığa karşı büyük ve meşhur bir celvetî dergâhı idi; fevkaanî olan Cami de, tekkenin kurucusu Bandırmalı Şeyh Yusuf Nızameddin Celvetî'nin evi iken, on sekizinci asrın ünlü sadrazamlarından olup Şeyh Yusuf'a kalben bağlı olan Hekimoğlu Ali Paşa ilk sadâreti zamanında büyük ve yeni bir tekke yaptırmış, şeyhin evini de fevkaanî bir camie tahvil ile minber koymuştur, camiin masrafları ile hademesi aylıkları için de İstanbulda yaptırttığı büyük camiin vakfından para ayırtmıştı. Camiin kapusu üzerine şair Bahri'nin bir tarih manzumesi konmuş idi ki târih beyti şudur:

Dü kes ez yek dihan âyed begûyed Bahriyâ târih
Makaamı celvetîyi eyledi ihya Ali Paşâ

H. 1145 (M. 1732 - 1733)

Yüzyirmi sene kadar sonra celvetiye muhiblerinden sadâret kaymakamı Şehlâ Ahmed Paşa tekkeyi ve camii temellerinden yenilemiş, Şeyh Yusuf Nizameddinin oğlu Şeyh Nazif Efendi de bu yeni yapılar için şu târihi söylemiş idi:

Tab'a mülhemdir bu târih ey Nazif
Hânikaahi dilküşâyı evliyâ

H. 1169 (M. 1755 - 1756)

Rakamlarla berâber Hadikatül Cevâniden aldığımız yukarıdaki beyitlerde târih mısrâları hesab edildiğinde, Hekimoğlu yapısı için 1145 yerine 1139, Şehlâ Ahmed Paşa yapısı için de 1169 yerine 1143 bulundu. Hesabda hataya düştüğümüzü zan etmiyoruz, beyitlerde bir tamiyede buluamadık. Hekim oğlunun ilk sadareti 1144 de başladığına göre Bandırmalı Tekkesinin 1145 yapıldığı hakikate çok yakındır.

Yine Hadikatül Cevâmi bu dergâhın üçüncü defa olarak Ferârî Hasan Paşa zâde Abdullah Paşa tarafından tâmir ve tecdid edildiğini yazıyor ve bu yapı için de şâir Nevres'in şu beytini kaydediyor:

Kâbei uşşâk kıldı bu makaamı sıdk ile
Sadri vâla adl Abdullah Paşayı kerîm

Bu beytin tarih mısrâı da 1160 rakamını veriyor; Hadikadaki tarih mısrâlarının zabtında her halde bir hatâ olmak lâzım gelir.

Tekkenin bânisi Şeyh Yusuf'un türbesini, şeyhin hâli hayatında Kâmil Ahmed Paşa yaptırtmış; Şeyh Yusuf hicrî 1166 (M. 1752 - 1753) de vefat etmiş, büyük oğlu Selâmi Tekkesi şeyhi bulunduğu için Bandırmalı Dergâhı postnişinliğine ortanca oğlu Mehmed Hâşim efendi tâyin edilmiş ki bu zât «Hâşim Baba» diye meşhur imiş.

Bu madde üzerinde tek kaynağımız olan Hadikatül Cevâmi: «Bu tekke İnâdiyede olduğu için İnâdiye Tekkesi denmekle de mâruftur. Türbesi kadimdir (Yâni Kâmil Ahmed Paşa bu türbeyi yenilemiş ve genişletmiş olmak lâzım gelir), içinde medfun olanlardan biri İstanbul fethinde kılınan ilk Cuma namazında hutbe okuyan zâttir, etrafında medfun olanlar da yine o zâtin akrabâ ve teallûkaatıdır» diyor, ve maalesef İstanbulda ilk hutbeyi okuyan bu zâtın adını kaydetmiyor.

Bandırmalı Tekkesi ve Camii, tekkelerin kapandığı sırada tâmire muhtaç halde idi, Cami tekke harîminde bulunduğu için evkafca kadro dışı bırakıldı; kısa bir zaman sonra da yıkdırıldılar; hâlen yerlerinde temelleri dahi kaybolmak üzeredir (1960, Temmuz).

Bil.: Hadikatül Cevami, II; Vâsıf Hiç, Not.

BANKA — Hâneberduş külhâniler argosunda genel ev, umumhâne (B.: Mektep; Üniveısite).

Bibl.: F. Devellioğlu, Türk argosu.

BANKA, BANKALAR — Küçük veya büyük para sahiblerinden muayyen bir fâizle para almak, daha yüksek fâizle ve muayyen vâdelerle tüccarlara, sanayicilere, husûsî eşhâsa ödünç olarak vermek; ticâri senedleri iskonto etmek, menkul ve gayri menkul Kıymetler üzerine yatırım yapmak, tahvilât veyâ vâdesinden ödemek, bilumum senedler kuponları iskonto ederek vâdesinden evvel ve tahvilât ve ticâri mallar üzerine avans para vermek, sanayi müesseseleri kurmak veya bunlara sermâye ile iştirak etmek üzere kurulmuş müesseselerdir diye târif olunan bankaların İstanbul'un günlük cemiyet hayatı üzerinde çok büyük rolü vardır.

Bugünkü anlamda ilk banka milâdî 1157 târihinde Venedik'de meydana geldi, bundan takriben yediyüz yıl kadar sonra da İstanbul-

da banka açıldı. İlk defa olarak Midhat Paşanın Tuna vâliliği sırasında mumâileyh tarafından 1863 de «Memleket Sandıkları» nâmı ile Tuna Vilâyetinde teşekkül eden ilk banka (Bugünkü Ziraat Bankasının ilk şekli), kısa bir zaman sonra İstanbula intikal etti. Bu tarihden az sonra Osmanlı Bankası da İstanbulda bir şûbe açdı. On dokuzuncu asrın sonuna kadar da bankacılık yolunda İstanbulda ancak iki müessese daha kuruldu: İstanbul Emniyet Sandığı (1868) ve Selânik Bankası (1888).

Asrımızın başından İkinci Dünya Harbine kadar (1938), İstanbulda açılmış olan bankalar şunlardır:

1906 Doyçe Oryent Bank (Dresdner Bank'ın şûbesi)
1911 Banko di Roma
1919 Banka Kommerciyale İtalyana
1919 Banka Kommerciyale İtalyana
1923 İstanbul küçük istikraz sandığı
1924 Türkiye İş Bankası
1927 Türkiye Emlâk Kredi Bankası
1928 Türkiye İmar Bankası
1931 Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
1933 Sumer Bank
1934 Hollandşe Bank Uni
1938 İstanbul Halk Sandığı
1938 Doyçe Bank İstanbul Şubesi

Bu sûretle İstanbulda bankaların sayısı on altıya çıktı.

İkinci Dünya Harbinin bütün dünya piyasaları üzerinde olduğu gibi İstanbul piyasasında da vücûda getirdiği sarsıntı, yeni yeni şahısların ticâretle iştigaale başlaması, tüccar terbiyesinden ve ticâret ahlâkından lû behre bir sınıfın piyasada türemesi şahsi emniyeti hemen hemen yok etti; bu sûretle gerek idhâlât ve gerekse ihrâcât ticâreti ancak bankaların tavassutu ile ifâ edilebilir hâle geldi; yurd içi alış veriş de bankaların güven sağlayıcı aracılığına müstagni kalamadı. Bu sûretle çok fazla artan banka müamelelerinin ifâsı için mevcut bankalar kâfi gelmediği gibi bu sahayı kârlı gören teşebbüs sâhibleri de yeni bankalar kurdular, 1944 senesinden 1959 senesine kadar İstanbulda isimleri aşağıda yazılı 22 banka meydana geldi:

1944 Eti Bank İstanbul Şûbesi
1944 Yapı ve Kredi Bankası
1947 Türkiye Garanti Bankası
1948 Tutum Bankası
1948 Türkiye Kredi Bankası
1950 Türkiye Sanâyi kalkınma Bankası
1950 Ak Bank
1952 Denizcilik Bankası
1952 Doğu Bank
1953 Demir Bank
1953 İstanbul Bankası
1953 Türk Ekspres Bank
1954 Türkiye Vakıflar Bankası
1955 Pamuk Bank
1956 Türkiye Bağcılar Bankası
1956 Şeker Bank
1957 Esnaf Kredi Bankası
1957 Buğday Bankası
1957 Mâden Kredi Bankası
1958 Ray Bank
1958 Sanâyi Bankası
1959 Türk Birleşik ve Tasarruf Bankası

Bugün İstanbulda 38 banka mevcuttur. Bankaların pîri, duvayeni Ziraat Bankasıdır. İstanbulda faaliyet bakımından 59 şube ile İş Bankası birinci, 43 şûbe ile de Yapı ve Kredi Bankası ikinci olmak üzere İstanbul'un muhtelif semtlerinde muhtelif bankaların 240 şûbe ve ajansı vardır; bunların İstanbula tahsis edilmiş sermâyeleri yekûnu 1,014,000,000 Türk lirası civârındadır. Türkiyede bankaların sermâyeleri mecmuu 2 milyar Türk lirası kadar olduğu düşünülür ise, bankacılık bakımından İstanbulun ehemmiyeti daha iyi anlaşılır.

Mehmed Ali Akbay

BANKA KOMERÇİYALE İTALYANA — Merkezi İtalyada Milano'da bulunan bir Anonim Şirkettir.

10 Ekim 1894 tarihinde kurulmuş olan Banka Komerçiyale İtalyana Türkiyedeki ilk şûbesini 1919 senesinde İstanbulda Galatada açmıştır.

Sermâye ve ihtiyatlarının 1960 yılındaki tutarı 25,650,000,000.— İtalyan liretine ulaşmış bulunmaktadır. İtalyada müesses şebekesindeki emânet mevdûâtı ise 1,009,170,-485, 614.— İtalyan lireti tutarında bir meblağa vâsıl olmuştur. Bu gün İtalya'da Ban-

kanın 226 şubesi icrayı faaliyette bulunmaktadır.

Londra, New York, veFrankfurt/Main'da mevcut Temsil Büroları, Fransa, İsviçre, Fas ve Mısır'daki Filyalleri ve Suriye, Lübnan Arjantin, Brezilya, Şili, Kolombiya, Peru, Uruguay ve Venezuela'da Ortak Bankalardan müteşekkil fevkalâde önemli şebekesi beynelmilel sahadaki ehemmiyetinin delilidir.

Türkiye'de Banka, İstanbul'da bir Merkez Şubesine, gene İstanbul'da üç büroya ve İzmir'de bir Şubeye maliktir.

İstanbul Merkez şübesi Galata, Bankalar Caddesi No. 53; büroları da Yeni Postahane Cad. 27, Beyoğlu İstiklâl Caddesi, 259, ve Pangaltı Halaskârgazi Caddesi, 126/128.

Bankanın bilumum şubeleri bankacılık, Borsa, Kambiyo, ve Turizm hizmetleri ile ticari ve mali her hangi bir malûmat için mükemmelen techiz edilmiştir.

Bibl.: Bankadan alınan yazılı not.

BANKO Dİ ROMA — Türkiye'de şubeleri ve merkez şûbesi İstanbulda bulunan Banko di Roma Anonim Şirketi'nin merkezi Roma'dadır; İtalya'da millî menfaatlere hâdim vasfını taşıyan üç bankadan biridir.

Banko di Roma 1880 de kurulmuştur. Sermaye ve ihtiyatları 12.150.000.000.— Lirettir (1960 da Türk parasıyla karşılığı 173.000.000 T. L. dır).

Banko di Roma'nın İtalya'da 200 den fazla şubesi vardır. İtalya dışında, Fransa, İsviçre, Belçika, Mısır, Libya, Somali, Suriye, Lübnan ve Türkiye'de iştirakleri ve şubeleri vardır. New-York, Frankfurt, Buenos Aires, Adis Ababa ve Londra'da mümessillik büroları mevcuttur.

. Bankanın Mısırda, Fransa'da, İsviçre ve Belçika'da öz iştirakleri olan bankaları sırasıyla: Kahire ve İskenderiye'de Banco İtalo Egiziano, Paris, Lyon ve Montekarlo'da Banco di Roma (France), Lugano ve Chiasso'da Banco di Roma per la Svizzera, Brüksel'de Banco di Roma (Belgique) dır.

Banka Türkiye'de ilk olarak 1909 da Galata'da Ünyon Hanında şube, 1919 da da İstanbul cihetinde Macar Bankası'nı istihlâfen bir şube daha açmıştır. 1927 yılında ticarî işlerin ağırlık merkezinin Galata'dan İstanbul tarafına intikali üzerine bu şube Türkiye İdare Merkezi ittihaz edilmiştir. İzmir şubesi 1919 da açılmıştır.

Banko di Roma'nın halen (1960) Türkiye'de iki şubesi ile iki ajansı vardır:

Merkez şubesi Bahçekapı, Hayri efendi Caddesi, İstanbul Umum Sigorta binâsında; Galata ajansı Tersane Caddesi Nordştern Hanında; Beyoğlu ajansı İstiklâl Caddesi Sent Antuan binâsındadır.

Banko di Roma'nın Türkiye'ye ayrılan öz sermaye ve ihtiyatları 31/1959 tarihinde 6.300.000 türk lirasına baliğ olmuştur.

Banko di Roma, bütün beynelmilel bankaların iştigal ettikleri her çeşit banka muameleleri yapar. Bizdeki şubeleri bilhassa Türkiye ile İtalya arasındaki ticaret mübadele ve münasebetlerinin inkişafına müteveccih bulunmaktadır.

Bibl.: Bankadan alınan yazılı not.

BANOĞLU (Niyazi Ahmed) — Muharrir, gazeteci, bilhassa tarihî tetkikleri ile tanınmıştır; 1909 da Batumda doğdu, aslı Hopanın Pilargit köyünden olup Batumda yerleşmiş ve çay ticâreti ile meşgul Hasan Banoğlu'nun en küçük oğludur. On bir on iki yaşlarında iken, ağabeyleri içinde hararetli bir Türk vatanperi olan Mustafa küçük kardeşini ana vatana yollamak arzusunu duymuş, Ruslardan pasaport alamayınca bir gece çocuğu bir ata bindirerek hududa kadar kaçırmış ve Beğlivan civarında Türk hududunu aşırtarak Allaha ve bahtına emânet ile uğurlamıştır; ki Mustafa Banoğlu bu vak'adan iki sene sonra Ruslar tarafından öldürülmüştür.

Trabzon vâlisi tarafından Kastamonu Lisesine parasız yatılı talebe olarak gönderilen Niyazi Ahmed, sıhhî sebebler ile liseninin ikinci sınıfında iken Kastamoniden Trabzon Lisesine nakledildi, fakat ayni yıl hastalığı yuzünden sınıfda kaldı, ve parasız yatılı talebelik hakkını kaybetti; tahsiline devam imkânını bulamadı; kendi köyüne, Hopanin Pilargit köyüne gitti ve orada bir yıl köy öğretmenliği yapdı. Sonra hayatını büyük şehir İstanbulda kazanmağa karar verdi; İstanbulda Suad Tahsin ile Fahri Kemal'in çıkardık-

ları «Hareket» gazetesine intisab etti, fakat daha vazifesi belli olmadan gazete kapandı. Basın âlemine ilk adımını böylece atmış olan Banoğlu Prof. Fuad Köprülünün bir makaalesinde okuduğu bendi hatırladı, Profesör: «Osmanlı Devleti târihi için hemhudud devletlerin vesikalarını toplamak lâzımdır» diyordu; işsiz kalan genç adam Köprülüye müracaat etti, gürcü dilini pek güzel bildiğini ve yanında çalışmak arzusunda bulunduğunu yazdı. Fuad Bey tarafından Türkiyat Enstitüsüne dâvet edildi; fakat Gürcistandan istenilen kitaplar için Tiflis'den hiç bir cevab alınamayınca Niyazi Ahmed noter Galib Bingöl'ün yanında bir kâtiblik teklifini red edemedi, bir noter bürosu ise mizacına asla uygun değildi; bir müddet sonra Köprülüzâdenin tavsiye mektubu ile Ali Nacinin «İnkılâb» gazetesine girdi ve kapanıncaya kadar bu gazetede çalışdı, gayretli, dürüst bir genç olarak tanındı. Mahmud Esad Bozkurt ile Nebîzâde Hamdinin çıkardıkları «Halk Dostu» gazetesi Nizameddin Nazif ile Mekki Said'in çekilmeleri üzerine adamsız kalınca, o sırada kapanmış bulunan İnkılâb'dan açık da kalan Niyazi Ahmedi hatırlattı ve yazı işleri müdürü olarak Halk Dostu'na çağırıldı. Halk Dostunda son nushasına kadar çalışdı, oradan «Yeni Gün»'e geçdi, yine son nushasına kadar vazifesini gayretle ifâ etti; bir müddet boşda kaldıkdan sonra 1932 de «Vakit» gazetesine intisabetti ve Hakkı Târık Us'un müessesesinde 1947 ye kadar on beş yıl çalışdı, bir kaç yıl da Vakit'in yazı işleri müdürlüğünü yapdı.

1939 da Anna isminde bir rum kızı ile evlendi; müstesnâ güzellerden olan Anna Hanım Niyazi Ahmed'e, yer yüzünde kadınlık fazîletine örnek sadakat ve fedakârlıkla bağlandı, sıkıntılı günlerinde derdlerini paylaşarak hayat mücadelesinde desteği oldu.

1941 de basın âlemi dışından bir zât ile ortak olarak «Gençlik kütübhânesi»'ni tesis etti; müesseseyi bir müddet sonra tamamen üzerine aldı, fakat kâğıt buharını, satdıkları kitapların, dergilerin parasını sâhiblerine göndermemek gibi şenî bir geleneğin zebunu bâzı ahlaksız taşra bâyîlerinin ihâneti karşısında Kütübhânesini ziyanla kapadı.

«İncili Çavuş» adında bir halk gazetesi tesis etti, tutundu, emekleri hakkı refah yolu açılmışdı ki bu sefer bindiği dalı kendisi baltaladı, çok temiz duygularla bir halk partili idi, partisinden en küçük bir menfaat beklemiyordu, 1946 mebus seçiminde Ulus gazetesi adına Ege bölgesinde propaganda seyahatine çıkdı; «İncili Çavuş»un umum bâyii ise pek hararetli demokrat partili idi, İncili Çavuşun çıkan nushalarını dağıtmadı, kendisi de işinin başında bulunmadığı için bu iğrenc ihâneti zamanında göremedi, seyahat dönüşünde korkunç bir ziyan hesabı ile karşılaşdı, katledilmiş gazetesini kapamağa mecbur oldu; bir müddet sonra yine siyasî «Türk oğlu» adında bir halk gazetesi çıkardı, bu ikinci gazetesi ancak üç nusha çıkabildi, o tarihlerde Halk Partisine karşı halk da yaygın bir kırgınlık olduğu için satılmadı, okunmadı.

1946 dan 1950 ye kadar Serbest muharrirlik yaptı; Faruk Gürtuncanın yevmi «Her Gün» gazetesinin ilk nushalarında yazı işleri müdürlüğü vazifesini aldı, fakat gazetenin sahibi ve aynı zamanda baş muharriri olan Gürtunca ile iş mizaçları bağdaşamadığı için ayrıldı; kısa bir müddet C. H. P. organı «Zaman» gazetesinde sekreterlik ve muharrirlik yaptı. 1950 de (İ. Atis) Konyalı İbrahim Hakkı ile beraber «Tarih Dünyası» mecmuasını kurdu. On beş günde bir çıkan bu mecmuada ciddi görüş ihtilâfları Banoğlunu Atisden ayırdı ve Tarih Dünyasını 5 inci nüshasından itibaren memleketimizin salâhiyetli kalemlerinin yardımiyle tek başına çıkarmıya başladı, ki bu mecmua koleksiyonu 1950 sonlarında Banoğlu yayınları adı altında «Av ve Turizm» ve aylık «Coğrafya Dünyası» mecmualarını da çıkarmıya başladı. Enerjini dağıtması, iş ortakları ile bağdaşamamalar, neşriyatında muvaffak olan Niyazi Ahmed'i yine günlük basına dönmeğe mecbur etti; C. H. P. ile olan yakın bağını muhafaza etti mi bilmiyoruz. 1957-1960 arasında evvelâ «Dünya» ve sonra «Havadis» gazetelerine târihî sohbet yazıları yazdı. 1959 yılı sonlarında da «Tarih ve Coğrafya Dünyası» adı ile yeni bir dergi çıkarmaya başlamış idi.

Orta boylu, zaif nahif, açık kalbli, sami-

mi, dâimâ heyecanlı, hareketli dir; klasik tahsilini tamamlamamış olmakla berâber otodidakt olgun kültüre sâhibdir; amatör avcı ve balıkcıdır. 1951 de büyüklü küçüklü yirmi üç matbû eseri bulunuyordu, bunların arasında gürcü dilinden terceme ettiği «Kafkas Hikâyeleri» ile «Bir Kafkas Romanı» adını verdiği Aleksandr Kürbek'den terceme ettiği «Elguca» bilhassa kayde değer.

BANYOLAR CADDESİ — Bakırköy yollarından; Kartopu Sokağı ile deniz kıyısı arasında uzanır (B.: Bakırköy). Asmalısakız ve Sakızlıyalı Sokakları ile dört ağzı yaparak kesişir. İki araba geçebilecek genişlikde olub içerden sâhile doğru yüründüğüne göre Sakızlıyalı Sokağı kavuşağına kadar olan kısmı kaba taş döşeli, geri kalan parçası da asfalttır, sâhil bitimi alçak bir beton dıvarla kapanmışdır, denize inilmez. İki kenarında sokak kapularına beşer altışar basamak mermer merdivenlerle çıkılan ikişer üçer katlı ahşab evler, yeni beton yapı ikişer katlı villâmsi evler sıralanmışdır. Deniz bitiminde vaktiyle kimse âid olduğunu tesbit edemediğimiz güzel bir ahşab yalıya Bakırköy Kulübü yerleşmiş bulunuyordu. Cadde ağaçlarla gölgelenmiştir. (Haziran 1960).

Hakkı Göktürk

BANYOLAR ÇIKMAZI — Bakırköy yollarından; 1934 Belediye Şehir Rehberinde Kartopu Sokağı üzerinde bir çıkmaz sokak olarak gösterilmiş ise de yeni açılmış Şebboy Sokağı ile kavuşağı olan normal yoldur (B.: Bakırköy). Yeni beton yapı ve bağçeli evleriyle şirin bir görünüşü vardır. Bu evlerin hepsi hali vakti yerinde aile meskenleridir. (Haziran 1960).

Hakkı Göktürk

BAR, BAR - PAVİYONLAR — Bir Orkestra - Caz'ı ve konsommatris kız ve kadınları bulunan içkili dans ve eğlence yeri olan «bar»'ı Türk Ansiklopedisi şöyle târif ediyor: «Kelimenin aslı İngilizcedir, uzun tahta, tezgâh mânâsınadır; içkilerin servisi tezgâh üzerinde yapılan meyhânelerdir ki tezgâh önünde ayakda, yahud uzun ayaklı yüksek iskemleler üzerinde oturarak içilir; önce İngiltere ve Amerika'da görülmüş, sonra Avrupaya ve nihâyet cihâna yayılmıştır. Barlarda satılan karışık içkiler, kokteyllerdir; bunlar müşterinin önünde özel kaplarda çalkalanıp hazırlanır. Şimdi bâzı barlarda hususiyle Avrupa'da (Bilhassa memleketimizde) karışık olmayan içkiler de satılmakda ve bunlar tezgâh önünden başka küçük localarda, (müstakil masalarda) içilmektedir. Bâzı barlarda sahne dansları, müzik ve variyeteler de vardır».

Merhum Muzaffer Esen 1946 da İstanbul Ansiklopedisine şu notu tevdi etmiş idi:

«En aşağı tabakada ayak takımının gittiği, balozlar, İstanbul'da ilk kabare Kafeşantanlar Abdülaziz devrinde açılcı. Bu gibi bayağı eğlence ve sefâhet yerleri müdâvimlerini poletika ile uğraşdırmadığı için İkinci Abdülhamidin meclissiz meşrutiyet devrinde, ki târihimizde «istibdad devri» diye anılır, çoğaldılar, gelişdiler; yalnız köprüyü geçemediler. Galata ile Beyoğlunda kaldılar.

«Bu boydan Bar adı altında ilk müessese de, târihini kesin olarak tâyin edemiyorum 1918 mütârekesinin imzasından ve İstanbul'un İtilâf Devletleri silâhlı kuvvetleri tarafından işgaalinden sonra açıldı.

«Rusya'da Bolşevik ihtilâli ile yıkılmış olan çarlık müessesesi adına 1918-1919 arasında Ukranyada kızıl orduya karşı son mukaavemeti yapmış olan General Denikin kesin mağlubiyete uğrayınca, ordusunun bakiyesi ve yanına sığınmış rus zâdegânı ve komunist olmayan rus münevverleri ve sanatkârları ile evvelâ İstanbula ilticâ etti.

«İşte İstanbul'un ilk barlarını bu rus mültecileri açdılar ki «Kızıl» damgasını taşıyan bolşevikler karşısında «beyaz ruslar» diye anılırlar. 1 numaralı bar, 1919-1920 arasında Tepebaşında Lehman adında bir rus yahudisi tarafından açıldı, barın adı (Türk imlâsı ile) «Pöti Şan» idi.

«Denikin ile beraber İstanbul'a gelen beyaz rusların büyük ekseriyeti, Çarlık Rusyasının en görgülü, en bilgili tabakasına mensub idiler; İstanbul'a parasız ve aç olarak can atmışlardı (B.: Beyaz Ruslar). İstanbulda ellerinden gelen her hüneri gösterip. her şeyi yapub para kazanacaklar ve yerleşmek üzere Batı Avrupaya, Amerikaya gidecekler. Bu arada açdıkları barlar, hakikaten birer kibar sanat mahfili oldular, fuhuş dahi

bir nezâhet hissesine büründü, bayağılaşmadı. Bütün kaabiliyetlerini döktüler, müşterilerinin ekseriyetini teşkil eden İngiliz, Fransız, ve İtalyan kıt'aları zâbitanının kendi memleketlerinde dahi görmedikleri barları işlettiler; meselâ adını hatırlamadığım bir barda piyanist ile baş kemânî çarın salon orkestrasındandı, iki güzel konsommatris kız iki küçük grandüşez, bir dilber ayak hizmeti oğlanı, on üç yaşında bir kont idi; kısa bir müddet sonra Batı Avrupa sinema âleminin, cihan ölçüsünde şöhret, iki büyük yıldızı olacak İvan Mujokin ile Olga Çekova bu barlarda çalışan artistlerdendir; birincisi küçük sahne numaraları yaptı, opera aryaları okudu, barın kapalı olduğu saatlerde dans hocalığı yaptı, ikincisi dansöz, şantöz ve konsommatris oldu».

Yâkub Kadri «Sodom ve Gomore» adındaki meşhur romanında, mütâreke yıllarında itilâf devletlerinin askerî işgaali altındaki İstanbulu anlatır iken bu çalgılı eğlenceli rus lokanta - bar - paviyonlarından «Moskovit»'i, ve bir akşam burada eğlenmeğe gelmiş cinsî sapık bir kaç ingiliz zâbitinin hâlini şöyle anlatıyor:

«... Gerçe vakit pek geç değildi, fakat burada her şey rus usûlüne göre cereyan ettiği için lokantanın her köşesi bir sarhoş yuvası hâline girmişti. Ortada hora tepen ince belli, levend Kafkas delikanlıları, masaların aralarında dolaşan berrak gözlü rus prensesleri, asyâî sefâhetin ve asyâî cûşisin her sesi ile haykıran çılgın bir musiki, yemek esnâsında su yerine içilen votkanın insanı birdenbire kavrayan sinsi ve kancık tesiri, akşamın henüz dokuz buçuğu olmasına rağmen herkesin aklını çokdan başından almışdı.

«... Bu üç ingilizden biri Capitan Marlowe idi, kendi mezhebine sâlik iki arkadaşı ile buraya gelmelerinin yegâne sâiki Moskovit salonunun ortasında her akşam Kafkas rakısları oynayan delikanlı ile buluşmak arzusu idi... Yukarı katda hususî bir oda vardı, her gece saat bire kadar serbest idi; tavanı basık, loş ve kuytu bir köşe idi ve frenklerin şark usûlü dedikleri tarzda döşenmişdi. Her tarafa halılar serpilmişdi, derin ve yumuşak sedirler kurulmuşdu. Bu sedirlerin önünde sedef kakmalı alçacık masalar duruyor ve tavanın muhtelif noktalarından bir takım saçaklı, koyu renkli kandiller sarkıyordu. Hizmetlerine hakiki bir garson memur edilmişdi, İngilizlerden biri: «şampanya, şampanya!..» diye haykırdı, öbürü: «birçok yemiş.. bir yiğin yemiş!.» diyordu. Capitain Marlowe sordu:

— Ey, hani nerde dâvetlimiz!.

Öbürü:

— Gelecek, gelecek!. diye mırıldanıyordu.

«Nihâyet Kafkas delikanlısı mahcub ve ürkek bir tavırla içeriye girdi. Ne için çağırıldığı bilmeyen bir hâli vardı. Biçâre genç ihtimal ki buraya hususî bir suretde dans etmek için geldiğine zâhibdi, Capitain Marlowe oturmağa dâvet ettiği vakit büsbütün şaşaladı, rusca:

— Ben mi oturacağım?.. diye sordu.

«Ne bir kelime fransızca, ne de bir harf ingilizce biliyordu. Levend gövdesinin üstünde hemen hiç bir yabancı harsin dokunmadığı hâlis bir gürcü kafası taşıyordu. Kalpağını çıkardıkdan sonra ikinci bir kalpak gibi kıvır kıvır kabaran koyu kumral saçlarının yarıya kadar örtdüğü sert hatlı geniş alnının altından yuvarlak kumlu bir çift yabânî gözleriyle bakıyordu, ve omuzlarından ilikli beyaz keten gömleği, ucu gümüşlü ince kayış kemeri, dizlerine kadar çıkan yumuşak çizmeleri ile bu acâib sefâhet köşesini bir tekmede yıkmağa gelişmiş bir genç şâkîyi andırıyordu.

«Fakat içki hangi rusum hakkından gelmez? Vakta ki ortaya şampanya masası kuruldu, Kafkas delikanlısının dudakları kendiliğinden ıslanmağa başladı. On yaşında bir sabî gibi yanakları çukurlaşarak sırıtıyordu. Capitain Marlowe'nun arkadaşlarından birisi:

— Eğer canınız başka bir şey istiyorsa söyleyin.. dedi.

Rus dansörü:

— Ooo, mersi, mersi, boku mersi!. demekle iktifâ ediyordu ve bir gürbüz çocuk iştihâsı ile masaya yanaşıyordu. Marlowe birkaç lisanın kelimelerini bir araya toplayarak sordu:

— Kaç yaşındasınız?..

Öbürü parmakları ile hesab ederek:

— Yirmi bir !.. dedi.

— Yirmi bir mi?.. hani sakal? hani bıyık?.. yüzünde bir tüy bile yok! ooh, ne güzel bir dev yavrusu!..

« Ve kolunu delikanlının omuzuna attı. Onu üst üste birkaç kadeh birden içmeğe zorladılar.

"Kafkas delikanlısı içdikce çocuklaşıyordu, saflaşıyordu. Herhangi bir şehvânî ifâdeden muarrâ ağzının beyaz. sık ve küçük dişlerini göstererek gülüyordu. İngilizlerden biri:

— Bize bir şarkı söyleyin, rusca bir şarkı!. dedi.

Dansör cevab vermeğe çalışdı:

— Ben bilmem, onu Konuşka çok iyi bilir, Konuşka...

— Bu Konuşka da kimdir?

«Sırıtıyor ve Benimki, benimki demek ister gibi eliyle göğsüne vuruyordu.

— Nişanlın mi, dostun mu, nedir?

«Genç adam yine parmaklarının ucunu hep bir araya toplayıb göğsünün ortasını işaret ediyordu. İngilizler heb bir ağızdan gülüyorlardı:

— Seni gidi çapkın seni!. öyleyse iç bakalım, öyleyse iç!.

«Lâkin delikanlı içdikce Konuşkasını fazla anmaya başlıyordu. Nihâyet İngilizlerden biri sinirlendi:

— E.. yeter artık bu Konuşka bahsi!. dedi».

Yakub Kadrinin çizdiği bu sahne, daha başlangıcında bar-paviyonların iç yüzünü pek güzel gösterir. Karaosmanoğlu «Matu» adını verdiği bu gürcü oğlanı o akşam, dâvetsiz gelen Konuşkasının eliyle sapık ingilizlerin nefis oyuncağı olmaktan kurtarır.

İstanbulda ilk barları, bar-paviyonları açan ruslar kısa bir zaman içinde giyindiler; genç kadın, kız ve körpe delikanlıları gürcü güzeli Matu gibi şehvet bâzıçesi olmaktan kurtulamadılar, ama yol paralarını ve Avrupada kendilerini hiç olmazsa bir yıl işsiz yaşatabilecek dünyalığı topladılar ve gittiler. Fakat barlarını kapamadılar, tatlı su frenklerinden veya yunanlı yahud rum, ermeni, yahudi azınlıklardan sermâyedarlara sattılar; onlar da Fransadan, İtalyadan, Almanyadan, İspanyadan, Avusturyadan beşinci altıncı sınıf müzisyenler, artistler, konsommatrisler, garsonlar, aşçılar getirttiler, İstanbuldan giden kibar ve münevver rusları aratmamağa çalışdılar, arada, hem seyahat hem de ticâret kasdı ile gelen yüksek sanat topluluklarından, değerli solist sanatkârlardan de faydalandılar, ve muvaffak oldular; İstanbul Barları nezih bir sanat havası altında sefâhet yerleri oldular; kesesi arada bir de olsa böyle bir masrafa izin verebilen bir adam, zevcesini alıp bir gece bir barda huzur içinde eğlenebildi.

«Bar işletme ve bilhassa barlarda çalışma yabancılara kanun ile yasak edilince barların havası değişiverdi; İstanbulun kenar mahallelerinin güzel fakir Türk kızlarından bar artisti ve konsommatrisi arandı, bulundu, yetiştirildi; aile muhitleri görgüsü, terbiyesi bu kadar açılıp saçılmaya müsâid değildi, pek çabuk fuhuşa sürüklendiler.

«Millî Mücadele yıllarının türlü mahrumiyetlerinden sonra zafer yolundan sulha kavuşan Türkiyede, Anadoludan İstanbulda, muhtelif sebebler arasında eğlenmek için de bir akın başladı. Mayaları asırlar boyunca yoğrulmuş İstanbul külhanbeyleri bıçkınları, Anadolunun yüzy gözü açılmamış toy ve paralı gençleri, bu güzel güzel fakat hepsi kenarın yosması Türk bar kızları ile pek çabık anlaşdılar; eğlence yerine aşk ve alâka girince patronların işi aksadı, barların huzuru, asâyişi bozuldu, rekaabetler, sevilen bir kızdan zor ile taleb edilen mukaabil alâka, kız kardeşinin yahud yakın akrabası bir kızın barda çalışmasını aile nâmusuna leke telakki iden muhafazakâr ve asâbî ve bâzu ile silâh sahibi erkek kardeşler, gençler kavgalara, kanlı hâdiselere sebeb oldular, barlarda cinâyetler işlenmeğe başladı; yerli garsonlar da bar havasına alışık değildi, sığıntı yabancı garsonun müşteri karşısındaki eğilme elâstikiyetine sâhib değildi, fâhiş hesap pusulalarına karşı yumruğunu kullanmakda tereddüd etmediler; her gece olmasa da sık sık nâhoş hâdiseler, sonu cerhe ve hattâ katle istidadlı kavgalar, bu yüzden eşyâ tahribâtı, barın bir müddet için zabıtaca kapatılması, bâzı patronları da müşteri sarhoşluğundan istifâdeye, hırsız garsonların hesap pusulası

kabartma suçune iştirâke sürükledi, parayı müşteriden cebren almak, dolayısı ile müşteriye dayak attırmak, karga tulumba kapu dışarı etmek için barlarında bâzûlu, pençeli, vurucu, kırıcı apaş fedâiler besler oldular; ve barlar, aile ile gidilemez, girilemez, huzur emniyet içinde oturulamaz bir eğlence (?) yeri oldu; daha kesin ifâde ile bara gidenler, ya akademik bir tecessüs ile gittiler, mütevâzı istihlâkden istiskal gördüler, hallerine ağlanacak bar kızları ısmarlanan bir «bol» e dudak bükdü, kerhen olduğunu açıkca belirterek bir kere dansa kalkıp yerine çekildi; yahud bir kıza tutkun olarak bara gidildi, ve âkibeti hemen dâimâ husran ve bâzan felâket oldu; bir kısım bar müdâvimleri de alın teri ve göz nuru ile kazanılmamış paraları harcayanlar oldu».

Zamanımızda barlar ve bar-paviyonlar, türlü gayri meşrû yollardan süratle ve pervâsız cüretin sağladığı kolaylıkla çok büyük servetlere kavuşmuş kimselerin, ve onların sınıf değiştirmiş türedi aileleri tarafından gördüğü rağbet ile mantar tarlası gibi çoğalmışdır. Alın teri ile para kazananlar için buraları birer boğuntu yeri, bu müesseselerin işleticileri nazarında da o biçâreler soyulacak birer «Hacıağa» olmuşlardır (B.: Hacıağa). Fakat 1950 de meselâ bir vapur iskelesi başında, çorapsız yalın ayağında yarım pabuç, havı dökülmüş, dizleri yırtık ve kıçı yamalı kadife külot pantalonunun paçalarından uzun paçalı amerikan bezi iç donunun bağları sarkan, soluk, yırtık, iri bekâr dikişi ile yamanmış basma mintanını et üstüne giymiş, başında mülevves bir bez kasketle her sabah simid satan karanfil bıyıklı ve yağlı perçemli şehhaz 1955 de lüks otomobilinin direksiyonuna geçtiği zaman, bar ve paviyon, günlük hayatında «yüksek sosyetenin» icablarından eğlence yeri olmuştur. Ana dilini yüz yüz elli kelime ile ancak konuşabilirken, ilk okul diplomasını hakkıyla almış bir çocuk yanlarında bilgin sayılabilirken, bar ve paviyon dillerini ve muaşeretini mükemmelen öğrenmişler, mürebbî terzilerin sâyesinde giyim kuşamda da aksamamışlar, klasik garb müziğine «Saksağanın kuyruğunu» ve Klasik Türk Musikisine de «Sallan yuvarlanı» tercih ederek gülüb eğlenmişler, İstanbulun kenar mahallelerinden mâhud «anne»lerin ve «abla» ların devşirib getirdiği geçim darlığı içinde bunalmış ailelerin güzel güzel küçücük kızları ile, cahil, görgüsüz, âvâre kumrulara benzeyen konsommatrislerile aksamadan ülfet ve muhabbet etmişlerdir; barların, bar paviyonların baş tâcı cömerd beyfendileri, bar garsonlarının da senli benli ahbabı ve ayakdaşı olmuşlardır.

Barlar ve paviyonlar hakkında değerli ve vefâkâr muhabirimiz Hakkı Göktürk aşağıdaki notu tevdi etmiştir: «Barlarda bir orkestra-caz, konsommatris (genç kadın, kız) artistler, ve hafif bir variyete vardır. Barlara erkekler yalnız olarak giderler, masalarına dâvet ettikleri konsommatris artislerle dans ederler. Masa başı sohbetler edebî, akademik olmaktan çok uzaktır, kadın sâdece manasına oturduğu erkeğe müessese hesâbına âzamî masrafı yapdırtmayı düşünür.

«Paviyonlar barlardan bir kademe yüksek yerlerdir, yerli ve yabancı isim yapmış orkestralara, yerli ve yabancı isim yapmış kadın ve erkek şarkıcılara, dansör ve dansözlere rastlanır, gecelik programlarında zengin attraksiyon numaraları vardır. Konsommatrisleri daha görgülü, tecrübelidir, paviyonlara ailece de gidilebilir. Çoğu geceler masalar, tutulmuş, kapatılmış olur. Düğün geceleri için de tamamen veya kısmen tutulurlar.

«İstanbul Belediyesinin koyduğu nızama göre barlar gece 20,30 dan gece 2 ye kadar, paviyonlar da gece 23 den gece 4'e kadar açıkdırlar. Bar sahibleri müesseselerini paviyonlaşdırma gaayesini güder, paviyonculuk barcılıktan muhakkak ki daha verimlidir.

«Birde turistik lüks bar-paviyonlar vardır. Gûyâ en müşkülpesend yabancıları eğlendirecek olan bu yerler gaayesini pek tez kaybetmiş, diğer paviyonlardan tek farkı fiat yüksekliği olan eğlence yeri olmuşlardır.

«Bu işlerde bilgi sahibi olub mâlûmatına müracaat ettiğimiz organizatör Mahmud Tezcan ile «Pavion Bleu» sahibi Mehmed Çinkılıc bize hâlen faaliyetde bulunan altmışa yakın bar-paviyonunun adını vermişlerdir ki alfabe sırası ile şunlardır: (İsimler Türkçe okunuşa göre yazılmıştır).

Arjantin, Baron, Brodvay, Cumhuriyet, Çatı, Çin Bar, Çin Kılıç, Diba, Dişi gel. Efen-

di, Eyfel, Florida, Florya, Garden, Golf klub, Hacı Baba, Havana, Havay, İnci, İstanbul Paviyonu, Kafe, Kan kan, Kapri, Karmen, Kervansaray, Kibar, Kipkat, Klub X, Kocaeli, Kordon Blö, Küba, Kuzu, Londra, Manhattan, Meksiko, Melodi, Mogambo, Monte Karlo, Miyami, Mulen Ruj, Normandi, Panorama, Paviyon Blö, Pikadelli, Rina, Rita, Salome, Stüdyo, Şato, Şehrâzâd, Şömine, Teksas, Tina, Tuna, Turistik, Vagon Blö, Yeşil Horoz.

Burada isimleri unutulmuş olanlar bulunabilir; bu bar-paviyonlar arasında müstesnâ hususiyetleri ile bu şehir kötüğünde tesbite değeri olanlar kendi isimlerinde yazılacaklardır.

«Şayanı dikkattir ki yukarıda tesbit edilen altmışa yakın ismin büyük çoğunluğu yabancıdır, bilhassa çoğu Amerikan isimleridir. Fakat garibsememek lâzımdır, zirâ bar- paviyon denilen eğlence müessesesi aslında Türk ictimâî bünyesine yabancıdır.

«Aralarında uygunsuzluk vak'alarına sahne olanları görülür ve bunlar zaman zaman İstanbul ahlâk zâbıtası tarafından kapatılır». (Temmuz 1960).

BARLARDA KIZ OĞLANLAR — 1956 ilâ 1958 yılları arasında, büyük şehir hayatının türlü cilvelerinden biri olarak İstanbul basınına intikal etmiş zabıta vak'alarındandır; 16-17 yaşlarında, vechen dilber, yüzleri tüylenmemiş, vücud payıları, elleri, ayakları ince ve zarif bir iki oğlan, kız kıyâfetine girmişler, barlarda müşterilere para harcatıcılık yapmışlardır; bu iş icâbı, işvebaz, fındıkcı, fettan kız rolünü de hiç aksamadan muvaffakiyetle başarmışlardır. Dilber bir oğlan için başarılması her halde çok büyük fedakârlık ve mükemmel tâlim isteyen bu iş üzerinde ilk küçük delikanlının kızlık maskesi 15 Mart 1956 da bir tesâdüf eseri düşmüştür; aşağıdaki satırlar 16 Mart 1956 tarihli Hürriyet Gazetesinden alınmıştır:

«Beyoğlu'ndaki bar ve eğlence yerlerinde çalışanları kontrola çıkan ahlâk zabıtası ekipleri, dün eşine ender rastlanan bir hâdise ile karşılaşmışlardır. Barlardan birinde yapılan kontrolda, vesikasız çalışan 7 genç kadın ele geçirilince, hepsi toplanıp karakola götürülmüştür. Haklarında gerekli zabıt tanzim edilen kadınlar, birer birer Zühревî Hastalıklar Hastahanesine gönderilirken içlerinden biri polislere:

— Beni hastahaneye gönderemezsiniz.. demiştir.

Niçin gönderilemiyeceği sualine de, Hamdiye adında olduğunu söyleyen kadın, şu cevabı vermiştir:

— Çünkü ben kadın değil erkeğim.

«Bu cevapla şaşkına dönen polisler kendileriyle alay ettiğini sandıkları kadına, hastahaneye gitmek üzere hazırlanmasını söyleyince o, erkekliğinde israr etmiş ve biraz sonra başından birtakma saç çıkararak erkekleşmiştir.

« Yapılan tahkikattan isminin Hamid olduğu anlaşılan bu anormal erkeğin, uzun zamandanberi entari giyip başına takma saç taktığı ve bu kıyafetle barlarda çalıştığı anlaşılmıştır. Bir cinsî sapık olan Hamid'in, bu işi zevk için yaptığı ve etrafındakilere erkek olduğunu hissettirmeden birçok barda değişik isimlerle çalıştığı meydana çıkmıştır.

«Barda Süleyman adında bir şahsın masasında konsomasyon yaparken yakalanan kadın-erkek'in durumundan şüphe edip etmediği sorulan bu şahıs hiçbir şeyin farkına varmadığını ve Hâmid'in bir kadın kadar işinin ehli olduğunu söylemiş sonra da polislere:

— Bu adam kadın değilmiş o halde beni dolandırdı, kendisinden şikâyetçiyim, zira ben bir kadına içki ikram etmiştim, erkek olduğunu bilsem zırnık koklatmazdım, parasının ondan alınmasını isterim, demiştir.

Hâmid hakkında ne gibi muamele yapılacağı merak edilmektedir».

Vak'a basında bu haber ile kapanmıştır, Kızoğlan Hâmid'in âkibetini bilmiyoruz. Fakat bu vak'adan bir müddet sonra barlarda hem konsommatrislik hem de dansözlük eden Çilergül ismindeki bir kızın da Erdoğan adında bir oğlan olduğu meydana çıkmıştır, ve İstanbul gazeteleri Çilergül ile daha çok meşgul olmuş, bazıları birinci sayfalarına resmini dahi koymuşlardır (B.: Çilergül).

BARA (Kemal Emin) — Muallim, muharrir, bestekâr, güzel sanatların her kolunda gilgi ve hüner sahibi, rind meclis adamı,

yakınları için çok zarif dost, ve muhakkak ki kibar bir İstanbul efendisi; 1876 da İstanbulda Şehzâdebaşında doğdu, Mehmed Emin Paşa adında bir zâtin oğludur. Soğukçeşme Askerî Rüştiyesinde, Kırkkilise (Kırklareli) İdadisinde okudu, babasının Yemen'e tâyini üzerine tahsilini yarı bırakmağa mecbur olarak San'a da ordu dâiresinin levâzım kalemeinde kâtib oldu, 1897 de hastalanarak tedâvi için Beyrut'a gitti, hem sıhhatini kazandı, hem de oradaki Fransız kolejinde tahsile devam imkânı buldu, kollejden sonra Beyrut Fransız Tıbbiyesine girdi, Balkan harbi başlayınca tekrar ordu hizmetine alındı, sonra maarife intisab ederek uzun yıllar İstanbulda muhtelif mekteblerde Fransızca ve resim muallimliği yapdı. 1923 de emekliye ayrıldıktan sonra sahne hayatı ile ilgilendi, bilhassa temeli yeni atılmış olan Türk filmciliği ile meşgul oldu, hayli ileri yaşına rağmen senaryolar yazdı, hattâ filmlerde ön plânda roller aldı, ve başarı gösterdi. 1957 de vefat etti.

BARAN (Reşid) — Asîl akademik anlamda seçkin komedi aktörü, sahne muharriri, İstanbul Şehir Tiyatrosu sanatkâr kadrosunun güzîde sîmâlarından; 1910 da İstanbulda doğdu, babası Ziraat Bankası ve husûsî muhâsebe müdürlüklerinde, mutasarrufluklarda bulunmuş Reşid Hâşim Beydir, anası Pâkize Hanımdır; ilk tahsilini babasının memuriyet ile dolaşdığı Afiyonkarahisar, Konya, Ankara ve Samsunda yapdı, 1925 de Galatasaray Lisesine girdi. 1932 de bu liseden diploma aldı; İktisad Fakültesine yazıldı, yüksek ihtisas tahsilini yaparken baba kesesine yük olmamak için Millî Reassüransda çalışdı. Fakat iktisadcılığı ile sigortacılığı pek kısa sürdü, sanatkâr delikanlı kendi doğuş kabiliyetinin yoluna saptı, onu Galatasarayda talebe iken ve mektebin sahnesinde tanınmış olan Muhsin Ertuğrul'un teşviki ile İstanbul şehir Tiyatrosuna intisab etti.

Tiyatro Reşid Baranda bir aşk idi; mekteb müsâmerelerinde Muhsin, Behzad Butak ve Vasfi Riza Zobu gibi büyük aktörlerin nazarı dikkatini çekmişdi, bir yıl da bu yüzden sınıfda kalmışdı.

Şehir Tiyatrosu sahnesine ilk defa «Beyaz gömlekler» komedisinde «Pit» rolünde çıkdı. Her verilen rolü muvaffakiyetle başaran aktör, sahne hayatında bir zarûret olan zaman kıymeti ile gelişe gelişe nihâyet büyük rollerde göründü.

Yusuf Ziya Ortaç'ın «Aşk Mektebi» operetinde bön bir kayserili olmuştu; ayni yıl, 1937 de «Büyük hala» da baş rolü oynadı, bunu «Washington bu evde kaldı», «Ölüler vergi ödemez», «Ayda bir», «Tahtaravalli» piyeslerinin baş rolleri tâkib etti. 1943 den sonra Mollière'den Vefik Paşanın adaptesi «Merâkî» de, Somerset Mougham'ın «Harb sonrası» nda, N. Gogol'un «Müfettiş» inde, E. Labiche'in «Söylemeli mi» sinde, Goldoni'nin «Dedikoducular» ında, Psatba'nın «Allahın cezası» nda, Müsâhibzâde Celâl'in «Bir kavuk devrildi» sinde, Benjonson'un «Volpora = Kurd kocayınca» sinda, Rudolph Lotbar'ın «Büyük Cemaat» inde, Shakespeare'in «Yanlışlıklar Komedyası» nda muvaffakiyetinin üstün noktasına ulaşdı.

Türk sahnesine kalemi ile de hizmet etti, üç adapte piyesi şehir Tiyatrosunda temsil edildi: Kara sevdâ (Tristan Bernard'dan), söylemeli mi (E. Labiche'den), kaş yapayım derken.. (vasfı Riza ile birlikde). Dört adapte piyesi Halk Evi mükâfatını kazandı ve basdırıldı: Mahcublar (1936), Palavra (1938), İhtiyar kız (1943), Uludağ (1944).

Piyesleri üç terceme roman tâkib etti: Bir hizmeti kızın hâtıraları (1946), Sihirli eller (1947), kadın kaatil olunca (1948).

Dil ve lehce taklidleri fevkalâde olan Reşid Baran Türk film prodktörleri tarafından da bilhassa dâima aranan bir sanatkâr olmuştur; yerli filmlerden «Hülleci» de Hâfız, «Nasrettin Hoca» da Hocanın oğlu, «Yaşlı gözler» de baba, (Arslan bacanak» da kadın, «Sonsuz aşk» da ermeni madam olmuştur.

Reşid Baran
(Resim: Kemal Külmat)

Yabancı filimlerin türkçe seslen-

dirilmesinde de Reşid Baran hemen en başda gelen bir isimdir.

Bu pek kıymetli sahne sanatkârı hakkında filimlerdeki rolleri ve dublaj çalışmaları için verilecek hüküm, gün günden artan geçim güçlüğü karşısında kahbe feleğin bir cilvesi demek olacaktır.

Radyo fonik temsillerde de dinlenilen Reşid Baran Şehir Tiyatrosunun memleket gezilerine de iştirak etmiş, bu vesile ile hayli yer dolaşmış, görmüştür. İnzivâyı, sükûnu seven, fakat cem'iyet hayatında hoş sohbet, neş'eli ve heyecanlı olan sanatkâr Enveriye Baranla evlidir, 1957 de doğmuş Behiç adında bir oğlu vardır.

Hakkı Göktürk

BARATA — Çuhadan yapılan, ucu kıvrık ve uzunca bir nevi külâh, Tanzimatdan önceki devirlerde kullanılmıştır, bilhassa Bostancı ocakları efrâdı ile Sarayı Hümâyunun diğer kaba hizmet efrâdının serpuşu idi, ufak farklarla "bostancı baratası", "haseki baratası" diye çeşidleri vardı (B.: Bostancılar; Hasekiler). Kelimenin aslı İtalyancadır, "baretta" dan bozmadır.

Geçen asrın rind ve külhânî şâirlerinden Enderunlu Fâzıl Bey başı baratalı güzel bir delikanlı için şu şarkıyı yazmışdır:

Âh ol pâkîze edâ, âşıkı zârın cânı
İki renk ile esir itdi dili nâlânı
Kâhîce sarı, kehî al giyer kaftânı
Biri sarısıdır biri tavşan kaanı

Bostancı baratası ile kayıkcı
(Resim: S. B.)

Sarıyı giyme meded, benzi solar âfâkın
Saruluk illetine uğradı hep uşşâkın
Döndü nilûfere hasret ile bu müştâkın
Bize reng eyleme ey cânımızın cânânı

Al giyse açılır virdi ruhi nemâki
Bütün al üstüne al ol vücûdi pâki
Barata al, yüzü al, gaaret ider idrâki
Kan ider gamzeleri, şivesi, hüsnü ânı

BARATA — İstanbul müzehhiblerinin kullandığı tezyini motiflerden ucu kıvrık lâlenin adı; serpuş baratayı andırdığı için bu ismin verildiği âşikârdır.

BARBARO (Niccolo) — Fatih Sultan Mehmed tarafından İstanbulun muhasarasını görmüş, bir çağın değişdiği o tarihî günlerde bizanslılarla beraber şehri müdafaa eden venedikliler arasında bulunmuş, İstanbul Muhasarası üzerine çok kıymetli bir ruznâmenin muharriri Venedikli bir hekim; doğum ve ölüm tarihlerini tesbit edemedik. Venedik'in pek çok yazar ve diplomat yetişdirmiş asîl bir ailesine mensub olan Niccolo Nikola Barbaro İmparator Konstantine yardıma gelen Venedik kadırgalarından birinin cerrahı idi, şehrin türkler eline geçmesinden az evvel İstanbuldan ayrılmış, bugün İstanbul Muhasarasının başlıca ve en inanılır kaynaklarından olan ruznâmesini Venedikde yazmıştır, eserin büyük değer ve hususiyeti Türk ve Müslüman düşmanlığı güdülmeden tarafsız bir kalemle ve görgüye dayanılarak yazılmış olmasıdır. Eserine şu satırlar ile başlar: «Bu bedbaht Kostantiniye beldesinde bizzat bulunduğumdan, Sultan Murad'ın oğlu Mehmed Beyin, bu koca türkün yaptığı harbe, nihâyet Kostantiniye beldesinin zabtı ile neticelenen bu harbe dair cereyan eden bütün vukuâtı her akşam kaydetmeğe karar verdim ... bu mecmuada muhasaranın başından şehrin sukuutuna kadar vukua gelmiş bütün musâdemelerin günü gününe noksansız kayıdları okunacaktır». Eserin, muharririn el yazısı ile orijinal nushası Venedikde San Marco (= San Marko) Kilisesi Kütübhânesindedir, kitab hâlinde ilk baskısı "Giornale dell" Assedio

med Beyin, bu koca türkün yapdığı harbe, nihâyet Kostantiniye beldesinin zabtı ile neticelenen bu harbe dair cereyan eden bütün vukuuâtı her akşam kaydetmeğe karar verdim ... bu mecmuada muhasaranın başından şehrin sukuutuna kadar vukua gelmiş bütün musâdemelerin günü gününe noksansız kayıdları okunacaktır». Eserin, muharririn el yazısı ile orijinal nushası Venedikde San Marco (= San Marko) Kilisesi Kütübhânesindedir, kitab hâlinde ilk baskısı "Giornale di Constantinopli 1453 = 1453 de İstanbul Muhasarasının Ruznâmesi" adı altında 1856 da Enrico Cornet tarafından Viyanada yapılmıştır.

Bibl.: Türk Ansiklopedisi; G. Schlumberger, İstanbul muhasarası ve zaptı.

BARBAROS HAYREDDİN PAŞA — (B.: Hayreddin Paşa, Gazi Barbaros).

BARBAROS HAYREDDİN PAŞA HAMAMI — (B.: Çinili Hamam).

BARBAROS HAYREDDİN PAŞA HAMAMI — (B.: Beşiktaş İskele Hamamı).

BARBAROS HAYREDDİN PAŞA TÜRBESİ — (B.: Hayreddin Paşa, Gazi Barbaros).

BARBAROS HEYKELİ — (B.: Beşiktaş Barbaros Heykeli)

BARBAROSUN SESİ — İlk sayısı «Barbaros» adı ile 1 Ağustos 1948 de çıkmış ve 15 inci sayısında bu isim «Barbarosun Sesi» ne değiştirilmiş bir dergidir. 20 x 27 boyunda olan bu resimli derginin sahib ve baş muharriri Bay Yaşar Dömbekcioğludur. Edebi hüviyeti yanında daha ziyade bir magazin tipi taşıdığı söylenebilir. Son olarak 18 inci sayısını görebildik ki harp sonu yıllarının doğurduğu buhranın neşrindeki intizama halel vermiş ve tesbit edemediğimiz bir târihde kapanmıştır.

Muhtelif makaleler, roportajlar, hikâyeler, ve şiirler altında görünen imzalar, şunlardır:

Mashar Altan, Ekrem Amaç, Cengiz Alpagut, İ. Galip Arcan, N. Tahsin Alper, Bürhanettin Bilgeman, İsmail Baykal, Halit Bayrı, Necati Balamir, Nusret Sefa Coşkun, Kemal Çiği, Muazzez Çiğ, Necdet Coşkun, Zühtü Çubukçuoğlu, Yaşar Dömbekçioğlu, Muzaffer Daysal, Hüseyin Nihat Erer, R. Saim Eren, Burhan Felek, M. Faruk Gürtunca, Hüseyin Görbil, İbrahim Günçer, Cemil Göksan, F. Kerim Gökay, Ömer Faruk Gogo, Nurettin Göral, Muzaffer German, İhsan Hınçer, F. Nerim Köyağsıoğlu, Kadırcan Kaflı, Orhan Mete, Mihriye, Jacki Martin, Cavit Ongan, Asaf Özkan, Handan Öztunç, İhsan Özkaya, Celâl Sılay, İhsan Sonuç, Naci Tanseli, Nevin Targan, Ali Rıza Seyfi Tancer, Orhan Tuna, Saim Tunalı, Orhan Tunsavul, Hikmet Türker, Hilmi Ziya Ülgen, İhsan Üner, A. Sühely Ünver, A. Cemil Uryani, Kadri Yaman, A. Haydar Yeşilyurt, Semih Zaimoğlu.

Barbaros târihimizin en parlak isimlerinden biridir, fakat «Barbaros'un Sesi» adı ise bir mecmua - magazine alem olarak ancak denizcilik üzerine bir mânâ ifâde eder; bu mecmuanın kendisini yaşatacak okuyucu bulamaması, adının içindekilerle en küçük bir alâkası olmadığındandır.

BARBAROS ZIRHLISI — İkinci meşrutiyetin ilk yıllarında İstanbulluların gönül bağladığı harb gemilerimizden biridir.

Sultan Aziz zamanında dünyanın büyük deniz kuvvetlerinden biri olan Osmanlı Donanması, Türkiyede meşrutiyetin ilânı yolunda bu pâdişaha karşı yapılmış saltanat darbesinde çok mühim rol oynadığı, Dolmabağçe Sarayı önüne gelerek toplarını pâdişaha çevirdiği için, İkinci Abdülhamid otuz sene sürmüş olan istibdad devrinde donanmayı Haliç sularında demir üstünde çürütmüşdü. O devrin resimli mecmualarından Mâlûmatda arada bir «Donanmâti heybet makrundan..» diye tantanalı bir takdimden sonra bir zırhlının resmi çıkardı. Günlük hayatı deniz, kayık, gemi karşısında geçen İstanbul halkı için hüzün verici manzara idi.

1908 de ikinci meşrutiyetin ilânında İstanbullular coşkun ve pek samimi heyecan içinde bir Donanma Cemiyeti kurdu, cömerdce yapılan bağışlarla yeni harb gemileri satın alınarak ve hattâ o zamanlar drıtnavut denilen büyük saffı harb kruvazörleri yapdırılarak (B.: Reşadiye Drıtnavutu; Sultanos-

man Drıtnavutu) Türk donanmasının ihyası yoluna gidildi; İstanbul halkının peşine bütün imparatorluk katıldı. İşte bu hava içindedir ki devlet de Almanyadan az kullanılmış iki yeni zırhlı satın almış, birine «Barbaros Hayreddin Paşa», diğerine de «Turgud Reis» isimleri verilmişdi. Pek küçük farklarla bu ikiz gemiler 1910 senesi Ağustosunda İstanbula geldi ve İstanbullular tarafından sevinç göz yaşları ile karşılandı. Gazete ve mecmuaların sayfaları resimleri ile donandı.

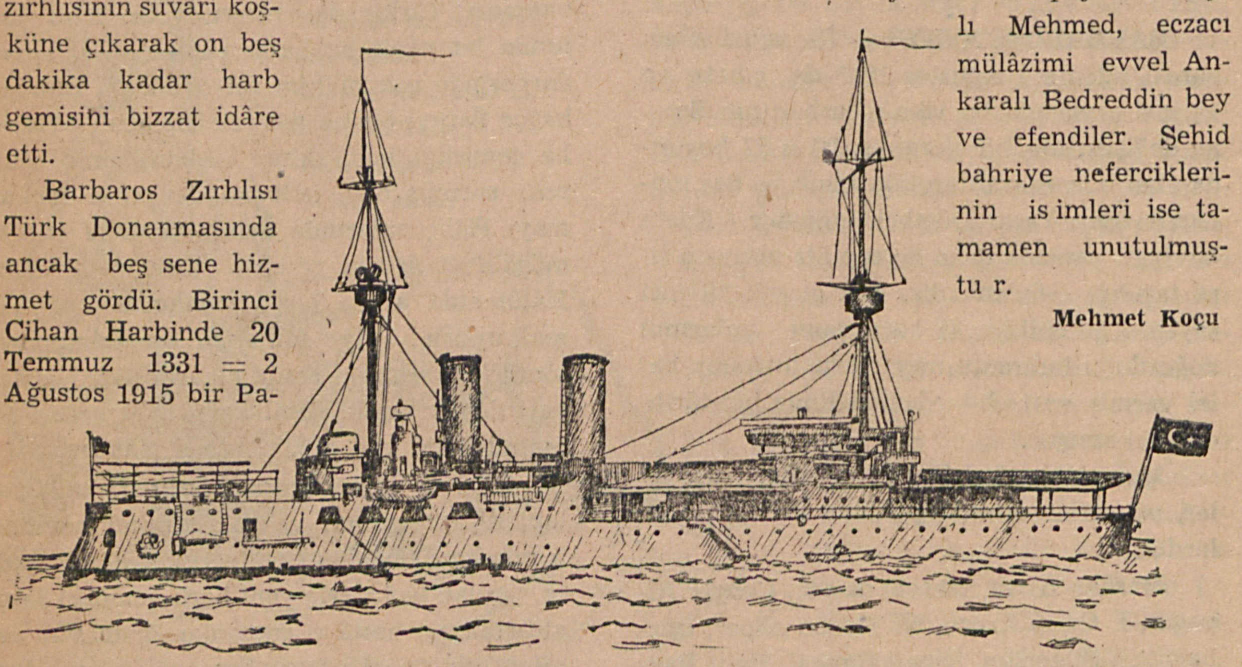
Her iki zırhlının Alman donanmasında taşıdıkları isimleri, toplarını, silâh kuvvetlerini, mürettebât sayısını, Türk bayrağı altındaki süvarilerinin isimlerini ne kadar yazıkdır ki tesbit edemedik.

1911 senesi Mayısında Sultan Reşad (B.: Mehmed V), Selânik Limanına kadar zırhlının misafiri oldu. Çok parlak bir törenle uğurlanan pâdişahı götüren zırhlıyı Ertuğrul Yatı, Reşidpaşa ve Gülcemal posta vapurları taakib ediyordu ki yat pâdişahın dönüşünde kullanılacakdı, posta gemilerine de kalabalık bir maiyet halkı binmişdi. Kaafile Yedi kule açıklarında Turgud Reis ve Mes'ûdiye Zırhlıları, Mecidiye Kruvazörü ve muhriblerden mürekkeb bir filo tarafından karşılandı, bu gemiler de seyahata iştirak ettiler. Bolayır önlerinde de yaşlı pâdişah Barbaros zırhlısının süvari köşküne çıkarak on beş dakika kadar harb gemisini bizzat idâre etti.

Barbaros Zırhlısı Türk Donanmasında ancak beş sene hizmet gördü. Birinci Cihan Harbinde 20 Temmuz 1331 = 2 Ağustos 1915 bir Pazartesi günü Çanakkalede bir düşman denizaltı gemisi tarafından torpillenerek batırıldı ve içinde pek seçkin denizcilerimiz şehid oldular. Barbaros şehitlerinden tesbit edebildiğimiz isimler şunlardır, bu ansiklopedinin sayfalarında vesilei rahmet olsun diye yazıyoruz:

İkinci kaptan güverte kıdemli yüzbaşısı Tekirdağlı Mehmed, birinci zâbit güverte yüzbaşısı Beşiktaşlı Edhem, bölük kumandanı güverte yüzbaşısı Selânikli Hafız serişaret zâbiti güverte yüzbaşısı Üsküdarlı Hüseyin Avni, bölük kumandanı güverte yüzbaşısı Kadıköylü Mehmed Galib, güverte mülâzimi evveli Üsküdarlı Mehmed Sabri, güverte mülâzimi evveli Kadıköylü Mahmud Cemal, topcu zâbiti güverte mülâzimi evveli Sultanahmedli Neşet, mühendis güverte mülâzimi evveli Kasımpaşalı Mehmed Hilmi, mühendis güverte mülâzimi sânisi Kasımpaşalı Sâlim, mühendis güverte mülâzimi sânisi Tarsuslu Ömer Lütfi, mühendis güverte mülâzimi sânisi Nevşehirli Mehmed Rifat, baş çarkcı çarkcı yüzbaşısı İstanbullu Ahmed Şemseddin, elektrik memuru çarkcı yüzbaşı Sivaslı İsmail Hakkı, çarkcı yüzbaşı Ünyeli Ahmed, çarkcı mülâzimi evvel Varnalı Hamid, çarkcı mülâzimi evvel Bursalı Ahmed zırhlı imamı, kalyon imamı pâyeli Daday-lı Mehmed, eczacı mülâzimi evvel Ankaralı Bedreddin bey ve efendiler. Şehid bahriye nefercikleri-nin isimleri ise tamamen unutulmuştur.

Mehmet Koçu

Barbaros Zırhlısı
(Resim: Turan Açıkgöz)

BARBUNYA — Hâneberduş külhânîler argosunda tek parça hâlinde on liralık kâğıd para; bir tarafı kırmızı onliralık banknotlar tedâvüle çıktıkdan sonra İstanbul argosuna girdi, zaman ile renk nazarı dikkate alınmadan bütün on liralık kâğıd paralar için kullanılır oldu; misâl:

— Bir barbunya gösterdi, kim gitmez abi?

— Bir barbunyanı alırım...

— Hastayım parasızım, bir barbunyam vardı, akşam bankaya umumhâneye yatırdım...

Ferid Devellioğlu "Türk Argosu" adlı değerli eserinde bu deyimi talebe ağzına da mal ediyor ve on numara karşılığı olarak kullanıldığını yazıyor, verdiği misâl de; «Ayazağa'dan kolay barbunya alınmaz» dır. Biz bu argo deyime talebe ağzında da tek on liralık kâğıd para anlamına rastladık: «— Ulan Hasan nerde?..;— Babasından barbunyayı kıvırdı ise yine oraya gitmişdir..»; Vefa Lisesinde yapdığımız bir anketde 2000 öğrenci içinden bu deyime on numara diyen tek cevab çıkmamışdır.

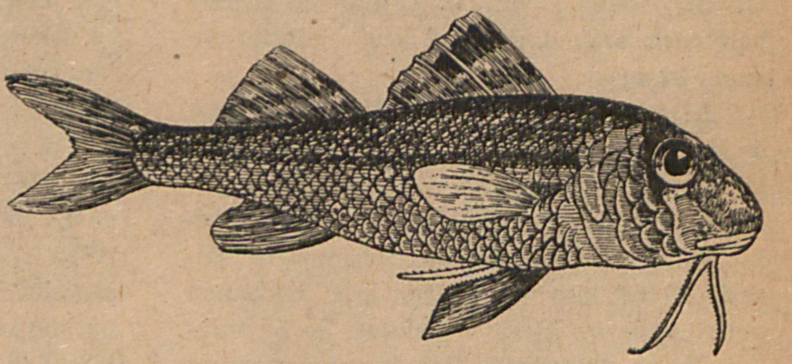
BARBUNYA BALIĞI — İstanbul ve civarı sularında avlanan balıkların en nefislerinden olub «asıl barbunya», «karaçalı barbunya» ve «tekir» adı ile üç nev'i vardır. Uzun zaman Balıkhâne merkez müdürlüğünde bulunmuş ve Millî kütüphânemize «Balık ve Balıkcılık» adında (B.: Balık ve Balıkcılık) ölmez bir büyük eser vermiş olan Karakin Bey Deveciyan: «Balıkpazarından geçerken tâzeci esnafının sergi dükkânlarında teşhir edilen barbunya balıklarının gülgûn rengini görüb de meclûb ve hayran olmamak elde değildir» diyor. Aşağıdaki satırları K. Deveciyanın adı geçen eserinden alıyoruz:

«Barbunyanın renk ve şeklinde ve barbunya namı altında satılan balıklar hep bir fasileye mensup iseler de cümlesi hâlis barbunya değildir. Bizde üç nev'i mevcud ve mâlûmdur:

1: Asıl Barbunya

En nefsi balıklardan bulunan, daha dorusu balıkların en nefisi olan barbunya etinin lezzeti ve renginin letâfeti cihetinden eski çağda dahi takdir edilmiş, hele Romalılar nezdinde harikulâde bir kıymet ve itibara mazhar olmuş balıklardır. Meşhur muellif Pline, Asinius Celer adındaki Romanlının bir dâne barbunyayı 8000 gümüş akçey, yâni 7400 kuruşa (paramızın 1914 deki kıymetine göre bir tahmin) satın alındığını yazar.

Vücudu beyzî ve basık, başı büyük ve cebhesi burnuna doğru müdevver olub alnı tekirin alnından daha az mudîdir. Gözleri yekdigerine yakın ve tabai kozahiyesi nar çiçeği kırmızı, ağzının yarığı küçük, kulak yarıkları pek geniş, alt çenesi üst çenesinden kısa, ve alt çenesinin altında iki aded uzun bıyıkları vardır ki bunlar balığın âleti lâmisesini teşkil eder, balık istirâhat hâlinde iken çenesinin altında gizlenirler. Gerek bedeni gerek başı büyük pullarla örtülü olub bu pullar vücudundan pek kolay ayrılır. Yalnız alt çenesinde bir sıra eğe dişleri vardır, ağzında dili yoktur. Vücudunun ekser yerleri, hususiyle sırtı ve yanları kırmızı gül renginde ve karnının altı cüz'i pembe üzerine beyaz ve güneş gibi mücellâ ise de kırmızılığı bir kat daha tezyid ve koyulaşdırmak için denizden çıkarılmasını müteakib balıkcılar tarafından tırnakla pulları kazınıb üzerine deniz suyu dökülür. Alaca yelesi 7 aded pek yumuşak dikenlerden, sırt yüzme kanadı 1 aded yumuşak dikenle 8 aded kılçıkdan müteşekkil olub gerek bunlar, gerek yan yüzme kanadları altın sarısı, beyaz ve açık kahve renkli noktalar ve dalgalarla nakışlıdır. Makad yüzme kanadında ufak bir dikenle 6 aded kılçık bulunub bu makad yüzme kana-

Borbunya Balığı
(K. Deveciyan'dan)

dı ile karın yüzme kanadları sarı ile karışık penbe renkdedirler. Yanlarında 4 adet boylamasına sarı hatlar mevcud ise de bunlar vücudunun mutlak rengi bulunana kırmızının altında güç fark olunabilir. Yanakları ile kulak kapakları sarı, kırmızı, cüz'i mor ve kahve renklerle boyanmış olub başının üstü de sırtı gibi kahve rengidir. Kuyruk yüzme kanadı da altın renginde, çatal ve ucları penbedir.

Et beyaz, sıkı ve lezzetli olub yağlı olmadığından pek kolay hazmolunur.

Barbunya balığı denizde takım takım dolaşır ve senenin her mevsiminde avlanır ise de Mayıs ve Haziran aylarında çokca tutulur. Ekseriya barbunya, tekir, ganbot ve manyat ağları ile, bazan da ığrıb ve tarlakos ve paraketa ile tutulur, şöyle ki Kasımdan Hıdırelleze kadar 30-35 kolaç sularda paraketa ile tutulur. Paraketaya yem olarak bataklık sulucanı takılır. Nisandan Kasıma kadar tekir ve ganbot ağları ile, Mart, Nisan ve Mayıs ayları içinde sepetlerle avlanır.

Dânesi 300 gramdan fazla ağırlığı olanları pek nâdirdir, fakat 600 gramlığı dahi görülmüşdür; böyle pek büyükleri sofraya gelmemesinden dolayı pek makbûl tutulmaz, en makbulü orta kıtada olanları, yâni 150-200 gramlığıdır.

Kışın engin denizlere çekilib ilk baharda suyu pek derin olmayan kumlu sahillere yaklaşır ve Mayısdan itibaren yumurtalarını döker, Temmuz başında yumurtalı barbunyaya nâdiren rastlanır.

Hayvânâtı mukaşşire, kurt, ölmüş çaganos ve nebatat kırıntıları yediklerinden, ve ekseriya kum ve çamurları karışdırıb suları bulandırmakda oldukları cihetle bu sâyede balıkcılar bulunduğu yeri keşf ederler ve avına koşarlar.

Karadenizin Türkiye sahilleri ile Boğazda barbunya bulunmayub nâdir olarak tutulanlar Marmaradan yukarı akmış olan balıklardır. İstanbul Balıkhânesine gelenler kâmilen Marmara ve Akdenizde avlanmışdır. Senede 30,000 kilo mıkdarında asıl barbunya gelir ise de toriklerin çoğalması ile bu mikdar bir az düşmüştür. Barbunyanın tuzlusu, kurusu yapılmaz, kâmilen tâze olarak yenilir.

2: Karaçalı Barbunya

Bu balık asıl barbunyanın şeklinde ve üzerinde kırmızılık dahi var ise de rengi kirli ve cüz'i siyahlığı olmasından karaçalı denilmişdir. Alelumum ufak kıtada olub ekseriya çamurlu sahillerde bulunmasına bakılırsa rengindeki siyahlığı bulunduğu yerden almış ârızî bir renk olduğu anlaşılır. Avlanma tarzı ve sair ahvâli asıl barbunyanın aynıdır. Et barbunya kadar makbul değil ise de tekirden daha muteber ve kıymetlidir.

3: Tekir (B.: Tekir Balığı).

Karakin Bey Deveciyan: «Boğazda barbunya bulunmayub nâdir olarak tutulduğunu..» yazıyor ise de hemen aynı yıllarda Şirketi Hayriye tarafından neşredilmiş «Boğaziçi» adındaki eserde Bebek Koyundan bahsedilirken: «Lüfer avı ile de meşhurdur, iskorpiti, kayası, ilaryası, barbunyası, ateş balığı da mârufdur» deniliyor. Bebek koyunun meşhur barbunyaları, Marmaradan yukarı akmış o nâdir barbunyalar olacaktır.

Barbunya evvelâ tava balığıdır; bazan, aşcı şımarıklı ve türedi görgüsüzlüğü ile yumurtaya bulayub tava edenler varsa da hem balığın kendine has lezzeti bozulur, hem de göz o çok güzel kırmızı renginden mahrum kalır. Iskarası da olur, ıskarasını Haziran, Temmuz ve bilhassa Ağustos ayında yapmalıdır. Barbunyanın en lezzetli zamanı Ekim Kasım aylarıdır; balıklar arasında şâhâne mümtazlığını muhafaza etmekle beraber en yavan zamanı Ocak ayıdır.

Onyedinci asır ortalarında, Sultan İbrahimin tahta çıktığı yıl tanzim edilmiş bir narh defterinde balıkcılara aid fasılda levrek, kaya, tekir, kefal, kalkan, pisi, lüfer, mercan, kılıc, karagöz, kırlangıç, ilarya, uskumru, iskorpit, palamut, istavrit ve izmarit balıklarının ve bazı tatlı su balıklarının adı kaydedildiği halde barbunya zikredilmemişdir ki fevkalâde dikkate değer. Hicrî 1050 (M. 1640) tarihini taşıyan bu narh defterinde en bahalı olarak da dânesi 40-50 dirhem gelen kaya ve tekir balıklarıdır ki okkası 12 akçedir. Bu kayıddan tekir balığı adı altında barbunyanın kasdedildiği çıkarmak da mümkün, hem akla yakındır, bu takdirde bu balığa «barbunya» isminin takılışını onyedinci asır ortalarından sonra aramak lâzım gelir.

Karakin Bey Deveciyan, intişarı Birinci Cihan Harbinin ilk yılına rastlayan muhalled eserinde barbunyanın kilosunun 10-20 kuruş arasından satıldığı zikrediyor. 1939 dan evvel ise barbunyanın, en bol olduğu zamanlar 1 liradan aşağı düştüğü görülmemişdir, en alâsı 200-250 kuruş arasında satılmışdır. 1949 da alâ barbunyanın kilosu, az veya çok olduğuna göre 900-1400 kuruş arasında idi. Orta boy barbunyada 400-500 kuruşa satılıyordu, yine o tarihde ikinci sınıf bir lokantada bir tek barbunya balığı tavasının fiatı 200 kuruş idi, yani balıkpazarından kilosu 5 liradan alınmış balık lokantada kilosu 12 lira üzerinden yenilmekde idi. 1960 da Temmuz ayında Kadıköy balıkcılarında dânesi 200 gramlık alâ barbunyanın kilosu 25 lira idi. 1957-1958 arasında ise alâ barbunyanın kilosunun 80 liraya satıldığı ve İstanbulun mantar tarlasını andıran türedi zenginlerinden de alıcıları pek çok olduğu görülmüştür.

Bibl.: K. Deveciyan, Balık ve Balıkcılık; Ekrem Reşad ve Osman Ferid, Nevsâli Osmanî; Şirketi Hayriye ve Boğaziçi; H. 1050 narh defteri.

BARDAKCI SOKAĞI — Eminönü İlçesinin Alemdar Bucağının Küçükayasofya mahallesi sokaklarındandır. Kadırgalimanı caddesi ile Küçükayasofya camii sokağı arasında bir dirsekli sokaktır.

Kadırga limanı caddesinden yürüyünce iki araba geçebilecek kadar genişlikde olup sağlı, sollu çoğu birer üçer katlı ahşaplarla ikişer üçer katlı kâgir evler arasından geçerek sağda Küçükayasofya medresesi sokağına doğru bir kavis çizerek dolaşır ve sağ kolda cami avlusunun duvarını bırakıp bir dirsek yaptıktan sonra darlaşır ve küçükayasofya camii sokağı ile birleşir. Sol köşesi bir doğramacı dükkânının yan cephesi bulunmaktadır. (Temmuz 1960)

Hakkı Göktürk

BARDİZBANYAN (Haçatur) — Tanınmış bir Ermeni müderris, riyaziyeci ve muharrirdir. 1809 da Üsküdar'da doğmuş ve 20 Temmuz 1856 da orada vefat etmiştir. Fakir bir ailenin oğludur.

H. Asudur'a göre tahsilini şahsî çalışmalariyle yapan ve birkaç Avrupa lisanına vâkıf olan Haçatur Bardizbanyan, 1830 sıralarında Kumkapu Bezciyan Mektebinde İtalyanca lisanı hocalığında bulunmuştur. 1838 de ise, Üsküdarda açılan Cemaran adlı zamanının en yüksek Ermeni mektebinde riyaziye kürsüsüne tâyin edilmiştir. 1843 de, Nikoğos ve Sarkis Balyan Beylerle mürebbi olarak Paris'e gitmiş ve 1845 de İstanbul'a dönmüştür. 1845-1847 yılları arasında Beşiktaş Ermeni mektebinin müdürlüğünü ifa etmiş ve orada da riyaziye ve İtalyanca derslerini okutmuştur. 1847 de, Üsküdarda Yenimahallede, Surp Karabet Mektebine müdür tayin olunmuştur. Bu tarihlerde yine Üsküdarda, Balyan Kirkor Kalfanın kâtibi ve Kirkor Odyan'ın pederi Kayserili Yazıcı Boğos Ağanın (1795-1862), evlâdları için evinde açtığı hususî dershanede riyaziye okutmuştur. 1848 de yine mürebbilikle tekrar Paris'e gitmiştir. İstanbul'a avdetinde 1853 de, Patrikhane de teşekkül eden ilk Tedrisat Heyetine, 1855 de de Ermeni cemaatının Nizamnamesini hazırlayan komisyona âza tayin olmuştur.

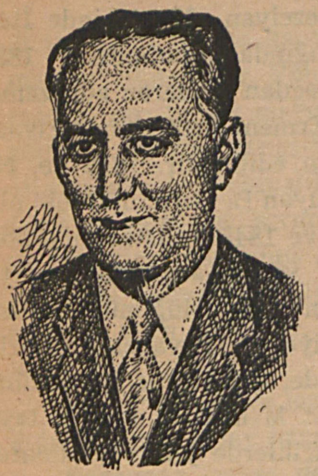
Haçatur Bardizbanyan'ın, İstanbul Ermeni basınında neşredilmiş yazıları da mevcuttur.

Kevork Pamukciyan

BARDİZBANYAN (Samuel) — 1851 de Kumkapu'da doğmuş bir matbaacıdır. 1873 de, Karabet Baronyan ve Karabet Biberyanla birlikde Yusufyan Hanında bir matbaa tesis etmiştir. Bilâhare ortaklarından ayrılarak müstakilen icrayı faaliyette bulunmuştur. 1878 de matbaası Rıza Paşa Hanına naklolunmuştur. Matbaacı Kayserili Kevork Zartaryan'ın vefatından sonra duvar takvimlerinin neşriyatını kendisi deruhde etmiştir.

Kevork Pamukciyan

BARIN (Emin) — Muallim, hattat, mücellid, müzehhib; lâtin asıllı Türk harfleri ile yazı, ve batı tekniği ile cild üzerinde zamanımızın büyük sanatkârı; «Barın Cild ve Yazı Atölyesi» nin kurucusu ve sâhibi; 1913 de Boluda doğdu, babası müzehhib, mücellid, hattat ve Kur'an muallimi Hâfız Mehmed Tevfik Efendi, Dedesi de Bolunun irfânı ile mumtaz bir sîması müdderris Mehmed Emin Efendidir. Dede - baba evi hem bir kütübhâne, mekteb, hem de mücellidhâne, yazı ve tezhib meskhânesi hâlinde idi, gözlerini bir bilgi ve sanat yuvasında açmışdı; cild yap-

Emin Barın
(Resim: S. B)

mağı küçücük yaşında iken öğrendi; altı - yedi yaşlarında iken yazı meşkine başladı; ilk mektebe verildiği zaman, arkadaşlar harfi, heceyi öğrenirken o inci gibi bir yazıya sahibdi ve kendi kitabını da eliyle cildlemişdi. İlk okulun son sınıfında iken babasını kaybetti; Bolu Orta Okulunda karşısına Lütfi Nâmi Bey adında bir resim muallimi çıkdı;; bu zât Hâfız Mehmed Tevfik Efendiden yazı öğrenmiş, kafası her bilgiye ve elleri her işe yatgın pek hünerli bir adamdı, üstâdının yetimi Emin Barına karşı fevkalâde bir alâka gösterdi, çocuğun doğuş kıymetlerinden olan sanat kaabiliyetine metodlu bir akış verdi ve klasik sanat zevkini aşıladı; Emin Barın orta mektebi bitirince yine bu Lütfi Beyin teşviki ile İstanbula gelerek Muallim Mektebinin parasız yatılı öğrenci olma imtihanına iştirâk etti ve imtihanı kazanarak bu mektebe girdi; İstanbul Muallim Mektebinden 1932 de on dokuz yaşında diploma aldı ve kendi arzusu ile Bolu vilâyetinde köy muallimi oldu; bir yıl hem muallimlik yapdı, hem de Ankaradaki Gazi Terbiye Enstitüsünün giriş imtihanlarına çalışdı, bu imtihanı da kazanarak Enstitü'nün resim ve iş şûbelerine girdi. Gazi Terbiye Enstitüsünden diploma alınca, Milli Eğitim Bakanlığının açdığı «Matbaacılık ve klişecilik ihtisası tehsili» imtihanını kazandı, altı ay İstanbuldaki Devlet Matbaasında stajiyerlik yapdı, bu arada fırsat bulub Güzel Sanatlar Akademisinin Türk tezyinî sanatları şubesine devam etti, ve 1937 de tahsilini ikmal etmek üzere Almanyaya gönderildi; Weinar'da Prof. Dorfner'in hususî mektebinde bir yıl «sanatkârâne el cildi» tahsil etti; sonra Leipzig'de Matbaacılık ve kitapcılık Akademisine girdi; 1939 da İkinci Cihan Harbi başlayınca memlekete döndü, askerlik vazifesini yaptı, tahsilini tamamlamak üzere tekrar Almanyaya gitti; bu sırada Hitler, Görnig ve Saksonya umumî vâlisi için sipâriş edilmiş hususî cildler yapdı; ve Hamburg'da açılan kitab sergisine gönderdiği bir Olimpiyad kitabı cildi birinciliği kazandı; 1943 yılı sonunda Leipzig Akademisinden diploma alarak geldi, Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi (Devlet Matbaası) teknik büro şefliğine, bir sene sonra da Güzel Sanatlar Akademisi yazı ve cild muallimliğine tâyin edildi; 1960 yılında hususî işlerinin yanında Akademideki derslerine devam etmekde idi.

Emin Barın 1949 da kaynatası İzzet Samurkaş ile berâber Cağaloğluda Narlibağçe Sokağında «Barın cild ve yazı Atölyesi»ni açdı. Bu atölyede klasik şark ve garb teknikleri ve modern teknik ile kitab cildlenmekte, lüks albomlar, hâtıra defterleri, diploma cildleri, ve bilhassa el ile kıymetli kitab cildleri yapmaktadır; mütevâzı görünüşü altında Türkiyede bir eşi daha bulunmayan bir san'at müessesesidir.

Eserleri:

Ankarada Anıd-Kabirin gömme ve kabartma bütün yazıları;

Etnografya müzesinden Anıd-Kabire nakledilir iken Atatürk'ün lâhdinin açılıp kapandığında tutulan zabtın parşömen üzerine yazısı;

Mâdenî paraların yazıları;

Brüksel Sergisinde altın madalya ile taltif edilen «Fâtihin şiirleri Albomu»;

Yunus Emrenin Kabir taşı yazısı;

İstanbul Üniversitesi dış kapu yazısı;

İstanbulun 500. üncü fetih yıl dönümü münasebetile muhtelif yerlere konulan mermer üzerine kitâbelerin yazıları;

Atatürk'ün İstanbulda söylediği ilk nutuk (Biri Dolmabağçe Sarayında, biri Beleye Sarayında iki hitabe);

Ankara Çankayada Atatürk heykeli kitâbesi; Üniversiteler veya devletçe yabancı devlet, ilim ve iş adamlarına verilen yüzlerce tevcih berâatı ile diplomanın yazıları ve tezhib işleri;

Muhtelif banka, fabrika, hastahane vesâir müesseselerin bronz yazıları, markalar, madalyonlar, âlâmeti farikalar.

Yazı üzerinde mutlak otoritesi yıllardan beri adâlete de hizmet etmektedir, mahke-

meler şübheli imza ve yazıların tedkik ve teşhisi için Emin Barını mutehassıs olarak dâvet ederler.

Zamanımızın bu kıymetli kaligrafi, babasından tevârüs ettiği hattatlığı terk etmemiş, arab asıllı türk yazısında da hem hüner, hem bilgi sâhibidir, «Osmanlılarda yazı sanatı» adında basılmamış bir eseri vardır.

Üç evlâd sâhibidir.

Hakkı Göktürk

BARIN CİLD VE YAZI ATÖLYESİ — Hususî teşebbüsün bilgiye dayanarak tahakkuk ettirdiği büyük bir müessesedir, 1949 yılında Cağaloğlu Yokuşunda Narlıbağçe Sokağında Emin Barın ile kaynatası İzzet Samurkaş tarafından kurulmuşdur, kısa zamanda hem gelişmiş, hem de yalnız İstanbul'un değil, Türkiyenin çok şöhretli bir mücellidhânesi olmuştur; iş hacmi büyüyünce yeri dar gelmiş, müessese 1954 yılında Narlıbağçe Sokağından Çenberlitaşda Boyacıahmed sokağında sureti mahsusada mücellidhâne olarak inşâ edilen kendi binasına taşınmışdır, el ile yapılan kıymetli cildler atölyesinin yanında en modern makinalarla bir cild fabrikası kurulmuşdur. El atölyesinin yaptığı eserlerden bazıları:

Ankarada Anıd Kabirdeki mâdenî oyma kilidli deri kaplı imza defteri;

Devlet adına kıral İbnüssuuda hediye edilen eski Türk tezyinî motifleri ile bezenmiş deri - lâke gül yağı şişesi kutusu.

İsmet İnönü'ye verilen renkli tezyinat işli bütün parşömen hâtıra defteri;

Almanya cumhur reisi Th. Heuss'e hediye edilen Türk sanatına dâir kitabların cildleri;

Eisenhower'e verilen Ankaranın altın anahtarının Türk tezyini motiflerile bezenmiş lâke kutusu.

Fabrikanın yapdığı işlerden bazıları:

Muhtelif bankaların deri ceb takvimleri;

İslâm Ansiklopedisi, Okul Ansiklopedisi, Hafta Mecmuası, Hayat Mecmuası kapak kompozisyonları ve cildleri;

Hakkı Göktürk

BARKER (Henry Aston) — On sekizinci asır sonları ile ondokuzuncu asrın ilk yarısında yaşamış İngiliz ressamı; bilhassa büyük şehirlerin panoramalarını yapmada ressam olan babası ile beraber şöhret sahibiydi; 1774 de Glasgow'da doğdu, babasının atölyesinde çıraklıkla yetişdi, pek genç yaşlarında babasının gaayet meşhur olan panoramaların tersimine yardım etti ve zamanla kendisi de bu yolda büyük şöhret kazandı. Avrupa'da dolaşarak İstanbul, Paris, Palermo, Kopenhang, Malta ve Venedik şehirlerinin panoramalarını yapdı.

Yedi paftadan mürekkeb olup sulu boya yapılmış olan İstanbul panoraması 5,30 metre boyunda, 90 santim yüksekliğinde pek azametli bir resimdir; İstanbulu Galatadan görmüş, Sarayburnundan Halic gerilerine kadar hurda teferruatı ile tersim etmiştir. Topkapu Sarayı Müzesi ile Deniz Müzesinin kıymetli müdürü Halûk Y. Şehrüvaroğlu 1951 de Londrada bulunur iken bu kıymetli resmi Deniz Müzesi için satın alarak memleketimize getirmiştir.

H. Aston Barker «İngiltere kıralı Dördüncü George'un taç giyme merâsimi» adını taşıyan büyük resminden sonra 1826 da resim yapmağı terketmiş, 1856 da Bristol şehri civarında bir kasabada vefat etmiştir.

Bibl.: İstanbul manzaraları sergisi kataloğu, 1959.

BARNASYAN (Boğos) — Ermeni muharriri ve Saray tercümanı. Geçen asrın ortalarına doğru Arapkirde doğmuş ve 2 Mayıs 1902 de İstanbulda vefat etmiştir. 1870-1880 yılları arasında ermenice «Masis» gazetesinde yazıları çıkmıştır. 1872 de Ermeni Patrikhanesi Öğretim Kuruluna başkan tayin olmuştur. Bundan sonra Fransızca «Osmanlı» haftalık gazetesinin yazı işleri idare heyetine dahil olmuş ve orada «Salih» imzasıyla yazıları çıkmıştır. Bir müddet sonra da Matbuat müdürlüğünde şube müdürü olmuş ve nihayet Saray tercümanlığında bulunmuştur. Barnasyan Efendi ermenice ve türkçeden mada fransızca, ingilizce ve almancaya vâkıf idi. **Kevork Pamukciyan**

BARNASYAN (Boğos Efendi) — İstanbul basınına değerli hizmetleri sebketmiş namlı bir gazeteci ve devlet adamıdır. 1845 sıralarında Arapkir'de doğmuş ve 2 Mayis 1902 de Üsküdar'da vefat etmiştir. Bağlarbaşı Ermeni Mezarlığında medfundur.

1860 da, tahsil için ve kendi tabiriyle «adam olmak» gayesiyle İstanbul'a gelmiş-

tir. 1864 de henüz ondokuz yaşında iken edib ve dilci Madatya Karakaşyan ile (1818-1903) birlikde «Ser» (Sevgi) adında bir mecmua çıkarmıştır, neşriyat müdürlüğünü de yapdığı bu mecmuanın yayını üç sene devam etmiştir. 1870-1880 yılları arasında ermenice «Masis» gazetesinde imzasız siyasî, iktisadî ve «Vağarş» mahlâsiyle de tarihî yazıları intişar etmiştir. Filip Efendi tarafından neşredilen türkçe gazetelerde de, 1868-1888 yıllarında makaleler neşretmiştir. Keza, «Tarik» gazetesinde ve Ahmed Midhat Efendinin «Osmanlı» adlı haftada iki defa intişar eden fransızca ceridesinde de «Salih» imzasiyle yazıları çıkmış ve sonuncunun neşriyatını tedvir eden başlıca şahsiyet olmuştur. 1872 de, Patrikhâne Tedrisat Heyetine reis seçilmiştir. Müteakiben Matbuat Müdürlüğünde birinci kâtip tayin edilmiştir. Bilâhare Saray tercümanlığında da bulunmuştur.

Türkçe ve ermeniceden maada fransızca, ingilizce ve almanca lisanlarına da aşina olan Barnasyan Efendinin cenaze merasimi Üsküdar Surp Haç kilisesinde yapılmış ve masrafları Hazineden ödenmiştir.

Kevork Pamukciyan

BARO, İSTANBUL BAROSU — Bu ansiklopedide bu maddenin tesbiti için hâkim ve avukat dostlarımız ile yaptığımız danışmalardan sonra «İstanbul Barosu» maddesini Avukat Ali Haydar Özkent'in tam salâhiyetli kalemine bırakmağa karar verdik, hakiki dost ve vefâkâr muhâbirimiz Hakkı Göktürk'ü üstada göndererek ricamızı bilvâsıta arz ettik, bu ricamız lütfen kabul edildi; ve vaid edilen günde elimize «Baro» başlığı altında son derecede güzel, ancak çok sağlam bir bilginin bu şekilde tanzim edebileceği ansiklopedik bir makaale geldi; fakat esef ile kayd ediyoruz ki muhterem bilginin «Baro kelimesinin kökü ve lugat anlamı, Baronun kanunî anlamı ve gaayesi, Baro adı, Baro kamu hizmeti görür, çağdaş barolarının târihi, Birleşik Amerika baroları, Türk barolarının târihi, Türk barolarının sayısı ve vazifeleri, Dâvâ Vekilleri» bölümlerini ihtiva eden bu veciz makaalesi İstanbul Ansiklopedisinin mevzuu dışında kalmışdır (Baro için Türkçe ve yabancı dillerle umumi ansiklopedilere bakınız).

Aşağıdaki satırları üstad A. H. Özkent'in bize tevdi ettiği güzel makaaleden alıyoruz:

«Kanunî anlamda Baro (= Barreau; Fransızca) bir mahalde (bir kaza çevresinde) avukatlık yapanların, Devletçe teşkilatlandırılmış topluğudur. Buna göre İstanbul Barosu denince, İstanbulda avukatlık yapmak hakkını hâiz olan, ve başkanı, idâre meclisi gibi organları bulunan avukatlar topluğu anlaşılır.

«Gaayesi, kanun, nizamnâme ve iç tüzüklerin hükümlerine dayanarak ve meslekin âdet ve geleneklerinden ilham alarak avukatlığın adâlete uygun bir sûretde bilgi, doğruluk ve şerefle yapılmasını ve meslek borclarının yerine getirilmesini, sağlamak, denetlemektir.

«Bizde eski adı Dâvâ Vekilleri Cemiyeti idi. Gerçi İstanbul gibi büyük şehirlerde aslı Fransızca olan Baro kelimesi daha önce kullanılmağa başlamış ise de resmi dilimize ve kanunlarımıza ilk defa 460 sayılı ve Nisan 1924 tarihli kanunla girmiştir.

«Kapitülasiyonların şiddetle hüküm sürdüğü devirde Osmanlı mahkemelerinde Osmanlıların müdafîleri yabancı avukatlardı; bunlar 1872 de İstanbulda ilk baroyu kurdular; bu İstanbulda bir yabancı barodur. Resmi belgelerin gösterdiği üzere bu baronun adı Société du barreau de Constantinople (= İstanbul Baro Cemiyeti) dir; bu baroda kayıdlı 33 avukatdan yalnız beşi Osmanlı tâbiiyetinde azınlıklardan, ötekiler İngiliz, Fransız, İtalyan, avusturyalı, Belçikalı, Yunanlı ve Rusdur, içlerinde tek Türk yoktur (Makaalede bu avukatların isimleri ve adı geçen baronun bulunduğu binâ maalesef yazılı değildir).

«Asıl ilk Osmanlı barosu altı sene sonra, 1878 de Dâvâ Vekilleri Cemiyeti adı ile yine İstanbulda kuruldu. O gün (makaalede ay ve gün yazılı değildir) başkanlık eden en yaşlı avukatın (maalesef bu zâtin adı da verilmiyor) söylevinden şu fıkraları okuyalım: «... muntazam deniz ticâret mahkemeleri ve ticâret nizamnâmeleri mevcut olduğu halde avukat adı ile gelenler kabul olunmazlardı... avukatlık hakir, kötü bir meslekdi, avukat ile müzevir lafızları arasında hiç bir fark yok idi ...»

« Osmanlı barosunun ilk levhasında ka-

yıdlı avukatların sayısı 62 dir. Bunların içinde Rum, İngiliz, Fransız ve İtalyan vardır, çoğunluk hiristiyan vatandaşlardadır, bu ilk İstanbul Barosunda ancak 8 müslüman avukat vardır.

«Cumhuriyetin ilânından sonradır ki Türkiye Büyük Millet Meclisi 3 Nisan 1924 de 16 maddelik Muhâmat kanunun ve 27 Haziran 1938 de de 139 maddelik Avukatlık Kanunu yürürlüğe koydu ve müstakil Türk Baroları kuruldu.

«Türkiyede Üniversitenin Hukuk Fakültesinde tahsil görerek diploma almış, veya bir yabancı hukuk fakültesinden diploma alarak eksik derslerden Türkiyede imtihan vermiş, staj görmüş, ahlâk durumu gözden geçirilmiş ve devletden ruhsatnâme almış olan, veyâ dört yıl müddetle adlî, askerî, idârî hâkimlik ve savcılık da veyâ Hukuk Fakültesinde profesörlük, doçentlik gibi ilmî mevkilerde bulunan Türkiye Cumhuriyeti tab'asından başka hiç kimse baroya üye olamaz ve Türkiyede avukatlık yapamaz. Kadın erkek farkı yoktur. Bu gün barolarımızda kayıdlı pek çok ve değerli kadın avukatlarımız vardır.

«Bu gün Türkiyede 45 baro vardır, hepsi hür ve müstakildirler. Henüz baro kurulmamış 23 yerin avukatları da bu barolardan birine bağlıdır.

«Baroların organları, en yüksek merci olan Genel Kurul, avukatlar tarafından gizli oyla seçilen yönetim (disiplin) kurulu, Baro Başkanı, Yönetim kurulu tarafından seçilen Başkan vekili ve Genel Sekreterdir.

«Yönetim kurulu, stajyerleri baroya kabul veya red eder, avukatlar levhasını hazırlayarak mahkemelere ve diğer kaza mercilerine dağıtır, avukatlar arasında çıkan meslek ihtilafları hakkında aracılık der, avukatla müekkili arasındaki uyuşmazlıkları çözer, baronun mallarını İdare ile muhtaç avukatlara yapılacak yardım şeklini kararlaştırır, fakir ve muhtaç vatandaşların haklarını savunmak için avukat gösterir, böyle bir avukat savunmayı bedava yapmaya mecburdur.

« Yönetim Kurulu, disiplin işlerini görürken disiplin kurulu adını alır.

«Bu kurulun en önemli vazifesi, avukatlık vekaar ve haysiyetinin muhafazasına, meslekin adâlet gaayelerine uygun olarak sadâkat ve şerefle yapılmasına nezâret etmek, avukat ve stajyerler hakkında disiplin cezaları hüküm ve tatbik etmekdir.

«Avukatlık vekaar ve şerefine aykırı fiil ve hareketlerde bulunanlarla meslek faaliyetinde vazifelerini yapmayan ve vazifenin gerektirdiği dürüstlüğe riâyet etmeyenler hakkında verilen cezalar, ihtar, tevbih, işden çıkarma (bir aydan az ve iki yıldan çok olmamak üzere avukatlıkdan men') ve meslekden çıkarma (avukatlık ruhsatnamesinin geri alınması) dır.

« 1939 da yapılan bir istatistiğe göre Türkiyede 17 si kadın olmak üzere 1631 avukat vardı. 1957 de yalnız İstanbulda 217 si kadın olmak üzere 1957 avukat bulunuyordu.

« Bu gün (Ağustos 1960) İstanbul Barosunda (Ana Baro) 270'i kadın olmak üzere 2230 avukat kayıtlıdır ki Türkiyedeki barolarında kayıtlı avukat sayısının hemen hemen yarısıdır.

Her yıl İstanbul Barosuna ortalama 200 avukat kayd olunmaktadır.

«Türkiyede avukatın gördüğü tahsil ve staji yapmayan, (avukat) unvanını taşımak yetkisini haiz olmıyan bir sınıf müdafiler daha vardır: Dâvâ vekilleri ... Bunlar ya hiç veya yeter sayıda avukat bulunmıyan kasabalarda meslek yaparlar, bu meslek için gereken hukuk bilgilerini orta derecede edindikten ve tecrübe gördükten sonra imtihan vererek Adalet Bakanlığından «Dâvâ Vekilliği Ruhsatnamesi» alırlar. Dava vekilleri böyle yerlerde avukatlığa âid hak ve borçları o yerde bulunmıyan en yüksek hakimin nezaret ve mürakabesi altında yaparlar. Sayıları 1939 başlarında 905 idi. Fakülte mezunları çoğaldıkça, genç avukatlar ve istifa eden veya emekliye ayrılan hakimler iç Anadoluya yayıldıkça sayıları azalmakda ve hâtıraları târihe karışmaktadır» (15 Ağustos 1960. A. Haydar Özkent).

Avukat İsak Hazan Tükelbayın muhâbirimiz Hakkı Göktürk'e verdiği şifâhi notda İstanbul Dâvâ Vekilleri Cemiyetini 1908 meşrûtiyetinden sonra İstanbul Barosu adını aldığı bildirilmiş, ve o tarihden zamanımıza kadar İstanbul Barosu Reisliğinde (Başkanlığında) bulunmuş olanlar şöyلece tesbit edilmişdir:

1908 - 1914 Avukat Kavolzâde Fuad Bey
1914 - 1920 » Celâleddin Ârif Bey

1920 - 1925	»	Lütfi Fikri Bey
1925 - 1928	»	Sadeddin Ferid Bey
1928 - 1934	»	Halil Hilmi Uyguner
1934 - 1940	»	Hasan Hayri Tav
1940 - 1945	»	Mekki Hikmet Gelenbeg
1945 - 1950	»	Hâşim Râfet Hakarar
1950 - 1953	»	Abdullah Kemal Yörük
1953 - 1954	»	Hâşim Râfet Hakarar
1954 - 1956	»	Abdurrahman Yola
1956 - 1958	»	Orhan Arsal
1958 - 1960	»	Ârif Câhid Tünger

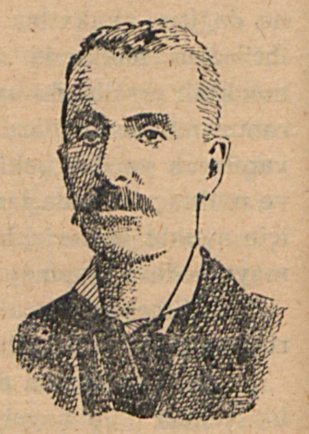
Bibl.: Ali Haydar Özkent, Baro (makale); İsak Hazan, Not.

BARONYAN (**Agop**) — "Ermenilerin Molière'i» denilen ünlü bir komedi müellifi ve mizah muharriridir. 1842 de Edirne'de doğmuş ve 27 Mayıs 1891 de İstanbul'da Ortaköy'de vefat etmiştir.

İlk tahsilini Edirne'de Arşakunyan Ermeni mektebinde yapmıştır. Burada müderris Boğos Varjabedyan'ın (bilâhare İstanbul patriği) ve müderris Rupen Çamiçyan'ın (Bilâhare Partoğimeos Başpiskopos) talebesi olmuştur. Bir sene de, yunanca öğrenmek gayesiyle oradaki Rum mektebine gitmişse de, kendi tabiri ile «ancak bu lisanın güçlüğünü öğrenerek» mektebi terketmiştir. Maamafih, bu sözün kısmen bir lâtife olduğu muhakkaktır. Zira ilerde, bu lisandaki vukfunu şahsî gayretleriyle okadar genişletmiştir ki, 1884 de, Yunan moralisti Lukianos'un «Ölülerin dialogu» adlı eserini Yunanca aslından ermeniceye çevirmeğe muvaffak olmuştur. Esasen mektepte iken matematik dersini hiç sevmemiş ve lisan derslerine karşı daha fazla temayül göstermiştir. Bununla beraber, ilerde tanınmış bir muhasip olması ve Galatada, Getronakan Lisesinde muhasebe dersleri vermesi bu hakikatle bir tezad teşkil etmektedir.

Baronyan, mektepten ayrıldıktan sonra bir eczacı yanında çıraklık yapmağa başlamıştır. Bu sahada nazarî bilgiler de elde etmek gayesiyle bir müddet eczacılığa ve tıbba dair eserler okumakla meşgul olmuştur. Fakat bu merakı ancak iki sene devam etmiştir. Bundan sonra kendini, Fransızca, İtalyanca , Yunanca lisanlarını ilerletmeğe, diğer taraftan da Ermeni ve Fransız müelliflerinin eserlerini okumağa hasretmiştir.

1863 de İstanbul'a gelerek, bir müddet amcazadesi Dr. Kâtipyan'ın evinde ikamet etmiştir. 1864-1867 yılları arasında Postahane memuru olmuştur. Aynı zamanda, eski ve yeni komedi müelliflerinin eserlerini doymadan okuyan Baronyan bu sıralarda yazı hayatına da atılmıştır. 1870 de kendini müderrisliğe ve muharrirliğe vakfetmiştir. 1870 yılı Mayıs ayında vukubulan Beyoğlu'nun büyük yangınında kirada oturduğu oda yandığından, akabinde, Beşiktaş'da, Manukyan ailesi nezdinde az bir ücretle birkaç ay mürebbilik yapmıştır. Müteakiben, bir yıl müddetle, Üsküdardaki Cemaran mektebinde ders okutmuştur. 1871 - 1872 arasında Simon Felekyan tarafından neşredilen «Eprat» (Fırat) gazetesinin yazı işlerini tedvir etmiştir, yine o yılları arasında Kumkapıdaki Mezburyan mektebinde ermenice ve fransızca lisan dersleri vermiştir. 1872 1874 de Arutyun Sıvacıyan'ın "Meğu" (Arı) gazetesinin neşriyatını idare etmiştir. Bu gazetede birçok mizahî yazıları neşredilmiştir. 1874 yılı başında "Meğu" gazetesi kapanınca, sahibi Sıvacıyan, imtiyazını meccanen Baronyan'a tevdi etmiştir. O da ismini değiştirerek, "Tadron" (Tiyatro) adiyle 6 Nisan 1874 de ilk sayısını çıkarmış ve 1877 yılı Mayis ayına kadar devam ettirmiştir. Bu yıllar içinde Üsküdardan Ortaköy'e taşınmış ve burada 1879 da Satenik Etmekciyan adlı bir kızla evlenmiştir. 1883 yılı başlangıcında "Dzidzag" (Gülüş) adlı bir gazete çıkarmağa başlamışsa da devam ettirememiştir. Aynı yıl, "Erkrakund" (Küre) adlı gazetenin neşriyatını tedvir etmiştir. 1884 de Edirne'de «Khikar» (Bilgic) adlı mizahî aylık bir mecmua neşretmeğe başlamış, fakat maddî sebeplerle 1886 da onu İstanbul'a nakletmek mecburiyetinde kalmıştır. Mezkûr mecmuayı, 1888 yılı Ekim ayından itibaren haftada bir çıkarmağa teşebbüs etmişse de, az sonra gine maddî sebeplerden dolayı neşriyatını tatil etmek zorunda kalmıştır.

Agob Baronyan
(Resim: Nezih)

Agop Baronyan, ömrünün son yıllarını maddî sıkıntılar içinde geçirmiş ve

بریجی سنه — چهارشنبه : صفر ۹ — نمرو ۷۵

...سطرندن اوچ
و قاچ دفعه باصدیریله‌جق اولور
ایسه ایروجه پازارلق اولنور
پوسته اجرتی ویرلمامش اوراق قبول
اولنمز

نسخه‌سی
قرق پاره‌در

۵ مارت ۱۸۷۵

محل اداره‌سی
بنچه قپوسنده اسعد افندی خاننده
۷ نمروده‌در.

ابونه
درسعادت ایچون سنه‌لکی اوچ بیاض
مجیدیه‌در طشره‌لر ایچون پوسته
اجرتی بر مجیدیه ضم اولنور

نسخه‌سی
قرق پاره‌در

۹ صفر ۱۲۹۲

تیاترو

۱۲۹۱

هر جمعه ایرتسی و چهارشنبه کونلری نشر اولنور اکلنجه غزته‌سیدر

«کللی آغوب»، عثمانلی تیاتروسی قومپانیه‌سنک مدیری - آقتوری - اویونجیسی ۱۸۳۰ سنهٔ میلادیه‌سی اغستوسنک اون سکزنده بشکطاشده طوغمشدر.

اناسنک قارنندن دیشاری اوقدر مهارت واو درجه حیزله چیقدی که مهارتنی کورن پرده آرقه‌سندن «سه‌نا» یه چیقاجق ظن ایتدی وبویله حیزلی ظهوری ایله بیچاره‌سنک وجودینی فنا حالده زده‌لدی.

دها یکی طوغمه چوجوقدر موجوقدر دیه‌رک ابه تطبیب اولنوب ایلک حق ویریله‌جکی صره‌ده «کللی» سوزه قاریشه‌رق، تیاترومزک نظامی اقتضاسنجه درکه پاره‌نک نصفی آی باشنده نصف دیکری ده آیک اون بشنده ویریله‌جک، دیدی.

۱۸۴۶ سنه‌سنده تحصیل علم و معرفت ایچون ابوینی طرفلرندن مکتبه ویرلدی. فقط خلقتنده، اویله شیلره اهمیت ویرمک خاصه‌سی اولمدیغندن مکتبده یالکز ارقداشلرینک طور و حرکتلرینه، اولان تقلیده دقت ایدردی. درسنی هیچ بر وقتده بللیه‌موب پاپاغاز کبی آرقداشلرینک سویلدکلرینی خواجه‌یه کندیسی طرفندن یاپلمش بر درس کبی صاتقده اوقدر ملکه کسب ایتدی که یاغی بوکون بیله یاپه‌جغی «رول»ی ازبرلیوبده «سه‌نا» یه چیقسه محظردن آلدیغنی بلا نقصان سویلیه‌بیله‌جک قدر اقتداری حائزدر. حتی هر اقشام مکتبدن عودتنده قوکو قومشو چوجوقلرینی زور ایله یقه‌لرندن چکوب «کلک سیزه خیال اوینادهجغم»، دیر و دیدیکی ده «قاره‌کوز»، «عاشق» و «حاجیواد»ه بدر رولرینی ویره‌رک کندیسی ده پرده ارقه‌سنده ادطورمغله اجرا ایدردی

۱۸۴۸ ده مکتبدن چیقوب بر روایته کوره نقاشلغه و دیکر روایته نظراً صیواجیلغه باشلادی لکن ملته خدمت ایتمک املی کندیسنی بر قاچ ارقداش تدارکیله تیاترو اویونلری اجراسنه مجبور ایتدی. ایشته بویله بر مجبوریتله تیاتروجیلغه قالقیشان «کللی» اووقت ظرفنده بو بیکی صنعتده او مرتبه‌ده ماهر اولدی که ۱۸۶۶ ده «ناتوم» لک تیاتروسنده موقع تماشایه قونیلان «ماقبه‌ث» نام «پی‌یه‌س» ده «ماقبه‌ث» رولنی اجرا ایدرکن کوسترمک ایستدیکی تهورله یوریشنی غیب ایدرک آتدیغی آدملرندن چالغیجیلر اپاق اویونی اوینایور ظنیله همان بولقا هواسنی چالمغه باشلادیلر.

بوندن صکره «کللی» دها بک چوق رولر دها اجرا ایتدیسه‌ده بونلری «آدم الداتمق» و «مرائیلک ایتمک» ایجاب ایدن رولر قدر کوزلجه یاپه‌مدی. و الان ده یاپه‌مز ظننده‌یز.

بر از وقت کچدکدنصکره مترجملر، مصححلر، مبیضلر، دها بیلمم نه‌لر نه‌لر تدارکیله «عثمانلی تیاتروسی قومپانیه‌سی» نامنده بر قومپانیه تشکیل ایدوب کندیسنه بو قومپانیه‌نک مدیری سوی ویره‌رک فرانسز اویونلری ترجمه و اجراسیله

Agob Baronyanın «Tiyatro» mizah gazetesi

bir ticarethanenin muhasipliğini ifa etmiştir. Edirneden Patrikhane Umumî Meclisine de âzâ seçilmiştir. Kafkasya'da münteşir «Portz» (Tecrübe) ve «Artzakank» (Akis) mecmualarında da yazıları intişar etmiştir.

Gençliğinde aktörlük de yapmış olan Baronyan'ın, ermenice komedileri ve mizahî eserleri şunlardır:

« Alaturka dişçi» (1868); «Millî kodamanlar» (1878); «İstanbul mahallerinde bir gezinti» (1880); «Bağdasar. Ahbar» (1886-1887); «Adabın zararları» (1886-1888); «İki efendili bir hizmetci» (1911 de basılmıştır); «Haşmetlu dilenciler»; «Mizahî salnâme»; «Bilgicin kehânetleri»; «Dalkavuk»; «Aşk tellâlları» v. s.

Agop Baronyan'ın komedileri ve hattâ mizahî yazıları bugün dahi Ermeni edebî çevrelerinde rağbettedir. Bilhassa komedileri, zamanımızda da bütün dünyadaki Ermeni sahnelerinde temsil edilmektedir.

Kevork Pamukciyan

Agop Baronyanın ermeni mizah edebiyatındaki mevkii üzerinde konuşmak bu ansiklopedinin müellifi R. E. Koçunun kalem selâhiyeti dışındadır, fakat, A. Baronyan ermenice adı tiyatro mânâsına «Tadron» olan mizah gazetesini «Tiyatri» ismi ile ayni zamanda Türkçe olarak da çıkarmışdır. Mezkûr gazetenin Türkçe baskısı üzerinden A. Baronyana «Ermenilerin Molière»'i unvanını vermek, ermeni mizah edebiyatı diye bir şey mevcud olmadığı söylemekle birdir; bu muharririn Cumartesi ve Çarşamba günleri haftada iki defa olarak dört sayfa hâlinde çıkardığı «Tiyatro»'nun bir nushası, başlık kısmı, bendlerin ser levhaları ve ilânlar hariç ortalama 950 - 1000 kelimedir, bu da gösterir ki Baronyan gazetesini tamamen kendi kalemi ile doldurmaktadır; aslında bütün yazılarda ayni kalemin mahsulü olduklarını göstermektedirler. «Tiyatro» en bozuk bir Türkçe ile intişar etmiş, edebî şahsiyeti olmayan bir soğukluk, âdilik örneğidir. Biçâre sahibi sıkıntı içinde çırpınan âciz bir kalemdir ki o devirde benzeri Türk yazarları da pek çokdur, günlük rızık yolunda sürçe aksaya koşmuş, durmuşdur.

Genç müdekkik, aziz arkadaşımız Kevork Pamukciyan «Tadron»'un ilk nushasının 6 Nisan 1874 de intişar ettiğini ve neşriyatına 1877 yılını Mayıs ayına kadar devam ettiğini kaydediyor. İstanbul Ansiklopedisi arşivinde de «Tiyatro»'nun 18 Temmuz 1874 ve 5 Mart 1875 tarihli iki nushası vardır ki gazetenin 32 ve 75 inci sayılarıdır. 32 inci sayı İzzetefendi Matbaasında basılmışdır, gazete idarehânesi de Bâbıâli Caddesinde 25 numaralı dâiredir. 75 inci sayıda ise idârehâne Bağçekapusunda Esadefendi Hanında 7 numaralı dâire olarak gösterilmiş ve Ağya Dendesyan'ın matbaasında basılmışdır. Gazetenin baskı hüviyetinde en küçük bir değişiklik görülmediğine göre bu göçebelik sâdece para sıkıntısından, idârehâne kirası ile matbaa borcunun ödenememesinden olsa gerekdir.

Agop Baronyan 32 inci sayıdaki baş yazısında "Ceridei Havâdis" gazetesine, 75 inci sayıdaki baş yazısında da, Türk tiyatrosuna büyük hizmetlerde bulunmuş ermeni asıllı sanatkâr Güllü Agob'a hücum etmektedir. Güllü Agob hakkında aşağıdaki satırları yazan bir muharrir için «Ermenilerin Molière"i unvanı pek hazin bir cömerdlik olur:

«Anasının karnından dışarı o kadar mehâret ve o derece hız ile çıkdı ki mehâretini gören perde arkasından senaya çıkayor zan etti, ve böyle hızlı zuhuru ebe bîçâresinin vücudunu fena halde zedeledi».

A. Baronyan Türkçe mizâhi manzume yazmak cür'etini de göstermişdir. Edirnede doğmuş, Osmanlı İmparatorluğunun en büyük fikir ve sanat merkezleri olan Edirne ve İstanbulda yaşamış ve hayatını kalemi ile kazanma yoluna sapmış Agob Baronyanın sebâvet çağından başlayarak kulaklarını doldurmuş olan bir dili doğru yazamayışı öylesine hazindir ki meselâ Tiyatro'nun 75 inci sayısında neşrettiği şu manzûmesi ancak bir kakafoni mükâfâtı kazanabilir:

Tiyatro yazmamakla kıt'alar olmuş idi nâşâd
Yine yazmaklığa şimdi anı kesbetti istihkak
Bu yıllarda defâtirden tenâkus eyliyenlerdir
Tefehhüm et ki ancak hem gelir ve hem dahi irad
İnanmazdık buna evvelleri şimdi inandık biz
Ki nâmı Köprübaşının imiş murdar ve hem berbad
Yerin dibine geçmekden Tünel mânâsını anla
Tiyatrosu Agob Efendinindir herçi bâdâbâd

BARONYAN (Karabet) — Matbaacı, sermürettip ve nâşir; 1852 de İstanbul'da doğmuş ve 7 Eylûl 1915 de orada vefat etmiş-

tir.

1873 de, Yusufyan Hanında, Samuel Bardizbanyan ve Karabet Biberyanla birlikde bir matbaa tesis etmiştir. 1879 da, Kumpapuda, Patrikhaneye yakın bir mevkide eski bir matbaayı yeniden açıp, iki sene kadar devam ettirebilmiştir. Burada, bilhassa Patrikhaneye ait neşriyat tabedilmiştir.

Kevork Pamukciyan

BARRY — İkinci Abdülhamid devrinin şöhretlerinden bir diş hekimi; aşağıdaki notlar Sermed Muhtar Alus tarafından tevdi edilmişdir:

«Aslı rum, İstanbulun en tanınmış; müşterisi en çok dişçilerindendi. Asmalımescid Sokağında, şimdiki Tuna Gazino ve Birahânesinin yanındaki apartımanda muayenehânesi vardı, hergün sabahdan akşama, müslüman, hıristiyan, erkek, kadın müşterilerle dop dolu. Ufak tefek, gaayet ciddî, yüzü hiç gülmez, hattâ aksi tavırlı adamdı. 1902-1903 senelerinde saçı bıyığı kırkaçmışdı. Kendisinden çok daha eski, hattâ nice zamandır müşteri tutmuş ve «Serdişcii Hazreti Şehriyârî» unvanını almış olan Almanyalı Heyde'nin, oğlu Hans Heyde ile beraber müşterek kabineleri Galatasarayı Sultanisinin karşısında, Hiristaki Pasajının üstündeki binada; kimi Baba Heydeye ihtiyarlamış, oğul Heydeye de eli pek ağır diye gitmez olmuşlar, cümle halk Barry'ye taşınmaya başlamışlardı. Dişi gaayet iyi doldurmak, altlı üstü takma dişi de pek mükemmel yapmakla şöhret bulmuşdu. Adam kaba, diş mi dolduracak, surata kauçuk cendereyi hoyrat hoyrat geçirir; mili fırıl fırıl dönen törpüyü garcadak köke daldırıp sandalyadakine duman attırır: - aman.. dayanamıyorum!. seslerine kulak asmaz, bildiğini yapar, fakat bitirdiği işin mükemmelliğine de uyar olmazdı. Bir oğlu vardı, babasının mesleğini tuttu, yine Asmalımescidde, o da hünerli dişçidir».

1955 - 1956 İstanbul Telefon Rehberinde İstiklâl Caddesinde Mısır Apartımanında diş doktoru bir A. J. Barry adresi vardır, rahmetli Alusun bahsetdiği oğul Barry'nin bu zât olması muhtemeldir; şöhretli babası hakkında daha etraflıca bilgi edinmek için yazılan mektuba cevab alınamadı.

BARSAK ÇIKINTISI — Külhâni hânederduş, baldırı çıplak argosunda, mâtûfu sâbilik çağından çıkmış erkek çocuklar olmak üzere elfâzı müstehceneden.

Bibl.: F. Devellioğlu, Türk Argosu.

BARSAMYAN (Dikran) — İkinci Meşrutiyetten sonra, Osmanlı Meclisine Sivas'dan âza seçilen bir mebusdur. Takriben 1870 sıralarında doğmuştur. Protestan cemaatına mensup olan ve Bakırköy'de ikamet eden Barsamyan Efendi, pederimizin ifadesine göre aynı zamanda Darülfünunda müderris imiş. Mütarekeden sonra harice gitmiş olduğu zannedilmektedir.

Kevork Pamukciyan

BARSAMYAN (Merujan) — Şair, gazeteci ve matbaacı; 1882 de Eğin'in Abuçeh kasabasında doğmuş ve 1944 de Paris'de vefat etmiştir.

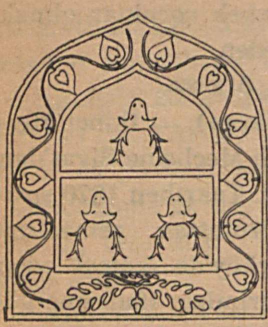
Tahsilini Armaş Ruhban Mektebinde yapan Barsamyan, yazı hayatına asrımızın başlarında atılmıştır. Yedi sene Kredi Liyone müessesesinde çalışmıştır. 1909 da, Galata, Cami Kapusu No. 9 da, Yazıcıyan Nubar adlı bir şahısla birlikte «Şant» (Yıldırım) adlı bir matbaa tesis etmiştir. İşbu matbaa, İkinci Meşrutiyetten sonra İstanbul'da açılan en üstün vasıflı matbaalardan biri olmuştur. Matteosyan'dan sonra, «Şehbal» adlı resimli mecmua bu matbaada tabedilmiştir. 1910-1913 yıllarında salnâmeler neşretmiştir. 1911 den 1915 senesine kadar «Şant» adlı yarım aylık bir mecmua neşretmiştir ki, 1916-1918 yılları arasında günlük gazete olarak neşriyatına devam ettikten sonra, 1918-1919 tarihlerinde biraderi Kıkırdiç Barsamyanla birlikde haftalık mecmua olarak çıkarmıştır.

İstanbul Ermeni basınında da şiirleri ve makaleleri intişar eden M. Barsamyan'ın kitap halinde münteşir ermenice eserleri de mevcuttur. Mütarekeden sonra Fransa'ya gidip orada da edebî faaliyetine devam etmiştir:

Fransızca eserleri ve Fransız basınında çıkan şiir ve yazıları da vardır.

Kevork Pamukciyan

BARTON (Sir Edward) — İngiltere kıraliçesi Birinci Elisabeth'in Büyük Elisabeth Üçüncü Sultan Murada fevkalâde elçi olarak gönderdiği İngiliz asîlzâdesi diplomat, İngiltere Krallığının Osmanlı İmparatorluğu nezdinde William Harebone'den sonra ikinci elçisi; hicrî 1002 ve milâdî 1593 yılında İs-

Edward Barton'ın kabir taşında hânedan arması

tanbula elçi olarak geldiğinde henüz yirmi altı yaşında bir delikanlı idi; âteşîn bir zekâya sâhib, son derecede eli açık, ve bir cinsî sapıkdı. İngilterenin yükselmesini denizler üzerindeki hâkimiyetinde gören kıraliçesi tarafından o devrin en büyük bir harb kalyonu ile gönderilmişdi, müverrih Selânikli Mustafa Efendi bu gemiyi ve Sir Barton'un gelişini şöyle yazıyor:

« Vilâyeti cezirei İngiltere ki 3700 mil deryâda Halici Kostantıniyeden uzakdır, hâkimesi olan avret (Kıraliçe Elisabeth) milki mevrûsuna ve devlet ü saltanatına kudreti tamme ile hükmedib Luther mezhebindendir (protestandır); ubûdiyetnâmesi ve elçisi ve pişkeş ve hediyesi gelip çekıldi. O gün galebe dîvan (pek tantanalı dîvan) olub elçiye kanun üzere ziyâfet ve ikram olundu. Gemisi gibi turfa (acâib) gemi İstanbul Limanına gelmemişdir. 3700 mil deryâdan sefer eder ve 83 pâre heman top kullanır. Âteşfeşan hey'eti hâricisi şekli hınzır idi, ûcûbei devran idi ki tahrir olundu».

O asrın ahşab gemilerinin baş taraflarına ağaçdan oyma veya tuncdan dökülmüş kabartma tezyinat konulurdu, müverihin kaydinden Sir Barton'u İstanbul'a getiren kalyonun dış boyasının kırmızı olduğunu ve başının da bir arslan veya ejderhâ şekli ile tezyin edilmiş olduğunu öğreniyoruz.

Fevkalâde genç elçi Tophâne ile Fındıklı arasında Arabahmedpaşa Yalısı denilen bir sahilsaraya yerleşmişdi. Etrafına zevk ve meşrebine göre hizmet edecek bir takım zeberdest uygunsuz adamlar topladı, bir takım fâhişeler buldurtarak her gece sabahlara kadar mızıkalarla içib eğlendi, yalının etrafı, civarı tamamen müslüman meskenleri idi, İngiliz elçisinin bu hâli hoş karşılanmadı, nihâyet o hicrî 1002 yılının Ramazan ayında Tophâne müslümanlarından büyük bir kalabalık Divânı Hümâyûna giderek şikâyetde bulundu, şöyleki:

«Etrafına bir takım uygunsuzları toplamış olan elçi gece ve gündüz envâi fisk ve fücûr idüb fâhişeler getirtiyor, fesad ve şenaatden hâli kalmıyordu. Yalıyı kaçkın esirlere bir yatak hâline getirmişdi, ve hattâ kendi adamları vâsıtası ile esir kaçırtıp saklıyordu. Namaz vakitlerinde tabıl ve zurna sesinden ezan işidilmiyordu. Sûreti mahsusada çan çaldırtıyordu. Geceleyin civardaki müslüman mezarlıklarına kazûrat dökdürtüyor idi. Divan bunun çâresini bulmazsa, halk, elçinin kira ile oturduğu yalıyı içindekilerle beraber ateşe vererek yakacakdı».

Her şikâyetde olduğu gibi bunda da, meselâ mezarlığa kazûrat dökme gibi, mübalâğa bulunduğu âşikârdır, divân ciddî bir alâka gösterdi, Galata kadısına yazılan bir ferman ile Sir Edward Barton ile adamlarının yalıdan çıkartılarak frenklerle meskûn olan Galatanın kale divarları içinde münâsib bir yere yerleşdirilmesi emredildi. Fakat Barton İstanbuldaki Avrupalıların diline düşmemek için Galata surları içine girmedi, uygunsuz yârânının tavsiyesi ile o asırda sekenesi tamamen rum olan Heybeli Adada yerleşmeyi tercih etti, ve bu adada rum kızları ve oğlanları ile dilediği gibi eğlenmeğe, zevk ü sefâ ve sefâhate devam etti.

Hicrî 1003 (Ocak 1595) de Üçüncü Murad öldü, Barton yeni pâdişah Üçüncü Sultan Mehmed'in muhiti ile daha kolay anlaşdı, İngiltere ile Türkiye arasında kuvvetli bir dostluk bağı tesisine muvaffak oldu, öyle ki bir dost elçi olarak, çok ağır yol zahmetlerini göze alarak bu pâdişah ile ve Türk ordusu ile beraber Avusturya seferine çıkdı, Eğri Kalesinin fethinde ve Haçova Meydan muharebesinde bulundu, sefer dönüşünden az sonra da 1597 de henüz otuz yaşında iken pek sevdiği Heybeli Adada öldü ve orada Ayios İoanis Manastırı civarına defnedildi. Sir Edward Barton'un ölümü ile Kıraliçe Elisabeth'in şarkda çok faal ve cür'etkâr bir elçi kaybetdiği muhakkaktır.

Yere yatırılmış yekpâre bir mermerden ibâret kabir taşının üst kısmında bu İngiliz asîlzâdesinin hânedan arması, alt kısmında da uslûblaşdırılmış üç selvi ağacından mürekkeb tezyinî bir motif vardır, lâtince olan kitâbesi ve tercemesi şudur:

«EDVARDO BARTON İLLUSTRİSSİMO SER AEVENTİSSİMO AN GLORUM REGİNE OR ATORİ VİRO PRAE TANTİS-

SİMO QUİ POST REDİTUM A QUCUM İN VİCTO TURCARUM İMPERATORE P PROFECTUS FUHR AT DİEM OBİİT AETATİS «AETATİS 6 AN XXX.

«SALUTEM. VERO ANNO M. D. X. C. VII.

«XVIII. CAL. İANAR».

«İngiltere Kıraliçesinin pek meşhur ve muhterem elçisi Edvardo Barton Türk İmparatoru ile beraber Macaristan seferine gitmiş ve muzafferen dönüşde ölmüşdür. Yaşı otuz. Ruhu şâd olsun. Sene 1597 kânunisâni 18» (Ahmed Refik Bey tercemesi).

Bibl.: Ahmed Refik, Onbirinci hicrî asırda İstanbul Hayatı; Ahmed Refik, Türkler ve Kraliçe Elizabet.

BARU — Değerli dil bilgini F. Devellioğlunun tesbit ettiği argo sıfatlardan, saf, budala adam, bilhassa saf âşık, budala âşık; Devellioğlu «en çok sokak kadınları tarafından kullanılır» diyerek şu misâli veriyor: «baruyu haşladım!..».

Bibl.: Ferid Devellioğlu, Türk Argosu

BARUT — Güherçile ile kömür tozu ve kükürtden bir usûle göre karışdırılıp dövülerek yapılan yanıcı patlayıcı halîta; İstanbul ağzında mecâzen «gaayet sert» anlamına kulanılır; misaller:

— Barut gibi adam

★

— Gündeliğime azıcık zam için ricada bulunayım dedim, barut kesildi..

★

— Sirke olmuş mu?

— Barut gibi

Birde «Ateş ile Barut» deyimi vardır; bir hâdise çıkaracak şartları, kasden veya gafletle bir araya getirmede, bilhassa bir genc kızla bir delikanlının herhangi bir vesile ile sık sık temasının âkibet hayat müşareketine varacağını söylemek için kullanılır.

— Ahmed perişan bir halde...

— Ne olmuş?

— Kızını kaçırmışlar..

— Kim?

— Hani seninle görmüşdük, kaşı gözü yerinde, eli ayağı düzgün bir yanaşma oğlan almışdı ya, işte o!..

— Kabahat kimde, ateş ile barut bir araya getirilir mi?

BARUTCU (Selâmi) — Asker ressamlardan; aşağıdaki malûmat P. Boyar'ın «Türk Ressamları» adındaki eserinden alınmışdır; aslen Malatyalı Barutcu İbrahim Paşa sülâlesinden Dr. Mustafa Beyin oğludur, 1897 de Üsküdarda doğdu, Toptaşı Askerî Rüşdiyesinde ve Edirne Askerî İdadisinde okudu, 1914 de Mektebi Harbiyeyi bitirdi.

Resme karşı ilk hevesi, karakalemde mahâret sâhibi olan babasını taklid ile başlamışdır. Edirnede resim muallimi süvari binbaşısı Cemil Bey ile şehid Hasan Riza Beyden ders almışdır. Daha sonraları da Üsküdarlı Cevad ve Yüzbaşı Cemal Beylerden yağlıboyaya, İ. Bella adında bir İtalyandan da dekor resmine çalışmışdır, ki mütâreke yıllarında «İstanbul Operet Heyeti»nin sahneye koyduğu «İstanbul Efendisi», «Yedekci», ve «Kaşıkcılar» operetlerinin dekorlarını Selâmi Barutcu yapmışdır.

1940 da binbaşı rütbesi ile Elazığda bulunurken Tunceli Vâli ve Kumandanı Korgeneral Abdullah Alpdoğan'ın isteği üzerine Tunceli harekât sahasını ihtivâ eden «Mamaki, Ovacık, Munzurlar» tablosunu yapmışdır, Tunceli vilâyet konağında bulunan bu yağlı boya tablo 1,80 X 4,20 eb'adında olub iki yıl sürmüş devamlı ve yorucu bir çalışmanın eseridir.

Eserlerinde tabiata sadakatı ile tanınmış olan bu ressamın yağlıboya ve sulu boya tabloları yüze yakın olub adı tesbit edilemeyen kimselerin elinde dağılmışdır.

Selâmi Barutcu 1948 de Erzurum Kolordusu hizmetinde ve piyâde yarbayı rütbesinde bulunuyordu.

BARUTCUABDİ SOKAĞI — Şehremini Nahiyesinin Veledikarabaş Mahallesi sokaklarındandır, bir "C" harfı şeklinde, her iki başı Nişastahâne Sokağında bir yoldur, dip dıl'ı sur kenarında olub bir dirseği üzerinde de Güherçile Sokağı ile kavuşağı vardır. Vaktile kaba taş döşeli imiş, son derecede bozulmuş, adetâ toprak yol olmuşdur. İkişer katlı evlerinin sekenesi çok mutevâzı gelirli aileler görünür, Nişastahâne Sokağı ile olan iki kavuşağının arasında da bir bostan vardır. Küçük evler arasında bir dökümhâne ve bir kaç ahır bu sokağa, insana İstanbulda değilmiş de küçük bir kasabada dolaşıyormuş hissini verir, son derece bakımsız hâline rağmen

şirin bir manzaradır. Temmuz 1960

Hakkı Göktürk

BARUTCUBAŞI DALYANI — Boğaziçinde Büyükderede Piyasa önünde kurulan Bülbülsokağı Dalyanının az ötesine, Barutcubaşı Yalısı karşısına kurulurdu (B.: Dalyanlar). Balıkhâne müdürü Karakin Bey Deveciyan Birinci Cihan Harbi başlarında intişar eden «Balık ve Balıkcılık» adındaki büyük eserinde «Otuz senedenberi metruk olduğundan hududları dâhilinde kışın herkes serbest balık tutar» diyor.

BARUTCULAR SOKAĞI — Şişlinin Paşa mahallesi ile Duâtepe mahallesinin sokaklarındandır (1934 Belediye Şehir Rehberinin 18 numaralı paftası), ayni mahalleri içinden geçen Avukat caddesine batı-doğu istikametinde paralel olarak uzanır, Paşa mahallesinin hemen tam göbeğini Avukat caddesi üzerinden başlar, Duâtepe mahallesinde Evranoszâde sokağına kadar devam eder ki, Evranoszâde sokağı, Duâtepe mahallesinde Avukat caddesi ile bu Barutcular sokağını amûden kesmektedir. Paşa mahallesi başından yüründüğüne göre sağ kolda Bahâdır sokağı, Adsıznefer sokağı, Kahramanbey sokağı ve karabiber sokağı, sol kolda da Bulanıkdere sokağı ile birer kavuşağı vardır; Civelek sokağı, Ortanca sokağı ve Şahmerdan sokağı ile de birer, dört yol ağzı yaparak kesişir.

Avukat caddesi başı, Bahâdır sokağı kavuşağı ile beraber üç yol ağzıdır; Barutcular sokağı buradan dar, kabataş döşeli olarak başlar, iki kenarı birer ikişer katlı ve teneke kaplı kulubemsi gecekondulardır; Ortanca sokağı ile olan dört yol ağzı zemini toprak meydanımsı bir açıklıktır, bu noktadan öte iki araba geçebilecek kadar genişler. Sokak boyunca 5 bakkal, 2 kahvehâne, 1 kasab, 1 aşcı dükkânı - lokanta, 1 berber, 1 terzi, 2 eskici, bir elektrikci, 1 marangoz, 1 boya atölyesi, 1 eczâhâne tesbit edilmiştir, bilhassa Ortanca ve kahramanbey sokakları kavuşakları arası çarşı boyudur (Temmuz 1960).

Hakkı Göktürk

BARUTCUOĞLU (Dikran) — Üsküdarlı halk şâiri Vâsıf Hoca tarafından İstanbul Ansiklopedisine tevdî edilmiş nâzımı mechul ve eksik bir destan parçasından öğrendiğimize ve tahminimize göre İkinci Abdülhamid devri başlarında Samatya tulumbacılarından güzelliği ile nâm almış bir ermeni gencidir. Bu eksik destanın elimizdeki yedi kıt'ası şudur:

Barutcuoğlu bir âteşpâredir.
Havâidir dilberi âvâredir
Cümle âşıkları yanukdur yanuk
Sîneleri şerha şerha yâredir.

İsmi şerîfidir o şûhun Dikran
Meclûbunun olur hânesi vîran
Âteş yakar dirler düştüğü yeri
Gül güldür sînei âşıkda niran

Biçkındır o civan tulumbacıdır
Nezâket bilmez pek dili acıdır
Bilmem ki bu hakir kemine bende
Şimdiyedek kurbanlarının kaçıdır.

Geçiyor pişgâhi çeşmimden âfet
Sandık kolunda pırpırı kıyâfek
Kanaat ehliyiz bizlere yâhû
Bu temâşâ dahi ulu ziyâfet.

Esmerin güzeli servi serbülend
Kömür gözlü diye ideyim pesend
Bakar ümmid verir bakar korkutur
Zülfünün her teli can alur kemend.

Büyükkulelide kurarlar meclis
İnsan sûretinde çend nefer iblis
Üçleme sunulur bâde o şâha
Mest ider o şûhu âyini teslîs

Raks ider meydana çıkup Dikranım
Şûhâne mestâne rûhi revânım
Kâh parmak fiskesi kâh topuk vurur
Tulumbacım o bıçkının külhanım

Bibl.: Vâsıf Hiç, Not.

BARUTCU ONBAŞI ÇIKMAZI — Kasımpaşada Kaptan mahallesindedir; Kulaksız Caddesinde, bir arabanın rahat girebileceği kadar geniş, ilk yirmi adımlık yeri kabataş döşeli, gerisi topraktır. Üzerindeki ikişer üçer katlı ahşab ve kâgir evler orta halli aile meskenleridir; iki dâne de bağçe-bostan vardır (Temmuz 1960).

Hakkı Göktürk

BARUTHÂNE — Onyedinci asır ortalarına kadar Türkiye dünyanın en büyük baruthânelerine sâhib olmuştur; bu mirî-askerî müesseseler İstanbulda, Selânikde, Belgradda ve Mısırda kurulmuşdu.

Evliya Çelebinin kaydine göre: Onyedinci asır ortasında İstanbulda dördü şehir

içinde, biri şehir dışında beş baruthâne vardır:

1 — Unkapanında Tüfenkhânede on havan

2 — At Meydanında Yeniçeri Baruthânesi

3 — Ayasofyada Cebehâne içinde Cebeciler Baruthânesi

4 — Mâcuncu Çarşısı yakınında Barutemini emrindeki Baruthâne, otuz havan

5 — Kâğıthânedeki Büyük Baruthâne

Osmanlı devletinin kapukulu asker ocaklarının merkezi İstanbuldu, devletin büyük tophânesi ile tersânesi de İstanbulda idi. Bu beş baruthânenin yaptığı barut ihtiyacı gereği karşılamayıp İstanbula diğer baruthânelerden de mâmul barut getirildiğini yine Evliya yazıyor, büyük muharririn bu konuda anlatdıkları şudur:

«Bu beş baruthânede yapılandan maada İstanbulda Tophânede de barut yapılır, ayrıca Selânik, Belgrad ve Mısırdan da barut gelir. Surlarda Silivri Kapusundan Marmara sahilindeki Yenikapuya kadar üstü örtülü dört köşeli burc varsa hepsi barut mahzenidir, her birinde beşer onar nefer cebeci muhafızlar vardır. O burclara yakın yerlerde tütün içilmez, zirâ o tarafların sokakları bile barutludur. Gelen barutları mahzene koyduktan sonra yollara binlerce at yükü, araba dolusu kum dökerler, tâ bu mertebe çekişirler. Zîrâ Birinci Sultan Mustafanın cülûsunda bir kuleye yıldırım isâbet ederek temelinden alup havaya uçurmuş, bâzı parçaları dört saat mesâfede bulunan Çekmecelere düşmüştür, bir parçası ise Üsküdara düşmüşdür. Bu vaka yakın zamanda olduğundan barutları böyle ayrı ayrı kulelere korlar».

Yine Evliya Çelebi Kâğıthâne mesiresinden bahseder iken buradaki büyük baruthâneyi de şöylece tasvir ediyor:

«Kâğıdhânedeki Baruthânede bir çorbacının idaresinde bir oda acemioğlanı amelelik eder. Baruthâneyi Sultan Bayazıd inşâ etmişdir, sonra Kanunî Sultan Süleyman kâgir binâ idüb üzerini kurşun kaplatmışdır, ama kâgir kubbe değildir. Cebehâne Ocağından da Barutcubaşısı, kethüdası, çavuşları ve iki yüz neferi vardır. Bu kârhânede yüz aded tunc havanlar vardır ki her biri onar kantar gelir, ve türlü türlü çarkları olub görmeğe değer acîbelerdir. Kâğıdhâne nehri üzerinde ayrıca çarkları ve dolabları olub nehrin bendlerini açıp suyu bırakdıklarında dolablar döndükce içerdeki çarklar döner, kırk ellişer okka demir desteleri döğer, havanlar içinde barutu döğüş cümle amele ağaçlarla barutu karışdırırlar. Allah göstermesin demir el havana dokunur ise ateş çıkıp ameleyi ebâbil kuşları gibi havaya uçurur, bir tehlikeli yerdir, temâşâsında hüsün yoktur. Bu çarkların ve destezenlerin vurmasından gök gürlemesi ve yıldırımı andırır bir sedâ hâsıl olur ki adamın iliği titrer. Hemen ârif olan öte yakadan temâşâ idüp Kâğıthâne tekkesinde can sohbeti eder».

Hassa Harc Eminine hitâben yazılmış hicrî 18 Receb 979 (milâdî 1571) tarihli bir fermandan da Osmanlı İmparatorluğunun en azametli devrinde İstanbul baruthânelerinde ayda 450 kantar barut yapıldığını öğreniyoruz, bu fermanın bugünkü yazı dilimize çevrilmiş sureti şudur:

«Hasan Har Eminine hüküm ki,

«Mektub gönderüb barut mahzeninde 1600 kanter sâfi barut ve 1370 kantar güherçile mevcud olduğunu, Kâğıdhâne Baruthânesinde ayda 300 kantar, ve Şehir Baruthânesinde ayda 150 kantar kara barut çıkar, imâlâta dâima ihtimam olunur, ve Tersânei Âmireye hergün varılıp ihtiyacı temin olunur diye bildirmişsin. Bundan böyle de hizmeti hümâyunumda sarfı kudret etmeli emrederim. Karaman Vilâyetinin güherçilesi tamam gelip teslim olunmuş mudur yazub bildiresin, bakiye kalmış ise onu da yazub bildiresin».

Râşid Târihinin ikinci cildinde hicrî 1110 (milâdî 1698 - 1699) yılı vakaları arasında şehir içinde Şehremininde yeni bir baruthâne yapıldığı ve bu baruthânede büyük bir infilâk olduğu kayıdlıdır, bu zamanımızın diline çevrilmiş sureti şudur:

«Hicrî 1099 senesi (milâdî 1687) Tersânede yeni kalyonlar inşâsına başlanınca barut sıkıntısı oldu, İstanbulda Şehremini Çarşısı yakınında yapılan baruthânede, kazâ Allahdan, çarkın harâretinden çıkan kıvılcım ile üçyüz on kantar barut bir uğurdan alev aldı, infilâk etti, ameleden yedi nefer kimse ve yirmi iki çark beygiri helâk oldu. İnfilâkın sademesi ile civârında bulunan dörtyüz

yirmi beş ev harab oldu. Aksaray, Fatih, Edirnekapusu ve Silivrikapusu havâlilerine varınca yüksek evlerle camilerin yukarı camları kırıldı. Yıkılan evlerin içinde nice kadın, erkek, çocuk tuğla ve taş altında kaldı. Vak'a pâdişaha arz olunduğunda bir baruthâneye de şiddetle ihtiyaç olduğundan İstanbul şehri dışında deniz kenarında pâdişahlara mahsus bağçelerden İskenderçelebi Bağçesi denilen ve itibardan düşmüş bulunan yerde bir baruthâne yapılması uygun görülmekle pâdişahdan müsaade istendi, izin çıkdı, bu suretle her an büyük bir tehlike arz iden baruthânenin şehri dışına çıkarılması ile bütün İstanbul halkı hayır dualarda bulundu»,

İskenderçelebi Bağçesi, zamanımızın Florya Plajı ile arkasındaki geniş sahayı ihtivâ eden bir mirî mâlikâne idi. Adını taşıdığı İskender Çelebi, Kanunî Sultan Süleymanın namlı defterdarıdır, hayatı göz kamaşdıran bir ihtişam içinde geçdikden sonra Sultan Süleymanın Irâkeyn Seferinde sadrazam Makbul Frenk İbrahim Paşanın iftirası ile Bağdadda asılarak idamından sonra bu meşhur bağçe devlet adına musadere edilmişdi (B.: İskender Çelebi; İskenderçelebi Bağçesi).

Baruthâne İskenderçelebi Bağçesinde kurulduktan sonra çok geçmedi, hicrî 1119 (milâdî 1707) da bir müdhiş infilâk da orada oldu, yine vak'anüvis Râşid târihinin üçüncü cildinde bu ikinci infilâkı kısaca şöyle kaydediyor:

« İskenderçelebi Bağçesi denilen yerdeki baruthâne havanlarından birine kaza ile bir kıvılcım isâbet etmekle infilâk oldu, baruthânenin bütün binaları yerle bir yıkıldı, ameleden sekiz nefer bîçâre helâk oldu».

Üçüncü Sultan Selim zamanında Nızamı Cedid asker ocağı kurularak geniş ölçüde askerî ıslahat yapılır iken el atılan müesseselerden biri de baruthâne oldu, İstanbuldaki ve taşradaki baruthâneler bir «Baruthâne Nazırı» nın idaresinde toplandı ve ricalden Şerif Efendi nazır tayin edildi. Bu zâtin himmeti ile de barutculukda bir gelişme oldu, ve yepyeni bir müessese olarak Küçükçekmece civarında büyük Azadlı Baruthânesi kuruldu. Müverrih Cevdet Paşa hicrî 1210 (milâdî 1795 - 1796) yılı vakaları arasında şöylece anlatıyor:

«Güzel barutlar yapılmakla beraber baruthâne çarklarını bostan dolabları gibi hayvanla çevrilirdi, bazısı kuvvetli, bazısı zayif, hareketleri kâh ağır kâh süratli olduğundan barut bir düzüye dövülmeyüb dolayısı ile çıkan barutlar ayni derecede değildi. Baruthâne çarklarını değirmenler gibi akar su çevirirse çarkların tokmakları muntazam vuracağından hem barutun cinsi düzelecek hem de hayvanların masrafı kalkacak, amele de yarı yarıya azalacakdı. Baruthâne nâzırı Şerif Efendi Küçük Çekmece yakınında Azadlı köyünde bir değirmen çevirebilecek kudretde başlı bir su buldu.

«Azadlıda yeni ve büyük bir baruthâne yapıldı, bir de büyük havuz inşa edildi, yapılar kısa zamanda tamamlandı. Ermeni milletinden Arakel adında liyâkat sahibi bir adam en mükemmel barut çarklarını, ve idâresi gaayet kolay dolablar icad ederek yapdı. Temeli atıldığından bir kaç ay sonra bu yeni baruthâne barut yapmağa başlamışdır. Artık Gelibolu ve Selânikdeki eski baruthânelere lüzum kalmadığından oralardaki alât ve edevât da Azadlı Baruthânesine getirildi».

Azadlı Baruthânesinin inşası ile itmamı için söylenmiş aşağıdaki tarih beyitleri o devrin büyük şâiri Şeyh Galibindir:

Mısrai târihi gevher gibi Galib dedim
«Yapdı genç âsâ bu bârûthâneyi Sultan Selim»

H. 1209 (M. 1794 - 1795)

Söyledim Galib bu bârûthâneye târihi tam
«Oldu ihyâ kimyâyi nusrete nev kâr kâg»

H. 1210 (M. 1795 - 1796)

O devrin namlı şâirlerinden Aynî tarafından söylenmiş aşağıdaki tarihler de Azadlı Baruthânesinin inkişafı yolunda devamlı bir ciddiyetle çalışıldığını göstermektedir.

YENİ ÇARKLAR

«Yapıldı çarhi bârûti musannâ döndü eflâke»

H. 1217 (M. 1802)

HADDE ÇARKI

«Kılındı Şeh Selimin devri lutfinde bu çarh icad»

H. 1218 (M. 1803)

ELEK ÇARKI

«Oldu bâlâ tâk asdı hâleye bu çarhı elek»

H. 1218 (M. 1803)

CİLÂ ÇARKI

«İrdi eflâke bu cilâ çarhı»

H. 1217 (M. 1802)

İkinci Sultan Mahmud zamanında Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra başlayan ıslahat devrinde İstanbul Baruthânesi tekrar ele alınan bir müessese oldu. Baruthâne Bakırköy civarına, Marmara kıyısında, zamanımıza kadar «Baruthâne» diye anılacak olan yere getirildi; müessesenin bu yeni inkişaf devresinde de barutcubaşı Ohannes Beyin çok büyük gayret ve himmeti görüldü. Cumhuriyete kadar Bakırköyünde kalmış olan Baruthânenin bu son devri için bilgi edilecek bir kaynak bulamadık.

Cumhuriyet devrinde İstanbuldaki askerî fabrika ve imâlâthâneler Anadoluya nakledildi; yeri «Baruthâne»adını 1958 - 1959 yıllarına kadar muhafaza etti; burada, Türkiye Emlâk Kredi Bankasının eliyle «Ataköy sâhil sitesi» adı altında muazzam binâlar, bu arada bir de büyük plaj yapdırılınca halk «Baruthâne» adını unutarak semte «Ataköy» demeğe başladı (B.: Bakırköy Baruthânesi Ataköy sahil şehri)

Bibl.: Evliya Çelebi, I; Râşid Tarihi, II; A. Refik, Onuncu hicrî asırda İstanbul hayatı; Atâ, Enderun Tarihi, III; Aynî Divânı.

BARUTHÂNE CADDESİ — Şehremini nahiyesinin Arpaemini mahallesi yollarındandır. Tatlıpınar caddesi ile Gurebâ Hastahânesi caddesi arasında uzanır; Tatlıpınar kavuşağından yüründüğüne göre sağ kolda Baruthâne Çıkmazı ve Kolcubaşı sokağı, sol koldada Müneccimodaları sokağı ve Müneccimkuyusu sokağı ile kavuşakları vardır, bu son sokağın adı 1934 şehir rehberinde yazılı değildir. Bir araba rahat geçebilecek genişlikde, paket taşı döşeli, iki kenarı kabataş kaldırımlı bir yoldur. Gurebâ Hastahânesi caddesine meyilli bir yokuş halinde iner, Hastahâne caddesi ile kavuşak noktasında ulu bir çınar ağacı vardır. Afiyonkarahisar Talebe Yurdu binâsı bu cadde üzerindedir. Evleri orta hallı aile meskenleri olub bir berber, bir kunduracı, iki bakkal ve bir terzi dükkânı vardır. Teknesi toprakla dolmuş, lülesiz bir eski susuz çeşme, bir de betondan akar terkos çeşmesi vardır (Temmuz 1960).

Hakkı Göktürk

BARUTHÂNE ÇAYIRI — Anadoluhisarında Göksu Deresi kenarında meşhur değirmenin yanındaki çayırın adıdır ki, eski baruthânelerin tercihan akar sular kenarında kurulduğuna göre, bu isim İstanbulda bir baruthânenin de Anadoluhisarında bulunduğunu göstermektedir, hattâ, dere ağzındaki meşhur kalenin, Güzelce Hisarın, Anadolu Hisarının Yıldırım Bayazıd zamanında yapıldığı düşünülür ise, kalenin topları için gereken barutun temini yolunda dere içinde bir de baruthâne kurulmuş olması pek tabi'î görülür, bu takdire Anadoluhisarı baruthânesi; İstanbulda fetihden evvel kurulmuş ilk Türk baruthânesi olur; ne zaman kaldırıldığını bilmiyoruz, Onyedinci asır ortasındaki İstanbul baruthânelerini sayan Evliya Çelebi bu baruthâneden bahsetmiyor, Evliyanın devrinden evvel de kaldırılmış olsa, adı, dere kenarındaki çayırda asırlar boyunca yaşamıştır, ve bu çayır bu isim altında İstanbulun namlı mesirelerinden biri olmuştur; meselâ rûmî 1306 Eylûlünde (milâdî 1890) Sabah Gazetesinde şöyle bir ilân vardır: «Anadoluhisarında dere içinde değirmen yanında Baruthâne çayırı nâm mesîrede Cuma ve Pazar ince saz bulunup meşhur hânende Sâre Hanım dahi (Bir müsevî kızıdır) teganni edecektir».

Şirketi Hayriye tarafından Birinci Cihan Harbi arifesinde neşredilmiş olan «Boğaziçi» adındaki eserde de şu satırlar yazılıdır: «... Göksu değirmenler çevirir, Baruthâne ve İçgöksu çayırlarını besler, bilhassa sağ sahili ağaçlar, sazlar, mürverler, incirler, kamışlarla kaplıdır».

BARUTHÂNE ÇIKMAZI — Şehremininde Arpaemini mahallesinde Baruthâne caddesindedir. 1934 Belediye Şehir Rehberinin 10 numaralı haritasında çıkmaz sokak olarak gösterilmiş ise de aslında, adı geçen haritadaki Dibek Çıkmazı ile birleşerek Millet Caddesine kavuşur; bir araba geçebilecek genişlikde toprak sokaktır. İki kenarındaki evceğizlerde yeni güne yeni rızıkla geçinen ailelerin oturduğu tahmin olunur, kayde değer başka hususiyeti yoktur.

BARUTHÂNE MEYDANI — Onyedinci asır ortasında, Evliya Çelebinin kaydine göre Unkapanı civarında Eski Tüfenkhâne önünde bir meydandır. Büyük seyyah burasını «İstanbul içinde herkesin tekellüfsüz teferrüc edebileceği yerlerden biri» olarak zikrediyor.

Bibl.: Evliya Çelebi, I.

BARUTHÂNE YOKUŞU CİNAYETİ — Raşid Tarihinin beşinci cildinde hicrî 1132 (Milâdî 1720) yılı vak'aları arasında naklettiği bir cinâyetdir ki şehremini semtindeki bu sokakda Nazmi Dergâhı denilen tekkede, devrin, şâirlerinden Şeyh Abdürrahman Refîâ Efendi. Sarachânebaşındaki İbrahimpaşa Hamamının dellâkları tarafından fecî bir şekilde öldürülmüştür (B.: Abdürrahman Refîâ Efendi).

Bu Baruthâne yokuşunun 1934 Belediye Şehir Rehberinde Şehreminin başlıca yollardan biri olarak gösterilen Baruthâne caddesi olması gerekir.

BASÎRET GAZETESİ — Tanzimat devri diye geldiğimiz münevver mutlakiyet devrinde intişar etmiş ve Türk fikir ve politika hayatında mühim tesirleri olmuş bir gazetedir; kurucusu Enderundan çıkma Ali Efendi adında bir zat olup gazetesine koyduğu isim kendisine de lakab olarak kalmıştır. (B.: Ali Efendi, Basîretci).

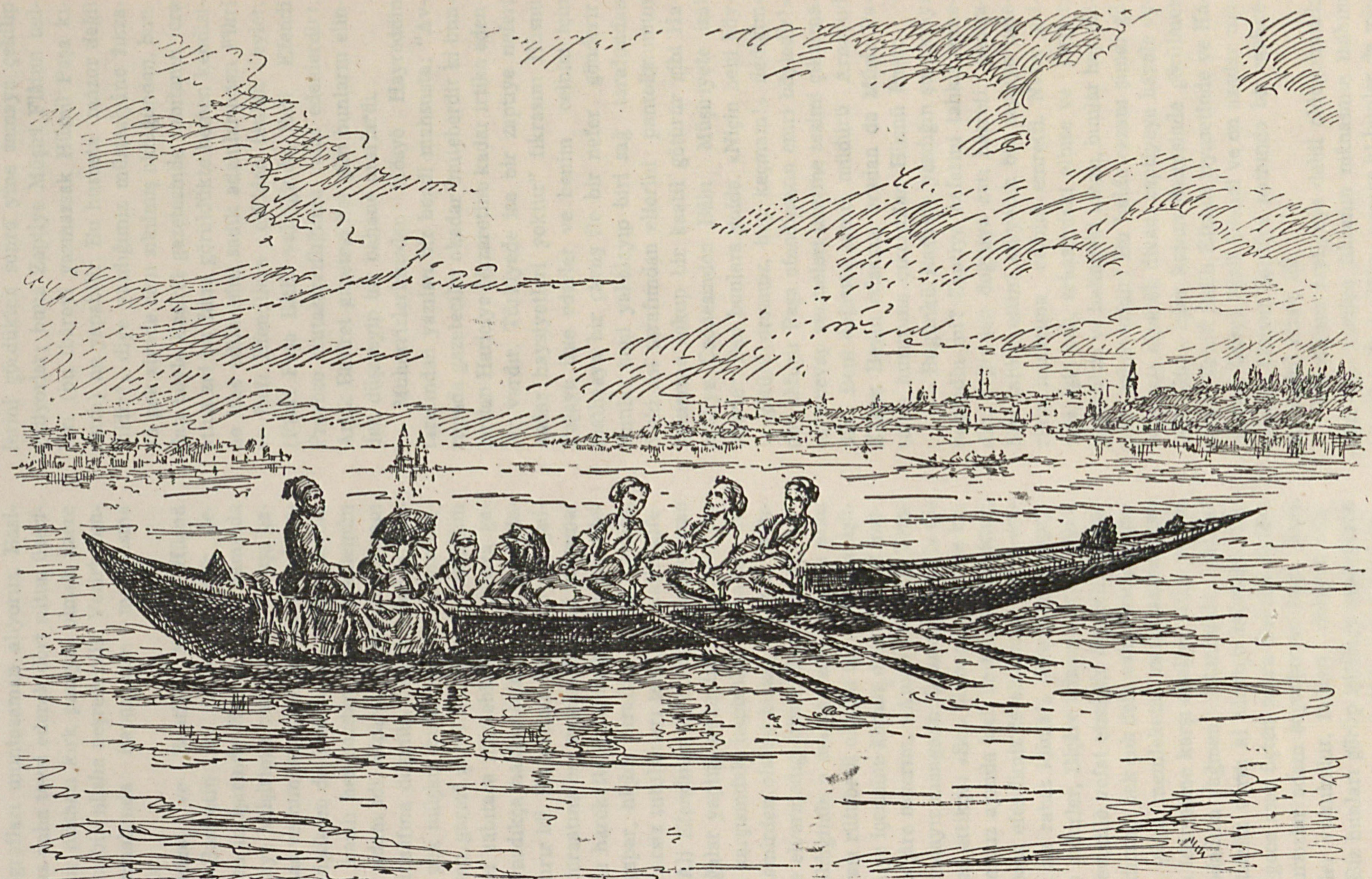
Basîretci Ali Efendi «İstanbulda Yarım Asırlık Vakaayii Mühimme» adı altında toplayub neşretdiği bir takım hâtıralar arasında gazetesinin kuruluşunu, mesleğini, gazetedeki arkadaşlarını, tanınmış bir Türk gazetecisi olarak mühim temaslarını ve nihâyet Basîret'in, kendi gafleti ve Ali Suavinin gaddarâne bir oyunu yüzünden nasıl kapatıldığını şöyle anlatıyor:

«**Basîret Gazetesi** — 1283 (M. 1866) senesinde ulûmu maarif ve politikadan bahsetmek üzere Basîret namile yevmî bir gazetenin neşrine müsaade olunması için yazdığım arzuhalimi Hariciye Nazırı Fuad Paşaya takdim olunmak üzere bu nezaret müsteşarı Said Efendiye verdim. Said Efendi, nazır paşanın odasına girip biraz sonra çıktığında arzuhalimin arkasına kırmızı mürekkeple havalesini irae ettiler: "İşbu arzuhalin şimdilik hıfzı" işareti yazılmış idi. Acaba bunun sebebi nedir diye sorduğumda, "Şimdi Giridde iğtişaş var, sana müsaade edilmiş olsa bir takım rumlar da gazete imtiyazı istiyorlar, anlara da vermek lâzımdır, evraktan numarasını alınız da bu iğtişaşın hitâmında müracaat ediniz, ol vakit müsaade olunacaktır, buyurdular" diye cevap verdiler. Artık Girid iğtişaşının ortadan kalkmasına intizarda bulundum ve iki sene bekledim. Mâhud iğtişaşın mündefi olduğunu gördüğümde hemen müşârünileyh müsteşar Said Efendinin nezdine gittim. Nazır paşaya ifâde ettiklerinde nazır paşa bizi istemiş, huzuruna çıktım. Matbuat müdürü Macid Beyi çağırttılar. «Şimdi ruhsatnâmesini yazıp getiriniz!» emrini verdiler. Yarım saat sonra ruhsatnâme yazıldı. Nazır paşaya takdim olundu. Bunun üzerine nazır paşa: «İşte ruhsatnameniz, hemen bir iki güne kadar intişarını arzu ederim!» buyurduklarında biraz tereddüt ettim. Nazır bu hâlimden keyfiyeti tefehhüm edip muhasebeci efendiyi çağırıp kulağına bir şey söyledi; «Haydi muhasebeci efendi ile gidiniz, ve aralıkta beni ziyaret ediniz!» buyurdular. Muhasebeci efendi ile beraber gittik: «Nazır paşa hazretleri size muavenet olmak üzere üç yüz lira verilmesini emrettiler!» deyip meblâğı mezburu elime teslim etti. O vakitler matbaa bulmak pek müşkül olduğundan Vezir Hanında Tatyosun kırık dökük bir makinesine müracaat ettim, pazarlığı kesip nüshasını yirmi paraya olmak üzere küçük kıtada Basîretin neşrine başladım.

«**Basîret ve 1870 Fransa - Prusya harbi** — Vaktaki 1287 (1870) senesinde Fransa ve Prusya devletleri beyninde muharebe zuhur etti, bizim de heyeti tahririye ve mütercememiz Erzurum mektupçuluğunda irtihal eden Suphi Paşazade Âyetullah Bey ve Yemen mektupçuluğunda irtihal eden İsmail Efendi ve Karadağ muharebesinde şehid olan Polenez Ferik Mustafa Celâleddin Paşa ve muharririni meşhureden Polenez Mösyö Karski (Hayreddin imzasını vazeder) ve Adliye mektupçusu merhum Hâlet Beylerden mürekkep idi.

İki devleti muazzama beyninde ilânı harb vukubulup muharebeye başladıklarında heyeti tahririyemiz içtima edip; bu iki büyük devlet birbirlerile muharebeye başladılar, her gün telgraflar geliyor, ikisinden birisini iltizam etmiyerek bitarafâne olarak bir meslek tutmak bir gazete için lâzımdır bahsi ortaya vazolundu.

Artık muharebe kesbi şiddet etti. Prusyalılar Fransa toprağında ilerlemeğe başladı. Beyoğlunda Ajans Havas ve Royter telgraf şirketinden altı aylığı yetmiş beş İngiliz lirasına abone olduk. Gece gündüz muharebeye

Üç çifte kayıkda İstanbul Hanımları; XIX. asır.
(Brindezi'den Sabiha Bozcalı eli ile)

dair telgrafları muntazaman alıyoruz. Basîreti biraz daha tevsi ederek dört sütun üzerine ve bir nüshası kırk paraya olmak üzere yevmî on bin nüsha neşrederdik. Vezirhanından Asmaaltında Papazyanın matbaasına naklettik.

«Basîret ve Zaptiye Nazırı Hüsnü Paşa — Basîretin iki üç sene kadar devam eden intişarında Hüsnü Paşa namında bir Zaptiye Müşirimiz vardı, Hüsnü Paşa gayet dessas ve hunhar bir adam olmakla beraber dervişlikten de dem vurur, elinden tesbih düşmez, hasılı her sazdan çalar, bûkalemûn gibi bir adam idi. Biçâre Basîret bu adamın pençei îtisâfına düşmüş, bunun elinden kurtulmak pek müşkül bulunmuş idi. Buna başlıca sebep garezi şahsî idi. Bunun îtisâfâtını ve idarei zabıtaca müstebidliğini arasıra gazeteye yazdıkça hakkımızda hiddet ve şiddetini arttırır idi. Bu adamın hodserâne ve gaddarâne icraatına her nasılsa Babıâli müsamahakârane harekette bulunduğundan her istediğini yapar, hiçbir taraftan mesul olmaz, gece fenersiz tutulanları telef, bir katili affederdi (Ali Efendinin de burada garezkârane mübalâğalar yaptığı aydındır). Müşiriyet dairesinin karşısındaki hapishâne mahalline kapıları demirden olarak birkaç mahzen yaptırıp işine elvermediği birisi cürmü âdi ile derdest edildiğinde o mahzenlerin birisine atar, gûya orası rütubetli olduğu için mücrim üşümesin diye içerisine kömür dolu mangal koydurur, biçâre mücrim: «Aman efendim, Temmuz ayındayız mangalın lüzumu yoktur!» diye feryad ettikçe: «Sen bilmezsin, her ne kadar Temmuz ayında isek de burası soğuktur, müşir paşa efendimiz terehhumen böyle emrettiler, siz rahat idiniz!» diye demir kapıyı kapayıp giderler, Biçâre adamını ertesi günü eceli mevudile vefat etmiştir diyerek cenazesini kaldırttığı pek çok defa vaki olmuştur. Bu adamın gûya memleketin muhafazasına ve âsayişin idamesine karşı ahaliye ettiği zulüm ve istibdadına rağmen İstanbulda okadar emniyetsizlik vardı ki tariften müstağni idi. Meselâ gece saat üçten sonra Babıâli caddesinde hırsızlar adam soyarlar ve bazı kere cinayetler vukubulur, failleri derdest edilmezdi. Biz bunları görüp işittikçe mesleğimiz iktizasınca Basîrete yazardık, hattâ bir gün: «Hırsızlar geceleri semaden zenbille inip işlerini gördükten sonra yine semaya çekilip gidiyorlar; buna Zaptiye Müşiri Flâtun tedbiri (bu ibâreyi yazmazsak Hüsnü Paşa kızardı) ne yapabilir. Bu hususta mâzur değil midir?» diye yazdığımız müsteziyâne fıkraya pek ziyade canı sıkılmış olduğundan, bundan böyle Basîret gazetesinde zabıtanın icra atına zıd bir fıkra görüldükte hemen kendisine irae edilmesini sadık adamlarından Fikri ve Refi Efendilere eskiden tenbih eyler. (Fikri Paşa Bitlis valiliğinde, Refi Efendi Preveze mutasarrıflığında vefat edenlerdir). Artık Basîret gazetesi her gün bunların elinden düşmeyip bir bahane ararlardı.

Muharrirlerimizden Mösyö Hayreddin tarafından yazılan bir bendi mahsusta: "Avrupada gazeteciler okadar muteberdir ki bunlardan Hariciye Nezaretine kadar irtika edenler vardır. Türkiyede ise bir zaptiye neferi kadar haysiyetleri yoktur" fıkrasını Hüsnü Paşaya irae ederler ve benim celbim için matbaaya bir çavuş ile bir nefer gönderir. Bunlar beni yakalayıp biri sağ tarafımdan öteki sol tarafımdan ellerini pantolonumun kemerine sokup bir kaatil götürür gibi Hamidiye Caddesinden Bâbı Müşiriyete isâl ederler. Ben bunlara yolda. «Niçin beni böyle götürüyorsunuz, ben kaçmam!» dediğimde: «Müşir Paşa efendimizin emri böyledir!» diye cevap vermeleri üzerine sesimi çıkarmadım. Beni doğruca zabıta müdürü Arnavud Kâzım Beyin odasına, oradan da Müşir Paşanın huzuruna çıkardılar. Hüsnü Paşa:

— Bugünkü Basîrete yazdığın şu fıkrayı beğendin mi? Zaptiye neferini tahkir etmedin, doğrudan doğruya zatı hazreti padişahiyi tahkir ettin! «diyerek bir zaptiye neferinin huzuruna celbini emretti. Nefer geldi:» İşte bak, arkasındaki elbise ve kırmızı gaytanları ve belindeki tokası, bunlar hep alâmeti şehriyaridir! Bu halde cezanı şimdi görürsün!» diyerek divanı zaptiyeye havale eyledi. Gûya işler kanun dairesinde görülmek üzere Giridli Salih Efendi riyasetinde ve Kadıasker Gürcü Şerif Efendi ve on azadan mürekkep Divanı Zaptiye namında bir mahkeme teşkil etmiş idi.

Biz divanı zaptiyeye dahil olduğumuzda gazeteye yazılan fıkranın mânasının izahını istediler. İzah ettim; neçare ki bunlar da müşir paşanın fikrine hâdim olduklarından her

ne kadar müdafaa etmek istedim ise de bir gûna tesir etmedi. Reis tarafından: «Müzakere edeceğiz maznunu dışarı çıkarınız!» emri sadır oldu ve beni alıp teneffüs odasına götürdüler, bir saat sonra çağırdılar. Divanı zaptiyeye girdik. Reis bey bana hitaben: «Bakınız, yazdığın fıkra üzerine sizin doksan altı gün hapsinize mahkemece ittifakı âra ile hükmolunup müşir paşa hazretleri tarafından mucibincesi icra olunmuştur! Başka bir diyeceğiniz var mıdır?» demesi üzerine: «Hiçbir diyeceğim yoktur! Yalnız ihtarınız veçhile doksan altı günü hapishanede geçireceğim, bundan başka çarem yoktur!» dedim. Bunun üzerine: «Al çavuş, bunu götürünüz!» dedi. Çavuş beni doğruca İstanbul müdürü mumaileyh Kâzım Beyin odasına götürdü. Kâzım Beyin odasına götürdü. Kâzım Bey beni görünce: «Canım kaçıncı defadır böyle mahkûm oluyorsun, ne kadar çok paran varmış, artık dilini tutsan olmaz mı?» diyerek emsali misillû beni aşağıda cânîler hapishanesi kapısına eriştirdiklerinde gardiyan hemen kapıyı açmak sıralarında iken Kâzım Beye: «Yanımda üç dört yüz liram ve altın saat ve kordonum var, beni bu hal ile içeriye sokarsanız caniler beyninde tekrar bir cinayete sebebiyet vermiş olursunuz!» dediğimde: «Emaneten bana veriniz de bende kalsın!» dedi. Cevaben: «Sana değil müşirinize bile emniyet edemem, matbaada biraderim vardır, onu çağırınız vereyim» dedim. Biraderim geldi, teslim ettim. Beni parmaklıklı kapının içerisine soktular. Cânîler beni gördükte. «İki üç saatlik misafirimiz yine geldi!» diyerek yanıma sokulmağa başladılar. Bunlarla havaî sohbetler arasında birisi yavaşçacık cebimde bulunan gümüş kutuyu, birisi de mendilimi aşırdılar. Katiyen ses çıkarmayıp sükût ettim. Bir saat sonra evvelki hapishanelerimde olduğu gibi aziz ehibbadan Matbaai Âmire müdürü Bekir Efendiyi (Vezir Hanında müstakil matbaa sahibi olan Bekir Efendidir) celbettirip bu defa da Müşir Paşaya ait olmak üzere yüz elli lira resmi maktuunu yahut fidyei necat olarak Bekir Efendi mahalline teslim ederek iki saat sonra hapishaneden çıkarıldık (B.: Bekir Efendi, Matbaacı). Hasılı Hüsnü Paşa beni böyle dört defa divanı zaptiyeden mahkûm ettirip cânîler hapishanesine soktu, artık bu hususta ne kadar resim vermiş olduğumu kariler hesap etsinler. Asıl belâ neresinde, ben böyle hapishaneye atıldıkça, maazallah bir gece kalacak olursam Temmuz ayında üşümemek için konulan mangal hatırıma gelirdi. Bir Paskalya yortusunun üçüncü günü «hıristiyan tebaai şahane yortularını hiçbir vukuat olmaksızın kemali emnü âsayiş üzere geçirdiler. Bu ise Zaptiye Müşiri Flâtun tedbiri devletlû Hüsnü Paşa Hazretlerinin eseri himem ve ikdamları sâyesinde olmuştur, Cenabı Hak müşir paşa hazretlerini nice böyle paskalyalara yetiştirsin duasile hatmi makal eyleriz» fıkrasını yazıp mürettiplere verdiğimde heyeti tahririyemiz tarafından bu fıkranın gazeteye dercedilmemesi için ihtaratta bulunmuşlar ise de hiç olmazsa şu kadarcık bir ahzisâr etmiş olurum diyerek ve başıma geleceğini bilerek gazeteye derceyledim. Müşir paşa bu fıkrayı görmüş, Fikri ve Refi Efendilere tenbihatını vermiş, artık ufak bir bahane arayorlar. Tesadüfî olarak birkaç gün sonra Üsküdarda vaki haremeyn tercemanı Tavaşî Hasan Efendinin vefat ettiğini yazmış idik. Bu Hasan Efendi Valide Sultanın bendegânından imiş, Sultan teessüflerini mucip olmuş; meğer Hasan Efendi vefat etmemiş olduğundan birkaç gün sonra dairelerine gidip isbatı vücut etmiş, yüz lira da ihsan almış. Fakat Hüsnü Paşanın nezdine gidip: «Henüz hayatta bulunduğum halde Basiret bizi öldürmüş, bu sebeple ismetpenah efendimizi meyus etmiş» diyerek şikâyet etmiş. Hüsnü Paşa Valide Sultanın müteessif olduklarını işidir işitmez bundan daha âlâ fırsat olmaz diyerek beni çal yaka bir tezkere ile mahut divanı zaptiyeye havale eyler, Valide Sultanın rakika ve şefika kalbi âlisini müteessif eder bir havadis yazdığımdan dolayı divanı mezkûr o gün yüz yirmi gün müddetle hapsimize karar verilip mucibincesi keşide edildikten sonra Kâzım Bey bizi hapishaneye tıkar. Allah razı olsun Bekir Efendi bu kere yüz yirmi lira masrafla bizi iki saat sonra halâs eyledi. Hapishaneden çıktığımda Hüsnü Paşa beni huzuruna çağırdı, Basîreti elime verip: «Yazmış olduğunuz şu fıkrayı okuyunuz da dinliyelim!» dedi. Ben ise hiç ehemmiyet vermiyerek mahut paskalya duasını cehren kıraat eyledim: «Başka dua bulamayıp da aslım rum olduğu için mi paskalya duası yaz-

dın? Öyle değil mi?» demesi üzerine: «Efendim, bu bir duadır, paskalya münasebetile yazılmıştır, bunda bir garez yoktur, Cenabı Hak nice nice bayramlara yetiştirsin, duasından bunun ne farkı var?» dedim ise de bir türlü kani edemedim: «Artık bundan sonra aklını başına topla!» deyip oradan matbaaya geldim. Hüsnü Paşa bundan biraz sonra Hüsnü Efendi namile nefyolundu. Biz de şerrinden halâs olduk ise de aradan bir sene mürurunda affolunup İstanbula geldi. Tekrar Zaptiye Müşiri oldu, fakat menfada iken zebunküşlük edip de hakkında hiçbir şey yazmadık. Bir aralık Yanya valiliği ile Yanyada iken Arnavutlar elinde telef olmuştur.

«Almanya Başvekili Prens Bismark ve İstanbul gazeteleri — Aradan bir sene mürurunda bir gün matbaada otururken sefaret kavaslarından birisi içeri girip üzeri kırmızı mumla mahtum bir mektup verdi. Kıraat olundukta Basîret gazetesi sahibi imtiyazının Pazartesi günü bir maddeden dolayı Büyükderede Almanya Sefarethânesine azimetini mübeyyin dâvetname olduğu anlaşıldı. İmza Almanya devletinin Dersaadet sefiri kebiri Kont Kayserling diye mevzu idi.

Almanca mütercimimiz Tevfik Beyi beraber alarak Pazartesi günü Büyükderede Almanya Sefarethanesine gittik. Sefaret baştercümanı Baron Testayı görüp sefiri kebir Kont Kayserling cenaplarının odasına girdik. Sefir bizi kapıdan istikbal etti. Musahabeye başladığımız sırada çantasından bir mektup çıkarıp okudu. Tercemei meali «Basiret gazetesi sahibi imtiyazını bulup görüşünüz, muharebe esnasında devletimiz ve milletimiz hakkında yazmış olduğu fıkralardan dolayı bizi minnettar etmiş olduğundan tarafımdan Alman milleti namına beyanı teşekkürle beraber masarifi rahiyesi sefarethaneden tesviye edilmek üzere Berline kadar ihtiyarı zahmet ederek kendisile görüşürsem başlıca memnun olacağımı beyan edinizden» ibaret idi. Prensin sefarethâneye şu mektuplarını yazmaktan maksatları, Fransızlar ile Almanların muharebeye başladıkları sırada İstanbulda en muteber Türkçe gazete hangisi ise her günkü nüshasında hakkımızda yazmış olduğu fıkraların bittercüme aslile beraber tarafına gönderilmesini evvelce sefarethaneye yazmış olduğundan olveçhile Basîret nüshalarının fıkraları Almancaya bitterceme gönderilir. Prens Bismark bizim Basîreti okurmuş. İşte bundan dolayı bizi Berline dâvet etmiş imiş. Bunun üzerine: «Prens hazretleri gibi bir zatı âlinin hakkımda ibraz buyurdukları iltifatı mahsuslarına karşı azim teşekkürler eylerim, sefir hazretlerinden rica ederiz, müsaade buyursunlar, Sadırazam hazretlerinden bilistizan iki gün sonra gelip cevap veririm!» demekliğim üzerine beyanı memnuniyetle beraber iki gün sonra bize muntazır olacaklarını söyledi.

Ertesi günü Sadırazam Âli Paşanın Bebekteki sahilhanelerine gidip keyfiyeti arzeyledim. Fevkalâde mahzuziyetle beraber: «Millet namına teşekkürler ederim, zira şimdiye kadar böyle büyük bir zatın islâm gazetecilerinden birisini böyle mahsusan dâvet etmesi vukubulmamıştır, vakit geçirmeyip hemen azimet ediniz ve bir de alafranga harekette bulunmayıp alaturka bulunursanız daha ziyade memnuniyetlerini kazanmış olursunuz!» dedikten sonra huzurundan çıktım. Mühurdar Mustafa Bey beni odasına götürüp:» Sadrazam paşa hazretleri tarafından size muavenet olmak üzere!» diyerek elime bir çıkın para verdi. Tâdat ettim, beş yüz lira idi. Halbuki tercemanım ile beraber birinci mevki olarak kâffei masarifim Prensin emirlerile sefaretten tesviye edileceğini de Sadırazamı müşarünileyhe söylemiştim.

Ertesi günü Almanya sefarethanesine gidip, Berline azimetime Sadaretten kemali memnuniyetle müsaade olunduğunu, üç güne kadar Tuna tarikile gideceğimi söyledim. Masarifi rahiyemize medar olmak ve bankadan alınmak üzere on bin frangı havi bir çek verdi: «Sadırazam tarafından beş yüz lira verildi, milletin sayesinde paraya ihtiyacım yoktur!» diye almak istemedim ise de: «Bana Prensin emri böyledir, haricine çıkamam!» diyerek kabul etmekliğimi ısrar eyledi. Üç gün sonra matbaamızın Fransızca ve Almanca mütercimlerinden Sarafim Efendiyi beraber alıp Nemçe vapuruna rakiben Varnaya, oradan da şimendiferle Rusçuğa vardım. Nemçenin Tuna vapurlarından birisine bindim. Ertesi günü Vidine yanaştık; çünkü orada pederim Naib idi. Bir hafta kadar ikametten sonra yine Tuna vapuru ile Tameşvara çıktım. Günrükten sandığı ara-

dıklarında beher okkası üç liraya İstanbuldan mübaya ettiğim Yenicenin üç kıye tütünü için sekiz lira gümrük vereceksiniz diyerek zaptettiler. Keyfiyeti otelciye anlattığımda iki lira veriniz, size tütünleri geriye getireyim demesi üzerine iki lira verilip derhal tütünler geldi. O gece şimendifere binip Peşteye vardık, iki gece kalıp Budini ve Peşteyi gezdim. Peştede meşhur Asmaköprü üzerinden geçerek Budinde bazı âsarı Osmaniyeyi, orada metfun Gülbaba türbesini ziyaret ettim. Mezkûr türbe Nemçeli bir türbedar idaresinde olup gayet güzel bir bahçe derununda ve gayet muntazam bir kubbe altında medfundur. Bu zat dokuz yüz kırk sekiz senesinde Macaristan muharebesinde şehid olmuş, mazannai kiramdan bir zat olup elyevm medfun bulunduğu mahalle Macarlar Gülbaba mahallesi dedikleri gibi Macarların hastaları şifayab olması için mezkûr Gülbabanın ruhaniyetinden istimdat ederler imiş. Sultan Abdülâziz merhum Avrupa seyahatinden avdetinde Peşteye vürudlarında türbei şerifi mezkûreyi ziyaret edecekleri dergâr olmakla Viyana Sefareti seniyesi tarafından mükemmel surette tamir edilmiştir.

Viyanaya vardığımın ertesi günü şimendifere rakiben Berline gittim. Otele nazil olduğumun ikinci günü otelciyi çağırıp Bismark'ın hususî hânesini bilir bir arabacı celbediniz dedim. Bir araba geldi, tercemanımla beraber bindik, konağa geldik. Bizi alt katta bir odaya koydular. Biraz istirahatten sonra kartımı istediler, verdim. Derhal bir mösyö geldi, bana türkçe âşinalık ile hal ve hatırımı sordu. Tercemanımı bırakıp beni yukarıya çıkardı. Bir salona girdiğimiz sırada: «Aman mösyö, ben Prens Bismark hazretlerini bilmem, şayet yanlarında birkaç zat bulunmakta ise beni kendilerine takdim ediniz ki tanımış olayım!» dedim: «Hayır, yalnız sizi kabul ediyorlar!» deyip odaya girdik. Prens ayakta bulunup arkamda zaten o zamanın alaturka, etrisi olup yerle beraber temenna ettiğim sırada Prens hazretleri elini uzatıp hoşâmediyi icra ve karşılarındaki sandalyeye oturmaklığımı teklif ettiler. Terceman efendi vasıtasile iltifat buyurdukları sırada önünde bulunan sigaralardan bir tanesini ikram etti. Ben her ne kadar sigara içmem dedimse de: «Türkler sigara içerler, esasen tütün, Türk tütünüdür» dediler. Kibritle yaktım. Hangi tarikten geldiğimi ve yolda zahmet çekip çekmediğimin suali üzerine Tuna tarikile geldiğimi ve zahmet çekmediğimi arzettim: «Fransa ile muharebe ettiğimiz sıralarda Basîretin nüshai asliyesile beraber tercemelerini İstanbuldan sefaretimiz vasıtasile getirip mütalâa ederdim; vukuatı doğru yazdığınızdan dolayı beyanı memnuniyet ve ordumuz hakkında mütalâai muhikkanıza ayrıca teşekkürler ederim. Türklerin Almanlara ve Almanların Türklere olan muhabbetleri katiyen haleldar olmıyacak derecede eskidir!» buyurdular. Mükâlememiz ve kahve içmekliğimiz yirmi dakika kadar devam etti, müsaade talebile ayağa kalktım: «Pek acele ettiniz, yorgunsunuz, yine görüşelim!» diyerek avdetime müsaade etti.

Dışarı çıktığımda tercemanlık eden mösyö ile diğer bir odada oturduk. Kendilerinin İstanbul şivesi üzere güzel türkçe söylemekte olduklarından, nerede öğrendiklerini sual ettim. Berlindei Şark Mektebinde tahsil edip, İstanbul sefarethanesinde dahi epeyce müddet bulunduklarını ve Prens Bismark hazretlerinin kâtibi hususîsi ve mektebi tıbbiyei mülkiye müdür muavini, isminin Doktor Borş olduğunu, kartvizitinden anladım.

Oradan beraber kalkıp merdivenden aşağıya indik. Mükellef bir araba gördüm. Doktor Borş ve tercemanımı dahi karşımıza alarak bir daireye vâsıl olduk. Burası misafirhane olduğundan: «Burada misafirsiniz!» dedi, ve istediğimiz mahalleri gezmek için arabanın daima emrimize hazır bulunduğunu söyliyerek veda edip gitti.

Prensle ikinci mülâkatım. Âli Paşanın vefatı münasebetile oldu (B.: Âli Paşa).

Hasılı yirmi dokuz gün Berlinde Prensin misafiri olduğum sırada pek çok mektepler, darüssınaalar vesair mahalleri gezdim ve bu sırada Osmanlılık semahatinde bulundum. Bir gün Prens Bismarkın nezdine gittim, avdetime müsaade buyurulmasını istizan ettiğimde: «Pek çabuk gitmek arzu ediyorsunuz, daha görülecek mahaller vardır; biraz daha ikamet etseniz olmaz mı?» dediklerinde: «Şu günlerde Mısırda bulunmaklığım lâzımdır!» dedim: «Hangi tarikle gideceksiniz?» buyurmaları üzerine: Avgusburğa gidip oradan bir makine ile bazı edevat mübayaa edeceğim!»

demekliğim üzerine: «Fabrikatör ahbabımdır, sizden fahiş para almamaları için bir mektup yazayım!» deyip yazılmasını emrettiler. Mektup yazılıp getirildi, imza edip mazrufen yedime verdi. Mumaileyh Doktor Borş beraber olduğu halde şimendifer mevkifine kadar geldik; mevkifte yedime kapalı bir mektup verip veda etti. Şimendifer de hareket eyledi. Kapaklı mektubun ismime muharrer olduğundan acaba bu ne içindir diye tercemanıma sordum: «Almanlar bir ahpabından ayrıldıkları vakit şimendiferde vakit geçirsin diyerek bir roman hediye etmeleri âdetlerinden olmakla bu da o kabilden olmalıdır!» diye cevap vermesi üzerine zarfı yırttım, içinden beheri yüz lira itibarile on adet banknot çıktı. Oh ne âlâ, diyerek cüzdanıma yerleştirdim (!?).

Gece Münihe vardık; yolcuların burada taam etmekleri için şimendifer yarım saat tevakkuf edeceğini haber aldık. Ben kâğıtları alıp sarrafa bozdurup bin lirayı bavula vezettim. Sabaha karşı Avğusburğa vâsil olduk. Bir otele gittim. Ertesi gün makineler fabrikasına gidip fabrikatörü odasında gördüm. Fabrikatör kahve ısmarladı. Ben o sırada Prensin mektubunu eline verdiğimde bana olan riayet ve hürmetini bir kat daha arttırdı. Bunun üzerine makineler dairesine gidip beni gezdirdi. Eslihai harbiye imalâthanesini gezdirdiği sırada Devleti Aliye tarafından sipariş olunmuş olan kırk sekiz adet mitralyözler yapılmış, yalnız üzerinde tuğraları nakşolunuyordu. Bu fabrikanın cesametine ve faaliyetine nazaran beş bin amele hiç ses çıkarmaksızın çalışmakta olduklarına taaccüp ettim. Elle devrolunursa saatte iki bin, motörle beş bin nüsha tabeder bir makine ile diğer küçük bir makine ve bir makas ve fransızca hurufat ve matbaa için sair lâzım olan eşya ve edevat mübayaa ettim. Bunların mecmu fiatını sorduğumda bin üç yüz liraya vâsıl olduğunu söylemesi üzerine bu paranın nısfını burada verip ve nısfı diğerini de İstanbulda gümrükte vereceğimi söyler söylemez: «Aman efendim, bunların bedeli Prens hazretlerinin hesabına geçirilmiştir, bana emirleri böyledir, sizden beş para alamam! Bu gördükleriniz âlât ve edevat modeldir! Sizin için yeniden yapılıp bir ay sonra Galata gümrüğünden alırsınız!» diye cevap verdi. Artık bunun üzerine Prens hazretlerine teşekkürü havi bir telgraf keşide ettim. Fabrikatör hakkımda fevkalâde hürmet ve riayette bulunmak üzere beni otelden kaldırıp hanesine götürdü. Fabrikatörün biri erkek, ikisi kız olmak üzere üç evlâdı ve bir de zevcesi olup bana nasıl ikram edeceklerini bilmezlerdi.

Ben bu sırada şiddetli bir tifo hastalığına duçar oldum. Bir hastahaneye yatmak üzere fabrikatörden rica ettiğimde kabul etmeyip hekimler celbile hanesinde tedavi ettireceğini söyledi. Halbuki madam ve çocuklar daima yanıma gelip hizmette bulunmakta olduklarından çocukların yanıma gelmemelerini ve benim mutlaka bir hastahaneye naklimi ricada ısrar etmekliğim üzerine muvafakat eyledi. Memlekette sörlerin muntazam bir hastahaneleri olduğunu haber aldım. Oraya gittim. Şuna dikkat ettim ki Almanlar ayni Türkler gibi misafirperver olup ben orada kaldıkça çocuklar gûya benim evlâdım gibi nezdime gelir: «Türkiş Türkiş!» diyerek yanıma sokulurlar, ben ise melek gibi minimini çocukların müptelâ olduğum hastalığının sirayetile hasta olurlar korkusundan yanıma gelmeyiniz dedikçe madam ve mösyö ellerile ilâçlarımı verirlerdi. Almanlar da Türkler gibi bir garibe bakmanın indallah çok sevabı olduğu itikadındadırlar (Basiretci Ali Efendinin Alman propagandasına sadakatle devam ettiğini görülüyor).

Hastahanede yirmi gün kadar tedavide bulundum ve hele sörlerin bakmalarına insan takdir etmekten kendisini alamıyor. Hastahaneden çıkacağım sırada biraz para vermek arzusunda bulundum ise de katiyen kabul etmediler. Fıkaraya verilmek üzere bir sandıkları bulunduğundan oraya her ne kadar konursa kabul edeceklerini tahkik eyledim. Hemen sandığın başına gidip yirmi Osmanlı lirası bıraktım. Fabrikatör benim kesbi sıhhat ettiğime memnun olup birkaç gece daha hanesinde alıkoydu. Oradan Viyanaya geldim. Bir hafta kadar kaldıktan sonra Tiryesteye indim. Zaten Hidivi Mısır İsmail Paşa merhumun kerimelerinin zifaf cemiyeti icra kılınacağından beni Mısıra tezkerei mahsusalarile dâvet etmiş olduklarından vapura rakiben İskenderiyeye geldim.

«Basîretin kapanması — Abdülâziz za-

manında Avrupaya gitmiş olan Ali Suavi Efendi Abdülhamidin cülûsünu müteakip Dersaadete gelmiş ve bir müddet mabeyinde kaldıktan sonra Mektebi Sultanî müdürlüğüne tayin edilmiş idi. Bugüne kadar malûm olmayan esbaptan dolayı bir müddet sonra mektebi mezkûr müdürlüğünden azlolundu. Müşarünileyh meşahiri muharririni Osmaniyeden olup kendilerini pek iyi tanıdığım cihetle aralıkta hanelerine gidip Basîrete dercedilmek üzere felsefî ve siyasî makalelerini alıp gazeteye derceyler idim. Bin iki yüz doksan dört senesi Mayısının yirmi birinci Cumartesi günü akşam üzeri müşarünileyhden hizmetkârı vasıtasile bir varaka aldım, mezkûr varakada aynen şu sözler muharrer idi:

«Devleti Aliyyenin haricî politikası şu sırada bir takım müşkülâta tesadüf etmiş ise de bunun hüsnü suretle tesviyesi çâresi imkânsız değildir. Pazartesi günü gazeteniz ile neşredeceğim makalenin mütalâasını evliyayı umura ve umum ahaliye tavsiye ederim».

İşbu varakayı mumaileyhin ricası veçhile aynen ve imzası altında Basîrete derceyledik. Umum halk Pazartesi günü için Ali Suavi Efendinin mühim siyasî makalesine intizar ediyordu.

Mayısın yirmi üçüncü Pazartesi günü Filibe ve Hasköy vesair Rumeli ahalisinden beş altı yüz bir rivayete göre bin kadar mühacir ile beraber Ali Suavi Efendi Çırağan sarayına hücum ile Sultan Muradı oradan alarak ve Padişahım çok yaşa nidalarını ayyuka çıkararak Babı Seraskeriye götürüp iclâs teşebbüsünde bulundular ise de Ali Suavi Efendinin tertibi vechile bu işte hizmet etmek üzere ihzar edilmiş olan Taşkışla taburları mühacirinin biraz evvel hücum ve işe mübaşeret etmiş olmalarından dolayı muavenet yerine mukabeleye mecbur kaldıklarından ve olzaman Beşiktaş zabıtasına memur ve bilâhara müşir olan Hasan Paşa beraberindeki zabtiyelerle yetiştiğinden iki yüzden ziyade mühacirler katl ve itlâf edildiği gibi saraya girmiş ve düçar oldukları nâgehanî hücum üzerine pencereden dışarı atlamakta bulunmuş olan Ali Suavi Efendiyi bizzat Hasan Paşa sopa ile başına vurarak bi ruh yere sermiş olduğundan bu teşebbüs böylece akim kalmış ve Abdülhamidin icrayi mezalimine bir vesile ve sebebi diğer olmuştur.

Çirağan civarında katil ve itlâf edilen muhacirinden gayri olup asker ve zaptiyeler vasıtasile derdest olunan iki yüz kadarı Yıldız sarayına naklolunarak hapis ve tevkif edildiği gibi derhal İstanbulda Sultan Murad Hazretlerinin bendegân ve mensubininden nekadar zevat var ise cümlesi birer birer toplanılarak ve Yıldıza götürülerek hapis olunmuşlardır.

Bu vakanın mahiyetini tetkik eylemek üzere mabeyin başkâtibi Said Beyin (Sadırazam Said Paşa) tahtı riyasetinde Sadırazam Sadık Paşa ve heyeti vükelâ ve bazı müşirandan mürekkep bir komisyon teşkil ve işe mübaşeret ettirildi.

Bu vakanın ertesi günü matbaada otururken iki hafiye gelip: «Seni saraydan istiyorlar!» diyerek beni aldılar ve Yıldıza götürdüler. Padişah sarayından talep olunan kimsenin elbette bir lûtuf göreceğim diyerek memnun ve mesrur olması tabiî iken Abdülhamidin mezalimi malûm ve sarayı darülâzab olmasına mebni seni saraydan istiyorlar denilen zat eyvah mahvoldum evlâd ve ayalim perişan hanem harab olacak diye müteessir ve mahzun olurdu.

İşte beni de Yıldıza götürdükleri vakit böyle fevkalâde havf ve telâş içinde idim. Saraya vusulümüzde Abdülhamidin cülûsunu müteakip âleti mezalimi olup nihayeti ömrüne kadar birçok canlar yakan ve hanümanlar harab eden nedimi hassı padişahî Sansar Mahmudun adasına götürdüler. O gece orada kanapeler üzerinde yattım ve ertesi günü Zabtiye Nezaretinde en müthiş müstantiklerinden Fındıklılı Cehennemî Mehmed Efendinin yedi tâzib ve kahrına teslim olundum, ol zamanın âdeti, mühim adamları gece istintak ederlerdi, akşam saat birinden sabaha kadar beni istintak eyledi. Gündüz bilâ istintak geçip ertesi gece yine istintaka mübaşeret olundukta bir yaver gelip müstantiki mabeyin dairesine götürdü. Bir saat sonra avdet eden kurnaz herif istintaka bıraktığı yerden başladı, aldığı emri bana sezdirmemek için sözü evirip çevirdikten birçok taraflara sevkettirdikten sonra Avrupadan bahse girişti, nihayet benim Berline giderek Prens Bismarka misafir olduğumu

duyduğunu beyan ile ne sebebe mebni gittiğimi ve orada daha kimler ile görüştüğümü sordu, ben bu suallerin Abdülhamidin emri mahsusile olduğunu derhal teyakkın ederek Berline azimet ve avdetimi bâlâda beyan olunduğu veçhile ber tafsil beyan ve ifade eyledim. Bu sırada müstantik efendi evrakı alıp mabeyine gitti, iki saat sonra avdetle yine istintaka devam etti. Bu defa bana mülâyimâne muamele eyledi.

İstintak olunduğum mahallin bir köşesinde bir mühaciri istintak eden diğer bir müstantik biçareyi şiddetle tazyik ve işkence ettiğini ve hattâ ispermeçet mumunu gözüme sokarak ihrak sûretiyle bir gözünü kör ettiğini gördüm, herifin feryâdı canhirâşı etrafı velveleye verdiği halde hiçbir taraftan ehemmiyet verilmedi. Biçârenin ertesi günü diri diri bir hufreye ilka ve defnolunduğunu haber aldım (!??).

Ben bu halleri ve birçok adamların canlarına pire kadar ehemmiyet verilmediğini gördükçe kendi hayatımdan kat'ı ümit etmiş, nöbet bana da gelecektir diyerek lerzenâk olarak kendi nöbetimi beklemekte bulunmuş idim. Bereket versin ki, Prens Bismark ile mülâkatım meselesi idamei hayatıma yardım etti, beni ölümden kurtardı.

İstintakım üç gecede ikmal edildi. Sebebi tevkifim vakadan üç gün evvel Ali Suavi Efendinin bâlâda aynen muharrer varakasını gazeteye yazdığım cihetle meseleden haberdar olduğuma hükmedilmiş olmasıdır. Evrakı istintakiye Meclisi Âliye gönderildi. Orada ariz ve amik tetkik edilerek bu işte kat'iyyen malûmatım ve methalim olmadığı anlaşılarak beraetle tahliyemin iktiza ettiği dermeyan olunur ise de hassa ordusu müşiri iken geçende vefat eden ve ol zaman mahsusen teşekkül eden komisyon âzasından bulunan müşir Rauf Paşanın beyan eylediği itiraz üzerine tahliyemiz icra olunmamıştır. Filvaki meclisi mezkûrda bulunanlardan hakkı iltizam edecek bir iki zat var idise de meselenin nezdiâlide nekadar ehemmiyeti olduğunu bildikleri ve beraet hakkında israr ederlerse kendilerinin düçarı belâ olacaklarını âşikâr gördükleri cihetle ihtiyarı sükût ederlerdi. Mazurdurlar.

Sultan Murad Hazretlerinin bendegânının ve birçok mühacirin ve ahalinin derdest ve tevkifi Yıldız civarında bulunan mevkufinin adedini üç dört yüze iblâğ etmiş idi. Bunların istintak ve muhakemeleri için Babı Seraskeride Alyanak Mustafa Paşanın riyaseti altında birçok müşiran ve ferikan ve ricali mülkiye ve ilmiyeden mürekkeb bir divanı harbi örfî teşkil edilmekle cümlemiz Babı Seraskeride vâki Taşkışlaya naklolunduk.

Orada istintak ve icrayi muhakemeye başladılar. Bir taraftan bazı zevat ve birçok efradı ahali ve mühacirin derdest olunarak tevkif edilir ve kışladaki mevcudumuz her gün birer miktar tezayüt ediyordu.

Mevkufin meyanında olup yüzde doksan dokuzu bugün irtihali dâribeka etmiş ve benim bildiğim zevattan elyevm berhayat bulunan Sultan Murad Hazretlerinin ikinci kâtibi efâdılı ülema ve serâmedânı erbabı irfandan olup Halebe nefyü tağrib edilerek orada vefat etmiş olan Hacı Hüsnü Beyin mahdumları Avnullah ve Süleyman Tevfik Beylerdir. İhtimalki mumaileyhümâdan gayri berhayat olan vardır. Fakat ben bilemiyorum.

Taşkışlaya naklolunduğumuzdan birkaç gün sonra bir gece Babı Seraskeride fevkalâde bir telâş görüldü. Geliyorlar, gidiyorlar, asker hazırlanıyor, sevkediliyordu. Ne olduğunu cümlemiz meraka başladık. Acaba bize mi bir şey yapacaklar diye düşünüyorduk. Sonradan iş anlaşıldı. Aksaray civarında bir mahallede sakin ve Evkafı Hümayun nezareti memurininden Aziz Bey namında bir zatın hanesinde Sultan Murad lehinde bir cemiyet in'ikad eylediği ol zaman yeni yeni başlamış olan hafiyelerden biri tarafından ihbar olunmasına mebni bu tedarikât mezkûr haneyi basmak için imiş. Bir miktar asker memurini lâzime sevkile Aziz Beyin hanesi basılıp mevcut bulunan zevat derdest edilerek bulunduğumuz kışlaya getirdiler. Artık hafiyeler bütün bütün meydan almış ve bir çok ağrazı şahsiye kurbanları da her gün bize iltihak eylemekte bulunmuş idi.

Tetkikat ve muhakemat beş buçuk ay kadar devam eylediğinden cümlemiz bu müddet zarfında mezkûr kışlada mevkuf kaldık, adam başına bir çift tayin ekmeği veriliyor ve başka bir şey ita olunmuyordu. Mevkuf

bulunduğumuz kışlada Geliboludan getirilmiş olan müşir merhum Süleyman Paşa ile Ardahan vakasından müttehem Kasap Hüseyin Paşa da mevkuf idiler.

Müşarünileyh Süleyman Paşanın sebebi tevkif ve ithamı gûya meclisi mebusan ile akdi ittifak ederek kumandasında bulunan ordu ile Dersaadete gelerek hal'e teşebbüs eyliyeceği tahakkuk eylemiş olması ve Rusya muharebesinde vazifesinde tekâmül etmiş, halbuki sebebi hakikî müşarünileyhin Sultan Azizin hal'i meselesindeki hizmeti idi.

Divanı harbde esnayi istintak ve muhakememizde geçen bir vakayı şurada zikretmekten bir türlü kendimi menedemedim. Çünkü o vakada ve yahut sözde ufak bir şey ise de Ali Süavi Efendi vakasının tertibatı mahsusasını gösterir olduğundan şayanı dikkattir şöyle ki:

Sultan Murad Hazretlerinin bendegânından olup Ali Suavi vakasında zimethal olmakla itham ve tevkif edilmiş olan bir zata esnayi muhakemede divanı harb reisi tarafından: «Beyefendi, itiraf ve ikrarınız veçhile haberdar olduğunuz bu vakayı vukuundan evvel hükûmete ihbar ile ibrazı sadakat etmiş ve buna mükâfaten mesanidi âliyeyi ihraz eylemiş olsanız daha güzel olmaz mı idi?» suali irad olunmakla müşarünileyh: «Evet ikrar ve itiraf ederim ki, bu meselenin zuhur edeceğinden haberdar idim, hattâ Ali Suavi Efendinin böyle mühim bir işi dört buçuk muhacirle görmek mümkün olmadığını bilerek birçok rical ve erkânı askeriye ile görüşüp ittifak etmiş olduklarını ve kuvvetli bir fırka teşkil eylemiş bulunduğunu da biliyor idim. Belki huzzâr arasında müşarünileyh ile akdi ittifak etmiş zevat vardır, böyle mükemmel bir tertibatın bir vakit yanlışlığından dolayı neticesiz balacağını ümit etmek keramete mütevakkıf idi. Binaenalehy velinimetim menfaatine muvafık olan bir şeyi ihbar ederek hiyanet etmiş olmağı erbabı nâmus nasıl irtikâb eder!?» demiş ve divan heyetini baş eğmek suretile sükûta mecbur etmiştir.

Bu zat diğer bazı rüfekasile beraber muahharen idama bedel müebbeden kürek cezasile mahkûm olarak nefyedilmiş ve menfasında vefat eylemiştir.

Mevkuf ve mahbus bulunan zevat ve kesan meyanından yüzde altmışı müebbed, yirmi beş, on beş, on seneler nefye ve kalebentliğe mahkûm edilmiş olduklarından mahkûminin gayri olanlar tahliye edilmiş ve bizlerde Süleymaniye Camiişerifi cihetindeki kapının üzerinde bulunan kışlaya naklolunmuş idik (B.: Bekirağa bölüğü).

Birkaç gece sonra bir tabur asker ihzar olundu ve kışlanın önüne iki sıra dizildi. Cümlesi süngü takmış idiler, mahkûmini bulundukları yerden çıkarıp bu askerin ortasına alarak mâşiyen Sirkeci iskelesine sevkeylediler, orada hazır bulunan mavna ve kayıklara muhafaza altında irkâb edilerek İzzeddin vapuruna naklolundu ve vapur sabaha karşı demir alarak biçareleri menfalarına nakletmek üzere Bahrisefide doğru tahriki çarhı azimet etti.

Vapuru mezkûr ile İstanbuldan tebid edilenler meyanında bulunan bir zat vapurun hareketini müteakip cümleye hitaben: «Biraderler, bu gece bizim için leylei iyddır! Binaenaleyh ilânı meserret ve şadümani edelim, Cenabıhak şu milleti muazzamayı başının üzerindeki felâket ve belâdan muhafaza ve halâs buyursun duasını isâli âsüman eyliyelim!» demiş ve cümlesi bu duaya âmin han olmuştur.

Bu cümleden olarak ben de hiçbir kabahat ve methalim olmadığı halde Kudüsüşerife nefyolunmuş idim».

BASİRÎ — Onbeşinci asır sonları ile on altıncı asrın ilk yıllarında yaşamış bir şâir; İran sınırına yakın bir kasabada doğmuş, genç yaşında İrana geçmiş, Molla Câmî ile Mevlânâ Nevâî'nin hizmetlerinde bulunmuş, onlardan aldığı tavsiyenâmelerle vatanına dönerek İkinci Sultan Bayazıd zamanında İstanbula gelmiş, yerleşmişdir. İstanbulda lisanını süratle düzelterek şiirlerini İstanbul ağzı ile yazmağa başlamıştır.

Arab harfleri ile «yarım» ve «yârim» ayni şekilde yazıldığına göre şu beyiti muhakkak ki şirindir, güzeldir:

Gerçe kim dirler cihanda ârife bir gül yeter
Ârife bir gül yeterse bana yârim gül yeter

Şu beyiti de, ortanın üstünde bir şâir olduğunu gösterir:

Şol iki mahmur gözler çehrei dildârde
İki nerkisdir açılmış kûşei gülzârde

Nevâî Divânının ilk nushasını İstanbula

bu zâtin getirdiği söylenir.

Güzel ve tatlı konuşur, güler yüzlü, şûh tabiatlı bir nedim kişi, meclis adamı imiş; fakat muasırı olan tezkire sâhibleri büyük bir kusur olarak «alacalılığını» kaydederler, dostluğa sadakat ve vefâ bilmez imiş; mecmualara geçecek lâtifeleri varmış.

Bibl.: Lâtifî, şuerâ Tezkiresi.

BASKAN (Ali Riza) — Sanatkâr, iş adamı; 1901 de Adanada doğdu, Babası, mal müdürü Hüseyin Beydir. Orta tahsilinden sonra 1923 yılında devlet hesabına Viyanaya matbaacılık tahsiline gönderildi, orada matbaacılık Mektebinde dört sene tahsilden sonra 1927 de ihtisas diploması aldı, ve ayni mektebin profesörlerinden Braun'un asistanı oldu. Bir sene kadar bu vazifede çalışdıktan sonra memlekete çağrıldı, taahhüd ettiği mecburu hizmetini yapmak üzere 1929 da İstanbulda Devlet matbaası (Millî Eğitim Basımevi) çinkoğrafi atölyesi şefliğine tayin edildi. Memleketimizde matbaacılığın gelişmesi yolunda değerli hizmetlerde bulundu.

1934 te yeni tedkiklerde bulunmak üzere tekrar Viyanaya gitti; dönüşünde Devlet Matbaası atölye şefliğinde, az sonra fen memurluğunda bulundu; 1937 de istifa ederek Ankaraya gitti. 1937 - 1939 senelerinde Ulus müessesi müdürlüğünü yaptı, 1940 senesinde Ankarada Hamdi Arpag'la kollektif şirket şeklinde «Güzel Sanatlar Matbaası»nı kurdu; 1946 da «Kudret» gazetesini çıkarmağa başladı.

Ali Riza Baskan bilhassa Güzel Sanatlar Matbaasında çok kıymetli sanatkârlar yetişdirdi, matbaası da memleketimizde bu sanat yolunda ciddî bir gelişmeyi temsil etti ki bu müessesede damga ve posta pulu, tahvil senedleri, çekler ve buna mümasil çok ince dikkat isteyen evrak basılmaktadır (1950).

Hakkı Göktürk

BASKI KOLU — Eski tulumbacı ıstılâhı; emme basma bir tulumba olan sandık şeklindeki yangın tulumbasında, tulumbayı işleten ortadaki demir mihverin iki ucundaki delikden geçirilen iki ağaç kol; yangında bu kolların herbiri iki tulumbacı tarafından tutularak hortuma su basılırdı, yâni yangın tulumbası bu iki ağaç kolla ve dört tulumbacının bâzû kuvveti ile kullanılırdı. Takım yangına koşar iken baskı kollarını tulumbanın en genç uşakları, 13-15 yaşlarındaki oğlanlar taşırdı. Takım kovalarına ve kovalanan takıma yetişip geçme, tutma yüzünden çıkan tulumbacı kavgalarında baskı kolları silâh gibi kullanılırdı; o zaman baskı kollarını taşıyan çocuklar onları takımın en bâzûlu, kavgacı, gözü pek uşaklarının ellerine verirlerdi.

BASKIN — Eski İstanbulda gizli fuhuş ile mücâdele yolunda evvelâ «Mahalle nâmusu» kıymeti kabul edilmiş, «mahalle nâmusunun korunması» mahallelice müşterek vazife bilinmiş, şübheli evlerin, başda mahalle imamı bulunmak üzere mahalle halkı tarafından basılması da devletçe halkın hakkı olarak tanınmışdı; zabıta kuvveti, târih kaynaklarımıza ve edebî metinlerimize «Baskın» adı ile geçen bu gibi vak'alarda halkın yanında nâzım olarak yer almış, halkın aşırı feverânı karşısında, baskında tutulan zânî ve zâniyelerin hayatını koruyarak zinâ suçunun mahkemeye ve cezânın da kanuna intikaalini temin etmiştir. (B.: Fuhuş; Bekâr nızâmı; Bekâr Odaları; Bekâr Hanları; Koltuk; Yeniçeri Avreti; Mahalle Nâmusu).

Erkek yakalandığı kılık ve kıyafetle, ekseriya don gömlek, yalın ayak, esvabı ve pabucları eline, koltuğuna verilerek kötürülür, teşhir edilirdi. Kadının giyinmesine, hatta ferâcesini giyip yaşmaklanmasına izin verilirdi.

Zenpâreye dayak, salahiyet sâhibi zabıta âmirleri tarafından kollukda veya karakolda atılmış, attırılmıştır.

Baskın veren zâniyeler hakkında verilen cezâ, umumiyetle İstanbuldan sürülmek, çıkarılmak olmuştur. İslâm şeriati, zâniye için ölüm cezasını ancak: «müslüman bir kadının gayri müslim bir erkek ile zînâsı» suçuna koymuş, bu suçdan da, Türk İstanbulun beşyüz senelik tarihi içinde yalnız iki kadın îdam olunmuşdur; biri XVII. asırda Dördüncü Sultan Mehmed devrinde ve Merzifonlu Kara Mustafa Paşa sadâretinde güzel bir bezzaz yahudi genci ile baskın veren emekli bir yeniçerinin karısıdır; Rumeli Kadıaskeri Beyâzîzâde fetvâsı ile Sultanahmed Meydanında toprağa gömülüp taşa tutulmak sûreti ile öldürülmüştür (B.: Recim Vak'ası; Tunc Ejderhâ Zâniyesi); diğeri de XVIII. asırda Üçüncü Sultan Ahmed devrinde ve Nevşe-

hirli Damad İbrahim Paşa sadâretinde Gümüşendâze denilen dilber bir ermeni oğlanı ile baskın vermiş bir kadındır, gizlice boğulmuş ve cesedi denize atılmıştır (B.: Gümüş endâze).

Fakat unutmamalıdır ki, Osman İmparatorluğunun mutlakiyeti mutlaka ile idare edildiği asırlarda, ayak takımından uygunsuz bilinmiş olanları büyük zâbıta âmirleri idam ettirebilirdi; baskın vermiş, kolluğu boylamış, fakat oradan bir daha çıkamamış, boğulup cesedleri denize atılmış pek çok garib fâhişe, bekâr uşağı garib yiğit vardır.

İstanbulda gizli fuhuş ile mücâdele yolunda mahalle halkının şübheli bir eve baskın yapması, saltanatının son yıllarında evvelâ İkinci Sultan Hamid tarafından yasak edildi. Meşrutiyet de ise bu yasak, İstanbullulara baskını unutturacak kadar dikkatle tâkib edildi; gizli fuhşa karşı mahallelini gözü yerine ahlak zabıtası kaaim oldu.

Aşağıdaki satırlar Sermed Muhtar Alus'un İstanul Ansiklopedisine tevdi ettiği notlardır:

" «Mahalleye hoppa meşreb, her ne kadar yeni konu komşuya iç yüzünü belli etmemeğe çalışırsa da o zamanki tâbirle uygunsuz takımından olduğu besbelli, şununla bununla gizliden gizliye işi pişiren bir tâze dul, hattâ bazan beraberinde hısım akrâbası geçinen bir iki genç kadın taşınır, etrafa sezdirmemeğe çalışarak alış verişe girişirler. Gece etrafı kollayarak usulcacık içeriye adam alırlar.

«Mahalle kahvesinde ihtiyarlar fiskosu tutturur:

— Tüüü!, yazık be.. bu mahallenin delikanlıları ölmüş de haberimiz yok.. bizim zamanımızda olsaydı evin camını çerçivesini indirir idik, karıları da palas pandıras bu mahalleden dehlerdik.. yahud gözleri dört açar, evi gözetler, zanparalar içerde iken imamı muhtarı zabtiyeyi alır, evi basar, hergelerle kaltakları önümüze katıp karakola dayardık.. bu hâle tahammül edilmez, nur topu gibi kızlarımız, tüysüz tüysüz kız gibi oğullarımız var, onların yüzleri gözleri açılacak!..

«Delikanlılar gayrete gelir, tırıs giderlerden bir ikisi kundura ve yemenileri çıkarıb atar, yalın ayak dışarı fırlar, ceblerine taş doldurmuşlardır, mâhud evin önünü boylarlar, bir, bilemedin iki dakika, evin bütün camını çerçivesini şangır şangır yere indirir, yalın ayakların tabanları yağlı, kaçarlar. Bütün konu komşu pencerelere üşüşür:

— Oh olsun!. kaltaklar taşlandı işte.. İnşallah defolub giderler artık!. diye çeneler açılır.

«İçeridekiler mahalleye rezil ve rüsvay oldu demekdir. Yüzleri pek sıyrık değilse o gece pılıyı pırtıyı toplayub ertesi günden tezi yok mahalleden basub giderler. Bu gibiler esâsen portatif tarzda oturmağa alışkın, eşyaları birkaç yatak, üç dört kap kacak, çanak çömlekden ibâret. Gitdikleri yerde de ergeç başlarına ayni âkibet gelecek. İstanbul içinde dolaşmadıkları mahalle yok..

«Taşlanmaya, dedikoduya metelik vermeyen pişkin yosmalar kılını kıpırdatmaz, ev sıvırya işler. Herkesin gözü kirişdedir, mahallede iş güç bırakılır, tenhâ virâneden, kafes ardından, çitlenbik ağacının dalından ev göz hapsına alınır.

«Gecenin birinde mâhud evin kafesi, perdesi arkasından bir erkek gölgesi sezilir, nasılsa kuvvetlice kaçırılmış öksürüğü duyulur, yahud zanpara herif kafayı fazlaca çekmişdir, tedbiri medbiri unutub aşka gelmiş, nârayı basmışdır. Gözleyenlere gün doğar.

«Zampara yakalanacak ve karılarla beraber paraları verecek!. Becerikliliğine güvenen hemen seğirdir, sokak kapusunun halkalarına bir sopa sokar, yahud halkaları kuşağı ile bağlar, içerden açılmasın diye. Bir iki kişi de karakola koşar. Önde polis, bekci, imam, muhtar, arkada bir cem'i gafir, kapuya dayanır. Evvelâ İmam Efendi bir iki öksürükle gırtlağını temizler, yere okkalı bir tükürük fırlatdıktan sonra tak tak tak, kapuyu çalar:

— Baksana kızım, biraz aşağıya gelir misiniz?..

«Evde ışıklar sönmüş, ses sedâ kesilmiş, çıt yok. İmam Efendi bu sefer ciddî bir tavırla, mezar başında telkin verdiği misilli, peşindekilere yavaşça sorar:

— Ne buyurulur?.. Yanlış kapu çalmış olmayalım?..

« Suâlin sebebi var, imam olduysa melek değil ya insan, tâze dula bitiklerden, fırsatını bulmuş, içeri girip keyfini sürmüşlerden. İmamın bu sualine atılanlar olur, gölgesini

görmüşler, öksürüğünü işitmişler, yanlış kapu olur mu?.. Yemin yemin üstüne:

— Yanlışımız yok.. burası..

«Kapu açıldı, ne âlâ, açılmadı mı, omuzlanarak paldır küldür indirilir, kalabalık içeriye huryâ.. dalar.

« Evde kadınların elebaşısı her kim ise, eli bayraklılardandır, eteğini başına çekmiş, boyuna verişdirmede:

— Utanmazlar arlanmazlar!. kadın kadıncık oturanlardan ne istiyorsunuz ayol?.. nâ mahrem yere nasıl giriyorsunuz?.. hepiniz pişman olacaksınız.. bakın size bir ırz namus dâvâsı açalım da başınıza geleceği görün..

«Bu yaygaraya kulak asılmaz, köşe bucak bir bir aranır, taranır.. Ayakyolunun, gusülhânenin, yatak yükünün, gömme Enez küpünün içi bile gözden geçirilir..

«Zampara tahtapoşdan erik ağacına atlayıp bitişik virâneye kapağı atabildiyse ne mutlu.. Hoş orası da boş bırakılmamışdır, kollayanlar bulunur.. Kaçamadı da yakayı ele verdi diyelim, sille, tokat, tekme, yumruk, ayağına pantalonu çekemediyse, don gömlek, baş açık, yalın ayak, pılısını pırtısını koluna verirler, evvelâ karakola, oradan da ayni nîm uryan halde zabtiye nezâretine götürülür, yosma ile meyâneci koca karı ferâcelerini giyerler, zanparanın yanında.. çoluk çocuk da dahil mahalleli peşlerinde, paskalyadaki maskara alayının bir başka türlüsü

«Zampara apiko ise postu kaptırmaz, sansar gibi kaçar, ele geçmez. Erkek yakalanamazsa kadına dokunulamaz.

«Zanparanın tam pişkini ise, azıcık da bazusuna güvendi mi, baskıncıları merdiven başında kendisi karşılar:

— Dışarda kimse kalmasın, hepiniz girin içeri.. Allahın emri ile şu hatunu alıyorum, İmam Efendi, derhal kıy nikâhımızı, muhterem mahalleli, sizde şâhid olun..

«Verilecek cevab var mı? Alayı şapa oturur...".

İstanbulda eski fuhşu çok iyi bilen, ve hattâ millî kütüphânemize «Fuhşi atik = Eski fuhuş» adı ile çok şirin ve pek kıymetli ölmez bir eser bırakmış olan koca İstanbullu Ahmed Rasim, adı geçen eserinden ayrı «Baskın» serlevhalı bir makaalesinde genclik devrinin zenpârelik yollarını şöyle anlatıyor:

«O zamanlarda zenpârelik, umumhânecilik iki kısma ayrılmışdı. Birine «islâm zenpâreliği» (yani müslüman alüftelerle yapılan âlem), diğerine «karşı taraf hovardalığı» (Galata ve Beyoğlunun gayri müslim fâhişelerine gitme) denilirdi. İslâm zenpâreliği tehlikeli, yâni baskınlı, karşı huvardalık ise liberta idi.

«Gerçi İstanbul tarafındaki Acem, Hürmüz, Kaymaktabağı, Bahri, Mumcu Ahmed veya Zinâyokuşu gibi namlarla şöhret bulmuş umumhânelerde de (Bütün bu isimlere bakınız) o zamanlar Zabtiye Kapusu denilen inzıbat idâresi kodamanları ile uyuşulduğu takdirde saz bulundurmak, sabahlara kadar oldukça sessiz âlemler yapmak müyesser olur ise de her halde işkilsiz oturulmazdı.

«Şimdi Randevuevi denilen gizli fuhuş yerlerine o zamanlar Koltuk denilirdi, kadın veya erkek herhangi bir şahsın işlettiği koltuklar, gizli evler cidden tehlikeli idi. Buralara girmek için (bu âlemlerin namlılarından) Ârif merhumun dediği gibi:

— İnsanın kendisinden büyük yüreği olmalıydı. Çünkü tükürmeden tutun da darba, cerhe, hattâ katle varıncaya kadar envâi vukuuat haritada yazılı idi. Mahallelerde Gözcü kısmının, - Bıçağım hakkı girerim!. deyüb de giremeyen toy delikanlı takımının tarassudâtı, namuslu bekci, saka, bitişik veya karşı hâne halkının tefehhusâtı, dostunu kaybetmiş belâlı bir herifin taşlama, zorlama, kapu tekmeleme, uzun, sağanaklı nâra atma:

— Ya aç.. ya şimdi tutuşdururum!.

vâdisindeki tehdidâtı velveleler uyandırır, mahalle ihtiyarlarını, kahvehânede imamın başına yığar, bazan o evde zanpara bulunduğuna dâir senedler teati edilir, ondan sonra cemaat, önde civelekler, delibaşılar, kabadayılar, curcunabazlar olduğu halde yola düzelir, gelüb evi basar, avam tâbirâtından olduğu üzere bir çıngar çıkar, bir vâveylâ kopar. Tutulanlarla beraber umumhâneci zabtiyeler, polisler refâkatinde karakol karakol, tâ Bâbızabtiyeye kadar gider, şahsa göre muamele devri olduğu için ya gider gitmez evine döner, ya tevkifhâneye, meriyülhâtır odalarına, polis koğuşlarına verilir, elhâsıl yirmi dört saatden üç güne, bir haftaya kadar kalırlardı. Bunun en dokunaklı tarafı,

kefâlet için mahalleye yollanmak idi ki bir nevi teşhir cezâsı demekdi».

Ahmed Rasim bu makaalesinin alt tarafında şu şirin fıkrayı naklediyor:

«Şemsi Bey nâmında vaktiyle eli ayağı tutar, kuvvet ve cesâreti ile nam kazanmış biri mahallesinde boşalmış bir konağın bekcisi kadın ile her nasılsa uyuşur, dâimâ beraber bulunduğu Behir Bey nâmında kanbur bir arkadaşı ile beraber bu konağa kadınları atarlar, güpe gündüz girmek hesaba gelmediği için geceleyin yatsıya doğru kendi evinde annesinin çarşaflarından birini giyer, kanbura da giydirir, Mesrur nâmındaki siyâhînin eline de bir fener verir, misâfirliğe gider gibi, ayakda takonyalar tıkır tıkır yürüyerek çat kapu:

— Kim o?

— Aç Halime Hanım, biz geldik!.

— Hoş geldiniz, sefâ geldiniz.. buyurun buyurun!...

«İçeri girerler ama kapu bir dürlü kapanmaz. İterler, kilidini, sürgüsünü zorlarlar, hatta kol demirini yoklarlar, kapamak mümkin olmaz. Bir aralık siyâhî mesrur elindeki feneri kapunun kapanacak kanadının altına doğru tutar, bir de bakarlar ki kalın, demir bir sopanın ucu, mıhlanmış gibi duruyor. Etrafdan da koşuşmalar, sesler yaklaşır. Kapu itilir. İmam Efendi, muhtarlar, zabtiye çavuşu, mahalleli girerler, kapu ile binanın taş merdiveni arasına dolarlar. Bekci kadın şaşkın şaşkın sorar:

— İmam Efendi, ne geldiniz?

— Sen bilmiyor musun?!

— Ben ne bileyim?

— İçerde erkek varmış, görmüşler.. (arkaya dönerek): Gördünüz değil mi? (Ses yok).

— Â ... Â ... Â... Ây şimdi bayılırım!. Erkeğin burada ne işi varmış!?

— Bilmem kızım, öyle diyorlar.. (Şemsi ile refikini göstererek) bunlar da erkekler için geliyorlarmış...

Baskın

(Resim: Münif Fehim)

— Ayol İmam Efendi.. ben onları tanımam, bilmem de.. görmedim de.. onlar geldi, siz de geldiniz.. fakat mâdem ki benden şübhe ediyorsunuz, buyurun girin, erkek değil, kokusunu bulursanız ne yaparsanız yapın!. Diyerek titreye titreye taşlığın üzerine düşüb bayılınca o tarafa koşan koşana!.

«Şemsi Bey dermiş ki:

— Bizi kadın sandıkları o kadar işimize yaradı ki herkes o tarafa doğru koşunca Kanbura dedim ki: - Arkandaki çarşafı at!. ben de attım. İkimiz birden kalabalığın içine girdik, karışdık. Ben muttasıl soruyor idim:

— Ne var? Ne oldu?..

Mahalleli olduğum için tanıyanlar:

— Bırak Şemsi Bey mübarek gecede bir yanlışlık oldu!.

— Ne gibi?

— Ne gibi olacak, gûyâ gündüz buraya erkekler girmiş imiş, zavallı kadıncağızın nâmusuna...

«Bu aralık uçeride bir vâveylâ kopdu.. meğer bizimkiler odada yapılı yataklara girmişler imiş, mahalleliden bir kaçı ellerinde fener içeri girince ikisi birden avazları çıktığı kadar:

— Hırsız var!. yangın var!.. diye bağrışmağa başlamışlar.

Bu feryad, bâhusus yangın var vâveylâsı bütün mahalleliyi ayaklandırdı. Gecelik entârisi, kürkü, hayderîsi, abası elinde fener gelen gelene.. İmam bağırır, civar evlerden kadınlar, çocuklar haykırışır.. zabtiye çavuşu şaşırmış.. bir kısım ihtiyarlar da:

— Geceleyin bu ne rezâlet!. elin fakir karısından ne istiyorsunuz? şuracığa sığınmış.. dün akşam yiyeceği yok idi de ben gönderdim.. günah değil mi?.. yine o çapkın Aziz mi bu işi çıkardı!?

«Velhâsıl o patırdı, o kargaşalık içinde bizim siyâhî Mesrur kurnaz davranır, çıkardığımız çarşafları koltuklar, eve döner.. Biz de takım tâife konağın kapusundan çıkdık. İş öyle getirdi ki kimse farkına bile varmadı.

«İhtiyarlardan birine Çapkın Aziz yolda dermiş ki:

— Yanlış davrandık!. biz o çarşaflı kadınları kaçırmamalı idik!

O zaman Kanbure Bekir dayanamamış, demiş ki:

— Kaçırmaya idin ne yapacakdın?

— Onları tutar zabtiyeye verirdim...

— Öyleyse gel benim kanburumdan tut!,,».

Aşağıdaki satırlar da Ahmed Rasimin gençlik yazılarındandır, Mâlûmata yazdığı «Şehir Mektubları"ndan bir parçadır:

«Âşıkaane görüşmeyi severim, o ne tatlı şeydir!. o ne şâirâne sohbettir.! Naz, cilve, işve, girişme, arada bir bûse, vefâdan bahis, cefâdan şikâyet, bazan gıdı gıdı, kahkaha, hande, açılıp serilme, mendil çıkaracağım diye göğüs göstermesi, göz süzmesi, iç çekmesi, yürek urması, geliyorlar diye korkma, ürkme, saklanma, etrafı dinleme, nefes tutukluğu, sînede gümbürtü, gönülde üzüntü, kol kola geziş, ağaç altında oturuş, akşamleyin âh, gece yarısı vâh, seherde eyvâh, kuşlukda illallâh, öğleye doğru mâşâllâh, ikindi zamanı yine gelirim inşallâh!. Baharda Kâğıdhâne, yazın sular, sonbaharda Fener, kışın Bonmarşe.. İşte bunların cümlesi başımdan gelüb geçmişdir de ne kadar tatlı olduğunu bilirim.. Gerçi işin içinde baskın da var. Baskına da bayılırım. Herifler insanın üstüne ejderhâ gibi gelirler. Artık ihtiyarları dinleyin; kadın ise:

— Kızgınlar!..

Erkek ise:

— Edebsizler!. diye tükürürler.

«Lâkin bu hal ekseriyâ ağız sulanmasından imiş. Hele mahalle beylerine fenâ halde canım sıkılır.. Bum!. disen mumdirek olacak veyâ ta aşağı mahalleye kapağı atacak olanları bile bulûğa ermemiş çocuk sedâsı pes sedâ ile:

— Bizim mahallede böyle şey olur muymuş!. enâilere bakın.. ulan karıya bak Ahmed, aynalı be!.. gibi sözlerle iş görmeğe başlarlar».

Ahmed Rasim «Fuhşi Atik» de de bir kaç baskın sahnesi nakleder; birisi Muzaffer Bey adında bir zendostun mâcerasıdır, bu zât o zamanlar toy bir delikanlı olan istikbâlin büyük muharririne başından geçeni şöyle anlatıyor:

« Her zaman bizimki ile (bizimki dediği oynaşı olan yosmadır) Hürmüze (Hürmüz namlı randevucu) gideriz, yemek içmek dahil olduğu halde on mecidiye veya iki fransız veririm, rahat rahat eğlenirim, istediğin kadar mastika iç, çorbası, eti, sebzesi, pilâvı,

tatlısı mükemmel, temiz yatak, temiz gece lik...

«Geçen hafta Süleyman geldi, mal bulmuş mağribî gibi bana geceliği bir liraya bir ev bulduğunu söyledi, allem etti, kallem etti, zihnime girdi, ertesi akşam oraya gitmeğe karar verdik, saat birde (saatler hep alaturka, ezânî saattir) Yeşiltulumba'da birleşecekdik. Süleyman gündüzün kendisininkini, benimkini bulacak, onlara evi gösterecekdi. Yarım binlik rakı aldım, tam vaktinde Yeşiltulumbaya geldim ki Süleyman gelmiş, beni bekliyor, o da öte beri almış, elinde bir paket, Aksaraya doğru indik, Ağayokuşuna saptık, bir sokağa girdik, çıkdık, karanlıkda göz gözü görmüyor. Süleyman bir kibrit çakdı, parola!. bir daha çakdı, bu da parola!. yürüdüm, kapu açılır açılmaz daldık. Yukarı çıkdık, küçük bir ev... bakla sofa, nuhud odalar, arka tarafdaki odada meclisi kurduk.. bereket versin ki soyunmadık!. bir kaç dâne parlatdık parlatmadık, sokak tarafından kuvvetlice bir öksürük geldi, ev sâhibesi birden bire bizim odadan içeriye girdi, lâmbayı kısdı. Sükût!.

«Yüreğim oynamağa başladı, aradan beş dakika daha geçdi, bir öksürük daha!. Süleyman sokak tarafındaki odanın penceresinden dışarı bakdı, bir müddet kulak verdi, bize:- Kimse yok, dedi, gaaliba bir sarhoş!.

«Ben de o odaya girdim, bakdım, bir şeyler göremedim, ama neş'em kaçdı. Nerde Hürmüzdeki serbestlik, nerde bu yürek oynaması!. Birkaç defa içimden çıkub gideyim dedim, bizimkini nasıl bırakırım, racon değil..

«Biz rakının hızı ile yine muhabbete daldık, hatta bir ara usul usul şarkıya bile girdik, Süleymanınki pek iyi oynar, onu oynatıyor idik..

« Ev sahibesi bir daha telâşla girdi:- Aman lâmbayı kısın, sokakda üç dört kişi geziniyor!. dedi.

«Meclis kulak kesilmişdi, benimkilerde de bir çınlama, bir çınlama!

«Ev sâhibesi tekrar göründü:- Beylar, hanımlar, basılıyoruz!. yukardan beş altı fenerli geliyor, herifin biri de kapunun halkalarına asıldı!. demeğe kalmadı öteki odanın bir iki camı şangur şungur kırıldı. Eyvâh!.

«Dışardan sesler peydâ oldu:

—Âç!.

— Aç ne kelime.. kır!.

— Güm.. güm!..

«Kapuya tekmeler iniyordu. Şangur, şungur!.. Öteki camlardan bir kaçı daha kırılıyordu. Bizimki minderin üstüne düştü, bayıldı. Süleyman sırra kadem basdı. Ev sâhibesi avaz avaz bağırıyor, bekçi de bir başdan sopa vuruyor, Ben şaşırdım. Elim ayağım zangır zangır titriyor. Yirmi yirmibeş kişi kapunun önünde bağırıp çağırıyor:

— Aç kızım aç!. imam efendi.

— Aç diyorum sana, sonra fenâ olacak!. buda polis efendi.

«Kapu gıcırdıyordu, odadan nasıl çıktığımı bilmiyorum, kendimi yandaki odaya attım, fenerlerin ışığı yardım ediyordu, bakdım ki bağçe üzerine bir oda, ön penceresi bir çardak duvar üzerine açılıyor.. Eğildim, hık mık omuzlarmı kurtardım, çardağın beni çekeceğini tahmin ediyordum, süzüldüm, kendi kendime bir daha koltuk mu, tövbeler olsun diyordum.

«Kapu kırıldı. Bir velvele, bir gürültü..

— Yukarıya!.

— Bekçi, sen bağçe kapusunu tut, kaçırma hâ!.

— Ali, Mehmed, Nuri.. yukarıya..

— Feneri getirin!.

— Dur, ilerleme!. belki herifde makina vardır! (makina tabanca, bıçak)

«Çardakdan duvar üstüne geçdim ama bir ayağım çardakda.. ne kadar fenerli varsa içeriye girmişler, sokak zifiri karanlık.. evin içi alan taran..

— Hah.. karılar burada!.

— Ulan biri bayılmış!.

— Aynalı gacaymış be!.

— Nerede iseniz çıkın!. biz bulursak fena ederiz!.

— Yüke bakdın mı?.. tavan arasını arayalım!.

— Merdiven getirin!.

— Davranma!..

«Benim çardağa geçdiğim odaya giriyorlar.. fenerlerin ziyası beni gösterecek.. ne oldu hala bilemiyorum, gûyâ biri beni arkamdan itti.. Nereye düşsem beğenirsiniz? ta bekcinin beyni vâlâsına! Herif:- Ehe! diyerek sopayı atınca tabanları kaldırdı, ben de kendimi toparladım, ben de kaçıyordum hâ!. Sokağın başına gelince hatırıma Hürmüz geldi.

Kapuyu açtılar girdim, üç dört fenerli koşa koşa geçdiler:

— Ah hergele ah... kaçdın ha!.

— Ben ona müslüman mahallesinde salyangoz satmasını gösterirdim!.

— Eşşek bekci!. herifi mahalleden atmalı...

diyorlardı».

Genc Ahmed Rasim ikinci baskın mâcerasını bir Şâdi Beyden dinlemişdir:

«Köprüde Üsküdar Gazinosunda oturuyorduk.. iki genc kadın vapura doğru gittiler.. yanımdaki arkadaşım Lütfi Bey Üsküdarlıdır, bunları gördü, ben de gördüm, güzel şeyler.. Haydi şunları tâkib edelim dedi. Vakit geç dönemem dedim. Bende kalırsın dedi, bel ki de biz onlarda kalırız...

«Vapura binerken onlar da bizi gördü, biri gülümsedi.. yolda vapurun kenarından bakışdık.. Üsküdara çıkdık, biz geriledik, onlar ilerilediler, Balaban tarafından Doğancılara doğru çıkdık. Tenha bir sokakda durdular, yanaşdık, dediler ki:- Bizi uzakdan tâkib edin, saat birde girdiğimiz eve gelin!.

«Sözmü? söz!. Gitdik, gitdik, bir yokuş çıkdık, dir daha çıkdık, sağa döndük yürüdük, tâ Selimiye taraflarında, içinde beş on mezar taşı görünen bir virânenin karşısındaki eve girdiler.. saate bakdık onbir buçuk.. nerede vakit geçirelim?.. Balabana döndük, bir meyhânede ikişer üçer içdik.. yarım oldu.. çıkdık, saat bir.. biz kapu önüne vardık, etraf tenhâ.. girdiğimiz evin bitişiğinde bir ev daha var..

«Güzel bir ev, kısmen deniz de görüyor.. virâneye karşı odada oturduk.. O kadar ıssız yer ki çit yok.. baskın kimin hatırına gelir. Gecelikleri giydik, o odada rakı masasının başına geçdik.. zâten bir az da maya var..

«Aradan bir saat geçdi geçmedi virâneye doğru iki tarafına sallana sallana koyu bir gölgenin gitdiğini, bir şeyler söylediğini arab hizmetci geldi haber verdi. Herif eve en yakın mermerin üzerine oturdu, kalın sesiyle dedi ki:- Bir mâni söylerim anlarlarsa anlarlar...

«Kötü bir makamla çapkın ağzı başladı:

Adam aman, adam aman... para var

Cebimde üç mecidiye on kuruş yüz on para var

Şu benim karşımdaki evde bir çift zanpara var...

dedi ve kalkdı. Birbirimize bakışdık. Ev sâhibesini telâş almış,tır tir titriyordu:

— Eyvah nâmusum mahvolacak!.

Lütfi bana dedi ki:

— Biz ne duruyoruz?

— Ne yapalım?

— Giyinip çıkalım..

«Öteki odaya fırladım, evvelâ fotinleri ayağıma, pantalonu bacağıma çekdim.. Yeleği, ceketi giydim, gömleği, boyunbağını koltuğuma aldım, fesi unutmuşdum, Lütfi söylemese baş açık çıkacakdım...».

Yine «Fuhşi Atik» de, bir baskın sahnesini de Ahmed Rasimin pek sevgili arkadaşı Fâiz anlatır (Vak'a Sarıyerde geçer):

«Ben olduğum yerde sızmışım, sonra kadınlar anlatıyor - uyandırmak mümkin olmamış meğer ben uyur iken evi basmışlar, nasıl olmuş bilemiyorum, uykumun arasında tartaklandığımı duyar gibi oldum, biri bağırıyordu:

— Kalk.. haydi bakalım küçük bey!. zanpara bey!.. diyordu. Buna bir başka ses daha:

Aç gözlerini sevdiceğim bahtım uyansın

şarkısını ilâve ediyordu. Başımı kaldıramıyorum ki; nihâyet iki kişi beni kapınca doğrulttular; kendime geldim, bir de ne bakayım, oda hınca hınc dolu. karşımda bir sarıklı, ellerinde fener tutan poturlu bir iki genç, gülüp duruyorlar. Sordum:- Ne var?.. Polis dediki:- Basıldınız?..

Halâ anlayamıyordum. İmam atıldı:- Yidiğin haltın sonu!. zâten uyku beynime sıçramışdı:- Senin yidiğin halt benim kinden büyük!.. diyerek üzerine saldırdım. Polis tuttu:

— Yok ama, eğlenmeyin!.. dedım.

— Eğlendiğimiz yok, alay ediyoruz...

«İmam bunun üzerine ağzını açdı.. çapkınlar, edebsizler, utanmazlar, burasını ne zan ettiniz diye bağırıyordu.

«Bir de evden çıkalım ki!.. bütün Sarıyer ehâlisi iki keçeli durmuş, seyrediyor, çocuğundan tut aksakallısına kadar cümlesi mevcud.

«Önümüzdeki iki kişi gaz tenekesi çalıyor, bir ala alaheydir gidiyor! Arada bir fener yüzüme kadar yükseliyor, bir ala alahey daha!..».

Bibl.: Ahmed Rasim, Fuhşi atik; Ahmed Rasim, Muharrir bu ya..; Ahmed Rasim, şehir mektupları, IV; S. M. Alus, Not.

BASKIN DESTANLARI — İstanbulun günlük hayatında, uygunsuz takımından yosma kadının evine gizlice erkek alması ve zenpâresi ile beraber mahalle halkı tarafından basılması, külhânî meşreb şâirler için zengin bir mevzu olmuş ve bir takım Baskın dastanları yazılmıştır. Bu destanların en güzellerinden biri ondokuzuncu asrın rind meşreb külhânî şâiri Beşiktaşlı Gedâî'nin (B.: Gedâî, Beşiktaşlı) kaleminden çıkmıştır, 23 kıt'a olan bu meşhur destan şudur:

1. Aldı beni bu gam bu derd ü efkâr
Gönül dedi var gez çarşı pazarı
Bulurum kendime bir münasib yâr
An da terkeylerim nâmûs ü ârı

2. Gezerken buldum ben bir tâze civan
Peşine düştüm hem hâlî bir zaman
Burnu henüz eğri kaşı de keman
Rûberû gelince ettim işmarı

3. Yâr ile eyledik tenhâda sohbet
Dedi sen bu gece gelirsen elbet
Dedim ey efendim cânıma minnet
Anda târif kıldı semt ü civârı

4. Yâr ile uğradık bir tenhâ yola
Yan yana yürürdük kol sala sala
Dedi eğdirme kendin sağa sola
Vara vara bulduk Küçükpazara

5. Gördün mü efendim gördün mü evi
Kırmızı boyalı kafesi yeni
Saat üçe kadar gözlerim seni
Gâyet çokca getir ol semenzârı

6. Saat üçte çıktım elimde fener
Arkama düştü hem bir sürü nefer
Âdettir köşede söğünür fener
Kapunun önünde kıldım karârı

7. Fir fiske taşını atdığım zaman
Aşağıda beklermiş o sevdiğim can
Kapuyu açup sus aman
Merdivenden çıktım pat pat yukarı

8. Oda kapusundan baktım ki sofra
Dedim evvel taam cümbüşler sonra
Mezeye taratoru incecik doğra
Nâzik elleriyle soydu hıyarı

9. Beş on bâde verdi ol sîmin bilek
Dedim keyfim tamam ey misli melek
Şilteler açıldı kuş tüyü döşek

Baskın
(Resim: Münif Fehim)

Soymaya başladı ben dilfikârı

10. Yâr ile ikimiz yatağa girdik
Safâlar eyledik yüz yüze sürdük
An da murâd ile maksûda erdik
Cânım pek hoşlandı etmem inkârı

11. Yâr ile bir eyyam biz sürdük safâ
Ezeli kanunda safâya cefâ
Gece yarısında çıkdı bir sadâ
Sıçradım döşekten kalktım yukarı

12. Komşular çağrışır Hanife hanım
Fatma kadın der ki ayol a canım
Gözümle gördüm ben yoktur yalanım
Bastı şamatayı ol şirret karı

13. Gitdikce büyüdü gürültü hengâm
Saatime baktım altı da tamam
Ardînda mahalleli önde imam
Neferler beraber hem sancaktarı

14. İki üçü birden kapu çaldılar
Bütün cemaat içeri daldılar
Tavan arasında beni buldular
Dediler teslim ol yoktur zararı

15. Parmağında yüzük kolda bilezik
Penbedir vücûdü gayetle nâzik
Ne kadar methetsem medhe münasib
Bacağına giymiş penbe şalvarı

16. Yukardan aşağı ferâce siyah
Görenler yârimi ettiler ah vah
Kimi mecnun oldu kimi de seyyah
Koltuğum kabarır gördükçe yârı

17. Bir pullu yemeni vardır başında
Aldatır gözleri rastık kaşında
Tâze girmiş onüç ondört yaşında
Kim görse kapılmaz ol cilvekârı

18. Ağakapusundan girdim içeri
Koltuğumdan tuttu üç yeniçeri
Keçeyi serdiler âdet üzeri
Çıkardılar başlarından astarı

19. Gâhi ağa der ki bu ne alâmet
Dediler baskındır bunda kabahet
Ben dahi bildin ol vakit zararı
Ayağına bend uzun görsün azarı

20. Yüreğime düştü bir çirkin acı
Yakamız eldedir nedir ilâcı
Dediler zanparaya eklen kırbacı
Ben dahi bildim ol vakit zararı

21. Çıktım yukarıya söylemez kelâm
Yedim otuz biri keyfimiz tamam
Tahta kahlesinden ağladı anam
Bir bir ardı sıra turna katarı

22. İki çingen cellad geldi başıma
Kasdeyledi benim şirin canıma
Yalvardım yakardım girme kanıma
Emir böyle imiş aldım habarı

23. Ol vakit öleceğime inandım
Kolum bağlı imiş Hakka dayandım
Meğer rüyâ imiş kalktım uyandım
Etmesin Gedâi kimse bu kârı.

Yine ondokuzuncu asrın külhânî şâirlerinden Enderunlu Fâzıl Bey «Zenannâme» adındaki meşhur uzun manzûmesinin sonunda bir baskın sahnesi tasvir eder. Şâirin zorâkî bir zerâfet ve nükte endîşesi ile kaleme aldığı bu 47 beyitlik manzûme, edebî kıymet bakımından muhakkak ki pek düşükdür; manzûmenin tek hususiyeti şudur:

Kurnaz kadın, baskına gelenlerin başında bulunan İmam Efendiyi, evi teftiş için yalnız olarak içeri alır, ve efendinin eline bir para çıkını sıkışdırır. İmam memnun, kadını himâye eder ve zamparası olan tüysüz bir toy delikanlıyı kurtarır:

Görmedik aybını bu hâtûnun
Lekesi var mı aceb sâbûnun
İşte bîgâne değilmiş oğlan
Kuru ağaca bulaşdurmam kan
Sen dahi söyle a hâtun, gel çık
Sana âyâ ne ola oğlancık!?
İde âşifte o demler feryâd
Bir taraftan imam ider imdâd
Halamın işte bu Bekir oğlanı
Ben kucağımda büyüttüm ânı
Sizi berbâd ideyim billâhi.
Mazlumun yerde kalırmı âhı!..

Üç baskın destanı da geçen asrın kıymetli halk şâiri Tophâne kâtiblerinden Üsküdarlı Âşık Râzi tarafından yazılmışdır. İstanbul hayatı bakımından destanları zengin bir hazine olan Âşık Râzi bu destanları maalesef tamamlayamamışdır,

Birinci destan: Vefâda Sinekli Mescid civarında oturan zengin dul kadın, kocası öldükden sonra şeytan igvâsına uyar, İstanbul çarşı ve pazarlarını gezib dolaşarak ayak takımından toy şehbaz gençlerle bir yolunu bulub konuşur, ayartarak konağına dâvet eder, kopuk delikanhlarına hediye esvablar alır, hamam ve tıraş parası ceb harclığı verir, bir eyyam böylece eğlendikten sonra nihâyet bir gece kayıkcı gürûhundan nevhat bir laz uşağı ile baskın verir.

Râzi bu destanı hanımın genc kayıkcıyı konağa aldığı yerde bırakmışdır.

1. Târif etmek gerek önce nigârı
Civanla basılan ol fitnekârı
Mahalle halkını koyub kafese
Kör şeytana taş çıkartan mekkârı

2. Mescid yıkılmışdır mihrab yerinde
Maşallah diyelim yaş kırk birinde
Ağda düzgün rastık sürme kuyruklu
Hem dahi allığı gül ruhlerinde

3. Yaşmağı tutunur inceden ince
Fıstıkî ferâce hem meşrebince
Kınalı elinde hasır yelpâze
İşmar çakar bekâr uşak toy gence

4. Kocası olacak ol moruk abdal
Göz yumub göçünce kalmış bunca mal
Demişler bir gelir insan cihâne
Câme hâbe tâze tâze civan al

5. Şehri İstanbul'dur güzeller kânı
Nevhat fetâları çâr ebruvânı
Dayı revişli yâ keklik sekişli
Kâkülü telince üftâdekânı

6. Kayıkcı güzeli zeberdest şehbaz
Berber güzelinde işve ile naz
Börekci güzeli nezâket bilir
Kalaycı güzeli de bir deli laz

7. Kebabcı güzeli kimyon baharlı
Şalcı güzeli gââyet vekarlı
Dellâk civanları hamam çıplağı
Nigârdan yana bahtı kapalı

8. Terzi güzelinin iğne elinde
Şerbetcinin peştemalı belinde
Kemankeş civanlar Zal ile Rüstem
Müezzin civanın bülbül dilinde

9. Şekerci güzeli bâdem şekeri
Hallaclar civanın perî peykeri
Kavukcu güzeli başların tâcı
Demirci de güzellerin ejderi

10. Sarac güzelleri eli bıçaklı
Mâcuncu güzeli çeliyor aklı
Hor bakma sakanın nevcivanına
Balıkcı güzeli yalın ayaklı

11. Furun uşakları bir don bir gömlek
Bekâr uşakları gaayet civelek
Çarpdımı hanımın fettan nazarı
Yanıyor her sefer bir fırın ekmek

12. Kasab güzelleri kanlı cümlesi
Simidci civana kaldır kafesi
Bezacı güzeli lücûc arnavud
Arabacı güzellerin efesi

13. İpci oğlanları pırpırı kopuk,
Kemendi zülfinde aldırmaz soluk
Altun varakcılar zer dâne ister
Mâli Kaarun olsa tükenir çabuk

14. Mumcu güzelleri nurdan selvidir
Bedestende dükkân satub yedirir
Dâvet ider tulumbacı civanı
Ateş almış yanan gönül evidir

15. Kalaycı civanı paklarsa hamam
Hanım fit olur pazarlık tamam
Pire itde olur bit de yiğitde
Onbeşinde hammal civan bedri tam

16. Çarşı pazar meydan cevelân ider
Bağçekapusunda yalıya gider
Görüb bir kayıkcı civanı şehbaz
Fitne nigâhiyle dolmuşa biner

17. Kayığa dolmuşdur sekiz on avret
"Nerdensin", "kim derler" sorulmak âdet
Nazeninim târif eder semtini
Mânâsı kayıkcı civanı dâvet

18. "Vefâda Sinekli Mescidi dolan
"Aşı boyalı ev arkası bostan
"Yatsudan sonra in cin top oynar.."
Nakış aldı gitti kayıkcı oğlan

19. "Erim yok efendim gice korkarım
"Emekdar kâhyamız sağırdır, yarım
"Tâze yiğit uşak almam içeri
"Dedi kodu yapar komşu civârım..

20. "Azıcık aşımla kaygusuz başım
"Haremde ihtiyar dadı sırdaşım
"Varamam kocaya ortak üstüne
"Akar gözlerimden her gice yaşım"

21. Kayıkcı civanın çelinir aklı
"Derki yerden göğe bu hanım haklı
"Beni dâvet eylediği âşikâr
"Giderim bu gece cümleden saklı"

22. Girüb bir hamama yıkanur önce
Bir misli halâvet gelir o gence
Evi bulur koymuş gibi eliyle
Sinekli Mescid nam semte gelince

23. İş midir şehbaza aşmak dıvarı
Çardakdan tırmanub çıkmak yukarı
Teşrifin görmüşdür çarpar yüreği
Açar pencereyi o kızgın karı

24. Soyarlar hanım hem kalfayla dadı
Ol deniz ejderi teni pulâdı
Kara tüylü kara yağız oğlandır
Meşhûru âfakdır karanın tadı

İkinci destan da ayni hanım üzerinedir, o da tüysüz bir mumcu çırağını eve aldığı yerde yarım bırakılmışdır:

1. **Hanımın kaç nefer bilmem kırığı**
Gece sarhoşları gündüz ayığı
Çârebrû kâtibi nevhat çavuşu
Tulumbacı şehbaz gaytan bıyığı

2. **Ekmekci civelek Safranbolulu**
Sînesi küşâde sıvamış kolu
Toy bekâr uşağı görünür ammâ
Murada irmişdir bularak yolu

3. **Bakkalın çırağı gencin irisi**
Mazlum görünür o gaayetle sinsi
Hanımın aguuşi muhabbetinde
Yatub kalkanlardan odur birisi

4. **Rizelidir kayıkcının şehbâzı**
Hanım alır eve o zıpır lazı
Mey içüb muhabbet tamam oldukda
Gün doğmadan savmak güçdür haylazı

5. **Kalyoncu neferi nevhat dilâver**
Cundabaz serenbaz gaayet hünerver
Pırpırı kıyafet baldırı çıplak
Hanımım civanı cümleden sever

6. **Balıkcısı vardır dalyan misâli**
Yakışur kâfire herhoşluk hâli
Pâ bürehne görüb bıçkın sanmayın
Yüzünde gül güldür hicâbın âli

7. **Nola ki yırtıksa paçayla yaka**
Güzeller içinde çârebrû saka
Âkil olan demiş meyvei hüsnün
Kabuğuna bakma içine baka

8. **Hallaca ne dersin efendim söyle**
Hanım bir işmarla geçirir ele
Bâdenûş olunca zânû bezânû
Ahzü atâya hiç karışmaz hile

9. **Kalaycı şehbazda el ayak kara**
Ne gam teşrifinde elbet yıkar a
Hanımım geçerken dükkân önünden
Çakır gözler ile yürek yakar a

10. **Şekerci güzeli bir şâhi hûban**
Medhetmiş suerâ cümle edîban
Sattığı şekerden tatlı dillidir
Hanıma durmuşdur elpençe divan

11. **Müezzinin sesi dağlar yüreği**
Hanım sever elbet böyle erkeği
Külhan kopuklara sofrai işret
Ana ihzar ider kebab göreği

12. **Helvacı şehbazı olur zorâver**
Er meydanı pehlivanı dilâver
Kor muhabbet helvasını ateşe
Ol nazenin hanım ile beraber

13. **Sütcü güzelinin süt kokar ağzı**
Yerinde işvesi cilvesi nâzı
Hanım dâvet ider kınalı mumla
Gice teşrif ider destinde sâzı

14. **Mumcu güzelinin teni kâfûri**
Çarşuya şevk viren hüsnünün nûri
Hanım pervânesi olmuş o şâhın
Süzer dâvet içün çeşmi mahmûri

15. **Bezzazı kazzazı çulha başmakcı**
Uslusu zıpırı şeytan kırbacı
Turna katârıdır ger dizilseler
Cümlesin âguuşe çekmişdir bacı

16. **Bir gice nasılsa topsakal bekci**
Çardağın üstünde görür bir genci
Mumcu çırağıdır tüysüz oğlancık
Gelin ayıklayın şimdi pirinci

Üçüncü destan Toygartepesinde bir hallac oğlanla baskın veren bir hanım üzerine olub yalnız iki kıtası yazılmışdır. Bu iki kıtadan anlaşılıyor ki nâzenin hanım güzel hallacın üzerine ısrarla düşmüş, oğlan hayli mukavemetden sonra ayartılmışdır; ki bu baskını on on bir yaşlarında bir çocuk iken görmüş olan Üsküdarlı halk şâiri Vâsıf Hoca merhum İstanbul Ansiklopedisine tevdi ettiği notunda: «Ayağında sâde bir iç donu ile genc hallac lâzın evden çıkarılışı asla unutamayacağım bir sahnedir, gece fenerlerin ışığında etrafına ölüm korkusu içinde bakıyordu, yırtık mintanını, kara laz donunu ve yağlı fesini koltuğu altına vermişlerdi, külhânî ağzı tığ gibi dedikleri ince uzun boylu, esmer, kara kaşlı karagözlü, bıyıkları yeni terlemiş cidden güzel bir gencdi, sille tokat muşta epeyi hırpalandı, zabtiye gelip kurtardı. Kadını yaşmaksız ferâce ile çıkardılar, başına bir namaz bezi sarmışdı, o da çok hakaret gördü; karakolda hallacın rahmetli kocasının kardeşi oğlu olduğunu söyledi, delikanlı ise bilâkis kadının bir fâhişe olub kendisini uzun zaman peşine düşerek şeytan gibi iğfal ettiğini itiraf etti, oğlanın doğruluğu kalabalığın merhametini celb etti, o zamanlar Üsküdarın namlı tulumbacılarından olup baskıncıların başında bulunan Edhem Reisle kardeşi Çomar İsmail'in şefaati ile kurtuldu, hattâ Edhem Reis fakir hallaca bir altın çıkarıp verdi ki altının parıltısı da

gözümün önündedir» diyor. Râzinin iki destan kıt'ası şudur:

Abe sürtük karı düşme peşime
Engel olma benim hergün işime
Senin gibi çifte kavrulmuş lokum
Dokunur efendim körpe dişime
Olub olacağım hallac parçası
Bir araya gelmez yaka paçası
Olamamam hanımım ben sana oynaş
Düşünürken berber hamam akçası

BASMA, BASMACI ESNAFI — Üzerine, bir veya bir kaç renkli göze hoş görünür şekiller, bilhassa çiçek resimleri basılmış beze «basma» denile gelmiştir; basmacılık, eski İstanbul'un küçük el sanâyii arasında önemli bir şöhrete sâhibdir; ibdâ edilmiş şekillerin, çiçek resimlerinin güzellikleri, istif ve tanzimlerindeki ince zevk, boyalarının sabitliği ve renklerin âhenkli imtizâcı bakımından eski İstanbul basmaları, bugün antika kumaşlar arasındadır. müzelik eşya olmuştur: ve küçücük bir parçası pek ender olarak ele geçer.

Târih kaynaklarımızda İstanbulda basmacılık ve İstanbul basmacı esnafı hakkında rastlayabildiğimiz kayıdlar şunlardır:

On yedinci asrın büyük muharriri Evliya Çelebi basmacıları «yasdık basmacılar» ve «çit basmacılar» diye ikiye ayırarak şu mâlûmatı veriyor:

«Esnafı basmaciyânı yasdık - Dükkân 15, nefer 55. kârları nakışlı ve katranlı günâgûn boyalarla münakkaş yasdıklar, sofralar, perdeler, şatranc bezleri basub dükkânlarında satarlar. Ammâ metin kârdır (ışdir) ki ne kadar silsen nakış mütegayyir olmaz.

«Esnâfı basmaciyanı çit - Dükkân 25, nefer 100, Bunlar ekseriyâ bekârhâne odalarında Tokad ve Sivas ermenileri, ve acem ve hindî basmacılarıdır. Yorgan yüzü, çarşaflar, perdeler basarlar ki hayâli pesenddir».

İşine göre bir veya müteaddid şekil kalıbları kullanılırdı; kalıblar şimşirden yapılırdı, her kalıbı bir işçi - amele kullanırdı; basılacak bez, bir kerevet üstünde yan yana bağdaş kurarak oturmuş işçilerin önünden elden ele dolaşarak geçer, her biri ayrı bir renk ile üstüne bir kalıp vurur, ve en sonunda ustanın elinden tamamlanmış olarak çıkardı. Bir basma kârhânesinde (atölyesinde) çırak çocuklardan ustaya en az 5 işçi çalışırdı.

Basmacılığın yanında eski İstanbul'un bir de yazmacılık sanatı var idi ki, bez üzerindeki şekiller, çiçekler şimşir kalıb ile basma yerine hurda teferruata varında çeşidli fırçalarla resmedilir, boyanırdı, ve bir parça iş tamamen tek elden çıkardı; basmacı bir işçi, amele, yazmacı ise bir ressam, nakkaş, sanatkâr idi (B.: yazma, yazmacılar; Kandilli yazması).

Hicrî 1138 (Milâdî 1725-1726) tarihli bir fermandan İstanbulda basmacı esnafının 27 gedik olduğunu, ve kârhânelerinin de Çenberlitaşda Vezir Hanında toplanmış olduğunu öğreniyoruz; aşağıdaki satırlar, bu fermanın «Mecellei Umûri Belediye» de neşredilmiş sûretinden alınmışdır:

«Hirfetimiz erbabı kadımdenberi ancak yirmi yedi gedik (B.: Gedik); ve kârhânelerimiz de ber mûcibi fermânı âlî Vezir Hanında olub bu ana gelince şâkirdlerimiz (çıraklarımız, işçilerimiz) üstâda hizmet ile mahâreti nümâyan ve pîr perver olduklarından sonra, (sanatda mahâretleri ve ustalarına sadakat ve muhabbetleri görüldükden sonra) gedik erbabından bir üstâd yanında halife (yamak, muavin) veyâhud şerik (ortak) olup bâdehu gedik düşdükde (gedik sâhibi usta öldüğünde veya sanatı bırakdığında) cümlenin ittifakı (bütün basmacılar esnafının kararı ile) kendine gedik verilir (imâlâthâne onun üstüne tescil edilir).

«Başka diyardan gelip hirfetimiz erbabından olmak üzere iddia edenlerin sanati mezkûreden maharetlerini iddia edenlerin sanati mezkûrede maharetleri nümâyan olduktan sonra mûtemed kefili ile kezâlik gedik erbabından bir üstad yanında bir müddet halife, bâdehu şerik olup gedik mahlûle düşdükde yine **cümle ittifakı ile** gediğin kendisine verilmesi mutad nizamımızdır.

« Vezir Hanından gayri yerlerde dükkân ve kârhâne açmak memnûdur».

Bu ferman, İstanbulda yirmiyedi gedik olarak (yani yirmi yedi imâlâthâne olarak) çalışan basmacılar hakkında çok aydın bir fikir vermekle beraber dört sene sonra (Hicri 1142 = milâdî 1729-1730) İstanbuldaki basmacılar hakkında İstanbul Kadısına hitâben yazılmış diğer bir fermandan bu esnafın top-

lu olarak yer değişdirdiklerini, 27 basmacı kârhanesine 15 kârhâne (atölye) daha ilâve edildiği öğreniyoruz, kesin olarak ifâde edilmemiş olmakla beraber, 27 basmacı gediğinin 42 gediğe çıkarıldığı anlaşılıyor. Bu ikinci fermandan öğrendiklerimiz şunlardır:

« 1 — Fazlı Paşa Sarayında (Binbir direk denilen meşhur Bizans yer altı sarnıcında) müslüman ve gayri müslim basmacılar için yeni olarak 27 kârhâne odaları ihdas edilmiştir.

2 — Ayrıca yine bu basmacı esnâfı için Langa Yeni kapusunda sur dışında 15 kârhâne odaları ihdas edilmiştir.

3 — İstanbul civarında Karadeniz Boğazından Akdeniz Boğazına (Çanakkale Boğazına) kadar olan bütün sâhil kasabalarında basmacılık yapılması yasak edilmiştir. Bu hudud içinde basmacılık İstanbuldaki esnafa bırakılmıştır.

4 — Basmacı kârhânelerinin içinde akar su bulunması şarttır; Fazlı Paşa Sarayındaki kârhâneler için devlet eliyle bir çeşme yapılacaktır; Langa Yenikapusu dışındaki mirî akar su da bu esnafa tahsis edilecek, bu suyu başka kimse kullanamayacaktır».

Hicrî 1142 tarihli bu fermanda Vezir Hanının adı geçmemektedir.

İstanbul'un yerli basmacılığını Avrupanın fabrika mâmûlâtı öldürdü. Cumhuriyet devrinde yerli bez fabrikalarının kurulması, basmacılığı memleketimizdeki yerli sanâyi arasında, ölümden sonra dirilme sırrına kavuşdurdu.

Garibdir ki İstanbulda, 1950 yılında Kumkapu ile Yenikapu arasında şimşir kalıplarla el basmacılığı yapan ve içinde dört işçi çalışan ibtidâî bir atölyeye rastlanmış idi; günlük rızık yolunda bir ustanın etrafında toplanmış Türk-Müslüman işçilerdi, basdıkları da kadınlar için baş yemenileri idi.

Kumaşlar arasında basma, satış bakımından başda gelir; dar gelirli ve hattâ orta halli ailelerin kadın ve kızları basma giyerler; amele, irgad, yanaşma, uşak boyundan erkeklerin mintanları basmadandır. Evlerin büyük çoğunluğunda pencere perdeleri basmadandır.

Külhâni meşreb, kalender şâirler, esnaf civanlarını öven destanlarda, şehrengizlerde, şehrengiz yollu manzûmelerde basmacı güzellerini de unutmamışlardır. Tophâne ketebesinden Üsküdarlı Âşık Razi'nin aşağıdaki iki kıt'ası Basmacıgüzeli bir ermeni genci şâninda yazılmışdır:

Basmacı güzeli kaşları keman
Gül yanakda beni mührü Süleyman
Destindeki şimşir kalıp misâli
Sînei uşşâka basmalı heman

Tez elden pişir gel vuslat aşını
Geçmeden o dilber on dört yaşını
Ermeni mahbubu çabuk kıllanır
Taşlara vurursun sonra başını

BASMACI (Aziz) — Sahne artisti; 1910 da Selânikde doğdu, babası eczacı Yusuf Basmacıdır, 1912 de ailesi İstanbul'a hicret etti. Şişli Terakki Lisesinde okudu ve 1927 de mezun oldu, aktörlüğe karşı olan fıtrî istidadı, daha talebe iken mekteb temsillerinde aldığı rollerdeki muvaffakiyeti ile inkişaf etti, Şişli Halk Evinin temsil kolunda fahri rejisörlük yaptı, 1933 ile 1939 arasında, Mustafa Salahaddin'in rejisör bulunduğu Beyoğlu Cumhuriyet Gencler Mahfilinde amatör olarak sahneye çıktı, 1939 dan 1943'e kadar da keza amatör olarak Fatih Halk Evi temsil kolunda oynadı, 1943 sonlarında ise, profesyonel aktör olarak Ses Operetine intisab etti, 1947 de Muammer Karaca ile birlikde "Delidolu" operetini oynadı, Faruk Kenç film şirketinin çevirdiği "Tuzak" filminde köylü delikanlı Hasan rolünü aldı, 1948 de Tevhid Bilge ile anlaşarak Skeç Topluluğunu kurdular ve Tepebaşı Bağçesinin yazlık sahnesine çıktılar, o mevsimin repertuvarında "Adam sen de" de musevi taklidi ile rejisör Levi, "Çifte kavrulmuş»da külhanbeyi, ve "Laçka" da laz kaptan rollerinde temayüz etti. Aziz Basmacı lisan ve şive taklidlerindede devrimizin en usta sanatkârlarından biri olarak bilinir. **Hakkı Göktürk**

BASMACI RÜŞEN SOKAĞI — Hasköyde Keçecipîri mahallesindedir; Harapçeşme sokağı ile Okmeydanı caddesi arasında uzanır; Kadiriye sokağı ve Hasköy Deresi sokağı ile birer kavuşağı olup Şeritci sokağı ile de dört yol ağzı yaparak kesişir, Harapçeşme sokağı tarafındaki başı meydanımsı bir açıklıktır, bu saha Hasköy Deresi sokağı ile olan kavuşağına kadar devam eder; Harapçeşme sokağından Hasköy Deresi sokağı-

na kadar sağ kolda Hasköy Senagogunun yan duvarı uzanır, köşede bir mahalle bakkalı vardır; karşı sol kolda kâgir ve ahşab evler ile bir kunduracı, bir terzi ve bir bakkal dükkânı vardır.

Hasköy Deresi sokağı kavuşağından sonra manzara değişir, iki araba genişliğinde ve kabataş döşeli ve dikçe bir yokuş olur; iki tarafında 2-3 katlı kagir ve ahşab bakımlı evler, orta halli aile meskenleridir; sekenesi Türk - Musevî karışıkdır (Temmuz 1960)

Hakkı Göktürk

BASMACIYAN (Kirkor Vartabet) — İstanbul Ermeni patriklerindendir, 1713 de İstanbul'da doğmuş ve 1791 de Trieste'de vefat etmiştir. Son Giusto katedralinin kapısının yakınında medfundur.

Basmacıyan'ın, patriklikden önceki hayatı hakkında bir bilgi mevcut değildir. Ancak Kudüs Ermeni Patrikhanesine mensup olduğu malûmdur. 13 Mayis 1764 de, Kumkapu Surp Astvadzadzin Kilisesinde toplanan büyük bir meclis önünde selefi Nalyan Agop Başpiskopos (1701 - 1764) istifa etmiş ve yerine şakirtlerinden Kirkor Vartabet seçilmiştir. İki gün sonra da Babıâliye giderek orada patriklik hil'atını giyinmiştir. Patrik Basmacıyan mülâyim bir tabiata sahip olduğu için zamanının nüfuzlu Amiralarının tesiri altında kalmış ve Katoliklere karşı dostâne bir tavır takınmıştır. Bu ise halk arasında hoşnudsuzluk yaratmıştır. Buna rağmen mevkiini on sene kadar muhafaza edebilmiştir.

Bir müddet sonra kendisine karşı cephe alan zümre tedricen kuvvetlenmiş ve aleyhinde bazı çirkin isnadlarda da bulunnlmuştur ki, bunlar patriklikden sonra kaleme aldığı ve 1908 de Parisde, Papken Vartabet (bilâhare piskopos ve katoğikos) Güleseryan (1868-1936) tarafından neşredilen Muhtırasında birer birer zikredilmektedir. Bunların doğruluğuna inanmak biraz güçtür ve ihtira olması daha muhtemeldir. Memnuniyetsizliğin arttığını gören Patrik Basmaciyan 1772 de istifa etmek istemişse de, Patrikhanede toplanan büyük bir meclis istifası kabul etmemiş ve şahsına itimadını bildirmiştir.

Zamanının en ileri gelen Ermenilerden Kaspar Amira Muradyan'ın ve koyu bir katolik düşmanı olan rahip Manuel'in çevirdikleri entrikalar yüzünden ve bilhassa muhalifleri tarafından Saraya sık sık âleyhinde verilen arzuhallardan bıkıp usanan Padişah'ın yeni bir patriğin seçilmesini emretmesinden dolayı, Kirkor Vartabet 1773 de istifa etmek mecburiyetinde kalarak Üsküdar'a çekilmiştir. 1774 de Kıbrıs'a gitmiş, oradan Avrupa'ya geçerek ölümüne kadar Roma, Ankona, Venedikde dolaşmış ve nihâyet Triyestede menzûl olarak ölmüştür.

Kevork Pamukciyan

BASMAHÂNE — Onsekizinci asırda Lâle Devrinde İbrahim Müteferrika tarafından ilk Türk matbaası açılır iken tabı' (basma) kökünden gelme matbaa (=basma yeri) karşılığı olarak kullanılmış isimdir; zamanımızda matbaa yerine kullandığımız «basın evi» nin tam karşılığıdır; sonra basmahâneyi bırakıp «matbaa, dârüttıbaa» gibi isimlerin kullanılması her halde garibdir; hattâ İbrahim Müteferrika muasırları arasında «Basmacı İbrahim Efendi» diye meşhurdur (B.: Matbaa, İstanbul'da ilk türk matbaası; İbrahim Efendi, Müteferrika; Said Mehmed Paşa, Yirmisekiz Çelebizâde).

BASMAK — Ayakla çiğnemek, ayağını bir şeyin üzerine koymak (Türk lûgatı).

Ayağın sakınarak basma aman sultânım
Dökülen mey, kırılan şişei rindan olsun

Nedim

Dâim olsun beyimin sâyei lütfü keremi
Gül biter basdığı yerlerde mübârek kademi

Şinasi

Dilimizde mânâ hududu çok geniş masdarlardandır:

1 — Kitab, mecmua, risâle, gazete vesâire tabetmek; misaller:

— Sözde kitab basıyoruz, işimiz depo doldurmak..

— Neden? satılmıyor mu?

— Reklam yaptığımız yok., kitablar tıpış tıpış kendisi gidecek değilya... falan eserin bir yıl içinde ikinci baskısı olurdu!..

Elverir ki küfür ve dedi kodu olsun, ciddî, mizâhî, gazete, dergi, korkma bas, halk kapışarak alıyor azizim!.. (B.: Basmahâne).

2 — Suç üstünde yakalamak; zâbıtanın gizli fuhuş ve kumar yerlerini, türlü uygunsuz yerleri suç delilleri ile meydana çıkarması; kumarhâne basmak, randevu evi basmak, esrar tekkesi, kahvehânesi basmak (B.: Baskın).

3 — Devletin para çıkarması. para basmak.

4 — Bir sözde mübâlağa; misaller:
Basdım yaygarayı...
Basdım kalayı (zincirleme küfür. Argo).

5 — Ânî istilâ (bilhassa tabiat âfetleri için); Sel basması, tarlaları çekirge basması

6 — Yeni bir yaşa çağa girmek: «- Koca delikanlı olmuş!.;- Hamdolsun, on altısına basdı amıcası...».

7 — Geminin bir yana yatması, bir binânın bir tarafa meyli; misaller: «Şu kereste yüklü gemiye bak, amma basmış ha- hani nerede ise kapaklanacak...».

8 — Eşyayı bir yere tıka basa doldurmak; misâl: «Herifde kaç kat esvab yahu... hazırcı dükkânı gibi, tam kırk bavul basdık..».

İstanbul ağzında, muaşeretin mürekkeb olarak da mecâzen çok çeşidli mânâlarda kullanılır:

1 — Ağır basmak

* Bir kalem münakaşesinde edeb çerçivesi için de bilgi ve hak ile elde edilen üstünlük: «Cenab ağır basdı, İsmail Habib de bir edibe yakışan• yapdı, üstadım dedi, polemiği kesdi».

* Memurluk hayatı rakabetinde kendi mevki veya büyüklere yakınlığı sebebi ile elde edilen galebe:

— İşin ne oldu?..
— Giremedim!..
— Tahsil, diploma, üç yabancı dil...
— Damad bey ağır basdı...

2 — Ateş basmak

* Ağır hicab; misal; namuslu baba hayırsız oğlundan bahsederken: «Bu oğlan beni öldürecek.. dün vapurda gazeteyi açar açmaz her tarafımı ateş basdı, beni kimse tanımasa dahi kendimden utandım, resmi birinci sayfada, Arızona Çetesini kuran hırsız çocuklar arasında....».

* Sonsuz hiddet; misal; kızı kocasından ayrılmış baba konuşur: «.. dün itle yolda yüz yüze geldim, ateş basdı, gırtlağına atılırken Hasan tuttu..».

3 — Damara basmak, damarına basmak kızdırmak.

4 — Banteline basmak
Kızdırmak, bir adamı en sinirlendiği bir meseleden kızdırmak.

5 — Çürük tahtaya basmak.
Tehlikeli işlerden sakınmak, ihtiyatlı davranmak. müsbet siga ile «basmak» şeklinde nâdir kullanılır.

Basmadık safhai himmetde çürük tahtaya hiç
Eskidikçe anı dulger getürüb sağlatdık
Surûrî

Göründü kese dibi
Bir kere öpsem bâri
Basar çürük tahtaya
Pırpırı seçen yâri **Üsküdarlı Râzi**

6 — El basmak, kitaba el basmak yemin etmek.

El basdım şehvelendim
Fedâ başım yoluna
Bir gülümse efendim
Bu kurbanlık kuluna

(Bu kökden çıkma isimler, sıfatlar ve deyimler için Türk lugatlarına bakınız).

BASMAK — Külhânî argosunda «çekilmek», misâl:

«Bayramda moruğa (babama) gittim, suratıma bakmadı, el öptürmedi, ben de basdım, geldim buraya..».

Ekseriya birini koğar iken emir sigası ile kullanılır: «Haydi!.. bas bakalım!..», «Ulan.. bas gidiyorum sana.. yoksa inerim şimdi!..».

Aldanma hile tuzağına düşme yerinde «tongaya basmak» şeklinde münevver tabaka ağzından dahi işidilir: «Azizim.. herif in gibi çarpdı, öyle diller döktü ki beni tongaya bastırdı.. burnuma halkayı takdı, oynatup duruyor!..».

Bibl.: Ferid Devellioğlu, Türk argosu.

BASMAKALIB — Basmacıların işinden günlük sohbet diline geçmiş bir deyimdir; çeşidli yerde, mânâda kullanılır:

1 — Hiçbir yeni fikir eklemeden dâima ağızlarda dolaşmış, dolaşa dolaşa eskimiş güzel sözleri, hikmetleri tekrarlayıp konuşma: Basmakalıp konuşmak; misâl

— Falanın konferansına gidiyorum...
— Vaz geç..
— Neden?
— Baskalıp konuşur...

2 — Bir defa yapdığı güzel bir şeyi tekrarlayıp duran harikası kısır sanatkârın işi; misâl:

— Çamlıca'dan şu İstanbul panoramasını belki on yerde gördüm...

— On az, kırk di, hazretin basmakalıb şâheseridir...

3 — Matbaa mürettebleri ağzında: evvelce bir gazete veya dergide intişar etmiş yazılardan mürekkeb bir kitabın yeni dizgiye gazete veya mecmua kesikleri hâlinde verilen metin; bilhassa matbaacı ile pazarlık esnâsında geçer: «Böyle, basma kalıb 500 sayfa!.» gibi.

BASMA TULUMBA SOKAĞI — Taksim nahiyesinin Şehit Muhtar Bey mahallesi sokaklarındandır, Tarlabaşı caddesi ile Taksim Yağhânesi sokağı arasında uzanır. Tarlabaşı caddesinden girildiğine göre iki araba geçecek genişlikde, paket taşı döşeli ve az meyillidir. İki yanında dar yaya kaldırımı vardır, Altınbakkal sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir, Yoğurtcu Faik sokağî ile de bir kavuşağı vardır. İki kenarı boyunca sıralanmış binalar 4-5 katlı kâgir apartımanlardır; bir gazozcu, bir bakkal, bir marangoz, bir pasta imâlâthânesi vardır (Ağustos 1960)

Hakkı Göktürk

BASRİ (Çeşmemeydanlı Sandalcı) — İkinci Abdülhamid devrinde İstanbul'un azılı külhânîlerinden; 1885 - 1890 arasında Galata ve Çeşmemeydanını bıçağı ile sındırmış bir şerir. Uygunsuz oğlan, fâhişe ve kumar yüzünden meyhâne ve kahvehânelerde büyük kanlı kavgalar yapmış, iki defa güpegündüz dalhançer olub hamam basmış, o devrin gazetelerinin zabıta vukuuâtı sütunlarına adı sık sık geçmiştir, zâbıta kütüğünde sâbıka rekoru kırmış, ve nihâyet Zülfikar adında bir fermeneci çırağı yüzünden işlediği bir anda iki katil vak'asından, bir natır ile bir zaptiye çavuşunu vurmuştur, yirmi sene kalebendliğe mahkûm olmuş, Sinob Zındanına gönderilmiş, ve gaalibâ meşrutiyetin ilânından az evvel orada müteverrimen ölmüştür.

Sandalcı Basri

(Resim: H. A.)

BASRI (Kahvecigüzeli Tophâneli) — Kırım Harbi yıllarında kayıkcı Hâşım adında yaşıdı bir arkadaşı ile beraber esrarengiz bir cinâyetin kurbanı olmuş on yedi yaşında güzelliği ile meşhur ve tulumbacılıkda da namlı bir delikanlıdır. Üsküdarlı halk şâiri Tophâne kâtiblerinden Âşık Râzinin babası o tarihde Tophâne müşürlüğü kavası olup bu kahveci güzeli Basri'nin işlediği kahvehânenin has müşterilerinden imiş. Dedi kodusu Tophânede aylarca süren esrarengiz cinâyeti oğluna roman gibi anlatırmış; Âşık Râzi vak'ayı, kırk yıl kadar sonra destan diline vermiş, fakat 24 kıt'a yazdığı halde tamamlayamamış. Müdhiş cinâyeti Râziden de Üsküdar'ın diğer büyük bir halk şâiri Vâsıf Hoca dinlemiş; yarım destanın bir sûreti ile beraber Hoca merhum İstanbul Ansiklopedisine şu tafsilâti vermiştir:

Hem yetim hem öksüz olan güzel Basri Hurşid Ağa adında nâmuskâr bir kahvecinin mânevî evlâdıdır, Lüleci hendeği sandığında da, o boydan bütün gençler gibi tulumba uşağıdır; ayni sandıkdan omuzdaşı kayıkcı Hâşimi can yoldaşı olarak kahveye almış olup iki genç geceleri kahvehânede yatmaktadırlar; kahvehâne, Tophânede Karabaş sokağında Yamalı Hamamın hemen bitişiğindedir, hamamın soyunma yeri ile gececi müşterilere yatak serilen peykelerin bulunduğu odayı kahvehâneden bir duvar ayırmaktadır.

Tophâne esnafından zenginliği meşhur ve muglemliği ile belnâm Manav Haydar Ağa denilen ihtiyar bir kürd vardır; bu adam Kız Yuvan adında genç bir kaldırım itinin peşine düşer; Yuvan «Sakızlı» adıyla meşhur bir korsanın o devirde «zenâne» denilen gemi oğlanı iken Sakızlının Galatada bir müntakım hançeriyle katlinde sokakda hâmisiz kalmıştır. Çıraklarının rivâyetine göre, bir altın saati, biri zümrüt biri elmas iki kıymetli yüzüğü ve belinde çifte altun kemeri bulunan Haydar Ağa bir gece Yuvan'la beraber Galata meyhânelerinde hayli işret ettikden sonra Yamalı Hamama gider; ertesi sabah, hamam civarındaki Karabaş Mescidinin mezarlığında ihtiyar kürdün ölüsü bulunur, üstünde bir bez gömlekden başka bir şey yok, hemen tamamen uryandır. Ayni sabah Hurşid Ağa kahvehânenin önünde erkenci müşterilerden beş altı kişi görür:

— Hayır ola.. içeri neden girmezsiniz?. diye sorduğunda:

— Senin çocuklar yok, yatakları da serili durur!.. cevabını alır. Hurşid Ağa telaşa düşer; o sırada mahalle bekçisi gelir:

— Ağa çocuklar hamamdadır, nisfilleylde ikisini de yalınayak, başı açık, sâde şalvarları geçirmişler hamama girer iken gördüm!. der.

Hamamda geceleri biri natır, ikisi dellâk, biri de külhancı dört bekâr uşağı yatmaktadır; hepsi evvelâ inkâr eder:

— Yatsıda hamamı kapadık, gece hamama kimse gelmemiştir, Basriyi Hâşimi görmedik! derler.

Bekcinin kesin ifâdesi karşısında ağız değişdirirler:

— Geldiler, su dökündüler, gittiler!. derler.

O sırada Karabaş Mescidi müezzini mezarlık da Kürdün ölüsünü görür, onun feryadına bütün çarşılı ayaklanır; kürdün çırakları, ağalarının Kız Yuvan'la berâber o gece Yamalı Hamama gittiğini söyleyince iş çatallaşır; hamam uşakları hemen tevkif edilirler, fakat içlerinden onbeş yaşındaki dellâk çocuğun o gece firar etmiş olduğu görülür; Tophâne müşürlüğünde sorguya çekilen üç uşak evvelâ Kürd Halil ile Yuvanı da görmediklerini söylerler; fakat bir kaç saat sonra firarî çocukda Beyoğlu kırlığında yakalanır, falakaya yatırılınca bülbül gibi dile gelir; korkunc zincirleme cinâyeti şöylece anlatır:

— Kız Yuvan üç gün evvel geldi, bizimle pazarlık etti, ben Kürd Haydarı gece hamama getireyim, herif sızınca boğup öldüreyim, iki altın kemeri var, biri sizin, biri benim, kan vebâli de benim, sair şeylerini de pay ederiz, lâşesini de doğrar, parça parça külhanda yakarız dedi, uyuşduk, o gidince aramızda konuşduk, kürd ortalıkdan kaybolunca zaptiye Yuvanın peşine düşerek, oğlan bizi ele verir, iyisi, Yuvan kürdü boğunca bizde Yuvanı haklarız, hem kemerlerin ikisi de bizim olur, hem de zabtiye gaiblere karışan Yuvanı arar bizden kimse şübhelenmez dedik; dediğimiz gibi yapdık, Yuvan kürdü boğunca Dellâh Veliyle külhancı Mehmed gâvura çullandılar, oğlan diri, kürd gibi işi kolay olmadı, bağırdı, tam onu boğdular, Hamamın kapusu vuruldu, ben koşdum, kendimi göstermeden yan camdan bakdım:- Ağalar, kahvedeki uşaklar yalıncak koşmuş, sesi duymuşlar! dedim. Meşveret ettik, Dellâk Veli: - Ecellerine gelmişler! dedi, içeri alup onları da kaldıralım, almazsak karakola haber verirler dedi.Ben o zaman çok korkdum, bu heriflerin gözünü kan bürüdü, beni de kaldırırlar dedim, Natur ağa kapuyu açarken Dellâk Veli ile Külhancı Mehmed pusuya yattılar, fırsat bildim, kahve uşakları hamama girerken külhâna, külhan kapusundan da, işte böyle, don gömlek yalıncak sokağa çıkdım, kırlığa kaçdım; zabtiye gördü, çevirdi, getirdi.

Adı Mustafa olan dellâk çocuğun açık itirâfı karşısında da iki kaatil ile mûini kaatil natır inkârda israr ederler; Yuvanın cesedi, hamam avlusunda odun yığınları altında bulunur, altın kemerleri, yüzükler, altın saat uşakların eşyaları arasından çıkar, fakat Basri ile Haşimden en küçük bir ize rastlanamaz, su hazinesi boşaltılır, külhana bakılır, yok.. Kıyasıya dayak atılır, yine söylemezler; nihâyet, vak'a saati ile günün ışıması arasında geçen zaman içinde çocukların cesetlerini denize götürüp attıkları kanaati hasıl olur; Çocuk dellâk Mustafa da dahil, dört hamam uşağı Tophane çarşısında asılarak idâm edilirler. Üstüne bir şeâmet çöken Yamalı Hamam bir kaç yıl kapalı kalır, kahveci Hurşid Ağa da kahvehânesini kapar; Galata Mevlevihânesinde derviş olur. Üsküdarlı Âşık Râzinin Kahveci güzeli Basrı ağzından bu vak'a üzerine yaztığı destan şudur:

1. **Akrân ü emsâlim içinde yekdim**
   Hüsnü şebâb ile bir civelekdim
   Küçüğe muhabbet büyüğe hürmet
   Ahlâk u iffetle misli melekdim

2. **Nâmım Basri idi semtim Tophâne**
   Makar olmuş nice bıçkın külhâne
   Ayak uydurmadım ite haytaya
   Serd iderek hergün dürlü behâne

3. **Peder ve mâderim fevt oldu irken**
   Yâni ben sabii şîrhâr iken
   Gonce gül misâli yetişdim açdım
   Cümle etrafımı almışken diken

4. **Görmedim sabâvet çağımda mekteb**
   Çıraklıkda geçmiş sabâvetim hep

Hak vergisi, Hakkın lutfu ihsânı
Bendeki nezâket terbiye edeb

5. Teyze hala yenge amıca dayı
Kimi kurd kimsi sırtlanla ayı
Büyüdükce oldu güzellik belâ
Tophâne itleri yakdı abayı

6. Rehberim olmuşdu akl ü zekâvet
Didim iyiler de bulunur elbet
Açdı merdi meydan Kahveci Hurşid
Bu yetime bir şehbâli himâyet

7. Kahve lâne oldu yuvasız kuşa
Öz evlâddan üstün basdı âguuşa
Fırsat buldurmadı mel'anet için
Sürü sürü kopuk hâne berdûşa

8. Yaş oldu onyedi bir körpe fidan
Bende tamam olmuş hüsün ile an
Tulumbacılığa destur istedim
Pederim Kahveci Hurşid Ağadan

9. Ayaklar koşarlı kuvvetim acı
Dediler pek şanlı bu tulumbacı
Kahvecigüzeli Hurşidin Basri
Lülecihendeklilerin baş tâcı

10. Velâkin akranla düşüp kalkmadım
Bakıra çıkmadı o altın adım
Umumhâne meyhâneden içeri
Bir kerecik dahi adım atmadım

11. Sandık kolundaki omuzdaş eşim
Ayaklarının sevişdiği kardeşim
Senli benli konuşduğum bir kişi
Salıpazarında Kayıkcı Hâşim

12. Simasında anın nûri necâbet
Teklifime itmiş idi icâbet
Yatarız beraber gice kahvede
Etmek için birbirimizi siyânet

13. Bir gice uyandım bir garib sesle
Hâşimi kaldırdım:- Kardeşim sesle!
Kulak virdi duydu gaayet derinden
Biri imdad ister boğuk nefesle

14 Kahvehâne yanı Yamalı Hamam
Hâşim didi:- Bu ses ordan gelir tam!
Ayağıma çekdim heman şalvarı
İstimdâde taş misâli duramam

15. Hamam günde azdan sekiz on sefer
Nargüle çay çubuk götürdüğüm yer
İki dellâk natur ile külhancı
Bekâr uşak müstahdemi dört nefer

16. Fırladık baş açık ayağmız yalın
Bâri elinize bir silâh alın
Toyluk ile merdlik iğne dahi yok
Ne bilelim şehid yazılı alın

17. Çarşu esnafından Kürd Manav Haydar
Altun babasıdır o piri gaddar
Velâkin gaayetle ahlaksız bednâm
Acımam mel'unu itseler berdâr

18. Altun saat köstek parmakda yüzük
Bir zümrüd bir elmas fındıkdan büyük
Belinde çift imiş altın kemeri
Hamama gelmişdir sarhoş kör kütük

19. Yanında kaldırım kopuğu civan
Sakızlı Korsanın dostu Kız Yuvan
Katledüp soymağa vermiş karârı
Hamamda sızdıkda o koca hayvan

20. Dört hamam uşağı dört nefer çıplak
Yuvan demiş gelin olmayın ahmak
Çift altun kemerden biri sizindir
Kan benim boynuma size göz yummak

21. Üç gün evvelinden uymuş pazarlık
Yuvan peşindedir koca kürd alık
Kendi ayağıyle gelüb hamama
Ağa düşürülmüş o altun balık

22. Saat altıbuçuk nısfülleyl idi
Hamamda kapalı bulduk kilidi
Hâşimcik haklıymış:- Kardeşim Basri
Karakola haber virelim.. dedi

23. Toyluk dinlemedim yâri azîzi
Didim:- Hamamcılar tanırlar bizi!
Çalar çalmaz natur açdı kapuyu
Aldı içerüye her ikimizi

24. O ande ne geldi başa bilmedik
Boğdular mı yoksa bıçak mı yedik
Bekçi görmüş girer iken hamama
Hâşim kardeşimle sır olduk gittik.

BASRİ (Mektebli yahud Kız) — İkinci Abdülhamid devri sonlarının en namlı kasa hırsızlarından; temiz ve ictimâî seviyesi yüksek bir ailenin evlâdı olarak doğmuş, Galatasarayı Sultanisinde okur iken, pek dilber bir çocuk olan Basri henüz onbeş yaşında iken kötü insanların fesad ağına düşmüş, mektebini bırakmış, âile ocağından kaçmış, şehir eşkiyâsı pençesinde yatub kalkmış, tulumbacılığa heves ederek bir ara Çeşmemeydanı Sandığının en parlak uşaklarından biri olmuş, fakat vaktiyle kendini doğru yoldan çıkaranların çengelinden paçasını bir türlü kurtaramamış, o baldırı çıplak ayakdaşlarla evvelâ zelil, bayağı bir hırsız, giderek büyükşehrin en usta ve cür'etkâr kasa hırsızı olmuştur.

Daha çocuk denilecek çağlarda resme karşı büyük bir istidad göstermiş olan Mek-

Mektebli Basri'nin mahbushânede yaptığı Tulumbacılar resmi

Altında «Hâtırai Hapishâne, 1339, mâhi Ağustos 21» yazılıdır

tebli Basri, fırtınalı hayatının içinde pek az olan sükûn anlarında kara kalemle, kurşun kalemle resimler yaparak bu sanat istidadını kendi kendine inkişaf ettirmeğe çalışmışdır. Bugün Mektebli Kız Basrinin elinden çıkmış bir karakalem resim, "Tulumbacılar", sanat âlemimizin heder olmuş hakiki bir kıymetinden hazin bir hatıradır, bu kara kalem resmin yeri, Türk Resim ve Heykel Müzesinde primitifler, Türk resminin müjdecileri köşesidir. Resim İstanbul Mahbushânesinde yabulpılmışdır, Basri gençliğinin en uçarı çağlarında sandık kolu altında aşk ile koşduğu zamanları hatırlamış, bir fanila bir dizlik, başda keçe külâh, yalın ayak baldırı çıplak iki eski ahşab konağın önünden sandıkla yangına doğru koşan takımın ruh hâletini ibtidâî çizgileri ile yaşatmağa muvaffak olmuştur.. Altında şerir sanatkârın imzası ile» «Hâtırai Mahbushâne» yazısını ve «21 Ağustos 1339»' tarihini taşıyan bu resim bir koğuş arkadaşı tarafından satın alınmış olub hâlen kıymetli muhabirimiz Hakkı Göktürk'ün biraderinin elindedir. Mektebli Basri'nin hayatı hakkında başka kayde rastlanamadı.

Servet

BASRİ (Zâkir) — Abdülâziz devrinde Aksarayda Oğlanlar Tekkesinde genc bir yanaşma - uşak olub fevkalâde güzelliği ve bilhassa zikir halkasına katıldığı zamanlar aşırı cezbesi ile, İstanbul'un en namlı külhanbeylerini yetiştirmiş bulunan Aksarayda büyük bir şöhret olmuştur; üstelik kendisi de bu külhânîlere ve kaldırım kabadayılarına ayak uydurmuş, o vâdilerde de hayli dile düştükden sonra esrarengiz bir cinâyetin kurbanı olmuştur.

Zâkir Basri
(Resim: H. A.)

O devrin külhânılik ve bıçkınlık yollarında türlü türlü garib ve şayanı dikkat vak'alarla dolu iki cildlik el yazması bir ruznâme bırakmış olan Alacahamamlı Reşid Efendi bu gencden de şöylece bahsediyor:

«Rumelinin Makedonya tarafından kâfiri müslimnümâ, başında kuzu kalpak, üstünde kopce cebken, bacağında potur, yalın ayak, Tâhir Toma Baba dedikleri bektaşinin yetimidir diye getirdiler, on beş yaşında genc irisi ve hem sünnetsiz idi, tekkede sünnet ettirildi, adını arabacı Velinin yamağı koydular ama, oğlan melâhet ve letâfet üzre hâli vahşetde şehbaz, şeyh efendimiz de o vâdilerde ayağı izini göstermez canbaz olduğundan üç beş ay mürûrunda yıkayub pakladılar, döşeğini ahır odalarından alub kahve ocağına serdiler, şeyh köçeği oldu, bal alacak çiçeği bilir eşek arıları kahve ocağına doldu, Basrinin ekalli zamanda yüzü gözü açıldı, döküldü saçıldı, dergahda meydânı muhabbet dar gelüb Aksaray tulumbacı haşarâtı ile düşdü kalkdı, kırmadığı ceviz, yimediği halt kalmadı, Zinâ yokuşunda Kıbti Gülizâr'ın evinde baskın verdi, dümbül düdük karakolları zabtiye nezâretini boyladı, cümle yapdıkları gibi yanında kaldı, zîrâ halkai zikre girdikde, elhak, hem edâsı hem sedâsı bu kadar olur efendim, cemiyete revnakı fevkalâde verirdi. Cümleden şeyh efendimizin mahdumu Osman Beyfendimiz ki pederin bir dânesi, hüsnü sabâhat dürdânesi, bu Zâkir Basrinin divânesi, gül dikensiz olmaz diyüb melek süret şaki tıynet oğlanın haşarılıkları bağışlanırdı; Basrinin deli poyraz misâli dergâhi şerifde kırmadığı hatır ve gönül kalmadı. Önünden geç süser, ardından geç teper, her neden ise hassatan bu günahkâra gazabı ziyâde idi; sebebi vahşeti nasihat kasdi ile bir kaç sefer tenbih ve tevbih ettiğimizdir. Sokağa atılsa bir altun ider, bir sabah başına bir Kandilli yazması sarmış, akşamdan kalma çakır keyf kahve ocağından çıkdı, selâm verdim, almadı, gazûbâne bakub yürüdü geçdi, ammâ ne geçiş, hiddetle topuk vuruşundan sofada camlar zangırdadı, hattâ hiddetinden pabuç giymeyüb bağçeye çıplak ayak çıktı, o hal ile bağçe de dar gelüb sokağa fırladı:

Baş yazması Kandilli
Selâm verdim kandilli
Gazabla bakdı geçdi
Vay ölüsü kandilli

«Hem kızdım, hem acıdım, kopuğun gönlünü alayım dedim, elimize bir hırkalık alâ

Üsküdar çatması geçdi, kahve ocağına Basri Efendi oğlumuza çoban armağanı çam sakızı diyüb bırakdık:

Hediye verdim çatma
Kasdim yanaşub çatma
Yola gel çapkın Basri
Keman kaşları çatma.

«Makbûle geçmiş, ertesi sabah selâmına nâil olduk:

— Baba, kâtib şâirsin ama bakar körsün!, dedi, gözleri yaş ile doluverdi, sonra öyle firâk ile bir âh çekdi ki bu kadar olur:

— Alnımdaki yazıyı görür müsün? okur musun? dedi.

«Ne cevab vereceğimi bilemedim, çok müteessir oldum, şunu anladım ki çapkın oğlan ham ruh değildir, laf olsun için hayır olur inşallah dedim. Hafta geçmedi, bir akşam gittiği yerden dergâhi şerife dönmedi, ertesi dahi görünmedi; Osman Beyfendimiz telâşa düşüb dergâhi şerifde otuz candan ziyâde seferber olduk, İstanbul kazan, biz kepçe, Basriyi gören yok. Yusuf paşa kahvehânesinde tulumbacı gürûhundan Arab İzzet:- Dün sabah bir arnavud ile Muradpaşada konuşurdu, eşkiyâ kılıklı, iri yarı, nursuz, imansız, bed sûret herif idi diye târif eylemiş. Üçüncü günü idi, Harami Deresinde maktûlen bulunduğu haberi geldi; cesedini tamamen uryan bulmuşlar, boğazı kayışla sıkılarak ihnâk edilmiş; Basrinin, Osman Beyimizin hediyesi gaayetle zîkiynet elmas yüzüğü vardı, onu da parmağı keserek, parmakla beraber alup götürmüşler; bu elmas yüzüğe ve altun saatine tamaen kıydıkları zâhir oldu, kaatil bulunamadı, Hak taksirâtını af eyliye».

BASRİ BEY (Ûdî) — 1840 da İstanbulda doğdu, vezir odacılıklarında bulunmuş Tığlıoğlu Lâtif Ağa adında birinin oğlu idi, 1846 da sabî iken Mızıkai Hümâyun takımına kaydedildi, eli ayağı düzgün ve yüzü gaayetle dilber bir çocukdu, henüz on iki yaşında iken saray erkânı tarafından Sultan Abdülmecidin "müsâhib" unvanı altında günlük husûsî hizmetine ayrıldı, beş yıl bu hizmetde kaldı, onyedi onsekiz yaşlarına gelib mâbeyinciliğe hakikaten liyâket kesbettiği bir çağda, gizli tutulmuş bir sebeble 2000 kuruş maaş ve mâbeyinci tâyinatı ile saraydan çıkarıldı. Bu tek geçim kaynağı zamanının inkilâbları ile hiç derecesine inince maişetini ud hocalığı ile temine çalışdı, ve ömrünün sonuna kadar geçim darlığının sıkıntısını çekerek yaşadı, 1900 de öldü, Karacaahmed Mezarlığına defnedildi.

Uzun boylu, beyaz sakallı, güzel, zarif, çok tatlı konuşur bir meclis adamı imiş. Zamanının en kıymetli, ustâd ûdîsî olduğu söylenir, Ûdî İzzet Beyin hocasıdır.

Bibl.: M.K. İnal, Hoş sadâ

BASTON — Yürür iken dayanıb kuvvet almak için erkekler, bâzan da kadınlar tarafından taşınan ve sûreti mahsusa da bu iş için yapılmış değnek - sopa; husûsiyeti el ile tutma yeri, bir sapı bulunmasıdır; yere temas iden ucu daimâ ince olup yukarıya doğru kalınlaşır, sapı, bâzan üst ucunun kıvrılması ile vücuda getirilir; bâzan da altın, gümüş, fildişi, abanoz gibi şeylerden ayrıca yapılarak düz değnek kısma geçirilir. Baston saplarının içinde bir kuyumcu veya heyketraş elinden çıkmış yüksek sanat kıymeti taşıyanları vardır. Değnek kısmı da ağacına göre ayrıca kıymetlerini; gül ağacından, kirazdan, abanozdan, bambu - kamışdan, bastonlar en makbûlleridir.

Memleketimizde, bu ara İstanbul'da baston kullanma on dokuzuncu asır ortalarında yayılmıştır; ondan evvel asırlar boyunca «asâ» kullanılmıştır; asânın bastondan farkı dümdüz bir dayanak değneği - sopası oluşu, bastonun ise tutulacak bir sapı bulunmasıdır; kullanan, bastonu sapından tutmağa mecburdur, asâ ise, el gelimi herhangi bir yerinden tutulur. Asaların içinde de ağacının cinsine, sâhibinin ictimâî mevkiine ve servetine göre gaayet kıymetli temiz sanat işi olanları, hattâ, boydan boya elmaslar, yakutlar, zümrüdlerle tezyin edilmiş murassâ asâlar vardır.

Bastonlu delikanlı, 1906.
(Resim: B. Şeren)

Tanzimatdan evvel asâ, erkek veya kadın, yalnız yaşlıların kullandığı bir dayanak olmakla kal-

mamış, gerek saray ve gerekse devlet teşkilâtında, askerlerin kılıcı gibi, bazı makam ve memuriyetlerin alâmeti farikası olmuştur, meselâ bir çavuşbaşı ağa, yaşı ne olursa olsun, görevi başında bir asâ taşırdı.

Türkiyede asâyı bırakıp ilk defa baston kullanan zât, memleketimizde garblılaşma yolunda ilk kıyâfet inkilâbını yapan İkinci Sultan Mahmud olmuştur; ulemâ sınıfından ilk baston kullanan da, o devrin aydın kafalı hocalarından olup 1849 da vefat eden Kethüdâzâde Mehmed Ârif Efendidir. (B.: Mehmed Ârif Efendi, Kethüdâzâde). Derin bilgisi ve hudutsuz hürriyet aşkı ile ayrıca nüktedanlığı ve zarâfeti ile de zamanının pek mümtâz bir sîması olan Kethüdâzâdenin bastonu üzerine çok şirin bir fıkra nakledilir:

Bir gün Beşiktaş Mevlevihanesinde bir yobaz, Efendinin bastonuna takılmış:

— Bu frenk değneği de kimin?. diye sormuş. Zarif adam:

— Benim, demiş... Ben onu sünnet ettirdim, müslüman oldu!

Baston ikinci Abdülhamid devrinde, yaş icâbı veya her hangi bir ihtiyac ile bir dayak olmakdan çıkdı, kullananı ayak takımından ayıran bir alâmeti farıka gibi telakki edildi, genc - yaşlı bütün memurlar baston kullandılar, hattâ gencler arasında baston, mavi camlı gözlükle berâber bir şıklık, alafrangalık icâbı bilindi; bâzı gençler, resimlerini bile ellerinde bastonları ile çıkartır oldular. Şıklık, alafrangalık yolunda baston şarkılara, kantolara girdi.

MUHAYYER ŞARKI

(Şevki Bey)

Bir belâkes âşıkı sâdık değil de yâ neyim
Çeşmi mestim bak bana ben şık değil de yâ neyim
Meh cemâlin vaslına lâyık değil de yâ neyim
Çeşmi mestim bak bana ben şık değil de yâ neyim

Nev zuhur gözlükler nâdide baston bende var
Giydiğim elbisei zîbâyı cânâ Mir yapar
Sen beğenmezsen benim şıklıkda emsâlim mi var
Çeşmi mestim bak bana ben şık değil de yâ neyim

NİHÂVEND ŞIK KANTOSU

(Virjini Hanım)

Ben şıkım gözleri süzerim
Beyoğlunda dâim şık gezerim
Karnavalda ben de maske giyerim
Matmazellerle kol kola dans ederim
Ben şıkım balolara hep girerim
Kaşı oynatır gözlerimi süzerim
Glase iskarpin modadır moda
Güzel matmazeller benimle baloda
Dansdan sonra eğlenirim büfede
Şıklıkda yektâyım gaayetle hoppayım
Pek şık gezerim hem de alafranga
Elde baston gözde gözlük moda
Gezerim dâimâ böyle baloda

NİHÂVEND ŞIK KANTOSU

(Şamram Hanım)

Pek çok şık gezerim hem çok gezerim
Etrafıma herdem gözler süzerim
Severim derler bâzı zevzekler
Hiç kimseye ben asla kulak asmam
Etrafıma ben asla bakmam
Şimdi modadır hem pek ar nuvodur
Gözde gözlük elde baston çekilir pardon
İskarpin glase elde yelpâze
Kendime isterim böyle mâşuka

Büyük bestekâr Şevki Beyin şarkısı ile iki sahne yosması Virjini ve Şamram hanımların kantonlarında gözleri gözlüklü ve elleri bastonlu şık beylere karşı tezyif seziliyor (B.: Balo; Mir, Terzi).

Şıklık alâmeti baston modası İstanbul'da yarım asra yakın devam ettiği halde, büyük şehirde zarif ve kıymetli bastonlar imal eden tek atölye kurulmamıştır, bütün zarif bastonlar Avusturya, Fransa veya İngiltereden gelmiştir; İstanbulda idhal malı en güzel bastonları satan en meşhur mağaza da Sultanhamamında İngiliz isimli bir rum, Robenson olmuştur.

İkinci Sultan Abdülhamid ince marangozlukda fevkalâde bir hüner sâhibi idi, Yıldız Sarayında hususî bir marangozhânesi vardı, burada kiraz ve gül ağacından kendi eliyle pek zarif bastonlar yapardı, Hattâ yunan harbinin İstanbul'a getirilmiş malûl gazilerine Yıldızda bir ziyâfet vermiş, yemekden sonra bir dayanağa muhtaç olan yaralı askerlere kendi yaptığı bastonları kendi eliyle hediye olarak dağıtmışdı.

1918 Mütarekesinden sonra İstanbul gençleri arasında bambo - kamış bastonlar moda oldu, o devrin mizah mecmualarındaki karikatürlerde bu şık İstanbul küçük beyleri hem kamış bastonludur. Cumhuriyet devrinde baston kullanılmaz oldu, ancak alillerin elinde görüldü. Yakın temasımız olan mu-

hitlerde, israr ile baston kullanmakda devam etmiş olanlar bu ansiklopedinin müellifi R. E. Koçunun babası muharrir Ekrem Reşad Bey merhum, rahmetli şair Hamamîzade İhsan, rahmetli muharrir Kâzım Sevinç, estet ve muharrir Nurullah Ataç ve Ord. Prof. Dr. F. Kerim Gökay olmuşlardır; son ikisinden Nurullah Ataç Ankara'da yerleşdikten sonra, F. K. Gökay da İstanbul Vâlisi ve Belediye Reisi olunca bastonlarını bırakdılar.

Hâlen İstanbul'da müstakil bir bastoncu Mağâzası yoktur; zevk ile kullanılabilecek zarif bir baston bulunamaz; baston adı altında gaayet kaba, cilâlanmış bir takım sopalar satılmaktadır. Bilhassa kışın, köprü üstünde, vapur iskelelerinde alt uclarına sivri demirler çakılmış bu sopaları «kara buza baston!..» diye bağırarak satan bir takım seyyar esnaf görülür. Zabıtaca taşınması yasak edilmiş içi şişli, kamalı bastonlar da kaçak yapılıp satılmaktadır.

Sokakların gereği gibi aydınlatılmadığı, köşe başlarının, kaldırım sürü sürü köpeklerle tutulduğu eski İstanbulda baston, öyle zan ediyoruz ki yalnız süs ve şıklık alâmeti değil, bir ihtiyaç idi.

Aşağıdaki satırlar R. E. Koçu'nun 12 Mayıs 1956 da Her Gün gazetesinde çıkmış bir fıkrasından alınmıştır, muharririn bizzat gördüğü bir olaydır; yazarın sonunda verdiği hüküm fantezi de olsa bastonun fazileti âşikârdır:

« Sahne Sirkecide, araba vapuruna girecek kamyonların nöbet bekledikleri yerin arkası...On beş yaşında pırpırı bir kopil, esmer, yüzü harikulâde güzel, vücudu keçi yavrusu gibi kıvrak, ayaklar yalın, pantalon partal, et üstündeki mintan lime lime, dev gibi bir delikanlının pençesine düşmüş, yerden yere çalınıp hırpalanıyor. Suçu nedir?. Bu müthiş dayağı hak etmiş mi? Meçhul! Burun deliklerinden alev çıkan gazablı delikanlıya kim cesaret edip de soracak!

« Soran çıktı efendim, eli bastonlu bir ihtiyar, hattâ yalnız sormak da değil, araya girip ayıracak oldu:

— Delikanlı... Yeter artık... Öldüreceksin... Vurma!...

Dedi ve kahramanca atıldı... Fakat:

— Çekil ulan moruk!...

Nârâsiyle beraber göğsüne bir muşta indi ve oracığa yuvarlandı ...

«Ejderhanın pençesinden kurtulan keçi yavrusu bu müdahaleyi fırsat bildi. Kaçtı mı? Hayır. Şimşek sürati ile ihtiyarın elinden fırlayan bastonu kaptı ve yine ayni süratle bastonu cellâdının başına indirdi. Delikanlı sersemledi.. Çocuk bir daha yapıştırdı. Dev sallandı. Başına ayni tam isabetle üçüncü baston darbesi inince de dizleri üstüne çöktü.. Bayıldı.

« Muzaffer kopil bastonu yerden kalkmağa çalışan sahibine vererek:

— Baba!... Kaç ... kaç...

Dedi ve kendisi, çıplak ayakları koşarlı, uçtu gitti...

« Bu çocuklar baston kullanacak efendim. ihtiyarları muştalayan, hürmet bilmeyen ve kendilerini döven, şefkat bilmeyen bir nesli yola getirmek için, diz çökertmek için baston kullanacak!.»

BASTON EKMEK, BASTON FRANCALA — Ekmeğin ve francalanın iki ucu sivrimsi ve uzun şekillendirilmişinin adı; zamanımızda bastonun kendisi kullanılmaz olduğundan ekmek ve francalaya verilen bu isim de unutulmak üzeredir, baston yerine «uzun ekmek», «uzun francala» deniliyor. Şu konuşma 1960 yılı Mayısında Kadıköyünde bir fırında tesbit edilmiştir:

Yaşlıca bir zat tezgâhtara:

— Bir baston francala ver.. dedi.

Tezgâhtar delikanlı anlamadı:

— Yok!.. dedi.

— Yok olurmu oğlum!. arkandaki raf dolu...

Bu sefer fırın uşağı dudak bükdü:

— Sen de uzun desene beyim!.. dedi.

BAŞ — «Garb türkçesinde isim, insan vücûdunun en yukarısında ve hayvanların en önünde olanı, ve dimağ ile müteaddid duygu âzâlarını taşıyan mahfaza, kılıf, reis, ses; mecâzen: zekâ, idrak, akıl; beyin, dimağ» (Hüseyin Kâzım, Büyük Türk Lugatı).

Dilimizde ve dilimizin İstanbul ağzında en zengin kelimelerden biridir.

1 — And ve yemin konusudur:

«Başın için», «Güzel başın için», «Evlâdının başı için», «Ananın babanın başı için», «Evlâdının başı için», «Sevgilinin başı için».

Onsekizinci asır İstanbul Türkçesi tek başına temsil eden Nedim baş üzerine andı

Türk şiirine şu ölmez mısralar içinde mal etmiştir:

İşte hûn oldu dilim gamzei ayyâşın içün
İşte hançerlere düşdüm senin ol kaaşın içün
Pek recâ eylerim unutma güzel bâşın içün
Gel benim kaaşı hilâlim bize bir îd idelim

Bunların arasında «Güzel başın için» ve «Evlâdların başı için» andlar dilenci ağzının en çok kullandığı sözlerdir; bunları bazan da «Gençliğinin başı için» ilâve edilir.

2 — Mecâzî ve argo deyimler:

Bunlar bu ansiklopedide müstakil maddeler olarak tesbit edilmiştir (B.: Başağrısı, Başağrıtmak, Başa gün doğmak, Başa kakmak, Başa zından olmak, Başbağı, Başdan, Başdaş çıkmak, Başdan kara gitmek, Başgöz etmek, Başıaçık, Başıbağlı, Başı dumanlı, Başı göğe ermek, Başı havada, Başınabuyruk, Başına çıkarmak, Başına ekşimek, Başına geçirmek, Başı nâre yanmak, Başına taş, Başında kabak patlamak, Başında kavak yeli esmek, Başını bağlamak, Başını dilediği taşa vurmak, Başının etini yemek, Başını gözünü yarmak, Başını kaşıyacak vakti olmamak, Başın kıçdan haberi yok, Başını koltuğunun altına almak, Başını meydana koymak, Başı taşa vurmak, Başı yerine gelmek, Başkaldırmak, Baş kesmek, Baş kosmak, Baş tâcı, Baş üzerinde yeri olmak, Baş vermek).

3 — Darbımeseller :

Başbaşa vermeyince taş yerinden kalkmaz
Baş bostanda bitmez
Baş sallamakdan kavuk eskidi
Baş sallamakla kavuk eskimez
Baş yarılır börk içinde, kol kırılır yen içinde
Baht olmayınca başda, ne kuruda biter ne yaşda
Başını evde tutan kalabalıkda kalpağını kaybeder
Başını acemi berbere teslim eden cebinden pamuğu eksik etmesin.
Başa gelmez iş olmaz
Başa gelmeyen bilinmez
Başa gelen çekilir
Başı bez olsun, yaşı yüz olsun
Ağrıyan başa sivri sinek davul olur
Başlar ayak, ayaklar baş oldu
Akılsız başın ayak çeker sıkıntısını
Başım rahat eder dilim durursa
Baş taşa vurmayınca akıl başa gelmez
Başı büyük bey olur, ayağı büyük çoban
Başına vur, ağzından lokmasını al
Hakkı tanıyan halka baş eğmez
Baş yerinde dursun, külâh bulunur
Hekim kim? Başa gelen!
Gülme komşuna gelir başına
Baş ol da eşek başı ol
Baş nereye giderse ayak oraya
Bin işçi, bir başçı
Başkasının sözünden kendi gözüne inan

BAŞ — Tarihimiz boyunca askerî ve mulkî makamlarda, imparatorluk devrinde de saray memuriyetlerinde bâzı kumandanlar, âmirler unvanlarına «Baş» kelimesi eklenerek anılmış, hâlen de anıla gelmektedirler; zamanımızda kullanılanlar: Başkumandan, baş yâver, baş gedikli, başçavuş, başvekil, baş müdür, baş veznedar, baş müfettiş, baş murakıb, baş kâtib, baş savcı, baş hekim, baş hemşire, baş mühendis, baş kaptan, baş pilot, baş memur, baş hademe dir.

İmparatorluk devrinde Tanzimatdan evvel ve sonra kullanılmış unvanlardan bâzıları da şunlardır: Baş alkışcı, baş bakıkulu, baş binbaşı, baş bölükbaşı, baş cüce, baş çakırsalan, baş çavuş, baş çuhadar, baş defterdar, baş deveci, baş dilsiz, baş efendi, baş eski, baş halife, baş haseki, baş ıkbal, baş kadın, baş kapugulâmı, baş kapıoğlanı, baş karakollukcu, baş kollukcu, baş lala, baş muhasebeci, baş mukataacı, baş odabaşı, baş ruznâmeci, baş şakird, baş yazıcı gibi (alfabetik sıralanmış bu isimler M. Zeki Pakalın'ın Tarih Deyim ve Terimleri adlı eserinden alındı).

Eski ve yeni, «baş» kelimesi unvanın sonuna getirilerek kullanılan isimler de vardır: Mirabaşı, hekimbaşı, çavuşbaşı, onbaşı, yüzbaşı, binbaşı, kuyumcubaşı, aşçıbaşı, kol başı, kolcubaşı, bostancıbaşı, hamlacıbaşı, berber başı, kapucu başı, ırgad başı, amele başı, hamamcı başı, esirci başı, hakveci başı, şerbetci başı... gibi (Bütün bu isimlerin bâzılarını bu ansiklopedide kendi alfabetik sıralarında müstakil madde olarak, bâzıları da, meselâ hamlacı, haseki, cüce, çakırsalan vesaire gibi maddelerin içinde bulacaksınız).

BAŞA ÇİÇEK TAKMAK — Cumhuriyet inkılâbından evvel, cemiyetimizde kadın örtü altındadır; fakat, başvekâlet arşivinde Divanı Hümayun mühimme defterindeki vesikalar aydın olarak göstermektedir ki örtü altındaki müslüman Türk kadını da asırlar bo-

yunca açılıp saçılma arzusu ile çırpınmış, ve devir devir, kadınların sokak kıyafetlerini kesin olarak târif ve tâyin iden, sokaklarda ve mesîrelerde tavır ve hareketleri kayıdlar altına alan yasaklar çıkmıştır. Bir îmâ, bir işâret, erkeği tahrik yolunda, argo tâbiri ile bir işmar olacağından, en son örtüsü olan çarşafı sırtından atıncaya kadar kadın sokakda başına çiçek takmamıştır, hâttâ eline dahi bir çiçek alıp sokağa çıkmamıştır. Bir kadın başında hakiki çiçek, ancak kendi evinde, mahremiyetinde ve helâli olan eri karşısında süs olmuştur; ve hem öylesine ki, çiçek bulunmasa dahi, bir kadının sabah tuvaletini, yemenisinin yâhud hotozunun bir kenarına iliştirilen bir yeşil yaprak tamamlamıştır.

Çarşaf kalkdıkdan, Türk kadını insanlık hakkı olan mutlak hürriyetine kavuşduktan sonra, hakiki çiçeği bir baş ziyneti olarak kullanmamıştır; şâhâne bir gülün, muhteşem bir karanfilin, bir top yâseminin, bir demet mor menekşe bir genç kadının veya bir genç kızın başını tezyin etmiyor, hattâ göğüslerde bile pek ender görülüyor. Tâbiatın bu mûattar mücevherleri bizde maalesef kıbtı karılarının ve kızlarının başındadır; bazan da kenar mahallelerin yosmaları başlarına bir çiçek takarlar.

Erkeğe gelince, şapka başda çiçek taşımak için uygun bir serpuş değildir; açık erkek başında ise çiçek takılacak, konulacak yer ancak kulak arkasıdır ki vekaar ve ciddiyete uymaz, kulhânî, bıçkın işidir, zamanımızda, ayak takımından bazı gençlerin, gençlik çağını geçirmiş de haşarılığı, uçarılığı bırakamamış yine o boydan kimselerin kulak ardlarında, yahud bez kasketlerinin kenarında bir çiçek görülür, bir hakikattir ki çiçek erkek başı için de bir süstür.

Fes de şapka gibiydi; kenarından saç turreleri taşmış bir külhan beyinin başındadır ki bir de çiçek iliştirilebilirdi.

Fakat Tanzimatdan evvelki asırlarda çiçek, erkek başının, bilhassa her tabakadan delikanlı başının süsü olagelmiştir. Zîra kavuk veya külâhın üzerine sarılan destar, bir dülbend yahud yemeninin kıvrımları, büklümleri, hattâ çiçeği ister, bekler gibidir. Fâtih Sultan Mehmed ile Barbaros Hayreddin Paşanın ellerinde çiçekle minyatürleri vardır, biri karada biri denizde kılıçlarını arşa asmış bu cengâverlerin kokladıkları gülleri ve karanfilleri başlarındaki destârın bir kıvrımına iliştirmelerine mevki ve şöhretleri asla mâni değildir. Birinci Sultan Mahmud'un sır kâtibi Salâhî efendi, bu pâdişâhın bir sabah has bağçede dolaşır iken bir karanfil koparıp dostlarına takdığını yazıyor.

Onsekizinci asır sonları ile on dokuzuncu asır başlarında yaşamış şâir Enderunlu Vâsıf, bir nevcivan şanında yazdığı şarkısında güzel gencin başını güllerle süslemektedir:

Sûlar gibi gülzâri safâya ak efendim
Destârı perîşânına güller tak efendim
Gel hâlimi bir gör de yakarsan yak efendim
Sensiz bana hasret neler etti bak efendim

Son Yeniçerilerden Çardak İskelesi Kolluğu çorbacısı ve halk şâiri Galatalı Hüseyin Ağanın destan mecmuasında da "İşmar bâbında" diye uzun ve son derecede şâyânı dikkat bir manzume vardır (B.: İşmar). Hakikate ne kadar uygundur bilemeyiz, bu manzumeden öğreniyoruz ki Yeniçerilerin o en azgın devrinde, türlü rezilâne tecâvüzler ulu orta yapılır iken, İstanbulun uygunsuz gürûhundan genclerin başlarına takdıkları, destarlarına ilişdirdikleri çiçeklerin de ayrı bir mânâsı olmuştur:

Var ise başında anın çiçeği
Çevir gel yoldan o dilber köçeği
Gül ise takdığı nazlıyım demek
Yok ise altunun boşuna emek
Oğlan başında ger kızıl karanfil
Kanludur o âfet yolundan çekil
Var ise başında bir sap sünbülü
Bir tabur yiğittir seven o gülü
Şebbûsu var gice gelürüm demek
Rakib ola gaayetle dikkat gerek
Benefşeli garib yetim uşakdır
Hediyesi filar nîmten kuşakdır
Varsa ger mahbubun serinde fulya
Ayağın öpmeğe bin altın saya
Varsa ger mahbubun serinde zerrin
Mânâsı meclisde bâde isterin
Varsa ger serinde yâsemin dalı
Bil ki ol mahbubu zîbâ baltalı
Ger lâle var ise mahbub başında
Çak işmarı bekle sokak başında

BAŞAĞA ÇEŞMESİ SOKAĞI — Beyoğlu Merkez ilçesinin Kuloğlu mahallesindedir; Anadolu Geçidi ve Alyon sokağı kavuşağı ile Turnacıbaşı sokağı arasında uzanır; bir ara-

banın çok rahat geçebileceği kadar geniş, yarısı asfaltlanmış, yarısı paket taşı döşeli, meyilli bir sokaktır. Dörder beşer katlı büyük kâgir binalardan başka, başda Atlas Sinemasının arka kapusu, sol kolda da yedi katlı Emek Hanı, Bulgar Orta Okulu, Fitaş Filmcilik T. A. Şirketi, Yeni Melek sinemasının arka çıkış kapusu bulunmaktadır. İş yeri olarak da bir piyano evi ile bir emlakci yazıhânesi vardır (Ağustos 1960). Sokağa adını veren çeşme yok olmuş, kitabesi bir apartımanın duvarında duruyordu, metni okunamadı.

Hakkı Göktürk

BAŞAĞA SOKAĞI — Eminönünde, Taşcılar caddesi ile Tütün gümrüğü sokağı arasında idi (1934 Belediye Şehir Rehberine bakınız); Eminönü ile Unkapanı arasındaki bulvar açılır iken istimlâk edildi ve şehir haritasından silindi.

1951 yılında şu notlar tesbit edilmiş idi:

Taşcılar caddesi kavuşağından girildiğine göre, bir araba geçecek kadar geniş ve paket taşı döşeli. Sol kolda tuzcular sokağı ile bir kavuşağı olup Balıkpazarı fırın sokağı ile bir dört yol ağzı yaparak kesişir. İki kenarında ikişer üçer katlı kâgir hanlarla altlarında 4 yağcı, 4 zahireci, 2 kahveci, 1 tuzcu, 1 soğancı dükkânı vardır. Hanlarda da avukat ve komisyoncu yazıhâneleri bulunmaktadır. Hanların arasında yapı tarihimizde tedkike değer kıymetde binâlar bulunmuş olacağı tahmin ediyoruz.

Hakkı Göktürk

BAŞAĞRISI — Halk ağzı deyimî, varlığı ve sözü ile karşısındakine sıkıntı veren adam; misâl:

— Adı neydi?. senin sakallı geçiyor..

— Aman görmesin, baş ağrısıdır!..

BAŞAĞRITMAK — Halk ağzı deyim, rahatsız etmek, sıkmak, sıkıntı vermek, ekseriya konuşan kendi hakkında kullanır:

— Affediniz, başınızı ağrıtdım...

— Yine ben geldim, başınızı ağrıtacağım.. ne yapayım, sizden başka dayanacak yerim yok..

Bazan azarlama, paylama yolunda kullanır, meselâ, bağlı olduğu köprü iskelesinde liman vapurlarına gazete müvezzileri dolar, sesleri yolcuları iz'aca başlar, bir şikâyet feryadı yükselir:

— Yeter artık yâhu.. baş ağrıtıyorsunuz!..

BAŞA GÜN DOĞMAK — Halk ağzı deyim; 1): mesud olmak, bahtiyar olmak, tâliiyâr olmak; 2) Fırsat çıkmak, dilediğini yapmağa meydan bulmak; misâller:

«... O yâri melek sîmâ ki her akşam Büyük Kuleliye gelirdi, cümle uşşâkının başına gün doğdu» (Alaca hamamlı Reşid Efendi Ruznâmesi).

«... İbşir Paşa vezir olub İstanbula geldikde şehir eşkiyâsı erbâş ve erâzi bin başlarına gün doğdu».

BAŞA HASIR YAKMAK — İstanbul ağzı sohbet dilinde eski bir deyimdir ki zamanımızda tamâmen terk edilmiş, unutulmuştur; bir haksızlık karşısında her tehlikeyi göze alarak ve bütün engelleri yıkarak en son, en büyük makaama baş vurmak mânasına soylenirdi. Âli Paşanın divan efendisi Celâl Bey bu tâbiri muharrir - avukat Abdurrahman Âdil Erer'in kalemi ile şöyle izah ediyor ki başdan sona hatâlıdır:

« Veziriâzamlar da bir sözle, bir emirle Padişahtan başka her istediklerini astırırlar, her istediklerinin boynunu vurdururlardı. Veziri âzamların kararı kat'î idi. Yalnız karar icra edilmezden evvel, her tehlike göze aldırılmak şartile o kararın belâsından kurtulabilmek için tek bir çâre vardı. O da başına hasır yakmak, eğer dayanabilirse Pâdişahın yanına o halde varmak, derdini dökmekti. Veziriazamın kararını ancak ve ancak Pâdişah durdurabilir, Pâdişah değiştirebilirdi. Derdi olan adam, ortası çukur bir saç alır, içine hasır doldurur, yanmış hasırlı saçı çıplak başına koyarak Bâbıhümayuna doğru koşmaya başlardı. Başına hasır yakmış bir adamın koşa koşa geldiğini gören Bâbıhumayun nöbetçileri savulurlar, dertli, başında yanmış saç olduğu halde huzuru humayuna kadar girer, Padişaha derdini dökerdi» Âli Paşa çapında bir sadrâzama divan efendiliği yapmış bir kimsenin Osmanlı Tarihine bu derece vukufsuzluğu garibdir; öyle tahmin ederiz ki naklettiğimiz satırlar, geçmiş üzerine anlatdıkları ekseriya îtimâda şayan olmayan A. Âdil Eserin karihâsı eseridir.

Tanzimatdan evvelki devirde sadırazamların pâdişah fermanı veya mahkeme hükmü üzerine îdam fetvâsı olmadan adam öl-

dürtdükleri çok görülmüş vak'alardır (B.: Sadırâzam); fakat bir veziriâzam gazabına uğrayan zat pâdişah huzûruna çıkmak ve aman dilemek için başına hasır yakacak zamanı asla bulamazdı.

Başında hasır yakmış bir adamın Bâbihümâyuna doğru koşması ve oradan içeriye girip pâdişah huzûruna çıkması ise, söyleyenin de yazanın da ancak ve ancak koca bir cehâlet damğasıdır; Topkapusu sarayında pâdişahın bulunduğu yer ile Babıhümayun arasında kale gibi iki muazzam kapu daha vardır, başda yakılan hasır parçası ile değil, koca hasırcılar çarşısı yana yana gelse geçemez; kaldı ki pâdişahın mutlak vekili olan dahi geçemez.

Bu deyim, "ateş istidâsı" denilen bir olaydan çıkmıştır ki bu ansiklopedide kendi maddesinde gereği gibi anlatılmıştır (B.: Ateş istidâsı). Ağır haksızlık ve açık zulum karşısında pâdişahdan başka baş vurup hak arayacak yeri kalmayan, pâdişahın yalı köşküne indiği bir zamanı kollar, ve bir kayığa binerek başında hasırı yakardı, pâdişah «başında ateş yanan kulunu» görür, ve alargada duran kayığın Yalı Köşküne yaklaşması işâret edilir, şikâyet sâhibi de huzûra çıkıp derdini arz ederdi.

Pâdişahların, sarayın şehir içine bakan Alay köşkünde bulunduğu bir sırada da ateş istidâsı baş vurma akla yakın olabilir; bu takdir de başında ateş yakan huzura ateş yakan huzura Bâbıhümayundan değil, Has Bağçenin soğuk çeşme kapusundan çıkarılır.

Bu küçük tenkidden kasdımız, târihimiz üzerine çala kalem neşredilmiş yazılar karşısında, bu ansiklopedi ile tarih kütüğümüze yaptığımız nâçiz hizmeti belirtmektir.

Ateş istidâsından çıkarak dilimize girmiş olan bu deyimi en güzel kullananlardan biri İkinci Sultan Abdülhamid'in nâzırlarından Münir Paşa olmuştur, bir gün Bâbıâli ricâlinden bir zâte bir münakaşa sırasında:

«Ben maslahatı devlet için başımda hasır yakarım!.» demişdi.

Geçen asrın külhânî şairlerinden Enderunlu Fâzıl Beyin meşhur «Zenannâme» sinin sonunda bir baskın manzumesi vardır; şair şöyle bir sahne tasvir eder:

Mahalle nâmusunun taassubla korunduğu o devirde gaayet fettan uygunsuz bir kadının evi basılır (B.: Baskın); kadın, mahallelerinin başına geçmiş olan İmam efendiyi teftiş için içeri alır, ve imamı eline sıkışdırdığı rüşvetle kandırır, imam da fâhişe avreti mahalleliye karşı himâye eder: «Evdeki toy delikanlı yabancı değilmiş, bu kadıncağızın kucağında büyüttüğü halasının oğlu Bekir imiş!..» der. Fettan kadın baskın belâsından kurtulunca şirretliği ele alır ve mahalleliden dâvâcı olduğunu söyler:

Yakayım bâşıma bir eski hasır
İşte kadı ile divânı vezir!...

BAŞA KAKMAK, BAŞINA KAKMAK — Halk ağzı deyim; 1) bir kimsenin geçmişdeki bir kötülüğünü yüzüne vurmak, bu yolla tenzil, tahkir etmek; 2) Vakti ile kenkendisine yapılan bir iyiliği yüzüne karşı her vesile ile hatırlatarak o kimseye minnet duygusu yüklemek; buna benzer hallerde bayağılıklar; misâl:

Bir bayram kışın, bakkalın ceketle dolaşan çırağına büyümüş olan oğlunun eski paltosunu verir, ve sonra çırak çocuk eve her gelişinde:

— Dikkatli giy oğlum, bak kolu yağlanmış ...

— Ahmed, şu paltonu bir kere süpürsene ayol...

— Bak hele... eteğini de nereye taktırıp yırtmışsın!. demeğe başlar, işte bu yapılmış iyiliği çırak oğlanın başına kakmaktır. Yıllarca da başa kakılabilir:

— Hatırlarmısın Ahmed Efendi oğlum, hani sen onbeş yaşında çocukdun, bakkal bandod'un yanında çırakdın, sana Mehmedciğimin paltosunu vermiştim, ne de yakışdı idi sırtına.. nerde şimdi öyle kumaşlar, tam beş yıl giydindi ...

Halk ağzından ayrıca: «Başına kaka kaka söylemek» deyimi vardır; misâl:

Yüksek sosyeteye mensub genc adam anlatır:

— Kulübde büyük skandalmış.. umurunda değil, bana yaptığı edebsizlikleri herkesin ortasında başına kaka kaka söyledim, ağzını açamadı ...

BAŞAKCI SOKAĞI — Kadıköyünde rıhtım semti sokaklarındandır; Recâîzâde sokağı ile İzzeddin sokağı arasında uzanır, iki araba geçecek genişlikde, kabataş döşeli, yaya kaldırımları yer yer çimento, kabataş-

tır; sağlı sollu kapularına ikişer üçer basamaklı taş merdivenlerle çıkılır üçer dördet katlı kâgir evler arasında bir aralık sokaktır. Recâîzâde sokağı ile olan kavuşağı köşesinde üç ağaç sokağa bir şirinlik vermiştir. (1960).

Hakkı Göktürk

BAŞ ALKIŞCI — Osmanlı saray ve devlet merâsiminde pâdişahı alkışlayan Divânı Hümâyun Çavuşlarının başına verilmiş unvandır. Değerli tarih bilgini M. Zeki Pakalın son baş alkışcının Şeyh Tevfik Bey adında bir zât olduğunu söylüyor. (B.: Alkış).

Bibl.: Mehmed Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyim ve Terimleri.

BAŞAR (Ahmed Hamdi) — Devlet ve Siyâset adamı, mücadeleleri hürriyet ideali etrafında toplanmış mütefekkir, muharrir; nezâhet ve nezâketi ile mümtâz bir simâ; yıllarca bulunduğu Liman Şirketi müdürlüğünden kalma «Limancı» lakabı ile anılır; 1313 (M. 1897) senesinde İstanbulda doğmuştur. Babası müciz dersi-am Ermenekli Mehmed Fevzi Efendidir. Başar İstanbul Darülfününu riyaziye şübesinde iki sene kadar okuduktan sonra orayı terk ederek Coğrafya Fakültesine girmiş ve bu fakülteyi ilk mezunu sıfatile ve 1 numaralı şehâdethâme ile 1919 senesinde bitirmiştir.

Henüz Darülfununa giderken hocalık ve gazetecilik hayatına atılmıştır. Birinci Dünya Harbinden evel iki arkadaşiyle birlikte Fatih'in Çırçır semtinde Timsali Maarif ismini verdikleri bir mektep kurmuşlardır.

Sonra Fatih Vakıf Akşemseddin, Mahmud Şevket Paşa nümune mekteplerinde hocalık etmiş, Darülfununu bitirdikten sonra da Çamlıca ve İstanbul kız liselerinde ve Yüksek Ticaret Okulunda coğrafya müallimliği yapmıştır. Birinci Dünya harbi senelerinde eniştesi Ermenekli Mehmed Nuri Beyle müştereken «Ticareti Umumiye Mecmuası» nı harbin sonuna kadar haftalık olarak üç sene neşretmiştir; 1910 dan bugüne kadar da muhtelif gündelik gazetelerde ve haftalık ve aylık mecmualarda bilhassa iktisadi mevzulara dair bir çok yazılar neşretmiş ve muhtelif kitaplar yazmıştır.

Başar, aynı zamanda hem talebelik ve hem de hocalık ve muharrirlik ettiği harbin ve mütârekenin en karanlık ve buhranlı devrelerinde muhtelif milli hareketlere karışmış, bilfiil çalışmıştır. İstanbul Muallimler Cemiyeti ve Türk Ocağı azası olarak, Mütâreke başlarında Darülfünün Müdafaayi Milliye (M. M.) Grubunda Heyeti Merkeziye azası ve temas murahhası vazifelerini görmüştür. Aynı devrelerde, sonraları Himayei Etfale (Çocuk Esirgeme Kurumuna) iltihak etmiş olan ve Boğaz içinde, Kalender'de yatılı bir ziraat mektebi açan Çocukları Çalıştırma Derneği kuruculuğu ve umumî kâtipliğini de yapmıştır. Henüz İzmir işgal edilmediği sıralarda bazı arkadaşlarile İstanbulda Ahali İktisat Fırkası isimli bir parti de kurmuş, bu suretle siyasete fiilen de atılmıştı. Bu tarihlerde bir buçuk sene kadar da İstanbul iaşe encümeni Mücadelei iktisadiye müdür muavinliğinde bulunmuştur. 1921 de evvelâ aylık, sonra haftalık olarak neşriyatını senelerce devam ettirmiş olan "Türkiye İktisat Mecmuasını çıkarmaya başlamıştır. 1922 de "Milli Türk Ticaret Birliği" ni kuran ve bu birliğin faaliyetini devam ettirdiği 1924 senesine kafar umumi kâtipliğini üzerine alan Başar, bu müddet zarfında ticaretin Türklere geçmesi uğrunda çalışan bu teşekkülün bütün çalışmalarını sevk ve idare etmiştir. 1923 de toplanan İzmir İktisat Kongresinde Millî Türk Ticaret Birliği gerek hazırladığı rapor ve tebliğlerle ve gerek umumî kâtibinin Divan kâtibi sıfatiyle yaptığı çalışmalarla kongrenin idaresindeki hakimiyeti herkesce malûmdur.

Hamdi Başar, Milli Türk Ticaret Birliği umumi kâtibi iken İstanbul Ticaret ve Sanayi Odasının millileşmesinde büyük rolü oynamıştır. Oda seçimlerini bu birliğin namzedleri kazandıktan sonra kendisi "Oda Mecmuası" baş muharriri olarak çalışmıştır. 1924 de Anadolu-Bağdat Demiryolu meclisi idare azalığına, 1925 de İstanbul Liman Şirketi Umum müdürlüğüne, 1926 da munzam olarak Talisiye İdaresi Meclisi

Ahmed Hamdi Başar
(Resim: Bülend Şeren)

idare azalığına tayin olunan Hamdi Başar'ın bu tarihlerden 1930 senesine kadarki hayatı münhasıran idari hizmetler sahasında geçmiştir. Bu vazifeleri yaptığı hayatı senelerde aynı zamanda Milli Reassurans meclisi idare azası idi. Fakat 1930 da "Serbest Fırka"nın kurulmasından sonra bir tesadüf eseri olarak Gazinin teveccühüne mazhar olmuş ve mezkûr fırkanın o sene sonlarına doğru kendisini fesh etmesini müteakip Gazinin yurt içinde yaptıkları üç aylık seyahat esnasında maiyetlerinde bulunmuş, kendilerine iktisadi müşavirlik yapmıştır. Bu seyahatte Başar, Gazinin emirleri üzerine iktisadi inkilâp için bir rapor hazırlamış ise de sevki tesadüfle mazhar olduğu iltifat ve teveccühü sevki kaderle kaybetmiş olduğundan fikirleri iltifat görmemiştir. Bundan sonra Ahmed Hamdi Başar fikirlerini neşrettiği kitaplar, makaleler ve muhtelif topluluklarda verdiği konferanslarla müdafaya çalışmış bunun neticesi olarak umum müdürü bulunduğu Liman Şirketinden uzaklaştırılarak şirket tasfiye olunmuştur.

Hamdi Başar 1934 de Liman Şirketinden ayrıldıkdan sonra ticaret hayatına atılmış, Süngercilik Şirketini kurarak iki sene kadar idare etmiş, bir sene de Sümer Bank Bakırköy Bez Fabrikası murakipliğini yapmıştır. 1941 de Alman nakliye şirketlerile çalışan ve hârbin sonuna kadar bu şirketlerin maaşlı müdürlüğünü yapan Hamdi Başar, bir taraftan da fikir ve neşriyat hayatındaki faaliyetine devam etmiş, Cumhuriyet ve Son Posta gazetelerinde seri makaleler neşretmiş ve «Barış Dünyası» isimli haftalık bir de mecmua çıkarmıştır; başlıca eserlerini de seneler zarfında neşretmiştir. Nihayet 1945 de memlekette çok partili demokrasi rejiminin ilânı üzerine Demokrat Parti kurucularile beraber çalışarak bu parti programının hazırlanması sırasında kuruculardan bazılarile arasında çıkan fikir ihtilafları yüzünden onlardan ayrılmış ve bundan sonraki çalışmalarını tüccar ve iktisatcıları bir dernek altında toplayarak politika dışında bir fikir hareketi doğurma gayretine tahsis etmiştir. Hamdi Başar, 1946 sonlarında kurduğu İstanbul Tüccar Derneğinin başında mezkûr derneğin kâtibi umumisi sıfatile 1950 seçimlerinde İstanbul milletvekili seçilinceye kadar bulunmuş ve bu derneğin bütün faaliyetlerini sevk ve idare eylemiştir. Türkiyede İzmir İktisat kongresinden sonra ilk defa olarak 1948 de İstanbul'da Türkiye ölçüsünde bir iktisat kongresi toplanmasını sağlamış ve bu hareketin bir takım müsbet tesirleri kendisini bir Türkiye Ticaret ve İktisad Derneği kurma fikrine götürmüş ve bazı hazırlıklara da sevk etmiş ise de 1950 seçimlerinde meb'us olması bu tasavvur ve teşebbüslerin gerçekleşmesine imkân bırakmamıştır.

Başarın budnan sonraki hayatı bir takım ümitler ve hayal kırıklıkları içinde geçmiştir. Bir devrelik mebusluğu esnasında teşrii vazifesine büyük bir titizlikle sarılmış, mebus olmasından bir sene sonra bütün fikirlerini «Milletçe Kalkınma» ismini verdiği bir kanun teklifinde toplayarak Meclise sunmuştur. Başar Meclisteki çalışmaları arasında İktisadi Devlet teşekküllerinin islahı, İstanbul'un idare ve kalkınması gibi bir çok mevzular üzerinde ve bilhassa orman ve vergi davaları üzerinde takrirler vermiş, ve arkadaşları arasında fikirlerini kabul ettirebilmek için her vesileden istifade etmiye çalışmıştır. Fakat mebusluk hayatının üçüncü senesinin sonlarına doğru ümitsizliğe düşerek ve mustakil çalışmak arzusu ile Demokrat Partiden istifa ederek iktidarla muhalefet haline düşmüştür. 1954 seçimlerinde Cumhuriyetçi millet Partisi listesinde müstakil ve 1957 seçimlerinde de C. H. P. listesinde partili olarak İstanbul adayı olan Hamdi Başar siyasî mücadele yolile fikirlerini gerçekleştirme ümidi içinde yaşamıştır. Fakat bu ümidini tamamen kaybettiğini son neşrettiği kitabında belirtmiştir. Hamdi Başar hâlen iktisadi etütler yapmak suretile hayatını kazanmaya çalışmakta ve fikirlerini yeni eserler vasıtasile neşretme imkânları peşinde koşmaktadır.

Başlıca eserleri şunlardır: İktisadi Devletçilik, 2 cilt; Para ve İnkilap; Değişen Dünya; Bir Medeniyetin Sonu; Dâvâlarımız; Türkiye ve Yeni Dünya; Atatürk'le üç ay; Aziz Milli Şef İsmet İnönü'ye açık dilekçe; Hürriyet Buhranı; Vergi reformu; Milletçe Kalkınma Dâvâmız; Demokrasi Buhranları; Demokrasi Yolunda Nereye Gidiyoruz?

Neşrettiği mecbualar: Ticarei Umumiye Mecmuası (1916-1919), Türkiye İktisat Mec-

muası (1921) Liman (1929), Kooperatif (1932-33), Barış Dünyası (1943-44).

BAŞAR (Ali) — Nalband ustası: 1947 de Kazlıçeşme muhtarı bulunuyor idi, büyükşehrin sur dışındaki bu mahallesinde kırk senedenberi muhtarlık edegelmekde idi, bir ara muhtarlıkların kaldırıldığında ayni mahallenin mümessilliğini yapmışdı; 1891 de Kazlıçeşmede doğdu, babası 1876-1877 Rumeli bozgunu muhacirlerinden nalband Hasan Ağadır. Ali Usta Davutpaşa Rüşdiyesinden şahâdetnâme almış olduğu halde baba işini terketmemiştir, kendi sözleridir: "Bundan sonrasını bilmem, hâlen ve asırlar boyunca geçmişde benden başka rüşdiye mezunu nalbad yoktur, çiy yumurtaya küçücük bir nal çakıp elimin hünerini isbat ettikden sonra bir gün geldi, ayni zamanda ustam, olan babam bana çırak gibi ayak tuttu, hayvana nalı ben çakdım, o gün babam dükkânı bana devretti».

Ali Başar, muhitinde, temiz insanların hakkı hürmeti göregelmiş, işgal yıllarında Kazlıçeşmenin millî teşkilâtında çalışmış, Anadolu'ya zâbit ve silâh kaçırmakda büyük yararlıkları görülmüşdür.

BAŞAR (İsmail Zühdi) — Yüksek mimar ve ressam; 1886 yılında İstanbulda doğmuşdur, babası maliye kâtiblerinden ve ayni zamanda Haydarhâne Mahallesi imamı Hacı Nuri Efendidir. Vefâ Sultanisinden mezun olmuş, Edebiyat Fakültesi ile Kadastro Mektebine devam etmiş, kısa bir meslek seçme buhranı geçirdikten sonra nihâyet Sanayii Nefise Mektebine (Güzel Sanatlar Akademisine) girmişdir, bu sırada babası vefat ettiğinden, o zamanın geleneğince babasının yerine imam olmuşdur. Bir müddet sonra Balkan Harbi başlamış, İsmail Zühdi hem talebe hem de imam olmak dolayısı ile katmerli olarak askere alınmamış iken vatan hamiyeti ile gönüllü yazılmış, o felâketli harbde yurd müdafaasına iştirâk etmişdir. Harbden sonra tekrar mektebine dönmüş, tahsiline devam ile 1917 de Sanayii Nefîse Mektebinden birincilikle diploma almışdır. Eski Eserlerin Muhafazası Cemiyeti mimarlığına tayin edilmiş, târihi âbidelerin karşısında çalışmaya başlamış, bu arada "İstanbul ve Boğaziçi" adındaki eserini hazırlayan İhtifalci Ziya Beye büyük yardımlarda bulunmuşdur. Sonra müzeler mimarlığına, İstanbul Belediyesi Heyeti Fenniye Mebâni mutahassıslığına tâyin edilmiş, 1927 de memuriyetden ayrılarak serbes çalışmaya başlamışdır.

İsmail Zühdi Başar
(Resim: Nezih)

Müzeler mimarlığında bulunduğu zaman eski eserlerin onarımında, bilhassa Topkapu Sarayının ilk restorasyonunda değerli hizmetler etmişdir.

Serbest çalışdığı sırada yapdığı binâlar arasında Ankara'da Polis Enstitüsü ile Jandarma Okulu, ve Çankaya'da bir köşk ile harâbe hâlinde olan Mahmutpaşa Bedesteninin restorasyonu sayılabilir.

Hasta olmasına rağmen içden bağlılığını yenemeyerek son iş olarak Bursada Yeşil Türbenin tâmirini üzerine almış, ve orada çalışdığı sıralarda krizler geçirerek İstanbul'a getirilmiş, beyninde yapılan bir ur ameliyesinden kurtulamayarak 24 Ağustos 1942 de vefat etmiştir.

İnce ve üstün bir zevke sâhibdi. Sözlerinde, yazılarında kendisine has letâfet ve şirinlik vardı. Gaayet güzel sulu boya resimler yapardı. Erzurumda bulunduğu sırada bu bölge âbidelerine dâir yapdığı etüdler Almanya'da ve Macaristanda teşhir edilerek çok takdir edilmişdi. Bilhassa eski eserlerin resminde ve onarımında pek kudretli bir şahsiyeti. Topkapu Sarayı koleksiyonları arasında, sarayın muhtelif köşelerine âid, Zülüflü Baltacılar Koğuşu", "Arz Odası", "Bâbüssaade", "Mecidiye Kasrı" gibi pek güzel resimleri vardır.

Tahsin Öz

BAŞARA (Mehmed Necati) — Musikişinas, bilhassa Türk halk musikisinin seçkin sîmâlarından, çoban kavalını kırdan alıp Büyükşehrin en müşkilpesend mahfillerine getirmiş, ve şâir ruhunun hassasiyeti ile üflediği zaman dinleyenleri tabiatın bâkir sih-

riyle sarmış, ve kâh ağlatmış üstad; kalemini gilzetle tökezlenmekden korumasını bilmiş bir hiciv şâiri; 1909 yılının Ocak ayında Tokadın Soğukpınar mahallesinde doğdu, babası, Sivasda istinaf mahkemesi azalığında ve Sivas Askerî Rüştiyesinde kavâidi lisâniye muallimliğinde bulunmuş ve 1908 Haziranında İstanbul'da vefat etmiş şâir Sivaslı Mütevellizâde Ömer İhyâ Efendidir (B.: İhyâ Efendi, Ömer); vâlidesi de Tokad eşrafından Arslanzâde Cilban Hacı'nın kızı Şerife Hanımdır; hâli hayatda ve Necati Başaran'ın yanındadır.

Necati Başara
(Resim: Nezih)

Yukarıdaki tarihlere göre Necati Başara babasının vefatından yedi ay sonra dünyaya gelmiştir; ilk ve orta okulları Tokadda bitirdi, Sivas Lisesine girdi, liseyi onuncu sınıfdan terk ederek İstanbul'da Bağçeköy Orman Mektebine geçdi ve oradan diploma aldı, Tokadda, Sivasda, Trabzonda orman memuru olarak çalışarak 1944 de İstanbul'a geldi, 1960 da İstanbul Unkapanı Bölgesi Orman Kontrol Mühendisliğinde bulunuyordu.

Musiki ile iştigali masum çocukluk çağında başlamışdır, hikâyesi çok şirindir:

Anadedesi çiftliğine giderken yetim torununu ekseriyâ yanına alır götürürmüş, Necati yedi yaşlarında kadarmış, bir gün köyde dedesinin çobanı çocukdan bir kaval istemiş, bu siparişi unutmayan çocuk kasabaya geldiklerinde çarşıdan bir kaval almış, meğer kavalın iyisi erik ağacından olurmuş, çoban Necatinin getirdiği kavalı beğenmemiş, kaval çocukda kalmış, ve daha o gün üflemeğe başlamış. Aradan kısa bir zaman geçmiş, kasabadaki evlerinin bağçesinde havuz başında kavalını üfleyerek bir türkünün nağmelerini çıkarmaya çalışıyormuş, türkü şudur:

Tokad'dan aldım bakır
Yosmam gözlerin çakır
O çakır gözlerine
Kurban olsun bu fakir

Çocuğu komşuları binbaşızâde Celâl Bey (Celâl Erman) dinliyormuş, bu zât bir musikişinasdır, Tokad'da bir musiki yurdu açmış, gencleri toplamış, tâlim ile meşguldur, küçük Necatideki büyük istidadı derhal sezerek yurda almış ve evvelâ nota öğretmiş.

Necati Başara tokatda orta mektebi bitirinceye kadar ilk hocası bu Binbaşızâde Celâl Beyin yanında çok ciddi bir tahsil gördü ve sağlam musiki terbiyesi aldı, başda ud ve ney hemen bütün sazları çalmaya ve üflemeye başladı, ve klasik türk musikisinde yirmibeş otuz fasıl geçdi. İstanbuldaki dört senelik tahsil müddetince de musikiden bir an ayrılmadı, üstadlarla tanışdı; Neyzen İhsan Bey bir gün basit bir teneke kaval ile fasıllara iştirâkini hayretle gördü ve Necatiyi Dârüttâlim'e götürerek hususî ney dersleri verdi, ve sonra Fahri Kopuz'un dershânesine iftiharla takdim etti. Bu sefer fasıllara nısfiye ile iştirak ederek onda da büyük kabiliyet gösterdi. Yine bu yıllar içindedir ki ayrıca Hakkı Derman ve Klarinet Bahri Beylerin Letâfet Apartımanındaki topluluğuna devam etti.

Orman Mektebinden mezun olunca Niksar, Erbaa, Reşadiye kazaları orman bölge şefliğine tayin edildi. Vazifesi icabı dolaşdığı köylerde halk şâirleri ve sazcılarla haşir neşir oldu, halk musikisinin câzibesine kapıldı, sağlam nota bilgisi ve kavala mutlak hâkimiyeti sâyesinde topladığı parçaları notaya geçirdi, bu suretle elinde muazzam bir halk türküleri repertuvarı meydana geldi.

Necati Başara'nın ilk eserinin doğduğu yer, bu memuriyeti esnasında Erbaanın Buğalı Yaylası oldu; onun da hikâyesi güzeldir:

Yanında muhafaza memur vardır, yaylada âhûyi vahşî bir çoban kızı görürler, Necati:

— Koyuna bak koyuna!.

Der, muhafaza memuru nükteyi, telmihi kavrayamaz, şâirin sürüyü kasd ettiğini zan eder:

— Yâ.. bey, der, maşallah semiz koyunlar...

Kızın adı Zekiyedir, dibinde köpürmüş çay gürleyen uçurum gibi haşmetli bir gü-

zellik, karşısında fazla duramaz, göz kararırsa insan o girdaba yuvarlanabilir, atını mahmuzlar ve kaçar, ve kaçarken sesini atının nal âhengine ayarlayarak türküsünü tamamlar:

Koyuna bak boyuna
Bak yosmanın boyuna
Zekiyenin saçları
Dolanıyor boynuna

Bu türkü bilâhare Mesud Cemil Tel tarafından Ankara Radyosunun "Bir türkü öğreniyoruz.." saatinde halka öğretilmiş, filmlere, plaklara okunmuşdur, bir 19 Mayıs gösterisinde de gençler bu türkünün ritmine uyarak jimnastik hareketleri yapmışlardır.

Necati Başara'nın ikinci türküsü kendisinin en beğendiği eseri «Fadime» dir; şâir: «Fadimemi herkesin sevdiğine kaaniim..» diyor. Niksarın Çamiçi nâhiyesinde Gülebi köyünde pınar başında gördüğü güzel bir kızı ormana dâvetidir:

Kız Fadime Fadime
Sana diyeceğim var
Ama kimseye dime
İderim Vallah ar

Gel şu orman boyuna
Dolanayım boynuna
Ay buluta girince
Sunulayım koynuna

Sonra eserleri birbirini tâkib etti: «Sarı buğday başıyım», «Nâdide», «Fıtnat» (plağa okunmuştur), «Halime», «Kara Kız», «Yumuk yumuk pamuğum», «Niksardan çıkdım yayan» (filme okumuştur), «Şinanaydi», «Kırdım sana değen eli», «Değme güzel değme» en meşhurlarıdır. Bunlardan başka Yunus Emre'nin, Derdlinin, Emrahın, Veysel'in ve bilhassa Karaca Oğlanın güftelerinden elliden fazlasını bestelemiştir.

İstanbul'a geldikden sonradır ki eserler bestelemeğe başladı: «Köy Valsi» (söz avukat Vecdi Barmanın), «Hasretinle dolu gönlüm» (söz avukat Sâim Sarıgöllünün), «Ey gözlerinin sihrine mest olduğum dilber» (söz kendisinin), «Yine düşdüm yad illere ayrıldım Elifimden» (söz kendisinin, Yeşil Kurbağalar filminin müzik direktörlüğü yaparken bestelemiş ve bu filme Salahaddin Erorhan tarafından okunmuşdur).

Necati Başara şiir yazmağa çocukluk çağında, orta mekteb talebesi iken başladı. Bu şiirler arasında yaşından umulmayan fetânet ve nüktedanlıkla ilk hiciv ve lâtifelerini söylemeğe başladı, meselâ, sîmâsını ancak sarıklı bir resminden tanıdığı babasının mühründe:

Sâhibi mârifete dildâde
Ömer İhyâ Mütevellizâde

yazılıydı, kendisine böyle manzum bir mühür yazdı:

Necati Başara Tokad
Her zaman yüreği rahat

Şiirlerinde, bilhassa bestelenmek üzere yazdığı manzumelerde kendisine «Âşık Tokad'lı» mahlasını münasib gördü, meselâ Fıtnat için yaptığı ve divan sazı ile bir Kolombiya plağına okuduğu hicaz makamındaki eseri:

Evlerimin kapusu çifte kanadlı
Önünden geçiyor bir yağız atlı
Bak neler söylüyor Âşık Tokadlı
Fıtnat Fıtnat ölüyorum aman nerede kaldın
O baygın bakışınla kalbimi çaldın

Sivas Lisesinde, Orman Mektebinde, sonra memuriyetle bulunduğu Tokadda, Sivasda, Trabzonda, Bursada musiki ile iştigali, yarının ilerlemesi ile artan alaka ile devam etti. 1941 yılı sonlarına doğru, Almanlar Yunanistanı işgal ederken ikinci defa ihtiyat subaylığına çağırıldı. O kışı, Bolayır sırtlarında, çadırda geçirdi, topcu zâbiti olarak bataryasının başında Saros Körfezini gözetledi. 1942 de tümeni Denizlide ihtiyata alındı, bu intikal sırasında alay kumandanının teveccühü eseri izinli olarak İstanbul'a geldi ve o sırada Ankara Radyosuna imtihanla saz sanatkârları alınacağını öğrendi, bu imtihana girebilmesi için musiki bilgisini genişletmesi lâzımdı, bestekâr Hafız Saadeddin Kaynakla tanışdı ve ondan büyük usûlleri meşketti. Üstad Neyzen Tevfikin neyde çıkardı orijinal vibrasiyonu elde edebilmek için bir kaç defa Bakırköy Hastahânesine gitti, fakat bu günü birlik ziyâretlerle gaayesine ulaşamayacağını anlayınca, başhekim muavini bestekâr Neşet Halil Öztan'ın dostâne bir yardımını gördü, kendi tâbiridir, Neyzen Tevfikin 18 inci koğuşdaki odasının bitişiğine posdunu serdi, müz'iç nağmelerle üstadı tahrik ederek ona uzun uzun ney üfletti», ve eskilerin tâbiri ile «alacağı nakşı

aldı»; girdiği imtihanı da birincilikle kazandı, ve Aydına müfrez olarak verilen taburuna iltihak etti. Ata binmekteki mehâretini gören 32. Tümen kumandanı General Mümtazın emri ile Kermencik nâhiyesindeki müstakil süvari bölüğüne nakledildi, orada altı ay kadar kumandan vekilliği yapdı, terhisinde de Trabzon'a tayin edildi, oradan Sivas'a naklolundu, asıl mesleği ormancılık olmakla beraber sanatkârın yeri muhakkak ki Türk Musikisinin büyük ocağı İstanbul şehri idi, orman umum müdürlüğü bu sarih hakkı teslimde geçikmedi, Necati Başara 1944 de İstanbul'a geldi, Hemen Hafız Saadedini buldu ve onun tavsiyesi ile Hasan Tahsin Parsadanla tanışdı. Artık musiki mâlûmatı ve sazlara hakimiyeti akran ve emsâli arasında kimse ile ölçülemeyecek kadar geniş ve sağlamdı. Hasan Tahsin Parsadan tarafından Eminönü Halk Evinde Nedim Akçer'e takdim edildi, Halk Evinde sosyal çalışmalar başkanı olan Nedim Akçer tarafından da ayni halk evinde folklor kolu başkanı tayin edildi. Necati Başara bir tarafından bölge orman müdürlüğünde memuriyetinde devam ederek büyük bir şevk ile işe başladı, Eminönü Halk Evindeki musiki heveskârı gençlerle bir «Halk Türküleri Korosu» kurdu; bu koro evvelâ halk evi salonunda vermeğe başladığı konserlerle kısa bir zaman içinde İstanbul'da bir şöhret oldu.

1949 da İstanbul Radyosu ikinci defa olarak kurulub açıldığında üstad Cemal Reşid Beye takdim edildi; o takdim gününün hatırası da şudur:

Necati Başara kırk yaşında idi. Uzun boylu, levend yapılı, gözleri âteşi zekâ ile parıl parıl, bakışları saf, musikide bir hüner gösterecekdi; ceketinin iç cebinden kiraz ağacından bir çubuk çıkardı, eskiden gaayet kıymetli hediyeleri tevazû boğçasına sararlar, «Çoban armağanı çam sakızı» derlerdi, Başara da:

— Çoban armağanı çam sakızıdır üstâdım.. diyerek kavalını üflemeğe başladı.

Maestro çubuğu ile memleketimizin sınırları dışında, Avrupa'da orkestralar idare etmiş Cemal Reşid Rey, Necati'nin dudaklarındaki kiraz ağacından dağılan nağmelerde öylesine rüstik bir âleme sürükleniverdi ki Aşık Tokadlıya İstanbul Radyosunda müstakil bir saat vermekde en küçük bir tereddüd göstermedi. Necati Başara Eminönü Halk Evindeki korosunu «Şen Türküler Gümesi» adı altında İstanbul Radyosuna götürdü.

İstanbul Radyosundaki çalışmaları 1955 yılına kadar devam etti. Bu arada beş sene kadar da radyodaki «Orman Saati»ni idare etti; ağaç sevgisini yayma ve ormanlarımızın cehil yüzünden tahribi önleme yolunda yapılan bu konuşmalara manzum öğüdler, nükteler ve saz nağmeleri katarak müzikal bir skeç çeşnisi vermişdi. Bu konuşmaların hakiki muhatabı İstanbul ve diğer büyüklü küçüklü şehirler halkı değil, ormanlarımızı tahrib eden eller, köyümüz idi. Onun içindir ki Necati Başara bu skeçlerinde, fevkalâde muvaffak olduğu köylü ağzı ile konuşuyordu. Mesud Cemil Tel İstanbul Radyosu müdürü olunca orman saatindeki skeçlerin fasik türkçe ile konuşmasını istedi, o da noktai nazarında haklı idi, radyonun muhatabı bütün âlemi medeniyet idi, cihan dilimizin en güzel telâffuzunu dinlemeliydi, kaldı ki köylü de açık şehir dilini, taklid köylü ağzından çok daha ciddî alâka ile dinleyecekdi. Necati Başara müdürün isteğine uymadı, müdür ısrar edince orman saatini idareden kendişine yakışmayan huşunetle çekildi. Bu huşunetin tabiî neticesi, az sonra da radyodaki «Şen Türküler Gümesi» seanslarına son verildi, Başara İstanbul Radyosundan temamen ayrıldı, onun seanslarının yerine Muzaffer Sarısözen'in «Halk Türküleri» kondu.

İstanbul Radyosundan ayrılması hâdisesi üzerine Necati Başaran'ın Mesud Cemil Tel'e bır koşma - hicviyesi vardır. Derin bir igbirârın eseri de olsa Buğalı Yaylasındaki çoban Zekiyeye ve Gülebi Pınarındaki Fadimeye türküler yazan bir kaleme asla yaraşmamışdır. Başara bu hicviyeyi neşretmişdir zan ediyoruz, bir gün derin nedâmet duyacağı aydın bir hakikattir.

1955 de radyodan ayrılınca Çarşıkapusunda «Sivil Mehter ve Millî Oyunlar Şirketi»inde müstakil bir dershâne açdı; bu satırların yazıldığı 1959 yılı Kasım ayında bu dershânesi dört yıldanberi faaliyetde bulunuyordu, ve Necatî Başara talebelerine umumî müzik ve müzik kültür dersleri veriyor, gençleri radyolarımıza alınacak elemanlar için açılan imtihanlara hazırlıyordu.

Yine bu son yıllardadır ki umumî konserler vermeğe başladı, İstanbuldaki Türk film şirketleri tarafından çevrilen yerli filmlerde müzikal sahneler için dâvet edilmektedir, sazından ve bilgisinden istifade edilmektedir. 1959 yılına kadar on iki yerli filmde emeği geçmişdir.

Aşağıdaki terennümü çok sevdiği Nükhet Yücebilgin'in şânındadır; bu ismin hâtırası şâir müsikişinasın mahremiyetinde kalacaktır:

Benim yârim
İşte bu benim yârim:
Elik yüzlü
Üveyk gözlü
Suna boylu, melek yüzlü..
Yer yerinden oynasa
Kâinâtın nesi varsa
Bir olub beni boğsa
Vermem onu illere
Atılırım güle güle
Ölümlere
Bak hele dime
Değil ile
Ecele bile
Vermem
Ecele...

Sohbeti tatlı bir meclis adamıdır; neşeli, gamsız görünür "zâhiri gerki gülüp kalb gözü kan ağlayan" insanlardandır, "güzel" seçmede olgun bir zevk sahibidir. Azıcık içki, ara sıra kâğıd oyunları mâsum küçük zevklerindendir. Kasım 1959.

1960 yılı Temmuzunda evlendi.

BAŞARAN (Mehmed Fethi) — İstanbul'un sportmen şöhretlerinden, "Erenköy Spor Klubü - Hilâl Gençlik Klubü - nun kurucularından; 1893 de İstanbulda doğdu, Harbiye Nezareti eczacılarından Tahsin beyin oğludur, ibtidai ve rüşdi tahsilini Bürhani Terakki'de, idadi tahsilini de Mercan İdadisinde yapmış ve Hukuk Fakültesinden mezun olmuştur. Bir müddet avukatlık stajı yapmış, Adliye Nezareti Ticareti Bahriye Mahkemesi kaleminde mülâzemetle çalışmış, Birinci Cihan Harbine iştirak ederek Cemal Paşanın iaşe zabitliği hizmetinde bulunmuştur. Spor ile iştigali, çocukluk çağlarından başlar, arkadaşları arasında Fethi Tahsin adı ile anılır, muhtelif tarihlerde, Türkiye İdman Cemiyetleri ittifakında mıntaka reisliği yapmış, o zamanın nızamnamesi yazılır iken kıymetli emekleri geçmiştir. Bir nabzecik de sahne hayatında bulunmuş, "Üvey Ana" adında bir piyes yazmış bizzat vazife alarak piyesini sahneye koymuştur.

Mesleki hayatında, Evkaf Umum Müdürlüğü Hukuk Müşavirliği muavinliğinde ve umum müdürlük muavinliğinde bulunduktan sonra başvekil İsmet İnönü'nün muvafakati ile, uzun zaman, Türkiye İş Bankasının hukuk müşavirliği servisi şefliğini yapmıştır. 1939 yılı Eylûlünda, bu bankanın resmi bir işinin halli için gittiği Ankarada vefat etmiştir, naaşı İstanbul'a getirilerek, Karacaehmed'deki aile makberesine defnedilmiştir.

Rifat Köprülü

BAŞA ZİNDAN OLMAK — Halk ağzı deyim; türlü mihnet içinde, huzursuzluk, mahrumiyet ile rahat yüzü görmeme; vefâsız, nankör sevgilinin firârı karşısındaki hal; pek aziz sevgililerin ölümü ile hayatda duyulan kara boşluk, yalnızlık:

Bu cihan kimine kasrı tareb ü iyşi safâ
Kiminin mihnet ile bâşına zından ancak

Bâki

Nankörlüğün, firârın
Çapkınlığın şânından
Sürünürsün sen yarın
Unar mı hiç bir nâdan
Lâkin bu dilfikârın
Dünya başına zından

Ali Çamiç

Sensiz başıma dünya
Bir zındandır şu anda
Keysûlerin hayâli
Zincirimdir zındanda

Ali Çamiç

BAŞBAĞI — Halk ağzı deyim, dildâde, sevgili; misal:

Başbağı, yavuklu bilmedik, babamız karar verdi, anamız görücü gitti nikâhda keramet var dediler, gözümüz kapalı gerdeğe girdik.

BAŞBAĞLAMAK — Esnaf argosunda «bir adamın meslekde cehlinden ve hırs ile tamahından istifâde edilerek elinde bulunan malı, hakiki değerinden çok üstün kıymet biçme hilesi ile asla satamayacağı hâle koymak»; bilhassa sahhaf ve koltukcu esnâfı ağzında kullanılır.

Meselâ sahhaf Hasan'ın elinde nâdir rast-

lanan bir kitabcık vardır, «Lüleci Yektâ Efendi ile garib çocuk Hikâyesi»; nâdir rastlanır ama zamanında 5 kuruşa satılmış olan bu hikâye kitabı zamanımızda en çok 5 lira eder. Bir ilim adamı yâhud bir kitab meraklısı gelir, bu eseri ismi ile asar, tamahkâr Hasan, kırk yıldır rafında duran kitaba yüz lira ister, tabii satamaz ve alıcı da bu fâhiş talebi dolaşdığı diğer dükkânlarda nakleder. Bu sefer onların içinden bir mûzib çıkar, Hasan'a koşar:

— Sende Lüleci Yektâ Efendi var mı?

— Var!..

— Elli liraya bir müşteri buldum..

— Yüz lira!..

Mûzib adam kısa bir münakaşadan sonra döner, hikâye kitabının başı bağlanmıştır; «Lüleci Yektâ Efendiye 5 yerine 10, on yerine 20 lirada verilse Hasan «Elli lira verdiler!..» diye o kitâbı artık satamaz, elli lirayı da kimse vermez.

1930 - 1935 arasında bir koltukcu, elindeki kıymetli malların başları bu sûretle bağlanarak iflâsa kadar sürüklenmiştir.

Mehmed Koçu

BAŞBAKIKULU — Tanzimatdan evvelki devirde mâliye baş müfettişinin unvanı; maliye müfettişlerine de «bakı kulu» denilirdi.

Başbakı kulları, Divânı Hümâyun azası olan Baş defterdara (Maliye Vekili yerinde) bağlı; mâliye kaleminde çekirdekden yetişmiş, nâmusu, ve avâmı tâbiri ile kılı kırk yaran dikkati ile tanınmış, hazine menfaatlerini ve haklarını arayıp korumada amansız simâlardan seçilip tâyin edilirdi.

BAŞBAKKAL SOKAĞI — Şehremini'nin Melekhâtun Mahallesi sokaklarındandır; Dutlubakkal sokağı ile Selâm ağası ve Lâlizâde sokakları arasında uzanır; kavisli, dirsekli bir sokaktır, 1934 Belediye Şehir Rehberinin 10 numaralı paftasında görüldüğü gibi dümdüz bir yol değildir; Dutlu Bakkal sokağı kavuşağı başından yüründüğüne göre sol kolda Melek çeşme ve Hatib sokakları ve isimsiz bir sokakla kavuşakları vardır. Bir araba rahat geçecek genişlikde kabataş döşeli, bozuk bir yoldur; bağçeli, bağçesiz, kâgir, ahşab fakat hepsi mutâvâzı gelirli aile meskeni evler arasından geçer; bağçeli bir mahalle kahvesi, 2 bakkal, 1 kasab dükkânı bir de sabun îmâlâthanesi vardır (Ağustos 1960)

Hakkı Göktürk

BAŞCI ESNAFI, BAŞCILAR — Koyun ve kuzu başı pişirip satan esnaf; İstanbul'un günlük hayatında, bilhassa bekâr odalarında ve hanlarında, veya çalışdıkları herhangi bir yerde yatıp kalkan bekâr uşağı amele, ırgad diyar gariblerini, ayak takımını, büyük şehrin dar gelirli halkını asırlar boyunca beslemişlerdir. Bir kısmı dükkân sahibi, bir kısmı seyyar esnaf olmuştur; seyyar olanlar akşamları İstanbul'un meyhâneleri ile meşhur semtlerini, çarşı ve sokaklarını da dolaşmışlar, sofralarında meze çeşidi arayan akşamcıları da hoşnud etmişlerdir.

Dükkân sahibi başcılar, başın yanında işkembe çorbası, paça da pişirip satmış, seyyarları da baş suyuna çorba, pilâv, kuskus pilâvı yapmışlardır.

Baş, ya haşlanmış söğüş, yahud fırınlanmış, bazan da tandırda pişirilmiş olarak satılmış, zamanımızda da satıla gelmektedir. Tandır başcıları zamanımızda kalmamış gibidir; 1945 - 1950 arasında, adını maalesef tesbit edemediğimiz ihtiyar bir ermeni Kumkapuda deniz kenarında, hattâ ön kısmı dene buğuda pişirilmiş kuzu başı getirirdi, ganiz üstünde salaş olan Agob'un meyhânesiayet nefis mezelik olan bu başlar bir anda kapışılarak alınır, biterdi.

Onyedinci asrın büyük Türk muharriri ve seyyahı Evliyâ Çelebi başcı esnafı hakkında şu mâlûmatı veriyor:

"90 dükkân, 500 neferdir, pirleri Seyfeddin'dir. İslâmdan evvel pirleri Keykâvus'dur. Hazreti Resul asrında İmam Hasan'ın akikası olan koyunun kelle ve paçası sirke ve sarmısak ile Seyfeddin tarafından pişirilip huzûri Resule getirildi, Hazret eklittikde Seyfeddine dua etti, Enes bin Mâlik anın belini bağlayub başcılara pîr eyledi. Hazreti Resulün başı ağrıdıkda Cebeli Ebikabîse çıkar, bu Seyfeddin baş getirip ekliderdi. Hâlen sünneti Resuldür diye nice bin hacılar mezkûr dağda koyun kellesi yerler, bir daha baş ağırısı görmezler; bunun için o dağ, baş kemikleri ile dolmuşdur. Esnaf alayında bu başcılar da arabalarını başlarla süsleyüb:

— Cânım yağlıca, sekelice, sarmasaklıca!.

diye başrışarak geçerler».

Dördüncü Sultan Murad zamanında tan-

zim edilmiş bir narh ve esnaf nızamı defterinde başcılar için şu kayıd bulunmaktadır:

«Başcılar pişirdikleri baş ve paçayı temiz tutarlar ve iyi pişirirler, bayat ve kıllı olmaya. Koyun başına zamanına göre narh verile, ve paçanın her zamanda dört tanesi bir akçeye olur, ziyade narh olmaya, sirkesi ve sarmısağı tamam ola».

Ayni asır sonları ile onsekizinci asırda tanzim edilmiş bütün narh defterleri ve esnaf nizamnâmelerinde başcılar hakkında yukarıda hüküm dâima tekrar edilmişdir.

Bibl.: Evliya Çelebi, I; Maarif Vekâleti yayınlarından Tarih Vesikaları dergisi.

BAŞCI MAHMUD CAMİİ ÇIKMAZI — Cerrahpaşa mahallesi sokaklarındandır; Hekimoğlu Ali Paşa caddesi ile Haseki caddesinin birleşdiği yerdedir, bir araba girebilecek genişlik de olup vaktiyle kabataş döşenmiş ise de uzun zaman bakılmamış, yer yer toprak olmuştur. Üzerinde en çok üç katlı, ikisi teneke kaplı, dördü bağçeli evler orta halli diyebileceğimiz ailelerin meskenleridir. Sokağın sağında iki araba genişliğinde toprak bir yolla Karabaş sokağına geçilir ki 1934 Belediye Şehir Rehberinde (11 numaralı pafta) gösterilmiştir. Sokağın bitimi meydanının bir açıklıktır; burada yıkılmış bir kaç evin arması Vezir Odaları çıkmazına gecid olmuştur.

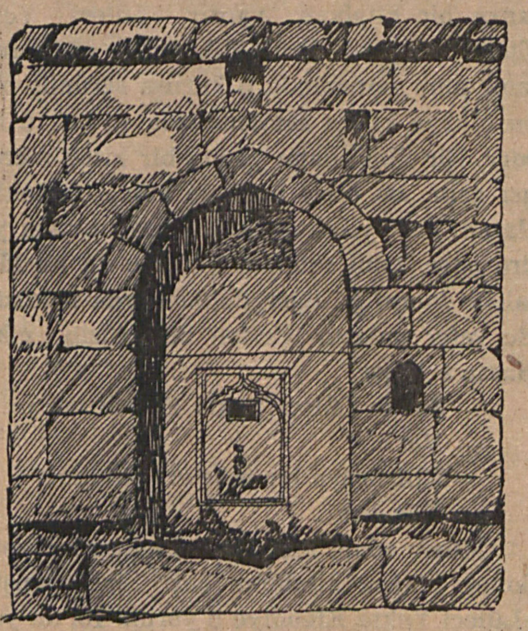
Başcı Mahmud Camii (Başcı Mescidi) bu sokakdan uzakça bulunduğuna göre bu çıkmaz - çıkar sokağın adını hangi münasebetle aldığı tesbit edilmedi (Temmuz 1960).

Hakkı Göktürk

BAŞCI MAHMUD ÇEŞMESİ — Hasekide Özbek Süleyman Efendi Sokağı ile Cevdet Paşa Caddesinin keşişdiği dört yol ağzındadır. 1953 de ayni yerde bulunan harab Başcı Mescidi tamamen yıkdırılıp kaldırılır iken orta yerde kalmıştır. Cebhesi kesmetaşdan, arkadaki hâzinesi kabataş ve ince tuğladan olup aşağıdaki kitâbesi geçen asır başında bir tamir görmüş olduğunu göstermektedir:

«Ve sakaahüm Rebbihüm şerâben tahûra
«Başcı Hacı Mahmud Efendi ibni Sinan çeşmesidir,
sene 1218 (M. 1803)».

Başcı Mescidi yıkılır iken bu çeşmeyi de kaldırmak istemişler, semt halkının ısrarlı

Başcı Mahmud Çeşmesi
(Resim: H. A.)

itirazı ile her nasılsa bırakılmıştır, restore edilir ise bulunduğu meydancığı tezyin edecek olan bir eserdir (1960).

Hakkı Göktürk

BAŞCI MESCİDİ — Hasekide Özbek Süleyman Efendi sokağı ile Cevdet Paşa caddesinin kesişdiği dört yol ağzında idi; Hadikatül Cevâmiin kaydine göre bânisi Fatih Sultan Mehmed'in Başcıbaşısı Sinan oğlu Hacı Mahmuddur, hicrî 900 (Milâdî 1494-1495) de vefat etmiş ve mescidinin yanına defnedilmiştir; minberini Hacı Salih Efendi adında bir zât yaptırmış idi.

Mescid halk ağzında bânisinin de adı zikredilerek Başcı Mahmud Camii diye anılırdı. Civârındaki Haseki Camiinin kayyumu İsmail Efendi ile semt halkından Ahmed Akçebal'ın anlatdıklarına göre 1947 de metrûk, dört duvardan ibâret bir harâbe idi, yalnız minaresi sağlam duruyordu; 1953 de bu bakiye de kaldırılmış, bu arada bânisinin kabri de yok olmuştur (1960).

Hakkı Göktürk

BAŞCÜCE — (B.: Saray Cüceleri).

BAŞÇAVUŞ AĞA — Yeniçeri Asker Ocağının büyük zâbitlerinden birinin unvanı; Ağa bölüklerinden 5. inci Bölüğün kumandanı, bütün ocağın da başçavuşu idi (B.: Yeniçeriler, Yeniçeri Asker Ocağı).

Başçavuşun 5. inci Bölük kumandanlığından gayri Ocak başçavuşu olarak vazife-

leri şunlardı:

1 — Aga kapusunda Ağa Divanı kurulduğunda, oturumu, metni hiç değişmeyen bir dua okuyarak açmak.

2 — Her Çarşamba günü, yeniçeri kışlası koğuşlarına verilen mumun dağıtımına nezâret etmek.

3 — Yeniçeri Ağası tarafından verilen emirleri, Aksaraydaki Et Meydanında Yeni Odalar adını taşıyan kışlanın avlusu ortasında bulunan Orta Camide Ocaklıya, yeniçerilere tebliğ etmek.

4 — Ulûfe tevzii divânında, Yeniçerilere para torbaları alıp kaldırmaları işâretini vermek.

5 — Orduyu Hümayun sefere çıkarken, Yeniçerilerin İstanbul'da yapa geldiği sefer resmi geçidini tanzim ve idâre etmek.

6 — Azil edilen Yeniçeri ağası, eğer sürgün de ediliyor ise, ağayı gideceği yere kadar götürmek.

7 — Yeniçeri Ocağına alınan acemioğlanların Ocak kütüğüne kayıd ve kabul merasiminde, her emre kaydsız şartsız itaat etmeye mecbur olduklarını bildirmek için o gençlerin kulağını çekip enselerine ananevî tokadı atmak.

8 — Aga kapusuna herhangi bir iş veyâ şikâyet için gelenleri dinlemek, lüzum görürse gelenleri Yeniçeri Ağasının huzuruna çıkarmak.

9 — Yeniçeriler bir askerî ihtilâl çıkarmak için Aksaray Kışlasının Orta Camiinde toplandıkları zaman, ki bu toplantılar bir anane olarak dâimâ yatsı namazından sonra yapılır ve camiin ortasına yalnız bir tek şamdan konulurdu, ihtilâl maddesinin görüşülmesi başlar iken o mum da söndürülür, müşevviklerin kimler olduğu belli olmamak için karanlıkda konuşulurdu. Bu toplantılarda mum söndürme vazifesi de Başçavuş Ağanın idi:

10 — Herhangi bir suçdan mahkûm Yeniçerilere verilen cezaların yerine getirilmesine Başçavuş Ağa nezâret ederdi.

Başçavuş Ağanın, kendi bölüğü efradından başka, diğer Yeniçeri Ortaklarındanın en kıdemlilerinden yüz otuz Yeniçeri vardı; Ocağın başçavuşu olarak bütün ortalarla münasebetini onlarla sağlardı.

Başçavuş Ağa başına, ucu arkaya kıvrık sorguçlu keçe külâh, sırtına, kırmızı dolamakaftanı, içine entâri, bacağına kırmızı şalvar, ayağına da mert pabuç yâhud sarı çizme giyerdi.

Divâna giderken ata biner, başına külâh yerine çorbacı üsküfü giyer, sorguç yerine turna telleri takardı; sırtına da çuhaya kaplı kürk - ferâce giyerdi.

Bir debdebe ve servet mümâyişi olduğu için ayni zamanda bir yabancı elçinin de huzûra kabul edildiği Yeniçerilere ulûfe gündelik hesabı ile askerlik ücretleri dağıtıldığı ve «Galebe dîvan» denilen günlerde kemhâ denilen kıymetli kumaşdan üst elbisesi giyerdi.

Her sene mirîden, kışlık ve yazlık iki defa, diğer büyük Ocak ağaları arasında Başçavuş Ağa da birer top esvablık çuha, birer top da çamaşırlık bez alırdı.

Başçavuş Ağa Ocak silsilesi ile terfi ettiğinde Haseki Ağa olurdu.

Bir dirlik verilerek Yeniçeri ocağından çıkarıldığı takdirde en az 15.000 akçelik bir timar verilirdi.

Bibl.: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Kapukulu Ocakları; M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri

BAŞÇAVUŞ SOKAĞI — Kadıköyünde rıhtım semtindedir; rıhtım boyu Kadıköy - Haydarpaşa caddesi ile Söğüdlüçeşme Caddesi arasında uzanır, sağa sola kavisli bir sokaktır; iki araba geçecek genişlikde ve paket taşı döşelidir. Rıhtım boyundan gelindiğine göre, 1960 Ağustos'unda sağ başında yeni bir yapının temeli atılmakda idi; yanında 7 katlı bir bînanın da yapısı henüz tamamlanmış bulunuyordu. Bu şeddâdî binânın ilerisinde baraka - kâgir kulube hâlinde dükkânlarda bir doğramacı, bir kalorifer tesisatcısı, bir bıçkıcı, bir kereste deposu ve bir nalbur deposu ve bir nalbur bulunuyordu; sol başda da bir karpuz sergisi ve bir dükkânından sonra inşaat malzemecileri ve kerestecıler sıralanmıştır.

Sol kolda Mühürdar Esad Bey sokağı ile bir kavuşağı vardır.

Hakkı Göktürk

BAŞÇUHADAR AĞA — Osmanlı İmparatorlarının İstanbul sarayında Enderunu Hümâyun teşkilâtında Enderunun en büyük âmir ve zâbiti Silâhdar Ağadan sonra gelen

Çuhadar Ağa ile ayni mertebe bir saray zâbiti; resmi unvânı «Rikâb Başçuhadarı»dır, fakat bâzan «rikâb» kelimesi hazfedilib sâdece «Başçuhadar» denilir (B.: Çuhadar Ağa; Rikâb Başçuhadarı Ağa).

BAŞDAN, BAŞINDAN GEÇEN — Halk ağzı deyim; mâcerâ sahibi olmak; feleğin türlü sillesini yiyerek görüb geçirmek; aşk yolunda türlü cefâ, mihnet çekmek; misâller:

Başından geçen pişmiş kelleden geçmemiştir (Bu örnek de ayni mânada bir halk deyimidir).

Başından bu kadar şey geçdi, yine uslanmadı.

Günde bin gez kanlu yâsım mevci bâşından aşar
Gör neler geçdi bu aşk içinde bâşımdan benim

BAŞDAN ÇIKMAK, BAŞDAN ÇIKARILMAK — Halk ağzı deyim, bilhassa genç kızlar, kadınlar, oğlanlar, delikanlılar hakkında söylenir; temiz, nâmuskâr ailenin evlâdı iken kötülüklere meyl etmek, kötü arkadaş, kötü tesadüflerle kumara, ayyaşlığa, refâhete, fuhuşa sürüklenmek, iffetini satmak, hırsızlık etmek. Misaller:

Ehli ırzı çıkaranlar başdan
Başların kurtaramazlar taşdan
Sünbülzâde Vehbi

* Gazetelerde yüksek sosyeteye (?!) mensub bir delikanlının hırsızlık kasdi ile girdiği bir köşkde yakalandığı okunur:

— Bu oğlanı başdan çıkaran anası, babasıdır; on yaşında çocukdu, günde on lira harçlık verirlerdi, sonu böyle olur....

* Bir dedi kodu:

— Dün Mustafa'yı köprü altında iki itin yanında gördüm, yalın ayak, pırpırı bir hâneberduş olmuş, evinden kaçalı bir ay olmadı, gül gibi mektebli çocuk olduğuna bin şahid ister...

— Ah!. o Dedenin kahvesi yokmu.. köyün bütün çocuklarını başdan çıkaran orasıdır.. heroin zehrine orada alışdı...

* Bir bar kızı anlatır:

— Biz hep kenarın yosmalarıyız.. ellerimiz kınalı, arkamızda iki örgü saç, ağzımızda gıcırlı sakız, sırtımızda basma entâri, çıplak ayaklarımızda takunya çeşmeden su taşırdık, Cibali, Defterdar, Bakırköy fabrikalarında işçi idik.. evvelâ, yolumuza ablalar (!) çıkdı, ipekli, cincik boncuk, iki kadeh şampanya, sabahleyin gözümüzü açtık ki, olanlar olmuş, bir altın bilezik, bir çift elmas küpe de gözyaşını dindirdi ... biz hep böyle başdan çıkdık beybaba...

* Yine bir dedi kodu:

— Falanın karısı randevu evinde basılmış!..

— Başdan çıkaran kocası.. sen her akşam evinde içki sofrasını kurar, poker partisi diye bir alay erkeği evine alırsan âkibeti budur...

* «Şeyhzâdemiz Osman Beyfendimizi bağ baston dolaştıran, tiyatora dedikleri rezâlethânelerde oyuncu kızları ile başdan çıkaran kahve ocağında Hallaç Yusuf dedikleri zeberdest haylaz, dinsiz imansız laz uşakdır» (Ruznâmei Reşid Efendi).

BAŞDANKARA GİTMEK — Halk ve külhânî ağzı argo deyim, kötü itiyadlar ve ibtilâlar, nefis azgınlığının pençesinde karanlık, felâketli bir istikbâle sürüklenme; fırtınaya tutulmuş geminin sürüklendi kayalara çarparak parçalanmasından alınmıştır, perişan olmak, mahbolmak; misâller:

Evvel Allah döneceksin çabucak maskaraya
Uracaksın iki üç dalgada başdan karaya!
Mehmed Âkif

Genç bir fabrikatörden bahsedilir: — Alman kızı ile başdan kara gidiyor, koca fabrikayı ortağına kaptırdı.

Bir kopuk, kendi argoları ile «Âdem Baba» kılığında, yalın ayak, yarı çıplak bir küçük delikanlıyı ayakdaşına gösterir:

— Kim bu aynalı oğlan?

— Bursalı Yâkub... babası milyoner.. bir dalgaya kapılmış, bir ayda başdan kara etti...

BAŞ DEFTERDAR — Tanzimatdan evvelki devirde İmparatorluk mâliyesinin başında en büyük memurun unvanı, zamanımızın maliye vekili yerinde olan zât (B.: Defterdar).

BAŞ DEVECİ — Yeniçeri Asker Ocağının cemaatli ortalarından (B.: Yeniçeriler) Ocak mekkâre develerine bakan ortalar efrâdının en kıdemlisi; terfi ettiği zaman Acemioğlarlar Ocağında Rumeli Ağası olurdu (B.: Acemioğlanlar).

Divan merâsime iştirak eder, divan günleri kadifeye kaplı samur veya vaşak üstlük, ve sarı çizme giyerler, başlarına balıkçıl tüylü sorguç takarlardı.

BAŞ DİLSİZ — (B.: Dilsiz, saray dilsizleri).

BAŞ EFENDİ — Tanzimatdan evvelki devirde, Osmanlı İmparatorlarının İstanbulda dâimî ikametgâhları olan ve devlet kütüğünde resmî adı Sarâyı Cedîdi Âmire olan Topkapusu Sarayının Enderunu Hümâyun teşkilâtında Hazîne koğuşunun zülüflü ağalarından, saraydaki hizmet kıdemi gözetilmeden, liyakat ve ehliyetleri dolayısı ile tâyin edilen dört hazîne kâtibinden biri, ve bu kâtiblerin âmiri, başı; diğer üç kâtibde «ikinci Efendi, Üçüncü Efendi; Dördüncü Efendi» unvanlarını taşırdı.

Hazîne Baş yazıcısı da denilen Başefendi, koğuş arkadaşı zülüflü ağalardan diğer üç yazıcı, kâtib ile beraber «Hazîne Hassa» yâhud «İç Hazîne» denilen, ve içi bahâ biçilmez antika târihî eşya, pek kıymetli hâtıralar ve mücevherat ile dolu bulunan, ve zamanımızda Topkapusu Sarayı Müzesinde teşhir edilen Hazînenin defterlerini tutardı; biri giren eşyaya, diğeri çıkan eşyaya mahsus iki defter olub bunlara kaydedilmeden hazîneye hiç bir şey giremez, ve asla çıkamazdı. Defterlere kayd edilen en hurda teferruatına kadar târif edilerek yazılırdı, tebdili, tagyiri imkânsızdı.

Devletin ve memleketin kayıdsız şartsız mutlak sâhibi olan Pâdişah kullanmak için hazîneden almak istediği bir şeyi, defterdeki kaydı aynen yazılmış bir senedi imzalamadıkca alamazdı. Bir pâdişah tahtdan indirildiği zaman, karşısında evvelâ, ellerinde senedlerle, kendisindeki hazîne eşyasını isteyen Baş efendi ile Hazîne koğuşun en büyük âmiri olan Giyimbaşı Ağayı görürdü. Pâdişah öldüğü zaman ise, nâşi henüz döşeğinde iken ayni adamlar gelir, yakın bendegânından senedli hazîne eşyasını isterlerdi; ölüm telaşı arasında pâdişah zimmetindeki hazîne malının çalınmasına asla imkânı bırakılmazdı.

Ehemmiyetle kaydetmek lâzımdır ki, İstanbul'un fethinden Türkiyede Cumhuriyetin ilânına kadar İstanbul tahtına oturmuş otuz Osmanlı pâdişâhı arasında hâzine malına el uzatmış, hâzîne eşyasını zâyi etmiş tek sîmâ yoktur. Padişahlar tıynat ve meşreblerine göre gözde nigârlarına, mahbublarına verdikleri şâhâne hediyeleri, dâimâ kendi pâdişahlık tahsisatından yaptırdıkları, satın aldıkları mücevherlerden, zîkıymet eşyadan vermişlerdir; ve bilakis, kendi keselerinden yaptırtarak hazîneye layık buldukları şeyleri de, vârislerine değil, hazîneye bırakmışlardır.

Baş efendiler ve diğer hazîne yazıcıları efendiler, asırlar boyunca istisnâsız iffet ve nâmus timsâli insanlar olmuşlardır.

Dura dura nefâsetini ve dolayısı ile kıymetini kaybetmiş bazı eşyanın büsbütün telef olmaması için, hazînedeki kaydinin ibtâli ile satılıp nakda tahvili icab ettiğinde, bunların kayıddan silinmesi defterini de Başefendi tanzim eder ve pâdişâhın tasdikine arz ederdi.

Bibl.: R. E. Koçu, Topkapusu Sarayı

BAŞESKİ — Yeniçeri Asker Ocağı unvanlarından, bir Yeniçeri ortasının en kıdemli neferi; ortalarında nüfuz ve itibarları çok üstündü. İstanbul şehrinin âsâyiş ve inzibatı için şehrin muhtelif yerlerinde kurulmuş Yeniçeri Kollukları (Karakolları) zâbitleri olan Başkarakollukcu'lar dâimâ bir başeski'den tâyin edilirdi.

Yerinde ve icâbında orta bayrağını, orta nişanını (alâmeti fârikasını) da başeski taşırdı.

Başeski olmuş olmak, yükselme yolunda bir Yeniçeri neferinin ilk hedefi idi. Başeski olduktan sonra, eğer yaşı oturaklığa (emekliliğe) yaklaşmış ise, tek arzusu İstanbul'un canlı, hareketli, ayak takımı, bekâr uşağının kalabalık olduğu bir semtinde, olmazsa, muhafazası kendi ortasına verilmiş olan semtde bir kahvehâne açmak olurdu.

Yeniçeri Ocağının ve yeniçerilerin kaldırıldığı târihe kadar İstanbulda «Başeskinin Kahvesi» diye anılan yüzlerce kahvehâne vardı.

BAŞESKİ — Tanzimatdan evvelki İstanbul Sarayı teşkilâtında, Bâbüssaade'nin muhafızı olan Akağalardan (= Beyaz ırklardan hadım ağalar) bir zâbitin unvanı (B.: Akağalar; Bâbüssaade).

Galata Sarayı Kışla - Okulunun koğuş zâbitlerinden biri de bu unvanı taşırdı (B.: Galata Sarayı).

BAŞ GÖZ ETMAK — Halk ağzı deyim; evlendirmek.

BAŞ HALİFE — Tanzimattan evvelki devirde, askerî teşkilât da dahil, devlet ka-

pusundaki bütün kâtiblere «halife»; büro, dâire karşılığı kullanılan «kalem»lerin en liyâkatli kâtibi de «Başhalife» unvanını taşırdı; mülkî idâre ve mâliye kalemlerindeki başhalîfeler rüus sâhibi idiler; yâni memuriyetleri kaydi hayat şartı ile verilmiş olurdu; âmirleri tarafından, vazifenin suistimal etmedikçe azil edilemez, kendisi istemedikçe veya bunaklık gelmezse emekliye de ayrılamazdı.

Askeri kalemlerde ise azilleri o asker ocağının ağasının elinde idi; ağalar da başhalîfelik için hatır, gönül veya akraba kayırdıklarından, yalnız emirlerine yapmayan değerli bir başhalifeyi azil edib yerine kendı adamlarını tâyin ederler, bu yüzden de türlü yolsuzluklara, suistimallere yol açdıkdan başka, başhalîfenin ehliyetsizliğinden kalemin bütün işleri aksardı. Eski teşkilâtın son zamanlarında nihâyet onlara da rüus verildi.

Tanzimatdan sonra Başhalifeler «mümeyyiz» veya «baş kâtib» unvanlarını aldılar.

Bibl.: M. Z. Pakalın, Osmanlı Tarih Deyim ve Terimleri.

BAŞHÂNELER — Salhânede kesilen sığır ve koyun başlarının toplanup temizlendiği yerlere verilmiş isimdir; zamanımızda mevcud olmayan ve ne zaman kaldırıldıklarını tesbit edemediğimiz bir müessesedir; hâlen sığır ve koyun başları satıldıkları sakatcı dükkânlarının ayrı bir bölümünde yüzülüp temizlenmektedir.

Resmî vesikalarda ki kayıdlardan eski başhânelerin büyük ve mahzenimsi yerler olması gerektiğini tahmin ediyoruz, ki İstanbuldaki başhânelerin hepsi Ayasofya Camii vakıflarından yerler idi. Salhânede baş satmak şiddetle yasak edilmiş, başlar mutlaka başhânelere gönderilir ve orada çırak adı altında usta amele tarafından dikkatle yüzülüp temizlenir, başcı esnafı ile sakatcılara temizlenmiş satılırdı (B.: Bascı esnafı). Başhânelerde acemi çırak kullanılması da yasak idi.

Başhâneler Ayasofya Vakıfları idâresinden kira ile tutulup işletilirdi.

Büyük mîrî salhaneden başka Silivri kapusunda, Yenikapuda ve Yenibağçede vakıf dükkânlarda üç salhâne daha vardı, ayrıca şehrin kesif yahudi nufûsunun bulunduğu yerlerde de beş dükkânda sığır ve koyun kesilirdi. Bu sekiz yerde kesilen hayvanların başlarının başhânelere gönderilmeyip gizlice esnafa ve halka satıldığı olurdu; aradan mütevassıt başhâneci kalkdığı için daha esnaf ve halk bu başları daha ucuza alırdı, fakat başhânelerde olduğu kadar itinâli temizlenemezdi. Başhâneciler de Ayasofya Vakfına mühim bir ücret ödedikleri için onların alıcı ve satıcı haklarına da tecâvüz edilmiş olurdu. Hicrî 967 (milâdî 1560) tarihli bir ferman bu başhâneler nızamının dikkatle tâkibini bildirmektedir.

BAŞ HASEKİ — (B.: Haseki)

BAŞHOCA SOKAĞI — Fâtihde Şeyhresmî mahallesinde Fevzipaşa caddesi ile Dârüşşefaka caddesi arasında uzanır; Fevzipaşa caddesi tarafından gelindiğine göre Yediemirler sokağı, Hafızpaşa sokağı ve Fatih caddesi ile birer dört yol ağzı yaparak kesişir, sağ kolda Boyacıkapusu sokağı, sol kolda da Müstakimzâde ve Musannif sokakları ile birer kavuşağı vardır. İki araba geçecek genişlikde olup 1960 Eylûlünde beton dökülmekde idi. Fevzipaşa caddesinden Fâtih caddesine kadar dik yokuşdur; Fâtih caddesi ile Mustakimzâde sokağı arasındaki parçası da düzlüktedir. Müstakimzâde sokağı kavuşağında bir kavis yaparak sağa kıvrılır ve gaayet tatli bir meyil ile Darüşşefaka caddesine iner; Dârüşşefaka caddesinin öbür kenarında, bu sokağın devâmı olan yol Otlukcu yokuşu adanı alır.

Başhoca sokağının üzerinde üçer dörder katlı beton evler hâli vakti yerinde aile meskenleridir. Bu binâların altında iki tuhafiye mağazası, üç kunduracı, bir döşemeci, bir elektrikci, bir terzi, bir kasab, bir bakkal, bir gazocağı tâmircisi dükkânı vardır; iki doktor muayenehânesi bulunmaktadır, Cankorur tıbbî mustahzarat lâboratuarı da bu sokaktadır; târihî bir sanat eseri olarak da Arabkirli Müderris Yusuf Efendi çeşmesi bulunmaktadır ki cebhesi mermer kaplı, mermer sütunlu, kitâbeli ve iki yanında birer mihrabcık bulunan bu çeşmeyi İbrahim Hilmi Tanışık «İstanbul çeşmeleri» adındaki eserinin birinci cildinde mâmur ve akar çeşme olarak göstermiştir; 1960 da susuz, teknesi de taşla dolu idi.

Bu Başhoca sokağı, Fevzipaşa ve Dârüşşefeka caddeleri arasında, hemen yanı başın-

daki Başiman ve Başmüezzin sokakları ile paralel olarak uzanır; Başmüezzin sokağı Şeyh Resmî ve kirmasti mahalleri arasında hududu teşkil eder, Başiman sokağı ise Kirmasti mahalleleri içinde kalır.

Hakkı Göktürk

BAŞIAÇIK — Eski İstanbul argosunda orospu, fâhişe; Müslüman - Türk Kadını Cumhuriyet inkılâbında örtü altından çıkıp insanlık hakkı olan hürriyetine kavuşunca terk edilmişdir; misâller:

Bir mahalle kahvesi dedi kodusunda:

— Kanbur Cemil söyledi, Yoğurtcuların yeni kiracı başıaçıkmış..

— İnanırım, orospuyu zenpâreden öğren..

* Daracık sokakda karşılıklı pencere dedikodusu:

— Duydun mu komşum mümeyyizin kızlarını?

— Ne olmuş?

— Başı açık olmuşlar ayol...

— Allah bizimkileri korusun, kötü zamana kaldık...

BAŞI AÇIK GEZMEK — Şapka devriminden evvel Müslüman - Türk erkek, hattâ sabî oğlancık olsa sokağa başı açık çıkamazdı, sokağa çıkmak şöyle dursun, memur veya serbest meslek erbabı, tüccar, esnaf, amele, ırgad, işinin başında dahi, fes, kalpak, kavuk, külâh, barata, üsküf, takke başında muhakkak bir serpuş bulunurdu; bunlardan birini tedârik edemeyecek kadar düşkün olsa bile, başına bir dülbent, çevre sarar, bağlardı; sokakda başı açık dolaşmak, hiristiyana taklid bilinirdi. Hattâ, evlerde, mutlak mahremiyetde dahi sokak serpuşu çıkarılır, mevsime göre başa bir takke geçirilirdi.

Sokakda başı açık dolaşmak, bir müslüman türkün tekfiri için yeter sebeb olmasa dahi serserîlik alâmeti sayılır ve zabıtaca yakalanırdı; bundan ötürüdürki dilimizde sefil ve perişan serserî anlamına «baş açık yalın ayak» deyimi vardır. Bu hâle düşenler de, gerek hakiki hayat sahnesinde yaşamış gerekse veyâ bir mahbubun aşkı yolundan cinnet vâdisine düşenler olmuştur; ve İstanbul halkı onlara «abdal aşık» yâhud «cezbe sâhibi» demiştir, abdal aşık'a bazan kızmış, bazan acımış, cezbe sâhiblerinin de kerâmetine inanmıştır. Bunlardan onyedinci asır ortasında yaşamış Unkapanlı Keysûdar (Saçlı-yahud - kâküllü) Mehmed Efendinin portresini büyük muharrir Evliya Çelebi pek canlı çiziyor:

«Melâmîler Sultanı Hazreti Kapânî Mehmed, buna Keysûdar Mehmed Efendi de derler, bu lakaba sebeb keysûlarının büklüm büklüm perişan olması ve kendisinin baş ayak çıplak gezmesidir, kış vaktı bir beyaz İmroz kebesi giyerek elinde bir teberle dolaşırdı, harâbâti erenlerdendir (B.: Mehmed Efendı, Kapânî Keysûdar)».

Geçen asır sonlarında yaşamış bir aşık abdal portresi de şu satırlarla çizilmişdir:

«Derviş Ömer ki Çeşme kasabası ehâlisinden olub Kapdanıderyâ Hacı Ahmed Vesim Paşa hazretlerinin filikasında tersâne hamlacılarından letâfeti sîmâya sâhib bir tâze yiğit iken Üsküdar çarşusu esnafından bir mahbûba alâka peydâ iderek afif olmağla elin eline sürmemiş idi, mâşuku olan helvacı civanı iki çifte dolmuş ile Dersaadete gider iken eceli kazâ irişüb bindiği kayık bir iskona ile müsâdeme ittikde garikan fevt ve vücûdi nâzenini Marmara Denizinde nâbûd olmağla Hamlacı Ömer bî şuur, başı açık yalın ayak abdal aşık olub kaptanpaşa hazretleri ki ehli dil derviş nihâd âlî himmet âlîcenâb veziri lâ nazirdir, kemâli merhametlerinden melcei dervişan olan konaklarında kâmil üç sene himâye eylediler, dûşinde abâyi mevlevi, saç sakala ve sakal bıyığa sarmış aslâ dünya kelâmı eylemez amma kimseye sikleti yok idi, âkibet ölenle ölünmez ve kişi sevdiği ile gömülmez o hâli vahşeti terk ile âdem kılığına girdi, paşa hazretleri dahi bir câriyeleri ile baş göz idüb civana civan değil nigâr gerekdiğin hak bîn olanların mâlûmu ise de erbâbı dalâlete dahi ayan oldu, Aşık Ömer şifâ bulub Kasımpaşa Mevlevihânesi dedeğânındandır ve kaydi dahi tecdid olunmağla Tersânei Âmirede çavuşdur» (Alacahamamli Reşid Efendi Ruznamesi).

BAŞI BAĞLI — Halk ağzı deyim; 1): Nişanlı, nikâhlı, 2): İtaatli, disiplinli, ahval ve etvârı mazbut.

«Böyle başı bağlı ve ol vakte göre nızamlı asker ile Devleti Osmaniye mansur ola geldi» (Koca Sekbanbaşı Lâyihası)

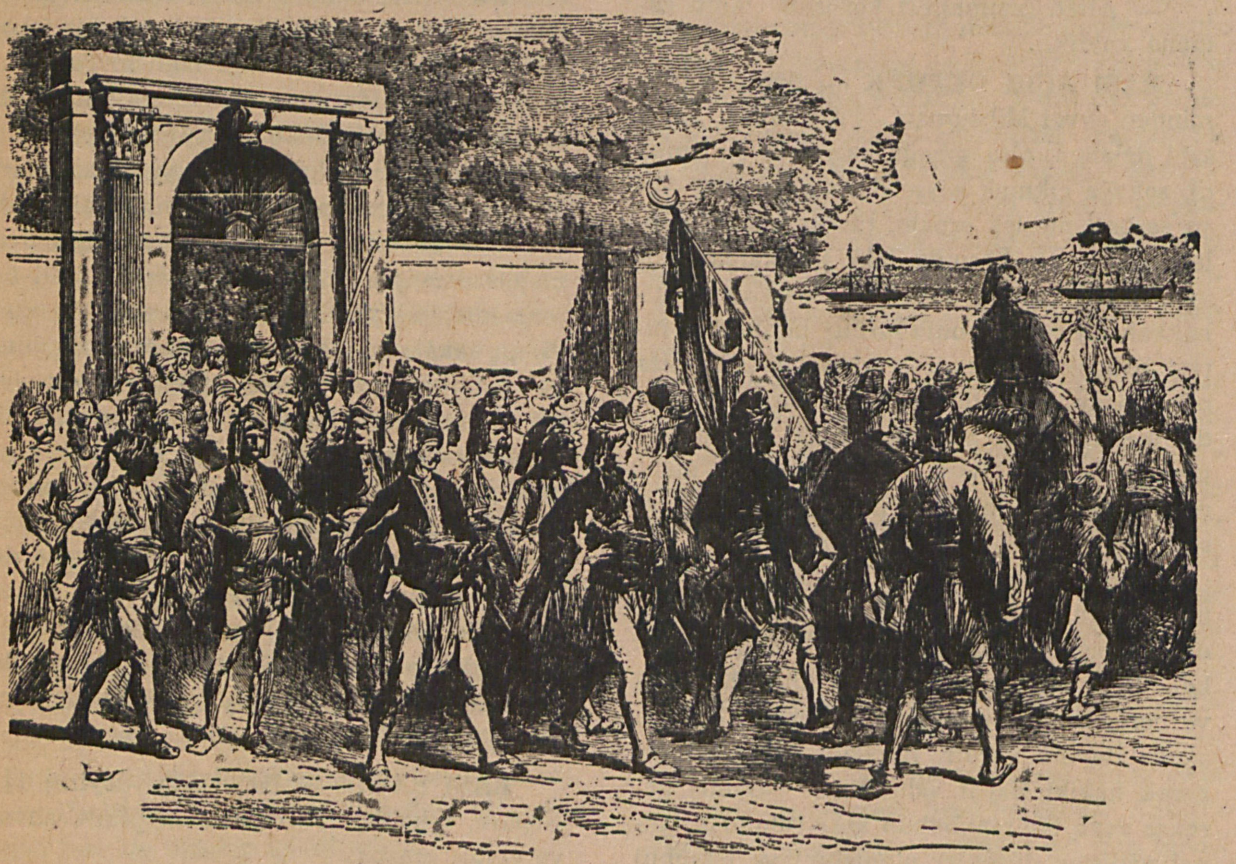
«Tamam altmış sene Tophâne gibi yerde kahvehâne işlettim, çırakları kaşı gözü yerinde, eli ayağı düzgün seçtim, kahvehanem kabadayı, bıçkın, külhanbeyi ve erâzil, haşarat ile kepenk tahtalarını kaldırır iken dolardı, Selim nâmında bir laz uşağı müstesnâ, çıraklarımın cümlesi başı bağlı çıkdı, emrimden dışarı ayak atmadılar, amma unutmamak gerek, at sâhibine göre eşinir» (Ali Çamiç Ağa, Not).

BAŞIBOZUK — Halk ağzı argo; 1): asker olmayan, sivil; kelimede, kullanılış yerine göre sivile karşı bir tezyif mânası da vardır; misâl:

— Kızın gözü askerde, forma ile kasatura kılıçda, isterse çavuş olsun varırım.. diyor, beyzâde pâşazâde de olsa, peri padişâhının oğlundan güzel de olsa başıbozuğa varmam.. diyor..

2): Gayri muntazam yardımcı asker, gönüllülerden teşekkül etmiş taburlar, alaylar. Tarihimizde görülen son başıbozuk askerler Balkan Harbinin Gönüllü Taburları, birinci Cihan Harbinin Mevlevî Alayı, ve Millî Mücadelenin ilk yıllarındaki Demirci Mehmed Efe, Yörük Ali Efe, Çerkes Edhem, Topal Osman Ağa gibi sergerdelerin topladıkları Millî Çetelerdir ki Türkiye Büyük Millet Meclisi Ordusu kuruldukdan sonra dağılmışlar, yalnız Osman Ağanın başı bozukları Gazi Mustafa Kemal Paşanın muhafız alayı olarak Karadeniz yalısı halkının mahalli kıyafetleri olan kara zıbkaları ve kara başlıkları ile muhafaza edilmişdi. Yukarıda adı geçen sergerdelerden Demirci Mehmed Efe ile Yörük Ali Efenin isimleri târihimize millî kahramanlar olarak yazılmış, Çerkes Edhem ise dağılma emrine isyan ederek müstevli düşman saflarına geçmiş, kendisini ve çetesini vatan ihâneti ile bednâm etmiştir. Osman Ağanın Karadeniz uşakları da, siyasî bir cinâyetin mürettibi olan Ağalarının tenkilinde ordu kuvveti ile kanlı bir şekilde dağıtılmıştır.

Ordumuzda ilk başıbozuk birlikleri, Tan-

1877 - 1878 Türk Rus Harbinin Başıbozuk kıt'alarından Aydınlı zeybeklerin Beykoz kasrından cepheye sevki.

(O devrin bir fransız dergisinde çıkmış gravür)

Balkan Harbinde bir gönüllü - başıbozuk nefer tipi (Nazmi Dayan. Fotoğrafdan Bülend Şeren eli ile)

zimat İnkılâbından sonra devletin girdiği ilk büyük harb olan Kırım Harbinde görülür; «Başıbozuk» ismi resmen ilk defa o zaman kullanılmıştır. Kırım Harbinin başıbozuklar, vilâyetlerin kendi isimleri ile anılarak asırlardan beri çıkardıkları Timarlı sipâhiler teşkilâtının Tanzimat İnkılabında kaldırılması üzerine Timarlı sipâhilerin yerini tutmuşdu diyebiliriz, şu fark ile ki, timarlı sipahiler askerî mükellefiyet gereğince toplanır iken başıbozuklar tamamen gönüllü, timarlı sipahiler, adı üstünde atlı asker iken başı bozuklar yaya - atlı karışıkdı.

Kırım Harbinin başıbozuklarını Aydın, İzmir ve havalisi zeybekleri ile Erzincan, Erzurum ve Kars havâlisi'nin halkı teşkil etmişdi, bunlar sergerdeler kumandasında memleketlerinden evvelâ İstanbul'a gelmişler ve büyük şehirden donanma ile cebheye sevk edilmişlerdi; hattâ bu sergerdelerin içinde Kara Fatma adında bir de kahraman kadın vardı (B.: Fatma, Kara).

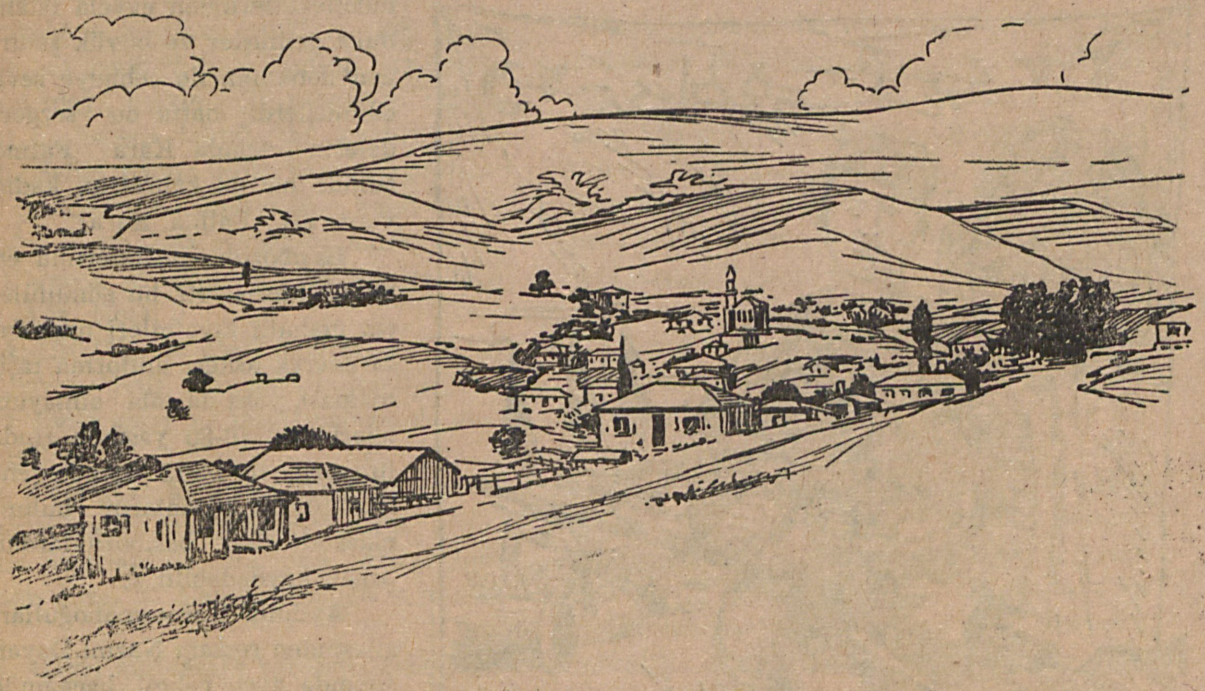
Başıbozuk birliklerinin en büyük hususiyeti, bu gönüllülerin mahallî kıyafetleri muhafaza ederek askerî üniforma taşımaması, yaşa da tâbi olmayub, içlerinde 70-80 yaşında zinde ihtiyarlar ile 14-15 yaşında genç irisi tüysüz oğlanların bulunması idi. Son başıbozuklardan örnek kaydedebiliriz:

Aydınla Karaosmanoğulları ailesinden ressam Nazmi Dayan sırtında avcu ceketi, bacağında dolak, ayağında yemeni ve başında Karadeniz uşaklarının kara başlıklarına benzeyen bir sargı ile Balkan Harbi gönüllüleri arasına katıldığında henüz 17-18 yaşlarında idi (B.: Dayan, Nazmi).

Başıbozukların çeşid çeşid ve rengârenk, ve hemen hepsi askerlik yapabilecek erkek vücuduna pek yakışan, gözle görülmeyince asla tahayyül edilemeyecek olan kıyâfetleri Kırım Harbinde müttefiklerimiz arasında bulunan, 1877 - 1878 Türk - Rus Harbine de müşâhid ve muhâbir olarak katılan garblıların büyük alâkasını çekmiş ve başı bozuklar üzerine hemen hepsi güzel pek çok resim yapılmıştır.

Başıbozuklar hakkında M. Zeki Pakalın'ın «Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri» adlı kıymetli eserinde şu mâlûmat verilmektedir:

« Harb vukuunda orduya katılan gönüllü efrâda verilen ad idi. Bunlar ordunun aslî kuvveti ile karıştırılmazlar, süvari veya piyâde olarak iltihak ettiklerine göre ayrı silâh ve techizat ile ayrı kumandanlar idâresinde olarak teşkil edilen kıt'alar hâlinde ve muavin asker sûretinde istihdam olunurlar-

Başıbüyük Köyünün Maltepe yolundan Paronaması
(Resim: Bülend Şeren)

dı. 1854 Osmanlı - Rus Harbi sıralarında (Kırım Harbı) disiplinli bir hâle getirilmelerine çalışıldı. ve bu iş ile bilhassa Fransız generali Joussouf ile İngiliz generali Biston meşgul oldu ise de bu teşebbüs akim kaldı. Başıbozukların intizamsızlığı bilhassa 1877-1878 Rus Harbinde kendini göstermiş ve bu usul o zamandan sonra terk edilmişdi. Ahmed Midhat Efendi «Üssü İnkilâb adlı eserinde şu izâhatı veriyor: «Asâkiri muavineden başıbozuk tâbir olunan dırıntı askerin tahtı inzibatda olmamalarından nâşi kendilerinden şiârı insâniyete mugaayir bâzı harekât vukuu şâyi olup egerçi şâyiai vâkıada mübalâğa olduğu tahkikat ahîre ile sâbit olmuş ise de nizam ve tâlim altında olmayan askerlerin harekâtında bittabi intizam olamayacağı ve esnâi seferde kendilerine verilecek havâyic ve tâyinât hususunda mazbutiyet olamayarak bulundukları mevâkîde, zarûret ve sefâlet çekecekleri ve bu cihetlerle kendilerinden muntazar olan hidemâtı haseneye bedel hem kendileri hem de devlet ve ahâli mutazarrır olacakları hasebi ile başıbozuk nam ve hayati külliyen lağvolunup ba'dezin gönüllü olarak harbe gitmek isteyenlerin asâkiri nizâmiye tarzında hareket eylemeleri maddesinin nızâma rabtı lâzimedendir».

«Eskiden taşradan İstanbula gelip yersiz yurdsuz dolaşanlara da başıbozuk denilirdi. Bu tâbir sonraları askeri sınıfa mensub olmayan bütün sivil halka teşmil edilmişdi» (M. Z. Pakalın).

BAŞI BOZUK SOKAĞI — Şehremininde Mollasefer mahallesi sokaklarındandır; Oğuzhan caddesi ile Molla Gûranî Caddesi arasında uzanır; Saray meydanı ve Fındıkcızâde sokakları ile birer kavuşağı vardır. İki araba geçecek genişlikde ve paket taşı döşelidir; Molla Gûrânî caddesi ve Nâkiküleşraf sokağı ile dört yol ağzı yaparak kesişir; yolun iki kenarı büyük şehrin günlük hayatında iki ayrı sınıfa mensub insanlar tarafından iskân edilmiştir: bir yanında hâli vakti yerinde ailelerin oturduğu üçer beşer katlı beton apartımanlar dizilmiştir; öbür yanında, bu apartımanların karşısında, ve îmar denilen son İstanbul hercümesinde çukurda kalmış bağçe ve arsalar içindeki kulubemsi evceğizlerde günlük rızıklarını çıkarmaya çalışan insanlar barınmıştır. Apartımanlar altında bir terzi, bir bakkal, bir berber, bir kasab ve bir de eczâhâne vardır (Ağustos 1960).

Hakkı Göktürk

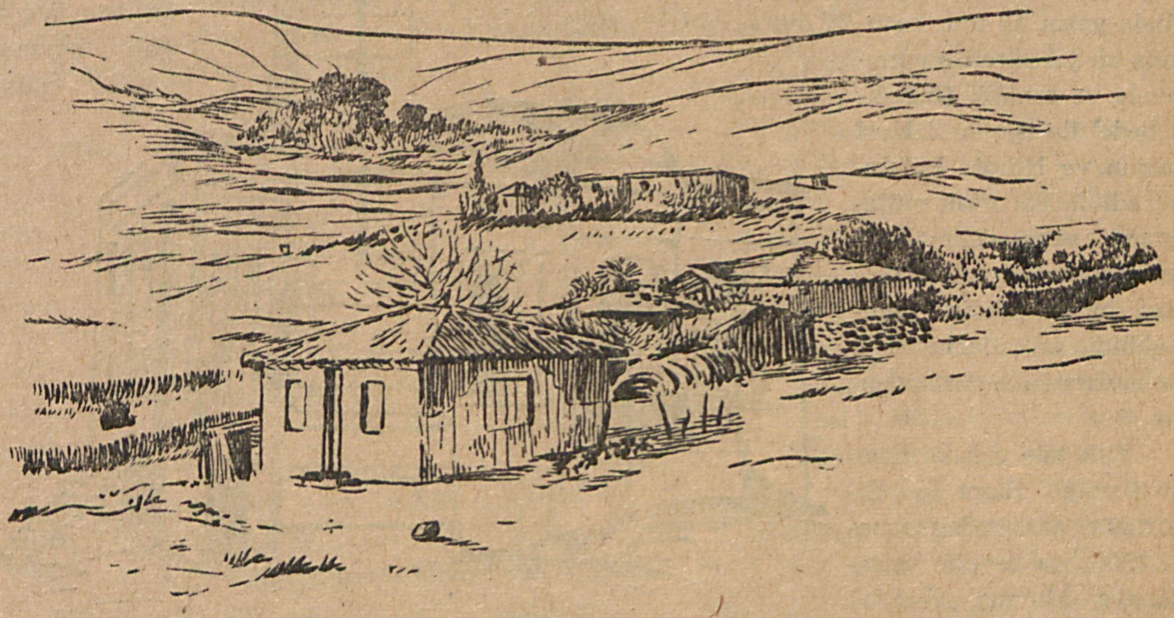
BAŞI BÜYÜK KÖYÜ — Büyükşehrin Anadolu yakası topraklarında Kartal kaza-

sının merkez nâhiyesine bağlı bir köydür; Küçükyalının tam arkasına rastlayan sırtlarda, bir vâdinin hemen başlangıcındadır; geniş arâzisi merhum General Süreyya İlmen tarafından bağışlanmış İşçi Sigortaları Hastahânesi ile bu hayır sahibi zenginin hâli hayatında yaptırdığı âbidevî kabri bu köyün sınırları içindedir; yeni Ankara yolu ile Kadıköyü istikaametinden gelinirken sol kolda gerilerde köyün bâzı evleri ile Camii görülür.

Başıbüyük, Kartal, Maltepe ve civarının fethindenberi altıyüz senelik bir müslüman-türk köyüdür; köyün yerlilerinden inşaat ustası ve bilhassa pek namlı bir bostan dolabları yapıcısı olan Celil Yıldız Ustanın rivâyetine göre Başıbüyük adı, halk ağzında «Başbuğ»dan bozma olarak kalmış; Marmara havzasında ilk fütûhat devrinde kurulmuş bütün köylerimizde olduğu gibi, Başıbüyükde de gaziler kaafilesine katılmış erenlerden iki yatır vardır; biri, köyün içinde Çiğdem Suyu kaynağı çeşmesinin karşısında Ahmed Baba olub kabir taşı son yıllar içinde kaldırılmış, yok olmuştur; diğeri de köyün şimal-batısında küçük bir koru içinde Dâver Babadır (B.: Dâverbaba Tekkesi).

Kayışdağı eteklerinde bir vâdinin ağzında kurulmuş olan köyün, tatlı meyiller ile dalgalı bir şekilde Marmaraya doğru inen geniş arâziye, yalı boyuna, denize, uzakdaki Adalara öylesine bir hâkimiyeti vardır ki azametli panoramanın seyrine doyum olmaz, gece ay ışığında manzaranın tahayyül edilmeyecek feerik bir hal alacağı muhakkaktır. Suyu bol ve havası lâtif olan bu köy son yıllarda sosyal zarûretlerle küçülmektedir, kaybolunmayacak, kalkmayacaktır, fakat öyle tahmin ediyoruz ki köy atmosferini kaybedip bir mahalle olacaktır.

120 hâne olan köy 1960 yılında 70 hâneye inmiş bulunuyordu; Başıbüyük köylüsünün satdığı küçükyalı bostanlarında, bağçelerinde İstanbul'un namlı bir yazlığı kurulup gelişince, hâli vakti yerinde olup da Küçükyalıdaki topraklarını elden çıkarmamış olanlar nüfus kayıdları köy kütüğünde kalmak üzere oraya hicret edip yerleşmişlerdir; köy nüfusu her ne kadar 650 kişi görünür ise de bunların hepsi köyde oturmamaktadır, bin nefis köy sâkinleri 350-400 can arasındadır. Hâlen köyde oturanların bir kısmı gündelikci - amele, bir kısmı da bağçıvan - sağmalcı olarak geçinir. Namlı bağçıvanlar arasında Fethi Bucaklar (1960 da köy muhtarı), Celil Yıldız (yapı ustası, bostan dolabı yapıcısı), Halil Tan, Osman Aykanad, İsmail Ülker vardır; İsmail Ülkerin babası Mehmed Ağa merhum şöhreti pek büyük bir bostan dolabı yapıcısı imiş ve Dolabcı Mehmed diye

Başıbüyük Köyünün Cami önünden görülen bir köşesi, geride Dâver Baba korucuğu

(Resim: Bülend Şeşren)

anılırmış; Erenköyünden Pendiğe kadar en büyük bostan kuyuları üzerindeki dolabları ya bu Dolabcı Mehmed Ağa, yahud Celil Usta yapmışlardır. Sağmalcıların başında da Emin Öztürk, Sabri Güller, Ali Erbil (İnekci) ve Halil Yılmaz vardır.

Beş sınıflı bir ilk okulu vardır; fakat bir tek odadan ibâret ve bir öğretmenlidir; bir oda içinde ve bir öğretmen ile beş sınıflı ilk okul, Demokrat Partinin maarif sahasında icad ettiği gülünç garâbettir; buna kendi kendini aldatmak denilemez, milleti cehâletden kurtarma, hiç olmazsa ilk tahsil kademesinde irfan nûrunu yazmayı hokkabazlıkla köstekleme, bir büyük vatan ihânetidir. Bu kötü şart altında Başıbüyük köyü ilk okulunda 60 çocuk okumakda idi, 1959 - 1960 ders yılı sonunda 9 mezun vermiştir; tahsiline devam etmek isteyen köy çocukları Kartal yahud Kadıköy orta okullarına gider; 1960 yılında orta okula devam eden 10 çocuk vardır; bu çocukların, her gün, sabah ve akşam en azdan on beş kilometre yol yürüyerek, sonra da trenle mektebe gidip gelmesi; hele kış günlerinde, yağmurda, karda, karanlıkda en hafif hüküm ile hazindir.

Vaktiyle köy sandığının senelik 20.000 lira tutan bir geliri varmış; bu gelirin büyük bir kısmını teşkil eden taş ocakları 1960 yılında muattal idi, ve köyün tek gelir kaynağı Çiğdem Suyu kalmış bulunuyordu.

Güzel bir su olan Çiğdem Suyu köyün içindedir; günde yazın 18 ton, kışın 25 ton su verir; 1955 yılında on yıl süreli bir mukavele ve senelik 5500 lira bedel ile işletmesi Nuri Yalçun ve Hilmi Palabıyık adınla iki ortak müteahhide verilmişdir; hazînesinde su seviyesi 70 santime indiği takdirde mütaahhidin su alamayacağı da mukavele şartlarındandır.

Yine köy gelirlerinden Keçibatağı Suyu İşçi Sigortaları tarafından senevî 1500 lira bedelle hastahâneye alınmış, fakat bu para bir yıl ödenmiş, sonra verilmemiştir; 1960 yılı Ağustos'unda köylü ile işçi Sigortaları arasında münazaa mevzuu idi.

Köyün elektriği yoktur; 1955 - 1957 arasında yapılan bir keşifde köye elektrik hattının çekilebilmesi için 187,000 liralık bir masraf gösterilmiştir; köyün bu parayı verebilmesi imkân dışındadır; İstanbul Belediyesi hududu dışında kaldığı için elektrik meselesi ile İller Bankasının alâkadar olması gerekir.

Hekimi, ebesi yoktur; ölüm tehlikesi gösteren. âcil tıbbî müdahale isteyen vak'alar karşısında dahi, insanlık adına müracaat edildiği zaman dahi, köylü, hemen yanı başındaki koca hastahânenin kapularını yüzüne kapalı bulmuştur.

İki bakkalı, bir kahvesi vardır; köy bütün ihtiyaclarını, başda ekmek, et, Küçükyalı ve Maltepe çarşılarından temin eder.

Camii Serasker Riza Paşanın hayır eseridir (B.: Başı büyük köyü Camii).

Bibl.: REK ve Mehmed Koçu, Gezi notu (1960 Ağustos).

Başıbüyük Köyü Camii
(Resim: Bülend Şeren)

BAŞI BÜYÜK KÖYÜ CAMİİ —Küçükyalı arkasında Başıbüyük köyünde, köyün güney

kısmında bir tepecik üstündedir. Hicrî 1321 (Milâdî 1903) de Serasker Riza Paşanın hayır eseri olarak yapılmışdır (B.: Riza Paşa, Serasker; İlmen, General Süreyya); kesme taşdan, küçük ve fevkaanî bir camidir; üstü dışardan bir tekne kubbe ile kapatılmış, içerden düz tahta tavanlı olup hususiyeti binaye nisbetle ölçüsüz büyük olan ve minâreden ziyâde saat kulesine benzeyen, gövde kısmı arab tarzına taklid ile kesme taşdan dört köşe inşa edilmiş, ve şerefesi ayni çatı altında ve yine taş merdivenle çıkılır imamına meşrûta fevkaanî bir odası vardır; 1960 yılı Ağustosunda bu oda köy sandığından tâmir edilmekde idi.

BAŞI DUMANLI — Halk ağzı deyim, âşık, vurgun, sevdâzede.

Bana benziyor şu dağın başı
Ne zaman bakılsa dumanlıdır!..
Muallim Naci

Başı dumanlı yârin
Varma üstüne gönül
Kendi sîne bülbülü
Sevdiği bir gonce gül
Ali Çamiç

Sarhoş yerine de kullanılır; kıskanclık yüzünden arkadaşını vuran bir genç karakolda ifâde verir: «... başım dumanlıydı ağabey, ne yaptığımı bilmiyorum...».

BAŞI GÖĞE ERMEK — Halk ağzı deyim, müfsidin, munafıkın fesad ve nifakda muvaffak olması; misaller:

İşden çıkarılan hademe kopucu yoldaşına: — Başın göğe ersin!..

Bu deyimde bir istihfaf ve hattâ tezyif mânâsı da gizlidir; bazan soru sigası ile bu mânâ daha açık ifâde edilir:

— Beni kovdular, senin başın göğe mi erecek?

İrdi göğe destârı seri müfsidi nemmâm
Düşdü yere tâcı seri keyvânı sadâkat
Kâni

Ayni deyim, her şeye hased edicinin, başkalarının sıkıntı ve felâketi karşısında ruh hâletini ifâdede kullanılır:

— Kan kusuyorum, kızılcık yedim diyorum, çektiğim sıkıntıyı bilse herifin başı göğe erecek..

Yine bu deyim, lâyık olmadıkları mevkilere himâye kanadı altında yahud baht yolu ile ulaşanların hakiki kıymetler karşısındaki nahvet ve gururunu ifâde yolunda kullanılır; misâller:

— Kim bu başı göğe değmiş züppe?

— Falanın ablasının oğlu, bizim müdür!..

Mârifet olmayıcak bir kişide ey Rûhi
Baht ile bâşı göğe irse yine câhildir
Rûhi

Bâşı irişdi göğe rif'at ile her dûnun
Hak budur kim katî alçaklığı var gerdûnun
Nevres

BAŞI HAVADA — Halk ağzı deyim, mağrur; misâl: «.. başı havada ammâ kafan kalın ve ayağı yerde yalın, hasır üstünde yatub pâdişâh rüyâsı görür..» (Alaca hamamlı Reşid Efendi Hezeliyâtı).

Mahalle kahvesinde dedi kodu:

— Kızın başı havada, başı bozuk istemem, ille zâbit olacak diyor, hem de paşalığı yakın olacak diyor, babam yerinde de olsa varırım diyor...

BAŞINA BUYRUK (BUYURUK)—Halk ağzı deyim, emir, kumanda altında bulunmayan; dilediğini yapma hürriyetine sâhib olan; emir ve kumanda altında bulunmuş olsa da, sonunda başına gelecek zararı göze alup dilediği gibi hareket eden; bilhassa gençler hakkında, ulu baskısı, nezâreti altında bulunmayan; aklına geleni yapan; misaller:

— Zemâne gençleri, ana baba dinledikleri yok, hepsi başına buyruk.

«... Etvârı serbest, cundabaz çâlâk, bî perva bî bâk, sînesi uryan, yalın ayak daltaban, gemi uşağı kaltaban efendi babacığım dedi anamur ipliğini pazarda satdım, Gedikpaşa Hamamı külhanında yatdım, alında ârü hâyâ damarını çatlatup şeytana hendek atlattım başıma buyuruk bekâr uşağıyız...» (Alacahamamlı Reşid Efendi ruznâmesi).

Yâni kaldıkda başına buyruk
Âşıkı zâre salardı kuyruk
(Berbernâmei Sâbit)

BAŞINA ÇIKARMAK, ÇIKMAK — 1): Halk ağzı deyim, yüz vermek, şımartmak; yüz bulup şımarmak, şımarıklık eseri saygısızlık; 2): hâneberduş külhâniler argosunda müstehcen deyim.

BAŞINA EKŞİMEK — Halk ve külhânî ağzı argo deyim; üstünde yük olup kalmak; misâl:

Bir hâneberduş konuşur: — Kışın, gece açıkda donup geberecek, benim ine getirdim, tam altı ay oldu be, başımda ekşidi.

* — Abi, hastayım (parasızım, zilim (açım), toka et (para ver), yoksa ekşirim başında.

BAŞINA GEÇİRMEK — Halk ağzı deyim; hasmının, düşmanın, kızdığı kimsenin bulunduğu yeri allak bullak etmek; sahibine kızdığı yeri, eşyayı kırıp, yıkılıp tahrib etmek; her hangi bir şeyi birinin başına vurmak; misâller:

Tophânede sabahçı kahvehânesinden koğulmuş hâneberduş ağzından: — Anam avratım olsun moruğun kahvesini başına geçirmezsem.

Mahalle kahvesinde kopuk tehdidi: — Kız kardeşimin adını ağzına alanın evini başına geçiririm.. İmammış, hocaymış, beymiş, paşaymış vız gelir bana...

Yeniçeriliğin son yıllarında bir kabadayının tasviri yolunda:

Aldandılar anın yetmiş yaşına ,
Pamuk gibi sakal bıyık kaşına
Çekup zağlı palasını dalınca
Kolluk geçdi çorbacının başına

Galatalı Hüseyin Ağa, Peremeci Zehir Mehmed Destanı)

BAŞI NÂRE YAKMAK, BAŞ NÂRE YANMAK — Eski halk ağzı deyimlerden, «başı ateşe yakmak», «baş ateşe yanmak»; bilerek, bilmeyerek sonu belâlı tehlikeli, felâketli ve hattâ ölümlü bir işe girmek, sokulmak, sürüklenmek,

Misâller:

Yalın ayaklı, üstübaşı dökük bir tüysüz oğlan polis karakolunda ifâde verir:

— Ben hırsız değilim.. beş kâğıt verdiler, burda dur, bekci göründü mü uzakdan ıslık çal, bizim şu evde bir karı dalgamız var dediler.. üç kişi idi, birini tanımam, başımı nâre yakdılar ...

* Bir nikâh memurluğunda, gelin zengin kızı, son derece çirkin, güvey istikbâli parlak bir meslek sâhibi, fakat hâlen fakir ve son derecede güzel; yahut aksi, zenginin şımarık, küstah, kaba, cahil oğluna fakir bir ailenin melek misâli güzel mâsûme kızını alıyorlar; dâvetliler fısıldaşır:

— Oğlanın başını nâre yakdılar

yahud:

— Zavallı kız... baş nâre yandı...

* Gazetede kıskançlık yüzünden işlenmiş bir cinâyet vak'ası okunur, bir delikanlı tutkunu olduğu bar kızını öldürdükten sonra intihar etmiş:

— Hep yandık kardeşim ama, o da kendi başını kendi yakdı nâre... kahbenin peşini bırak diye o kadar nasihat ettik, dinledi mi?.

* Sabık İstanbul Vâlisi F. K. Gökay bu ansiklopedinin müdevvin ve müellifi R. E. Koçu ile konuşur; bedbin ve kızgın:

— İmar işi ile Menderes artık bizzat meşbul olacak!.

Koçu hüzün ve elem içinde: - İstanbul'un başı nâre yandı desenize. efendim

BAŞINA TAŞ, BAŞINA TOPRAK — Halk ağzı deyim, bed dua: «Ölesice, geberesice» yerine kullanılır; misâl:

— Hayırsız dayın ne âlemde?

— Başına toprak, domuz gibi, Azrâilin gözü kör, gider elin tâze, gül gibi evladlarını alır da bu habisi ortadan kaldırmaz.

BAŞINDA KABAK PATLAMAK, PATLATMAK — Halk ağzı deyim; Cezâ görmek; ayni suçdan cezâ görmesi lâzım bir kaç kişi arasında birisin cezâlandırılıp öbürlerinin kurtulması; bu deyim de «mâsum olarak cezâ görme» anlamı da gizlidir; misâl:

Kahvede bir hademe anlatır: — Müdür kapucunun bizim Hasana kızmış, gittim, çocuğun kabahatsız olduğunu anladım, kabak benim başımda patladı, Hasan kaldı, her işe burnunu sokuyor muşum diye beni attılar...

BAŞINDA KAVAK YELİ ESMEK — Halk ağzı deyim, hava ve heves yolunda uçarılık, haşarılık; bir gencin ciddî olmayan şeylerle meşgul olup kıymetli zamanını hiçe harcaması; misâller:

Baba haylaz oğlundan şikâyetcidir: — Oğlum.. yaşın otuz, başında hâli kavak yeli eser, baltaya sap ol yâhu!.

— Ben ona nasihat ederim, onun başında kavak yeli eser!...

Şiir dilimize de güzel terennümlerle mal edilmiştir; şair bir nevcivana âşık olur, iltifat görür, bunu evvelâ sevgiyi ciddî bir an-

layış zan eder, halbuki karşısındaki ne yapdığının farkında değildir, birden, âşıkından yüz çevirir:

Bu hâke meylini gördükde merhamet sandım
Meğer başında o servin kavak yeli var imiş!..
Pertev

Bu da Sâbitin bir İstanbul semti ile cinaslı beytidir:

Aceb mi olsa Kavak seyri zevkine meftun
Kavak yeli eser ol serv kaddin bâşında...

Aşağıdaki kıt'a Enderunlu Fâzıl Beyin Tâzefidan lakablı bir köçek oğlana ağır tehzilidir:

Ne çiçekdir bilürüz Tâze fidan
Çok filiz aşladılar âna cihan
Kuru ağaca bulaşdırmam kan
İşte bâşında kavak yelleri var..

Bu kıt'a da bir destanda bir halk şâirinin kendi hal tercemesinin başlangıcıdır:

Galatada kahvecinin oğluyum
Yaş onbeş samur saç fidan boyluyum
Akrânım içinde bir içim suyum
Esdi bir gün başda kavak yelleri
(Galatalı Hüseyin Ağa, Dâsitânı Serencam).

Yine o halk şâiri son Yeniçerilerden Celladçeşmeli diye meşhur azılı bir kopuğun portresini çizerken ayni deyimi kullanıyor:

Zeberdest dilâver Celladçeşmeli
Hâli vahşet üzre insan güzeli
Şâhin baş üstünde durmayub eser
Deli poyraz ile bir kavak yeli
(Galatalı Hüseyin Ağa: Osman Bey Destanı)

BAŞINI BAĞLAMAK — Halk ağzı deyim, nikâhlamak, evlendirmek; «Yüzü gözü açılmadan oğlanın başını bağlamalı».

BAŞINI DİLEDİĞİ TAŞAVURSUN — Halk ağzı deyim; kırık kalbim çok yakın bir sevgiliye inkisar hitâbı; «artık benden, maddî manevî hiçbir şey beklemesin» manâsında.

BAŞINI GÖZÜNÜ YARMAK — 1): İki kelimeyi bir araya getiremez dil bilmezin hatibliktaslaması; kaba köylü ağzı ile yersiz fakat dakunaklı, bilmeyen mütecâviz sözler söyleme; 2): İşde beceriksizlik, olacak işi berbad etme,

«.. Bağçıvanın yamağı Allahın hödüğü ammâ al yanağında ayva tüyü, kaşı gözü yerinde parlak, nümâyişli el ayak, çâlâk, bî pervâ bî bâk, nâzenîn hanımefendimizin câmehâbında mihman edildikde söz bilmez ve iltifatdan anlamaz palaz aşkbazlık ideyim diyüb belâsın arar, gancuk eşşekden başlayub fingirdek, bıngıldak, yağ tulumu, asma kabağı, sarı ineğin memesi, hanı bu Âmâdın ninesi deyüb muhabbetin başını gözünü yarar, bir de yerde taklidin dahi yapub kuzu gibi meleyince hanım efendimizde tahammül kalmayub şark deyû düşüb bayılır, kâhya kadın ve kalfalar oğlanı karga tulumba don paça haremden tard ile dolab kapusundan atarlar, velâkin oğlan gabî, hanım dahi desti nâzenînin ol şehbazın giribânından çekmiş değildir, dahi hareme kabulünde baş göz yarmamak için Kargılı Mandacıköseoğlu Büvelek Ahmedin şehir oğlanı önünde tâlimi başlamışdır» (Hezeliyâtı Reşid Efendi).

— Dâvâyı muhakkak kazandın..

— Ne münâsebet, senin Deli Orhan son celsede başını gözünü yardı, berbad etti, bırakdı.

BAŞINI KAŞIYACAK VAKTİ (HÂLİ) OLMAMAK — Halk ağzı deyim,

Misâl: «Zavallı tâze... hasta baba, yatalak ama, koca, beş çocuk, çamaşırları, boğazları, süpürge, mutabık, üstelik çarşı pazar, başını kaşıyacak hâli yok..

BAŞIN KIÇDAN HABERİ YOK — Halk ağzı deyim, «Kıçın başdan haberi yok» şeklinde de söylenir, hususî, resmî bir işde, bir büroda mutlak düzensizlik, anarşi.

BAŞINI KOLTUĞUNUN ALTIN ALMAK — Halk ağzı deyimi; tahammül tükenip her tehlikeyi, hattâ ölümü göze almak, misâl: «... hayır babacığım, yapdığımızı küçümsemeye hakkınız yok, yirmi altı Nisanda biz gençler Bayazıd meydanına başımızı koltuğumuz altına alup gittik..».

Baş yerine bazan «kelle» de denilir. Tanzimatdan evvelki devirde, devlet erkânı aleyhinde konuşmanın, sorgusuz, mahkemesiz ölüme varabileceğini ihtar yolunda «adamın başını koltuğunun altına veriverirler!.» diye bir deyim vardı.

BAŞINI MEYDANA KOYMAK — Halk ağzı deyim; hayatını, nefsini ölüm tehlikesine atmak, muvaffak olunamadığı takdirde sonu muhakkak ölüm veya ölüm cezası olan teşebbüs, ihtilallere girmek katılmak.

BAŞININ ETİNİ YEMEK — Halk ağzı deyim; bir kimsenin yakınlarının, yahud gönül tahtında oturan sevgilinin, bilhassa ana, baba, karı, evlâd gibi en yakınlarının, halden anlamadan, imkânı düşünmeden istediklerinin yerine getirilmesi için amansız iz'acları, ısrarları; misâl: Aybaşında maaş aldığı günün akşamı memur ellerinde paketlerle evine dönerken:

— Maaşı yatırmışsın..

— Üste borçlandık da.. Vâlide, refika, kerime, iki mahdum tam beş kişi altı aydır başımın etini yiyorlar..

Gülhâne parkında, kuytu, loş bir köşede fısıltı:

— Kış geliyor.. çırıl çıplak kaldım..

— Başımın etini yemeğe başlama!

— Senden bir şey istemiyorum.. bana izin ver, peşimde dolaşan kaptanı sızdırayım..

— ......

BAŞI TAŞA VURMAK, TAŞDAN TAŞA VURMAK — Halk ağzı deyim, peşîmanlık, ve büyük peşîmanlık; misâller:

Hayırsız evlâda bir ana hitabı «... kır hâtırımı oğlum, bed dua edemem ama gözümü yumunca başını taşa vuracaksın..».

Sadık ev kadını karısını boşayıp kendinden üç yaş büyük kart yosma ile evlenen adam hakkında eski zevce:- O başını taşdan taşa vuracak ama benim yuvam yıkıldı...

Gark olup çeşmden akan yaşa
Başını urdu taşdan taşa

Atâi

BAŞI YERİNE GELMEK — Halk ağzı deyim, kafa dinlenmesi; misâl:

— Hasta mısın?

— Evet..

— Nen var?

— Karşımızda yazlık sinema.. üç aydır başım yerinde değil...

BAŞ İKBAL — Osmanlı sarayının Harem hayatında, pâdişâhların nikâhsız olarak iştifraş ettikleri ve «odalık» adı verilen kadınların en kıdemlisi, bir pâdişahın daha şehzâdeliğinden kadın olarak ilk göz ağrısı. Osmanlı pâdişahları arasında, kadını, cinsî temas yolunda tanımadan tahta oturan tek sîmâ vardır ki o da henüz yedi yaşında iken pâdişah olan Dördüncü Sultan Mehmeddir.

«Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri» müellifi Mehmed Zeki Pakalın, bu mûteber eserinde bu madde üzerinde şu mâlûmatı veriyor: «İkbâl'in lûgat manâsı teveccüh, meyil, arzû, baht, yıldız barışıklığıdır; saray ıstılahında, mukbil câriye, odalık hakkında kullanılır. İkbal olabilmek için hiç şüphesiz ki müstesna güzellik şarttır, fakat güzellik ile berâber saray âdâbını da pek mükemmel bilmek lâzımdı. İkballar pâdişahdan gebe kalub çocuk doğurunca, nikâh kıyılır, pâdişahın zevcesi olur ve «kadın» unvanını alırdı; ve pâdişahının kaçıncı zevcesi olmuş ise, ona göre, farazâ «Üçüncü kadın» diye anılırdı; ilk zevce ise Başkadın olurdu».

Osmanlı Sarayında İkbâl, Başikbal Kadın, Başkadın ünvanları Tanzimatdan sonra kullanılmağa başlanmış; Tanzimatdan evvelki devirde ikballere sadece câriye denilir, ismen anılır iken de kendi isimleri ve ismin sonuna bir «kadın» eklenirdi: Hümâşah kadın, Ruhşah kadın denilirdi. Nikâhlı zevceye, Tanzimâtın kadın efendilerine de «Haseki», «Haseki Sultan» denilirdi.

BAŞİMAM SOKAĞI — 1934 Belediye Şehir Rehberinin 6 numaralı paftasında Fâtihte Kirmasti mahallesinde, Fevzipaşa caddesi ile Dârüşşefaka caddesi arasında uzanır gösterilmiştir; yerinde ise Fevzipaşa ve Fâtih caddeleri arasındadır, Fâtih caddesinden öte Dârüşşefaka caddesine varmaz. Fevzipaşa Caddesi başından gelindiğine göre sağ kolda Malta çarşısı sokağı, sol kolda da Yediemirler sokağı ve Hâfızpaşa sokağı ile birer kavuşağı vardır; iki araba rahat geçebilecek genişlikde ve dikçe bir yokuşdur, Hafızpaşa sokağı kavuşağında sağa bir kavis çizerek darlaşır (yukarıda adı geçen paftadaki görünüşe benzemez), ve Fatih caddesine tavuşur.

Bu sokak 1960 Eylûlünde tâmir hâlinde idi. İki kenarında ikişer üçer katlı (yalnız tek bir yapı beş katlı) kâgir, beton binâlar hâli vakti yerinde aile meskenleridir; altlarında kunduracı, tuhafiyeci, nalbur, bakkal, elektrikçi, saatci, berber, doğramacı, sobacı dükkânları vardır.

Bu sokağın hususiyeti «Yediemirler» makaamının burada bulunmasıdır; iki beton binâ arasına sıkışmış bir avlucuk içindedir, etrafı beyaz badanalı dıvarla çevrilmiştir, demir parmaklıklı ve demir kapuludur; kapunun

sağında dört, solunda üç kabir vardır; kitâbesindeki kayde göre bu zavât Bûhârâdan gelerek Fâtih Sultan Mehmed'le berâber İstanbul cenginde ve fethinde bulunmuşlardır, isimleri Seyyid Abdurrahim, Seyyid Abdürrahman, Seyyid Abdürgafur, Seyyid Hamza, Seyyid Ukayl (?), Seyyid Câfer, Seyyid Abdülazizdir. Yaşlıca kimseler, bunlar arasında da bilhassa kadınlar bu makam önünde bir fâtiha okumadan geçemezler.

Hakkı Göktürk

BAŞ İŞARETLERİ (Çapkınlıkda) — (B.: Çapkınlık, çapkınlık işâret ve işmarları; İşmar).

BAŞKA — F. Devellioğlu «Türk Argosu» adlı eserinde «Çingene» karşılığı olarak gösteriyor ve: «Başka diye çingeneye derler» misâlini veriyor.

Sayın dilcinin verdiği misâl bir klişe deyimdir, şöyleki: Ayak takımı arasındaki münakaşelerde, haklı olan bu kelimeyi ağzından kaçırır ise, faraza: «... sen ters anlıyorsun, benim söylemek istediğim başka» derse haksız olan hemen: «Başka diye çingeneye derler!», yâhud «Başka diye senin babana derler!» diyerek mevhum hakaaret iddiası ile kaybetdiği münâkaşeyi kavgaya döker; yoksa «başka», bir argo kelime olarak her zaman çingene yerine asla kullanılmaz; meselâ: «başkalar çergi kurmuş», «Başkalar geçiyor», «bir başka karısına fal baktırdım» denilmez.

BAŞ KADIN EFENDİ — Osmanlı Sarayı Harem hayatında pâdişahların nikâh altındaki kadınların ilkine Tanzimatdan sonra verilmiş unvandır; diğer zevceleri de ikinci, üçüncü, dördüncü kadın efendi diye anılırlardı; pâdişahların kadın efendilerinin Tanzimatdan evvelki unvanları «Haseki Sultan» idi, o zaman da bir pâdişahın ilk nikâhlı zevcesine Baş Haseki denilirdi (B.: Haseki Sultan).

Osmanlı Hânedânı ananesince Haremi Hümâyunda Kadın Efendi (daha eskiden Haseki); yâni nikâhlı zevce olabilmek için pâdişahdan gebe kalmak şart idi; nikâh çocuk dünyaya gelince, lohusa döşeğinde kıyılırdı, şehzâde veya sultan doğumundan pek kısa bir müddet sonra ölmüş olsa dahi kadın efendi bir, hasekilik, haseki sultanlık unvânı bâki kalırdı.

Bir Osmanlı pâdişâhı, sarayının hareminde, bâkire olmak şartı ile câriye kızlardan dilediğini yatağına alup istifraş edebilirdi; bu yolda tek engel câriye kızın bu istifrâşa rizâsı idi, muvafakat etmediği takdirde, cebir, aslâ kullanılmazdı, kızın mücevherle iknâı, zifaf için hazırlanması, ve bir harem ananesine göre pâdişahın yatak odasına konulması vâlide sultanlar, yoksa, pâdişâhın kız kardeşleri olan sultanlar ile Hazınedar Usta ünvânını taşıyan Haremin nüfuzlu bir memûresinin vâzifelerindendi (B.: Vâlide Sultan; Hazînedar Usta). Bir bâkire kız, pâdişâhın koynunda yattığı gecenin sabâhı, Tanzimatdan evvelki devirde sâdece kadın unvanını alırdı (B.: Haremi Hümâyun), Tanzimatdan sonra da bekâretlerinin gittiği gecenin sabâhından itibâren «İkbal» unvanını ala geldiler, ikballerin en kıdemlisi de «Baş ikbal» oldu (B.: İkbal; Başikbal).

Bir «kadın»ın veya «ikbal»in, bu günkü tâbir ile karşılığı «pâdişah metresliği» dir. Bâzı Osmanlı hükümdarları için sayılamayacak kadar çok olan bu metreslerin nikâhlı zevce olabilmeleri için gebe kalıp çocuk doğurmaları lâzımdı; çocuk doğunca derhal nikâh yıkılır, kadın veyâ ikbal - yâni metres, haseki sultan veyâ kadın efendi - yâni zevce- olurdu. Burada «kadın» ismi karışdığı için bâzı sözleri tekrarı lüzumlu bulduk: Tanzimatdan evvel metresin unvânı sâdece «kadın», zevcenin unvânı «haseki, haseki sultan» dır. Tanzimatdan sonra metresin unvanı «ikbal», zevcenin unvanı da «kadın efendi» olmuştur; saray ıstılahından «haseki sultan» unvânı kalkmıştır.

Eğer pâdişah arzu ederse, metresini aşırı severse, bir çocuğa gebe kalmasa da onu kendisine nikâh ile bağlayabilirdi; bu yolda tek vak'a vardı, Sultan İbrahim, müstefrişelerinden Hümâşah kadını, çocuk doğurmadığı halde sırf haseki sultanlığa yükseltmek için nikâhla almışdı.

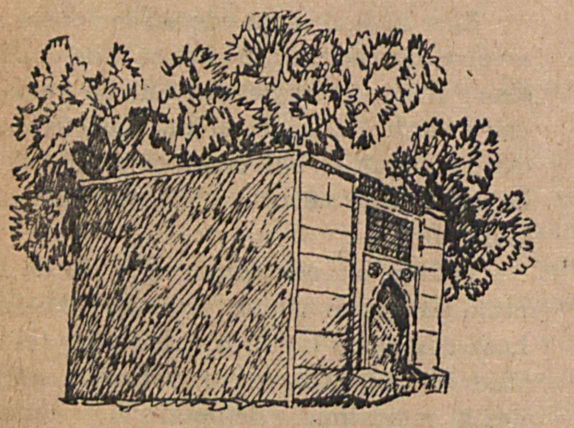
Mühim bir noktadır, yukarıda da kayd ettik, padişah nikâhları, kadının - ikbâlin lohusa döşeğinde kıyılırdı; pâdişahlar telli duvaklı bir gelin kız, ve cemiyetimizin «düğün» dediği merasimle evlenmezlerdi; mutantan saray düğünleri pâdişahların kız kardeşleri ile pâdişahların kızları sultanlara yapılırdı.

Sultan İbrahim, Hümâşâhı, saray ve hânedan ananesi dışına çıkarak nikâh ile alır iken, ananeyi merâsim tarafından da çiğnemiş, bâşının tâcı sevgilisine bir de tantanalı saray düğünü yaptırtmış idi ki bu güzel kadın telli duvaklı gelinliğinden ötürü Osmanlı Târihinde «Telli Haseki» lakabını almıştır (B.: Hümâşah Sultan).

Bu satırların yazıldığı 1960 yılı Ağustosunda Osmanlı Hânedanın son kadın efendisi Müşfika Hanım, 106 yaşında hayatda, ve İstanbulda Nişantaşında evlerinde oturmakda idiler, yine bu Ağustos ayının başında dünyada tek istinadgâh olarak kalmış kızı Ayşe Osmanoğlunu kaybetmiş bulunuyordu (B.: Osmanoğlu, Müşfika; Osmanoğlu, Ayşe). Müşfika kadın efendi İkinci Abdülhamid'in en sevgili zevcesi idi; bu hükümdar 1900 da tahtdan indirildiğinde Müşfika Osmanoğlu 55 yaşında idi.

BAŞKADIN MEYDAN ÇEŞMESİ — Üsküdarda İmrahor Camiinin önündeki meydancıktadır; kesme taşdan yapılmış, cebhesi mermerle kaplanmıştır; gördüğümüzde suyu mevcud, mâmur idi. (1945). Bânisi Üçüncü Ahmedin başkadınıdır. Üçer mısrâlı altı satır üzerinde hak edilmiş olan kitâbesi o devrin büyük şâiri Nedimindir (Nedim divanında bu tarih manzûmesi on beyittir; aşağıdaki kitâbe suretini tam olarak divandan alıyoruz):

Hazreti Sultan Ahmed Hânı gerdûnpâye kim
Âlemi eltâfu ihsâniyle ihyâ eyledi
Fâtihi İran şehi devran ki Cûdü re'feti
Üsküdârı âbı şirin ile iğnâ eyledi
Sûyu bâşından idüb îcrâ o hâkaanı kerim
Ehli devlet ol sudan çok çeşme peydâ eyledi

Başkadın Meydan Çeşmesi
(Resim: Hüsnü)

Bu mahalle âbi sâfiye kati muhtaç idi
Hakka şükrolsun bu mâ atşânı irvâ eyledi
Başkadın hazretleri dahi bu zibâ çeşmeyi
Kendi mâliyle yapub bir hayri valâ eyledi
Nev reviş cârî olup bu âbi sâfı dilpezir
Teşnegânın dillerin eşvâka ne'vâ eyledi
Pek mûallâ çeşmesârı bî adîl oldu hele
Tarhını üstâd hakkaa kim dilâra eyledi.
Hak tealâ ol şehin ikbâlini efzûn ide
Kim deri lutfin cihan halkına me'vâ eyledi
Çeşmenin bânîsinin dahi kıla ömrün füzûn
Kim deri lutfin cihan halkına me'vâ eyledi
Söyledi târihi itmâmın anın kilki Nedîm
«Başkadın bu çeşmei valâyı icrâ eyledi»
H. 1141 (M. 1728 - 1729)

İbrahim Hilmi Tanışık

BAŞKALDIRMAK — Halk ağzı deyim; isyan, ihtilâl, ayaklanma, misâl: «Yeniçerilerle İstanbulun ayaktakımının, şehir eşkiyası hezele ve hayta gürühunun Alemdar Paşa ile yarânına karşı ilk fırsatta baş kaldıracağı, İstanbul sokaklarında o makalenin tavur ve hareketine dikkat idüb ağızlarından çıkan laflara kulak verenler daha ramazan ayının başında anlamışdı» (B.: Alemdar paşa vak'ası).

BAŞKAPU GULÂMI — (B.: Kara ağalar; Topkapu Sarayı).

BAŞKESMEK — 1) Açık lûgat mânâsı ile îdam; Tanzimatdan evvelki devirde pâdişahlar tarafından mülkî ve askerî âmirlere, vezirlere gönderilen fermanlar, verilen emrin kesin tatbiki isteniyor ise ekseriya «Bâşın keserim!..» tehdid ve ihtârı ile biterdi.

2) Tekke tarîkat dilinde şeyhin, yahud tarîkatın bir başka büyüğü önünde hürmetle ve bir usûle uyarak eğilme: sağ el kalbin altına konulur, sol kol tabiî hâlinde, düşük, ve baş goğüs üzerine eğilip gözler yere, ayağa bakardı; mecâzen gönül tahtına oturtulmuş güzeller şânında da kullanılır idi. Tahirül Mevleninin aşağıdaki beyti bu yolda yazılmıştır:

Dest ber sadrı muhabbet olduğum, rûhum sana
Bir işâretdir ki câyin hânei dildir senin.

BAŞKOŞMAK — Halk ağzı eski deyim, candan arkadaş olmak, «yâri gaar» olmak; «yâri gaar» olmak; zamanımızda kullanılmıyor.

Tutub âvâreler semtin ayak basdık harâbâte
Meyi nâb ile baş kosduk aceb ehli havâyiz biz
Rûhi

BAŞKÖŞE, BAŞSEDİR — Eski Türk ve dolayısı ile İstanbul evlerinde, Avrupakârî iskemleler, koltuklar, kanapeler girmeden, şilte ve yastıklarla döşenmiş sedirlerde otururlurdu (B.: Sedir); bir odanın en az iki divarı boyunca yapılmış olan sedirlerden, oda bağçe tarafında ise bağçeye, sokak tarafında ise sokağa, eğer deniz kenarında ise denize nâzır pencereler önündeki sedire baş sedir, bu sedirin en güzel köşesine başköse denilirdi. Evin efendisi, hanımı, ulusu, ihtiyarı, aşırı hürmet edilen misâfir dâimâ baş köşeye oturur, oturtulurdu.

Hânei dil senindir
Geç otur baş köşeye...

BAŞKUT (Cevad Fehmi) — Gazeteci, edîb, piyes müellifi; bu satırların yazıldığı 1960 yılında Cumhuriyet Gazetesi yazı ailesinin seçkin başlarından, bu büyük gazeteye ciddî ve vakur sîmâsını verenlerden biri; 1905 de Edirnede doğdu, piyâde binbaşısı Ömer Fehmi Beyin oğludur. Ömer Fehmi Bey ömrünü askerî mekteblerde Fransızca muallimliğinde geçirmiş asker maarifcilerimizdendi, Cevad Fehmi silâhlar arasında değil, kitablar arasında büyüdü; altı yaşında iken ailesi ile beraber İstanbul'a geldi, Eyyubda Reşadiye ilk okulunu bitirdi, oradan leylî olarak İstanbul Sultanisine geçti ve devamlı olarak orada okudu; zengin bir tarihi olan bu irfan müessesinin zekâ, gayret ve terbiyesi ve bilhassa kültür derslerinde çok muvaffak olmuş bir talebesi iken, Liseden sonra hayata atıldı ve meslek olarak gazeteciliği seçti; bugünkü mevki ve şahsiyetini, memleketimizin ekser büyük adamlarında görüldüğü gibi otodidakt olarak yapdı; bir büyük gazetenin idrâki olan gençlere hiç bir üniversitede elde edilemeyen umumî kültür verdiği cihânın mâlumu hakikattir; Cevad Fehmi Başkut bizde bu sözün ne kadar doğru olduğunu göstermiş bir kalem sâhibidir. Gazeteciliğe musahhih mûavinliğinden başlamıştı, her şûbesinde çalışdı, muvaffak olarak pek genç yaşda yazı işleri müdürü oldu, bu ağır, mesuliyetli mevkide Cumhuriyet, parlak devrinde Son-Posta ve sonra tekrar Cumhuriyet gazetelerinde yirmi yıldan fazla çalıştı. Bir ara, yevmî gazeteciliği bırakarak «Perde» adı ile bir tiyatro - sanat mecmuası çıkardı, editör olmayı tecrübe etti, fakat basın âleminin ticaret yoluna ruhen intibak edemiyeceğini anlayarak yine yevmî gazeteciliğe döndü.

Uzunca bir müddet de İstanbul Gazeteciler Cemiyetinin idare heyeti başkanlığında bulunmuş olan Cevad Fehmi Başkut'un tiyatroya karşı alâkası lise talebeliğinde başlamıştı; mekteb sahnesinde aktörlük etti, ilk deneme piyeslerini de o zaman yazdı. Hayata atılınca bu yolda uğraşmak için zaman bulamadı; 1945 de «Büyük Şehir» adlı bir komedi yazarak Şehir Tiyatrosuna verdi ve eser tiyatronun edebî heyetince kabul edildi. Modern Türk tiyatrosunun kurucusu Muhsin Ertuğrul Cevad Fehmiyi ara sıra makaaleler yazdığı gazeteden tanıyordu, büyük sanatkâr bu eser üzerine müellife karşı yakın bir alâka gösterdi, Cevad Fehminin tiyatro muharriri olarak yetişmesine çalışdı; Muhsin Ertuğrulun teşviki, tenkidi, irşadı müellife öyle bir gayret verdi ki, meşhur tâbirin tam yeridir, gecesini gündüzüne ekledi, üst üste onbeş piyes yazdı; ki bunların en meşhurları «Paydos» ile «Küçük Şehir» dir. Paydos bir temsil rekoru tesis etti, ayrıca Türkiye dışında sahneye konan ilk Türk piyesi şerefini kazandı, Atinada Argiropulos Tiyatrosunda yetmiş defadan fazla temsil edildi; «Küçük Şehir»de İnönü Devlet Mükâfatını kazandı. Son piyesi «Öbür gelişde» komedisi dir.

Cevad Fehmi Başkutun piyeslerinden başka kitab olarak neşredilmiş «Geceleri bizi kimler bekliyor?» adlı röportajlardan mürekkeb bir eseri ve bir kaç romanı, bunların arasında da zâbıta romanları vardır.

Uzun boylu, kumral; son derecede ciddî, vakırlı adamdır; hususî hayatı gaayet mazbut iyi bir aile reisi olarak tanılır; 1932 de Fatma Vedîde Başkutla evlenmiştir, iki oğlu

Cevad Fehmi Başkut
(Resim: Bülend Şeren)

vardır. Eğer yazarsa, Cevad Fehmi Başkut'un gazetecilik hatıraları, istikbalde Türk basın tarihi, Türk edebiyatı târihi ve Türk tiyatrosu târihi için en zengin ve itimad edilir bir kaynak, kendisinin de şâheseri olacaktır.

BAŞLALA — Tanzimatdan evvelki devirde, Osmanlı İmparatorlarının İstanbulda dâimî ikaametgâhları olan ve devlet kütüğünde resmi adı sarâyi Cedîdi Âmire olan Topkapusu Sarayı teşkilâtında Enderunu Hümâyun zülüflü ağalarının en üst sınıfını teşkil eden kırk nefer Has Odalı Ağadan birinin unvânı (B.: Topkapusu Sarayı; Enderunu Hümayün; Zülüflü Ağalar; Has Oda).

Vâzifeleri her gün bizzat pâdişaha hizmet olan kırk nefer Has Odalı Zülüflü Ağadan bir kısmı, gördüğü işe, işgal ettiği mevkie Has Odadaki kıdemine göre tâyin edilir, bir kısmı da kıdem nazarı dikkate alınmadan şahsî liyakat ve ehliyetine göre tâyin edilirdi; Başlalalık hizmeti, şahsi liyakat ve ehliyet aranan vazifelerden biri idi.

Başlala saray eczâhânesine bakardı; hekimbaşı ile saray hekimleri bu Hasodalı Zülüflü Ağaya bağlanmıştı. Sarayda, Fâtih Sultan Mehmed devrinden kalma bir bîna olub Başlala Kulesi adı ile anılan müstakil bir dâiresi vardı; Hekimbaşı ve hekimler odası ile saray eczâhânesi bu binânın içinde idi. İlâçları Hekimbaşının getirdiği bir eczâcıbaşı hazırlar idi. Pâdişaha mahsus olan ilaçlar şişe veya hokkalara konduktan sonra ağızları veya kapakları balmumu ile kapanub Hekimbaşı ve Başlala tarafından müştereken mühürlenirlerdi. İlâç mâhiyetinde mâcunlarla şurublar da keză burada hazırlanırdı.

Pâdişahın nefsine mahsus mâcun ve şurublar her ne kadar Başlala Kulesinde hazırlanır ise de sarayda tatlıların yapıldığı Helvahânede pişirilirdi; bu münasebetle Helvâneye de Başlalalar nezâret ederlerdi.

Başlalanın maiyetinde Enderunun Kiler koğuşundan (B.: Kiler Koğuşu, kilerli) bir müstaid zülüflü ağa çalışırdı, onun da ünvanı «Başlala Kollukcusu» idi.

Başlalanın hizmetinde uşak olarak Baltacılar Ocağından iki zülüflü baltacı neferi, (biri sofalı adını taşır, ortalık siler süpürür), Helvahâne Ocağından da bir «Külahlı» ile «Heybeci» bulunurdu (B.: Baltacılar Ocağı; Helvahâne Ocağı; Bostancılar Ocağı).

Başlalaların içinde adı Osmanlı Târihine geçmiş olan zât, Alemdar Mustafa Paşanın Üçüncü Sultan Selimi tekrar tahta çıkarmak için Sarayı bastığı zaman Sultan Selimin şehâdeti facıasına şâhid olmuş ve Şehzâde Sultan Mahmud'un hayatını kurtaranlar arasında bulunmuş. Tayyar Ağadır; kendi adına nisbetle «Atâ Tarihi» diye anılan bir Enderun Tarihinin müellifi Tayyarzâde Atâ Beyin babasıdır.

Bibl.: Tayyarzâde Atâ, Enderun Tarihi; R. E. Koçu, Topkapusu Sarayı.

BAŞLALA BAĞÇESİ— Topkapusu Sarayında, sarayın büyük giriş kapusu olan Bâbıhümâyun tarafından gelindiğine göre Dördüncü Avlu denilen avlunun en geniş parçasının adıdır; isim dâiresi bu avluda bulunan Başlalaya nisbetle verilmiştir. Eski saray teşkilâtını ve saray hayatını gereği gibi bilmeyüb de saray hakkında yazı yazanlardan biri, «lala»yı gaflete düşüb «lâle» okumuş, Lâle Devrinde yapılmış olan Sofa Köşkü, diğer adı ile Mustafapaşa köşkü de bu bağçede bulunduğundan, Üçüncü Sultan Ahmed zamanındaki meşhur lâle bağçesinin burası olduğunu zan etmiş, gaflet üstüne gafletle «Lala Bağçesi»ni «Lâle Bağçesi» diye göstermiş, büyük hâtâ eseri bu uydurma isim de yerleşip kalıvermiştir.

Bu hâtâ hâlâ devam etmektedir, Lala Bağçesine lâle soğanları dikilmiş, sarayı gezenlere Lâle Devrinin meşhur bağçesi olarak gösterilmektedir. Lala Bağçesi küçücük bir yerdir, lâle devrini tahayyül edenleri hayal inkisarına uğratır.

Sarayda lâle çiçeğine karşı olan düşkünlük, 1730 ihtilâlinden sonra Üçüncü Sultan Ahmed'in halefi Birinci Sultan Mahmud devrinde de devam etmiştir. İhtilâlin hamam dellâklığından gelme lideri Patrona Halil ve ayakdaşları yıkıcı ellerini saraya uzatamamışlardı. Birinci Sultan Mahmud sır kâtibi Salâhi Efendi bu pâdişâhın günlük hayatı üzerine çok zengin bir ruznâme kaleme almıştır ki mâlumumuz olan el yazması bir nushası İstanbul Üniversitesi kütübhânesindedir; müellif bu ruznâmede Üçüncü Sultan Ahmed zamanından kalma meşhur Lâle Bağçesinin yerini aydın olarak târif ediyor; lâle-

nin pek şâirâne isimler taşıyan bin bir çeşidinin hârikulâde renk ve nakış âhengi ile açdığı o muhteşem lâle bağçesi, sarayı garb, şimal ve şark tarafından bir nal şeklinde çevirmiş olan muazzam Has Bağçe'nin şark parçesini kaplıyordu, bugün mevcud olmayan Sultan Bayazıd köşkü ile İncili - Sinanpaşa köşkünün önlerinde uzanıyordu (B.: Lâle Bağçesi).

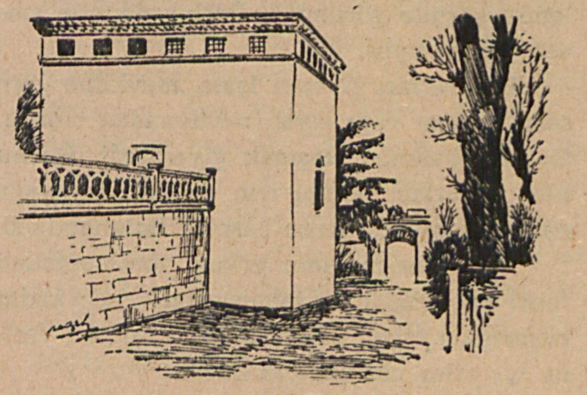
Yukarıda da kaydetmiş idik, Lala Bağçesi üstünde en güzel yapı Üçüncü Sultan Ahmed zamanından kalmış ahşab sofa köşkü - Mustafa paşa köşküdür.

Lala Bağçesinden mermer bir merdivenle iftâriye kameriyesi'nin, Bağdad köşkünün, Revan köşkünün ve büyük mermer havuzun bulunduğu mermer taşlığa çıkılır; hepsi Lala Bağçesinin garbına düşer; aşağıda, Lala Bağçesinin şarkında ve karşısında Mecidiye Köşkü vardır.

Bibl.: R. E. Koçu, Topkapusu Sarayı; Salâhî Efendi, Ruznâme.

BAŞLALA KULESİ — Topkapusu Sarayında Fatih Sultan Mehmed devri yapılarındandır; zamanımızdaki görünüşü ile tavla zarı şeklinde bir binâdır, kadimden beri «kule» denile geldiği nazarı dikkate alınırsa eskiden üzerinde bir veya bir kaç kat daha bulunduğu muhakkaktır. Bugünkü binânın üstü ahşab bir çatı ile örtülüdür. İçinde Hekimbaşı ile saray hekimleri için bir dâire ile bir eczâhâne vardır. Asırlar boyunca Osmanlı pâdişahlarının ve saraydaki binlerce insanın sihhati bu binanın içinde hazırlanmış ilâçlarla korunmuştur.

Tarihimizde hekim başılar, ihtisas sahalarında bir hekimi meslekî faaliyetden men edecek salâhiyete sâhib oldukları halde Türkiyenin, hiç olmazsa İstanbulun dâimâ en değerli, hâzik hekimi ola gelmemişlerdir. Hele XVIII. asır sonlarından sonra hekimbaşılık siyasî bir mevki olmuştur. Hekimbaşılar arasında mûsevî, îsevî ve frenk (Avrupalı) mühtediler de çokdur (B.: Hekimbaşı).

Başlala Kulesi
(Resim: Nezih)

Başlala Kulesindeki eczâhânede ilâçlardan gayri güzel kokular, iç açıcı ruhlar, çiçek suları da hazırlanırdı. Hazırlanan mâcunlar, şurublar, merhemler, haplar, sular, kokular, sûreti mahsusada yaptırılmış şişelere hokkalara, kâselere, kutulara Hekimbaşı ile Başlalanın nezâreti altında konulur, kapakları, ağızları kapanub mumlanır, üzerlerine bezler, dülbendler sarılarak «kulak» denilen etiketleri bağlanır ve sonra Başlala ile Hekimbaşı tarafından mühürlenerek bu Başlala kulesindeki mâcun, şurub ve ilâç dolablarına yerleştirilirdi.

«Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri» adlı eserin müellifi Mehmed Zeki Pakalın da bu değerli eserinde Başlala Bağçesine «Lâle Bağçesi» demek hatasına düşdükten sonra Başlala kulesi için şunları yazıyor:

«Fâtih Sultan Mehmed tarafından yaptırılmış olan kulenin dâhilen tul ve arzı 4,83 metredir; duvarları 1,78 metre kalınlığındadır, bu kalınlıkda bir duvara ancak kadîm tarassud kulelerinde tesâdüf olunabilir. Kulenin zeminden irtifâı 10 metre 20 santim olup bu irtifâ Lâla Bağçesi cihetinden 6,70 metredir. Dört cebhenin üçünde birer pencere ve birinde kapu vardır. Saçağı etrafı küçük kıtada kârıkadim müteaddid pencerelerle müzeyyendir. Elyevm sakfı bir düz çatı ise de tarzı inşâsına ve emsâline nazaran sakfının vaktiyle mahrûtî ve irtifâının da daha ziyâde olması lâzım gelir.

«Hazine Kethüdâsı Refik Bey merhumun Edebiyatı Umumiye Mecmuasındaki makalesinde verdiği izâhâta göre 1331 senesinde (1915) Topkapı Sarayı tâmirâtı umumiyesi icrâ kılındığı sırada bu Başlala Kulesi de tâmir edilmiş, ve hazinei hümâyunun anbar kısmında bir sandık derûnunda mahfuz bulunub hekim başılığa ve bu kuleye âidiyeti sandığa konulmuş varakada gösterilen tababete âid kitablarla kavanozlar içinde tensih (türlü şekilde mâmul güzel kokulu hamur kurs) için tuğralı ve yazılı pirinçden sanatkârâne

işlenmiş kalıblar, ve eczâcı havanları ve sâir eşya eskiden olduğu gibi dolap ve hücrelere konularak hekimbaşılığa âid âsârı sâbıka ihyâ edilmiştir».

BAŞLIK — Gelinbaşı süslemede kullanılan tac, gelin tacı; muhakkak tac şeklinde olmayan her hangi bir şekil, meselâ bir sorguç, bir çiçek büketi şekli verilmiş olan fakat yine gelin başı süslemede kullanılan mücevherat, Eski İstanbul düğünlerinde en mütevâzı ailenin kızları dahı evlenirken, gelinlik tuvaletleri muhakkak bir başlıkla tamamlanırdı. Üzerindeki taşların ve kuyumculuk işinin değerine göre bir başlık 200-300 altından başlayub 10.000 altına kadar satın alınırdı. Bilhassa kibar ve rical düğünlerinde gelinin mücevherâtı ve bu arada başlığı gelin görücüler ağzında İstanbul mahallelerinin haftalarca süren dedikodu mevzuu olurdu.

Bu düğün geleneği İstanbulda «Başlıkcı» denilen bir takım insanların bir nevi fâizcilikle büyük paralar kazanmasına yol açmıştı; her aile gelin kızına baş yaptıramayacağı, alamayacağı için, gelin başlıkcılarından bir geceliği, iki geceliği şu kadar altına kira ile başlık kaldırılırdı. Başlıkcıların hemen hepsi kadın idi, ve düğünde dâvetli olarak bulunurdu, bir gün evvelinden gelir, iki gece düğün evinde kalır, hatta mütahassıs sayıldığı için gelin başını yapanlar arasında bulunur, gerdeğin ertesi de emânetlerini alup giderdi. Başlıkcılar düğünlerde kira ile yalnız başlık, gelin tâcı değil, gelin için ve düğünün yakın akrabâları için iğne, küpe, yüzük, bilezik, gerdanlık, broş gibi mücevherler de bulundururdu. Bu kira mucevherlerinin hemen hepsi, İstanbulun mütecessis mahalle karılarının mâlûmu idi:

— Gelinin başlığını Reşide Hanımdan kaldırmışlar...

— Kaynananın kulaklarındaki armud küpeler de Reşidenin, ben o küpeleri mümeyyizlerin düğününde de gördüm...

Denilirdi.

Elindeki mücevherleri düğün düğün teşhir etmek, yükde hafif bahâda ağır bir mücevher çekmesi ile yabancı evlerde bir, iki gece geçirmek mecburiyeti, hele bir kadın için çok tehlikeli meslekdi. Süleymaniyede bir konakda oturan ve «Yarım İstanbul» lakabı ile meşhur olan Başlıkcı Cevriye Hanım zenci halayığı ile beraber hicrî 1255 (Milâdî 1839) de mücevherleri yüzünden esrarengiz bir cinâyetin kurbânı olmuştu. (B.: Cevriye Hanım, Başlıkcı Yarım İstanbul; Bekir, Tersâneli Çapkın).

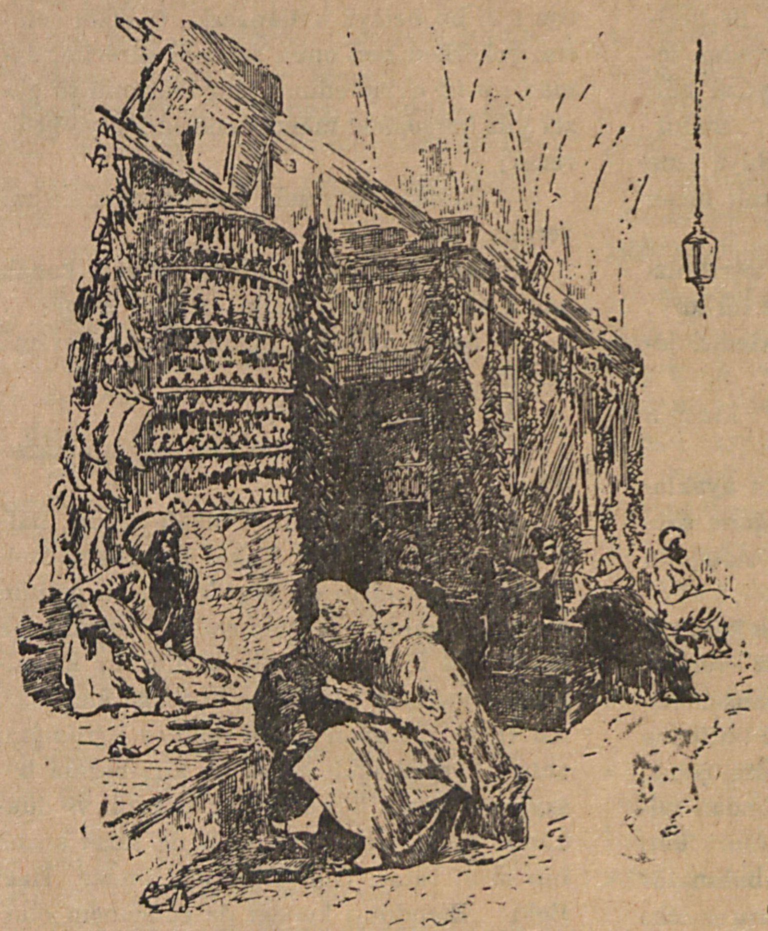
İstanbulda gelin başlarının tac başlıklarla süslenmesi Abdülmecid zamanında başlamış idi; daha evvel mücevher çiçeklerle Tezyin edilirdi. Zamanımızda ise gelin tacları yerlerini mum çiçeklerine bırakmış bulunmaktadır.

BAŞMAK, BAŞMAKCILAR — Yemeni, kesimi, biçiminde bir nevi ayakkabıdır ki asırlar boyunca halk, asker ve kadın, erkek ve çocuk ayakları «başmak»ın çeşidini ayaklarında taşımıştır; üstü açık, ön kısım parmakları tamamen örter (yemeni de parmak aralıklarının bitimi görünebilirdi, hatta Galata Yemenisi ayağı ancak parmak uçlarından tutardı; (B.: Galata Yemenisi; Baldırı çıplak; Cezayer kesimi), burnu küt, yuvarlakdı; arka kısmı da sert idi, yâni, yemeni arkası gibi, icabında basılıp topuk göstererek giyilemezdi, başmak içindeki ayağın topuğu görünmezdi; tabanı da yemeni tabanı gibi ince - yumuşak olmayub kalın köseleden kesilir, fakat başmak tabanına,, kundurada olduğu gibi nalça ve kabara - çivi çakılmazdı. Târih kaynaklarımız kadın sevmeyen, ve bilhassa pâdişâhın gözüne çarpub firâşına girmek şerefine nâil olmak isteyen Haremi Hümâyundaki yüzlerce câriyenin yılışık sokulganlığından nefret eden Üçüncü Sultan Osmanın başmaklarının tabanlarına gümüş kabaralar çakdırtdığını, harem yolunda ayak seslerini işiden kızların derhal bir köşeye gizlenüp gözüne görünmemelerini şiddetle emrettiğini yazıyor.

Başmaklar, giyenin işine, mevkiine göre sarı, kırmızı veya siyah sahtiyandan olurdu. Gayri müslimler başmak giyemezdi. Burnu küt, yuvarlak olduğu için en tarakkı ayağa dâima kolaylıkla hazır başmak bulunabilirdi.

Kadın başmağının erkek başmağından farkı küçüklüğü ile taban astarı idi; kadın başmağına taban astarı olarak sahtiyan yerine bir atlas parçası konulurdu.

Başmağın dış tabanı da yemeni gibi düz olup kısa bir topuk içinden konurdu; yemeni

Büyük Kapalı Çarşıda bir başmakcı dükkânı 1874

(Resim: C. Biseo)

tamamen topuksuz, kundura da dışdan topuklu olurdu.

İstanbulda Büyük Kapalı Çarşıda kavaflar Çarşısında kadın başmağı satan esnaf ayrı idi, tek sebebi de başmak alış verişinde kadın müşteri ferâcesinin eteğini kaldırıp ayak gösterme mecburiyetinde olduğundan, müşteri olarak dükkânda yabancı bir erkeğin bulunmamasının mahzurlu görülmesi idi. Kadın terliklerini de başmakcılar satardı. İstanbul üzerine pek şirin bir seyahatnâme bırakmış olan İtalyan edibi Edmondo de Amicis bir başmakcı dükkânını gaayet güzel tasvir etmiştir (B.: Ayakkabı; Amicis, Edmondo de) İtalyan edibinin güzelliğini pek ballandırarak anlattığı Türk kadının, kızının ayağı karşısında başmakcılık herhalde ahlâk metâneti isteyen bir iş idi; aşağıdaki mizâhi beyit Sünbülzâde Vehbinindir:

Seyredip başındaki kız yaşmağını
Bûs ederdi eğilüb başmağını!

Günlük işi kadın ve kız ayaklarına başmak uydurmak ve beğendirmek olan başmakcı esnâfı üzerine bir de güzel İstanbul masalı vardır (B.: Başmakcı Güzeli).

BAŞMAKCIGÜZELİ ALİ yahut **KADININ FENDİ ERKEĞİ YENDİ MASALI** — Tanzim ve nakledenin adı ile târihini tesbit edemediğimiz bir meddah masalıdır, emsâli gibi geçmiş asırların İstanbul hayatı bakımından büyük kıymet taşır. Bu masal 1953 de Hafta Mecmuasında R. E. Koçunun kalemi ile ve «İstanbul masallarının güzel kadınları» başlığı altındaki bir yazı silsilesi içinde şöyle nakledilmiştir.

Başmakcı Ali onsekiz ondokuz yaşlarında güzellik şöhreti İstanbulu tutmuşdur, oturduğu dükkân babadan miras kalmış, bekâr, toy, anası görücü geze geze şu kadar çift başmak eskittiği halde oğlan güzelliğine mağrur, bulunub târif edilen kızların birini beğenmemişdir. Bir gün dükkân komşusu:

— Aman oğlum, der, kadında güzellik arama, temiz süt ile iyi huy ara, ben kadının şerrinden fendinden pek korkarım..

Ali omuz silker:

— İlâhî Hacı Baba, saçı uzun aklı kısa tâifesinden korkulur mu.. der.

Başmakcı Güzelinin bu sözünü o sırada çarşı içinden geçmekde olan Kırkçeşmeli Benli Behiye işidir, feleğin çenberinden kırk defa geçmiş, Şeytana pabucunu ters giydirmiş kadınlardan, «Alacağın olsun Başmakcıgüzeli, ben seni önümde dize getirmesini bilirim..» diye yürümüş. Bir kaç gün sonra da yanında âfeti devran bir kız ile Alinin dükkânına başmak almağa gelmiş.

Toy oğlan dilber müşterisine bir çift başmak beğendirir, ama yaşmak altında gözlerini kamaşdıran sîmâsına bakamadığı kızın gül penbe topuklu, parmakları ak sünbül koçanı ayaklarını seyre doyamaz, kızı bir an için câmehâbında tahayyül eder, ve hayâlen serapâ uryan görür, çileden çıkar. Müşteriler

gittikden sonra bütün günü o hayal ile geçirir, kız gece de rüyâsına girer. Yemeden içmeden kesilen Başmakcıgüzelinin yüzü gün günden solmağa başlar, âşıklık hâli budur. Fakat aradan çok geçmez, Benli Behiye yine görünür, bu sefer yalnızdır. Delikanlı hicab terleri dökerek sorar:

— Hanım teyzeceğim, geçenki teşrifinizde yanınızdaki küçük hanım kızınız mı idi?..

Kadın zâten böyle bir suâli beklemekdedir:

— Torunumdur evlâdım, der, kızımın kızı, neye sordun?..

Başmakcı güzeli hemen kadının ayaklarına kapanır, bir görüşde âşık olduğunu söyliyerek Allahın emri ile o kıza tâlib olduğunu niyâz ile bildirir. Behiye:

— Senin gibi rızkını nâmusu ile kazanan güzellikde yektâ bir nevcivâna kız vermeyecekler de kime verecekler, git babasından iste, yalnız, bir acâib adamdır, seni imtihana kalkar, dikkat et, «benim kızım sarsak, çolak, topal, bir gözü kör, ağzından burnundan salya sümüğü akar bir bîçâre mahlukdur» der, sen ısrar eder, her kusuru ile makbulümdür dersin, semt halkı da tenbihlidir, sorar isen onlar da deli herifin sözlerini tasdik ederler, kimseye kulak verme, ne de olsa büyük analık, kızın kısmetini körletecek diye korkuyorum..

Başmakcıgüzeli Ali ertesi gün tertemiz esnaf kıyâfeti ile kadının târifi üzerine Akbıyıkda eşrafdan Hacı Bekir Efendinin konağına giderek huzûra çıkar, el öperek kızına tâlib olduğunu arz eder. Hacı efendi Aliyi, külâhının kenarından çıkmış bir tutam civan perçeminden ayaklarının tırnaklarına varınca şöyle bir süzer, oğlan bir içim su, kıl kadar kusursuz bir mahbub dilâver, el hak ki kendisine evlâd yerinde damad olmağa lâyık bir şehbaz:

— Aman oğlum, der, benim dâri dünyada bir kızım var ama hem kem, hem kör, hem çolak, hem topal...

— Her hâliyle makbulümdür efendim...

— Ağzından salyası akar...

— Makbulümdür efendim...

— Kulağı duymaz, dili anlaşılmaz...

— Makbulümdür efendim...

Hacı Bekir Efendi içinden: «oğlan servetim için bu belâya katlanacak.. O kızın cefâsını çekerken ben onun sefasını sürerim, damad adı ile evlâd edinir, âhir ömrümü şu güzel yüz karşısında mâmur ederim» diye geçirerek:

— Günâhı boynuna, ben de sana kızımı verdim.. der.

Oğlan huzurdan çıkınca evvelâ konak halkı, sokakda semt halkı etrafını sarar:

— Aman delikanlı kendini ateşe atarsın.. derler.

Ali kaşlarını çatar:

— Ben işimi bilirim der, caydıramazsınız...

Ertesi gün bin altına nikâh kıyılır, haftasına da düğün olur. Fakat Başmakcıgüzeli zifaf odasına girib de köşede oturan gelinin duvağını kaldırınca yıldırımla vurulmuşa döner, kız öyle bir garib mahluktur ki salyangoz yanında süğlün ve kurbağa âhû olur. Ali ancak o zaman kadın fendine uğradığını anlar. Feryâd idüb kaçsa ve kızı boşasa boşayamaz, nikâh bin altınadır ki evini ve dükkânını cümle eşyası ve malı ile satsa ancak bin altın tutar. Dünya başına zından, Hacı Bekir Efendinin konağı da cehennem olur, karısının koynuna girmekden ölüm yektir.

Gözü etrafı görmez, ağzını bıçak açmaz, konakda kimseye renk vermez ama erir biter, gün doğarken sokağa fırlar, bütün gün dükkânda ağlar, yatsıdan sonra konağa döner, odasına kapanır, kendimi deryâya mı atsam, yoksa şu tavana mı assam diye düşünür, çarşılı da kararını verir: «Ali verem olacak» derler.

Böylece bir hafta geçer, bir gün Ali dükkânda dalgın otururken dükkâna Benli Behiye çıkar gelir:

— Damad efendi oğlum, nasılsın, karınla hoş musun?..

Oğlan yerinden fırlar, kadının boğazına atılıp boğsa hakkıdır:

— Beni bu ateşe niçin attın!. diye bağırır.

Behiye:

— Cehlin için, der, seni ateşe atan benim ama kurtaracak olan da ben.. hemen kalkar bir hattata gidersin, alâ sülüs yazı ile "Kadının fendi erkeği yendi" diye bir levha yazdırırsın, dükkânının kapusuna asarsın, sonra

işi bana bırakırsın, seni hem obelâdan kurtaracağım, hem de torunum olan sevdiğin kızı helâlinden koynuna koyacağım...

Başmakcıgüzeli levhayı yazdırıp altın yaldızlı çerçive içinde dükkânının kapusu üstüne asacağına söz verir, yemin eder. Benli Behiye.

— Cuma günü konakdan bir yere ayrılma, Hacı Efendinin yanına git, hürmetle otur, zuhûrâtı bekle.. diye tenbih eder.

Cuma olur, Hacı Bekir Efendi selâmlıkdaki divanhânesinde eşiyle dostuyla otururken damad içeri girer, güler yüzle el öper, Hacı "Benim güzel damad belâsına alışdı, işte bende onun safasını sürmeğe başlayacağım" diye memnun olur. Tatlı bir sohbet kapusu açılır. Derken Akbıyıkdaki konağın önüne Ayvansaray kıbtilerinden kadınlı erkekli, çoluklu çocuklu elli altmış kişilik bir kaafile gelir. Allı güllü şalvarları, oyalı yemenileri, kara ferâceleri, aba poturları, şakaklarında çiçekleri, fesleğenleri, hepsi süslenmişlerdir, ellerinde kemanlar, kemençeler, defler, ziller, darbukalar, zurnalar, bir surcuna faslı ile köçek oğlanları ve çengi kızları oynatmağa başlarlar. Hacı Efendi:

— Bu nedir yâhû, bunlar da nereden çıkdı, ne isterler?.. diye bir uşak gönderir, sordurur.

Kaafilenin başı kıbti kılığında Benli Behiyedir, ağzında sakız, avuclarında kına, yanağında lâden ben, kaşlarında sülük rastık, gözlerinde kuyruklu sürme, süt anası gibi göğsü açık, memeler sallanır, bir elini beline dayar, öbür eli havada:

— Ben Ayvansarayda Lonca çeribaşının karısı kırk kocadan arda kalmış Billurgöbek Benli Behiyeyim, der, sizin damadın halasıyım, çapkın oğlan bizden habersiz evlenmiş, saray gibi konağın damadı olmuş, yeni öğrendik, safamızdan ne yapacağımızı şaşırdık, akrabalarımız ile tanışmaya geldik, tanışalım, görüşelim, öpüşelim, koklaşalım...

Bu haberi alan Hacı Bekir Efendi baygınlıklar geçirir, Başmakcıgüzeline:

— Doğru mudur? diye sorar.

Oğlan kızarır, bozarır, hicabından boynunu büker:

— Doğrudur efendi baba, der, ama kızınız benim makbulümdür!.

Hacı Bekir Efendi evvelâ derhal yüz altın göndererek loncalıları konak önünden uzaklaşdırır, kızının bin altın nikâhından vaz geçer, boşaması için üstelik Aliye beşyüz altın verir.

Başmakcıgüzeli Ali evvelâ dükkânın kapusuna mâhud levhayı asar, sonra da dilber Sâfinazı helâlinden sînei muhabbete basar.

BAŞMUHARRİR — Günlük, yahud haftada iki veyâ üç gün yayınlanır, onbeş günlük, aylık, ciddî yahud mizâhî bir siyasî gazete veya derginin baş yazısını yazmayı taahhüd etmiş muharrirlere verilen isimdir.

Siyasî dergi yahud gazete, 1): bir imtiyaz sahibinin malı; 2): bir şirketin malı; 3) bir siyasî partinin malı olarak yayınlanır.

Şahıs veya şirket imtiyazları ile çıkarılan dergi ve gazeteler de ya bir siyasî partinin fikirlerini destekler, yahud, iç siyaset mücadeleleri dışında tarafsız kalır.

Başmuharrir siyasî gazete veya derginin ayni zamanda imtiyaz sahibi değilse, gazete sahibinin ideoloji arkadaşıdır; Başmuharrir kalemine tahsis edilmiş sütunlarda gazetenin siyasî temsilcisidir.

Parti gazeteleri başmuharrirleri, parti içinden seçilmiş kalem sahibleridir. Şirket gazeteleri başmuharrirleri ya şirketin kurucularından biridir, yahud şirkete bir mukavelenâme ile bağlanmış bir muharrirdir. Bu mukavelenâmelerin başmuharrire temin ettiği en büyük şey kalem hürriyetidir. Bunun içindir ki bir Başmuharrir yazısından dâimâ şahsen sorumludur.

Bir siyasî gazete veya dergi, ya iktidarın yahut muhâlefetin organı olur, yahud iç siyâset mücadelelerinde müstakil, tarafsız kalır, hâdiseleri sâdece realist bir görüşle mütalâa eder ve umûmî efkâra aksettirir.

En basit çizgileri ile tesbit ettiğimiz bu şartlar altında başmuharririn ahlâkî hüviyet ve şahsiyeti, mâlûmâtı, görgüsü, kalemine hâkimiyeti, ifâde belâgati, müşahede ve terkib ve tahlil kudreti, görüş ufkunun genişliği, hak ve hakikatleri müdafaa yolunda medenî cesâreti, hasis şahsî menfaatleri istihkar eden iffeti imzasının şöhret ve mevkiini yapar; imzasının üzerinde kesîf okuyucu kitlesi toplanır. Bazan bir başmakale, umûmî efkâr

üzerinde hükûmetin resmî tebliğinden kat kat üstün müessir olur, o derecede itimad telkin eder ki iktidarın sözünü, propagandasını bir fiskede yıkar; o zaman bu kudretdeki muhâlif veya müstâkil başmuharrirler iktidar mahfillerinde büyük tehlike olarak görülürler; iktidarın liderleri komitacı ruhunu taşıyorlar ise, veya açıkca bir despotizmi, ferd veya zümre diktatörlüğünü temsil ediyorlarsa, o başmuharrirleri susdurmak için hattâ cinayeti de irtikâbdan çekinmezler.

İstanbul basını baş muharrirlerinden son yazılarını Basiret gazetesinde yayınlayan Ali Suavi, Rumeli muhacirlerinden topladığı fedâilerle Çırağan Sarayını basarak Beşinci Sultan Muradı tekrar tahta çıkarma teşebbüsünün başında Beşiktaş Muhafızı Hasan Paşa tarafından başı sopa ile ezilerek öldürüldü. Volkan gazetesi baş muharriri Derviş Vahdeti irticâ muharririki olarak 31 Mart vak'asından sonra divanı harb kararı ile asılarak idam olundu. İttihad ve Terakki Fırkasının istibdadına karşı cesurâne muhalefetde bulunan Zeki Bey Bakırköyündeki evinde, serbestî başmuharriri Hasan Fehmi Bey Köprü üstünde, Sadayi Millet başmuharriri Ahmed Samim Bey Bağçekapusunda sokak ortasında ittihadcılar tarafından tabanca kurşunları ile vurdurularak öldürüldüler. İşgal yıllarında Hadisat baş muharriri Süleyman Nazif Fransız marşalı Franşe Despere tarafından kurşuna dizdirilmek tehlikesinden Türkiyedeki büyük şöhreti sâyesinde kurtuldu. Vatan başmuharriri Ahmed Emin Yalman bir tedkik seyahatında Malatyada bir fanatik tarafından tabanca ile tecavüze uğradı, çirkin, bedbaht tecâvüzden ağırca yaralarla kurtuldu.

İşgal yıllarında Anadoludaki Millî Müdafaa hareketine karşı muhalefetde bulunan Peyamı Sabah başmuharriri Ali Kemal Bey, zaferden sonra vatan ihaneti ile ittiham edilerek İstanbuldan İzmite kaçırıldı, orada ilk sorgusunun yapıldığı yerden Ankaraya götürülmek üzere çıkarılır iken, Nureddin Paşanın teşviki eseri olduğu söylenir, halk tarafından taşa tutularak linç edildi. Sabah gazetesi baş muharriri Diran Kelekyan, muhalifi bulunduğu ittihadcılar tarafından Birinci Cihan harbi içinde Ermeni komitecileri ile münasebetde bulunmakla suçlandırıldı ve sürgüne gönderildi, ve Uurfada birkaç arkadaşı ile beraber kayboldu.

1960 da henüz yüzüncü yılını idrak etmiş olan İstanbul basınında tesbit edebildiğimiz baş muharrirler, imzalarının alfabetik sırası ile şunlardır:

Agâh Efendi; «Tercemanı Ahval» adı ile gayri resmi ilk Türk gazetesinin kurucusu.

Abdullah Cevdet Bey; İctihad

Abdullah Zühdi Bey; Yeni Gazete

Ağaoğlu Ahmed Bey: Tercumanı Hakikat, Türk Yurdu, Akın

Ahmed Cevdet Bey; İkdam

Ahmed Emin Yalman; Vakit, Vatan

Ahmed Ferid Bey; Türk Yurdu, İkdam

Ahmed Midhat Efendi; Tercemanı Hakikat

Ahmed Samim Bey: Sadayi Millet

Ahmed Şükrü Esmer; Milliyet

Ahmed İhsan Tokgöz; Serveti Fünun

Ali Mümin Bey; Köylü

Âli Bey; Diyojen

Ali Fuad Bey; Karagöz

Ali Kemal Bey; İkdam, Sabah, Peyam, Peyamı Sabah

Ali Naci Karacan; İnkilâb, Akşam, Milliyet

Ali Suavi Efendi; Ulûm, Şurayi Ümmet, Muhbir, Bâsiret

Ârif Oruç; Yarın

A. Rıfkı; Perde

A. Sami; Geveze

Avukat Nazif Bey; Baba Himmet

Babanzâde İsmail Hakkı Bey; Sabah, Tanin

Baha Tevfik; Hak yolu

Bedii Faik; Tef

Burhan Cahid Morkaya; Karagöz, Köroğlu

Celâl Nuri İleri; İleri

Cemil Said Barlas; Son Havadis

Cihad Baban; Tasvir

Derviş Vahdetî Efendi; Volkan

Diran Kelekyan Efendi; Sabah

Ebüssüreyya Sami Bey; Hayal

Ebüzziya Tevfik Bey; Tasviri Efkâr

Edhem İzzet Benice; Zaman, Son Telgraf, Gece Postası

Ertuğrul Şevket Avaroğlu; Mizah

Eşref Edib; Sebilürreşad

Falih Rıfkı Atay; Akşam, Dünya

Feridun Erkin; Cumhuriyet, Akşam

Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu; Son Telgraf

Fuad Jarım; Hür Adam
Habib Edib Törehan; Yeni İstanbul
Hakkı Tarık Us; Vakit
Hamdi Nebioğlu; Türk Sesi
Hasan Fehmi Bey, Serbesti, Mizan
Hüseyin Cahid Yalçın; Tanin, Fikir Hareketleri, Yeni Sabah
Hüsnü Yaman; Hakikat
İsmail Hami Danişmend; Memleket
Köstenceli Himmetzâde Sûdi Bey; Gönüllü
Lütfi Fikri Bey; İfham, Sabah
Mahmud Bey, Milliyet
Mahmud Nedim Bey; Falaka
Mahmud Sadık Bey; İkdam, Sabah
Mehmed Âkif; Sırâtımüstakim
Mehmed Âsım Us; Vakit
Mehmed Faruk Gürtunca; Her Gün
Mevlanzâde Rifat Bey; Bayrakdar
Moralızâde H. Sami Bey; Köprülü
Muallim Naci Efendi; Tercemanı Hakikat, Tarik
Muhiddin Birgen; Tanin, Meslek, Son Posta
Murad Bey; Mizan
Mümtaz Faik Fenik; Havadis
M. Nermi; Yeni İstanbul
Nadir Nadi; Cumhuriyet
Namık Kemal Bey; İbret, Tasviri Efkâr, Hürriyet
Necmeddin Sadak; Akşam
Nihal Atsız; Ergenekon, Atsız
Nizameddin Nazif Tepedelenlioğlu; İstiklâl, Hür Nizam
Nureddin Rüşdi Bey; Cadaloz
Nuri Bey; Tokmak
Nüzhet Sâbit Bey; Tâkib ve Tenkid
Orhan Seyfi Orhon; Çınaraltı
Peyami Safa; Terceman, Havadis
Rauf Ahmed Bey; İstiklâl
Refi Cevad Ulu Nay; Alemdar, Teşrih
Refik Halid Karay; Aydede, Sabah
Sadri Edhem Ertem; Son Telgraf, Tan, Vakit
Salah Cimcoz; Kalem
Sedad Simavi; Hürriyet
Selim Ragıb Emeç; Son Posta
Suad Tahsin Türk; Hareket
Subhi Nuri İleri; İleri
Süleyman Nazif Bey; Tasviri Efkâr, Hâdisat
Süleyman Tevfik Bey, Adil
Şinası Efendi; Tercemanı Ahval, Tasviri Efkâr
Şükrü Baban; Terceman, Yenisabah
Tahir Olgun; Mahfil
Tahsin Demiray; Türkiye
Tevfik Fikret Bey; Tanin
Turhan Feyzioğlu; Cumhuriyet, Akşam
Ubeydullah Efendi; Hakyolu
Velid Ebüzziya; Tevhidi Efkâr, Zaman
Yusuf Ziya Ortaç; Akbaba, Çınaraltı
Yakub Kadri Karaosmanoğlu; İnkılâb
Yunus Nadi; Tasviri Efkâr, Cumhuriyet
Zekeriya Sertel; Son Posta, Tan
Zeki Bey
Ziya Gökalp; Türk Yurdu; Yeni Mecmua

BAŞ MÜEZZİN SOKAĞI — Fâtihte Kirmasti ve Şeyhresmî mahalleleri arasında hudud sokaktır; Fevzipaşa caddesi ile Dârüşşefaka caddesi arasında, sağında ve solunda iki ayrı mahallede kalmış bulunan Başimam ve Başhoca sokakları ile paralel uzanır. Fevzipaşa caddesi başından girildiğine göre Yediemirler sokağı, Hâfız paşa sokağı, Fâtih caddesi, ve Boyacıkapusu sokağı ile birer dört yol ağzı yaparak kesişir; Fevzipaşa caddesi ile Fâtih caddesi arasında kalan kısmı dikce bir yokuştur; Boyacıkapusu sokağına kadar düzlükde kalır, bu adı geçen sokaklardan sonra Dârüşşefaka caddesine hafif bir meyil ile iner. Dükkân olarak da bir kunduracı ile bir terzi vardır; Hüsnü Kulluk ve Aziz Çandere adında iki sağlık memuru da hususî küçücük bir dispanser açmışlar, bilhassa küçük kazâlar karşısında çok faydalı dırlar (Eylûl 1960). **Hakkı Göktürk**

BAŞ ODA — Eski Türk ve dolayısı ile İstanbul evlerinde biri haremde biri selâmlıkda evin en süslü döşenmiş misafir odalarına verilen isim; Eski İstanbul evinde harem - selâmlık kalkınca baş odanın adı umumiyetle «misafir odası» adını aldı, son zamanlarda da misafir odaları kenar mahallelerde kalıp evlerde, apartımanlarda «salon»-lar yapıldı.

İstanbulun eski Türk evinde baş oda, ev yapılır iken mimar - kalfa tarafından evin planında tesbit edilirdi ve muhakkak büyük ve güzel bir ocağı olurdu. Baş odalara büyük konaklarda, yalılarda sofa, divânhâne adı verilirdi; başodaların, sofa - divânhânelerin bil-

hassa tavan tezyinâtı fevkalâde itinâ ile yapılırdı.
Bibl.: M. Zeki Pakalın, Tarih Deyim ve Terimleri.

BAŞOKCU (Rebia) — Fransanın baş şehri Paris'in namlı kadın terzilerinden; İstanbulun çok eski ve kibar bir ailesine mensub Nâfia Nezâreti muhasebeciliğinde bulunmuş Tevfik Beyin kızıdır; Rumelihisarında büyük bir yalıları vardı. Fransızcayı İstanbulda anadili gibi öğrenmiş olan Rebia Hanım galiba on altı, on yedi yaşlarında on parasız Avrupaya gitmiş (belki - kaçmış), Parisde yerleşmiş, geçim için kadın terziliğine başlayarak, ince zevki, yaratıcı kabiliyeti, ve pek itinâlı dikişi ile kısa bir zaman zarfında moda âleminin tanınmış bir terzisi olmuşdur; Paris yüksek sosyetesinin kibar bayanlarının çoğu müşterileri arasına girmiştir. Bir zamanlar Vatan gazetesine Paris moda âlemleri üzerine yazılar yazar gönderir idi; Türkiyeyi ve türkleri iyi tanıtma yolunda geniş ölçüde propaganda yapdığı muhakkaktır; «Avrupada yirmi beş senem nasıl geçdi» adı ile bir de kitab yayınlamıştır. Hâlen ne durumda olduğunu bilmiyoruz; doğum târihini, tahsil derecesini, Avrupaya hicreti târihini de tesbit edemedik.

Hayri

BAŞ ŞÂKİRD — Yeniçeri Asker Ocağı teşkilâtında İstanbuldaki Yeniçeri ağalığı Sarayı olan Ağakapusunda (B.: Ağa kapusu) yazı işleri kaleminde şâkird denilen on kâtibin en kıdemlisi; terfî ettiği zaman «Kethüdayeri Kâtibi» olurdu.
Bibl.: M. Zeki Pakalın, Tarih Deyim ve Terimleri,

BAŞ TÂCI — Halk ağzı deyim; 1) Hürmete lâyık adam; dostluğu, yakınlığı övünmeğe değer, şeref olan adam; 2) Âşıkın aşırı derecede üstün sevgilisi, uğrunda can fedâ edilir sevgili.

«Melek sîmâ cânım, lebi mercânım, ey rûyi mâhım, gül yüzlü şâhım, zülfü kemendim, servi bülendim, perî ruhsârım, şeker güftârım, şîveli yârim, def'i melâlim, mâli menâlim, fikrü hayâlim, güli handânım, derde dermânım, tâze fidânım, tûti dillim, ince bellim, kara gözlüm, şirin sözlüm, güler yüzlüm, âfeti devrânım, kaaşı kemânım, gözümün nûru, gönlümün sürûru, aşkım ilâcı, bâşımın tâcı... "(Muhabbetnâmei lâ nazir).

Başların tâcı ki meclise gele
Töredir eşikde ayak öpüle

★

Sezâyi merhametim bâri bana sen acı
Suçum nedir ey efendim bâşımın tâcı

★

Saçların perişan perişan güzel
Baygın baygın gözlerin her an güzel
Ağzın öpülürken ballanan güzel
Sensin benim bâşım tâcı bir dânem

Ali Çamiç

Verdin zülüf kemendin
Cellâd Çeşmin eline
Sen başımın tâcısın
Kasdin mi var kendine **Ali Çamiç**

BAŞTAK (Naci Fikret) — Filosof, şâir; ansiklopedik bilgisi çok geniş, meslek aşkı olmayan âvâre iştiyak ile çok okumuş adam; şarklı doğmuş, garba hayran yaşamış fakat garblılaşamamış, doğduğu âlemin eşine ender rastlanır büyük derbederlerinden, heder olmuş bir dâhi; Konyalıdır, 1891 de orada doğdu, babası medrese ulemâsından arabca, farsca ve türkcede derin vukufu ile meşhur şâir Mustafa Fikri Efendidir; tahsilini Konya mülkî idadisinde yapdı ve bu mektebden şehâdetnâme aldı; otodidakt olarak en ağır metinleri takib edebilecek kadar Fransızca öğrendi; daha idadinin son sınıfında iken arkadaşları ile beraber, İstanbuldaki akranlarının tesis ettikleri "Fecri Âti" ye nazire olarak Konyada "Ufki Âti" adı ile bir mecmua çıkardı, ilk felsefî şiirlerini bu mecmuada neşretti. Konyada çıkan mecmua ve gazetelere felsefî makaaleler yazdı, bu yoldaki yazılarının bir kısmını da İstanbulda intişar eden «Zekâ», «Felsefe Mecmuası», «Millî Mecmua» gibi mevkutalara yolladı. Birinci Cihan Harbinde ihtiyat zabiti olarak Irak cebhesine gitti, İstiklâl Harbine de iştirak ederek Afyonda bulundu. 1918-1922 arasında Konyada arkadaşları tarafından tesis edilmiş hususî Anadolu İntibah Mektebi ile Konya Sultanisinde coğrafya ve

Naci Fikret Baştak
(Resim: H. Çizer)

felsefe muallimliği yapdı, fakat bu mesleği hiç benimsemedi, talebeleri de kendisini anlayamadı, bilhassa coğrafya derslerindeki takrirleri cemiyet ilmine doğru kaçarken, mekteb kitablarındaki mâlûmatın aynen nakline alışmış çocuklar tarafından yadırgandı, geniş bilgisinden nakış alacak yerde:

Coğrafiya dersi değil
Muallimbey masal söyler!.

dediler. Muallimlikden ayrıldıktan sonra Konyada müze memurluğu, Yusufağa Kütüphânesi memurluğu gibi vazifelerde bulundu. 1930-1931 arasında olacaktır. İstanbula geldi, evvelâ Darülfünunun Edebiyat Fakültesi kaleminde kâtib oldu, Darülfünün lağvedilip İstanbul Üniversitesi kurulur iken Üniversite Kütüphânesine memur olarak nakledildi, bu vazifede iken 1946-1950 arasında vefat etti.

Hiç evlenmemişdi, kadın olarak anasını dâimâ sonsuz bir sevgi ile yâd etmiş, fakat ömrü boyunca kadından nefret etmiştir. Bütün şark derbederleri gibi mahbubdost olarak tanınmıştır. Ortanın üstünde uzun boylu idi; iri kemikli heybetli yapısı, dâimâ çulâkîden veya kaba şayakdan yapdırttığı biçimsiz setre pantalonu, kaba kunduralar, boyun altından kapanır balıkcı biçimi yeleği, iri başında hor kullanılmış fötr şapkası, ensesini ve kulak etrafını dolduran ve hiç taranmayan saçları, sakalı matruş pos bıyıklı ablak yüzü ve apul apul yürüyüşü ile bir şâir, filosof, mütefekkirden ziyâde hammallar kâhyasına benzerdi.

Yaman bir ayyaşdı; batıda Verlaine'in ve bizde adaşı Muallim Naci ile arkadaşlarının hayatına özenmiş, fakat kendi hayatı, yakından tanıyanlarını dâimâ tiksindirmiştir. İstanbulda bir müddet üçüncü sınıf otellerde ve sonra hanlarda tutduğu bekâr odalarında iğrenc bir pislik içinde yaşamıştır; bu sefâletin başlıca sebebi muhakkak ki aldığı aylığın içki masrafını ancak karşılayabilmesidir. Anasının vefatında eline altın olarak geçen ve o devir için kendisine yeni bir hayat tarzı tanzimine medâr olabilecek bir serveti de ayyaşlık ve derbederlik yollarında hebâ ettiği söylenir; hayatının son on yılında Çenberlitaş civarındaki bir handa tuttuğu odasında gecelerini mum ışığında geçirdiği, o sefâlethâneyi gidip görenler tarafından anlatılmıştır.

Naci Fikret için, alkolün tesiri ile cinnetin eşiğini de atlamış, fakat bunu etrafındakiler fark edememiştir diyebiliriz. Herkesi, hattâ bulunduğu yerlerde kendisine hürmet eden, ve hattâ kendisini seven arkadaşlarını dahi zaman gelmiş can düşmanı bilmiştir. Tahayyül ettiği şeyleri, kuruntularını bilâhare yaşadığına inanmıştır. Bu ansiklopedinin müellifi bu büyük adamı yakından tanımış, ve zaman zaman onun tarafından dost gibi karşılanmak şerefi ile can düşmanı gibi nefretine uğramak talihsizliğini tatmıştır. Tesbit ettiğimiz bir «Ermeni Haygas çocuk mâcerâsı» bir gün ruh hekimi Fahreddin Kerim Gökay'a nakledilmiş, muhterem profesör lâtince bir kelime ile Naci Fikretin cinnetinin adını koymuştur. Bu mâcerânın Naci Fikret tarafından hâtıra defterlerinden birine geçmiş teferruatlı hikâyesi ile sefâlet içinde gureba hastahânesinde ölen Haygas'ın ölüm eşiğindeki samimî ve çıplak itirafları birbirinin tamamen zıddıdır; hikâyenin muhayyel ve itirafın hakikat olduğundan şübhe edilemez.

Naci Fikret «Son Asır Türk Şairleri» adındaki eseri için Mahmud Kemal İnal'a gönderdiği hal tercemesinde: «.. ben şâir değilim, fakat küçüklüğümdenberi şiir ve edebiyata karşı büyük bir meclubiyetim vardır, bu incizabımda irsî olacaktır. 1911 den itibâren bazı his ve fikirlerimi nazmen kaleme almağa başladım, bir müddet felsefe ve müsbet ilimler ibtilâsı araya girdi, 1925 den itibâren şiir zevkim tekrar canlandı, halâ devam etmektedir..» diyor. Bu mektubu 1937-1938 arasında göndermiş olacaktır. Bâzı şiirlerinde «Âzer» mahlâsını kullanmıştır.

Müsbet ilimlerle uğraşdığı zamanlardır ki lâdinî oldu; perişanlığının bir sebebi de bu inkârı, maddeciliği olsa gerektir. Son yıllarında hidâyete kavuşduğu zan edilmektedir. Dinler tarihinde memleketimizde en sağlam, derin bilgiye sahib adamdı. Aydın bir hakikattir ki Naci Fikret Baştak ilim ve sanat hayatımızda heder olmuş çok büyük bir mütefekirdir.

Bu şiirinde son perişan hâlini tasvir etmiştir:

DERBEDAR AYYAŞ

«İsmail Safa'ya nâzîre»

Hercümerc olmuş sakal, bıyık, bulanmın dideler
Dizleri titrer, yürürken bazı bazı sendeler
Yüz yaşında pîri fâni veş betâetle yürür
Bazı inler, bazı çeşmanı olur yaşlarla pür
Böylece gitti ve bir bakkala girdi muhteriz
Korkuyor bakkalı görmekden abûsü müşmeiz
Bekledi bir hayli, sonra hâifâne istedi
«Üç şişe konyak, Ligor, ver, şimdilik kâfi..» dedi
Şimdilik kâfi, evet, her şeb boşaltır beş şişe
Hem verir bakkal vehem şaşmakda bir böyle işe
Çıkdı dükkândan yine lerzan bacaklarla heman
Çehrei bitâbına gelmişdi lâkin şimdi can
Şimdi almıştı gıdâyı başka bir şey istemez
Her gece zehrâb içer, günlerce hiç bir şey yemez
Gitti, gitti, en nihâyet dahil oldu bir hana
Şimdi gelsin de bu handa oğlunu görsün ana
Kalmamıştır kimsesi, mâder, peder ya akribâ
Hepsi de gitmiş öbür dünyada tutmuşlardı sâ
Kalmamıştır bir muhibbi, âşinâsı hiç, hiç
En nihâyet ....
Şimdi kalmıştır onun bir dostu hem pek çok sever
Alkol adlı zehrdir ki durmayub her şeb içer
Tesliyetkârı, medârı inşirâhı tek odur
Izdırablardan onu tahlis eden bişek odur
İsmine Âzer denir arzettiğim âvârenin
«Sızlıyor kalbinde evcâı derin bir yârenin..»

BAŞTAR (Fatma) — 1950 yılından beri gün günden artan geçim zorluğunun, memleket pazarlarını pis şahsî çıkarları uğruna allak bullak eden bıçaksız kaatillerin kurbanı olmuş bir ev kadını; yarı resmî bir müessesede memur Hüseyin Bastarın zevcesidir, bir nâmus ve fazilet timsâli olan Hüseyin Baştarın elleri her gün deste deste banknotlarla oynadığı halde ikisi mektebli üç çocuklu ailesini mütevâzı maaşı ile ancak besleye bilmektedir; Fatma Baştarın hünerli ev kadını elleri de eskileri çıtip yenileyerek giyim masrafını azaltmaktadır. Bir asîl ve necîb iş adamı B. A. da evinin müştemilâtından dört odalı bir yeri bu aileye 50 liraya kiralamış, en küçük bir kira zammı istemeye tenezzül etmemiş, üstelik mektebe giden iki çocuğun masraflarını üzerine almıştır. Fakat B.A. nın bütün namuslu iş adamları gibi 1950-1960 arası «vurdu aldı, kapdı kaçdı ve çaldı çırpdı» ticaret usûlüne ayak uydurmaması işlerini bozmuş ve nihayet mükellef evini satmak mecburiyetinde kalmıştır. Çok duygulu bir kadın olan Fatma Baştar: «Ev satılır ise nereye çıkarız, bir odaya yüz lira, yüz elli lira kira istiyorlar nasıl veririz, ne yaparız» düşmesi ile evvelâ aklını oynatmış ve ardından bir felc darbesine uğramıştır. Kocası ve üç evlâdı perişan bir haldedir. Bu facia İstanbul Ansiklopedisinin bir tesâdüf eseri görebildiği sahnedir; çatıların altında kimbilir daha ne hazin manzaralar vardır.

Bu şehir kütüğü içinde bu madde, ayrıca bir melek gibi de güzel ve henüz 35 yaşında üfûl eden Fatma Baştara vesilei rahmet olsun.

BAŞTARDA, BAŞTARDE — Osmanlı Donanmasının kuruluşundan XVIII. asrın üçüncü dörtdebiri sonuna kadar, bizim tersâne ıstılahımızca «Çekdiriler» denilen kürekli harb gemileri devrinde, Türk Donanmasının Büyük amiral = Kaptanpaşa geminin adı.

Geminin adı, diğer birçok gemici ıstılahları gibi İtalyancadan, «Batardi» isminden alınmıştır.

Kürekli gemiler devrinin bütün harb gemileri gibi baştardalar, iki buçuk asır boyunca İstanbul Tersânesinde yapılmışlar ve İstanbul halkı, Donanmâyı Hümayun sefere çıkarken, büyük şehirin deniz kenarlarına yığılarak baştarda ve donanma seyrine doyamamıştır; unutmamalıdır ki çekdirilen = kürekli gemiler devri bizim Karadeniz ve Akdenizde mutlak hâkimiyet devrimizdir.

Çekdiriler devrinde, tek başına bir deniz harbi kabul edebilecek harb saffı gemici «Kadırga».dır; o devirdeki donanmalara Kadırgalar donanması denilebilir.

Kürekli gemilerin büyüklüğü, kürekcilerinin oturak sıralarına, dolayısı ile kürek adedine göre tesbit edilirdi; Kadırga 25 oturak yâni 25 çifte kürekli bir gemi olup tek küreğini 5 kişi çekerdi; Kadırga en büyük harb gemisi olmuş, ve bu tonu mutlâk şekilde tesbit edilmiştir, ne bir oturak ilâve edilmiş, ne bir oturak hazfedilmiştir (B.: Kadırga).

Baştarda, Kaptanpaşa Gemisi, yahud sâ-

dece Paşa Gemisi birden 11 oturak ilâvesi ile azametli olarak büyürdü, 36 oturak olan Baştardanın tek küreğini de 7 kürekci, forsa çekerdi (B.: Kürek; Forsa; Tersâne Zındanı).

Kaptan Paşa olmak için denizci olmak şart değildi; idarecilik de liyâkat ve himmet ile cesâret ve otorite sahibi olmak kâfi sayılırdı. Kaptan Paşa, Baştardanın sevk ve idâresi ile meşgul olmaz, gemi «Reis» unvanını taşıyan çekirdekden denizci Tersanenin en seçkin bir kaptanının idâresinde seyrederdi; deniz harbi içinde de yapılması gereken manavrayı yine Reis idâre ederdi.

36 oturak 72 kürek olan Baştardanın 504 nefer kürekcisi, 80 nefer de mutahassıs gemici vardı; azeb askeri yahud tersâneli denilen bu seksen gemici içine nefer, zâbit, reis bütün mürettebat dahildi. Bu seksen denizcinin vazifesi, harb içinde ihânet, yahud, zincirle çakılı bulundukları kürek oturaklarından boşanarak isyanları çok tehlikeli olan kürekci - forsaları dikkatle nezâret altında bulundurmak, geminin seyri için gereken şeyleri yapmak, dümencilik, puslacılık, haritacılık, iskandilcilik ve yelkencilik hizmetleri idi.

Çekdiri sınıfından olan bütün gemiler gibi Baştardanın muharrik kuvveti her ne kadar kürekcilerinin beden, bâzû kuvveti ise de, bir kürekli gemi olarak Baştarda yelken de kullanmak mecburiyetinde idi, hattâ öyleki bazı ahvalde, mesele sığ geçid sularda, fırtınalarda, kürekcileri dinlendirmede, müsâid rüzgârla sürat artırmada yelkene kesin olarak muhtaç idi; yelkenler için iki direği vardı.

Çekdiriler devrinde deniz cenkleri, bir müddet uzakdan top atışından sonra borda bordaya rampaya, ve gemiler üstünde kılıç kılıca, boğaz boğaza cenge, yani bir kara cengine çevrilirdi; bunun için, bütün kürekli gemilere ayrıca, «Cenkci» adı altında kara askeri de bindirilirdi; Baştardanın Cenkci sayısı 216 nefer olarak tesbit edilmiş, bu suretle Baştardada tersâneli, azeb askeri (B.: Azeb), forsa ve cenkci can sayısının tutarı 800 kişiyi bulmuşdu.

Baştardanın kıçda, başda ve bordalarında Cem'an 25 parça topu vardı.

Baştardanın boyu 70 olurdu, bazan da 72 arşın tutulurdu. Kürekci oturakları teknenin ortasında en geniş sahâyı işgal ederdi; ortada, yuksekde boydan boya bir nöbetci köprüsü bulunur, burada gece gündüz münasib sayıda nöbetci azebler durur, ellerinde, en dibdeki forsanın vucüduna ulaşacak uzunlukda birer kamçı, ve bellerinde dolu çifte kubur - tabancalar bulunurdu; kürek çekmede ağır olan forsanın çıplak gövdesine kamçıyı savururdu; isyankâr bir hareket sezildiği anda da, hiç tereddüd etmeden tabanca kurşunu ile beyni dağıtılırdı; iki kenarda, kısmen kürekci oturaklarının üstünde iki güverte uzanırdı, bir kısım cenkcilerle borda topları orayaya yerleştirilirdi; bu orta kısım, âdî seyir esnâsında yakıcı güneşe veya yağmura karşı, gerilen bir tente ile örtülürdü.

Kaptan Paşanın kamara - köşkü geminin kıç güvertesi üstünde idi, «çadır» denilirdi; Demir çubuklu bir çatı üzerine kumaş toplanarak yapılır ve içi mükellef bir sarayın divanhânesinden farksız olarak döşenirdi; çadırın yan, arka ve önünde perdeler vardı, icâbında toplanıp açılır, etraf seyredilirdi. Baştarda çadırları azamet, şevket devrinde serâsere denilen, altın sırma ve inci işlemeli gayet kıymetli ipekli kumaşdan yapılırdı; sonra kadifeye tahvil edildi, kırmızı ve yeşil kadifeden kolanlı yapıldı; bir müddet sonra da kırmızı çuhada karar kılındı.

Kapdan Paşalar Baştarda da donanma ile sefere çıkar iken (B.: Donanmâyi Hümayun; kapdan Paşa), yanına bu seçkin kemankeş pehlivanlardan muhâfiz-fedâi olarak 10 nefer genc alırdı; bu güzîde delikanlılar, sefer devâmınca çadırda kendilerine ayrılan bölmede yatup kalkarlar ve kapdan Paşanın sofrasında yemek yerler idi (B.: İskender Pehlivan, Tozkoparan).

Baştardada kapdan Paşalık alâmeti, öndireğe çekilen bir flandra ile geminin kıçında çadır üstüne konulan üç fener idi, fenere «fânus» da denilirdi, mâdeni kısmı altın kaplama olan bu fenerler, çadırın üstüne yanlamasına konmuşdu. Üç fener o devirde bütün donanmalarda büyük amirallik alâmeti idi, bizden gayri bütün Avrupa donanmalarında fenerler, çadır üstüne geminin boyu istikaametince konulmuştu.

Hünkâr Baştardası, Hünkâr Gemisi — Donanmada «Hünkâr Gemisi» denilen bir Baştarda daha vardı; yukarıda bahsede geldiğimiz geminin ayni idi; farkı boyasında idi; teknesi, kürekleri direkleri yeşil idi; mavi deniz üstünde görünüşü pek güzeldi. Her deniz seferine çıkmazdı; bâzı deniz seferlerine kapdan Paşadan gayri ve onun üstünde selâhiyetle bir deniz serdârı tayin edilir; o zaman kaptan Paşa yukarıda târif eylediğimiz Baştardaya, «Bastardai Hümâyun»a biner, serdar da bu yeşil «Hünkâr Gemisi»ne binerdi.

Târihimiz boyunca gemi ile sefere giden pâdişah olmamıştır; yalnız Kanunî Sultan Süleyman Rodos seferinde İstanbuldan kara yolu ile Marmaris'a gitmiş, oradan, donanma ile İstanbuldan gelen yeşil hünkâr gemisine binerek adaya geçmişdi; muhteşem pâdişahın saltanatının ilk yıllarında bindiği bu geminin adı, rengine uygun «Yeşil Melek» idi; Rodos Adası fethedildikten sonra pâdişâhın emri ile İstanbul'a getirilmedi, bir zafer hatırası olarak Rodosda kaldı ve tersâne gözlerinden birine çekilerek dikkatle muhafaza olundu; bir buçuk asır kadar sonra Rodosa uğrayan büyük Türk muharriri ve seyyahı İstanbullu Unkapanlı Evliya Çelebi «Yeşil Melek» ı Rodos Tersânesinde gördüğünü ve bu târihî geminin zamanındaki târâvetini muhafaza etmekde olduğunu yazıyor. Bu eski kayıddan sonra gemi hakkında bir şey bilmiyoruz.

Hünkâr Gemisini, Hünkâr Baştardasını, pâdişahları İstanbul sularında dolaşdıran ve «Saltanat Kadırgâsı» denilen gemilerle karışdırmamalıdır (B.: Saltanat Kadırgası).

BAŞ TİLKİ — On yedinci asır ortalarında yaşamış, «sündür» (?) denilen bir sazda hüner sahibi ve muhakkak ki ayak takımından bir adamdır; bu sazı târif eden Evliyâ Çelebinin aşağıdaki satırlarından Baştilkinin İstanbulda yerleşmiş hammal ve irgad makunlesi bir kürd olması da muhtemeldir:

«Sâzendegânı sündür, on iki neferdir. Bu saz kürdistanda îcad edilmiş ise de mûcidi nâ mâlûmdur, çökür gibi bir saydır ki göğsü içinde on demir teli vardır, kürd mutriblerine mahsusdur, İstanbulda sanatkârları Beştilki, Bölüklü, Elisündürlü nâm mutribler, Deli Dumara, Deli Tûfan, Deli Gönül, Şeker Bâli nâm sâzendelerdir».

BAŞ ÜZERİNDE YERİ OLMAK — Halk ağzı deyim; hürmet tâzim görmek; ilim ve irfan sâhibi, asla ağırlık vermez, hoş sohbet meclis adamları, yaşlı kimseler, güzellikleri ile bulunduğu meclisleri ışıklandıranlar, seçkin sanatkârlar, ve aslında baş tâcı sevgililer şânında söylenir:

— Rahatsız etmezsem Pazar günü gelirim

— Baş üzerinde yeriniz üstâdım..

★

Sen kim gelesin meclise bir yer mi bulunmaz
Bâş üzre yerin var
Gül goncesisin, kûşei destar senindir
Gel ey güli rânâ!

Nedim

BAŞVEKİL CADDESİ — Şehremininin Denizabdal mahallesindedir; Ahmed Vefik Paşa Caddesi, Vezir caddesi, mevlevihâne kapusu caddesi ve Günaydın sokağı ile teşkil ettiği bir beşyol ağzı ile Millet caddesi arasında uzanır; Köprülü Mehmed Paşa sokağı, Denizabdal sokağı, Hacamat sokağı ve Gaspiralı İsmail sokağı ile kavuşakları vardır; üç araba genişliğinde asfalt yoldur; iki kenarında birer katlı evceğizler, 3-4 katlı beton apartımanlar, bâzı arsalarda gece kondular karma karışık dizilmiştir; 2 bakkal, 2 berber, 1 kasab, 1 kahvehâne, 1 yorgancı, 1 kunduracı, 1 doğramacı, 1 nalband, 1 benzinci ile küçük bir çarşı boyudur (Ağustos 1960).

Hakkı Göktürk

BAŞVERMEK — Halk ağzı deyim; nefsini bir gâye, fikir, büyük aşk uğrunda fedâ etmek.

Bâşm vireyim kılın giderse

Şeyh Galib

Bir dilbere verdim başı
Dedi bunun gözü şaşı
Ne kirpik var ne de kaşı
Üç otuzu geçmiş yaşı
Nasıl olam ben oynaşı
Buna gerek kabir taşı

Ali Çamiç

BAŞ VOLİ — Umur yeri Dalyanı hududu içindeki yedi voli yerinden biridir; balık avı zamanlarında bu voli yerinde kancabaş ve iğrıb kayıkları bulunursa ufak ığrıb

ve manyat kayıkları ava gelemezler (B.: Umur yeri Dalyanı; Balık, Balıkcılık, Balıkcılar).

Bibl: Karakin Deveciyan, Balık ve Balıkcılık.

BATAK — Türk lûgatında batılan yer, çamurluk; mecâzen: olmayacak, sonu zarar, iflâs olan iş; usûlsüz, yolsuz, kanunsuz, hileli iş; sûistimal; şeref, iffet ve namus kirlenecek durum; misâller:

— Pantalon paçasını sıvamak kâfi değil, ayak bileğe kadar gömülüyor, sokak değil, batak..

* O iş yürümez dostum, batak..

* Bir müfettiş ağzından:

— Şaşırdım kaldım, şirketin her işi batak...

* Bir bar kızı çılgın genç âşıkına söyler:

— Vaz geç evlenme davâsından, benimle yuva kurmayı hâyalinden çıkar, ben bu batağın içinde güzelim, buranın çiçeğiyim, çekip aldın mı, ne rengim kalır, ne kokum.. sana da bana da yazık olur...

★

Çul çaputla yalnayak
Gezer idin alnın ak
Şimdi pek şıksın ama
Her tarafın bir batak — **Ali Çamiç**

BATAK, HAMAMLARDA YAHUDİ BATAĞI — Bâzı İstanbul hamamlarında, bilhassa mûsevîlerin kesâfet ile oturduğu semtlerdeki hamamlarda, binânın iç kısmında, fakat asıl yıkanma yerinden ayrı, ekseriya ayak yollarının bulunduğu koridorun bitiminde yapılan, ve halveti andırır bir bölme içinde bulunan havuzcuk - banyo (B.: Balat Hamamı).

BATAKHÂNE, BATAKHÂNELER — Zengin kimselerin, meşreb ve zevklerine göre, yollarına çıkarılan mahbub oğlanlar veyâ mahbûbe nigârlarla tuzağa düşürülerek, götürüldükleri ve orada türlü yollarla soyuldukdan sonra öldürüldükleri yerler, cinâyet yuvaları; İstanbul târihine geçmiş en korkunc batakhâne, onaltıncı asır sonlarında Üçüncü Sultan Muradın gözdelerinden iken haşarılıkları yüzünden saraydan çıkarılan Forsa Halil Ağanın bizzat işlettiği Yenikapudaki konağı olmuştur (B.: Halil Ağa, Forsa; Yenikapu Batakhânesi).

On yedinci asır sonlarında, bir kalyon levendi ile karısının işlettikleri bir batakhâne de Kasımpaşada keşfedilmişdir; 1867 yılında kalyon levendleri ulu orta şekaavete koyulmuş, Kasımpaşadan yukarı boğaz köylerine varınca evleri basarak yakaladıkları kadınları, kızları, oğlancık ve delikanlıları gerilerdeki sırtlara kaldırmışlar, oynatub eğlendikden ve ırzlarına geçdikden sonra soymuşlar ve aman vermeyüb öldürmüşlerdi, bir kaç ay içinde bu şakiler eliyle 800 den fazla kadın, kız ve oğlan katledildiği söylenir (B.: İbrahim, Fındıklılı Kanlı). Yakalanan Kasımpaşalı iki levend on dört kadın öldürdüklerini itiraf etmişlerdi, ki bunlardan biri karısı ile beraber Kasımpaşadaki evlerini kurbanları olan kadınları düşürdükleri bir batakhâne olarak kullanmışlardı. Kadın bâzı ırz ehli safdil fakat zengin hatunların evlerine, o zamanın âdetince "tanrı misâfiri" diye girer, Kasımpaşada düğün var, gelin seyri var diye biçâreyi kandırır, hâtun, câriyesi ile beraber süslenir, mücevherleri takınır, yine o eski âdetlerce düğün seyrine giderdi, Kasımpaşada batakhâneci karı "evim şuradır, girelim, dinlenelim de düğün evine öyle varalım" der, hanım ile câriyesini içeri sokar, eve girer girmez de kocası ile ayakdaşı olan levend kurbanlarına atılırlar, evvelâ ırzlarına geçerler, sonra da soyub esvap ve mücevherlerini alırlar ve biçâreleri boğarlar, cesedlerini de bağçede bir yere gömerlerdi. Kocasının itirafı üzerine batakhâneci karı da yakalanmış, bağçeye ve evin muhtelif köşelerine gömdükleri cesedler meydana çıkarılmış, batakhâneci levend avreti batakhânelerinin kapusuna asılarak, kocası ile cinâyet ortağı olan levend de Alay Köşkü önünde ve devrin pâdişahı Dördüncü Sultan Mehmedin gözü önünde boyunları vurularak idam olunmuşlardı.

Bu gibi vak'alar İstanbul halkının muhayyilesinde Batakhâne mevzuunu o kadar işletmişdir ki millî kütüphânemizin en eski uzun hikâyelerinden birisi de Batakhâne üzerine kaleme alınmışdır; "Tayyarzâde ile Gevherli Hanım (Cevahirli Hanım)" adını taşıyan bu hikâyede batakhâneci çok yaşlı ve zengin bir kibar fâhişe olan Gevherli Hanım, batakhânesi de Bindirdirek üstündeki meşhur Fazlipaşa Sarayıdır; bundan ötürü

hikâye halk ağzında "Binbirdirek Batakhânesi" diye de meşhurdur. Vak'a Dördüncü Sultan Murad zamanında geçer (B.: Binbirdirek batakhânesi; Mehmed Ağa, Tayyarzâde; Hüseyin Efendi, Gümrükcü).

Halk ağzında bir takım toy kişilerin, mirasyedi delikanlıların türlü hilelerle soyuldukları kumarhânelere de "Batakhâne" denilir ki bunlardan çoğunun dış görünüşü ekseriyâ bir kahvehâne olagelmişdir; bu batakhânelerin külhânî argosunda karşılığı "Bitirimyeri"dir (B.: Bitirimyeri).

BATANAY (Ercümend) — Zamanımızın pek üstün kıymetde tanbur virtüozu; 9 Nisan 1927 de İstanbulda Tepebaşında doğdu, şöhretli musiki bilgini Hafız Kemal Batanay ile üstad bir ûdî olan Müveddet Hanımın oğludur. Edebî bir mahfil, bir sanat ocağı olan bir evde, Ercümend Batanay müzik kültürünü, anasından emdiği süt ile beraber aldı.

Sadeddin Gökçepınar, 1950 yılında sanatkâr ile bir mülâkaatını Akşam gazetesinde şöyle anlatıyor:

«Henüz 23 yaşında (1950 de) olmasına rağmen şöhretli müzisyenler arasında katılan Ercüment Batanay'ı Konservatuvarda buldum.

Zayıfça uzun boylu, yüzü, çocuk yüzü gibi masum bir ifade taşıyan bu genç (ve güzel adam) sanatkâr hayatını şöyle anlattı:

— 1927 de İstanbulda doğdum. Babam tamburi Kemal Batanay'dır. Babamla annemin musiki ile meşguliyetleri dolayısile evimizde dâimâ musiki âlemleri yapılırdı. Üç dört yaşından itibaren aralarına katılmağa başladım. Saz çalan büyükleri taklit ederek elime ya bir süpürge veya oyuncak bir keman alırmışım, babama da sazımı akort etmesi için yalvarırmışım. Altı yaşında bulunduğum sırada bende musikiye karşı istidat olduğunu gören merhum Rauf Yekta üstadımız oğluna yaptırdığı ufak bir tamburu bana hediye etti. O ufak tamburla zamanın türkülerini kulaktan kaparak çalmağa başladım. On yaşına gelince büyük tambur çaldım, öylesine ki yaşımdan umulmayacak derecede ilerlemiş durumda idim.

«Babam beni o sıralarda İstanbul radyosu spikeri olan Mesut Cemil Beye götürüp takdim etti. Mesut Cemil Bey merak ve istidadımı görerek mütehassis oldu ve benimle meşgul olmağa başladı. Kendisinden altı ay kadar ders aldım. Ankara radyosunun açılması üzerine Mesut Cemil Bey Ankaraya gidince üstâdın feyzinden mahrum kaldım. İşte babamın bana gösterdiği şeyler istisnâ edilirse, benim aldığım tambur dersi müddeti topu topu bu altı aydan ibarettir.

«Babamın yardımı ve bilhassa kendi kendime çalışarak yetiştim. Lisenin dokuzuncu sınıfında iken İstanbul Konservatuvarına stajyer olarak girdim (1944 de) Kabataş lisesini bitirdikten ve askerliğimi yaptıktan sonra tekrar Konservatuvara döndüm, altı senedir Konservatuvar icra heyetinde çalışıyorum; Radyoda çaldığım gibi dişarda da çalışıyorum».

S. Gökçepınarın muhtelif sualleri arasında garb musikisi hakkında da şunları söylemiştir:

«Çok severim. Bilhassa tekniği karşısında hayran kalmamak elden gelmez. İfâde kudreti de fevkalâdedir. Gece yattığım zaman radyoda büyük orkestraları dinlemek hoşuma gider. Ankara radyosu için Mesut Cemil Bey İstanbuldan ayrılmasaydı bana viyolonsel dersi de verecekti. En çok sevdiğim bu garp sazını çalarak o büyük âleme girmek bu musiki ile bizzat fırsatını üstâdın Ankaraya gitmesi ile maalesef kaybettim».

Ercümend Batanay, Mesud Cemil'e ilk gitdikleri günü bize biraz da tafsilât ile nakletmiştir:

«Çocukdum, bir üstâd huzuruna çıkacaktım, son derecede heyecan içinde idim. Mesud Cemil en küçük hareketimi kaçırmıyordu, evvelâ sazımı akord ettim, Hisârbûselik makaamından bir girizgâh ile taksime başladım, bir kaç makaama girip çıktıktan sonra ayni makamda

Ercümend Batanay
(Resim: Bülend Şeren)

karar kıldım. Gözleri yaşaran Mesud Cemil:- Çocuğum, saza hâkimsin, sende istikbâlin büyük bir sanatkârını görüyorum! dedi. Saçlarımı okşayan elini öptüm, ve o gün talebesi olmak lutfuna kavuştum. Haftada bir gün giderdim, ama her gidişimde yeni bir şey öğrenirdim, Mesud Cemilin mümtaz şahsiyetinin bir cebhesi de büyük hoca olmasıdır».

Hakkı Göktürk

BATANAY (Hâfız Kemal) — Seçkin musikişinas ve hattat, 1894 de (Rûmî Şubat 1309) İstanbulda Eskialipaşa Mahallesinde doğdu, zamanın şöhretlerinden Hâfız mehmed Ziya Efendinin oğlu ve zamanımızın şöhretlerinden Tanbûrî Ercümend Batanay'ın babasıdır. İlk tahsilini Zeyrekde Sabiha Sultan Mektebinde, orta tahsilini de Fâtih Rüşdiyesi ile Vefâ İdâdisinde görmüştür. Pek küçük yaşda iken babasının nezâreti altında Kur'an hıfzına başlamış ve ondört yaşında hâfız olmuştur; yukarıda adı geçen mekteplerden gayri hususî olarak arabca ve Farsca öğrenmiş, cami derslerine de devam ederek 1914 de imtihan ile İstanbul Dârülfününun İlâhiyat Fakültesine girmiştir; 1915 de Birinci Cihan Harbinde askere çağrıldı, yüksek tahsili yarım kaldı; harb sonu terhis edildiğinde İlâhiyat Fakültesini lağvedilmiş buldu, bu sûretle intisab ettiği ilmiye mesleğinde yüksek tahsili yarım kaldı.

Eski arab asıllı harflerle yazı sanatında bir tâlîk hattatı olarak meşhur olan Hâfız Kemal Batanay, bu yazıyı ünlü sanatkâr Sultanselimli Hulûsi Efendiden öğrenmişti, hattatlık icâzetnâmesini 1918 de aldı; ayrıca sülüs, nesih ve rik'a yazılarını da Erkânı Harbiyei Umumiye baş hattatı Mehmed Efendi ile o devrin sülüs ve celî yazılarda üstad bilinen Hacı Ömer ve Hacı Kemal Efendilerden meşketmişti.

Musikiye ise pek küçük yaşda, baba evinde başlamışdı; babası Hâfız Mehmed Efendi Klasik Türk Musikisi üzerinde hem geniş bilgi sahibi, hem de her sazı iyi çalan bir icrâkâr idi, evinde bütün sazlar vardı; sık sık musiki meclisleri kurulurdu; Hâfız Kemal sekiz dokuz yaşında bir sâbi iken bu meclislerden ilk feyzini almağa başladı, kulakları en temiz nağmelerle doldu. Mevlevihâneler dinî musikimizin ocaklarıydı, hepsi birer sanat mahfili idi, Hafız Kemal 18-19 yaşlarında iken bu tarikate girdi, ki o zamanlar bir idâdi talebesi idi. ilâhiler, saz semâiler, ağır besteler, âyinler, tevşikler meşk etti; bir de kıymetli hoca- mürşid buldu, bu zât babasının en yakın arkadaşlarından Kasımpaşada Küçükpiyâle Camii imamı namlı zâhir Şeyh Cemal Efendi idi; genç hâfız ile üç yıl meşgul oldu.

Birinci Cihan Harbinden sonra musiki ustadlarından Rauf Yektâ Beyle tanışdı, ve onun öylesine sevgisini kazandı ki tam onaltı sene talebesi oldu.

Bu yıllar içinde tanbura merak sardı, bu sazın ustalarından Ömer Beyden ders aldı; bu arada tanbûrî Refik Fersan Beyle tanbûrî Kadı Fuad Efendiden de istifade etti. Namlı hattat ve neyzen Emin Dededen de bâzı âyinler ve şâir dinî besteler meşk etti, ve Hamparsun notasını öğrendi; Zekâi Dedenin oğlu Hâfız Ahmed Efendi ile Dr. Suphi Ezgi, bestekâr Ahmed Avni Beyden de istifâde etti. Mesud Cemil Tel ile tanışması musiki ilmindeki görüş ufkunu genişletti.

Hafız Kemal Batanay «İlim beşikden mezara kadar aranır, istenir» sözünü has manada kıymetlendirmiş, benimsemişdi, musikideki bilgisi kendisinde hocalık yapması ile kat kat kâfi idi, başda sevgili oğlu Ercümend Batanay, pek çok talebe yetiştirdi.

Bestekâr olarak otuzdan fazla eser sahibidir, hiç birisi basılmamışdır, bütün şark sanatkârlarında olduğu gibi mânâsız tevâzûu bu kıymetli eserleri unutulmaya mahkûm kılmışdır; talebelerine geçdikleri şunlardır: 1 — Sevdi gönlüm sen gibi nâzik teni, sûzinâk şarkı, 1928; 2 — Dembedem artmakda alâmım benim, ferahfeza curcuna şarkı, 1928; 3— Bir dudak bükdün devirdin bâdei gülgûnumu, evic şarkı, 1928; 4 — Şâd iken âşıkı pür gam gibi dilhun oldun, beyâti-

Hâfız Kemal Batanay
(Resim: Bülend Şeren)

Hâfız Kemal Batanay'ın bir yazısı

araban şarkı, 1928;5 — Eşki çeşmim gibi cânan bu gece oldu revan, şehnaz sengin semâi, 1928; 6 — Gülüm, reftârını göster salın da bağı gülşende, sabâ murabba beste, 1935; 7— Enginleri yok eder nurlu yollar açarız, 36. Alay Marşı, 1939; 8 — Hastai aşkım gözüm rûşen değil, şehnaz şarkı, 1943; 9 — Görür hâli perişânım niçin itmez beni dilşâd, sultânî tegâh murabba beste, 1944; 10 — Neden âmâlimi kırdın bırakdın nâtüvan gönlüm, hüzzam murabba beste, 1944; 11 — Birlikde getir bezme yine nây ü rebâbı, kürdilihicazkâr yörük semâi, 1944; 12 — Ne hâcet sormağa cânım cemâli rûyini benden, hüzzam şarkı, 1944; 13 — Benzemez başka güzel gözlere şâhâne gözün, hicaz devri kebir şarkı, 1947; 14 — Bağlandı gönül sen gibi yektâyi zamâna, nihavend şarkı, 1947; 15 — İçdim o güzel gözlerinin sunduğu meyden, sûzidil şarkı, 1947; 16 — Yârin bana her nağmesi, şedaraban şarkı, 1947; 17 — Sevdâyı terennüm edecek bestenigârım, bestenigâr şarkı, 1947; 18 — Yâr elinden yârelendi yâreli gönlüm benim, sabâ devri hindi şarkı, 1947; 19 — Bir gül gibi saçlarına bend olabilsem, nihâvend şarkı, 1948; 20 — Baş döndürüyor rûhu saran cilveli dansın, rast yörük semâi, 1948; 21 — Geçdiğim dikenli aşk yollarında, gülizar sofiyan türkü, 1948; 22 — Ey hüsni semâvî seni ben az mı severdim, yörük semai; 23 — Dem olur hayâlin gitmez gözümden, şedaraban şarkı, 1944; 24 — Derdim nice bir sînede pinhan ederim ben, beyâti şarkı; 25 — Cezbenâk etmez iken bir mâh peyker gönlümü, hüseyni şarkı, 1928; 26 — Beyâtiaraban peşrevi, 1934; 27 — Segâh sazsemâisi, 1928; 28 — Sûzidil sazsemâisi.

Büyük biyograf merhum Mahmud Kemal İnal «Son Hattatlar» adlı eserinde şunları yazıyor: «Kur'anı azîmuşşânı pek lâtif tilâvet edenlerden ve şarkıları da hoş sedâ ve edâ ile okuyanlardandır. Pek çok şâkirdi vardır. Ticâret idâresi memurlarındandır. Hakkın inâyeti ile yıllardanberi haftada bir gece fakirhânemizde toplanmakda olan musiki meclisine en değerli üstadlarla berâber Kemal Bey de devam ederdi. Ruh nevaz âlemler olurdu, hâlâ oluyor. O hengâmede bestelenmek üzre benden bir kaç güfte istemişti, yazmışdım. Dilrübâ suretde bestelediği şarkılardan biridir:

Şâd iken âşıkın pür gam gibi dilhun oldun
Sen de kendin gibi bir âfete meftun oldun
İbtilâ âfetini şimdi nedir anlarsın
Sen de kendin gibi bir âfete meftun oldun

Hakkı Göktürk

BATARYA SOKAĞI — Galatanın Kılıcalipaşa mahallesindedir; Defterdar Yokuşu ile Tüfekci Salih sokağı arasında uzanır, Kamacı ustası sokağı ile bir kavuşağı vardır. Defterdar Yokuşu başından yüründüğüne göre, iki araba geçecek genişlikde ve paket taşı döşelidir; sağ koldaki Kamacı ustası sokağı kavuşağına kadar dik yokuş olup, bu

kavuşakda sola bir kavis çizerek düzlük olur; sağlı sollu evlerin kapu numaraları 2-18 ve 1-15 arasındadır; binalar 3-5 katlı kâgir-beton apartımanlardır (Ağustos 1960).

Hakkı Göktürk

BATI BORALARI, BATI KARAYEL, BATI LODOS — Batıdan kopub gelen boralar İstanbul limanı ve suları kayıkcı, balıkcı, gemici ve kaptanları tarafından dâima endîşe ile karşılanır; havada bora alâmetleri belirdiği zaman dikkatsiz ve gafletle sandal, kayık, tenezzüh motoru, gırgır, salapurya, romorkör gibi küçük teknelerle açıkda bulunulur ise batma, dolayı ile ölüm tehlikesi ile karşılaşılır; batı boraları, hele ânî kopanları limanda, Haliçde, Marmarada çok can yemiştir.

Batı boraları batı - kuzeyden esen «Batı karayel», ve batı - güneyden esen «Batı lodos» adı ile iki şiddetli rüzgârdır.

Batı Karayel — Her mevsimde ara sıra eser, barometre 29,85 i gösterir; yazın, Rumeli yakasından beyaz bulutların havaya döne döne yükselmesi bir batı karayel fırtınasının kopacağına güvenilir alâmettir; çok dikkatlı, basiretli bulunmak lâzımdır. Kışın ise bir âfet halini alabilir, gün ortasında ortalığın zifiri karanlığa büründüğü görülmüştır. Bilhassa kışın sağınakla beraber gelir; yazın da sağınakla geldiğinde, İstanbul, gök gürlemeleri, şimşekler, yıldırımlarla pek dehşetli anlar yaşar; minârelerin külâhları, kubbelerin kurşunları, damlardan kiremitler kopup uçar, koca koca ağaçlar devrilir. Haliç, liman allak bullak olur; deniz bakımından büyük tesirini Adalar açıklarında ve Yalova sahillerinde yapar; fırtına başlar iken bütün kayıkları, sandalları karaya çekmek lâzımdır.

Batı Lodos — Semâ dâimâ bulutludur, barometro 29,65'i gösterir; bilhassa berrak semâlı bir gecenin sabahında ziyâde çiy düşmüş olduğu görülürse, şiddetli bir batı lodosun esmesini beklemelidir. Batı lodos fırtınalarında Marmara, bütün Rümeli sahilini Kabataş, Ortaköy, Selimiye, Kadıköy körfezi, Moda, Kalamış ve Bostancı sahillerini şiddetle döver; çok şiddetli bir batı lodos fırtınasında Marmara'nın Haydarpaşa mendireğini aşan büyük dalgalarının mendirek içinde demirli 15 adad motorlu takayı yarım saat içinde batırdığı görülmüştür. Bu fırtına şiddetle hüküm sürer iken liman vapurları Kadıköyüne ve Adalara sefer yapamazlar (B.: Karayel; Lodos).

BATI CADDESİ — Şişlinin Paşa mahallesi yollarındandır, Yay meydanı caddesi ile Ferâhî sokağı arasında uzanır, ki Ferâhî sokağı, Batı caddesi ile ayni istikaametde, caddenin ad değiştirmiş devâmıdır; Yay meydanı caddesi başından yüründüğüne göre, sağ kolda Civelek sokağı, kahramanbey sokağı ve Adsız nefer sokağı ile kavuşakları vardır.

Paşa Mahallesi, büyük şehrin bu taraflarının tam kenar mahallesidir, Batı caddesine paralel uzanan Dârülaceze yolunun ötesi kırlıktır. İki araba geçebilecek genişlikte olan Batı caddesi paket taşı döşeli olup evleri 1-2 katlı, kâgir veya ahşab, büyük kısmı dışından teneke kaplı dar gelirli aile meskenleridir. 1960 Ağustosunda bu sokağı dolaşdığımız sırada yapılmakda olduğunu gördüğümüz bir kaç şeddâdî beton binanın bu sokağın ictimaî hüviyetini değişdireceğe benzer. Yay meydanı caddesi başından Civelek sokağı kavuşağına kadar Batı caddesinin sağ yanını Havagazı Fabrikasının arsa duvarı kaplar (Ağustos 1960).

Hakkı Göktürk

BATMAK — Türk lügatında, toprağın, çamurun, suyun dibine gitmek, gark olmak; güneşin ve ayın batı ufku ardında gözden kayboluşu, gurûb etmek; sivri bir şeyin vücûda girmesi, saplanması. Mecâzen iflâs etmek, mal kaybetmek, ahlâken bozulmak, çökmek, nam ve nişânı kalmamak yerinde kullanılır; İstanbulun bu kökden pek çok deyim vardır:

Ana baba hayırsız evlâda inkisâr ederken: «Adın batsın İnşallah!..» der.

Hoşlanılmayan kimseler hakkında: «Rûhum bir türlü ısınamadı, herifin her sözü, her hareketi batıyor!» denilir.

Kıskanmak, çekememek yolunda: «Nasıl muhit, ne garib insanlar, şaşırdım kaldım, sırtıma çul geçirsem göze batıyor!».

Nasihat yollu, ahlâken kirlenme manâsında: «O rezil herifle düşüb kalkma evlâdım, batırır seni, insan yüzüne bakamazsın!».

Sonsuz hicab duygusu; bir lisede öğren-

ciler arasında yapılmış anket cevablarından: «Bu yaz, yalın ayak, Eminönünde gazete satıyordum, siz gördünüz, yerin dibine battım sanki..».

Bu kökün müteaddîsi «Batırmak»; yukarıdaki manâların müteaddî şekillerinden başka ağır sûretde adam çekişdirme, hakaaret, şeref ve haysiyet kirletme:

— Yeter artık be, amma batırdın adamcağızı...

Bir akademik toplantıda:

— Hayır üstâd, gençliği batırmağa hakkınız yok, onların bütün hatâları, tâlim ve terbiyelerinden mes'ul olan bizim neslin günahıdır...

BATPAZARI — Bayat Pazarından bozma, eski eşyanın alınıp satıldığı çarşılar, pazarlar, halk ağzında «Bitpazarı» denilir (B.: Batpazarı; Bitpazarı).

BATPAZARI SOKAĞI — Üsküdarda Çarşıboyu sokaklarındandı; 1934 Belediye Şehir Rehberinde Hâkimiyeti Milliye Caddesi ile Balaban caddesi arasında iki dirsekli bir sokak olarak gösterilmiştir. Üsküdar iskelesi meydanının etrafı açılırken meydana katıldı, ve Yeni Vâlide Camii de bu suretle meydana çıkmış oldu.

Bu sokakda küçük köhne dükkânlarda kullanılmış elbise ve ayakkabı satıcıları, hırdavatcılar, harcı âlem zücâcî eşya satıcısı esnaf yerleşmişti, bir de eski han vardı ki Balaban İskelesi civarının meşhur bekâr hanlarından kalmış tek binâ idi (1960)

Hakkı Göktürk

BATTAL — Kelime dilimize arabcadan alınmışdır, asıl mânâsı: gaayet büyük, iriyarı, büyük boy, iri yarı, büyük boy, iri kıyım, kocaman demekdir; «Battal Gazi», müslümanların ilk Anadolu fütûhatındaki meşhur kahramanın, âdem ejderhâsı, dev yapılı bir cengâver olarak tahayyül edilmek gerekir.

Bu kelimeyi günlük sohbet dilimizde asıl mânası ile yalnız eşya üzerinde kullanıyor: Battal tahta (Büyük boy tahta), Battal kâğıt (Büyük boy kâğıt). Vaktiyle İstanbulda yapılan kâğıtların adı «İstanbul tabağı», o kâğıdların en büyük boyunun adı da «Battal İstanbul» idi.

Battal günlük sohbet dilimizde hükümsüz, kıymetden düşürülmüş, kullanılmadan kaldırılmış, kapatılmış mânâlarında kullanılır; misâller:

Resmî dâirelerde ve hususî müesseselerde hükmü kalmamış evrâka «Battal evrak» denilir (B.: Battal Torbası).

* «Battalına batmak», resmî dâirelerde kâtib ağzı bir deyimdir. Kalemlerde battal evrak vesika olarak saklanır (B.: Battal Sandığı); lüzum karşısında höccet, vesika olarak battal evraka müracaat etme demektir.

* «Battal çakmak», resmî dâirelerde kâtib ağzı deyimdir! evraka battal edilme işâretini koymak.

* «Kapatma» mânâsında yalnız yol, kapu, pencere, kuyu haklarında kullanılır:

— Maslakda yeni yol açılınca, eskisi battal oldu.

Bir okul müdürü yardımcıları ile konuşur:

— Arka kapuyu battal etmedikce firar vak'alarının önüne geçemeyiz!..

Bir çocuk kuyuya düşüb boğulur:

— Kaçıncı kaza yâhû!. bu kuyuyu zâbıta niçin battal etmez!..

Sen hercâî nevcivan
Bende kırçıl topsakal
Yalın ayak baş açık
Küf olmaz aşık abdal
Buldun akran oynaşı
Kart öküz oldu battal

Ali Çamiç

BATTAL AĞA (Hamlacı başı Ahmed) — İkinci Sultan Abdülhamid'in saltanat kayığı reisliğini yapmış ve bu hükümdarın kesin güvenini kazanmış bir kayıkcıdır; nereli olduğu, saray hamlacılığına ne zaman ve kaç yaşında intisab ettiği, ve hamlacıbaşılığa nasıl yükseldiği tesbit edilemedi; 1898 de Almanya İmparatoru İkinci Wilhelm'in İstanbulu ikinci ziyâretinde, saltanat

Battal Ağa
(Resim: Bülend Şeren)

kayığı ile bu haşmetli misafirin hizmetine verilmiş; 35-40 yaş arasında bir erkek güzeliymiş, hem yüzünün temizlik ve güzellik câzibesi, hem de etvârü hârekâtı ile İmparatorun pek boşuna gitmiş, hattâ bir Eyyubsultan ziyâreti seferinde tercemanı vâsıtası ile bizzat hitab ederek taltif etmiş: «Haşmetli birâderim pâdişahınız bana sizden bahsetti, sizi tebrik ederim, İstanbul sularında dolaşdığımı hatırlarken sizin yüzünüzü de unutmayacağım» demiştir ve Hamlacıbaşı Battal Ahmed Ağaya bir demir salib nişanı vermiştir. Hayatı hakkında başka bir kayde rastlanamadı.

Bibl.: Devrin gazeteleri.

BATTALGAZİ SOKAĞI — Fâtihin Karagümrük nâhiyesinde Hasanhalife, Hoca Üveys ve Muhtesibiskender mahalleleri içinden geçen uzun bir sokakdır, Muhtesibiskender mahallesinde Keçeciler caddesi ile Hasan halîfe mahallesinde Mûtemet sokağı arasında uzanır.

Keçeciler caddesi üzerindeki başı, Türk yapı sanatının şah eserlerinden Sultan Selim Medresesinin tam karşısına düşer; bu noktadan yüründüğüne göre (1937 Belediye Şehir Rehberinin 6 ve 7 numaralı paftaları), Akşemseddin caddesi ile dört yol ağzı yaparak kesişir ve Hocaüveys mahallesine girer, bu mahalle içindeki Korkutata o, Karamuk ve Hocaefendi sokakları ile dört yol ağızları kesişir; Hocaüveys ve Hasanhâlîfe mahalleri arasında sınır olan Akdeniz caddesini de bir dört yol ağzı ile aşdıkdan sonra Mûtemet sokağında sona erer.

İki araba genişliğinde bir asfalt yoldur; üzerindeki evlerin apartımanların hepsi, 2-4 katlı yeni beton binâlardır; aralarında boş arsalar da görülür; kapu numaraları 2-120 ve 1-123 arasındadır; bu satırların yazıldığı sırada birkaç yeni binâ da inşâ hâlinde idi. Bâlipaşa Camiinin yan avlu duvarı da bu sokak üzerindedir. Bir elbise temizleyicisi, bir kolacı, bir kunduracı, iki terzi, bir manav, bir kaynakcı dükkânı bir de doktor muayenehânesi vardır (Ağustos 1960).

Hakkı Göktürk

BATTAL İSTANBUL — Vaktiyle İstanbulda yapılan ve «İstanbul Tabağı» denilen kâğıdların en büyük boyunun adı (B.: Kâğıd; İstanbul Tabağı; Battal).

BATTAL SANDIĞI, BATTAL TORBASI — Devlet dâirelerinde «dosya»lar kullanılmadan önce evrak torbalar içinde muhafaza edilirdi; evrak torbaları Birinci Cihan harbine kadar devam etmiştir; kalemlerde de, dosya dolabları yerine torbaların konulup kilidlendiği sandıklar vardı. Devlet dâirelerinden evrak sandık ve torbalarının kesin olarak kalkması ve yerlerini evrak dolabları ile dosyalarının alması Cumhuriyet devrindedir.

Bir kalemde her ayın işleri için bir evrak torbası kullanılır, üzerine o ayın adı ile yılı yazılırdı.

Dâirelerde hükmü kalmayan evrak atılıp, yakılıp yok edilmez, istikbalde bir vesika olacağı düşünülerek «Battal Torbası» denilen torbalarla Battal Sandıklarında saklanırdı. Bugün zengin arşivlerimiz bu battal torbaları ve sandıkları içinden çıkmış evrak ile vücud bulmuştur (B.: Arşiv).

Dilimizde, büyüklük taslayan, kibir ve azamet sahibi bir adamın gizli kalmış küçüklüklerini; bayağılıklarını, geçmişindeki utanç verici hallerini bilmek iddiası ile «Ben cemâziyel evvelini bilirim!..» diye bir deyim vardır; bilhassa yakın geçmişin cemiyet hayatını, çok iyi bilen kıymetli âlim Mehmed Zeki Pakalın bu deyimin doğuşunu kalemlerdeki bu eski battal torbalarına bağlıyor ve şöylece anlatıyor:

«Küçük bir memur cemâziyelevvel ayına aid torbadan kendisine gömlek yapar, arkadaşlarından biri de, (Her halde hamamda soyunur iken olacak) gömlekdeki yazıyı okuyub sırra agâh olur, fakat yüzlemez; zaman ile evrak torbasından gömlek yapan yükselir, kendisine bir kibir ve azamet gelir, beriki de onun bu hâlini gördükçe torbadan gömleğini hatırlayup güler ve yeri geldikce: «canım.. ben onun cemâziyelevvelini bilirim!..» der, bu deyim de böylece sohbet dilimizde yerleşip kalır».

Bibl.: M. Z. Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri.

BATTİSTA **(Galatalı)** — Onsekizinci asırda Galata İtalyanlarından ve Venedik Elçiliği tercümanı; 1715 Türk-Venedik harbi başlayınca kadim âdete uyularak balyos ile

beraber Yedikuleye habsedildi, fakat bir müddet sonra, tebaası bulunduğu Türkiye âleyhine ve tercümanlık hizmetinde bulunduğu Venedik Cuhmuriyeti hesabına casusluk yapdığı gösteren vesikalar elde edildi, o sırada Morada bulunan serdar ve sadırazam Şehid Ali Paşanın İstanbuldaki sadaret kaymakamına gönderdiği emir ve tâlimat üzerine ayni yılın Eylûl ayında, ki hicrî 1127 yılı Ramazanına rastlar, zındandan çıkarılarak sırtına tercümanlık esvabı giydirildikden sonra Parmakkapuda asılarak idam olundu.

Bibl.: Raşid Tarihi.

BATU (Rahime) — Ünlü kadın doktor ve Operatör, Cağaloğlu civârında Park Hastahânesinin kurucusu ve sahibi; 1914 de İstanbulda doğdu, babası P.T.T. memurlarından Malatyalı Mehmed Ârif Beydir ki aile hatıralarına göre Seyyid Battal Gazı torunlarındandır; annesi Sıdıka Hanım da Rize'nin bir eşraf kızıdır; Rahime Batu orta tahsilini İstanbulda Kandilli ve Erenköy Kız liselerinde yatılı olarak yapdı ve liseden pek iyi derecede mezun oldu, devlet hesabına Avrupada tabiiye veya riyaziye tahsili için namzed seçilmiş iken doktor olmağa karar verdiği için İstanbul Üniversitesinin Tıb Fakültesine girdi ve 1936 da bu fakülteden diploma aldı.

İhtisas tahsilinde dünyaca şöhret olub o zamanlar İstanbul Üniversitesinde görevli Prof. Nissenin yanında çalışdı; Ord. Prof. Kemal Atay, Ord. Prof. K. İsmail Gürkan, Ord. Prof. Ş. Hakkı Erer, Ord. Prof. U. Ziya Konuralp'ın kliniklerine muvaffakiyetli imtihan verecek operatör oldu; akabinde Cağaloğlu Sağlık yurduna girerek bu müessesenin idâresini üzerine aldı, sonra baş operatörlük ile Esnaf Hastahânelerine geçdi; sonra Şişli Çocuk Hastahânesi Operatürü, Haseki Hastahânesi Operatörü oldu; ideali şahsen hususî bir hastahâne açmaktı, 1952 de Park Hastahânesini inşâ ettirdi ve bu müessese ertesi yıl zamanımızın en mütekâmil cihazlarıyla ve konforlu mücehhez olarak amme hizmetine açıldı.

Dr. Rahime Batu
(Resim: Bülend Şeren)

Operatör Rahime Batu'nun aşağıdaki sözleri bu şehir kütüğünde tesbit edilmeğe değer: «Bence, bize baş vuran hastaya evvelâ yapılması gereken cerrahî müdahale vardır, hastahâne ücreti ve ameliyat ücreti sonra düşünülecek şeydir; hastamızı mâli imkânsızlığı bizi vazifemizden alıkoymaz, fakat esefle beyan ederim ki bazı hastalarımız beni aldatmaya tenezzül etmişlerdir, hastahânemde geçim darlığından sızlananların bilâhare çok zengin kimseler olduğunu öğrenmişimdir; Park Hastâhânesi gariblere karşı kucağını bir devlet müessesesi gibi açmış iken beni aldatmak, şefkati düşündüren hisset bir cemiyet için hazindir; fakat idealist, bedbin olmaz, yolundan şaşmaz.

«Hastahânem 700 metre kare bir arsa üzerine yaptırılmıştır, istikbalde 250 yataklı olacak durumdadır; Ord. Prof. muteveffâ Dr. Frank'ın Türkiyede ilk Avrupâî hususî hastahâne sözleriyle taltif ettiği bu müesseseyi, çocuğum olmadığı için feyz aldığım Tıb Fakültesine bırakmak düşüncesindeyim».

Operatör Rahime Batu meslekî faaliyetinin dışında edebiyat ve güzel sanatlar ile meşguldür; kır gezileri en büyük zevk kaynağıdır; bu hal tercemesi yazılır iken: «Çınar ağacını pek severim, demiştir, hem gölgesinde oturmasını hem de uzaktan temâşasını azamet ve vekaar timsâlidir, oğlum olsaydı adını hiç düşünmeden çınar koyardım».

R. Batu, hiç tereddütsüz, Türk kadınlığının yüz akı bir sîmâdır.

Hakkı Göktürk

BAYAR (İlyas Bahar) — İkinci Meşrutiyet devri ile Cumhuriyet devrinin ilk yirmi yılı içinde Türkiyenin tefekkür ve bilgi kanalı olan Ankara (Bâbiâli) caddesinin en büyük kitabcı - tâbii (editörü); «Kanaat kitabevinin kurucusu aslı, en kuvvetli hüviyeti ile Türk Musevîsidir, 1880 de Fâtihde Salmatomruk'da doğdu, babası Balatlı Yako adında çok mutevâzı gelirli esnaf tabakasından bir kimse idi; okumaya pek hevesli olan

oğlu ilyası önce Alyans İzraelit mektebine vermiş, fakat, ailesi efrâdı kalabalık olduğu için, geçimine yardım etmesi için onu mektepden alıp iş hayâtına atmak zorunda kalmıştı; İlyas henüz 14-15 yaşında iken Bâbıâlî caddesinde Darüşşefaka kütüphanesine (1960 da Ankara caddesinde Vâhid Agar kitabesinin bulunduğu dükkânı) çırak, el ulağı olarak girdi (1894-1895). Kitabcılık işini pek kısa zamanda kavrayarak 1898 de henüz 18 yaşında iken ayni caddede kendi adına «kanaat kütübhânesi»ni kurdu; bu müstakil işine de, Sahaflar Çarşısından topladığı kitabları satmakla başladı. 1909 dan sonra da tâbii ve nâşirliğe başladı. 19-20 yaşlarında bir genç adamdı, fakat iş programını çok ciddî olarak çizmişdi: 1 — Millî kütübhânemizde yer alacak ciddî eserler basacaktı; 2 — Salâhiyeti ilmiye ve edebiyeye sâhib kalemlerin tâbiî olacaktı; 3 — Telif haklarının kudsiyetine hürmetkâr olacaktı; 4 — Tabı' ve neşredeceği eserler masraflarını sür'atle çıkarmayacaktı, fakat işportalara da düşmeyecekti, ağır satılacak, dâimâ aranacak ve satılacak, deposundaki malı altın kıymetinde duracaktı; 5 — Basacağı kitabın icâb ettirdiği masrafdan çekinmeyecekti.

Bu programından ölünceye kadar inhiraf etmedi: Ciddî târihî külliyat, klasik ve muasır Türk edebiyatı metinleri, ansiklopedik külliyat, coğrafyalar, atlaslar, Büyük duvar haritaları, lugatlar kanaat kütübhânesini kısa bir zaman içinde Türk basın âleminin en ön saflarına geçiriverdi (B.: Kanaat kitabevi).

İlyas Bayar'ın ilk basdığı kitab Ali Reşad Beyin "Târihi Siyasî"si, son basdığı kitab da Abdülhak Hamidin "Tezer"i dir.

İlyas Bayar
(Resim: Bülend Şeren)

1915 de Sünbül Hanım adında bir musevî kızı ile evlendi ve bu hanımdan Yâkub ve Arslan adında iki oğlu oldu. (B.: Bayar, Yâkub), 1942 de 450,000 varlık vergisi ödemekle mükellef tutulması, Türk maarifine ve irfânına büyük hizmetlerde bulunmuş bu seçkin iş adamını çok sarsdı; nakdi bu yüksek rakamı dolduramadığı için deposundaki değerli kitablarını kıymetinin çok dûnunda tasfiye ederek nakde tahvile ve vergi borcunu ödemeye çalışdı. Teessürü o kadar derin oldu ki 1945 de bir kalb sektesi ile vefat etti, Arnavutköyü mezarlığına defnedildi.

Kâzım Nâmi Duru «Bütün Türkiye» mecmuasının 1951 Nisan ayı nüshasında bu büyük adam hakkında yazdığı bir makalecikde: «Eğer, bütün çalışmalarının alın teri olan Varlık Vergisi onu ezmemiş olsaydı, kütüphanesi şimdi daha yüzlerce, belki de orijinal eserlerle dolacaktı. Bu felâket onu yıktı. Bu yetişmiyormuş gibi Çankırıda fahiş fiatla satıldığı iddia olunan bir kitap yüzünden, Millî dı; sonunda beraet etti ama, günlerce haksız yere hapis yattı. Basıp yaymağa başladığı Ankara kütüphanesi, Yeni kütüphane, Millî kütüphane serileri, ne yazık ki, yayınlarını ileriye götüremedi.
Korunma Mahkemesince tevkifhaneye tıkıl-

« İlyas Bahar, kitapçılık etmek istiyen bütün vatandaşlara kıymetli bir örnektir; kendisi öldü, fakat çocukları onun eserini devam ettirmektedirler» diyor.

BAYAR (Yâkub) — Büyük kitabcı - editör İlyas Bahar Bayarın büyük oğlu, kardeşi Arslan Bayar ile beraber babalarının hayrülhalefleri olarak Kanaat kütübhânesinin sâhibleri; 1918 de Kuledibinde doğdu, babasının müessesesinden yetişdi; Ayşe Hanım adındaki zevcesinden İlyas adında bir oğlu vardır. Babasının müessesesi ile beraber terbiye ve nezâketine de vâris olmuştur. 1920 doğumlu olan Arslan Bayar Hukuk Fakültesi mezunudur. Babalarının ölümünden sonra ilk basdıkları kitâb «Türkçeden İngilizceye» lûgattır (B.: Kanaat kitabevi).

Yâkub Bayar
(Resim: Bülend Şeren)

BAYATA (Mahmud Atâ) — Zamanımızın şöhretli bir kadın hastalıkları mütahassisi hekim; çok nâzik ve terbiyeli muhâbirimiz Hakkı Göktürk ile hal tercemesi üzerinde konuşmak istemediğinden, bu şöhretli doktor hakkında rahmetli dostumuz Sermed Muhtar Alûs'un çok güzel bir yazısını bu şehir kütüğünde neşre lüzum görmiyerek aşağıdaki satırları İbrahim Alâeddin Gövsanın «Türk Meşhurları» adındaki eserinden almakla iktifâ ediyoruz: «1881 de İstanbulda doğdu, Said Bey adında bir miralayın oğludur, 1901 de Askerî Tıbbiyeden birincilikle diploma aldı, meslekî ihtisasını Berlin ve Parisde tamamladı, 1909 da Tıb Fakültesi kadın hastalıkları seririyâtı kürsüsüne tâyin edildi, 1914 de askerlikden ve fakültedeki kürsüden ayrılarak serbest hekim olarak çalışmaya başladı, Birinci Cihan harbinde yedek askerî hekim olarak tekrar ordu hizmetine girdi; 1918 de tekrar serbest hekimliğe döndü, 1934 de Kadıköyyünde Şifâde hususî bir hastahâne açdı. Tıb Fakültesinde seririyati nisâiye şefi iken mesâne iltihâbı hakkında yazdığı bir travayı neşredilmiştir. Muhtelif operasyonlarda kullanılmak üzere bazı pratik âletler meydana getirmiştir».

BAYAZID — (B.: Bayazıd Bucağı).

BAYAZID II. — Osmanlı pâdişahlarının onuncusu ve İstanbul tahtında oturmuş Türk hükümdarlarının ikincisi; Fâtih Sultan Mehmedin büyük oğlu, hicrî 851 (milâdî 1447-1448) de doğdu; anası Gülbahar Hâtun, bir rivâyete görede Dulkadir oğulları hânedanından mükerreme Hâtundur. 1481 de, babasının sefere ggiderken İstanbul yakınında Gebze civârında beklenmeyen esrârengiz ölümü üzerine vâli olarak bulunduğu Amasyadan ılgarla gelerek İstanbul tahtına oturdu (B.: Mehmed II, Fâtih Sultan Mehmed).

Fatih Sultan Mehmedin ölümü ile İkinci Sultan Bayazıd cülûsu arasında on sekiz gün geçdi, bu günler içinde büyük siyasî entrikalar çevrildi, İstanbul kanlı vak'alara sahne oldu.

Fâtihin son sadrazamı Karamanlı Mehmed Paşa Yenişerilerin nefret ettiği, Amasya vâlisi veliahd şehzâde Sultan Bayazıd için de tehlikeli bir sîmâ idi.

Mehmed Paşa kendi memleketi olan Karamanın vâlisi ve Fâtihin küçük oğlu şahzâde Cem ile sıkı bir dostluk kurmuşdu. Yeniçeriler ve Sadrâzamı sevmeyen devlet erkânı, ki Fâtihin son seferine çıkar iken İstanbul Kaymakamı bıraktığı İshak Paşa bunların başında idi. Karamanî Mehmed Paşaya «müfsid» diyorlardı; haksız da değillerdi.

Fâtih, taht verâseti usûlü ile saltanat nizamını ve devlet teşkilâtını tesbit eden «Âli Osman Kanunnâmesi» ni bu zatın sadaretinde yazdırmıştı.

Bu kanunnâme, Osmanlı hânedanında Padişahlığın, babadan büyük oğula kalacağını ve Padişahın devlet selâmeti, âlem nizamı için kardeşlerini idam ettirebileceğini söylüyordu. Fakat kanunnâmede, Padişahın şehzâdelerine göndereceği ferman örneğinde Sultan Cem'e hitap edilmişti. Bu da, «Karamanî Mehmed Paşanın fesâdıdır, Padişahımızı iğfâl idüb büyük oğlu Şehzâde Bayazıdı saltanat hakkından da ıskat ettirecektir» diye haklı bir endişeye yol açmıştı.

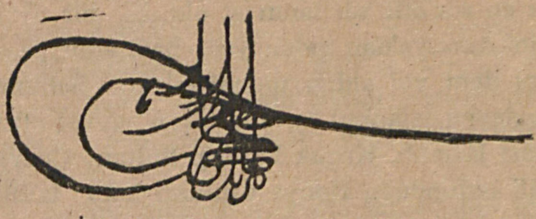
Fâtihin anî ölümü, Mehmed Paşayı dehşet içinde bırakdı, evvelâ Sultan Cem'e bir mektup yazarak, babasının ölümünü haber verdi ve kendisini süratle İstanbula dâvet etti, mektubu da en sâdık adamlarından biri ile gizlice yola çıkardı. Sonra kendi otağında ordu kumandanlarını toplayarak vak'ayı gizledi:

— Padişahımız mübârek ayaklarından fazlaca muzdaribdir, hekimler hemen hamam lâzımdır dediler, Padişahımızı Üsküdara götürürüm... Orduyu Hümâyunun burada kalub ve bir ferdin ordugâhdan ayrılmayub avdetlerini beklemenizi ferman buyurdular.

Dedi. Nâşi arabaya koydu, Enderun Ağalarının muhafazasında ılgarla Üsküdar yolunu tuttu. Üsküdara varır varmaz, Anadolu yakasında ne kadar kayık ve gemi yarsa, hepsini karşıya geçirtti. Rumeliden Anadolu ya-

İkinci Sultan Bayazıd
(Resim: Bülend Şeren)

İkinci Sultan Bayazıdın Turası

kasına en küçük bir deniz nakil vasıtasının geçmesini şiddetle yasak etti.

İstanbul şehrinin zâbıta hizmeti ile Acemi Oğlanları bırakılmıştı, onları da Bakırköy taraflarında bir köprü tâmiri bahanesiyle şehirden çıkarttı ve bütün sur kapılarını kapattı. Fâtihin ölümünü İstanbullulardan da gizlemişti, Gözleri yolda, Sultan Cem'i beklemeğe başladı.

Fakat Mehmed Paşanın nâşi alub ordugâhdan ayrılmasından bir kaç saat sonra asker, büyük Padişahlarının ölümünü öğrendi. O anda otağı hümayunda bulunub da Karamanlı Paşanın telâş ile gaflete düşüb Sultançayırında bıraktığı birkaç kişinin yolunarak anlattıkları sahne, çok müthişti:

— Padişahımızın mübârek ayakları, mutad üzere ağrırdı, sancı ziyade oldu, tabibler geldi, ilâcından âcız oldular, başka tabibler de geldi, ittifak ettiler, ayağından kan aldılar, zahmet ziyâde oldu. şerâb-ı fâriğ (müsekkin, uyku ilâcı) verdiler, Allah rahmetine vardı..

Dediler, Müverrih Derviş Ahmet Âşıki de, orduda idi, bu sözleri rivâyet olarak değil, kulakları ile duydu.

Tabibler şerbeti kim verdi Hân'e
O han içdi şerâbı kaane kaane
Ciğerin doğradı şerbet o Hânın
Hemin dem zâri itti yâne yâne
Didi niçün bana kıydı tabibler
Boyadılar ciğeri, câni kane
Tabibler Hân'e çok taksirlik itti
Timarları kamu vardı ziyâne
Dua et Âşıkî bu Han hakkında
Ki nûri rahmete cânı boyâne.

Koca Fâtih Sultan Mehmed Han, tabiblerin cehli veya şenî bir suikasd, öldürülmüştü ki, o devrin saray tabibleri Yahudi mühtedisi veya bunların evlâtları idi.

Fakat siyasî durum gösteriyor ki, suikasd ihtimâlinde Karamanî Mehmed Paşanın aslâ eli olamaz, çünkü kendisine itimad etmiş Sultan Mehmedden gayri bütün etrafı can düşmanı idi, tek istinatgâhı Sultan Mehmeddi.

Fâtih Sultan Mehmedin beklenmedik esrarlı ölümü üzerinde dikkatle durulacak nokta, daha sadrâzam Mehmed Paşa nâşi İstanbula getirmeden, ve dolayısiyle büyük şehrin kale kapıları kapanmadan İstanbul kaymakamı İshak Paşanın Fâtihin ölümünden haberdar olması ve Keklik Mustafa adında

İkinci Sultan Bayazıdın
Kaftanı ve kavuğu
Topkapu Sarayı Müzesinde
(Resim: Nezih)

saray kapıcıbaşlarından mahrem bir adamını, tebdili kıyafetle Anadolu yakasına geçirterek Amasyada bulunan veliahd şehzade Sultan Beyazıdı İstanbula çağırmasıdır. Vak'anüvisler Keklik Mustafa için «bir merdi rüzigâr» diyor, ele geçmemek için caddelere uğramayıp kaçakçı yollarından gittiğini söylüyor. Anlaşılıyor ki, şehzade Bayazıdı dâvet için Amasyaya doğru yola çıkması, başı koltuğa alacak cesaret isteyen tehlikeli bir vazifedir; Karamâni Mehmed Paşanın henüz ortalığa hâkim olduğu zamandır.

Keklik Mustafa Amasyaya selâmetle varmış, Mehmed Paşanın Sultan Ceme yolladığı ulak ise Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa tarafından yakalanarak koynundaki nâme ile beraber Karaman yerine «adem diyârına revan ve bî nâmü nişan» olmuştu.

Acı ölüm haberi yayılınca Gebze civârında Sultançayırı ordugâhı bir anda dağılıvermişti. Yeniçeriler yaya askerdi, büyük kısmı cebrî yürüyüşle Üsküdar yolunu tuttu. Bir kısmı da Pendik, Kartal, Maltepe iskelelerine indiler, oralarda buldukları kayıklara dolarak evvelâ Galataya geldiler. Galata sahilindeki bütün kayık ve gemileri kılıç kuvveti ile kaldırıp Üsküdara yolladılar, Anadolu yakasına yığılmış olan yoldaşlarını İstanbula geçirdiler. Sur kapılarının muhafızları güğremiş Yeniçerilerin karşısında sadrazamın yasağını tutmadı, bütün kapılar açıldı, şehir bir mahşer yerine döndü. Evvelâ sadrazamın sarayı basıldı, Karamânî Mehmed Paşa paramparça edildi, bütün yahudi mahalleleri yağma edildi, bu arada kan da döküldü. İshak Paşa ihtilâle bir kaç saat seyirci kaldı, fakat Mehmed Paşanın katli haberi gelince, İstanbul kaymakamı bir vezire yakışan celâdetle atına binip kıyâmı idare eden zabitlerin karargâhı Yeniçeri kışlasına girdi, onun görünmesiyle de ihtilâl bir anda sona erdi, asker kışlaya girdi. Şehre dellâllar çıkarılarak dehşet içindeki halk teskin edildi. Osmanlı tahtının meşrû vârisi şehzade Sultan Bayazıd İstanbula gelinceye kadar, İstanbul sarayında bulunan oğlu şehzade Korkud babasının vekili olarak tahta oturtuldu.

Yukarıda da söylemişdik, Sultan Bayazıd babasının ölümünden onsekiz gün sonra gelebildi: haberlerin atlı ulaklarla gönderildiği ve en sür'atli vâsıtanın at olduğu bir devir için Amasya'dan gelen yeni pâdişahın geceleri dahi yol aldığı muhakkaktır. Sahibini bekleyen İstanbul tahtına biran evvel oturması lâzımdı. Küçük kardeşi Sultan Cem'in vâli bulunduğu Konya ufukları kara bulutlarla kaplıydı.

İkinci Bayazıd 1481 de otuz dört yaşında idi; uzun boylu, vechen son derecede güzel, buğday ten üstüne koyu kumral saçlı, koyu kumral bıyıklı, sobu yüzünü sünneti seniye üzere kesilmiş bir sakal süslemiş, koyu elâ gözlerinin bakışı temiz ve merdâne, sağ yanağında da bir beni vardı. Hususî olarak sağlam bir medrese tahsili görmüştü, büyük mutasavvıfları da anlayarak okumuştu. Başda matematik, müsbet ilimlerin hayrânı idi; tıb ile, edebiyat ile, tarih ile meşgul ve şairdi. Çatık kaşlar altından hışımla bakar iken bir kat daha güzelleşen bir nevcivana şöyle hitap ediyor.

Dâi zülfinle başa dâim belâ eksik değil,
Hışmı çeşminle dile herdem cefâ eksik değil...

Sonra kendisine dönüyor:

Öldürür gam seni, yâre ne gam, çün her zaman
Bin senin gibi gedâ, Adlî, ana eksik değil...

diyor, Muhakkak ki has mânâsı ile şairdi.

Bâzusu da sağlamdı, iyi ok atardı mükemmel ata biner, yaman cirid oynardı. Resimden anlar, minyatürden anlar, yazıdan anlar; san'atın ve san'atkârın büyük hâmilerinden bir pâdişâh olacakdı. Hattâ Amasya'dan İstanbul'a gelirken, yalnız kendi devrinin değil, asrının büyük yazı üstâdı olacak Amasyalı Şeyh Hamdullahı da beraberinde getirmişti. Hem senli benli konuştuğu yirmi yıllık bir arkadaşı olarak getirmişti.

Sultan Bayazıd'ın bu san'atkârla pek yakın dostluğu şirin bir fıkra ile başlar:

Amasya'da vâli olarak oturan genç şehzâde av meraklısıdır, cins tazıları vardır. Maiyetindeki sipâhilerden biri bir tazı satın alır. Kasabdan da bir okka et alıp Buhârâlı Mustafa Dede adında bir şeyhe gider. Kapuyu şeyhin onbeş yaşındaki Hamdullah açar:

— Babam evde yok, der, hâcetiniz ne idi?

Sipâhi bir saf adam, boynunu büker:

— Şu bir okka eti babana hediye getirdim, dileğim şu taziye bir muska yazdırmak-

tı, avda şehzâdenin tazılarını geçsin, bir hoşça nam alayım.

Hamdullah:

— Ağam.. der, gam çekme, sen eti ver, muskayı ben de yazarım. babamdan ruhsatım vardır..

Ve muskayı yazar, verir. Birkaç gün sonra da avda sipâhinin tazısı şehzâdenin namlı tazılarını arkada bırakıp avı yakalar. Sultan Bayazıd'ın emri ile köpeği huzuruna getirirler, görürler ki boynunda bir muska sallanmaktadır. Bayazıd emreder, muskayı açıp içindekini okurlar:

Tamah ettim etine
Muska yazdım itine
Tazı geçsin, geçmesin
Kuyruğu sahibinin '...ne.

Bugün İstanbul'da Bayazıd camii şerifinin mihrâbı üzerinde, kubbesinde ve orta kapusunun üzerindeki şaheser yazılar işte bu şeyh Hamdullah'ın yâdigârlarıdır.

İstanbul tahtında otuz iki yıla yakın oturacak olan İkinci Sultan Bayazıd'ın temiz, güzel yüzü kalbinin aynası idi; melek huylu idi. Öylesine ki daha erenler arasına koyacak, ona «Veli» unvanını verecekti. Târih kütüğüne geçmiş vak'adır:

Bir gün Sultan Bayazıd'ın meclisinde bir seyyah Dalmaçya'nın tabiat güzellikleri ile türlü ahvâlinden bahsederken:

— Pâdişahım, der, o diyârın frenk beğinin iki oğulu vardır ki yer yüzünde hüsün ve cemallerinin eşi bulunmaz, cennet kaçkını iki taze civandır..

Sultan Bayazıd:

— Haydi, der, ben dua edeyim, sizler de amin deyin... Ey Ulu Tanrım, bu güzel çocukları küfrün karanlığı içinde bırakma!

İstanbulda bu sesin yükseldiği gün Dalmaçya'daki iki güzel çocuk birer yüğrek ata binerler, baba ocağından kaçarlar, Türk sınırını geçip:

— Bizi İstanbul'a götürün, şerefi islâm ile müşerref olup pâdişahımızın hizmetinde olalım, derler.

Gülbaba ve çocukları
(Resim: Sabiha Bozcalı)

Osmanlı târihinin Dulkadiroğlu Ahmed Beyi ile Dulkadıroğlu Mehmed Paşası bu çocuklardır.

İkinci Sultan Bayazıd'ın devrinde Galatanın arkası kırlıkdır, dalga dalga tepeler meşe ormanları ile kaplıdır. Bir kış günü pâdişah oralarda ava çıkar, lâpa lâpa kar yağmaktadır. Padişâh:

— Bana gül kokuları geldi, der.

Maiyetindekiler: «yine bir keramet gösterecek..» derler. Ve hakikatte de bir az sonra meşe ormanının içinde bir kulübeye rastlarlar ki önünde saksı saksı güller kar altında çiçekle donanmış, kulubenin içi bir gül bağçesi hâlinde, Sultan Bayazıd'ı ak sakallı nûranî bir ihtiyar karşılar:

— Pâdişahım, der, seni benim gönlüm çekti, buraya bir mekteb yaptır, içini çocuklar ile doldur, âhir ömrümü onları okutmakla geçireyim, şu güllere o çocuklar bülbül olsun!..

Sultan Bayazıd o meşe ormanının ortasında koğuşları ile, dershânesi ile, aşhânesi ile, hamamı ile büyük mekteb yapdırır, adına «Galata Sarayı» denilir. İşte o günden bu yana, beş yüz yıldanberi orası bir mekteb ola gelmiştir. Memleketimizin büyük irfan müessesesi Galatasarayı Lisesinin temelini atanlar bir Gül Baba ile İkinci Sultan Bayazıd Handır.

İkinci Sultan Bayazıd İstanbulda pek muhteşem karşılandı, Devlet erkânı, şehir âyan ve eşrafı ve asker istikbal için Üsküdara geçmişti. İshak Paşa onyedi gündenberi babasının vekili olarak İstanbul tahtında oturan şehzade Korkudu da alarak üç konak ileri çıkmıştı.

1481 Mayısının yirmibirinci Pazartesi günüydü. Padişâh saltanat kadırgasına bindikten sonra gemiye yol açmak çok güç oldu. Müverrihler: «Üsküdar Boğazı gemi ve kayıkla doldu, deryâ yüzü görünmez oldu, kadirgalar biribirine katılıp kürek küreğe çatıldı» diyor. Sultan Bayazıd siyah mâtem esvabı giymişti, başına da siyah dülbend sarmıştı. Geminin yanaştığı iskeleden sarayın büyük merasim kapısı olan Bâbıhümayuna kadar geçeceği yollarda atının ayakları altına sırma ve ipek nakışlı kumaşlar serilmişti. Bindiği atın alnında da mâtem alâmeti olarak elmaslı bir siyah sorguç vardı.

Bâbihümayun önünde yeniçeri ağası ile ocağın büyük rütbeli zabitleri padişahın üzengisini öperek İstanbulda geçen hâdiseler, bu arada sadrazam Karamanlı Mehmed Paşanın asker elinde katli vak'ası için af edilmelerini rica ettiler:

— Sen sevgili padişahımıza sui kasdi vardı, anı senâyii ahvâlinden katlettik.. dediler ve af dilediler.

Fâtih Sultan Mehmed İstanbula bir Salı günü girmişti. Aziz nâşi de büyük şehrin toprağına Mayısın yirmi ikinci Salı günü verildi.

İstanbul fâtihinin cenaze namazını asrın büyük velîsi ve din âlimi Şeyh Vefâ kıldırdı. Musalla taşından türbeye kadar Sultan Bayazıd da muhterem babasını omuzunda taşıdı.

O cenaze günü idi, İstanbula, şehzade Sultan Cemin Karaman eyâleti askeri ile Bursa üzerine yürüdüğü haberi geldi, Sultan Bayazıd vezirlerden Ayaş Paşaya alelâcele bir mikdar askerle Bursayı müdafaaya gönderdi. Fakat Bursada «Yeniçeriler İstanbulda yaptıkları gibi şehri yağma edecekmiş..» şâyiası çıkınca halk Sultan Cem tarafını tuttu ve şehrin kapılarını şehzadeye açtı. Sultan Bayazıdın İstanbul tahtına oturmasından tam bir hafta sonra Sultan Cem de Bursa sarayındaki tahta oturarak kendi adına hutbe okuttu ve padişahlığını ilân etti.

Aralarında oniki yıl gibi haylı açık bir yaş farkı bulunan iki kardeş arasında iki sene sürecek olan mücadele böylece başlamış oldu.

Sultan Cem, asırlar boyunca dillere destan olacak mâcerasının eşiğinde iken yirmi iki yaşında bir delikanlı idi. O da kardeşi gibi sağlam bir tahsil görmüştü, kardeşi ve babası gibi şâirdi; bir gaddar sevgili şânında ne güzel mısrâdır:

Dil helâk eyler, güzel hançer çeker can üstüne!.

Fakat iki kardeşin analarından emdikleri süt ayrı idi (B.: Cem, Sultan).

1481 yılı Haziranının ondördüncü Perşembe günü İstanbula Bursadan üç kişilik bir elçi heyeti geldi. Heyetin başında hânedanın en yaşlı kadını, Bursada oturan Selçuk Sultan bulunuyordu. «Büyük Hala Hâtun» diye anılan Selçuk Sultan Çelebi Hünkâr İkinci Sultan Muradın ablası idi, Yanın-

dakiler de Bursa ulemasından Molla Ayâsi ile Şükrullahoğlu Ahmed Çelebi idi. Cem Sultanın tâlim ettiği Büyük Hala Hâtun elçilik vazifesinde kusur etmedi. Fâtih Sultan Mehmed ölümünden az evvel yazdırttığı aliosman kanunnâmesinde kardeş katlini pâdişahlara bir hak olarak tanımıştı. Cem Sultan bu korku ile ayaklanıp Bursaya gelmişti; ihtiyar kadın:

— Pâdişahım, mümkün değil midir ki, bıraderine husumet etmiyesin, İstanbul ile Rumeli memleketlerinde şan ve şevketle saltanat sürüp Anadoluyu Sultan Cem'e ihsan edesin... İki şah birbiri ile cenk ederse ortada mâsum halk kırılır, Sultan Cem de bu saltanat bağında bir tâze fidandır, vücudunu kaldırmak vallah azîm vebaldir..

Diye ağlayarak yalvardı. Bayazıd:

— Ecdadımız bu ülkenin vahdeti yolunda bunca gazalar etmiştir, bu devleti âliosman benim zamanımda parçalanamaz. Cem bu kötü işinin âkibeti ne ise onu görecektir.. dedi. İki ünlü molla sustular, bu sükût Sultan Bayazıdın kardeşi Cem üzerine kılıçla yürümede yerden göğe haklı olduğunu kabul etmekti.

Sultan Cemin Bursadaki padişahlığı yirmi üç gün sürdü. Bu saltanatın bugüne kadar kalan hâtırası bir tarafında hicrî «886» tarihi ile «Bursa», bir tarafında da «Cem ibni Sultan Muhammed Han» yazılı gümüş paralarıdır ki, Osmanlı paraları koleksiyoncuları arasında nâdiren ele geçirilir, son derecede kıymetlidir.

20 Haziran 1481 Çarşamba günü iki kardeş arasındaki Yenişehir ovası muharebesi Sultan Cemin ağır bozgunu ile sona erdi. Cemin 4000 askeri vardı, Bayazıd 20,000 kılıçla gelmişti; Cem, namusunu mansıba satan lalası Aştınoğlu Yâkup Beyin de katmerli ihanetine uğramıştı. Bu adam tecrübesiz delikanlıyı evvelâ yenilmesi imkânsız çok üstün bir kuvvetin karşısına çıkardı, sonra seçkin askerleri ile Sultan Bayazıdın tarafına geçti.

Sultan Cem bütün ağırlıkları ve hazinesini muhârebe meydanında bırakarak bir avuç sâdık bendesi ile at sırtına düşüb kaçdı, türlü mihnetle Konyaya geldi, tâkib edildiği için orada da kalamayub Toroslardan aşdı, Osmanlı hududunu geçerek Mısır Sultanlığına sığındı. Hacca gitti, 1482 Mayısı ortalarında Karamanoğlu Kasım Beyden aldığı bir dâvet mektubu üzerine tekrar Anadoluya girdi, alelâcele toplanan bir mikdar askerle Konyayı muhasara etti. Fakat Sultan Bayazıdın büyük bir ordu ile yolda olduğu haberi gelince Konyayı bırakıp Ankara üzerine gitti, güney batı, Anadolu Taşeli'ne kaçtı. O sırada Sultan Bayazıddan bir büyük kardeşe yakışan dostâne bir mektup aldı. Padişâh, saltanat dâvası mâcerâsından vaz geçmesini, kendisine, refah içinde yaşatacak bir maaş bağlanacağını, Kudüs'e gidip yerleşmesini teklif ediyordu. Cem bu teklifi reddetti, Sultan Bayazıda verdiği cevabda:

Sen pisteri gülde yatarsın şevk ile handan
Ben kül döşenem külheni mihnetde sebep ne?...

diye sordu, Sultan Bayazıd da ikinci mektubunda bunu manzum olarak izah etti:

Çün rûzi ezel kısmet olunmuş bize devlet
Takdire rizâ vermiyesin böyle sebeb ne?.

dedi, pek haklı olarak da hacılığını imâ ederek:

Haccül Haremeynim diyüben dâvâ kılursun
Bu saltanatı dünyeviyeye bunca taleb ne?..

Sultan Bayazıdın öncü kuvvetleri Taşeline doğru yürürken Cem; Silifke civarında Çokören adında küçük bir iskelede bulduğu bir gemiye otuz otuzbeş kadar adamı ile can attı ve Anamur açıklarında rastladığı bir Rodos gemisine geçdi ve Rodos şövaliyelerine sığındı, onüç sene sürecek olan hezin frengistan esâreti böyle başladı (B.: Cem, Sultan).

İkinci Sultan Bayazıd kardeşinden sonra oğullarının çıkardığı gâibeler ile de çok uğraşdı. Abdullah, Şehinşah, Ahmed, Âlemşah, Korkud, Mahmud ve Selim adında yedi oğlu olmuştu. Bu yedi oğuldan da sekiz oğlan torunu vardı.

Şehinşahın oğlu Mehmed; Ahmedin Oğulları Murad, Alaeddin, Osman; Âlemşahın oğlu Osman; Muhmudun oğulları Orhan, Emir, Musa; Selimin oğlu Süleyman. Abdullahın çocukları kız doğmuştu. Yalnız Korkud'un çocuğu olmamıştı, galiba hiç evlenmemişdi de. Oğullarından Abdullah, Âlemşah, Mahmud ve Şehinşah babalarından evvel öldüler. Önündeki iki büyüğü ölünce Şehzâde Ahmed tahtın müstakbel sahibi mu-

amelesi görmeğe başladı. Ahmed Amasya, Korkud Magnisa, Selim de Trabzon vâlisi idiler; Sultan Bayazıd Selimin dokuz yaşındaki oğlu Süleymana Bolu sancak beyliğini verince Ahmed:

— Bu oğlanın benim yolumun üzerinde ne işi var?!..

Diye itiraz etti, çocuğu derhal Kefe vâliliği ile Kırıma gönderdiler. Magnisadan İstanbula gelmek Amasyaya nazaran daha kolaydı. Yine Ahmedin arzusu ile şehzâde Korkud da Magnisadan Tekeeli'ne yollandı.

Korkudla Selim büyük kardeşlerinin bu gidişinden kuşkulandılar. Babalarının yerine tahta geçdiği gün âkibetlerinin çok elim olacağını gördüler. Amıcaları Sultan Cemin hâzin âkibeti önlerinde bir ibret sahnesi olarak duruyordu. Ahmed tahta oturduktan sonra baş kaygusuna düşüb saltanat dâvâsına kalkmak beyhûde olacaktı; bu dâvâyı Sultan Bayazıdın hayatında hal etmek istediler, pâdişâhın ölümünü beklemeden tahtı ele geçirmenin yolunu aramak lâzımdı. Korkudla Selim mektublaşarak gizlice anlaşdılar, taht ikisinden birine nasib olursa, Fâtihin, Aliosmanın kanunnâmesinde kardeş katline cevap veren o meş'um maddeyi unutacak, biribirlerinin hâtırını hoş tutacaklardı. İlk çıban başını 1509 da şehzâde Korkud kopardı. Babasına acı bir lisan ile bir şikâyetnâme gönderdi ve tekrar Magnisaya iadesini istedi; tahsisatı bir misli arttırıldı, fakat isteği red edildi. Çok hassas, çabuk kırılır adamdı, son derecede meyus oldu. Antalya limanına indi, «Bana saltanat gerekmez..» diyerek en yakın adamları ile ve yüze yakın kölesi ile bir gemiye bindi, «Hacca giderim..» diyerek İskenderiyeye doğru yola çıktı. Tekeeli'ni başsız, yüzüstü bırakmış, pâdişah babasından izin almağa lüzum görmemişti. Tam kırk yaşında, idi, kemâl çağının başında geniş bilgi sahibi, mahbubdost, ve içli bir şâirdi. Dedesinin ölümünde oniki yaşında iken İstanbul tahtında onyedi gün pâdişah vekilliği yapmışdı, saltanatın tadı damağından gitmemişti, tahta kavuşma ümidini kaybedince derin bedbinlik ne yapdığını bilmediği muhakkaktı. Haber İstanbulda hem hayret hem de ciddi bir endişe uyandırdı. Mısırda ancak bir hükümdara yapılabilecek merasimle karşılandı. Mısır sultanı ihtiyar Kansu Gûri şehzâdeye birmânevi baba tavrı aldı bir hacının sâhib olması gereken fâziletlerle hükümdarlık sanatının âslâ bağdaşamayacağını söyledi, bir gün tahta çıkması ihtimâline karşı hacca gitmesine mâni oldu, ve Sultan Beyazıdla bozuşmak istemediğini söyliyerek Korkuddan babasına hitaben bir af dileknâmesi aldı, şehzâdeyi af ettirdikten sonra bir Mısır gemisi ile Antalyaya iade etti.

Şehzâde Korkud meselesi tatlıya bağlanır bağlanmaz 1511 de Şehzâde Selim meselesi çıkdı. Bayazıdın bu en küçük oğlu kendisinin Rumelinde bir vâliliğe naklini istedi, red edildi, o da babasından izin almadan Trabzondan bir gemiye atladı, sekiz, on gemiye de eyâleti askerlerini bindirdi, «oğlumu ziyârete giderim..» diyerek bir kadırga filosu ile Kırımdan, Kefeye kaçdı. İstanbuldan ara bulucu elçiler geldi. Selim:

— Babamla yüz beyüz konuşacağım!

Diyerek her türlü tavassutu red etti. Hem oğlundan hem de Kırım Hanından yardım görerek yine deniz yolu ile ve askerleri ile Karadeniz sahilinde Burgaz civarında bir yerde Rumeline çıkdı ve Edirne üzerine yürüdü. Edirne civarında Akpınar mevkiine konmuşdu ki Sultan Bayazıd da ordusu ile gelerek Çukurçayır'a kondu. Baba oğul pazarlığı cenge tercih ettiler. Merkezi Semendire olmak üzere büyük bir eyâlet teşkil edildi ve vâliliği Şehzâde Selime verildi.

Şehzade Korkud vak'asının çıktığı yıl, 1509 da, Eylûl ayının ondördüncü Cuma günü İstanbulda, tarih kitaplarına «Küçük Kıyâmet» diye geçen müthiş bir zelzele olmuştu. Büyükşehir bir harabezâıa döndü, tarihî surların mühim bir kısmı ile büyüklü küçüklü yüzden fazla cami, bir çok han, hamam, medrese, mektep, üçbine yakın ev yıkıldı, ve 5000 kişi enkaz altında kalarak öldü. Halk bunu bir işareti ilâhiye gibi gördü, babasına âsî evlâd olan Korkuda bir uğursuzluk giydirildi, şehzadelerin hepsinin çocukları olurken onun evlâd sâhibi olmaması da Allahın ona gazabından bilindi. «Meyvasız ağaçtır, ayağını bastığı yerde bet bereket olmaz. Âliosman tahtı onun için değildir» dediler.

Küçük sarsıntılar haftalarca devam et-

mişti, padişah İstanbulun elim manzarasına tahammül edemiyerek Edirneye gitti, oradan İstanbulun tâmiri için süratli ve esaslı kararlar aldı. Bütün imparatorluktan evbaşına 20 akçe yardım parası, gönüllü olarak çalışarak 77.000 amele ile 3000 usta toplandı, bu 80.000 işçinin eli çökmüş İstanbulu bir yıl içinde ayağa kaldırdı (B.: küçük kıyâmet).

Sultan Bayazıd İstanbula döner dönmez yeni ve büyük bir tehlike ile karşılaştı. Yıllardan beri Anadoluda şiiliğin sinsi cinsi yayıldığı biliniyordu. İran şâhı hesabına çalışan şii misyonerlerin köy köy dolaşarak nifak tohumu ektikleri Sultan Bayazıd ile devleti erkânının çoktan nazarı dikkatini çekmişti. Fakat ortada bir vaka yoktu, ve Sultan Bayazıd birtakım mâsum halkı şiilik töhmeti ile ezerk bu bozguncu misyonerlere gözdağı verecek hükümdar değildi. Şehzade Korkudun vilâyetini başsız bırakıp Mısıra gitmesi Tekeelinde kızılbaşlarını daha hümmâlı faaliyete geçirdi.

Mısırdan dönen şehzade vilâyetinin isyankâr havasından ürktü. Küçük kardeşi Selimin Kefeye kaçtığı haberi gelince daha fazla duramadı, ve yine babasına sormadan Mağnisaya geldi. Eski vilâyetinin idaresini eline aldı. Korkud Tekelinden çıkar çıkmaz büyük bir kızılbaş kıyamı harlayıverdi. Şah İsmailin Karabıyıkoğlu Hasan adındaki bir halifesi «Şah/kulu» ünvanı ile kıyamın başına geçti. Sultan Bayazıd iki oğlunun isyankâr hareketlerinden evvel elini bu tehlike üzerine koydu. Sadrazamı büyük asker ve devlet adamı Hadım Ali Paşayı kızılbaşların amansız tenkiline memur etti. Osmanlı müverrihlerinin haklı olarak «Şeytankulu» dedikleri Hasan, Gökçay Muharebesinde sadrazamın şehadet kanı bahasına ağır darbe ile ezildi. İsyan sahasında dökülen kızılbaş kanı nehir misâli aktı. Halk bu kanın vebâlini de Korkuda yükledi.

İşte bu vakanın tezinedir ki, şehzade Selim Kırımdan Rumeline geçmiş bulunuyordu. Pâdişah altmışüç yaşında idi, saltanattan bıkmıştı. Bütün korkusu ölümü üzerine oğullarının birbirine girecekleri hakikati idi. Selim ile pazarlığa girişmesi bu elîm buhranı önlemek içindi. Niyeti, dâimâ mûti ve sevgili oğlu Ahmedi Amasyadan İstanbula getirmek ve tahtını kendi eliyle ona bıraktı. Kendisi hayatta olduğu için kardeşleri yeni padişaha baş kaldıramayacaklardı; başlarından emin, vilâyetlerinde oturacaklardı, her geçen yıl da Ahmedin yerini takviye edecekti. Muvaffak olamadı. İstanbula gelir gelmez Selimin Semendire yolundan dönüp Edirneyi bir baskın ile zaptettğini öğrendi, ordusunun başında ters yüzüne Edirneye döndü. Artık yeni uzlaşma imkânı kalmamıştı. Baba oğul Çorlu civarında Uğraş Deresi denilen yerde karşılıklı kılıç çektiler. Selim müthiş bir bozguna uğradı, «Karabulut» adındaki meşhur atının sâyesinde ölümden, en az esâretten kurtuldu, Ahyolu iskelesinde beklettiği donanmasına kaçtı, yola dökülen askerlerinin bir kısmını toplayarak gemilere bindirdi ve tekrar Kırımda Kefeye, oğlunun yanına döndü.

Sultan Bayazıd şehzade Ahmedi artık rahatça tahta oturtabilirdi; İstanbulda topladığı bir saltanat divanında bu arzusunu açığa vurdu. Şehzade Ahmedin İstanbula gelmesi için dâvetnâme yazıldı. Devlet erkânı arasında yekdiğerinin ikbâlini çekemeyenler çoktu, saltanat tebeddülünde mevkiini tehlikede görenlerden biri mağlûp Selim sahneden silindiği için, bu dâveti gizlice ve süratle Korkuda haber verdi. Korkud da tebdili kıyafet ederek ve yalnız üç sâdık bendesi ile gizlice İstanbula geldi. Yeniçeri ocağına iltica etti, bu asker ocağının erkânına parlak vaidlerde bulunarak, çekilmeye karar vermiş babasının yerine tahta oturtulmasına yardım etmelerini istedi. Yeniçeriler mülteci şehzadeye son derecede hürmet gösterdiler, fakat kendi aralarında «Bunun ayağında uğur yoktur, tahta lâyık değildir» dediler, arzusuna uymadılar, «o ki bize sığınmıştır kılına hatâ getirmeyiz, ocağımız himayesindedir» diyerek babasına götürdüler, el öptürüp baba ile oğulu barıştırdılar. Fakat bir meçhul şahıs Sultan Ahmedin taht yolunu kapayıverdi, Nur Ali adında bir kızılbaş tam o sırada şehzade Ahmedin vilâyetinde yeni bir isyan çıkartmış, vilâyet merkezi Amasyanın köy ve kasabaları da dahil Tokad, Niksar ve Şarkî Karahisar bölgesini tamamen ayaklandırmıştı. Şehzade Ahmed

ise bu isyanı bastırmaya uğraşacak yerde İstanbul yolunu tutmuş, Maltepeye gelmişti. Yeniçeriler ayaklandı:

— Mademki padişahımız saltanatı bırakmaya niyet etmiştir. tahta lâyık olan şehzade Selimdir, bize şecaatde yektâ kılıç eri yavuz padişah gerektir, şehzade Ahmedin İstanbula girmesini istemeyiz, ve ilââ iş başka renk alır!. dediler.

Sultan Selime «Yavuz» lâkabı işte o gün asker tarafından verilmiş oldu. Yeniçerilerin bu ağır tehdidi taht yolunu Sultan Selime açtı. Ahmed Maltepeden Amasyaya döndürülürken Kefedeki Yavuza süratle İstanbula gelmesi için dâvetnâme gönderildi.

Yavuz Selim Kırımdan İstanbula gelinceye kadar pür silâh ayaklanmış olan Yeniçeriler kışlalarına girmediler; şehrin içinde Yenibağçe çayırında bir açık ordugâh ve bu ordugâkda da şehzade için bir otağ kurdular. O günler için hiç tereddütsüz, İstanbulda kansız bir askerî ihtilâl günleridir diyebiliriz. Sultan Bayazıd ve devlet erkânı askerin nezâreti altına girdi. Büyük şehirde her kesin ağzında Selimin kahramanlık menkibeleri dolaşmağa başladı.

Kefeden süratle İstanbula gelen Sultan Selim Büyük şehirde asker ve halk tarafından pek parlak şekilde karşılandı, hattâ rivâyet edilir ki, kardeşi Korkud da karşılayanlar arasında bulundu. İki kardeş kucaklaşıp öpüşmüşler ve eski ahidlerini tâzelemişler, Selim, «Kardaş, demiş, vilâyetin olan Magnisada safâyı hâtır ile hükûmet et, benden sana ziyan ihtimâli yoktur.»

Sultan Selim doğruca Yenibağce çayırındaki otağa götürüldü. Yavuz askerin önüne çatık bir yüzle çıktı ve askerle açık, merdâne konuştu:

— Beni pâdişahlığa istediniz! Bilmiş olun ki, ben babama benzemem... Benim devrim din ve devletimizin selâmeti uğrunda cihad devri olacaktır.. Büyük seferlerin ağır yorgunluklarına katlanabilecek iseniz beni padişah yapın!..

Dedi. Asker de:

— Biz dahi seni bu yavuzluğun için padişahımız görmek isteriz!. dedi.

Yavuz Selim İstanbula 1512 yılı Nisanının 19 uncu Pazartesi günü gelmişti. Sarayda asker nezâreti altında bulunan babası ile saltanattan ferâgat şartlarının konuşulması altı gün sürdü. Sultan Bayazıdın üzerinde ısrar ile durduğu tek şartı, Selimin kardeşlerine kıymaması idi. Yavuz: «Nifak yolunda baş kaldırmazlarsa onlara ve evlâtlarına asla dokunmayacağına» yemin etti. Sultan Bayazıda inzivâgâh olarak hangi şehri istediği soruldu, Dimetokayı sevdiğini söyledi. Feragat merasimi 24 Nisan Cumartesi sabahı yapıldı. Asker ve büyük bir halk kitlesi saray meydanında toplandı. Sultan Bayazıd çok yorgun bir yüzle ayak divanına çıktı:

— Oğlum Sultan Selim Hanı yerime padişah nasbettim, Allah mübârek eyliye!. dedi.

Feragatten sonra Sultan Selim saraya gelerek babasının elini öptü. Sultan Bayazıd bir ay kadar İstanbulda kendi adını taşıyan semtte ve sanat şaheseri olan camiinin karşısındaki Eski Sarayda yol hazırlığı gördü. 23 Mayıs Pazar günü araba ile Dimetokaya doğru yola çıktı, fakat seyahatinin üçüncü günü Edirne civarında Söğütlü Derede ânî olarak hastalandı ve öldü.

Bütün müverrihler oğlu Sultan Selim tarafından zehirlendiğinde müttefiktir. Hattâ Sultan Bayazıdın zehirli şerbeti bile içtiğini söyleyenler de vardır; şerbeti içmiş ve Selime gıyaben hitâb ederek:

— Oğul . Kılıcın keskin olsun ama ömrün kısa olsun!. diye beddua etmiş. Sultan Bayazıd Hanın velîliğine inananlar Sultan Selimin ancak dokuz yıl süren kısa saltanatına asla şaşmamışlardır.

Bayazıdı Velî'nin ölümü İstanbulda teessürle karşılandı. Şehirde bir korku havası belirdi. Bu ölümü şehzadelerin felâketi tâkip edeceğini herkes görür gibi oldu. Yavuz Selim babasının cenazesini mâtem esvabı ile şehir dışından karşıladı. Cenaze namazı Fâtih Camiinde kılındı. Bayazıddaki türbesine defnedildi.

İkinci Sultan Bayazıd için babası Fâtih Sultan Mehmed ile oğlu Yavuz Sultan Selim arasında sönük bir simâdır diyenler vardır. Bu hükmü verenler büyük hükümdarları sâdece göz kamaştıran zafer hâleleri içinde görmek isteyenlerdir. Veya memleketinin her sahada kalkınması yolunda çalışanları

arayanlardır.

Sultan Bayazıdın tahta oturması ile karşılaştığı Cem gailesi küçümsenir mesele değildir. Bu taht kavgasında Bayazıdın çok ağır basması hükümdarlık şahsiyetinin kıymetini belirtmek için kâfidir.

Sultan Bayazıda otuz yılı aşan saltanatı boyunca parlak zafer fırsatı zuhur etmedi, fakat ecdadı gibi yerinde o da kılıç adamı idi. Cemden kurtulur kurtulmaz Morava seferine çıktı, Hersek ülkesini kat'î olarak ilhak etti; 1484 de ordusunun başında Boğdan'a gitti, Tuna ağzının kilid noktaları, Kili ve Akkirman kaleleri fetholundu. Yunan seferini yaptı. Adriyatik sahilinde İnebahtı ile Moranın müstahkem limanlarından Koron ve Modon alındı. Osmanlı donanması Akdenizde asırlar boyunca bir şöhret olagelmiş Venedik donanmasına karşı ilk büyük deniz zaferini kazandı. Akıncı Bâli Bey Polonyaya, akıncı Yâkup Bey İstiryaya akınlar yaptı. Saltanatının son yıllarında Tekeelindeki kızılbaş kıyamı kahhar bir darbe ile ezildi, ve nihâyet kendisine karşı kılıç çeken oğlu Sultan Selimi Uğraş Deresi muharebesinde hezimete uğrattı.

Meclis adamı idi, seçkin ulemâ ile en nâzik meseleleri konuşabilecek kültüre sahipti. «Adlî» mahlâsı ile yazdığı şiirlerden bir kısmı edebiyat tarihimizde asrının en güzel eserleri arasına konulabilir:

Göreli ol sanemin kaşlarını yây gözüm
Kaldı cevr oklarına sîne siper vây gözüm
Dimedim mi sana ben bakma ana hây gözüm
Gözüm, ey vây gözüm, vây gözüm, ey vây gözüm..
Dâima cevr kılur ben kuluna şâh nidem
Şebi hicrimde tülû eylemez ol mâh nidem
Gözlerim görmez ise gün yüzünü âh nidem
Gözüm, ey vây gözüm, vây gözüm, ey vây gözüm.

İslâmî güzel sanatlar üzerinde sağlam bilgi sâhibi idi; asrının seçkin hattatları arasında anılır, yazıyı has nedîmi ve dostu Şeyh Hamdullahdan öğrenmiş ve «Tuhfei Hattâtîn» müellifi Müstakimzâdenin söylediğine göre üstâdı ayarında yazılar yazmışdı.

Müstakimzâde eserine şâir «Adlî» den şu beyti almakla bu pâdişâhın şiirdeki kudretini de bilhassa belirtmek istemiştir:

Ey süvârî esbi nâz olan, rikâbı câne bas
Hüsün meydânı senindir, ayağın merdâne bas!

Bâzı târih yazarları ham sofu olduğunu söylerler; İkinci Sultan Bayazıda bu sıfatı verebilmek için pek insafsız olmak da kâfi değildir, târihin kapkara câhili olmak lâzımdır.

«Küçük kıyamet»den sonra İstanbul imâr edilirken İtalyadan dâhi sanatkâr ve mutaassıb katolik Mikelangelo Buonarroti'yi dâvet etmiş, sanatkârın İstanbulda heykeller yapma şartını dahi kabul etmiş ve Mikolangeloya Papa izin vermiştir.

Babasının aldığı İstanbulu geniş ölçüde imâr etti. «Küçük Kıyâmet» denilecek kadar müthiş bir zelzelenin harâbezâre döndürdüğü Büyük şehri bir yıl içinde yeniden kurdu, hâyatî ve medenî ihtiyacı olan bol suya kavuşturdu. Daha şehzâdeliği zamanında Amasyada bir güzel cami, bir büyük medrese, ve bir sibyan mektebi yaptırmıştı ki, hânedanının hiç bir prensi hâtırasını bu ölçüde hayır eserleri ile tezyin etmesini bilememiştir. Osmancık kasabası civarında Kızılırmak, Geyve kasabası civarında da Sakarya üzerinde birer büyük köprü yaptırdı. Bugün İstanbul şehrinin göbeğinde en şerefli bir yer onun adını taşımaktadır. Muhteşem camii, karşısında medresesi, az ötede hamamı, beri tarafta imâreti, kervansarayı, mektebi ile Sultan Bayazıd Han külliyesi Türk yapı sanatı tarihinde onbeşinci asrı pek şanlı kapamıştır.

Mahremiyetinde ise iffet ve ismet timsâli idi.

Erenler, evliyâlar fevkalbeşer kudret ve kuvvet sahibi fânîlerdir. İkinci Sultan Bayazıda hâli hayatında iken tebaası tarafından «Vâlî»sıfatının verilmesi, hükümdarlık sanatını pek iyi bildiğini gösterir (Bu yazı R. E. Koçu'nun Osmanlı Pâdişahları adındaki eserinden alınmıştır, Nebioğlu Yayını).

BAYAZID (Ali Riza) — Asker ressamlardan, 1883 de İstanbulda doğmuştur, Kolağası Konyalı Mehmed Efendinin oğludur, ailesi memleketinde Kurşuncular diye mâruftur; Kuleli Askeri İdâdisini bitirmiş, 1907 de de Harbiye mektebinden mezun olmuştur.

Resme karşı olan ilk istidâdı daha çocukluğunda görülmüştür, Harbiye mektebi

resim atölyesinde de ressam Ali Riza Bey ile Halil Paşanın talebesi olarak inkişaf etmiştir; öyle ki sınıfında «Ressam Riza» diye anılmaya başlamıştır. Harbiyeyi bitirince mülâzim rütbesi ile Manastırdaki 3. Avcı Taburuna verilmiş, meşrûtiyetin ilânı sıralarında, resimdeki kaabiliyeti nazarı dikkate alınarak Manastır Askerî Rüşdiyesi ile İdâdisine resim muallimi tayin edilmiş, ayni zamanda bu vilâyet merkezindeki mülkiye rüşdiyesi ile idâdisinde ve muallim mektebinde resim muallimliği yapmış, bu askerî ve sivil mekteblerde hendese dersleri de okutmuş ve 1911 yılına kadar Manastırda kalmıştır; bu tarihde İstanbula çağrılarak Fâtih Askeri Rüşdiyesi resim muallimliğine tâyin edilmiştir. Balkan Harbinde ordu emrine alınarak harbe iştirak etmiş, harbdan sonra açılan bir imtihanı kazanarak Erkânı Harbiyei Umumiye harita şubesinin topografya kısmına girmiş ve bir harita zâbiti olarak Türkiyenin hemen her tarafını gezib görmek fırsatını elde etmiştir; ki otuz iki sene süren bu vazifesinin hâtırası olarak kurşun kalem ve sulu boya ile zengin bir resim albomu vücuda getirmiştir. 1938 de harita yarbaylığından yaş haddine göre emekliye ayrılmıştır. Emekli olarak Harb Okulunda ve Yedek Subay Okulunda da Topografya muallimliği yapmıştır.

Ali Riza Bayazıd bilhassa kurşun kalemi ile yaptığı resimlerde hocası Ali Riza Beyin çok kıymetli bir muakkibi olmuştur; tereddudsüz bir «üstad» olarak tanınmıştır. Ressam Pertev Boyar «Türk Ressamları» adındaki eserinde, ki yukarıdaki mâlûmat da oradan alınmıştır, bu sanatkâr hakkında şunları yazıyor: «Sulu boyaları, hafif ve şeffaf renkleri ile onları seyredenleri teshir edecek güzellik ve incelikdedir. Yağlı boyalarında da bir renk çeşidi bolluğu içinde tabiatdan aldığı mevzularda kendi görüş ve sezişlerini de ilâve etmek sûretiyle eserlerine fırçasına has bir güzellik vermişdir. Bu eserlerle Türk ruhuna pek güzel hitab etmesini bilen üstad 1944 de Ankarada Kutlu Gazinosunda, emekli üç arkadaşının iştirâki ile bir sergi açmış, buraya koyduğu memleket güzelliklerini gösteren eserleri ile büyük bir alâka ve takdir kazanmıştır. Bir sene sonra da 1945 de emekli ve muvazzaf ressam arkadaşlarının iştirâkı ile «Ressam Emekli Subaylar Birliği»ni kurmuştur; ve şahsen bu birliğin başkanı olarak büyük faaliyet göstermiş, her yıl Ankarada açılan sergilerle sanat âleminde ressam zâbitlerin kudret derecesini tebârüz ettirmiştir. Yine bu sanatkârın gayret ve himmeti ile 1910 da faaliyeti durmuş olan Harb Okulu Resim Atölyesi 1946 yılı başında yeniden kurulmuştur. Üstad Ali Riza Bayazıd hâlen bu atölyenin fahrî öğretmenidir».

Pertev Boyar sanatkârın bâzı eserleri hakkında da şu notları kaydediyor:

Beyşehir Gölü (70X50, Harita Genel Müdürlüğünde), Millî Mücadelede süvari keşif eri (50X70, Harb Okulunda); Pertek Kalesi (65X50, Cumhuriyet Halk Partisinde); Murad Nehri Köprüsü (65X50, Cumhuriyet Halk Partisinde); Millî Savaşda Batarya (50X70, Harb Okulunda); Marmarada mermer ocakları (45X50, Mâliye Bakanlığında); İstanbulda gurub (90X80, Ofis Genel Müdürlüğünde); Boğaz içinde Hisarlar (50X70, Harb Okulunda); Gölbaşı ve Sapanca (70X35, General Salih Omurtakda); Bir çeşmebaşı (70X35, General Ali Riza Artunkalda); Trabzon Kalesi (35X40, General Kâzım Özalpda); Meyadin Köyü, sulu boya (20X25, Hasan Âli Yücelde); Ali paşa Camii, sulu boya (35X40, Harb Okulunda).

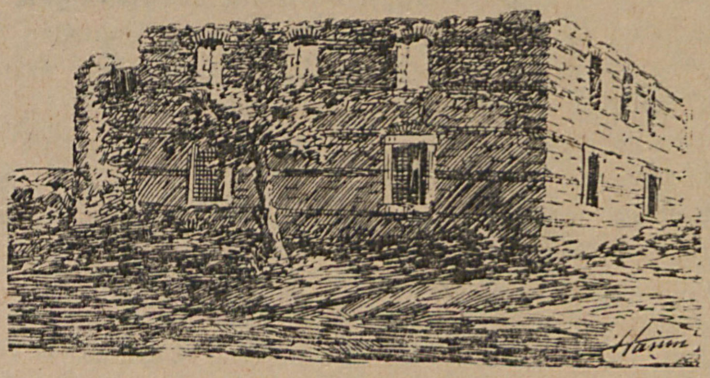
Bibl.: Pertev Boyar, Türk Ressamları

BAYAZID (Arabacı) — Hadikatül Cevâmiin kaydine göre Silivri kapusu civarında Arabacı Bayazıd Mescidinin bânisi; hayatı hakkında başka bir kayde rastlanamadı. Fâtih Sultan Mehmedle İstanbula gelenlerden, hiç olmazsa Fâtihin muâsırı bir hayır sâhibi olduğu muhakkaktır (B.: Arabacı Bayazıd Mescidi).

Bibl.: Hadikatül cevâmi, I.

BAYAZID AĞA (Sekbanbaşı) — Hadikatül Cavâmiin kaydine göre Fâtih Sultan Mehmedin sekbanbaşılarından; Topkapusu yakınında Bayazıdağa Camiinin bânisi. Hadika Camiinin mihrab duvarı önünde medfun olduğunu kaydediyor ise de 1949 da kabrinin izine dahi rastlanamadı; hayati hakkında başka bilgi edinilemedi.

Bibl.: Hadikatül cevâmı. I.

Bayazıdağa Camii, 1947.
(Resim: Nezih)

BAYAZIDAĞA CAMİİ — Aşağıdaki notlar 1947 yılı Eylûl ayında tesbit edilmiş idi:

«Topkapıda tramvay caddesi üzerinde, cadde ile sur arasındadır, bu satırların yazıldığı sırada dört duvardan ibaret bir harabe idi (Eylûl 1947).

«Hadikatülcevami, bânisinin Fâtih Sultan Mehmedin sekbanbaşısı olduğunu, kabrinin de camiinin mihrabı önünde olduğunu kaydediyor, ki yukardaki tarihde ziyaret edildiğinde bu kabir de kaybolmuş bulunuyordu.

««Cebhe dıvarı kesme taşdan olup diğer dıvarların inşa tarzına, bilhassa pencere silmelerinde prese tuğlanın hatıl olarak kullanıldığı bakılırsa, bu camiin elli altmış yıl kadar evvel, muhtemelki büyük zelzeleyi müteakip tamamen tecdid edildiği âşikârdır.

«Toprağa yarı gömülmüş bir halde olan son cemaat sundurmalarının başında birer sütun kaidesinin bulunması, iç haremindeki selvi ağacının dibinde de iki büyük sütunun yatması, son cemaat yerinin dört sütunlu bir ruvak altında bulunduğunu gösterir. Avlusunda muslukları koparılmış bir taş tekne ters kapanmış bir vaziyetde duruyor idi; harabesinin ve bağçesinin dıvar taşları hergün birer ikişer eksilmektedir.

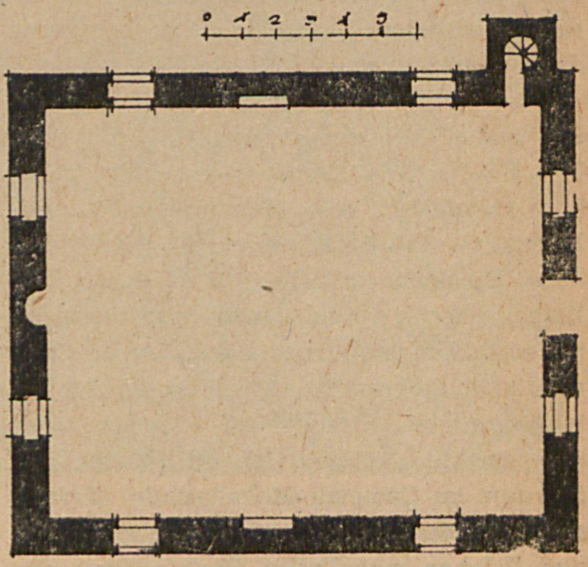
«Bu camiin tamir ve ihyası artık mümkün değildir; yirmibeş yıldan fazla harab ve metrûk olduğu söylenmektedir; tehlikeli görülen minaresi 1944 - 1945 arasında toprağa kadar indirilmiştir; harabe Vakıflar İdaresi tarafından ayda yedi lira kira ile bir yıkıcıya verilmiş olup kiracısı ardiye olarak kullanmaktadır. Bayazıdağa Camii için, avlusundaki sütunlar yeni bir hayır eserinde kullanılmak üzere kaldırıldıktan sonra, tamamen hedmi düşünülebilir ise de ihyâ edici bir elin uzanarak bu mâbedin yerinde yeni bir camiin inşası ile ilk bânisinin ruhunun şâd edilmesi en yerinde iş olur».

Bayazıdağa Camii 1955 de îmar ve ihyâ edildi; bânisinin kabri de İstanbul Fethi Cemiyeti tarafından tanzim edilip baş ucuna mermer bir şâhide kondu.

Bibl.: Hadikatül Cevâmi, I; REK ve Muzaffer Esen, Gezi notu; E. H. Ayverdi, not.

BAYAZID BUCAĞI — Türkiyenin mülkî teşkilâtında İstanbul İlinin İstanbul şehri içinde Eminönü İlçesinin bir bucağı (nâhiyesi) dir. Bucak olarak İstanbul haritasında kesin olarak sınırlandırılmış ise de; «Bayazıd» adı, Cumhuriyet devrinde yapılan mülkî teşkilâtdan asırlarca evvel İstanbulda bir semt alemi olarak kullanılmıştır.

Bayazıdın son mülkî teşkilâtdan evvel, onbeşinci asır sonlarından itibaren meşhur bir semt olarak hududunu çizmek çok zordur. Bu ansiklopedinin baştâcı dostu ve en seçkin ve selâhiyetli kalem arkadaşlarından Ekrem Hakkı Ayverdinin bize verdiği kısa bir notda eski Bayazıd semti şöyle târif edil-

Bayazıdağa Camii
(Plân: Reşad Sevinçsoy)

miştir:

«İstanbulun en büyük merkezlerinden birinin İkinci Sultan Bayazıdın eserlerinden aldığı ismidir. Hududunu şaşmadan târif mümkün değil ise de, işgal ettiği tepenin düzlüğüne âlem olması lâzım gelir. Bu sahânın bir kısmı başlı başına semt olacak genişlikde topluluklarla kaplandığından, Bayazıd adı, filen daha küçük bir satha munhasır kalmıştır; eski Saray = Bâbı Seraskerî (zamanımızda Üniversite merkez binâsı) ve Büyük Kapalı Çarşı çevreleri itibâriyle Bayazıddadır, fakat içlerine girince artık Bayazıd ismi kaybolur.

«Semt olarak bugünkü hududu şarkgarb (doğu-batı) istikaametinde Karamustafa Medreselerinden Hasanpaşa Hanına (1958-1959 da yıkdırıldı) ve şimal - Cenub, (kuzey - güney) tarafında Süleymaniye yakınlarından Soğanağaya kadar uzanır denilebilir. Yukarıda da kayd ettiğimiz gibi semt adını on altıncı asır başında İkinci Sultan Bayazıd manzûmesinin inşâsı ile almıştır; daha evvel ne dendiği bilinmiyor, belki «Eski saray» tesmiye olunuyordu. Kanunî devrinde veyâ ondan az evvel şehir büyük camilere nisbetle nâhiyelere ayrıldığında Bayazıd Camii nahiyesi teşekkül etmiş olup hududları Eski Saraydan Kumkapısına ve Atikalipaşa (Sedefciler) Camii hizâlarından Saraçhâne başına kadar uzanıyordu. Ancak bu hududlarda müstatil şekilli düz bir sahâ tasavvur edilmemelidir; genişlikler her yerde değişiyordu».

Son mülkî teşkilâtda Bayazıd Bucağı dokuz mahalleye ayrılmışdır: 1 — Bayazıd; 2 — Sûrûri; 3 — Balaban; 4 — Mercanağa; 5 — Dayahâtun; 6 — Kemalpaşa; 7 — Süleymaniye; 8 — Mollahusrev; 9 — Kalenderhâne. Bu dokuz mahalle 165 sokaktır (1934 Belediye Şehir Rehberinde on mahalledir; yukarıdaki mahallelere ilâveten bir de Camcıali mahallesi vardır. Ansiklopedimizde bu maddenin yazı mesuliyetini üzerine almış olan emekli öğretmen General Hakkı Râif Ayyıldız bu Camcıali Mahallesinde durmamıştır, kaldırılmış ise yeri ya Bayazıd veyâhud Balaban mahallesine ilhak edilmiş olacaktır. Bu fasikülün neşri sırasında muhterem general Van vilâyeti gezisine çıkmış bulunuyordu). Bu dokuz mahalleden en büyüğü Bayazıd (Hürriyet) Meydanından Süleymaniyeye ve Uzun çarşıya kadar uzanan Süleymaniye Mahallesidir.

1955 sayımına göre bucağın nüfûsu 24568 kişidir,

Bucak müdürlüğünden aldığımız rakamlara göre dokuz mahalleye taksim edilmiş ev ve dükkân sayısı şudur:

65	ev	600	dükkân	Balaban	Mahallesinde
15	»	1600	»	Bayazıd	Mahallesinde
17	»	500	»	Dayahatun	Mahallesinde
25	»	2000	»	Mercan	Mahallesinde
2000	»	200	»	Kemalpaşa	Mahallesinde
500	»	60	»	Kalenderhâne	Mahallesinde
750	»	100	»	Mollahsurev	Mahallesinde
900	»	60	»	Surûri	Mahallesinde
950	»	500	»	Süleymaniye	Mahallesinde
5222	ev	5620	dükkân		

Bucak sınırı içindeki müessesеler şunlardır:

İstanbul Üniversitesi

Vefa Lisesi (Maarif vekâletinin)

İstiklâl (Lisesi hususi)

Cibali Kız orta okulu (maarif vekâletinin)

6 ilk okul (4., 5., 6., Süleymaniye, Atatürk)

8 talebe yurdu (Site, Trabzon Kız, Güneş Kız, Vefa Erkek, Anadolu Erkek, Diyarbakır Erkek, Tokad Erkek, Sivas Erkek).

Vatan sathı üstünde kıymet 4 Umumî Kütübhâne (Bayazıd, Belediye, Üniversite, Süleymaniye Kütüphâneleri)

12 Otel (Çukur Han, Mercan Palas, Hürriyet Oteli, Onsekiz Sekbanlar Oteli, Akartürk Oteli, Bayazıd Oteli, Revan Oteli, Faik Palas, Örnek Oteli, Güzide Oteli, Vardar Palas, Fuadpaşa Oteli)

2 Dernek (Eski Muharibler, İbrahimpaşa Medresesinde; Şehidlikleri imar)

Bayazıd Camii

Süleymaniye Camii

Şehzâde Camii

Nûriosmaniye Camii

Lâleli Camii

Mercan Camii

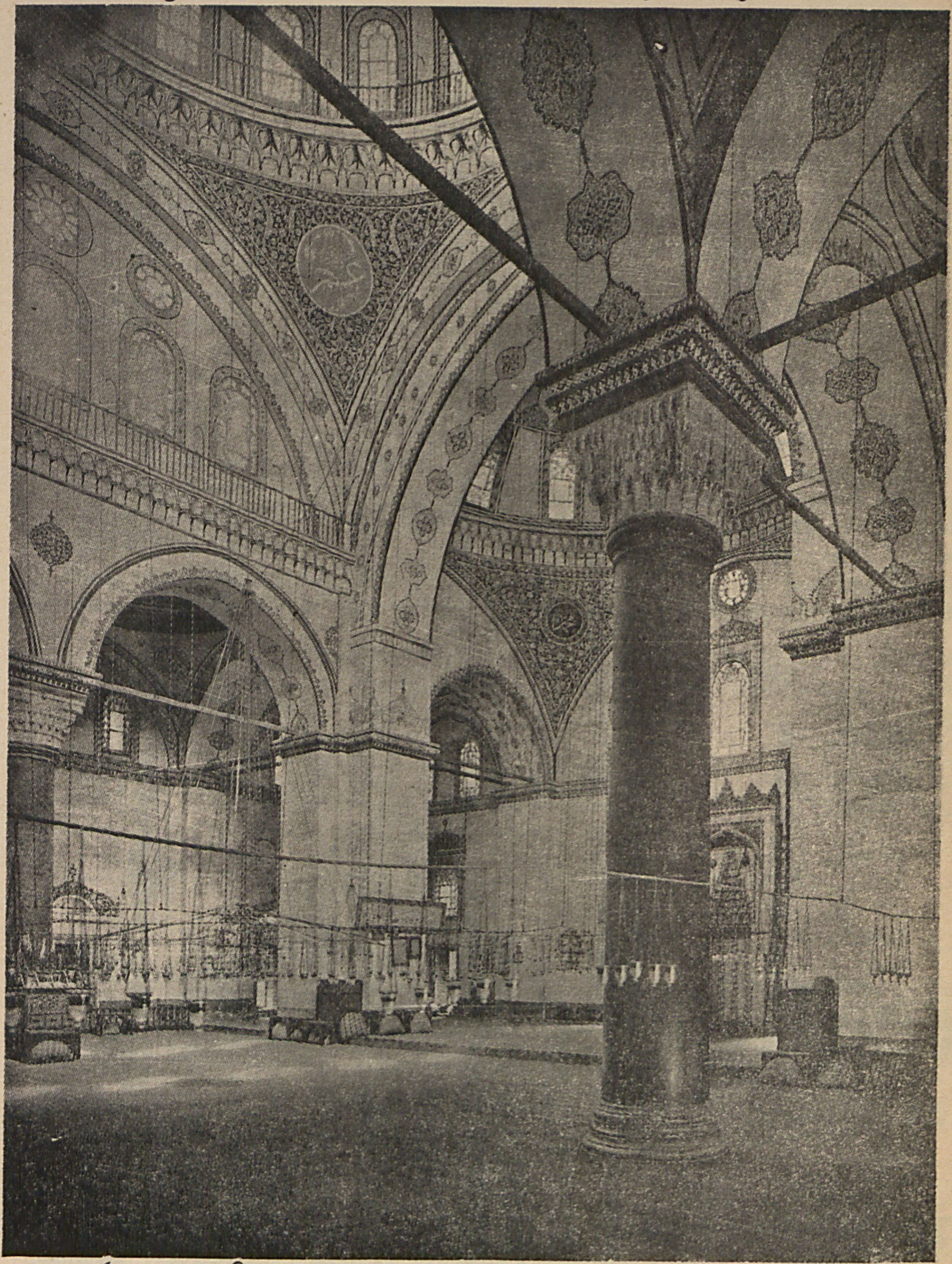
Damadibrahimpaşa Camii

Altunizade Camii

Taştekneler Camii (Mollahusrev)

Kalenderhâne Camii

Çakmakcılar Camii

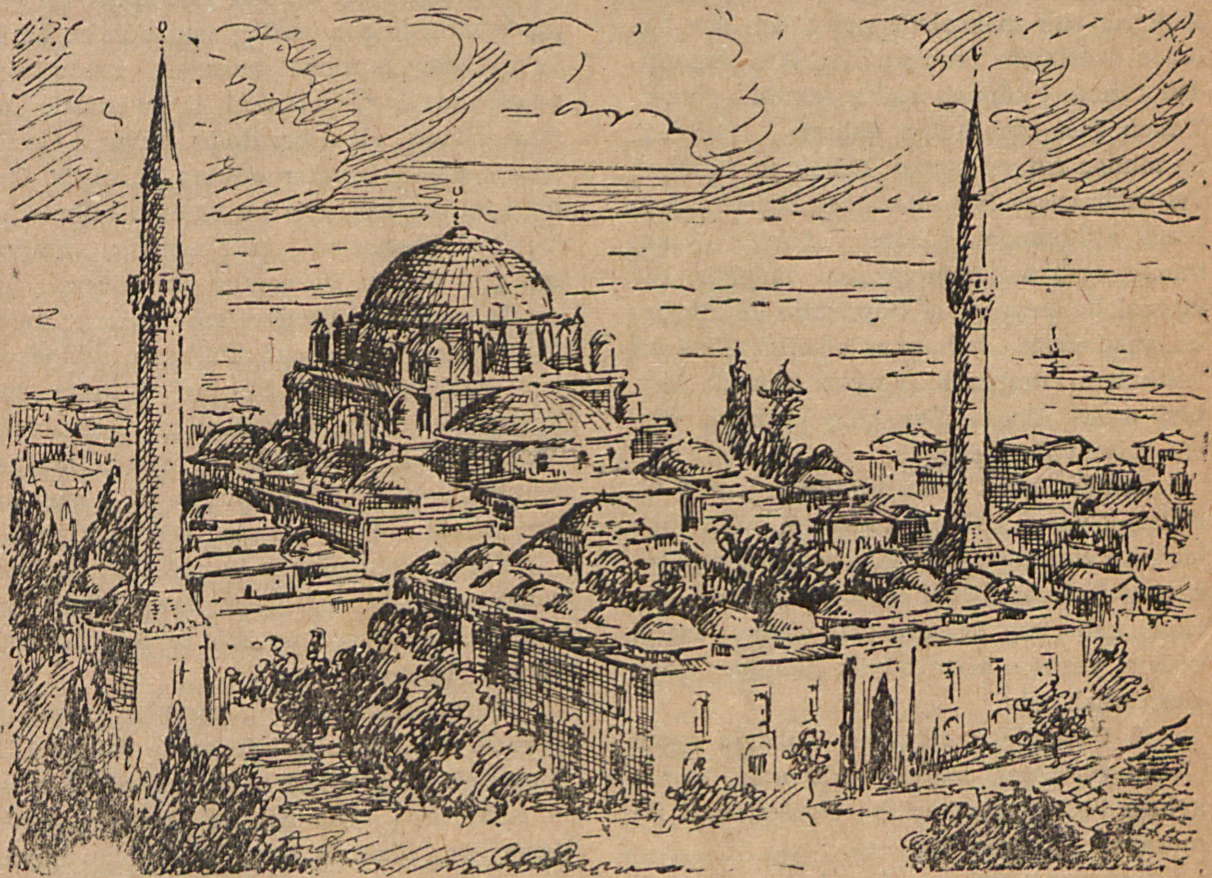
Bayazıt Camii

Kirazlı Mescid
Hacıküçük Camii
Şinekli Mescid
Burmalı Mescid
Büyük Kapalı Çarşı
Sahhaflar Çarşısı
Hardavarcılar Çarşısı
Uzun Çarşının bir yanı
Bayazıd Yangın Kulesi
4 sinema (Yeni, Ferrah, Turan, Ege)
Örücüler Hamamı
Vezneciler Hamamı
Acemioğlanlar Hamamı
5 Fabrika (Oksijen civata, Madenî eşya, Çorab, Topluiğne, Jilet fabrikaları).
4 ilâç lâboratuarı
Büyük Akın Garajı (30-40 araba alır)
Üçü içkili 6 lokanta
3 karakol (Bayazıd Başkomiserliği, Yeşildirek karakolu, Çarşı. karakolu)

Bucak binasında müdürden başka 2 nüfus memuru, belediye hekimi, Eminönü ve Fatih veterinerleri, belediye ayar memuru bulunmaktadır.

Hakkı Raif Ayyıldız

BAYAZID CAMİİ — İstanbulda kendi adına nisbetle anılan tepede ve meydanda İkinci Sultan Bayazıdın imâret, medrese, mekteb, kervansaray ve bir çifte hamamdan mürekkeb hayır ve cemiyet yapılarının mihrâkı, Türk İstanbulun hüviyet ve şahsiyet damgalarından bir âbide; Fâtih Sultan Mehmedin yaptırdığı cami (Eski Fatih Camii) bir zelzelede yıkıldığı ve bugün gördüğümüz Fatih Camii on sekizinci asır yapısı olduğu için İstanbulda en eski büyük pâdişah camii; yapısı hicrî 906, milâdî 1501 de başlamış, hicrî 911 ve milâdî 1506 yılında sona ermiştir. Prof. Celâl Esad Arseven Maarif Vekâleti tarafından hâlen fasiküller hâlinde yayınlanmakda olan «Türk Sanatı Tarihi» adındaki eserinde mimârı için kesin olarak «Üstad Hazreddindir» diyor. Bu ansiklopedinin kalem sâhibi Ekrem Hakkı Ayverdi ise bu ca-

Bayazıd Camii
(Resim: Sabiha Bozcalı)

miin ruh ve mânâsı hakkında bir arama ve teknik hususiyetleri üzerine İstanbul Ansiklopedisine tevdi ettiği notlarda Bayazıd Camiin mimârı için şunları yazıyor: «Bu güne kadar camiin mimarı olarak ya Hayreddin kabul edilmiştir ya Kemâleddin. Hiç bir vesikaya dayanmadan birbirinden naklen yapılan bu yakışdırmaya sebeb olarak ben her iki mimarın Çarşıkapusunda ve Koskada birer camii olmasını görmekdeyim. Nasıl ki Fatih Camii mimarlarından Ayas'ın Saraçhâne başında, Sınanı Atîk'in de Nişancıda birer mescidi varsa, ona kıyâsen Bayazıd Camiinin iki tarafında bulunan Mimar Hayreddin ve Kemaleddin mescidlerinin bânilerinden birisinin veyâ ikisinin birden camiin mimarı olacağına hükmedilmiş ve hattâ Mimar Kemaleddinin Koskadaki kabri 1916 da İhtifalcı Mehmed Ziya Bey tarafından merâsimle Bayazıd Camii hazîresine nakledilmişdir. Rıfkı Melul Meriç tarafından İlâhiyat Fâkültesi Türk ve İslâm Sanatları Yıllığının ikinci cildinde «Bayazıd Camii Mimarı» adlı makaalede neşredilen son bulunan vesikalara nazaran hicrî 909 senesinden camiin hitâmına kadar camiin mimarı Yâkub Şah bin Sultan Şahdır; Halifeleri de mimar Ali ve mimar Yusufdur. Bulunan vesikalar ancak 909 saferinden başladığı için temel atıldığından itibaren Yâkub Şahın mimar olub olmadığı mâlûm değildir. Bir ihtimal ile daha evvel Hayreddin de mimarlık vazifesinde bulunmuş olabilir. Yine bu vesikalara nazaran bina nâzırı Mustafa Bey, binâ emiri Hüsam Bey, bina kâtibi de yine bir Hüsam Beydir».

Camiin temel atma ve tamamlanma tarihlerini veren kitâbe, şadırvanın bulunduğu harem avlusunda, Camiin esas giriş kapusunun üstündedir; sülüs celîsi ile mermer üzerine kabartma üç satır hâlindedir, metni arabca, yazısı o asrın büyük sanatkârı Şeyh Hamdullah'ındır.

C. Gurlitt'den aldığımız planda aydın olarak görüleceği vechile şadırvanlı harem avlusu ile asıl cami satıh ölçüleri ayni iki murabbâ (dörtgen) dir.

Şadırvanlı avlunun biri batıda Bayazıd Meydanına, biri kuzeyde Üniversite tarafına, biri de doğuda Bayazıd İmâretine (Bayazıd Umumî kütübhânesi ile Sahhaflar Çarşısına) karşı üç kapusu vardır; eskiden birinci «Meydan Kapusu», ikincisi «Eski saray kapusu», üçüncüsü de «İmâret yahud Kaşıkcılar kapusu» diye anılırdı. Avlunun etrafı 20 sutun üzerine atılmış, her cebhesinde 5 kemerden 20 kemerli ruvak ile çevrilmiş ve ruvakların üstü 24 küçük kubbe ile örtülmüştür.

Esas planı bir murabbâ olan camiin şadırvanlı avluya açılan büyük kapusundan gayri iki yanında da birer kapusu vardır, böylece üç medhallidir. Camiin «sahn» denilen orta kısmı bir büyük kubbe ve iki yarım kubbe ile örtülmüşdür; sahnın iki yanında, büyük kubbe ile yarım kubbelerin istinad ettiği kemerleri taşır ikişer fil ayağı ve birer sütün ile ayrılmış iki yan kısım vardır ki onlar da dörder küçük kubbe ile örtülmüştür. Camiin iki yanına ve şadırvan avlusu tarafına müstatil planlı iki binâ yapılmışdır; bunların dört köşesinde avlu ruvakları üstündeki kubbeler çapında birer küçük kubbe, ortalarında da camiin yan kubbeleri çapında birer kubbe vardır; sonradan bu binâların Camie muttasıl duvarları kaldırılmış ve sahaları Camie eklenmiştir, bu suretle Camiin dörtgen plânı bozulmuş, Bayazıd Camii ters T planlı Camiler arasına girmiştir. Camiin iki minâresi işte bu binanın bitimindeki şimal köşelerine inşa edilmiştir, araları çok açık düştür. Bu açıklık şirin düşmüş olmakla beraber minâreleri kısa gösterir; meydan (Batı) tarafındaki minârenin dibine ve bu tarafdaki mülhak binanın bitimine bir kubbe ile örtülü Şeyhülislâm Veliyüddin Efendinin vakıf kütübhânesi inşa edilmiştir, Kütübhâneye Camiin içinden ve meydan tarafındaki mülhak binadan geçilerek girilir.

Zarûrî gördüğümüz bu ibtidâî târifden sonra aşağıdaki satırlar kıymetli bilgin Ekrem Hakkı Ayverdinin bize tevdi ettiği notlardan alınmıştır:

«Orta sahnda köfeki taşından yapılmış dört büyük murabbaî fil ayağı üstüne 17,5 metroluk bir merkezî kubbe müsellesi kürevî alîkaları (pandantif) ile okunur. Ayakların dört yüzünde birer kulak olup büyük kemer tarafındakiler daha çıkıntılıdır.

«Merkezî kubbe kıble ve medhal tarafında iki büyük kemere, cenub ve şimalde

ise birer yekpâre granit sütûna müstenid daha ufak ikişer kemere oturur. Büyük kemerlere birer de yarım kubbe dayanır. Cenub ve şimalde dörder müsâvi kubbeden mürekkeb alçak cenahlar vardır, bütün kubbeler müsellesî kürevîlere oturmaktadır. Bu kemer kâmilen iki merkezlidir.

«Büyük kubbenin kasnağında dâirevî 20, yarım kubbelerde de 7 şer pencere vardır,

«İki yekpâre direğin (sütunun) başlığı pek zengin, fakat henüz tam âhengini, yumuşaklığını bulamamış istalâktidlerle müzeyyendir.

«Merkezi sahn'ın sağ ve solunda iki cenah kolu vardır. Bu cenahlar Edirnedeki Bayazıd, İstanbuldaki Davudpaşa ve Sultanselim, ve Bursanın ters T tipi câmilerinin cenahlarının kendi kitlelerine daha uygun düşen eb'adını hâiz olmayub dar ve uzundur. Bunların şimâle açılan birer kapusu olup bu suretle camiin beş kapusu olur.

«Bu cenahların aslında ne maksadla yapıldıkları hakkında sarih bir karara varılamamaktadır. İçlerinde ocak olmadığından ikaametgâh değildir; Evliyâ Çelebi «Camie muttasıl sağında ve solunda iki aded Tâbhâne (dinlenmeyeri) binâ olunmuş medâris vardır. Bâdehû mezkûr tâbhâneleri Camie ilhak idüb Camii şerif iki cihetinden tevsî olundu» diyor, hem tâbhâne hem de medrese olduğunu söylüyor, akla en yatkın görüneni eskiden birer medrese olmalarıdır. Bu cenahlar cami harîmine geniş eyvanla merbut olduğundan daha ziyâde ters T tipi Camilerin planına uymaktadır, ancak harîm ile ayni seviyededirler, T tipi camileri gibi seviye farkı gözetilmemiştir.

«Şadırvan avlusu gaayet mütenâsib, fakat fazla yüklü ve süslüdür. 24 kubbe baklavalı kuşaklarla yeşil eğri boz, kırmızı Mısır graniti gibi nefîs taşlardan yapılmış yekpâre sütunlara oturur, başlıkları istalaktitlidir. Revakın saçağı büyük bir itina ile işlenmiş ve ağır denecek kadar yüklü bir istalaktitli silmeden yapılmıştır.

«Avlunun üç kapusu vardır, hepsinin üstü zamanında veya sonradan konmuş ayâtı kerime levhaları ile müzeyyendir. Avlu, renkli mermer direklerinin ve kırmızı beyaz kemer taşlarının verdiği renk âhengi içindedir. Döşenmelerdeki renkli mermerler de bu güzelliği tamamlar; hat ve kitlelerin nisbeti de kusursuzdur; fakat bir ağırlık, bir ferah noksanlığı his edilir; ortadaki geniş şadırvan bir darlık tevlid etmektedir.

«Esas kapu istalaktit yaşmaklı, zengin silmeli, üstü taclı, ince bir mermercilik eseridir. Minâreler tek şerefeli olup cenahların ta ucuna konduğundan pek ziya ayrık, uzak düşmüşdür. Bir tânesi eski hüviyetini muhafaza etmektedir; bunda, kaaide kısmı renkli taşlar kakılmış zengin kitâbeler ve yapraklı bir silme ile müzeyyendir. Gövde kısmı sekiz aded kırmızı kuşakla çenberlenmiş olup en alt ve üst boğumları kırmızı taşdan kakınalar ve hendesî şekillerle süslenmiştir.

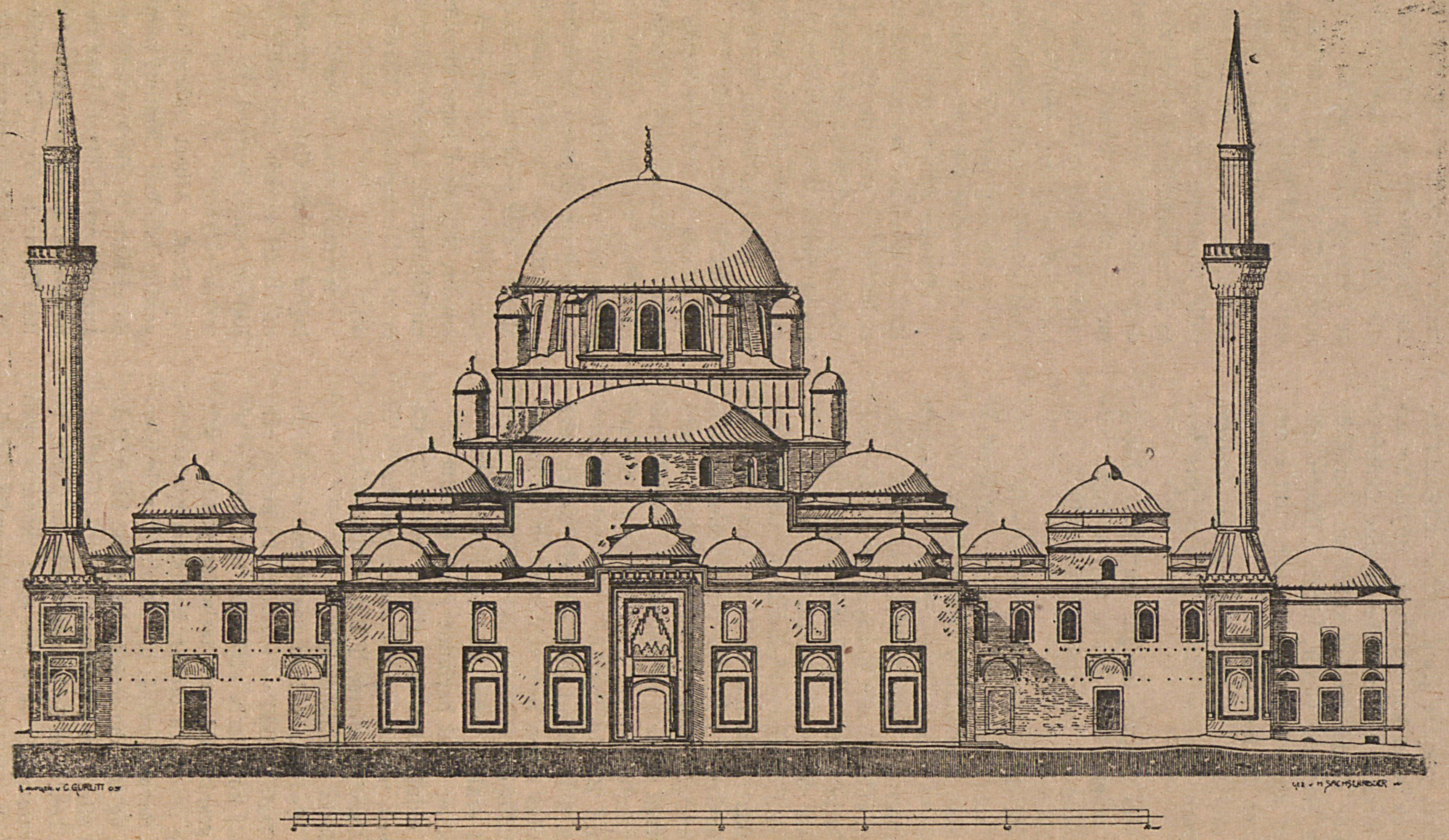
«Camiin dâhilî tezyinâtı pek güzeldir. Kalem işleri zamanından kalmışdır denecek kadar saf ve güzeldir. Bir az tâmir görmüş olsa da gaayet üstâdâne yapılmış ve renklerin sâfiyetine itinâ gösterilmiştir; yalnız eteğe vurulan koyu lamleri, bir kelime ile, kötüdür. Şadırvan avlusu kubbeleri malakârî tezyinat ile müzeyyendir.

«Kapu üstünde ve sağda bulunan müezzin, ve şimâli şarkî köşesindeki hünkâr mahfilleri konsollar, oymalı kafeslerle yapılmışdır; mahfillerin renkli mermer sütunları nazirsiz balgaamî taşlardan yapılmıştır.

«Mihrâbın kafesî oymalı bir alın kemeri altında sekiz sıralı bir istalaktit yaşmağı ve tâcı vardır; boyu yüksekce ve pek muhteşemdir. Minberin kapu direkleri zengin rûmî kabartmalı, kafesleri mermer oymalı, tâcı ve külâhı nefîsdir» (Ekrem Hakkı Ayverdi).

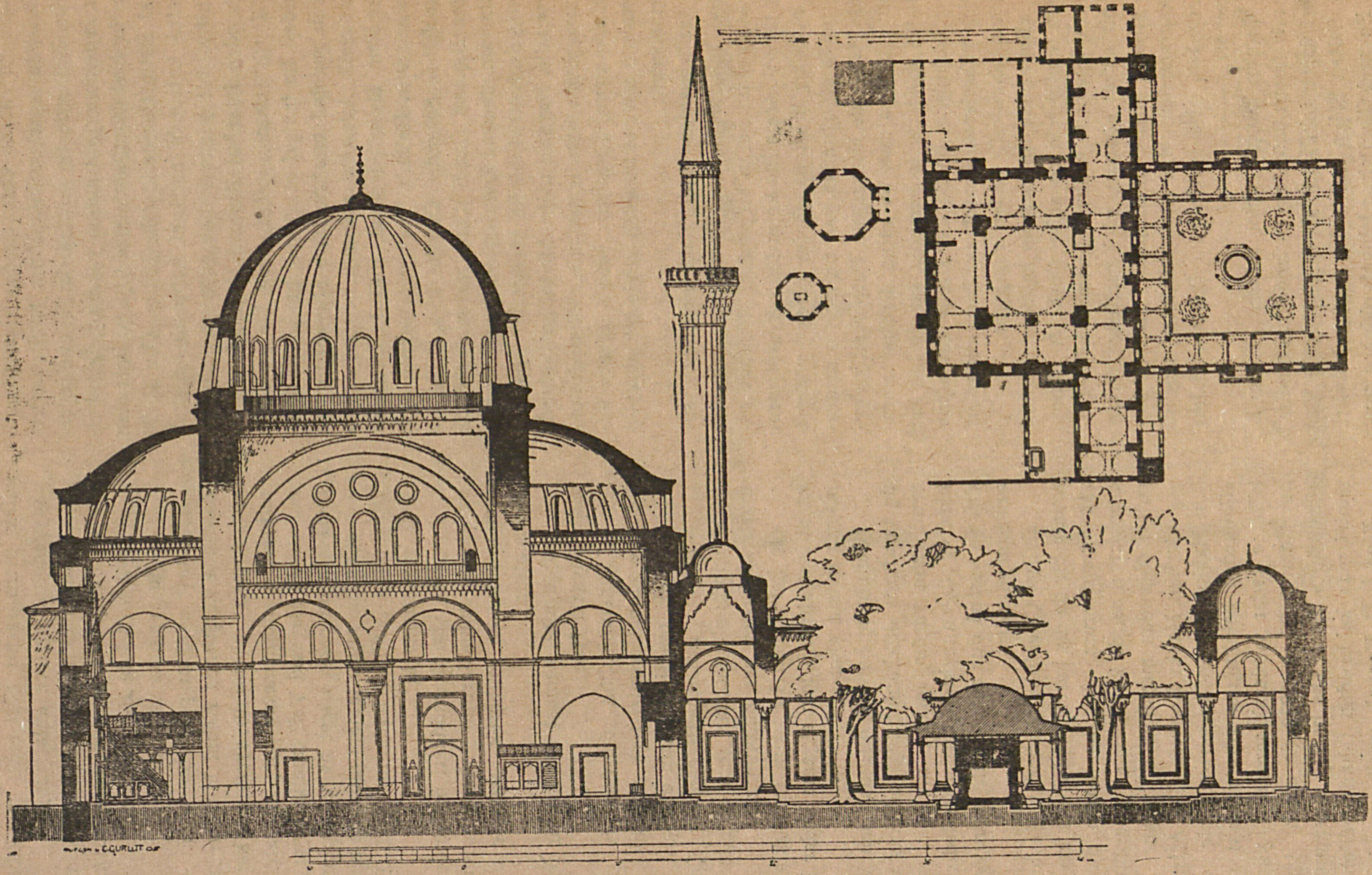
Avrupalı sanat münekkidleri ve arkeologlar Bayazıd Camiini tamamen Ayasofyanın tesiri altında inşâ edildiğini söylerler. Ekrem Hakkı Ayverdi bu noktaya da şöyle temas ediyor:

«Prof. Albert Gabriel henüz genç iken yazdığı İstanbul Camileri nâmındaki eserinde «Bizans tesirlerinin açıkca yer aldığı ilk İstanbul eseri» diyor; Diez de Türk Sanatı nâmındaki kitabında «Ayasofya ve onun taklidi Bayazıd» diyor. Benzerlik orta sahnın iki yarım kubbe ortasında bir kubbe ile örtülmesinden ibârettir. Aslında ise bu plân,

Bayazıd Camiinin cephe görünüşü

(Resim: Cornelius Gurlitt)

Bayazıd Camiinin yan kesidi ve plânı

(Resim ve plân: Cornelius Gurlitt)

Bursa ve Edirne Camileri ile Osmanlı mimârisinin seyir ve inkişâfının tabiî neticesidir. Edirnede Üç şerefeli de 24 metro çapında tek merkezi kubbe yapılmış, İstanbulda Bayazıd Camiinden önce inşa edilmiş olan eski Fâtih Camiinde (B.: Fâtih Camii) 26 metro kutrunda merkezi kubbenin mihrab tarafına bir yarım kubbe eklenmiş; onu tâkib eden İstanbul Bayazıd Camiinde de, es ki Fâtih Camiin plânı, basit bir tenazur kaidesi ile inkişaf ettirilmiş, bir yarım kubbe de medhal tarafına ilâve olunmuştur, ve bu suretle Ayasofya plânının benzeri ortaya çıkmıştır. Mukallid sanat, ibdâ kudretinden mahrumdur. Halbuki Türk yapı sanatı, ayni asır içinde Şehzâde Camiini inşa etmiş, bu sefer Bayazıd Camii plânı, merkezi büyük kubbenin etrafına konulan dört yarım kubbe ile inkişaf ettirilmişdir ki mimârî hacmin zirvesidir. Bayazıd plânı, bir inkişaf yolunda Bizans yapı sanatı ile zarûrî bir kavuşak noktası olmuştur, Türk yapı sanatı, Bizans mimaresinin son noktasından, şöyle bir uğrayup geçivermiştir.

«Fil ayakları ortasındaki tek direğe (sütuna) bakarak Bayazıd Camii orta sahnının Ayasofyadaki nef'in bir sepliği olduğunu iddia da pek acele bir karardır; Ayasofyanın fil ayakları arasında dörder direk yanaşık bir halde olduğundan yan neflerle orta arasında bir perde kurmuştur. Putperestlik devrinden hazır alınan bu sütun dizisine sonradan bir inşaî vazife verilmiş, bir de üst kat ilâve edilmiştir; bu iki kat kubbe kasnağına kadar yükselerek Ayasofyayı başı omuzları arasına gömülmüş beden yapmıştır.

«Bayazıdda ise kademe kademe ehrâmi inişin temini için cenahlar alçak tutulmuş, ve yan küçük kubbeleri oturtmak için ortaya bir sütün konmuş, yâni vazifeden doğan bir mimârî âhenk çıkarılmıştır. Bu ince farkı kavramadan gelişi güzel «taklid» yakışdırması hâzin olsa gerekdir» (Ekrem Hakkı Ayverdi).

Camiin bânisi İkinci Sultan Bayazıd mihrab duvarı önündeki hazîrede medfundur. Kabri üzerindeki sekiz köşeli türbe oğlu Yavuz Sultan Selim tarafından yaptırtılmışdır.

Bayazıd Câmiinin edebiyatı oldukça zengindir; Evliyâ Çelebi onyedinci asır ortasındaki manzarasını, bâzı eski menkibeleri de kaydederek şöylece anlatıyor:

«Camiin esâsına başlandıkda Mimarbaşı:

— Pâdişâhım, mihrâbı nasıl koyalım?

Diye sordukda Bayazıd Velî:

— Şu ayağıma bas!.. der.

Mimar ayağını pâdişâhın ayağı üstüne basdıkda karşısında Kâbei Mükerremeyi görür, hemen pâdişâhın ayağına kapanarak mihrâbi o istikaametde kor; mihrab temeli konulunca Bayazıd Velî camiin hayır ile bitmesi için iki rekât hâcet namazı kılar.

«Camiin yapısı tamam oldukda bir Cuma günü cemaati kübrâ toplanup açıldı. Bayazıd Velî buyururlar ki:

— Her kim ki müddeti ömründe ikindi ve akşam namazlarının sünnetlerini terk etmemiş ise şu mûbârek vakitde o kimse imam olsun!.

Deryâ misâl cemaat içinden bir ferd çıkmaz. Bayazıd Han:

— Elhambülillâh ömrümüzde seferde hazarde sünnetlerimizi terk etmedik!.

Diyerek kendileri imam olurlar.

«Gaayet rûhâniyetli camidir. Çarşı ve pazar içinde olduğundan gece ve gündüz cemaati kesîreden yer bulunmaz.

«İç haremdeki havuzun muslukları, her an abdest alındığı için akşama kadar kapanmayup dâima akar.

«Camiin iç haremi dışında sahrâ misal üç tarafında dükkânlar inşâ edilmiş bir haremi azim vardır, imâret, mutbak, misâfirhâne ve sibyan mektebi bu haremdedir; onun dışı da serâpâ dut ağaçları ile müzeyyen bir azîm meydandır».

Evliyâ Çelebinin târifindan Bayazıd camiinin bir de dış haremi olduğunu kesin olarak öğreniyoruz; bu dış harem duvarları onsekizinci asırda kaldırılmış, iç haremin kapuları doğrudan meydana açılmışdır.

İbrahim Hakkı Konyalı (B.: Atis, İbrahim Hakkı) tarandan verilmiş bir notda: «Cebheden bakıldığına göre soldaki minâre küpüne kadar yıkılarak sonradan yapılmışdır. Cami 1797 ve 1870 de esaslı tâmirler görmüştür» diyor. Dış harem dıvarının 1797 tâmirâtında kaldırıldığı tahmin edilebilir.

Yine İ. H. Konyalı camiin yazılarından bahsederken: «Sol avlu kapusunun dışındaki

yazı 1797 tâmirinde Yamak Salih Efendinin yetişdirmesi Mustafa bin Mehmedin, iç kible kapusunun üstündeki yazı da 1870 tâmirinde Sikkezenbaşı Abdülfettah Efendi tarafından yazılmışdır» diyor.

Camiin edebiyatında bir hoş fıkrada Dördüncü Muradın minâre âlemine konan bir kargayı okla vurmasıdır (B.: Bayazıd Muvakkithânesi).

Bibl.: Evliyâ Çelebi, Seyahatnâme, I; S. E. Arseven, Türk Sanatı; E. Hakkı Ayverdi, Not; İ. H. Konyalı, Not.

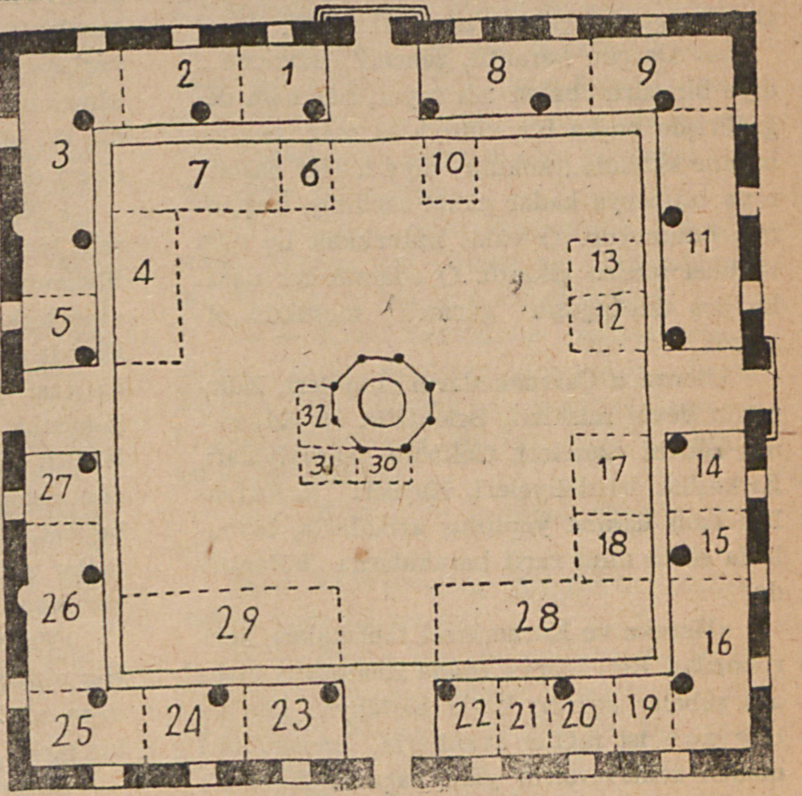
BAYAZID CAMİİ AVLUSUNDA RAMAZAN SERGİLERİ: — İstanbulun büyük camilerinin şadırvanlı iç harem avlularında her yıl Ramazan ayı devamınca birer sergi-pazar kurulurdu; sergi-pazara katılan esnaf da gedikli idi, her yıl avlunun ayni noktasına yerleşirdi; en alâsından, en nefîsinden, en güzelinden, en kıymetlisinden olmak şartı ile yiyecek içecek, tütün, ağızlık, tesbih, kumaş, eşyâyi zücaciye ve kitab satılırdı. Cami sergi - pazarlarının kurulması ne zaman başlamıştır bilmiyoruz; bu Ansiklopediye tadımlık fakat pek kıymetli notlar tevdi eden Eyyublu Şevki Bey: «Kadimden beri kurulurdu» diyor, fakat «kadim» kelimesini takvim ile kıymetlendiriyor. Tanzimatdan önceki devirde bu sergiler hakkında en küçük bir kayde rastlamadık. İç harem avlularında sergi - pazar kurula gelmiş camiler Eyyub Camii Kebîri, Fâtih Camii, Bayazıd Camii, Ayasofya Camii, Yeni Camii, Kasımpaşada Kaptanpaşa Camii ve Tophânede Kılınc Ali Paşa Camiidir; bunların arasında da Bayazıd Camii sergileri cümlesinden zengin, üstün olagelmişdi. Zamanımızda bu sergi - pazarlar artık kurulmamaktadır.

Değerli edib ve İstanbul âşıklarından merhum Rûşen Eşref Ünaydın «Ayrılıklar» adındaki eserinde (neşri tarihi 1923) «Bayazıd Sergisi» başlıklı yazısında son Bayazıd sergilerinin pek güzel bir resmini çizmektedir, Ünaydının aşağıdaki satırları artık bir târih vesikası olmuşdur:

«Artık bir daha görülemeyecek şeyler, bâzı bâzı zihinde öyle izler bırakıyor ki göz önünde duran şeyler bile o muhayyiledeki hâtıraların kuvvetini hâiz olamıyor: o zaman sanki baş, geçmiş günlerin nâşını taşıyan tabuttur!

«Dün Bayazıd Sergisinde böyle düşünüyordum. Harem Avlusunun sıra kubbeleri altına kurdukları mâmûlâtı dâhiliye meşherlerine girdim.

«Tezgâhların üstüne top top elbiselik kumaşlar atmışlar; duvarlara eğer takımları asmışlar; ucuz ve sağlam ayakkabları, çoraplar, daha bir hayli cins kaba eşyâ rafları, masa üstlerini doldurmuş!.. Nazarların gûyâ bunları didik didik kurcalayan yaramaz bir çift eldi. Onlar vâsıtası ile bu basit şeyleri, heyhât, henüz beceremediğimiz bu garbkârî yeni sanâyi yıkıyordum. Altlarından, içleri rengârenk tesbit dizileri ile dolu muattar cam kutular çıkıyordu. Ve narçin, nâke, kavkaa, ûdağacı, santral, anber, gül, abanoz, necef, şahmaksud, gergeden tesbihlerin mühevven şelâleleri arasından başına

Bayazıd Camii Avlusunda
1886 Ramazan sergisinin krokisi

ağabânî sarık dolanmış, mahmur yüzünü sakalının değirmi bezazı sarmış müttaki edâlı kanaatkâr tâcirler beliriyordu. Sonra üstlerinde - baloların konfetilerini andırır yassı ve yuvarlak - nâneli, darçınlı, portakallı, limonlu şekerler rengârenk düğme yığınları gibi duran tezgâhları aradım. Hama ipeğinden mintan giyen esmer bir müslüman onlardan avuç avuç toplar, birbirini iten uruclu müşterilere muttasıl külâhlar dağıtırdı.

«Bir az ötede envâi bahârat satan adam aklıma geldi. İlk baharın belâgati bülbülün nağmesinde ise serginin belâgati de onun sesinde gibi bir şeydi. Onun önündeki kalabalığın mislini sonraları hatiblerin karşısındaki izdihamlarda gördük.

«Elinin ve dilinin sür'atine hayrandım: insanı yemeğe inrendiren, şuna buna iftar saatini özleten ne garib edâsı vardı! Bir eline kaşığı alırdı, öbürüne külâhı:

— Kokulu, kokulu!.. Kokulu bahar!. Çorba için, dolma için, köfte için, pilâv için kokulu, kokulu, kokulu bahar!..

«Medihkâr mukaddime aç zihinlerde sofra ve leziz yemek hayalleri uyandırırdı. Baharların kokusu canlarda tüterdi. Sonra ister müşterisi çıksın, ister çıkmasın:

— Darçın, karanfil, zencefil, havlican.... diye bir sürü bahar adı sayar, her isim değişdirişde başka bir kutuya el atar. İsimler bitince «kokulu.. kokulu» diye tekrar başlar; o da bitinceye kadar paket sarılmış, bağlanmış bulunurdu. O vakit muhakkak üç dört tâliblisi birden çıkardı. O adamın bir dakika boş durduğunu görmek mümkün olmazdı.

«Sonra o Çakmakcıların simidleri, Edirnenin devâi miskleri, Selânik'in ve Edirne'nin bâdem ezmeleri, Gelibolu sardalyaları, Kırkkilise hardâliyeleri, Kayseri pastırmaları cam üstüne yapılmış armalarla, levhalarla süslü mini zarif barakalarda bulunurdu.

«Hereke ve Karamürsel fabrikaları, kehrübâcılar, Reji idâresi orada Ramazana mahsus şûbeler açardı; hattâ Kütahya çinileri bile garb işi fağfur âvânilerin, moskofkârî mâden semâverlerin yanı başında Buhârâlı Âlimzâde Ticarethânesinin şûbesinde uzun hil'atli ve geniş sarıklı Türkistan tâcirleri tarafından satılırdı.

«Kösele derili, çipil bakışlı Mekke arabları Yemen akiki tesbihler, deste deste misvakler ve kokulu hilaller satarlardı. Abdülgaffar Efendi gibi fârisîye, asabîye âşinâ, ruh ve lisan zarâfetine sâhib efendiden, ulemâdan birkaç tesbihci vardı ki envâi hacı yağı kokuları sinmiş dükkânları âdeta birer vükelâ, vüzerâ mecmai idi: dudakları dualarla kımıldayan sırma kordonlu, avniye kaputlu, kaloş kunduralı paşalar; redingotlu, uzun kırmızı fesli saray erkânı altın kamçılı nâdide tesbihler çekerek, yassı mahmur, yarı ibâdetkâr ağır ağır görüşürlerdi. Halk da o yan kubbelerin altında, her adımda bir yeni meşhere bakarak bir cereyan hâlinde çenber gibi döner, dolaşır, şadırvanda abdest alanlara sürüne sürüne orta kapulardan dolar boşanırdı.

«Hâsılı sergi, renkleri ve kokuları ile damağı da, dimâğı da, dünyâyı da, ahreti de kendinde tecelli ettiren bir müslüman seyrangâhı idi; Ramazan zevkinin gündüzkü zübdesi mâhiyetinde bir seyrangâh!...

«Fakat yılın birinde bir yel esdi eski sanatlarla eski kalacağı dağıttı. Yerlerinde senelerce sâde güvercinler kaldı. Daha ihtiyarlaşan tesbihciler tozlanmış ve boşalmış câmekânlarının başında bedbin ve mütevekkil, iki büklüm kaldılar. Tezgâhları da, kendileri de ağızlarındaki dişler gibi seyreldi.

« Nihâyet bu yıl, sergi bakımsız kalmış eski bir çiçek bağçesi gibi yeniden üremeğe, filizlenmeğe başlıyor: yine bir iki baraka, yine birkaç tesbihci, hattâ muhterem Gaffar Efendi de geçen takvâ eyyâmının nâdir bir hâtırası gibi meydana çıkdı. Yine bir nevi kalabalık Bayazıdın kararmış muazzam istalâktitli ve müzehheb sülüslü kapuları altından geçip harem avlusunda geziyor. Fakat heyhât, Sergi de sırçaları dökülen eski fağfurlar gibi olmuş: bir varlıkdan ziyâde bir varlıkdan ziyâde bir artık!..

«Fakat revnakı yoksa bile tesellisi var... Hiç olmazsa bu günlerden daha az kederli, daha az kasâvetli olduğumuz eski günleri bir melâl hâlinde andırıyor!.».

Rûşen Eşref bu güzel yazıyı 1918 mütârekesinden sonra İstanbulun düşman askerleri işgali altındaki kara günlerde yazmıştır.

Edîbin 1920 - 1922 arasında dolaşdığı Bayazıd Camii Avlusu Sergisi, son hükmü çok kuvvetlidir, bir varlık değil, bir artıkdı.

Eski Bayazıd sergilerinden hicrî 1303 Ramazanı (milâdî 1886 Haziranına rastlar) sergisini tasvir eden aşağıdaki notlar İstanbul Ansiklopedisine 1944 yılında Eyyublu Şevki Bey tarafından verilmiştir; pek kıymetli bir vesikadır. Bu kalem sâhibi İstanbullunun târif ve tasvir ettiği tezgâhlara, meşherlere birer numara koyuyoruz, bu numaralar ile Bayazıd Camii harem avlusunun yine kendileri tarafından çizilmiş bir kroki plânda yerlerini tesbit ediyoruz:

İç harem avlusunun batıya açılan kapusundan girildiğine göre:

1 — Sağdaki revâkın altında Feshâne Fabrikasının sergisi. Fabrika mâmulâtından fesler ile abalar, battaniyeler, vesâir kumaşlar, boyun atkıları satılmakda idi.

2 — Yine fes ve aba satılan başka bir sergi.

3 — Bu avlunun yazlı kışlı demirbaş esnafı olan arzuhalcilerin işgal ettiği yer.

4 — Akla gelen gelmeyen türlü şeyler satan küçük esnaf sergileri.

5 — Camii şerif kapusu yanında ibâdete girenlerin pabuclarını emânet ettikleri pabuccu barakası.

6 — Feshâne Sergisi önündeki yolun altında Bursalı Şekerci; Bursada imâl edilmiş şekerler ile bilhassa gaayet nefis türlü reçeller satardı, bir hunnab reçeli de pek meşhurdu.

7 — Onun yanında, yine yolun altında Baklava ve Revâni Sergisi. Hamur tatlılarında emsalsiz bir usta olan sergi sahibi tatlıcının adını tesbit edemedik, üstü nar gibi kızarmış bir güllaç yapardı ki ona mahsustu.

8 — Batı kapusunun solunda Buhârâlı Âlimzâde Ömer Efendinin Sergisi. Sofra takımları, kahve ve çay takımları ve sâir eşyâyi zücâciye sergisi.

9 — Güvercinlik. Serginin devâmı müddetince, câmi avlusunun dâimî sakinleri güvercinler, tâlim edilmiş gibi buraya çekilirler idi, ziyaretciler tarafından beslenir, dem çekerek kaynaşır dururlardı.

10 — Revak dışında, Âlimzâde Sergisinin önünde yol altında Şamlı Hacı İbrâhimin Sergisi. Fındık, fıstık, kuru üzüm, hurma, Şamın meşhur «mumcu» nâmı verilen kuru kayısı, uryânî eriği, bunların hoşaflık pestilleri, saraylardaki hadım ağaların iftarlarda sofralarında eksik olmayan hind mustahzerâtından zencefil reçeli, anebe turşusu, sakodâne vesair turşular, reçeller, helvalar satardı. Hele iftardan bir saat evvel fırından getirtip halkın önünde büyük bir kalbuz üzerine dökdüğü kebab fındığın misk gibi kokusu oruclulari ziyâde imrendirirdi.

11 — Güvercinlik ile avlunun şimal kapusu arasındaki revak altı boydan boya Hüsameddin Beyin tütün sergisi. Bu zât Tütün Rejisi İstanbul Başmüdürlüğü başkâtibi idi; Reji idâresinin müsaadesi ile kâr ve zararı kendisine aid olmak üzere bu sergiyi kurmuştu; zevki selim sâhibi ve ticâret fikri olan Hüsâmeddin Bey kendi nezâreti altında hazırlatdığı tütün ve sigaraları üzerinde güzel bir sülüs yazı ile «Ramazânı Şerîfe Mahsus» ibâresi yazılı husussî kutularda satışa çıkarmışdı. Kilosu yüz kuruşdan yukarı derece üzerine hazırlatmıştı, 25 gram tütünü veya 20 adet sigarayı ihtivâ eden bu paketler fevkalâde rağbet görmüşdü, sonra kiloluk tütün paketleri, 100 lük ve 500 lük sigara paketleri yaptırdı. Çok para kazandı, bunu gören Reji İdâresi üç dört sene sonra bu sergiyi Hüsameddin Beyden alarak kendisi açıp işletmeğe başlamışdı.

12 ve 13 — Şimal kapusunun yanında, revak dışında, yol altında ve tütün sergisinin önünde iki küçük tesbihci sergisi.

14 — Şimal kapusunun solunda revak altında, tütün sergisinin karşısında İranlı Şekerci. İrana mahsus bâzı şekerler ile nâneli, kakuleli helvalar, tatlılar, ceviz boa lühûku yapar satardı.

15 — Küçük bir tesbihci, ağızlıkcı sergisi.

16 — Kehrübâcıbaşı Ali Beyin ağızlık, tesbih, kehrübâ sergisi.

17 — Revak dışında, yol altında, İranlı şekercinin önünde tesbihci meşhur hindli Abdülgaffar Efendinin sergisi. Bu zât saray mensublarının, bilhassa hadım harem ağalarının rağbet ettikleri mâverd, boya, anber, çeşitli kehrübâ ve narçin tesbihleri tedârik eder, yüksek fiatla bunlara satar, bu sâyede

bir Ramazanda bir senelik geçim parasını toplardı. Hattâ bu sâyede Pendikde bir köşk bile satın almışdı. İkindi namazından sonra camiden çıkan harem ağaları bu sergide toplanır, hem tesbih alırlar, hem de sohbet ederlerdi.

18 — Küçük bir tesbihci sergisi.

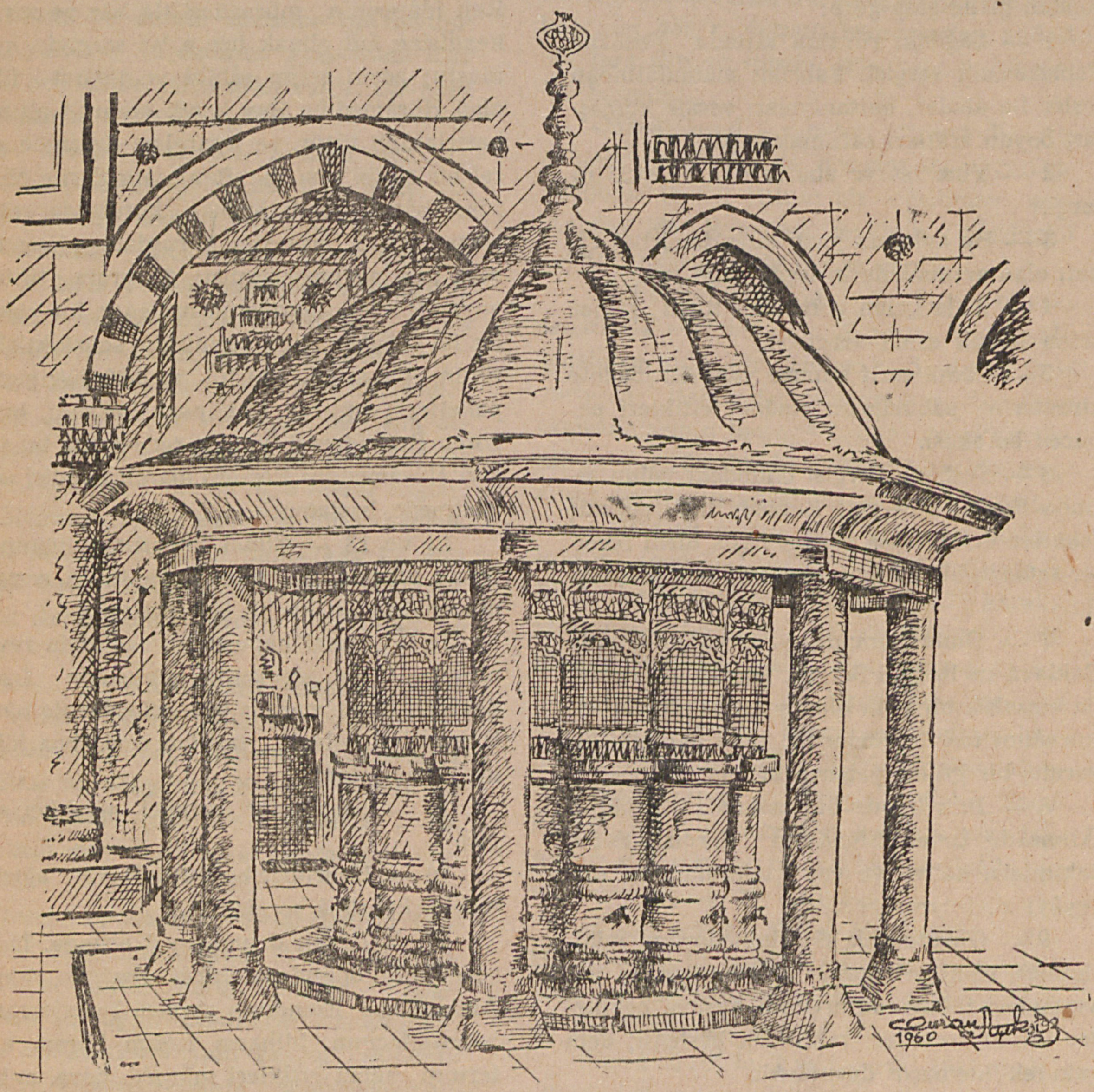
19 — Küçük bir tesbihçi sergisi

20 — Mehmed Efendinin sergisi. Büyücek bir sergi idi. Bu Mehmed Efendi İhtifaici Ziya Beyin kaynatası, ressam ve astronom Ahmed Ziya Beyin de amcası idi. Mehmed Efendi ile Ahmed Ziya Beyin babası Çubukcu Riza Efendi pek hünerli iki kardeşdi; taklidi müşkil, pek zarif ve kıymetli şeyler yaparlardı: abanozdan kahve fincanları ve zarfları, tabib mismâları, yazı takımları, acem kirazından ve Ortaköy yasemininden çubuk ve ağızlıklar; Camie namaza gelen vükelâ ve rical Mehmed Efendinin sergisine muhakkak uğrar, oturur, sohbet ederlerdi; giderken de bir şeyler alırlardı.

21 — Bir küçük kehrübâ sergisi

22 — Cami avlusunun doğu kapusu (Kaşıkcılar veyâ İmâret kapusu) yanında ûd ağacı, bahârat ve hardaliye satan küçük bir sergi.

23 — Avluya İmâret kapusundan girildiğine göre solda Çayci Seyyid Efendi ile kardeşinin sergisi. Medine ve Mekke hurma-

Bayazıd Camii Şadırvanı

(Resim: Turan Açıksöz)

ları, Yemen kahvesi, çiçek ve gül suyu ve bahârat sergisi idi. Seyyid Efendi sergisine bir hindli çığırtgan almışdı, bahârat isimlerini kendi şivesile zincirleme sayar, sonunda da: «Kukuli kukuli kukuli bahar!...» diye bağırarak halkı güldürürdü, çok müşteri toplardı.

24 — Seyyid Efendinin sergisi yanında Hindli Hasan Efendinin Sergisi; bu sergide ipekli ve yünlü hind kumaşları, kibâra mahsus enfiye mendilleri, sarıklık hind dülbendleri ve mûteber islâmî eserlerin Hindistan baskıları satılırdı.

25 — Onun yanında Sahhaf Hilmi Efendi kitab sergisi: İslâmî mûteber eserlerle beraber elyazması divanlar, târihî risâleler, fevâid mecmuaları bulunurdu. Hilmi Efendi bir kitab bilgini, bibliyofil idi, nâdir eserler elinde hakikî kıymetini bulur, bunları da erbâbına gösterir ve satardı.

26 — Camii şerifin sol tarafdaki son cemaat yeri, boydan boya Hereke Fabrikası Sergisi. Fabrikanın ipekli ve yünlü kumaşları ile ipekli mendil ve çorapları, boyun atkıları, halı ve seccâdeleri satılırdı.

27 — Papucluk kulubesi.

28 ve 29 — Renkler dışında ve yol altında, ve yukarıda bahsetdiğimiz sergiler önünde akla gelen gelmeyen her türlü şey satılan küçük esnaf sergileri.

30 — Şadırvan önünde balmumlu balık yumurtası sergisi.

31 — Pastırmalı Dedenin alâ Kayseri pastırmaları sergisi.

32 — Seyyar esnaf olarak simidciler, çörekciler, tâze ekmekciler, pideciler, kadayıfcılar, güllaçcılar.

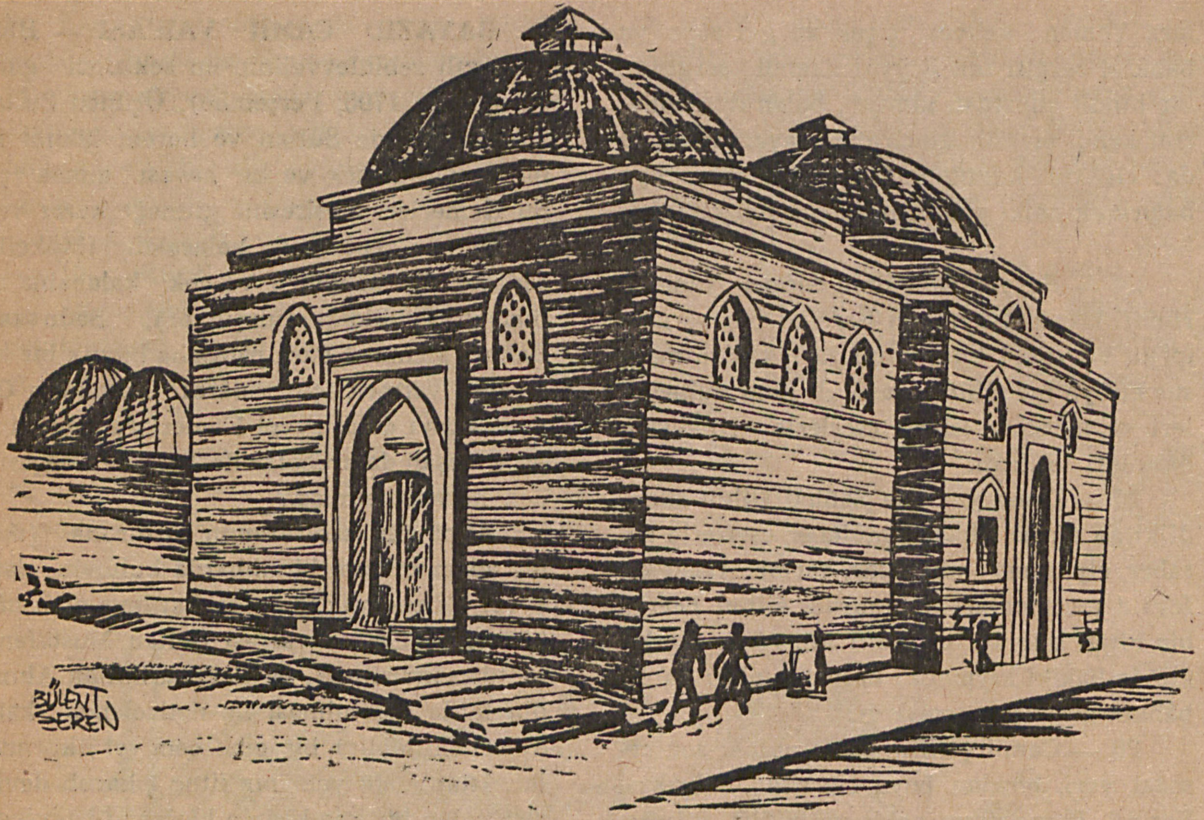
BAYAZID CAMİİ ŞADIRVANI — Camiiniç harem avlusunda dâirevî ve kenarı yirmi dilimli şadırvanın her diliminde bir lüle vardır. Evliyâ Çelebinin kaydine göre, şadırvanın üstü on yedinci asrın ortalarına kadar açık iken, zamanımızda gördüğümüz sekiz mermer sütün üzerindeki kubbeli saçak o asırda Dördüncü Sultan Murad tarafından yaptırılmıştır. Bâzı yazarlar Evliyânın bu kaydini yanlış anlayub Bayazıd camii şadırvanının adı geçen pâdişahın ilâvesi olduğu söylerler, Sultan Muradın ilâvesi yalnız 8 sütün ile kubbeli saçaktır.

BAYAZID CAMİİ VAK'ASI — Hicrî 1117 yılı rebiülevvelinin on sekizinci günü (9 ağustos 1705, Perşembe), Üçüncü Sultan Ahmed, Vâlide Sultan ve harem takımı ile bir az dinlenmek ve kır havası almak için Su Kemerleri Mesîresine gitmeğe karar verdi, bir kaç gece orada kalacakdı (Mükellef çadırlar götürüldüğü ve çok kalabalık bir maiyetle gidildiği anlaşılıyor). Sadırazam Baltacı Mehmed Paşa pâdişaha büyük bir kır ziyâfeti vermek için sadâret Kethüdâsı Osman Ağayı daha evvel Kemerlere yollamışdı; Pâdişah da arabalar ile Tersâne Bağçesinden hareket etmişdi.

Ayni gün sadırâzamın huzuruna çıkan bir adam mühim bir ihbarda bulundu: daha evvel Edirne vak'asına da katılmış olan bâzı kimseler (Edirne vak'ası Sultan Mustafanın tahtdan indirilmesi ve Üçüncü Sultan Ahmedin tahta oturtulması ile neticelenen kanlı askerî ihtilâldir) bir gizli cemiyet kurmuşlar, İstanbulda yeni bir fitne çıkarub devlet ricâlinden bir kaç kişinin başlarını isteyeceklermiş. Muhbir kendisinin de bu cemiyete dâhil olub fâsid niyetlerini öğrendikten sonra bu hâinleri hükûmete haber verdiğini ve o gün Bayazıd Camiinde toplanacaklarını söylemişdi. Fevkalâde telâşa düşen Baltacı Mehmed Paşa yanına Vüzerâdan Osman Paşa ile Yeniçeri Ağasını ve kâfi mikdarda Yeniçeri alarak kol ile Bayazıd Camiine gitti, camide kimi ibâdet kimi sohbetle meşgul on kadar şahıs tevkif edildi. Bunlardan birinin koynundan hakikaten içinde bâzı zevâtın isimleri yazılı bir defter çıkdı. Tahkikat derinleşdirilince vezirlerden Tevkii Hüseyin Paşa ile İstanbul Kadılığından mâzul Hasan Efendinin de bu fitneden haberleri olduğu anlaşıldı, Paşa İstanköye, Efendi de Limni adasına sürüldü, halkdan da yirmi kişi heman o gün îdam olundu. Vak'ayı haber alan Pâdişah çok sinirlendi, Kemerler Mesiresinde ancak bir gece kalarak ertesi Cuma günü İstanbula döndü.

Bibl.: Râşid Tarihi, III.

BAYAZID EFENDİ (Yusufoğlu) — On sekizinci asır hattatlarından; Otakcılarda oturur, Anadolu kadıaskerliğinde bulunmuş kırımlı Mehmed Efendinin kâhyası olan bir zâtin oğlu imiş, yazıyı devrin seçkin hattat-

Bayazıd Hamamı, mâmur tahayyül edilmiş resmi (E. Â. Çanlı'dan)
(Resim: Bülend Şeren)

larından Kâtibzâde Mehmed Refî Efendiden öğrenmiş; şâir ve edîb olarak akran ve emsâli arasında seçkin bir sîma iken hicrî 1161 (milâdî 1748) de vefat etmiştir.

Bibl.: Mustakimzâde, Tuhfei hattâtîn

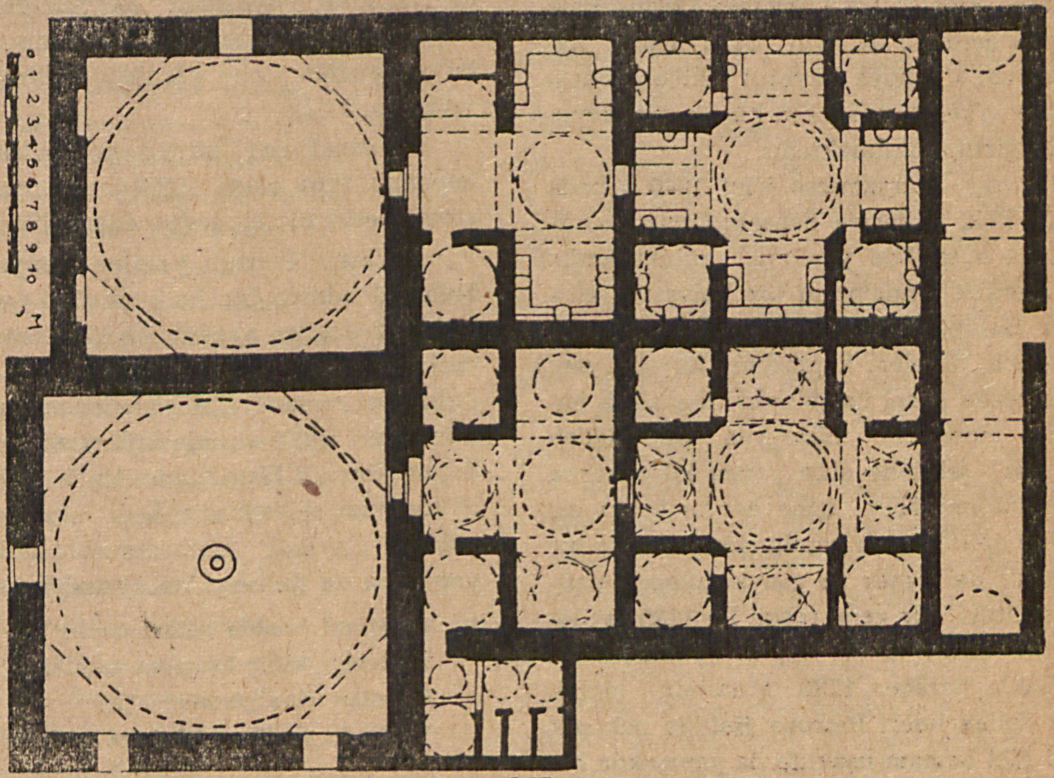
BAYAZID HAMAMI — Bayazıd Hürriyet Meydanından Lâleliye inen Ordu Caddesinin sağ kenarında ve yeni yapılan şeddâdî Üniversite binâsının karşısındadır; Üniversite ile Hamam arasındaki Kimyager Derviş Paşa sokağı Ordu Caddesini Veznecilere bağlar ki, vaktiyle Üniversitenin Edebiyat ve Fen Fakültelerinin meskûn bulunduğu ve içinden çıkan bir yangında yok olan İstanbulun zıynetlerinden Prenses Zeyneb Hanım Konağı bu sokağın Vezneciler başı üzerinde idi.

Yarı münevver kalem sâhiblerinin kulakdan dolma bilgi ile yanlış ve kötü telkinleri eseri halk arasında «Patrona Halil Hamamı» diye kirli bir ihtilâlin yalın ayaklı zorba lideri olmuş bir hamam dellâkine nisbetle anılan Bayazıd Hamamı, İstanbulun hemen göbeğindeki bir tepeye adını vermiş olan Bayazıd Camii, Bayazıd İmâreti, Bayazıd Kervansarayı, Bayazıd mektebi ve Bayazıd Medresesi ile beraber İkinci Sultan Bayazıdın ve Türk yapı sanatının şâheserlerinden biri olan bir çifte hamamdır, yukarıda binâlarını sıraladığımız külliyenin bir parçasıdır. Yıllardanberi pek harab bir halde duran ve zan ediyoruz ki bir deri deposu olarak kullanılan bu çifte hamamın hemen istimlâki ile devlet elinde gün geçirmeden dikkatle tâmir ve restore edilmesi ve işinin ehli bir hamamcıya kiralanarak büyük bir çarşı hamamı olarak halka açılması gerekir. Unutmamalıdır ki Türk İstanbulun üzerinde millî damgalarımızdan birini teşkil eden büyük küçük, fakat hepsi yapı sanatımızın güzel bir eseri olan çarşı hamamlarımız süratle azalmaktadır; bir hamamın tapu senedini her nasılsa cebine koymuş olan vatandaş, gözünü para hırsı bürümüş, cânım güzel güzel hamamlarımız kapanup depo yâhud imâlâthâne olmuş, yahud tamamen yıkılarak yerlerine işhanı, apartıman, sinema yapılmışdır; bir kısmı da İstanbulun îmârı adı al-

tında kör kazmanın kurbânı olmuşdur; meselâ, her köşesinde, yollarında dolaşır iken her adımda ecdad yâdigârı bir eserle karşılaşdığımız İstanbulumuza küstahca tasarruf eden ve bu büyük beldeyi bugün önümüzde ziyankâr bir çocuğun kırık oyuncağı gibi bırakan sâkit başvekil Adnan Menderes, câhil müşavirlerinin idlâli ile, küçükleri bir yana bırakıyoruz, Beşiktaş iskele Hamamı ve Fındıklı Hamamı gibi Mimar Sinan yapısı iki şâheser hamamla onlardan bir asır evvel inşa edilmiş yine bir yapı şâheseri olan muazzam ve muhteşem Aksaray Muradpaşa Hamamını yıkdırmışdır ki yerine konulmaz üç âbidedir ve yıkdıranı, Türk vatanının ziyneti olan İstanbulda kıyâmete kadar lânetle andıracaktır. Bu korkunç hamam tahribâtı arasında bir harab depo hâlinde duran Bayazıd Çifte Hamamı nasılsa kurtulmuştur. Bayazıd Hamamına tezyif kasdı ile «Patrona Hamamı» diyen bâzı yazarlar bu âbidenin yıkılması için âdetâ çırpınmışlardır ki onların da ilelebed bednâm olması için gazete koleksiyonlarında kendi yazıları kâfidir. Bu ansiklopedinin nâçiz müellifi, kemâli hüzün ile tesbit ederiz ki zaman zaman Milliyet Gazetesi ile Her Gün Gazetesinde kalemine emânet edilmiş sütunlarda hamamlarımızı kör kazmadan korumak için feryâd iden tek ses olmuştur.

Millî duyguları coşkun emekli târih muallimi ve muharrir Emin Âli Çavlı da «Bayezit Hamamı Meselesi» adı ile on iki sayfalık bir risale neşretmiş, İkinci Sultan Bayazıd külliyesinin bir parçası olan bu âbideye dokunulmamasını müdafaa etmiştir.

Bayazıd Hamamının içi, depo olarak kullananların eliyle korkunç bir şekilde tahrib edilmiş, bina hattâ tehlikeli bir şekilde zedelenmiştir; meselâ içine daha çok mal sığdırmak için ahşab katlar yapılmışdır. Mâlûmdur ki bir hamam yapısında câmegâh (câmekân) denilen soyunma yerini soğukluğa, soğukluğu da harâreye (yıkanma yerine) bağlayan kapular zemindedir; câmegâha, soğukluğa ve harâreye ahşab katlar yapılınca bu üst katlardan birbirine geçid temini için duvarlar delinerek kapular açılmış, hattâ bu kapular açılır iken büyüklü küçüklü kubbelerin istinad noktaları oyulmuş, zedelenmiş-

Bayazıd Hamamı
(Plân: H. Gluck)

tir.

Soğukluk ve harâre kısımlarının üstünde tek kurşun kalmamıştır; kubbeler yıllardanberi kara ve yağmura açık, âdetâ mantarlaşmışlardır. Bu bakımdan da Bayazıd Çifte Hamamının devlet eliyle bir an evvel kurtarılması lâzımdır.

Erkek hamamının câmegâhı (câmekân, soyunma yeri) kadın hamamından azıcık büyük ise soğukluk ve harâre kısımları aynı genişlik ve plândadır.

Soğukluk altı kubbe altında iki kısımdır; birinci kısmın solunda bir soğuk halvet vardır, sağında bir kubbesi geçidden otluk yeri ile ayak yollarına geçilir; ikinci kısım sağlı sollu üçer kurnalı iki soğuk sofayı ihtivâ eder.

Harâre yuvarlak bir göbek taşı etrafında dört köşede dört halvet ile üç sofadır; sofalar üçer, halvetler ikişer kurnalıdır.

Bayazıd Hamamının her iki kısmının da büyük kubbeli ve kubbelerinin tepeleri fenerpencereli câmegâhları Ordu Caddesi üzerindedir; erkekler kısmının kapusu caddeye açılır, fakat örülmüş, ibtâl edilmiştir; kadınlar kısmının kapusu ise kimyâger Derviş Paşa sokağına açılır, o da ayni durumdadır. Hâlen hamam - depoya Bayazıd Külhan sokağı üzerinde erkekler kısmının küçük yan kapusundan girilip çıkılmaktadır.

Bayazıd Hamamının içini 1940 yılında görmüş idik, yukarıda bahsetdiğimiz tahribât daha o târihde yapılmış bulunuyordu. Yalnız erkek hamamının bir halvetine girilebildi. Halvetde bir kurna taşı henüz yerinde, sâdece lüleleri koparılmış idi; üç yanı son derecede güzel üslûblaşdırılmış alçak kabartma çiçeklerle müzeyyen bir mük'ab (küb, zar) şeklinde olup yarım küre kurna çanağı bu mükâbın içine oyulmuş, iki dış köşesine de sabunluk yapılmışdı; halvetin bir duvarında da kömür ile gaayet hünerli çizilmiş üç direkli bir gemi resmi ile 1330 (milâdî 1914) tarihi vardı. Hiç bir münâsebeti olmamakla berâber 1730 ihtilâlinin çıplak ayaklı dellak lideri Patrona Halil'in pek çok emsâli gibi hamam uşaklığı da yapmakda bir tersâneli nefer olduğu düşünülür ise kömürle çizilmiş bir gemi resmi garib bir tesadifdir.

1730 ihtilâline kadar İstanbul hamamlarının uşakları, natır, dellâk ve külhancı, büyük ekseriyet ile arnavud idi. O târihde en çok yirmi yirmi beş arasında tuvana ve pençeli bir genç olarak tahmin ettiğimiz tersâneli Patrona Halil de ihtilâl gecesi kendi ayarında yalın ayaklı manav uşağı Muslu ve kahvehâne uşağı Ali ile son meşveretini bu hamamda yapmış, sabahın ilk saatlerinde de kellelerini koltuğa alarak ve isyan nârâlarını atarak sokağa yalın ayak uğramışlardı, ki o yıllarda İstanbulda bulunan Hollandalı ressam Van Moor Halil ile Musluyu yakından görmüş ve iki şeririn yanyana resimlerini çizmek fırsatını da bulmuşdu; pespâye ihtilalciler ressamın bu tablosunda çıplak ayaklıdırlar.

Halil ile süflî tabakadan ayakdaşlarının Bayazıd Hamamından çıkmış olmalarıdır ki 1730 ihtilâlinde tahta oturan Birinci Sultan Mahmud, ihtilâlin elebaşılarını idam ettirdikten sonra bir ferman ile bundan böyle istanbul Hamamlarına arnavud uşak alınmasını şiddetle yasak etmişdi (B.: Halil, Patrona; Hamam; Dellâk; Arnavud Dellâklar).

Bayazıd Çifte Hamamı hicrî 1127 (milâdî 1715) de, Bayazıdda kökcülerden çıkan büyük yangında yanmış idi. Meşum ihtilâlde bu yangından sonra gördüğü tâmirin tarâveti içinde idi.

Bu sanat eseri büyük meşhur hamamın kapanup depo oluşu 1928 den sonradır; târihini kesin olarak tesbit edemedik.

Bayazıd Hamamı üzerine Konyalı Âşık Mehmed adında bir halk şâirinin ondokuz kıt'a bir destanı vardır; Âşık Mehmedin bu destanı 1918 - 1920 yılları arasında, İstanbulun, o zamanki düşmanlarımızın silâhlı kuvvetleri işgali altında bulunduğu sıra yazdığını Konyalı Hamdızâde Abdülkadir Efendi merhum söylemişdi; Âşık Mehmedin bir müddet Bayazıd Hamamında külhancılık yapdığını da destanından öğreniyoruz:

1. **Medhiyeyi yazdım ağalar beyler**
   Bâyezidde kebir hamama mahsus
   Girenler içine gönüller eğler
   Vaktinde yapılmış hünkâra mahsus

2. **Câmegâh kubbesi gaayetle âlî**
   Temizliğin tasdik etmiş ahâli
   Uşakları bu şehrin gül cemâli
   Yukarda üç oda kibâra mahsus

3. Açık peykelere serilmiş hasır
Hasırın alâsı damgası Mısır
Kadimden avâmı nâse munhasir
Yani ırgad uşak bekâra mahsus
4. Giren müşterinin gözü kamaşır
Soyunana gelir temiz çamaşır
İbrişim peştemal gence yaraşır
Gençlerden de bir şivekâra mahsus
5. İki nefer natır Yusuf misâli
Goncesi üstünde birer gül dâli
Nezâket üzredir şivesi hâli
Çini cebini de küffâre mahsus
6. Olur hizmetinde biri pervâne
Dal fesi eğmişdir şöyle bir yâne
Kâkülü anber bû ider divâne
Âdemi soymak o cebbâre mahsus
7. Câmegâh ortası fıskiye havuz
On nefer dellâkin cümlesi yavuz
İstemez efendim rehber kılavuz
En dilberi siz keremkâre mahsus
8. Abanoz şimşirden cümle nâlini
Giyerken bir civan tutar elini
Halvetde ölçersin ince belini
Gümüş endâzesi o yâre mahsus
9. Soğuklukda vardır ayrı letâfet
Kahve çubuk viren bir başka âfet
Yalın ayak levendâne kıyâfet
Hakveci çırağı mekkâra mahsus
10. Göbektaşı ak mermerden alandır
Bal dök yala disem sanma yalandır
Ferman çıkmış âşıklara talandır
Anda yatmak da şol gaddâra mahsus
11. Bir kubbei âlî dört köşe halvet
Üç sofası vardır tarhı letâfet
Kurna başı tatlı olur muhabbet
Gönül çalmak şehrî ayyâra mahsus
12. Halvetlerin hepsi pâk ü pâkîze
Yârin ile otur anda diz dize
Peştemal perdesi mâni dikize
Bu hoş âdet de bu diyâra mahsus
13. Halvete girenler aceb çıkar mı
Bir ay kalsa hiç usanub bıkar mı
Dellâk başka yerde böyle yıkar mı
Gönül ile hizmet burâya mahsus
14. Karşunda sanırsın nurdan selvidir
Hamam değil bura cennet evidir
Çünkim bu hayrın sâhibi velidir
Bu destan da bu günahkâra mahsus
15. Ağlarım dâimâ yüzüm hiç gülmez
Sevdiğim güzeller sevdiğim bilmez
Kimse Aşık Mehmed derdin ne dimez
Gariblik de ben dilfikâra mahsus
16. Sevdim bu hamamda ben bir dilberi
Turna telli uryan peripeykeri
Olsam nola kakül kesen berberi
Hizmetim külhan içre nâra mahsus
17. Mâşuklar yolcudur âşıklar hancı
Dellâk sevenler de olur külhancı
Mevlidim Konyadır pederim hacı
Koç yiğit kurbanın hunhâra mahsus
18. Sabah seher vakti açılır hamam
Soyunur hizmete Çakır Mustafam
Buyurun efendim buyurun ağam
Nezâket de o yâdigâra mahsus
19. Sultan Bâyezidin çifte hamamı
Cihânı tutmuştur şöhreti nâmı
Beyan idem hatmederken kelâmı
Yarısı hâtuna nigâra mahsus.

BAYAZID KASRI, SULTAN BAYAZID YALI KASRI — Topkapusu Sarayının en eski yapılarından biri idi; saray yapılarını bir at nalı gibi çevirmiş büyük Has Bağçede, Bizans devrinden kalma yalı boyu kale duvarlarının üstünde, Salacık - Selimiye'nin karşısında; Boğaz ağzına ve Marmaraya nezâreti olması geren bir köşk idi, İkinci Sultan Bayazıd tarafından yaptırılmış, on altıncı asır sonlarında yeniden yapılırcasına tâmir edilmiş, geçen asır ortalarında da, yanındaki İncili Köşk (Sinanpaşa Köşkü) ile berâber yıktırılmıştır. Bugün İncili Köşkün yeri kesin olarak belli ise de İkinci Sultan Bayazıd köşkünün yerini tesbit etmek imkânsızdır.

On altıncı asrın büyük müverrihlerinden Selânikli Mustafa Efendi, Has Bağçede Sultan Bayazıd Kasrının yanında, pâdişahlara mahsus meşhur yeşil boyalı kadırgaların yapıldığı hususî bir tersânenin yapıldığını kesin olarak kaydediyor (B.: Baştarda, hünkâr baştardası; Bayazıd Kasrı Tersânesi). Bu gün bu tersânenin yeri de mâlum değildir.

Magnisada vâli iken babası İkinci Sultan Selimin ölüm haberi ile sâdırazam Sokullu Mehmed Paşadan taht dâvetnâmesini alan Üçüncü Sultan Murad hemen İstanbul yolunu tutmuş ve Mudanya İskelesinde hünkâr baştardasını beklemeden Nişancı Feridun Beyin buz gemisine binmişdi; yolda lodos fırtınasına tutuldu, çok muzdarib oldu, gece zifiri karanlıkda İstanbulda saray rıhtımına

çıkıldığında perişan bir halde idi, Sokolluya haber gönderildi, Vezir gelinceye kadar yeni pâdişah Sultan Bayazıd köşkünde bekleyip dinlendi (B.: Murad III.).

Birinci Sultan Ahmedin cülûsu sırasındaki vak'aları naklederken (1603) Kâtib Çelebi bir münâsebetle Sultanbayazıd köşkünden bahsediyor:

«Cülûsu hümayun günü Kapdan Cağalazâde Sinan Paşa dahi Donanmâyı Hümâyun ile Akdenizden gelip ferman üzere lebi deryada Sultan Bayazıd köşküne yanaşıp şerefi dâmen bûs ile müşerreb oldukda hil'ati fâhire ile nüvaziş buyuruldu».

Yine ayni müverrih ayni pâdişahın zamanında ve hicri 1014 vak'aları arasında Sultan Bayazıd köşkünde geçmiş kanlı bir sahneyi şöylece anlatıyor:

«Ramazanın başlarında (Ocak 1606), bir gün Yeniçeriler ve ertesi gün sipâhiler ulûfe ve çuha ve harac defterlerini isteyüb çorba içmeyiz diye söylendiler. Bâbıhümayun dışında ağalarını taşladılar, defterdara bâzı nâ sezâ sözler söylediler. Ulûfede vezincilerden kâtibden şikâyetle azil ettirdiler. Azil edilen Kargazâde adamlarının azline sebeb bir şey yok idi, niçin oldu diye fitneyi tekrar körükledikleri pâdişaha aksetti. Ramazanın yirmi üçüncü günü seher vakti (1 Şubat 1606) pâdişahın emri ile vezirler, bölük ağaları ve bölük kâtibleri ve askerin ihtiyarlarından bâzı kimseler Sultan Bayazıd köşkünde toplandı. Sultan Ahmed (o târihde henüz 16 yaşında), sırtına kırmızılar giymiş, içeri gazablı olarak girdi, sert bir lisan ile:

— Ben size hat gönderdim, defterdar bir kaç güne dek gelir, ulûfeleriniz çıkar ve harac defterleri kanun üzere dağıtılır dedim, itibar etmeyüz kapu önünde yapdığınız edepsizlik nedir? Aranızda bu küstahlığa cür'et edeni çıkarın! dedi.

Hiç biri cevab veremedi. Sağ azebler ağası ileri gelüb:

— Pâdişâhım!. Haremi Hümâyunda yetişmiş olan kulların bunun gibi fiile mübâseret etmemiştir, bu cür'eti bölüğe çıkan yabancılar etmiştir!.. cevâbını verdi.

Pâdişah fesada ön ayak olanların isimlerini sayarak:

— İçinizde bunlar kimdir?..

Deyince Vezir birer birer gösterdi. Pâdişah hemen haklarından gelinmesini emretti. Silâhdarbaşı Şehbaz Ağa ve Sipâhiler kâtibi Kargazâde ve Yekçeşim Mahmud Efendi hemen cellâda verilip katledildiler. Atlı mukaabelecisi Cûşî Efendi bir mermer sütûna sarıldı, Vezirler şefaat etti, kurtuldu. Sipâhiler Kethüdâsı Müstedam Kethüda da şefaatle kurtuldu. Pâdişah yine sert bir lisan ile:

— Bir daha haddinizi tecâvüz iderseniz cümlemizin hakkından gelinir!. dedi.

Huzurda bulunanlar dağılır iken îdam edilenlerin secedleri de sırtlarına verilip kendilerine kaldırtıldı».

BAYAZID KASRI TERSÂNESİ — Topkapusu Sarayında Has Bağçe İkinci Sultan Bayazıd Kasrının yanında pâdişahlara mahsus meşhur yeşil boyalı hünkâr baştardalarının yapıldığı hususî bir tersâne idi. Bugün adı geçen köşkün de, bu tersânenin de yerleri mâlûm değildir (B.: Baştarda, Hünkâr baştardası). On altıncı asırda bu tersânenin mevcudiyetini asrın büyük müverrihlerinden Selânikli Mustafa Efendinin bir kaydından öğreniyoruz. İkinci Sultan Bayazıd köşkü on dokuzuncu asır ortalarına kadar yaşamış idi; Tersânenin köşkden iki asır evvel kaldırıldığını zan ediyoruz, zirâ onyedinci asırda hünkâr baştardaları da artık Kasımpaşadaki Tersânei Âmirede yapılıyordu.

Selânikli Tarihinde Bayazıd Kasrı Tersânesi hakkındaki kayid şudur, bugünkü yazı dilimize çevirerek alıyoruz:

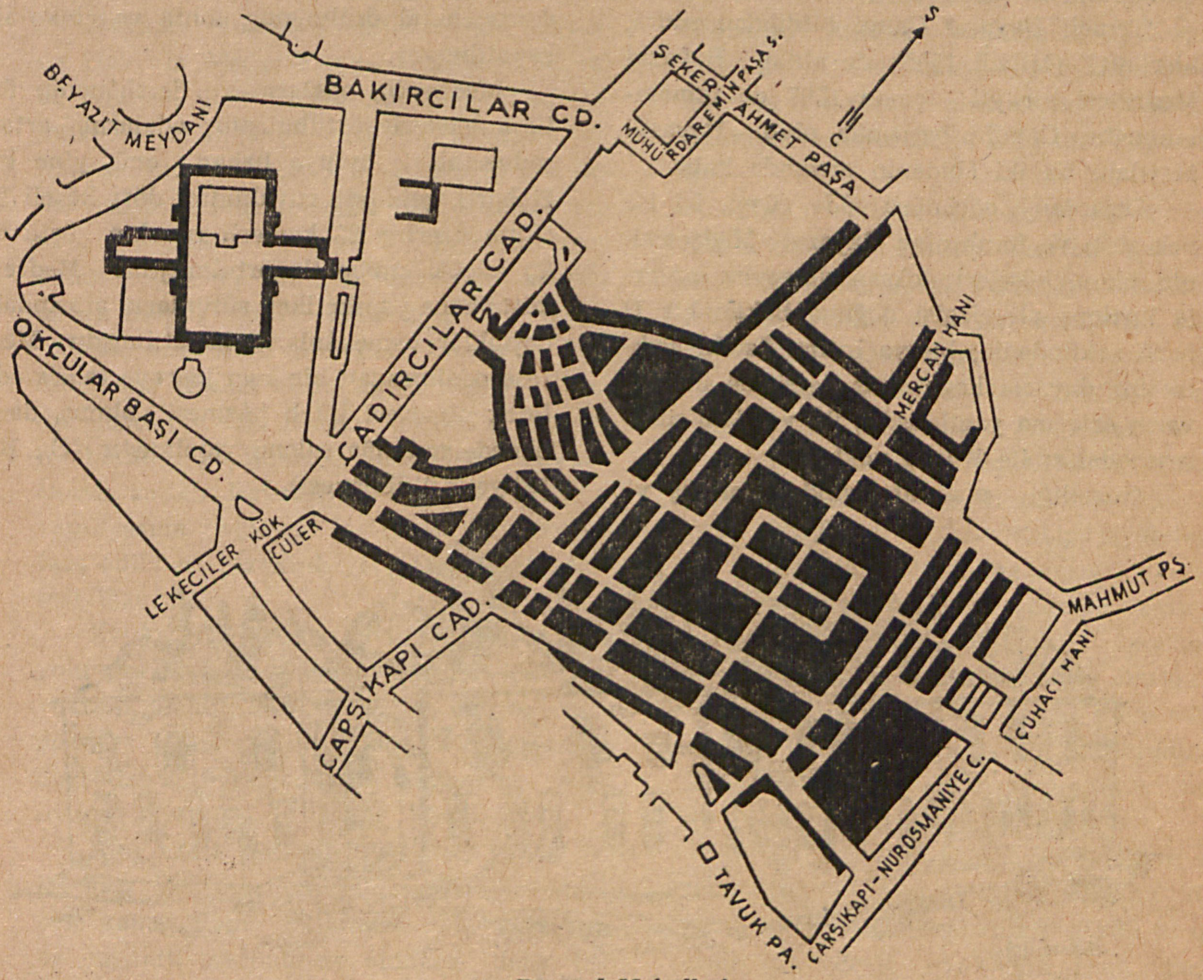
«Has Bağçede kadimden ola geldiği gibi şevketli pâdişah hazretleri ve cümle devlet erkânı hazır olup bir baştarda yapıldığıdır - Şaban ayı ortasın pâdişâhı âlempenâh hazretlerinin fermânı hümâyunları ile divan olmadı cümle devlet erkânı ve vezirler merhum Sultan Bayazıd köşkü yanında bulunan tersâneye geldiler. Bu Tersânede Âli Osman Pâdişahlarının bindikleri Yeşil Kadırga demekle meşhur kadırga yapılırdı, ne zamandanberi boş idi. Pâdişah gazâya niyet ettiklerinden bir büyük baştardanın yapısına el vuruldu. Şeyh ve hâfız efendilerin duâ ve âmin sesleri ile geminin esâsı çatıldı. Merhum Sultan Süleyman hünkâr baştardasına çok ehemmiyet verirdi; sonra İkinci Sultan Selim de bu tersânede bir müstesnâ baştar-

da yaptırmışdı; Sultan Selimin gemisi gazâlara gitmiş, küffâra gaalib olup gelmişti. Hâlen kapdânı Deryâ olan Kılıç Ali Paşanın bildiği üslûb ile boyu ve eni tâyin olunup mühendisler bir mübârek saatde çatısını çâttılar. Kılıc Ali Paşa iki hil'ati fâhire giydirilerek taltif olundu. Tersâne Emini Mustafa Çavuş ve Tersâne Kethüdâsı ve on nefer namlı korsan reisleri ve Tersâne Mimârı da hil'ati fâhirelerle taltif olundular. Vezirler de mevkilerine münâsib kıymetli kumaşlar getirip mimara ve geminin yapısında sâir çalışacak olanlara hediye ettiler. Öküz ve koyun pek çok kurbanlar kesilüp (amele olarak çalışacak) forsa kâfirlere dağıtıldı. 10 Şaban 994 (27 Temmuz 1586)». Bu bendde zikredilen pâdişah Üçüncü Sultan Muraddır.

BAYAZID MAHALLESİ — Bayazıd Bucağının Bayazıd Mahallesi, 1934 Belediye Şehir Rehberinin 4 numaralı paftasına göre, Bakırcılar Caddesi, Fuad Paşa Caddesinin küçük bir parçası, Şeker Ahmed Paşa sokağı, bu mahalle içinde bulunan Büyük Kapalı çarşının doğu duvarları Çarşıkapı - Nuru Osmaniye Caddesi, Tavuk pazarı sokağı, Çarşıkapu Caddesi ve Yeniçeriler Caddesi ile çevrilmiştir. Mahallenin mesken olan kısmı pek azdır, yarısına yakın kısmını Büyük Kapalı Çarşı kaplar, bir kısmını da Bayazıd Camii ile Bayazıd meydanı alır (B.: Bayazıd Bucağı). Meşhur Sahhaflar Çarşısı da bu mahallededir.

İç yolları şunlardır: Bayazıd İmâreti sokağı, Hakkâklar (Sahhaflar) Çarşısı yolu, Çadırcılar Caddesi, Mühürdar Emin Paşa sokağının bir parçası, Okçularbaşı caddesi, Lekeciler sokağı, Kokucular sokağı, Makascılar sokağı.

Son istimlâkler arasında Yeniçeriler Caddesi üzerinde sed üstü meşhur Çatal Hanın bulunduğu ada kaldırılmış, meşhur Okçularbaşı Caddesi ile Lekeciler Sokağı ve Koku-

Bayazıd Mahallesi
(1934 Belediye Şehir Rehberinden)

cular Sokağı kalkmış, yerleri Yeniçeriler Çaddesi tarafına bir kuyruk halinde Bayazıd Meydanına katılmıştır.

BAYAZID MEDRESESİ, HAVUZLU MEDRESE — İkinci Sultan Bayazıd külliyesinin mühim bir parçası, İstanbulun eski ve en güzel eserlerinden biridir; asırlar boyunca önü bir takım barakalar, Bayazıd-Aksaray yoluna bakan yanında ve kâgir sakil binalarla kapanmış bulunur iken bu muzahrefat Belediye tarafından istimlâk edilerek etrafı temizlenmiş, âbide bütün letâfeti ile meydana çıkarılmış, ve usulü ile tâmir edilerek içinde bir belediye müzesi ile umumî kütüphane kurulmuştur; 1943 den sonra Bozdoğan Kemerinin bitişiğinde Gazenferağa medresesinin tâmiri üzerine Belediye İnkilâb Müzesi Bayazıd Medresesinden Gazenfer ağaya nakledilmiş, Bayazıd Medresesinde yalnız kütüphane kalmıştır (B.: Gazanfer ağa Medresesi).

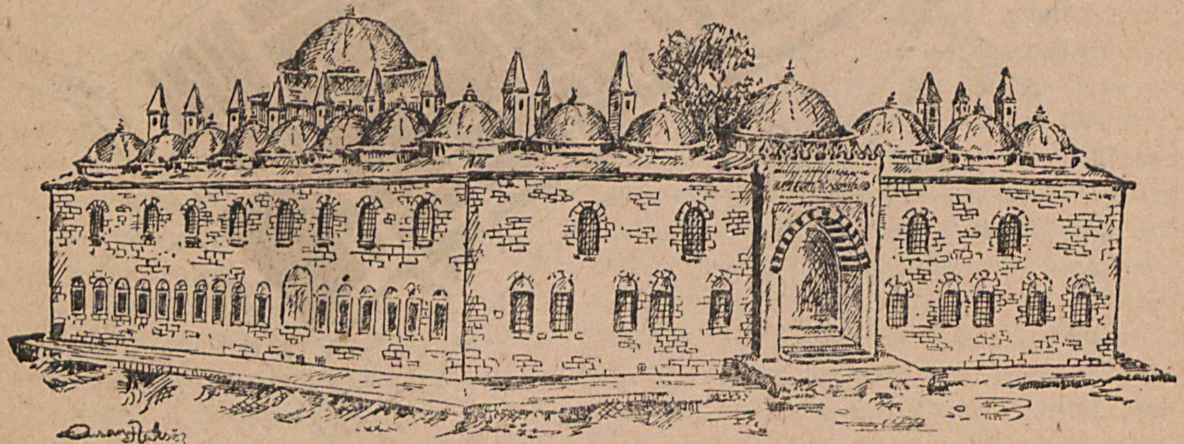
Temeli Bayazıd Camii bitdikden sonra, hicrî 912 (Milâdî 1506) de atılan Bayazıd Medresesi bir yıl içinde 1507 de tamamlanmıştır, Camiin batısında olup Bayazıd Meydanı bu iki âbidenin arasında kalır.

Dışardan görünüşü sâde güzel, içi ise pek şirin ve ferah olan Bayazıd Medresesinin plânı, köşeleri doksan derecelik açılarla kırılmış alt çizgisi doğuya bakan bir U harfi şeklindedir; batıya bakan üsteki açıklık bir duvarla kapatılmış dershâne bu duvarın ortasına yapılmışdır, iki yandaki medrese odaları ile ittisâli yoktur.

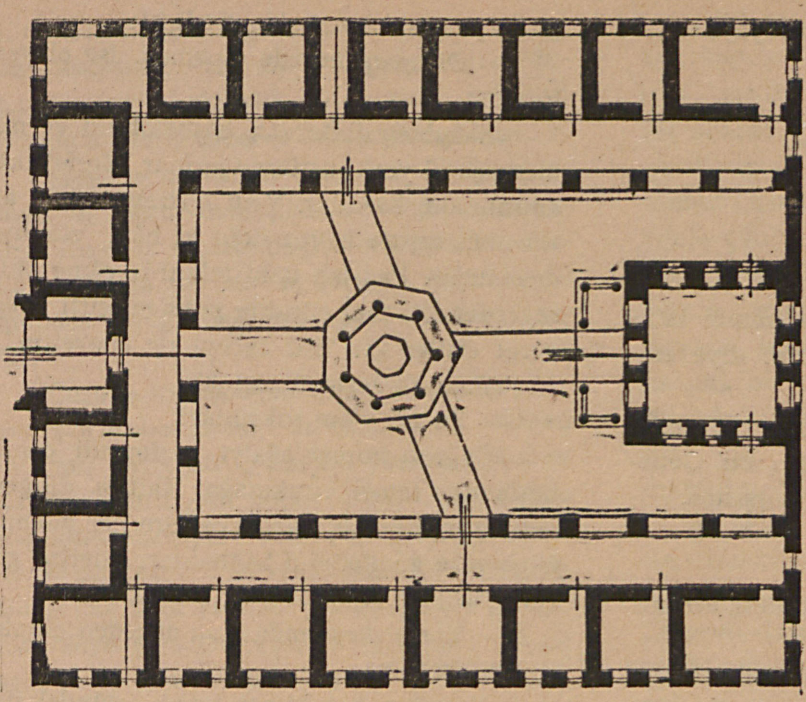
Güzelliği plan âhenginde aranmış ve bulunmuş olan binânın medhali yüksek tâçkapuludur ve bu kapu binânın yegâne süsüdür; odalar, yukarıda da işaret edildiği gibi kapudan girildiğine göre sağa ve sola taksim edilmiş, dershâne de kapunun tam karşısına gelen düz avlu duvarlarının ortasına konmuşdur.

Kapudan girildiğine göre sağlı sollu onardan yirmi odadır; bu odalardan, medhalin iki yanında üçerden altısını doğuda, meydana bakan, yedi oda şimal, yedi oda da cenub cebheleri üzerindedir. Sol tarafda köşedeki oda sayılmadığı takdirde ikinci ve üçüncü odalar arasından açılmış uzunca bir koridordan medresenin ayak yollarına gidilirdi, bu koridorun medresesinin dışına açılır ayrı bir giriş yeri daha vardı; 1926 da yapılmış olan plânında bir kuyruk gibi görülen ayak yolları, koridoru ile beraber, bînanın kütübhâne olarak tâmiri sırasında kaldırılmıştır. medresenin cenub yüzündeki durur, hattâ örülmemiş, tahta ve çinko ile kapatılmıştır.

Medhanin, odaların ve dershânenin üstü kubbelerle örtülmüştür; odaların ortası şadırvanlı iç avluya bakan önü, yine bir U harfi, şeklinde ruvaklıdır; dört köşeli 24 sütun üzerine 23 kemerli ruvakın üstü de 25 küçük kubbe ile örtülmüştür. Medrese kütübhane yapılır iken sütünların arasındaki boşluklar câmekânlarla kapatılmışdır. Medrese odalarından bir kaçı idâreye tahsis edilerek diğerleri kitab hâzinesi olmuş, dershânede mütalâa salonu yapılmıştır (B.: Belediye Kütübhânesi).

Bayazıd Medresesi
(Resim: Turan Açıksöz)

Bayazıd Medresesi
(Plân: anonim)

Bayazıd Medresesi eskiden halk ağzında Havuzlu Medrese diye anılırdı; sebebi de önünde, giriş kapusunun sağ tarafında müstatil şeklinde büyükce bir havuzun bulunması idi; âbidenin önü açılır iken her neden ise bu havuz toprakla doldurularak evvelâ yer altında bırakılmış, Bayazıd Meydanının îmar ve yeniden tanzim adı altında ancak despot cinneti eseri diye târif edilebilecek son hercü mercinde tamamen kaldırılmıştır. Halen ki bu havuz üzerine o kadar güzel bir halk masalı vardır ki, medrese ile beraber yapılmamış dahi olsa, havuzu İkinci sultan Bayazıdın hayır eserlerinin yapılmasına bağlayan bu masal için muhafaza edilmesi gerekirdi (B.: Bayazıd Medresesi Havuzlu).

Evliya Çelebinin kaydına göre ilmiye yolunda Bayazıd Medresesinin şâhı pek büyükdü, Şeyhülislâm Efendiler bu medresede ders verirler, medresenin nezâreti de doğrudan seyhülislâmlık makamına bağlıydı.

BAYAZID MEDRESESİ HAVUZU — Bayazıd Medresesinin cebhesi önünde, Medrese kapusundan çıkıldığına göre sol tarafda müstatil şeklinde ve oldukça derin bir havuz idi; medresenin etrafı temizlenüb açılır iken her neden ise toprakla doldurulmuş, yer altında bırakılmışdır.

Bu havuz üzerine İstanbul halk edebiyatında çok güzel bir hikâye vardır, havuzu Bayazıd Camii ile Medresenin inşasına bağlar; havuz muhdes dahi olsaydı bu hikâye için ilelebet muhafaza edilmeğe değerdi.

Hikâyenin çok şirin bir nakil sûretine ermeni harfleri ile yazılmış türkçe bir el yazmasında rastlanmıştır. Orta boyda beşyüz sayfa kadar tutan bu kıymetli vesika, 1944 de Bayazıdda Muallimler Kütüphânesi sâhibi ve kitab bilgisi müteveffâ Bedros Nişanyan'ın hususî kütübhânesinde bulunuyordu; ki bir umumî kütübhâneye alınması yolunda R. E. Koçunun teşvikkâr yazısını okuyan, okuyubda gereken ehemmiyeti veren olmamıştır; Nişanyanın ölümünden sonra da bu nefîs eser kaybolmuştur.

Eserin ikiyüz sene kadar evvel İstanbulun zengin ermenilerinden biri için toplanup tek nusha olarak yazıldığı muhakkaktır, adı bilinmeyen derleyici muharrir eserini pek zârifâne takdim ediyor:

«Kitabı darbımesel budur ki evvelden denilen meseleler kimi gülünecek ve kimi yarayacak kıssadan hisse almak için muhtasarca naklolunmuştur, mâzur ola. Dünya bir yağlı kuyruktur, aşkola kesip yiyebilene!».

Kitabda kıssadan hisse almak için büyüklü küçüklü üçyüz fıkra ve hikâye vardır; hemen hepsi İstanbulun günlük hayatından alınmış pek şirin şeylerdir; bir kısmı da açık saçık letâifdir; kitabın sonuna ilâve edilmiş üç bendden biri de şu güzel hikâyedir; anlatılış dilini aynen muhafaza ederek naklediyoruz:

«Vakt-i Sultan Bayezid-i Velî'nin esnaında bir gün bini şetti, Boğaziçi'ne doğru gezdi yürüdü. Geri döndükte gördü ki ığrıbçılar voli ederler balık için. Dedi padişah bostancıbaşı'ya:

— Lala, bunlar ne dir ki deryaya bırakırlar?

«Bostancıbaşı dedi:

— Padişahım, balık avlarlar.

Dedi padişah:

— Çok çıkar mı?

Dedi bostancıbaşı:

— Baht işidir padişahım.

— Ey, dedi padişah, bir de benim taliime bıraksınlar bakalım ne çıkar? diye emretti.

«Iğrıbın birin voli ettiler. Hiç bir nesne çıkmadı; ancak bir deniz meleği çıktı. Getirdiler deniz meleğini padişahın karşısına.

«Dediler ki:

— İşte bu çıktı bahtına!

— Ey, dedi padişah, söyle taliim, sen nesin?

«Asla nutuk yok. Birkaç defa ibram eyledi, yine söz yok; hayran gibi karşısında durur. Padişah:

— Götürün çarşıya pazara, gezdirin; bakın ki ne söyler, ne yapar? İsmi ve resmi ilen bana ilâm eylen!

«Bu deniz meleğini götürdüler gezdirerek çarşıya. Vararak vararak Odunkapısı'na geldikte gördü ki soğan tartıp satıyorlar. Orada güldü. Dahi ileri gittikte biri dahi sarmısağı sayı ile satıyor. Anda dahi güldü. Dahi giderek Sultan Bayezid'e geldi ki -ol zaman meydan idi-bir adam oturmuş bakıcılık eder; kiminden bir para, kiminden iki para alıyor. Orada dahi güldü.

«Getirdiler padişahın huzuruna. Dediler ki:

— Üç yerde güldü.

Sordu padişah:

— Yâ taliim! söyle niçin güldün?

«Ol deniz meleği de dili açıldı söylemeğe başladı:

— Evvel yerde ki güldüm, zararlı şeyi tartı ile satarlar. İkinci güldüğümün aslı oldur kim, bir yerde bir adam oturmuş, halk-ı âlemi aldatır ki: "Ben bakıcıyım!" diye. Birer ikişer paraların alır; oturduğu yerin altında yedi hüsrevanî küp ve hem bir taştan havuz altın var, onu bilmez; "Ben gaip biliciyim!„ der.

«Bu cevabı bitirdiği gibi kaldırıp kendisini deryaya attı; nereden geldi ise ol yere gitti; padişah mat kaldı. Dedi ki:

— Ol adam nerede oturmuş ise ol yeri kazın!

«Sabahısı, defterdar, başbakikulu ve mimar ağa ol yerin üstüne vardılar. Keşfettikte emrolundu, kazdılar. Yedi hüsrevanî küp altın hem taştan havuz dolu ki hâlâ şimdiye dek durur. Padişah dahi tebdil-i câme olup seyreder. Bu mal çıktıkta müjdeci gitti. Meşveret ettiler ki: "Bu akçeyi ne işleyelim?„.

«Padişah ferman etti ki:

— Şu meydanı yıksınlar!

«Çağırdı mimar ağa'yı, keşfeyledi, camie başladılar temel bırakmağa. Kalfası, dülgerleri ve ırgatbaşısı ve rençberlere her adamın işine göre gündeliğini bağladılar. Âdetine göre hafta başı oldukta emir eder ki:

— Varın meydanda olan akçeden gündeliklerinizi alın!

«Varırlar, her kimse kendi gündeliğini alırlar idi ve bazı kimseler tamah ederdi, artık alırdı. Ol aldığı artık akçe Allah'ın emri kurşuna tebdil olurdu; yine getirip yerine koydukta yine altın olurdu».

BAYAZID MESCİDİ — Galatada Necatibey Caddesindedir; 1934 Belediye Şehir Rehberine ve Karaköy tarafından gelindiğine göre sağ kolda, bu cadde ile Döşemeci sokağı, Ali Paşa Değirmeni sokağı ve Derici sokağının çevirdiği ada üzerindedir, avlusunun arka kapusu da Ali Paşa Değirmeni sokağına açılır.

Bânisi İkinci Sultan Bayazıddır, halk ağzında dolaşa gelmiş bir rivâyete göre bu pâdişahın kendi adına nisbetle anılan semtdeki büyük camiinden evvel yapılmış. İlk yapısından en küçük bir iz kalmamışdır.

Hâlen görülen mescid, Türk yapı sanatı bakımından en küçük bir kıymet taşımaz, tahminimize göre geçen asır içinde belki bir on yedinci asır binâsı bozularak inşa edilmiştir. Necatibey caddesini sağlı sollu doldurmuş ve bu mescidin de iki yanını almış zevksiz, şekilsiz, âdetâ kasde makrum çirkin yapılardan biridir. 1957 etrafında Camileri Koruma Derneği eliyle yeni bir tâmir görmüştür.

Fevkaanî bir mesciddir, ve asıl mescid binâsı caddeden içerlek bir avlu içindedir; caddeden görülen pencereler mâbetin üst katkadınlar mahfilini aydınlatır. Kadınlar mah-

fili tâbirini de usûlen biz kullanıyoruz, zirâ bu mescidin erkek cemaati, çarşı boyu olduğu için hayli kalabalık ise de semt sekenesi arasında camie gidecek tek kadın yoktur.

Mescide caddeden bakılırsa, dört basamak taş merdivenle çıkılan ve bir taşlık-avluya kısa bir geçidle bağlanan sokak kapusunun sağında bir akmaz çeşme, solunda da muhdes olduğu belli bir kavaf dükkânı vardır.

Çeşme, ilk nazarda önü parmaklıklı bir pençereye benzemektedir. Burada eskiden mevcud güzel bir çeşmenin yerine, yukarda kaydetdiğimiz gibi geçen asırda uydurulup yapılmış olacakdır; eski çeşmenin kitâbesi de bu pençeremsi oyuğun üstüne konmuştur. Güzel bir tâlik yazı ile yazılmış olan kitâbenin hâlen görülen çeşmeye yapılmış olması aslâ vârid olamaz. Tek beyit manzum kitâbe şudur:

Geçme iç âbı zülâlden şifâdır yârü ağyâre
Çeşmenin bâniyesi Saraylı Şekerpâre

Beytin altında rakamla târih de vardır, fakat çok küçük ve yüksekde olduğu için seçilip tesbit edilemedi. Zikredilen saraylı Şekerpâre, Sultan İbrahimin gözdesi olup gayri meşrû yollardan edindiği bütün serveti musâdere edilerek Afrikada İbrime sürülen Şekerpâre kadın mıdır, bilemeyiz. Her müşkili hal edecek rakamı okumak için o civarda bir merdiven de bulunamadı.

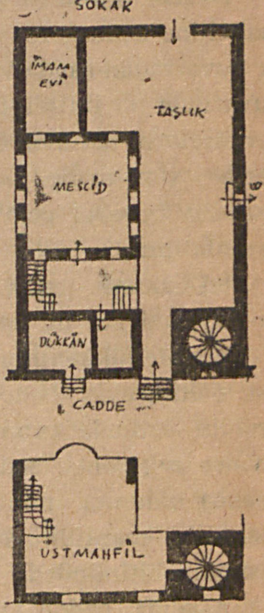
Çeşme kitâbesi ile ayni eb'adda ve ayni yazı ile yazılmış ikinci bir kitâbede kapu üstüne konmuştur, yine tek beyit olan bu kitâbeden, mescidin Galatayı sömürmüş büyük yangında yok oldukdan sonra hayır sâhiblerinin himmeti ile ihyâ edildiğini öğreniyoruz:

Bayazıd Câmii mahvetmiş idi şiddeti nâr
Nice eshâbı hamiyet sâyile kıldı imâr

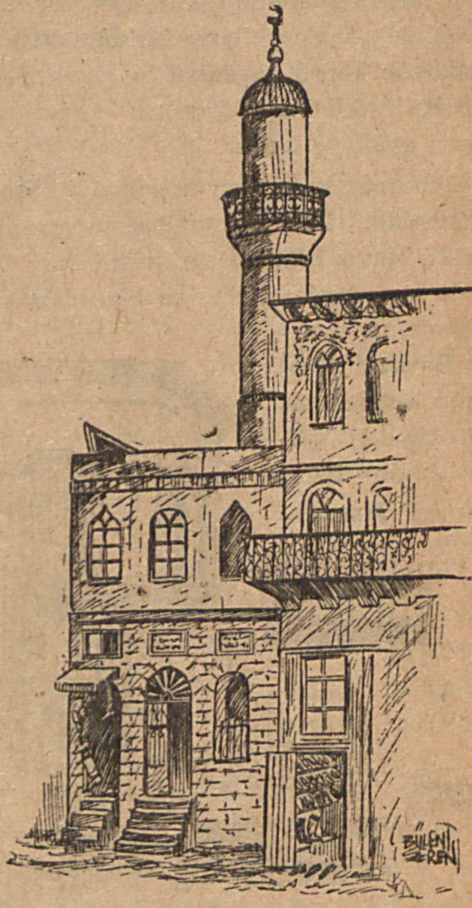
Bu iki kitâbeyi çevirmiş taş çerçivelerin ayni bir üçüncü çerçive de soldaki dükkânın üstündedir, fakat ortası oyuk, bir pençeredir; onun içindir ki kavaf dükkânına muhdes dedik, tahmin ederiz ki bu dükkânın yerinde eskiden bir sebil, yahud muvakkithâne bulunuyordu, üçüncü kitâbe de bu hayır tesisine âid idi; binâ geçen asırda hâlen görülen çirkin çeklile tecdiden tâmir edilirken, kaldırılmış, dükkâna tahvil edilmiş, kitâbe yeri de pencere yapılmışdır.

Dört basamak taş merdivenle çıkılan sokak kapusundan kısa bir koridorla taşlık avlıya girilir. Mâbed sol koldadır. Soncemaat yerine dört basamak ahşab merdivenle çıkılır. Son cemaat yerinin avlu tarafı açıkdır, bir şırvanı andırır; tam karşıda bir tahtaperde - duvar arkasında üst kat kadınlar mahfiline çıkan ikinci bir ahşab merdiven bulunmaktadır.

Taşlık - Avlu cadde seviyesinden yüksekde; Mescid ayrıca avluya nisbetle de fevkaanidir, altı müezzin meşrutası meskendir; avlunun ar-

Galatada Bayazıd Mescidi
(Plân-kroki: Hüsnü)

Galatada Bayazıd Mescidi
(Resim: Bülend Şeren)

ka tarafında da imamlara meşruta müstakil bir evceğiz yapılmıştır.

Mescid murabba planlıdır; son cemaat mahalline açılmış iki penceresi vardır; diğer üç duvarından sağda ve solda üçer ve mihrab duvarında da iki büyük pencere, bu büyük pencerelerin üstünde de birer küçük pencere vardır; yâni mâbed, son cemaat yerine bakanlarla berâber cem'an yirmi pencere ile aydınlatılmıştır.

İçi bakımlı, temiz bir mescid olup başkaca kayde değer bir hususiyeti yoktur.

Kavaf dükkânının üstünü de kaplayan üst mahfil, avlu ile sokak kapusu arasındaki geçidin üstünde uzanır; caddeden avluya girince sağ solda, asıl mecsidden ayrı ve uzakca bulunan minârenin tam bu üst kat mahfilde, mahfilin geçid üzerine uzanmış kısmının bitimindedir.

Aşağıda, cadde kapusundan taşlığı girilip sağ tarafda bulunan minâre kâidesi geçilince, avluda, yine sağ tarafta iki basamak taş merdivenle çıkılır ayrı bir bölme içinde ayak yolları bulunmaktadır. Karaköyde köprü başından bu yana Tophâne Kılıç Ali Paşa Camiine kadar tek umumî ayak yollarıdır.

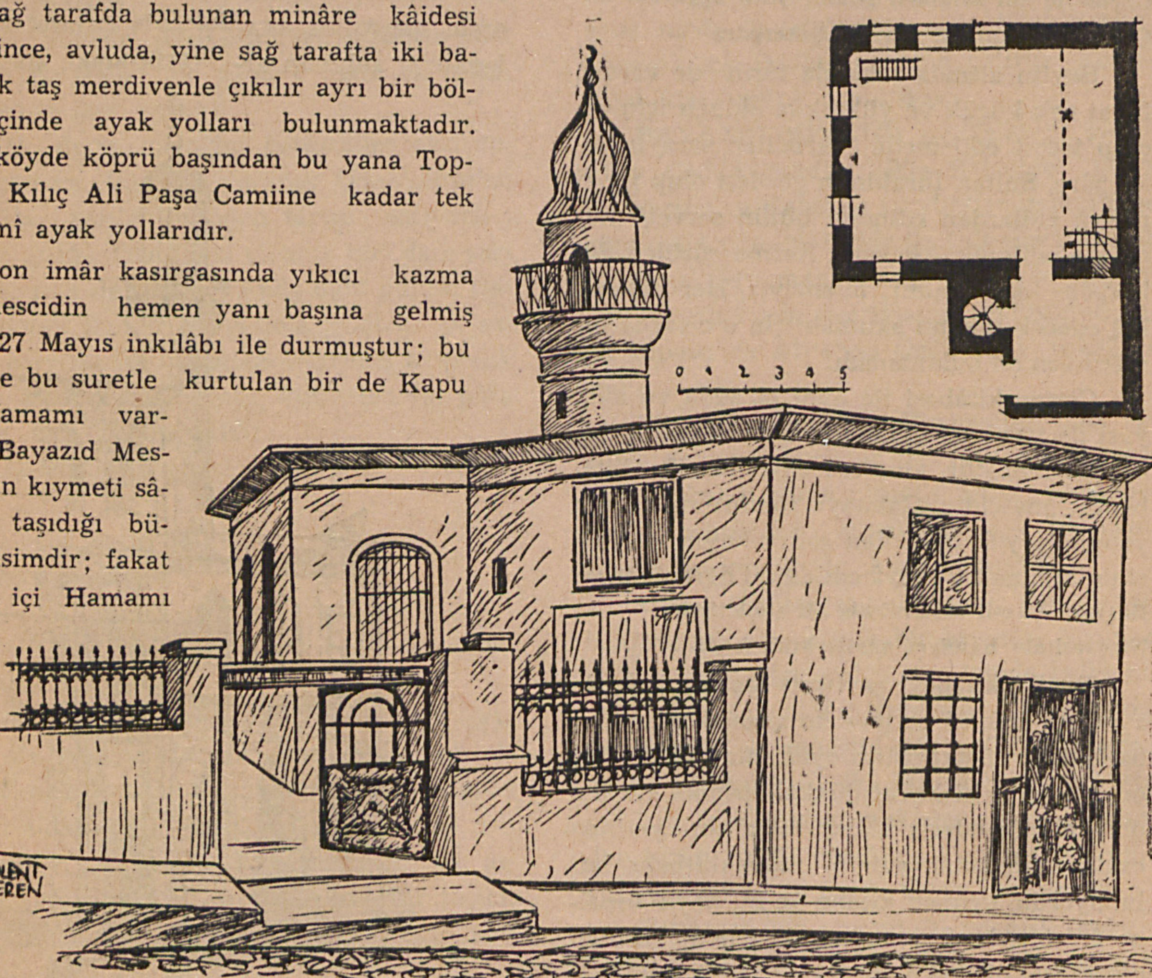
Son imâr kasırgasında yıkıcı kazma bu mescidin hemen yanı başına gelmiş iken 27 Mayıs inkılâbı ile durmuştur; bu semtde bu suretle kurtulan bir de Kapu içi Hamamı vardır; Bayazıd Mescidinin kıymeti sâdece taşıdığı büyük isimdir; fakat Kapu içi Hamamı Türk yapı sanatında tek hamamların güzellerinden biridir; nazardan ve tapu senedini cebinde taşıyan mülk sâhibinin «iş hanı yapdırma» hırsından Hak saklasın.

Bu mescid hakkında Hadikâtül Cevâmideki kayıd şu satırlardan ibârettir: «Bânisi Sultan Bayazıd Hân Velîdir. Mescidi mezkûr İstanbuldaki camii kebiri vakfından idâre olunur. Minberini Kızlarağası Hacı Beşir Ağa merhum koymuştur; mahallesi vardır».

Eskiden halk ağzında «Kavaflar Mescidi» diye de anılırdı.

Bibl.: REK ve Mehmed Koçu, gezi notu.

BAYAZID MESCİDİ, BAYAZID KETHÜDA MESCİDİ — Kadıköyünde çarşı içinde dört duvar üzerine kiremit örtülü, enli ve bodur minâreli küçük bir mesciddir, 1960 yazında «Kadıköy Camileri Onarım Derneği» elile tâmir edilerek beton bînâya çevrilmiş ve ibâdete 28 Ekim Cuma günü açılmıştır;

Kadıköyde Bayazıd Kethüdâ Mescidi
(Resim: B. Şeren; plân: R. Sevinçsoy)

Türk yapı sanatı bakımın en küçük bir kıymet ifâde etmeyen bir binâ olmuştur, temizce bir zevk mahsûlü eski köhne binâ şekli bozulmadan tâmir edilse idi daha isâbetli olurdu; küçük taşlık - avlusunun arka kısmına müezzini ile hademesine mesken olarak tahtânî ve fevkaanî odalar yapılmışdır. 6 Kasım 1960 Cumartesi günü ziyâretimizde mescid hademesi şehbaz bir delikanlı yalın ayak, elde süpürge taşlık yıkamada, müezzin odasına çıkan merdiven üstünde de bir yığın levha durmakda idi; bu levhaların ne olacağını sorduğumuzda delikanlı: «artık camie konmayacak, satılacak zan ederim» dedi. Müezzin efendi geldi, o da çıplak ayaklı hademenin yaşıdı toy bir genç, karşısındakine şübhe ile bakan biri: «Bunlar satılmayacak ama, artık camie de konmayacak, yeni levhalar alınacak» dedi. Yeni levhadan ne kasdettiğini anlayamadık, Merdiven üstüne yığılmış levhalardan birinin üstü armalı ve turalı çerçevesi eşine ender rastlanır, antikalaşmış bir eserdi; bir de «Eşref» kebeli tâlik besmele levhası var idi, güzeldi; bu besmelenin nasıl yeni bir levha ile tebdil edilebileğini kesdiremedik. Bu satırları bu şehir kütüğüne kaydetmekden kasdımız, camileri onarım derneklerinde sâdece hayır severliğin kifâyet **etmediğini,** eski veya yeni türk yapı sanati ve cami tezyinatı, levha, yazı üzerinde bilgi salâhiyetinin de bulunması gerekdiğini belirtmektedir.

Mescidin bânisi Bayazıd Kethüdanın kim olduğunu tesbit edemedik. Onarım Derneği Vakıflar Umum Müdürlüğü ile sıkı temasda olacağına göre mescidin ilk inşâ târihini vakfiyesinden çıkartarak kapusuna bir kitâbe taşı koydurtsa idi her halde iyi olurdu. Evliyâ Çelebi: «Kadıköyünde Osman Ağa Camiinden başka cami yokdur» diye pek kesin yazdığına göre Bayazıd Kâhya Mescidinin Onyedinci asır ortasından sonra inşa edilmiş olduğunu söyliyebiliriz.

Mescid bir yokuş üstünde olduğundan kısmen fevkaanîdir, altında bir çiçekci dükkânı vardır.

BAYAZID MEYDANI, BAYAZID HÜRRİYET MEYDANI — İstanbulun Sultanahmed Meydanı (At meydanı) ve Aksaray Meydanı (Et Meydanı) ile üç büyük târihî meydanından biridir. Kemâli ehemmiyet ile kaydedelim ki İstanbulun bu en meşhur ve en eski üç meydanı büyük Avrupa şehirlerinin meşhur meydanları ile ölçülemeyecek kadar küçüktürler.

1943 de Cumhuriyetin yirminci yıldönümünde İstanbul Belediyesinin «Güzelleşen İstanbul» adı ile neşrettiği şatafatlı propaganda kitabında «Dünkü ve Bugünkü Bayazıd Meydanı» başlığı altında şu satırlar yazılıdır:

«Bayazıd Meydanı, bütün Osmanlı Tarihî boyunca İstanbulun en işlek bir merkezi ve ana caddelerinin kavuşağı idi. Aksaraydan, Süleymaniyeden, Bağçekapusundan, Tahtakaleden, Kapalıçarşıdan, Ayasofyadan, Kumkapudan, her taraftan gelen yollar burada birleşir, memur ve esnaf her sınıf halk yine buradan geçerek kendi Mahallelerine dağılırdı. Denilebilir ki iş güç sâhibi olup da Bayazıd meydanından geçmeyen adam yoktur. Hele bir zamanlar Harbiye ve Mâliye nezâretlerinin bu meydan üzerinde bulunması, Ramazanlarda Cami avlusunda sergi açılması, Direkler arasının (Şehzâdebaşının) bir gezinti yeri olması meydanın ehemmiyetini bir kat daha arttırmışdı, öyle olmakla berâber eski devirler belediyesi bu ehemmiyetin farkına varmamış (?), zamanına göre Paris'in «Etoile = Etual» meydanı ile kıyas edilecek (?) geniş ve îmara lâyık bir sahâyı tamamiyla bakımsız bırakmışdı.

«Nihâyet Cumhuriyetin kuruluşu sırasında meydanda ilk şehircilik eseri kendini gösterdi. Yollar düzeltilip ortaya fıskiyeli bir havuz, etrafına tarhlar yapıldı. Bayazıd Meydanındaki eski Harbiye ve Maliye Nezâretleri binâlarına fakültelerin yerleşmesi dolayısı ile yeniden büsbütün başka bir ehemmiyet kazanmış, Üniversite Mahallesinin merkezi olmuşdu. Fakat burada yapılması çok lüzümlu olan bir şey vardı: Meydanın sol tarafındaki çürük çarık bir takım binâlarla salaş sıra kahveleri, çerden çöpden barakaları kaldırmak... Zîrâ bunlar yalnız meydanı daraltmak ve çirkin bir manzara teşkil etmekle kalmıyor, İnkilâb Müzesine çevrilmiş Bayazıd Medresesi gibi Türk mimarlığının bir şâheserini gözden saklıyordu. İşte belediyemizin son senelerde neticelendirdiği bir îmar işi de bu oldu; o köhne binâlarla dük-

kânları silip süpürerek sâhayı büyük mikyasda genişletmek sûreti ile âdeta meydana bir meydan daha ilâve etti, ve bugün hayranlıkla seyrine daldığımız Bayazıd Medresesini meydana çıkardı...».

Bayazıd Meydanına Cumhuriyet devrinin ilk on yılı içinde yapılmış olup da 1957 de büyük Türk İstanbulumuzun üstünde bütün şiddeti ile hüküm sürmeğe başlayan vandal kasırgasında sökülüp kaldırılan çift fiskiyeli büyük havuzdan ve onun etrafında tanzim edilen tarhlardan sitayış ile bahsedildiğine göre, yukarıdaki satırları İstanbul Belediyesi adına yazanlar park ile meydanı ayırdedememişlerdir. Etrâfındaki muzahrefâtı silip süpürüp kaldıran ve Bayazıd Medresesini meydana çıkaran İstanbul Belediyesi, büyük bir havuz ve havuzun etrafına çiçekçimen tarhları yapdırarak meydanı öldürmüş, ağaçsız bir park içinden geçen müteaddid yollara halbetmiştir. Unutmamalıdır ki meydan, olan, şehir içinde, iyi veya kötü, o şehir halkının toplanabileceği ârızasız boşlukdur. Bu geniş boşluğun ancak göbeğine, etrafını asla daraltmamak şartı ile bir büyük adamın heykeli, yâhud târihî hâtıra sütûnu, kezâ bir zafer tâkı konulabilir.

Meydanlar mitinglerin, büyük siyasî nümayişlerin, ihtilâllerin, onbinlerce insanı toplayan duvarsız ve tavansız salonlarıdır; onun içindir ki müstebit, despot idareler meydanları hiç sevmemişlerdir, meydanları şenlendirme, güzelleştirme adı altında, havuzlarla, tarhlarla, ağaçlarla ârızalandırmaya, mümkün olduğu kadar insan ayağının basacağı sahasını daraltmağa çalışmışlardır.

Her köşesinde, her yolunda bir kaç adımda bir ecdad yâdigârı bir sanat eserine rastlanan büyük ve muhteşem Türk İstanbulumuzu iktidardan düşdükden sonra ziyankâr bir çocuğun kırık oyuncağı gibi bırakmış olan Adnan Menderesin altını üstüne getirdiği yerlerden biri de Bayazıd Meydanı oldu; bir türlü tanzim ettiremedi, büyük bir kısmını kazdırıp etrafında bir takım rampalar, sedlerle öylesine çirkinleşdirdi ki yeni bir şekil verip güzelleştirmek şöyle dursun, eski hâline getirmek dahi zordur; Bayazıd Meydanı şehrin sîmasında bir «Haleb Çıbanı» yarası izi olmuştur.

Meydan, alan isimleri ile kasdedilen mananın ne olduğunu yukarda arz ettik; büyük kalabalığın toplanabileceği yer olarak, İstanbul ihtilâlleri ya Et Meydanından yahud At Meydanından çıkmışdı, yalnız 1730 ihtilâlinin alevi Bayazıd Meydanından parladı.

Bayazıd Meydanının meydan hüviyetinin Bozulması İkinci Abdülhamid zamanında, bu hükümdarın Millî Meclisi dağıtıp keyfî idâreye koyulması ile başlar.

Bayazıd Meydanının daha eski manzarası ve târihcesi hakkında pek az şey biliyoruz. Kurban bayramlarına yakın İstanbula indirilen koç sürüleri bu meydana getirilirdi. Nakil vâsıtalarının at ve öküz arabaları ile at ve eşek olduğu devirlerde meydan yüzlerce sürü ile kaplanır, satın alınan hayvanlar hammal sırtlarına vurulup götürülürdü. Kurban pazarı olarak Bayazıd Meydanının seçilmesi şehrin en merkezî yeri olmasındandır. Bu konu üzerinde güzel bir fıkradır:

Fıtnat Hanım (XVIII. asrın zarâfeti ile meşhur kibar kadın şâiri) kurban almak için Bayazıd Meydanına gider, hanıma fırsat buldukça takılan külhânî şair Haşmet Efendi de orada dır:

— Hanım, sana ben kurban olayım!. der.

— Boynuzun yok, seni kesmesi mekruhtur!..

— Aman cânım, bayram sabahına kadar devlethânenizde iki gece yattım mı boynuzlarım çatal çatal çıkar!...

İstanbulda Türk kadınının sokaklarda dilediği gibi gezib tozması Tanzimatdan sonra başladı, bilhassa Ramazanlarda, kandillerde, bayramlarda şehrin en merkezî yeri olan Bayazıd Meydanı ile etrâfı, Vezneciler, Direkler arası ve Divanyolu avâre avâre dolaşma, piyasa yerleri oldu, kadın ile erkek arasında külhânî argosu ile «aşna fışna» aldı yürüdü. İstanbulun büyük evlâdı Ahmed Râsim «Zen ve Zenperestî» başlıklı makaalelerinde şehrin o semtlerini şöyle tasvir ediyor:

«1296, 1300 hattâ 1305 tarihinde (Milâdî 1879, 1882-1883, 1887-1888) Ramazan ile kandillerde başlıca piyasa mahalleleri Divanyolu, Bayazıd Meydanı, Vezneciler, Direklerarası idi. Araba piyasası, iki keçeli tâbir edilen tarzda yekdiğerinin muakkib ve mu-

kaabili olarak gaayet batî ileri, dönüş hareketleri ile icrâ olunur, yan kaldırımlar mâhalekallâh dolardı. Filhakika kendini bilen ne kadın ne de erkek böyle müdhiş kalabalığa girmez, girenler de kendilerini akıntıdan kurtaramazdı.

«Harf endazlığın pek kaba bir nev'i olan sarkıntılık keyfiyetleri yayalarda pek ziyâde bâriz ve mütenevvi şekiller alırdı: Çimdik, sıkıştırma, ferâce veya çarşafa makas vurma, yakıcı maddeler dökme, elden mendil vesâire kapma, elfâz ve tâbîrâtı galîza istîmâli, türlü türlü bayağılık parolaları, göz, kaş, vurgunluğu, şemiye, pabuç, iğne mühabbetleri, tükürme, ayak basma, kol göğüs vurma, itme, tartaklama, şiddetle çatış, daldırma, saldırma, tehdid, terzil, arabalara kâğıd, mektub sarılı lavanta hattâ muzahrefât atma,-ekseriyâ fiyakacı kabadayılar tarafından icrâ edilirdi - arada sırada araba beygirlerinin dizgilerine sarılış, yol kesme, çevirme, yarma, tebidili kiyâfetle tâkib, türlü türlü utanış, bayılış. kızarış, bozarış vaziyetleri ve daha aklıma gelmiyen bir takım ahvâl bu piyasalara has idi..»

Büyük muharrir ayni makaalesinde 29 şaban 1282 (17 Ocak 1866) tarihli «Tercemânı Ahvâl» gazetesinden şu bendi naklediyor:

«Zenpârelere dâir bugünlerde gerek Ruznâmede (o devrin başka bir gazetesi) ve gerek Tercemânı Ahvâlde bâzı ihtârât görülmüştü. Vâkia zenpâre kardeşlerin ettikleri rezâlet, vâsılı derecei nihâyet bir hâli denâet ise de bir takım cibilliyeli rediy tâifei nisvânın hal ve hareketi bîçâre zenpâreleri târiki âdâbdan ihrac ve semti rezâlete idrac etmekde olduğu da inkâr edilemez. Zirâ meşhur ve mâlumdur ki tâifei nisvan her kandil ve Ramazanda arabalara binüb Bayazıd Meydanında ictimâ ederek bir aşağı ve bir de yukarı dönüp dolaşıp safbestei mevkii zendostî olan bir takım avanak zenpârelere yaltaklanıp koltukladıkları gibi kendi yolunda gitmekde olan bâzı adamlara dahi harfendazlık ederek yolundan alıkoydukları çok kerre görülmüşdür.

«Doğrusu şu hal tarîki zendostîye sülûk etmiş bir takım adamları cicimamaya dadandırıp ilâ nihâye hâibü hâsir Sultan Bayazıd Meydanında dâir bırakacağı gibi bir takım yeni yetişme çocukları dâhi iğvâ idüb bu tarike sülûke mecbur ideceği âşikâr bulunmuştur...».

Müverrih Ahmed Cevdet Paşa da İkinci Abdülhamide verdiği «Mârûzat» adındaki mufassal târihî raporunun şu bendinde, Kırım Harbi sonunda İstanbulun değişen sîmâsını taşvir ederken Bayazıd Meydanı piyasalarından bahseder: «Zendostlar çoğalıp mahbublar azaldı. Kavmi Lût sanki yere battı. İstanbulda ötedenberi delikanlılar için mâruf ve mûtad olan aşku alâka hâli tabiîsi üzere kızlara mütakil oldu. Sultan Ahmedi Sâlis zamanından beri mûtad olan Kâğıthâne seyri ziyâde rağbet buldu. Gerek orada gerek Bayazıd meydanında arabalara işâretlerle muaşaka usûlü hayli meydan aldı».

Geçen asrın Ramazanlarında piyasa saatlerinden evvel Bayazıd Meydanına halkı toplayan bir sebeb de Bayazıd Camii avlusunda kurulan Ramazan sergileri idi (B.: Bayazıd Camii Avlusunda Ramazan sergileri).

Meşrûtiyetin ilânından sonra bu meşhur meydan büyük şehrin siyâset yerlerinden biri oldu; evvelâ Serasker Hüseyin Avni Paşayı vuran Çerkes Hasan Bey (B.: Hasan Bey, Çerkes) bu meydanda Seraskerlik kapusu önündeki bir ağaca asılarak îdam olundu; 31 Mart vak'asından ve Mahmud Şevket Paşanın katlinden sonra da îdam sehpalarından bir kısmı Bayazıd Meydanında kuruldu.

İkinci Abdülhamid devri başlarında Bayazıd Meydanı, berber, kebabcı ve sâir esnaf barakaları ile dolmuş bir çarşı boyunu, pazar yerini andırır olmuşdu. O devirde İstanbula gelmiş Uryânî adında bir halk şâiri İstanbul semtleri ve her semtdeki esnaf civanları hakkında yazdığı 55 kıt'alık destanın 12 kıt'asında Bayazıd Meydanı ile civârını söyle tasvir ediyor:

1. **Seyridüb etrâfı vardım meydâne**
 Misli yok ol pâzârı hüsnü âne
 Dükkânlar dop dolu güzeller ile
 Buyur dirler müşteriye şûhâne
2. **Bakırcı güzeli döver kazanı**
 Vezneci mahbûbun oyun bozanı
 Gördüm bir de nevhat nûri melâhat
 Şâhın başı gökde okur ezanı
3. **Sultanbayazıdın berber güzeli**

Görmedim mislini dünya gezeli
Kâkül perçem ipek gözleri mahmur
Bal dudaklı gül yanağı gamzeli

4. Kâğıdcısı vardır esericedid
Ferman etmiş anlara Sultan Mecid
Setre pantol giyer firenk kesimi
Âşıkına gerek imânı tecdid

5. Kebabcısı vardır kıvırcık kuzu
Gönül yâresine ekiyor tuzu
Âşıkları öpüb peştemâlini
Nâzik ayağına sürerler yüzü

6. Hele kaşıkcılar hepsi şıkırdım
Ayak dolaşdırır atdırmaz adım
Âyine sineler simin bâzûlar
Gizlice bir bûse çalub sakladım

7. Ya efendim kahveciye ne dersin
Yûsufi Mısrîden almışdır dersin
Turunc köpüklü bir fincan kahveyi
Getirir şûhâne eğerek fesin

8. Şol taraf imâret yapdıran veli
Kapuda oturmuş aşcı güzeli
Karşuda medrese yine o şâhın
Dânişmendler dilberin bî beledi

9. Simkeş civan olur ekser ermeni
Aybı tez kıllanur ol nâzik teni
Hasanpaşa Hanı ve hem fırını
Cem etmiş devrü devran âfetini

10. Beri yanda ol hamâmı dilküşâ
Mekân olmuş on nefer şâhin başa
İnce bellerinde ibrişim futa
Şimşir nâlin vurur ak mermer taşa

11. Sürücüler bu meydanın şehbazı
Sürei Yûsufdur alnında yazı
Yalın ayak taban deper koşarlar
Budur gariblerin kış ile yazı

12. Arabacı deyüb geççmeyin sakın
Şol kupada duran fetâya bakın
Cebkeni poturu gaayet yaraşık
Piyasada görün akşama yakın

13. Bayazıdın altı Koska Aksaray
....

Abdülmecid zamanında İstanbula gelmiş olan İngiliz edîbesi Miss Pardo meşhur seyahatnâmesinde Bayazıd Meydanını şöyle tasvir ediyor:

«Bu meydan büyük çarşının hemen yanı başında olduğundan Çarşıya ve Camie gidip gelenlerle doludur. Her tarafında küfeli hammallar görülür; her zaman mahallebici ve yoğurtcular bulunur. Mahallebiciler muazzam mantarlara benzeyen beyaz şemsiyeler altında o leziz şeyi temiz keten bezler üstünde iştihââver bir suretde gelip geçeçne arz ederler. Yoğurtcular ise büyük terazileri andıran tablalarının kefelerine îtinâ ile dizdikleri kırmızı toprak çanaklar da dolaşa dolaşa satarlar. Sucular omuzlarında toprak destilerle dolaşır, kemerlerine merbut dar bir tepsiye dizilmiş iri billur bardakları ile kendilerine göre tutturdukları bir makamla bağıra bağıra su satarlar. Bunların rakibi şerbetciler, seyyar tezgâhlarını duvarların gölgesine kurmuş, şerbetin akışı ile dâimâ hareket iden mâdenî çıngırakların hoş âhengi ile müşterilerini celb ederler».

1889 Ekiminde Almanya İmparatoru İkinci Wilhelm'in İstanbulu ziyâretinde Bayazıd Meydanındaki baraka - dükkânlar iki gün içinde kaldırıldı; 15 Teşrinievvel 1305 (28 Ekim 1889) Pazar târihli Sabah gazetesi: «Almanya İmparatoru hazretlerinin pâdişâhımızı ziyâretleri münasebeti ile Bayazıd Meydanında bulunan kitabcı ve berberler vesâire barakaları dünkü gün belediye memurları tarafından kâmilen kaldırılmıştır».

Bu barakaların yıkdırılmayub olduğu gibi kaldırıldıklarını yine ayni gazetenin 11 Aralık 1305 (24 Aralık 1889) tarihli nushasından öğreniyoruz: «Almanya İmparatorunun İstanbulu ziyâreti münasebeti ile Bayazıd Meydanından kaldırılan kitabcı, kebabcı, berber barakaları birer tekerlekli kızağa bindirilerek Bayazıd Meydanına götürülerek evvelki yerlerine konulmuşlardır».

Bayazıd Meydanı hakkında bizim bulabildiğimiz en eski kayıd meydanın temizlenmesi için Divanı Hüsmâyundan İstanbul Kadılığına gönderilen bir fermandır; bugünkü yazı dilimize çevrilmiş sûreti şûdur:

«İstanbul Kadısına hüküm ki;

«... Sultan Bayazıd havâlisi ayda iki kere süpürülüp pâk edilegelmiş iken hâlen hayli zamandan beri süpürülmedi bildirilmiş. Buyurdum ki Çöplük Sübaşısı geldiğinde eskiden nasıl ola gelmiş ise yine öyle yapılıp tâyin olan gayri müslimlere zikrolunan yerleri pâk ve tathir ettiresin. Hicrî 993 (Milâdi 1585)».

Evliyâ Çelebi Bayazıd Camiinin onyedinci asır ortasındaki manzarasını tasvir

ederken, şadırvanlı iç harem avlusundan bahsediyor ve bu dış avlunun dışında, meydan kenarında büyük dut ağaçları bulunduğunu söylüyor (B.: Bayazıd Camii). Büyük muharrir tasvirlerine meydan için şu güzel sahneyi ilâve ediyor: «Bu dut ağaçlarının altında nice bin âdem gölgelenip kefâfı nefs için nice bin çeşit eşyâ satarlar. Meydanın etrafı da dükkânlarla müzeyyendir».

R. E. Koçu «Binbirdirek Batakhânesi» adındaki târihî bir romanında, vak'a onyedinci asır ortasında geçer, yer yer o asrın İstanbulunun hakikâte en yakın dekorlarını çizerken, Evliyâ Çelebinin bahsettiği dut ağaçlarından mülhem olarak bu meşhur meydan için şu satırları yazıyor:

«Bayazıd Velînin ruhâniyeti bu dut ağaçlarına da sindirilmişdi, abdestsiz ele alınmaz, ağıza atılmazdı. Meyva mevsiminde ağaçlar her sabah merâsimle silkilirdi; ve ağaçlara herkes binüp silkemezdi.

«Bayazıd Meydanın dutları, üç dört yaşına bastığı halde konuşamayan, dili bağlı çocuklara, korkudan dili tutulmuş hastalara, kekemelere şîfâ niyetine yedirilirdi.

«Kırk kadar ağaçdı. Her yıl dut mevsiminde, çarşının çıraklarından onbeşer onaltışar yaşında ve yüzlerinde melâhet nûru berk urur kırk nefer hâfızı Kur'an oğlan dutcu seçilirdi. Küçük hâfızlar her sabah Sultan Bayazıd Velînin hamamına girerler, yıkanup boy abdesti alırlar, sabah namazından sonra da kolları sıvalı, çıplak ayaklarında takunyalar, ilâhi okuyub meydanı üç defa döner, dolaşırlar, sonra ağaçlara çıkup yerlere serilmiş tertemiz çarşaflara dalları silkelerlerdi. Ve her çocuk kendi silkdiği dutları:

— Sultan Bayazıd Veli'nin ruhu için!..

Diyerek gümüş kepçelerle İstanbul halkına dağıtırdı».

BAYAZID MEYDANINDA YÜKSEK TAHSİL GENÇLİĞİNİN HÜRRİYET KIYÂMI — 27 Mayıs 1960 inkılâbından sonra Bayazıd meydanına Hürriyet meydanı adının verilmesine sebeb olan vak'a, hürriyet yolunda yüksek tahsil gençliğinin silâhsız ihtilâlidir.

27 Nisan 1960 Çarşamba günü sabahı Üniversiteli gençliğinin D.P. iktidârının kanun üstü bir tazyik organı olarak kurdurtduğu Meclis Tahkikat Komisyonunu protesto maksadı ile sessiz yürüyüş yapmak üzere Bayazıdda Üniversite bağçesinde toplandığını haber alan İstanbul Emniyet Müdürlüğü buna mâni olmak için bağçede tertibat aldı; polis, kız ve erkek öğrencileri dağıtmak için zor kullandı. Gençleri polisin merhametsizce hırpaladığını gören Rektör Ord. Prof. Sıddık Sâmi Onar talebeyi kurtarmak için araya girdi, Bumin Yamanoğlu adında bir polis Rektörü de mevkiine ve yaşına hürmet etmeden küstahca hırpalayınca (ki bu namlı profesör bu arada başından yaralanmıştır) gençlik büyük teessürden doğan bir galeyan gösterdi. Bunun üzerine Bumin Yamanoğlu ve Şahin ve rûhen, tıyneten benzerleri zâbıta memurları talebeler üzerine tabancaları ile ateş etmeğe başladılar, talebe de polisleri taş yağmuruna tuttular, bağçeden meydana intikal eden arbedede Orman Fakültesinden Turan Emeksiz polis kurşunu ile şehid oldu, bir kaç üniversiteli de yaralandı.

Saat 11 den itibâren Üniversite polis kuvveti tarafından sıkı bir abluka altına alındı. Abluka kordonu dışında kalan kesif bir talebe kitlesi, polis tarafından işgal edilmiş bulunan Üniversite binâsı içinde neler cereyan ettiğini bilmiyor, büyük teessür ve endîşe içinde idi. Talebe Üniversite bağçesine girmek için büyük kapuya hücum etti, atlı ve yaya polis kuvvetleri tarafından geri püskürtüldü. Bu sırada bağçeden çıkan kapalı ambülanslar dışardaki endîşeyi büsbütün artdırdı.

Saat 11,45 de Site Talebe Yurdunda toplanan bir üniversiyeli grupu, ellerinde bayrak ve dövizlerle «Dağbaşını duman almış..» marşını söyliyerek Bayazıda doğru yürüdü; Bayazıd meydanındaki gençler bu dövizli ve bayrak kaafile gelince birden coşdu, ve bu sefer İstiklâl Marşı söylenmeğe başlandı. Talebe üzerine atlı polis hücüm edince meydan derhal bir ihtilâl havasına büründü. Atlı polis taş yağmuruna tutuldu; atlarından inen polisler göz yaşartıcı bombalar, çoplar kullandılar ve hiç tereddüd etmeden tabancaları ile ateş etmeğe başladılar. Üniversiteli gençler yılmadılar; polis mutlak acze düşünce, daha evvel vak'a mahalline getirilmiş

askerî kıt'alara süngü tak emri verildi, ve koşar adımla talebe üzerine sevk edildi; fakat neferler, süngüyü kullanmayub karşılarına çıkan gençlerle kucaklaşıyor, her iki tarafın gözlerinden yaşlar akıyordu; bu hâdiseye sebeb olanlara lânet ediliyordu.

Saat 16 ya doğru örfî idare ilân edildi; radyo ile Üniversitenin kapatıldığı ve yurdların kapatılacağı ilân olundu. Bu sırada Bayazıd dövüşünde 11 kişinin şehid olduğu söyleniyordu.

28 Nisan Perşembe günü sabahın erken saatlerinde gençler Üniversite bağçesinde tekrar toplanmağa başladılar. Saat 11 de Rektörlük 27 Nisanda 1 gencin şehid olduğunu, başka can kaybı olmadığını Örfî İdâreden aldığı mâlûmata atfen talebeye ilân etti. Şehid genci üniversite gençliği defn etmek istedi, Örfî idâre izin vermedi. Saat 12 de üç profesör (Ekrem Şerif Egeli, Kâzım İsmail Gürkan, Târık Zafer Tunaya) Örfî idâre makamları ile görüşmek üzere gittiler; şehitlerin Üniversiteye teslimi, mevkuf talebelerin serbest bırakılmasını, yurdların açılmasını isteyeceklerdi. Saat 15 de üniversiteye döndükleri ve şu cevabı aldıklarını bildirdiler: Şehid talebe üniversiteye verilmiyordu, askerî merasimle gömülecekdi; yurtlar ancak 24 saat daha açık bulunabilecekdi; talebe Üniversite bağçesinden çıkıp dağılacak, kendilerine hiç bir şey yapılmayacakdı; mevkuf talebeden de yalnız kızlar serbest bırakılacakdı, erkekler ise emniyet müdürlüğü tarafından örfî idâreye teslim edilecek, askerî nezâret altına alınacaklardı. Bu cevab Üniversite bağçesinde toplanmış olan gençleri tatmin etmedi; «kaatillere ölüm!.. Menderes istifâ et!.» diye bağrışmaya ve Osman Paşanın meşhur türküsünü söylemeye başladılar.

Saat 16,15 de Örfi İdâre kumandanı Fahri Özdilek beraberinde Tuğ general Refik Tulga ile Rektörlük köşküne geldi; Tulga: «Geceler gebedir, gençliğin hareketi asildir, hürriyet istiyorsunuz, bizim yok ki verelim» diye çok mânalı bir konuşma yapdı. Fakat gençler yine dağılmadılar.

Akşam olmuşdu, talebe sabahdan beri aç idi; askerî tıbbiyeliler okullarından ekmek taşıyıp getiriyordu. Bağçenin etrafında bekleyen nöbetçi er ve subaylar da sıgara dağıtıyorlardı.

Saat 22 de hoparlörlerle, Üniversite bağçesindeki talebenin çıkıp dağılmakda serbest oldukları, kalanların tevkif edilerek kışlalara sevk edilecekleri tebliğ edildi. Yerinden kıpırdayan olmadı. Gece saat 2 de talebeler askerî nakil vasıtaları ile Davutpaşa kışlasına nakledildiler. Arabalar kışlaya gitmek için en uzun yolu tâkib ediyor, ve yolda inmek isteyen gençlere müsaade ediliyordu. Askerî kuvvetlerin meşrûtiyeti kaybetmiş bir iktidarın kör uşağı olmuş bâzı emniyet âmirlerinin gaddar muamelesinden bir hürriyet inkılâbının öncüsü olmuş silâhsız gençliği koruduğu bütün asâleti ile meydanda idi.

Bayazıd Meydanı vak'asından tam bir ay sonra dır ki Türk Silâhlı kuvvetlerini 27 Mayis hükûmet darbesi oldu. Bu hürriyet inkılâbının ilk günlerindedir ki Bayazıd Meydanına da «Hüriyet Meydanı» adı verildi.

Bayazıd Meydanında Plevne müdâfii Gazi Osman Paşanın türküsü, güfte değiştirilerek söylenilmiştir:

Olur mu bunlar olur mu?
Kardeş kardeşi vurur mu?
Sizi gidi diktatörler
Bu dünya size kalırmı?

Hıdır Selek

BAYAZID MEYDANI YANINDAKİ ECZÂHÂNE — İstanbulda açılmış ilk eczâhânedir; adını tesbit edemediğimiz bir rum hekim-eczacı tarafından açılmışdır; Bayazıddan Koskaya inerken Sırmakeş hânesinin tam karşısında idi. Vak'anüvis Lutfi Efendi târihinin sekizinci cildinde hicrî 1261 (milâdî 1845) vak'aları arasında şu notu kaydediyor:

«İstanbul hekimlerinin çoğu Galata ve Beyoğlu taraflarında otururlardı. İstanbul ahâlisinden gece vakitsiz tabib ve cerrah celbine muhtac olanlar çok zorluk çekerlerdi. Pâdişah hallerine merhametle mevkii İstanbulun her tarafına münasebeti olan Sultan Bayazıdda Sırmakeşhâne karşısındaki Eczacı dükkânı tabiblere nöbet yeri tahsis edildi. Mektebi Tıbbiyeden seçilen tecrübeli on nefer doktor ile iki nefer cerrah geceleri sabaha kadar burada nöbetci olarak bulundular;

bunların maaşları ile fakir ve muhtaclar için parasız dağıtılacak ilâçların bedeli her ay maliye hazinesinden ödenecek idi. Paraca kudreti olmayan hastalardan asla muayene ücreti istenmemesi kesin emredildi.

BAYAZID MUVAKKİTHÂNESİ — Külliyenin neresinde bulunduğunu tesbit edemedik; Evliyâ Çelebinin anlatdığına göre İstanbul halkının çoğu ve hemen bütün gemiciler saatlerini ve kıblenümâlarını, «Bayazıd Camiinin kıblesi keşfi kerâmet ile tâyin edilmiştir» diye bu muvakkithânede ayarlar imiş.

Yine Evliya Çelebinin Dördüncü Sultan Murad şanında anlatdığı bir fıkradır; bâzu kuvveti ile tanınmış bu pâdişah (B.: Murad IV), bir gün Bayazıddaki Eski Sarayın avlusunda «Nogay Elçisi» adındaki atına binmiş silâhşorluk yaparken Camiin sağ minâresinin aleminde bir karga görmüş, atını, mahmuzlayub, dört nala sürerken elindeki ciridi kuşa fırlatmış, arası bir ok menzili yermiş, uçan cirid kargaya isâbet edüp düşürmüş. Minâre dibinde, kuş ile ciridin düşdüğü yere bir adam boyu mermerden bir nişan taşı dikilmiş, üzerine devrin namlı hattatlarından Teknecizâdenin yazısı ile şâir Cevrî Çelebinin şu târihi yazılmış:

Sıdk ile Cecri duâ idüb didi târihini
Kuvveti bâzûyi Sultânı kıla Mevlâ füzûn

İbrahim Hakkı Konyalı «Bu taş muvakkithâne önüne kondu, muvakkithâne yıkılır iken Topkapu Sarayı Müzesine kaldırılmıştır» diyor. İki kaydi karşılaşdırır iken, Muvakkithânenin, Camiin sağ minâresi önünde bulunmuş olması gerekir.

BAYAZID RÜŞDİYESİ — Osmanlı İmparatorluğunun son asrında İstanbulun, pek çok adam yetişdirmiş mekteblerinden biri; millî kütübhânemize, büyük emek ve himmet mahsülü bir «Maarif Târihi» koymuş olan muhterem bilgin Osman Nuri Ergin bu rüşdiye mektebinin bulunduğu binâyı maalesef göstermiyor.

Hicrî 1291 (Milâdî 1874) de dört sınıflı olan bu mektebin Birinci sınıfında 43, ikinci sınıfında 28, üçüncü sınıfında 23 ve dördüncü sınıfında 6 talebe, ceman 100 talebe ve 9 muallim ve hademe vardır.

Hicrî 1294 (Milâdî 1877) yıllığında 107 talebe, 9 muallim vardır.

Hicrî 1319 (milâdî 1903) yıllığında ise 613 talebe, 14 muallim ve 7 mubassır ve hademe gösterilmiştir ki mekteb 25 yıl içinde çok büyümüş demektir.

Türk edebiyatının seçkin şâir ve ediblerinden Recâizâde Mahmud Ekrem Bey ile İkinci Abdülhamid devrinde İstanbul şehreminlerinden Rıdvan Paşa bu mektebde okumuşlardır (B.: Rüşdiye Mektebleri).

Bibl.: O. N. Ergin, Türkiye Maarif Tarihi.

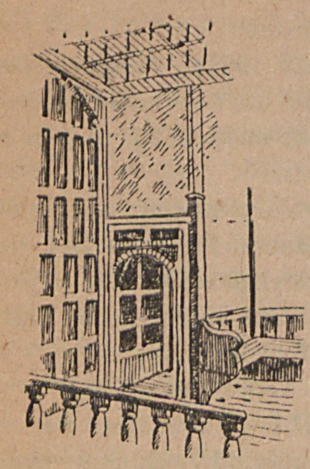
BAYAZID SEBİLİ — Topkapu Sarayı Müzesi müdür muavinliğinde bulunmuş merhum İzzet kumbaracılar 1938 yılında basılmış «İstanbul sebilleri» adındaki eserinde: «Bayazıd Meydanında eski maliye dâiresi (Askerî Tıbbiye) yanından giden sokağın (Takvimhâne Caddesi) başındaki Üniversite kapusunun sol tarafındaki kulenin (?) yanında idi (garib bir târifdir); bugün mevcut değildir» diyor; kendisi bu sebili görmüş müdür, rivâyete dayanarak mı yazıyor,bilemeyiz. Evliyâ Çelebi bu sebili «Sebilhânei Sultan Bayazıd Velî» adı altında kaydediyor ve kitâbesinin tarih beytini nakledîyor, ki kitabe târihine göre sebil Üçüncü Sultan Murad zamanında yapılmıştır; beyit şudur:

Nûş idüb Azmi didi târihini
Selsebil olmuş rehi Hakka sebil..

BAYAZID SULTANMAHMUD KASRI, İMÂRET KASRI — Bayazıd Camiinin Kaşıkcılar kapusu karşısında, İstanbulun eski ahşab yapılarından pek güzel bir binâ idi; hicrî 1225 (M. 1810) da İkinci Sultan Mahmud tarafından yaptırılmışdı; Aynî Divanında bu kasır hakkında şu tarih kıt'ası vardır:

Kıldı bu kâhi hümâyunu binâ Mahmud Han
Dergehin şâhanı âlem eylemiş câyi penâh
Ayniyâ herkes temâşâ eylesün târihini
«Yapdı râna kasrı Sultanbâyezidde Pâdişâh»

Gaayet harab bir halde bulunur iken, dikkatle tâmir ve ihyâ edilecek yerde İstanbul Belediyesi tarafından 1933-1935 arasında yıkdırıldı. İç avludan görünüşü ile, Türk klasik sivil mimârîsin pek nefîs bir nümûnesi idi. Sağlam bir konfor duygusu, planında muvaffakiyet sağlanmış samimî sıcaklık, insana o harab hâlinde dahi içinde oturma arzusu verirdi. Elimizde kalan son hâtırası kimin tarafından çizildiğini tesbit edemedi-

Bayazıd İmâret Kasrı, içinden
(Resim: anonim)

ğimiz bir kaç desen ile Ahmed Ziya Beyin avludan yapmış olduğu pek güzel bir tablodur.

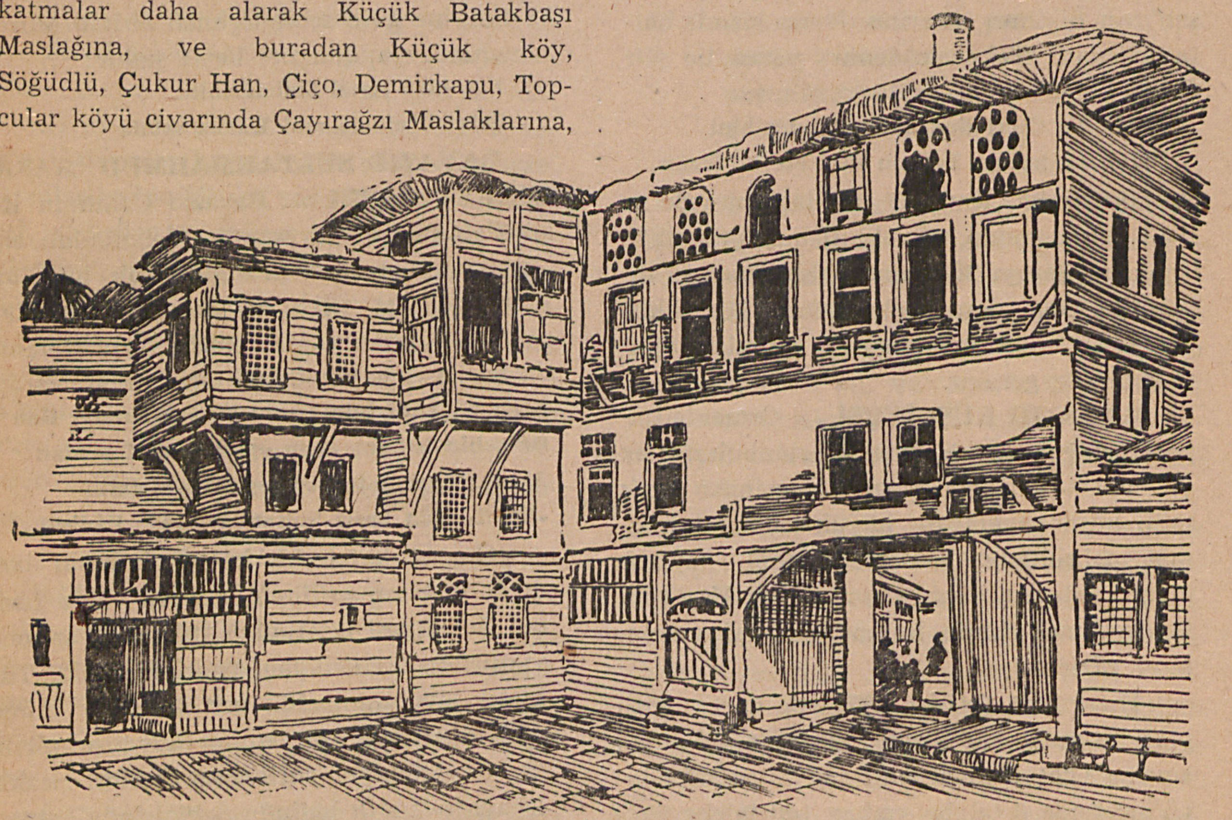
BAYAZID SU YOLLARI — İkinci Sultan Bayazıd, babası tarafından fethedilen Büyükşehire bol su getirerek halkını ihya etmiş olan hayır sahibi pâdişahların ilkidir.

Osman Nuri Ergin «Mecellei Umûru Belediye" adındaki ölmez eserinde, Halkalı Suları ve bu suların İstanbula akıtıldığı yollar bahsinde Bayazıd su yollarından şu satırlarla bahsediyor:

«Bu suyun membaı Cebeci Köyü civarında Kireç Ocağı denilen yerdir. Sular evvelemirde Baş Maslağa cereyan ve oradan bir takım katmaları alarak Paşa Çayırındaki Paşa Kemerine, buradan diğer bir takım katmalar daha alarak Küçük Batakbaşı Maslağına, ve buradan Küçük köy, Söğüdlü, Çukur Han, Çiço, Demirkapu, Topcular köyü civarında Çayırağzı Maslaklarına, ve buradan Edirne Kapusu, Lökümcüler Bostanı, Karagümrük terâzilerine, Karagümrük Terâzisinden Çarşamba cihetine bir kol ayrılır, Karagümrük Terâzisinden Karagümrük Caddesini tâkib ile Maymuncuk Sokağında Yeni Terâzi ve Altay Mahallesinde Bostan Terâzisi ve Yeniçeşmede Mekteb Terâzisi, Kavukcular Maslağı tariki ile Fâtih Camii şerifi civarında Destereciler Caddesindeki maslağa ve buradan At Paparı ve Bozdoğan Kemeri ile Bayazıd Meydanındaki Misafirhânei Askerî ittisâlindeki maslağa gelerek Bayazıd Camii ve imâreti ve medreseleri ve sâir hayrâta tevzî ve taksim olunur».

BAYAZID SU YOLLARI HARİTASI — İki asra yaklaşan bir mâziye sâhib ve eski İstanbulu tedkik etmek ve bilhassa zamanımıza kadar intikal edememiş bâzı binâların yerini tesbit edebilmek, ve İstanbulun târihi topografyası üzerinde yeni yeni bilgi vermek bakımından gaayetle kıymetli bir vesika olup iki büyük paftadan mürekkeb bir haritadır.

Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından (1826 dan) yirmi sene kadar evvel (1800-1805 arası) İkinci Sultan Bayazıd Vakıfları

Bayazıd İmâret kasrı
(A. Z. Akbulut'un tablosundan Nezih eli ile)

mütevelliliğince, bu pâdişahın vakıf suyundan, suyun güzergâhında nerelere su verilmiş olduğunu görmek için çizdirilmiş olan bu haritanın 3,11X1,50 eb'adındaki birinci paftası Sur dışını, 1,40X1,85 eb'adında olan ikinci paftası da Sur içini, ve sur içinde İstanbulun hemen üçde birine yakın bir parçasını göstermektedir.

Harita Kumbaracılar Ocağı sipâhilerinden mühendis Kulekapusu Seyyid Hasan tarafından çizilmiş olub haritanın üzerinde ifâdesi gaayetle düşük şu izâhat vardır:

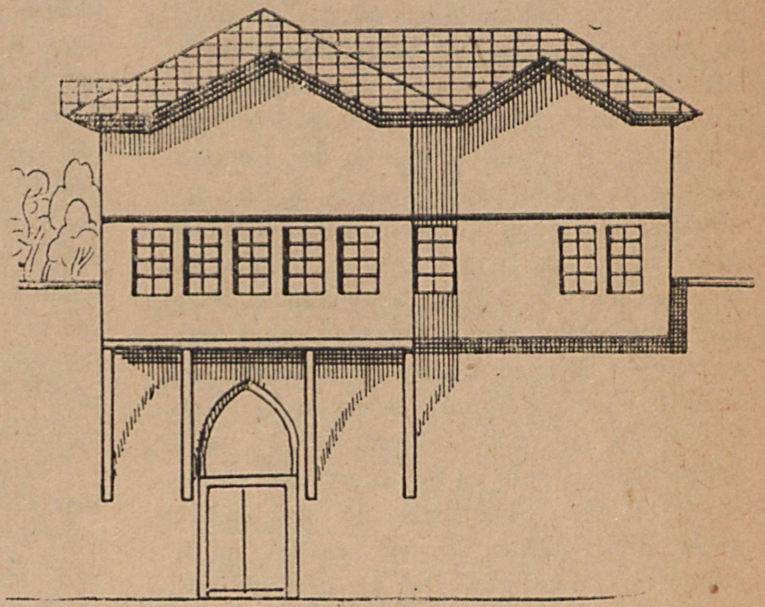
«Merhum ve mağfur cennetmekân Sultan Bayazid Velî Han hazretlerinin Edirnekapusu hâricinde hendek derununda camiişerife değin ve taksim olunan mekteb ve medrese ve çeşmelere ve konaklara cereyan eden âbı lezizin haritasıdır.

«İşbu haritai mezkûrda mevcud mekteb ve medrese ve çeşmelere ve konaklara taksimi mucibince mahalliyle resminde gösterilmiş olub ve sair âbı leziz cereyan etmeyen mahallerden dahi resmi istihrac olunduğunun vechi konaklara câri olan su dâimî olmayub bazıları fakat suyu füruht ettiklerinde her hangi mahallede konağa câri olunacak ise füruht edenin mahallini reside idüp bâdehû tariki resmoluna.

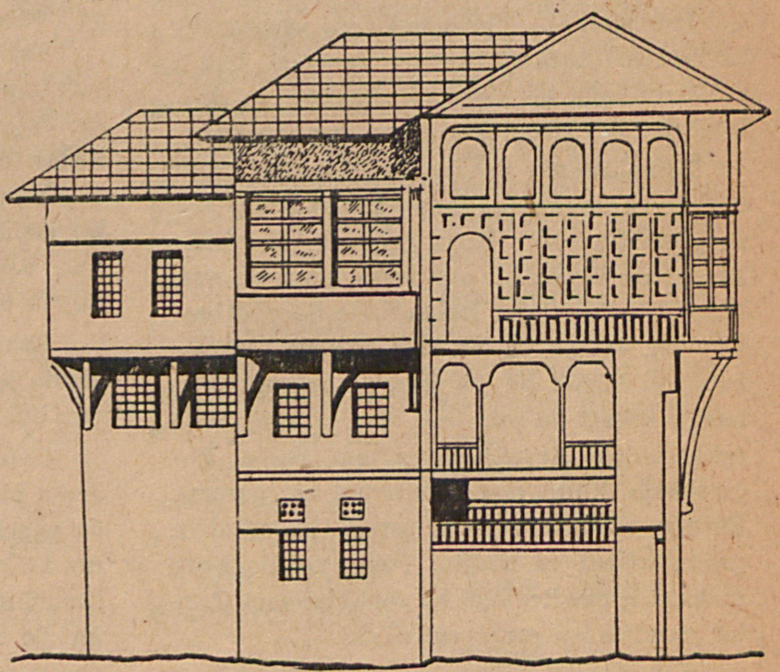
«Derûni haritada mezkûr su tariki üzerinde maslakda yahud kubbede «7» işareti oldukda etrafı mahallede her hangi mahalle derununda hanede mezkûr işareti nücûmî bulunur ise ol haneye dahi mahalden cari olduğuna işarettir.

«Ressemehu Kumbaracılar Ocağı sipâhilerinden mühendis Kulekapulu Seyyid Hasan».

Bir mikyas kullanılmış olmakla beraber haritacılık âletleri mükemmel olmadığından Camiler, medreseler, kütübhâneler, çeşmeler, hamamlar, bugün mevcud olanlarına kıyasen, tam yerlerinle tesbit edilememiştir; takribî yerleri haritanın kıymetine asla halel vermez. Çarşı boyları, muhtelif esnafın toplu olarak bulundukları sokaklar, bazı konaklar, yerleri hakkında en ufak bilgimiz olmayan Yeniçeri kollukları bu haritada o kadar güzel gösterilmişdir ki kıymetinin büyüklüğüne bu üç madde kâfidir; kaldı ki bu haritadan faydalandığımız hususlar pek çoktur; en önemli-

Bayazıd İmâret kasrı, sokakdan
(Resim: anonim)

Bayazıd İmâret kasrı, avludan
(Resim: anonim)

lerini tesbit edelim:

Eski Saray — Bayazıdda üniversite merkez binâsı ile Atatürk heykeli, Bayazıd kulesi ve Üniversiteye bağlı sâir binâların bulunduğu sâha; yalnız sâhayı fırdolayı çeviren duvar ile bu duvarda sarayın şehre açılan üç büyük avlu kapusu gösterilmiştir.

Eski Saray binâları haritanın diğer kısımlarında olduğu gibi kabataslakda çizilmiş olsaydı bugün hakkında pek az şey bildiğimiz bu saray hakkında bizi hayli aydınlatırdı. Nitekim, bu gün bu sâhanın dört kapusu bulunduğu halde 1800-1805 arasında 3 kapusu olduğunu, en büyük kapunun da Bayazıd Meydanına açılan kapu olmayup Mercan tarafında kapu olduğunu görüyoruz; Süleymaniye karşısındaki üstü toroslu geçid-kapu bu târihden sonra yâni Eski Saray Asâkiri Mansûre seraskerliği Sarayı olduktan sonra açılmış oluyor. Mercan kapusu karşısındaki Ağa Mescidi (Âlipaşa Camii) Eski Saray Ağası Yâkub ağa tarafından (ölümü 1547) yapıldığına göre, sarayın en büyük kapusunun haritada bu kapu gösterilmesi ile daha mânâlı düşer. İkinci Sultan Bayazıd vakıfları mütevelliği tarafından çizdirilen bir haritada eski Saray binâlarının gösterilmemesi, sarayın pâdişahlık müessesesi mahremiyetine bağlı oluşudur.

Eskiodalar — Şehzade Camii karşısındaki Yeniçeri kışlası; 1826 da Yeniçeri Ocağı kaldırılır iken bu kışla da tamamen yıkdırılacaktır; bu haritadaki durumu son vesikadır.

Zamanımızda Şehzâdebaşı Caddesi adını taşıyan cadde bu haritada «Dîvan Yolu» adı ile gösterilmişdir. Kışla Şehzâde Camiinin karşısında büyük bir ada teşkil eder, bu ada, 1934 Belediye Şehir Rehberinde Şehzâdebaşı Caddesi, Vidinli Tevfik Paşa Caddesi, Ağayokuşunun küçük bir parçası, ve onsekiz Sekbanlar sokağı ile çevrilmiş olan sâhadır. 1934 rehberindeki Aceminefer sokağı, Safvet Paşa sokağı, Fethi Bey caddesinin bir parçası, Fevziye caddesi, Fevziye çarşısı, Mahmudiye çeşme sokağı ve Muhtar Paşa sokağı kışla hududu içindedir, yâni bu sokaklar eski Odalar yakıldıktan sonra açılmışdır.

Eski Odalar, Şehzâde Camii ile Damad İbrahim paşa Camii ve hazinesi karşısında yan yana iki kışladır; Batı tarafındaki asıl Eski Odalar, Yeniçeri kışlası, doğu tarafındaki de harîtada «Tulumbacı kışlaşı» adı ile gösterilmiş olup Acemioğlanlar kışlasıdır.

Asıl Eski Odaların ikisi büyük biri küçük kapusu vardır. Büyük kapulardan biri Divan Yolu üzerinde «Altmış bir Kapusu» dur; yani bu kapu 61. Yeniçeri Cemaat Ortası = taburunun nezâreti altındadır. Kanunîden kalmış bir ananedir, Osmanlı pâdişahlarının yolu buraya düşdüğünde bu kapu önünde dururlar, kendisine bir bardak şerbet ikram edilir, pâdişah şerbeti içdikten sonra bardağı altın ile doldururdu. Altmış bir Kapusunun yanında «Derviş Osman» türbesi vardır; bektâşı erenlerinden Osman Babanın türbesi kışla yıkılır iken yerinde bırakılmış. 1910 da, Bayazıd ile Fatih arasındaki tramvay yolu döşenir iken, çıkıntı yapub caddeyi daraltdığı için kaldırılmış, kabir taşı Şehzâde Camii mezarlığına naklolunmuştur; eski yerinde iken önü tunc şebîkeli bir açık türbe idi.

İkinci büyük kapu cenubda, altmışbir kapusunun tam karşısında «kırkdört kapusu» dur; o da adını muhafızları olan efrâdın mensub olduğu 44. cemaat ortasından almışdır. Bu iki kapu ortasında bir taşlık-yol uzanmaktadır ki kışla ve kapular kaldırıldığında, 1826 dan sonra şehrin sokaklarından Fevziye caddesi olacaktır.

Eski Odalar, Yeniçeri Kışlası bu iki büyük kapu ve aralarındaki yolun batısında kalır, doğu tarafı tulumbacılar, Acemioğlanlar kışlası duvarlarıdır.

Eski Odaların üçüncü ve küçük kapusu bu kışlanın batı ucunda «Meyyit Kapusu» dur. Kışlanın ortası ağaçlarla bezenmiş büyük bir avludur.

Eski Odaların Dîvan Yoluna bakan yüzünde ocak îrâdı bir sıra Kapamacı dükkânları bulunmaktadır.

Tulumbacılar kışlasına gelince doğuya açılır bir kapusu vardır; bu kışlanın ortası da ağaçlarla bezenmiş bir avludur. Haritanın bu noktasında nazarı dikkati çeken bina, zamanımızda bir çarşı hamamı olarak işletilmekde olan Acemioğlan Hamamıdır. Halkın yanlış olarak Acemoğlu Hamamı dediği bu târihî yapı, bu kışlaya Yavuz Sultan Selim, bir rivâyete göre de Kanunî Sultan Süley-

man tarafından yaptırılmıştır; harita da kışla binâlarından ayrı, avlunun ortasında gösteriliyor, adı da «Meydan Hamamı» diye yazılıdır.

Tulumbacılar (Acemi oğlanlar) kışlasının cenub-batı köşesinde ve Yeniçeri kışlasının kırkdört kapusu yanında bir fodla fırını vardır. Tulumbacılar Kışlasının Dîvan Yoluna bakan yüzü de, Eski Odalarda olduğu gibi, ocak îrâdı bir sıra kahvekâne, tütüncü ve kalemtraşcı dükkânlarıdır.

Çukur Hamam — Fâtih külliyesinin bir parçası idi; bugün mevcud değildir. Charles Texier'nin çizdiği plâna göre muhteşem bir hamamdı. Bu haritada yeri tesbit edilmiştir.

Yeniçeri Kollukları — Bu haritada, İstanbulun târihî topografyası ve cemiyet hayatı bakımından en kıymetli noktalardır; fakat ne kadar yazıkdır harita büyük şehrin ancak üçde birini göstermektedir. İstanbulun inzibat ve asâyişi Yeniçeri Ocağına terk edilmiş idi, Ocak da Büyük şehri semt semt muayyen bir taburun nezâretine terketmişdi (Yeniçeri taburlarına Orta adı verilmiştir); meselâ Yemiş İskelesi ve civârı 56. Cemaat Ortasının bölgesi idi, burada çıkan her vak'adan bu ortanın kumandanı (Çorbacısı) mes'ul idi. Başka ortalar buraya karışamazdı. Zamanımızın polis karakolları gibi her semte bir «Kolluk» yapılmışdı; Kolluklarda yakalanacak suçlar için bir küçük nezârethâne, bir çorbacı odası, nöbetci efrad için bir kağın vardı. Haritada (İstanbulun üçde birinde) 14 kolluk gösterilmiştir, fakat maalesef hangi ortanın kolluğu olduğu işâret edilmemiştir. Aslında bir su yolları haritasından fazlası da beklenemez. Kolluklar ekseriya köşe başlarındadır. Haritada tesbit edilmiş yeniçeri kollukları şunlardır:

1 — Edirnekapusu Hamamı karşısında,

2 — Karagümrüğüne varmadan Edirnekapusu caddesinde kâhyakadın Camii hızâsında köşe başında.

3 — Fâtih Camii avlusunda eski karakol, şimdiki askerlik şûbesi binâsının yerinde.

4 — Fâtih Atpazarı altında Tezgâhcılar Camii karşısındaki meydanda.

5 — Çırçırda Çukurçeşme berisinde Hacı Hasan Camiine giden sokağın köşesinde.

6 — Zeyrek Camii karşısında

7 — Şehzâdebaşında Eski Odalarda.

8 — Nûruosmaniye Camiinin Cağaloğlu tarafındaki kapusunun tam karşısında.

9 — Bayazıd Hamamı yukarısında Simşekhâne karşısında.

10 — Bayazıd Meydanın ortasında (Bir de hususî isim kaydedilmiştir: Fincancı Kolluğu).

11 ve 12 — Süleymaniyede Tiryâki Çarşının iki başındaki kolluklar.

13 — Yeni Cami arkasındaki Meydan ortasında

14 — Bağçekapusu yanında.

İstanbul şehrinin üçde bir parçası üzerinde yalnız 14 kolluk bulunduğu asla düşünülemez; Eminönünden Ayvansaraya kadar, yalnız Haliç kıyısında sıralanmış büyüklü küçüklü 25 kadar kayık iskelesi vardır en az bu sâhil koyunda yirmiden fazla kolluk bulunması iktizâ eder; kaldı ki kavgacı denizcilerin iskân ettiği Ayvansarayın, mûsevîlerin oturduğu Balatın, rumların oturduğu Fenerin, daha daha gerilere uzanan mahallerin kolluksuz olması imkân dışındadır. Tekrar ediyoruz, bu harita, nihayet İkinci Sultan Bayazıd Vakfı suyun yolları için çizilmiştir. 14 kolluğun yerini öğrenmek dahi kazancdır.

İstanbul Konakları — Bu haritada İstanbulun târihî topografyası bakımından mühim kayıdlardan biri de sâhiblerinin isimleri ile gösterilen otuz bir konaktır; hiç şüphesiz ki İstanbulun üçde biri üzerindeki konak sayısı bu rakamın çok üstündedir; bu konaklar, Sultan Bayazıd vakfından su almış olan meskenlerdir. Bu notların arasında en mühimmi Mısırlı Prenses Zeyneb Hanım tarafından İstanbul Dârülfününuna bağışlanıp Fen ve Edebiyat fakülteleri bulunurken içinden çıkan yangınla yok olan meşhur Zeynebhanım konağının yerinde o tarihde Vâlide Sultan kâhyasının konağı bulunmasıdır.

Çarşı boyları, dükkânlar — Esnaf hayatı, büyük şehrin ticârî ve iktisâdı bünyesi, cemiyet ilminin bu çetin kolu için haritanın en kıymetli notlarıdır; bu kısma haritada da ehemmiyet verilmiştir.

Ord. Prof. Süheyl Ünver

Yukarıdaki yazı muhterem profesörün izni ile «İkinci Sultan Bayazıdın su Yolu Ha-

ritası» adındaki değerli etüdünden çok kısaltılarak alınmıştır. Bu eser 1945 de İstanbul Belediyesi tarafından İstanbulun Beşyüzüncü fetih yıldönümünü kutlama yayınları arasında basılmıştır.

BAYAZID UMÛMÎ KÜTÜBHÂNESİ — İkinci Sultan Bayazıd Külliyesinden imâret binâsı içinde bulunan ve İstanbulun en büyük ve zengin kütübhânelerinden biri olan Bayazıd Umumî kütüphânesi İkinci Abdülhamid devrinde hicrî 1301 milâdî yılında kırulmuştur. Tarihçesi hakkında aşağıdaki satırlar Muzaffer Gökman'ın «Bayazıt Umumî kütübhânesi» isimli eserinden kısaltılarak alınmıştır:

Maarif Nezâretinin teessüsünden sonra İstanbulda mevcud 63 vakıf kütübhanede ciddî bir ıslahat yapılması düşünüldü, büyük şehirde tetkik ve tetebbû erbâbının bütün ihtiyacını karşılayacak merkezî bir kütühânenin kurulmasına, şehrin muhtelif semtlerinde dağınık bir halde bulunan vakıf kütübhânelerden bir kısmının kaldırılması ile kitablarının bu merkezî binâda toplanmasına, yeni kitab bağışları ve devletce yapılacak para yardımı ile yeni kütübhânenin gereği gibi zenginleşdirilmesine karar verildi; merkezî binâ olarak da Bayazıd İmâreti binâsı seçildi. Bu işe memur edilmiş olan komisyon bir arîza hazırlayub Maarif Nezâretine verdi, Maarifden Sadârete gelen arîzayı Sadrazam Said Paşa tarafından İkinci Sultan Hamide arzolundu. Pâdişah, Bayazıd imâretinin altı kubbeli bir bölümünün Evkaf Nezâretinden Maarif Nezâretine devredilmesine izin verdi. O tarihde bu imâret binası yıllardır bakımsız, çok harab bir halde idi, Evkafdan Maarife devri için pâdişah izni ve emiri çıkan bölüm ise yıllardanberi Bayazıd semtinin sürücü beygirlerine ahır olarak kullanılmakda idi ki hâlen kütübhânenin mütalâa salonu olan kısımdır.

Şu kadar yıllık ahır pisliğinin temizlenmesi, icab eden tâmirlerin yapılması, ve bir kütübhâne binâsı olarak ışıklandırılması için çok emek sarf etmek ve haylı para harcamak lâzımdır, karşılandı ve iş süratle başarıldı.

«400 metre kare genişliğinde ve iki fil ayağına istinad eden altı büyük kubbe ile örtülü bu bölümün ön ve arka duvarlarında yeni geniş pencereler açıldı; ön cebhe duvarına istalaktitli mermer kaplama yapıldı; kubbelerden merkezde bulunan ikisine de yuvarlak tepe pençereleri açıldı; zemine Fransadan sûreti mahsûsada getirilen ağaç parke döşendi; duvarlara ve fil ayakları önlerine de kitab dolabları yerleştirildi; cebhe duvarına da sâib Efendinin üçer beyitlik iki târih manzumesini ihtiva eden kitâbe mermerleri kondu:

1. **Şehin şâhi devran idüb himmeti**
   Umûma kütübhâne yapdı nigû
   Bu Abdülhamid Hanın asârıdır
   Felek itse lâyık buna serfürû
   Didi tam târih Sâib kulu
   «Açıldı Umumî kütüphâne bû»

★

2. **Hazreti Abdülhamid Han lutfidüb**
   Yapdı bir dârülkütüb gaayet güzel
   Ol şehinşâhi maarif perverin
   Ömrün efzûn ide Hakkı izzü cel
   Çâker Sâib didi târihi tam
   «Bu Kütübhânei Umûmî bî bedel»

(H. 1301)

Kütübhânenin resmi küşâdı 1301 Ramazanın ilk Cuma günü (Ramazan 1301=1884) devrin her meslekden seçkin bir dâvetli kalabalığı huzurunda yapıldı. Yerlere kıymetli halılar serilmişdi. Bu kütübhânenin uzun yıllar müdürlüğünü yapmış bulunan kıymetli bilgin merhum İsmail Sâib Efendinin anlattığına göre o gün kütübhânenin içinde tek kitab yokdu, bütün kitab dolablarının rafları bomboşdu. Duâdan sonra, dâvetlilerden, hemen o andan itibâren kütübhâneye kitab bağışlanması temennisinde bulunuldu. O sırada kimin ve nereden alıp getirdiği tesbit edilememişdir, ortaya altı cildlik bir takım Naimâ Târihi çıkdı; bu mûteber eserin her cildi, bomboş duran dolablardan altı dolaba ayrı ayrı dualarla kondu. Samimî ve ulvî bir sahnedir.

Hemen ertesi günden itibâren, ve hemen hepsi kıymetli, nâdide eserler olarak kitab bağışı bir sağınak hâlini aldı; kütübhânenin bir tarih taşımayan ilk matbû fihristindeki kitab yekûnu 8054 dür.

Mütalâa salonu hergün her tabakadan ve her yaşdan insanla doluyordu. Kitab dolablarının rafları da dolmakda idi. Muhitül Ma-

arif toplantıları da Kütübhânede yapılıyordu. Müessese Türk irfânına hizmet yoluna girmişdi.

Hizmet ve güngünden inkişaf Balkan Harbine kadar devam etti. Bu meşum harb içinde düşman istilâsına uğrayan memleket parçalarından kaçırılıp getirilebilen kütübhâneler de burada toplanmağa başladı; kütübhâne okuyuculara kapatıldı ve mütalâa salonu bu yeni kitablara muvakkat depo oldu.

Kütübhâne Bayazıd imâretinin yalnız altı kubbelik bir bölümünden ibâretti, kitab koyacak yer kalmamıştı. Müesseseye Maarif Nezâretinin eski yakın alâkası da kalmamışdı. Balkan Harbinin ardından Birinci Dünya Harbi başladı; müessesenin bakımı kayboldu, özenilerek yapılmış câmekânların her birine iğreti saflar ilâve edildi, kitablar sıkıştırıldı, içleri tıklım tıklık dolmuş dolabların üstüne yığıldı, okuma salonu bölmelerle küçültüldü, oradan alınan yer de kitabla doldu; ve kütübhâne, asıl hizmetini göremiyerek bir kitab deposu hâline intikal etti.

Cihan Harbini tâkib eden İstiklâl Mücadelesi yıllarını da ayni hâl içinde geçirdi; Cumhuriyet devrine de o hâli ile girdi.

Kütübhâne yersizlikden bunalır iken Bayazıd İmâretinin diğer bölümleri harab ve bomboş duruyordu. Kütübhâne Müdürlüğü Vakıflar Umum Müdürlüğünden, mutâlâa salonunun bitişiğinde iki kubbe altı bir bölme daha istedi, Evkaf istenilen yeri Maarif Vekâletine kiraladı, oraya hemen bir kapu açılarak küçük bir nefes alındı, tahtadan alelâde raflar yaptırılarak, okuyucular tarafından en çok istenilen kitablar oraya yerleşdirildi. Bu durum da 1934 yılına kadar devam etti.

1934 de «Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu» çıkdı; bu kanun gereğince memleket içi bütün yayınlardan birer nushanın kütübhâneye gönderilmesi mecbûriyeti kondu. Kanun, her eseri toplamış muazzam bir kütübhânenin kurulması için çok iyi düşünülmüşdü; ancak, gelecek olan kitab, gazete, mecmua vesâir mutbû eserlerin tasnif ve mûhafaza edilebilmesi için kütübhânede hazırlık yapılmamış, îcab eden tedbirler alınamamışdı. Çok kısa bir zaman sonra kütübhâne yine bir kitab deposu hâline geldi, meselâ: 100,000 den fazla kitabı olan bu müessesede ancak 30,000 kadar eser eski defterler ile fiş kataloklarında tesbit edilmiş ve okuyucuya müşkilât ile çıkarılabiliyordu. Bir müddet bu durum sürdü.

1947 yılında, bugün 100 binden fazla kitabı ihtivâ eden 1 numaralı deposunun bulunduğu kısım restore edildi. 1949 da imâretin diğer kısımlarının restorasiyonu başladı. 1950 de imâretin fırınları, 1951 de hamurkâr koğuşları, 1952 de hiç bir izi kalmamış olan imâret avlusunun revakları, mermer sütunları, baklavalı başlıkları, kemer ve kurşunları ile birlikde ihyâ edildi. 1954 de de aşhânenin baca ve kurşunları yenilendi.

Okuyucusu sayısı, bilhassa katalokların geliştirilmesi ile kısa bir zamanda bir kaç misli arttı. 90 kişilik okuyucu salonu her sabah çarçabuk doluyordu; sabahları okuyucular dış kapuda kuyruk yaparak bekleşiyordu.

1955 yılı sonlarında bina genel olarak onarılmış bulunmaktaydı. Ancak, iç tanzimde yenilikler yapmak, şehrin büyük bir ihtiyacına cevap veren bu müessesenin okuma salonu ve ileriki ihtiyaçlarının hiç olmazsa, on yıl için planlamak gerekiyordu.

1882 yılında yapılmış ve gereği şekilde bakılamamış olan okuma salonunun 400 metre karelik parkesi, üzerinde gezenlerin ayaklariyle ses veriyordu. Yer, yer çürümüştü. Buna ilâveten salonun duvarlarını çevreleme kaplıyan eski ağaç dolaplar, okuma salonunu bir kat daha küçültüyordu. 1956 yılında bu işler de ele alındı. Salonda bulunan dolaplar, İmâretin diğer bölümlerine monte edildi. Salon döşemesi sökülerek beton ve üzerine kauçuk kaplandı. Ayrıca, masa yerleri tesbit edilerek, okuma masalarına toprak altından elektrik getirilmek suretiyle en modern ışıklandırma tesisatı yapıldı; eskiden 90 kişi alan okuma salonunun istiab hacmi 200 okuyucuya çıkarıldı.

Kütübhanenin evvelce iki adet fiş dolabiyle döndürülen katalok servisi, bu defa tam 15 adet fiş dolabına yükselmişti. Her biri 48 gözlü olan bu dolaplar için de ayrı bir seksiyon kurularak, buraya «Katalok Servisi» adı verilerek hizmete açıldı. Kütüphaneye gelenler, buradan geçerek okuma salonuna giriyorlardı.

Müessesede 1941 yılında ilk temelleri atılmış olan «Cild Atölyesi» de geçen yıllar içinde geliştirilmiş ve en modern makinalarla teçhiz edilmişti. Atölye son yıllarda, klasik ve modern olarak iki bölüm üzerine çalışıyor ve klasik bölümde, mâhir ustalar elinde en fersûde yazmalar kurtarılıyordu. Büyük bir îtinâ istiyen bu bölümün yıllık kapasitesi (400) cild ve modern cilt bölümünün kapasitesi de yılda 10.000 cild den aşağıya düşmüyordu. Atölye, yalnız Bayazıd Umumî Kütüphanesi hizmetinden çıkmış, İstanbulun diğer kütüphanelerine ve taşra kütüphanelerine de cild yapmıya başlamıştı.

1958 yılında Atölye'de matbaa servisi de hizmete açılmak suretiyle İstanbul ve taşra kütüphanelerinin küçük çapta basıları, karşılaşmıya başlandı.

1882 yılında ilk temelleri atılan Bayazıd Umumî Kütüphanesinin kuruluşu kısaca şöylece özetlenebilir.

a — 200 kişilik çok modern bir okuma salonu,

b — Başlı başına bir kataloğ dairesi. Konu, Kitap adı ve yazara göre dizilmiş kataloklar,

c — Basılı kitaplar deposu. Üç katlı olan ve çelik yapı halinde inşa edilmiş bulunan bu depoda, dört bin metre tül mâdeni kitap rafı mevcuttur.

d — Periyodikler bölümü: bu bölüm Dergi ve Gazete olarak iki kısımdır. Deposu ayni şekilde çelik üç katlı 2500 metre tul rafı vardır.

e — Atölye (Ciltleme ve baskı işleri)

Haftanın yedi günü fasılasız olarak okuyucuya açık bulunan Bayazıd Umumî Kütüphanesinin «Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu» uyarınca 1934 yılından itibaren memleket içi kitap, dergi, gazete ve her türlü basıyı tam olarak takip edebilmesi, bu müesseseye ayrı bir mevki kazandırmaktadır. Bunların dışında kütüphanenin halk eğitimine fazlasiyle eğilmiş bulunması, bilhassa devamlı sergileri ve 17.000'i yazma, ve yazmaların çoğuda nâdide olmak üzere 250.000'i aşan kitabı ile kütüphanenin İstanbul şehri içindeki mümtaz yerini bir kat daha kesinleştirmektedir.

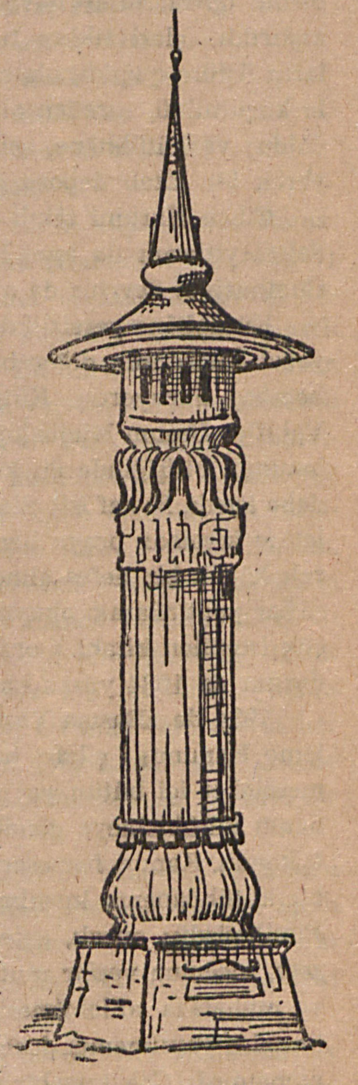
Şükrü Nâil Bayrakdar

BAYAZID USTA — İkinci Sultan Bayazıd zamanında yaşamış namlı yay ustası; adaşı olan bu pâdişahın hususî yaycılarından biri olmuştur. Bâzu kuvveti kemankeşliği ile meşhur olan Sultan Bayazıd Velî kendi yaylarından bir kısmınıda bizzat yapmış ve «ameli Sultan Bayazıd» diye de imzalamıştır, bu yaylar Topkapusu sarayındaki yay koleksiyonundadır; pâsişaha bu sanatı Yaycı Bayazıd Ustanın öğretmiş olması muhtemeldir. Sanatkârın hayatı hakkında adından başka bilgi yoktur.

Bibl.: Topkapu Sarayı Müzesi Rehberi

BAYAZID YANGIN KULESİ — Büyük İstanbul Türkler tarafından fethinden Cumhuriyet devrinde merhum vâli Haydar Bey tarafından kurulan sağlam itfâiye teşkilâtına kadar üçde birini, yarısını, hatta yarısından fazlasını mahveden ve saatlerce günlerce devam eden yangın âfetleri geçirmişdir.

Şehrin sîmasını değişdiren, mimârî abideleri yok eden ve astronomik rakamlarla ancak kıymetlendirilecek millî serveti bir çırpıda yutup yok eden ateş fâciasına karşı ilk koruyucu teşkilât da ancak on sekizinci asrın ortalarına doğru büyük vezir ve inkilâb şehidi Nevşehirli Damad İbrahim Paşa tarafından 1720 yılında Yeniçeri Ocağına bağlı bir «Tulumbacı Ocağı» kurulmak sûreti ile alınmıştır. Ondan evvel geçen ikiyüz yetmiş yıl boyunca yangınlar, semt semt

Bayazıd yangın Kulesi, ilk şekli (Resim: anonim)

şehrin muhafazası için kurulmuş Yeniçeri kollukları efrâdı ile yangının çıktığı semt halkı tarafından söndürüle gelmiş, ilk ağız da önlenemeyen ateşler de, yukar da kaydetdiğimiz gibi büyük ahşab beldeyi sömüren birer ejderha olmuştur (B.: Yangınlar; Tulumbacılar; Yeniçeri Tulumbacıları; Kolluklar; Acemioğlanlar; İtfaiye).

Yeniçeri Ocağına bağlı Tulumbacı Ocağı kuruldukdan sonra şehrin her semtindeki kolluklara birer yangın tulumbası ile bu tulumbayı yangın yerine götürüp işletecek kâfi mikdarda tulumbacı yerleşdirildi.

1749 da Küçükpazarda çıkan bir yangın şiddetli bir poyraz ile süratle genişledi, Yeniçerilerin kumandanlık dâiresi olan Süleymaniyedeki Agakapusu Sarayı da yandı. Bu yangının büyümesinin başlıca sebebi ateşin vaktinde görülmemesi ve İstanbuldaki kolluklar da bulunan tulumbacı takımlarını yangın yerine toplayamamak olmuşdu. Agakapusu yeniden yapılır iken geniş iç avlusunun bir köşesine de, büyük şehirde yangın dumanı ve yalımı gözlemek, yangın başlangıcı görülür görülmez şehrin her tarafına ulaklar koşdurulup kolluk tulumbalarını harekete geçirmek için yüksek ve zarif «Yangın kulesi» adı ile ahşab bir kule yapıldı. İstanbulda ilk yangın kulesi budur. En üst kısmı, etrâfı fırdolayı câmekân bir köşk idi; kulenin günlük bakım işleri, köşkde yangın gözcülüğü, ve yangın kolluklara haber verecek ulaklık hizmeti için acemi oğlanları arasından bu hizmetlere elverişli yirmibeş nefer seçilerek Yangın kulesine yerleşdirildi; ve bu yirmibeş nefer acemi oğlanına «köşklü» adı verildi.

1774 yılındaki büyük Cibâli yangınında (B.: Cibâli yangınları) Agakapusu tekrar yandı, saray ile berâber ahşab yangın kulesi de yandı, öylesine ki, bir dev meşale gibi, İstanbulların bir daha göremiyecekleri dehşet verici bir manzara olmuşdu. Agakapusu ihyâ edilirken eski yerinde ve yine ahşab olarak ikinci yangın kulesi inşâ edildi.

1826 da Yeniçeri Ocağı kanlı bir şehir muharebesi ile kaldırılır iken (B.: Yeniçeriler), bu ana ocağa bağlı tulumbacı Ocağı da kaldırıldı. Agakapusu Şeyhülislâmlık dâiresi oldu, bu sarayda Yeniçerilerin hatırası Yangın kulesi de yıkdırıldı.

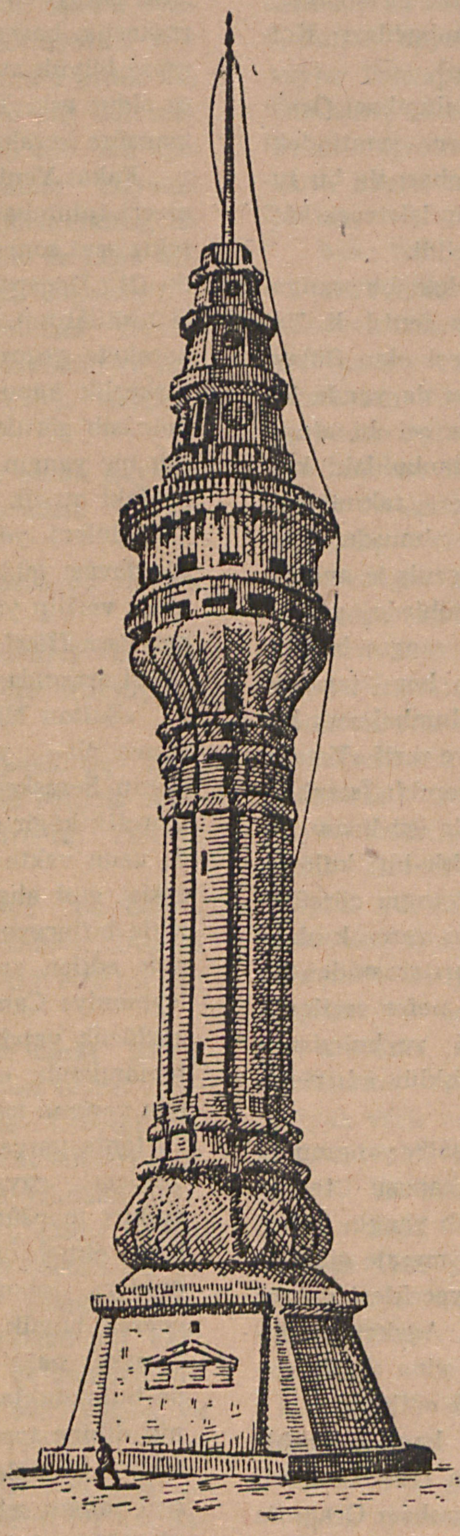
İkinci Sultan Mahmud Yeniçeri Ocağının yerine Asâkiri Mansûrei Muhammediye (B.: Asâkiri Mansûrei Muhammediye) adı ile yeni Türk ordu teşkilâtını kurdu; Bayazıddaki Eski Sarayı da (B.: Eski Saray) ordunun seraskerlik, başkumandanlık dâiresi yapdı; sarayın büyük avlusu da askerin talim meydanı oldu; eski Yeniçeri kollukları da asâkiri mansûre karakolları oldu.

Fakat Yeniçeri Ocağının ve bu arada Yeniçeri tulumbacıların kaldırılmasından kırk sekiz saat sonra büyük Hocapaşa Yangını oldu (B.: Hocapaşa Yangınları). Âfet tulumbacı teşkilâtının süratle ihyası için hükûmeti harekete geçirdi, bu arada Bayazıddaki Seraskerlik kapusunun tâlimhâne avlusunun münâsib görülen bir yerine de alelacele ahşab bir yangın kulesi yapıldı; Fakat Bayazıddaki bu ilk yangın kulesi içine gözcüler (köşklüler) yerleşdirilmeden halâ Yeniçerilik davâsı güden bazı fanatikler tarafından ateşe verilip yakıldı. Vak'ayı müverrih Cevdet Paşa Hicrî 1241 (Milâdî 1826) yılı hâdiseleri arasında şöylece anlatıyor:

«Sultan Mahmud Agakapusunda yıkdırılmış olan yangın kulesi - köşkünün bir eşinin Seraskerlik kapusunda yapılmasını emretti; kâgir olarak inşasını irâde etmiş ise de uzun vakte muhtac olduğu için şimdilik eskisi gibi ahşab olarak inşasına başlandı. Kule bitinceye kadar yangın gözlemeğe memur edilen asâkiri mansûre neferleri Süleymaniye Camiinin bir minâresinde nöbetle gözlücük yapdılar. Kule kısa zaman içinde tamamlandı, efrâdın içine yerleşdirilmesi için yapının içinde ve dışındaki talaş ve ağaç ve tahta parçalarının temizlenmesi kalmışdı. Yeniçeri gayretkeşlerinden oldukları halde asâkiri mansûreye yazılmış olan müfsidler isyan etmek üzere ittifak etmişler ve bulundukları taburun diğer neferlerini de igfal ederek büyük zabitlerinin haberi olmadan serasker paşa ile başbinbaşı ağanın evlerinde bulundukları gece mezkûr yangın kulesinin dibine toplanup kuleye ateş verip yakmışlar. Garazları serasker paşa ile baş binbaşıyı yangın sebebi ile oraya getirtip cümlesini öldürerek isyan etmekmiş. Halbuki serasker paşanın adamları suikasdi öğrenip paşa-

ya haber vermişler. Derhal tertibat alınmış, kapular askerle tutulmuş, mezkûr tabur Akdeniz Boğazına nakledilerek efrad iskeleden kayıklara bindirilir iken isyana ön ayak olanlar tesbit edilmiş ve iskelede idam olunmuşlardır; gemilerle Boğaza gönderilen taburun sâir efradı da orada muhtelif kıtalara ve hizmetlere dağıtıldıktan sonra idam olunmuşlar. Bu vak'adan sonra asâkiri mansûreye nefer yazılanların mâzileri hakkında çok dikkatli tahkikat yapılmıştır».

Yeni tulumbacı teşkilâtı Vak'ai Hayriyeden ancak iki sene sonra kurulabildi; eski kolluk tulumbaları tâmir edilerek karakollara dağıtıldı, seraskerliğe bağlı bir tulunbacı taburu teşkil olundu, bu taburun efrâdı da tulumbalarla beraber karakollara dağıtılıp yerleştirildi. Kundaklanıp yakılan Bayazıdda Serasker kapusu avlusunda ilk ahşab yangın kulesinin yerine de bugün gördüğümüz kâgir kule, İkinci Bayazıd Yangın kulesi yapıldı; yapı hicrî 1244 yılında tamamlandı. Kulenin kesik piramid şeklinde olan kaaidesinin doğu tarafındaki cebhesine Keçecizâde İzzet Mollanın yazdığı manzum bir târih kitabesi konuldu. Kulenin inşasına Ağa Hüseyin Paşanın seraskerliği zamanında başlanmış, yapı Hüsrev Mehmed Paşanın seraskerliğinde tamamlanmışdı; üst kısmında beyzi bir çerçive içinde İkinci Sultan Mahmudun turası bulunan kitabenin tâlik yazısı o devrin en büyük hattatlarından Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendinindir; ve her satır, iki beyit olarak beş

Bayazıd Yangın Kulesi
(Resim: Behçet Cantok)

satır üzerine yazılmıştır;

Manzum metin şudur:

Hak bu kim Sultan Mahmudun sarayı şevkete
Bir naziri gelmemiştir olalı dünyâ binâ
Bânii endîşesi tecdîd kıldı devletin
Köhne bünyânı elhanı itmede halâ binâ
Eyleyüb Eski Sarâyın Bâbı Serasker o şâh
Nev benev yapmakda ande bir nice alâ binâ
Emreyleyüb seraskeri sâbık Hüseyin Gaziye
Buldu bu kaafi şecaat Kullei ranâ binâ
Eyleyüb seraskeri lâhik nezâret hüsnüne
Âni mânen eyledi gûyâ iki paşâ binâ
Revzeni eflâkden bakdıkca zîri pâyine
Kaldı kendi kaddine hayretde bu balâ binâ
Olmasa zerrin külâhı âsümana minneti
Arz ider mi zer âlemle kevkebi zehrâ binâ
Dâri mülki etmesün bu Kulleye muhtac Hak
Ziynetiçün etmiş olsun şâhi mülk ârâ binâ
Kullei eflâk durdukca o şâhın eylesün
Zirvei çarha esâsı şevketin Mevlâ binâ
Sanki tâkı çarha yazdım İzzetâ târihimi
Kıldı Han Mahmûdi Adli Kullei valâ binâ
1244 (M. 1828 - 1829)

Kundaklanup yakılan ahşab birinci Bayazıd Yangın Kulesinin mimarı Kirkor Amira Balyan; bugün görmekte olduğumuz taş yapı ikinci Bayazıd Yangın Kulesinin mimarı da Senekerim Balyandır (B.: Balyan).

K. Balyanın yapdığı birinci

ahşab Bayazıd Kulesinin şeklini bilmiyoruz; aranırsa ordu arşivinde asâkiri mamûre seraskerliği evrâkı arasında bir resmi bulunabilir zan ediyoruz.

Balyan ikinci kâgir Bayazıd Yangın Kulesinin resmini çizerken, bu kulenin seraskerlik dâiresi avlusunda yapıldığı noktasında ehemmiyetle durmuş, kulesinin esâsını teşkil eden gövdesini, dikine konmuş ağızdan dolma eski bir Osmanlı topu namlusu şeklinde çizmişdir; taşdan örülecek olan bu top namlusunun alt ucunu bir kesik piramid şeklindeki kaideye oturtmuş, üst kısmına da yangın gözcüleri için fırdolayı pencereli ve geniş ahşab şaçaklı, ve kurşun kaplı sivri külâh çatılı bir kâgir köşk yapmışdır.

Son kulenin bu ilk şekli yirmi sene sonra, 1849 da değiştirilmiş, köşkün üstündeki sivri külâhlı ve geniş saçaklı ahşab çatı kaldırılmış, köşkün üstüne gemi pençeresi gibi dört cihete bakan dört yuvarlak pencereli birer odacıkdan ibâret üç kâgir kat daha ilâve edilmiştir ve kulenin üstüne etrafı demir parmaklık korkuluklu bir cihannümâ taraça yapılmışdır ki buradan bütün İstanbul ve etrâfı ayak altında gözün alabildiğine görünür; pek muhteşem bir panoramadır.

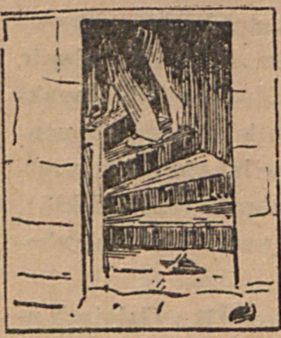
1889 da da kulenin üstüne demirden bir bayrak direği-gönderi dikilmiş ve Bayazıd Yangın Kulesi bugün gördüğümüz şeklini almıştır.

1894 deki büyük zelzelede kule ehemmiyetli zedelenmiş ve hemen boşaltılarak esaslı bir tâmir görmüştür; bu tâmirin devâmı müddetince de yangın gözleyen köşklüler vazifelerine Süleymaniye Camiin üç şerefeli büyük minârelerinden birinde devam etmişlerdir.

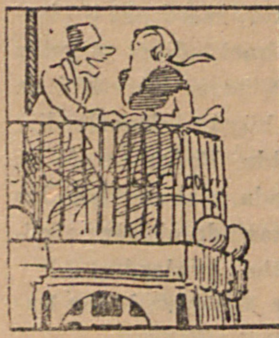
Bayazıd Yangın Kulesinin sonradan ilâve edilen üç katı ile beraber yüksekliği 85 metredir; giriş kapusundan köşke, minâre merdiveni gibi döne döne 180 basamak ahşab merdizenle çıkılır; sonradan sefertası gözleri gibi ilâve edilmiş kat odalara da düz tahta merdivenlerle çıkılır.

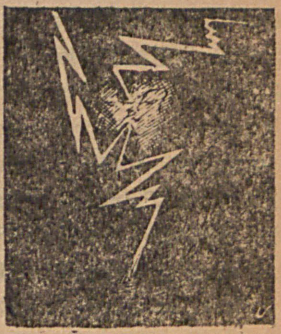
Kulenin gövde üstündeki dört katı, aşağıdan yukarıya «Nöbetci katı», «İşâret katı» «Sepet katı» ve «Sancak katı» isimleri ile anılır. Kulenin en geniş kısmını teşkil eden Nöbetçi katı kuledeki gözcülerin ayni zamanda yatakhâne - koğuşudur; gece nöbetcileri ikişer saatlik nöbetleri dışında buradaki yataklarında yatarlar.

Yeniçeri tulumbacılığı zamanında Agakapusundaki yangın kulesi gözcü acemioğlanlarına «köşklü» adı verilmişdi. Yeniçeri Ocağı kaldırıldıkdan sonra seraskerliğe bağlı yeni tulumbacı teşkilâtı kurulduğunda Bayazıd Yangın Kulesinde vazifelendirilen efrad iki kısma ayrıldı; sayısını kesin olarak tesbit edemedik, 20-25 arasında idiler, yaşları otuzunu aşkın altı neferi «Kule bekcileri» adını aldı, vazifeleri sâdece yangın gözlemekdi, ateşi görüp yerini tesbit ederek ikinci gurupa bildirirlerdi; ikinci gurup ki yaşları 18-30 arasında ayakları koşarlı, sırım gibi gençlerdi ve Yeniçerilik devrinden kalma olarak halk tarafından «köşklü» diye anılırlardı; te-

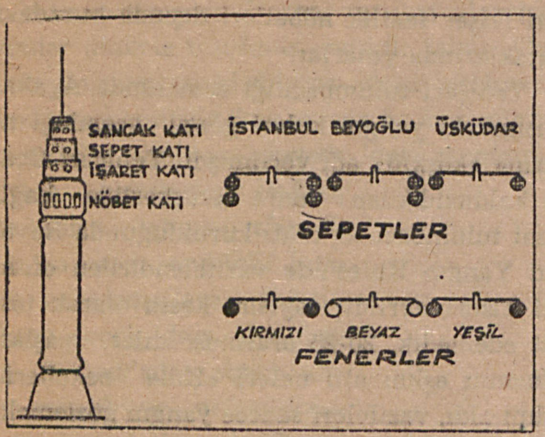

Yangın kulesinin halk ziyaretine açılması münasebeti ile bir karikatür (Rıfkı, Aydede Mecmuası); Yazılar: 1) - Haydi kuleye çıkalım o kadar eğleneceğiz ki...; 2) - Âh, kalbimdeki ateş...,- Sus, yangın kulesindeyiz, nöbetci duyarsa sepet çeker...; 3) Yukarıları daha karanlık ise de şerâreler az çok tenvir ider; 4) - Nasıl, eğlenceli değil miymiş? - Oh.. evet, fakat pek yorucu.

Yangın kulesi katları ve işaretleri

lefonun olmadığı o devirlerde kulenin görüp yerini tesbit ettiği yangını Belediye Dâireleri tulumba sandıkları ile mahalle tulumba sandıklarına bu köşklüler haber verirlerdi, her gece kulede kaç nöbetçi köşklü yatıyorsa, yakatlarına esvapları ile uzanırlardı, «yangın» haberi verilince hemen fırlar, ayaklarına gayet hafif yemenilerini geçirip yangını haber vermekle mükellef oldukları semtlere doğru dağılır, koşarlardı (B.: Köşklü). zamanımızda köşklünün yerini telefon şebekesi almıştır.

Bayazıd Yangın Kulesi (B.: Galata Kulesi; İcâdiye Kulesi; Yangınlar; Tulumbacılar; İtfâiye) köşklülerini İstanbul içine dağıtdıkdan başka, gece ve gündüze mahsus ayrı ayrı işaretler de çeker, asardı, ki bu işaretler halâ kullanıla gelmektedir; gündüz işâretleri büyük sepetler, gece işâretleri de kırmızı, yeşil ve beyaz büyük fenerlerdir; yangının nefsi İstanbulda, Boğaz tarafı ile Boğazın Rumeli yakasında, yahud Üsküdar ile Boğazın Anadolu yakasında olduğuna göre gece ve gündüz işâretleri şunlardır:

Nefsi İstanbul, Eyyub ve Yeşilköye kadar Rumeli Banliyösü

Gece : Kulenin iki yanında birer kırmızı fener
Gündüz: Kulenin iki yanında çifter sepet

Beyoğlu ve Boğazın Rumeli yakası

Gece : Kulenin iki yanında birer beyaz fener
Gündüz: Kulenin bir yanında tek, öbür yanında çift sepet

Üsküdar ve Boğazın Anadolu yakası

Gece : Kulenin iki yanında birer yeşil fener
Gündüz: Kulenin iki yanında teker sepet

Meşrutiyetin ilânına kadar Bayazıd Yangın Kulesinde Bekci - Gözcü veya köşklü kule efradının zâbitine «kule ağası» denilirdi. Kule ağası mutlaka bekâr olup dâimâ kulede yatardı. Gece yangınlarında nöbetdeki bekci ateşi görür görmez evvelâ ağayı uyandırır; ve bekârlığına telmih ile ananevî bir hitab olarak;

— Ağa kalk, bir çocuğun oldu! derdi.

Uyanan ağa da:

— Kız mı, oğlan mı? diye sorardı.

Nöbetci "kız" derse yangın Üsküdar, Boğaziçi yahud Beyoğlunda, «oğlanı» derse İstanbul içinde demekdi.

Yangın tamamen söndürülünceye kadar gece ve gündüz kulenin çekdiği işaretler yerinde kalır; asılan sepet veya fenerlerin içeri alınması da yangının söndürüldüğüne işârettir.

Sepetler ve fenerler kulenin iki yanında bulunan ufki, gemi mahmuzunu andıran direklere asılır.

Ayni zamanda büyük şehrin bir kaç yerinde yangın çıkarsa, gündüz sepetler karışacağı için, ikinci ve ücüncü ve hattâ dördüncü yangın için işaret bayrakları kullanılır. İlk bayrak kulenin tepesindeki büyük direğe çekilir, diğer bayraklar sepetlerin asıldığı ufki direğe bağlı ipe çekilir; nefsi İstanbul ve Eyyub ile Yeşil köye kadar Rumeli banliyösü için kırmızı bayrak, Beyoğlu ve boğazın Rumeli yakası için sarı bayrak, Üsküdar ile boğazın Anadolu yakası için de yeşil bayrak kullanılır. Bir misal verelim; evvelâ Çenberlitaşda, sonra Kuzguncuk'da ve daha sonra Beşiktaşda yangın çıkmıştır; Bayazıd kulesi işâretlerini şöyle görürüz:

İki yanında ikişerden dört sepet
Tepe gönderinde yeşil bayrak
Yan gönderinde sarı bayrak.

müteaddid yangınlar gece olursa, fenerlerin renklerinden bölgeler tefrik edileceği için her bölgenin fenerleri bir biri ardınca asılırdı.

Zamanımızda Bayazıd Yangın Kulesi İstanbul Belediyesi İtfaiye müdürlüğüne bağlıdır. Kıymetli muhabirimiz Hakkı Göktürkün kulenin son durumu hakkında yerinden topladığı notlar şudur:

Bayazıd Yangın Kulesi İstanbul gazete ve mecmualarının röportaj muharrirleri ta-

rafından sık sık ziyaret edilen yerlerdendir; bu muharrirler ekseriya kule bekcilerinin hatıralarını dinlerler, kuleden görülen İstanbul panoramasını da kalemlerinin kudreti ölçüsünde tasvir ederler, aşağıdaki satırlar Mekki Saidin 1926 da Aylık Mecmua da çıkmış bir makaalesinden alınmışdır:

«Bayazıd Yangın kulesinin sancak katında şiddetli, haşin bir rüzgârın altında yazıyorum. Kulenin bu son ve en yüksek kısmından şehrin en uzak semtleri görünüyor; sancak katı, sancak direğinin dikili bulunduğu kattır, buradan İstanbul ve civarı, aşağı katlarda olduğu gibi pencerelerden bakılarak değil, etrafa çevrilmiş demir parmaklığın önünde dolaşarak doğrudan temâşâ edilir. Ben de ağır ağır ve paslı parmaklıklara tutuna tutuna dönüyorum, gözüm önündeki genişliğin seyrine doyamayorum:

«Tâ... ileride Küçükçekmece sırtları, Solda Marmaranın ufukla nihayetlenen bir kısmı var; bir sis ve duman yığını hâlinde Mudanya sahilleri, Bursa dağları, İzmit Körfezinin bir parçası, Bozburun, Tuzla fark ediliyor.

«Bostancıdan Çengelköyüne kadar uzanan Anadolu sahilinin arkasında bazan dağlar ve ekseriya yeşil tepecikler yükseliyor. Boğazın, Kuleli Mektebinin kurulduğu koya doğru kısmı, ılık bahar güneşinin huzmeleri altında baygın uzanıyor.

«Kuruçeşme sırtları, Zincirlikuyu, beride Kâğıthâne, daha solda Metris Çiftliği, Maltepe Hastahânesi, Halkalı sıralanıyor, nihâyet insanın bakışı tekrar Küçükçekmece sırtlarına erişiyor.

«Bazan dağların, kısmen ufkun ve ekseriya yeşil tepeciklerin çerçivelediği bu panorama - tabloda, tabiat sanatkârlığını göstermişdir.

«Şehrin büyük meydanlarında binlerce insan kaynaşıyor, caddelerde tramvaylar, otomobiller, arabalar koşuyor, köprü insan kalabalığı altında. Boğaza, Marmaraya, Muhtelif istikametlere vapurlar, istombotlar, motorlar akıyor, yelken kayıkları süzülüyor, mavunalar, salapuryalar sürükleniyor. Tabiat bu manzaraya bütün tenevvuu kudretli fırçası ile tersim etmiş, zıd renkleri toplamış ve eserine böylece ziynet vermiş.

«Beri yanda Adalar, şu yanda Üsküdar, büyük bir kısmını kaplayan Karacaahmed mezarlığının binlerce servisi..

«Karşıda çok katlı apartımanların, cesim binaların üst üste dizildiği semtler, beride, gemilerin, sandalların, mavunaların ve sahillerinde ekseriyeti teşkil eden mukassî ve harab evlerin akisleri ile hârelenen Halic. Tâ uzakda dindar Eyyub, türbeler, ağaçlar, kabirler ve camiler arasında.

«Bir tarafda öyle köyler vardırki sık ve sâldîde ağaçlar arasında kaybolmuş olan kâşâneleriyle müftehirdir, bu kâşânelerin içindekiler, İstanbulun hayatını buzlu ve renkli camların arkasından, uzakdan seyrederler. Bir yanında öyle mahalleler var ki, basık tavanlı evlerinin nasibi dâimî bir sefâlet ve yeisdir. Bu kulubeler, ötesi berisi çökük, çarpık çurpuk evler o kadar toprağa yakındır ki ne şu mutaazzım apartımanların pancurları arasından, ne de zarif köşklerin camları arkasından görülemez.

«Bir az sonra akşam, Kuleyi çerçeveleyen panoramanın üstüne perde perde inecek, ve şehrin gece hayatı başlayacak. Gece hayatı, bu iki kelime İstanbulun bir çok semtleri için acı bir istihzadan başka bir şey değildir.

«Gözlerimi Selimiyeden itibâren Boğaza doğru uzayan sâhile çeviriyorum. Orada, güneşin alçaldığı ve nihâyet Topkapu arkasında karanlığa karışdığı dakikadan iki saat sonra tek tük ışıklar da söner, hava gazı fenerleri mahmurlaşır ve her yer ağır bir uykuya dalar.

«Buna mukabil karşı sahilin azamet ve ihtişamı artar. Birbirlerinin omuzlarında yükselen apartımanlardan bol bir ziya taşar, aydınlık içinde çalkanan caddelerin hay ve hûyu ziyâdeleşir.

«Boğazın yıldızların aksi ile pırıldayan suları, daha Çengel köyüne varmadan karanlıklara karışır. Edirnekapu tarafları diğer bir çok semtler gibi görünmez olur. Eyyub bu siyah tablonun bir köşesine siner.

«Kulenin pencereleri bütün bu semtlerin üzerine açılmışdır. Bu pencerelerden İstanbulun üstüne çevrilmiş bir çift göz vardır ki, şehrin sâkinleri kendileri için dâimî bir alâka duyan bu nazarlara bigânedir.

«Bu göz, kırk senedir geceli gündüzlü

İstanbulun üzerinden ayrılmadı ve şehrin gayri muayyen bir noktasından çıkacak bir kıvılcım, bir duman, bir alev aradı.

«Kule bekcisi Ruscuklu Mehmed Ağa, kulenin sancak katında bana:

— Kırk yıl bu, dedi, dile kolay...

«Yarım metro enliliğinde bir deliğe uzatılmış tahta merdivenin basamaklarına tutuna tutuna aşağı indik, Sepet Katı'nı ve İşâret katı'nı gezdik. Kiremid renginde ve içi boş balonlarla işâret lambaları (fenerleri) bu katlarda muhafaza olunuyor Mehmed Ağa izahat verdi:

— Yangın Üsküdarda olursa iki tarafa birer, Beyoğlunda olursa bir yana iki, bir yana bir, İstanbulda çıkarsa iki tarafa da ikişer sepet asarız. Yangın gece olursa Üsküdar tarafı için iki yeşil, Beyoğlu tarafı için iki beyaz, İstanbul için de iki kırmızı lamba yakarız. Bu usul çok eskidir, kuleye geldiğimde de eskidir derlerdi.

«78 basamak indik, kulenin Nöbet Katı'na geldik. Burada saha genişliyor. Her cihete açılmış pencereler diğer katlara nisbetle daha büyük. Pencereler önünde dar ve dâirevî bir koridor var; merkez kısmında yerden bir arşın kadar yükseklikde müdevver bir tahta sedir, sedirin üstünde kule bekcilerinin yatakları serili.. gece nöbet saatlerini dolduran arkadaşını uyandırır, nöbeti ona devredip kendi yatağına uzanır.

«Kule bekcisi nöbet mahallindeki koridoru mütemâdiyen dönerek ve her dönüşünde İstanbulun her cihetine açılan pencerelerden şehrin mahallelerine ayrı ayrı bakacak, gece bir alev, gündüz bir duman arayacak.

«İhtiyar bekçi derd yandı:

— Yangın görürüz, haber veririz, itfâiye gider, fakat evin içindekiler veya konu komşu ateşi söndürür, itfaiye yangın bulamaz, semt halkı, ev halkı polis tahkikatı filân iş uzamasın diye vak'ayı gizler, kabak bizim başımıza patlar, tekdir işidiriz; evvelki akşam Bakırköyünde Osmaniye Mahallesinde yangın haber verdik, itfâiye gitti, inkâr etmişler, kireç ocağıdır, dumanını kule bekcisi yangın sanmış demişler, kırk yıldır gözcülük ederim, kireç ocağından hiç bir zaman böyle ateş çıkmaz, hâsılı kabahat bize yüklendi.

— Dumanları nasıl tanırsın Mehmed Ağa? diye sordum.

— Duman kendini gösterir, dedi, çıkışından belli olur, baca dumanı âheste âheste çıkar, yangın dumanı altdan alta yükselir, birden bire çoğalır, gözler alışkın, ayırd eder.

«Kule bekcileri İstanbulun bütün semtlerini tanır, mahalleleri bilir, sokakları tahminle bulurlar. Mehmed Ağa:

— Bu da bir derddir, dedi, Kantarcılarda dersin, Kutucularda çıkar al bir tekdir..»

Yıllarca sonra Cemaleddin Bildik de Akşam gazetesi için Bayazıd Yangın Kulesine gitmiş ve o da otuz yıldanberi kule bekciliği yapan bir Mehmed Ağa ile konuşmuşdur. Muharrir yazısının bir yerinde "muhatabım kırksekiz yaşlarında kadardı" dediğine göre bu kinci Mehmedin Mekki Saidin bahsettiği Ruscuklu Mehmed Ağa olmadığı âşikârdır, emekdar kapu yoldaşının emekdar adaşıdır, belki de Cemaleddin Bildiğin kuleyi ziyâretinden çok evvel rahmeti rahmana kavuşmuş olması muhtemel olan Ruscuklu Mehmed Ağanın yetişdirmesi, belki de oğlu olabilir. Aşağıdaki satırları da Cemaleddin Bildikden alıyoruz:

«Pencere kenarındaki iskemlede oturarak bir yandan İstanbulu yüksekten seyrediyor, diğer taraftan da kule baş memuru Bay Mehmetle konuşuyorum:

— Otuz senedenberi itfaiyedesiniz öyle mi?

— Evet otuz senedenberi... Bu mesleğe 18 yaşında iken girdim, hâlâ da içindeyim.

— Emekliye ayrılmadınız mı?

«Acı bir gülümseme ile cevap veriyor:

— Biz itfaiyeciler maaşlı değil, ücretliyiz. Yeni kanunda ücretliler için de tekaüt hakkı tanınacakmış! İnşallah o kanun çıkar da bizler de istifade ederiz.

— Otuz senenizi bu kulede mi geçirdiniz?

— Eh, aşağı yukarı öyle sayılır.

— Büyük yangın olarak hangisini hatırlıyorsunuz?

— Aksaray yangını... Adliye yangını, Atabey hanı. Hayriye lisesi, Zeynep hanım konağı...

«Muhatabım, Aksaray yangını sırasında meslekte olmadığını söyliyerek:

— Ben, dedi, o zaman 10 - 12 yaşında

bir çocuktum ve kunduracı yanında çıraklık ediyordum. Köşklülerin kırmızı ceket, siyah pantolon, hafif yemenilerine mi heves ettim ne oldu bilmiyorum; tam 18 yaşında iken bir gün kendimi köşklü olarak meslekte buldum. İşte o günden bugüne tam 30 senedir de itfaiyedeyim ve işimden bir gün bile bıkkınlık duymadım. Vücudumun zindeliğimi gençliğimde köşklü adı altında yapdığım koşu sporuna borçluyum, kuledeki bu merdivenleri de yabana atmayın, inip çıkmak da bir spordur!..

«Bay Mehmed Yangın Kulesinin İstanbula hizmetinden bahsediyor:

— Öyle yangınlar olur ki, bina içindekiler mışıl mışıl uykularında iken söndürme ekibinin onları yataklarından çıkardıkları olur. Meselâ Atabey hanı yangını da böyle olmuştur. İçindeki üç bekçinin yangından haberleri yoktu. Ateşi kuleden biz gördük... İtfaiye grupu yangın mahalline gittiği vakit gece bekçilerini don gömlek yataklarından dışarıya çıkardı ve onları yanmaktan kurtardı. Adliye Sarayı yangını da, Zeynep hanım konağı ve Hayriye lisesi yangınları da hep kuleden görülerek itfaiye grupuna haber verilen yangınlardandır».

İstanbula gelen Avrupalı ve Amerikalı seyyahların içinde Bayazıd Yangın kulesine çıkmak fırsatını bulanlar, kulenin en üstündeki cihannüma taraçadan İstanbul panoramasına istinâsız hayran olurlar, bunların içinde de kalem sâhibi olanlar seyahat hâtıralarını tesbit ederken kuleden gördüklerini anlatmakdan kendilerini alamazlar. Ondokuzuncu asırda Abdülmecid zamanında İstanbula gelmiş olan namlı İngiliz edibesi Miss Pardo «İstanbul» adındaki meşhur eserinde Bayazıd Kulesinde gördüklerini şöyle anlatıyor:

«İstanbulun şayanı dikkat yapılarından biri Saray Meydanında (Eski Saray - Seraskerlik Meydanı) yangın kulesidir. Çok yüksek müdevver bir kule olup üst kısmında şehrin her tarafına müteveccih pencereler bulunur. Pencerelerin bulunduğu yer bekçilerin dâiresidir. Bu bekciler altı kişi olup askerî nöbetciler gibi her iki saatde bir nöbet değişdirerek gece ve gündüz vazife görürler.

«Güneş batıp ortalığı karanlık kaplar iken yorgunlukdan mütevellid ağır ağır basan uykuyu defetmek için nöbetde bulunan köşklü ayaklarına çift tabanlı tahta kundura giyer, iki taban arasına konmuş bir yay vâsıtası ile alt tabanlar her adımda yere şiddetle çarparak köşklünün uykuyu yenmeğe karşı gösterdiği gayrete çıkardığı gürültü ile yardım eder nöbetini bitiren köşklü kendisini yerde serili hasırın üstüne attı mı hemen derin bir uykuya dalar.

«Bir yangın görürnür görünmez nöbetci kulenin daha aşağı kısmında bulunan ikinci gurupa ateşi yeri ile bildirir; işi onlara bırakıp gözcülük vazifesine döner. İkinci gurup evvelâ itfâiyeyi haberdar ider. Bunlar belki İngilteredekiler gibi iyi yetişdirilmemişlerdir, fakat cesâret ve gayretlerine hiç diyecek yoktur. Onlar da selâhiyet dâr kimseleri haberdar ider.

«Yangın Kulesinin esas vazifesi budur; fakat bir tabiat âşıkına, yüksekliğinden ötürü yer yüzünde rakibsiz bir zenginlik ve ihtişamda arz ettiği manzaralar dolayısı ile derin hazlar bahşeder. Hemen ayak altında Saray Meydanı, Seraskerlik kapusu, demir parmaklıklı hapishâneler muhafızların çadırları. Duvarların gerisinde Bayazıd Camiin kubbe ve minâreleri görünür. Yanıbaşında Büyük Kapalı Çarşının epeyi uzaklara giden toplu damları. Belki burası bir seyyah için meşhur İstanbul çarşısının büyüklüğü, genişliği hakkında en iyi fikir alınacak bir noktadır.

«Daha uzaklarda - deniz ve sâhilin, dağ ve adanın, koy ve ormanın, ışık ve gölgenin imtidad ve imtizacı - hudutsuz tenevvû, tabiatın en şâşaalı ve en lâtif görünüşlerindeki bu fevkalâde ihtişâmı nabızları durdurur, başı sersemletir; mebhut ve meshur kalan seyyah bu aşk ve güzelliği derin derin içe çeker, kendisini yepyeni bir âlemde sanır.

Diğer tarafda İstanbul şehrinin kısmı âzamı bir harita gibi önüne serilir. Binlerce kubbe ve minârelere bakar, dev-cüsseli çınarlar çalılar kadar ufalmıştır. Koyu renkli serviler öteye beriye dağılmış mezarlıkları gösterir. Her tarafda insan el ve zekâsının eserleri görünür. İnsan kudretinin azametini düşünerek insanî tafâhüre kapılır.

«Pencereden bakınca Marmara Denizi

adaları ile, gözün alabildiğine uzanır. Pırıldayan dalgaları, parlak mavi gök altında oynaşır. Ufukda kar taclı, buhar mantolu Olimpos Dağı (Ulu dağ, Keşiş Dağı) görünür. Zengin ve meskûn sâhilleri arasında kıvrılan Boğaziçi, Fırtınalar Denizine (Karadenize) doğru yol gösterir. Diğer bir pencereye geçdiğimiz zaman Halic ayaklarımızın altında uzanır. Üzerinde diğer memleketlerden getirdikleri eşyayı boşaltan veyâ bu memleketin servetlerini yükleyen binlerce yelkenli, her tarafı kara ile çevrilmiş bu limanda emniyet altındadır. Direklerine muhtelif milletlere aid bayraklar sallanır, ve muhtelif memleketlere aid diller sanki esen rüzgârla yükselir. Nazarlar biraz daha ileriye atılır ise yer yüzünde eşi bulunmayan kâğıdhâne vâdisini çevreleyen tepeler görülür, ve insan oradaki suların, koruların ortasında yazlık sarayın altın kafesli odalarında, yaşmaklı güzellerin arasında bulunduğunu tahayyül ederek kendinden geçer.

«Bu sûretle taslağı çizilen muhteşem ve muhtelif manâzırın bahış edeceği hazlara karşılık sarf olunacak şey, kulenin üçyüz otuz basamağını çıkmakdan ibâret bir yorğunlukdur (Miss Pardo'nun bu rakamı çok mübağalagalıdır; fakat ahşab merdivende bir değişiklik yapılmış olması da muhtemeldir; Abdülmecid devrinde daha tatlı meyilli ve basamakları daha alçak 330 basamak merdivenle çıkılır olması da muhtemeldir). Baş döndürücü yükseklikden büyük ve faal bir şehre, kürenin iki kıt'asını bir gümüş tel ile yekdiğerine birleşdiren Boğaza, derin esrarengîz ve hayallerin hududu olan, koyu, rengîn elvan erguvâniye ile ufukda kaynaşan vâsi denize bakar bakmaz bu yorgunlukdan eser kalmaz».

Bayazıd Yangın Kulesi İtfâiye Müdürlüğü 1. Grup Amirliğine bağlıdır. Baş memur, ikinci memur, üçüncü memur ve mülâzım unvanları ile dört kişilik bir kadrosu vardır. Bu dört memur ikişer kişi olarak 24 saatlik nöbetle çalışır. Nöbet saatleri kuleden etrafı dürbün ile tarassud etmekle geçer. Belediye tarafından kulede ve dışarda giyilmek üzere ikişer kat elbise verilir; iç kiyâfeti ile dışarı çıkmak, ve dış üniforması ile vazife görmek yasaktır.

Dış kıyafetleri şudur:

Kasketde kırmızı çuha üzerine defne dalı ortasında çaprazlama balta ve merdiven, kolda kırmızı sun'î deri üzerine sarı pirinçden kule işâreti, iki santim altında mavi bezden bir şerit: başmemur 3, ikinci memur 2, üçüncü memur 1 ve mülâzim yarım şerit takar.

1960 yılı Ekim ayında Yangın kulesinin dört kişilik kadrosu, memurların kıdem yılları ve maaşları ile şu idi;

Başmemur: Mehmed Tezbulut (40 senelik) 800 lira

2. Memur: Salâhattin Ergin (36 senelik) 700 lira.

3. Memur: Nuri Nurhan (20 senelik) 600 lira.

Mülâzim: Tahsin Atasay (7 senelik) 450 lira.

Kuleye gündüz asılan işâret sepetleri 1 metro boyunda ve 1,5 metro eninde, üzerine kırmızı boyalı tutkal sürülmüş kanaviçeli bir kasnakdan ibârettir.

1930 - 1935 arasında gündüz sepet asma usûlü kaldırıldı; sepetlerden biri itfaiye müzesine kondu. Sepet yerine kırmızı, sarı ve yeşil renkler de üç flama ikaame edildi ki renklerin bildirdiği semtler yukarıda yazılmışdır; hâlen kullanılmakda olan flamalar 1,5X2,5 metro eb'adındadır.

Gece işaretli olarak yakılan fenerlerin eni ve boyu 50 sandimdir.

Kulenin tepesinde otomatik olarak çakup söner ve yangın ile hiç ilgisi olmayan bir de uçaklara tehlike işâreti feneri vardır. Bir semt de yangın çıkar da yangın fenerleri yakılırsa uçaklara işaret feneri yangının devamınca söndürülür.

Fenerlerde ilk zamanlar çıra, sonraları iri yağ mumu kullanılmış olup hâlen elektrik ışığı kullanılmaktadır.

Kule bekcisi Ruscuklu Mehmed Ağa — Bayazıd Yangın kulesinde kırk sene ile hizmet rekoru tesis etmiş bir simadır. 1865 de Ruscukda doğmuş, fakir bir ailenin evlâdı imiş, yirmi yaşına kadar esnaf yanında ayak hizmetleri görmüş; 1885 Şarkî Rumelinin Bulgaristan tarafından ilhâkı üzerine bulgar ordusunda askere çağırılmış, kaçmış, anavatana sığınmış, pek yoksul bir genç olarak geldiği İstanbulda günde bir çift ek-

meğe Bayazıd Yangın Kulesine köşklü yazılmış, vücûdu zinde ve ayakları koşarlı, tab'ı da işine yatkın olduğundan on sekiz sene mahalle aralarında koşmuş, kulede yatup kalkmış, otuz sekiz yaşında köşklülükden kulebekçiliğine terfi etmiş, yirmi iki senede bekcilik etmiş, 1926 yılında 60-61 yaşlarında bu vazifeye devam ediyordu, bu tarihden sonraki hayatı tesbit edilemedi (Aylık mecmuadan).

Rusculu Mehmed Ağa (Resim: B. Şeren)

BAYAZID YANGINLARI — İstanbulun bütün semtleri gibi Bayazıd da büyükşehri harâbezâra çeviren ateş âfetlerinde bir kaç defa mahvolmuş, ayrıca kendi sınırları içinde de tahrib sahası oldukca geniş yangınlar çıkmışdır. Tarih kaynaklarımızda tesbit edilen Bayazıd yangınları şunlardır:

Hicrî 7 Receb 1127 (M. 9 Temmuz 1715) yangını — Ateş Bayazıd Camii yanındaki kökcü dükkânlarından çıkdı, Eskinişancı ve Kumkapuya kadar geniş bir sahayı kül etti, Bayazıd Çifte Hamamı ile Simkeşhâne (o zamanlar darbhâne) yanan binâlar arasında idi.

Hicrî 8 Şevval 1153 (M. 27 Aralık 1740) yangını — Ateş bir Salı gecesi sabaha karşı bir berber dükkânından çıkdı, evvelâ bitişiğindeki Cağalazâde Kethüdası Mahmud Ağanın konağını sarub yakdı, oradan bir kaç kola ayrılarak bir kolu Bayazıd Camii yanındaki Kâğıdcılar Çarşısına, bir kolu da Simkeşhâneye kadar dayandı.

Hicrî 28 Şaban 1175 (M. 21 Nisan 1762) yangını — Ateş gece saat 2 de, gün battıkdan iki saat sonra Desterecilerde ihtiyar bir kadının evinden çıkdı ve şiddetli bir poyrazla süratle genişleyüb âfet hâlini aldı, otuz saat kadar devam etti; Divanyolu Çarşısı, Tavşantaşından Eskinişancı ve Langaya kadar uzanan mahalleler tamamen kül oldu. En son yanan binâlardan biri de devrin sadırazamı Koca Ragıb Paşanın konağı oldu; kendisi Bâbiâlide, mirî sadâret sarayında oturmakda idi, haber aldığın hiç ehemmiyet vermedi:

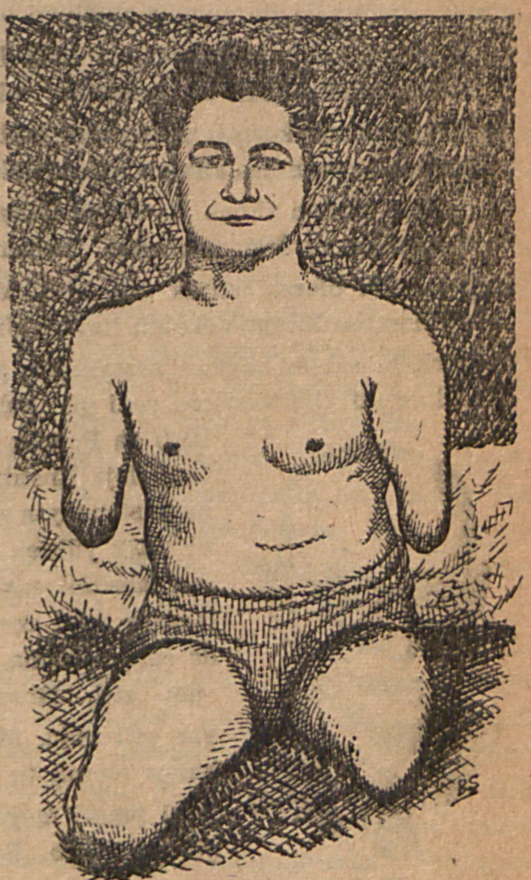
— Bizim başımızda şu mirî saray var, açıkda kalan halkı, fakir fukarayı düşünelim.. dedi.

Ateşin söndürülmesi için canla başla çalışan Yeniçeri ağasının elleri yanmış, bostancıbaşı ağanın da ayağı kırılmışdı, her ikisi de birer samur kürk ile taltif edildiler.

Hicrî 1327 (M. 1909) yangını — Eminbey Mahallesinde 111 binâ yandı.

Bibl.: Râşid Tarihi; Vâsıf Tarihi; O. N. Ergin, Mecellei Umuri Belediye.

BAYCU (Hikmet) — İki kolu dirseklerinden ve iki bacağı da dirseklerinden noksan olarak dünyaya gelmiş bir vatandaşdır; piyâde subaylarından Hasan Basri Bey adında bir zâtin oğlu olup 1923 de Edirnede doğdu; mütedeyyin ebeveyni oğullarının tâli'sizliğini Allahın bir cilvesi kabul etmiş, Hikmetin âzâ noksanlığının fikren inkişâfına engel olamayacağını kabul etmişler ve ona imkân ölçüsünde bir hususî tahsil temin etmiş-

Hikmet Baycu
(Resim: B. Şeren)

lerdi. Dirseklerini el yerine kullanma meleke sine sâhib olan Hikmet Baycu 1947 de enişteşinin yardımı ile 1947 de Beşiktaşda bir apartıman altındaki küçücük dükkânda piyango bâyiliği yapmağa başlamış, ayni yıl içinde, dükkânın bulunduğu apartıman kiracılarından bir ailenin kızı bayan Şükran ile evlenmiştir; Gönül adında ve 1960 da on iki yaşında bir kızı vardır. «Hikmet Ağabey» diye çağrılan H. Baycu muhitinin sevilen bir sîması idi, iki kolunu birleşdirip tek el gibi kullanmakda, yemeğini kimseye muhtac olmadan yemekde, yazılarını, hesaplarını kendi yazub tutmakda, hattâ zar atıp, pul sürüp tavla oynayabilmekde idi. Hoş sohbet, nâzik, çelebi, sevimli bir İstanbul hemşehrisi idi; âzâsı tam olub da onları hayır yolunda kullanmasını bilmeyen bunca gaafile muhteşem bir ibret âbidesidir.

Hakkı Göktürk

BAYER (Galib) — Zamanızımın pek değerli tıb adamlarından, veteriner - baktrioloğ; sağlam bilgisini asîl bir tevâzu ile tezyin etmiş, vazife aşkı ile memur ciddiyeti ve temizliğinin timsâli sîmâlardandır; 1892 de İstanbulda doğdu, 1912 de veteriner olarak meslek hayatına karışdı ve yurdun muhtelif yerlerinde hayvan hastalıkları mücadelelerinde çalışdı. Birinci Cihan Harbinde Çanakkale, Rumanya ve İran cebheleri harblerine alay baytarı olarak iştirak etti. Millî Mücadele yıllarında Ziraat Vekâleti Baytar Umum Müdürlüğü salgın hayvan hastalıkları şûbesini idâre etti, bu vazifede yedi yıl kalarak 1930 da Pendik Bakteriyoloji Enstitüsü'ne asistan tayin edildi ve 1932 yüksek ihtisas tahsilini tamamlayarak ayni enstitüde çalışmalarına devam etti, lâboratuvar şefi oldu. Mutahassıs olarak üç orijinal mesâi meydana getiren Galib Bayer mesleğinde otuzyedi yıl devamlı çalışmalarından sonra 1951 de emekliye ayrıldı. Adı, evlâd ve ahbâbı tarafından dâimâ medâri iftihar olarak yâd edilecektir (1952).

Galib Bayer
(Resim: B. Şeren)

Hakkı Göktürk

BAYGIN — İkinci Abdulhamid devrinde Üsküdarın namlı bir esrarkeşi, öylesine ki ömrü esrar dalgası içinde geçmiş, ayık zamanı görülmemiş, asıl adı unutulup «Baygın» lakabı ile anılır olmuştu.

Zamanımızda yerini tesbit edemedik, müşterisi it ve kopuk gürûhundan gençler, bir kahvehânesi vardı, esrar çekdirirdi, fakat bu kahvehânede ekseriya küçük kardeşi Rifat ile Sürmeli Mustafa adında ocakcılık yapar mahbub delikanlısı bulunur, kendisi araba sürücülüğü yapardı. Çift atlı yük arabası sürerdi, ve yaman sürücü idi. Rifat evli, geceleri evine gider, Baygın bekâr, kahvehânesinde yatardı. Esrarkeşlik yolunda güzel fıkradır:

Baygın, bir gün arabası ile Üsküdarda Dutlukahve semtinden geçerken, ayakdaşlarından Zibidi Ahmedin kahvesi önünde mola verir. Misafire hemen bir nargile ikram edilir, keyif ehli ağzı ile «Kabak», birkaç nefes çeker, dalgasına dalar, Zibidi'nin kahvesinden çıkar, kendi tekkesine döner, ve bir peykenin üstüne uzanır. Artık bir âlem: Peripeyker civanlar, cennet kaçkını hûriler... Yağmur kuşağından köprüler ... Billûrdan havuzlar... Çiçek gibi kokan kelebekler... Kuşlar gibi öten çiçekler... Ya hey...

Gözünü açar ve elini alnına vurur:

— Tuh.. be!...

Ocakçısı oğlan, birkaç müşteri:

— Ne oldu usta?!..

— Ne oldu be Baygın?!.

Diye sorarlar..

Esrarkeş:

— Ne olacak, der... Arabayı Zibidinin kahvesi önünde unuttum be!..

— Nasıl oldu?.

— Nasıl olacak?. Kahveden çıktım.. Bineceğim zaman, araba küçülüverdi ... Ayağımı atsam çatır çatır ezilecek... Cebime koyup getireyim dedim, ağır... Kaldıramadım.. Bıraktım, geldim!.

Bibl.: Vâsıf Hiç, Not.

BAYILDIM ÇIKMAZI — Eyyubda İslâm bey Mahallesindedir. Tahtaminâre Bos-

tan çıkmazı karşısında bir arabanın rahat geçebileceği genişlikde kabataş döşeli, kavisli dik yokuş bir çıkmaz sokaktır; sağ kolda Bayıldım sokağı ile bir kavuşağı vardır. Birer ikişer katlı, kâğir, ahşab, hemen hepsi bağçeli evler mutevâzı gelirli âile meskenleridir. Sokağın bitiminde bağçesine onüç basamak beton merdivenle çıkılan iki katlı yeni beton bir ev sokağın en hâkim noktasındadır. etrafa koşca bir nezâreti olsa gerektir (Eylûl 1960).

Hakkı Göktürk

BAYILDIM SOKAĞI — Eyubda İslâmbey mahallesi yollarından, Bayıldım çıkmazı ile Tahtaminâre Bostan çıkmazı arasında, bir dağ yolunu andırır; Bayıldım çıkmazı kavuşağından evvela dört basamak merdivenle başlar, kaba taş döşeli, sağlı sollu, birer ikişer katlı ahşab veya kağir beş altı evin arasından geçerek gaayet dik bir geçi yolu - patekaya inkilâb eder, bağçe ve bostanlar arasından tırmanarak Tathaminâre Bostan çıkmazına ulaşır (Eylûl 1960).

Hakkı Göktürk

BAYILMAK — Halk ağzında ve külhânî argosunda keseyi boşaltacak, bütceyi sarsacak derecede para harcanarak; istek dışı, herhangi bir mecburiyet ile para vermek, harcamak; misaller:

— Yılbaşında üçyüz kâğıdı bayıldık...

Tavla oyununda:

— Yirmi lirasına, bir beş daha ver mısın?

— Sen hele on kâğıdı bayıl, oynarım...

— Hergün peynir ekmek yesem üç kâğıt boğazıma, bir papel de cigaram, bir papel de bayılıyorum beni yatıran kahveciye...

BAYKAL (İsmail) — Enderûnu hümâyunun yetişdirdiği son sîmâlardan, sohbeti tatlı, kalem sâhibi bir İstanbul Efendisi; kuruluşu yıllarında Gazanferağa Belediye Müzesi Müdürlüğünde bulundu.

1888 de Beşiktaşda Şenlikdede mahallesinde doğmuştur, babası İkinci Sultan Abdülhamidin faytoncubaşısı Amasyalı Halil Ağadır. Önce Beşiktaşda Kaptan İbrahim Ağa ibdidâi mektebinde ikinci sınıfa kadar okudu, 1898 de on yaşında iken Enderunu hümâyun mektebine alındı, Seferli Odasına yerleşdirildi, ve bu mektebde idâdî derecesinde bir tahsil tamamladı.. O devirde Enderun, Osmanlı devlet adamlarının yetişdiği yer olmakdan çıkdığı için, Faytoncubaşızâde İsmail Bey münevver bir saray memuru olarak yetişdirildi ki bu memurlar «Hademei Hassa» diye anılırlardı. Sarayda, Osmanlı Hânedanı yurd dışı edilinceye kadar yirmibeş sene kaldı. Aşağıdaki satırları, 1947 senesinde isteğimiz üzerine İstanbul Ansiklopedisine tevdi ettiği mektubdan alıyoruz:

«Sarayda geçen yirmi beş yılımın hizmet hâtıraları şunlardır:

«1910 yılında İstanbula gelen Bulgar kıralı Ferdinand'ın hizmetine verildim, şehrimizde kaldığı müddetçe ikaametine tahsis edilen Şale kasrında çalışdım. Onu tâkiben Sırp kıralı Petronun da maiyetine verilerek ayni merâsim dâiresinde bulundum, bu kıralı memleketine dönüşünde Ertuğrul Yatı ile önce Aynaroza, sonra Selâniğe götürüldük. Kıral yatı terk ettikden sonra ehâlinin gösterdiği arzû üzerine, Sultan Mehmed Reşaddan telgrafla izin aldıktan sonra bir hafta Selânikde kaldık ve halka yati gezdirdik. Bu bir hafta içinde akşamları mürettebâtin temizlik işi gözümüzün önüne geldikce içimsızlar.

«Beşinci Sultan Mehmed Reşadın Edirne ve sonra Rumeli seyahatlarında maiyetinde bulundum.

«1911 de, kendi memleketinde hududlarımıza yakın bir seyahata çıkmış olan Rusya Çarı Nikolaya Padişâhın dostluk selâmını götüren Gazi Mahmud Muhtar Paşa reisliğindeki heyet ile birlikde Hamidiye kruvazörü ile Livadye (Yalta) ye gittim. Bu seyahatdaki vazifem tamamen hususî idi, pâdişahın Çar'a zâtî hediyesi olarak bir sandık Hacı Bekir şekeri ile bir Hereke halısı götürmüştüm; mefrûşatı hümâyun müdürü merhum Hacı Âkif Beyin maiyetinde idim.

«Yalta dönüşümden bir müddet sonra, 1912 yılının Mayıs ayında, aylığımı Enderundan almak, şartı ile veliaht Yusuf izzeddin Efendinin hizmetine verildim. Şehzâdenin yanında dört yıl çalıştım(çok mühim hâdiselere şâhid oldum, ki mufassalen kaleme almakda olduğum hâtıralarımda anlatılmıştır. 1915 de intihar eden Yusuf İzzeddin Efendinin döşeğinde çenesini ben bağladım. 1916 da

Şehzâde Abdülmecid Efendinin maiyetine geçtim. Osmanlı Hânedanının son halifesi olan bu zâtin yanında, memleketden çıkarıldığı geceye kadar sekiz sene kaldım.

«Cumhuriyetimizin adâletini bilhassa belirtmek isterim, ne kadar saray mensubu varsa hepimiz, iktidârımıza göre birer hizmete tâyin edildik; Topkapu sarayında birinci sınıf hâzîne memuru oldum; sonra yeni teşkilâta göre sırası ile mûtemed, ikinci kâtib, kütübhâneci oldum, 1945 de emekliliğimi isteyerek ayrıldım; 1946 yılı Şubat ayının birinci gününden itibâren yeni kurulan İstanbul Belediyesi müzeler müdürlüğüne tâyin edildim».

İsmail Baykal 1947 de bir Saray "Tarihi yazmakda olduğunu söylemişti; bu konuda, Hâfız İlyas'ın «Letâfi Enderûniyesi gibi kıymetli fakat çok basit bir kaç hâtıradan sonra ciddî kaynak olarak müracaat edilen onyedinci asır muharrirlerinden Enderunda Has odalı Mehmed Halîfenin bir makaalesi ile 19. asır yazarlarından Enderunlu Tayyarzâde Atâ Beyin beş cildlik. «Enderun Tarihi» nden başka eser yoktur; Atâ Beyin eseri sarayı İkinci Sultan Mahmud devrinde bırakdığına göre, bu hükümdarın son zamanları ile Abdülmecid, Abdülaziz Beşinci Murad, İkinci Abdülhamid, Beşinci Mehmed ve Altıncı Mehmed ile sâdece Halife Abdülmecid devirlerinde Osmanlı Sarayı vekaayiini ihtiva edecek bir eser millî kütübhânemizde mühim bir boşluğu dolduracaktır. 1951 yılında Niyazi Ahmed Banoğlunun çıkardığı «Tarih Dünyası» adlı mecmuaya muhtelif konularda makaleler yazan İsmail Baykalın mühim eserinin ne olduğunu bilmiyoruz; yarım kalmış ise pek hazindir. Belediye Müzeleri Müdürlüğünden ayrıldıktan sonra kendi durumu hakkında da bilgi edinilemedi.

BAYKAL (Mehmed Kemal) — İstanbul Belediyesinin iffet ve istikaamet sâhibi tecrübeli memurlarından; kendine has sevimli halleri ile bir meclis adamı, nesli gün günden azalan bir «İstanbul Efendisi», kendi tâbiri ile bu ansiklopedinin «hayran bir okuyucusu», R. E. Koçu'nun da «hakiki dost» bildiklerinden, öyle ki, bu şehir kütüğünün tahakkuku yolundaki yorucu çalışmalardan 1947 de bir Kasımpaşa cevelânına yedi arkadaşdan biri olarak iştirak etmiş, yorulup ilk pes edenlerden biri olmuş, ve bir gün son nefesini bu eserin müsveddeleri üzerinde verecek olan adama acımış ve acısını göz yaşları ile ifâde etmiştir.

1900 de İstanbulda Mercanda doğdu, babası kantâriye malı üzerine ticaretle meşgul Kastamonulu İslâmizâde Ahmed İhsan Beydir, kendisi de soy adı kanunundan evvel İslâmzâde Kemal Bey diye çağırılırdı. Kadıköy Sultanisini ve Dişçi Mektebini bitirmiştir; fakat diş tabibliği diplomasında kalmış, ömründe tek diş bile çekmemiştir. Babasının yazıhânesinde ticaret iştigal etmiş, 1931 de memuriyeti ticârete tercih ederek Belediye İktisad Müdürlüğüne intisab etmiş, hep ayni müdürlükde demirbaş eşya gibi kalmış, kalem amirliğine kadar yükselmiştir. Son samimi dileği «nikâh memuru» olmaktır, nikâh memurluğunun ne kadar şirin bir vazife olduğunu yakın dostlarına bir skeç hâlinde nakleder ki İstanbul Ansiklopedisi de Kemal Baykal'ın, bir gün kendisine biçilmiş kaftan bu işe kavuşmasını niyâz eder.

Amatör bir keman icrâkâr ve renamdır; çoğu târihî eserlerle olmak üzere hayli kitab sâhibi idi, pek yazıkdır ki 1949 da Çarşambada, bir ömür mahsulüne zevcesinin hulliyat bedeli de katılarak satın aldığı evceğiz yanmış, kitabları ve kendi elinin emeği resimleri de bu yangında mahvolmuştur. Bu acının tesellisini ruhunun asîl salâbetinde bulan Kemal Baykal zevcesi, ve biri kız biri oğlan iki evlâdı ile tekrar kira bucağına düşmüş, yanan evini yıllarca sonra ancak yapdıra bilmiştir.

Kemal Baykal
(Resim: B. Şeren)

Nargile tiryâkisidir; iskambil kâğıdı oyunlarından «prafa»'yı çok iyi oynar, yenildiği zamanlar yanına muhakkak bir «düztaban dost» oturmuştur, gençliğinde ara sıra bâdeye iltifat ederdi; ortaya yakın kısa boyludur, arkadaşları arasında «kara Ke-

mal» diye anılır, esmer benizli; gaayet zeki, güzellik üzerinde ciddî, sağlam zevk sâhibidir.

BAYKARÂ (Gavsi) — Milâdî 1902 Mart'ının 24. Pazartesi (Rumî: 1318 Mart 11) günü Yeni kapu Mevlevi dergâhında doğmuştur. Annesi Şevkiye Hanım Babası Yenikapu tekkesi son şeyhi Mehmed Abdülbaki Dede efendidir (B.: Baykarâ, Mehmed Abdülbâki).

Gavsi Baykara baba tarafından, hasib ve nesib bir soya sahibtir, tarihte çok ün almış bir tekkenin, Yenikapu Dergâhının Şeyh silsilesine mensubdur ki bu şeyhlerin hepsi kendi devirlerinde birer feyiz kaynağı olan kimselerdir.

San'atkâr ilk musiki derslerine büyük babası Şeyh Celaleddin Efendiden, henüz beş yaşında olmasına rağmen, kudümle bütün küçük usulleri velveleli olarak vurmasını öğrenerek başlamıştır.

Çok sevdiği ve çok benzediği büyük babası Celaleddin Efendinin vefatı üzerine, posta geçen babası Abdülbaki Efendi tarafından kendisine hoca olarak nasb edilen Halid Dededen (Ney) meşkine başlamış, bir zaman sonra tekkenin neyzen başılığına getirilen Rauf Yekta Bey'in halka-i tedrisine dahil olub diz döğmeye başlamıştır. Zakâî zâde Hafız Ahmed Efendiden istifade etmişdir.

Tahsil hayatına bir göz atacak olursak şu şekilde sıralandığını görürüz, önce Mektebi Osmaniye girmiş ve üç sene devam etmiş. Bundan sonra Galatasaray Sultanisine girmiş fakat birinci Cihan harbinin patlak vermesi neticesinde mektebin bir kısmının hastahane oluşu ve diğer kısımda tedrisatın nehari yapılması sebebile Yenikapu tekkesine daha yakın olduğu mülâhazasile Davutpaşa sultanisine girmiş, nihayet Babası Şeyh Abdülbaki efendinin emrile Darülhilafetül Aliyye Medresesine girib tahsiline devam etmiştir. Bu sırada 17 yaşında mıtrıba çıkmış ve baş dede olmuştur. Bu vazifesi tekkeler kapanıncaya kadar devam etmiştir.

Gavsi Baykarâ
(Resim: Nezih)

Bu irfan ocağında yetişen sanatkâr devrin bir çok üstadlarını yakından tanımak fırsatını bulmuştur. Bunlardan Tanburu Cemil, Udi Nevres, Rauf Yekta, Suphi Ezgi Bestenigâr Ziya, Lemi Atlı, İsmail Hakkı, Rakım Elkutlu ve daha bir çokları. Ve bilhassa San'atkâr san'at kudretini Şeyh Ali Nutki, Şeyh Osman Sâlahaddin, Şeyh Celâliddin Dede efendiler gibi devrinin en büyük âlimlerinden veraset yolu ile almış, Bestekârlığı da küçük yaşta başlamıştır. Nihayet askere gittiği zaman tekkeler lağvolunmuş, avdetinde bir müddet Adanada İtibarı Millî Bankasına girib memurluk yapmış fakat musikiye olan sonsuz bağlılığı dolayısile istifa etmiş, İstanbula gelib musiki hayatına başlamıştır.

1941 Yılında konservatuara neyzen olarak dahil olmuştur.

Bu devreye kadar bestelemiş olduğu 150 kadar eserini yırtıb yerine daha olgun ve özlü besteler yapmaya başlamıştır. Yani onun eserleri Kırk yaşından sonraya aittir.

Bestekârlık vadisinde daha çok saz eseri meydana getirmiştir. Şarkılara ikinci derecede önem vermiştir. Halen 50-60 Eseri mevcuttur; bunlardan «Nihavend Saz Semaisi», «Puselik Saz Semaisi», «İsfahanek Saz Semaisi ve Peşrevi», «Arazbarpuselik Peşrev ve Saz Semaisi», «Acemaşiran Saz Semaisi» ile «Rüzgâr», «Yankı» «Deniz ve Mehtab» gibi modern uslübdaki eserleri en sevdiği besteleridir.

Şu satırların yazıldığı anda yani 1959 senei miladisinde 57 yaşında olub Atik Alide oturmaktadır.

Hakkı Göktürk

BAYKARÂ (Mehmed Abdülbâki) — Şâir, edib, Yenikapu Mevlevîhânesinin son şeyhi; 15 Ramazan 1300 (Milâdî 20 Temmuz 1883) de bu mevlevihânede doğdu, babası Şeyh Mehmed Celâleddin Efendidir.

Aile, Aksak Timurun zulmünden Anadoluya kaçarak Kütahyada yerleşmiş Pîr Baba-sultan Horasânî adında bir cedde bağlıdır; bu zâtin ahfâdından Kütahyada halvetî şeyhi Ahmed Efendi üç oğlunun terbiyesini kütahya Mevlevihânesi şeyhi Sâkıb Dede Efen-

diden rica etmiş, bu suretle bu üç kardeş mevlevî olmuşlar, bunlardan Ebubekir Efendi de milâdî 1746 da İstanbulda Yenikapu Mevlevihânesine şeyh olmuştur. O tarihden itibâren bir buçuk asır bu meşhur dergâhın şeyhliği babadan evlâda bu ailede kalmış, Ebubekir Efendiden sonra sırası ile, oğlu mûsikişinas ve şâir Nâsır Abdülbâki, onun oğlu Mehmed Celâleddin ve onun oğlu Mehmed Abdülbâki Efendiler Yenikapu Mevlevihânesi şeyhi olmuşlardır.

Abdülbâki Baykarâ
(Resim: Nezih)

Abdülbâki Efendi dergâh civârındaki sibyan mektebinde, Dârüttahsil'de okumuş, 1897 de Davudpaşa Rüşdiyesini bitirmiştir. Molla Dâmiye kadar Demircili Ahmed Fuad Efendiden okuduktan sonra asrımızın namlı şarkiyat âlimi İsmail Sâib Efendiden ikmâli tahsil ederek ilmî icâzetnâme almıştır. Uzun yıllar babasının dergâhda verdiği mesnevî derslerinde bulunmuş, ayrıca Sütlüce Dergâhı şeyhi Elif Efendinin mesnevî derslerine de devam etmiştir. 1908 de babasının vefatı üzerine Mevlevihâneye mesnevîhan ve şeyh oldu, henüz yirmibeş yaşında idi; 1925 de Türkiyede târikatlerin lâğvine ve dergâhların reddine kadar on yedi yıl da şeyhlik yapdı. 1925 den sonra İstanbul Türk Ocağı Müdürlüğünde, kütübhâneler tasnif komisyonu âzâlıklarında bulundu;

İlâhiyat ve Edebiyat Fakültelerinde farsca muallimliği yapdı; İlâhiyat Fakültesi mecmuasına ilmî makaaleler yazdı, basın âleminde şâir olarak arandı, edebî - mizâhi mecmualarda şiirleri intişar etti. 28 Şubat 1935 Perşembe günü vefat ederek vasiyeti üzerine Yenikapu Mevlevihânesine giderken Çınaraltı Mezarlığı denilen mezarlığa defnedildi.

Son derecede nâzik ve nüktedan bir zât idi; neslinden pek az kimse kalmış zarif bir İstanbul Efendisi idi. Mesnevî okutduğu zamanlar, talebeleri, bilgi salâhiyetinden başka talâkatine ve sesinin halâvetine ayrıca hayran kalırlardı. Türkçe ve Farsca pek çok şiir yazmıştır; ebced hesabı ile manzum târih söylemekte ise zamanının en önde üstâdı idi; yakın dostlarından ve hayranlarından Ebusuudzâde Suud Bey merhum Abdülbâki Baykarânın şiirlerini toplamış, «Enfâsi Bâki» adı altında Fâtih Millet Kütübhânesine hediye etmiştir.

Oğlu Gavsi Baykarâ, kendisini rahmet ile yâd ettiren hayrül halefidir.

BAYLAV (Mehmed Nâşid) — Muallim, Eczacı ve kimyâger, bu ansiklopedinin yazı ailesinin seçkin sîmâlarından biri; 1903 de Manastırda doğdu, Manastır eşrafından müteahhid Rifat Beyin oğludur, on sekiz evlâddan hayatda kalmış üç erkek kardeşin ikincisidir. Vâlidesi Lebibe Hanım Konyadan gelip Manastırda yerleşmiş bir âilenin kızıdır, muammerînden olub bu satırların yazıldığı sırada hayatda ve sihhatce zinde idi.

Aile Balkan Harbi muhaciri olarak İstanbula gelmiş, Rifat Bey Balıkpazarında bir ticarethâne açarak bilhassa İzmir ile zengin üzüm ve incir ticâreti yapmış, İzmir işgalinde ağır ziyana uğramış ve o yıllarda salgın bir âfet olan «İspanyol nezlesi»nden ölmüştür.

Nâşid Baylav ilk tahsilini Manastrr İttihad ve Terakki mektebinde yapmış, askerî rüşdiyeye kaydının birinci ayında Balkan Harbi başlamış, hicretden sonra İstanbulda Mercan Sultânisini bitirmiş, Eczâcı mektebine girmiş, hem bu mektebin, hem de ayrıca devam ettiği İstanbul Dârülfünunu Fen Fakültesinin Kimya zümresinin diplomalarını almıştır. Dârülfünunda Tıbbî Nebâtat ve Müfredâtı Tıb asistanlığı, baş asistanlığı, Farmakoknozi doçentliği ve profesör vekilliği yapmış, 1944 de Üniversiteden ayrılarak Lise muallimliğini tercih etmiştir.

Nâşid Baylan
(Resim: S. Bozcalı)

Bu satırların yazıldığı 1960 yılında

İstanbul Erkek Lisesinin kimya muallimi bulunuyordu. Daha evvel Üniversite kadrosunda çalışır iken dahi Kuleli Askerî Lisesinde kimya, Şemsülmekâtibde tabiiye ve kimya, Dârüşşefakada tabiiye ve kimya, Dârüşşefakanın muallim kısmında tabiiye ve ziraat ve Vefa Lisesinde de fen bilgisi muallimliği yapmışdı. İkametgâhının bulunduğu Beşiktaşın Halk Evinde de yıllarca müze ve târih komitesi başkanlığı yapmış, Beşiktaşın târihî eserleri üzerinde kıymetli tedkikler tahakkuk ettirmişdir. Süleymaniye Spor kulübünün da uzun yıllar idâre heyetinde çalışmıştır. İstanbul Ansiklopedisinin yazı ailesi içinde kalemi bir otoritedir; meselâ «Attar» ve «Bahârat» maddelerini yazabilecek tek isimdir. İhtisâsına geniş umumî kültürü ayrı bir revnak vermiştir. Hoş sohbet, dostlarına vefâkâr, işinde titiz, güzel resim yapar. Tamamlanmış fakat basılmamış «Tıb ve Eczâcılık âleminde Mısır Çarşısı» ve «İlâç yapılan nebatların müayene ve teşhisleri» adında iki değerli eseri vardır; «Nebat isimleri lügatı» ve «Eczâcılık târihi vesikaları» adlı iki eser üzerinde de çalışmaktadır; bir de güzel «Türkiye Nebatları» koleksiyonuna sâhibdir. «Fâtih Sultan Mehmed devrinde tıb eserleri ile ilâçlar» adlı bir eseri de İstanbul fethinin beşyüzüncü fetih yılı münasebeti ile 1953 de Türkiye Tıbbî Müstahzarat Lâboratuarları Derneği tarafından basdırılmıştır.

Kitab olarak bastırılmış olan eserlerinden «Farmakoknozi'nin manâsı ve vazifeleri» «Memleketimizin tıbbî nebatî mahsulleri (Drogları) hakkında bir kaç söz» adlı eseri ile yine orta ve liselerin kimya kitabları, halen bu kitablar bugünkü liselerimizde okutulmaktadır.

Matbu olmayan diğer eserlerinden «Topkapu sarayı helvahanesinde padişahların nefsi hümayunları için pişen ilâçlar» ve ayrıca büyük bir kitap olarak yazılmış «Eski kuvvet macunları» vardır.

Eczacılık ve kimyagerlik aleminin tanınmış simalarındandır. 1931 de ilk «Farmakolog» mecmuasının sahiblerinden olup mecmuasını da senelerce neşriyat müdürlüğünü ifa etmiştir. Türkiye Eczacıları cemiyetinde senelerce çalışmış, ve Türkiye Farmakoğlarıı birliğini'de müessislerinden biridir.

Çocukluğunda ve gençliğinde uzun zaman Süleymaniye kulübünün birinci takımında sağ açık ve sağ haf olarak futbol oynamıştır. İstanbulu semt semt çok gezmiş, dolaşmış, büyük şehri iyi tanır olarak da şöhreti vardır.

BAYRAK — İstanbulda dinî ve millî bayram günlerinde bütün liman vapurlarının direkleri rengârenk donanına bayrakları ile donatılır. Eskiden yeni bir pâdişahın tahta oturduğu gün, şehzâde ve sultanların doğum şenliklerinde de konaklar, saraylar, çarşı boyları gemiler gibi donanma bayrakları ile donatılırdı (B.: Sûri Hümâyun; Veladeti Hümâyun); «Bayrak Donanması» târih lûgatımıza geçmiş bir kelimedir.

Eski İstanbul Tersânesi ıstılahında bir de «Bayrak Askeri» vardır; yelkenli harb gemileri, kalyonlar devrinde (XVIII ve XIX asır), cenkci efrad, bir sefer mevsimi için, imparatorluğun sâhil halkı gençleri arasından ücretle toplanırdı, bunlar İstanbula getirilir ve gemilere dağıtılırdı ve kendilerine «Bayrak Askeri» denilirdi, sefer dönüşünde de sağ kalanlara paraları ödenir, memleketlerine yollanırdı; bayrak askerliğini meslek edinmiş binlerce yalı uşağı vardı.

İstanbul ağzında bir «Bayrak açma» deyimi vardır; «isyankârlık, edebsizlik, şirretlik» mânasına kullanılır; şâir Aynî bir çapkın güzel şânında:

Açdı o yosmam yine bayrağını
Basdı iç ilde dil ocağını!.

diyor; şirin güzel beyitdir.

Bıçkının açınca bayraklarını
Eritir Kûhi Keşişin karını
Sokar bir pabuca iki ayağı
Satın al andan edeble arını

Ali Çamiç

Her sabah eriyor yüreğim yağı
Göz açmadan karı açar bayrağı
Ben bulurum selâmeti firarda
Anın kapı ardındadır yaşmağı

Ali Çamiç

Sabîlerin, bebeklerin, hastalıkdan gayrimir sebeble anasına ne yapacağını şaşırtan, evde huzûru kaçırtan ağlama sağnakları için de ayni deyim kullanılır, hattâ bazan: «Yumurcak bayrakları açdı!.» denilir.

نومرو ۲۰ — سالی — ۱ کانون ثانی ۱۳۲۸

بایراقدار

سر محرر
مولان‌زاده رفعت

آدرس
بیك بودیرکده دمیرباشی اداره‌خانه‌سی

صاحب امتیاز : محمد آصف
مدیر مسئول : احمد جودت

هر یر ایچون سنه‌لکی ۱۰۰ غروش ممالک اجنبیه ایچون سنه‌لکی ۴۰ فرانق

نسخه‌سی ۱۰ پاره — هر کون بعد الظهر نشر اولونور — نسخه‌سی ۱۰ پاره

تقسیم مسئولیت آرزولری

الی بش سنه‌لك بر حکومتك : درت عصرلق حاکمیت مشروعة ملیه‌سنك فلاکت مداخله‌لرینك دقیقه‌لری ایشیدیلیور .

بوکون مدهش بر حقیقتك اوکنده‌یز ، اللی اوچ سنه‌لك بر طغیانه استناد ایتمك ایسته‌ینلرك فکر مغلاصی ، رسماً تحقق ایدیور .

اوت ، دون آقشام « طانین » غزته‌سی حکومتدن ملهم بر اعلاننده :

« اشبو مجلس فوق العاده‌یه بالاده‌کی ذواتدن بشقه متفکرین مملکتك دخی دعوت اولنمسی تصمیم ایدلمشدر . »

دییور .

بوکبی مجلسلر مشروطی اداره‌لرده دکل ، مطلقیت اداره‌لرنده کوروله‌بیلیر . بوز سنه اولکی حکومتلرده تصادف ایدیلن بو مشتنا اداره آنیه ، بوکون کوزیمزده ، مطلقیتك تنقاصی عد اولونور . چونکه ، مطلقاً تسلیم اولنمیدرکه « آنی اداره‌لر » ك قرارلری مشروع دکلدر .

چونکه مشروع حکومتلرده برده مجلس وکلاسی وار ، مجلس مبعوثانی وار و بر مجلس وکلا ، مشروع بر مملك حکومتدر ، فکر استقلاله صاحبدر ، مسئولیت مادیه و معنویه بو عنصره ، هیئت وکلایه عائد و راجعدر .

« مسئولیت » دن توقی ایدن ، توحش ایدن هیئت وکلا اعتماد عمومی‌یه استناد ایده‌مامش دیمکدر . حیات و ممات ملی دمارنده تردد ایجنده‌قالان وکلا فوق العاده مجلسلره مراجعتله تقسیم مسئولیتی دوشونمزلر آنجق مجلس مبعوثانی اجتماعه دعوت ایده‌بیلورلر .

« ایشته حکمت اداره » ، « مسئولیت » اساسلری بونلردر . بر حکومت بو اساسلری تجاوز ایدرسه « حقوق ملی » پایمال ایتمش اولور .

حکومت حاضره‌نك « دواء مرض » تحریسی ایچون کشاد ایتمك ایسته‌دیکی مجلس فوق العاده مشروطی اداره‌لردن خارج « اشکال اداره » لردن عد اولونور . سبوتنکه و مجلس « نازك » بر مسئله‌نك داخلی « ابله » اشتغال ایده‌جك ایمش !..

« طانین » دییورکه :

« صدر اعظم کامل پاشا حضرتلرینك تحت ریاستنده تشکل ایده‌جك اولان مجلس مذکورك وضعیت حاضره‌مزه کوره عقد صلح ایدلمسی ، یوقسه محاربه‌یه دوام اولنمسی لازم کله‌جکی حقنده اتخاذ قرار ایلیه‌جکی . »

بو سطرلر قاولسزلقدن بشقه نه‌یی ایما ایده‌بیلیر ؟ . بوراده اسستنتاره حکومت فکری یوقدر ، چونکه بو مجلس فوق العاده مستقل صلاحیتدار سیماسیله کورونه‌میه‌جکدر .

بو مجلس فوق العاده « آرای جمعیه » دکل ، مستقل بالرأی اولان هیئت وکلانك تنسیب ایده‌جکی انسانلردن تشکل ایده‌جکدر .

بو حال اعتقادمزه کوره « خوف مسئولیت » دن بشقه برشی دکلدر . وکلا اعضا ایده‌جکلری « برات نادرنجیه » دن توقی ایدیورلر . مسئولیتی بشقه‌لریله تقسیم ایتمك ، کندیلری ایچون بر « حصه‌ی واقع » الده ایتمك ایسته‌یورلر .

اکر بو اولمسه ایدی ، بوشکلده بر مجلس تشکیلی دوشونمز ایدی . هیئت وکلا یا مسئولیتی طوغریدن طوغری‌یه اوزرلرینه آلارق اجرااتلرنده ثابت قالورلر ایدی . یاخود مسئول « مستقل مجلس ملی » یه « ترك رأی » ایلرلر ایدی .

مرکس بیلورکه : مجلس مبعوثانه عائد اولان بو « وظیفه امضا » بوکون ساقطدر . چونکه مجلس منفسخدر . بو « صلاحیت » استحصال ایچون « زمان انتخاب » لازمدر . بوایسه بوکون ایچون « غیر ممکن » در . فقط بو تصادف « غیر ممکن » لکله مسئولیتی تقسیمده غیر ممکندر .

م . س .

مجلس فوق العاده

(ژون ترك) غزته‌سی صدر اعظم کامل پاشانك تحت ریاستنده اوله‌رق سرای همایونده بیوك بر مجلس ملی عقد ایدلمسی اولکی کونکی مجلس وکلاده تقرر ایتدیکندن بحث ایتدیکی صره‌ده دییورکه :

« صدر اعظم پاشا مخصصاتك ابتداسندنبری حرب حاضرك کچیردیکی سون صفحاتی مجلس ملی‌یه ایضاح ایده‌جکدر . کامل پاشا عین زمانده دول معظمه طرفندن ترکیایه قارشی تعقیب ایدیلن سیاستك خطوط اساسیه‌سی دخی تشریح ایلیه‌جك و بالقان محاربه‌سی حقنده حکومت عثمانیه‌نك نقطه نظرینی بیلدیردکدن صکره بر وضوح ایله نقطه نظرینك تصویبی مجلس ملیدن طلب ایده‌جکدر . »

❊

(لیبرته) غزته‌سی‌ده عین مسئله‌یی موضوع بحث ایتدیکی صره‌ده شویله دییور :

« کامل پاشانك تکلیفی بر مثال تاریخی‌یه استناد ایتمکده‌در . (۱۸۷۶) سنه‌سی کانون اولنده انکلتره‌نك تشبثی اوزرینه استانبولده دول معظمه سفراسندن مرکب بر قونفرانس انعقاد ایتمشدی . مذکور قونفرانس دیکر بعض مطالبات میاننده بین الملل بر قومیسیونك تحت مراقبه‌سنده اوله‌رق بوسنه و هرسك و بلغارستانك تصدیق مختارینی‌ده طلب ایلمشدی . حکومت عثمانیه هیچ بر مراقبه قبول ایتمك ایستمیوردی . ایشته بونك اوزرینه و صدر اعظم مدحت پاشانك تکلیفی نتیجه‌سی اوله‌رق ذات شاهانه‌یه ایلك دفعه اوله‌رق (۱۸۰) قدر معتبران و رجال حکومتدن مرکب بر دیوان عقد ایتمشدی .

(۱۸۷۶ کانون اول — ۱۸۷۷ کانون ثانی) مذکور مجلس مراقبه‌یی قطعیاً رد ایتمشدی . درسعادت قونفرانسی اعضاسی (۲۰) کانون ثانی (۱۸۷۷) تاریخنده هیچ بر نتیجه‌یه واصل اولمقسزین آیرلمشلردر . بالآخره مادت آینده معتبران و رجال حکومتدن عبارت اولان آلتمش الیان مجلسه دول معظمه‌نك مشترك بر نوطه‌سی تودیع اولنمشدر . مجلس بو نوطه‌نك احتوا ایلدیکی مطالباتی کاملاً و تماماً رد ایلمشدر . بناءً علیه مجلس ملی (۱۸۷۶) سنه‌سنك نهایتنده و (۱۸۷۷) سنه‌سنك بدایتنده و بوکون ایکنجی دفعه اوله‌رق اجتماع ایده‌جکی شرائط داخلنده انعقاد ایلمشدر .

کامل پاشانك تکلیفی قبول ایدیلوب ایدلیه‌جکی معلوم دکلدر . فقط تکلیف واقعك زمانه مناسب اولدیغی و هیچ بر زمان وشمش

Halk ağzında edebsiz, hayâsız, âsî, şakî manasına bir de «eli bayraklı» deyimi vardır:

Eli bayraklı, Kasımpaşalıdır, erzeldir
Küberâ hânelerinden hele müstaskaldir .
Süleyman Paşa

Bursalıdır şûhum eli bayraklı
Başı altın ayak gümüş parmaklı
Anın nûru şebâbiyle nam verdi
Kadırgada şu Hamâmı Çardaklı
Ali Çamiç

★

«Nûri dîdei peder nâz ü niem içinde perverde melek sîmâ İsmail Beyefendi oğlumuz lalası olacak yâdigârın igmazı ayni ile tulumbacı gürûhundan yalın ayak dal taban eli bayraklı Aksaray kopukları ile düşüb kalkub elif kaddin dâl ve baba dostların lâl eyledi» (Alacahamamlı Reşid Efendi Ruznâmesi).

★

— Kız güzellikden yana bir içim su, ama eli bayraklı kenarın yosması, gelinimdir diye nasıl karşıma alırım...

★

— O cimri heriften hakkını alabilmek için elibayraklı olmak lâzım...

BAYRAKDAR — İlk nushası 31 Kânunuevvel (Aralık) 1328 Pazartesi günü (13 Ocak 1913) intişar etmiş günlük bir gazete; her gün öğleden sonra yayınlanmış, ne kadar devam ettiği tesbit edilemedi, o devrin mantar tarlası manzarası arz iden gazeteleri arasında bu gazetenin de ömrünün pek kısa sürdüğü muhakkaktır. İdârehâne olarak Binbir direkde «Serbestî» gazetesinin yeri gösterilmiştir (B.: Serbesti). İmtiyaz sâhibi Mehmed Âsaf, mes'ul müdürü Ergirili Ahmed Cevdet, baş muharriri Mevlânzâde Rifatdır (B.: Rifat Bey, Mevlânzâde). 28,5X41 santim eb'adında dört sayfa ve her sayfası üç sütün küçük boy bir gazetedir, nushası 10 paraya satılmıştır. Balkan Harbi bozgunun son aylarında intişâra başlamış «Bayrakdâr» da bu ağır hava his edilmektedir. Kaç nusha çıkmış ise bu gazete ve emsâli, o devrin mufassal târihini yazacaklar için kıymetli vesikalar arasındadır.

BAYRAKDAR — Geçen asır sonlarında Balatda sur dışında namlı bir gedikli meyhâne idi; adından başka bir kayda rastlanamadı (B.: Meyhâne; Balat; Balat Meyhâneleri).

Bibl.: M. Tevfik, Meyhâne yahud İstanbul akşamcıları.

BAYRAKDAR (Necdet) — Yüksek mühendis, mimar; 1920 de İstanbulda Eyyubda doğdu, Galatasarayı Lisesinden yetişdi, 1946 da İstanbul Teknik Üniversitesinin Mimarlık Fakültesinden diploma aldı. Modern Mimariyi liyakatle temsil eden sîmâlardandır. Nafıa Vekâletinde yapı ve imar işlerinde çalışmış, 1950-1952 arasında Teknik Üniversitenin inşaat Fakültesinde öğretim yardımcı olarak bulunmuş, sonra serbest meslek hayatına atılmıştır. Meslek hayatının henüz başlangıcında sayılan N. Bayrakdar Bakırkoyünde Bağçeli Evlerde 300 lojmanlık modern blok apartımanlar ile Cenberlitaşda yüksek tahsil kız talebe yurdu binâsını yapmışdır. Balıkesirdeki Dokuma ve İplik Fabrikası binâsı da bu sanatkârın eseridir (1960).

Necdet Bayrakdar
(Resim: B. Şeren)

Hakkı Göktürk

BAYRAKDAR (Nimet) — Değerli kütübhânecilerimizden, bu ansiklopedinin seçkin kalem arkadaşlarından; meslekdaşı Şükrü Nâil Bayraktarın zevcesi (B.: Bayraktar, Şükrü Nâil); İnebolu'lu merhum Bostan oğlu Ali Fehmi Bey ile Fatma Hanım'ın küçük kızıdır. İlk ve orta tahsilini İnedolu'da yaptıktan sonra, İstanbul'a gelerek İnönü Kız Lisesine devam etmiş ve 1950 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih şubesinden mezun olmuştur. İki yıl kadar muhtelif ilkokullarda vekil öğretmenlik yaptıktan sonra, kütüphanecilik mesleğine geçmiştir. 1952 Nisanında Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphânesi'nde bu göreve başlamış; bir yıl sonra, Üsküdar'da yeniden tesis edilen Şemsi Paşa Kütüphanesi'nin kuruluşunda vazife alarak bu kütüphanenin ilk memuru olmuştur. 1954 yılı Ekim ayında Süleymaniye Umumî Kütüphânesi'ne tayin olunan Nimet Bostan, bir yıl sonra bu kütüphanenin

Nimet Bayrakdar
(Resim: B. Şeren)

müdür muavinliğine getirilmiştir. Hâlen bu vazifededir.

Biyografik bir mahiyette olan fakülte tezi «Ebussud Ailesi», kendisinde bu mevzuda çalışma şevk ve merâkını uyandırmıştı. Kütüphânecilik mesleğini seçtikten sonra da bu yoldaki çalışmalarına devamla, İstanbul kütüphânelerinin tarihi hakkında notlar toplamağa başlamıştır; «Hayırsever Türk Kadınları» adını taşıyan kıymetli bir eserini 27 Aralık 1958 - 13 Nisan 1959 tarihleri arasında Kadın gazetesi'nde neşretmiştir.

BAYRAKDAR (Şükrü Nâil) — Değerli kütübhânecilerimizden, bu ansiklopedinin seçkin kalem arkadaşlarından; 1932 yılında Üsküb'ün Kalkandelen kasabasında doğmuştur. Babası Davut Efendi, annesi Vecihe Hanımdır; 1938 de İstanbul'a muhaceretlerinden bir yıl sonra, babası vefat etmiş; yedi yaşında öksüz Nâil kardeşleriyle dayısının yanında büyümüştür; 27. İlkokul ve Karagümrük orta okulundan sonra Vefa Lisesine devam etmiş ve oradan 1950 yılında mezun olmuştur. Askerlik vazifesini müteakip, kütüphâneciliğe intisap etmiştir. Hâlen Süleymaniye Umumî Kütüphânesinde çalışmaktadır. Mesleğini sevmiş; kitap ve kütüphane düşüncelerinin başında yer almıştır. İki seneden beri, Sisli Camii Kütüphanesini yalnız Pazar günleri çalışarak tanzim, tasnif ve idare etmektedir.

Ş. Nâil Bayrakdar
(Resim: B. Şeren)

Lise tahsili sıralarında, hocası Reşat Ekrem Koçu'nun İstanbul'a dair verdiği vazifeler tesiriyle kendisinde uyanan İstanbul sevgisi, kütüphaneciliğe intisabından sonra İstanbul'a, bilhassa İstanbul'un eski kütüphanelerine ait araştırmalar yapmasına sebep olmuştur. Derlediği yazılar, bazı gazete ve mecmualarda «İstanbul'un eski kütüphaneleri» adıyla neşredilmiştir.

1958 yılında meslekdaşı Nimet Hanımla evlenmişdir.

BAYRAKDAR AHMEDEFENDİ SOKAĞI — Şişli Bucağının Gazihalâskâr ve Şişli mahalleleri içinde Rumeli Caddesi ile Elhan ve Ekmek fabrikası sokakları arasında uzanır.

Rumeli Caddesi tarafındaki başından girildiğine göre (1934 Belediye şehir rehberinin 18 numaralı paftası), Şâir Nigâr, Hacı Mansur sokakları ve Kocaman Caddesi bu sokakla birer dört yol ağzı yaparak kesişirler; sağ kolda Madalyon, sol kolda da Sütlü ve Kevser sokakları ile kavuşakları vardır.

İki araba rahat geçecek genişlikde, paket taşı döşelidir, Hacı Mansur sokağı kavuşağından sonra dikleşir, Kevser sokağı kavuşağını geçince de yirmi basamak taş merdivenle Elhan ve Ekmekfabrikası Sokaklarına bağlanup sona erer.

Rumeli caddesinden Hacı Mansur sokağına kadar iki tarafı beşer katlı apartımanlardır; bu sokakdan sonra binaları küçülür, üçer kat apartımanlar, ikişer katlı kâğir ve ahşap evler sıralanır. Bu sokak üzerinde 7 bakkal, 6 kasab, 5 manav, 2 kahve, 2 sobacı, ve birer çilingir, nalbur, kunduracı, kömürcü, tütüncü, mezeci, kâğıtcı, yorgancı, elektrikci, sucu, tavukcu, tatlıcı, mefruşatcı dükkânı sayılmısdır; bir çarşı boyudur (Eylûl 1960). **Hakkı Göktürk**

BAYRAKDAR SOKAĞI — Samatya Bucağının Kocamustafa paşa mahallesi sokaklarındandır. Müdafaai Milliye Caddesi ile Şırlağan sokağı arasında uzanır. Cadde kavuşağı başından yüründüğüne göre bir araba rahat geçebilecek genişliktedir; vakti ile Kabataş döşeli imiş, bakımsızlıkdan toprak yol hâlini almış. Sağa doksan derece bir dirsekle kırılarak Şırlağan sokağına bağlanır. Birer, ikişer, üçer katlı ahşab ve kâgir evleri orta halli aile meskenleri görülür (Eylûl 1960)

Hakkı Göktürk

BAYRAK FABRİKASI — Kanunî ölçülerde ve her boyda yünlü bayrak kumaşına renk baskısı ile Türk ve ecnebi bayrakları yapan, ve yalnız memleketimizin değil, Balkanlarla Yakın Doğunun en modern ve büyük bayrak fabrikası olub bilhassa memleketimizi âdî bezlerle gayrî nizâmî bayraklardan kurtarmış bir müessesedir. 1919 da Galatada Azebkapusu ile Karaköy arasında uzanan Tersâne Caddesinde 106 numaralı binada Feyzullah Göçek tarafından küçük bir imâlâthâne olarak kuruldu. Bu imâlâthânede bayraklar sâbit al renge boyanmış patiskadan yapılır; ayrıca beyaz patiskadan kesilmiş olan ay yıldız da bu al zemin üzerine dikilirdi. Feyzullah Göçek'in bayrak nızamnâmesine uygun olarak temiz işçilikle yapdığı bayraklar rağbet gördü, müessese inkişaf etti, ve 1946 da, patiska yerine, buruşmayan, katlandığı zaman kırışmayan yünlü bayrak kumaşı üzerine ay yıldızı dikişsiz, al zemini sâbit boya ile basılmış bayraklar yapmağa başladı. Bu Avrupâî yenilik yalnız ticârî bir teşebbüs değil, yabancılara karşı yüzümüzü ağartan bir vatan hizmeti oldu.

Feyzullah Göçek 1953 de vefat ederek müessesesi oğulları Muammer ve Muzaffer Göçeğe kaldı. İki kardeş iş hacmi genişlemeğe müsâid imâlâthâneyi inkişaf ettirmeğe çalışdı; Muammer Göçek 1956 da Eyyubda Otakcılarda bir fabrika kurdu. Bu fabrikada 20 işçi çalışmaktadır. Kumaşları hususî olarak dokunan ve bir boya-basmahânesi ve bir de dikimhânesi olan fabrikada imâl edilen bayrakların en küçüğü 15X22,5 santimetre, en büyüğü de 10X15 metre ebadında olup, daha büyük bayraklar sipâriş üzerine yapılır. Türkiyenin dostluk andlaşmaları ile bağlı olduğu devletlerin standard eb'adda bayrakları da satış şûbelerinde hazır olarak bulunur; diğer yabancı devlet bayrakları sipâriş üzerine yapılır. Fabrikanın iş programı içinde Kızılay hayır kurumunu bayrağı, deniz işletmelerinin, meselâ Denizcilik Bankasının forsunu taşıyan bayrakdar vardır. Türk bayrağı olarak çeşitli boydan senelik imâlâtı 60 bin bayrakdır, vasatı olarak günde 165 bayrakdır.

Hakkı Göktürk

BAYRAKLI KAHVEHÂNE — Küçük Mustafa paşada, Hamam önünden geçen yol ile vakıf mekteb sokağının köşesinde idi, 1960 yılında yerinde bir tornacı dükkânı - atölyesi vardır. 1918 de Rizeli Hâfız Şevki tarafından açılmışdı; hâlen hayatda olup «Silan» soyadını taşıyan Hâfız Şevki 1889 da doğmuş olup Birinci Cihan Harbinde Kafkas cebhesinde bulunmuşdu, Küçük Mustafa paşadaki kahvehâneyi açdığında yirmi dokuz yaşında idi. Kahvehâne İstanbuldaki M. M. Grupu teşkilâtının irtibat yeri ve gizli silâh depolarından biri oldu; toplanan silâh ve cebhâne Anadoluya gizlice buradan sevk edildi; M. M. Grupu kumandanı Topkapulu Mehmed Bey ile bu teşkilâta büyük hizmetlerde bulunmuş Sandalcılar Cemiyeti Reisi Rizeli Ali Osman Reis ekseriya Hâfız Şevkinin kahvesinde buluşurlardı; takaları ve motorları ile silâh ve cebhâne kaçıran kaptanlar, gemiciler de onlara burada mülâki olurlardı. Bilhassa meşhur İpsiz Receb'ın korsan çetesi efrâdı kahvehânenin dâimi müşterileri idi, hatta içlerinden bir kaçı geceleri de kahvehânede yatardı.

O meş'um işgal yıllarında Halic Feneri ve etrafı, bu arada Küçükmustafapaşa semti Yunan askerinin muhafazasına bırakılmışdı; Yunan kumandanı da her ne sebeble olursa olsun her hangi bir yere türk bayrağı çekilmesini yasak etmişti; Hâfız Şevki ise kahvehânesinin saçağı köşesine bir direk dikmiş (direk halâ durur) ve bu direğe de bir türk bayrağını, gece dahi indirmemek üzere çekmişdi. Semt halkının ekseriyeti denizci Karadeniz yalısı uşağı, pençeli, kızdığı zaman zehir gibi insanlar olduğu için bayrağın indirilmesi yolunda bir ihtarda bulunulamamışdı; «Bayraklı kahve» adı da rumlar tarafından verilmişdi. Rivâyet edilir ki Patrikhânede bir toplantıda Bayraklı Kahvehâne bir mesele olarak konuşulmuş ve buranın «sâdece bir millî asabiyeti temsil ettiği», sahibinin de «delişmen bir Rizeli» olduğu kanaatine varılmış, böyle yunan işgal kuvvetine bayrak asılarak meydan okunan bir yerin Anadolu ile irtibâtı olamayacağına hükmedilmiş. Bayraklı Kahvehânesinin önünde oturan gemicilerin birgün lâterna (B.: Lâterna) ile ve «Zito Venizelos» diye bağırarak nüma-

yiş yapmak isteyen iki palikaryaya mükemmel dayak atmalarından sonra da Küçükmustafa paşaya rumlar giremez olmuşlardı (B.: Silan, Hafız Şevki.).

BAYRAM — Yılda iki dinî bayram, biri üç gün, îydi fıtır (Ramazan, şeker bayramı), diğeri dört gün, iydi adhâ (kurban bayramı) İstanbulda, asırlar boyunca yerleşmiş, an'anelere sâhib olmuş merâsım ile tes'id edilegelmiştir.

Ayak takımından âyan ve eşrafa varınca, en mutevâzı çatı altından saraylara, kâşânelere, kadın erkek, pîrü civan bu dinî meserret günlerinin tes'îdine haftalarca evvelinden hazırlanmıştır; İstanbulun en garib sâkininin, hemşehrisinin köşesinde dahi bayrâmlık tertemiz bir esvabı bulunmuştur. On yedinci asrın büyük şâiri Şeyhülislâm Yahya Efendi bir gazelinde İstanbulun bu bayram havası için:

Ana küçük büyük bir câmei zîbâyı hazırlar
Aceb makbûli âlemdir, aceb mergûbdur bayram!

diyor; ve ayni gazelde, kalenderâne hürriyetle taassubdan sıyrılarak bayramı âşıkların çileden çıkaran bir mahbuba benzetiyor:

Münevver tal'ati ferhundesi bir hûbdur bayram
Güneş yüzlü hilâl ebrûlu bir mahbûbdur bayram
Görünür rûzedarı hicre ancak yılda bir kerre
Çok eğlenmez gider bir dilberi mahcûbdur bayram
Zamanında değil her kûşe hâyü hûyden hâli
Civânı fitnecû mahbûbu şehrâşûbdur bayram.

Mehmed Âkif de:

Pür handedir âfâk, cihan başka cihandır
Bayram ne kadar hoş, ne şetâretli zamandır!.

diyerek bayram günlerinde yaz olsun, kış olsun, İstanbul'un günlük hayatının daimâ değişdiğini, büyük şehre neş'e saçıldığını kabul ediyor.

Asrımızın başında, Balkan Harbi ile Rumelindeki geniş topraklarımız elden çıkınca, birinci Cihan Harbinde de İmparatorluğumuz kesin olarak tasfiye edilince, İstanbulun eski bayram havası da kayboldu. Artık bayramlar haftalarca öncesinden başlayan hazırlıklarla karşılanmıyor, usûlen kutlanıyor.

Bayramlar ve eski İstanbulda bayram günlerinin tes'îdi üzerine en güzel, derli toplu yazı, muallim ve muharrir Tâhirül Mevlevînin (Tâhir Olgun) kalemi ile, müessisi ve sâhibi bulunduğu dinî, edebî ve içtimaî «Mahfil» mecmuasının hicrî 1339 Şevval tarihli (Milâdî 1921) 12 numaralı nushasında intişar etmiştir. Bir şeker bayramı münasebeti ile yazılmış olan bu güzel makaleyi hemen aynen alıyoruz:

«Ramazanı Şerif gitti, Şevvâli mükerrem geldi, Cenâbı Hak kudûmunu ummeti muhammede müteyemmin ve hüsnü emsâlinin idrâki ile ihvânı dini muşerref eyliye. Malumdur ki şevvâlin birinci, ikinci, üçüncü günleri müslümanların yevmi sürûrudur. Bu günlere, imsak bırakılup iftar edildiği için «îydi fıtır», ve şeker hediye edildiği, yenildiği için de «Şeker bayramı» denilir. Müslümanlıkda bayram, hicretin ikinci yılı Şevvalinde başlamıştır.

Bayramın ilânı — Ramazanı Şerifin 29 uncu akşamı Şevval hilâli görülebildiği takdirde, ertesi günün bayram olacağı mahalle bekcilerinin çaldığı davul ile ilân olunur. Şevval hilâli görülemediği takdirde Ramazanın otuzuncu günü ikindi vakti toplar atılıp ertesi bayram olduğu halka bildirilir, ve bayramın üçüncü günü ikindi vaktine kadar namaz vakitlerinde top atılmasına devam edilir. Sultan Mahmudu Evvelin devri saltanatında ve 1152 Ramazanının 30 uncu Cuma gününde (31 Aralık 1739) ogünün bayram olduğu sâbit olmasına binâen kuşluk vaktine doğru toplar atılmak ve dellal çağırtmak suretile bayram ilân edilmiş ve camilerde bayram namazı kılınarak sonra Cuma namazı kılınmışdır.

Bayram gecesi — Bayram gecesi, selâtîn camilerinin minarelerine kaftan giydirilir ve mahya olarak da bir hat, yol çekilir, bununla da Ramazanın yolculuğuna îmâ olunur.

«O gece İstanbulun hamamları sabaha kadar açık bulundurulur ve hepsi de tas tas üstüne denilecek derecede kalabalık olur. Çünkü bayramı temiz bedenle karşılamak âdet hükmüne girmişdir. Senede bir defa sıcak su yüzü gören ayak takımı bayram münasebeti ile istihmâma riayet eder. O gece kalabalık olan bir de şekerci dükkânlarıdır, zaten bu dükkânların en revaclı zamanı reçel ve şurub dolayısı ile Ramazan günleri, şeker ve şekerleme münasebeti ile de bay-

ram gecesi ve günleridir.

Bayram namazı — Bayram gecesi sabaha karşı mahalle bekcileri davullarının tantanası ile halkı uyandırırlar. Sonra atılan toplarla sabah namazı vakti ilân olunur, minâreler üzerinden lâhûtî bir sedâ yükselir. Abdest nuru ile parlayan her yüz, zemini ubûdiyete kapanmak için camii şerife teveccüh eyler. Hattâ küçücük kalbinde büyük bir zevki îman bulunan müslüman çocukları da bayramlıklarını giymiş olarak babaları yahud velîleriyle birlikde camie giderler. Yalnız çocukların değil büyüklerin de bayramda temiz ve yeni elbise giymeleri sünnettir. Sabah namazı kılınır. Kalblerden hurûşa gelen tekbir ve tehlillerle kubbei semâ cezbedar olur. Sabah namazının hitamında bir hoca efendi kürsüye çıkıp bayram namazı vaktine kadar vaaız ve nasihatda bulunur. Bayram namazları Cuma namazı kılınan, yâni minberi ve hatibi bulunan camilerde edâ olunur. Bir de şehir haricinde cemaati kübrâ için yapılmış namazgâhlarda kılınır.

«Bayram namazı iki rekâttır. Sâir namazlardan farkı bunun her rekâtında üçer fazla tekbir olmasındadır. Senede ancak iki defa kılındığı ve fazla tekbirleri bulunduğu cihetle cemaatden bazıları edâsında tereddüde uğrarlar. Avâmı şaşırtan ciheti, birinci rekâtda «Sübhâneke» den sonra üç tekbir alınıp ikisinde ellerin salıverilmesi ve üçüncüde bağlanması; ikinci rekâtda ise zammı sûreden sonra üç tekbir ile ellerin salıverilmesi, ve dördüncü tekbir ile rükûa varılmasıdır, şu harekâtı anlatmak için:

İki salla bir bağla, üç salla bir yat denilmişdir ki, her kim söylemişse Allah razı olsun, bundan daha veciz bir târif yapılamaz.

Namazdan sonra — Camii şerif dahilinde bazı zevât yekdiğeri ile bayramlaşır. Bayramlaşma, el öpmek, el öpüşmek, musâfaha ve muânaka etmekle yapılır. Camiden çıkanlar da ulemâ ve meşâyihin, yahud sinnen ileri olanların ellerini öpüp dualarını alırlar. Evlere gelince alettertip el öpülür. Ebeveynin elini öpen çocuklar mahalledeki evleri dolaşırlar ve komşuların ellerini öpüp dua ile beraber bayramlık mendil alırlar, Çocuklar ailelerinin derecei kudretine göre yapılmış olan bayramlıklarını giyinirler ve yeni elbise içinde mâsûmâne bir tefâhürle gezinirler. Bir gün evvelinden giyinip kuşanmış olanlarla eskiden «Arife çiçeği ...... böceği» diye eğlenilirdi.

Bayramlarda kabir ziyâreti — Şimdilerde unutulmaya başlayan müstahsen bir usul vardır ki o da bayram namazından sonra ehli islâmın kabristana giderek yakınlarının kabirlerini ziyaret etmesidir. İstanbulda buna çok dikkat edilirdi. Sur dışındaki mezarlıklarda bayram sabahları epiyce kalabalık görülür ve selvilerin hazin hışırtıları arasında yanık yanık tilâvet sedâları duyulurdu.

Mevlevîlerin bayram namazından dönüşü — Topkapusu haricinde kâin Yenikapu Mevlevîhânesinde minber olmadığı için şeyhi ve dervişânı bayram namazlarını civarındaki Merkezefendi Camii şerifinde edâ ederler ve hitâmı salâtda cemaatle dışarı çıkıp türbe önünde kemâli tâzim ile dururlar, bâdehû Mevlevîhâne ve Merkezefendi Dergâhı şeyhi efendiler çıkarlar, mevlevî şeyhi Merkez Efendi huzurunda dua ve fâtiha eder, bâdehû gülbank çekilir, ve her iki şeyh bayramlaşdıkdan sonra mevlevîler dışarı çıkarlar, bir cem'i gafir tarafından tâzim teşyi edilirler, surûru îydi izhar için ney ve kudüm çalarak Mevlevîhâneye avdet ve orada beynel ihvan muayede ile ihvânı din ve tarikat için dua ederler. Senelerden beri teamül hükmüne girmiş şu tarzı avdeti şeyhi irfanperver merhum Mehmed Celâleddin Efendinin zamanı meşihatinde "Mevlevî şeyhi bayram selâmlığı yapıyor!" diye sultan Abdülhamid merhuma jurnal edenler olmuş, fakat icrasına devam olunması hakkında irâdei seniye çıkmışdı. Hem bu resmi görmek hem de yakınlarının kabirlerini ziyaret etmek için gelenlerin çokluğundan Merkezefendi Camii ile kabristanında o gün fazla cemaat ve züvvar bulunurdu.

Tebrike gelenler — Bayramın ilk günü ilk tebrike gelen mahalle bekcileridir. Bekci Baba, otuz Ramazan çaldığı davulunu o gün de gümbürdeterek ve arkasında eli sırıklı bir de muavini bulunarak kapuları devreder. Her kapudan verilen bahşiş para olursa bekcinin cebine girer, mendil ve basma gibi şeyler ise sırığa bağlanır.

"Mahalle bekcisini tulumbacılar tâkib

eder. Bunların vürûdu, çifte nekkaare ve zurna sesinden ve bir de her kapunun önünde atılan ve bahşişin verilmesi gecikince tekerrür eden:

— Tulumbacılar!. nârasından anlaşılır.

«Tulumbacıların arkasından belediye süprüntü arabacıları gelir. Bunlar gaayet hakikatli kimselerdir, eyyâmı sâirede girmedikleri sokakları, yahud hiç uğramadıkları evleri bile bayram günü ziyaret ile bayram tebrikinde bulunmak nezâketini gösterirler. Daha sonra komşu çocukları gelip el öperler ve birer mendil veyahud birkaç kuruş bayram harclığı ile gönülleri hoş edilerek giderler. Daha sonra hısım akrabâdan gelenler ve yazma mendile sarılmış şeker ve yemiş getirenler olur.

«Kadınların bayram tebriki gezmesi öbür bayrama kadar sürdüğü halde erkekler arasında garib bir telâkki vardır, bayram günleri eskidikce tebrikin ehemmiyeti de azalacağı, binâenaleyh büyüklerin tebrik ziyaretini gecikdirmek edeb ve tâzime muhalif düşeceği vehmi hâsıl olmuşdur. Bunun için tebrikine gidilecek zevâtın en büyükleri birinci gün, mutavassıtları ikinci, daha dun mertebedekileri de üçüncü gün ziyaret olunur. Nedim bile meşhur gazelinde:

Pek umar teşrifi îydin ikinci gün Nedîm
Gündüzün olmazsa akşam olsa da mâni değil..

demişdir. Tebrik ziyaretcilerinden çokları ihlâs için değil, hulûs için gittikleri cihetle ev sahibi bulamazlarsa daha memnun olurlar ve isimlerini "bendeleri, kulları, çâkerleri" gibi elfâz ile birlikde züvvar pusulasına yazub dönerler.

Şeker ikrâmı — Bayram züvvârına evvelâ şeker ve sonra kahve verilmek âdettir. Eskiden şeker tepsisi misafirin önüne konulur ve misafir ondan istediği kadar yemeğe mezun bulunurdu; sonraları ise şeker tepsisi getiriliyor, züvvarın önünde tutuluyor, ve bir dâne alınır alınmaz çekilip götürülüyor.

Resmî dâirelerde bayram tebriki — Şeker bayramının dördüncü ve Kurban bayramının beşinci günleri devâir açılır ve hemen o günkü meşgale bayramlaşmaya hasredilir. Bir dâireyi teşkil eden kademlerden her birindeki memurlar evvelâ kendi aralarında bayramlaşırlar, sonra mümeyyizleri önde olarak müdüre giderler, müdürler de idarelerindeki efendilerin önüne düşüb müsteşara, nazıra götürürler.

«Ziyaretine gidilen zât, koltuğundan kalkub ayakda durur, iltifat göstermek isterse masasından bir iki adım ileri çıkmak lutfunda bulunur. Resmî muayedeler, küçüklerin kandilli temennâsından, büyüklerin vakuurâne mukabelesinden ibârettir.

«Erkân ve ümerânın ziyaretinden sonra kalem mümeyyizleri, refâkatlerindeki kâtibleri alıp kalem kalem dolaşırlar ve bayramlaşırlar. Nazırlardan bazılarının bayramlaşmayı pek haklı olarak men etdikleri de görülmüşdür (Tâhir-ül Mevlevî, Mahfil Mecmuası)».

Görgüsünün, bilgisinin ve zengin hâtıralarının, deryadan katra, pek azını kalem diline verebilmiş ve ölümü büyük kayıblardan biri olmuş Tâhir-ül Mevlevî'nin bu didaktik yazısının yanında, eski İstanbul bayramları üzerine en güzel konuşmuş muharrir, Büyük İstanbullu Ahmed Rasimdir; "Gülüp ağladıklarım.." adındaki eserinin "Eski günler" başlıklı bendindeki bir kaç satırla İstanbulluların bir yıllık hayatının panoramasını çiziyor:

«Düğünler, gelin seyirleri; gidiş, biniş, surre, mevlûd alayları; Kadir gecesi, üçaylar, Ramazan, bayramlar, aşûra, mâtemi irâniyan; Kâğıdhâne, Eyyub, Fulya Bağçesi; Tokmaklı Dede, Merkez Efendi, Cafer Baba ziyaretleri; Salıpazarına, Büyük Çarşıya, vapurla Boğaziçine gidiş; koç, horoz döğüşleri temâşâsı; beygir koşdurma, mâcun çevirme....».

Bu satırlar ve devamı öyle bir renk ve hareket, bir hâyu hûy sağnağıdır ki bayramlar bir kelime olub kayboluvermişdir. Fakat ayni kalem bayramı sanat tezgâhına koyduğu zaman hurda teferruatı ile işliyor. Bayram yaklaşmaktadır, İstanbulda onbinlerce çocuk o şatâret günlerini bilerek bilmeyerek iple çekiyor; muharir, Darüşşefakada okumuşdur, hayatın merâretini küçücük iken tatmişdır, kesif halk tabakasının günlük hayatının yakından âşinâsıdır; çocuk için bayram evvelâ yeni esvab, yeni pabuçdur. Ölmez eser "Şehir Mektubları"nda bir parça bu âşinâlıkla yazılmışdır:

«Çocuklar bir daha söylüyorum, sözüme dikkat edin, beni dinleyin, bayram geliyor, ruba isteriz diye sızlanın, söylenin, mırıl mırıl mırıldanın, somurtun, homurdanın, kifâyet etmezse sıcak odadan çıkıp avluda gizli gizli ağlayın, sofraya oturmayın, yemeği herkese zehir edin. Babanız kızsın, size dayak atsın siz yine aldırmayın, fakat dayak acısı ile ağlayın. Büyükananız meraklansın, küçük kardeşiniz size bakarak o da başlasın arada komşunun oğlanını da azdırın. Analarınız boyunlarını büksünler.

— Efendi! Bey! Çocuğu mahzun ediyoruz, desinler, evde kavga çıksın. Babanız:

— Almayacağım!. diye bağırsın. Kadın valde atılsın:

— Bizim damad kadar cimri görmedim!. diye söylensin, bir patırdı da böyle kopsun. Fakat unutmayın hâ! Yine siz tepinin, sızlanın, evi çın çın öttürün. Mâhud yayık seslerle:

— Ruba isterim!. diye var kuvvetinizle bağırın. Feryâd edin, ağlar iken tebdili makam ederek, duvara doğru dönerek uluyan, gözünüzden yaşlar insin, hıçkırıklar, hığ hığlarla kaameti azdırın, yoksa başka türlü ruba alınmaz. Geçen bayramki elbise ile kalırsınız. Elli altmış para gündeliğe kulak asmayın. Onlar gelici geçici şeylerdir. Çabuk biter. Yirmi paralık bilya, otuz paralık lâstik top, on paralık boğaça vesselâm. Yine siz tehî dest, sırtı çıplak, yalın ayak kalırsınız. Sonra karışmam. Şimdiler evvelki zamanlarda olduğu gibi mekteb kapamaları da yok (Kapama, bir çeşid esvab. Eskiden bazı vakıf mekteblerde hayır sahibinin vasiyeti üzerine bayramlarda çocuklara birer kat kapama verirlerdi), bayramda bir yere çıkamazsınız. Dönme dolab, salıncak, ecel beşiği, atlı karaca, Feleğin merkebi, Mercanın atı, Top Süleymanın arabası, mâcuncu fırıldağı sizin için hazırlanıyor. Şekerciler, fıstıkcı hacılar, koz helvacı, keten helvacı, köşedeki attar, karşımızdaki bakkal kudûmuza intizar ediyorlar. Ha göreyim sizi tepinin, sonra halanıza, teyzenize, büyük babanıza gidip el öpüp mendil ve para alamazsınız. Öteki mahallenin çocukları sizinle eğlenirler. Sâyinizin meşkûr olmasını isterseniz imsakden sonra sabaha karşı uyanub yine ağlayın. Oruc babanızın başına vursun. Divâne gibi evden fırlasın. Fakat bu kadar da kâfi değil, o fırlar fırlamaz siz de arkasından terliklerle fırlayıp: Eee!. Eee!. diye ağlayın, arkasından yürüyün. Kovalarsa kaçın. Mahalle kahvesi önüne kadar ardı sıra gidin. Bekciyi gözetleyin, tutar hâ! Sakadan hazer edin, yakalar hâ! Bakkalı yabana atmayın, kurnazdır. Manavı nasıl olsa aldatırsınız. Koşar gibi yapub elma küfesine kendinizi verin, birkaç dane alınırsa mubahtır. İmam efendi tutmağa kalkışırsa hem kaçın, hem de iki yumruğunuzu birbirine urarak «elif be te se, cimdallı köse» yi okuyun, o size yanaşamaz. Kayyum işe karışacak olursa» kayyum başı, kayık başı «nağmei perdebîrûnânesini tutturun. O da mündefi olur. Müezzin yobazdır, hoş geçinin, o koşarsa yalvarın,» inşallah imam olursun, tutma beni» diye ricalarda bulunun. Lâkin bu arbeyi aşırır aşırmaz evde tavrı sükûnu ihtiyar ederek, mahzun gezinerek, ne derlerse onu yaparak, gündüzden iyice karnınızı doyurun, iktisabı kudret ederek akşama hazırlanın. Topa beş kala başlayın. Evde çömlek hesabına göre bayrama sekiz, büyük valdenin düğümüne göre dokuz, müneccimbaşı takviminde sekiz, mini mini takvimde dokuz gün var. Ne yapılacak ise bu esnâda yapılır. Sonra aralık ayında güme gidersiniz, kurban bayramına kalırsınız. Babanıza büyük tövbeyi, küçük tövbeyi şimdiden ettirin.

«Çocukluk hakikaten lâtifdir, sevimlidir. Ağlamalar can sıkar ama o hevesi mâsûmâneyi kırmaya gönül riza göstermez. Nasıl çocuklar benim kadar size yol gösteren var mı? Fakat şuna da dikkat edin, babanız:

— Yarın gidelim de alalım!. derdemez susun. Mütebessimâne yanına oturun. Boynuna sarılın, şapur şupur öpün. Gündelik istemeyin. Akşama iftarda uslu oturun, bir şey istiyor mu diye gözünün içine bakın. İlk işaretde alesta bulunun. Yalnız sabahleyin erkence kalkıp güzergâhda durun, belki oruc keyfi ile unutur. Yüzünüzü, gözünüzü silin, kendinize biraz çeki düzen verin.

«Haydi derdemez lastiği giyip fırlayın. Yanında tin tin yürüyerek, bir şey istemeyerek, öteye beriye dalmayarak esvabcı dükkânına kadar gidin, ne alırsa beğenin. Boğ-

çayı koltukladınız mı? Artık meydan sizindir. Horoz şekerine bayılırım! Koz helvasını severim. Bursanın kestanesi tatlıdır, tatlı limon, delip de emdin di, cana can verir. Portakalı nasıl bulursunuz? Vay babam!. Arnavud elmasına bakın. Kuru üzüm ile fındık size hasret çekiyor. Narlar nâr gibi kızarmış, ayıklayup da kahve kaşığı ile karşısına geçdin mi, safasına doyulmaz. Aman bayıldım, Medine hurması, parıl parıl parlıyor. Ne de güzel istif etmiş be! İnsan kutusu ile alub götürmek istiyor. Kavrulmuş fındık da misk gibi kokdu, artık dayanılmaz.

— Ver on paralık!

— Üzüm de vereyim mi?

— Ver! baba, üzüm de aldım, on para ver.

«İsteyin, artık kesenin ağzı açıldı, ufakdan giderseniz zararı yok. Ne o, endişe içindesiniz? Bayram gününe Hak kerim! Pederden çeyrek, büyük anadan ikilik, valdeden kuruş, babanızın anasından iki yüzlük alacaksınız. Teyze, hala, dayı ve amıcanınkiler de fazla. Ha göreyim sizi çocuklar» (Ahmed Rasim, Şehir Mektubları).

Yılda iki dinî bayrama Cumhuriyet devrinde şu millî bayramlar ilâve edilmişdir:

Millî Hâkimiyet Bayramı, 22-23 Nisan, bir buçuk gün

Gençlik ve Spor Bayramı, 19 Mayıs

Bahar Bayramı, 1 Mayıs

Toprak Bayramı, 12 Haziran

Denizciler Bayramı, 1 Temmuz

Zafer Bayramı, 30 Ağustos

Cumhuriyet Bayramı, 28-30 Ekim, iki buçuk gün

Yurdumuzun düşman istilâsından kurtuluşunda, her şehrin kurtuluş tarihi o belde için millî bayram olarak kabul edilmişdir, İstanbulun kurtuluş bayramı da 6 Ekimde tes'id olunur (B.: Millî Hakimiyet Bayramı; Denizciler Bayramı; Zafer Bayramı; Cumhuriyet Bayramı; İstanbulun Kurtuluş Bayramı).

Eski İstanbul hayatında meyhâne akşamcılığı, ayak takımı ve esnaf ile orta tabakadan bazı kimselerin şahsî itiyâdı olmakdan çıkmış, Büyükşehrin sanat ve ebediyat tarihçesinde bir fasıl teşkil edecek kadar zengin hâtıralara sâhib olmuşdur (B.: Meyhâneler; Akşamcılar). Cumhuriyet inkilâbından evvel Ramazanlarda bütün meyhâneler arife günü kapatılır, resmen kapanır, bir ay kapalı kalarak şeker bayramının birinci günü akşamı açılırdı; şeker bayramları İstanbul akşamcılarının ayrıca bir hürriyet bayramı, katmerli bayram olurdu. Büyük gedikli meyhânelerin sâhibleri müşterileri arasında sofrabaşı bildikleri kimselerin evlerine, bayram günü sabahı, mevsimine göre son derecede dikkatle, itinâ ile hazırlanmış bir koca tabak dolusu midya yahud uskumru dolması gönderirdi, bu dolmalara «Unutma beni dolması» denilirdi. Üzerleri tertemiz dülbendlerle örtülmüş dolma tabaklarını da, yine başından ayağına tertemiz giydirilmiş ve her biri cennet kaçkını denilecek kadar güzel çırak oğlanlar, «muğbeçeler», «ateş oğlanları», «Sakız mahbubları» getirirlerdi.

İstanbulun rind, kalender şâirleri, rindâne, kalenderâne yaşayan zevk ve safâ erbâbı bağlarda bağçelerde, kahvelerde hamamlardan âşıkaane sâdıkaane gezib tozdukları, dizdize, gözgöze oturup ülfet, muhabbet ve iyşü işret ettikleri mâşuklarından, oruc bozulacağı için, Ramazan ayı boyunca uzak kalırlardı. Bundan ötürüdür ki asırlar boyunca rind ve külkânî şâirler, bâdeye ve türlü türlü zevk ve safaya izin çıkan şeker bayramları şânında pek güzel beyitler, kıtalar, gazeller, şarkılar yazmışlar, pek şirin cinaslar, nükteler, îmâlar yapmışlardır. On yedinci asrın büyük şâiri ve hür kafalı din adamı Şeyhülislâm Yahyâ Efendinin bir nevcihana hitab eden şu beyti ne kadar güzeldir:

El vireydi nîmeti vaslın eğer bayramda
Gam yemezdi sâimi hicrânın ol eyyâmadek

Şu beyit de Hayâlî Beyindir:

Hayâlî mey fürûşun ayâğın öpmek mukarrerdir
Yüzün gördükde Bayram irtesi câmı musaffânın

BAYRAM — Bayram, İstanbul ağzının günlük sohbetinde zengin bir kelimedir.

Zararı, kötülüğü, sıkıntısı sâdece nefsimize yüklenmeyüb cemiyeti ezen baskılar, zulümler, haksızlıklar karşısında teselli yolu:

— İl ile gelen düğünle bayram!. deriz.

Her hangi bir gaflet eseri olarak münâsebetde bulunduğumuz görgüsüz, pespâye,

tıyneti bozuk kimsenin şeref ve haysiyet zedeleyecek münâsebetsizliği karşısında:

— Ektiye borclu olma,ya düğünde ister, ya bayramda! denilir.

İç huzuru sâdece duygusuzluğundan gelen insanlar için:

— Deliye hergün bayram!.

Büyük şâir Şeyh Gaalib bu deyimi, bir mâşuka bağlanmayıp, onun hicriyle, cevrü cefâsıyla perişan olmayub her gördüğü güzelle avuna bilen, şıb sevdi gönül için kullanmışdır:

Her zaman bir mehi nev hatla akşâm eyler
Hâsılı Gaalib Divâneye her gün bayram..

Bir taahhüd yolunda verilen sözün ehemmiyeti, bu sözün yerine getirilmesi için vâdeye güvenilmeyüb hazırlıklı bulunmak gerekdiği:

— Bayram günü borc ödeyecek olana Ramazan uzun sürmez..

«İnsan ekdiğini biçer» darbı meseli yerinde ve mânâsında:

— Ramazanda yalan söyleyenin bayramda yüzü kara olur.

Yas ve mâtem için mecâzen ve nâdiren «Kara bayram» denilir. Yeniçeri Ocağının bir haşarat, şehir eşkiyası yatağı halini aldığı devirde, o zamanın bu büyük ahşab şehrinde sık sık çıkan yangınlarda, ateşi söndürmekle mükellef Yeniçeriler girdikleri evlerden kıymetde ağır yükde hafif eşyayı kaldırıp yağma ve talanı âdet edinmişlerdi; hattâ bu maksadla bizzat kendileri kundak koyub yangın çıkarırlardı, bundan ötürüdür ki Yeniçeri baldırı çıplakları yangına «Kızıl Bayram» derlerdi.

BAYRAM (Bandırmalı Taşcı) — Geçen asır İstanbulunun halk hayatını renkli ve canlı destanlarda yaşatmış her ikisi de Üsküdarlı Vâsıf Hoca ile Âşık Râzinin tanıtdığı bir sîmâdır; çok hünerli bir kalem ile roman kahramanı olabilir. Vâsıf Hoca zamanımızdan 70-80 yıl kadar evvel yaşamış Bandırmalı Taşcı Bayram adı ve hârikulâde güzelliği ile şöhret bulmuş bu gencin hayatını İstanbul Ansiklopedisine tevdi ettiği bir notda şöylece nakelediyor:

«1885 - 1890 arasında idi, Üsküdarda Taşcı Ahmed Ağanın yanına çırak girdiği zaman 16-17 yaşlarında güzellikde yektâ bir genç idi; Bandırmalı idi, hem yetim hem öksüz imiş, o taraflarda bulunmuş bir kadı efendinin yanında evladlık adı altında uşak olarak gelmişdi; efendi ellilik bekâr

Taşcı Bayram
(Bülend Şerenin bir kompozisyonu)

bir molla, mollanın koçanı, yobazı; hayli dünyalığı olduğu adım atışından belli ama kirli çıkı cimri, Bayramı yalın ayak, yağlı dal fes, yırtık şalvar ile gezdirir; Ahmediye Medresesine yerleşmişler, oğlana yapdırmadığı iş yok, yemek pişirir, bulaşık yıkar, çamaşır yıkar. O zamanlar Üsküdarda Hanife Dudu adında Rumeli muhâcirlerinden çöpçatan bir kadın vardı, ne yapmış ise yapmış, molla efendiyi kandırmış, Fatihde başında evi bulunan kısmeti çıkmamış kırklık bir kız ile baş göz etmiş, efendiyi oraya iç güveyisi koymuş; bîçâre Bayramcıkda şu kadar yıl uşaklılığının hakkı avucuna bir altın konularak sokak ortasında bırakılmış. O zamanlar Bayramdan az kabaca bir gencim; güzel delikanlıyı Ahmediyede bir kahvehânede ağlar iken gördüm:

— Kendimi evlâd bildim, tam on yıl hizmet ettim,iki yörük heybesi altını vardı efendinin, ölürsem hepsi senin derdi, hakkımı helâl etmem! diye anlatıyordu.

— Zanatın var mı? diye sordum.

— Yok, bildiğim uşaklık, hevesim olduğu halde okutub yazdırmadı, beygir yerine bostan dolabına koşsanız çalışırım!.. dedi.

«Taşcı Ahmed Ağa da yanına aldı. Bayram sanatında büyük usta olan Ahmed Ağanın yanında beş altı sene çalışdı. Üsküdarda Bandırmalı Taşcıgüzeli diye nam saldı. Lâkin Bandırmalı gaayet dürüst bir delikanlı çıkdı, altın adını hiç bir veçhile bakır yapmadı. taşcılıkda ustasının bütün hünerini aldı.

«Bir ara bir dedikodu çıkdı, oğlan İstanbulda bir eve dadanmış diye. Âşık Râzi, yaşca bizlerden epeyi büyük, bıçkın şöhreti de var, [illegible]dan dâimâ çekinir, bu fakiri ise pek sever[illegible]. Ustasının hem sanatını aldı, hem de akşamcılığını, bir gece bayrama sarhoş rastladım, İstanbuldaki ev meselesini sordum:

— Doğrudur ağabey, dedi, haftada bir gece bir nigârda kapanıyorum..

— Genc mi, güzel mi? diye sordum.

— Anam yerinde, çiçek bozuğu, kara kuru bir avrat..

— Çok mu zengin? dedim.

— Ağabey, dedi, senin anlayacağın, ben on yıllık hakkımı alıyorum.. benim gibi bir uşak ayda 80 kuruş alır.. acemilik yıllarını da hesab et, ortalarına 60 diyelim.. senede 720, on senede 7200, yetmiş iki altın eder... Şimdi niçin ve kiminle kapandığımı anladın mı?..

O yolun tehlikelerini anlattım:

— Biliyorum ağabey, dedi, alacağım tamam olur olmaz ayağımı kereceğim!..

«Bu Taşcı Bayramı ilk tanıdığım zamanlar hezil yollu karalamışdım; Bandırmalı olduğunu bildiğim halde memleketini de tekerleme merâkı ile tahrif etmiştim:

Bayram geldi bayram günü Bayramiçden bu şehre
Adı uşak fidan boylu gazal gözlü gül çehre
Kusursuzdur samur saçdan tâ müşekkel ayağa
Fakat nidem dangıl dungul maarifden bî behre
Acı su dir ayak direr bön bön bakar sırıtır
Bir kerecik deniz dedirtemedim ben şu bahre

Âşık Râzı bıçkını ise delikanlının bir kadınla ara sıra kapandığı dedi kodusunun üzerine, kadına hitâben şu alaylı destanı yazmışdır:

1. **Taşcı Bayram Şâhım o Bandırmalı**
Nola yalın ayak şalvar yamalı
Vasfında yazub bir şanlı destanı
İstanbulu aşkına yandırmalı

2. **Saçılmış kâkülü dal fes altından**
Her teli yirmi dört ayar altından
Sinede bülbülüm olsun bir ise
Kalkamaz masrafın herkes altından

3. **Çamaşır ister bürümcük ipek**
Yaraşır firengi al çuhalar pek
Sırmalı uçkuru aldın diyelim
Elmas düğme ister pîrehen gömlek

4. **Hani ince belin Lâhûrî şah**
Nerde altun saat çifte maşalı
Çekdin mi altına kuzgun küheylân
Gümüş üzengili, sırma haşalı

5. **Bindallı hatâî ister anteri**
Sırmalı çevreye silecek teri
Kaç akçeye gelir bilir misin sen
Perçemin kesmeğe hünkâr berberi

6. **Gülden nâzik teni o misli melek**
Serdin mi haneye kuş tüyü döşek
Ayağın yunmağa leğen ibriği
Altun olmasa da gümüşden gerek

7. **Ya efendim düşün bir gez hamamı**
Hami inci püsküllü peştemalı
Sırmalı havlular atlas boğçada
Nerde şimşir nâhin sırma tasmalı

8. Biri soyub giydirecek civanı
Biri de halvet de yunacak anı
Üç uşağı gerek zîrâ biri de
Kahve şerbet için isterse canı
9. Ya efendim çayır, çemen mesîre
Civanım gidecek elbet bir yere
Nerde yağlı piyâdeyle koçusu
Bir de oynaş gerek perî peykere
10. Sâzende hânende hem çengi köçek
Gülüb eğlenecek bâde içecek
Felekden kâm alsın demi fırsattır
Hüsnü şebab çağı gelmiş, geçecek
11. Bayramdır pâzârı hüsnün has malı
Şeker kurban bir şeyle kandırmalı
Âguşe çekmek için nazlı yâri
Dâvete lişanı ballandırmalı

«Taşcı Bayram fecî bir kazânın kurbanı olarak öldü, otuz yaşında yokdu; Üsküdar İskelesinde bir yere odun indirmişler, amele istifi iyi yapamamış, tûfânı andıran yağmurlu bir gece, şu kadar çeki dağ misalı odun kaymış yıkılmış, iki üç gün sonra kaldırıldığında altında Bayram Ustayı buldular. Galatada içmiş, sarhoş, vapurdan çıkmış, bir hâcet için odun yığının yanına gitmiş, eceli kaza».

Bibl.: Vâsıf Hiç, Not.

BAYRAM (Dellâk Debreli) — Hicrî 1098 (Milâdî 1686-1687) de İstanbul Hamamcılar Kethüdası bulunan Derviş Şehrî İsmail Efendinin dellknâmesinde hal tercemesi kaydedilmiş on bir nefer namlı hamam uşağından biridir. Aşağıdaki satırları hal tercemesinden kısaltarak alıyoruz:

İstanbula bir bektaşi babasının yanında sîne bülbülü hizmetkâr olarak gelmiş, evvelâ Merdivenli köyündeki dergâha inmişler; bu tekkede bağçıvanlık eden Dağlı Hüseyin adında «bir şakî tıynet yiğit» Bayram çocuğu iknâ ederek bir gece Üsküdara, oradan da kayık ile Eyyub civarında Zalpaşa Medresesinde hemşehrisi bir softanın odasına kaçırmış; Nalband Hoca denilen bu softa ile Dağlı Hüseyinin cevrü cefâsına ancak bir hafta dayanabilen Debreli Bayram bir gece fırsat bularak oradan da kaçmış, ve rast gele dükkânına sığındığı helvacı esnâfından Telli Halil Ağaya çırak olmuş ve az zamanda «Helvacı Güzeli» diye şöhret bulmuş ve İstanbulun en namlı külhânileri ile ayakdaşlık yapub düşub kalkmağa başlamış, âkibet on yedi yaşında bir nev hat şehbaz civan iken Bağçekapusunda Yıldızbaba Hamamında soyunub dellâk olmuş; bu hamamın müşterilerinden yalnız ağa ve efendi takımının hizmetine koşulurmuş.

Bir gün bu hamamda İstanbulun namlı zenginlerinden Yelkenci İbrahim Ağanın gaayet kıymetli elmaslarla müzeyyen altun koyun saati çalınmış. Külhancı, natır, dellâk bütün hamam uşakları tazyik edilmiş, sıra dayağına çekilmişler: «O ağayı câmekân odada Debreli soydu idi, cümle hizmetin o görüb, içeride dahi o yıkayub ve çıkdıkda dahi ağanın boğçasın açup o hizmet etmiştir» demişler, ve hem: «Bu hamamda soyunmazdan mukaddem hezele ve hayta gürûhu ile bile dolaşır uygunsuz hîz oğlandır» diye ilâve etmişler; Debreli Bayramı kıyasıya döğmüşler, oğlan: «Belî.. saati gördüm, kisesi ile bile boğçaya ben koydum, ama ben sirkat etmedim, bî günâhım...» dermiş.

Debreli Bayramı Tersâne Zındanına atmışlar, oradan, donanma sefere çıkarken bir kadırgada küreğe çakmışlar. Oğlan üç yıl zındanda ve gemide zincirbend kalmış. Yıldızbaba Hamamının arnavud dellâklarından biri ağır hastalanub öleceğini anlayınca: «Elmaslı altın saati ben çaldım idi, külhanda falan yerde gömülüdür» diye itirafda bulunmuş, saati de dediği yerden çıkarup sâhibine teslim etmişler, Debreli Bayramın serbest bırakılması için donanmanın seferden dönmesi beklenmiş, fakat bahtsız güzel gencin kürek meşakkatine daha fazla tahammül edemiyerek Akdenizde öldüğü ve cesedinin denize atıldığı öğrenilmiş.

Bibl.: Derviş İsmail, Dellâknâmei dilküşâ

BAYRAM (Kaftancı Hacı) — Muradpaşa civârında kendi adına nisbetle anılan Hacı Bayram Kaftânî Mescidinin bânisi; Hâdikatül Cevâmi Fâtih Sultan Mehmedin kaftancıbaşısı olub mescidi yanında medfun olduğunu, kabir taşındaki rakamlı târihe göre hicrî 951 (M. 1544-1545)'de vefat ettiğini yazıyor; hayatı hakkında başka kayde rastalamadı.

Bibl.: Hâdikatül Cevâmi, I.

BAYRAM AĞA (Suşehirli) — Abdülaziz devri sonlarında Tophâne serserilerinden

miras yedi bir genç adamdır; memleketinin hatırı sayılır bir ağasının oğlu iken, babasının ölümü üzerine kötü arkadaşlarla düşüb kalkmış, bednâm olarak malını mülkünü satup İstanbula hicret etmiş, elindeki parasını Tophâne çapkınları ile kısa bir zamanda yedikden sonra yalın ayak yarı çıplak hâneberduşlar arasına düşmüş. Üsküdarlı halk şâiri Tophâne kâtiblerinden Âşık Râzi yakından tanıdığı bu Bayram Ağa ağzından o devrin Tophâne ahvalini tasvir eden bir destan kaleme almışdır; İstanbulun hayta yaşayışı bakımından kıymetli bir vesikadır:

1. Tophâne çarşusu hüsün pâzarı
Bal kaymak satılur gezdir nazarı
Kim vuracak terâziye kantara
Şeftali kirazı elmayı narı

2. Narh olmaz efendim cilveye naza
Hem dahi perçeme zülfi tannâza
Nakdi can koyarlar pîştahtasına
Ol çeşmi cellâda lâ'li dilbâza

3. Levendâne reftâr tozub gezerler
Cennet kaçkınları bin peri peyker
Pâ bürehne bıçkın pırpırı dalfes
Bir kese tütüne saydolur dilber

4. Attarı bakkalı kasab berberi
Dolaş dükkânları seç bir dilberi
Göz mîzan hem akıl dirhem ise de
İş gören pazarın dellâl rehberi

5. Gözlerin siyâhı çakır elâsı
Sünbül kâkül perçemlerin alâsı
Gül dikensiz olmaz bunlar engelsiz
Güzellerin hep püsküllü belâsı

6. Tutulmuş köşeler kahvehâneler
Her birin hey heyi top misal gürler
Tulumbacı kopuk kalyoncu topcu
Birbirin yer zehri mâr divâneler

7. Anınçün gerekdir bir meyâneci
Yolun izin bilir kösemen keçi
Ol pâzârı hüsne ger varam dirsen
Dolu olmak gerek kesenin içi

8. Nâmım Bayram Ağa hâkim Suşehri
Hâlen Tophânede külhandır yeri
Kulaklara küpe bu hâle sebeb
Azgın nefis hem Tophâne dilberi

9. Sinnim yirmi beşe varmış idi tam
Peder vefat idüb kaldı han hamam
Bir vak'ai dilsûz geçdi serimden
Yurdum diyârımda ettiler bednâm

10. Satub malım mülküm düşdüm bu yola
Didim varam hele şu İstanbula
Alın yazısıdır gelecek başa
Tophânede muhtac oldum bir pula

11. Zülfü kemendini attı bir dilber
Şive cilve fennin eylemiş ezber
Bağ bağçe bostan kâh deryâ safâsı
Kahve hamam gece gündüz beraber

12. Ekildi kesenin dibine darı
Başıma üşüşdü bir kovan arı
Didiler külhandır gece mekânın
Gündüzün arşınla kaldırımları

13. Avuç açılmıyor düşmana dosta
İtibar riâyet keseyle posta
Kese aparmada hem post soymada
Tophânenin civanları pek usta

14. Bayram Ağa yazdı destan efendim
Sebebi müstakil bu işe kendim
Ey karındaş Tophânenin güzeli
Yüzü melek içi şeytan efendim

15. Râhi müstakimden ayrılman sakın
Yimesün akçeni bir sürü çapkın
Yalın ayak uryan zelilü hakir
Bayramın hâline ibretle bakın

BAYRAM ALAYI VE OSMANLI SARAYINDA BAYRAM TEBRİKİ MERÂSİMİ — Bayram alayı, pâdişahların, Şeker ve Kurban bayramlarında ananevî merâsim ile bayram namazına gidib gelmeleridir. Tayyarzâde Atâ Bey «Enderun Tarihi»nde sarayda bayramlaşmayı ve bayram alayını şöylece anlatıyor ki tek ve itimad edilir kaynakdır:

«Padişah bayram günü sabah namazını sarayda Hırkai Saadet dâiresinde kılar. Namazdan sonra sırası ile Kızlarağası, Silâhdar Ağa, Hasodalı Ağalar ve Müsâhib Ağalar Hırkai Saadet dâiresinde huzura girerek pâdişahın bayramını tebrik ederler. Pâdişah oradan Revan Odasına geçer ki bu odaya sonraları «Sarık Odası» denilmeğe başlanmışdı. Orada merâsim, saltanat elbisesini giyer, Hünkâr İmami Efendiler ile Hekimbaşı Efendi huzûra girüb arzı tebrikâtde bulunur. Son zamanlarda pâdişahlar Hırkai Saadet dâiresinden çıkınca Revan Odası yerine Sünnet Odasına gider olmuşlardı.

«Bayram sabahı Hazîne Kethüdası ile Hazîne Ağaları Hazinei Hümâyundan Bayram Tahtını çıkarırlar, Bâbüssaade önüne, geniş saçak altına koyarlar, üzerine şiltesini, örtülerini, sâir tezyinâtını sererler. Pâdişahın

bayramını tebrik edecek isimleri tesbit edilmiş zevât sabah namazını Ayasofya Camiinde kılarlar, namazdan sonra heman saraya gelüb Kubbealtında toplanırlar. Teşrifâti Efendi içeriye giderek Silâhdar Ağa vâsıtası ile Sünnet Odasında oturan pâdişaha arz eder. Pâdişah Sünnet Odasından kalkub Arz Odasına gelir, orada da azıcık oturur, bu sırada Has odalılar da Arz Odası ile Bâbüssaade arasında dizilirler.

«Pâdişah Arz Odasından çıkub kapu önündeki taht önüne gelir. Evvelâ Nakîbüleşrâf Efendi gelir, yüzü pâdişaha karşı ayakda durub ellerini kaldırır, bir dua okur, pâdişahın bayramını tebrik eder ve temennâ ederek gider. Efendi huzurdan çekilirken Enderun Çavuşları bir ağızdan ve yüksek sesle: «Aleyke avnullâh!...» diye bağırırlar. Bu sırada Enderunu Hümâyun Mehterhânesi çalmağa başlar ve tebrik merâsimi bitinceye kadar durmadan çalar.

«Nakîb Efendi çekilirken pâdişah tahta oturur. Tahtın arkasında, sağ tarafda Kızlarağası, sol tarafta Silâhdar Ağa ayakda dururlar. Eğer Kırım Hanzâdelerinden o sırada İstanbulda bulunan varsa, onlar da tahtın arkasında sol tarafda dururlar. Bunların arkasında kapuya kadar olan boşluğu Zülüflü Baltacılar doldurur.

« Tahtın karşısında sağ tarafda Yeniçeri Sekbanbaşısı Ağa, arkasında sipah ve silâhdar ocakları ve Dört Bölük zâbitleri dururlar. Yeniçeri Ağası, vezir rütbesini hâiz değilse burada Sekbanbaşı Ağanın önünde durur. Çavuşbaşı ile Kapucular Kethüdası ellerinde gümüş asâlar ile onların yanında mâilce dururlar; Tahtın karşısına sol tarafda da Solakbaşı Ağa, Mîrialem Ağa, Zaimler, Müteferrikalar ve Teşrifâtcı Efendi mâilce dururlar.

«Kubbe altında toplananlardan evvelâ sadırazam, vezirler, Rumeli ve Anadolu kadiaskeri Efendiler arzı tebrikâtda bulunur. Bunlar sıra ile ilerileyerek tahta yaklaşdıkları zaman evvelâ eğilerek tâzimde bulunurlar, ve sonra saçak öperler; saçak öperlerken pâdişah hepsine hürmeten ayağa kalkar. Pâdişahın her ayağa kalkub oturuşunda, ve bu zevâtın eğilüb saçak öpüb doğruluğunda, yukarıda kaydedilen kalabalık yüksek sesle «Mâşâllâh!.» diye alkışlarlar. Sadırazam tebrikden sonra tahtın sağı Kızlarağasının önüne durur; vezirler ile kadıaskerler de sadırazamının sağına sıra ile dizilirler.

«Bu birinci kaafileyi, eğer vezir rütbesi yok ise Başdefterdar, Tevkii (Nişancı) Efendi, Reisülküttâb Efendi tâkib eder, fakat bu zevât saçak öpmez, tahtın eşiğini öperler. O sırada Çavuşbaşı Ağa ile Kapucular Kethüdâsı Kubbealtına gidüb Şeyhülislâm Efendiye haber verir; iki Kapucubaşı da gümüş asâları ile ilerileyüb tahtın önünde dururlar. Şeyhülislâm Efendi de Ulemâ Efendilerin başında tebrike gelir. Şeyhülislâm saçak öpmez, pâdişahın önünde hürmetkâr bir eğilme ile iktifâ eder. Pâdişah Bayramını tebrik eden ulemâya, İstanbul kadılığı pâyesinde olanlarına kadar ayağa kalkar, ve yukarıda kaydedildiği şekilde alkışlanır. Sadırazam da pâdişahın her kalkışında hafifce sağ koltuğundan tutar; ve ulemâyi isimleri ile pâdişaha takdim eder. Müderris Efendileri de topdan: «Müderrisîni kirâm Efendiler dâileridir» diye takdim eder. Ulemânın isimlerini Sadırazam da bilemeyeceğinden elinde, meşihatdan gönderilmiş bir teşrifat defteri bulunur.

«Ulemâdan sonra Piyâde ve Silâhdar Dört Bölük Ağalar, Yeniçeri Ağası, Yeniçeri Ocağının katar Ağaları eşik öperler. Yeniçerî Ağası vezir ise, vezirler arasında tebrikde bulundukdan sonra ayrılır, tahtın arkasından dolaşarak Yeniçeri Ocağı erkânının başında ikinci defa tebrikde bulunur. Yeniçeri Ocağının erkânını da Çavuşbaşı, Cebecibaşı, Topcubaşı, Kumbaracıbaşı, Lağımcı başı tâkib eder.

«Tebrik merâsimi bitince Teşrifatcı Efendi eşik öperek merâsimin bittiğini pâdişaha arz eder. Pâdişah ayağa kalkar, sağ koltuğuna sadırazam, sol koltuğuna da kızlarağası girer, bir kaç adım atınca, Sadırazam pâdişahın sağ koltuğunu silâhdar ağaya bırakır; padişah Bâbüssaadeye doğru yürürken vüzerâya selâm verir, onlar da yer ile bir temennâ ederler.

«Pâdişahı camie götürmek için Kapucubaşılar ile Mîrialem, Çavuşlar, Çavuşbaşı ve Rikâbi Hümâyun solakları müstesnâ, orada bulunanların cümlesi Orta Kapudan dışarı

çıkub atlarına biner. Teşrifatcı Efendi hepsini son bir defa daha gözden geçirir.

«Sadırazam ile Vezirler Orta Kapu içine serilen seccâdelere oturarak pâdişahın içerden çıkmasını beklerler.

«Kılavuz Çavuşu Ağa alayın hazır olduğunu Sadırazama haber verir, o da Bostancılar Karakulağı ile Enderunu haberdar eder. Pâdişahın ata bindiği haberi gelince Sadırazam ve Vezirler heman kalkarlar, atlarına binerler, Orta Kapudan çıkarlar ve kapunun Has Fırın tarafındaki dıvarı önüne dizilirler. Onların alt tarafına da, yine atlı olarak alayda bulunmaları mutâd devlet erkânı dizilir.

«Padişah at üstünde Orta kapuda görününce Alay Çavuşları alkışa başlar (B.: Alkış). Pâdişah da etrafına selâm vererek iltifatda bulunur.

«Pâdişahın seccâdesi alaydan evvel Kapucular Kethüdâsı tarafından Camie götürülüb mahfili hümâyuna serilir, ve Kapucular Kethüdâsı alayda bulunmak üzere saraya döner. Bu usul kadimden kala gelmiştir.

«Bayram Alayı şu suretle tertib olunur (Önden arkaya doğru; atlı olanlara bir * işâreti konmuşdur):

Divânı Hümâyun Hâcegânı Efendiler

Kapucubaşı Ağalar

* Defteremini Efendi

* İkinci ve Üçüncü Defterdarlar

* Başdefterdar

* Nişancı

* Sadırazam Kethüdâsı

* Vezirler

* Sadırazam. Atının yanında yaya olarak ortakuşak ve sorguçlu yeniçeri bölük çorbacıları yürürler.

Kapucular Kethüdâsı. Elinde gümüş asâ, sırtında kısa kürk, başında selimî destar, ayağında mor kadife tatar şalvarı ve çerkes filârı, yemenisi.

İkinci mîrâhur Ağa

* Birinci mîrâhur Ağa ve Çavuşbaşı Ağalar.

* Pâdişah. Atının yanında yaya olarak kırmızı dolama ve devetüyü renkli sivri külâhları ile ve ellerinde başpâreli asâlarla Hasekiler; Peykler ve Solaklar; kavuklarında Hazîneden çıkmış mücevherli sorguçlarla Çuhadar Ağalar.

«Silâhdar Ağa ve Çuhadar Ağa. Başlarında mücevherli üsküf, bellerinde incili kuşak ve bıçak, sırtlarında ağır sırmalı entâri ve kaftan.

«Kızlarağası. Başında selimî, belinde som mücevher akua ve arkasında ağır sırmalı entâri, üstüfan kaftan, üzerinde serâsereye kaplı dört yenli ağır sırt samur kürk.

«Bâdüssaade Ağaları. Başlarında selimî destarlar.

«Hazînedar Ağa ve Hasodalı Ağalar. Başlarında düz kaş serpuş, bellerinde mücevher hançer ve altın köstekli som mücevher bıçak ve ayaklarında kontuşlar.

«Pâdişahlar bayram namazlarını önceleri Ayasofya Camiinde kılarlardı. Sultanahmed Camii yapıldıkdan sonra Sultanahmedde kılmaları an'ane oldu.

«İstanbulda bulunan Yeniçeriler sabah namazını kışlalarındaki camide kılarlar, ve namazı kılar kılmaz takım takım gelib Sultanahmed Camiinde toplanırlar, ve camiin avlusunda, avlu kapusundan mahfili hümâyuna kadar iki sıralı selâma dururlardı. Alayın ön tarafı camie girince, atlı ve yaya, heman iki safa ayrılıp onlar da Yeniçerilerin önünde iki keçeli selâma dururlardı.

«Pâdişah cami avlusuna girince, önde Yeniçeri Ağası, arkasında Kapucubaşılar koşarlar, pâdişahı yerle bir temennâ ile selâmlarlar, atından inmiş bulunan sadırazam da ayaklarından çizmelerini çıkarır, pabuç giyer, istikbâle hazırlanmış bulunurdu.

«At ile binek taşı önüne gelen pâdişahı atından sadırazam indirirdi, evvelâ diz çöküb yer öper, sonra koltuğuna girer, atdan inmesine destek olurdu. Bu esnâda Dîvan Çavuşları alkış ederlerdi.

«Pâdişahın sağ koltuğundan Sadırazam, sol koltuğundan Yeniçeri Ağası tutar, vazifeli bir Hasodalı Ağa pâdişahın ayaklarından çizmelerini alır, o esnâda Sadırazam, sol eli pâdişahın koltuğunda, eğilir, sağ eli ile pâdişahın pabuçlarını önüne koyardı.

«Sadırazam ile Yeniçeri Ağası pâdişahı Mahfili Hümâyuna kadar çıkarırlardı. Pâdişah mahfile girerken Dîvan Çavuşları tekrar alkış ederlerdi. Sadırazam ile Yeniçeri Ağası pâdişahı mahfile bırakıb namaz için aşağı inerlerdi. İkisinin de seccâdeleri safı nialde,

en son safda serilmiş bulunurdu.

«Bayram namazını camiin imâmı evveli kıldırırdı, devrin ulemâsından yahud meşâyihinden tanınmış bir zat de zamana münâsib bir hutbe îrâd ederdi.

«Namazı müteâkib evvelâ Yeniçeri Ağası camiden çıkar ve bayram namazını camiin iç hareminde kılmış olan Yeniçerilerle beraber Sarâyı Hümâyuna giderek Yeniçerileri Bâbıhümâyun ile Orta Kapu arasındaki yolun iki kenarına dizer, dönüş için istikbal hazırlığını yapardı. Askeri böylece hazırladıkdan sonra kendisi Bâbıhümâyunun iç kapusu yanında dururdu.

«Sadırazamla vezirler, namazı müteakib dışarı çıkarlar, atlarına binerler ve pâdişahı musluklar önünde beklerlerdi. Pâdişah mahfilden çıkıb atına bindikde Dîvan Çavuşları tarafından alkışlanır, Sadırazam ile Vezirleri nazarları ile selâmlar, onlar da at üzerinde hep birden temennâ ile mukabele ederlerdi.

«Alay geldiği tertib ile saraya dönerdi. Bâbıhümâyundan girilince alayın ön kısmı, bu kapudan Orta Kapuya kadar Yeniçerilerin önünde selâma dizilirler, bu suretle Sadırazam da, at üstünde ve Orta Kapu yanında selâma dururdu. Pâdişah Orta Kapudan atla girerdi.

«Silâhdar Ağa ile Çuhadar Ağa atlarından inib ileri geçerler ve pâdişahı Bâbüssaade önünde istikbal ederlerdi. Pâdişah Dîvan Çavuşlarının alkışları arasında atından iner, Bâbüssaadeden içeri girer, Sadırazam, Vezirler ve alayda bulunan sâir zevât Kubbealtına giderlerdi. Orada pâdişah tarafından kendilerine mükellef bir ziyâfet verilirdi. Bu sırada Yeniçeriler de Orta Kapudan içeri girerler, Saray mutbakları önünde kendileri için hazırlanmış gümüş taslar içindeki çorbaya seğirdirlerdi. Çorba içmek için koşarak gitmek an'ane idi.

«Yemekden sonra Sadırazam Kubbealtında ulemâ ve ricâlin, alaya iştirak etmesi kaaideden olmayan ulemânın vesâir yüksek devlet memurlarının tebriklerini kabul ederdi. Bu merâsim de bitince Çavuşbaşı ile Kapucular Kethüdâsı Kubbealtının kapusu önünde gümüş asâlarını birkaç defâ yere vururlar, Sadırazam makaamından kalkar, Vezirler teşyi yollu Kubbealtı kapusuna kadar ardından yürürler, sonra ileri geçib Orta Kapu dışında atlarına binerler, Bâbıhümâyun dışında Ayasofya İmâreti önünde Sadırazama at üzerinde selâma dururlardı. Sadırazam da Çavuşbaşıyı, Kapucular Kethüdâsını ve Kubbealtının sâir memurlarını selâmlar, Orta Kapu dışında atına biner, Bâbıhümâyun dışında vezirlere selâm verir, selâm alır, Paşakapusuna giderdi. Alaya iştirak etmiş olanlar da dağılır, konaklarına, evlerine giderler, Bayram Alayı da bu suretle sona ermiş olurdu. Bundan sonra vüzerâ, rical, ulemâ arasında birbirlerine gidilerek hususî ziyâretler, tebrikler başlardı.

«Kurban ve Ramazan Bayramlarında bir fazla madde vardı, saraya kesilecek kurbanlardan bir veya bir kaçını bizzat pâdişahın kesmesi an'ane idi. Namazdan dönünce Enderunda Hırkai Saadet dâiresi önündeki şadırvan yanında Kurban Kapusu denilen yere konulmuş bir iskemleye otururdu. Silâhlar Ağa pâdişahın keseceği koçları getirir, duası edilir, Hazînedar Ağanın getirdiği dülbendlerle hayvanların gözleri bağlanır, ve yine Hazînedar Ağa pâdişahın beline bir futa sarardı. Bıçakcıbaşı bir gümüş tepsi içinde bıçakları getirir, Başlala bunlardan birini seçerek pâdişahın eline verirdi.

«Padişahlar için 18 kurban kesilirdi, bizzat kesdiklerinden gayrisi için Kızlarağasına vekâlet verirdi. Kurban etleri Harem bendegânına, Enderun koğuşlarına, saray kapuları koğuşlarına, Baltacı, Haseki, Kozbekci, Sakalar, Kuşhâne, Helvahâne, Odun anbarı, Hasfırın ve Kayıkcı ocaklarına dağıtılırdı.

«Sarayda, Yavuz Sultan Selim zamanından an'aneleşib kalmış Bayram Rikâbı denilen bir kabul resmi vardı:

Şeker bayramının dördüncü, kurban bayramının beşinci günleri Sadırazam, Şeyhülislâm, Kapdanpaşa, Yeniçeri Ağası, Yeniçeri Kethüdâsı, Baş Defterdar, Nişancı ve Reisülküttâb toplu olarak huzura kabul edilirler, kabul merâsimi, pâdişah saraydaki kasırlardan hangisini seçerse orada yapılırdı. Bu zevât Saraya bayramlık resmî esvabları ile gelirlerdi. Silâhdar ve Çuhadar Ağalar Sadırazamın, Rikâbdar ve Birinci çuhadar Ağalar Şeyhülislâmın, vesâir Hasodalı, Sermahfil, Başçakırsalan Başdilsiz Ağalar da di-

ğer dâvetlilerin koltuklarına girerek karşılarlardı. Sadırazam ile Şeyhülislâm Kızlarağası odasına, diğerleri de Silâhdar Ağa dâiresine götürülerek kendilerine tatlı, kahve ve şerbet ikram edilirdi. Bir müddet istirahatden sonra toplu olarak huzura girerlerdi. Pâdişah her birine ayrı ayrı iltifatda bulunur, devlet işlerinden bahsedilir, sonra pâdişah kendilerine izin verir, yalnız Sadırazam ile Şeyhülislâmı yanında azıcık daha alıkoyardı. Bu sefer huzurda ancak dilsizler hizmet eder, bu üçlü sohbet mutlak mahrem geçerdi.

«Sadırazam ile Şeyhülislâm huzurdan çıkınca Kızlarağasına da vedâda bulunurlardı. Saraydan çıkacakları sırada Sadırazam, Şeyhülislâm ve Kapdanpaşa, İkinci Çuhadar, Başçavuş, Sermahfil, Başçakırsalan, Başdilsiz ve nöbetci dilsiz ağalarla ve Kozbekciler Ocağına şanlarına lâyık bayram bahşişi verirlerdi.

«Dördüncü Sultan Mehmed zamanından kalmış bir an'aneye göre de, bayram gecelerinde Enderun koğuşlarına dışardan sâzendeler, hânendeler, karagözcüler, hokkabazlar ve meddahlar getirtilerek eğlenilirdi; gündüzleri de Enderun Ağaları, bayramlık resmî kıyâfetleri ile toplu olarak İstanbul mesîrelerinden birine giderlerdi».

Pâdişahların bayramını tebrik merâsimi İstanbulun fethinden Ondokuzuncu asır ortalarına kadar Topkapusu Sarayında yapılmış, sonra Dolmabahçe Sarayının orta kısmındaki büyük muayede salonunda yapılır olmuşdu.

Hicrî 1261 (M. 1845) Kurban bayramında memurların bayramlaşması için yeni bir nizam kondu; dâirelerdeki bayramlaşmanın kâfi olduğu, memurların âmirlerini evlerinde, konaklarında ayrıca tebrike lüzum olmadığı bildirildi. Vak'anüvis Lütfi Efendi bu münâsebetle:

«Ben o zamana yetişdim, bilirim, bir küçük memur dolaşacağı kapular için defter tutmağa mecbur idi. O tarihlerde vapur, tramvay gibi kolaylıklar olmadığından beygir ve kayık ücretinden maada gidilen konaklarda ayvaz ve kapuculara varınca hademe ve kavaslara verilmek için bin kuruşa yakın para sarfına muhtaç idi» diyor.

BAYRAM BAHŞİŞİ (Tulumbacılara) — Semt, mahalle sandıkları tulumbacılarının kendi semtleri, mahallelerindeki evleri bayram sabahları kapu kapu dolaşarak bayram bahşişi toplamaları İstanbula has, yer yüzünde başka yerde görülmeyen bir sahne, tulumbacılık hayatında da, yılda ancak iki defa, cümbüşlü bir nümâyiş idi.

Adamlık esvablarını giyerek çifte nekkaare, klarinet ve darbuka gibi bir çalgı ile kapuları dolaşırlardı. Bahşiş ya fenerin, yahud borunun içine toplanırdı (B.: Tulumbacılar; Fener, fenerci; Boru, borucu). Boruya toplanacak ise su fışkırtan ucu tıkanır, para, borunun hortuma geçen ağzından atılırdı. toplanan para da koğuşda paylaşılırdı.

Türk dostu Fransız edîbi Pierre Loti İstanbula geldiğinde Fethiye Camii civarında Birinci Dâiresi Belediye Tulumbası Reisi olan zâtin evinde de bir iki gece misâfir olurmuş, bu tulumbacı ile dostluğu pek eski, genç bir bahriye zâbiti olarak İstanbula ilk gelişinden imiş. Bir misafirliği bayrama rastlamış, Fethiyeliler de sabahleyin bahşişe gelmişler. Lotinin misafir olduğunu bilen polisler, edîbi rahatsız etmemeleri için tulumbacıları önlemişler, o evin bulunduğu sokağa sokmak istememişler, küçük bir çekişme olmuş, Loti de bunu pencereden görmüş, mutevâzı bir İstanbul Efendisinin ev kıyâfeti ile, başında takkesi, sırtında patiska gecelik entârisi, çıplak ayaklarında şıpıtık mercan terliklerle kapuya koşmuş ve polislere eli ile işâret ederek tulumbacıların serbest bırakılmasını rica etmiş, borunun içine de bahşiş olarak bir Napolyon, Fransız altını atmış. Fethiye tulumbacıları da bu altını hâtıra olarak tulumbalarının sandığına çakmışlar; Mahalle tulumbacılığının kaldırıldığı târihe kadar dururdu derler.

Bu satırları yazan nâçiz muharrir onbeş onaltı yaşında bir çocukdum, her bayram namazını vatanım olan Üsküdarın bir camii şerifinde kılayım diye ahd etmişdim, Cenabı Hakka hamd ederim, Üsküdarın büyüklü küçüklü bütün camilerinde bayram namazı kılacak bir ömrü bu âciz kuluna nasib etti. (Bu satırlar vesilei rahmet oluyor, merhum bu ahdini sonraları bütün İstanbula teşmil etmişdi. Vefâtından bir sene evvel bayram namazı kılmak için arife günü Üsküdardan

kalkıp Sarıyar arasında Zekeriyya köyüne gittiğini biliriz. B.: Hiç, Vâsıf).

Bir Kurban bayramı sabahı namazdan sonra Bahriye Nâzırı Koca Hacı Vesim Paşanın konağı önünden geçiyordum, bahşişe gelmiş tulumbacıları gördüm. Paşa merhum saraya gitmek üzere büyük üniformasını giymiş kapuda duruyordu; borunun içine bir altın bırakdığını ve kâhyasına:

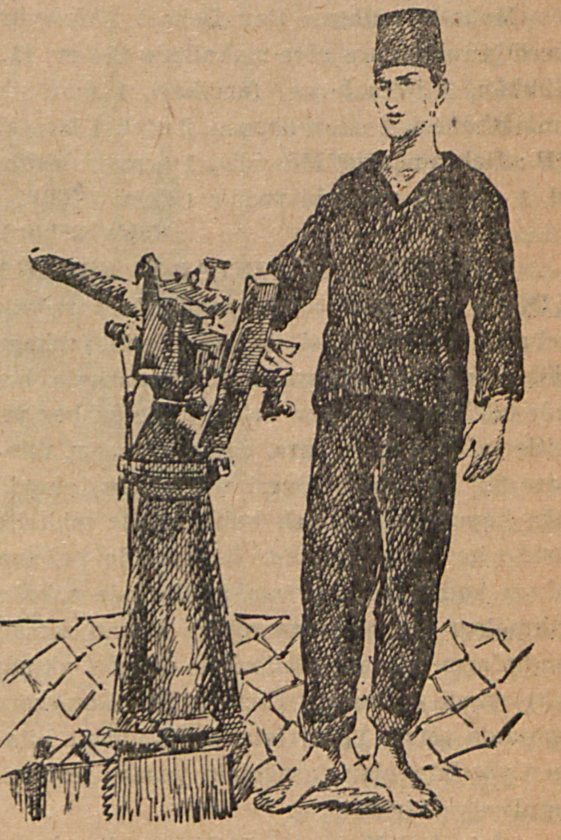
— Koçlardan birini bu çocuklara verin!.. dediğini gözümle gördüm, kulağımla işittim. O mübârek zâti dâimâ rahmetle anarım.

Tarihini tam yazamayacağım, 1890-1900 arasında olacak, Üsküdar Dâirelilerden Cihanyandı Yusuf diye bir tulumbacı vardı, 17-18 yaşlarında taşıdığı ismin sânına lâyık âfeti devran bir erkek güzeli idi; uzun boylu, tığ gibi, esmer, arslan bakışlı, pençeli, insan yüzüne bakmaya doyamazdı. İstanbula gaayet zengin tunuslu bir fes tüccarı gelmiş, Üsküdarı pek beğenmiş, bir konak kiralamış, kalabalık ailesini de getirterek iki sene kadar oturmuşdu; adı yanılmiyorsam Hacı İnâyetullah Efendi idi, son derece mükrim, sevimli, türkçe öğrenmek için halk ile düşüb kalkar, konağının kapusunu, sofrasını misafirlerine açmış, kendisi de mahalle kahvesine çıkar saatlerce otururdu. Bir bayram sabahı bahşişe gelen tulümbacılar arasında Cihanyandı Yusufu görür, çocuğun güzelliğine âşık olur, o anda kararını verir; oğlanı damâd olarak konağına aldı, bayram ertesi bir mükellef düğün yapdı. Yalın ayak sandık kolu altına giren ve yarım pabucla beygir sürücülüğü yapan delikanlı bir Yusuf Bey oldu. Bizzat kendisinden dinlemişimdir, karın Hacı Efendinin biricik evlâdı imiş ve cennet hûrisi gibi güzelmiş. Bayram sabahı bahşiş için gittiklerinde kapuya çıkan Tunuslu zengin Yusufu: «Oğlum, sen evli misin?» diye sormuş. Oğlan: «Bekârım efendi baba..» demiş; «Gözünün gönlünün bağlandığı bir kız varmı?» diye sormuş, ona da «Hayır, yokdur!» cevabını alınca damdan düşer gibi: «Sana kızımı vereceğim, razı mısın? alır mısın?» demiş. Çocuk şaşırmış: «Özrü, aybı yoksa alırım!..» demiş. Bunun üzerine yaşlıca iki tulumbacıyı konağa dâved etmiş, mahalle imamını da çağırtmış, Cihanyan Yusufa: «Oğlum, arkadaşların ile imam efendi hakkında hüsnü tezkiye de bulunursa düğünüzü bayram ertesi yapıyorum!» demiş. Düğüden bir müddet sonra Fas tüccarı tulumbacı dâmâdını da alarak memleketi olan Tunusa gitti.

Vâsıf Hiç

BAYRAM ÇAVUŞ (Kasımpaşalı) — Birinci Cihan Harbinde küçük «Sultanhisar» torpidosunun topcu neferi iken Marmarada Sultanhisardan sekiz misli büyük bir düşman denizaltı gemisi ile çarpışıldığında tam isâbetli atışları ile deniz-altı gemisini batırmış ve çavuşluğa terfi etmiştir; aşağıdaki notlar kahveci ve halk şâiri Ali Çamiç Ağa ağzından zabtedilmiştir:

«Askere alınmadan Kasımpaşa iskelesinde sandalcı imiş; bahriyede yakın arkadaşım oldu, ben o zaman fırınlarda çalışıyordum, boylu boslu bir erkek güzeli idi; düşman tahtelbahirini batırdıktan sonra göğsünde madalya ve kolunda çavuşluk şeridi ile bir defa görmüş, sonra nâmı şânı kayboldu, Harbi Umûminin şühedâ kaafilesine katıldığını zan ediyorum, kahramanlığı ve güzelliği kadar

Kasımpaşalı Bayram Çavuş

(Resim: S. B.)

ahlâken de pâk ve halûk bir genç idi (1937)».

BAYRAMÇAVUŞ MAHALLESİ— Eminönü ilçesinin Kumkapu bucağı mahallelelerinden; 1934 Belediye Şehir Rehberinin 3 numaralı paftasına göre güneyinde Marmara denizi, doğu, kuzey ve batısında da yine Kumkapu bucağının Şehsüvar, Çadırcı Ahmedçelebi ve Muhsine Hâtun mahalleleri ile çevrilmiştir; sınır yolları, doğudan batıya bir kavis çizerek Kumluk sokağı, Kadırga Limanı Caddesi, Karabıçak sokağı, Kumkapu meydanı, Ördekli Bakkal sokağı ve Kumkapu istasyon caddesidir, Acemdağı sokağı. Bu mahallenin iç sokakları da şunlardır: Küçük deniz sokağı, kömürcü Mustafa sokağı, Kürkcü kuyusu sokağı, Çaparis sokağı, Çakmaktaşı sokağı, Kürkcübaşı Mekteb sokağı, Behram çavuş sokağı, Düzgün sokağı, Arabzâde Ahmed sokağı, Serkerdeler sokağı.

Rumeli demir yolu bu mahallenin Marmara eteğinden geçer, mahallenin demir yolu güneyindeki-küçük deniz sokağı, Marmara sâhil yolu açılır iken şehir haritasından silinmiştir.

Mahalle muhtarı Bay Behçet Aksoyun verdiği rakamlara göre mahallede 404 ev, 112 dükkân, 1 iplik boya fabrikası, 1 mozayik îmâlâthânesi, 1 odun deposu, 2 otel, 1 Mescid (B.: Behramçavuş Mescidi), 1 ermeni kilisesi, 1 ermeni mektebi vardır (Ekim 1960).

Hakkı Göktürk

BAYRAMDA KADINLARA SOKAĞA ÇIKMA YASAĞI — Bayramlarda karşılıklı tebrikler münasebeti ile erkeklerin sokağa dökülmesi, ve bilhassa bekâr hanlarında, bekâr odalarında oturan bekâr uşağı şehbaz yiğitlerin el öpmek, para, çevre, çamaşır, mintan gibi bayram hediyesi almak için efendi, ağa kapularına gitmek bahânesi ile mahalle aralarına girmeleri, her ne sebeble olursa olsun kadınların bayram günlerinde sokağa çıkmaları hoş göstermemiş ve zaman zaman kadınların bayram günlerinde sokağa çıkmaları yaşak edilmişdi. Hicrî 1179 Ramazanı sonunda (Mart 1766) İstanbul Kadısına hitaben yazılmış olan aşağıdaki yasak fermanı bunlardan biridir:

«İstanbul Kadısı faziletlû efendi;

«Bayram günlerinde kadınların sokaklarda, Pazarda ve mahalle aralarında dolaşmaları ferman ile yasak olduğundan mahalle imamlarını şeriat meclisine çağırıp işbu önümüzdeki Ramazan bayramının ilk gününden bayramın sonuna kadar kadınların sokaklara ve pazarlara çıkmayub ve mahalle aralarında gezmeyüb evlerinde oturtulması hususunda tenbih ideriz. Eğer bayram esnâsında fermana mugaayir harekete cesâretle sokak ve mahalleler arasında dolaşanları olursa muhakkak tedib olunacaklarını imamlar mahalleleri ehâlilerine tehdid yolu ile ifâde etsinler».

Ferman Üçüncü Sultan Mustafanın'dır.

BAYRAM FIRINI SOKAĞI — Eminönü İlçesinin Alemdar Bucağının Cankurtaran mahallesi sosaklarındandır. Akbıyık caddesi ile Cankurtaran sokağı arasında, iki araba geçecek genişlikde meyilli bir sokakdır. Akbıyık caddesi başından girildiğine göre, sağ kolda yeni adı ile Amiral Tafdil sokağı (1934 Belediye Şehir Rehberinde Akbıyık Hamamı sokağı), sol kolda da yeni adı ile Saraçhâne sokağı ile (1934 Belediye Şehir Rehberinde Terbıyık sokağı ile) birer kavuşağı vardır. Cankurtaran ve Saraçhane sokakları ile olan kavuşakları arasında bir arsa vardır ki 1918 mütârekesinden sonra İstanbulun düşman silâhlı kuvvetleri işgali altında bulunduğu sırada yanmış Cankurtaran Mescidinin yeridir; mescidin bânîsi Fâtihin topcubaşılarından Hasan Ağa olub kabri mezkûr arsada hâla durmakta idi; kitâbesinden Hüseyin Taşkend adında bir hayır tarafından onarıldığı öğreniliyor. Kabrin üzerinde bir de kırık taş vardır ki yazısının ancak son kısmı, «Efendi rûhuna sene 1236» ibâresi kalmıştır; Camiin bânisi ile ilgisi yoktur (Eylûl 1960).

Hakkı Göktürk

BAYRAM HEDİYESİ, «BEDÂYİİ ÂSÂRİ OSMÂNİYE» — Ressam Bahriyeli Hüsnü Bey merhumun, büyük bir kısmı İstanbulun en namlı âbidelerine tahsis edilmiş bir eseridir; müellif kendi gezi notlarına bâzı edebî parçalar ilâve etmiş, eserini kendi elinden çıkmış 70 kadar da tire resim ile süslemişdir. Öyle tahmin ediyoruz ki bu resimlerden bir kısmı fotoğrafları kopye edilmiş olacakdır. İlk nazarda adı bir az tuhaf görünen eserin mukaddimesinde Hüsnü Bey şunları yazıyor:

«Şu son hazin senenin bayramında ihvânı dinimin inşirâhı kalbine medâr olur ümidi ile hazırladığım bu nâçiz hediyemde selâtini izâmı osmâniyenin pek kıymetdar, pek mukaddes birer bergüzârı lâyezâli olan muhteşem meâbidi islâmiyenin resimleri ile târifleri ve her camii şerifin binâ olunduğu zamanın eazımı meşâyih ve şuerâsının ilâhiyât ve nuuti şerife nev'inden âsâri sofiyâne ve beligaanesi, velhâsıl ormanlıların maddî ve mânevî âsârı diniyelerinin en güzîdeleri cem olunmuşdur. Ecdadımız emri dinden bir hatve bile inhiraf etmememiz için adım başına cami yapmışlardır. Allahını, dinini unutan her millet ahlâkan sukut ve inkırâza mahkûm olageldiği müsellem bulunduğuna nazaran, onlar bizi bu en mühlik bâdireden korumak istemislerdir. Ammei halka beğendirmek azmi ile resimlerle tezyin ederek ihzar ettiğim bu mecmuamla ecdadımızın dinimize verdiği ehemmiyetin ve ettiği hizmetin büyüklüğünü hatırlatmak ve evlâdı vatanı ecdadımıza lâyık halef olarak hazırlamak için tenvir etmek istedim».

17X25 eb'adında olan eser rumî 1335, milâdî 1919 yılında İstanbulda Bahriye Matbaasında basılmışdır; İstanbulun düşman işgali altında bulunduğu târihimizin en karanlık bir devrine rastlar. Sanatkâr müellifin yukarıdaki satırları ağlayarak yazdığı âşikârdır.

Eserde İstanbula âid bahisler şunlardır:

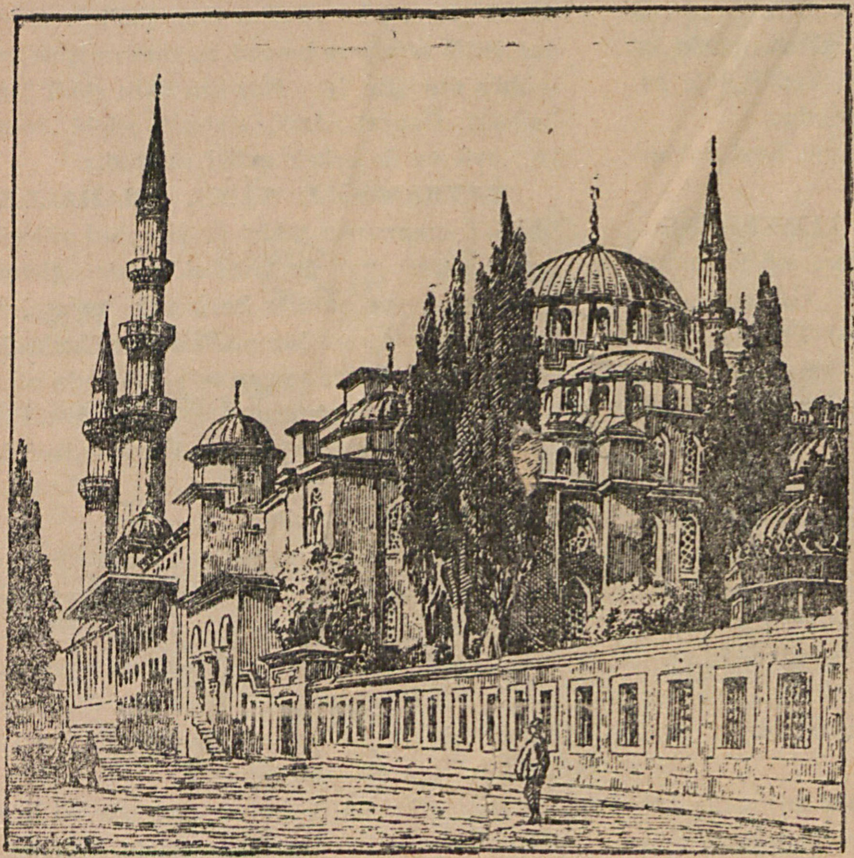
Fatih Camii, Eyyub Camii, Ayasofya Camii, Bayazıd Camii, Sultanselim Camii, Hırkai Saadetde bulunan emânâtı mübâreke, Şehzâde Camii, Cihangir Camii,

— ٥٤ —

حرب طرزنده مزينات ايله تزيين ايدلمش و بياض اوزرينه ماوى يازيلى چينيلرله قوشادلمشدر . سلطان سليمانك صندوقه سى باشنده كى بياض قاووقده بالقچين قوشى تويندن جيغه جهله نك واردر . اوزرينه حال حياتنده قوشانديغى غايت اينجه و مكلف ايشلنمش كرانبها شاللر اورتلمشدر .

سلطان سليمان ثانى ايله سلطان احمد ثانى ده عين تربه ده مدفوندرلر .

ايكنجى تربه حرم سلطانكدر . ديوارلرى بادم و لاله رسملرينى حاوى غايت كوزل چينيلرله قپلیدر . شايان شكراندركه ديكر برچوق تربه لر كبى بو ده بوزولمامش عثمانلى صنعتنك علويتنه شاهد اولمق ايچون بو جوهر قيمتدار اصل ياپيلديسه اويله جه قالمشدر .

سليمانيه جامع شريفى

Bayram Hediyesinden bir sayfa

Üsküdarda iskele Mihrimahsultan Camii, Edirnekapusunda Mihrimah Camii, Süleymaniye Camii, Surre alayı, Mimar Sinan, Üsküdar da Valdeiatik Camii, Sultanahmed Camii, Hüdâî Aziz Mahmud Efendi. Üsküdarda Çinili Cami, Yeni Cami, Üsküdarda Yenivalde Camii, Şeyh Mahmud Nasuhi, Şâir Süleyman Nahifî, Nurosmaniye Camii, Üsküdarda Ayazma Camii, Lâleli Camii, ilk mahya, Beylerbeyi Camii, Hamidiye Türbesi ve İmâreti, Üsküdarda Selimiye Camii, Kumbarahâne Camii, Nusretiye Camii, Mecidiye Camii, Hırkaisaadet Camii, Ortaköy Camii, Dolmabağçe Camii, Kasımpaşa Camii Kebiri.

Adı geçen camilerin hepsinin birer resmi vardır; ekserinin bir köşesine bânisinin de bir madalyon içinde resmi yapılmışdır. Bir kısmı pek basit çizgilerden ibâret olan bu binâ resimleri umumiyetle çok kötü klişelerle ve adî bir mürekkeb kullanılarak basılmışdır. Hoş görülmelidir. müellifin eserini bin türlü güçlük ve maddî sıkıntı içinde tahakkuk ettirdiği bellidir, bu kadarı bile hamiyet işidir, büyük fedâkârlıkdır.

Bu kitapcık Ressam Hüsnü Beyi dâimâ rahmetle andıracaktır.

BAYRÂMÎ TARİKATİ TEKKELERİ — İstanbulda muhtelif tarikatlere aid kurulmuş tekkeler üzerine tek rehber Üsküdarlı Ahmed Münib Beyin «Mecmuai Tekâya» adındaki 16 sayfalık risâlesidir. Hicrî 1307 (M. 1889-1890) de basılmış olan bu risâlede yerleri, isimleri ve âyin günleri ile tesbit edilmiş 305 tekke içinde 4 Bayrâmî Tekkesi bulunmaktadır ki şunlardır:

Üsküdarda Salacakda Emekyemez Tekkesi (âyin günü pazartesi), Altı mermerde Tavil Mehmed Efendi Tekkesi (âyin günü salı), Üsküdarda Divitcilerde Şeyh Himmet Efendi Tekkesi (âyin günü Salı), Nakkaşpaşada Himmetzâde Tekkesi (âyin günü Perşembe).

BAYRAMOĞLU (Necmeddin) — İş adamı, Tuzla-Gebze arasında geniş toprak sâhibi, Bayramoğlu Sâhil Mahallesini Kuran İba-Bayramoğlu Şirketinin iki ortağından biri; 1920 de Darıcada doğdu, babası çiftci ve mülk sâhibi, Millî Mücadeleye iştirak edenlerden, «Müdafai Hukuku Vatan Cemiyeti» azası, zaferden sonra yıllarca Darıca belediye reisliğini yapmış İsmail Beydir. N. Bayramoğlu ilk tahsilini Darıcada yapmış, Kadıköy Orta Okulunu bitirmiş, Kuleli Askerî Lisesine girmiş, Kuleliden de sınıfının birincisi olarak mezun olmuş, Topcu sınıfını tercih etmiş, 1943 de de Harb Okulunundan diploma alarak Türkiye Cumhuriyeti Ordusuna topcu asteğmeni olarak katılmışdır. Ordu hizmetinde 1955 yılına kadar on iki sene kalmış, Tuzla ile Gebze arasında babasından kalan cennet misâli sâhil boyunu îmar etmek, lâyık olduğu medenî tesislerle iskân etmek gaayesi ile yüzbaşı iken 1955 de ordudan istifâ etmiş ve hemen bu umran işine teşebbüs etmiştir (B.: Bayram oğlu sâhil Mahallesi). Gaayet nâzik, sevimli, çelebi, enerjik; evli ve üç erkek evlâd sâhibidir.

N. Bayramoğlu
(Resim: Bülend Şeren)

BAYRAMOĞLU SÂHİL MAHALLESİ — Zamanımızın tâbiri ile İstanbul yüksek sosyetesinin yaz dinlenmesi, deniz eğlence ve sporları ve amatör balıkcılık meşgalesi için kurulmuş yeni bir mahalledir; Tuzla ile Gebze arasında bir yarım ada üzerinde olup mülki idâre bakımından İzmid Vilâyetinin Gebze Kazasına, hayatiyet bakımından da İstanbul şehri şehîrine bağlıdır; bu kütüğe alınması da bu bağından dolayıdır.

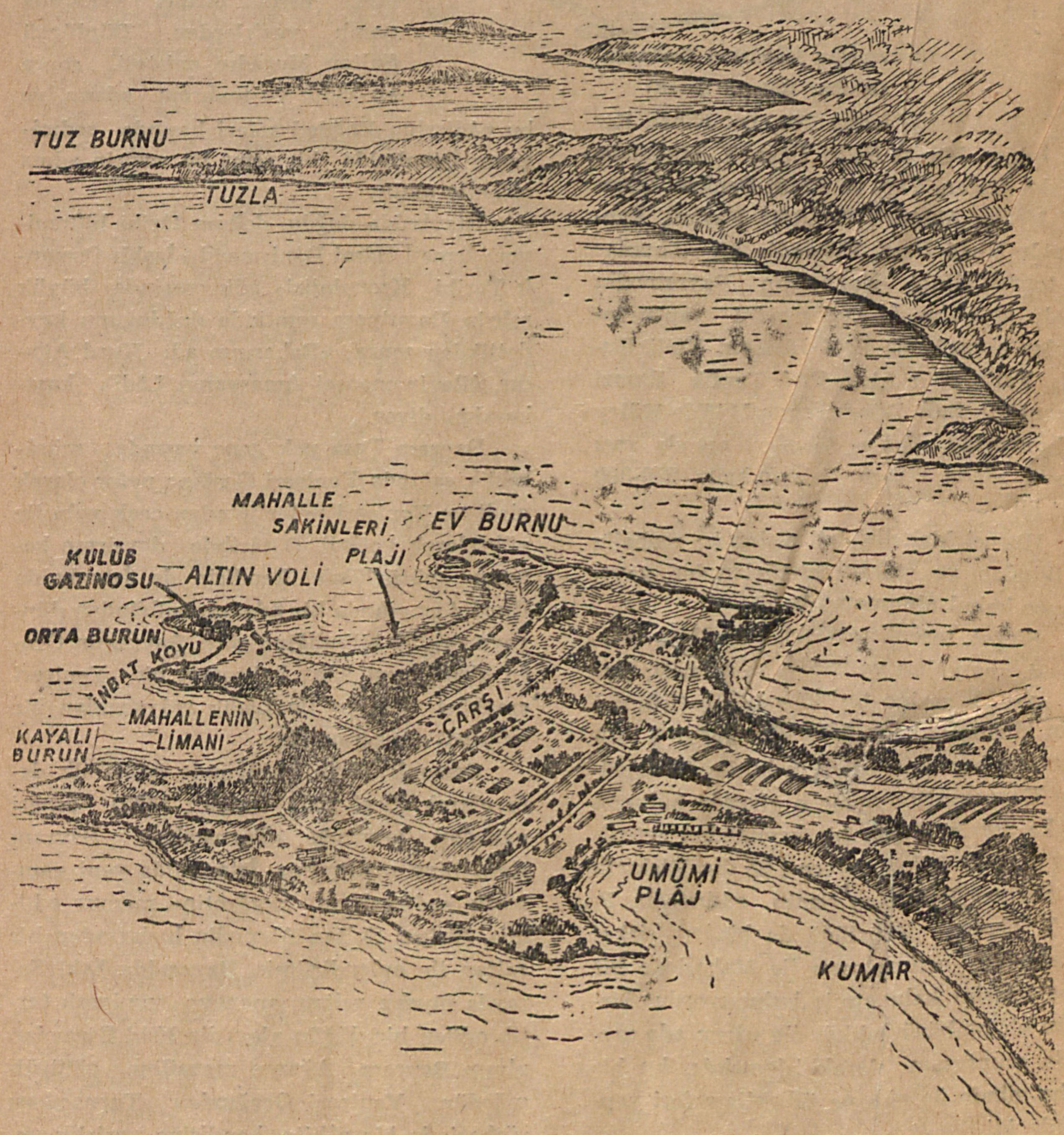
Yarım adaya İstanbul - Ankara yolundan Çayırova'yı geçdikten az sonra ayrılan hususî bir yol ile gidilir.

Mahalle toprak sâhibi Necmedin Bayramoğlu ile İba Limited Şirketinin kurduğu hususî bir ortaklıkla tesis edilmişdir, ve işe 1955 yılında başlanmışdır.

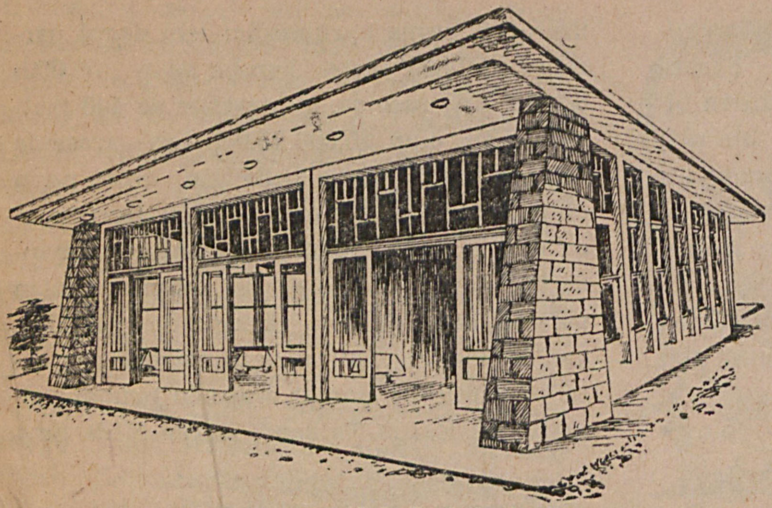
Batıya bakan üç burun arasında iki körfezi olan yarım ada 650 parsele ayrılmış olup, bu mahalleyi tesis eden şirket yarım adanın yollarının tanzimini, suyunu ve elektrikle tenvirini üzerine almış, inşaat ile meşgul olmamaktadır, parsellenmiş araziyi satmakla kalıp evlerin yapısı arsa alanların

zevklerine ve servet imkânlarına bırakılmışdır, Şirket binâ olarak, batıdaki burunlardan birine güzel bir gazino, koylardan birine mahalle sâkinleri için hususî bir plâj ve plaj odaları, yarım adanın ortasında bir sokak üzerine de dört dükkânlı bir çarşı yaptırmakla iktifâ etmiştir; ilerisi için, berzahın güneyinde, kadimden beri «Kumlar» diye anıla gelen koyda, mahalle sâkinlerinden gayri haricden gelecekler için bir umumî plâj inşası tasavvur hâlindedir.

Parseller «lebi deryâ» ve «iç» olmak üzere iki kısma ayrılmışdır; lebi deryâ parseller 700-800 metro karelik olup 50,000-60.000 lira arasında, iç parseller de 400 metro karelik olup 15,000-25,000 lira arasında satılmaktadır. Satış bedelinin nısfı peşin olup öbür yarısı iki sene vâde ile iki taksidde alınmaktadır. 1960 yılının Ağustos ayında 650 parselden 346 parseli satılmış, satılan parsellerden 41 inin üzerine de sâhibleri yazlık evlerini yaptırmış bulunuyorlardı; evlerini yaptırmış olanlar arasında tanınmış sîmâlârdan Kâzım Taşkend, Doğan Nâdi, Şev-

Bayramoğlu Mahallesi
(Resim: Behçet Cantok)

Bayramoğlu Mahallesi Gazinosu
(Resim: Bülend Şeren)

ket Rado, Vedad Nedim Tör, Dr. Nihad Reşad Belger, Mimar Bedri Uçar, Y. Mühendis Necdet Arslan, Yapı ve Kredi Bankası İstanbul Merkez Müdürü Tâceddin Baykal, Fabrikatör Nihad Uzer, Mühendis Ali Akpınar ve toprak sâhibi Necmeddin Bayramoğlu vardı; arsa alıp da henüz evini yaptırmayanlar arasında da Prof. Hüseyin Nâili Kubalı, Falih Rıfkı Atay, Prof. Tevfik Remzi kazancigil, Sulhi Dönmezer ve Müfide Küley bulunuyordu. Yine o Ağustos ayında yazı yarım adada geçiren 41 evin halkı 250-300 kişi idi.

Hususî Mahalle plaji açılmışdı; mahalle halkından ve onların misafirlerinden gayri kimse kabul olunmamakda idi.

Şirket, toprak tesviyesi, parselleme ameliyesi, ana yolun ve iç yolların açılması, çarşı, plaj ve gazino tesisleri, ve su getirilmesi için kurulmasından 1960 yılına kadar 5 milyon lira harcamış bulunuyordu. Su, Necmeddin Bayramoğlunun yine o civarda bulunan başka arâzisi içindeki bir kaynakdan getirilmiş olup su mikyâsı derecesi 25 dir. Elektrik de Sarıyar Barajından temin edilmişdir. P. T. T. Umum Müdürlüğü de binâsı şirket tarafından açılmak şartı ile Mahallede bir şube tesisini kabul etmiş bulunuyordu. Şirketin bir otobüsü Kadıköy ile yarım ada arasında muntazam olarak işlemekde, bu bir araba günde üç gidiş ve üç geliş seferi yapmakda idi.

Bu yarım adanın bir nîmet sayılacak hususiyeti, sularının en makbul balıklara yatak oluşudur; barbunya, sinarid ve bilhassa gaayet iri mercanlar çıkmaktadır, diğer makbul deniz mahlûklarından da iri istakozlar çıkmaktadır.

Bayramoğlu Sâhil Mahallesinin bir hususiyeti de maddî ve mânevî en küçük bir devlet muzâhereti istenmeden, tamâmen şahsî teşebbüs eseri oluşudur.

BAYRAM PAŞA — Onyedinci asrın birinci yarısında namlı vezirlerden, Dördüncü Sultan Muradın eniştesi, sonra en sâdık ve mahrem adamı, ve bu pâdişahın Bağdad seferi başında sadırâzamı; İstanbulda bir semt bu vezirin adına nisbetle anılır.

İstanbulda doğdu, doğum târihi bilinmiyor; İsmail Hâmi Dânişmend «İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi» adlı eserinde büyük şehrin Davutpaşa semtinde doğduğunu kaydettikden sonra: «Babasının adı Kurd Ağadır, âilenin menşei Amasyanın Lâdik kasabasıdır» diyor.

Bayram Paşa pek genç yaşında, mürâhiklik çağında Yeniçeri Ocağına nefer olarak girdi ve Yeniçeri neferliğinden ocak yolu ile yükselerek yetişdi. O târihde devşirme kanunu yürürlükde, kendisin de İstanbulda Kurd Ağa adında bir adamın sulbünden dünyaya geldiği bilindiğine göre, Bayramın Ocağa girebilmesi için babasının bir Yeniçeri emeklisi, dolayısı ile Lâdik reâyasından bir mühtedi olması gerekir.

Osmanlı Târih kütüğünde adına ilk defa olarak hicrî 1031 (milâdı 1622) senesi vak'aları arasında «Turnacıbaşı Bayram Ağa» diye rastlıyoruz, İstanbulda yeni yapılacak kadırgaların nezâretine memur edilmiş, Birinci Sultan Ahmedin kızlarından bir sultan ile evlendirilmiş, Bayazıdda Eski Sarayda oturan sultan, ananeye uyularak tertib edilen bir düğün alayı ile Eski Saraydan alınıp Bayram Ağanın menziline götürülmüşdür. Yeniçeri Ocağından Turnacıbaşı rütbesinde bir zâbite, kendisine vezirlik verilmeden bir sultan ile evlendirildiğini, biz, bu Bayram Ağada istisnâî bir vak'a olarak

görüyoruz; Turnacıbaşı ağanın emsalsiz bir erkek güzeli olduğu, sultanın kendisine âşık olarak kardeşi olan devrin pâdişahı İkinci Sultan Osman'a (Genç Osmana) yalvararak Yeniçerisine kavuşduğu âşikârdır; Bayram Ağaya menzil olarak da mirî bir saray tahsis edilmiş olacakdır (B.: Bayrampaşa Sarayı); bu Osmanlı prensesinin adı Hanzâde Sultandır.

Bu izdivâcın hemen akabinde «Hâilei Osmaniye» denilen ve Genç Osmanın tahtdan indirilmesi, Yedikule Zındanında fecî bir şekilde öldürülmesi ile neticelenen askerî ihtilâl olmuşdur. Bayram Ağa, ki müverrihler gaayet tedbirli, akıl yolundan yürümesini bilen bir adam olduğunu yazarlar, adını bu kanlı vak'aya karışdırmamışdır.

Ayni yıl içinde ve mecnun Birinci Sultan Mustafanın zamanında Sadırâzam Merre Hüseyin Paşa Yeniçeri ağası Derviş Ağanın nüfûzundan çekinerek Karaman vâliliği ile ocakdan ve İstanbuldan uzaklaşdırdı, saray erkânından Silâhdar Bayram Ağa Yeniçeri ağası oldu, fakat asker eski ağalarını istedi, ve ayaklandı, Merre azledildi, Derviş Paşa tekrar Yeniçeri ağası oldu. Bayram Ağa da Bosna vâlisi tâyin edildi. Meselâ Hâdikatül Cevâmi müellifi gibi, bâzı yazarlar bu Silâhdar Bayram Ağayı Yeniçeri Bayram Ağa ile karışdırırlar, yukarıda kaydetdiğimiz vak'ayı onun ilk Yeniçeri ağalığı gibi gösterirler.

1032 (1623) de Zağarcı başılığa terfi eden Bayram Ağa Rumelinde Yeniçeri ocağı için oğlan devşirmeye memur edildi.

Ayni yıl içinde Merre Hüseyin Paşanın ikinci sadâretinde Yeniçeri Kethüdâsı oldu; Hüseyin Paşanın Yeniçeri odabaşılarını para ile elde ederek Yeniçerilerle sipâhileri birbirine düşürecek ve kanlı vak'alara yolaçacak entrikasına asker üzerindeki nüfûzu ile mâni oldu; ve Merre Hüseyin Paşayı deviren askerî ihtilâlde Yeniçeri Ağası oldu.

Ciddî, vakarlı, otoriter adamdı. Çocukluğundan beri Ocakda olduğu için yeniçeriler arasındaki fitne ve fesad erbabının hepsini tanıyordu. Uzunca bir zamandan beri de Yeniçeri ocağına ocakdan yetişmiş ağa tâyin edilmiyor, Yeniçeri ağaları saraydan yetişmiş kimselerden seçiliyordu. Bayram Ağanın ağalığı zorba odabaşıların işine gelmedi, 1033 Muharreminde (Kasım 1623): «Biz Ocakdan Ağa istemeyiz, Ağamız azil edilsin» diye ayak direдіler; Bayram Ağa azledildi ve paşalık hasları verilerek Divânı Hümâyün vezirleri arasına alındı, «Kubbe veziri» oldu. 1625 de Mısır Vâlisi tâyin edildi.

Mısırda üç buçuk sene kadar kalan Bayram Paşa, halk tarafından işbilir, hak tanır ve âdil bir devlet adamı olarak hürmet gördü. 1628 de Divânı Hümayunda altıncı vezirlikle İstanbula alındı. Fakat seferden dönen zamanın haris ve hunhâr sadırâzamı Husrev Paşa Bayram Paşayı makaamı için bir rakib olarak gördü, o sırada askerin bazı yolsuz hareketlerinden istifâde etti, Bayram Paşayı askeri fitneye teşvik iftirası ile ittiham etti; pâdişah Dördüncü Sultan Murad mâsum olduğunu bildiği halde eniştesi olan Bayram Paşayı tehlikeli adam olan Husrev Paşaya karşı müdafaa edemedi, Bayram Paşa azil ve tevkif edildi, bir hafta Yedikule Zındanında bir hafta da Sarayda Kapucular odasında yattı; bütün malı, eşyâsı hazîne adına musâdere olundu, Bayram Paşa, vak'anüvisinin tâbi ile «derviş gibi kuru hasır üstünde kaldı». Sultan Murad Husrev Paşanın pençesinden Bayram Paşanın ancak güzel başını kurtarabildi, ve bu musâdere fırtınasından pek az sonra devlet adamı eniştesini tekrar kubbe veziri tâyin etti; Divânde beş sene çalışdı, Sultan Muradа karşı çıkan askerî ihtilâllerde, pâdişahın en mahrem bendeleri Yeniçeri ağası Hasan Halîfe ile hasnedim Musa Melek Çelebinin âsi askerler elinde fecî ölümlerini görmesine rağmen, Sultan Murada dâimâ metânet tavsiyesinde bulunan bir yakın dost kalmakdan çekinmedi. 1633 de Rumeli Beylerbeyisi oldu, bu vilâyetin merkezi olan Sofyada büyük timar ıslâhatı yapdı, mütegallibe eline geçmiş olan timar ve zeâmetleri istirdad etti ve onları yeni tevcihnâmelerle ehli olan kılıç sahibi tüvânâ yiğitlere dağıttı; öyleki bu beratlara, o seçme gençlerin künyeleri ve yaşları ile beraber boyu bosu, kaşı gözü, saçının rengine, elinin ayağının târifine varınca mufassal eşkâlini yazdırttı. Bayram Paşanın bu timar ve zeamet beratları tasdik için İstanbula geldiğinde pâdişahın fevkalâde hoşuna gitti.

Tekrar İstanbula alındı ve Dîvanda ikinci vezir oldu; artık amansız bir müstebid hükümdar olan Dördüncü Sultan Muradın mutlak itimâdını kazanmış ve mahremiyeti şâhâneye kabul edilmiş bir vezir idi, sonsuz bir nüfuza sâhibdi.

1635 de Sultan Murad İrana karşı Revan seferine çıkarken Bayram Paşa İstanbul kaymakamı tayin edildi; amansız müstebid taht şehrini ancak ona emânet edebilmiş idi.

Pâdişah Anadolu ortasından geçerken yollar boyunca bir çok köyün metrûk olduğunu gördü, sebebini tahkik ettirdi, «kırk yıldan beri celâli eşkiyâsı ile perişan oldular, dağıldılar, çoğu İstanbula gitti» cevabını aldı. Sultan Murad da Bayram Paşaya yolladığı bir fermanla İstanbulda bir nüfus sayımı yapılmasını, kırk yıldanberi İstanbula gelip yerleşmiş olanların eski köylerine sürgün edilmek üzere tesbitini emretti. Bu nüfus sayımı İstanbulda, bir kaç ay büyük bir huzursuzluk yarattı. Türlü haksızlıklara, pek çok kimsenin yeniden muhâceret sefâletine düşmesine sebeb olacağından Bayram Paşa pâdişâhın itimâdına güvenerek sayımı durdurdu ve pâdişaha işin imkânsızlığını bildirdi. Buna mukabil mühim bir îmar işi başardı; şehri fırdolayı çevirmiş olan kale duvarlarına içerden dışardan yapışmış ne kadar binâ varsa istimlâk ederek yıktırdı, târihi surları tâmir ettirerek dış yüzünü de badanalattı, «İstanbulun yüzünü ağarttı».

2 Şubat 1637 Pazartesi günü azil edilen Tabanı yassı Mehmed Paşanın yerine sadrâzam ve şark seferi serdârı tayin edildi; Bağdad üzerine bizzat sefere çıkmaya karar vermiş olan Sultan Muraddan evvel öncü olarak İstanbuldan hareket etti. Bir aydan fazla vatanı olan Amasyada kaldı; kendi kesesinden 20.000 kuruş (1 kuruş 9 dirhem halis gümüş hesabı ile 450 okka gümüş) vererek su sıkıntısı çeken bu şehre yeni bir su getirtti; ve satın aldığı büyük ve güzel bir bağçede mükellef bir mevlevihâne yaptırdı. Oradan Niğdeye gitti, pek bakımsız bulduğu bu şehri de, yine kendi kesesinden hanlarını, hamamlarını ve çarşılarını tâmir ettirerek ihyâ etti. Bir tarafdan da pâdişah ile gelecek olan Orduyu Hümâyunun sefer erzakı istoklarını hazırlattı. Konya, Sivas, Gazianteb yolu ile Bireciğe gitti; Birecikde bu sefer için kurulmuş top dökümhânesini teftiş etti, dökülmüş topları Musula naklettirdi, kendisi Erzuruma, oradan Karsa gitti, sınır ahvâlini tetkik etti ve nihâyet kışı geçirmek ve pâdişahı beklemek üzere Amasya kışlağına döndü.

Sultan Murad Bağdad seferine 1638 Nisanında çıkdı. Kışı Amasyada geçirmiş olan Bayram Paşa Konya üzerinden İnönüne geldi ve pâdişah ile orduyu bu konak yerinde karşıladı; sefer hazırlıkları hakkında şifâhî raporunu arz etti, tekrar öncü olarak hareket etmek isterken pâdişah izin vermedi:

— Yanımda bulunman benim için daha kıymetlidir.. diye iltifatda bulundu.

Bu kıymetli devlet adamı 26 Ağustos 1638 Perşembe günü Birecikden öte Cülab mevkiinde, bir kalb sektesi yahud beyin kanaması olacaktır, ânî olarak öldü. Başda Sultan Murad, ölümü orduda büyük bir teessür ile karşılandı. Sadrâzamlığı 1 sene, 6 ay, 22 gün sürmüşdü.

Ölüm haberi arz edildiği zaman Sultan Murad değerli veziri ve sâdık dostu Bayram Paşayı son defa görmek istedi ve vezirin otağına gitti. Yatağına bî rûh uzanmış paşanın karşısında hıçkırıklarla ağladı.

Vezirin otağında Bağdaddan İstanbula kadar kaç konak varsa, o konaklar adedince ceviz sandıklar pâdişâhın nazarı dikkatini çekdi, her sandığın üzerinde «falan konakda açılacakdır» diye birer pusula vardı. Bu sandıkların içinde ne olduğunu soran pâdişaha vezirin hazinedârı:

— Sizin için hazırlatmışdı pâdişâhım!.. dedi. Sultan Murad emretti, sandıklardan birini açdılar; iç donundan, mintanından, zırha, miğfere, samur kürküne, baş dülbendine murassa hançerine varınca hiç bir şey unutulmadan padişaha mahsus bir takım esbab çıkdı.

Sultan Murad:

— Ah kadirşinas adam, beni bu kadar düşünen adam!. diyerek tekrar ağlamaya başladı. Cesedinin tahnit edilerek İstanbula götürülmesini ve hâli hayatında hazırlattığı türbesine defnedilmesini emretti.

Mührü hümayun Tayyar Mehmed Paşaya verildi.

Bayram Paşa pek haksız olarak asrının büyük şâiri ve hiciv üstadı Nef'îyi idam ettirmiş olmakla ittiham edilir. Bu vak'anın anlatıla gelen şekli şudur: Sultan Murad nedimleri arasında bulunan Nef'îye:

— Bir tâze hicvin yok mudur? diye sorar.

Şâir de Bayram Paşa hakkında yazdığı bir hicviyeyi pâdişâha verir; Sultan Murad şâiri takdir eder gibi görünür ise de çok ağır olan bu şiiri paşaya göstererek Nef'înin îdamına izin verir. Bayram Paşa da şâiri sarayına dâvet eder, gelir gelmez de sarayın odunluğuna tıkılarak boğulur ve cesedi denize atılır (B.: Bayrampaşa Sarayı; Nef'î).

Bayram Paşa, bir hicviye için Nef'îyi öldürtmek istese dahi, Sultan Murad bazan müşâarede bulunduğu bir nedîmini kolayca fedâ edecek bir hükümdar değildir. Ağır şekilde hicvedilen Bayram Paşa değil, pâdişahın kendisidir; bugün aydın olarak bilinmek tedir ki Sultan Murad bir cinsi sapıktır, etrafında bir sürü minyonları olmakla beraber isimleri tarih kütüğüne geçmiş Musa Melek Çelebi ve Hasan Halîfe gibi sevdiği gençler yaşca kendisinden büyükdürler. Nef'înin Sultan Muradı bu yönden yere çalan bir kıtasından bahsedilir ki «Nef'î Efendinin sebebi mağfiretidir» denilirmiş. Bayram Paşa hicviyesi, Nef'înin katlinde Hünkâr hicviyesinin bir paravanasıdır.

Bayram Paşanın adı bir de saray cinâyetine karışmışdır; Sultan Muradın kardeşleri, yirmibeşer yaşında birer delikanlı olan Şehzâde Bayazıd ile Şehzâde Süleyman onun nezâreti altında îdam edilmişlerdi. Müverrih Naîmâ Efendi bu faciayı naklederken Paşayı bu ağır vazifeyi îfâde mâzur gösteriyor ki haksız değildir. Şöyle ki, Revan kalesini fetheden pâdişah İstanbulda fetih şenlikleri yapılması emri ile berâber İstanbul Kaymakamı Bayram Paşaya adı geçen iki şehzâdenin, halk zafer şenlikleri ile oyalanırken gizlice îdamları için bir de gizli ferman yollamışdı. Bayram Paşa da Bostancıbaşı Doce Mehmed Ağa ve Celladlarla gece saraya giderek bu korkunç emri yerine getirmiştir, müverrih: «Bayram Paşa, Doce ve bu vak'aya mübâşir olan mahremler kemâli hüzün ile ağlaşdılar, ama ne fayda sultânı cihan olan kahrâmanı âteş feşanın fermanına muhâlefet değil içrâsında ademi müsaaret muhâl idi» diyor.

Dördüncü Sultan Murad İstanbul içinde sık sık tebdil gezen pâdişahlardan biridir; bu dolaşmalarında yanına ekseriya Bayram Paşayı alırdı. Bu yönden de paşanın adı lâtîfe yollu fıkralara karışmışdır (B.: Mustafa, Bekrî).

Eyledi Bayram Paşa Adni âlâyı makam
«H. 1048»

mısrâı hicrî yıl üzerinden ölümüne târihdir.

Bibl.: Nâimâ Tarihi, III ve IV; İ. H. Dânişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi; Hadîkatül Cevâmi, I; Hadîkatül Vüzerâ.

BAYRAMPAŞA BAĞÇIVANLARI — Yakın geçmişde, Bayrampaşa Çayırı ve Bostanlarının şehir içinde bir mesîre olduğu zamanlar Büyükşehir halkı arasında bu bostan ve bağçelerde işleyen bağçıvanlar da bir şöhret olmuşlardı; Ahmed Rasimin kalemi ile İstanbulun edebi kütüğüne geçmişlerdir; muharrir «Malûmat»a yazdığı «Şehir Mektubları» içinde bir kış sonu Ramazan bayramından bahseder, ve erbâbı zevkin bayram günlerini nasıl geçireceklerini lâtife yollu tasvir ederken: «Bayrampaşa Bağçıvanları baklalarla enginarlara don vurmasın diye kömürcülere rağmen havaların açılması için baş açub yaş dökecekler» diyor.

Tophâneli, Çeşmemeydanlı, Kasımpaşalı, Aksaraylı, Bataklı gibi «Bayrampaşa bağçıvanları» da huvarda meşreb, bıçkın olmakla tanınmışlardı.

«Bağçıvan» sıfatında bir büyük şehrin günlük gürültülü sokak hayatından uzak yaşama mânâsı gizli olduğu hatırlanırsa, kabaca görünüşünden görgüsüz olduğu zannının uyanmaması yolunda:

— Bağçıvanız dedik ama Bayrampaşa Bağçıvanıyız!..

diye halk ağzı bir deyim vardı.

Müslim yahud gayri müslim,Bayrampaşa bağçıvanlarının hemen hepsi arnavud idi. Sermed Muhtar Alus «Karagözde ve Orta Oyununda meşhur bir tip olan Arnavud dâima bir Bayrampaşa Bağçıvanı olurdu; perdeye veya meydana çıkdı mı Bayrampaşadan tutturur ve enginardan açardı» diyor. Biz

«ismi de ekseriyâ bir Bayram Ağa» olurdu diye ilâve edebiliriz. İkinci Abdülhamid devrinin sahne yosmalarından Luçika Hanımın bir Arnavud Bağçıvan kantosu vardır:

Sevdiğim bir arnavud şûhi fettan
Ben yandım o baygın mâvi gözlere
Gözlere ah yandım
Civanlar içinde bir tâze fidan
Hak saklasın düşürmesin kem gözlere
Bayrampaşalıdır hem adı Bayram
Doya doya sevişelim gel bu bayram
Senin medhin ile doldu bu dîvan
Ah o baygın gözler
O mâvi gözler
A… o samur saçlar
Y… lım ateşlere ah
Pek yandım
Gece gündüz ağladım
Yüreğimi dağladım
Bir arnavud civana
Ben gönlümü bağladım
Paçaları bak sıvamış o güzel
Çapa kürek kazma bel
Alnına da dökmüş fettan
Kâkülünü tel tel
Aman Bayram paşalım yandım ah
Ben sana yandım
Pek yandım

O devrin âdetlerindendir, bir sahnede yeni bir kanto işidildi mi diğer kantocu yıldızlar tarafından hemen nazîreleri söylenirdi, şu Arnavud Bağçıvan kantosu da Peruz Hanımındır:

Vefâsız bir yâre yakdım abayı
Aman dostlar pek yazık oldu bana
Gönül verdim arnavud bağçıvana
Bayram paşalı o zâlim civana.
Sen beni nice hârab ettin ise
Ben de seni mahvü vîran ideyim
Aşkımla cayır cayır yanar göreyim
Eşiğine baş koyup ağla yalvar da
Ben seni red ideyim..
Haydi def ol Bayrampaşalı..
Saçları samur
El ayak çamur
Ne yapsın o civan
Olmuş ise bağçivan
Tutkunum ona aman
İşte oldum peşiman
Gel vaz geç cefâdan
Geç bir kere semti vefâdan
Yanakları al al
Dudakları bal
Külâh beyaz kuşak al
Aman Bayram paşalım
Bu gece bende kal!.

BAYRAMPAŞA DERESİ — (B.: Lycus = Likus Deresi ve vâdisi; İstanbulun Muhâsarası ve Fethi).

BAYRAM PAŞA KÜTÜPHANESİ — Bayram Paşanın medresesine vakfettiği kitapları, bilâhare Nuruosmaniye kütüphanesine nakledilmiştir. Fihristi yazma olup, kitaplar 1-73 numaralarda kayıtlıdır. Mükerrerleri ile birlikte cem'an 79 yazma eserdir. Bunlardan 44 numaralı «Er-Ravz ül-mi'târ fi ahbâr il-aktâr» isimli coğrafya kitabı Türkiye'de tek nüshadır. Müellifi «İbn Abd ül-Mün'im»dir. Bu kıymetli eserin Endülüs'e ait kısmı basılmıştır.

Bayram Paşa kütüphanesi kitaplarındaki vakıf mührünün yazısı şudur: «Vakafe Vezir-i Mükerrem Hazret-i Bayram Paşa tekabbel Allahü Teala. 1000»

Hâlen Nuruosmaniye kütüphânesinde bulunan kitaplar, Bayram Paşanın isminin rahmetle anılmasına vesile teşkil etmektedir.

Şükrü Nâil Bayrakdar

BAYRAMPAŞA MEDRESESİ, MEKTEBİ, SEBİLİ, TEKKESİ, TEKKE MESCİDİ ve TÜRBESİ — Onyedinci asrın ilk yarısında yaşamış ünlü vezirlerden ve Dördüncü Sultan Muradın sadırazamlarından Bayram Paşanın hayır eserleri manzumesi ve türbesi, Hasekidedir, 1934 Belediye Şehir Rehberine göre (Pafta 11/51. no. mahalle) Kecihâtun Mahallesinde Haseki kadın sokağının Haseki Caddesi ile kavuşağı üzerindedir. Bu kavuşak noktasına caddeden bakıldığına göre, Medrese ile Mekteb solda, Türbe, Sebil, Tekke ve Tekke Mescidi sağdadır. On yedinci asrın güzel eserlerinden biri olan bu manzûme 1960 yılı Kasım ayı sonunda yürek sızlatacak bir harâbiyet içinde idi. Manzûmenin bütün binâları kesme taşdan yapılmış olup, yalnız taş mektebin üzerine geçen asırda ilâve olarak inşâ edilmiş iki katlı ahşab ev (ki muallim meşrûtası olduğu bellidir) boş ve içinde barınılamayacak kadar harab bulunuyordu.

Kır kahvesinde çingene kızı oynatan İstanbullu bey, 1908
(J. Warnia - Zarzecki'nin tablosundan Sabiha Bozcalı eli ile)

Hâdikatül Cevâmi «Bayrampaşa Tekkesi Mescidi» maddesinde şunları yazıyor: «Bayram Paşa Mescidin yanında müstakil türbede medfundur. Türbesine bitişik sebilin karşısında Medresesi ve sâir hayrâtı (Mektebi) vardır. Tekkesi Kaadiriye şeyhlerine meşruttur, Pazar günü öğleden sonra vaaz olur; tekkede Beyti Şerifin yeni anahtarı, Hazreti Üveys'in asâkiyesi ve Peygamberimizin ayağı resmi (tabanı nakşı, izi) mevcuddur».

Medreseye Haseki kadın sokağı üzerinde bulunan bir kapudan ve taş döşeli uzunca bir koridor-avludan geçilerek girilir; sokak kapusunun tam karşısında da asıl medrese kapusu bulunmaktadır.

Medrese bir kare (murabba) üzerine inşa edilmiştir; ortasında bir şadırvan bulunan avlunun etrafı baklava başlıklı 12 mermer sütün üzerine atılmış kemerlerle fırdolayı bir ruvak ile çevrilmişdir; 12 oda ve bir dershâneden mürekkeb olan medresesinin odalar sağ ve soldaki ruvakların arkasında olup giriş kapusu tarafındaki ruvakların ardı düz duvardır. Ruvak ile odaların üstündeki kubbelerin ve dershâne kubbesinin kurşunları sökülmüş, şadırvan perişan, tezelden bir tâmir görmez ise bu güzel medresenin yakın bir istikbalde tamamen çökeceği âşikârdır.

1960 yılı Kasım ayında sağ tarafdaki odalarda pek dar gelirli aileler sığınmış bulunuyordu, harabî ile sefâlet kucaklaşmışdı. Soldaki odalar ile dershâne ise Ömer Miras adında biri tarafından kiralanmış ve bir vatka îmâlâthânesi hâline konmuşdu; ruvak sütunları içinde kalmak üzere boydan boya bir tuğla duvar çekilmiş ve üstü kiremitli bir dam ile kapanmışdı; dershâne de imâlâthânenin deposu olarak kullanılıyordu.

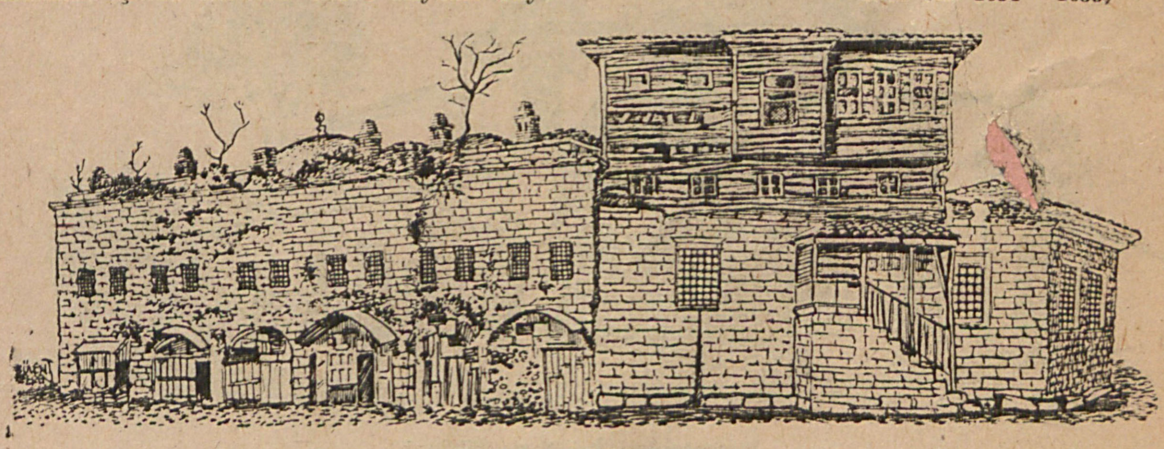
Medresenin bulunduğu köşebaşındaki taş mektebe Haseki Caddesinden sekiz basamaklı taş merdivenle girilir; medhal kısmının duvarları çini kaplıdır. taban döşemesi tahta olup altı pencere ile ışıklandırılmış olan mekteb dershânesi de Süleyman Çarmık adında bir zâtin tek tezgâhlı dokuma atölyesi idi; ahşab muallim evinin henüz kabili iskân alt kısmı da (ki bu kısım sokakdan görülmez, medrese önündeki koridor - avlu üzerindedir) bu kiracının meskeni idi.

Medresenin Haseki Caddesi üzerindeki cebhesinde bakkal, sobacı ve hurdacı dükkânları bulunuyordu.

Yukarıda da kaydettiğimiz gibi Tekke, Tekke Mescidi, Türbe ve sebil medrese ile mektebin karşısında ayrı bir blokdur.

Türbenin önünde ve kavuşak noktasının tam köşesinde bulunan sebil, duvara bitişik olan iki yarım olmak üzere baklava başlıklı altı sütunlu, beş cebhelidir; sütunlara atılmış kemerlerle sütün aralarında kalmış olan pencere - boşluklar, hendesî motifli demir dökme pek güzel şebîkelerle kapatılmıştır, bu şebîkelerin alt kısmında su tasları vermek için beşer göz vardır; bir kubbe ile örtülmüş olan sebilin geniş ahşab saçağı 1938 den sonra tesbit edemediğimiz bir târihde kaldırılmışdır; beş beyitlik manzum târih kitâbesinin târih beyti şudur:

Bir duâ ile dendi târihi
«Teşnegâm cihâne oldu sebil»
1044 (m. 1634 - 1635)

Bayrampaşa Medresesi
(Resim: Bülend Şeren)

Kapusu Haseki Caddesi üzerinde bulunan bu sebil 27 Mayıs 1960 târihine kadar Demokrat Partinin Haseki bucağı olarak kullanılıyordu; Ana yasa kanununa aykırı icrâatı ile iktidardaki meşrûiyetini kaybeden ve Türk silâhlı kuvvetleri tarafından iskat edilen bu siyasî parti kapatıldıktan sonra kapusu mühürlenmişdir.

Sebilin yanında ve Haseki Caddesi üzerinde güzel bir çeşme vardır; kitâbesiz olan bu Bayrampaşa çeşmesinin teknesi kırılmış, suyu kesilmiş, pirinc lülesi duruyordu; onun da çalınmamış olması hayrete değer.

Tekkenin, ayni zamanda simâhâne olan Tekke Mescidinin ve Türbenin bulunduğu avluya Haseki caddesi üzerinde bulunan büyük bir kapudan girilir. Bu kapunun iç tarafı, iki mermer sütun ile duvara atılmış kemerler üzerinde bir kubbe ile örtülmüşdür.

Kapudan girince sağda bir mezarlık, solda türbe, bir kuyu, ikinci bir mezarlık, ahşab tekke haremi, karşıda sekiz köşeli sımâhâne-mescid, harem ile mescidin arkasında da ön taraf sütunlu ruvak derviş odaları görülür.

Büyükçe bir kubbe ile örtülmüş olan türbe kesme taşdan yapılmışdır. Kapusunun önünde ahşab bir pabuçluk ile iki yanında iki türbedar odası bulunmaktadır. Büyük kubbenin etrafında 4 küçük yarım kubbe bulunub altlı üstlü 17 şerden 34 pencere ile aydınlatılmışdır; büyük alt pencereler ahşab kapalı, küçük üst pencereler alıcı - petek camlıdır; kubbe altında da ayrıca 7 küçük pencere vardır. Kapunun iç tarafının üstünde de çini üzerinde güzel bir «kelimei tevhid», kubbenin ortasında güzel «Besmele», dıvarlarda da yine pek güzel yazılarla âyeti kerîme vardır. Tahta sanduka ahşab bir p[illegible]lıkla çevrilmişdir. Baş ve ayak uclarında [illegible] pirinç şamdan vardır. Sanduka örtüsü, üzerine sırma ile «Besmele» işlenmiş yeşil atlasdandır.

Türbenin arkasındaki kuyunun üstünde mermerden bir kuyu dolabı vardır, bu dolab, kendi başına sanat eseridir.

Türbe ile kuyunun arkasında da tekke mensublarının yattığı mezarlık vardır; bunların arasında şehy taşlarının yazıları, devirlerinin en kuvvetli hattatlarının elinden çıkmışdır.

Avluda bu hazîre ile mescidin önünde pek harab bir şadırvan vardı.

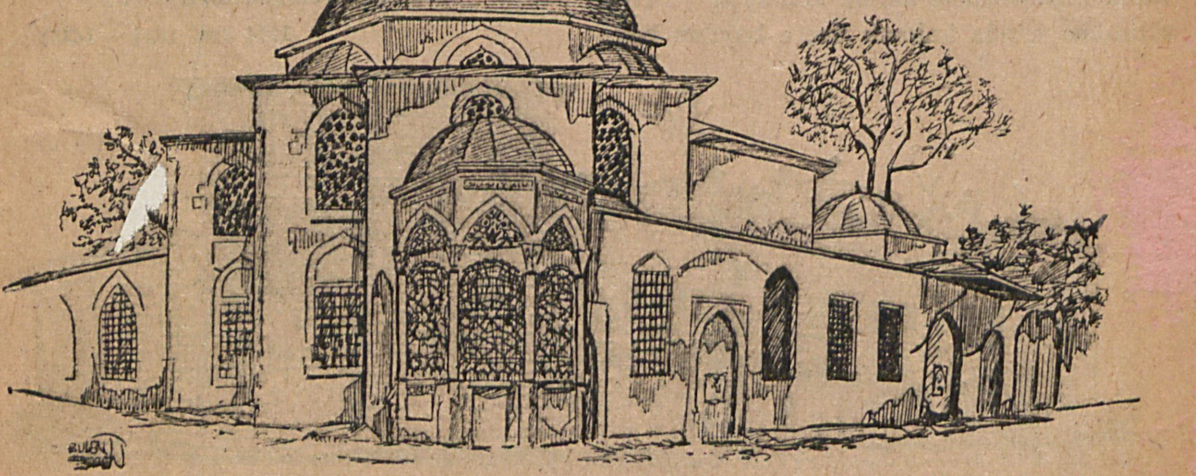
Sımâhâne mescid kesme taşdan sekiz köşeli müstakil binâdır; o da büyükce bir kubbe ile örtülmüşdür. Her tarafı kapalı olduğu için girilip görülemedi.

Önü mermer sütunlu ruvakla bezenmiş ve kubbelerle örtülmüş derviş odalarında da 1960 yılında çok dar gelirli dört beş aile barınmış bulunuyordu.

Derviş odaları, ahşab harem, sımâhâne-mescid pek harab bir halde idi

Şeyhler haziresinin Haseki kadın sokağı üzerinde bulunan arka duvarında gaayet büyük ve kemerli, demir kafesli pencereler vardır ki bu sokağa mimâri bir güzellik vermektedir (Kasım 1960).

Hakkı Göktürk

Bayrampaşa Sebili ve Türbesi

(Resim: Bülend Şeren)